

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ
Yayınları No: 626

TÜRKİYE'NİN MODERNLEŞME SÜRECİ VE MEKTEB-İ MÜLKİYE

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

TÜRKİYE'NİN MODERNLEŞME SÜRECİ VE MEKTEB-İ MÜLKİYE

Yayına Hazırlayanlar

Orhan ÇELİK
Can Umut ÇİNER
Abdullah PEKEL

Ankara Üniversitesi Yayınları No: 696
Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 626

Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye Sempozyumu
Yayına Hazırlayanlar: Orhan Çelik, Can Umut Çiner, Abdullah Pekel

© **Copyright:** A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2021

ISBN: 978-605-136-504-6 **e-ISBN:** 978-605-136-502-2

Baskı Yeri:
Ankara Üniversitesi Basımevi
İncitaşı Sokak No: 10 06510 Beşevler / ANKARA
Tel: (0312) 213 66 55
Basım Tarihi: 25/02/2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
GİRİŞ	3

I. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E ÖNCÜ BİR EĞİTİM KURUMU OLARAK MÜLKİYE

MÜLKİYE MEKTEBİ VE TÜRKİYE'DE SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLERİN GELİŞİMİ	5
<i>Zafer TOPRAK</i>	

TÜRKİYE'NİN MODERNLEŞME SÜRECİNDE MÜLKİYE	45
<i>Celal GÖLE, Sina AKŞİN ve Ali BİRİNCİ</i>	

SULTANİ MODERNLEŞMEDE BÜROKRASİNİN RASYONALİZASYONU: II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE MEKTEB-İ MÜLKİYE	53
<i>Temuçin Faik ERTAN ve Resul BABAOĞLU</i>	

MEKTEB-İ MÜLKİYE HOCALARINA ÖDENEN MAAŞ SORUNLARI	69
<i>Güven DİNÇ</i>	

1877 – 1887 YILLARI ARASI JÖN TÜRK RUHUNUN MÜLKİYE'YE YANSIMASINDA MİZANCI MURAD BEY'İN ROLÜ	81
<i>Fatma OKUR ÇAKICI ve Mustafa ÇAMLI</i>	

MEKTEB-İ MÜLKİYE-İ ŞÂHÂNE İDÂDİSİ: MERCAN İDÂDİSİ	97
<i>Tülay ERCOŞKUN</i>	

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA MAARİF NEZARETİ PENCERESİNDEN MEKTEB-İ MÜLKİYE'YE BAKIŞ	113
<i>Ahmet VURGUN</i>	

MÜLKİYE MÜFETTİŞİ TAHSİN BEY'İN H/07 ŞEVVAL 1338 - M/24 HAZİRAN 1920 TARİHLİ MÜLKİYE MEKTEBİ TEFTİŞ RAPORU VE DEĞERLENDİRMESİ	153
<i>Akmandar DEMİRCİ</i>	

MAARİF VEKÂLETİ İHSAİYAT MECMUASI
İSTATİSTİKLERİNDE MEKTEB-İ MÜLKİYE181
M. Serhan YÜCEL

MÜLKİYELİ MÜHENDİSLER: AVRUPA'YA MÜHENDİSLİK
EĞİTİMİNE GÖNDERİLEN MÜLKİYELİLER (1908-1922).....207
İsmail AYHAN ve Bahri ATA

İSTANBUL'DAKİ MEKTEB-İ MÜLKİYE BİNALARI229
Nuran KARA PİLEHVARİAN ve Muzaffer TIRAŞ

II. TÜRK SİYASAL HAYATINDA MÜLKİYE'NİN YERİ

TÜRK DEVRİMİ, DEMOKRASİ VE SOL: TURAN GÜNEŞ'İN
SİYASİ FİKİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME263
H. Seçkin ÇELİK

MÜLKİYE VE 27 MAYIS 1960 DARBESİ287
Sinan KIYANÇ

1950'DEN 1960'A SBF VE TÜRKİYE301
Hıdır TOK

III. MÜLKİYE'DE KENTBİLİM ve ÇEVREBİLİM

MÜLKİYE'DE KENTBİLİM311
Ruşen KELEŞ

MÜLKİYE'DE ÇEVREBİLİM317
Can HAMAMCI

İSKAN VE ŞEHİRCİLİK ENSTİTÜSÜ'NDEN
ERNST REUTER İSKAN VE ŞEHİRCİLİK UYGULAMA
VE ARAŞTIRMA MERKEZİ'NE321
Ayşegül MENGİ

IV. MÜLKİYE'DE DEVLET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ DİSİPLİNİ

FRANSA'DA KAMU YÖNETİMİNİN GELİŞİMİ VE MÜLKİYE 341
Can Umut ÇİNER

TÜRKİYE'DE İDARE HUKUKU'NUN GELİŞMESİNE
MÜLKİYE'NİN KATKISI 351
Nazile İrem YEŞİLYURT

MÜLKİYE'DE İDARE ALANININ AKADEMİK İŞBÖLÜMÜ VE
ÖRGÜTLENMEDEKİ YERİ..... 383
Koray KARASU

MÜLKİYE'NİN KAMU YÖNETİMİNE YAPTIĞI
ÖZGÜN BİR KATKI: YÖNETİMİN MARKSİST KAVRANIŞI
("DAS YÖNETİM") VE KURTHAN FİŞEK 453
Levent DEMİRELLİ ve Recep AYDIN

TÜRKİYE'DE YÖNETİM PRATİĞİNİN AKADEMİK İZDÜŞÜMÜ:
MÜLKİYE'DE YÖNETİM DERSLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME..... 463
İlkay TOSUN ve İmren Pınar DÜLGAR

V. MÜLKİYE'DE SİYASİ TARİH ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİ

TÜRKİYE'DE SİYASİ TARİH DİSİPLİNİNDE
ÖNCÜ BİR FİĞÜR OLARAK AHMET ŞÜKRÜ ESMER 475
Gökhan ERDEM

TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE
İLİŞKİLİ DALLARDA GÖREV YAPAN AKADEMİSYENLERİN
İLİŞKİSELLİKLERİ: BİR SOSYAL AĞ ANALİZİ DENEMESİ 485
Emre ERDOĞAN

MÜLKİYE – SİYASİ ŞUBE GELENEĞİ VE TÜRK DİPLOMATI..... 515
Ali Engin OBA

VI. MÜLKİYE'NİN SOSYAL BİLİMLERİN GELİŞİMİNE ETKİSİ

MÜLKİYE'NİN SOSYOLOJİK DÜŞÜNCENİN
GELİŞİMİNE KATKILARI: BEDİİ NURİ ÖRNEĞİ523
Zübeyde DEMİRCİOĞLU

ÇAĞDAŞ TÜRK İKTİSAT DÜŞÜNCESİNİN OLUŞUMUNDA
MEKTEB-İ MÜLKİYE'NİN YERİ537
Mert Can ERDOĞAN

VII. BÜROKRASİDE MÜLKİYELİLER

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MÜLKİ İDARE VE
MÜLKİYELİLER.....553
Rıdvan AKIN

MEKTEB-İ MÜLKİYE MİSYONUNUN OLUŞUMUNDA
MİZANCI MURAD'IN ROLÜ573
Adem ÖLMEZ

MODERNLEŞME SÜRECİNDE MESLEKİ DÖNÜŞÜM:
MEDRESEDE MÜLKİYE'YE.....583
Erhan BEKTAŞ

VIII. MÜLKİYE'DE AMERİKAN ETKİSİ

MÜLKİYE'DE KAMU YÖNETİMİ DİSİPLİNİNİN
KURULUŞUNDA AMERİKAN ETKİSİ.....595
Tekin AVANER

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE MÜLKİYE'DE
GÖREV YAPAN AMERİKALI AKADEMİSYENLER.....613
Mehmet SOYSAL

TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE PRAGMATİZMİN ROLÜ623
Kardelen KAYA ve Altuğ YALÇINTAŞ

IX. MÜLKİYE'DEN AYDIN PORTELERİ

ÖĞRETMENLİĞİN RUHUNU ÖĞRETEN BİR MÜLKİYELİ
VASFİ MAHİR KOCATÜRK..... 639
Namık ÇENCEN

MÜLKİYE'DEN KOVULAN, MÜLKİYE'DE DERS VEREN,
MÜLKİYE'DE VEFAT EDEN BİR OSMANLI AYDINI:
BABANZADE İSMAİL HAKKI BEY 651
Faysal MAYAK

X. KÜLTÜR, SANAT, SPOR ve MÜLKİYE

İNEK BAYRAMI'NIN BAŞLANGICI VE
İÇERİĞİNİN GELİŞİMİ HAKKINDA BAZI NOTLAR..... 665
Murat BASKICI

MÜLKİYE İLİM, FİKİR, SANAT DERGİSİ (1952 – 1954)..... 677
Vecdi SEVİĞ

MÜLKİYELİ BİR YAZARIN KALEMİNDEN AYDIN SORUNU 695
Ayla KAŞOĞLU

TÜRK ROMANINDA MÜLKİYE 705
Yavuz Sinan ULU ve Erol Uğraş ÖÇAL

MÜLKİYE SPORUN KURULUŞU VE TARİHÇESİ 721
Muzaffer TIRAŞ

XI. MÜLKİYE'NİN SINIRLARI AŞAN ETKİSİ

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN İRAK DEVLETİNE:
BAĞDATLI MÜLKİYELİLERİN SERENCAMI..... 729
Burcu KURT

KIBRIS TÜRK MİLLİ MÜCADELESİNDE MÜLKİYELİLER 757
Turgay Bülent GÖKTÜRK

XII. 21. YÜZYILDA MÜLKİYE

BİLİM, MÜLKİYE VE 21. YÜZYIL.....785
Bilsay KURUÇ

BİLİM – MÜHENDİSLİK VE ÜNİVERSİTE:
BUGÜN VE YARIN- DÜNYA VE TÜRKİYE.....789
Ali Ulvi YILMAZER

ÖNSÖZ

Kurulduğu 1859 yılından bugüne dek, ülkemize çok önemli değerler kazandıran Mekteb-i Mülkiye, öğrencileri, mezunları ve mensuplarıyla birlikte benzerine az rastlanan bir geleneği geçmişten geleceğe taşımaktadır. Cumhuriyet döneminde gücünü bağımsızlıktan ve ulusal egemenlikten alan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, sosyal bilimlerin evrensel normlara uygun olarak üretildiği ve öğretildiği en köklü kurumlarından biridir. Mülkiye geleneğine ve mirasına sahip çıkmak, geçmişin değerini bilmek kadar çağın gereklerine uygun özveri ve çabanın gösterilmesiyle mümkün olabilir.

Ankara Üniversitesi, Cumhuriyet tarihini ve felsefesini milletiyle özdeşleştirmiş, bütünleştirmiş bir üniversitedir. Cumhuriyet'in ilk üniversitesi olma sorumluluğu temelinde ürettiği değerleri, her alanda ülkemizin kamusal yararına sunmak için bütün mensuplarıyla ter dökmeyi görev edinmiştir. Cumhuriyet'in kurulduğu günden bugüne kadar, Türkiye'de üniversite sistemine çok önemli katkılarda bulunan Ankara Üniversitesi Çınarları ve üniversitede yanan bilim ateşinden ilham alan fidanlar, bu kutsal çabanın en güzel temsilcileridir. Devletimizin her kademesinde yetiştirdiği yöneticilerle iz bırakan Mülkiye, bu görevini yerine getirirken Ankara Üniversitesi'nin de büyük bir özünç kaynağı olmuştur.

Böylesi köklü bir kurumun tarihsel gelişimini mercek altına alan ve "Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye" adıyla yayına hazırlanan bu kitapta yer alan özgün çalışmalar, Türk akademisinin Mülkiye'ye olan teveccühünü gösterir niteliktedir. Her kuşaktan ve kurumdan araştırmacıların çalışmalarından oluşan bu yetkin eser, Türkiye'nin Mülkiye mirasına nasıl sahip çıktığının nişanesidir. Dünyanın köklü eğitim kurumlarından biri olan Mekteb-i Mülkiye, hem akademik bilgi üretimine ilişkin güçlü katkıları hem de yetiştirdiği nitelikli bürokratlarıyla her daim kamu yararını gözeterek gelecekte de Ankara Üniversitesi'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz akı olmaya devam edecektir. Nitekim, Mülkiye'nin Osmanlı'dan günümüze uzanan öyküsü, 19. yüzyıldan itibaren modernleşme yolunda emin adımlarla ilerleyen ülkemizin ve dahası Cumhuriyetimizin kalıcı değerlerinin de hikayesidir.

Prof. Dr. Necdet ÜNÜVAR
Rektör

GİRİŞ

1859'da kurulan Mekteb-i Mülkiye, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'si'ne reform ve modernleşme hamlelerinin en önemli eğitim kurumlarından biri olagelmıştır. Gerçekten de, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma serüveni çerçevesinde yürürlüğe konan reformların önemli unsurlarından birini Mekteb-i Mülkiye'nin kuruluşu oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nde askeri modernleşme ve merkezileşme odaklı başlayan reform süreci, sadece ilgili alanla sınırlı kalmamış; yeni bir bürokratik yapılanma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Merkezi otoritenin güçlendirilme politikasına bağlı olarak sivil bürokrasi ihtiyacının doğduğu bu yüzyılda, Mülkiye, Devlete hizmet edecek idari kadroların yetiştirilmesinde öncü bir rol üstlenmiştir. Dolayısıyla, Mekteb-i Mülkiye'nin doğuşunu Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme çabalarından ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'yle birlikte Mekteb-i Mülkiye, geçmişin mirasını yeni koşullarla harmanlayarak, ulus devletin ihtiyaç duyduğu idari kadroların eğitiminde de öne çıkan en önemli eğitim kurumu olmuştur. Nitekim, Mekteb-i Mülkiye bünyesindeki İdari, Mali ve Siyasi Şubelerde yetişen mezunlar, Maliye, İçişleri ve Dışişleri bakanlıkları başta olmak üzere Türk bürokrasisinde önemli görevler üstlenmişlerdir.

Mülkiye'nin Cumhuriyet tarihindeki rolü sadece devlete nitelikli ve üst düzey bürokrat yetiştirmekle sınırlı kalmamış; Mülkiye, sosyal ve beşeri bilimler alanında Türkiye akademisinin de göz bebeği olmuştur. Türkiye'de sosyal bilimlerin farklı alanlarının kuruluşuna önderlik eden Mülkiye, yine farklı disiplinlerin ülkemizdeki akademik başlangıcını oluşturmaktadır. Nitekim Mülkiye, Cumhuriyet dönemi boyunca üretilen nitelikli akademik yayınların yanı sıra, uyguladığı ders müfredatı ile ileride kurulacak İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerine örnek teşkil etmiştir. Bugün hala Türkiye'nin önde gelen üniversitelerindeki Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İktisat, İşletme, Maliye, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümlerinde okutulan derslerin Mülkiye'deki ders müfredatından ilhamla oluşturulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu kitap, böylesi derin bir tarihsel mirasa sahip Mekteb-i Mülkiye'nin kuruluşunun 160. yılı etkinlikleri kapsamında, 19-20 Kasım 2019 tarihlerinde düzenlenen *Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye Sempozyumu*'nda sunulan bildiriler ve yapılan konuşmalardan oluşmaktadır. Sempozyuma, 24 üniversite ve 4 kamu kuruluşundan toplam 80 akademisyen/uzman katılmıştır. Bildirilerin yazarlar tarafından gözden geçirilmesinin ardından elinizdeki kitabın yayına hazırlanması mümkün hale gelmiştir.

Sempozyum tebliğlerinin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan bu eser, Mekteb-i Mülkiye'nin hem akademik dünyadaki hem Türkiye'deki rolü ve önemine odaklanmaktadır. Mülkiye'nin Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'sine olan

dönüşümünü, Osmanlı-Türk bürokrasisine olan katkısını ve akademik dünyadaki öncü rolünü mercek altına alan bu kapsamlı kitapta, Mülkiye tarihinin tüm yönleriyle tartışıldığını söylemek mümkündür.

Türk Tarih Kurumu, sempozyumun düzenlenmesine büyük destek sağladı. Bu vesileyle, Türk Tarih Kurumu'na en içten teşekkürlerimizi sunmak istiyoruz. Bunun yanı sıra, değerli katkıları nedeniyle sempozyumun tüm katılımcılarına, emekçilerine ve Prof. Dr. Zafer Toprak, Prof. Dr. Refik Turan, Prof. Dr. Güray Kırpık, Prof. Dr. Murat Baskıcı, Prof. Dr. Melek Fırat, Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Prof. Dr. Birgül A. Güler, Doç. Dr. Tekin Avaner, Doç. Dr. Altuğ Yalçıntaş, Doç. Dr. Can Giray Özgül, Arş. Gör. Gökçe Karalezli, Arş. Gör. Ahmet Akçam, Arş. Gör. Erol Uğraş Öcal, Arş. Gör. İmren Pınar Dülgar, Arş. Gör. Bihter Çarhoğlu, Arş. Gör. Orhan Ürünçan Yücel ile Türk Tarih Kurumu uzmanları Birkan Soykan, Akif Aslan ve Naim Yavuz Ünlü başta olmak üzere sempozyumun düzenlenmesine katkıda bulunan herkese teşekkür ediyoruz.

Son olarak, Mülkiye'nin her daim, geçmişte de bugün de, bilimsel toplantıların ve akademik araştırmaların olgunlukla ve özgürce yapıldığı bir kurum olduğu övüncüyle bu niteliğinden vazgeçmeyeceğini hatırlatmak isteriz. Gerçekten de, Mülkiye'nin Türkiye siyasetindeki ve bürokrasisindeki kadim ağırlığı, dönemin koşulları değişse de değişmeyen akademik duruşundan ve her daim kamu yararını gözeten geleneğinden beslenmiştir. İşte, bu yüzden Mekteb-i Mülkiye, yetiştirdiği öğrencileri ve akademik kadrosu ile dünün Türkiye'si'nin olduğu gibi yarının Türkiye Cumhuriyeti'nin de umududur.

Prof. Dr. Orhan ÇELİK,
Prof. Dr. Can Umut ÇİNER,
Arş. Gör. Abdullah PEKEL

Ankara, Ocak 2021

MÜLKİYE MEKTEBİ VE TÜRKİYE'DE SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİN GELİŞİMİ*

Zafer TOPRAK**

Derhal bildim ki bana içten sevgilerini haykıranlar, yarım asırdan beri büyük Türk ulusunun tam anlamıyla millet olmasına çalışan, onunla en modern bir Türk devleti kurmak için insanlık fedakârlıklarından hiçbirini kendilerinden esirgemeyen Mülkiyeliler; kültür, idare, intizam, devlet anlamlarını en son ilmi telâkkilere göre tebellür ettirmeğe çalışmış ve çalışan yüksek arkadaşlarımdır.

1935 Atatürk

Osmanlı'nın Batı karşısında güçsüz kalışı sonucu III. Selim'den itibaren çağdaş nitelikte bir dizi okul kurulmaktaydı. Darümuallimin, Mekteb-i Tıbbiyye, Mekteb-i Harbiyye, Topçu, İstihkâm Mektebi, Bahriye, Ziraat Baytar Mektepleri Abdülmecid dönemine kadar açılmış okullardı. Bunlara 1859 yılında Mülkiye eklenmişti. Ama bu okullar arasında Türkiye'nin çağdaşlaşma sürecinde yetiştirdiği nesillerle derin etkileri açısından üç yüksek okulun farklı bir konumu oldu. Bunlar Harbiye, Tıbbiye ve Mülkiye idi.

Harbiye Osmanlı'nın Batı karşısında uğradığı yenilgilere bir yanıt olarak kurulmuştu. Çağdaş askerlik ve savaş sanatı Osmanlı'nın ayakta kalması için kaçınılmaz bir beklentiydi. Tıbbiye'nin kuruluşu ise 19. yüzyılla birlikte insana odaklanan tıp bilimindeki gelişmelerin izini sürmek ve bir türlü beşerî sermayesini Avrupa standartlarda geliştiremeyen Osmanlı'nın insanına sahip çıkma kaygılarını taşıyordu. Mülkiye ise Tanzimat reformlarının bir sonucuydu. Yeni bir devlet yapılanması artık geçmişin “kalemiye” diye nitelenen devlete kapılanmış devlet ricalinin üstesinden gelemeyeceği bir bilgi birikimini gerektiriyordu. İşte bu gerekçelerle Weber'in vurguladığı profesyonel bürokrasinin ihdası Osmanlı için de kaçınılmaz olmuştu. Mülkiye'nin tarihi bir anlamda Türkiye'de çağdaş bürokrasinin evrimini gündeme getiriyordu.

Mülkiye tarihi aslında dört ayrı evreden oluştu. 1859'da kurulduğunu kabul edersek 1859-1877 arası kendine özgü bir tür “idadi” idi. Ama biline gelen idadilerden çok farklı müfredatı vardı. Bu evrede önce Mekteb-i Fünûn'u Mülkiye diye biline geldi. Bir süre sonra Mekteb-i Mülkiye oldu. Abdülhamid'le başlayan ve okulun Ankara'ya taşındığı tarih 1935'e kadar uzanan ikinci evre önce bir yüksek okula dönüştürülmesiyle başladı. Padişahın himayesinde adı Mekteb-i Mülkiye-i Şahane oldu. Abdülhamid ertesini tekrar Mekteb-i Mülkiye oldu. Cumhuriyet'te ise Türkçede dil duyarlılığı sonucu

* Sempozyum çerçeve bildirisi.

** Prof. Dr., Boğaziçi Üniversitesi (E).

Mülkiye Mektebi diye adlandırıldı. 1935 sonrası ise Atatürk'ün isim babalığıyla önce "Siyasal Bilgiler Okula"sı, sonra Siyasal Bilgiler Okulu oldu. O tarihlerde Türkiye dil devrimini yaşıyordu. Mektebin karşılığı olarak önce okula kullanıldı. Ardından okulla yetinildi. 1946 Üniversite kurumlarının yeni yapılanması sürecinde Okulun fakülteye dönüştürülmesi gündeme geldi. Bu evrede üç ayrı ad önerildi. Hükümetin önerisi Siyasi ve İktisadi İlimler Fakültesi idi. Okulun özellikle 1935 sonrası Maliye Vekaleti'ne mezun vermesi nedeniyle adının da İktisat Fakültesi olması ikinci bir seçenek oldu. Ancak Siyasal Bilgiler Atatürk'ten kalan bir yadigarıdır. O nedenle tıpkı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi gibi fakültenin adının da Atatürk'ün adlandırdığı şekliyle Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak kalması uygun görüldü. 1950'de ise Ankara Üniversitesi bünyesine katılarak Siyasal Bilgiler Fakültesi oldu.

1858 tarihli kuruluş nizamnamesinde okulun kaymakamlık ve kaza müdürlüğü gibi mülkiye âmirleri, mal müdürlüğü gibi maliyeciler yetiştirilmek üzere kurulduğu kaydediliyordu. Babıali hükümet dairelerinde maaşsız ya da çok az maaşlı olarak çalışan ve yaşı otuzu geçmemiş katiplerle, ilk öğrenim görmüş gençlerden seçme sınavıyla öğrenci alınması öngörülmüştü. Fakat ilginçtir, kuruluş evresinde okuldaki müfredat o gün için devrim niteliği taşıyabilecek zenginlikteydi. Okuldaki dersler şu şekilde sıralanıyordu: Fenn-i Hat (yazı yazma), İnşâ (Kompozisyon), Hesap ve Hendese-i Ameliyye (Aritmetik ve Geometri), Tarih, Coğrafya, Kavânin-i Cedide-i Saltanat-ı Seniyye (Osmanlı Devleti'nin Yeni Kanunları), Hukuk-ı Mîlel (Devletler Umumî Hukuku), Muahedât-ı Devlet-i Aliyye (Osmanlı Devleti'nin Andlaşmaları), Ekonomi Politik ve İstatistik.

Bu ders dökümü Tanzimat'ın ne denli farkı bir anlayışla yola çıktığını gösteriyordu ve bu Mülkiye'ye özgüydü. Her ne kadar 1868'de Mekteb-i Sultanî ile birlikte benzer Batı tarzı derslerin okutulmasına başlanmışsa da Mülkiye'nin Batı'ya dönük eğitimde öncülüğü göz ardı edilemezdi. İdadi olmasına karşın devlet yönetiminde görev alacak kişiler için gerekli dersler programda bariz bir biçimde görülebiliyordu. Osmanlı Devleti'nin Yeni Kanunları, Devletler Umumî Hukuku Osmanlı Devleti'nin Andlaşmaları, Ekonomi Politik, İstatistik bunlar orta dereceli bir okulun ders programında beklenenden çok farklı derslerdi. Bu açıdan kuruluş evresindeki Mülkiye o tarihlerde giderek yaygınlaşan idadiler seviyesinde bir okul olarak değerlendirilmesi olanaksızdı. Mülkiye daha kuruluş evresinde yeniliklerle donatılmıştı. Batı'ya dönük yüzü daha ilk programlarında gözlemleniyordu.

Mülkiye'nin Siyasal Bilgiler Okulu'na dönüşüncüye kadar temel sorunu yeri yurdu belli olmayan bir okul oluşuydu. Sürekli yer değiştirmişti. Öte yandan sabit eğitim kadrolarından da mahrumdu. Neredeyse her yıl hocalarda değişiklik oluyordu. Hukuk Mektebi kurulduktan sonra birçok hoca Mülkiye'de de görevlendirilmişti. Yönetici kadrolar kalıcıydı. Ama hocalar bağlamında sabit kadrolara ancak 1936'da sahip olabildi.

Mülkiye'nin yıllar sonra Ankara'ya taşınması çok anlamlı bir gelişme oldu. Her şeyden önce Cumhuriyet rejimi Harbiye, Mülkiye gibi stratejik okulların başkentini yanı başında olmasını istiyordu. Hatta İstanbul Borsası da Ankara'ya taşındı. Bu Milli Mücadele sırasında İstanbul'la, özellikle Darülfünun'la olan sorunların Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam ettiğinin bir göstergesiydi. Nitekim Darülfünun'a da müdahale edilecek ve 1933'de kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulacaktı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Ankara alternatif eğitim kurumları kurma girişimi içerisindeydi. Ankara Hukuk Mektebi bu alanda atılan ilk adımdı. Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi yerine kurulan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Devlet Konservatuarı gibi kurumlar Ankara'nın eğitim alanında da bir çekim odağı olma yolunda olduğunu gösteriyordu. Bu nedenle Harbiye ve Mülkiye'nin Ankara'ya nakli Cumhuriyet'in stratejisinin bir parçası olarak gündeme geldi.

Öte yandan somut bir ihtiyaç da vardı. Başvekil İnönü'nün TBMM Reisliğine verdiği, Maliye Vekaleti'nce hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyeti'nce 22 Nisan 1935 günü Meclise arz edilen teklifte yeni adıyla Siyasal Bilgiler Okulası köklü dönüşüme uğratılmak isteniyordu. Kurulduğu tarihten beri yetiştirdiği kaymakam ve valileriyle ünlenmiş, bu nedenle Dahiliye Nezareti / Vekaleti'ne yakın olan okul artık Maliye Vekaleti'ne çalışır olmuştu. Bundan böyle öğrencinin büyük çoğunluğunu Maliye Vekaleti istihdam edecekti. Bu gelişme 1929 buhranı ertesi Türkiye'nin geçirmekte olduğu dönüşümün sonucu olarak da görülebilirdi. Projenin ikinci maddesinde şu satırlar yer alıyordu: "İkinci madde ile mektebin en geniş talebe kadrosu ve talebelerinin her türlü masraflarının Devletçe temin edileceği ve alınacak talebenin dörtte üçünün Maliye Bakanlığı emrinde çalıştırmak üzere ayrılacağı tesbit olunmuştur."

Mülkiye tarihi açısından bu Ankara'ya taşınmanın en ilginç noktalarından biri Mülkiye'nin yerleşik bir döneme geçiyordu. O güne kadar Mülkiye "göçebe" bir eğitim kurumu olarak oradan orada sürekli yer değiştirmiş oluşuydu. Bu göçebeliliğin tanıklarından biri Mülkiye'de de hocalık yapmış olan ünlü gazeteci Ahmet Emin Yalman'dı. Mülkiye'nin 100 Yılı için çıkarılan *Armağan*'da Yalman "Mülkiye ve İnkılâb" başlığını taşıyan bir yazısı yer aldı. Yalman'ın satırları şöyleydi: "*Hocalığımın mühim bir kısmı Mütareke ve işgal yıllarına rast gelmişti. Cağaloğlu'ndaki ahşap binada başlayan faaliyetim, Kabataş'taki konakta, Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi binasında, nihayet Yıldız'daki binada devam etti. Mülkiye'nin ne kadar sağlam bir ocak olduğunu asıl bu göçebelik yıllarında fark ettim.*"

Ahmet Emin Yalman yazısında göçebeliliğin ötesinde Mülkiye'nin kimliği üzerine de gözlemde bulunuyordu: "*Mülkiye, o devirde de inkılâb ve terakki isteyen gençleri sinesine çekti ve kendilerine aradıklarını vermenin yolunu buldu. Mülkiye'nin kuruluşunu yüzüncü yılında Mülkiye adı ortadan kalkmış bulunuyor; fakat ocak, daha genişlemiş bir şekilde vazife başındadır ve resmî adı ne olursa olsun, Mülkiye adı inkılâb ve terakkiyi seven Türklerin kalbinde aziz bir ad olarak daima yer edecektir.*"¹

Ahmed Emin Yalman, Mülkiye ile çocukluk yıllarında Selanik'te tanışmıştı. Daha o yaşlarda "Mülkiye" adlı bir ocak bulunduğunu, bu ocağın "metin, seciyeli, sağlam, yenilik ve terakki aşığı genç" yetiştirdiğini fark etmişti. Babası o yıllarda *Mütalaa* adlı bir haftalık dergi çıkarıyordu. Mülkiye'den mezun ve Selanik'e atanmış maiyet memuru gençler bu dergi çevresinde toplanmışlardı. O günlerde revaçta olan Edebiyat-ı Cedide'yi tartışıyorlar ve Ahmed Emin bunlardan etkileniyordu.

1 Ahmed Emin Yalman [S.B.F. Eski Öğretim Üyesi], "Mülkiye ve İnkılâp", *Yüzüncü Yıl Armağanı*, Ankara, SBF Yayını, 1959, s. 76.

Ahmed Emin, Amerika'da eğitimi ertesi yurda dönmüş, Darülfünun'da ve Hasan Saka'nın Mülkiye'de istatistik dersinde müderris muavini olmuştu. Hasan Saka çekilince yıllarca Mülkiye'de istatistik muallimi sıfatıyla öğrenci yetiştirmişti. Ayrıca Niyazi Bey'in vekili sıfatıyla birkaç ay da istatistik dersi vermişti. Ahmed Emin'e göre, Mülkiye, "Türkiye'nin en esaslı bir irfan ocağı, terakki ve inkilâb yuvası"ydı. En yakın gençlik arkadaşlarından İbrahim Fazıl Pelin Mülkiyeli'di. Onun sayesinde Mülkiye ocağının iç alemiyle ilişkisini yitirmedi.

Evet, Mülkiye'yi iyi tanıyanlar için okul bir "ocak"tı. Bu niteliği kurulduğu yıllardan beri devam ediyordu. Mülkiye marşında olduğu gibi birçok Mülkiye'li bu bilinçle eğitim görmüştü. Bu husus Osmanlı ülkesinin uzak topraklarından gelen ve Mülkiye'de eğitim görmüş farklı etnik kimliği taşıyan mezunları için de geçerliydi. Osmanlı'nın Arap eyaletlerinden gelerek Mülkiye'de okumuş iki kardeş Bedii Nuri ve Satı el Husri Mülkiyelilik ruhunu yansıtmaları açısından ilginç örneklerdi. Her ikisi de eli kalem tutan Osmanlı entelektüelleriydi. Bedii Nuri kaymakamlık görevine giderken genç yaşta eşkiyalar tarafından öldürülmüştü. Satı el Husri ise Mülkiye'de hocalık, Darülmualim-i Âli ve Darüşşafaka'da müdürlük yapmış bir pedagoğdu. Mülkiye'den yetişmiş en bilgili kişilerden biriydi. Milli Mücadele ile birlikte Türk kimliğiyle yeni bir siyasal yapılanmaya gidilirken kendi Arap kimliğinden ödün vermemek üzere Arap topraklarında kaldı ve Ziya Gökalp'in Türkiye'de gördüğü işlevi Araplar adına yürüttü. Laik Arap milliyetçiliğinin babası olarak tarihe geçti. Cihan Harbi'nin son aşamasında, Kasım 1918'de *Terbiye* dergisinde "mekteplerde cemiyet ve cemaat hayatı" başlıklı yazısında Mülkiye'deki günlerini hatırlıyor ve şu satırlara yer veriyordu:

"Mekteb-i Mülkiye'yi, Mülkiye yapan şey; asıl ondaki bu ictimâî hayat, bu manevî muhit idi. Birçok arkadaşlarım gibi ben de orada geçirdiğim yedi senelik hayat esnasında rahle-i tedrislerinde oturduğum muallimlerin – ne için itiraf etmeli – pek azına karşı hürmet ve minnet duyuyorum. Fakat o mektepte bizi sürükleyip götüren ateşin [ateşli, canlı] hayata karşı pek derin minnetarlıklarla mütehasis oluyorum.

Benim Mekteb-i Mülkiye'deki talebelik hayatıma ait bu müşâhedeler [şahitlikler], ondan sonraki mürebbilik [terbiyecilik] hayatıma rehber olan mülâhazaların en kuvvetli sâiki oldu. Dârülmualimin'i yeni baştan ve yeni bir esas üzerine tesis uğraşırken, bilhassa Mülkiye hayatının hatıratına isnadendir ki; iyi bir mektep yapmanın, her şeyden evvel iyi bir manevî muhit ihdâs etmek demek olduğunu takdir etmiş ve talebeme de girecekleri mekteplerde öyle muhitler ihdasına çalışmalarını tavsiye etmiştim.

... Evet! Mekteplerle meşgul olan herkes, kat'i bir surette bilmelidir ki: Bir mektebin kıymet ve meziyeti sadece o mektepte görev yapan müdür ve muallimlerin kıymet ve meziyetleri ile ölçülemez. Bu kıymet ve meziyeti ölçerken, mektebin mazisinin, onun manevî havasının bıraktığı manevî teressübât [tortulanma] ve talebesinin muhtelif muhitlerden getirip birbirine verdiği itiyadât da nazarı dikkate alınmalıdır. Bunun içindir ki bir mektep ancak zaman ile teşekkül ve tesis eder, her mektebin hususî simâsı ancak mürûr-ı zaman ile taayyün ve takarrür eyler. Dünyanın en muktedir mürebbilerini bir araya getiriniz, ellerine dünyanın en iyi vasıtalarını veriniz, onlara bir mektebi def'aten – tam manâsıyla – tesis ve ıslah ettiremezsiniz. Mektebin tesis etmesi için aradan zaman geçmesi ve bu suretle mürebbilerin arzu ettikleri temayüllerin talebede umumî bir itiyâd hâline gelmesi iktizâ eder...

... İyi mektepler, iyi cemiyetler gibi iyi an'anelere sahip olan, nizamları kâğıtlar üstünde ve dudaklar arasında değil; mühitte, hayatta ve ruhta bulunan mekteplerdir."²

1. İdadi Düzeyinden Yüksek Okula

Mülkiye, kurulduğu yıllarda önce iki yıllık bir okuldu. Sonra üç yıla çıkarıldı. Ardından idadi olarak dört yıl oldu. II. Abdülhamid döneminde, 1877'den itibaren yüksek kısmı açılarak buna önce iki, sonra üç yıl daha eklendi. Böylece okulun en uzun dönemli evresi, yedi yıllık Mülkiye doğdu.

Abdülhamid döneminde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin "sunuf-ı idadî"leri, yani idadi sınıflarında okutulan derslerin dökümü şöyleydi: Birinci sene: Ulum-i Diniyye, Kavaid-i Osmaniyye, Arapça, Farisî, Fransızca, Tarih-i Umumî, Usul-i Defterî, Coğrafya-i Umumî, Hesâb-ı Nazarî, Hendese, Malumât-ı Nafia, Hüsn-i Hat, Resm-i Taklidî.

Fransızca yanı sıra ayrıca Osmanlı topraklarında Türkçe dışında konuşulan dört dilden birisini Mülkiye öğrencileri öğrenmekle yükümlüydüler. Görev yapacakları yöre insanlarıyla ilişki kurabilmeleri buna bağlıydı. Bu diller müfredatta *Elsine-i Erbaa*, yani dört dil olarak geçiyordu. Bunlar Arapça, Ermenice, Rumca, Bulgarcaydı. Bu çoğulculuk Meşrutiyet yıllarına kadar programlarda kaldı. Meşrutiyet yıllarında siyasi gelişmeler sonucu Ermenice, Rumca ve Bulgarca programlardan çıkarıldı. Meşrutiyet yıllarında dil konusu önem kazandı. Artık ulus kimliğinin oluşumu başlamıştı. Dil kimlik ediniminde önemli bir rol oynuyordu. Öte yandan Bulgarca gibi dillere de artık gerek yoktu. Zira bu topraklar yitirilmişti.

İdadi kısmının ikinci yılında okutulan dersler şunlardı: Ulum-ı Diniyye, Usul-i İnşa, Arabî, Fransızca, Tarih-i Umumî, Coğrafya-i Umumî, Hendese, İlm-i Cebir, Hesâb-ı Nazarî, Hıfzıssıhha, Usul-i Defterî [Muhasebe], Hüsn-i Hat, Resm-i Taklidî ve *Elsine-i Erbaa*.

İdadi üçüncü sınıfın dersleri ise Ulum-ı diniyye, Kitab-ı Resmiyye ve Belâgat, Arabî, Hıfzıssıhha, Tarih-i Osmanî, Coğrafya-i Osmanî, Hendese, İlm-i Cebir, İlm-i Ahlâk, İlm-i Hayvanat, Hikmet-i Tabiiyye [Biyoloji], Kimya-i Madenî [İnorganik Kimya], Kavânin, Usul-i Tercüme, Fransızca, Boyalı Resim ve *Elsine-i Erbaa*. Görülebileceği gibi son derece zengin bir ders programı inşa ediliyordu.

İdadinin dördüncü, yani son sınıfında ise Ulûm-i Diniyye, İlm-i Ahlâk, Kitâbet-i Resmiyye ve Belâgat, Arabî, Tarih-i Osmanî, Kozmografi, Müsellesât [trigonometri], Fenn-i Makine, Hikmet-i Tabiiyye [Biyoloji], Kimya-i Uzvî [Organik Kimya], Kavânin, İlm-i Servet, İlm-i Nebatât, İlm-i Hayvanat, Tabakat'ül-Arz [Jeoloji], Coğrafya-i Ümrânî, Fransızca ve *Elsine-i Erbaa*. Bu dökümden Fenn-i Makine bugün için

2 Satı Bey, "Mekteplerde Cemiyet ve Cemaat Hayatı," *Terbiye*, Sayı 5, 14 Teşrin-i Sâni 1334, s. 5.

bir muamma olarak gözükebilir. Bu derste telgraf makinesinin kullanımı öğretiliyordu. O tarihlerde ana iletişim aracı telgraftı. Her mülkî amir telgraf çekmeyi bilmeliydi.

Mülkiye'nin beşinci, altıncı ve yedinci yılları yüksek kısmı oluşturuyordu. Bu sınıflarda okutulan derslerin de dökümünü verelim:

Beşinci Sene:

İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis, İlm-i Fıkıh, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, İlm-i Ahlâk, Fenn-i Servet, Usul-i İdare-i Mülkiyye, Usul-i İdare-i Maliyye, Arazi Kanunu, İlm-i Hukuk, Tarih-i Osmanî, Kitâbet-i Resmîyye, Coğrafya-i Sinaî ve Ticarî ve İstatistik, Fransızca ve Elsine-i Erbaa.

Altıncı Sene:

İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis, İlm-i Fıkıh, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, İlm-i Ahlâk, Fenn-i Servet, Usul-i İdare-i Mülkiyye, Usul-i Maliyye, Hukuk-ı Düvel, Hukuk-ı Ticaret, Hukuk-ı Ceza, Tarih-i Osmanî, Kitâbet-i Resmîyye, Fransızca ve Elsine-i Erbaa.

Yedinci Sene:

İlm-i Kelâm ve Tefsir ve Hadis, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Fenn-i Servet, Usul-i İdare-i Mülkiyye, Ahkâm-ı Evkaf, Hukuk-ı Düvel, Usul-i Muhakemât-ı Hukukiyye, Usul-i Muhakemât-ı Cezaiyye, Kitâbet-i Resmîyye, Tarih-i Osmanî, Nizamât-ı Zabtiyye, Fransızca ve Elsine-i Erbaa.

2. Mülkiye Tarihi ve Litografya Tezgâhı

Bugün Mekteb-i Mülkiye'nin tarihçesi için elimizde arşiv kaynakları yanı sıra hemen hemen düzenli bir biçimde çıkarılan *Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Tevzi-i Mukafat Cetvelleri*, önceki nesillerin Mülkiye tarih yazma girişimleri, bu arada 1921 tarihini taşıyan *Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Tarihçesi* [Neşri mukarrar olan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane tarih ve salnamesi için bir esas olmak üzere mezunünden bir grup tarafından tertib olunmuş ve mekteb matbaasında tab' olunmuştur. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane kuruluşunun sene-i devriyesi 1337 [1921] gibi kaynaklar, Türkiye'de ilk öğrenci derneği olan Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihad ve Teavün Cemiyeti Nizamnamesi [Dersaadet: Matbaa-i Amire 1326], 1908 ertesini çıkan 30 sayılı *Mülkiye* dergisi [Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından her ay ibtidasında neşr olunur mecmuadır.], 1931-1955 arası değişik adlarla yayınlanan *Siyasi İlimler Mecmuası* ve tabii bir *magnum opus* olan Ali Çankaya'nın büyük emek vererek yayınlamış olduğu sekiz ciltlik *Mülkiye Tarihi* bulunuyor.

Ders programlarına nizamname ve talimatnamelerle iyi kötü ulaşabiliyoruz. Ama ders malzemeleri ayrı bir sorun oluyor. Zira Mülkiye'de dersler uzun süre takrir olarak verilmiş. Yani hoca derse girmiş ve dersi anlatmış, öğrenciler not tutmuşlar. Ama kimi derslerde yetenekli bir öğrenci “mübeyyiz” [beyaza çeken] olmuş, not tutmuş, notları hoca tarafından görüldükten sonra Mülkiye litografya tezgahlarında çoğaltılmış. Basım adedi öğrenci sayısı kadar oluşu nedeniyle bugün bu nüshalara ulaşmak kolay olmuyor. Ama yine de elimizde sekiz, on kadar bu tür çoğaltma ders notları var. Bunların birkaçı

daha sonra kitap olarak da yayınlanmış. Sakızlı Ohannes Efendi’ninkiler, ya da Satı el Husri’nin ders notları gibi bir kaç eser kitap olarak kalıcı olmuşlar. Kimi ders malzemesi Hukuk Mektebi’nde de kullanıldığı için, ya da genel okuyucuları da ilgilendirdikleri için kitaba dönüştürülmüş. Hukuk derslerinin önemli bir kısmı kitap olarak bugüne kalmış. Ders kitabı yazma ve yayınlama çok sonraları gündeme gelmiş. Ama yine de şunu ifade etmek gerekiyor. Sosyal bilim alanında birçok ders ilk kez Mülkiye’de verilmiş, Batı literatürünün izi Mülkiye’deki dersler sayesinde sürülmüş.

Mülkiye litografya tezgahlarında çoğaltılmış ders notları arasında hukuk, iktisat, maliye, edebiyat, istatistik gibi alanlarda yer almış. Günümüze ulaşanlardan birkaç litografya baskısı ders kitabını belirtelim: *İlm-i Hukuk*, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane dördüncü senesinde tedris olunmak üzere telif ve tercüme edilmiştir Muallimi Hokoçyan Efendi [Mekteb-i mezbur matbaasında tab’ olunmuştur - Sene 1301/1885]; *Talim-i Edebiyat*, Şura-yi Devlet azasından Mülkiye “muallim”i Recaizade Mahmud Ekrem Bey’in Mülkiye’de verdiği dersin notları [Mekteb-i Mülkiye-i Şahane’de tedris olunmak için bin iki yüz doksan altı sene-i hicrisinde telif olunmuştur - sene 1298]; *Etnografya* Muallimi Mustafa Satı Bey’in “Mekteb-i Mülkiye Birinci Senesine Mahsus – sene-i dersiyeye 1324-1326 [1908]” ders notları; *Mebadi-i İlm-i Servet* Şuray-ı Devlet-i Mülkiyye Dairesi azasından Saadetlu Ohannes Efendi Hazretleri’nin ders notları [Mübeyyizi 218 numarolu Ahmed Feridin Efendi Mekteb-i Mülkiyye-i Şahane beşinci sene talebesini mahsus olmak üzere mekteb-i mezkur tezgâhında tab’ olunmuştur - Sene 1313 / 1895]; *Usul-i Maliye* Mihail Portakalyan [Portakal Mihail Efendi]’nin ders notları [Mekteb-i Mülkiyye-i Şahane dördüncü sene talebesine mahsustur - Mekteb-i mezkur litografya tezgâhında tab’ olunmuştur - sene 1306 / 1888]; *İhsaiyyat [İstatistik]* Maliye Nezareti Hey’et-i Teftişiyyesinden Namık Zeki Bey [Mekteb-i Mülkiyye-i Şahane birinci sınıfına mahsus - Mübeyyizi 32 no’lu Ahmed Midhat Efendi Mekteb-i Mülkiyye Matbaası 1332 - 1916], *Maliye Dersleri - İlm-i Mali ve Kavânin-i Maliyye* Müderris Fazıl Beyefendi [Mübeyyizi: Malatlayı Bedreddin Ali - Mekteb-i Mülkiyye Matbaası, 1340-1924], *İktisad-ı İctimai*, Babanzade Şükrü Beyefendi’nin [Matbaa-i Mülkiyye Matbaası, 1926-1927].

3. Mülkiye Mektebi ve Hukuk Dersleri

Osmanlı’da Tanzimat’la birlikte şer’i ve örfi hukuk yanı sıra Batı’dan seküler hukuk alındı. Özellikle başlangıçta üç hukuk alanında bu “iktibas” başladı. Bunlar ticaret hukuku, ceza hukuku ve uluslararası hukuktu. Ve bu üç konuda Tanzimat sonrası epey yoğun kitap ve risale yayınlandı. Bunlar arasında Mülkiye ve Hukuk mekteplerinde kullanılan ders malzemesi olduğu gibi yargı organlarına yönelik eserler de yer aldı.

Ülkede doğru dürüst hukuk eğitimi yokken 1301/1885 yılında Muallim Hokoçyan Efendi’nin taş baskısı olarak basılan *İlm-i Hukuk* ders kitabı “Mekteb-i Mülkiyye-i Şahane dördüncü senesinde tedris olunmak üzere telif ve tercüme edilmişti”. Yine Mülkiye’de okutulan Ceza Muhakemeleri Usulü dersi için Mülkiye’nin litografya tezgahlarında 1898’e *Usul-i Muhakemat-ı Cezaîyye* [Mekteb-i Mülkiyye-i Şahane yedinci sınıfına mahsus - Mekteb-i mezbure litografya destgâhında tab’ olunmuştur.

Mülkiye'nin en seçkin hocalarından biri Ali Şahbaz Efendi'ydi. 1908-1909 yıllarında basılan eserinin adı *Mufasssal Hukuk-ı Düvel* idi. Mülkiyeli Ahmed İhsan ve Hüseyin Cahid'in giriş yazılarıyla "Mahkeme-i temyiz aza-i kirâmından ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane muallimininden merhum Ali Şahbaz Efendi hazretlerinin takrir-i alîleri" olarak yayımlandı. Kitabının ikinci cildinde "Kapitülasyon hakkındadır" başlığıyla yabancılara verilen imtiyazlara geniş yer vermişti.³

Ali Şahbaz Efendi'nin bir diğer eseri *Hukuk-ı Ticaret*'ti. "Atufetli Ali Şahbaz Efendi hazretlerinin altıncı seneye takrir buyurdıkları dersleri havidir. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane altıncı senesine mahsus olmak üzere mekteb-i mezkure litografya tezgâhında tab' olunmuştur" satırları kitabın başında yer alıyordu.

Ali Şahbaz Efendi'nin ölümü ertesi görevi Karabet Hüsrevyan devralmıştı. 1893 Mülkiye mezunu Karabet Hüsrevyan Meşrutiyet yıllarında Mülkiye'de Devletler Umumi, Devletler Hususi ve Kapitülasyonlar üzerine dersler verdi. Bu dönemde üç önemli eser yazdı. Bunlar *Hukuk-ı Umumiyye-i Düvel* 1325-1909; *Hukuk-ı Hususiyye-i Düvel* 1329 -1913; *Kapitülasyonlar* 1331 – 1915 idi. Hamayak Hüsrevyan *Hukuk-ı Hususiyye-i Düvel* kitabının yarısından çoğunu "hukuk-ı ecânib" başlığına ayırmıştı.⁴

Yine aynı yıllarda Mülkiye'den 1900 yılında mezun olan Ahmed Salahaddin Bey, Mekteb-i Hukuk mezunu Mehmed Cemil Bey ile birlikte Henry Bonfils & Paul Fouchille'in yedi ciltlik *Hukuk-ı Umumiyye-i Düvel*'ini çevirdiler. Bu esere ayrıca kapitülasyon bölümünü eklediler.

Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mezunlarından İbrahim Hakkı'nın *Tarih-i Hukuk-ı Beyneldüvel* adlı eseri ise uluslararası hukukun evrimini işliyordu. Kitap 1887'de yayınlanmıştı ve dört fasıldan oluşuyordu. Bunlar Fasl-ı evvel "Ezmine-i mütekaddimeden kurûn-ı cedide ibtidasına kadar; Fasl-ı sâni "Kurûn-ı cedide ibtidasından Westfalia muahedesine kadar"; Fasl-ı sâlis "Westfalia muahedesinden Fransa İnkılâbı'na kadar; Fasl-ı râbi "Fransa İnkılâbı'ndan zamanımıza kadar" dönemleriydi. Kitap Berlin Muahedesini ile son buluyordu.⁵

4. Mülkiye ve İktisat / Maliye Dersleri

Osmanlı aydını Batı iktisadi düşüncesini hukuk ve diğer alanlarda olduğu gibi Tanzimat'la birlikte keşfetmişti. Her ne kadar Serandi Arşizen Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye'de *Tasarrufât-ı Mülkiyye* adlı bir ders verdiği biliniyorsa da iktisat bir bilim dalı olarak düzenli bir biçimde ilk kez Mekteb-i Mülkiye'de okutulmuş, ardından Ziraat,

3 Ali Şahbaz (Mahkeme-i Temyiz aza-yi kirâmından ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane muallimininden), *Mufasssal Hukuk-ı Düvel*, İstanbul, Bağdadlıyan Matbaası, 1324; İkinci Cild, Dersaadet, Matbaa-i Jirair, 1325, s. 221-540.

4 Hamayak Hüsrevyan (Darülfünun Hukuk Fakültesi hukuk-ı hususiyye-i düvel muallimi), *Hukuk-ı Hususiyye-i Düvel*, Dersaadet, Edeb Matbaası, 1329, s. 115-239.

5 İbrahim Hakkı (Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mezunlarından), *Tarih-i Hukuk-ı Beyneldüvel*, İstanbul, Karabet Kasbar Matbaası, 1303.

Baytar ve Harbiye mekteplerinde, hatta idadi okullarının programlarında yer almıştı. Osmanlı'nın geleneksel iktisadi yapısı Napolyon savaşları ertesi Batı'daki gelişmelerin epey uzağında kalıyordu. Dış baskıların sonucu imzaladığı ticaret antlaşmalarıyla geleneksel yapı çözülmüş, dışa açılmak zorunda kalmıştı. Mülkiye'de okutulan derslerde bu açılımın izini sürmek mümkündü. Sakızlı Ohannes Paşa⁶, Portakal Mikâel Paşa⁷ gibi iktisadi ve mali konularda eli kalem tutan Osmanlılar o günlerin hâkim iktisadi düşüncesinin etkisi altında kalmışlardı. Ders notlarında serbest dış ticaret politikasından yana çıkarak son kertede ülkelerarası gümrüklerin kaldırılmasını önermişlerdi. Osmanlı ekonomisinin durağan yapısının bu tür liberal politikalarla aşılabileceği çoğu Osmanlı aydınında hâkim görüştü. Batı'nın liberal iktisat anlayışı Osmanlı'yı da peşinden sürüklemişti.

Sakızlı Ohannes Paşa Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de iktisat, o günkü adıyla İlm-i Servet dersi veriyordu. Ohannes Efendi Cemiyet-i İlm-iye-i Osmaniyye'nin *Mecmua-i Fünûn* adlı yayın organında 1863 yılında iktisat notlarını yayınlamaya başlamıştı. "İlm-i Servet-i Milel - Hiref-i sımai'in suret-i zuhur ve teşekkül ve ilm-i servetin ahvâl-i esasiyyesi beyanındadır" Osmanlı kamuoyunun iktisat bilgisi edindiği ilk kaynaklardan biriydi.

Mebâdî-i İlm-i Servet-i Milel adlı kitabı erken denemeler bir kenara bırakılırsa ilk derli toplu iktisat kitabıydı. Hâkim olan liberal iktisadi düşünceydi. "Sanayi-i Dahiliyye'nin Himayesi" başlıklı bölümünde koruyucu gümrük rüsumunu masaya yatırıyor, "himaye usulü'nün, korumacı bir politikanın ülkede sanayinin gelişmesine yararı olmayacağı ve emekçinin, çalışanın yaşam seviyesine zararı dokunacağını kaydediyordu. Sanayileşmede gecikmiş ülkeler için de bu anlayış geçerliydi.⁸ Keza aynı okulun maliye derslerinden sorumlu Portakal Mikâel Paşa da *İlm-i Usûl-i Maliyye* adlı ders kitabında serbest dış ticaret politikasını benimsiyor, ülkelerarası gümrüklerin kaldırılmasını öneriyordu. Mülkiye'nin o dönemki mezunları uzun süre serbest ticaretin faziletlerine inanmışlardı. Bunların başında ünlü maliyeci, Mülkiye mezunu İttihatçı Mehmed Cavid geliyordu. Yazdığı iktisat kitaplarında katıksız liberal bir iktisadi düzenden söz ediyordu. Suad Bey'in *İlm-i Servet*'i ve Nail Bey'in idadi mektepler için düzenlediği *Muhtasar İlm-i Servet*'i de aynı çizgideydi. Bu anlayışın tek istisnası Harbiye'de iktisat okutan Rusya göçmenlerinden Mülkiye mezunu Musa Akyiğitzade idi. Bir olasılık Atatürk Harbiye'de öğrenciliği sırasında Musa Akyiğitzade'den iktisat dersi almıştı.

6 Sakızlı Ohannes, *Mebâdî-i İlm-i Servet-i Milel*, İstanbul, Mihran Matbaası, 1297, s. 286-310.

7 [Mikâel Portakal Paşa], *İlm-i Usûl-i Maliyye*, İstanbul, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Matbaası, 1301.

8 Ohannes Paşa, "Gümrük rüsumunun esasen tervici yolunda dermeyan olunan delâilin butlanından söz ediyor, "himaye usulü sanayi-i dahiliyyenin terakkisini ve amelenin ıslah-ı hâlini müstelzim değildir, sanayide henüz ilerlememiş olan memalik hakkında dahi medâr-ı terakki addolunamaz" diyordu. Sakızlı Ohannes, *Mebâdî-i İlm-i Servet-i Milel*, İstanbul, Mihran Matbaası, 1297, s. 286-310.

Serbest dış ticaret anlayışına karşı tavır 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren gazete sütunlarında görülmeye başladı. Bu konuda öncülüğü Ahmed Midhat Efendi yaptı. Tefrika ettiği yazılar daha sonra *Ekonomi Tercümesi-Fenn-i İdare*, *Ekonomi Politik* ve *Hallü'l-Ukâd* adlı kitaplarda yer aldı. Akyığıtzade ise Çarlık Rusyası örneğinden yola çıkarak “azade-i ticaret” [serbest ticaret] yerine “usul-i himaye”yi [korumacılık] önerecekti.

II. Meşrutiyet yıllarında bir dizi öğrenci yurt dışına öğrenim görmeye gönderilmişti. Bunlar arasında İbrahim Fazıl [Pelin] de vardı. İbrahim Fazıl eğitimini tamamlayıp yurda döndüğünde Mülkiye’de okutulmak üzere *Maliye Dersleri – Bütçe* adlı kitabını hazırlamıştı.⁹ İbrahim Fazıl Mülkiye’de iktisat ve maliye de okuttu. Türkiye’de de ilk kez Mülkiye Mektebi’nde Milli Mücadele’nin hemen ardından 1924’te program değişikliği üzerine “ictimai iktisat,” bugünkü deyişle sosyal politika dersi okutulmaya başlandı. Mülkiye’de İctimaî İktisat ve İktisadi Meslekler derslerini Babanzade Şükrü verdi.¹⁰ Mülkiye Ankara’ya taşındıktan sonra okul müdürü Mehmet Emin Erişirgil iktisadi düşünce dersinin hocası oldu.¹¹

Mülkiye kendi alanı dışında da birçok bilim dalında önemli şahsiyetler yetiştirdi. İbrahim Fazıl ile birlikte Mülkiye’yi bitirdikten sonra yurt dışına, Cenevre’ye pedagoji ve psikoloji öğrenimine gönderilen Mustafa Şekip [Tunç] Türkiye’de kendi alanında öncü oldu. Özellikle Bergson ve Bergsonizme eğilerek ülkede uzun yıllardır hâkim olan Durkheim sosyolojisine bir alternatif geliştirdi. Millî Mücadele yıllarında, maddi olanaksızlıklar son raddesine varmıştı. Saltanat işgal devletlerinin gözetimine girmiş, çoğu yörede ordu terhis edilmişti. Yokluklar ortamında manevi güce ve yarı mistik bir girişimci ruha yaslanmak gerekiyordu. Diğer bir deyişle metafiziğe başvurmak, pozitivistlere karşı Bergsonizmi benimsemek çıkar yol olarak gözüktü. Bu tür hamleci bir inanç beklentisi o yıllarda *Dergâh* dergisinde görüldü. Fikir planında Millî Mücadele’yi destekleyen *Dergâh* ruhçu ve mistik yönü ağır basan bir dergi idi. Ulusal kaynaklara inen, ulusal yaşamı günün ve geçmişin sorunlarında arayan Batı’dan da etkilenerek Türk tarih ve coğrafyasını bir bireşimde özümleyen, yeni bir “tarih, sanat ve kültür milliyetçiliği”ne ortam hazırlamıştı. Derginin fikir kaynağı Henri Bergson’dur. *Dergâh* Mustafa Şekip (Tunç)’un Bergson çeviri ve araştırmalarını yayınladı. Abdülhak Hamit (Tarhan), Abdülhak Şinasi (Hisar), Ahmet Hamdi (Tanpınar), Ahmet Haşım, Falih Rıfkı (Atay), Halide Edip (Adıvar), Hasan Âli (Yücel), İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Köprülüzade Mehmet Fuat, Mehmet Emin (Erişirgil), Mustafa Nihat (Özön), Mustafa Şekip (Tunç), Nurullah Ata (Ataç), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) derginin yazarları arasında yer aldılar. Böylece 19. yüzyıldan beri Jön Türkler arasında etkin olan pozitivist eleştirisi tahtasına yerleştirilmiş oluyordu. Pozitivistlere karşı İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Mustafa

9 İbrahim Fazıl [Pelin], *Maliye Dersleri: Bütçe*, İstanbul, Hukuk Matbaası, 1332.

10 Babanzade Şükrü [İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisadi Meslekler Ordinaryüsü, Mülkiye Mektebi Müdürü], *İktisadi Meslekler [Doctrines économiques]*, Not tutan: M. Celâl – Sömeistr: 5-6, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Talebesi Cemiyeti Neşriyatından, Güneş Matbaası, 1934.

11 M. Emin Erişirgil, *Ekonomi Meslekleri, XVI. Yüzyıldan Zamanımıza Kadar*, Cilt 1, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Siyasal Bilgiler Okulu Yayınlarından, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1945.

Şekip (Tunç) ve Mehmet Emin (Erişirgil)'in başlattıkları fikir hareketi zamanla iki eğilime ayrıldı. Mustafa Şekip ve İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu] Bergsonizme bağlı kaldılar; Mehmet Emin pragmatizme yöneldi. *Dergâh*'ta başlayan bu farklılaşma *Mihrab*'da daha da belirginleşti. Mehmet Emin 1923-1924 yıllarında, *Mihrab*'da yer alan yazılarıyla pragmatizmi savundu.¹²

5. Mülkiye Mektebi ve Tarih Eğitimi

Mekteb-i Mülkiye'nin ülkede sosyal ve beşerî bilimlere en büyük katkılarından biri çağdaş tarih bilimini eğitime sokmuş oluşuydu. O tarihlere kadar tarih dendiğinde akla vak'anüvis tarihleri geliyordu. Bunlar da saray tarihçiliğinin ötesine geçmiyordu. 1908 öncesi ses getiren tarih kitaplarından biri "Mekteb-i idadiyye tarih-i umumi ve Mekteb-i Mülkiyye-i Şahane coğrafya muallimi Kaymakam Ali Tevfik Bey'in *Fezleke-i Tarih-i Umumi* adlı eseri idi. Henüz o tarihlerde ilk çağ tarihi kutsal kitapların anlatımından kopamamıştı. Bu nedene Ali Tevfik Bey "Mekâtib-i idadiyye-i şahane birinci sene şâkirdanına mahsus" eserinde Kurun-ı evvel tarihidен söz ederken "tarihin enva'ı ve aksamı" bahsinde "Tarih başlıca "Mukaddes" ve Temeddün" kısımlarını münkasemdir [ayrılmıştır]" diyor, "tarih-i mukaddes"i "Tarih-i Enbiya" ve "Siyer-i Nebi" başlıkları altında ikiye ayırıyordu. "Tarih-i Kurun-ı Evvelî" yahut "Tarih-i Kadim" Hazret-i Adem'den başlayarak Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar devam ediyordu. Böylece Adem-Havva'dan yola çıkılıyor, Nuh tufanı ele alınıyor, Nuh'un evlatlarının dünyanın dört bir yanında insanlığın yolunu çizdiği anlatılıyordu.

Mülkiye hocalarından Mehmed Murad'da ya da lakabıyla Mizancı Murad'ın altı ciltlik *Tarih-i Umumi*'si aynı minval üzerinden gidiyor, "Tarih-i Mukaddes eserin ilk bahislerini oluşturuyordu. En azından Meşrutiyet'e kadar tarih bu denli çağdaş tarih anlayışından bihaberdi. Ama yine de Mehmed Murad'ın tarih kitapları dönem açısından bir yenilik sayılıyordu. 1789 İnsan Hakları Beyannamesi Osmanlı yazınına Mehmed Murad tanıttı. Kitabında "Hukuk-ı Beşer İlânı" adı altında İnsan Hakları Beyannamesi'ne yer verdi.

Mehmed Murad Mülkiye Mektebi tarih-i Osmanî ve tarih-i siyasî müderrisliğinde on yedi yıl kaldı. 80'li yıllarda yayınladığı eserinin altıncı cildinde ilk kez Fransız Devrimi'ni ayrıntılarıyla anlattı. Abdülhamid döneminde, 1890'da yayınlanan *Tarih-i Umumi*'nin altıncı cildinde Fransız Devrimi'ne yer verecekti. Mülkiye'de hocalık yapmış Yusuf Akçura bundan övgüyle bahsedecek, "Murat Bey, İnkılâb-ı Kebir namını verdiği Fransız İhtilâli'ni zevk ve muhabbetle tam 127 sayfada anlatır. Fransızca bilmeyen Osmanlı Türk münevverlerine Fransız İhtilâli'ni öğretmek ve sevdirmekte bu kitabın mühim bir tesiri olduğuna kaniyim" diyecekti. Mehmed Murad "Büyük İhtilâl" diye tanımladığı devrim sürecini anlatırken "Millet Meclisi'nin asârından tarihte en

12 Hikmet Kırık, Oya Morva, *Cumhuriyet ve Pragmatizm – Yazılmamış Kuram*, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2017.

büyük nam bırakmış olan Ağustos'un on ikinci günü Meclis tarafından neşr ve kabul olunan” “Hukuk-ı Beşer İlanı”na da [Déclaration des droits de l'homme] yer verecekti.¹³

Mehmed Murad'ın eseri nispeten Abdülhamid'in erken dönemine tesadüf ediyordu. Bu eserin de bir süre sonra sakıncalı eserler arasında yer aldığını kaydeden Akçura “Murat Bey tarihinin, intişarından beş on sene sonra, toplanıp, ‘evrak-ı muzırır’ sırasına geçmesinin sebebi de asıl bu inkılâb-ı kebir faslı olsa gerek” diyecekti.¹⁴ Akçura, bir yandan Mehmed Murad'ın eserinden övgüyle bahsederken öte yandan onun son kertede Fransız Devrimi'ne karşı olduğunu da kaydetmeden yapamayacaktı. Fransız İhtilâli'nde demokrat ve cumhuriyetçilere tepki duyduğunu, onları “şımarık ihtilâlciler” ve reislerini de “Hunrizler” diye nitelediğini yazacaktı. Hunriz sözcüğü kan dökken, kan dökücü anlamına geliyordu.

Yusuf Akçura, 1908 öncesinden söz ederken “Devr-i Hamidi'de Umumi Tarih çok budandı, sonra mekteplerde okutulması men edildi. Rivayete göre bazıları da yakıldı. 1899 senelerine kadar mülkî ve askerî mekteplerde umumî tarih, Ali Tevfik beyin tarihine göre veya muallimin notlarına göre okutulur idiyse de, 20. asrın arifesinde bir irade-i seniyye ile bu dahi men edilmiş ve tarih tedrisi Osmanlı tarihine hasrolunmuştur” diyecekti. Keza Mülkiyeli tarihçi Mükrimin Halil [Yınanç] Abdülhamid kendi istibdad-ı saltanatını yıkacak olan hürriyet, müsavat, hâkimiyet-i milliye, meşrutiyet, cumhuriyet, inkılap ve ihtilal gibi fikirlerin tarih vasıtası ile memlekete yerleşeceği vehmine kapıldı. İçtimai ilimler gibi ciddî tarih telifat ve neşriyatı da iyice durmuş ve bu durgunluk Meşrutiyet'e kadar gelmiştir” yorumunu yapacaktı. Mülkiyeli tarihçi Ali Reşad ise “Avrupa devletlerinin siyasiyyat-ı dahiliyye ve hariciyyelerini gösteren asâr-ı mükemmelenin, hatta en muhtasar tarih-i umumî kitaplarının bile neşri memnu' idi. Tarih kitapları toplanarak yığın yığın yakılır, mekteplerde tarih-i umumî tedris edilemezdi” diyecekti.

1908 öncesi dünya tarihine bakış ana hatlarıyla bu doğrultuydu. 1908 ile birlikte tarih öğreniminde köklü dönüşümler yaşandı. 1908'le birlikte Mülkiye bu konuda kendi devrimini yaşadı. 1908-1909 ders yılından itibaren kapsamlı bir Fransız Devrimi tarihi okutulması, bunun yanı sıra birinci sınıfta “İngiltere ve Fransa ve Amerika Kanun-ı Esasilerinin Tarihçesi”, iki ve üçte ise “Hukuk-ı Esasiyye ve Umumiyye” derslerinin konması Mülkiye Mektebi'nin 1908 Jön Türk devrimine ne denli gönülden bağlandığının kanıtlarıydı. Ama bunlarla da yetinilmemiş ders programına lâ-dinî bilgileri içeren Etnografya dersi konmuştu. Bu ders Osmanlı'da “bilimsel devrim”e yol açacak önemdeydi.¹⁵

13 Mehmed Murad, *Tarih-i Umumî - Ezmine Mûteahhireden Düvel-i Muazzama-i Cedide, Büyük İnkılâb ve Napolyon Bonapart, Ahvâl ve Vukuat-ı Ahire*, Altıncı Cild, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1306.

14 Ali Reşad, “Mukaddime,” içinde Charles Seignobos, *Tarih-i Siyasî – 1814'ten 1896'ya Kadar Asr-ı Hâzırda Avrupa*, Mütercimi: Ali Reşad, Dersaadet, Birinci cilt: Kader Matbaası, 1324, s. 3.

15 Zafer Toprak, “Mekteb-i Mülkiye, İlm-i Akâm ve Antropolojiya,” *Toplumsal Tarih*, Sayı 224, Ağustos 2012, s. 26-39.

6. 1908 İlan-ı Hürriyet Ertesi Mülkiye

1908 Jön Türk devrimi Osmanlı toplumunu derinden etkileyen gelişmelere neden oldu. Jön Türk hareketinde önemli rol oynayan yüksek okullardan biri kuşkusuz Mekteb-i Mülkiye-i Şahane idi. Her ne kadar Abdülhamid döneminde geçirdiği reform sonucu köklü dönüşümlere uğramış, bir yüksek eğitim kurumuna dönüşmüşse de kısa bir süre sonra muhalefet yuvalarından birine dönüşmüştü. Tıbbiye ve Harbiye’de olduğu gibi eğitim görmek, Batı dillerini, özellikle Fransızca’yı öğrenmek, aydın kimliğini benimsemek Mülkiye Mektebi öğrencileri ve mezunlarını Jön Türk hareketi içerisinde yer almalarına neden olmuştu.

Jön Türk devrimi ertesini ders programlarında köklü bir dönüşüme giden kurumların başında Mekteb-i Mülkiye vardı. Yeni programla birlikte Mülkiye daha bir dünyayı algılamaya yönelik alanlara uzandı. Yine devrim ertesini Mülkiye mezunları, Osmanlı’da ilk öğrenci derneklerinden birini kurdular ve otuz sayı devam edecek bir fikir dergisini, *Mülkiye*’yi çıkardılar. Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından 14 Şubat 1909 dan itibaren yayınlanan bu dergi, o günlerde yayınlanan *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası* ile birlikte 1908 devriminin fikir tabanını yansıtan ender yayın organlarından biri oldu.

Derginin yönetimini Ali Reşad, Hasan Tahsin, Ali Seydi ve Hakkı Behiç üstlenmişlerdi. Daha ilk sayılarında yer alan yazarlar göz önünde bulundurulduğunda Meşrutiyet dönemi fikir dünyasının önde gelen şahsiyetlerinin önemli bir kısmının Mülkiye mezunu oldukları görüldü. Bu dergi sayesinde müfredat programındaki değişiklikler yakından izlenebilmiş, “ittihad” ve “terakki” sözcüklerinin Mülkiye çevresince şiar edinilmiş olduğu görülmüştü. Böylece ülkeyi düzlüğe çıkarma çabası Mülkiye Mektebi müfredatına da yansıtılmış oluyordu. Nitekim Mülkiye dergisinde program değişikliği ile ilgili olarak şu satırlar yer alıyordu: “1324-1325 sene-i dersiyesinde ise saye-i feyyaz-ı hürriyette programlar menâfi-i memleketeye muvafık surette yeniden tertib ve Paris Mekteb-i Siyasî cetvel-i dürûsuna [ders cetveline] takrib olunarak [yaklaştırılarak] şu surette kararlaştırılmıştır.”¹⁶ Mülkiye Mektebi Paris Siyasal Bilgiler Okulu’nu örnek almış ve programını ona göre düzenlemiştir.

Mülkiye’nin daha birinci sınıf derslerine göz atmak bile bu köklü değişikliği ortaya koyuyordu: Mülkiye’ye giren öğrencinin karşılaştığı ilk dersler şunlardı: Hikmet-i Hukuk-ı İslamiyye, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Usul-i İdare, İlm-i İktisad, Usul-i Maliyye, İngiltere ve Fransa ve Amerika Kanun-ı Esasîlerinin Tarihçesi, Devlet-i Aliyye Tarih-i Siyasî ve İdarîsi, Tarih-i Siyasî [1763-1789’a kadar], Coğrafya-i İktisadî, Etnografya, İstatistik, Mebadî-i İlm-i Hukuk, ve Fransızca.

Yukarıda belirtildiği gibi Mülkiye’ye Abdülhamid devrinde üç yıl eklenerek yedi yıllık bir okula dönüşmüştü. 1900 yılında Mülkiye’nin idadî kısmı yüksek kısmından ayrıldı. Mülkiye üç yıllık yüksek kısmıyla devam etti. 1908 sonrası ders programındaki gelişmeleri görebilmek için Mülkiye’nin 1908 öncesi son programı ile karşılaştırmak

16 “Mekteb-i Mülkiye”, *Mülkiye* [Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından her ay ibtidasında neşr olunur mecmuadır], Nümero 1, 1 Şubat 1932, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1324, s. 9.

yeterliydi. Son ders programı değişikliği 1900 ve sonrası Mülkiye birinci sınıfı öğrencileri şu dersleri görüyorlardı: İlm-i Kelâm ve Tefsir ve Hadis, Usul-i Fıkıh, İlm-i Ahlâk, İlm-i Servet, Usul-i İdare, Usul-i Maliyye, Arazi Kanunu, Hukuk-ı Düvel, Kitabet-i Resmîyye, Tarih-i Osmanî, Fransızca, Usul-i Tercüme, El-sine-i Erbaa [Dört dil: Arapça, Ermenice, Rumca, Bulgarca]. 1903 yılında Hüsn-i Hatt dersi eklenmiş ve 1908'e kadar program bu derslerden oluşmuştu.

Mülkiye dergisi dönemin ruhuna uygun olarak “istibdat” dönemini eleştiriyor ve Abdülhamid döneminde Mülkiye’de karşılaşılan sorunları şu satırlarla ifade ediyordu:

“Programlarca icra edilen tadilat Mekteb-i Mülkiyye derslerini, mektebin maksad-ı tesisi ile mütenâsib olmayacak surette karıştırmış idi. Memur yetiştirmek üzere açılan bir mektepte fıkıh ve tefsir ve hadis gibi bu mektep talebesinin tahsilât-ı ibtidaiyelerine nazaran anlayamayacakları dersler ilave ve bundan başka hüsn-i hatt gibi kat’iyyen ehemmiyeti, hatta lüzumu olmayan şeylerle talebenin işgal edilmesi sebebiyle şakirdâna nihayet derecede yılgınlık gelmiştir. Derslerce icra edilen bu tadilat ile beraber mektebin tarz-ı idaresi tebeddülât-ı mühimmeye uğradı. Mektep 1 Eylül 1299 [1983] tarihinden itibaren lelyiye [yatılıhya] tahvil edilmiş idi. 1316 [1900] tarihinde idadî sınıfları tefrik olunarak Mercan’a nakl olundu ve iki sene sonra tekrar nihariye [gündüzlüye] kalb olundu. Bu tadilat hep ıslahat namı altında icra edilmekte idi. Fakat her tebeddüle mektebin mühim esaslarından biri yıkılıyordu. Mektepte tahsil eden talebe vaiz olmayacaktı. Mutezile ve sair fark-ı salâ-i mu’terize ile mübâhise ve münazara vazifesiyle mükellef değildi. Kalemlerde mübeyyizlik [mesveddeleri beyaza çeken kalem kâtibî] hizmetinde kullanılmıyacaktı. Mülki ve siyasî memuriyetlerde istihdam edilmek üzere ihzâr ediliyordu [hazırlanıyordu]. Böyle olduğu halde yine programlarda ilm-i kelâm ve tefsir ve hadis ve fıkıh için tahsis olunan ders saatleri mektebin en mühim derslerinden biri olmak lâzım gelen usul-i idare-i mülkiyyeye tahsis edilen saatlerden ziyade idi. Bu ehemmiyetli derslerin ruhlu yerleri de tay edilmiş idi. İlm-i hikmet [felsefe] namına programa idhal olunan dersin tedrisinde muallimin uğradığı müşkilâtın haddi tasavvur edilemezdi. Muhtelif sınıflarda tedris edilen dersler ruhtan, ciddiyetten âri bir şekil almıştı. Dürus-ı muhtelif arasındaki münasebet, muhtelif sınıflarda tedris edilen aynı ders arasındaki ravâbit nazar-ı dikkate alınmıyordu. Ahkâm-ı evkaf gibi mühim bir dersin ilgasına bir rezil haftiyenin iki satırlık jurnali kifayet etmiş idi.

Muallimlerin takrirlerinden mütahassıl defterler mükerreren teftiş ve muayene edilmiştir. Hülasa memleketin her tarafına neşr-i maarif etmek için açılmış olan bu mektebin dahilinde neşr-ı maarif memnu’ idi. Muallimlerin takrirlerini tab’a mahsus olan litografya matbaası bile devletin resmi darüt’ubaası [basımevi] olan Matbaa-i Amire gibi beliyeye-i istibdada [istibdat felaketine] uğramış idi. Ne tedris edenler bildiklerini anlatmaya ne tederrüs edenler arzu ettiklerini öğrenmeğe muvafık olamıyorlardı. Bir Fransızca muallimi “liberte” [Fransızca özgürlük] kelimesini “evbaşlık [evbaş = ayaktakımı, , terbiyesiz, aşağılık kimse olma], arsızlık, başıboşluk” manalarıyla tercüme etmiş idi. Mektepte ne talebeye ne muallimlere emniyet edilmediğinden yekdiğerine merbut bir silsile-i tecessüs teşkil edilmişti. Bilhassa Mekteb-i Mülkiye için on üç bendi havi bir kararname kaleme alınmış ve ahkâm-ı garibesinin Mekteb-i Sultani ile mekâtib-i idadiyyeye tamim-i mühimmesi de unutulmuştur. Bu kararname münderecâtı adeta tekellümü [konuşulması] bile mani’ olacak derecede şedid idi. Zaten iktisad dersinde “serbestî-i mübadele” diyemeyen, usul-i maliye dersinde bütçenin tevazünü

[dengesi] lüzumundan ve hatta suret-i tertibinden bahse imkân bulamayan, hukuk-ı idarede hürriyet-i şahsiyyeyi, mas'uniyet-i nefsiyye tâbiriyle edaya mecbur olan, coğrafyada hükümet-i cumhuriyye, hükümet-i meşrûta sözlerini ağzına alamayan, hükümetlerin tarz-ı idarelerini söyleyemeyen, fıkıhta cumhur hükemâ terkibini irâda kâdir olamayan zavallı muallimler bu kararname üzerine hemen bilküllüye ebkem [dilsiz] kalmak derecesine gelmişlerdi.”

Kısaca Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Abdülhamid döneminde karanlığa gömülmüş, sultana biat edecek öğrenci yetiştirmenin ötesinde bir işlevden yoksun kalmıştı. 1908 ile birlikte ders programlarında köklü bir değişikliğe gidilmiş ve şer'î hukuka ve dine yönelik dersler azaltılarak doğrudan doğruya yöneticilik ile gerekli derslere ağırlık verilmişti. Nitekim, ikinci ve üçüncü sınıflara da birinci sınıfinkilere benzer dersler konmuştu. İkinci sınıfta okutulan dersler şunlardı: Hikmet-i Hukuk-ı İslamiyye, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Usul-i İdare, İlm-i İktisat, Usul-i Maliyye, Edebiyat-ı Osmaniyye, Hukuk-ı Hususiyye-i Düvel, Devlet-i Aliyye Tarih-i Siyasî ve İdarîsi, Tarih-i Siyasî [1789-1814'e kadar], Kavanîn-i Ticariyye, Arazî Kanunu, Hukuk-ı Esasiyye ve Umumiyye, Hukuk-ı Düvel, Fransızca. Mülkiye'nin son sınıfı müfredatı ise şu derslerden oluşuyordu: Hikmet-i Hukuk-ı İslamiyye, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Usul-i İdare, İlm-i İktisat, Usul-i Maliyye, Edebiyat-ı Osmaniyye, Hukuk-ı Hususiyye-i Düvel, Devlet-i Aliyye Tarih-i Siyasî ve İdarîsi, Hukuk-ı Esasiyye ve Umumiyye, Hukuk-ı Düvel, Fransızca mükâtibat-ı düvellüyye [devletlerarası yazışma – diplomatik muhaberât], mükâtibât-ı resmîye [resmî yazışma], Fransızca, Tarih-i Siyasî [1814'den zamanımıza kadar].

1908 öncesi ve sonrası Mülkiye Mektebi'nin ders programları karşılaştırıldığında belli başlı değişiklikler şu şekilde özetlenebilir. Yeni programda *Mülkiye* dergisinin vurguladığı gibi Paris Siyasal Bilgiler Okulu'nun etkisi büyüktü. Programda öncelikle din ağırlıklı dersler azaltılmış ve daha bir “lâ-din” yapı hâkim olmuştu. Nitekim *Mülkiye* dergisi 1908 öncesi programı eleştirirken yukarıda belirtildiği gibi Mülkiye mezunlarının vaiz olmayacaklarını, bu denli yüklü bir din eğitimi görmelerinin gereksiz olduğunu vurguluyordu. Yeni programda İlm-i Kelâm ve Tefsir ve Hadis dersi Hikmet-i Hukuk-ı İslamiyye'ye dönüştürülmüş, Mecelle korunmuş, İlm-i Servet İlm-i İktisat olmuş, anayasa hukuku 1908 sonrası her sınıfa konmuştu. Ayrıca Osmanlı edebiyatı dersi eklenmiş, 1908 öncesi Tarih-i Osmanî ile yetinilirken 1908 sonra Osmanlı siyasî ve idarî tarihi yanı sıra, Fransız devrimi eksenli Tarih-i Siyasî dersi önem kazanmıştı. Ve nihayet Osmanlı'nın çok-ulusluluğunun simgesi olan ve Arapça, Rumca, Ermenice ve Bulgarca'yı öğrencilere zorunlu kılan *Elsine-i Erbaa* kaldırılmıştı. Bu bir anlamda üniter bir devlet anlayışının başlangıcı da sayılabilirdi. Nitekim, özellikle Balkan Harbi ertesi dil birliği konusu gündeme gelecekti.

7. Satı Bey ve Etnografya – Antropoloji

Etnografya / antropoloji dersi Osmanlı'da ilk kez Mülkiye'de bir ders programında yer almıştı. Mülkiye'nin yüksekokul oluşuyla birlikte 1877'de müfredata “ilm-i akvam”

dersi eklenmiş oluyordu.¹⁷ Bu dersin müderrisi Andreas David Mordtmann'dı. Mordtmann aynı zamanda coğrafya ve istatistik derslerini de veriyordu. Mordtmann'ın ölümünün ardından Reform sorası ilk diploma alan mezunlardan Osman Efendi [daha sonra Osman Paşa] etnografya – antropoloji dersinin sermubassırı oldu ve Mordtmann'ın ders notlarını *İlm-i Ahvâl-i Akvam* adıyla bastırıldı.

Ancak ders kısa ömürlü oldu. Dini gerekçelerle müfredattan kaldırılmıştı. Tekrar ihdas edilmesi için 1908 Devrimi'ni beklemek durumundaydı. Nitekim 1908-1909 ders yılında Satı Bey Mülkiye'ye Etnografya muallimi olarak atandı. Satı Bey ders notları taşbaskı olarak yayınladı.

İlm-i Akvâm dersi “hürriyet-i ilânı”na rağmen ilkinin akıbetine uğradı. Bir yıl sonra “mahzur”ları görülerek ders programından çıkarıldı. Ders kaldırıldıysa da ders notlarını kısa bir süre sonra, 1911 yılında *Etnografya – İlm-i Akvâm* başlığıyla yayımlandı.¹⁸

Satı Bey Osmanlı entelektüel dünyasına Ziya Gökalp'le birlikte damgasını vurmuş bir Mülkiye mezunuydu. Dersin önemini o sırada çıkan *Mülkiye* mecmuasında ayrıntılarıyla ele almıştı.¹⁹ Osmanlı teokratik bir devlet değildi; ancak din konusunda duyarlılık son derece derindi. Eğitim kurumları dini sorgulatabilecek her türlü “bilgi” den arındırılmıştı. Oysa antropoloji bilim dünyasına geldiği günden beri dinle sorunlu bir alanı oluşturuyordu. Zira 19. yüzyılda antropolojinin gelişimiyle birlikte “yaratılış”ın uhrevî ve dünyevî iki ayrı yorumu vardı. Hele insanın maymunla olan irsiyet bağı o günler için “küfür” addedilebilirdi. Bu ders Jön Türklerin döneminde bile bir yıl dayanabilmişti.

Osmanlı literatüründe Satı Bey diye bilinen Satı el-Husrî, aslen Arap kökenliydi; bir Osmanlı vatanperveriydi. Kardeşi Bedii Nuri ile birlikte Mülkiye'de okumuş ve Meşrutiyet yıllarında eğitim seferberliğinin önde gelen kişilerinden biri olmuştu. Darülmualim-i Âli'de ve Darüşşafaka'da müdürlük yapmış, bu okulların çağdaş görünüm kazanmasında etkin bir rol oynamıştı.²⁰ *Terbiye Mecmuası* ve *Terbiye* dergilerini çıkarmış,²¹ *Fenn-i Terbiye – Nazariyyat ve Tatbikat* adlı eseri o günkü

17 Yeliz Okay, *Etnografya'nın Türkiye'ye Girişi ve İlm-i Ahvâl-i Akvam: Andreas David Mordtmann Osman Bey*, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2012.

18 M[im]. Satı' [Darülmuallimin Müdürü ve Mekteb-i Mülkiye Etnografya Muallimi], *Etnografya – İlm-i Akvâm – Ahval-i Umumiyye-i Beşer – Ahval-i Umumiyye-i Akvâm – Ahval-i Hususiyye-i Akvâm*, Tab' ve Naşiri: İbrahim Hilmi Kitabhane-i İslam ve Askerî, [Babıali Caddesi 46], 1327.

19 Satı', "Etnografya," *Mülkiye* [Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından her ay ibtidasında neşr olunur mecmuadır], Numéro 2, 1 Mart 1325, [İstanbul, Artin Asaduryan Matbaası], s. 31-35.

20 Şehbâl Deryâ Acar, *Eğitimde Bir Üstâd – Satı Bey'i Tanımak*, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2009.

21 *Terbiye Mecmuası* [On beş günde bir neşr olunur] – Ser muharriri Satı', Sene 1, Numéro 1, 15 Mart 330, İstanbul, Matbaa-i Hayriyye ve Terbiye, [Müessis ve Sermuharriri Satı'], Sene 1, Numéro 1, 29 Ağustos 1334 [İki haftada bir perşembe günleri neşr ve fakat temmuz ve ağustos

“terbiye” edebiyatının klasikleri arasında yer almıştı.²² Maarif-i Umumiyye Nezareti'ne verdiği layihalar kitap haline getirilmişti.²³ Satı Bey aynı zamanda iyi bir hatipti. Konferansları daha sonra iki kitap haline getirilmişti.²⁴ Faik Sabri ile birlikte verdiği Japonya üzerine konferans da kitaba dönüştürülmüştü.²⁵

Satı Bey'in literatürde genellikle Arap milliyetçiliğinde oynadığı rol ön plana çıkarılmış bir Mülkiyeliydi. Arap dünyasında Ziya Gökalp'e benzer bir rol üstlendiği vurgulanmıştı. William L. Cleveland, Satı' el Husri üzerine bir doktora tezi yazmış ve bu tez daha sonra kitap olarak da yayınlanmıştı.²⁶ Ancak Cleveland'ın Osmanlıca bilgisi olmadığı için Arapça dışında kaynaklara ulaşamaması Satı Bey'in Osmanlı dönemindeki değerli çalışmalarına yer vermesini engellemişti. Türkiye'de Satı Bey'i okuyuculara geniş ölçüde tanıtan Hilmi Ziya Ülken olmuştu. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı eserinde ona yer vermişti. Keza Satı Bey'in görüşleri Niyazi Berkes de *Türkiye'de Çağdaşlaşma* adlı eserde de yer aldı.

ayları tatil olunur.] Matbaa-i Orhaniyye. Dergilerin içeriği için bkz. Şehbâl Deryâ Acar, *Eğitimde Bir Üstâd – Satı Bey'i Tanımak*, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2009, s. 292-313.

- 22 M. Satı' [Darülmualiminin Müdürü], *Fenn-i Terbiyye – Nazariyyat ve Tatbikat*, Kütüphane-i Askerî, 1325. [Babıali Caddesi 46.] (2. cilt s. 161-346+2 s. 2. basım. 1. cilt İstanbul, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1327, s. 160; 2. Cilt. İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1328. s. 161-348. Millet kitaphanesi aded: 5 ve 19.) Kitabın bölümleri: Terbiye ve fenn-i terbiye; Terbiyye: Terbiyye-i bedeniye [Terbiye-i bedeniyenin gaye ve ehemmiyeti, Terbiye-i bedeniye ve aile, Terbiye-i bedeniye ve mekteb, Mekteb binası, Ders rahleleri, Takayyüdat-ı sıhiyye, Riyazat-ı bedeniyye], Terbiye-i ahlâkiye [Terbiye-i ahlâkiyenin gaye ve ehemmiyeti, hissiyat ve temayülât], Terbiye-i fikriye [terbiye-i fikriyenin gaye ve ehemmiyeti, itla-i haricî ve ihtisas, itla-i batını ve idrak], Usul-ı mahsusiyye-i terbiye, Usul-i Talim ve Tedris, Usul-ü idaret'ül-ettfal ve Usul-i idare-i mekâtib.
- 23 M. Satı, *Layihalarım*, İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1326, s. 104, “Bu küçük eser, muhtelif tarihlerde maarif nezaretine takdim etmiş olduğum layihaların, mesail-i umumiyye ve esasiyye-i maarife müteallik mülahazat ve mütalaatı muhtevi olanlarından türekküp ediyor.” İçindeki layihalar: Darülmualiminler hakkında; Ehliyetli muallimler yetiştirmek hakkında; Maarif ıslahatı hakkında; Müddet-i tedrisiyyelerin tezyidi meselesi; Müzeler hakkında; Avrupa'ya talebe izamı meselesine dair; Muallim ihzarı hakkında.
- 24 Satı Bey, *Ümid ve Azim: Sekiz Konferans*, Dersaadet, Kader Matbaası, 1328. (Konferans Kütüphanesi: 4) İçindekiler: Ümid ve Azim; Ne için geri kaldık; Ümid ve azim; Irk ve terbiye; Çocuklarımızın zekâsı; Meslek aşkı ve fedakârlık; Hayat-ı hususiyye ve Kayat-ı meslekiyye; İlk kablo; Metrenin mesahası; Azimkâr ve fedakâr olalım. İkinci kitap: Satı Bey, *Vatan İçin*, Beş konferans, Dersaadet, Kader Matbaası, Konferans Kütüphanesi: 1, 1329. İçindekiler: Vatan fikri ve vatan muhabbeti; Terbiye-i vataniyye; Vezaif-i vataniyye; Müdafaa-i milliyye; Prusya'nın intibahı ve Fichte'nin nutukları.
- 25 Satı Bey ve Faik Sabri Bey, *Büyük Milletlerden Japonlar ve Almanlar: İki Konferans*, Dersaadet, Kader Matbaası, 1329 (Konferans Kütüphanesi: 3). “Satı Bey tarafından: Japonya ve Japonlar: Japonların seciyeleri; suret-i terakkileri” ve “Faik Sabri Bey tarafından: Alamanlar ve Alamanların seciyeleri; suret-i terakkileri”.
- 26 William L. Cleveland, *The Making of an Arab Nationalist - Ottomanism and Arabism in the Life and Thought of Sati' al-Husri*, Princeton University Press, 1971.

Bir pedagoğ ve eğitimci olmanın ötesinde Satı Bey II. Meşrutiyet yıllarında sayıları yarım düzineyi aşan “fen” diye nitelendirilebilecek alanda yazdığı ders kitaplarıyla ünlenmişti.²⁷ Satı Bey'in Mülkiye'de okuttuğu İlm-i Akvâm ya da, etnografya ve antropoloji karışımı ders sayesinde biyoloji ve jeolojide çağdaş normlar benimseniyor, ana hatlarıyla insan bilimlerinde bilimsel bir anlayış Osmanlı'ya girmiş oluyordu.

İnsanın “doğuşu” da bu ders sayesinde farklı bir yorum almış oluyordu. Jeolojide en önemli devir “dördüncü devir”di. İnsanoğlu dördüncü devirde “zuhur” ediyordu. Nitekim Satı Bey “mukaddes” tarih anlayışını sorgulayıcı bir üslupla “nev’-i beşer dahi bu sırada intişar ve terakki ve temeddün etmiştir” diyordu. Bu İkinci Meşrutiyet yılları için son derece radikal bir çıkıştı. Böylece kutsal kitaplardaki beş, altı bin yıllık geçmiş terk ediliyor, “kürre-i arz”ın büyük değişiklikler geçirecek evrildiği belirtiliyor, hücreden yola çıkılarak insanoğluna varılıyordu.

Satı Bey'in Etnografya kitabının sonunda “mehazlar” yani kaynakça ve fihrist yer alıyordu. Geniş kaynakça Satı Bey'in konuyu ne denli önemseydiğinin kanıtıydı. En başta Deniker'in *Races et peuples de la terre* yer alıyordu. Günümüzde hâlâ yeni baskıları yapılan Joseph Deniker'in kitabı antropolojide çığır açan bir eserdir. Diğer kaynaklar arasında özellikle Charles Letourneau'nun sekiz kitabı dikkati çekiyordu: Bunlar *La Psychologie ethnique; L'évolution politique dans les diverses races humaines; L'évolution de la propriété; L'évolution juridique; L'évolution de la morale; La guerre; L'évolution religieuse; La sociologie d'après l'éthographie; L'évolution du mariage* adlı eserlerdi. 20. yüzyılın başında ses getiren diğer antropoloji kitapları da listede yer alıyordu: René Verneau'nun *Les races humaines*'i, Armand de Quatrefages'ın *L'espèce humaine*'i ve *Introduction à l'étude des races humaine*'i, Paul Topinard'ın *L'anthropologie*'si, Gabriel de Mortillet'in *Le Préhistorique*'i, Louis Finnier'nin *Les Races humaines*'i o sırada Batı antropolojisinin de temel kaynaklarını oluşturuyordu. Ve son olarak bir sözlük, *Dictionnaire des sciences anthropologiques* kaynakçayı tamamlıyordu. II. Meşrutiyet dönemi bir kenara, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bile bu tür kaynakçalı ve fihristli eser bulmak zordu. Satı Bey akademik normlara harfiyen riayet eden bilim insanıydı.

Satı Bey Mülkiye Mektebi'nin 1908'le birlikte sosyal bilimlere alanındaki önemine *Mülkiye* dergisinde yer veriyordu. Her şeyden evvel Mülkiye “idare ve siyasiyyat memurları yetiştirmek” amacıyla kurulmuştu. O'na göre 1908 devrimi ile birlikte Mülkiye'de okutulan iki ders devrim niteliğindediydi. Bunlardan ilki “ilm-i tarih” diğeri “ilm-i akvâm”dı. Tarih ve etnografya “kavânin-i ictimaiyye”nin yani toplum yasalarının belirlenmesinde temel işlev gören iki bilim dalıydı. Toplumsal yapının ve gelişmelerin nedenlerini ve yasalarını keşfetmek ve belirlemek için bu yapı ve olayları,

27 M. Satı, (Darülmuallimin müdürü), *Mebadi-i Ulum-ı Tabiat'dan Tarih-i Tabii ve Tatbikatı*, Dersaadet, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, 1328. M. Satı, *Tarih-i Tabiiiden: Hikmet ve Kimya*; M. Satı, *Tarih-i Tabiiiden: İlm-i Hayvanat*, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1321. 2. Baskı: İstanbul, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1327; M. Satı, *Tarih-i Tabiiiden: İlm-i Nebatat*, İstanbul, Matbaa-i Kader, 1327; M. Satı, *Dürus-ı Eşya*, Birinci kısım, İstanbul, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1327. (4 baskısı var.)

diğer doğadaki gelişmeler gibi, deney yöntemi uygun şekilde ele almak ve karşılaştırmak gerekiyordu. Ancak, toplumsal olaylar çok karmaşıktı. Bunların genel yasalarını elde etmek çok güçtü. İnsan büyük bir binanın ya da kentin içinde dolaştığı zaman genellikle ayrıntıya takılırdı. Aynı şey toplumsal yapı ve olaylar için de geçerliydi. Oysa bu tür toplumsal gerçeklere biraz uzaktan bakarak gelişmelerin temel noktaları yakalanabilir ve bütün görülebilirdi.

Tarih bilimi, toplumsal olayların tümünü kapsayamazdı. Tarih bilgisi yalnız sınırlı bir kısım “akvâm”ın, ya da toplumsal yapıların kısıtlı sayılabilecek bir devriyle yetinmek durumunda kalıyordu. İlk çağ tarihinin alanı Akdeniz havzasıyla sınırlı kalıyordu. Bu nedenle ancak kırk elli asır geriye gidilebiliyordu. Bunun ötesi, gerileri ancak bazı efsane ve hurafelerle açıklanıyordu. Oysa kırk elli asır beşeriyetin evrimi açısından çok kısa bir devri ifade ediyordu. Tarih, Charles Letourneau'nun deyişiyle, beşeriyetin olgunluk çağından, “devr-i küûlet”inden ibaretti. Beşeriyetin çocukluk çağları, “sabâvet ve tufuliyet” evreleri tarihin uğraş alanı dışında kalıyordu. Tarihin bu noksanını telafi edecek, sosyolojinin, “hikmet-i ictimaiyye”nin kaynağına ulaşacak bilim “ilm-i akvâm”dı. O gün için var olan “kavim”lerin evrimleri değişik birer süreç izlemişti. “Akvâm-i vahşiyye”, diğer bir deyişle vahşi kavimler gelişimde geri kalmış, çocukluk evrelerini geçememiş, evrimin değişik aşamalarında takılıp kalmışlardı. Bu kavimlerin incelenmesiyle insanlığın erken çağlarına, çocukluk ve gençlik dönemlerine ışık tutmak mümkündü. Böylece insanoğlunun geçmişi, “tekâmül-i beşeriyenin hutut-ı umumiyyesi” ortaya konmuş olacaktır.

Kavimlerin evrimine herkesten önce önem veren Joseph-Marie de Gérando 19. yüzyılın başlangıcında bu evrim sürecinin önemini kavramış ve yeryüzünün uzak yörelerine doğru gidildiğinde insanoğlunun geçmişe seyahat ettiğini kaydetmişti. “Her adım atışta” birer asır atlanmış oluyordu. O güne kadar bilinmeyen adalara ulaşıldığında sanki insanlığın beşiğine ulaşılıyordu. Bu yörelerin insanı bize ecdadımızın yaşam koşullarını ve insanlığın tarih öncesi evrelerini gösteriyordu. Satı Bey'e göre günü anlamak için dünü bilmek gerektiği gibi dünü anlamak için bugüne bakmak gerekiyordu. İnsanın “mazi” ile “hâl” konularında bilgileri ancak bu iki evrenin birbirini tamamlamasıyla mümkün olabiliyordu. O nedenle günümüzdeki kavimler üzerine yapılacak araştırmalar geçmişle ilgili tarihsel bilgileri sağlayacaktı. Bu da sosyolojinin, “hikmet-i ictimaiyye”nin metin esaslar üzerinde yükselmesini sağlayacaktı. Satı Bey, ardından etnografya, antropoloji ve etnolojinin ayrımına gidiyor, her üç bilim dalının farkını açıklıyordu. Bunlar için sırasıyla “tasvir-i akvâm”, “ilmü'l-beşer” ve “ilmü'l-akvâm” terimlerini kullanıyordu. Ardından antropolojinin bilim dünyasında farklı algılanışlarına değiniyor, kimi “ulema”nın antropolojinin konusunu insanlığın doğa tarihi “tarih-i tabii-i beşer” olduğunu, böylece insanın ve insan ırklarının maddî ve manevî, hayvanî ve ictimai her türlü vasıf ve durumu hakkındaki incelemeleri kapsadığını, diğer bir “ulema” grubunun ise antropolojiye insanın maddî ve “hayvani” durumunu incelemekle yetindiğini ve “ahvâl-i ictimaiyye”sini, yani toplumsal yaşam koşullarını dışladığını kaydediyordu. Bu nedenle bazı bilim çevresi etnolojiyi antropolojinin bir alt dalı olarak algıladığını, hatta ona özel antropoloji, “antropolojiya-i hususî” adını verdiğini, diğer bir bilim çevresi ise etnolojiyi antropolojiden ayrı bir bilim dalı olarak gördüğünü belirtiyordu. Keza bu etnografya için de geçerliydi. Kimileri onu antropoloji kapsamında ele alıyor, bazı bilimciler ise antropoloji ve etnografyayı ayırt

ediyordu. Bu son gruba göre antropoloji ırkları, etnografya ise kavimleri inceliyordu. Antropologlar ise ırkların incelenmesine antropolojiye, kavimlerinkini ise etnolojiye bırakıyordu.

Satı Bey'e göre ise nasıl hayvan neslinin tetkikinde maddî alan manevî alandan ayrılmıyorsa, nasıl hayvanların beden ırk vasıfları toplumsal hassa ve evsafıyla birlikte inceleniyorsa, insanın da incelenmesi aynı normlar dahilinde olmalıydı. Antropoloji bütün şümulüyle "tarih-i tabii-i beşer" olarak kalmalı, etnoloji ve etnografya konularının genişliği nedeniyle ayrı ele alınmalıydı. Bu üç bilim arasında, tıpkı "ilm-i kimya, "ilm-i maadin" ve "mebhâs-ı suhûr [maden kütleri konuları] arasındaki genel ve özel alanlara özgü ilişki vardı. Antropoloji insanı en genel açıdan inceliyor, insanlığı ve insanlığın değişik örnek ve ırklarını genel bir tasnife tabi tutuyordu. Etnoloji ise daha bir özele yönelikti; coğrafya ve tarihin gösterdiği kavimleri karşılaştırırdı. Bunların oluşumundaki nedenlere ve kurallara önem verirdi; ırklarla uğraşmazdı. Etnografya ise, daha da ayrıntıya gider, kavimlerin her birini ayrı ayrı tasvir ve tasnife tutardı.

Satı Bey Mülkiye'deki verdiği dersleri salt etnografyaya hasretmenin doğru olmayacağını kaydediyordu. O nedenle derslere antropoloji konularıyla başlanacaktı: Etnolojinin de önemli konularına değinilecekti. Böylece dersler doğa tarihiyle başlayacak "hikmet-i ictimaiyye"ye, yani sosyoloji ile sonlanacaktı. Böylece doğa bilimleriyle toplum bilimleri arasındaki yakın bağ ortaya konmuş olacaktı. Biyoloji ile sosyoloji aynı potada eritilmesi o günler için yadırganacak bir husus değildi. Durkheim öncesi Herbert Spencer Osmanlı topraklarında sosyolojiye öncülük etmişti. Spencer'in biyolojik sosyoloji anlayışı, toplumu bir organizmaya benzetişii II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Osmanlı aydınlarının çoğunluğu gibi Satı Bey'i de etkilemişti. Bu açıdan biyoloji ile sosyoloji arasında antropoloji bir köprü işlevi görüyordu.

Mülkiye, böylece Osmanlı'da "bilimsel devrim"i gerçekleştirecek taşıyıcı bilimi, antropolojiyi gündemine almış oluyordu.

Satı Bey dersin kaldırılışına rağmen kitabını yayımlayabilmiş ve sonraki yıllarda okuttuğu derslerde "biyoloji" ile yetinmişti. Verdiği dersler "mukaddes"ten "temeddün"e geçiş için atılmış önemli bir adım sayılırdı. Satı Bey ile birlikte biyoloji ve jeolojide çağdaş normlar benimseniyor, ana hatlarıyla bilimsel bir anlayış Osmanlı'ya girmiş oluyordu. Satı Bey'in "mukaddes" tarih anlayışını sorgulayıcı üslubu laikliğin de gündeme gelişine neden oluyordu. Bu İkinci Meşrutiyet yılları için son derece radikal bir çıkıştı. Böylece kutsal kitaplardaki beş, altı bin yıllık geçmiş terk ediliyor, "kürre-i arz"ın büyük değişiklikler geçirerek evrildiği belirtiliyor, hücreden yola çıkılarak insanoğluna varılıyordu. Tüm bu bilgiler Satı Bey'in Darwinizm'e olan inancının kanıtlarıydı. II. Meşrutiyet yıllarında böylece bir yandan felsefe kitaplarında Lamarck ve Darwin okutulurken öte yandan jeoloji ve biyolojide milyonlarca yıl öncelere gidiliyordu. Cumhuriyet yıllarında kültür devrimi yaratacak olan antropoloji böyle bir birikimin üzerine inşa edilecekti.

8. Diran Kelekyan ve Diplomatik Tarih

II. Meşrutiyet yıllarında Mülkiye tarihinde yer alan bir diğer önemli şahsiyet Diran Kelekyan'dı. Diran Kelekyan'ın tarih anlayışı da tarih biliminde yepyeni bir evreyi açıyordu.

Mülkiye mezunlarından Avni Doğan, anılarında öğrencilik yıllarından söz ederken şu satırlara yer veriyordu:

“Okul hâtıraları içinde, beni hâlâ düşündüren en enteresan hâtıram, Tarih-i Siyasi öğretmenimiz olan Diran Kelekyan'a ait olanıdır.

Diran Efendi, Ermeni Hınçak Komitesi'ne mensup ve Ermeni İstiklâl Davası peşinde koşan bir zattı. Buna rağmen ders verirken Türklüğün lehinde olmak üzere, sık sık bizi ikaz eder ve geçmiş hadiselerden ibret almamızı ve milletimize candan hizmet etmemizi isterdi. Bu, bütün arkadaşlar gibi beni de hayrete düşürdü.

Bir gün dersten sonra kendisini ziyaret ederek: 'Kendisi Ermeni İstiklali için çalıştığı halde memleketimizi tehdit eden tehlikeleri bize göstermekte ve bizi sıdk ile hizmete teşvik etmekte ne menfaat bulduğunu' sordum. Diran Efendi, uzun uzun düşündü; bir Asurî rahibinin sakalına benzeyen dört köşe sakalını elleriyle sıvazladı. Sonra:

-Kimbilir... dedi; belki de içinde büyüdüğüm bu toprağın, arkadaşlık yaptığım Türklerin vicdanında yer almış bir izi olacak...”

Diran Kelekyan 1862'de Kayseri'de doğdu. 1 Eylül 1918'de İstanbul'da öldü. Sarraf Kırkor Kelekyan Efendi'nin oğlu Diran, küçük yaşta aile ile birlikte İstanbul'a geldi. Hasköy İlkokulu'nda, Kumkapı Ortaokulu'nda ve Gedikpaşa Ermeni Lisesi'nde okudu. Marsilya Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Dönüşünde²⁸ Mekteb-i Mülkiye'de hocalık yanı sıra gazetecilik ve avukatlık yaptı. Önce Ermeni harfleriyle yayınlanan Türkçe *Manzume-i Efkar* gazetesinde, sonra *Saadet*, *Tarik*, *Sabah* ve *Ceride-i Şarkıyye*'de çalıştı. Başyazar oldu. Yazılarını çoğu kez (D.K.) rumuzu ile ve Türkçe makalelerinde “Bedri Kâmil” ve “İ. Nâdir” gibi müstear adlarla yayımladı.²⁹

Diran Kelekyan II. Abdülhamit dönemi Jön Türk'lerindendi. 1904'te Londra'ya kaçtı. İngiliz gazetelerinde yazarlık yaptı. 1908'de “İlân-ı Hürriyet” üzerine İstanbul'a döndü. *Sabah* gazetesinde siyasi konularda köşe yazarı oldu. 30 Ekim 1909'da Mekteb-i Mülkiye Tarih-i Siyasi dersi müderrisliğine atandı. Ölümüne değin bu görevde kaldı. Fransızcadan Türkçeye çeviriler yaptı. Ama Türk diline en büyük katkısı Şemsettin Sami'nin Türkçe-Fransızca sözlüğünü geliştirerek, Osmanlı döneminin en kapsamlı “Musavver Türkçeden Fransızcaya Lugat”ı yayınlaması oldu. (*Kamus-ı Fransevî*, İstanbul; Mihran Matbaası, 1329). Bu sözlük Cumhuriyet yıllarında, Latin harfleri arifesi bir kez daha yayınlandı. (İstanbul; Amedi Matbaası, 1928). Hazırlamakta olduğu *Kamus-ı Cedid-i Osmani*'yi yayınlama fırsatı bulamadı.

28 M. Satı, *Dürus-ı Eşya*, 2. kısım, İstanbul, Selanik Matbaası, 1330; M. Satı, *Tatbikat-ı Ziraiyye*, Mebadi-i Ulum-ı Tabiiyeden, İstanbul, 1328. 141+3 s. Neşreden: Kitaphane-i İslâm ve Askeri.

29 Zafer Toprak, “Diran Kelekyan, Fransız Devrimi ve Mülkiye Mektebi,” *Tarih ve Toplum*, Sayı 67, Temmuz 1989, s. 39-41.

Meşrutiyet döneminde Sultani öğrencileri Fransız Devrimi'ni Mülkiyeli Ali Reşad'dan öğrenirken Mülkiye öğrencileri Diran Kelekyan'ı okudular. Meşrutiyet yıllarında kurulan ve Osmanlı diplomasisine meslek memuru yetiştirmeyi amaçlayan Siyasiyat Şubesi diploması ve Batı düşünce tarihini Diran Kelekyan'dan öğrendiler. Siyasi tarih ile toplumsal olaylar arasındaki bağı Mülkiye "şakirdanı" Kelekyan'ın ders notlarından izledi.

Kelekyan, genel nitelikte iki kısımlık *Tarih-i Siyasi-i Umumi* adlı eserini 1913 yılında yazdı. Eserin birinci kısmında 18. yüzyıl Avrupası'nı vurguladı. İkinci kısımda 19. yüzyılı ele aldı. Ancak Fransız devrimini bir yıl sonra yayınladığı *Ondokuzuncu Asırda İctimaî ve Siyasî Avrupa* adlı eserinde ayrıntılandırdı. Bu eser Ali Reşid'in *Mufasssal, Musavver Fransa İhtilal-ı Kebiri Tarihi*'nden bir yıl önce yayınlanmış oluyordu. O güne değin Fransız Devrimi üzerine en ayrıntılı eser olarak literatüre geçti.

Ondokuzuncu Asırda İctimaî ve Siyasî Avrupa üç kesimden oluşuyordu: Fransa İhtilâl-i Kebiri, Napoleon, ve Viyana Kongresi. 656 sayfalık bu dev eser Osmanlı'ya Batı'nın birçok düşünürünü ve fikir hareketlerini Osmanlı okuruna tanıttı. Kelekyan'a göre 20. yüzyılın kaderi 18. yüzyıl sonu - 19. yüzyıl başında çizilmişti: "Avrupa'nın içtimaî ve siyasî hâl-ı hâzırının mukaddemâtı milâdın on sekizinci asrının sonlarında ve on dokuzuncu asrının evâilinde tezahür etmişti..."

Fransız Devrimi yepyeni bir çağ açmıştı. Siyasî ve içtimaî hürriyet fikirleri ve milliyet anlayışı Fransız Devrimi'nin yeni doğan ulus-devletlere ortam hazırlamıştı: "Bu yeni vakıa-i mühimme-i siyasiye milletlerin hayat-ı içtimaiyyesinde hürriyet-i siyasiye (liberté politique) ve hürriyet-i içtimaiyye (liberté sociale) ve memâlikin teşkilat-ı siyasiyyesinde 'milliyet' (nationalité) esası namına vuku' bulan mücahedâtın bais ve amilidir."

Hürriyet ve milliyet fikirleri 19. yüzyıl Avrupası'nın yörüngesini çizmişti: Kelekyan'ın deyişle "On dokuzuncu asırda Avrupa'nın içtimaî ve siyasî tarihi hürriyet ve milliyet fikirlerini hayat-ı umumiyyede tecelli ettirmek maksadıyla vuku' bulan mücahedât ve teşebbüsâtın tezahürâtından ve bunların husule getirdiği netâicten müteşekkildi..."

Diran Kelekyan kitabında Aydınlanma Çağı düşünürlerine ve eserlerine geniş yer verdi. Birçoğu belki de ilk kez bu kitapta yer aldı: Montesquieu'nün *Ruh-ı Kavânin*'i (Esprit des Lois), *Romaluların Esbâb-ı Şevket ve İnhitâtı*, (Considérations sur la grandeur des Romains et de leur décadence), Voltaire'in *Mekatibe-i Felsefiyye*'si (Lettres Philosophiques), Diderot'nun *Amâlar Hakkında Mektuplar*'ı (Lettres sur les Aveugles), *Meziyet ve Fazilet Hakkında Tecrübe-i Kalemîyye*'si (Essai sur le Merite et la Vertu), *Tefekkürât-ı Felsefiyye*'si (Pensées philosophiques), Rousseau'nun *Emile*'i, *İnsanlar Arasında Adem-i Musavatın Menşe'i ve Esasları* (Discours sur l'origine et les fondements de l'inegalité), *Muahede-i İctimaiyye*'si (Contrat social) Fransız Devrimi'ni hazırlayan fikir ortamı olarak işlendi.

Batı'nın birçok düşünür ve yazarını Osmanlı okuru bu kitap sayesinde tanıdı. Batı'da bile uzun yıllar önemsenmeyen A. de Tocqueville bu kitapta yer aldı. Hatta kitap Tocqueville'den bir alıntıyla başlıyordu:

“Mesail-i ictimaiyye ile de iştigal etmiş olan bir Fransız siyasîsi ihtilâllerin suret-i zuhurundan bahsettiği sırada diyor ki: ‘İhtilâller ilcaat-ı umumiyyeden tevellüd ve esbâb-ı sathiyeye tesiriyle zuhur eder. Binaenaleyh onları bütün bütün ilcaat-ı umumiyyeye atf etmez haiz olamayacağı gibi, esbâb-ı sathiyenin husul-i yegânesi addetmek de doğru olmaz’. Bu sözlerin kaili Müttehede-i Amerika’da Hükümet-i İbad (La démocratie en Amérique) ve İdare-i Sabıka ve İhtilal (L’Ancien Régime et la Révolution) ünvanlı eserleri ve diğer bazı müellifât-ı müfidesiyle müştehir olan ve encümen-i danış azalığı, hariciye nazırlığı gibi mühim memuriyetler ifa etmiş bulunan Mösyö A. de Tocqueville’dir. (tevellüd 1805; vefat 1859).”

Colbert’in liberal düşünürünün simgesi olan ünlü deyişi “Hazret ! Hiçbir şeye mani olmayınız” (Monseigneur ! laissez faire, laissez passer); Masonlar’ın kardeşlik simgesi “Cümlesi bir kişi için, ve bir kişi cümlesi için” (Tous pour un, un pour tous) kaidesi; Fransız halkının oluşturduğu ulusal muhafızların üç renkli bayraklarının üzerinde yazılı “Fransız Ahalisi, Hürriyet yahut Ölüm” (Le peuple français, la liberté ou la mort” cümlesi bu kitapta yer aldı.

1688’in “berat-ı hukuk”u (Bill of Rights), “İnsanın ve Vatandaşın Hukuku” (Droits de l’Homme et du Citoyen); Montesquieu’nün “tefrîk-i kuvva” nazariyesi (séparation des pouvoirs), Fransa’nın toplumsal katmanları; ruhban sınıfı (clergé), zâdegân sınıfı (noblesse), avam ya da üçüncü sınıf (Tiers Etat), Kelekyan’ın kitabında Türkçe karşılıklarını buldu.

1789 İnsan Hakları Beyannamesi Osmanlı yazınında ilk kez Mehmed Murad’ın ya da lâkâbıyla Mizancı Murad’ın altı ciltlik *Tarih-i Umumi*’sinde yer almıştı. Kitapta “Hukuk-ı Beşer İlânı” adı altında beyannameye yer verilmişti. Ancak beyannamenin tam metin olarak ilk kez yayınlanması Meşrutiyet yıllarında gerçekleşti. “Hukuk-ı Beşer Beyannamesi” ya da “Beşer ve Vatandaşın Hukuku” (Les droits de l’Homme et du Citoyen) dibaçе ve on yedi madde birlikte Diran Kelekyan’ın adı geçen eseriyle Türkçeye kazandırıldı. Hemen ertesi yıl başka bir çeviri Ali Reşad’ın yukarıda adı geçen eserinde yer aldı.

Diran Kelekyan’ın eserinin önemli bir boyutu siyasi-diplomatik tarihi dar kapsamından çıkararak “tarih-i içtimaiyye” ile bütünlemesiydi. Nitekim eserinin önsözünde “siyasetin inkişafı diplomatların tertibâtına münhasır kalmayıp çok kere, ahali onlara doğrudan doğruya iştirak etmiştir” diyerek toplumsal olayların dış politikadaki etkilerine dikkati çekmişti.

Mülkiye’de diplomasi mesleğini seçecek olan Siyasiyyat Şubesi öğrencilerine diplomatik tarih yanı sıra “tarih-i içtimai ve siyasi”yi (histoire politique et sociale) de öğretmek gerektiğini vurguladı. Çünkü “ahvâl-i dahiliyye ile “münâsebât-ı hariciyye” çok yakından bağlantılıydı: “Mekteb-i aliyyeye mahsus tarih-i siyasi tedrisâtında ictimaiyyat, hayat-ı siyasiyye ve ahvâl-i diplomatikiyye inkişafatı enzâr-ı talebeyne yekdiğerine merbuten takdim olunmalıdır. Ancak bu suretle icra kılınan tedrisat gaye-i matlubeyi temin edebilir” diyordu. Bu satırlar Mülkiye öğrencilerine yepyeni bir anlayış getiriyordu.

Türk ulusçuluğu dahil, Osmanlı topraklarındaki tüm ulusal fikirler kaynağını Fransız Devrimi’nden alıyordu. Diran Kelekyan’ın Fransız Devrimi’ne tutkusu onu kendi

“millet”ine bağlamıştı. Kimilerine göre O, “Ermeni vatanperveri”ydi. Ama, Osmanlı çoğulculuğu onu dışlamadı. Uzun yıllar devlete meslek memuru yetiştiren Mülkiye’de hocalık yaptı. Sözlüğü Türkçeye önemli bir katkıydı. Mülkiye hocası Diran Kelekyan Osmanlı’ydı; meşrutiyetçiydi. Çağdaş fikirleri savunan bir Jön Türk’tü.

9. Ali Reşad ve Pozitivist Tarih Anlayışı

Tarih-i Siyasî dersi II. Meşrutiyet’le birlikte Mülkiye müfredatına girmişti. Üç yıl art arda birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda sırasıyla [1763-1789] ve [1789-1814] ve [1814’dan zamanımıza kadar] olmak üzere son derece ayrıntılı okutulması 1908’in ruhuna uygun düşüyordu. Ne de olsa 1908 devriminin şiarı “hürriyet, musâvat, uhuvvet”ti. İlk yıl Fransız devrimin hazırlık evresine, Fransa’nın Kuzey Amerika’daki tüm kolonilerini 1763 tarihinde, Yedi Yıl Savaşları sonunda imzalanan Paris Antlaşması ile İngiltere’ye kaptırmasından Fransız Devrimi’ne kadarki bir döneme hasredilmişti. İkinci yılda Fransız Devrimi’nden Napolyon savaşları sonrası Fransız ordularının Koalisyon orduları [İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya] tarafından yenilgiye uğratılması ardından Avrupa’daki sınırların ve güç dengelerinin yeniden belirlenmesine yönelik kararların alındığı Viyana Kongresi’ne kadar geliniyordu. Üçüncü yılda ise 1814 sonrası gibi uzun bir dönem işleniyordu. Bu üç yıllık siyasal tarih dersi Mülkiye müfredatının ne denli Fransız Devrimi’ne odaklandığının kanıtını oluşturuyordu. Birinci sınıf öğrencisi tüm akademik yıl boyunca Fransız devrimini hazırlayan sadece 26 yılı, ikinci sınıf öğrencisi ise Fransız devrim sürecini içeren 25 yılı okuyordu. Fransız Devrimi’ni hazırlayan koşullar ve devrimin kendisi böylece ilk iki sınıfta, toplam 51 yılı kapsayacak şekilde ele alınıyor. 1814 sonrası ise, 1908’e kadar 96 yıla hasrediliyordu.

II. Meşrutiyet’le birlikte Fransız Devrimi artık her yerdedi. 1908 ders programında kapsamlı bir Fransız Devrimi tarihi okutulması, bunun yanı sıra birinci sınıfta “İngiltere ve Fransa ve Amerika Kanun-ı Esasîlerinin Tarihçesi”, iki ve üçte ise “Hukuk-ı Esasiyye ve Umumiyye” derslerinin konması Mülkiye’nin 1908’e ne denli gönlüden bağlandığının kanıtlarıydı.

Mülkiye’nin orta kısmı olan ve ayrı bir okula dönüştürülen Mercan İdadisi müdürü, Mülkiye mezunu Ali Reşad’ın ders kitabı olarak okutulan *Fransa İhtilâl-i Kebiri*³⁰ Mülkiye dergisinin arka kapağında şu satırlarla tanıtılıyordu:

“Fransa İhtilâl-i Kebiri – Fransa İhtilâl-i Kebiri hakkında tafsilat-i tarihiyyeyi ve inkılâb zamanında teşekkül eden siyasî fırka ve cemiyetlerin ihtilafât ve münazaâtı hakkında malumâtı havi olarak Mercan İdadisi Müdürü Ali Reşad Bey tarafından neşr olunan bu eser 5 kuruş fiyatla Babıali caddesinde Kanaat kütüphanesinde satılmaktadır. Taşraya 6 kuruştur.”

30 Ali Reşad [Mercan Mekteb-i İdadisi müdürü], *Fransa İhtilâl-i Kebiri*, İstanbul, Artin Asaduryan Matbaası, 1327.

Charles Seignobos’tan esinlenerek kaleme aldığı ve “telif” sayılırsa bugüne kadar yayınlanmış en kapsamlı Fransız Devrimi kitabı, *Mufassal Musavver Fransa İhtilâl-i Kebiri* adlı eserinin kısa bir süre sonra yayınlaması da bir tesadüf eseri değildi.³¹

İkinci Meşrutiyet’in yazılı kültüre yaptığı ön önemli katkılardan biri çağdaş tarih anlayışını Osmanlı ülkesine getirmesiydi. II. Abdülhamid döneminde, zamanla genel tarih dersleri okullardan büyük ölçüde kaldırılmıştı. İktidara geldiğinde –henüz görelî bir hoşgörünün hüküm sürdüğü evrede– tarih ders kitaplarında Fransa’daki siyasal gelişmeler yer alıyordu. Zamanla özgürlük anlayışını özendirdiği gerekçesiyle kitaplardan Fransız Devrimi çıkarıldı. Hatta Tarih-i Umumî dersleri 1908’e kadar müfredattan kaldırıldı. Üç Mülkiyeli tarihçi, Mükrimin Halil, Yusuf Akçura ve Ali Reşad bu hususa dikkat çekiyor ve Türkiye’de tarihyazımının Abdülhamid döneminde önemli bir engelle karşı karşıya geldiğini kaydediyorlardı.

Yusuf Akçura dünya tarihi bağlamında döneminin en bilgili bilim insanlarından biriydi. Paris’teki hayatı sırasında tarihe yakın ilgi duymuş, Harbiye’de, Mülkiye’de tarih okutmuştu. Ankara’da Hukuk Mektebi kurulduktan sonra bu okulda verdiği dersler beş cilt olarak basılmıştı. Meşrutiyet’in ilanı öncesi Mısır’da, *Türk* gazetesinde yazmış olduğu üç makale önce Mısır’da, ardından İstanbul’da, Ali Kemal’in cevabı ve Ahmed Ferid’in bir yazısıyla birlikte *Üç Tarz-ı Siyaset* başlığıyla yayınlanmış, büyük yankı uyandırmıştı.³² Cumhuriyet’in ilan edildiği yıl çıkan *Muasır Avrupa’da Siyasî ve İctimai Fikirler ve Fikrî Cereyanlar*³³ adlı eseri ise Avrupa tarihine ne denli hâkim olduğunu kanıtıyordu.

Yusuf Akçura, 1932 yılında toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi’nde Abdülhamid dönemini de kapsayan “Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair” başlıklı bir bildiri sunmuştu. Mükrimin Halil Yinanç’ın eleştirisi ise Tanzimat’ın yüzüncü yıldönümü için hazırlanan *Tanzimat I* başlıklı kitapta “Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Kadar Bizde Tarihçilik” başlığıyla yer alıyordu.

Mükrimin Halil makalesinde şu satırlara yer veriyordu:

“Avrupa medeniyetine girdiğimiz 19. asır içinde riyaî ve tabii ilimlerle tababet sahasında miktar itibarıyla çok ve oldukça değerli kimseler yetiştiği ve bu ilimler tamamıyla memleketimize girdiği halde modern tarihin memleketimize hemen hemen hiç girmemiş denebilecek derecede az mahsulâta malik olduğunu görmekteyiz. Bir taraftan her türlü modern müesseseler açarak memleketimizi bihakkın Avrupalılaştırmaya çalışan Sultan II. Abdülhamit, diğer taraftan da kendi istibdad-ı saltanatını yıkacak olan hürriyet, müsavât, hâkimiyet-i milliyye, meşrutiyet, cumhuriyet, inkılâb ve ihtilâl gibi fikirlerin tarih vasıtası ile memleketle yerleşeceği vehmine kapılmış ve vaktiyle liseler için yazılmış olan umumi tarihleri bile ortadan kaldırmaya teşebbüs ve hatta bu küçük kitapların alım satımını bile

31 Ali Reşad, *Mufassal Musavver Fransa İhtilâl-i Kebiri Tarihi*, 2 Cilt, Dersaadet, Kanaat Matbaası, 1331.

32 *Üç Tarz-ı Siyaset*, İstanbul, Matbaa-i Kader, 1327.

33 Akçuraoğlu Yusuf, *Muasır Avrupa’da Siyasî ve İctimai Fikirler ve Fikrî Cereyanlar*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1339[Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Maarif Vekâleti Neşriyatından].

men etmişti. Büyük eserler basmak için teşekkül eden ve birçok kitaplar basmakta olan Şirket-i Sahafiye, tab' etmiş olduğu kitapların yakılması yüzünden iflâs etmiş ve bundan ibret alan matbaacılar herhangi bir tezvîr ve ifsad [yalan dolan ve fesat] neticesinde aynı zarara maruz olmaktan korkarak büyük ve ciddi bir eser tab'ına cesaret edememişlerdir. İşte bu sebepten dolayı bizde bütün bütün içtimai ilimler gibi ciddi tarih telifat ve neşriyatı da iyice durmuş ve bu durgunluk Meşrutiyet'e kadar gelmiştir."

Yusuf Akçura'nın Abdülhamid dönemine yönelik eleştirileri Mükrimin Halil'ininkinden farksızdı:

"Devr-i Hamidi'de padişah ve hükümet tarihi sevmezler ve tarihten korkarlardı. ... Bu devirde bir aralık Umumî Tarih çok budandı, sonra mekteplerde okutulması men edildi. Bazı tarih kitapları, polis tarafından toplatılıp han odalarına hapsedildi; rivayete göre bazıları da yakıldı. Abdülhamit'in istibdat devrinde tarih yazmak ve hele onu neşretmek hayli müşküldü. 1899 senelerine kadar mülki ve askerî mekteplerde umumî tarih, Ali Tevfik Bey'in tarihine göre veya muallimin notlarına göre okutulur idiyse de, 20. asrın arifesinde bir irade-i seniye ile bu dahi men edilmiş ve tarih tedrisi Osmanlı tarihine hasrolunmuştur. Bu seneleri hiç eksik olmayan polis taharriyatı esasında birisinin evinde tarih kitapları çokça bulunur, hele Murat Bey'in tarihi çıkarsa, sahibinin Trablusgarp'ı boylaması ender vakialardan değildi."

Aslında benzer bir eleştiriyi daha 1908 yılında, Ali Reşad Charles Seignobos'tan çevirdiği *Tarih-i Siyasî 1814'ten 1896'ya Kadar Asr-ı Hâzırda Avrupa* başlıklı kitabın ilk sayfalarında yapmıştı. Ali Reşad 1908 öncesi tarih anlayışını şu satırlarla dile getiriyordu:

"Son otuz sene zarfında saha-i ilm-i irfanda en ziyade nazar-ı dikkati celb eden noksanımız Avrupa vakayi-i siyasiyesinin mahiyet-i hakikiyyesini anlamaktaki acizimiz idi. Bunun sebebi pek aşikâr idi. Vakayi ve hadisât-i siyasiyye hep birbirine merbut iken, yani siyasiyyat-ı hâzırayı takip etmek ancak tarih bilmekle mümkün iken memleketimizde değil Avrupa devletlerinin siyasiyyat-ı dahiliyye ve hariciyyelerini gösteren asâr-ı mükemmelenin, hatta en muhtasar tarih-i umumî kitaplarının bile neşri memnu' idi. Gazetelerimiz siyasiyyattan bahsedemezler, eski ve yeni tarih kitapları toplanarak yığın yığın yakılır, mekteplerde tarih-i umumî tedris edilemezdi. Bu tazyikin netice-i tabiiyyesi, zaten mutalaat-ı tarihiyyeye öteden beri bigâne duran halkımızın bu husustaki cehaletini teşdid [şiddetlendirmekten] ve idameden [sürdürmekten] başka bir şey olamazdı"

Ali Reşad, 1908'in ruhuyla Abdülhamid "istibdâd"ına veryansın ediyor, Avrupa'daki tarihçilikle Osmanlı tarihçiliğini karşılaştırıyordu. Osmanlı'da tarihçiliğin içine düştüğü girdabı şu veciz sözlerle ifade etmeye çalışıyordu:

"Avrupa'da ise tarih büsbütün başka bir şekle giriyor; bütün kemâlât-i beşeri ihata eden vasi' bir ilim hâlini alıyor; bir hükümetin, bir devrin değil, hatta ricâl-i siyasiyyeden birinin tarihini yazmak için vakf-ı hayat eden müverrihler [tarih yazarları] senelerce devam eden tetebbuatın, tahariyyatın mahsul-i güzünü [seçkin ürünü] olarak kütüphane-i irfan-ı insanıyyeti binlerce asâr-i mücellede [ciltli eserle] ile dolduruyorlardı. Şark ile Garb'ın bu noktada irae ettiği tezad bizim için ne kadar müellem [elem verici] idi? Müthiş bir istibdâd, seneler geçtikçe ilim ve marifete husumetini teşdid eyleyen [şiddetlendiren] bir hükümet-i keyfiyye Osmanlı

müverrihlerinin asâr-ı kadimesini hamam kühanlarında yakarken, mektep sıralarından kaldırılan tarih kitaplarının ötede beride kalan nüshalarını kapalı odalara yığarken Avrupa erbâb-ı fazl ve irfanının [erdem ve fazilet sahiplerinin] nice fedakârlıklar, tetebbular ile vücuda getirdikleri asârın kesretini, mükemmeliyetini görerek mütahayyir [hayrette kalıyor] ve meyus oluyor; hakâyık-ı cihâni anlamak, anlatabilmek için bu güzide eserlerden bizim de istifade edebileceğimiz zamanın husulüne nevmîdane [ümitsizce] intizar ediyorduk [bekliyorduk].”

Ali Reşad Meşrutiyet yılları düşünce yaşamına önemli katkılarda bulunmuş bir yazardı. Ulusal nitelikte pozitivist tarihyazıcılığın Osmanlı’da önde gelen şahsiyeti Ali Reşad 19. yüzyıl Fransız tarihçiliğini Türkiye’de yeni doğmakta olan ulusal tarihçilik için model olarak belirlemiş, Charles Seignobos’u, Ernest Lavisse’i, Alfred Rambaud’yu hatmetmiş; eserlerini Türkçeye çevirmişti. Fransız Devrimi ve sonrası Fransa’daki gelişmeler ve akademik yaşam Jön Türkler’ce yakından izleniyordu. 1908 sonrası tarihçilik alanında önemli bir atılım Ali Reşad’dan gelmişti.

1877’de bugün Bulgaristan topraklarında bulunan Lofça’da doğmuş; İstanbul İdadisi’ni bitirdikten sonra Mülkiye’ye girmiş. 1897’de mezuniyeti ertesi Maarif Nezareti Muhasebe Kalemi katipliğine tayini çıkmıştı. Meşrutiyet’e kadar bu görevi yanı sıra Eğrikapı Merkez Rüşdiyesi, Darülmualimin-i İbtidaiyye, Vefa, Kabataş idadileriyle Galatasaray sultanisinde tarih muallimliği yapmıştı.

Meşrutiyet’le birlikte Mülkiye’nin bir uzantısı olan Mercan İdadisi müdürlüğüne, ardından İstanbul Leyli İdadisi müdürlüğüne atandı. 31 Ekim 1909’da İstanbul Vilayeti Maarif Müdürü oldu. 1912’de Darülmualimin-i Âliyye müdürü, bir yıl sonra Maarif Nezareti Meclis-i Maarif azası ve Cihan Harbi ile birlikte Darülfünun Edebiyat Fakültesi Kurun-ı Vusta ve Kurun-ı Cedide, bugünkü dille Orta ve Yeni Çağlar tarih müderrisliğine getirildi. Bu arada o sırada kurulan İnas (Kız) Darülfünunu ve Mülkiye Mektebi’nde tarih hocalığı yaptı. 1929’da ölümüne kadar Edebiyat Fakültesi Tarih Zümresi Orta Çağ tarih müderrisi olarak kaldı.

Ali Reşad eşine ender rastlanır velut bir yazardı. Ali Çankaya’nın *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* adlı eseri telif ve tercüme 46 eserine yer veriyordu. Bunlardan kimi iki cilt, hatta üç ciltti. Çoğu ders kitabı olarak hazırlanmıştı. Son dönem Osmanlı’da tarih ders kitaplarını sistematik bir yapıya koyan Ali Reşad’dı.

Kimi kez *Tarih-i Umumi* yazdı; kimi kez *Tarih-i Osmani*’yi kaleme aldı. *Tarih-i İslam*’ı da unutmadı. *Tarih-i Kadim*’e, *Akvam-ı Kadime-i Şarkıyye ve Yunaniler*’e ilgi duydu. Kurun-ı Ula, Kurun-ı Vusta ve Kurun-ı Cedide’ye girdi. Asr-ı Hazır’ı ayrıntılarıyla kaleme aldı. *İlk Mekteplere Tarih Dersleri*’ni hazırladı. Rüşdiyelerden (orta okul), idadilere ve sultanilere (lise dengi okullar), ve nihayet Darülfünun’a Meşrutiyet ve Cumhuriyet yıllarında ders kitaplarının büyük çoğunluğu onun eseriydi. Ayrıca genel okuyucuya tarih sevgisini aşılayan kitaplar yazdı. Mülkiye’de hocalık yapacak olan Babanzade İsmail Hakkı ile birlikte *Bismark*, *Hayat-ı Hususi ve Siyasisi*’ni kaleme aldı. İskender ile birlikte *Kapitülasyonlar: Tarihi; Menşei; Asılları*’nı Türkçeye çevirdi. Bilindiği gibi Mussolini 1922’de Roma’ya yürümüşü ve faşizmi ihdas etmişti. 1923’te Faşizm üzerine Türkiye’de ilk kitap, *Faşizm* başlığı altında yine onun eseriydi.

Ali Reşad eserlerinde Avrupa tarihine ve özellikle Fransa tarihine geniş yer veriş bir ölçüde dönemin ruhunu yansıtıyordu. Fransız Devrimi Fransa tarihinin ana eksenini oluşturmuştu. Meşrutiyet'in ve Cumhuriyet'in inkılapçı nesli Fransız Devrimi'ni Ali Reşad'tan öğrendiler. Meşrutiyet yıllarında idadi ve sultani mekteplerinin son sınıflarında okutulan *Asr-ı Hazır Tarihi*'ni (Dersaadet; Kanaat Matbaası, 1330) Ali Reşad yazmıştı. Bu kitap Fransız Devrimi ile başlamış, 726 sayfalık kitabın 263 sayfası Fransa'ya, 250 sayfası diğer Avrupa ülkeleri ve dünya tarihine ayrılmıştı. Kalan 213 sayfada ise Devlet-i Osmaniyye tarihi yer almıştı. Fransa'yı ele alan bölümün 171 sayfası Viyana Kongresi'ne kadar Fransız İhtilâli'ni işlemiş, diğer bir deyişle neredeyse kitabın dörtte biri Fransız Devrimi'ne ayrılmıştı. Kitapta "Beyanname-i Hukuk-ı Beşer" bu ders kitabında ayrıntılarıyla yorumlanmıştı. Cumhuriyet arifesi gençlik işte böyle bir eğitim sürecinden geçmişti.

Son sınıf dışında, bir önceki sınıfta da öğrenci Fransız Devrimi'ni görmüştü. Yine Ali Reşad'ın Sultani mektepleri funun ve edebiyat şubeleri on birinci sınıfı için hazırladığı 18. yüzyıl ağırlıklı *Kurun-ı Cedid Tarihi*'nin (İstanbul; Matbaa-i Amire, 1333) önemli bir bölümü Fransız Devrimi'ne yer vermişti. 647 sayfalık kitabın 389 sayfası Avrupa'ya ayrılmıştı. Bunun 137 sayfasında Fransız Devrimi anlatılıyordu. "Hukuk-ı Beşer Beyanname-i" bu ders kitabında, bu kez on yedi maddesi şerhleriyle yer almıştı. Cihan Harbi yıllarında kan gövdeyi götürürken Osmanlı öğrencisi İnsan Hakları Beyanname-i maddelerinden sorumlu tutuluyordu.

Ali Reşad'ın Fransa ve Fransız Devrimi'ne tutkusu ilk kitabı *Dreyfus Meselesi ve Esbab-ı Hafiyyesi*, (İstanbul; A. Asaduryan Matbaası, 1315) ile başlamıştı. Bu kitapta ilk kez "antisemitizm" "museviyyet düşmanlığı" adı altında işlenmiş ve Fransa'daki antisemit düşünce eleştirilmişti. Alfred Dreyfus, avukatı Mösyö Labori, ünlü yazar Emile Zola Ali Reşad ve kitabın diğer yazarı İsmail Hakkı'ya gönderdikleri kart ve mektuplarda "hakikat ve adalete hizmet maksadiyle" yazdıkları kitap nedeniyle her ikisini de kutlamışlardı. Emile Zola'nın mektubu ünlü deyişle son buluyordu: "Hakikat ilerlemektedir. Hiçbir şey onu tevkif edemez." (*La vérité est en marche et rien ne l'arrêtera.*)

Reşad, ünlü tarihçi Ahmed Refik ile birlikte II. Meşrutiyet'e damgası vuran tarihçi olarak biline geldi. Cumhuriyet'e açılan yolu aydınlatan, Cumhuriyet fikirlerini besleyen, Türk Devrimi'nin ortamını tarih bağlamında hazırlayan yazarlardan biri Ali Reşad'dı. Cumhuriyet'i inşa eden nesil Avrupa tarihini ondan öğrenmiş, Fransız Devrimi'ni onun kaleminden algılamıştı. Türk Devrimi ile Fransız Devrimi'nin köprüleri onun sayesinde atılmıştı. Pozitivist tarih anlayışı onla bu topraklarda yer etmişti. Ulusal tarih onun çizdiği yolda temellenmişti.³⁴

Ali Reşad'ın eserlerinin büyük çoğunluğu çeviri ağırlıklıydı. Ancak, tarihimiz bu çevirilerle dünya tarihiyle bütünlenebilmiş; bu çeviriler sayesinde düşünürümüz yalnızlığının üstesinden gelebilmişti.

34 Zafer Toprak, "Ali Reşad, Pozitivizm ve Fransız Devrimi," *Tarih ve Toplum*, Sayı 68, Ağustos 1989, s. 54-56.

Cumhuriyet’e giden yolun fikir düzeyinde taşlarının döşenişinde Mülkiye mezunları ve hocaları başrolü oynadı diyebiliriz. Yukarıda zikrettiğimiz eserler ulus devlet inşasında temel referans eserleri oldular.

10. Cumhuriyet Sonrası Mülkiye Mektebi

Mutlakiyet’ten meşrutî yönetime geçiş kuşkusuz siyaset bilimi eğitimi verilen Mülkiye’yi de doğal olarak etkilemişti. İlk iş, okulun adının sonuna eklenmiş olan ve eski rejimi simgesi “şahane” sözcüğü atıldı. Okul “Mekteb-i Mülkiye” olarak tescil edildi. İkinci iş ise, Abdülhamid rejiminin aşırı sadakatiyle bilinen okul müdürü Hacı Recai Efendi’nin emekli edilerek, yerine Mülkiye’nin 1883 mezunu ve seçkin bir eğitimci olan Celal Bey’in getirildi. Meşrutîyet rejimi sarhoşluğuyla 1908-1909 döneminde hürriyet rejimi anlayışıyla geleneksel seçme sınavı kaldırıldı. İdadi mezunlarından hemen her başvuran okula alındı. Sayı çok yükseldi, 413’ü buldu. Düşüncesizce alınmış bu karardan bir yıl sonra geri dönüldü. Tekrar seçme sınavı kondu. Öğrenci sayısı ile o yıl 70’te tutuldu. Bir yıl sonra 40’a indirildi. 40 sayısı 1936’ya kadar korundu. 1936’da ülke ihtiyaçları gözeticilerle tekrar sayılar yükseltildi.

Meşrutîyet’in ilk günlerinde “hürriyet” avazeleriyle Mülkiye öğrencileri dersleri boykot etmişlerdi. Kimi hocalar istifaya zorlanmıştı. Ama bir süre okul düzene sokulamadı. Batı kültürüne yatkın yeni hocalar arasında kutuplaşmalar oldu. Okulda siyasi tarih dersleri veren ve sıkı bir İttihat ve Terakki karşıtı olan Ali Kemal ile Mülkiye mezunu ünlü İttihatçı Hüseyin Cahit Yalçın arasında yoğun siyasal mücadele yaşandı. 14 Aralık 1908’de resmen çalışmalarına başlayan, Türkiye’nin ilk öğrenci derneği olan “Müdafimin-i Mülkiye Cemiyeti” duruma el koydu. Dernek, özel bir gece düzenleyerek bu iki ünlü Mülkiyeliyi barıştırdı.

Meşrutîyet yıllarında Mülkiye’yi kuşkusuz devlet aygıtının “mütemmim cüz”ü olarak görenler ve haksız yere mutlakiyetçi rejiminin uzantısı olarak yorumlayanlar da vardı. Meşrutîyetin ilk aylarından itibaren Mülkiye aleyhtarı hava esmeye başladı. Hatta Mülkiye’nin kapatılıp, yerine öğretim süresi iki yıl olan “Ulum-i Siyasiye Mektebi” (Siyasal Bilimler Okulu) açılması önerileri geliyordu. Bir başka seçenek Mülkiye’yi Darülfünun’un bir şubesi olarak yeniden örgütlemektir. Bunun karşısındaki, çoğunluğunu Mülkiyelilerin oluşturduğu diğer bir grup ise okulu modernize ederek ona “Paris Siyasal Bilgiler Serbest Okulu”na denk bir tüzel kişilik kazandırılması gerektiğini savunuyorlardı. İlk raundu bu ikinci grup kazandı. Mülkiye’de köklü reformlar gerçekleştirildi. Dersler ve eğitim programı Paris Siyasal Bilgiler Serbest Okulu örnek alınarak yeniden düzenlendi. Okulun eğitim süresi dört yıla çıkarıldı. Son iki sınıfta eğitimin idari, mali ve siyasi olmak üzere 3 şubeye ayrıldı. 1913-1914 öğretim yılından itibaren bu yeni sistem uygulamaya kondu. Bu olumlu gelişmelerde, Mülkiye Mezunu Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Efendi’nin Mülkiye Müdürlüğü’ne okulun 1881 mezunlarından Gelenbevizade Hikmet Bey’i getirmesinin payı büyüktü. Müdür Hikmet Bey’in giriştiği reform çabalarını sonucu okulun yatılı bölümü yeniden açıldı. 22 Ocak 1913’te çıkarılan bir Hükümet Kararnamesi ile bu gerçekleşmişti. Fakat Hikmet Bey, Mülkiye’nin bu kazanımlarını çıkarılacak bir kanun ile kesinleştirmek istiyordu. Bu nedenle kabinenin önemli nazırlarına ve bu nezaretlerdeki üst düzey bürokrat kadrolarına

kadar yükselmiş olan Mülkiyeliler aracılığıyla bir tasarısı hazırlanmıştı. Sonunda kanun kabul edildi. Ama bu çok kısa süreli bir zafer oldu. Cihan Harbi başlamıştı

Mülkiye’de girişilen reform çalışmaları ödenek gerektiriyordu. Oysa ülke savaş nedeniyle güç günler yaşıyordu. Büyük mali sıkıntı vardı. Bu olanaksızlıklara devam etmekte olan Mülkiye aleyhtarlığı da eklenince gelişmeler olumsuz bir çizgiye girdi. Çıkarılan bir kanun-ı muvakkatla 1915 yılı Genel Bütçesi’ndeki Mülkiye Mektebi ödeneği kaldırılarak meblağ Darülfünun’a aktarılmıştı. Böylece Mülkiye’nin tüzel kişiliği saf dışı edilmiş oluyordu. Hukuk Mektebi’ne bağlı idari, mali, siyasi şubeleri bulunan bir “Darülfünun Ulum-i Siyasiye Şubesi” durumuna getiriliyordu.

Mülkiye’nin 1915’te kapanışına ilk büyük tepkiyi, okulun 1901 mezunu ve o dönemde Vilayetler İdaresi Genel Müdürü olan Lütfi Mostar Bey göstermişti. Hazırladığı bir raporda Mülkiye’nin yeniden açılması gerektiğini önemle vurguluyordu. Talat Bey kısa bir süre sonra Sadrazam olacak ve doğu illerine yaptığı inceleme gezisi dönüşünde, gezdiği iller ve ilçelerde var olan gelişme, kalkınma ve çağdaş yapılanma çabalarının hep Mülkiyeli vali, kaymakam ve mutasarrıfların üstün niteliklerinin eseri olduğunu dile getirecekti.

Ülke yönetiminde Mülkiye’nin önemi kısa sürede ortaya çıktı. Darülfünun bünyesinde şubenin Mülkiye’nin doğurduğu boşluğu doldurması söz konusu olamazdı. Nitekim 1918 yılı başında hükümet Darülfünun’un “yalnız ilim gayesini maksut” olduğu, öğrencinin kendi “şubesine ait ulûm ve fûnûn”dan yararlandıkları ve bu “gaye-i ilmî” dışında meslek ve ihtisas dersleri görmedikleri belirtilerek boşluğu doldurmak için Hukuk Mektebi mezunları için bir “Memur-i İdare Mektebi” kurulmasına karar verildi. Her ne kadar Hukuk Mektebi’nde Mülkiye’de okutulan birçok ders görülüyorsa da “mülkî idare memurları” için gerekli Coğrafya-yı İdari-i Osmanî, Coğrafya-yı Tabii-i Osmanî, Coğrafya-yı İktisadî, Tarih-i Ziraat ve Sinaat ve Ticaret, Tarih-i edyân, Etnografya, Usul-i Muhabere-i Resmîye ile Fransızca ve özellikle Arapça dersleri kapsamıyordu. Bu büyük bir eksiklikti.

“Memurin-i İdare Mektebi” ünvanı ile bir mekteb-i âli tedrisi hakkında” kanun layihası encümenlerde (meclis komisyonlarında) incelenmiş ve Mülkiye’nin kapatılmasının doğurduğu sakıncalar defaatle gündeme gelmişti. Hükümetin teklifi Dahiliye Encümeni’inde değişikliğe uğradı. Layiha’nın ilk maddesi şu şekildeydi. “Mütehassıs memurini idare yetiştirmek ve Dahiliye Nezareti’ne merbut olmak üzere Memurin-i İdare Mektebi ünvanı ile bir mekteb-i âli tesis olunmuştur”. Dahiliye Encümeni’inde bu madde değiştirilmiş ve okulun adı “Mekteb-i Mülkiye”ye dönüştürülmüştü. Encümendeki değişiklik şöyleydi. “Mütehassıs memur yetiştirmek ve Dahiliye Nezareti’ne merbut olmak üzere Mekteb-i Mülkiye” ünvanı ile bir mekteb-i Âli tesis olunmuştur.” Muvazene-i Maliye Encümeni’ne Dahiliye Encümeni’nin teklifini desteklemiş ve aynen Mülkiye Mektebi’nin açılması doğrultusuna görüş bildirmişti. Böylece kanun layihasının başlığı “Mekteb-i Mülkiye ünvanı ile bir mekteb-i âli tesisi hakkındaki layiha-i kanuniye”ye dönüşmüştü. Maarif Encümeni’nde de küçük bir değişikliğe gidilerek “Dahiliye Nezareti’ne merbut” kaydı kaldırılarak kanunun icrasına Maarif Nâzırı memur edilmişti. Ama son aşamada okul Dahiliye Nezareti bünyesinde kaldı. 1920 yılında Maarif Nezareti’ne devredildi.

Tüm bu aşamalarda Mülkiye mezunu devlet ricali Mülkiye'nin tekrar açılması için önemli ölçüde gayret sarf etmişti. Kanun 9 Mart 1918'de kabul edildi ve Mülkiye yeniden açıldı. Bu kez yatılıyla, ücretliydi, eğitim süresi üç yıl olarak belirlenmişti. Yapılacak seçme sınavıyla 30 öğrenci parasız okuyacaktı. Okul Müdürlüğüne, Mülkiye 1902 mezunu olan eğitimci Hüseyin Nazım Bey getirilmişti.

Savaş ortamında tekrar açılmış olan Mülkiye yüksek öğrenim çağındaki gençlerin askere alınması nedeniyle öğrenci bulmakta güçlük çekmişti. Bu durum karşısında Talat Paşa, giriş sınavlarını kazanan öğrencilerin askerliğinin ertelenmesi, asker olanlarının ise terhis edilmesi kararını aldırttı. 10 Eylül 1918'de İstanbul ve taşrada yapılan seçme sınavları sonucu 30'u parasız, 15'i paralı-yatılı olmak üzere 45 öğrenci Mülkiye'de okumaya hak kazandı. Bu arada okulun tekrar kapatılmasını önlemek için, Dahiliye Nezareti Müsteşarı, Mülkiye 1902 mezunlarından Hamit Bey'in girişimiyle Mülkiye yeniden Saltanatın himayesine alındı.

1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırıldı. 4 Kasım 1922'de ise İstanbul'un yönetimi TBMM'ne geçti. Mülkiye de TBMM Hükümeti Maarif Vekâleti'ne bağlandı.

Cumhuriyet'le birlikte Mülkiye'de yeni bir düzenlemeye girilmiş oluyordu. 1924 Talimatnamesi ile 1966 yılına kadar geçerli olacak üç şube, Siyasi Şube, İdari Şube, ve Malî ve İktisadî Şube kabul edildi. Siyasi Şube dört yıl, İdari ve Malî ve İktisadî Şube üç yıllıktı. Her üç şube ilk iki yıl ortak bir program görecek. Bu iki sınıfa "sunuf-ı müştereke" deniyordu ve saat miktarı kimi derslerde farklı olsa da birinci ve ikinci sınıfta aynı dersleri göreceklerdi. Bu kez de eskisi gibi program hukuk ağırlıklıydı. Medeni hukuk, idare hukuku, anayasa hukuku, devletler hukuku, ticaret hukuku ilk iki yıl görülen hukuk dersleriydi. İktisat, maliye ve istatistik, coğrafya yine bu sınıflarda görülecekti. Ayrıca Türk tarih-i medeniyeti dersi programda yer alıyordu. Meşrutiyet yıllarındaki din derslerine artık yer verilmemişti. Ders saati açısından önemli bir ders Fransızcaydı. Her iki sınıfta altısaat Fransızca dersi alınacaktı.

İlk iki sınıfın ardından "ihtisas sınıfları" geliyordu. Siyasi şubede şu dersler yer alıyordu; Tarih-i siyasî [Avrupa ve Amerika devletleri], Tarih-i siyasî [Asya devletleri], Türkiye tarih-i siyasîsi, Hukuk-ı düvel, Tarih-i muahedât, Şehbenderler hukuk ve vezâifi, Siyasiyyat-ı iktisadiyye ve ticaret muahedâtı, Coğrafya-i iktisadî, Hukuk-ı amme, Muhaberât-ı diplomatikiyye, Matbuat ve istihbarat, Fransızca, Lisan-ı ecnebi [Fransızca].

İdari şubenin dersleri ise şu başlıklardan oluşuyordu: Hukuk-ı idarî, Hukuk-ı ceza ve usul-i cezaiyye, Türkiye tarih-i dinîsi, Hukuk-ı medeniyye, İlm-i malî ve kavânin-i maliyye, İktisad-ı ictimâî, İktisad-ı ziraî, Coğrafya-i iktisadî, Hukuk-ı amme, İctimaî hıfzıssihha ve Fransızca.

Son olarak Malî ve İktisadî şube ders listesinde Mesâlik-i iktisadiyye tarihi, Nukud, itibar, borsa, banka, Mukayeseli kavanin-i maliyye ve istikrazât, Hukuk-ı medeniyye, İlm-i malî ve kavanin-i maliyye, İktisad-ı ictimaiyye, İktisad-ı ziraaiyye, Coğrafya-i iktisadî, Gümrük kavânini, Usul-i defterî-i umumî ve malî ve Fransızca dersleri bulunuyordu.

Yabancı ders olarak Fransızca bütün öğrenciler için zorunluydu. Siyasi şubeye girecekler diğer yabancı dil kurlarından birini ilk sınıftan itibaren izlemek zorundaydılar.

Mülkiye öğrenci en aşağı beşinci dil kurunu bitirmedikçe diploma alamıyordu. Siyasi şube öğrencisi ise Fransızcadan altıncı kuru, ikinci yabancı dilinden ise beşinci kuru bitirmesi yeterliydi. Siyasi şubeye girecek öğrencilerin birinci ve ikinci sınıflarda İngilizce kurunu izlemeleri zorunluydu.

Mülkiye'ye giriş sınavı tarih, coğrafya, Türkçe, felsefe ve içtimaiyat, riyaziyat, tabiiyat ve Fransızcadan yapılıyordu. Fransızca bilmeyenler İngilizce ya da Almancadan sınava tabi tutulabiliyorlardı.

Sunuf-ı Müstereke [İki seneden ibarettir.]	Birinci Sınıfta saat	İkinci Sınıfta saat
Hukuk-ı medeniyye	4	4
Hukuk-ı İdare	3	2
Hukuk-ı Esasiyye	2	1
Hukuk-ı Düvel	2	3
İlm-i İktisat	3	3
İlm-i Malî	2	3
Hukuk-ı Ticaret	1	1
Türk Tarih-i Medeniyyeti	2	2
Coğrafya	2	2
İstatistik	1	1
Fransızca	6	6

1924-1925 ders yılı başında yeni kaydolan öğrenciler tam teşekkülü lise mezunlarından alındı. Okulun göçebe durumuna son vermek amacıyla Yıldız Sarayı Yaverler Dairesi Mülkiye'ye tahsis edildi. Mülkiye Ankara'ya taşınana değin bu binada eğitimini sürdürdü.

Mülkiye'nin 4 Aralık 1934'te okulun kuruluşunun 58. yıl dönümü (O sırada 1877 yılı esas alınmıştı) Ankara Palas'ta da kutlandı. TBMM Başkanı Kazım Özalp, Başbakan İsmet İnönü ve birçok bakanın katıldığı bu etkinlik sırasında Mülkiyeliler adına Atatürk'e bir telgraf çekilerek Mülkiye camiasının kendisine olan saygısı ve bağlılığı iletildi. Atatürk, telgrafla verdiği cevapta "Siyasal Bilgiler Okulası Çıkışlılarına" teşekkür ve takdirini bildirdi. O sıralarda dil devriminin en yoğun günleri yaşanıyordu. Telgraf sonrası Mülkiye'nin adı Siyasal Bilgiler Okulası oldu. "Okula" sözcüğü daha sonra "okul" olarak düzeltilti. Böylece TBMM'nin Mustafa Kemal'e "Atatürk" soyadını vermesinden 11 gün sonra Atatürk, Mülkiye'nin adını Siyasal Bilgiler Okulası (Okulu)'na çevirmişti.

1935 yılı bütçe müzakereleri sırasında Hükümet adına TBMM'de yapılan konuşmalarda, Mülkiye'nin Ankara'da onun geçmişine yaraşır biçimde yeniden teşkilatlandırılması gündeme geldi. Yeni yapılanmada Mülkiye 1911 mezunlarından olan dönemin Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen etkin rol oynadı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın da görüşünü alan Maliye Bakanlığı'nın hazırladığı tasarı Bakanlar Kurulu'nun da onayını alarak TBMM'de yasalaştı. Kabul edilen kanunla Cebeci'nin Topraktepe mevkiinde,

Siyasal Bilgiler Okulu'nun binasının yapımına başlandı. Okul yeni binasındaki eğitime 15 Kasım 1936'da başladı. Mülkiyeliler, öğrencilerin İstanbul'dan trenle ayrılışları sırasında ve Ankara'ya varışlarında coşkulu törenler düzenlendi. Bu arada eğitim tüm şubelerde dört yıl oldu.

11. 1950 Sonrası Siyasal Bilgiler Fakültesi

1946 yılında Ankara Üniversitesi kuruldu. Üniversitelerde yeni düzenlemelere gidildi. Yeni yapılanma paradoksal bir durum ortaya koyuyordu. Zira Mülkiye bir meslek okulu olarak görülmüştü. Her ne kadar birçok bilim alanında öncülük etmişse de temel misyonu devlete üst düzey yetkin bürokratlar yetiştirmektir. İdari şube mezunları, kaymakam, vali oluyor, Maliye şubesi mezunları Maliye Bakanlığı'na katılıyor, maliye müfettişlik görevini üstleniyor, Siyasi Şube mezunları ise Dışişleri Bakanlığı'nda konsolos, başkonsolos, sefir oluyorlardı. Batı'da da benzer okullar vardı ve Mülkiye programlarında bu okulları örnek almıştı. Oysa üniversite farklı bir misyonu gündeme getiriyordu. Üniversitenin bir fakültesi olarak artık "bilim" kaygısı ön planda yer alıyordu.

Öte yandan artık üniversiter sistemde ABD'nin etkisi somut olarak görülmeye başlanıyordu. Hocaların resmi giyim kuşama bile değişti. Cüppelerinin üzerine dört köşe kep giymeye başladılar. Bu arada ABD Avrupa üniversiter sistemine alternatifler getirme çabası içerisindeydi. Avrupa'nın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de ODTÜ ve Erzurum Atatürk Üniversitesi bu çabaların sonucuydu. Ayrıca Robert Kolej'in bir Amerikan üniversitesine dönüştürülme çabası Lozan'a aykırı oluşu nedeniyle geri çevrilmişti.

5627 sayılı Siyasal Bilgiler Okulu'nun Siyasal Bilgiler Fakültesi Adıyla Ankara Üniversitesine Katılması Hakkında Kanunu 3 Nisan 1950'de yayımlandı ve Okul işlevini yitirdi. Siyasal Bilgiler Okulu Müdürü Prof. Fethi Çelikbaş, dekanlığa seçildi. Kısa bir süre sonra milletvekili seçilecek olan Çelikbaş'ın yerine Prof. Fadıl Hakkı Sur dekan oldu. Müdürlük tarihe karışmıştı.

50'li yıllarda Siyasal Bilgiler Fakültesi de ABD girişiminden payına düşeni aldı. Siyasal Bilgiler hocaları ABD'ye davet edildiler. Bilgi görgülerini artırdılar. Ayrıca iki önemli kurumsal girişim oldu. Bunlardan ilki Türk Siyasi İlimler Derneği'nin SBF'de kuruluşuydu. SBF'nin en kıdemli hocaları Fethi Çelikbaş, Fadıl Hakkı Sur, Yavuz Abadan, Zeki Mesut Alsan, Bedri Gürsoy, Ahmet Şükrü Esmer, Sadun Aren, Turhan Feyzioğlu, Bahri Savcı, Seha Meray ve Suat Bilge derneğin kurucuları oldular. ABD kesenin ağzını açmıştı ve SBF bundan yararlanmıştı. Derneğin en etkin faaliyetlerinden biri Anglo-Sakson klasiklerinin Türkçeye kazandırılması oldu. Çoğu Siyasal elemanı, yüksek çeviri ücreti alarak bu kitapları Türkçeye çevirdiler. Bunlar arasında *Bitmemiş Devrim* (Adam Ulam), *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi* (C. Friedrich & Z. Brzezinski), *Amerikan Siyasi Rejimi* (James Brice), *Thomas Jefferson'dan Seçme Parçalar*, *Amerikan Hakları – Anayasanın Uygulanması* (Walter Gellhorn), *Demokratik Teoriye Giriş* (Henry B. Mayo), *Seçme Parçalar* (Woodrow Wilson), *Sosyal Psikoloji – Teori ve Sorunlar* (David Krech-Richard S. Crutchfield), *Anayasa Üzerine Düşünceler –*

Federalistlerin Makalelerinden Seçmeler (Hamilton Madison, Jay), *Amerikada Demokrasi* (Alexis de Tocqueville), *Siyasal Düşünceler Tarihi – Orta Çağ - Yeni Çağ - Yakın Çağ* (George Sabine), *Sosyoloji* (George A. Lundberg-Clarence C. Schrag), *Sosyal Psikoloji* (Ravid Krech), *Açık Toplum ve Düşmanları – Hegel ve Marx*, 2 cilt (Karl Raimund Popper), *Amerikan Hakları* (W. Gellhorn), *Sömürgelerin Uluslaşması* (Rupert Emerson), *Devrim Yapan Üç Adam* (Bertram D. Wolfe), *Siyasi İnsan – Modern Dünyada Demokrasi, Nerede, Nasıl, Neden İşliyor?* (Seymour Martin Lipset), *Demokrasi Kuramı* (Giovanni Sartori), *Uluslararası Politika* (Hans J. Morgenthau) yer aldı.

50'li yılların sonunda ikinci bir Amerikan projesi gündeme geldi. Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişimi açısından ayrıcalıklı bir konumu olan bu proje SBF'de özgün bilimsel araştırmaların yapılmasına yol açtı. Projenin adı Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi idi. Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü bünyesinde gerçekleştirildi. Başında Sadun Aren bulunuyordu. Rockefeller fonlarının desteğiyle gerçekleştirilmişti. Bu proje sayesinde Türkiye'nin yakın tarihinin ekonomik ve toplumsal gelişimini masaya yatırılıyordu. Birçoğu bugün bile hâlâ araştırmalara kaynak işlevi gördü. Mülkiye hocası ilk kez ders vermenin ötesinde araştırmaya yönelmiş oluyordu. Şerif Mardin, Cahit Talas, Korkut Boratav, Bilsay Kuruç, Cevat Geray, Ruşen Keleş, Orhan Türkay ve daha birçok Mülkiyeli bilim insanı Cumhuriyet Türkiye'si'ne odaklandılar. Bu projenin ürünleri şunlardı:

- Cahit Talas, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyal Politika Meseleleri (1920-1960)*, Ankara; SBF Maliye Enstitüsü Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi, Numara 1, Mayıs 1960.
- Zeyyat Hatipoğlu, *Türkiye'de 1933'den İtibaren Para Stoku*, Ankara; SBF Maliye Enstitüsü Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi, Numara: 2, Eylül 1960.
- Orhan Türkay, *Türkiye Nüfusu*, S.B.F. Maliye Enstitüsü Türk İktisadî Gelişme Araştırma Projesi, No. 3, (teksir), Ankara, Ekim 1960.
- Arif Payashoğlu, *Türkiye'de Özel Sanayi Alanındaki Müteşebbiler ve Teşebbüsler -138 Müteşebbis ve Teşebbüsleri üzerinde yapılan anket sonuçları-*, Ankara; SBF Maliye Enstitüsü Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi, No. 4, Şubat 1961.
- Ali Özcan Kaya, *Cumhuriyet Devrinde Mesken Meselesi*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi, No. 6, Mayıs 1961.
- Ruşen Y. Keleş, *Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri (1927-1960)*, S.B.F. Maliye Enstitüsü Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi, No. 8, Ankara, Ağustos 1961.
- Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı 1923-1960*, S.B.F. Maliye Enstitüsü, *Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi*, Rapor No: 9, Ankara, 1961.
- Muzaffer Egesoy, *Cumhuriyet Devrinde Vasıtalı Vergiler*, Maliye Enstitüsü Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, No 10- Ocak / 1962.
- Muzaffer Egesoy, *Cumhuriyet Devrinde Vasıtasız Vergiler*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, No 11, Şubat 1962.

- Şerif Mardin, *Türkiye'de İktisadî Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)*, Ankara; Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Türk İktisadî Gelişme Araştırma Projesi, No 12, Temmuz 1962.
- Bilsay Kuruç, *İktisat Politikasının Resmi Belgeleri (Söylev, Demeç ve Yazılar)* Ankara; SBF Maliye Enstitüsü Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi, No. 15, Mayıs 1963.
- Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik (1923-1950): İktisadi Düşünceler ve İktisadi Mevzuat*, Ankara; SBF Maliye Enstitüsü Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi, No: 16, Mart 1962.
- Yahya Kanbolat, *Türkiye Ziraatinde Bünye Değişikliği*, Ankara; SBF Maliye Enstitüsü Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi No: 17, Temmuz 1963.
- Cahit Talas, Sait Dilik & Alpaslan Işık, *Türkiye'de Sendikacılık Hareketi ve Toplu Sözleşme*, Ankara; SBF Maliye Enstitüsü Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi No. 18. Ankara; Sevinç Matbaası, 1965.
- Ruşen Keleş & Orhan Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*, Ankara, SBF Maliye Enstitüsü Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, 1962.

Türk yükseköğretimi bir anlamda Kıta Avrupa'sından Amerika'ya doğru kayıyordu. Nitekim Siyasal'daki 1953 program değişikliği bu yeni yapılanmayı yansıtıyordu. Yeni yapılanmada ABD'nin etkileri bariz bir biçimde görülüyordu. Her şeyden önce Kıta Avrupası'nda siyaset bilimi hukuk üzerine inşa edilmişken, Anglosakson sistemde siyaset bilimi diye farklı bir alan vardı. Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunları uzun süre birkaç ders farkı vererek Hukuk Fakültesi mezunu da olabiliyorlardı. Hukuk hakimiyeti yine de yıllar boyu devam etti.

1953 program değişikliği ile artık Siyasal Bilgiler'de yepyeni dersler verilmeye başlanıyordu. İlk iki sınıf ortak derslerden oluşuyordu. Birinci sınıfa Sosyal Bilimler Metodolojisi ve Siyasi İlimlere Giriş konu. İkinci sınıf ise Amme İdaresi dersini görecekti. En radikal değişiklik "İdare İhtisas Şubesi"nde görüldü. Türk İdare Teşkilatı Tarihi, Devlet Muhasebesi, Bünyesi Mukayeseli Devlet İdaresi, Kamuoyu ve Meseleleri, Amme Hürriyetleri, Siyasi Partiler, Mahalli İdare ve Tatbikatı, Siyasi Fikirler Tarihi, Türkiye'nin Sosyal ve Etnik Bünyesi bu bölümdeki yeniliklerdi.

İktisat ve Maliye Şubesi'ndeki yenilikler Vergi Hukuku, İktisadi Sistemler, Ticari Hesap ve Mali Cebir, Milletlerarası İktisat, Mukayeseli Bütçe, Sosyal Hesaplar dersleriydi. Diploması ve Dış Münasebetler Şubesi bundan böyle Mukayeseli Devlet İdaresi, Milletlerarası Münasebetler ve Dinamiği, Milletlerarası Siyasi ve Sosyal Teşekküller, Mukayeseli Diplomatik Teşkilat, Milletlerarası Aktüel Meseleler derslerini göreceklerdi.

1966 girişler ise dört bölümle tanıştılar. Şube adları bölüm oldu ve Diploması ve Dış Münasebetler Şubesi'nin adı Uluslararası İlişkiler Bölümü oldu. Ayrıca İşletme Bölümü'ne öğrenci alınmaya başlandı.

Siyaset bilimlerine yönelişin başına Nermin Abadan çıktı. Fakültenin amme idaresi asistanı olan Nermin Abadan fakültenin dil konusunda en yetkin kişiydi. 1956 yılında *Halk Efkârı – Mefhumu ve Tesir Sahaları* adlı kitabıyla Anglo-sakson çizgisinde

ilk fakülte kitabını çıkardı. Nermin Abadan aynı zamanda Fakülte'nin ilk kadın hocasıydı. Ve Türkiye'de sosyal ve beşeri bilimlerde birçok yeniliklerde öncü işlevi gördü. İkinci Dünya Savaşı ertesini önce iç göç 1950'lerin sonundan itibaren dış göç başlamıştı. Ülkede göç çalışmalarını başlatan Nermin Abadan oldu. Atmışlı yıllarda daha ikinci dalga kadın hareketi ilk kıpırtılarını yaşarken Nermin Abadan Türkiye'de toplumsal cinsiyet çalışmalarında da öncü işlevi gördü.

İktisat bilimini Türkiye'ye Mülkiye getirmişse de yıllar boyu iktisat eğitimi okulun yumuşak karnı oldu. Sakızlı Ohannes Efendi'nin, Mehmed Cavid Bey'in liberal iktisat anlayışı yıllar boyu sürdü. Türkiye'de akademik bağlamda korumacı iktisat anlayışını getiren bir Mülkiye mezunu, Musa Akyiğitzade olmuşsa da, kitapları Mülkiye'de okutulmadı. Oysa Harbiye'de iktisat derslerini Musa Akyiğitzade veriyordu. Meşrutiyet yıllarında ise bu kez Fransız solidarist düşüncesinin temsilcisi Charles Gide'in *İlm-i İktisat* kitabı moda oldu. İttihatçılar "milli iktisad"ı el yordamıyla bulmuşlardı. Bu arada Mülkiye mezunu İbrahim Fazıl Pelin Fransa'ya gönderilmiş, iktisat eğitimi almıştı. Dönüşünde önce Mülkiye'de Bütçe dersleri verdi. Daha sonra *İktisat ve Finans İlmî* kitaplarıyla birkaç nesil Mülkiye ve Hukuk öğrencilerine iktisat öğretti.

İktisat eğitiminin yetersiz oluşunun bir nedeni Osmanlı ve de Cumhuriyet aydınının yabancı dilinin Fransızca oluşuydu. Oysa iktisat alanının hâkimi İngiltere'ydi ve İngilizce bilmeksizin bu literatüre ulaşamıyordu. 1929 Buhranı'nın panzehri olacak kitap John Maynard Keynes'in *The General Theory of Employment, Interest & Money* [1936] adlı eseri idi. İktisat öğretimimizde 50'li yıllara kadar Keynes pek bilinmedi. Ama yine de tek farkındalık Mülkiye mezunlarının çıkardığı *Siyasi İlimler Mecmuası*'nda görüldü. Hasan Refik Ertuğ derginin Nisan 1939 tarihli 97. sayısında, "The General Theory of Employment, Interest and Money - Hizmet "İş", Faiz ve Para Hakkında Umumî Nazariye Muharrir: John Maynard Keynes" başlığıyla kitabı tanıtmıştı.

Hasan Refik Ertuğ kitabı tanıtırken şunları yazıyordu: "*İngiliz matbuatında dahi oldukça mühim akisler yapmış olan bu kitap, dünya iktisadi hayatına yeniden ve canlı kuvvetlerle girmiş bulunan memleketimiz için birçok faydalı bahisleri ihtiva etmektedir. İktisatla meşgul olanlarımız için iyi bir rehber olacak olan bu eserin dilimize çevrilmesi çok şayanı temennidir.*"³⁵

Siyasi İlimler Mecmuası 1931-1955 arası Türkiye'de düzeyli bir dergi olarak büyük bir boşluk doldurmuştu. Meşrutiyet'in ilanı ertesini de 30 sayılıklı *Mülkiye* adlı bir dergi çıkmıştı. Dergide yer alan yazılar dönemin düşünce dünyasına önemli katkılarda bulunmuştu. 1931'de önce *Mülkiye Mektebi Mecmuası* çıktı. Bir süre sonra adı *Mülkiye Mecmuası* oldu. Ardından sırasıyla *Mülkiye İctimai İlimler Mecmuası*, Aylık Siyasi İlimler Mecmuası ve nihayet *Siyasi İlimler Mecmuası* olmuş ve varlığını 1955 yılına

35 Hasan Refik Ertuğ, "Bibliyografya," *Siyasi İlimler Mecmuası*, Yıl IX, Sayı 97, Nisan 1939, s. 36.

kadar sürdürmüştü. Dünyadaki siyasal gelişmeleri Türkiye’de en düzgün yansıtan dergi buydu.³⁶

Mülkiye öğrencisi Keynes’i İktisadi Siyaset Kürsüsü hocası Sadun Aren’den öğrendi. 1960 yılında yayınlanan *İstihdam Para ve İktisadi Politika* yıllar boyu el kitabı oldu. Siyasal Bilgiler baskısının ardından Bilgi Kitabevi de kitabı okuyuculara sundu. Devlet sınavlarında iktisat soruları bu kitaptan geliyordu.

20. yüzyıl iktisadına iki önemli iktisatçı damgası vurmuştu. Bunları John Maynard Keynes ve Friedrich Hayek’ti. İlki iktisatta devlete regülatör işlevler yükliyordu, ikincisi ise tam anlamıyla liberaldi ve devletin iktisadi konularda “gölge etmemesi”nden yanaydı. Nitekim 1970’lerin ilk yarısında stagflasyon sonucu yıldızı parlayacak Şikago ekolünün de desteğiyle neo-liberal düşüncüyü 20. yüzyılın son çeyreğinde hâkim kılacaktı.

İlginçtir, Mülkiye çevresi daha Keynes’ten bihaberken Okul dergisinde Friedrich Hayek’in *The Road to Serfdom* [1944] *Köleliğin Yolu* adlı eserini Türkçeye çevirmeye koyulmuştu. Kitabın ilk sekiz bölümü 1947-1948 yıllarında, Aydın Yalçın’ın tavsiyesi ve talebi üzerine Turhan Feyzioğlu tarafından çevrilererek *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*’nde yayımlandı ama kitabın çevirisi bitirilemedi. Eserin geri kalan yedi bölümü ise, Prof. Dr. Yıldray Arslan tarafından çevrildi ve 1995 yılında Liberal Düşünce Topluluğu tarafından yayımlandı.

Klasikler bağlamında belirtilmesi gereken bir diğer eser Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden Mehmet Selik’in 60’lı yıllarda giriştiği Karl Marx’ın *Kapital* çevirisiydi. Türkçeye 98 yıl sonra Almanca aslından 1965 yılında çevrilmişti ve Sol Yayınları tarafından Aralık 1965’te basılmaya başlamıştı. Beş kitaptan oluşan ilk cildi ve üçüncü cildin ilk kitabı Türkçeye Mehmet Selik tarafından kazandırılmıştı. Sonraları Alaaddin Bilgi ve Nail Satlıgan’ın çabalarıyla üç cilt tamamı çevrilmiş oldu.

60’lı yıllar Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin yayın bağlamında altın yılları oldu. Fahir Armaoğlu’nun *Siyasi Tarih*’i Ahmet Şükrü Esmer’den sonra Diploması ve Dış Münasebetler Şubesi’nin temel referans kitabı oldu. Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin birinci sınıfının en dişli dersi siyasi tarihi.

60’ların ortalarından itibaren Mete Tunçay, Gündüz Ökçün, Şerif Mardin, Taner Timur, Sina Akşin gibi değerli hocaların çalışmalarıyla tarihçiliğe yeni bir soluk getirildi. Mete Tunçay’ın *Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925* ve Gündüz Ökçün’ün *Türkiye İktisat Kongresi 1923 – İzmir* adlı eserleri yıllarca araştırmacıların başvuru kitapları olarak kaldı. Taner Timur’un *Türk Devrimi Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli* devrim tarihine yepyeni bir açılım getirdi. Şerif Mardin’in *Din ve İdeoloji*’si ise tabii niteliğinde olan din sorununu akademik ortama taşımış oluyordu. Artık Siyasal Bilgiler’de öğretim üyeleri ders takrirlerini bırakıyor, kitap yazıyor ve öğrenciler çok daha düzenli ders malzemesine sahip oluyorlardı. Seha Meray’ın *Devletler Hukukuna Giriş*’i, Suat Bilge’nin *Milletlerarası Politikası*, İsmail Türk’ün Maliye Politikası – Amaçlar ve Araçları, Mümtaz Soysal’ın *Anayasa* kitabı bu tarihlerde okutulmaya başlanmıştı. Ama Sadun

36 Tansel Güven, *Siyasi İlimler Mecmuası 1931-1955*, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2010.

Aren'inin dışında hala doğru dürüst bir iktisat kitabı yoktu. Aziz Köklü'nün *İktisat Giriş* kitabı yeterli değildi. Besim Üstünel bile henüz kendi kitabını yazmamıştı. Şükrü Baban'ın yıllanmış *İktisat* kitabını okutuyordu. Mehmet Selik İktisadi Düşünce için İstanbul İktisat Fakültesi'nde okutulan Gülten Kazgan'ın teksirlerini getirtmek zorunda kalmıştı.

60'lı yıllar Türkiye'de yayın dünyasında kitap ve dergi bağlamında bir patlama yaşadı. Özellikle birçok yayınevi sosyal bilimler alanında Batı literatürünü Türkçeye kazandırdı. Bu bağlamda Mülkiye öğrencisi okuyacak kitap ve dergi konusunda sıkıntı çekmedi. Ama yine de kat edilecek uzun bir yol vardı.

Mülkiye geride yüz yılı aşkın bir dönem bırakmıştı. Her şeye karşın Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişiminde önemli bir işlev görmüş, Batı'nın düşünce dünyasını Türkiye'ye aktarmıştı.

Geride 160 yılı bırakan Mülkiye ya da Siyasal Bilgiler çağdaş Türkiye'nin inşasında kalıcı nitelikte katkılarda bulunmuştu.

Kaynakça

- [Mikâel Portakal Paşa], *İlm-i Usûl-i Maliyye*, İstanbul, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Matbaası, 1301.
- “Mekteb-i Mülkiye,” *Mülkiye* [Mekteb-i Mülkiye Mezuları İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından her ay ibtidasında neşr olunur mecmuadır] Numéro 1, 1 Şubat 1932, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1324.
- Acar, Şehbâl Deryâ, *Eğitimde Bir Üstâd – Satı Bey’i Tanımak*, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2009.
- Acar, Şehbâl Deryâ, *Eğitimde Bir Üstâd – Satı Bey’i Tanımak*, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2009.
- Akcıraoğlu, Yusuf, *Muasır Avrupa’da Siyasî ve İctimaî Fikirler ve Fikrî Cereyanlar*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1339 [Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti Neşriyatından].
- Babanzade, Şükrü [İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisadî Meslekler Ordinaryüsü, Mülkiye Mektebi Müdürü], *İktisadî Meslekler [Doctrines économiques]*, Not tutan: M. Celâl-Sömeştür: 5-6, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Talebesi Cemiyeti Neşriyatından, Güneş Matbaası, 1934.
- Cleveland, William L., *The Making of an Arab Nationalist - Ottomanism and Arabism in the Life and Thought of Sati’ al-Husri*, Princeton University Press, 1971.
- Erişirgil, M. Emin, *Ekonomi Meslekleri, XVI. Yüzyıldan Zamanımıza Kadar*, Cilt 1, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Siyasal Bilgiler Okulu Yayınlarından, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1945.
- Ertuğ, Hasan Refik, “Bibliyografya,” *Siyasî İlimler Mecmuası*, Yıl IX, Sayı 97, Nisan 1939.
- Güven, Tansel, *Siyasî İlimler Mecmuası 1931-1955*, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2010.
- Hüsrevyan, Hamayak, (Darülfünun Hukuk Fakültesi hukuk-ı hususiyeye-i düvel muallim-i muhteremi), *Hukuk-ı Hususiyeye-i Düvel*, Dersaadet, Edeb Matbaası, 1329, s. 115-239.
- İbrahim Fazıl [Pelin], *Maliye Dersleri: Bütçe*, İstanbul, Hukuk Matbaası, 1332.

- İbrahim Hakkı (Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mezunlarından), *Tarih-i Hukuk-ı Beyneldüvel*, İstanbul, Karabet Kasbar Matbaası, 1303.
- Kırık, Hikmet ve Morva, Oya, *Cumhuriyet ve Pragmatizm – Yazılmamış Kuram*, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2017.
- Mehmed Murad, *Tarih-i Umumî - Ezmine Müteahhireden Düvel-i Muazzama-i Cedide, Büyük İnkılâb ve Napolyon Bonapart, Ahvâl ve Vukuat-ı Ahire*, Altıncı Cild, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1306.
- Okay, Yeliz, *Etnografya'nın Türkiye'ye Girişi ve İlm-i Ahvâl-i Akvam: Andreas David Mordtmann Osman Bey*, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2012.
- Reşad, Ali [Mercan Mekteb-i İdadisi Müdürü], *Fransa İhtilâl-i Kebiri*, İstanbul, Artin Asaduryan Matbaası, 1327.
- Reşad, Ali, “Mukaddime.” içinde Charles Seignobos, *Tarih-i Siyasî – 1814'ten 1896'ya Kadar Asr-ı Hâzırda Avrupa*, Birinci cilt Mütercimi: Ali Reşad, Dersaadet, Kader Matbaası, 1324.
- Reşad, Ali, *Mufassal Musavver Fransa İhtilâl-i Kebiri Tarihi*, İkinci Cilt, Dersaadet, Kanaat Matbaası, 1331.
- Sakızlı Ohannes, *Mebâdî-i İlm-i Servet-i Mîlel*, İstanbul, Mihran Matbaası, 1297.
- Satı Bey ve Faik Sabri Bey, *Büyük Milletlerden Japonlar ve Almanlar: İki Konferans*, Dersaadet, Kader Matbaası, 1329.
- Satı Bey, *Ümid ve Azim: Sekiz Konferans*, Dersaadet, Kader Matbaası, 1328.
- Satı Bey, *Vatan İçin Beş konferans*, Dersaadet, Kader Matbaası, Konferans Kütüphanesi: 1, 1329.
- Satı Bey, “Mekteplerde Cemiyet ve Cemaat Hayatı,” *Terbiye*, Sayı 5, 14 Teşrin-i Sâni 1334.
- Satı, M., [Darülmuallimin müdürü], *Mebadi-i Ulum-ı Tabiat'dan Tarih-ı Tabii ve Tatbikatı*, Dersaadet, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, 1328.
- Satı, M., [Darülmuallimin Müdürü], *Fenn-i Terbiyye – Nazariyyat ve Tatbikat*, Kütüphane-i Askerî, 1325. [Babiali Caddesi 46.] (1. Cilt İstanbul, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1327; 2. Cilt. İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1328.)
- Satı, M., *Layihalarım*, İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1326.
- Satı, M., *Tarih-i Tabiiyen: Hikmet ve Kimya*; M. Satı, *Tarih-i Tabiiyen: İlm-i Hayvanat*, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1321, 2. Baskı: İstanbul, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1327.
- Satı, M., *Tarih-i Tabiiyen: İlm-i Nebatat*, İstanbul; Matbaa-i Kader, 1327; M. Satı, *Dürus-ı Eşya*, Birinci kısım, İstanbul, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1327. 2. kısım, İstanbul, Selanik Matbaası, 1330; M. Satı, *Tatbikat-ı Zıraiyye*, Mebadi-i Ulum-ı Tabiiyeden, İstanbul, 1328, Neşreden: Kitaphane-i İslâm ve Askeri.
- Satı', “Etnografya”, *Mülkiye* [Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından her ay ibtidasında neşr olunur mecmuadır], Nümero 2, 1 Mart 1325, [İstanbul, Artin Asaduryan Matbaası].
- Satı', M[im][Darülmuallimin Müdürü ve Mekteb-i Mülkiye Etnografya Muallimi], *Etnografya – İlm-i Akvâm – Ahval-i Umumiyye-i Beşer – Ahval-i Umumiyye-i Akvâm – Ahval-i Hususiyye-i Akvâm*, Tab' ve Naşiri: İbrahim Hilmi Kitabhane-i İslam ve Askerî, [Babiali Caddesi 46], 1327.
- Şahbaz, Ali (Mahkeme-i Temyiz aza-yi kirâmından ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane muallimininden), *Mufassal Hukuk-ı Düvel*, İstanbul, Bağdadlıyan Matbaası, 1324; İkinci Cild, Dersaadet, Matbaa-i Jirair, 1325.

Terbiye Mecmuası [On beş günde bir neşr olunur] – Ser muharriri Satı', Sene 1, Nümero 1, 15 Mart 330, İstanbul, Matbaa-i Hayriyye.

Terbiye, [Müessis ve sermuharriri Satı'], Sene 1, Nümero 1, 29 Ağustos 1334 [İki haftada bir perşembe günleri neşr ve fakat temmuz ve ağustos ayları tatil olunur.] Matbaa-i Orhaniyye.

Toprak, Zafer, "Ali Reşad, Pozitivizm ve Fransız Devrimi", *Tarih ve Toplum*, Sayı 68, Ağustos 1989.

Toprak, Zafer, "Diran Kelekyan, Fransız Devrimi ve Mülkiye Mektebi", *Tarih ve Toplum*, Sayı 67, Temmuz 1989.

Toprak, Zafer, "Mekteb-i Mülkiye, İlm-i Akâm ve Antropolojiya", *Toplumsal Tarih*, Sayı 224, Ağustos 2012.

Üç Tarz-ı Siyaset, İstanbul, Matbaa-i Kader, 1327.

Yalman, Ahmed Emin [S.B.F. Eski Öğretim Üyesi], "Mülkiye ve İnkılap", *Yüzüncü Yıl Armağanı*, Ankara, SBF Yayını, 1959.

TÜRKİYE’NİN MODERNLEŞME SÜRECİNDE MÜLKİYE*

Celal GÖLE: Sayın Bakanım, çok değerli Mülkiyeliler, değerli konuklar, açış oturumunun başlığı Türkiye’nin Modernleşme Sürecinde Mekteb-i Mülkiye. Sayın Zafer Toprak hocamızın Osmanlı’dan başlayarak günümüze getirdiği çok görkemli konuşmasından sonra bizim konumuzun birazcık daha dar olduğunu düşünüyorum. Ben oturum başkanı olarak hemen birkaç kelime söylemek istiyorum. Hepinizin bildiği gibi Mülkiye bir öğretim kurumu olmakla beraber, hiç şüphesiz bir irfan ocağıdır. Bu irfan ocağı, 160 yıldır ülkemize Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda laik, demokrat, aydın, hukukun üstünlüğüne inanan, insan haklarına saygılı ve vatansever yöneticiler yetiştirme görevini üstlenmiştir. Benim de yıllar boyu görev yaparak geldiğim noktada Mülkiye’nin misyonunu bu şekilde tanımlandığımı belirtmek isterim.

Mülkiye her zaman çağdaşlaşmanın öncüsü olmuştur, cumhuriyetle özdeşleşmiştir. Atatürk Cumhuriyeti’nin en iyi şekilde yaşaması için çaba göstermiştir, büyük katkılar yapmıştır. Mülkiyeliler de öğrencilerimizden mezunlarımıza, cumhuriyetimizin temel değerlerine daima bağlı kalarak laik ve demokratik korunmasında, güçlendirilmesinde ve kökleşmesinde bugüne kadar hiçbir engelden yılmamışlardır ve bundan sonra da yılmayacaklarına yürekten inanıyorum.

Kısaca Mülkiye’nin ve Mülkiyelinin ne olduğunu anlatmaya çalıştım ama siz de çok iyi biliyorsunuz ki bu felsefenin hareket noktası Mülkiye Marşı’dır: “...Ey Vatan gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz” ifadesiyle biten Mülkiye Marşı’dır. Mülkiye felsefesini bence en iyi ve öz biçimde ortaya koymaktadır. Mülkiye Marşı’nın bu görkemli sözleri, çok iyi bildiğiniz gibi, Atatürk’ün Samsun’a çıkışından bir ay önce, 1919 yılında 17 yaşındaki bir Mülkiye öğrencisi tarafından yazılmıştır. Bu nasıl bir inanç gücüdür ki, ülkenin en karanlık günlerinde ve ne olacağının belirsiz olduğu günlerde “...Merak etme, yetişip geliyorum gözyaşlarını dindirmeye...” diyebilmektedir. Bu anlatmaya çalıştığım görev bilinciyle, Atatürk’ün direktifleri doğrultusunda özel bir trenle İstanbul’dan Ankara’ya gelmiştir. Bir başka deyişle okul, İstanbul’dan Ankara’ya taşınmıştır. O tarihi tren, 5 Kasım 1936 tarihinde İstanbul Haydarpaşa Garı’ndan Ankara’ya hareket etmiş ve 6 Kasım sabahı Ankara’ya varmıştır.

Hemen bir hususu belirtmek istiyorum: Bütün okul, her kademededen öğrenci büyük bir coşku içinde Ankara’ya gelmiştir ama eski hocaların hiçbirisi gelmemiştir. “Ankara bozkırında ne işimiz var!” düşüncesiyle. Mülkiye’nin Türkiye Cumhuriyeti’ne yaptığı katkılardan sonra eski hocaların bu yaklaşımının daha çok şey kazanmamıza vesile olduğunu düşünüyorum. Sanki gelmedikleri daha iyi olmuş!

* Bu metin açılış oturumunun kayıtlarından deşifre edilerek yayına hazırlanmıştır.

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Celal GÖLE

Konuşmacılar: Prof. Dr. Sina AKŞİN, Prof. Dr. Ali BİRİNCİ

6 Kasım 1936 sabahı, garda Muhafız Alayı Bandosu öğrencilerimizi karşılamış, gardan yürüyüşe çıkmış, II. Türkiye Büyük Millet Meclisi binası önünde İstiklal Marşı okunmuş ve Ulus Anıtı önündeki törene gelinmiştir. Orada öğrencilerimizi TBMM Başkanı Abdülhalik Renda ve milletvekilleri karşılamışlardır. Protokol konuşmalarından sonra son konuşmayı öğrenciler adına Mülkiyeli genç bir öğrenci yapmıştır. Ankara'ya, genç Türkiye Cumhuriyeti'ne Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda sonsuza kadar sahip çıkmak için geldiklerini ifade etmiştir. Bu benim için çok önemli bir konuşmadır, çünkü bu konuşmayı yapan son sınıf öğrencisi, babam Turgut Göle'dir. Ben tarihçi değilim ama trenin Ankara'ya gelmesi, bana göre Mülkiye tarihinin dönüm noktasıdır. Mülkiye'yi Mülkiye yapan kavramlar, bu trenin Ankara'ya gelmesiyle mümkün olmuştur. Mülkiye İstanbul'da kalmış olsaydı biz bunları konuşuyor olmayacaktık diye düşünüyorum. Dolayısıyla ben, Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda Mülkiye'nin Ankara'ya taşınmasını önemli bir kilometre taşı olarak görüyorum. Elbette takdir tarihçi hocalarımızın olacaktır. Uzatmadan sözü kendilerine bırakmak istiyorum. Önce kimin konuşmak isteyeceğini kendilerine soracağım.

Ali BİRİNCİ: Hocam benden daha kıdemli, kendisi 1937'li ben 47'liyim.

Celal GÖLE: O zaman sözü Prof. Dr. Sina Akşin hocama veriyorum. Buyurun Hocam.

Sina AKŞİN: Zafer Toprak arkadaşımız tatmin edici ve çok güzel bir konuşma yaptı. Ben ise, Celal arkadaşımın tersine daha gerilere gitmek istiyorum. Biliyorsunuz, Türkiye'de Ortaçağ'a bir merak var. Abdülhamit de bu Ortaçağ'ın büyük hükümdarı. 1950'den beri bu fikrin geliştiğini gözlemlemek mümkündür. Ben daha gerilere, Orta Asya'ya gitmek istiyorum. Hatta Orta Asya da değil, Çin'in kuzeyine. Çünkü Türklerin üç yurdu var; Orta Asya diyoruz ama Türkler tarih sahnesine ilk kez Çin Seddi'nin kuzeyinde çıkıyorlar, Orta Asya ise Türklerin ikinci yurdu ve biz şimdi Türklerin üçüncü yurdundayız, Anadolu ve Rumeli'de. Müthiş bir macera değil mi? Çin'in kuzeyi nerede, Rumeli nerede? Atalarımız çok dinamik adamlar. İlkel sayılabilecek bir hayat sürdürüyorlardı, çünkü göçebe hayvancılık yapıyorlardı. Çin Seddi'nin kuzeyinde tarıma elverişli topraklar yoktu. Fakat atalarımız durumlarını beğenmiyorlardı, çok dinamik adamlardı. Mesela Moğollar orada kalmışlar. Bizim takım göç ediyor ve Orta Asya'ya geliyor ama göçebe hayvancılık devam ediyor. Sonra bir göç daha var. Anladığım kadarıyla Çin'in kuzeyinde pek Türk kalmamış, bir iki kol varmış ama esas olarak Orta Asya'ya göç etmişler. Orta Asya coğrafyasına bakarsanız kara kum, ak kum ve kızıl kum gibi bölgeler görürsünüz. Çöle çok benzeyen araziler, Ceyhun ve Seyhun nehirleri var ama esas itibarıyla çöl gibi verimsiz yerler. Bir kısım atalarımız tekrar hareketleniyor, yerlerinde duramıyorlar. Anadolu ve Rumeli'ye geliyorlar. Bu toprakların özelliği ise tarıma elverişli araziler olması. Burada Türkler toplumsal bir devrim yaratarak yerleşikliğe ve tarıma geçişi gerçekleştiriyorlar. Bu yeni üretim düzenini sürdüren asıl güç ise Osmanlılar oluyor. Bütün dertleri bu göçebe insanlarımızı oturtmak. Örneğin, 1864'te Kuvayı Islahiye diye bir ordu Çukurova'da Avşarları oturtmaya geliyor. Cevdet Paşa diyor ki "Bu üçüncü oturtuluşları". Demek ki daha önce iki kez oturtulmuşlar ve iki sefer kalkmışlar. O yüzden Çukurova'nın doğusunda tarım yapılamıyor, batısında yapılıyor. O güzel topraklar, doğal bitki örtüsüyle kaplıdır. Son oturtuluş Dersim,

Cumhuriyet'e nasip oluyor. Dersim, Tunceli oluyor. Demek ki, Osmanlılar oturtuluş işini tamamlamamışlar.

Bizim Atalarımız yaman adamlar, Viyana önlerine kadar gidiyor. Bir süre sonra sosyal gelişme bakımından acı bir fren yapıyorlar. Osmanlı Devleti bir Ortaçağ kalesi oluyor. 1500'lerde matbaa icat ediliyor ve Osmanlılar 350 yıl sonra matbaayı benimsiyorlar. Bilmediklerinden değil, aslında Ermenilerin, Yahudilerin ve Rumların matbaaları var. Bizimkiler kitaba halı muamelesi yapıyorlar. Biliyorsunuz, halılarda elle dokunmuş halı makbul ve pahalıdır. Makine halısı ise ucuzdur ve makbul değildir. Kitap da elle yazılmalı, minyatürlerle süslenmeliydi. Eğitim sistemi yok gibi. İmamların yürüttüğü mahalle mektepleri, bugünkü Kuran kurslarının biraz ilerisi, hesap ve benzeri bilgiler de veriliyordu. Eğitim sisteminin iyi olduğunu söylemeyiz. Medreselerle eğitim dili Arapça. Günümüzde de yabancı dilde eğitim yapılıyor ama önce insanlara İngilizce öğretiyorlar. Medreselerde Arapça diye bir ders yok, hep ezber var. Korkunç bir durum. İyi eğitim sadece sarayda, Enderun Mektebi'nde yapılıyor. Ulema yetiştiren büyük aileler var, bunlar da iyi eğitim veriyorlar. Müthiş bir gerilik bu. Matbaayı ve eğitimi boş veriyorsunuz. Batı dilleri öğrenmiyorlar, öğrendikleri diller Arapça ve Farsça. Tabii bunlar çok güzel diller ama dünya Fransızca ve İngilizce konuşanların elinde. 1821'e kadar Müslüman tercüman yok, tercüme işi için Rumlardan yararlanıyorlar.

Atalarımız çok dinamik, müthiş ama nedense acı bir fren yapmışlar ve Ortaçağ'a çakılıp kalmışlar. Ancak işler yürümüyor, en somut olarak savaşlarda sürekli yeniliyorsunuz. Dolayısıyla bunu aşabilmek için Islahat dönemi başlıyor. Fakat arkadaşlar, 18. yüzyıldaki islahat çok yüzeysel ve yetersiz. Türklerin esaslı silkinişi ancak II. Mahmut ile oluyor. II. Mahmut Türklerin adeta Petro'sudur. Rusların Petro'su varsa bizim de II. Mahmut'umuz var. II. Mahmut'un orduları durmadan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya yeniliyor. Ne yapılması konusunda II. Mahmut'un bulduğu çare Mehmet Ali'nin taklit edilmesi. Mehmet Ali Paşa ne yaparsa onu taklit ediyor. Yani biz Avrupa'yı taklit ederek değil Mısır'ı taklit ederek devrimci bir yola girebildik, modernleşme rayına oturabildik. Çok ilginç, Avrupa önümüzde dururken Mısır taklit ediliyor. Mısır gazetesini kuruyor biz de kuruyoruz, onlar tıbbiye açıyor biz de açıyoruz. Türkiye bakımından acı olan, II. Mahmut bizim Petro'muz dedik ama arada 100 yıllık bir fark olması arkadaşlar. II. Mahmut 19. yüzyılın başında padişah, Petro ise 18. yüzyılın başında Rusya'yı yönetiyor. Bir bakıma Rus toplumu ve Türk toplumu arasında 100 yıllık bir fark var gibi görünüyor.

Geç olsun da güç olmasın. II. Mahmut'un eğitim alanında yaptığı önemli işlerden birisi Mehmet Ali Paşa'yı taklit ederek 1827'de Tıbbiye'yi açmasıdır. Sonra 1834'te Harbiye açılıyor. Fakat çok ilginç bir şey, Harbiye açılıyor ama bu okulda okuyacak nitelikli gençler yok. Bu yüzden, Harbiye ilköğretim ve orta öğretimi de üstleniyor. Savaş biliminin öğrenilmesi ancak bu aşamalardan sonra olabiliyor. Harp okulu 1834'te açılıyor ama ilk mezun 1848'de, 14 yıl sonra verilmiş. Şöyle bir problem var; padişahlar ayakta kalabilmek için bir şeyler yapmak gerektiğini ve dönemin gereklerini görebiliyorlar, fakat Harbiye'den mezun olanlar ordu içinde alaylılara nazaran oldukça az. Cahil erlerin, okumayı yazmayı zor öğrenmiş paşalara ve generallere dönüşme süreci devam ediyor. II. Mahmut'tan sonraki padişahlar bu işe sarılmıyorlar ve çok yavaş bir gelişme oluyor. Ortaçağ devam ediyor. Ne zamana kadar devam ediyor? Türkiye'nin 1789'u 1908'e

kadar. Demek ki gerçekten çağcılılaşmanın yürümesi için devrim lazımmış. Bu devrim mekteplilerden oluşuyor, II. Mahmut'un Harbiyesi ve Abdülmecit'in zamanında 1859'da açılan Mülkiyesi bir kitle oluşturuyor. Bu öğrenci kitlesi aynı zamanda devrimci bir kitle. 1908'den sonra büyük ilerlemeler oluyor. Bu arada Avrupa emperyalizmi "Eyvah! Bu Türkler adam oluyorlar" diye çok telaşlanıyor. Düveli Muazzama'nın, altı büyük devletin Osmanlı topraklarında gözü var. Ancak bir türlü Osmanlı Devleti'ne son veremiyorlar, İstanbul'u, İzmir'i ve diğer bölgeleri aralarındaki rekabet sebebiyle paylaşmıyorlar. Bu nedenle Osmanlı Devleti de vaziyeti idare ediyor.

Baktılar ki İttihat ve Terakki kuruluyor, "Eyvah! Bu adamlar akıllanıyor", "Eyvah! Türkiye 'hindsini' yiyemeyeceğiz, paylaşamayacağız" diye telaşlanıyorlar. Bu sebeple İttihat ve Terakki aleyhinde müthiş komplolar kuruluyor. 31 Mart Olayı, Trablusgarp Savaşı ve tabii Balkan Savaşları. Ben çağcılılaşma diyorum, çünkü çağdaş kelimesi (*contemporary*) tam olarak anlamı karşılamıyor. Örneğin biz Eskimolar ve Amazon yerlileri ile çağdaşız ama onlar çağcıl ve modern değil, biz moderniz. Daha doğrusu modern olmaya çalışıyoruz, Ortaçağ'ı ortadan kaldırmaya çalışıyoruz ama olmuyor. Atatürk muazzam bir hamle yapıyor. Fakat o hamle maalesef 1945'te duraklıyor. Rusya korkusu ile İsmet İnönü çok partili sisteme geçişi başlatıyor. Sonuçta her seçimi karşı devrim kazanıyor. Sözü ettiğim ikili yapı, bir yandan Ortaçağ, diğer yandan çağcılılaşma Türkiye'nin dinamiklerini oluşturuyor. Karşı devrim iktidar olunca Türkiye çağcılılaşmasında aksama görülüyor. Atatürk dönemindeki çok önemli gelişmelerin bir kısmı 1945'ten sonra yara alıyor. Ben Mülkiye'nin kuruluşunu daha geniş bir çerçeveye oturtmak istedim, umarım makbule geçmiştir.

Celal GÖLE: Sina Akşin hocama çok teşekkür ediyorum. Sözü Ali Birinci hocama veriyorum.

Ali BİRİNCİ: Muhterem Hazırın, konuşmama başlamadan hepinizi kendi iktidarınca bu müesseseden nasibini almış birisi olarak selamlıyorum. Mülkiyeliler, Mülkiyeli büyüklerimiz, burada bulunan Prof. Dr. Zafer Toprak hocam gibi tarihe yönelmiş bir kişi sıfatıyla Mülkiye hakkındaki düşüncelerimi arz edeceğim. Mülkiye ilk açıldığında âlî mektebi olmayıp 1877'ye kadar rüşdiye ile idadî arasında bir mektepti. Fakat tarifi ve hedefi enteresandır, "Mülkiye Mekteb-i Âlî'si sahibi azim ve seciyeli memuriyeyi dahiliye ve siyasiye yetiştirmek" maksadıyla açılmıştı. Yani karakter sahibi memurlar yetiştirmek maksadıyla açılmıştı. Mülkiye Mektebi'nin 46. devriyesi münasebetiyle neşrolunan kitaplardan birisinde bu tarif açıkça görülmektedir. Mülkiye'yle ilgili birçok hususa muhterem Zafer Toprak hocam temas etti, bana sadece bazı kanaatlerimi belirtmek kaldı. Birincisi, Mülkiye Osmanlı Devleti'nin 19. asırda, bir bakıma kendini yenileme hareketleri arasında en önemli sivil eğitim kurumudur. Rakibi de yoktur ve bu bakımdan çok önemli bir kurum. Yani imparatorluğu ayağa kaldırma niyetinin bir ürünüdür, aynı zamanda imparatorluğu idare edecek, layıkıyla işini yapan elemanlar yetiştirmek için açılmıştır. Hedefinde sadece idari memurlar yoktur. Akla önce kaymakamlık gelir, ancak Şûrâ-yı Devlet, Divan-ı Muhasebat, Devair-i Merkeziye'ye memur yetiştirmek Mülkiye'nin hedefleri arasındaydı.

Zafer Toprak hocamın verdiği misalleri ben de desteklemek isterim: Mülkiye Mektebi, Batı'dan gelen bilgilerin, yani siyasi tarihten maliyeye, ceza hukukundan idare hukukuna kadar Osmanlı Devleti'ne en büyük giriş kanalıdır. Bunun nedeni, örneğin,

ticaret kanununu Batı'dan aldığımızda bunu anlatmak için gereken bilgileri Batı'dan alma mecburiyetidir. İdare hukukunda 1864'te Fransa Vilayetler Kanunu'nu alınca mecburen Fransa'dan ilgili bilgileri alıyorsunuz veya Ceza Kanunname-i Humayunu'nu yine Fransa'dan aldığımızda ceza hukuku kitaplarını yazarken Fransa'dan faydalanıyoruz, çünkü bizde altyapısı yok. Netice itibarıyla Batılı bilgilerin giriş kapısı Mülkiye'dir, bunun üzerinde önemle durmak gerekir. Bir başka husus, Mülkiye'deki ders kitaplarının basılması başlı başına bir araştırma konusudur, çünkü Mülkiye'de, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Litografya Destgâhı denilen matbaası, Mülkiye mezunlarından 1921 mezunlarından Seyfettin Özege'nin tespit ettiği eski harflerle basılmış Türkçe eserler bibliyografyasına göre 215 civarındadır. Ancak bu kitaplardan bende olanlar bu listede yoktur, yani bu liste büyük ölçüde eksiktir. Örneğin, Hüseyin Remzi'nin Mülkiye'de okunan İlm-i Ahlak adında bir kitabı var, bu da listede yoktur. Bizim kültür tarihimizde üç Hüseyin Remzi vardır. Birisi nebatatçı, birisi lugalçı ve diğeri de evliya doktordur. Evliya Doktor Hüseyin Remzi'nin kitabı bu listeye girmemiştir. Bu listeye girmeyen başka kitaplar da var. Ancak bu kitapların bazıları da idadi kısım içindir.

Malumunuz 1893'te Mülkiye'nin idadi kısmı dört seneye, yüksek kısmı da üç seneye çıkarılıyor. Bu kitaplardan epey bir kısmı da lise kademesi için basılmıştır. Size göstermek için hacimsiz olan birkaç tanesini getirdim. Zafer Toprak hocamın da belirttiği gibi bunlar alanlarında yazılmış ilk kitaplardır. Piyasada, örneğin idare hukuku, iktisat alanında neşredilmiş kitaplar var ama üniversitelerde ilk defa bu kitaplar Mülkiye sayesinde basılmıştır. Mülkiye kültüre katkı bakımından çok önemli bir merkez. Mesela Darülfünun Matbaası'nda da Özege Bibliyografyası'na bakarsanız 210 civarında kitap basılmıştır ama burası hem hukuk hem de edebiyat fakültesine de kitaplar basmıştır. Mülkiye tek başına bir mektep olarak Darülfünun'dan daha fazla kitap basmıştır. Mesela "Hülasa-i İlm-i Kelam, 1314, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Litografya Destgâhı'nda tab olunmuştur" yazıyor. Yazısı güzel olan talebeler bu sayfayı elleriyle yazıyor. Az önce hocam bahsetti, Mülkiye Marşı'nın yazarı hattat derecesinde güzel yazısı olan 1921 mezunu Mehmet Cemal Reşit, Mülkiye Siyasi Tarih notlarını yazmış. Dersin hocasının adından başka bir de talebe ismi muhakkak olur. Hiçbir şey yazmasa bile talebenin isminden kitabın ne zaman okunduğunu tespit edebilirsiniz. Mülkiye ders kitapları meselesi başlı başına incelenme meselesidir. Zafer Toprak hocam kadar olmasa da ben bir ara bunların 50-60 kadarını toparladım. Fakat bunlar çok nadir olduğu için maalesef bulunmuyor ya da bulduklarında çok pahalı oluyor.

Mülkiye konusunda bir hususu 1988 senesinde hocam Mete Tunçay'ın teşvikiyle Tarih ve Toplum Dergisi'nde yazmaya çalışmıştım. Mülkiye aynı zamanda siyasi hareketlerin de merkezi olmuştur. Mesela birçok kitapta bu geçmez, tevazuya aykırı ama şöyle söylemem lazım: Benim yazım hariç hiçbir kitapta geçmez. "1895 baharında İstanbul'da ilk defa Mülkiye talebeleri Hisar'da 6 Mayıs'ta toplandılar", muhtemelen Hıdırellez olmalı. Hatıraların sahibi Ali Münif Yeğenağa, "...Nizamnamenin hazırlanması için Rauf ile ben vazifelendirdik...İbrahim Temo'nun hatıralarında Mülkiye ve hamiliklerin faaliyetlerinden bahsetmemesi sarih bir haksızlıktır" diyor. Yani 39 sayfalık ilk İttihat ve Terakki Nizamnamesi iki Mülkiyelinin kaleminden çıkmıştır. Birisi daha sonra nazırlık da yapan Ali Münif Yeğenağa, Adanalı, birisi de Leskovikli Mehmet Rauf Kırçak, yardımcısı. Mehmet Rauf Kırçak, siyasi hareketlerinden dolayı Mülkiye'den atıldı ve 1908'den sonra mezun addedildi. Buna dair arzu edenler ve merak

edenler Ali Münif Yeğenağa'nın hatıralarına bakabilirler. Daha geniş bilgi, İttihat ve Terakki tarihçilerinin bol bol kullandıkları ama merak edip bakmadıkları Mehmet Rauf Kırçak'ın "İttihat ve Terakki Cemiyeti Ne İdi?" isimli kitabında da var, yeni harflerle de basıldı. Biliyorsunuz 1893'te Mülkiye'de idadi dört, yüksek kısım 3 seneye çıkarılınca 1895'te Mülkiye mezun vermemiştir. Bu kitapta, 1895 baharında birinci ve ikinci sınıfta okuyan, bu siyasi hareketlere katılan, İttihat ve Terakki'yi canlandıran bütün talebelerin isim listesi vardır. Mülkiye'de siyasi hareketlerde Ali Münif Yeğenağa, Tarsusi-zâde Münif, Mithat Şükrü Bleda ki Mülkiyelidir ama mezun olamadığı için Mülkiye Tarihi kitabında tabiatıyla yoktur. İbrahim Temo ve Mehmet Reşit'in iki kitabı adeta tarihçiler için bir tuzağı teşkil etmiştir, her iki kitap da talebe sohbetlerinden ibarettir ve nizamnameleri bile yoktur.

Artık teklifler faslına geçiyorum. Mülkiye'nin bir başka hususiyeti var. Mülkiye Mecmuası, Zafer Toprak hocamın da belirttiği gibi Meşrutiyet Devri'nin en ağırbaşlı ve kıymetli dergisidir. Toplam 30 sayıdır, ben bir türlü tamamlayamadım. İlk teklifim, Mülkiye Mecmuası yeniden basılmalıdır. Mülkiye ve Siyasi İlimler dergilerinden yeniden ciltler basılabilir. Bir teklifim daha var, geçmişi ciddiye alıyorsak, sahip çıkacaksak bedelini de ödemek zorundayız. Eski ders kitaplarından bir kısmı tıpkıbasım veya çeviri basım olarak basılabilir. Bunlardan çok enteresan kitaplar var. Mesela Manastırlı İsmail Hakkı'nın Sure-i Yasin Tefsiri, Mülkiye Matbaası'nda 1314'te basılmış. Yine alanında ilk ve o dönem için tek kitap olduğunu düşünüyorum, Nizâm-nâme-i Zaptiye. Yazarı, meşrutiyetten sonraki ilk adalet bakanı olan Manyasizade Refik Bey'dir. İttihatçıların en yaşlısıydı, göreve geldikten kısa bir süre sonra kalp sertesinden öldü. Bu kitabı kullanan talebe Mübeyyize Ahmet Şevki, okul numarası 305. "Mekteb-i Mülkiye-i Şahane son sınıf öğrencisine mahsus" ifadesi bulunuyor, çünkü bu ders kitaplarının adedi mahduttur. Bu kitapların bir hususiyeti var: Bunlar aşağı yukarı 40 adet basılmıştır, çünkü Mülkiye'nin nizamı talebe sayısı 40'tır. Meşrutiyetten sonra ilk sene imtihanlar kaldırıldı ve 413 kişi Mülkiye'ye kaydoldu ama daha sonra tekrar 40'a indi.

Son söz olarak Mülkiye tarihini arz edeyim. Hakikaten tarihi bir mektep, bir kere mektebin ilk tarihçesi talebeleri ve sevenleri tarafından yazılmış. İlk sayfası fotokopi olan 38 sayfalık "Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Tarihçesi" diye yine Mülkiye Matbaası'nda basılmış bir kitapçık var. Bu ve buna benzer kitaplar gerçekten mühim kitaplar. Zamanında öğrenciler tarafından basılmış ama asıl şanslı olunan husus Ali Çankaya'nın hazırladığı tarihçe. Ben Fransa'da bazı mektep tarihlerini inceledim, etraflıca bilmiyorum Oxford'un ya da Cambridge'in böyle bir tarihçesi var mı? Galiba yok. Ali Çankaya'nın kitabı gibi yok. Bir hususa daha işaret etmek istiyorum, bu kitapta Osmanlı Devleti memurlarının biyografilerini yazan 1921 mezunumuz Seyfettin Özege merhumdur. Müzmin bekar, bankacı, kitap sevdalısı... Kütüphanesini Erzurum'a hediye etti, kataloğu da basıldı. Kendisi arşivden eski mezunları ve bilhassa memur olanların biyografilerini yazmış ve cumhuriyet devrini Ali Çankaya yazmıştır. Ancak kıymeti de bilinmemiş bir kitaptır. Hala kullanılmayan, bir hadisede araştırılan kişi Mülkiyeli ise burada hal tercümesi vardır diye merak edilmeyen bir kitap. Değerini bulamadı ama bu kitap sayesinde Mülkiye daha canlı şekilde yaşıyor ve Mülkiye'nin bir mezununun hatıraları ebediyete kalmış durumda. Devamı yazılmalı ve bir de bu kitabın ilavelerle beraber yeni baskısı yapılmalı diye düşünüyorum, bir ara niyetlenmiştik Türk Tarih Kurumu'nda...

Bu kitabın baskı hakkı hafızam beni yanılmıyorsa Mülkiye’de veya Mülkiyeliler Birliği’nde. Bir ara peşine düşmüştüm, Ali Çankaya merhum bu kitap dolayısıyla muhteşem bir arşiv biriktirmiş. Hanımına arşivi sordum ama bulamadık. Ben bu vesileyle tekrar Mülkiye Mektebi’ni kuranlara, yaşatanlara ve Mülkiye’de bize hocalık edenlere sağlık, aramızda olmayanlara rahmet diliyorum. Hepinizi tekrar sevgiyle selamlıyorum. Mülkiye hakkında çok şey söylenebilir, ben birazına temas edebildim. Hepinize dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Celal GÖLE: İki değerli konuşmacımıza, tarihçimize teşekkürlerimi sunuyorum. Oturumumuz bu şekilde sona eriyor. Hepinize teşekkür ediyorum.

SULTANİ MODERNLEŞMEDE BÜROKRASİNİN RASYONALİZASYONU: II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE MEKTEB-İ MÜLKİYE

Temuçin Faik ERTAN*
Resul BABAĞLU**

Geç dönem Osmanlı Devleti'nde padişah adıyla anılan tek hükümlerlik dönemi olan II. Abdülhamid dönemi, çağrıştırdığı zıtlıklar dolayısıyla oldukça önemli bir zaman aralığını ifade eder. II. Abdülhamid'in reaksiyoner bir despot, modernizmin kapılarını aralayan öncü bir lider ya da Batının saldırıları karşısında İslam'ın koruyuculuğunu üstlenen son bir nefer mi olduğu konusunda süregelen yorumlamalar tarih yazıcılığının son dönemlerde en çok yöneldiği konular arasındadır.¹

II. Abdülhamid dönemini şekillendiren siyasal rejim ve idari uygulamaları doğru teşhis edebilmek için ilk yapılması gereken iş, II. Abdülhamid'i iktidara taşıyan siyasal koşulların doğru anlamlandırılmasıdır.² 1842 yılında doğan ve Tanzimat döneminin reformist paşaları olarak kayda geçen Âli ve Fuat paşaların etkili mevkilerde buldukları bir dönemde zihin dünyası şekillenen II. Abdülhamid'in padişahlığı dönemine damga vuran nitelikleri arasında modernizm, muhafazakârlık, İslamcılık, Batı ile ittifak arayışları, teknolojiye merak gibi zaman zaman çelişkiye varan hususiyetleri vardı. II. Abdülhamid'i son derece kompleks bir yönetim anlayışına yönlendiren iç ve dış siyasal gelişmelerin aynı zamanda onun mizacına da etki ettiği söylenebilir. Oldukça evhamlı bir şahsiyete sahip olduğu bilinen II. Abdülhamid'in bu yapısı döneminin temel karakteri olan otoriter yönetim anlayışının geri planında yatan en önemli amildi. Zira amcası Abdülaziz ve V. Murat'ın tahttan indirilmeleri, bomba hadisesi, Ali Suavi Olayı ve Ermeni olayları uzun bir müddet II. Abdülhamid'in hafızasında canlılığını korumuştur.³ II. Abdülhamid'in saltanat döneminde Avrupa genelinde otokratik

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, temucin.f.ertan@ankara.edu.tr.

** Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, babaogluresul@hotmail.com.

- 1 Benjamin Fortna, "The Reign of Abdulhamid II", *The Cambridge History of Turkey, Vol. 4, Turkey in the Modern World*, Reşat Kasaba (Ed), New York, Cambridge University Press, 2008, s. 38.
- 2 Gökhan Çetinsaya, "'Çıban Başı Koparmamak': II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış", *Türkiye Günlüğü*, S. 58, Kasım-Aralık 1999, s. 54.
- 3 Ahmet Özcan, "Tarihin Gündeminden Düşmeyen Sultan; II. Abdülhamid", *Düşünen Adam*, Sayı 27, 2010, s. 98.

yönetimlerin hüküm sürmesi, haliyle Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışına da doğrudan bir etki yapmıştır. O dönemin en büyük devletleri olan Avusturya, Rusya ve Almanya'da temel yönetim anlayışının güçlü imparatorlara dayanması, II. Abdülhamid'i ve dönemini anlamlandırma noktasında bir fikir vermeye yeterlidir. Öte yandan, sözü edilen dönemde siyasal cinayetlerin yaygın hale gelmesiyle birçok suikast işlenmiştir. Rusya'da reformist lider olarak bilinen II. Alexander'ın 1881'de suikasta kurban gitmesi, çağdaşı olan II. Abdülhamid'in reformlar konusundaki isteğini baltalamış olabilir. Daha da ilginç olan, Abdülhamid Kırmızı'nın verdiği bilgiye göre; ABD'de suikast sonucu öldürülmüş olan dört başkandan üçünün (1885'te Lincoln, 1881'de Carfeld ve 1881'de McKinley) II. Abdülhamid döneminde hüküm sürmüş olmasıdır.⁴

Sultan Abdülhamid, devlet damlarına sunduğu bir memorandumda Reşit Paşa'nın dört rükn-ü devletinden bahsetmiştir, İslam'a hizmet, Haremeyn'ül Şerefe'nin yüceltmek, İstanbul'u korumak ve Osmanlı Hanedanı'nı korumak. Bu ilkelerin bütün kararlarda etkili olduğu görülmektedir. Sultan Abdülhamid, Batıya karşı derin şüpheler taşımasına karşın Batılılaşma politikasından bir an olsun taviz vermemiş, üstelik Tanzimat reformlarına devam ederek Tanzimat döneminin reform gündemine arkasını dönmemiştir. Ona göre Reşit Paşa, eski yönetim geleneğini çağdaş usullerle buluşturup yenilikçi bir devlet sistemi oturtmuştur.⁵ Başka bir ifadeyle, II. Abdülhamid dönemi hem geleneği korumak hem de modernliği sağlamak, ıskalamamak gibi bir çelişki ile karşı karşıya kalmıştır.⁶ II. Abdülhamid, devleti modernleştirmek için Avrupalı birçok uzmanı sarayında ağırlamış, hatta zaman zaman Yeni Osmanlılardan da bu konuda yararlanma yoluna gitmiştir. Tahta geçtiği ilk günlerden başlayarak 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının bitimine kadar olan devrede Tanzimat ve bir ölçüde Yeni Osmanlı ideallerine bağlı kalmış, Tanzimat döneminin farklı ekollerine mensup olan mevcut kadro ile iş görmeye devam etmiştir.⁷ Bu ortamda, Namık Kemal'i İstanbul'a davet ederek fikirlerinden yararlanmıştır. Dönemin İngiltere Büyükelçisi Henry Layard'a sunduğu reform taslağı köklü bir değişimi öngörüyordu. Layard, bu taslağın içeriğini liberal bir ruh ile nitelemiştir. 28 Mayıs 1879 tarihinde gerçekleşen bu görüşmede II. Abdülhamid, söz konusu reform taslağı ile askeri düzen, yönetim sistemi, bakanlıklar ve eğitim gibi konularda modern standartlar yakalamayı amaçlamıştır. Konumuz açısından önemli olan ise yöneticilerin rüşvet ve nepotizm dışında, yetenek ve liyakatin ölçülmesi gibi yeni

4 Abdülhamid Kırmızı, "Sultan II. Abdülhamid: İmparatorluğun Son Nefesi", *II. Abdülhamid, Modernleşme Sürecinde İstanbul*, Coşkun Yılmaz (Ed.), İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti, İstanbul 2011, s. 30.

5 Selim Deringil, "Legitimacy Structures in the Ottoman State: The Reign of Abdulhamid II (1876-1909)", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 23, Sayı 3, 1991, s. 346.

6 Mustafa Gündüz, "II. Abdülhamid Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Araştırmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 2008, s. 271.

7 Gökhan Çetinsaya, "Din, Reform ve Statüko: II. Abdülhamid Dönemine Bir Bakış (1876-1909)", *Osmanlı Medeniyeti Siyaset, İktisat, Sanat*, Coşkun Çakır (Haz.), İstanbul, Klasik, 2005, s. 130.

metotlarla seçilmesini istemiştir.⁸ II. Abdülhamid döneminin başlarında Rusya ile başlayan savaş Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünü ortaya çıkarmıştır. Bu durum aynı zamanda devletin yenilenmesinin gerektiği gerçeğini gözler önüne sermiştir. Sultan Abdülhamid ilk olarak barışın (statükonun) korunması, Büyük güçlerin tehditlerini savuracak stratejik planlar geliştirilmesi, devletin finansal ve askeri hizmetlerini işler halde tutma, sosyal devlet olgusunu dirilterek toplumun değişik unsurları arasında dayanışma ve işbirliği sağlamak ve son olarak becerikli devlet yöneticilerini göreve getirmek gibi konular olmak üzere birçok önemli hedef belirlemiştir. Sultan Abdülhamid, değişimlere temel teşkil edecek merkezi yönetimin kontrol ve düzeni için orduyu modernleştirme ve iyi eğitilmiş-sadık sivil memurların yetiştirilmesi konusunun hayati önemde olduğunu farkındaydı.⁹

II. Abdülhamid dönemini de tıpkı Tanzimat döneminde olduğu gibi hayli meşgul eden idari reform pratiğinin geri planında yatan nedenlerin belki de en önemlisi Avrupalı büyük devletlerin reform dayatmalarının önünü almaktı. Bu dönemin önemli devlet adamlarının Padişaha sundukları layihalar eğitimden sağlığa, güvenlikten vergi tahsilatına kadar geniş bir alanda reform önerileriyle doluydu. Devlet damlarının padişaha sundukları layihalarda becerikli taşra yöneticileri sayesinde sorunların aşılabileceği konusunda tam bir oйдаşma vardı. Zira Osmanlı taşrasında yaşanan sorunlar birebir taşra bürokrasisinin sergilediği olumsuzluklarla ilintiliydi. Toplumun derinine nüfuz eden bürokratik yönetim mekanizması birçok hayati eksikliği de barındırıyordu. Maaşlar arasında uçurum vardı ve düzenli maaş ödemelerinde sıkıntılar yaşanıyordu. Bu durum haliyle taşra idaresinde ciddi bir zafiyete yol açmıştır. Taşradaki düşük seviyedeki memurlar arasında rüşvet mekanizması genel geçer bir işleyiş haline gelmiş, taşra idarecileri, hayatlarını idame ettirebilmek için rüşvete başvurdukları için bu dönemde devletin taşradaki imajı ciddi anlamda tahribata uğramıştır.¹⁰

1. Bürokrasinin Modernizasyonu ve Mekteb-i Mülkiye'nin İhya Edilmesi

Tahta geçmesinin hemen ardından Osmanlı-Rus Savaşı'nın doğurduğu yıkıcı sonuçlarla yüzleşen II. Abdülhamid, içte ve dışta birçok sorunla baş etmek zorunda kalmıştır. Hazinenin iflası (1871) Ermeni sorununun başlaması, Rusya krizi ve Berlin Antlaşması'nın dayattığı olumsuz koşullar, yüksek fiyat artışları, Mısır'ın işgali, Anadolu'daki kıtlık, maaşlar arasındaki orantısızlık ve hafiyelere yapılan ödemeler, toplumda oluşan güvensizlik ortamı, yöneticilerin parayla satın alınmasıyla iş disiplininin ve sivil memurların morallerinin bozulması gibi olumsuzluklar II. Abdülhamid rejiminin

8 Stanford J. Shaw, "Sultan Abdülhamid II: Last Man of the Tanzimat", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler)*, 25-27 Aralık 1989, Ankara, Milli Kütüphane, 1991, s. 182.

9 Fortna, "The Reign of Abdulhamid II", s. 47.

10 Engin Deniz Akarlı, "Friction and Discord Within the Ottoman Government Under Abdulhamid II (1876-1909)", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, Sayı 7, 1979, s. 19.

temel karakterini biçimlendirmiştir.¹¹ II. Abdülhamid dönemini tam anlamıyla yansıtan anlayışın nasıl şekillendiği noktasında; merkezîyetçilik, otokrasi, muhafazakârlık, sıkı maliye politikaları ve ihtiyat/tebirlilik gibi anahtar kavramlar yol gösterici niteliktedir.¹² Döneme dair kapsayıcı çıkarsamalar yapılan araştırmalarda, II. Abdülhamid döneminin çok sıkı bir reform programına sahne olduğu ortaya konulmaktadır. Ancak, her şeyden önce bu çabalar Tanzimat döneminin düalizmini aşamamıştır. Bir yandan seküler anlayışta okullar açarken bir yandan da İslami okulların ve Osmanlı toplumunu hor gören misyoner okullarının yaygınlık kazanmasını önleyememiştir.¹³ Bu durum, bürokrasinin modernizasyonu için girilen çabalarda da gözlenebilmektedir. II. Abdülhamid şahsi ve patrimonyal otoritesini, yasal-ussal bürokrasi üzerinden işletmiştir. Bu kurumsallaşma devletin bütün damarlarına geçirilmeye çalışılmıştır.¹⁴

Değişen dünya koşullarında gittikçe daha fazla tehdit altında hissedilen devletin bekası ve toplumsal düzenin ideolojik meşruiyeti ile ilgili kaygılar, II. Abdülhamid döneminin idari siyasasının otokrasi yönünde hızlı bir kurumsallaşma yaşamasını doğurmuştur. II. Abdülhamid dönemine aynı zamanda bir sembolizm çağı görüntüsü veren bu durum, padişahın başta merkezi bürokrasi olmak üzere idarenin bütün katmanları üzerinde tartışmasız bir hâkimiyet kurmasına zemin hazırlamıştır. Selim Deringil'in ifadesiyle; *görünmeden görünmek*¹⁵ şeklinde hissedilen padişahın patrimonyal varlığı kamu bürokrasisine döneme has özellikler yüklemiştir. II. Abdülhamid'in merkezîyetçiliğe olan inancından ileri gelen uygulamaların ilk akla geleni, Tanzimat döneminde Babıali'ye yüklenen merkezi rolün Yıldız Sarayı'na geçmesi olmuştur. Hükümranlığı süresince 25 kez sadrazam değiştiren Sultan Abdülhamid, bürokrasi üzerindeki etkinliğini ortaya koymuştur.¹⁶ Bu döneme damga vuran merkezîyetçilik olgusu hem merkezi idarede hem de vilayet idaresinde son derece belirgindir. Merkezi idare açısından bakıldığında, daha önce 40-45 kişinin görev yaptığı Mabeyn Kitabesi'nin uhdesinde II. Abdülhamid'den sonra 424 kişinin çalışmaya başlaması sarayın Bâb-ı Âli karşısında kurduğu üstünlüğü göstermektedir. Adem-i merkezîyete olduğu kadar, tevsi-i mezuniyet anlayışına da karşı olan II. Abdülhamid, taşradaki yöneticilerle doğrudan yazışmalar yapıp taşraya yapılan atamalara bizzat müdahil olmuştur. Bu döneme kadar Vali-Dâhiliye Nazırı-Sadrazam-Sultan şeklinde işleyen resmi bürokratik hiyerarşiye alternatif bir iletişim ağı kurularak vilayetler ile

11 Teyfur Erdoğdu, "Civil Officialdom and the Problem of Legitimacy in the Ottoman Empire, 1876-1922", *Legitimizing the Order, The Ottoman Rhetoric of State Power*, Hakan T. Karateke ve Maurus Reinkowski (Ed.), Boston-Leiden, Brill, 2005, s. 215.

12 Çetinsaya, "Din, Reform ve Statüko: II. Abdülhamid Dönemine Bir Bakış (1876-1909)", s. 132.

13 Shaw, "Sultan Abdülhamid II: Last Man of the Tanzimat", s. 193.

14 Fortna, "The Reign of Abdulhamid II", s. 50.

15 Selim Deringil, *Simgeden Millete: II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 53.

16 Fortna, "The Reign of Abdulhamid II", s. 50.

saray arasında gayri resmi bir kanal oluşturulmuştur.¹⁷ II. Abdülhamid için devlet işlerinin yürütüldüğü iki odak vardı: bunlardan biri Başvekâlet yönetiminde olan bakanların bulunduğu Meclis-i Vükela, siyaset üretmeyip yalnızca Yıldız Sarayı'nın belirlediği politikayı yürütürdü. Asıl işler Sultan tarafından atanan yaşlı ve tecrübeli kişilerin oluşturduğu Meclis-i Mahsus tarafından yürütülürdü. Tanzimat döneminin önemli bir kurumu olan Şuray-ı Devlet ise bu dönemde düşük önemdeki kanun taslaklarının düzenlendiği bir merci olmuştur.¹⁸ Dolayısıyla bu dönemde iktidarın ağırlık merkezinin Bâb-ı Âli'den Yıldız Sarayı'na taşındığını ileri sürmek abartı olmayacaktır.¹⁹ Doğal olarak bu durum, bürokratik yönetim geleneğinin II. Abdülhamid döneminde güç yıllar yaşamasına neden olmuştur.²⁰ II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yirmi yılından sonra, Tanzimat döneminde sivrilen bürokratik elit ya pasifize edilmiş ya da ölmüş veya emekli olmuştur.²¹

Tanzimat döneminin başlarında ve XVIII. yüzyılın sonlarında 1500-2000 civarında olan kalemiyede görevli memur sayısı II. Abdülhamid döneminde yaşanan artışla beraber 50.000-100.000'e ulaşmıştır. Bu durum, bürokrasinin artan iş hacmi ile alakalı olduğu kadar, II. Abdülhamid'in muhalif kitleleri ve çeşitli güç odaklarını memuriyetlere alarak denetim altında tutabileceği yönündeki düşüncesinin de bir sonucu idi.²² Diğer yandan, II. Abdülhamid'in Osmanlı nüfusunu bütünleştirme stratejisinin de kamu bürokrasisindeki genişlemede etkisi vardı. Bu dönemde İmparatorluğun Arap vilayetlerinde eşitlik hissini uyandırılması için Arap kökenli memurlar devlet dairelerinde -üst düzey kadrolar dâhil- görevlendirilmişlerdir.²³ Bürokrasideki bu akıl almaz genişleme merkezi idarede ve taşrada nicelik ile nitelik arasındaki ince çizginin ihlalini doğurmuştur. II. Abdülhamid döneminde memurların atama ve terfileri nesnel ölçütlere bağlanmasına rağmen, memurlara yüklenen disiplin,

-
- 17 Gökhan Çetinsaya, "II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi", *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies*, Sayı 47, 2016, s. 376-378.
 - 18 Shaw, "Sultan Abdülhamid II: Last Man of the Tanzimat", s. 188.
 - 19 François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 158.
 - 20 Metin Heper, *Bürokratik Yönetim Geleneği*, Ankara, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi, 1975, s. 75.
 - 21 Abdulhamid Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, İstanbul, Klasik, 2008, s. 12.
 - 22 Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 22.
 - 23 Engin Deniz Akarlı, "Abdulhamid Attempt to Integrate Arabs into the Ottoman System", *Palestine in the Late Ottoman Period: Political, Social and Economic Transformation*, (Ed.) David Kushner, Jerusalem, Yad Izhak Ben Zvi, 1986, s. 74-86. Bu durum, merkezi idare için geçerli değildir. Szyliowicz'in verdiği rakamlara göre; taşra idaresinde %14 olan Arap kökenli memurların oranı merkezi idarede %4'e düşmüştür. Bkz. Joseph S. Szyliowicz, "Changes in the Recruitment Patterns And Career-Lines of Ottoman Provincial Administrators During The Nineteenth Century", *Studies on Palestine During the Ottoman Period*, Moshe Ma'oz (Ed.), Jerusalem, Magnes Press, 1975, s. 263.

itaat ve sorumluluk gibi geleneksel normlar dönem boyunca varlığını sürdürmüştür.²⁴ Findley'in aktardığına göre; II. Abdülhamid için önemli olan kanuna değil, kanunun da üstünde olan hükümdara itaatti.²⁵

II. Abdülhamid'in padişahlık dönemi, gayrimüslim azınlıkların yönetilmesi hususunda Avrupalı büyük devletlerin yoğun bir baskısı altındaydı. Ermeni isyanlarının uç vermeye başladığı söz konusu dönemin önde gelen devlet adamları, taşra idaresindeki aksaklıkların etkili bir şekilde çözümünün yetenekli idareciler sayesinde mümkün olabileceğini düşünmüşlerdir. Ermeni meselesinin gündeme iyice yerleştiği sırada Sadrazam Ferit Paşa, *vilayat-ı sitte*'de görev yapan sivil memurların denetlenmesinin ve görevlerini özenle yapmalarının sağlanması gerektiğini düşünmüştür.²⁶ Bu dönemde görev yapan diğer devlet adamlarının layihalarına da yansıyan taşra idaresinin modernizasyonu konusu, II. Abdülhamid döneminin en dikkat çekici reformlarına kapı aralamıştır. Daha önce de değinildiği gibi, çelişkilerle dolu bir dönem olan II. Abdülhamid'in saltanat yılları geleneksel Osmanlı yönetim düşüncesinden önemli izler taşımasının yanında, rasyonel bürokrasinin temellerinin atılmasına da sahne olacaktır. Bu dönemde memurlarla ilgili yapılan ilk düzenleme, 1879'da Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kurulmasıyla bütün Osmanlı memurlarının biyografik ve mesleki gelişim kayıtlarının tutulması olmuştur.²⁷

II. Abdülhamid'in memurlarla ilişkisi bağlamında dikkat çeken bir diğer gelişme Memurin-i Mülkiye Komisyonu'nun kurulmasıdır. Bu komisyonun kurulmasıyla birlikte Sultanın bürokrasideki atama ve terfi işlerinin yürütülmesinde denetimi sağlanmıştır.²⁸ Esasen, 1870'lerden itibaren memurların atama, terfi ve sicilleri ile ilgili standardizasyon sağlanması konusunda atılan adımlar, 1896'da Memurin-i Mülkiye Komisyonu'nun tesis edilmesi ile zirve noktasına ulaşmıştır. Daha önce kurulmuş olan İntihab-ı Memurin-i Mülkiye Komisyonu ve Sicill-i Ahval Komisyonu'nun icra ettiği görevlerin 1896'dan itibaren Memurin-i Mülkiye Komisyonu'na devredildiği anlaşılmaktadır.²⁹ Findley, Memurin-i Mülkiye Komisyonu'nun Sadrazama mı yoksa Dâhiliye Nezareti'ne mi bağlı olduğu konusunda kesin bir bilgi veremezken söz konusu komisyonun 24 Aralık 1896 tarihinde neşredilen nizamnamesinin dördüncü maddesinde yer alan; *Memurin komisyonu vazifece hiçbir daireye merbut olmayub ancak reisi ve azasının azil ve nasbları ve terakki ve tekaüdleri makam-ı Sadarettin bilistizan müteallik buyrulacak*

24 Erdoğan, "Civil Officialdom and the Problem of Legitimacy in the Ottoman Empire, 1876-1922", s. 229.

25 Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Babiâli, 1789-1922*, Çev. Ercan Ertürk, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s. 262.

26 Abdulhamid Kırmızı, *Avlonyalı Ferit Paşa, Bir Ömür Bir Devlet*, İstanbul, Klasik, 2014, s. 379.

27 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü C. III*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983, s. 210; Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Babiâli, 1789-1922*, s. 298.

28 Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Babiâli, 1789-1922*, s. 305.

29 Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Babiâli, 1789-1922*, s. 306.

irade-i seniye-i hazreti padişahiye menuttur ifadelerinden anlaşıldığı gibi bu komisyonun tam anlamıyla Sultan'ın kontrolünde olduğu anlaşılmaktadır.³⁰

II. Abdülhamid'in merkezi yönetim ve taşra idaresinde ortaya koyduğu anlayış doğrultusunda iş yapma kalıplarına sahip olması beklenen idarecilerin eğitilmiş, liyakat sahibi, ama aynı zamanda Sultana sadakatle bağlı olmaları beklenmiştir. Tanzimat reformlarını uygulaması beklenen taşra idarecilerinin eğitimindeki iyileşme, bilindiği gibi 1859'da açılan Mülkiye Mektebi'nin yetiştirdiği öğrencilerin İmparatorluk sathına yayılmaları ile ilişkili bir durumdu.³¹ Kuruluşundan II. Abdülhamid'in tahta geçtiği 1876 yılına değin geçen 17 yıl boyunca iki yıl eğitim verilen bir yönetici okulu görünümünde olan Mekteb-i Mülkiye, II. Abdülhamid'in sağladığı imkânlarla eğitim süresi dört yıl olan bir yüksekokul hüviyetine erişmiştir. Bu dönemde Mekteb-i Mülkiye'nin ders programı genişletilerek tahsisatı arttırılmış ve yeni bir binaya kavuşturularak ıslah edilmiştir. II. Abdülhamid'in kendi uhdesine aldığı okul *Mekteb-i Mülkiye-i Şahane* adını almıştır.³² 22 Şubat 1877 tarihinde yayınlanan okulun yeni nizamnamesinin ilk maddesinde Mekteb-i Mülkiye'nin yüksek dereceli okullardan biri olduğuna yer verilirken ikinci maddesinde ise bu okulun *Hazreti Padişahinin bilhassa himaye-i şahaneleri tahtında* ifadesi olduğu yer almıştır.³³

Sultan Abdülhamid'in Mekteb-i Mülkiye'den temel beklentisi, aşağı yukarı kendisinden önceki Tanzimat dönemi padişahlarının bu okula yüklediği işlev ile büyük bir benzerlik taşımaktaydı. Taşra idaresinin donanımlı bürokratlar tarafından yürütülmesi, merkeziyetçilik doğrultusundaki idari reformların etkili bir şekilde uygulanması ve elbette Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki huzursuzlukların Avrupalı büyük devletlerin müdahalesine zemin hazırlayacak bir seviyeye gelmesinin önüne geçmek gibi oldukça karmaşık sorunların üstesinden gelmek, Mekteb-i Mülkiye'den yetişecek genç kadrolar sayesinde mümkün olabilecekti. Bütün bunların yanında, dönemin ideolojik ve siyasal havasına uygun bir şekilde devlet memurlarından padişaha karşı sergilemeleri beklenen sadakat ve bağlılık temelindeki tavır ve davranışlar, II. Abdülhamid döneminde Mekteb-i Mülkiye'ye yepyeni bir işlev yüklemiştir. Ancak bilindiği gibi, Sultan Abdülhamid'in modernleşme programında önemli işlevler yüklediği yüksek dereceli mektepler, paradoksal bir şekilde kendi saltanatına karşı ciddi bir muhalif hareketin doğmasına zemin hazırlamıştır. Ancak bu hakikat bir yana, II. Abdülhamid döneminde diğer birçok eğitim kurumu için yapılan yatırımlar gibi Mekteb-i Mülkiye de ciddi miktardaki ödeneklerden yararlanmıştı.

Her şeyden önce, II. Abdülhamid döneminde Mekteb-i Mülkiye'nin ilk kez olarak müstakil bir binaya kavuşmuş olması, belirtilen dönemde okulun yaşadığı dönüşümü anlamak açısından bir fikir vermektedir.

30 BOA, DVN. MKL.38/8, 19 B 1314/24 Aralık 1896.

31 Abdulhamid Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, s. 46.

32 Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Son Asrın Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyetiler*, C. I., Ankara, Mars Matbaası, 1968, s. 104.

33 BOA, DVN.MKL., 15/1, 08 S 1294/22 Şubat 1877.

Bu dönemde Mekteb-i Mülkiye'nin fiziki sorunlarının üstesinden gelebilmek adına ortaya atılan çözüm yeni bir bina inşa edilmesi yönünde olmuştur.³⁴ II. Mahmut Türbesi yakınlarında Maarif Nezareti'nin arkasında bulunan Valide Mektebi binasının da içinde bulunduğu araziye inşa edilen bina, Mekteb-i Mülkiyenin kurulduğu günden itibaren yaşadığı bina, derslik ve müstemilat sıkıntısını önemli ölçüde gidermiştir.³⁵ Ancak 1883 yılından itibaren Mekteb-i Mülkiye'nin yatılıya dönüştürülmesi mekân sorununu yeniden gündeme getirmiştir.

II. Abdülhamid döneminde Mekteb-i Mülkiye'nin tamirat, tadilat ve diğer ihtiyaçlar için ödenek talebini içeren yazışmalar incelendiğinde, bu konudaki neredeyse bütün isteklerin olumlu karşılandığı görülmektedir. 1881 yılında sayısı 500'ü bulan öğrencisi için yetersiz fiziki imkânlarla sahip olan Mekteb-i Mülkiye'de ek bina inşaatına başlanabilmesi için gereken izinler alınmış ve harcama tutarının tespit edilmesi için Meclis-i Maarif tarafından bir komisyon oluşturulmuştur.³⁶ Mekteb-i Mülkiye Müdürü Abdurrahman Şeref Efendi'nin de yer aldığı komisyon inşaat ve tamirat masraflarının yönetilmesi görevini üstlenmiştir.³⁷ Daha sonra okulun yatılı öğrenci kabulüne başlaması ile birlikte, yatakhane, mutfak, yemekhane ve derslane gibi müstemilatın inşa edilebilmesi için 7500 lira tutarındaki ödenek Maarif Nezareti tarafından karşılanmıştır.³⁸ Mekteb-i Mülkiyenin inşaat ve tamirat gibi ihtiyaçlarının karşılanması hususunda ilgili makamlar devamlı surette keşif yaptıktan sonra tespit edilen paranın tahsis edilmesi yoluna gitmişlerdir. Yatılı bir okul haline geldikten sonra öğrenci sayısı artan Mekteb-i Mülkiyenin ek binasının inşa edilmesi ve Dar-ul Maarif'e ait binanın da okula tahsis edilmesinden sonra tadilat işlerinde bir artış gözlenmiştir. Okulun dış duvarlarının güçlendirilmesi ve bahçesindeki bazı inşaat işleriyle birlikte bazı odalarının tamiri için 72,941 Kuruş tutarındaki para isteği Maarif Nezareti kanalıyla Şuray-ı Devlet'e iletilmiştir.³⁹ Zaman ilerledikçe öğrenci sayısı artan Mekteb-i Mülkiye'nin dağınık bir vaziyet sergileyen yemekhane, yatakhane ve derslikler gibi bölümlerinde tamirat gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu konuda oldukça fazla sayıdaki yazışmadan anlaşıldığı gibi devlet yetkilileri genellikle bir yolunu bularak Mekteb-i Mülkiye idaresinden talep edilen bütçeyi aktarmaya çalışmışlardır. Okula yeni bir yemekhane inşa edilmesi örneğinde de görüldüğü gibi, devlet bütçesinin ilgili kalemlerinden yararlanılarak bu iş için bütçe yaratılmıştır.⁴⁰ Tıpkı bu örnekte olduğu gibi, Osmanlı eğitim sisteminde yaşanan yeniliklerin Mekteb-i Mülkiye'deki yansımalarından biri olan jimnastik derslerinin

34 BOA, İ.DUİT, 115/54-3, 22 S 1294/8 Mart 1877.

35 Resul Babaoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mekteb-i Mülkiye (1859-1960)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2017, s. 85; Nuran Kara Pilehvarian ve Muzaffer Tıraş *Mekteb-i Mülkiye'nin İstanbul Yılları*, İstanbul, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2013, s. 55.

36 BOA, MF. MKT, 70/61, 2 Za 1298/26 Eylül 1881.

37 BOA, MF. MKT, 71/119, 12 Za 1298/6 Ekim 1881.

38 BOA, İ.DUİT, 115/33-2, 141 1298/9 Eylül 1881.

39 BOA: İ.ŞD, 68/4007, 22 Ca 1301/23 Nisan 1884.

40 BOA. İ.MF, 5/26, 29 C 1316/15 Ekim 1898.

yürütüleceği bir jimnastikhanenin inşası için talep edilen bütçe Şuray-ı Devlet Maliye Dairesi'nde görüşülerek karara bağlanmıştır.⁴¹

Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Sultani gibi sivil idareci yetiştiren okullar II. Abdülhamid dönemi bürokrasisinin dayandığı temel kurumlar arasındaydı. Bu dönemde her ne kadar, intisap, sadakat ve tecrübe gibi geleneksel kriterler memur ve idareci atamada geçerliliğini korusa da özellikle Mekteb-i Mülkiye'nin taşra idaresindeki ağırlığı yıldan yıla artmıştır.⁴² II. Abdülhamid döneminde giderek büyüyen mülki bürokraside Mekteb-i Mülkiye mezunlarına ayrı bir önem verilmiştir. Emsallerine göre kariyer basamaklarını daha hızlı tırmanan Mekteb-i Mülkiyeliler bu özelliklerini Cumhuriyet dönemine dek sürdürecektir.⁴³ Öte yandan, bu okuldan mezun olan mülki idarecilerin konu edildiği yazışmalarda mutlak surette Mekteb-i Mülkiyeli olmalarına vurgu yapılmıştır. Bu durumun bariz bir üstünlük ya da avantaj yaratacak bir vasıf olduğunun kolaylıkla anlaşılabilirdiği resmi yazışma örneklerine bakıldığında, II. Abdülhamid dönemi idari hayatında Mekteb-i Mülkiyenin atama ve terfi işlerinde somut bir kıstas olduğu görülmektedir. Daha da önemlisi, âli mekteplerin herhangi birinden mezun olmayıp da taşra idaresine atanan bürokratların yerlerini Mekteb-i Mülkiye mezunları almaya başlamışlardır. Ünye Kazası kaymakamı Reşid Paşa'nın görevden alınarak yerine Mekteb-i Mülkiye kökenli olduğu vurgulanan Ömer Asaf Efendi'nin tayin edildiğini konu alan Bâb-ı Âli Evrak Odası'ndan çıkan yazının örneklerini çoğaltmak mümkündür.⁴⁴

Yüzyılın sonlarına doğru bürokratik kadrolarda görülen doygunluğun bir sonucu olarak yüksek mekteplerden mezun olan birçok gencin devlet idaresinde görev alamamasına rağmen Mekteb-i Mülkiye mezunları için ayrı bir muamele yoluna gidilmiştir. Mekteb-i Mülkiye mezunlarının istihdam edilmeleri hususunun irade-i seniye gereği olduğu ifadelerinin yer aldığı resmi belge, söz konusu okulun padişahın himayesi altında olduğunu göstermektedir.⁴⁵ Padişah Abdülhamid'in Mekteb-i Mülkiye'ye yönelik sergilediği şahsi teveccühün en somut hali, her yıl bu okuldan dereceyle mezun olan gençleri Mabeyn'de görevlendirmesi olmuştur. Mekteb-i Mülkiye'nin sene sonu mezuniyet seremonisinin ardından başarılı olan gençler Mabeyn Kitabeti'ne tayin edilerek taltif edilmişlerdir.

41 BOA. İ.MF, 5/54, 23 M 1317/3 Haziran 1899.

42 Abdulhamid Kırmızı, "Osmanlı Taşra İdaresinde Kariyer Çizgisinin Modernleşmesine Dair Bazı Gözlemler", *Eski Çağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Feridun M. Emecen (Ed.), İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, s. 230.

43 Kırmızı, "Osmanlı Taşra İdaresinde Kariyer Çizgisinin Modernleşmesine Dair Bazı Gözlemler", s.234.

44 BOA, BEO, 76/5697, 04 R 1310/26 Eylül 1892.

45 BOA, İ.DH, 1163/90947, 29 R 1307/23 Aralık 1899.

2. Sultani Modernleşme, Merkezîyetçilik ve Disiplin Ekseninde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane

XIX. yüzyılda eğitim olgusu hem bir modernleşme aracı hem de devletin elindeki etkili gözetim ve denetim aracı olmuştur.⁴⁶ Gerçekten de devletin hızlı bir modernleşme yaşadığı sözü edilen dönemde, iç karışıklıkların baş edilemez bir boyuta taşınması ve dış ilişkilerde sürgit devam eden mücadele içinde olunması Sultanı olağanüstü tedbirler almaya zorlamıştır. İşte bu koşullarda modern eğitim, mutlak monarşiyi besleyecek bir manivela olarak görülmüştür.⁴⁷ Esasen bu noktada paradoksal bir durumdan söz edilebilir. Nitekim devlete ve padişaha sadakat bağları devlet bürokrasisinde aranan vasıflar arasında en başta gelen şartlar iken, aynı zamanda yeni kurulan modern okullarda yetişen mütefennin gençlere devlet yönetiminde rol biçiliyordu.⁴⁸

Devletin, imparatorluğa ve hükümdarına sadakat bağlarını güçlendirme anlayışında olduğu XIX. yüzyılda okul müfredatlarında İslami sembollere sıkça yer vermenin yanında, okullarda kullanılan haritalarda da ülke bütünlüğünün öğrencilere aşılması yoluna gidilmiştir.⁴⁹ Bir yandan telgraf ve demiryolu gibi teknik araçlar sayesinde merkez ile çevre arasındaki etkileşim arttırılmaya çalışılırken bir yandan da hafiy ve jurnal teşkilatıyla bürokrasinin Sultana olan bağlılığı kontrol ediliyordu.⁵⁰

Tanzimat döneminin merkezileşme hamlesine işlerlik kazandırmaya çalışan II. Abdülhamid'in bu amacı gerçekleştirebilmesi için modern mekteplerde yetişen kadrolar biçilmiş kaftandı. Osmanlı adap geleneğinin İslami renkleri taşımaya başladığı II. Abdülhamid döneminde devlet ve toplum hayatının her alanında kontrol mekanizması katı bir şekilde işlemiştir.⁵¹ Mekteb-i Mülkiye özelinde bakıldığında II. Abdülhamid yönetiminin toplumsal ve idari alandaki tasarruflarının eğitim satındaki izdüşümleri söz konusu eğitim müessesesinde de birebir teşhis edilebilmektedir. Jön Türk muhalefetinin uç vermeye başladığı 1890'lardan itibaren yüksek dereceli mekteplerde pozitivist/materyalist düşünüş yaygınlık kazanmaya başlamış, öğrenciler arasında II. Abdülhamid'e yönelik muhalefet başlamıştır. Önce Mülkiye mezunları arasında "ahval ve atvarı" farklı bir nesil yetiştiği fark edilince eğitimde dinselleşmeye yönelik adımlar

46 Bkz. Emine Ö. Evered, *Empire and Education Under the Ottomans: Politics, Reform and Resistance from the Tanzimat to the Young Turks*, London&New York, I.B. Tauris, 2012.

47 Mehmet Ö. Alkan, "Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme", Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C. I, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2014, s. 386.

48 Bedri Gencer, "Haşin Modernlikten Narin Meşrutiyete İkinci Abdülhamid'in Meşrutiyet Siyaseti", *Sultan II. Abdülhamid Dönemi*, Mehmet Bulut vd. (Ed.), İstanbul, Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019, s. 70.

49 Ercan Uyanık, "II. Abdülhamid'in Eğitim Politikaları: Gidişimiz Saadet ve Terakki Yoludur", *Yeni Türkiye Türk Eğitimi Özel Sayısı II*, Sayı 59, s. 1520.

50 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014, s. 344.

51 Metin Heper, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, İstanbul, Doğu Batı Yayınları, 2010, s. 91.

atılmıştır.⁵² Aslına bakılırsa, genel görüşün aksine Mekteb-i Mülkiye devrim düşüncesinin beşiği sayılmazdı, ancak dönemin Jön Türk muhalefetine genç kuşaklar üzerinde yarattığı heyecan Mekteb-i Mülkiye’de de derinden hissedilmiştir. Sultan II. Abdülhamid’in öteden beri Mülkiye Mektebi’ne karşı duyduğu alaka bu okulda olup biten gelişmelerden haberdar olmasına imkân tanımıştır. Bu dönemde Mekteb-i Mülkiye’de okuyan birçok öğrenci ya okuldan atılmış ya da çeşitli cezalara çarptırılmıştır.⁵³ Diğer bütün eğitim kurumlarında olduğu gibi öğrenciler arasında devrim düşüncesi ile siyasal muhalefet yönündeki tavır ve tutumların yeşermesinin önlenmesi için adımlar atılmıştır. Bu dönemde ders programları siyaset bilimi, tarih, felsefe ve sosyoloji gibi disiplinlerden arındırılarak ahlak ve dini ağırlıklı konular etrafında şekillenmiştir.⁵⁴

II. Abdülhamid dönemi yönetim anlayışının pedersahi karakteri ve İslami boyutu idari alanda olduğu gibi eğitim kurumlarında da belirgin bir hal almıştır. Okullarda okutulan ders kitaplarının Padişahın övgüyle söz etmesi bu yönde karşılaşılan bir pratik olmuştur.⁵⁵ Öte yandan, 2 Mart 1887 tarihinde Şeyhülislam tarafından Yıldız Sarayı’na sunulan bir tezkerede devlet okullarında uygulanan müfredatın din ağırlıklı olacak şekilde düzenleneceği yer alıyordu.⁵⁶ Aynı zamanda, Padişahın talebi üzerine Şeyhülislam Ahmed Esad Efendi başkanlığında Bab-ı Fetva üyeleri ve aralarında Mektebi Mülkiye müdür yardımcısının da yer aldığı komisyonda öğrencilerin dini aidiyetlerinin güçlenmesi ve ahlak bakımından iyi bir düzeye erişmeleri amacıyla müfredatta değişikliklere gidilmiştir. Bu doğrultuda yapılan değişikliklerle 1892 yılında felsefe, 1895’te ise tarih dersleri Mekteb-i Mülkiye müfredatından çıkarılmıştır.⁵⁷ 1891 yılında Şuray-ı Devlet Tanzimat Dairesinde son şekli verilen düzenlemelere göre; Mülkiye Mektebi öğrencilerinin *akaid-i diniyye* derslerinden sorumlu tutulmalarına karar verilmiştir.⁵⁸ *Ahlak-ı İslamiyeden ve tefsir ve hadis ve ilm-i kelamdan oluşan derslerin haftada ikişer saat üzerinden ve camide verilmesine* karar verilmiştir.⁵⁹ Ancak Mekteb-i Mülkiye’de öğrenim gören azınlık mensubu gençlerin durumu da düşünülerek dini derslerin okul ortamından ziyade camide verilmesi uygun görülmüştür.⁶⁰ Yapılan bu değişiklikler, eğitimin topluma nüfuz etme amacına yönelik bir endoktrinasyon veya

52 Mehmet Ö. Alkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Modernleşme ve Eğitim, Mehmet Bulut vd. (Ed.), İstanbul, Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019, s. 312.

53 Joseph S. Szyliowicz, “Elite Recruitment in Turkey: The Role of Mulkiye”, *World Politics*, Cilt 23, Sayı 3, 1971, s. 387.

54 Szyliowicz, “Elite Recruitment in Turkey: The Role of Mulkiye”, s. 386.

55 Nuri Doğan, *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1994, s. 28.

56 Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Doğan Kitap, 2014, s. 108.

57 Resul Babaoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Mekteb-i Mülkiye (1859-1960)*, s. 119.

58 BOA, İ.DUİT, 115/47, 2 Ca 13909/4 Aralık 1891.

59 BOA, İ.DUİT, 58/59, 2 Ca 13909/4 Aralık 1891.

60 BOA, Y.A.RES. 57/22, 8 Ca 1309/10 Aralık 1891.

ideolojik bir aygıt olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.⁶¹ Dönemin iç ve dış siyasal koşullarının yarattığı gerilimlerle baş etmenin bir yolu olarak görülen eğitim, Osmanlı toplumunu devletin ve padişahın merkezde olduğu gelenekçi, ama aynı zamanda modernist bir anlayış etrafında şekillenmiştir. Bu anlayış doğrultusunda ders kitaplarında din ve dindarlık bazen açık, bazen de dolaylı yollarla teşvik edilmekte, kişilerin dini ve ahlaki terbiye almaları şart koşulmaktadır.⁶²

Mekteb-i Mülkiye'nin ders programında yapılan son düzenlemelerle okulun müfredatı aşağıdaki tabloda görüldüğü şekilde değişmiştir.

Tablo 1. Mekteb-i Mülkiye-i Şahanede Tedris Olunan “Ulum-ı Diniyye”ye ait Kitaplar ile Ders Saatlerini Gösteren Program

<i>Sınıf</i>	<i>Dersler</i>	<i>Süre</i>
<i>1. Sınıf</i>	İlm-i Kelamdan Kaside-i Nebeviyye Şerhi, Sure-i Nisa ve Sure-i Araf ve Sure-i İsrâ'da vaki Evamir-i Subhaniyye ve Mehasin-i Vezâif-i İslamiyyeye dair (Allah'ın emirleri ve İslami emirlerin güzelliği) bazı ayât-ı celile ve buna dair Hadis-i Erbain nam kitapta mezkûr bazı ehadis-i şerife (hadisler)	İki Saat
<i>2. Sınıf</i>	Kaside-i Nebeviyye şerhinin bakiyyesi (geri kalanı), Sure-i Yasin Tefsiri. Hadis-i Erbain nam kitaptan ve Câmi-i Sağır'den müntehab ahlak ve mehasin-i İslamiyye ve Siyer-i Nebeviyyeye dair bazı ehadis-i şerife.	İki Saat
<i>3. Sınıf</i>	Sure-i Yasin tefsiri bakiyyesi ve sure-i Duha ve Elem neşrah (inşirah suresi) gibi bazı suver-i Kuraniyye (Kuran sureleri) tefsiri ve mezkûr kitabından (kitaplardan) müntehab ibadât-ı İslamiyyenin fezaili (İslam ibadetlerinin üstünlükleri) hakkında varid olan bazı ehadis-i nebeviyye.	İki Saat

Kaynak: BOA, MF. MKT, 400/22-08, 28 M 1316/18 Haziran 1898.

Devlet ve padişahlık otoritesine bağlılık duyan kadrolara devlet bürokrasisinde yer verilmesi, II. Abdülhamid'in kurmuş olduğu devlet düzeni ve yönetim stratejisi açısından büyük bir önem taşımıştır. Hedeflenen eğitim çıktılarının alınabilmesi için 1890'lı yılların başlarından itibaren eğitim kurumlarında sıkı bir disiplin mekanizması işletilmeye başlamıştır.⁶³ Mekteb-i Mülkiye'de zararlı fikir ve cereyanların öğrenciler arasında taraftar bulmasının önüne geçilebilmesi için öğrencilere bir uyarıda bulunulmuştur.

61 Mehmet Ö. Alkan, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, s. 21.

62 Doğan, *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)*, s. 34.

63 Resul Babaoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mekteb-i Mülkiye (1859-1960)*, s. 125.

*Mekteb-i Mülkiye-i Şahane, muallim efendiler tarafından el-haletu hazihi icra kılınmakta olan tedrisata yani ahiren tedrisi taht-ı karara alınan kütüb-ü risail ve cedid formlarıyla elyevm suret-i muahhiheleri veçhile muallimin efendiler tarafından talebeye bittakrir yazdırılmakta olan derslerin ibaratına muhalif her nev' kütüb ü risail ve asar ile talebe efendilerin meşgul olmaları caiz olmadığından üzerlerinde ve sandıklarında ve sıra gözlerinde berminval meşru tedrisat-ı cariye ve hazıradan başka matbu ve gayr-ı matbu kütüb ü risail ve metruk forma ve gazete ve roman ve saire velhasıl dürrüş ü hazıra-ı musaddaka haricinde bir varakpare bile bulunan talebenin şediden mes'ul ve mektebce dışar-ı mücazat olacakları mukarrer olmağla hilaf-ı tenbih hareketden mücanebet etmeleri bu def'a dahi ihtar olunur.*⁶⁴

Öğrencilere yapılan bu uyarıdan da anlaşıldığı gibi, belirtilen dönemde siyasal toplumsallaşmanın yegâne aracı olan süreli yayın ve risaleler şeklinde kaleme alınmış olan eserlerin öğrencilerin eline ulaşmasının önlenmesine çalışılmıştır. Mekteb-i Mülkiyeyi konu alan resmi yazışmalarda öğrencilerin çeşitli sakıncalı davranışlarından dolayı tahkikata uğratıldıkları görülmüştür. 1895 yılında Ermenekli Rüşdü Efendi adlı öğrenci tarafından tanzim edilen bir hicviye sakıncalı bir içerikte olduğundan bir kopyası çıkartılarak Maarif Nezaretine gönderilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde Ermenekli Rüşdü Efendi'nin yazdığı bu hicviyenin Mekteb-i Hukuk talebeleri arasında da elden ele dolaştığı tespit edilmiştir. Tahkikatın ne şekilde sonuçlandığını öğrenebilmek mümkün olmasa da bu örnekten yola çıkarak eğitimde uygulanan idari kontrol mekanizmasının boyutları hakkında fikir yürütebilmek imkân dâhilindedir.⁶⁵

Sultan Abdülhamid'in eğitim kurumlarında öğrenciler nezdindeki otoritesini arttırma ve simgeleşen varlığını sürdürme yönündeki bir diğer uygulaması da ödül mekanizması olmuştur. Mekteb-i Mülkiye özelinde bakıldığında okulun memurları bile bu uygulamaya dâhil edilmişlerdir. *Memur olduğu işlerde güzel hizmet ve sadakatları görülen memurlar mükâfat-ı seniye ile sevindirilip ve taltif buyrulmakta olup bu zümreden olarak padişahın himayesinde bulunan Mekteb-i Mülkiye muhasebecisi Kadri Bey ve dâhiliye memuru Sadık Bey dahi gerek talebenin istirahatlarına ve yemeğin nefasetiyle taamhane ve yatakhanelerin sıhhiye usullerine uygunluğu ve istenen derecede bulundurulmasına çalışmakta olduğundan...* şeklinde ifadelerin yer aldığı belgede sözü konusu idari personel rütbe ile mükafatlandırılma yoluna gidilmiştir.⁶⁶ Mekteb-i Mülkiye'de her ders yılı sonunda gerçekleşen *tevzi-i mükâfat* merasimleri ve okul personelinin de kapsayan ödül mekanizması, II. Abdülhamid döneminin hâkim siyasal kültürü olan toplumsal sadakatın yerleştirilebilmesi çerçevesinde değerlendirilebilir.⁶⁷

64 M. Şükrü Hanoğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1989, s. 506.

65 BOA, A.MKT, 534/27, 28 Ş 1312/23 Nisan 1895.

66 BOA, İ.DH, 948/75056, 5 B 1302/20 Nisan 1885.

67 Resul Babaoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mekteb-i Mülkiye (1859-1960)*, s. 129.

Sonuç

Tanzimat Döneminde başlatılan idari reform hareketlerini hayata geçirecek kadroların yetiştirilmesi amacıyla 1859 yılında kurulan Mekteb-i Mülkiye uzun bir dönem boyunca pratik faydalar elde etme amacının bir aracı olarak görülmesinden ileri gelen nedenlerle bir gelişme gösteremeyip yüksek dereceli bir öğretim kurumundan ziyade idareci yetiştiren bir meslek okulu işlevini üstlenmiştir. Mekteb-i Mülkiye'nin müfredat, fiziksel koşullar ve bilimsel gelişim açısından belli bir seviye yakaladığı dönem II. Abdülhamid'in saltanat yılları olmuştur. 1877 yılında bu okul özelinde başlatılan reformlar sayesinde kısa bir zaman içerisinde inkişaf ederek belirli bir ivme yakalayan Mekteb-i Mülkiye XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlet bürokrasisinin dayandığı bir kurum haline gelmiştir.

II. Abdülhamid'in özel ilgisine konu olan Mekteb-i Mülkiye'nin fiziksel açıdan son derece önemli imkânlar elde ettiği bu dönemde okuldan mezun olan gençler, Tanzimat reformlarının zirve noktaya eriştiği ortamda önemli bir işlev elde etmiştir. Padişahın himayesine alınan Mekteb-i Mülkiye diğer yüksek mekteplerle kıyaslandığında belirgin bir üstünlük kazanmıştır. Mülkiye mezunlarının bürokraside yükselmeleri ve işe yerleşmeleri gibi konularda elde ettikleri avantajlı durum, bu okulun gözde bir eğitim kurumu haline gelmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin idari modernizasyonunda inkâr edilemez bir rolü olan Mekteb-i Mülkiye, II. Abdülhamid'in idare anlayışını oluşturan tercihlerin yansımalarına da sahne olmuştur. Daha da önemlisi, Osmanlı Devleti'nin ciddi bir meşruiyet krizi yaşadığı sancılı bir döneme denk gelen XIX. yüzyılın ikinci yarısı, devlet idarecilerini kalıcı çözümler için korumacı ve refleksif önlemler almaya sevk etmiştir. Mekteb-i Mülkiye'de 1890'lı yıllar ile birlikte başlayan sıkı disiplin ve kontrol uygulamalarına ek olarak dönemin resmi ideolojisini teşkil eden İslamcılık politikasının yansımaları olarak müfredatta dinsel ağırlık yaşanması II. Abdülhamid döneminin doğal uzantıları olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında, çoğu zaman iddia edildiğinin aksine Jön Türk muhalefetinin beşiği Mekteb-i Mülkiye olmasa da devrimci düşüncenin bu okulun öğrencileri arasında kök salmasını önleme düşüncesi sözü edilen kontrol mekanizmasına katı bir işlerlik kazandırılmasının arkasında yatan en önemli nedendir. Öte yandan, dönemin küresel siyasetinin merkezini oluşturan Fransa ve Rusya gibi ülkelerde güçlü imparatorların iktidarlarını dinsel bir otoriteye dayandırmalarının II. Abdülhamid'in hayat verdiği otoriter rejim üzerinde muhtemel bir etkiye sahip olduğu da düşünüldüğünde Mekteb-i Mülkiye'ye yüklenen işlev daha iyi anlaşılabilir.

Kaynakça

- Akarlı, Engin Deniz, "Abdulhamid Attempt to Integrate Arabs into the Ottoman System", *Palestine in the Late Ottoman Period: Political, Social and Economic Transformation*, David Kushner (Ed.), Jarusalem, Yad Izhak Ben Zvi, 1986, s. 74-86.
- Akarlı, Engin Deniz, "Friction and Discord Within the Ottoman Government Under Abdulhamid II (187-1909)", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, Sayı 7, 1979, s. 3-26.

- Alkan, Mehmet Ö., “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, Tanıl Bora-Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C. I, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2014, s. 375-407.
- Alkan, Mehmet Ö., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Modernleşme ve Eğitim”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 2008, s. 9-84.
- Alkan, Mehmet Ö., “II. Abdülhamid Döneminde Eğitim ve İdeoloji”, Mehmet Bulut vd. (Ed.), *Sultan II. Abdülhamid Dönemi*, İstanbul, Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019, s. 309-367.
- Babaoğlu, Resul, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Mekteb-i Mülkiye (1859-1960)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2017.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Çankaya, Mücellidoğlu Ali, *Son Asrın Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. I, Ankara, Mars Matbaası, 1968.
- Çetinsaya, Gökhan, “Çıban Başı Koparmamak”: II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 58, Kasım-Aralık 1999, s. 54-64.
- Çetinsaya, Gökhan, “Din, Reform ve Statüko: II. Abdülhamid Dönemine Bir Bakış (1876-1909)”, *Osmanlı Medeniyeti Siyaset, İktisat, Sanat*, Coşkun Çakır (Haz.), İstanbul, Klasik, 2005.
- Çetinsaya, Gökhan, “II. Abdülhamid’in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi”, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, Sayı 47, 2016, s. 353-409.
- Deringil, Selim, “Legitimacy Structures in the Ottoman State: The Reign of Abdulhamid II (1876-1909)”, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 23, Sayı 3, 1991, s. 345-359.
- Deringil, Selim, *Simgeden Millete: II. Abdülhamid’den Mustafa Kemal’e Devlet ve Millet*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
- Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Doğan Kitap, 2014.
- Doğan, Nuri, *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1994.
- Erdoğan, Teyfur, “Civil Officialdom and the Problem of Legitimacy in the Ottoman Empire, 1876-1922”, *Legitimizing the Order, The Ottoman Rhetoric of State Power*, Hakan T. Karateke ve Maurus Reinkowski (Ed.), Boston-Leiden, Brill, 2005, s. 213-233.
- Evered, Emine Ö., *Empire and Education Under the Ottomans: Politics, Reform and Resistance from the Tanzimat to the Young Turks*, London&New York, I.B. Tauris, 2012.
- Findley, Carter V., *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform: Babiâli, 1789-1922*, Çev. Ercan Ertürk, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Findley, Carter V., *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Fortna, Benjamin, “The Reign of Abdulhamid II”, *The Cambridge History of Turkey, Vol. 4, Turkey in the Modern World*, Reşat Kasaba (Ed), New York, Cambridge University Press, 2008, s. 38-61.
- Gencer, Bedri, “Haşin Modernlikten Narin Meşrutiyete İkinci Abdülhamid’in Meşrutiyet Siyaseti”, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi*, Mehmet Bulut vd. (Ed.), İstanbul, Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019, s. 33-93.
- Gündüz, Mustafa, “II. Abdülhamid Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Araştırmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 2008, s. 243-286.

- Hanioğlu, M. Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1989.
- Heper, Metin, *Bürokratik Yönetim Geleneği*, Ankara, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi, 1975.
- Heper, Metin, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, İstanbul, Doğu Batı Yayınları, 1975.
- Kırmızı, Abdülhamid, "Sultan II. Abdülhamid: İmparatorluğun Son nefesi", *II. Abdülhamid, Modernleşme Sürecinde İstanbul*, Coşkun Yılmaz (Ed.), İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti, İstanbul, 2011.
- Kırmızı, Abdülhamid, *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, İstanbul, Klasik, 2008.
- Kırmızı, Abdülhamid, "Osmanlı Taşra İdaresinde Kariyer Çizgisinin Modernleşmesine Dair Bazı Gözlemler", *Eski Çağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Feridun M. Emecen (Ed.), İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009.
- Kırmızı, Abdülhamid, *Avlonyalı Ferit Paşa, Bir Ömür Bir Devlet*, İstanbul, Klasik Yayınları, 2014.
- Özcan, Ahmet, "Tarihin Gündeminden Düşmeyen Sultan; II. Abdülhamid", *Düşünen Adam*, Sayı 27, 2010, s. 95-118.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü C. III*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Pilehvarian, Nuran Kara ve Tıraş, Muzaffer, *Mekteb-i Mülkiye'nin İstanbul Yılları*, İstanbul, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Shaw, Stanford J., "Sultan Abdülhamid II: Last Man of the Tanzimat", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler)*, 25-27 Aralık 1989, Ankara Milli Kütüphane, 1991, s. 179-197.
- Szyliowicz, Joseph S., "Elite Recruitment in Turkey: The Role of Mulkiye", *World Politics*, Cilt 23, Sayı 3, 1971, s. 371-398.
- Szyliowicz, Joseph S., "Changes in the Recruitment Patterns And Career-Lines of Ottoman Provincial Administrators During The Nineteenth Century", *Studies on Palestine During the Ottoman Period*, Moshe Ma'oz(Ed.), Jarusalem, Magnes Press, 1975, s. 249-283.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
Sadaret Divan-ı Hümayun Kalemî Mukavele
İrade Dosya Usulü
Mektubi Kalemî
İrade Şuray-ı Devlet
İrade Maarif
Bâb-ı Âli Evrak Odası
İrade Dâhiliye
Bâb -ı Asaî Mektubi Kalemî
Sadâret Resmi Maruzâtı
- Uyanık, Ercan, "II. Abdülhamid'in Eğitim Politikaları: Gidişimiz Saadet ve Terakki Yoludur", *Yeni Türkiye Türk Eğitimi Özel Sayısı II*, Sayı 59, 2014, s. 1516-1523.

MEKTEB-İ MÜLKİYE HOCALARINA ÖDENEN MAAŞ SORUNLARI (II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ)

Güven DİNÇ*

Türkiye’de modernleşme, çağdaşlaşma, batılılaşma¹ yenilik, reform vb. kelimeler benzer anlam ve kullanım yerlerine sahiptir. Modernleşme bir anlayış olup bunu ifade eden belirten “*Batılılaşma*” kavramı, Batı’nın kendine özgü kurumlarının ve yaşam biçiminin benimsenmesi demektir.² Bunun sebebi XVI. yüzyılın sonlarından itibaren çağdaş dünyanın gereklerini tam olarak idrak edemeyip yerine getiremeyen Osmanlı Devleti’nin Avrupa (Batı) karşısında geri kalmasıdır. Her ne kadar Osmanlılar bu durumu Lale Devrine kadar (1718-1730) kabul etmemiş olsa da mevcut durum bu şekilde tezahür etmişti. XVI. sonlarından ve XVIII. yüzyıl başlarına kadar Osmanlılar aslında Avrupa’dan geri kaldığının farkında idi. Ancak bunun gerekçesini savaş meydanlarında alınan yenilgilerde gördüklerinden tedavi yöntemleri de sonuç vermedi. Osmanlılar görkemli zamanlarına dönmenin hayallerini kurmuşlardı. Ancak Osmanlılar 1718 tarihli Pasarofça antlaşması ile başlayan bir barış evresi olan Lale Devrinden itibaren ise Avrupa’dan geri kaldığını idrak ederek onun üstünlüğünü kabul etti ve yaptığı yenilik hareketlerinde örnek almaya başladı.³

Osmanlı Devleti Lale Devrinde Avrupa’daki bazı teknik gelişmeleri örnek alarak uygulasa da geri kalmanın temel sebebini yine bilim ve teknoloji den ziyade orduda görüyordu. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa tarzında açılan ilk eğitim kurumunun askerî bir okul olması (Mühendishane-i Bahr-i Hümayûn) ve Batıda geliştirilen bilgilerin birçoğunun ilk defa yeni açılan askerî okullarda okutulması bu sebepten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla alandaki gelişmeler Osmanlı modernleşme (Batılılaşma) sürecinin başlangıcını oluşturduğu söylenebilir.⁴

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, gdinc@akdeniz.edu.tr.

1 Mardin’e göre Batılılaşma daha çok Batı’yı her hususta örnek almak isteyenlerin yaklaşımını adlandırmak için kullanılmıştır. Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi: Bütün Eserleri 9, Makaleler IV*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s.11.

2 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ülken Yayınları, 1998, s.19-20.

3 Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul, YKY Yayınları, 2002.

4 Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.153-154.

Avrupa'yı askerî yönden örnek alma girişimleri I. Mahmut (1730-1754), I. Abdülhamit (1774-1789) ve III. Selim zamanlarında (1789-1807) hızlandı; fakat geleneksel Osmanlı askerî kurumlarının ilmiye sınıfı ile birliklilik yapması sonucu Yeniçeri ordusunun lağvedildiği 1826'ya kadar sık sık sekteye uğradı. Batıda daimî Osmanlı elçiliklerinin kurulmasıyla birlikte hariciyede görev alan Osmanlı memurları Avrupa'yla ilgili ilk sistematik değerlendirmeleri yaptılar.⁵

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile birlikte yeniliklerin hızlandığı bir süreç başladı. Bu dönemde modernleşme (Batılılaşma) askerî alanla sınırlı kalmayıp devletin bütün kademelerini ve toplumu kapsayacak şekilde genişletildi. Tanzimat döneminde eskiye oranla büyük bir değişim ve dönüşüm geçiren alanlardan biri bürokrasi oldu.

Tanzimat döneminden önce ihtiyaç duyulan memur kadrolarını yetiştirmenin en yaygın yolu medreseler ve Enderun Mektebi dışında *otodidaktik* sistemdi. Buna göre devlet daireleri aynı zamanda memur yetiştiren bir okul görevi görmekteydi. Bu dairelerde genellikle memur ve devletin ileri gelenlerinin çocukları yazışma, teşrifat ve diğer işlerini uygulayarak öğrenmekteydiler.⁶ Devlet ofislerine çırak olarak alınan çocuklar, evlerinde özel olarak okuma-yazma öğrenirler, camilerde verilen derslere devam ederler, ardından devlet kalemlerinde yazışma dili, kitabet, inşâ ve yazı çeşitlerini öğrenirlerdi. Özellikle maliye, Bâbîâlî ve Serasker kalemlerinde bürokrat yetiştiren bu sistem, memur yetiştirmek amacıyla II. Mahmut döneminde kurulan "*Mekteb-i Maarifi Adliye*", "*Mekteb-i Ulûmu Edebiye*"⁷ ve Tanzimat döneminde açılan diğer modern eğitim kurumlarıyla son buldu.⁸ II. Mahmut döneminde açılan Tercüme Odası (1821) da iş yükü yoğunlaşan hariciyeye memur yetiştirmek amacıyla kurulan yeni okullardan biriydi.⁹ Böylece sivil bürokrat ve memurlar daha sistematik bir eğitim anlayışıyla yetiştirilmeye başlandı.

İdari alandaki değişim bürokratik işlemleri genişlettiğinden yazışma dili sadeleşti ve modern bir kadro kurulmaya çalışıldı. Eski usullerle yetişen memurlar yazışma usullerini biliyorlar, ancak yeni bilgi ve gelişmelerden haberdar değillerdi. Bu ise yöneticileri memur yetiştirme konusunda yeni arayışlara arayışa sevk etti.¹⁰ Özellikle II. Mahmut döneminde başlayan ve Tanzimat ile birlikte hızla yoğunlaşan yeni kurumsal

5 Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s.11.

6 Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu: Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplu*, İstanbul, İletişim Yayınevi, 1993, s.52.

7 Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. I, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969, s.18.

8 Kadrolara atanacak memurların bu okulların mezunları arasından seçilecek olmasına karşın uzun yıllar daha çıraklık geleneği alışkanlıkları varlığını devam ettirmiştir. Resul Babaoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mekteb-i Mülkiye (1859-1960)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s.1-4.

9 Tercüme Odası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sezai Balcı, *Bâbîâlî Tercüme Odası*, İstanbul, Libra Yayınevi, 2013.

10 Carter Vaughn Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Bâbîâlî, 1789-1922*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s.184.

yapı çok yönlü bürokrat tipini de gündeme getirdi. Bu kapsamda Tanzimat döneminin reform girişimlerinde başlıca iki amaç izlendi. Biri, devlet örgütünü, yönetim ve yöntemlerini, Batılı anlamda yenileştirerek, devletin çalışmalarını kurumsal hale getirmek; diğeri kurulan mekanizmayı bilgi ve beceriklilikle yürütecek personeli yetiştirmektir. Bu sebeple Osmanlı yönetim eliti idarî alandaki aksaklıkları gidermeyi nitelikli bürokrat yetiştirmede gördü ve eğitim reformlarına ağırlık verdi.¹¹

1. Mekteb-i Mülkiye'nin Açılması ve Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat reformlarının en önemli özelliklerinden biri reformların eğitim ile bütünleşik biçimde yapılmasıdır. Zira Tanzimat yöneticileri Batılılaşmayı modern eğitimi yerleştirmeden gerçekleştiremeyeceklerinin farkındaydılar. Bu kapsamda farklı alanlarda gerçekleştirilen yeniliklere dair birer de eğitim kurumu açılmıştır.

Tanzimat ile birlikte merkez ve taşra idaresinde bir dizi değişiklikler yapıldı. Merkez bürokraside gerçekleştirilen yenilikler modern kurumlar olurken taşrada gerçekleştirilen yeniliklerin temel amacı merkezileşmeyi arttırmaktı. Bu ise modern bürokrasiyi gerekli kıldı. Bürokrasinin modernizasyonu (Batılılaştırılması) yolunda atılan en önemli adım bürokratik gelişmelerin yanında bu alanda eğitime de yer verilmesiydi.

Yukarıda bahsedilen gerekçelerle 1859 yılında Mekteb-i Mülkiye adında bürokrat yetiştirtmek amacıyla yeni bir okul kurulmasına karar verildi. Okulun açılmasından önce bir hazırlık yapıldığı anlaşılmaktadır. Gerekli mazbataların hazırlanması ve yazışmalardan sonra okulu resmî olarak 12 Şubat 1859'da kurulmuştur.¹²

Okuldan beklenen, reformları yürütecek kadroları ve çeşitli kurumlarda ihtiyaç duyulan nitelikli bürokratları yetiştirmesiydi. Mekteb-i Mülkiye, kuruluşundan itibaren sınav ile ve sınırlı sayıda öğrenci kabul etmiştir. Okulun nizamnamesine göre ilk sene için 50 ve bir sonraki sene de 50 olmak üzere 100 kişilik kontenjan belirlenmiştir. Okula alınmak üzere seçilecek öğrencilerin eğitim açısından yeterli düzeyde olmaları gerekmektedir. Okul iki yıllık bir ders programına göre eğitim yapacaktı. Yılda yıla birçok değişikliğe uğrayan ders programında sivil memur yetiştirme amacına yönelik dersler ağırlıktaydı.¹³ Okul her ne kadar iki yıl süreli bir meslek okulu şeklinde olsa da günümüzün fakülte seviyesinde olduğu da ileri sürülmektedir.¹⁴

11 Necdet Serin, "Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 125. Yıl", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 40, Sayı 1, 1985, s.9.

12 Başta Sadrazam Ali Paşa olmak üzere çok sayıda devlet erkânının katılımıyla gerçekleşen açılış merasimi okulun kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir. Babaoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mekteb-i Mülkiye*, s.51-55.

13 Babaoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mekteb-i Mülkiye*, s.56-57.

14 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.54.

Mekteb-i Mülkiyenin müfredatında bazı değişiklikler yapıldı. 1866'da *rik'a*, 1871'de *umur-ı mülkiye* (idare hukuku), *hendese*, 1872'de *ilm-i servet-i müel* (iktisat ve maliye) ve *mecelle*, 1874'te *medhal-i hukuk*, *Arabî* ve *Farsî* dersleri programa eklendi. 1867 yılında okulun öğrenim süresi üç yıla çıkarıldı. Okulda eğitim görevler eğitimleri sonunda bir sınava tabi tutularak taşrada ihtiyaç duyulan bürokratik kadrolara (kaymakamlık, kaza müdürlüğü gibi) tayin edilmekteydiler.¹⁵

Mekteb-i Mülkiye kuruluşundan sonra devlet yöneticileri tarafından ilgiyle takip edilmiş ve ilk başlarda beklentileri karşılamış olsa da ilerleyen yıllarda yönetim sorunlarına çözüm üretecek yeterlilikte olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle II. Abdülhamit döneminde Mülkiye Mektebinin ıslahı gündeme gelmiştir. 1877 yılında Mekteb-i Mülkiye yeniden teşkil edilerek “*Mekteb-i Mülkiye Nizamname-i Esasisi*” adıyla yeni bir nizamname çıkarılarak okul “*Mekteb-i Mülkiye-i Şahane*” adıyla beş yıllık bir müfredata sahip oldu. Buna göre okul “*mekâtib-i âliye*” statünde idi. Okulun yatılı bir bölümü de açıldı.¹⁶ Çıkarılan yeni nizamname ile okulun daha kurumsal bir yapıya kavuştuğu görülmektedir.

Mekteb-i Mülkiye küçük kesintiler hariç günümüze kadar Türkiye'nin en köklü eğitim kurumlarından birini teşkil etmektedir.

Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne, II. Abdülhamit devrinde padişahın özel ilgisine mazhar olsa da öğretmenlerinin yaşadıkları maaş sorunları sık sık gündeme gelmiştir. İşte bu çalışmada Mekteb-i Mülkiye hocalarının aldıkları maaş konusu incelenmektedir. Eğitim kurumlarında eğitim-öğretim kadrosuna devlet tarafından ödenen maaş, kadronun sosyal ve ekonomik durumunu göstermesinin yanında o eğitim kurumuna verilen değeri göstermesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

2. Mekteb-i Mülkiye Hocalarının Yaşadıkları Maaş Sorunları

Mekteb-i Mülkiye 1859 yılında kurulduğunda aynı yıl hocaların okutacakları dersler ve kendilerine verilecek maaş miktarları da karara bağlandı. Zira yöneticiler bu okula büyük önem verdiklerinden hocaların “*şunun bunun kaimesiyle*” geçinmelerini istemiyorlardı.

Mekteb-i Mülkiye'nin ilk hocaları Portakal Mihail Paşa, Sakızlı Ohannes Paşa, Abdurrahman Şeref Efendi gibi dönemin önde gelen aydınları ve devlet adamlarıdır. Okulun ilk müdür Nizami Paşa iken altı ay sonra Abdurrahman Şeref Efendi müdür oldu.¹⁷

Mekteb-i Mülkiye'de ilk yıl 6 hoca görevlendirilmişti. Hocalar ve kendilerine ödenen maaşlar şöyle idi:

15 Babaoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mekteb-i Mülkiye*, s.58-81.

16 Babaoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mekteb-i Mülkiye*, s. 68-75.

17 Yıldız Akpolat, “Mekteb-i Mülkiye ve Mülkiyeliler Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Üzerine Bir Çalışma (1931-1960)”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, s. 10/45: 110.

Tablo 1. Mekteb-i Mülkiye’de İlk Yıl Görevlendirilen Hocalar ve Maaşları

Hoca Adı	Maaşı (Kuruş)
Hoca Hazem Efendi	1500
Tercüme Odasından Emin Efendi	800
Emin Efendi	750
Tercüme Odasından Necip Efendi	500
Gavril Efendi	500

Kaynak: BOA., İ.MVL., 411/17887.

Devlet erkânı okula büyük önem atfetse de dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda hocalara verilen maaşların yüksek olmadığı anlaşılmaktadır. Zira aynı dönemde Meclis-i Âli-i Tanzimat’ta görevli memurlardan katib-i evvel 4.950, orta düzeyde bir hulefâ ise 1.200 kuruş maaş almaktaydı.¹⁸ 1864 yılına gelindiğinde Mekteb-i Mülkiye’de öğrenci sayısının “teksirinden” dolayı hoca sayısının artırılması ve hocalara ödenecek maaşlara “*bir miktar*” zam yapılması istendi. Okula alınan yeni hocalar ve yapılan zamlardan sonra hoca ve muallimlerin aylık maaş ve masrafları toplam 5 bin kuruşa ulaşmıştı.¹⁹ Hoca ve muallimlere yapılan zam miktarının ne kadar olduğu tespit edilememektedir. Ancak okulun açılışından birkaç yıl sonra hocalara zam konusunun gündeme gelmesi ödenen maaşların emsallerine göre düşük olduğu görüşümüzü doğrular niteliktedir.

Mekteb-i Mülkiye esas gelişimini II. Abdülhamit devrinde sağladı. II. Abdülhamit tarih literatüründe birbirine zıt “Kızıl Sultan” ve “Ulu Hakan” yakıştırmalarına konu olsa da onun eğitime verdiği önem ve bu alanda gerçekleştirdiği yenilikler herkesçe malumdur. Bu bağlamda II. Abdülhamit’in bizzat ilgilendiği okullardan biri de “*Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne*” idi. Okul II. Abdülhamit devrinde “*himâye-i feyz-vâye-i hazret-i pâdişâhi*” idi. Yani Padişah II. Abdülhamit’in hususî himayesindeydi.²⁰

II. Abdülhamit devrinin başlarında (1878) Mekteb-i Mülkiye’de eğitim kadrosunda bir müdür (Abdurrahman Efendi), 16 muallim, bir ders memuru, 2 mubassır görev yapmaktaydı.²¹

18 M. Yasin Taşkesenlioğlu, *Tanzimat Döneminde Bir Reform Meclisi Meclis-i Âli-i Tanzimât (1854-1861)*, Ankara, TTK. Yayınları, 2018, s.217.

19 BOA., İ.MVL., 504/22816.

20 BOA., İ.MF., 1/27

21 BOA., Y.PRK.MF., 1/17.

Tablo 2. 1878 Yılı Muallimleri ve Maaşları

Hoca Adı	Görevi	Maaşı (Kuruş)
Abdurrahman Efendi	Müdür	2500
Ohannes Efendi	İlm-i Servet ve Usul-i İdare muallimi	3000
Mikail Portakal Efendi	Usul-i Maliye muallimi	3000
Höfücüyan Efendi	Hukuk muallimi	3000
Mortman Efendi	Etnografya, İstatistik ve Coğrafya muallimi	2500
Salih Efendi	İlm-i Nebetat muallimi	1000
Sait Efendi	Hikmet ve Kimya muallimi	1500
Dâniş Bey	Ulum-ı Riyaziye muallimi	1500
Murat Bey	Tarih-i Umumi muallimi	1700
Abdurrahman Bey	Coğrafya muallimi	1500
Hüseyin Bey	Hayvanat muallimi	100
Şemseddin Bey	Hesap muallimi	750
Gatyan Efendi	İkinci Sınıf Fransızca muallimi	1250
Recaî Efendi	Birinci Sınıf Fransızca muallimi	1000
Sait Bey	İkinci Sınıf Kitâbet-i Türkiye muallimi	1000
Abdullah Efendi	Birinci Sınıf Türkçe İnşa muallimi	500
Rasih Efendi	Ders Memuru	750
Karabet Efendi	Mubassır	750
Abdullah Efendi	Mubassır	500

Kaynak: BOA., Y.PRK.MF., 1/17.

Okulda muallim ve yardımcılarının yanında bir odacı, üç hademe ve bir de pabuççu görev yapmaktaydı. Müdür, muallimler ve diğer görevlilere aylık 31.050 kuruş, tüm yılda da 372.600 kuruş maaş ödemesi yapılmıştı. Bu masraf yanında her ay düzenli olarak kırtasiye ve kitap ücretleri ile yakacak odun ve kömür masrafları da okulun giderleri arasındaydı. Bunlara da aynı yıl içerisinde 27.789 kuruş ödeme yapılmıştı. Böylece okulun yıllık toplam masrafı 400.389 kuruşa ulaşmaktaydı. Üstelik 1879 yılında üçüncü sınıf yeniden açılacağından bu meblağa 48 bin kuruş daha ilave edilmesi gerekmektedir.²²

1850'li yıllardan itibaren büyük bir ekonomik darboğaza giren Osmanlı Devleti 1875 yılına gelindiğinde dış borçlarını ödeyemeyeceğini açıklayarak moratoryum ilan

22 BOA., Y.PRK.MF., 1/17.

etti. Bunun sonucunda ise alacaklı olan devletler 1881 yılında “*Düyyûn-ı Umumiye*” idaresini kurdular. Bu şartlar altında ülke genelinde maaş ödemelerinde büyük sıkıntılar yaşandığı bilinmektedir.²³ Dolayısıyla Mekteb-i Mülkiye muallimlerinin maaşlarının ödemelerinde de sorun yaşanması kaçınılmazdı. Üstelik Avrupa ülkelerinden ve Osmanlı Bankasından borç alamayan yöneticiler yeniden kaime basımına gittiğinden paranın değeri düştü. Bu ise memurların ellerine geçen paranın reel olarak azalması demekti. Bu da sık sık memurların maaş zam taleplerini gündeme getirdi.²⁴

Osmanlı maliyesinin zor durumu 1900’lü yıllara kadar Mekteb-i Mülkiye muallimlerinin maaşlarının ödenmesinde sıkıntılar yaşanmasına yol açtı. 1878 Martından Temmuzuna kadar geçen 4 aylık sürede Mekteb-i Mülkiye hocalarının maaşları büyük oranda ödenememişti. 1878 Eylülünde Maarif Nezareti maaşların bir an evvel ödenebilmesi için Maliye Nezaretine yazı yazdı.²⁵

1880 yılında okuldaki yabancı hocaların maaşları bir süre ödenememişti. Durum Padişah II. Abdülhamit’e iletiildiğinde okulun diğer masrafları ile birlikte hazine-i hassadan her ay en az 7500 kuruş gönderilmesini emretti.²⁶

Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne muallimlerinin maaşlarının ödenmesinde sıkıntılar yaşandığında sorun zaman zaman bazı vilayetlerin gelirlerinden karşılandı. Sözgelimi 1881 yılı eğitim öğretim yılı başlangıcında Mekteb-i Mülkiye muallimlerinin ve diğer çalışanlarının geçen aylardan 100.344 kuruşluk maaşları birikmişti. Maliye Nezareti bu paranın Halep vilayeti gelirlerinden ödenmesine karar verdi.²⁷

1881 yılı eğitim-öğretim yılı içerisinde muallimlerin maaşlarının ödeme sorunu devam etti. Bu sorun yine bazı muallimlerin maaşlarının çeşitli vilayetlerin gelirlerinden ödenmesiyle çözülmeye çalışıldı. Muallim Mösyö Senöve’nin maaşının Konya,²⁸ Murad, Dika ve Ohannes Efendilerin maaşlarının Mamüretulaziz,²⁹ Hokoçyan Efendi’nin Suriye vilayetleri gelirlerinden ödenmesine karar verildi.³⁰

23 Ömerül Faruk Bölükbaşı, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Maliye Komisyonları (1876-1909)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 3.

24 Akyıldız, 2003: 256-262, 281-287, 301-304, 388-433; Pamuk, 2014: 171-173.

25 BOA., MF.MKT., 59/140.

26 BOA., MF.MKT., 65/3.

27 BOA., MF.MKT., 71/103.

28 BOA., MF.MKT., 71/92.

29 BOA., MF.MKT., 71/93; BOA., MF.MKT., 74/53.

30 BOA., MF.MKT., 72/35. 1881 yılında Eylül (Şevval 1298) ayından başlayarak Aralık (Muharrem 1899) ayına kadar olan süreçte yabancı devletlerin Osmanlı idaresinden alacaklarını nasıl tahsil edebileceklerine dair görüşmelerin yapıldığı ve bunun sonucunda 20 Aralık 1881 (Muharrem 1299) tarihinde “Muharrem Kararnamesi” olarak da bilinen Düyyun-ı Umumiye İdaresi’nin kuruldu. Bu şartlar altında ülkenin birçok kaleminde ödemelerde sıkıntılar yaşandı.

Okulun maaş ödemeleri 1883 yılında da sık sık şikâyetlere konu oldu. Mekteb-i Mülkiye muallimleri verdikleri bir arzuhal ile diğer maarif mensuplarına göre maaşlarının ödenmesinde aksamalar olduğunu ifade ederek maaş ödemelerinin yapılmasını talep ettiler.³¹

1885-1886 eğitim-öğretim yılı başında üçüncü sınıfta öğrenci sayısı 110'a çıktığından ve bu kadar öğrenciyi alabilecek derslik olmadığından öğrenciler iki şubeye ayrıldı. Bu ise hocaların ders yükünü iki katına çıkardı. Bu sebeple muallimlerin yedişer yüz kuruşluk maaşlarına ek olarak haftada fazladan 2 ders girenlere 300, 1 ders fazla girenlere ise 150 kuruş zam yapıldı. Buna uygun olarak ilm-i nebetat, ilm-i hayvanat, edebiyat, cebir ve müsellesat, kimya-yı uzvi, hikmet-i tabiiyye, tarih ve hendese dersleri muallimlerinin maaşlarına 300'er kuruş; bir saat ders veren coğrafya-yı Osmanî muallimine 150 kuruş zam yapıldı. Bunlar yanında okul bütçesine haftada altı saat ders vermek üzere 800 kuruş maaşla bir Fransızca muallimi, yeni şube için 500 kuruş maaşla bir mubassır, programa eklenen ilm-i madeniyat ve tabakatü'l-arz ile resim hattı dersleri için 1000'er kuruş maaşla yeni muallimler, birinci sınıfa kabul edilecek öğrenci sayısı 150'yi aşacağından 400 kuruş maaşla yeni bir mubassır görevlendirilmeleri yapıldı. Zam ve yeni eklenen maaşların toplamı aylık 6.550 kuruşa ulaşmıştı.³²

Maaş zammı okula büyük önem veren Padişah II. Abdülhamit'in iradesiyle gerçekleşmiş ise de ülkenin ekonomik şartları maaşlarının ödenmesinde güçlükler yaşanmasına sebep oldu. Belirtildiği gibi 1885-1886 Kasımında muallimlerin maaşlarına bir miktar "*ek ders ücreti*" zam olarak konulmuşsa da aynı yıl ekonomik sıkıntılar nedeniyle "*Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne*" muallimlerinin maaşları uzun süre ödenemedi. Maaşlarını alamayan muallimler 1886 yazında doğrudan padişaha mektup yazarak "*dûçâr-ı zarûret*"te olduklarını ifade ile yaşadıkları sıkıntıları anlattılar.³³ Bunun üzerine Padişah II. Abdülhamit bu durumun sebeplerini araştırdıktan sonra çıkardığı iradede "*mekteb-i mülkiye muallimlerinin maaşlarını alamayarak dûçâr-ı müzayaka ve müşkülât olmaları aslâ rehin-cevâz olamayacağından*" diyerek muallimlerin maaşlarının hazine-i hassadan ödenmesini emretti.³⁴

Hazine-i Hassa'dan Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne muallimlerine yapılan maaş ödemesi ertesi yıl kesildi. Bu defa Maarif Nezareti maaşların "*varidat-ı cedideden*" ödenmesini istemiş ise de Meclis-i Vâlâ'da yapılan görüşmede bunun muallim maaşlarında yapılacak indirimlerden sonra mümkün olabileceğine karar verildi.³⁵

Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne muallimlerinin maaş konusunda yaşadığı sıkıntılar sadece ödemelerinde sorunlar yaşanması değildi. Bunun yanında maaşlar ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar nedeniyle enflasyon karşısında erimekteydi.³⁶

31 BOA., MF.MKT., 86/20.

32 BOA., İ.DH., 968/76548.

33 BOA., MF., MKT., 91/94.

34 BOA., İ.DH., 999/78920.

35 BOA., MV., 19/15.

36 Bölükbaşı, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Maliye Komisyonları (1876-1909)*, s. 3.

Bu nedenle 1880 ve 1890'lı yıllarda maaşlarının azlığı nedeniyle Mekteb-i Mülkiye'de çok sayıda muallimin maaş zammı konusu gündeme geldi. 1889 Nisanında muallim Behçet Efendinin oldukça düşük olan maaşı zam yapılarak 760 kuruşa yükseltildi.³⁷

Nisan 1889 tarihinde Mekteb-i Mülkiye müdürü Abdurrahman Efendi'nin 3 bin kuruş olan maaşı emsallerine göre düşük bulunduğu ve padişah taltifine mazhar olduğundan maaşı bin kuruş zamlı 4 bin kuruşa yükseltildi.³⁸ Aralık 1889 tarihinde ise okulun müdür yardımcısı Recai Efendi'nin maaşına zam yapılması talep edildi.³⁹ Recai Efendi'nin maaş zammı konusu Eylül 1890 tarihinde karara bağlandı. Recai Efendi'nin iki bin kuruş olan maaşı Maarif Nezareti tahsisatından 1500 kuruş zam ile maaşı 3500 kuruşa yükseltildi.⁴⁰ Ancak bu konuda iki defa padişah iradesi yayınlanmasına rağmen Recai Efendi'nin maaş zammının yürürlüğe konulamadığı anlaşılmaktadır. 3 Şubat 1891 tarihiyle padişah II. Abdülhamit yeni bir irade çıkararak henüz işleme konulmamış olan zam emrinin "*behemahal*" icrası için "*irâde-i katiiye*" çıkardı.⁴¹

1891 eğitim-öğretim yılından itibaren "*Mekteb-i Mülkiye-i Şahane*"de eğitim süresi 7 yıldır (idadi ile birlikte) ve ders programı da buna göre düzenlendi. Yeni dil dersleri de bu dönemde programa dâhil oldu. 1894 yılı itibarıyla Arapça muallimleri 750'şer (2 kişi), Bulgarca muallimleri 600'er, Jimnastik muallimi 600, Rumca muallimi 500 ve Ermenice muallimi 500 kuruş almaktaydı.⁴²

1892 yılı eğitim-öğretim yılı başında okulun müdür yardımcısı Recai Efendi'nin Aşiret Mekteplerine tayini gündeme geldi. Önce Recai Efendi'nin maaşının 6 bin kuruş çıkarılarak Mekteb-i Mülkiye müdür yardımcılığı ile Aşiret mektebi müdürlüğünü birlikte yürütmesine karar verildiyse⁴³ de kendisinin Mekteb-i Mülkiye'de gösterdiği uyum ve başarılarından ötürü bundan vazgeçildi. Ancak maaşı 4 bin kuruşa yükseltildi.⁴⁴

Eylül 1892'de Ermeni lisanı muallimi Ahmet Muhtar Efendi, maaşının kendini idare etmeye yetmediğini ifade ederek bin kuruş zam yapılmasını talep etti. Bu isteği de padişah tarafından uygun bulundu.⁴⁵

Ocak 1894 tarihinde Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne ikinci müdür yardımcısı Rıza Efendinin "*1400 kuruştan ibaret olan maaşına*" 1100 kuruş zamlı 2500 kuruş çıkarılmasına karar verildi.⁴⁶

37 BOA., İ.DH., 1128/88149.

38 BOA., İ.DH., 1167/91225.

39 BOA., İ.DH., 1209/94658.

40 BOA., İ.DH., 1194/93428.

41 BOA., İ.DH., 1214/95057.

42 BOA., İ.KAN., 1/20; Babaoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mekteb-i Mülkiye*, s.78-80.

43 BOA., BEO., 82/6086.

44 BOA., İ.MF., 1/27; BOA., MF.MKT., 150/136.

45 BOA., BEO., 84/6255.

46 BOA., İ.MF., 2/20; BOA., BEO., 344/25754.

Ağustos 1894'te okul müdürü Abdurrahman ve müdür yardımcısı Recai Efendiler maaşlarının arttırılması için dilekçe verdiler. Padişah II. Abdülhamit, Ağustos 1894'te Müdür Abdurrahman Efendi maaşının 6 bin kuruşa yükseltilmesi, yardımcısı Recai Efendinin ise maaşına bin kuruş zam yapılmasını onayladı.⁴⁷

Nisan 1895 tarihinde Mekteb-i Mülkiye Farsça muallimi Hüseyin Hüsnü Efendi maaşının azlığından ötürü ekonomik sıkıntılar yaşadığını belirterek maaşına zam talep etti.⁴⁸

6 Ağustos 1895 tarihinde Mekteb-i Mülkiye Fransızca muallimlerinden Mehmet Zeki Bey verdiği bir dilekçe ile şimdiye kadar okula gereği gibi hizmet ettiğini, bunun hazırlanan teftiş raporlarından da anlaşılacağını, fakat kendisinin emsallerine göre yarım maaş aldığını açıklayarak maaşının arttırılmasını talep etti. Yapılan incelemede Mehmet Zeki Bey'in diğerlerinden az olarak sadece 400 kuruş maaş aldığı anlaşılarak 200 kuruş zam yapılması istenildi. Ancak Maliye Nezareti zam konusunun “şimdilik” bütçeye uygun olmadığını, sorunun okulda boş kadro oluştuğunda çözülebileceğini açıkladı.⁴⁹

1899 Kasım'ında Mekteb-i Mülkiye İdadisi Farsça Muallimi Reşid Efendi verdiği bir dilekçe ile maaşının azlığını gerekçe göstererek muallimlikten ayrılarak uygun bir başka kadroya geçmek istediğini açıkladı.⁵⁰

1900'lü yıllarda Mekteb-i Mülkiye muallimlerinin maaş ödemeleri düzene girmiş görünmektedir. Buna dair tespit edilebilen bir kayıta Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Sultani Fransızca muallimi Mösyö Germain Lescane'nin maaşının 1904 yılında bir süre ödenemediği anlaşılmaktadır. Kendisi verdiği bir dilekçe ile biriken maaşının ödenmesini talep etti.⁵¹ Bu tarihlerde muallimlerin maaş ödemeleriyle ilgili sorunlar yaşandığına dair bilgilere ulaşılamamaktadır. Bu durum ülke ekonomisinin düzelmesinin göstergesi değildi. Olasılıkla padişahın özel ilgisi sayesinde okulun maaş ödeme sorunları çözülmüştü. Zira başka kurumlarda maaş ödenmemesi veya düşük maaş sorunları hala varlığını sürdürmekteydi.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra Mekteb-i Mülkiye'nin ders programları yeniden düzenlendi. Okulda yeni muallimler istihdam edildi. Okulda en yüksek maaş olan muallim 1800 ile Selanik Mebusu Cavid Bey idi. Cavid Bey, İlm-i İktisad ve İstatistik derslerini vermekteydi. En düşük maaş ise 300 kuruş ile Mabeyn Kâtibi Zühtü'ye aitti. Zühtü Efendi haftada bir saat Mükâtebat-ı Resmîye dersi vermekteydi.⁵²

47 BOA., İ.DUİT., 115/48.

48 BOA., MF.MKT., 257/44.

49 BOA., MF.MKT., 281/24.

50 BOA., BEO., 727/54451.

51 BOA., MF.MKT., 779/19.

52 Babaoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mekteb-i Mülkiye*, s.144-145.

Sonuç

Mekteb-i Mülkiye'ye ilk kurulduğu dönemden itibaren büyük bir önem atfedilmiştir. Bu nedenle bu okulda ders veren hocaların durumlarıyla yakından ilgilenilmiş, üst düzeyde olmasa da dönemine göre az sayılamayacak maaşlar ödenmiştir. Üstelik Padişah II. Abdülhamit devrinde Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne Padişahın şahsi himayesine de mazhar olmuştur. Ancak bu devirde uzun yıllardır süregelen borçlanmalar ülke ekonomisinin borç batağına girmesine neden olduğundan bütün kurumlarda olduğu gibi bu okulda da maaş ödemelerinin aksamasına yol açmıştır.

Mekteb-i Mülkiye'deki maaş sıkıntıları iki temel noktada toplanmıştır. Birincisi maaşların zamanında ve düzenli ödenememesi; ikincisi maaşların azlığı. Her iki konuda yaşanan sorunlar çoğu zaman bizzat padişah II. Abdülhamit'in iradeleriyle çözümlenmiş, bazı durumlarda ekonomik sıkıntılar padişah iradelerinin yürürlüğe konulmasını geciktirmiş veya engellemiştir.

Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'deki maaş ödeme sorunları II. Abdülhamit devrinde 1900'lü yıllara kadar çözülebilmüş değildir. Ancak bu tarihlerden itibaren okuldaki hocaların maaş ödeme sorunlarının veya düşük maaş uygulamalarının önüne geçilmiştir.

Kaynakça

- Akpolat, Yıldız, "Mekteb-i Mülkiye ve Mülkiyeliler Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Üzerine Bir Çalışma (1931-1960)", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.10/45, 2010, 107-121.
- Akyıldız, Ali, *Para Pul Oldu: Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2003.
- Akyıldız, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul, Eren Yayınları, 1993.
- Babaoğlu, Resul, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mekteb-i Mülkiye (1859-1960)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017
- Balcı, Sezai, *Bâbtâli Tercüme Odası*, İstanbul, Libra Yayınevi, 2013.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, YKY Yayınları, 2002.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi Başkanlığı (BOA.)*
 BOA., BEO., 344/25754.
 BOA., BEO., 727/54451.
 BOA., BEO., 82/6086.
 BOA., BEO., 84/6255.
 BOA., İ.DH., 1128/88149
 BOA., İ.DH., 1167/91225
 BOA., İ.DH., 1194/93428.
 BOA., İ.DH., 1209/94658.
 BOA., İ.DH., 1214/95057.

BOA., İ.DH., 968/76548
BOA., İ.DH., 999/78920
BOA., İ.DUİT., 115/48.
BOA., İ.KAN., 1/20.
BOA., İ.MF., 1/27
BOA., İ.MF., 2/20.
BOA., İ.MVL., 411/17887
BOA., İ.MVL.,504/22816
BOA., MF.MKT., 150/136.
BOA., MF.MKT., 257/44.
BOA., MF.MKT., 281/24.
BOA., MF.MKT., 59/140
BOA., MF.MKT., 65/3
BOA., MF.MKT., 71/103
BOA., MF.MKT., 71/92.
BOA., MF.MKT., 71/93
BOA., MF.MKT., 72/35.
BOA., MF.MKT., 74/53
BOA., MF.MKT., 779/19.
BOA., MF.MKT., 86/20
BOA., MF.MKT., 91/94
BOA., MV., 19/15
BOA., Y.PRK.MF., 1/17

Çankaya, Mücellidoğlu Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. I, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.

Findley, Carter Vaughn, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Bâbîâlî, 1789-1922*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi: Bütün Eserleri 9, Makaleler IV*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.

Ömerül Faruk, Bölükbaşı, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Maliye Komisyonları (1876-1909)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002.

Pamuk, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Serin, Necdet, "Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 125. Yıl", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 40, Sayı 1, 1985, s.9-16.

Taşkesenlioğlu, M.Yasin, *Tanzimat Döneminde Bir Reform Meclisi Meclis-i Âlî-i Tanzimât (1854-1861)*, Ankara, TTK Yayınları, 2018.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ülken Yayınları, 1998.

1877 – 1887 YILLARI ARASI JÖN TÜRK RUHUNUN MÜLKİYE'YE YANSIMASINDA MİZANCI MURAD BEY'İN ROLÜ

Fatma OKUR ÇAKICI*
Mustafa ÇAMLI**

Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethiyle beraber Osmanlı İmparatorluk haline gelmiş ve yükselme dönemi başlamıştır. Yükselme dönemi, 17. yüzyılda Viyana önlerine gelinceye kadar devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda, 17. yüzyıldan itibaren yer yer başarıyla sonuçlanan savaşlar olsa da, genel olarak bir gerileme dönemi başlamıştır. Aynı dönemlerde doğal olarak imparatorluğun ekonomik, askeri ve siyasi sistemleri bozulmaya başlamış, akabinde de merkezi yönetim güç kaybına uğramıştır.

Osmanlı'nın gerilemesinin devam ettiği 18. yüzyılda Fransız İhtilali'nin de etkisiyle durum daha da kötüye gitmeye başlamıştır. Özellikle imparatorluğun büyük bir bölümünü farklı milletlerin oluşturduğu göz önüne alındığında ihtilalin ünlü “Liberté (hürriyet), égalité (müsavat), fraternité (uhuvvet)” gibi sloganlarından etkilenen milletler, büyük devletlerden aldıkları desteklerle birlikte Osmanlı'ya isyan etmeye başlamışlardır.

Osmanlı özellikle imparatorluğunun en uzun yüzyılı diye tabir edilen 18. yüzyılda devleti kurtarmak adına çareleri Avrupa' da aramıştır. Batı'nın bir takım sosyal, ekonomik, askeri ve teknolojik altyapısından faydalanmayla başlayan bu süreç daha sonra Tanzimat dönemiyle Avrupa'ya yetişmesi için gönderilen öğrencilerle devam etmiştir. Avrupa'dan yurda dönen bu öğrenciler Osmanlı bürokrasisinin ve siyasi hayatının önde gelen isimlerini oluşturmuşlardır.

Avrupa'dan dönen ilk öğrencilere “Yeni Osmanlılar” denmiştir. Yeni Osmanlılar, özellikle ülkenin düşünce hayatında devlet politikaları ile sosyal reformlar başlatmışlardır. Bu başlatılan reformlar ile birlikte batılı ve laik bir eğitim verilmiş, aydın ve devlet adamı sınıfının yetişmesi sağlanmıştır. Yetişmiş olan bu ikinci nesil aydınlara ise “Jön Türkler” denilmiştir. Jön Türkler Osmanlı'nın kötü gıdaşatına dur diyebilmek adına örgütlenmeye başlamış ve fikri çalışmaların yanı sıra fiili çalışmalar da yürütmüşlerdir. Jön Türkler aynı ideolojik görüş çevresinde toplanan kişiler olmaktan

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fatmaokurcakici@kmu.edu.tr.

** Y.L.Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

çok içerisinde farklı düşünceye sahip kişilerin olduğu ve toplanma amaçları II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine karşı hareket etme bilinci olan bir oluşumdur.

Jön Türkler içerisindeki farklı kanatların temsilcilerinden biri de Mizancı Murad Bey'dir. Mizancı Murad Bey; görüşleri, Mizan Gazetesi'ndeki yazıları, Mekteb-i Mülkiye'deki hocalığı ve bürokrasideki görevleriyle dikkat çekmiştir. Ayrıca dönemin istikrarsız devlet yönetimini ve bürokratik düzeni eleştirerek yeni çözüm yolları üretmiştir. Özellikle, Enderun Mektebi'nden sonra Osmanlı devlet kademelerinde yönetici elit yetiştirmek için kurulan Mekteb-i Mülkiye'de tarih hocalığı yaptığı dönemi de (1877 -1887) etkilediği öğrencilerinin yazmış olduğu hatıralarında adı sıkça anılarak belirtilir.

Mekteb-i Mülkiye, kurulduğu andan itibaren Osmanlı'nın devlet kademelerinde çalışacak bürokratları yetiştirmek için kurulmuştur. Mekteb-i Mülkiye her ne kadar sadece bir mektep gibi görülse de hem yıkılmakta olan Osmanlı'nın hem de yeni kurulacak Türkiye'nin bürokrat, düşünce adamlarının yetişmesini sağlamış ve kendine has bir "Mülkiyeli" kimliği oluşturmuştur.

1. Osmanlı Modernleşmesine Jön Türklerin Etkisi

Osmanlı modernleşmesinde önemli tarihlerin başında Tanzimat Fermanı (1839) gelir. Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti için, hem dış siyasette hem iç siyasette devletin içinde bulunduğu karışıklıklara son verebilmek adına alınan bir karardır ve bu kararlar birlikte ilk adım olarak tüm vatandaşlara aynı hakların verileceği söylenmiştir. Burada amaç dış siyasette Osmanlı'ya gayrimüslim tebaa üzerinden baskı yapan İngiltere, Rusya ve Fransa gibi ülkelerin baskılarını azaltmak ve iç siyasette de Osmanlı'ya isyan etmeye başlayan milletlerin önüne geçmektir.

Dönemin sadrazamı Mustafa Reşit Paşa önderliğinde atılan bu adımdan sonra ikinci adım olarak Avrupa'nın önemli merkezlerine II. Mahmud döneminden sonra ikinci kez öğrenci gönderilmesine karar verilmiştir.

Sultan Abdülmecid, Tanzimat'ın ilanının hemen akabinde, 1840 Mayıs'ında, üç mektepten (Tophane, Harbiye ve Mühendishane) 17 öğrenciyi Paris'e göndermiştir. Seçilen bu öğrencilere sonrasında yenileri de eklenerek sayıları 200'e yaklaşmış ve bu öğrenciler Paris, Londra, Viyana ve Berlin gibi büyük şehirlere gönderilmiştir. Avrupa'ya gönderilen bu öğrenciler geldiklerinde Osmanlı Modernleşmesinin ve yapılacak olan reform hareketlerinin öncüleri olmuşlardır.¹

Sultan Abdülmecid döneminde Avrupa'ya gönderilen bu öğrenciler hem Avrupa'dan aldıkları eğitimin etkisi hem de öncülleri olan Genç Osmanlıların etkisiyle Osmanlı'da yeni bir akımın temsilcileri olacak ve kendilerine "Jön Türk" ismi verilecektir.

1 İsmail Çolak, "Osmanlı'nın Avrupa'ya Gönderdiği Talebeler", *Somuncubaba*, Sayı 203, 2003, s. 76.

1.1. Jön Türklerin Kuruluş Süreci

“Genç Osmanlılar” (Young Turks) tabiri, ilk defa 1828 yılında Charles MacFarlane tarafından dönemin modern ve reformcu kimliği ile yetişen Osmanlı'yı tarif etmek için kullanılmıştır. Sonrasında bu tabiri, bir kavram olarak, 1857 yılında ilk Hippolyte Castille kullanmıştır.²

19. yüzyılda genel olarak Avrupa'da muhalif hareketleri tanımlamak adına; “Giovani İtaliani (Genç İtalyanlar), Junges Deutschland (Genç Almanlar), Młodej Polski (Genç Polonyalılar) tabirleri kullanılmıştır. Aynı dönemde Osmanlı'da muhalif hareketler başladığı için “genç” veya “yeni” tabiri kullanılmıştır.³

Avrupa'da I. Meşrutiyet'in alt yapısını hazırlayan Namık Kemal nesli ile II. Meşrutiyet'in alt yapısını hazırlayan neslin her ikisi için de “Jön Türk” tabiri kullanılmaktadır. Türkiye'de Jön Türk denilince daha çok 1890'lardan sonraki II. Meşrutiyet'in ilanı için çalışan nesil kast edilmekte; ilk devrimci kuşak ise Yeni Osmanlılar veya Genç Osmanlılar diye anılmaktadır.⁴

Genç Osmanlılar, Fransız İhtali'nin yaymış olduğu milliyetçi akımdan etkilenerek “Osmanlılık, Türkçülük” gibi akımları savunmuşlardır. Tanzimatın ilanını yeterli bulmayıp devletin selametini padişahın mutlak yetkisini sınırlandırıp onun yerine demokratik bir parlamenter sistemin getirilmesinde bulmuşlardır. Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa gibi kalemi kuvvetli kişiler bu akımın düşünsel alt yapısını oluşturmuşlardır. Bu kimselerin temsil ettiği akım, Montesquieu ve Rousseau'nun düşüncelerinden etkilenip iktidarın paylaşılmasını sağlayıp bunu da kurumsal hale getirip, yürütmeyi yani padişahı da meclise karşı sorumlu hale getirecek bir kuvvetler ayrımı sağlamak adına faaliyet göstermişlerdir.⁵

Jön Türkler ise dönemin imparatorluğunun parçalanma tehlikesi karşısında hızlı hareket etmek zorunda oldukları için teorik çalışmalardan daha çok pratik ve hızlı sonuçlar elde etmeye çalıştıkları için onların düşüncelerini bir bütün içine yerleştirmek, Yeni Osmanlılardan daha da zordur.⁶ Dönemin siyasi olaylarını incelediğimiz zaman; Padişah Abdülaziz'in 1876 yılında işbaşına getirdiği Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Şeyhülislam Hayrullah Efendi ve Devlet Bakanı Mithat Paşa aslında padişaha ve onun istibdat yönetimine karşı ve meşrutiyet taraftarı idiler. Bu grup 30 Mayıs 1876'da Abdülaziz'i tahttan zorla indirdiler ve yerine V. Murat'ı tahta çıkardılar. V. Murat sağlık sorunları nedeniyle 31 Ağustos'ta tahttan indirildi ve yerine meşrutiyeti ilan etme konusunda anlaşılın II. Abdülhamit tahta çıkarıldı. II. Abdülhamit

2 “Jön Türkler Hakkında Bilgi”, Jön Türkler, Erişim: 15 Eylül, 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/jon-turkler>.

3 “Jön Türkler Hakkında Bilgi”.

4 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara, İmge Kitabevi, 2014, s. 46.

5 Ferihan Polat ve Gündüz Derer, “Türk Siyasi Tarihinde Muhafazakâr Batılılaşma Yanlısı Bir Jön Türk: Mizancı Murad”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar*, Sayı 9, Cilt 43, 2016, s. 883.

6 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895 – 1908*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s.11.

tahta geçtikten sonra anlaşma üzerine Kanun-i Esasi'nin hazırlanması konusunda 26 Eylül'de bir Meşveret topladı. 8 Ekim tarihinde de kanunu hazırlama işi için Mithat Paşa'nın başkanlığında kurulan bir komisyonu görevlendirdi. Komisyonun hazırladığı metin 23 Aralık 1876 tarihinde yapılan bir törenle ilan edildi. Ayrıca bu tarihten üç gün önce M. Rüştü Paşa istifa etmiş, yerine Mithat Paşa sadrazamlığa getirilmiştir.⁷

II. Abdülhamit tahta çıktıktan bir yıl sonra Rusya ile başlayan, 1877 – 1878 yılları arasında meydana gelen savaş sırasında düşman ordularının Yeşilköy'e kadar gelmesi sonucu olağanüstü hal ilan edip meclisi kapatmıştır. Sadrazam Mithat Paşa ise sürgüne gönderilmiştir. II. Abdülhamit'in istibdat devri olarak bilinen bu dönem Jön Türkler'in tekrardan bir araya gelerek hareket etmesini kolaylaştırmıştır.⁸

II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine karşı ilk organize hareket Mekteb-i Tıbbiye'den çıkmıştır. Ohrili İbrahim Temo önderliğinde, Konyalı Hikmet Emin, Diyarbakırlı İshak Sukuti, Arapkirli Abdullah Cevdet, Kafkasyalı Mehmet Reşit'in katılımıyla beş arkadaşı "İttihad-ı Osmani Cemiyeti"ni kurmuşlardır. İbrahim Temo, teşkilatını örgütlerken gizlilik esaslarını İtalyan Karbonari teşkilatından almıştır ve ilerleyen dönemde İttihat ve Terakki'nin teşkilatlanmasında da örnek teşkil etmiştir.⁹

Sonradan buna Tıbbiye'den veya dışarıdan başka gençler katıldı. Bir süre sonra Abdullah Cevdet yerine Diyarbakır'dan gelen Ziya (Gökalp) cemiyete girdi. Cemiyeti kuranlar birer birer Avrupa'ya giderek Ahmet Rıza'nın 1895'te çıkarmaya başladığı Meşveret Gazetesi etrafında toplandılar. Türkiye'de bulunan gizli cemiyet üyelerinden bazıları tutuklandı bazıları sürgüne gönderildi. Sürgüne gönderilenler fırsat buldukça sınırdan kaçarak Fransa'ya gidiyorlar ve Fransa'da Meşveret'in siyasi faaliyetleri gittikçe büyüyordu.¹⁰

Jön Türkler' in II. Abdülhamit'in istibdat yönetimi karşısında dağınık hareket etmeleri onları güçsüz kılıyordu. Bu sebeple tüm grupları bir araya getirebilmek adına 4 Şubat 1902'de Paris'te I. Jön Türk Kongresi toplanmıştır. Bu toplantıda II. Abdülhamit'in istibdatına son vermek adına yapılacak ihtilal konuşulmuştur. Gruplar arasında, yapılacak ihtilale ordunun katılıp katılmaması ve yabancı desteği sağlanıp sağlanmaması konusunda fikir ayrılığı oluşmuştur.¹¹

Kongre sonucunda iki ana grup oluşmuştur. Bunlardan Prens Sabahattin'in başında bulunduğu grup, ordu ve yabancı ülkelerin yapılacak bir ihtilale müdahalesini istiyorlardı. Bu gruba "Müdahaleci Grup" adı verildi. Bunlar ana teşkilattan ayrılarak "Teşebbüs Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti"ni kurdular. Ahmet Rıza Bey'in

7 Durdu Mehmet Burak, "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, Sayı 14, 2003, s. 294.

8 Burak, "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", s. 295.

9 "İttihad-ı Osmani Cemiyeti Kuruluş", İbrahim Temo, Erişim: 20 Eylül 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-temo>.

10 Halit Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 124-125.

11 Burak, "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", s. 300.

başında bulunduğu ve aykırı görüşü savunan grup ise cemiyetin adını "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" şeklinde değiştirdi.¹² Bu oluşumla birlikte Selanik'ten subay ve memurların kurmuş olduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin de katılımı ile güç kazanarak Osmanlı'nın son dönemine etki eden İttihat ve Terakki oluşumunun temelleri atılmıştır.

Kongrede ikiye ayrılan grup 2. Meşrutiyet'in ilanı öncesi Aralık 1907'de 2. Jön Türk Kongresi'nde toplanmıştır. Bu kongreye Jön Türkler'in yanı sıra ermeni Taşnaksutyon Cemiyeti, Mısır Cemiyet-i İsrailiyesi ve Ahd-ı Osmani Cemiyeti katılmıştır. Toplantıda tüm teşkilatlar ortak karar alıp beraber hareket etmeye karar vermişlerdir. Bütün teşkilatların ortak gayesi ise II. Abdülhamit'i tahttan indirmektir. Bu noktada 2. Meşrutiyet'e kadar ortak hareket eden bu gruplar meşrutiyeti ilan ettikten sonra ve II. Abdülhamit' i tahttan indirdikten sonra dağılmışlar ve kendi aralarında çatışmaya başlamışlardır.¹³

1.2. Jön Türklerin Modernleşme Çabaları

Jön Türkler öncüleri olan Genç Osmanlılar kadar teorik çalışmalar ile ön plana çıkamamıştır. Çünkü dönemin şartları gereği teorik çalışmaların yanı sıra fiili faaliyetler ön planda olmuştur. Bunların yanı sıra seslerini halka daha çok duyurabilmek adına tüm teşkilatların kendine ait bir gazetesi ya da dergisi olmuştur.

Dönemin siyasal yapısını incelediğimizde "Jön Türkler" in tek çatı altında toplanmış bir hareket olduğunu söylemek mümkün değildir. Çöken devleti kurtarmak adına kendi bildikleri doğrular çerçevesinde teşkilatlanmalar söz konusudur. Sırasıyla bunları ele alacak olursak:

1. *Ahmet Rıza Bey ve Meşveret*: 1895 yılında Londra'da çıkartmaya başladığı gazetedir. Osmanlılık kavramının tanımının şartlara göre yeniden yapılması, reform çalışmalarında eğitimin ön plana çıkarılması, hukuk alanında çalışma yapılarak karışıklığın giderilmesi konularına öncelik sağlanması istenmiş ve Batı'nın değişen Osmanlı siyasetine dikkat çekilmiş, bunun karşısında da askeri elit gücün sivil hayata da önderlik yapması gerektiğini savunmuşlardır. Bu çizgi "halka rağmen, halk için" görünümündedir.¹⁴

2. *Mizancı Murad Bey ve Mizan Dergisi*: 1896 yılında Mısır'da çıkartmaya başladığı dergidir. Reformların yapılabilmesi için Avrupa'nın örnek alınarak onlardan yardım istenmesini, anayasal reformların yeterli olmayacağını, parlamento kurumunun önem arz etmediğini, yetiştirilen elit kişilerden ibaret bir meclisin yararlı olacağını,

12 Burak, "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", s. 301.

13 Taner Aslan, "İttihâd-ı Osmani'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne", *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sayı 47, 2008, s. 102.

14 Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Modernleşme Tarihi 1839 – 1850*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2019, s. 45.

halkın önce eğitilmesi gerektiğini ve sonra reformlara etkin bir şekilde katılabileceğini savunmuşlardır.¹⁵

3. *Abdullah Cevdet ve İctihat Dergisi*: İctihat Dergisi her ne kadar 1904 yılında yayın hayatına başlamış olsa da Cumhuriyet döneminde de yayın hayatına devam etmiştir. Batı kültürünü ve laiklik düşüncesini dergi vasıtasıyla aşılama çabasıdır. Radikal bir tutum sergileyerek monarşizme karşı bir duruş sergilemiştir.

4. *Prens Sabahattin ve Teşebbüs-i Şahsi*: Damat Mahmut Paşa'nın oğlu olan Prens Sabahattin, imparatorlukta ademi merkezîyetçi bir yapı içinde kurulu eyalet sisteminin aktif bir şekilde kullanılmasını, ferdi teşebbüsün teşvik edilmesini ve aydınların devlet memuriyeti yerine verimli işlere girmesini ve alt yapısal sürecin tamamlanarak imparatorluk yapısını değiştirmeyi tasarlıyordu.¹⁶

Jön Türkler, kendi içlerinde ayrılmış olsa da dergi ya da gazete çıkararak düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Bunun yanı sıra özellikle Osmanlı'nın bürokratlarını, subaylarını yetiştirmek için kurulan Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Tıbbiyye ve Mekteb-i Harbiyye gibi okullardan kendilerine taraftar toplamışlardır. Bu okullardan mezun olanların en önemli özelliği gittikleri Osmanlı topraklarına benimsedikleri fikirleri de götürmeleri ve yeni oluşumların öncüsü olmalarıdır.

2. Osmanlı Modernleşmesine Mizancı Murad Bey'in Etkisi

Mizancı Murad Bey yaşadığı dönem itibarıyla Jön Türkler arasında ön plana çıkan bir isimdir. Çıkardığı Mizan Dergisiyle beraber toplumun seviyesine inmeye çalışmış ve Mülkiye'deki hocalığı sırasında da Mülkiyeli öğrencileri etkileyerek onların düşünce dünyasında gelişmelerin altyapısını oluşturmuştur.

2.1. Mizancı Murad Bey'in Hayatı

Murat Bey 1853 yılında Dağıstan'da Haraki kasabasında doğmuştu. Babası Mustafa Cemal Efendi olup Dağıstan'ın bağımsızlığı için savaşan Hacı Murad'ın yanında yer almış ve bu sırada doğan oğluna bu yüzden Murad adını vermiştir.¹⁷ Ayrıca, Murad Bey'in soyu Osmanlı'ya bağlılığı ve ilmiye sınıfına mensup olmasıyla tanınmaktadır. Murad Bey'in çocukluğu Dağıstan'ın Ruslar'ın işgal altında olduğu yıllara rastlar. Rus işgaline karşı olan ailede, Murad Bey'in babası, köpeğine garnizon komutanının adını verdiği için, üç yıl Rusya'nın içine sürülmüştü. Sürgünü bittikten sonra, ailesiyle beraber İstanbul'a göçme fikrinden Rusların izledikleri yumuşak politikadan dolayı vazgeçmiştir.¹⁸

15 Burak, "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", s. 299.

16 Kemal Haşım Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2017, s. 23.

17 Birol Emil, *Son Dönem Osmanlı Aydınları: Mizancı Murad Bey*, İstanbul, Kitabevi, s. 7.

18 Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895 – 190*, s. 82.

Mizancı Murad Bey'in aile yapısından da anlaşılacağı üzere çocukluğundan itibaren mücadele eden bir yapıya sahiptir ve ailesinin ilmiye sınıfına mensup olmasından dolayı Arapça ve Kur'an dersleri almıştır. Ayrıca kendisinin Osmanlı'da İslamcılık akımının temsilcilerinden sayılmasının temelini de aile ortamında arayabiliriz.

Mizancı Murad Bey, Rusya'nın Stavropole şehrinde Sivastopol Gimnasium'da (lise) okurken genç yaşta bilimsel çalışmalar yapmaya başlamıştır. "Kuzey Kafkas Dağları Arasında (Bir Liselinin Günlüğünden)" adlı bir röportaj denemesi genç yaşında yayınlanmıştır. Sivastopol Gimnasium'dan sonra 1873 yılında öğrenim için Zürih'e gitmiştir. Bu dönemde öğrenimi sırasında, J.J.Rousseau, Montesquieu, Guizot ve Draper'in kitaplarını okumuştur. 1873 yılında Moskova'ya üniversite öğrenimi için gönderilirken o Rusya yerine rotasını İstanbul'a çevirmiş ve 1873 yılında Rusya'dan kaçarak Batum üzerinden İstanbul'a gitmiştir.¹⁹

Mizancı Murad Bey çocuk yaşta Kur'an ve Arapça dersi almış, akabinde de J.J. Rousseau ve Montesquieu gibi yazarları okumuştur. Bu sayede genç yaşta hem İslamcı çevrelerden hem de Batıcı çevrelerden bakmaya başlamıştır. Akabinde İstanbul'da, dönemin Adliye Nazırı olan Mithat Paşa'nın malikanesine gitti. Kendiyle alakalı bilgi vermesi ve zor durumda olduğunu söylemesi üzerine Sadrazam Esat Paşa vasıtasıyla Maliye Vekili Şirvanizade Rüştü Paşa'nın emrine memur edildi. Şirvanizade Rüştü Paşa Sadrazam olduktan sonra onun yanında sadrazamlık makamında görev almıştır. Şirvanizade Rüştü Paşa bu görevden alınıp Suriye Valiliği'ne gönderilmiştir. Mizancı Murad Bey de onla beraber Suriye'ye gitmiş, sonra Şirvanizade Rüştü Paşa vali olarak Suriye'den Hicaz'a gönderilmiştir. Paşa'nın ailesini İstanbul'dan almak için memur edildiğinde Paşa'nın vefat haberini alınca (Eylül 1874) İstanbul'da kalmak zorunda kalmıştır.²⁰

Mizancı Murad Bey, Şirvanize Rüştü Paşa'nın yanında çalışırken Osmanlı bürokrasisini yakından tanımıştır. Süreçte Osmanlı bürokrasisinin yozlaşmışlığına, bürokrasi içerisindeki usulsüzlüklere bizzat şahit olmuştur. Mizancı Murad'ın şahit olduğu olaylar onu Osmanlı bürokrasisinden soğutmuştur. Mizancı Murad Bey'in memurluktan sonraki mesleğini seçerken bu durumun etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Mizancı Murad Bey'in, Jön Türkler içerisinde tanınmasını sağlayan ve onun popülerliğini artıran dönem memuriyet hayatından sonra başlar. 1878 yılında Mekteb-i Mülkiye'ye tarih ve coğrafya hocası olarak atanmıştır. Daha sonra 1880'de Darümuallimin'de tarih dersleri vermeye başlamıştır. Bu dönemde Tarih – i Umumi adlı tarih kitabını da yayınlamıştır.²¹ Mizancı Murad Bey 1878 – 1888 yılları arasında Mekteb-i Mülkiye'de tarih hocalığı yaparak Osmanlı Devleti'nin genç bürokratlarının zihinlerinde kalıcı iz bırakmıştır.

19 Abdullah İlğazi, "Mizancı Murad ve Jön Türkler", *History Studies*, Cilt 1, Sayı 1, 2009, s. 110-111.

20 Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895 – 190*, s. 84.

21 Tuğrul Otaç, "Mizancı Murad Bey ve Jön Türk İlişkileri", *Tarih Okulu*, Sayı 35, 2018, s. 765-766.

Mizancı Murad Bey, Mekteb-i Mülkiye'de tarih hocalığına devam ederken 1886 yılında Mizan Gazetesi'ni çıkarmaya başlamıştır. Kendisine Mizancı lakabının verilmesinin sebebi de çıkarmış olduğu gazeteden gelmektedir. Mizancı Murad Bey, Mizan Gazetesiyle dönemin diğer yayın organları gibi padişah II. Abdülhamit'i eleştirmiştir ve Mizan Gazetesi 1890 yılında kapatılmıştır. Mizancı Murad Bey'in bu dönem ağır eleştirdiği devlet adamları 1908 sonrası devlet yönetiminde etkin kişiler haline gelecek ve onun hayatının değişmesine sebep olacaktır.²²

1891'de dört yıl kadar görev yapacağı Düyûn-ı Umûmiyye komiserliğine getirildi. İkinci rütbeden Mecîdî nişanı ve altın liyakat madalyasıyla taltif edildi (1893). Memleketin içine düştüğü siyasî, iktisadî ve içtimaî felâketlerden kurtulabilmesi için çoğu Mekteb-i Mülkiye'den talebesi olan genç nesil onun kendilerine rehber olmasını istiyordu. Bu amaçla hazırladığı bir reform lâyihası II. Abdülhamid tarafından ilgi görmeyince yönetimle arası açıldı. Düyûn-ı Umûmiyye'den tanıdığı bir kısım Batılılar'ın da teşvik ve telkinleriyle düşüncelerini rahatça dile getirebilmek için Avrupa'ya kaçmayı planladı.²³

Avrupa'ya kaçtıktan sonra Mizancı Murad Bey, önce Paris'e gitmiş orada Ahmet Rıza ve diğer Jön Türkler ile görüşmüştür. Burada istediği ilgiyi bulamayınca 1894 yılında Kahire'ye giderek, Mizan Gazetesini tekrardan çıkarmaya başlamıştır. Kahire'de çıkan Mizan Gazetesi kaçak yollardan Osmanlı topraklarına sokulmuş ve bu durum sarayı rahatsız etmiştir. Osmanlı Devleti, Mizancı Murad Bey'in tevkif edilerek teslim edilmesini istemiş ve Mizancı Murad Bey bu durumdan rahatsız olarak tekrardan Paris'e gitmek zorunda kalmıştır.

Mizancı Murad Bey, Paris'e geldiğinde Mülkiye'de hoca olduğu yıllarda sağladığı popülerlik ve Ahmet Rıza'nın savunduğu pozivitizmden kültürel olarak daha çekici gelen panislamist fikirleri ile Jön Türklerden destek gördü. Bu dönemde Avrupa'da Ahmet Rıza'nın otoritesinin karşısında durabilen tek kişi olması bu durumu gösteriyordu.²⁴ Mizancı Murad Bey bu durumdan faydalanarak 1896'da yapılan kongrede Ahmet Rıza karşıtlarının desteğiyle İttihat ve Terakki'nin bir dönem başkanlığını yapmıştır.

Mizancı Murad Bey'in başkan olduktan sonraki ilk faaliyeti cemiyetin merkezini Cenevre'ye taşımak olmuştur ve Mizan gazetesinin yayınları da buradan devam etmiştir. Mizancı Murad Bey'in bu hareketi cemiyeti ikiye bölmüştür ve Ahmet Rıza ile beraber olanlar ise Paris'te faaliyet göstermeye devam etmişlerdir. Fakat Mizancı Murad Bey'in başkanlığı uzun sürmemiştir. 1897 yılında II. Abdülhamit'in yurt dışındaki Jön Türkleri ülkeye geri çağırması için görevlendirdiği Ahmet Celalettin Paşa'nın teklifini kabul etmiş ve cemiyet başkanlığından istifa ederek İstanbul'a dönmüştür.²⁵ Fakat, İstanbul'a çağırılması onun beklediği şekilde olmamıştır.

22 Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895 – 190*, s. 86-87.

23 "Mizancı Murad Bey'in Hayatı", Mizancı Murad Bey, Erişim: 15.09.2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mizanci-murad>.

24 Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s. 37.

25 Otaç, "Mizancı Murad Bey ve Jön Türk İlişkileri", s. 774.

1899'da Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesi üyeliğine getirildi, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle istifa ederek *Mizan*'ı tekrar çıkarmaya başladı (30 Temmuz 1908). İktidardaki İttihat ve Terakkî Fırkası'na şiddetle muhalefet edince gazetesi kapatıldı. Daha sonra, Otuzbir Mart Vak'ası'nın tahrikçileri arasında bulunduğu ileri sürülerek müebbet kalebentlik cezasına çarptırıldı ve Rodos'a sürgüne gönderildi (Haziran 1909). Bir süre Rodos'ta, bir süre de Midilli'de kaldı. Burada iken *Târîh-i Ebû'l-Fârûk* adlı eseriyle hâtıralarını kaleme aldı. 1913'te çıkan af üzerine İstanbul'a döndü. Hayatının son yılları tam bir yalnızlık ve sefalet içinde geçti. 15 Nisan 1917'de Anadoluhisarı'ndaki yalısında öldü ve Anadoluhisarı Mezarlığı'na defnedildi.²⁶

2.2. Mizancı Murad Bey'in Modernleşme Çabaları

Jön Türkler arasında önemli mütefekkirlerden olan Mizancı Murad Bey, çocuk yaşta ailesinden Arapça öğrenmiş, lise eğitimi için gittiği Sivastopol'da da hem Rusça hem de Fransızcasını geliştirmiştir. Daha lise çağında *J.J.Rousseau ve Montesquieu* okuması onun düşünce dünyasına katkı sağlamıştır. Genç yaşta Osmanlı bürokrasisi ile tanışıp aradığını bulamaması onu farklı arayışlara itmiş ve aradığını Mekteb-i Mülkiye' de tarih hocası olarak bulmuştur.

Mizancı Murad Bey Osmanlı modernleşmesine en büyük katkısını Mekteb-i Mülkiye'de tarih hocalığı esnasında yapmıştır. Bu durumla ilgili detaylı bilgi, “Mülkiyeli Kimliğinin Oluşumuna Mizancı Murad Bey'in Etkisi (1877- 1887 Yılları Arası)” başlığı altında anlatılacaktır ve bu bölümde daha çok “Mizan Gazetesi”, “Tarih- i Umumi” kitabı ve “Turfanda mı Turfa mı?” romanına ağırlık verilecektir.

Mizancı Murad Bey'in Mekteb-i Mülkiye dışındaki ünü, Tarih-i Umumi ile başlamış, Murad Bey'in Tarih'i sayesinde Osmanlı toplumu ilk defa tarihsel analizlerin yer aldığı bir tarih kitabıyla karşılaşmışlardır. Murad Bey, Avrupa tarihini, zımmen "hürriyet" in doğuşunu hazırlamış olan bir olaylar silsilesi olarak anlatıyordu. Yeni eserde böylece ortaya serilen tarihin bir "istikameti" olabileceği fikri Osmanlı aydınları için yepyeni ufuklar açmıştı.²⁷

Mizancı, Fransız ve Rus kaynaklara dayalı 6 ciltten oluşan *Tarih-i Umumi*'sini de hocalık döneminde yazmıştır.²⁸ *Tarih-i Umumi*'de dünya tarihi Kurûn-ı Ulâ, Kurûn-ı Vustâ, Kurûn-ı Cedide olarak üç dönemde incelenmiştir. Mizancı'nın *Tarih-i Umumi*'sini diğerlerinden ayıran önemli özelliklerden birisi karşılaştırmalı analizlerde bulunmasıdır. Özellikle medeniyet üzerine yaptığı analizler ve karşılaştırmalar bu noktada önemlidir. Mizancı'nın tarih anlayışındaki bu tavrı onun, olay anlatıcı tarihçilik geleneğini aşma yolundaki önemli adımlarından biri olarak görülebilir. Öte yandan siyasi ve askeri temaların dışında toplumsal, kültürel, ekonomik, dinsel vb. geniş bir düzlemde

26 “Mizancı Murad Bey'in Hayatı”, Mizancı Murad Bey, Erişim: 15.09.2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mizanci-murad>.

27 Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895 – 190*, s. 86.

28 Birol Emil, *Son Dönem Osmanlı Aydını: Mizancı Murad Bey*, s. 467.

hareket etmesi Mizancı'yı, Osmanlı tarihçiliğinin değişen yüzünün önemli temsilcilerinden biri yapmıştır.²⁹

Eserde zaman içerisinde gelişen, Osmanlı karşısında ilerleyen ve iyi tanınması gereken bir Avrupa vardır. Avrupa "cedid"i, "ilerleme"yi, "gelişme"yi temsil etmektedir. Bu nedenle Mizancı, Avrupa'nın nasıl olup da böylesi hızlı bir ilerleme sürecine girdiğini, ilerlemeyi sağlayan temelleri geniş boyutlarıyla analiz etmeye çalışmış, Avrupa'yı onların iç dinamikleriyle tanımayı ve tanıtmaya çalışmıştır.³⁰

Mizancı Murad Bey Tarih-i Umumisi'nden sonra Osmanlı Modernleşmesine katkısını haftalık çıkardığı Mizan Gazetesi'nde yapmıştır. Yayın hayatına 1886'da başlayan Mizan Gazetesi'nin üç ayrı yayın dönemi olmuştur. Ağustos 1886 - Aralık 1890 tarihleri arasında İstanbul'da 158 yayın yapan gazete, ilk sayısında İstanbul'da çıkan gazeteleri sadece İstanbul halkına ve taşradaki halkı hesaba katarak çıkarmıştır. Mizan Gazetesi'nin ikinci dönemi Osmanlı toprakları dışında (Kahire, Paris, Cenevre) Ocak 1896 ve Temmuz 1897 arasında çıkartılmıştır. Bu dönemdeki yayınlar, açıkça Padişah ve Osmanlı bürokrasisini hedef alan siyasi eleştirilerle doludur. Mizan Gazetesi'nin üçüncü dönemi; II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Temmuz 1908 - Nisan 1909 tarihleri arasında İstanbul'da günlük olarak çıkarılmaya başlanmıştır. Bu dönemde yönetime gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelik eleştirilerin yoğunlukta olduğu yazılardan oluşmaktadır. Gazetenin bu son döneminde eleştirel tutum, Mizancı Murad Bey'in 31 Mart Vakası'nın tertipçilerinden biri olduğu iddiasıyla mahkûm edilmesine ve Mizan Gazetesi'nin kapatılmasına neden olmuştur.³¹

Mizancı Murad, ülkeyi geri kalmışlıktan kurtararak ilerlemesini sağlamanın ve cemiyetteki bozulmayı engellemenin tek yolunun herkesin eğitilmesi yoluyla gerçekleşeceğini "Turfanda mı Turfa mı?" adlı romanında anlatmıştır. Ona göre, ülkede ihtiyaç duyulan okullar bir an önce açılmalı, özel teşebbüsler desteklenerek ilk ve orta dereceli okullar kurdurulmalı, eğitimle ilgili faaliyet gösterecek kişilerin önündeki bürokratik engeller kaldırılmalı, eğitim hizmetleriyle ilgili ihtiyaçların tam anlamıyla karşılanabilmesi için gerekli olan maddi kaynaklar mutlaka seferber edilmelidir.³²

"Turfan da mı Yoksa Turfa mı?" romanının etkisini Mithat Cemal Kuntay'ın anılarında görebiliriz. Şöyle ki;

"Cezmi'yi, Tarık'ı okuduktan sonra bana da okumam için veren validem, bir gün bana bir kitap daha verdi: Turfanda mı Turfa mı? Validem ilave etti: Sakın kimseye

29 Emrah Yıldız, "Osmanlı Devleti'nde Bir Dünya Tarihi Deneyimi: Mizancı Mehmed Murad ve Tarih-i Umumi'si", *Türk Tarih Eğitimi*, Cilt 4, Sayı 2, 2015, s. 119.

30 Yıldız, "Osmanlı Devleti'nde Bir Dünya Tarihi Deneyimi: Mizancı Mehmed Murad ve Tarih-i Umumi'si", s. 130.

31 Yıldız, "Osmanlı Devleti'nde Bir Dünya Tarihi Deneyimi: Mizancı Mehmed Murad ve Tarih-i Umumi'si", s. 212-213.

32 Mehmet Özdemir ve Zekeriyya Kantaş, "Mizancı Murad ve Turfanda mı, Turfa mı? Romanında Eğitim", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim*, Cilt 3, Sayı 2, 2014, s. 271-272.

gösterme, mektebe götürme! Yasaktır! Yasak olması, eseri, gözümde Cezmilere, Tarıklara müsavi yaptı, ve itiraf ederim ki, Kemal'in ve Abdülhak Hâmid'in eserlerinin, o zaman, bence, ve hatta belki benim neslimce değerlerinin bir sebebi de yasak olmaları idi. Gizli okuduğumuz bu kitaplar, o derece olağanüstü büyüktü ki, onların manevi hacimleri bize de sirayet ediyor ve on beş - on altı yaşında olmamıza rağmen büyük adam oluyorduk.³³

Mizancı Murad Bey'in ön plana çıkan eserleri Mizan Gazetesi, Tarih-i Umumi adlı altı ciltlik kitabı ve Turfan da mı Yoksa Turfa mı? adlı romanlarıdır. Bu eserlerinin yanı sıra “*Muhtasar Tarih-i Umumi, Devr-i Hamidi Asan, Muhtasar Tarih-i İslam, Le palais de Yıldız et la sublime port (Yıldız Saray-ı Hümayunu ve Babıali), Müdala Niyetine Bir Tecavüz, La Force et la Faiblesse de la Turquie, Mücadele-i Milliye, Tencere Yuvarlandı Kapağını Buldu, Tarih-i Ebü'l-Faruk, Hürriyet Vadisinde Bir Fence-i İstibdad, Enkaz-ı İstibdad İçinde Züğürdün Tesellisi, Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi?, Taharri-i İstikbalde Tatlı Emeller Acı Hakikatler, Akıldan Bela*” eserleri vardır.³⁴

Osmanlı İmparatorluğunu kurtarmaya çalışan Türk aydınlarından biri olan Mizancı Murad Bey'in eserlerinin hâkim fikri de imparatorluğu kurtarma fikridir. Mizancı Murad imparatorluğun kurtuluşunu, Avrupa'nın medeniyetinin geldiği noktaya erişmeyi hedeflemiş ve bunun da İslam dininin değerlerinden kopmadan yapılması gerektiğini düşünmüştür. Ayrıca Osmanlı birliğinin sağlanmasıyla imparatorluğun kurulacağına inanmış ve dilin Türkçeleşmesine çalışmıştır.³⁵

Mizancı Murad Bey'in İslamcılık ve Batıcılık akımlarını harmanlayarak kendi içinde ılımlı bir tavır ortaya koyduğu düşünceleri, yaşadığı dönemin sosyal ve siyasi olaylarına ve edindiği tecrübelerine bağlı olarak gelişmiştir. Bu durum dönem dönem Mizancı Murad Bey'in birbiriyle çelişkili gözükebilecek kararlar almasına sebep olmuştur. Mizancı Murad Bey hem Mülkiye'de hocalığı hem de vermiş olduğu eserler ile kendi dönemini ve sonraki nesilleri etkilemeyi başararak son dönem Osmanlı modernleşmesine etki etmiştir.

3. Osmanlı Modernleşmesi ve Mekteb-i Mülkiye

Osmanlı en uzun yüzyılında imparatorluğun kötü gidişatını durdurabilmek adına askeri, ekonomik, bürokrasi, sosyal ve eğitim alanlarında reform çalışmalarına gitmiştir. Hem eğitim hem bürokrasi alanında reform çalışmalarından biri de Mekteb-i Mülkiye'dir. Osmanlı, Enderun Mektebi'nin bozulması sonucu bürokrat yetiştirebilmek adına farklı reform çalışmaları yapmıştır. Mekteb-i Mülkiye de bu süreçte kurulmuş ve hem Osmanlı hem de Türkiye tarihine etki ederek varlığını sürdürmektedir.

33 İlgazi, “Mizancı Murad ve Jön Türkler”, s. 115.

34 Yıldız, “Osmanlı Devleti'nde Bir Dünya Tarihi Deneyimi: Mizancı Mehmed Murad ve Tarih-i Umumi'si”, s. 125.

35 Emil, *Son Dönem Osmanlı Aydını: Mizancı Murad Bey*, s. 150.

3.1. Mekteb-i Mülkiye'nin Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nde bürokrat yetiştirmek amacıyla kurulan okul Enderun Mektebi'di. Enderun Mektebi, Osmanlı'nın imparatorluk haline gelmesinde ve yükselme döneminde yetiştirdiği bürokratlar ile verim sağlamıştır. Fakat, Osmanlı yıkılma dönemine girdiğinde imparatorluğun işleyen tüm çarkları bozulmaya başlamıştı ve bunlardan biri de Enderun Mektebi'nin liyakatlı ve yetenekli bürokrat yetiştirme özelliğini yitirmesiydi.

Osmanlı' da, Enderun Mektebi'nin yerine II. Mahmut döneminde reformsal çalışmalar yapılmıştır ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan kurtarılabilmesi için yapılan düzenlemeler sadece askeri alanda değil, devletin yeniden örgütlenmesinde de kendisini göstermiştir. Devlet memurlarının donanımsızlığı II. Mahmut'un Tanzimat'ın hemen öncesinde Mekteb - i Maarif - i Adliyye ve Mekteb - i Ulum - u Edebiyye'yi kurmasıyla ve Tanzimat'tan sonrada rüştiyelerin tesisi ve yaygınlaştırılmasıyla aşılmaya çalışılmıştır. Yeni okullar kurulduktan sonra, devlet dairelerine memur alınmasında bu okulların mezunları tercih edilmiştir.³⁶

Kurulduklarında, Sübyan mekteplerinin daha iyi öğretim veren üst sınıfları gibi düşünülen Rüştiyeler, Tanzimat döneminde çok geçmeden genel orta öğretimin en alt düzeyindeki okullar olarak şekillenmiştir. Askeri Rüştiyeler dışında kalanlara Mülkiye Rüştiyeleri adı verilmiştir. 1846'da Mekatib - i Umumiye Nazırlığı kurulduktan sonra açılmış ve sayıları da oldukça artmıştır. 1852'de İstanbul'da 12 Rüştiye varken bu sayı 1874'de 18'e ulaşmıştır. Mülkiye Rüştiyeleri'nin mezunları daha çok kalemlere memur olarak girmişlerdir.³⁷

Siyasal Bilgiler Okulu; devlet yönetimine uzman yönetici yetiştirme amacı ile 28 Ocak 1859 tarihinde iki yıllık dereceli gündüzlü bir okul olarak İstanbul'da Atik Ali Paşa Camii karşısında Mekteb-i Mülkiye adı altında açılmıştır. Mektebe alınacak öğrenciler seçilirken birinci grup öğrencinin genç ve yetenekli memurlardan, ikinci bir grup öğrencinin ise yirmi beş-otuz yaş arasındaki okuma yazma bilen kişiler arasından sınavla alınmasına karar verildi. Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'ne bağlanacak mektebin mezunları kaymakam, kaza ve mal müdürü olacaklardı. Bu mektebde eğitim süresi iki yıl olup devam zorunluluğu vardı.³⁸

Mekteb-i Mülkiye asıl gelişimini II. Abdülhamit döneminde yaşamıştır. II. Abdülhamit'in 2 Şubat 1877 tarihli bir iradesi ile, mektebin programı Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin üzerinde yer alacak bir yüksek okul olarak yeniden düzenlendi ve

36 Yıldız, "Osmanlı Devleti'nde Bir Dünya Tarihi Deneyimi: Mizancı Mehmed Murad ve Tarih-i Umumi'si", s. 126.

37 İsmail Güven, *Osmanlı Eğitiminin Batılılaşma Evreleri*, Ankara, Naturel Yayınları, 2003, s. 36.

38 "Mekteb-i Mülkiye Tarihçesi", Mekteb-i Mülkiye, Erişim: 29 Eylül 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekteb-i-mulkiyye>.

adı Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne olarak değiştirildi. 1915'e kadar Maarif (Milli Eğitim) Bakanlığı'na bağlı olarak eğitim vermiştir.³⁹

İlk yıl okula Bâb-ı Ali memurlarından, Medreselerden seçilen 100 öğrenciden 30'u iki yıl sonra mezun oldular. Okulun eğitim süresi 1861'de 4 yıla çıkartılmıştır. 1908'den sonra önemi daha da artan Mülkiye Mektebi ileri düşüncelerin kaynağı olmuştur. 1916'da Darülfünun'a bağlanmış, 1918'de tekrar ayrı okul konumunu kazanmıştır. 1931'e değin, 1867 mezun vermiştir.⁴⁰

Osmanlı'nın bürokrat yetiştirmek üzere kurguladığı Mekteb-i Mülkiye her ne kadar iç tüzüğünde değişiklikler yaşasa da asıl kimliğini korumuş ve Cumhuriyet kadar varlığını muhafaza etmiştir. Yeni kurulan Türkiye içinde önem arz eden Mülkiye, yetiştirdiği bürokratlar, akademisyenler ve daha nicesiyle devlete yetişmiş insan kaynağı hazırlamıştır. Her ne kadar günümüzde resmi adı Ankara Siyasal Bilimler Fakültesi olsa da hala okul Mülkiye diye anılmakta ve mezunlarına da Mülkiyeli denmektedir.

3.2. Mülkiyeli Kimliğinin Oluşumuna Mizancı Murad Bey'in Etkisi (1877- 1887)

Mizancı Murad Bey'in yaşadığı dönemde onun tanınmasını ve Jön Türkler arasında saygın biri haline gelmesini sağlayan süreç, Mekteb-i Mülkiye'de hocalık yaptığı dönemle başlar. Mekteb-i Mülkiye'de Fransızca ve Rusça bilmesinin de etkisiyle okuduğu yabancı kaynaklardan aldıklarını sentezleyerek genç Mülkiyelilere aktarmıştır.

Mizancı Murad Bey, Mekteb-i Mülkiye'deki hocalığı ile ilgili durumunu: “*Hizmetim Mülk'ün istikbali itibariyle pek büyük idi, onunla müfterih idim.*” diyerek ifade eder.⁴¹ Mizancı Murad Bey'in Mekteb-i Mülkiye'de hocalık yaptığı süre boyunca yetişen ve anılarını kale alan pek çok kişi Mizancı Murad Bey'den de bahsetmeyi unutmamıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Öğrencisi olan Rıza Tevfik'in tanıklığına göre;

“Gençliğim büyük bir heyecan ve uyanıklık devrine rastladı. Ben Mekteb-i Mülkiye'de iken, yani 1888 ve 1890 yıllarında Ziya Paşaların, Namık Kemallerin, Abdülhak Hamitlerin bir kitabı hatta bir beyti bizim vicdanımızda kıyametler koparırdı. Bize Murat Bey tarih dersi verir ve hiç kimseden sakınmayarak Fransa ihtilalini dahi kemal-i belagatla takrir eder, anlatırdı. Bu takrirlerin öğrenciler üzerindeki etkisi, onları teneffüslerde ihtilal sahnelerini, ihtilalcilerin rollerini benimseyerek, canlı tablolar haline getirmeye yöneltiyordu.” demiştir.⁴²

Başka bir öğrencisi Ahmet İhsan Bey'in tanıklığına göre:

39 “Mekteb-i Mülkiye Tarihçesi”.

40 Necdet Sakaoglu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2003, s. 84.

41 Emil, *Son Dönem Osmanlı Aydını: Mizancı Murad Bey*, s. 76.

42 Tevfik Çavdar, “Fransız İhtilali, Mekteb – Mülkiye ve Mizancı Murad Bey”, *Mülkiye*, Cilt 26, Sayı 237, 2002, s. 225.

“Mülkiye Mektebi'nde geçirdiğim beş sene, hayatımın en tatlı parçasıdır. Merhum Murad Bey, umumi tarih dersinde hepimize çok büyük ibret levhaları verir ve bizi dünya azametlerine alıştırdı ve bu münevver muallimin takrirlerinde, o zamana kadar gittiğimiz mekteplerde yahut evlerimizde dinlemeye alıştığımız batıl itikadlardan, çorak ananelerden eser bulunmazdı. Murad Bey, Mülkiye Mektebi'nden yetişecek efendilerin Türkiye'de uyandığını görmek, dilediği yenilik ve medeniyet aşkı ile doldurmak isterdi.” diye belirtmiştir.⁴³

O dönemde öğrencisi olan Ali Kemal'in tanıklığına göre:

“Murad Bey haftada bir kere derse gelirdi, fakat şahane gelirdi. Bize Roma tarihini okuturdu. Öyle güzel okuturdu ki, tarzı takririne, mütalaalarına, muhakemelerine hepimizi hayran kılardı. Zannetmem ki bu devr – i hürriyette bile mekatib- i aliyemiz, böyle bülend mertebe bir üstad görmüş olsun. Öbür hocalar, kürsülerine otururlar, muhterizane, mukayyidane derslerine devam ederlerdi. Murad Bey ise pek serbest bir şekil alır, adeta bir hatib tavrını takınır, bir ictima – i umumide söz söyler gibi öyle samimi, âzâde bir eda ile ders verirdi. Hiç hatırımdan çıkmaz. Bir kere Sezar'ın faciayı katlini anlatıyordu ki; “Vay Brütüs, sen de mi?” nidâyı muhrık – i marufunu ref' eylerken, farkına varmadan elini dayadığı sandalyeyi havaya kaldırmış, sonra birdenbire yere indirince çatır çatır kırılmıştı. Biz de bu çatırdıları neden sonra işitmiştik.” demiştir.⁴⁴

O dönemde yaşayan Ahmet Rasim de Mizancı Murad Bey'le ilgili:

“Tarih gibi pek munis can olması lazım gelen bir ilmi mahsus bile nazar – ı istifaden dür kalıyordu. Murad Bey merhumun tedrisatı tarihiyyesinden istifade etmiş olan Mekteb-i Mülkiye talebelerinden birkaçından maada kadar kadr-i tarihi anlamış olanlar mevkut derecesinde oluyordu.” demiştir.⁴⁵

O dönemde yaşayan Yahya Kemal Beyatlı'nın Mizancı Murad Bey ile ilgili;

“Murad Bey bir mebtidir (bu ne demek?), Talim-i Tarihi ilk defa bir Türk mektebine o ithal etti. Tarih-i Umumiyi bir Osmanlı terbiyesi haline soktu. Bir devri istibdatı bir devri ahrar yetiştirdi. Reitschke'nin hocalıkta Alman milletine ettiği himmeti, Murad Bey Osmanlı hürriyetine etmiştir.” demiştir.⁴⁶

O dönemde yaşayan Ahmet Bedevi Kuran da Mizancı Murad Bey'in eseri Tarih- i Umumi için;

“Tarihi Umumi”si o devir için başlı başına bir varlıktır. Gençlik arz üzerinde yaşayan milletlerin hal ve şanını, hükümetlerin idare tarzını ve geçirdikleri istihaleleri, hep o eserin mütalâasından öğrenmiş; münevverlerin tarihi, kültürü bu sayede inkişaf eylemiştir.” demiştir.⁴⁷

43 Çavdar, “Fransız İhtilali, Mekteb – Mülkiye ve Mizancı Murad Bey”, s. 237.

44 Emil, *Son Dönem Osmanlı Aydını: Mizancı Murad Bey*, s.54.

45 Çavdar, “Fransız İhtilali, Mekteb – Mülkiye ve Mizancı Murad Bey”, s. 238.

46 Çavdar, “Fransız İhtilali, Mekteb – Mülkiye ve Mizancı Murad Bey”, s. 238.

47 Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 173.

Mizancı Murad ile ilgili anıları okuduğumuzda kendisinin yaşadığı döneme etkisi göz ardı edilemez. Anıları birleştirerek okuduğumuzda bozulan Osmanlı eğitim sistemi içerisinde Mülkiye'de tarih hocalığı sırasında yeni bir inşa süreci başlatmıştır. Tarih derslerini yaşayarak anlatması, yabancı kaynaklardan edindiği bilgileri öğrencilere sunması onu farklı kılmıştır.

Mülkiyelilerin, mektebe seçilme esnasında genel olarak Türkler arasından seçildiğini göz önüne alırsak ve dönemin şartlarının sosyal ve kültürel olarak Osmanlı'da geri kaldığını görürsek, Mizancı Murad'ın tarih dersleri üzerinden Mülkiyelilerde nasıl bir kimlik oluşturduğunu anlayabiliriz. Bulunduğu şartlara bağlı kalmayan, kendini geliştiren, entelektüel kimliğe sahip Mülkiyelilerin gelişmesine ve arkadan gelecek nicesinin de önüne örnekler çıkarma konusunda Mizancı Murad dönemin Mülkiyesi'ne etki etmiştir.

Sonuç

Mizancı Murad Bey, Osmanlı'nın en uzun yüzyılında yaşamış bürokrat, tarih hocaı, gazeteci ve yazar kimliğiyle ön plana çıkan bir isimdir. Çocukluk çağında aldığı Kur'an ve din eğitimi ile Arapçayı öğrenmiş, sonrasında da Rusya'da lise eğitimi sırasında Fransızcasını geliştirmiştir. İstanbul'a geldiğinde de Osmanlı bürokrasisinde görev alarak Türkçeyi öğrenmiştir. Mizancı Murad'ın 3 farklı dili bilmesi ve Osmanlı bürokrasisinin yozlaşmışlığına tanıklık etmesi onun Mekteb-i Mülkiye'de verdiği derslere daha çok önem vermesine sebep olmuştur. Çünkü; Mizancı Murad, Mekteb-i Mülkiye'nin Osmanlı'nın kaderini etkileyecek bürokratları yetiştireceğinin farkındaydı.

Mülkiye'de hoca olduğu yıllar içerisinde derslerde Fransızca ve Rusça kaynaklardan faydalıyor, tarih derslerini yaşayarak anlatıyordu ve bu durum dönemin Mülkiyeli kimliğinin gelişmesine katkı sağlıyordu. Mizancı Murad Bey, Osmanlı'nın kurtuluş reçetesini İslami bilinci kaybetmeden Batı'nın gelişmişlik seviyesine ulaşmada görmüş ve bu ölçüde bunu başarabilecek nesillerin yetişmesi için büyük çaba sarfetmiştir. Mizancı Murad Bey'in Mülkiyeli gençlere vermeye çalıştığı, gelişmeyi hedefleyen kimlik karşılığını bulmuş ve Mülkiyeli gençler de dönemin aydın ve bürokrat sınıfları içerisinde yer almıştır. Ayrıca oluşturulan bu kimliğin temellerinin atılmasında Mizancı Murad Bey'in rolü yadsınamaz bir gerçektir.

Mekteb-i Mülkiye'nin kuruluş misyonu devlete iyi yetişmiş, liyakatli ve kendini geliştirmeyi hedefleyen nesiller yetiştirmektir. Bu hedef doğrultusunda Mülkiye, Osmanlı'nın son döneminde kurulup günümüze kadar varlığı sürdürerek ve misyonunu devam ettirerek gelmiştir. Her ne kadar günümüzde Ankara Üniversitesi'ne bağlı Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak anılsa da yıllardır devam eden gelenek sürmekte ve mezunlarına "Mülkiyeli" denmekte ve Mülkiyelilere ait bir "Mülkiyeli kimliği" varlığını korumaktadır.

Kaynakça

- “Jön Türkler Hakkında Bilgi”, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/jon-turkler>), (Erişim: 15 Eylül 2019).
- “Mekteb – i Mülkiye Tarihçesi”, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/mekteb-i-mulkiye>), (Erişim: 15 Eylül 2019).
- Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara, İmge Kitabevi, 2014.
- Akyıldız, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- Aslan, Taner, “İttihâd-ı Osmanî’den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne”, *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sayı 47, 2008, s. 79 – 120.
- Burak, Durdu Mehmet, “Osmanlı Devleti’nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, Sayı 14, 2003, s. 291- 318.
- Çavdar, Tevfik, “Fransız İhtilali, Mekteb – Mülkiye ve Mizancı Murad Bey”, *Mülkiye*, Cilt 26, Sayı 237, 2002, s. 233 – 240.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye’nin Modernleşme Tarihi 1839 – 1850*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2019.
- Çolak, İsmail, “Osmanlı’nın Avrupa’ya Gönderdiği Talebeler”, *Somuncubaba*, Sayı 203, 2003, s. 76 – 82.
- Emil, Birol, *Son Dönem Osmanlı Aydını: Mizancı Murad Bey*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009.
- Güven, İsmail, *Osmanlı Eğitiminin Batılılaşma Evreleri*, Ankara, Naturel Yayınları, 2003.
- İbrahim Temo, “İttihat-ı Osmanî Cemiyeti Kuruluş”, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-temo>), (Erişim: 20 Eylül 2019).
- İlgazi, Abdullah, “Mizancı Murad ve Jön Türkler”, *History Studies*, Cilt 1, Sayı 1, 2009, s. 108 – 133.
- Karpat, Kemal Haşim, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2017.
- Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895 – 1908*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.
- Otaç, Tuğrul, “Mizancı Murad Bey ve Jön Türk İlişkileri”, *Tarih Okulu*, Sayı 35, 2018, s. 760 – 806.
- Özdemir, Mehmet ve Zekeriyya Kantaş, “Mizancı Murad ve Turfanda mı, Turfa mı? Romanında Eğitim”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim*, Cilt 3, Sayı 2, 2014, s. 247 – 273.
- Polat, Ferihan ve Derer, Gündüz. “Türk Siyasi Tarihinde Muhafazakâr Batılılaşma Yanlısı Bir Jön Türk: Mizancı Murad”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar*, Cilt 9, Sayı 43, 2016, s. 882 – 890.
- Sakaoğlu, Necdet, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2003.
- Ülken, Halit Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Yıldız, Emrah, “Osmanlı Devleti’nde Bir Dünya Tarihi Deneyimi: Mizancı Mehmed Murad ve Tarih-i Umumi’si”, *Türk Tarih Eğitimi*, Cilt 4, Sayı 2, 2015, s. 113 – 135.
- Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.

MEKTEB-İ MÜLKİYE-İ ŞÂHÂNE İDÂDÎSİ: MERCAN İDÂDÎSİ

Tülay ERÇOŞKUN*

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat öncesinde memurlar, iş içinde eğitim yöntemiyle buldukları dairelerde yetişmekteydi. II. Mahmut döneminin sonlarında memur yetiştirmek için *Mekteb-i Maarif-i Adliye* ve *Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye* okulları açılmıştı. 1858'de memur yetiştirme meselesi yeniden ele alınmış; 9 Mayıs 1858 tarihli iradeyle Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiyye adlı yeni bir okulun açılması, okulun öğrencilerinin bir kısmının genç ve yetenekli memurlardan, bir kısmının da 25-30 arasındaki kimselerden sınavla belirlenmesine karar verildi. Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'ne bağlanacak bu okulun mezunları kaymakam, kaza ve mal müdürü olacaktı. Eğitim süresi iki yıl olup devam zorunluluğu vardı. Okul 20 memurlardan, 30 sınavla seçilen toplam 50 öğrenci ile 12 Şubat 1859 tarihinde törenle eğitime başladı. 12 Ocak 1861'de sadrazam, şeyhülislâm ve hükümet üyelerinin huzurunda yapılan sınavla okuldan 33 kişi mezun oldu ve kaza müdürlüklerine tayin edildi. 1879'a kadar mektepten mezun olan 162 öğrencinin tamamı Müslümandı. Bu tarihten itibaren gayrimüslim öğrenciler de okula kabul edildi.

Mekteb-i Mülkiyye esas gelişimini II. Abdülhamid döneminde gösterdi. II. Abdülhamid, 2 Şubat 1877 tarihli iradesiyle mektebin programının Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi'nin üzerinde yer alacak bir yüksek okul (âlî mekteb) olarak yeniden düzenlenmesini istedi. Bunun üzerine Şûrâ-yı Devlet'in yaptığı çalışmalar neticesinde, idâdî ve yüksek okul olmak üzere iki kısımdan oluşan ve padişahın himayesinden dolayı Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne adını alan okulda eğitim süresinin 5 yıla çıkarılmasına ve öğrencilerin 18-35 yaş grubu arasından seçilmesine karar verildi.

Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne, idâdî kısmına 50 ve yüksek kısmın birinci sınıfına 13 kişi alınarak 1 Aralık 1877'de yapılan bir törenle Sultan Mahmud Türbesi yakınındaki eski Maarif Nezâreti binasında eğitime başladı.

5 Ocak 1892 tarihinde yapılan bir düzenlemeyle yüksek ve idâdî kısımlarına birer yıl ilâve edilerek öğrenim süresi 7 yıla çıkarıldı. Ermenice ve Rumca dersleri mektebin yüksek kısmının müfredatına eklendi ve mezunların memuriyet alanları daraltıldı. Mekteb-i Mülkiyye'de idâdî kısmının yüksek kısımdan ayrılmasına dair irade 1886'da çıktı, ancak 1900 yılına kadar uygulanamadı. Bu tarihte idâdî kısmı Mercan'daki Sultan Sarayı'na nakledilerek *Mercan İdâdîsî* adını aldı; böylece Mekteb-i Mülkiyye'nin eğitim süresi 3 yıla inmiş oldu. Öğrencilerin Arapça, Rumca, Ermenice ve Bulgarcadan birini

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ercoskun@ankara.edu.tr.

her üç sınıfta da okumaları zorunluydu. İdâdilerin yaygınlaşmasıyla beraber mektep mezunlarının buralara öğretmen ve müdür olarak tayin edilmelerine imkân tanındı.¹

1. Mercan'da Kâin Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne İdâdîsi Tevzi-i Mükâfât Cetvelleri

II. Abdülhamid döneminde bir yüksek okul (âlî Mekteb) niteliğine getirilen Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne'de 1879'dan itibaren "diploma ve mükâfât tevzi' merasimleri" düzenlenmeye başlamış, bu törenler 1914'e kadar devam etmiştir.²

Mekteb-i Mülkiyye'nin tarihiyle ilgili önemli bilgiler sunan birincil kaynaklardan *Tevzi-i Mükâfât cedvellerinden* ikisi SBF'de dört tanesi de SBF Kütüphanesindedir.³ 1900-1901 yılı mükâfât cedvelinde sadece 3 yıllık âlî kısım sınıfları sayıldığını belirten Baskıcı, idâdî kısmının lağvedildiğini, bunun sebebinin de 1899'a doğru hemen hemen bütün vilayet ve livâlarda idâdîlerin açılmış bulunması ve buralardan Mülkiyye'ye yetecek miktarda mezun verilir hale gelmesi olarak ifade edildiğini belirtmektedir.⁴

II. Abdülhamid Dönemi yönetiminin başlangıcında İstanbul'da 7, taşrada ise ancak 1 idâdî bulunmaktaydı. II. Abdülhamid iktidarının sonunda ise imparatorluk dâhilinde 93 adet resmi, 11 adet özel, 5 aded de askerî olmak üzere toplam 109 idâdî mektebi eğitim vermekteydi. Bu tarihte İstanbul'da Mercan, Vefa, Numûne-i Terakkî, Üsküdar, Makriköy ve Kabataş idâdîleri olarak toplam 6 idâdî vardı.⁵

1900-1901 yılında idâdî ve âlî kısımları birbirinden ayrılmakla birlikte, aşağıda künyelerini vereceğimiz idâdî tevzi-i mükâfât cedvellerinin kapaklarında yer alan isimler Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne İdâdîsi olarak geçmektedir. İdâdî kısmı tamamen lağvedildiyse ve Mekteb-i Mülkiyye'den ayrıldıysa da 1908 yılına kadar hâlâ adında okulun adının da okulun adı da "Mercan'da kâin Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne İdâdîsi Tevzi-i Mükâfât Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1316-1317, 1. Def'a, Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye, 1319 gibi yer almaktadır.

Mekteb-i Mülkiyye'nin İdâdî kısmının Tevzi-i Mükâfât Cedvellerinden Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Nadir Eserler koleksiyonunda yer alanlar: "Mercan'da kâin Mekteb-i Mülkiyye-yi Şâhâne İdâdîsi Tevzi-i Mükâfât

-
- 1 Ali Akyıldız, "Mekteb-i Mülkiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, s. 240-242.
 - 2 Murat Baskıcı, "Mülkiye Tarihinden Bir Yaprak: Tevzi-i Mükâfât Cetvelleri", *Mülkiye*, Cilt 33, Sayı 265, 2014, s. 221.
 - 3 Murat Baskıcı, "Mülkiye Tarihinden Bir Yaprak: Tevzi-i Mükâfât Cetvelleri", s. 222.
 - 4 Murat Baskıcı, "Mülkiye Tarihinden Bir Yaprak: Tevzi-i Mükâfât Cetvelleri", s. 223.
 - 5 Cezmi Eraslan, "İdâdîler-Ortaöğretim", *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Eğitim*, Cezmi Eraslan (Ed.), İstanbul, Üsküdar Belediyesi, 2017, s. 105.

Cetvelleri”nde Ders Yılları: 1316-1317 [1900-1901], 1. Def’a⁶; 1317-1318 [1901-1902]⁷; 1318-1319 [1902-1903]⁸; 1320-1321 [1904-1905] ve 1321-1322 [1905-1906]⁹; 1322-1323[1906-1907]¹⁰.”

1907-1908 Ders yılına ait olan eserin kapağında Mülkiye’nin adı olmaksızın “Mercan Mekteb-i İdâdîsi Tevzi’-i Mükâfât Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1323-1324¹¹ bilgisi yer almaktadır. Milli Kütüphanede kataloglarında da yer alan 1323-1324 [1907-1908] ders yılına ait mükâfât cedvelinde de aynı şekilde Mülkiye’nin adı yer almamaktadır.¹² Benzer biçimde 31 Ocak 1908 [31 Kanun-i Evvel 1323] tarihli Mustafa Şemseddin’e verilen tahsin varakasında da okulun adı sadece “Mercan-i Mekteb-i İdâdîsi” olarak geçmektedir.¹³

Milli Kütüphane katalogunda 1 Def’a olarak yayınlanan 1316-1317 ders yılına ait mükâfât cedvelinde “Mekâtib-i Mülkiye-i Şâhâne İdâdîsi Tevzi’-i Mükâfât Defteri” yazmaktadır.¹⁴ 1317-1318 ders yılına ait olan mükâfât cetvelinin adında Mercan yerine Üsküdar yazmaktadır ve sayfa sayılarında da farklılık vardır. *Üsküdar’da kâin Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne İdâdîsi Tevzi-i Mükâfât Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1317-1318*.¹⁵

-
- 6 *Mercan’da kâin Mekteb-i Mülkiye-yi Şâhâne İdâdîsi Tevzi’-i Mükâfâr Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1316-1317*, 1. Def’a, Dar’ül-hilâfetül-aliyye, 1319.
 - 7 *Mercan’da kâin Mekteb-i Mülkiye-i Şâhân İdâdîsi Tevzi’-i Mükâfâr Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1317-1318*, Matbaa-i Asir, 1318.
 - 8 *Mercan’da kâin Mekteb-i İdâdî-i Mülkiye-i Şâhâne Tevzi’-i Mükâfâr Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1318-1319*, İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, [basım tarihi yok], Katalogta bu eserden iki nüsha vardır.
 - 9 *Mercan Mekteb-i İdâdî-i Mülkiye-i Şâhâne Tevzi’-i Mükâfâr Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1320-1321*, [İstanbul], Mahmud Bey Matbaası, 1321 ilk kapakta yer alan bilginin ardından *Mercan Mekteb-i İdâdî-i Mülkiye-i Şâhâne Tevzi-i Mükâfâr Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1321-1322*, 5. Def’a, [İstanbul] Mahmud Bey Matbaası, 1322.
 - 10 *Mercan Mekteb-i İdâdî-i Mülkiye-i Şâhâne Tevzi’-i Mükâfâr Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1322-1323*, [İstanbul]: Mahmud Bey Matbaası, 1323.
 - 11 *Mercan Mekteb-i İdâdîsi Tevzi’-i Mükâfât Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1323-1324*, [İstanbul], Matbaa-i Amire, Sene-yi Hicriyye 1326.
 - 12 *Mercan Mekteb-i İdâdîsi Tevzi’-i Mükâfât Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1323-1324*, [İstanbul], Matbaa-i Amire, 1326 [1910].
 - 13 Salt Arşivde yer alan kayıтта “Dördüncü Sınıf İkinci Şube Talebesi 746 numaralı Şemseddin Efendi’ye hüsn-i hal ve hareketle muntazimen devamı nedeniyle verilmiştir” bilgisi yer almaktadır. (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/193415?mode=simple>).
 - 14 *Mekâtib-i Mülkiye-i Şâhâne İdâdîsi Tevzi-i Mükâfât Cedveli:1316-1317*, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1319 [1903], EHT 1946 A 533.
 - 15 *Üsküdar’da kâin Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne İdadisi tevzi-i mükâfât cedveli: Sene-i dersiyeye 1317-1318*, [Y.y.], Matbaa-i Asir, 1318 H [1900 M]. EHT 1975 A 328.

Yine Milli Kütüphane Katalogunda 1314-1315 Sene-yi Dersiyyesine Mahsus Tevzi'-i Mükâfât Cedvelinde “Üsküdar Mekteb-i İdâdiyye-i Mülkiye” adı geçmektedir.¹⁶

1900'lerin başında Mercan İdâdisi Beyazıt Mercan yokuşunda bulunan tarihi “Ali Paşa Konağı”nda hizmet vermişti. Sultan Abdülaziz'in sadrazam Âli Paşa için 1865'te yaptırdığı konağın, mimarlar Agop ve Sarkis Balyan tarafından tasarlandığı tahmin edilmektedir. Temmuz 1911'de çıkan yangında harap olan bina, halk arasında “Yanık Saraylar” olarak anılan yapı günümüze ulaşamamıştır.¹⁷ Mercan yokuşunun başında ve Süleymaniye'ye giden cadde üzerindeki konak da Sadrazam Âli Paşa'nındı. Eskiden ahşap olan bu konak, Âli Paşa Girit'te iken yanmış ve yerine dışı kârgir içi ahşap olan büyük Mercan konağı inşa olunmuştu. Âli Paşa'nın ölümünden sonra konak vereseden alınarak Meşihat dairesi yapılmış, bilahare de Abdülmecid'in büyük kızı Fatma Sultan'a tahsis edilmiş, II. Abdülhamid zamanında ise burada Abdülaziz kızlarından Saliha ve Nazime Sultanlar oturmuşlardı. Âli Paşa konağı, sultanlar çıktıktan sonra bir müddet Mercan İdâdisi olmuş, daha sonra Harbiye Nezaretine devredilerek Erkân-ı Harbiye-i Umumiyye Dairesi halinde kullanılmıştı. Konak Lâleli, Aksaray yangınında yanmış ve uzun müddet harabesi (yanık saray) diye anılmıştır.¹⁸

2. Tevzi'-i Mükâfât Merasimi ve Cedvellerin İçeriği

Her senenin sonlarına ve mektebin açılacağına doğru yapılan Tevzi-i Mükâfât merasimi hakikaten zikre değer ve hatıralarım arasında yer eden muhteşem bir tören idi. Mektep bahçesinin, eski binanın duvarı üzerinde hazırlanan cephe nazara çarpardı. Bu cephenin orta yerine (Hünkâr Arması) konulmuş olurdu. İki tarafına altun yıldızla yazılmış ve yıldızlı çerçeveler içine alınmış iki levha asılırdı. Bunların birinde: Şeref, neseple değil, edepdir ve diğerinde de İlmin rütbesi derece üzerindedir yazılı idi. Her sınıfın birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncülerine ve aynı derecede şehâdetname alanlarına Padişah tarafından altun saat ve bu kabilden kıymetli hediyeler gönderilmiş olurdu. Bunları Mabeyn Başkâtibi ve diğer mabeyinciler getirirlerdi. Sadrazam ve bütün nazırlar ve diğer yüksek memurlar cephenin önünde sıralanmış koltuklara otururlar; bu cepheye karşı dizilmiş bulunan sıra ve sandalyeler de talebe velilerine tahsis edilirdi. Bahçe, yanındaki Sultan Mahmud Türbesinin geniş bahçesinden takriben 50m. kafesle ayrılmış olurdu. Kafesin arkasındaki sıralarda da hanımlar otururlardı. Teseddürden dolayı böylece ayrılmış olurdu. Mektepte bulunduğum zaman umum sınıfların talebe toplamı 1000 kadar vardı. Bunların kadın, erkek ve her cinsten ebeveynleri ve akrabaları 1000'den fazla olarak hazır bulunurlardı. Askeri Müzika, merasime (Hamidî Marşı) ile başlar, herkes kıyam ederdi. Şehadetnameler ve her sınıfın mükâfâtları müdür tarafından sahiplerine

16 *Üsküdar Mekteb-i İdâdiyye-i Mülkiyyenin 1314-1315 Sene-yi Dersiyyesine Mahsus Tevzi'-i Mükâfât Cedveli*, [İstanbul, yayınlayan yok, 1900?], EHT 1948 A 474.

17 Semavi Eyice, “Âli Paşa Konağı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayımları, 1993, s. 198-199.

18 Halûk Y. Şehsuvaroğlu, “İstanbul Konaklarına Dair”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu*, Ekim 1958, s. 4.

verildikten sonra müntehabat (seçkin) parçalar çalar, nutuklar söylenirdi. Vükelâya ve misafirlere dondurmalar, şerbetler dağıtılırdı. Bu tören 2-3 saat devam eder, tevzi'-i mükâfât münasebetiyle bir de cedvel basılmış, içinde mükâfât alanların isimleri yazılmış olurdu ki bu cedvel teksir edilerek misafirlere dağıtılırdı.¹⁹

Mezuniyet töreni vesilesiyle basılan ve çoğaltılarak gelen misafirlere dağıtılan bu cetveller mezun olan öğrencilerle diğer sınıflarda okuyan öğrencilerin numaraları, isimleri, dereceleri, mükâfâtları, öğrenim süresi, her bir sınıf için verilen dersler ve öğretmenlerine ait bilgileri içermektedir. Kimilerinde aferin varakası alanlar da tüm sınıflara göre ayrıca belirtilmişti.

Örneğin, Mercan'da Kâin Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne İdâdîsi Tevzi-i Mükâfât Cedveline göre,²⁰ 1900-1901 ders yılında mezun olanlar toplam 60 kişidir. 1901-1902'de mezun sayısı 50; 1902-1903'te ise 53 kişi mezun olmuştur. 1904-1905 ve 1905-1906 yıllarını birlikte içeren 5. def'a baskının ilgili sayfaları eksik olduğundan mezun sayısını bilemiyoruz. Her bir sınıf için okutulan dersler, öğretmenlerinin isimleriyle bu derslerden ilk altı dereceye girerek mükâfât alan öğrencilerin okul numaraları, adları ve mükâfât dereceleri belirtilmiştir. Mükâfât dereceleri 1, 2, 3, 4, 5 ve 6 Zikr-i Cemil ile kaç defa olduğu bilgisi yer alır.

1900-1901'le 1901-1902 ders yıllarının 4 yıllık programlarında çok büyük değişiklikler bulunmamaktadır. 1902-1903 ders yılı programında 1. Sınıftaki Tarih-i İslam dersi, 2. Sınıf programında da Cebir kaldırılmış, Malumat-i Ziraiyye ve Sıhha dersi eklenmiştir. 3. Senenin programında yer alan ders sayısı 21 iken 18'e düşmüş: Tarih-i Osmanî yerine Tarih-i İslam dersi eklenmiş, Fizik, Kimya-i Madenî, Kavânîn, İlm-i Servet dersleri çıkarılmış, 2. Sınıflara da eklenen Malumat-i Zirayye ve Sıhha dersi 3. Sınıflara da eklenmişti. Hendese dersinin adı Hendese-i Musattaha (Düzlem Geometrisi) olarak yer almaktadır. 4. Sınıfların programında da Hendese-i Mücesseme (Uzay Geometrisi) dersi adıyla yer almaktadır.

1904-1905 ve 1905-1906 ders yıllarının 3. Sınıf programındaki ilm-i ahlâk, ilm-i servet, fizik dersleri çıkarılmış, hikmet dersi eklenmişti.

1906-1907'de 1.sınıfların 2 olan şube sayısı artırılarak 3 şube olmuştur. Türkçe dersi eklenmiş, ilm-i ahlâk ve Kavâid-i Osmanî dersi çıkarılmıştı. 2. Sınıfların programına ziraat dersi eklenmiş, 3. Sınıfların programından jimnastik dersi kaldırılmış, ilm-i cebir ve müsellesât dersinin adı hesap ve cebir olarak yer almıştır.

1904-1905 ve 1905-1906 ders yıllarının programında olup da 1906-1907 ders yılında yer almayan dersler sınıflarına göre şu şekildedir:

4. Sınıflar: Usûl-i Tercüme Dersi, İlm u Nebâtât, İlm u Tabakatü'l-arz ve Jimnastik.

3. Sınıf, 2. Sınıf ve 1. Sınıflarda: Jimnastik.

19 Murat Baskıcı, "Mülkiye Tarihinden Bir Yaprak: Tevzi-i Mükâfât Cetvelleri", s. 222.

20 Mercan'da Kâin Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne İdâdîsi Tevzi-i Mükâfât Cedveli: Sene-i Derstiyeh 1316-1317, Dar'ülhilafetül aliyeh, 1. Defa, 1319.

Tablo 1. 1316/1900 Girişli Öğrencinin 4 Yıllık Ders Programı

1316-1317 [1900-1]	1317-1318 [1901-2]	1318-1319 [1902-3]	1320-1321 [1904-5] ve 1321-22 [1905-6]
1	2	3	4
Ulüm-i Diniyye: Muallimi İsmail Hakkı Efendi	Ulüm-i Diniyye: Muallimi İsmail Hakkı Efendi	Akâid-i Diniyye ve fikhü'l-şerif Muallimi İsmail Hakkı Efendi	Ulüm-i Diniyye: Muallimi İsmail Hakkı Bey
İlm-i Ahlâk: Muallimi Abdi Kâmil Efendi	İlm-i Ahlâk: Muallimi Said Efendi	İlm-i Ahlâk: Hacı Mehmed Hilmi Efendi	Ahlâk ve mantık (Önceden İlm-i Ahlak): Muallimi İsmail Hakkı Bey
Kavâid-i Osmani: Muallimi Said Efendi	Usul-i İnşa: Cemal Bey Efendi	Kitabet: Muallimi Ali Seydi Bey	Kitabet-i Resmîyye: Muallimi Müfid Bey
Arabî: Muallimi Mehmed Said Efendi	Arabî: Muallimi İsmail Hakkı Efendi	Arabî: Hacı Mehmed Said Efendi	Edebiyat-ı Osmaniyye: Muallimi Halil Edib Bey
Farsî: Muallimi Hüseyin Hüsnü Efendi	Farsî: Muallimi Hüseyin Hüsnü Efendi	Tarih-i İslam: Muallimi İsmail Hakkı Bey	Usul-i Tercüme: Hacı Recai Bey
Fransızca: Muallimi Şefik Bey	Fransızca: Muallimi Zeki Bey	Fransızca: Zeki Bey	Fransızca: Ali Nazima Bey
Coğrafya-yı Umumi: Muallimi Nureddin Bey	Coğrafya-yı Umumi: Muallimi Abdi Bey Efendi	Coğrafya-yı Osmani: Muallimi Ali Tevfik Bey	Kozmografya: Muallimi Osman Bey
Tarih-i İslam: Muallimi Ali Tevfik Efendi	Tarih-i İslam: Muallimi Azmi Bey Efendi		İlm-i Hayvanât ve Hıfızısıha: Muallimi Hüseyin Remzi Bey
Hesab-i Nazari: Muallimi Kâzım Bey	Hesab Nazari: Muallimi Hüsnü Paşa	Malumat-ı ziraiyye ve sıhhiyye: Muallimi Faik Bey	Makine: Muallimi İzzet Bey
Hendese: Muallimi Kâzım Bey	Hendese: Muallimi Hasan Fuad Bey	Hendese-i Musattaha: Muallimi Zihni Efendi	Hendese: Muallimi Hasan Paşa
Hüsn ü Hat: Muallimi Numan Bey	Hüsn ü Hat: Muallimi Numan Bey Efendi	Hüsn ü Hat: Muallimi Numan Efendi	Hikmet: Muallimi Salih Zeki Bey
Resm-i Taklidi: Muallimi Çeraçiyân Efendi	Resm-i Taklidi: Muallimi Çeraçiyân Efendi	Sulu Boyalı Resim: Muallimi Çeraçiyân Efendi	Kimya: Muallimi Nişan Efendi
Elsine-i Erbaa:	Elsine-i Erbaa:	Elsine-i Erbaa:	Elsine-i Erbaa:
Bulgarca: Muallimi Ali Fehmi Efendi	Arapça: Muallimi Fehmi Efendi	Arapça: Muallimi İbrahim Edhem Bey	Arapça: Muallimi İbrahim Edhem Bey
Ermenice: Muallimi Muhtar Efendi	Rumca: Muallimi Vafer? Bey	Rumca: Muallimi Vafer? Bey	Bulgarca: Muallimi Halil Bey
	Bulgarca: Muallimi Ali Fehmi Bey	Bulgarca: Muallimi Halil Bey	Rumca: Muallimi Hraktidis Bey
	Ermenice: Muallimi Muhtar Efendi	Ermenice: Ohannes Efendi	Ermenice: Muallimi Serya Bey
Jinnastik: Muallimi Faik Bey	Jinnastik: Muallimi Faik Bey	Jinnastik Muallimi: Faik Bey	Jinnastik: Faik Bey
	Cebir: Muallimi İzzet Bey	İlm-i Cebir: Muallimi İzzet Bey	Cebir ve Müsellelat: Muallimi İzzet Bey
	Usûl-i Defteri: Muallimi İshak Efendi	Usul-i Defteri: Muallimi İshak Efendi	İlm-i Servet: Muallimi Abdi Bey
			İlm-i Nebâtât: Muallimi Hüseyin Remzi Bey
			İlm-i Tabâkâtül-arz: Muallimi Halil Edhem Bey
			Kavânin: Muallimi Cemal Bey

Tablo 2. 4. Yıl Dersleri (Ortak Olanlar)

1316-1317[1900-1]	1317-1318[1901-2]	1318-1319[1902-3]	1320-1321 [1904-5] 1321-1322 [1905-6]	1322-1323 [1906-1907]
4. Sınıf	4. Sınıf	4. Sınıf	4. Sınıf	4. Sınıf Şube 1
Akâid-i İslamiyye: İsmail Hakkı Efendi	Akâid-i İslamiyye: Hacı İsmail Hakkı Efendi	Akâid-i İslamiyye: Hacı İsmail Hakkı Efendi	Ulûm-i Diniyye: Muallimi İsmail Hakkı Bey	Ulûm-i Diniyye (Eski Akâid-i İslamiyye): Fehmi Efendi
Fransızca: Ali Haydar Bey	Fransızca: Ali Haydar Bey	Fransızca: Ali Haydar Bey	Fransızca: Ali Nazima Bey	Fransızca ve Tercüme (eski Fransızca): Ali Nazima Bey
İlm-i Servet: Hacı Rakım Bey	İlm-i Servet: Hacı Rakım Bey Efendi	İlm-i Servet: Abdi Bey	İlm-i Servet: Muallimi Abdi Bey	İlm-i Servet: Hasan Tahsin
Kimya-yi Uzvî: Nişan? Efendi	Kimya-yi Uzvî: Nişan? Efendi	Kimya-i Madenî: Muallimi Nişan Efendi	Kimya: Muallimi Nişan Efendi	Kimya: Nişan? Efendi
Kitabet-i Resmîyye: Cemal Bey	Kitabet-i Resmîyye: Cemal Bey	Kitabet-i Resmîyye: Cemal Bey	Kitabet-i Resmîyye: Muallimi Müfid Bey	Kitabet-i Resmîyye: Müfid Bey
Usul-i Tercüme: Hacı Recaî Bey	Usul-i Tercüme: Hacı Recaî Bey Efendi	Usul-i Tercüme: Zeki Bey	Usul-i Tercüme: Hacı Recaî Bey	
Elsine-i Erbaa:	Elsine-i Erbaa:	Elsine-i Erbaa:	Elsine-i Erbaa:	Elsine-i Erbaa:
Arapça: İsmail Hakkı Efendi	Arapça: İsmail Hakkı Efendi	Arapça: İsmail Hakkı Efendi	Arapça: Muallimi İbrahim Edhem Bey	Arapça: Mehmet Fehmi Efendi
Rumca: Hıraktidis Efendi	Rumca: Hıraktidis Efendi	Rumca: Vafer Bey	Rumca: Muallimi Hıraktidis Bey	Rumca: Hıraktidi Efendi
Ermenice: Ohannes Efendi	Ermenice: Ohannes Efendi	Ermenice: Ohannes Efendi	Ermenice: Muallimi Serya Bey	2. Şube
Bulgarca: Halil Bey	Bulgarca: Halil Bey	Bulgarca: Halil Bey	Bulgarca: Muallimi Halil Bey	2. Şube
Jimnastik: Faik Bey	Jimnastik: Faik Bey	Jimnastik: Faik Bey	Jimnastik: Faik Bey	YOK

Tablo 3: 4. Yıl Dersleri (Değişenler)

1316-1317 [1900-1901]	1317-1318 [1901-1902]	1318-1319 [1902-1903]	1320-1321 [1904-1905] 1321-1322 [1905-1906]	1322-1323 [1906-1907]
4. Sınıf	4. Sınıf	4. Sınıf	4. Sınıf	4. Sınıf Şube 1
Hıfzussıhha: İlyas Matar? Efendi	Hıfzul-sıhha: İlyas Matar? Efendi		İlm-i Hayvanât ve Hıfzırsıha: Muallimi Hüseyin Remzi Bey	_____ ve Hıfzussıhha: Hüseyin Remzi Bey
Kozmografya: Osman Bey	Kozmografya: Osman Bey Efendi		Kozmografya: Muallimi Osman Bey	Kozmografya: Hasip Bey
İlm-i Nebâtât: Hüseyin Remzi Bey	İlm-i Nebâtât: Hüseyin Remzi Bey Efendi		İlm-i Nebâtât: Muallimi Hüseyin Remzi Bey	
Tabâkâtül-arz: Halil Edhem Bey	Tabâkâtül-arz: Halil Edhem Bey Efendi		İlm-i Tabâkâtül-arz: Muallimi Halil Edhem Bey	
	Arabi: Hacı Zihni Efendi	Arabi: Hacı Zihni Efendi		
	Coğrafya-yı Ümrani: Efdaleddin Bey Efendi	Coğrafya: Efdaleddin Bey		
	Fizik ve Mihatenik?: Salih Zeki Bey Efendi	Fizik: Salih Zeki Bey		
	Tarih-i Osmanî: Hacı Rakım Bey	Tarih-i Osmanî: Azmi Bey		
	Usul-i Tahrir: Tahir Bey	Usul-i Tahrir: Halil Edib Bey		
	İlm-i Hayvanât: Hüseyin Remzi Bey Efendi			
	Hüsn ü Hat: Numan Bey Efendi			
		İlm-i Ahlak: Muallimi İsmail Hakkı Bey	Ahlâk ve mantık (Önceden İlm-i Ahlak): Muallimi İsmail Hakkı Bey	Ahlâk ve mantık: Muallimi İsmail Hakkı Efendi
		İlm-i cebir: Muallimi İzzet Bey	Cebir ve Müsellesat: Muallimi İzzet Bey	Cebir ve Müsellesat: Muallimi İzzet Bey
		Müsellesat: Muallimi İzzet Bey		
		Hendese-i Mücesseme: Muallimi Hasan Paşa	Hendese: Muallimi Hasan Paşa	Hendese: Muallimi Pertev Bey
		Kavânin: Muallimi Cemal Bey	Kavânin: Muallimi Cemal Bey	Kavânin: Muallimi Cemal Bey
		Usul-i Defteri: Muallimi İshak Efendi		
			Hikmet: Muallimi Salih Zeki Bey	Hikmet: Muallimi Salih Zeki Bey
			Makine: Muallimi İzzet Bey	Makine: Muallimi İzzet Bey
			Edebiyat-ı Osmaniyye: Muallimi Halil Edib Bey	Edebiyat (eski Edebiyat-ı Osmaniyye): Halil Edib Bey

Tablo 4: Yıllara Göre Şube Sayıları

	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
1316-17/1900-1901	2	1	1	1	YOK
1317-18/1901-1902	2	1	1	1	YOK
1318-19/1902-1903	2	1	1	1	1
1320-21/1904-1905 1321-22/1905-1906	2	2	1	1	YOK
1322-23/1906-1907	3	2	2	2	YOK

3. Mercan İdâdîsi Mezunları

Önder Kaya, “Şöhretlerin Buluştuğu Okul: İstanbul’da Mercan semti ve Mercan İdâdîsi” başlıklı yazısında ülkemizin çok değerli simalarından Mehmet Fuat Köprülü, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Orhan Seyfî Orhon, Süheyl Ünver, Muhsin Ertuğrul, Nihat Sami Banarlı, Remzi Oğuz Arık, Falih Rıfkı Atay ve Refik Koraltan’ın hepsinin ortak noktasının mezun oldukları okul olduğunu, öyle bir okul ki, müdürü Hüseyin Cahit Yalçın, edebiyat öğretmeni Celal Sahir Erozan, Beden eğitimi hocası Selim Sırrı Tarcan ve Fars edebiyatı hocası Necati Lügal olan Mercan İdâdîsi olduğunu belirtir.²¹

Mercan İdâdîsi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Milli Savaş Hikâyeleri*’nde yer alan “Talih”’in kahramanı Mehmet Necib’in de mezun olduğu okuldur. “Mehmet Necip “Mercan İdâdîsinden” çıktıktan sonra o kadar arzu ettiği halde Mülkiye Mektebi’ne girememiş de zar zor hiç sevmediği, istemediği tababete [hekimliğe] intisaba mecbur olmuştur”.²²

1900 yılında Darülfünun’un 4 şubesi Mülkiye’nin çatısı altında (İlahiyat, Edebiyat, Riyaziyat, Tabakat) toplanmıştır. Mülkiyye Mektebi düzenlemelerle Darülfünun’un bir fakültesi durumuna gelerek, Darülfünun’un diğer şubeleriyle beraber Beyazıt’ta “Zeynep Hanım Konağı”na taşınmıştır. Okul, II. Meşrutiyet’te İttihatçıların aldığı bir kararla kapatılmış, I. Dünya Savaşı’nın üç yılında kapalı kalmıştır. Meşrutiyet’i ilan edilmesiyle adı “Mekteb-i Şâhâne”den “Mekteb-i Mülkiyye” olarak değiştirilen okul

21 Önder Kaya, “Şöhretlerin Buluştuğu Okul: İstanbul’da Mercan semti ve Mercan İdâdîsi” Erişim: 09.10.2019, 2012, (<http://gezgindergi.com/sohretlerin-bulustugu-okul/>).

22 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Talih”, *Milli Savaş Hikâyeleri*, 22. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 158.

Talat Paşa'nın çabalarıyla tekrar açılmıştır.²³ Aşağıda belirtilen Mercan İdâdisinden mezunların gittikleri yüksek okullar çeşitlilik göstermektedir.

Mehmed Fuad Köprülü (d.1890-öl.1966): Yerebatan semtinde bulunan Ayasofya Merkez Rüşdiyesini bitirdikten sonra Mercan İdâdisi'ne girdi. Burada gördüğü eğitimin son senesi Hüseyin Cahit'in (Yalçın) müdürlüğü zamanına rastlar. Erkenden şiire başlayan Mehmed Fuad'ın 1905 yılında Sultan Abdülhamid için yazdığı methiye basılan ilk şiiridir. Bu dönemde kaleme aldığı "Elhân-ı Mukaddeseden Bâyezid Câmî-i Şerifinde" başlıklı şiiri, taşıdığı saf dinî duygularla dikkati çeker. Kendi ifadesine göre idâdîde ilk zamanlar riyâziyeye meraklı iken sonraları bunun yerini edebiyata ve ardından onun yanı sıra tarihe yönelen bir ilgi almıştı. 1907'de Mercan İdâdisi'ni bitiren Köprülü, İstanbul Dârülfünunu'nun yeni bir düzen verilen şubeleri arasında muhtemelen baba mesleğiyle de ilgisi dolayısıyla Mekteb-i Hukuk'u seçti.²⁴

Orhan Seyfi Orhon (d.1890-öl.1972): Beş Hececi şairlerden ve yazar olan Orhon Çengelköy Mekteb-i İbtidâisi'ne bir süre devam ettikten sonra, gittiği Havuzbaşı Mektebi (1902), Beylerbeyi Rüşdiyesi (1905) ve Mercan İdâdisi'ni bitirdi (1909). Yüksek öğrenimini Dârülfünun Hukuk Şubesi'nde tamamladı(1914).²⁵ **Bekir Refik Koraltan (d.1890-öl.1974):** Hukuk fakültesine, **Falih Rıfka Atay (d. 1894-öl.1971):** İlk ve orta öğrenimini Rehber-i Tahsil Mektebi ile Mercan İdâdisi'nde yaptı. Dârülfünun Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi.²⁶ Edebiyata ilgisi Hüseyin Cahit Yalçın'ın müdür olduğu Mercan İdâdisi'nde okuduğu yıllarda başlamıştı. Mercan İdâdisi ikinci sınıfında iken yazma isteğinin başlamasıyla ilk şiirlerini 1909'da kaleme aldı.²⁷

İsmail Hakkı Uzunçarşılı (d.1888-öl.1977): Rüştiyeyi bitirdikten sonra (1904), Mercan İdadisine kaydoldu, tarih ve coğrafya derslerine duyduğu ilgi bu sıralarda başladı (İpşirli, 2012: 264) öğrenciliği İkinci Meşrutiyetin ilan edildiği dönemde geçti. O zaman bu okulun müdürü, gazeteciliği ile isim yapmış Hüseyin Cahit Bey olup, 1910'da Mercan İdadisinden mezuniyetinin ardından (1909)²⁸ Darülfünun Edebiyat Fakültesine, ülkemizin iki önemli ruh ve sinir hastalıkları uzmanı Fahri Celal Göktulga (d.1895-öl. 1975) -Mercan İdadisinden 1912'de mezun olmuş- ile Rasim Adasal'ın (d. 1902-öl. 1982) yanı sıra **Ahmet Süheyl Ünver (d.1898-öl.1986):** Hekim, akademisyen, tıp tarihçisi, kültür adamı ve sanatkâr Süheyl Ünver, Menbaül İrfan Rüşdiyesi ile Mercan İdâdisi'ni bitirdikten sonra 1915 yılında Mekteb-i Tıbbiye'ye girdi.

23 Eraslan, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Eğitim*, s. 235, 241.

24 Ömer Faruk Akün, "Mehmed Fuat Köprülü", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28. Cilt, Ankara, TDV, 2003, s. 472.

25 Alim Kahraman, "Orhon, Orhan Seyfi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 33. Cilt, İstanbul, TDV, 2007, s. 389.

26 Nuri Yüce, "Atay, Falih Rıfka", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV, 4. Cilt, 1991, s. 48.

27 "Çankaya'nın Kalemi: Falih Rıfka Atay", *Fikriyat*, (<https://www.fikriyat.com/edebiyat/2019/03/19/cankayanin-kalemi-falih-rifki-atay>).

28 "İsmail Hakkı Uzunçarşılı", *Dumlupınar Gazetesi*, 19.11. 2018, (<http://dumlupinargazetesi.com/kose-yazisi/108/ismail-hakki-uzuncarsili.html>).

Remzi Oğuz Arık (d.1899-öl.1954): Arkeolog, yazar, düşünce adamı ve politikacı Remzi Oğuz Arık Balkan Savaşı'ndan sonra, 1913'te İstanbul'a gelerek Mercan İdâdîsi'ne kaydoldu²⁹ ve ardından muallim mektebine gitti. **Ragıp Tuğtekin (d.1891-öl.1982):** Geçen yüzyılda yetişen en önemli Karagöz sanatçılarından Tuğtekin de Mercan İdâdîsi mezunudur ve nahiye müdürlüğünden emekli olmuştur.³⁰

Hamid (d.1886-öl.?): Prizren doğumlu Şerbetçi Musa Çavuş'un oğlu Hamid, Mercan İdâdîsinden sonra Mekteb-i Mülkiye devam etmişti.³¹ **Abdülkerim Sabit [Sabit Lulo] (d.1883):** Ergiri'de dünyaya gelen Sabit, kadı Hacıbeyzade Ali Hıfzı Efendi'nin oğludur. Mercan İdâdîsinden sonra Mekteb-i Mülkiye'ye gitmişti. 1909'dan sonra Tepelen, Çermik ve Rize'de kaymakam olarak hizmet vermişti.³² **Mustafa Asım [Mustafa (Merlika Kruja)] (d.1887):** Mehmet Efendi'nin oğludur. Elbasan Rüşdiye'sinin ardından Mercan İdâdîsine ve sonrasında Mekteb-i Mülkiyeye gitmişti.³³

İhsan Murad (d.1886- öl.?): Mercan İdâdîsinden sonra Mekteb-i Mülkiye'ye gitmişti.³⁴ Aynı şekilde **Zeynelabidin [Abidin Nepravışta] (d.1887-öl.)** Mercan'dan sonra Mekteb-i Mülkiyeye geçmişti.³⁵ **İsmail Hakkı Vefa (d.1887):** Bozacı Hacı Sadık'ın oğlu Vefa Prizren doğumludur. Mercan İdâdîsi'nden mezuniyetinden sonra Mekteb-i Mülkiye'ye gitmişti.³⁶ **Hasan Hüsnî (d. 1890):** Ergiri'den Şahin Bey'in oğludur. Mercan İdâdîsinden sonra Mekteb-i Mülkiye'ye ve ardından Mekteb-i Hukuk'a giderek 1914'te mezun olmuştur.³⁷

Sadettin Kaynak (d.1895-öl.1961): bestekâr Sadettin Kaynak Mercan İdâdîsini bitirdikten sonra Darülfünun İlahiyat Fakültesine girdi fakülteyi bitirmeden I. Dünya Savaşında askere alındı.³⁸

29 H. Emin Sezer, "Arık, Remzi Oğuz", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3.Cilt, İstanbul, TDV, 1991, s. 357.

30 "Karagöz Sanatçısı Ragıp Tuğtekin ile Bir Konuşma", Ropörtajı yapan Nail Tan T.F.A No: 303 - Ekim 1974, Erişim: 09.10.2019, <<http://art.ykykultur.com.tr/koleksiyonlar/golge-oyunu-karagoz-hacivat-koleksiyonu/golge-oyunu-karagoz-hacivat-koleksiyonu>>.

31 Nathalie Clayer, "The Albanian Students of the Mekteb-i Mülkiye Social Networks and trends of thought", *The Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, Elisabeth Özdalga(Ed.), Routledge, 2005, s. 315.

32 Nathalie Clayer, "The Albanian Students of the Mekteb-i Mülkiye Social Networks and trends of thought", *The Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, Elisabeth Özdalga(Ed.), Routledge, 2005, s. 320.

33 Ayrıntılı bilgi için bkz. Nathalie Clayer, "The Albanian Students of ...", s. 322-324.

34 Nathalie Clayer, "The Albanian Students of ...", s. 324.

35 Nathalie Clayer, "The Albanian Students of ...", s. 324.

36 Nathalie Clayer, "The Albanian Students of ...", s. 339.

37 Nathalie Clayer, "The Albanian Students of the Mekteb-i Mülkiye Social Networks and trends of thought", *The Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, Elisabeth Özdalga(Ed.), Routledge, 2005, s. 339.

38 Günaydın Kaynak ve Nuri Özcan, "Kaynak, Sadettin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25. Cilt, Ankara, TDV, 2002, s. 85.

Halim Sabit Şibay (d.1883-öl.1946): Birçok Kazanlı arkadaşı gibi tahsilini İstanbul'da sürdürmek isteyen Halim Sabit, 1901'de İstanbul'a gitti ve Mercan İdâdîsi'ne girdi. Bir yandan da Fâtih Camii'nde devrin tanınmış âlimlerinden Dağistanlı Abdülfettah Efendi'den ders aldı. Şubat 1906'da Mercan İdâdîsi'ni bitirdikten sonra Dârülfünun İlähiyat Şubesi'ne girdi. Temmuz 1910'da buradan mezun oldu.³⁹

Nûman Çelebi Cihan (d.1885-öl.1918): Eski Kırım başmüftüsü ve başbakanı olan Cihan, akrabalarından Abdülhalim Çelebi ve Ebûbekir Çelebi'nin yardımıyla 1906'da İstanbul'a gitti. İstanbul'da Mercan İdâdîsi'ne devam etti, ardından ilâhiyat ve hukuk tahsil etti.⁴⁰

Mustafa Nihat Özön (d.1896-öl.1980): Edebiyat tarihçisi, dilci ve eğitimci olan Özön, Şemsülmaârif, Burhânîterakkî gibi özel okullardaki öğreniminin ardından Davutpaşa ve Gelenbevî rüşdiyelerine devam etti. Mercan İdâdîsi'nin son sınıfındayken seferberlik ilâni üzerine askere alındı (1915).⁴¹

Dürrü Turan (d.1883-öl.1961): Türk musikisi bestekârı, tambur icracısı olan Turan, Mercan İdâdîsi'ni ve 1905'te girdiği Dârülfünun Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi.⁴²

Mehmet Emin Erişirgil (d.1891-öl.1965): Felsefeci, eğitimci ve siyaset adamı olan Erişirgil, Niğdeli bir ailenin çocuğu olarak İstanbul'da doğdu. Mercan İdâdîsi'nde okudu. 1911'de Mülkiye Mektebi'nden mezun oldu.⁴³

Refik Ahmet Sevengil (d.1903-öl.1970): İbtidâî mektebi ve rüşdiyeden sonra Mercan İdâdîsi'nin ikinci sınıfında iken imtihanla Dârülfünun Edebiyat Fakültesi'ne girdi. Babasının ölümü üzerine çalışmak zorunda kalınca tahsilini tamamlayamadı. İdâdîden hocası olan Hakkı Tarık'ın (Us) aracılığı ile 1919'da İfham gazetesinde başladığı yazarlığını Vakit, Kurun, Büyük Gazete, Cumhuriyet, Yeni Sabah, Yeni İstanbul gazeteleriyle çeşitli dergilerde özellikle kitap tenkidi ve tiyatroya dair yazılarıyla devam ettirdi.⁴⁴

Ahmet Şerafettin Bey (Şeref Bey) (d.1894-öl.1933): 9 yaşında Bedia-i İrfan Mektebini, 12 yaşında Beşiktaş Mülkiye Rüştiyesi'ni, 15 yaşında da Mercan idadisini

39 Ali Birinci ve Tuba Çavdar Karatepe, "Halim Sabit Şibay", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15. Cilt, İstanbul, TDV, 1997, s. 336.

40 Mustafa S. Kaçalin, "Nûman Çelebi Cihan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 33.Cilt, İstanbul, TDV, 33.Cilt, s. 234.

41 Alim Kahraman, "Özön, Mustafa Nihat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 33. Cilt, İstanbul, TDV, 2007, s. 132.

42 Özcan Nuri, "Turan, Dürrü", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 41. Cilt, İstanbul, TDV, 2012, s. 410.

43 M. Cüneyt Kaya, "Erişirgil, Mehmet Emin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, EK-1 Cilt, İstanbul, TDV, 2016, s. 417.

44 M. Orhan Okay, "Sevengil, Refik Ahmet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, EK-2 Cilt, İstanbul, TDV, 2016, s. 503.

bitirerek, iyi derecelerle diploma almıştır. Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübüne futbolu getirtmişti.⁴⁵

İhsan Sungu (d.1881-öl.1946): İstanbul Mercan İdadisi ile Mülkiye Mektebi mezunudur. İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nda öğretmenlik yapmıştır. 1926'da yeni kurulan Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğine getirilmiştir. 1930'da Kurul Başkanı olmuştur. 1931- 1946 yılları arasında Bakanlık Müsteşarlığı yapmıştır. Türk Milli Eğitim tarihinde iz bırakan yöneticilerden olmuştur.⁴⁶

İhsan Celal Anten (d.1894-öl.?): Mercan İdâdisini bitirdikten sonra gönüllü olarak I. Dünya Savaşına katılmıştır. Galiçya'da savaşmış, savaş sonrasında Darülfünun'da Ulum-i Tabiiye (Doğal Bilimler) eğitimi görmüştür. 1920 yılında uzmanlık eğitimi için Almanya'ya gitmiş, 1925'te dönünce Bursa'ya yerleşmiş ve Türkiye'nin ilk konserve fabrikasını 1928'de kurmuştur.⁴⁷

Muhsin Ertuğrul (d.1892-öl.1979): Sinema yönetmeni, tiyatro yönetmeni, oyuncu ve çevirmen olan Ertuğrul İstanbul'da Tefeyyüz mektebi ve Darüledeb okullarında ilköğrenimi tamamladıktan sonra, Soğukçeşme ve Toptaşı rüştiyeleri (ortaokulları) ile Mercan İdâdisinde okudu.⁴⁸

Habib Edip Törehan (d.1890-öl.1968): Kadıköy Rüştiyesi, Mercan İdâdisi, Mülkiye Mektebi (1911); İstanbul Hukuk Mektebi (1912); Berlin Hukuk Fakültesinden sonra çeşitli resmi görevlerde bulundu. 1948'de Yeni İstanbul gazetesini kurdu ve başyazarlığını yaptı.⁴⁹

Fuat Soyhan (d.1885-öl.1961): Orta öğrenimini Mercan İdâdisinde, yükseköğrenimini Edebiyat Fakültesinde tamamladı, ardından üç yıl kadar Sanayi-i Nefise Mektebinde Salvatore Valeri Atölyesinde çalıştı. Kuleli Askeri Lisesi ve Ankara Kız Lisesinde resim öğretmenliği yaptı. Sanatçı, gerek 1914 Dönemi, gerekse 1930-50'li yıllarda oluşan Müstakiller ve D Grubu sanatçılarının hakim olduğu sanat ortamlarının yeni etkileşimleri içinde bazı grup sergilerine katılsa da genellikle bağımsız çalışmıştır.⁵⁰

Ali Hilmi Ömer Budda (d.1894-öl.1952): Eğitimci, yazar. Mercan İdâdisi, Mekteb-i Mülkiye (1912) mezunu. 1920 yılında İngiltere'ye giderek Woodbrook College'da sosyoloji öğrenimi yaptı. 1926'da İstanbul'a döndüğünde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dinler Tarihi Kürsüsüne atandı. 1934'te profesör oldu. Türk Dil Kurumunda uzman olarak görev yaptı. 1949'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine geçti, burada dinler tarihi profesörü olarak ders verdi.⁵¹

45 Tuğrul Yenidoğan, “Şeref Bey (1894-1933)”, (<https://bjk.com.tr/tr/cms/tarihce/2/104/>).

46 Bkz. Ömer Özcan, “Türk Ocakları MEB İlişkileri-2”, *Türk Yurdu*, Yıl 98, Sayı 259, Mart 2009.

47 Murat Kuter, *Tarihe Yön Veren Kent Bursa*, Bursa, Kuter Yayıncılık, 2010, s. 68.

48 “Muhsin Ertuğrul”, (<https://www.biyografya.com/biyografi/10928>), (Erişim: 09.10.2019).

49 “Törehan, Habip Edip”, (<https://www.biyografya.com/biyografi/8017>), (Erişim: 09.10.2019).

50 “Fuat Soyhan”, (http://www.aresmuzayede.com/index.php?Page=Artist_Efforts&ID=33), (Erişim: 09.10.2019).

51 “Ali Hilmi Ömer Budda”, (<https://www.biyografya.com/biyografi/3160>), (Erişim: 09.10.2019).

Sonuç

Mekteb-i Mülkiye'nin 1900'den sonra idâdisini oluşturan Mercan İdadisinden mezun olanlara ait tevzi'î mükâfât cedvellerine göre ilk defa Mercan İdadîsinin programı, öğretmenleri, öğrencileri hakkında birincil kaynaklardan bilgiler ortaya konulmuştur. Hikmet [Felsefe], makine, Hendese-i Mücesseme (Uzay Geometri) ve Musattaha (Düzlem Geometrisi) ile Malumat-î ziraiyye ve sıhhiyye ile Edebiyat-î Osmaniyye gibi dersler daha sonra eklenmiştir. Daha önceki yıllarda mevcut olup 1906-1907 ders yılında tüm sınıflar için (1., 2., 3. ve 4. sınıf için) jimnastik dersinin yer almadığı görülmektedir. İkincil eserlerden de derlenen mezunlar hakkında bilgiler ışığında da 1900'den sonra İdadî'den mezunların sadece Mekteb-i Mülkiye'ye değil diğer yükseköğrenim veren Hukuk Mektebi, Edebiyat Mektebi Mekteb-i Tıbbiyye gibi okullara devam ettiklerini söyleyebiliriz.

Kaynakça

- “Ali Hilmi Ömer Budda” (<https://www.biyografya.com/biyografi/3160>), (Erişim: 09.10.2019).
- “Çankaya'nın Kalemî: Falih Rifki Atay”, *Fikriyat*, (<https://www.fikriyat.com/edebiyat/2019/03/19/cankayanin-kalemi-falih-rifki-atay>).
- “Fuat Soyhan”, (http://www.aresmuzayede.com/index.php?Page=Artist_Efforts&ID=33), (Erişim: 09.10.2019).
- “İsmail Hakkı Uzunçarşılı”, *Dumlupınar Gazetesi*, 19.11. 2018 (<http://dumlupinargazetesi.com/kose-yazisi/108/ismail-hakki-uzuncarsili.html>).
- “Karagöz Sanatçısı Ragıp Tuğtekin ile Bir Konuşma”, Ropörtajı yapan Nail Tan T.F.A No: 303 - Ekim 1974, (<http://art.ykykultur.com.tr/koleksiyonlar/golge-oyunu-karagoz-hacivat-koleksiyonu/golge-oyunu-karagoz-hacivat-koleksiyonu>), (Erişim: 09.10.2019).
- “Muhsin Ertuğrul”, (<https://www.biyografya.com/biyografi/10928>), (Erişim: 09.10.2019).
- “Törehan, Habip Edip”, (<https://www.biyografya.com/biyografi/8017>), (Erişim: 09.10.2019).
- Akün Ömer Faruk, “Mehmed Fuat Köprülü”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV, 28. Cilt, 2003, s. 471-486.
- Akyıldız Ali, “Mekteb-i Mülkiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV, EK-1 Cilt, 2016, s. 240-242.
- Baskıcı Murat, “Mülkiye Tarihinden Bir Yaprak: Tevzi-i Mükâfât Cetvelleri”, *Mülkiye*, Cilt 33, Sayı 265, 2009, s. 219-240.
- Birinci, Ali ve Karatepe, Tuba Çavdar, “Halim Sabit Şibay”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV, 15. Cilt, 1997, s. 336-337.
- Clayer, Nathalie, “The Albanian Students of the Mekteb-i Mülkiye Social Networks and trends of thought”, *The Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, Özdalga, Elisabeth (Ed.), Routledge, 2005, s. 289-309.
- Eraslan, Cezmi, “İdadîler-Ortaöğretim”, Eraslan, Cezmi (Ed.), *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Eğitim*, İstanbul, Üsküdar Belediyesi, 2017, s. 90-141.
- Eyice, Semavi, “Âli Paşa Konağı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1993, s. 198-199.

- İpşirli, Mehmet, “Uzunçarşılı, İsmail Hakkı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV, 42. Cilt, 2012, s. 264-266.
- Kaçalin, Mustafa S., “Nûman Çelebi Cihan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV, 33. Cilt, 2007, s. 234-235.
- Kahraman, Alim, “Orhon, Orhan Seyfi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV, 33. Cilt, 2007, s. 389-390.
- Kahraman, Alim, “Özön, Mustafa Nihat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV, 34. Cilt, 2007, s. 131-133.
- Karaoşmanoğlu, Yakup Kadri, “Talih” *Millî Savaş Hikâyeleri*, 22. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Kaya, M., Cüneyt, “Erişirgil, Mehmet Emin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV, EK-1 Cilt, 2016, s. 417-418.
- Kaya, Önder, “Şöhretlerin Buluştuğu Okul: İstanbul’da Mercan semti ve Mercan İdâdîsi”, 2012, (<http://gezgindergi.com/sohretlerin-bulustuğu-okul/>), (Erişim: 09.10.2019).
- Kaynak, Günaydın ve Özcan, Nuri, “Kaynak, Sadettin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25. Cilt, Ankara: TDV, 2002, s. 85-87.
- Kuter, Murat, *Tarihe Yön Veren Kent Bursa*, Bursa, Kuter Yayıncılık, 2010.
- Mekatib-i Mülkiye-i Şâhâne İdâdîsi Tevzi-i Mükâfât Cedveli:1316-1317*, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1319 [1903].
- Mercan Mekteb-i İdâdî-i Mülkiye-i Şâhâne Tevzi-i Mükâfâr Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1320-1321*, [İstanbul], Mahmud Bey Matbaası, 1321.
- Mercan Mekteb-i İdâdî-i Mülkiye-i Şâhâne Tevzi-i Mükâfâr Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1321-1322*, 5. Def’a, [İstanbul] Mahmud Bey Matbaası, 1322.
- Mercan Mekteb-i İdâdî-i Mülkiye-i Şâhâne Tevzi-i Mükâfâr Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1322-1323*, [İstanbul], Mahmud Bey Matbaası, 1323.
- Mercan Mekteb-i İdâdîsi tarafından Mustafa Şemseddin’e verilen 31 Kanun-i Evvel 1323 tarihli tahsin varakası, 13.01.1908, (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/193415>).
- Mercan Mekteb-i İdâdîsi Tevzi-i Mükâfât Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1323-1324*, [İstanbul]: Matbaa-i Âmire, Sene-yi Hicriyye 1326.
- Mercan’da kâin Mekteb-i İdâdî-i Mülkiye-i Şâhâne Tevzi-i Mükâfâr Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1318-1319*, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, [Basım tarihi yok].
- Mercan’da kâin Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne İdâdîsi Tevzi-i Mükâfâr Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1317-1318*, Matbaa-i Asir, 1318.
- Mercan’da kâin Mekteb-i Mülkiye-yi Şâhâne İdâdîsi Tevzi-i Mükâfâr Cedveli: Sene-i Dersiyeye 1316-1317*, 1. Def’a, Dar’ül-hilâfetül-aliyye, 1319.
- Okay, M. Orhan, “Sevengil, Refik Ahmet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, EK-2 Cilt, İstanbul, TDV, 2016, s. 503-504.
- Özcan, Nuri, “Turan, Dürrü”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 41.Cilt, İstanbul, TDV, 2002, s. 410.
- Özcan, Ömer, “Türk Ocakları MEB İlişkileri-2”, *Türk Yurdu*, Yıl 98, Sayı 259, Mart 2009.
- Sezer, H. Emin, “Arık, Remzi Oğuz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3.Cilt, İstanbul, TDV, 1991, s. 357-358.
- Şehsuvaroğlu, Halûk Y., “İstanbul Konaklarına Dair”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu*, Ekim 1958.

Üsküdar Mekteb-i İdâdiyye-i Mülkiyyenin 1314-1315 Sene-yi Dersiyyesine Mahsus Tevzi'-i Mükâfât Cedveli, [İstanbul, yayınlayan yok, 1900?], 11s.

Üsküdar'da kâin Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne İdadisi tevzi-i mükâfat cedveli: sene-i dersiye 1317-1318, [Y.y.], Matbaa-i Asır, 1318 H [1900 M].

Yenidoğan, Tuğrul, “Şeref Bey (1894-1933)”, (<https://bjk.com.tr/tr/cms/tarihce/2/104/>), (Erişim: 09.10.2019).

Yüce, Nuri, “Atay, Falih Rıfkr”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV, 4. Cilt, 1991.

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA MAARİF NEZARETİ PENCERESİNDEN MEKTEB-İ MÜLKIYE'YE BAKIŞ

Ahmet VURGUN*

Mekteb-i Mülkiye, Tanzimat döneminin yanı sıra Türk eğitim tarihinde de ilk sivil yükseköğretim kurumu olarak yerini almıştır.¹ Okulun kuruluşunda, kaymakamlık ve müdürlük gibi kadrolara ehliyetli memur yetiştirmek amaçlanmıştır. Maarif Nezaretine bağlı olarak kurulan okulun, öğrencilerinin nasıl seçileceği, öğrenim süresi, müfredat ve dersler ile mezunların başarılarına ve derecelerine göre tayinini içeren kuruluş nizamnamesi 1858 yılında hazırlanmıştır.² Kuruluş sürecinde Ticarethane-i Amire binası yer olarak tahsis edilen okulda eğitim, 12 Şubat 1859'da gerçekleştirilen törenle başlamıştır. İlk öğrencilerini 20 tanesi memurlardan, diğerlerini ise sınav sonucu alınan 30 kişi olmak üzere 50 öğrenci oluşturmuştur. Başlangıçta öğrenim süresi iki sene olarak belirlenen okul, ilk mezunlarını 12 Ocak 1861'de vermiştir. Sadrazam, şeyhülislam ve hükümet üyeleri önünde yapılan sınavla 33 kişi mezun olmuş ve kaza müdürlüklerine tayin edilmişlerdir.³ Okulun öğrenim süresi 1867'de 4 yıla çıkarılmış ve rüşdiye mezunları da okula kabul edilmeye başlamıştır.⁴

Mekteb-i Mülkiye, II. Abdülhamid döneminde gelişim göstererek dönemin gözde bir okulu haline gelmiştir. II. Abdülhamid tahta çıktığının ertesi yılı mülkiye ile doğrudan ilgilenecek okulun programının Mekteb-i Sultani üzerinde yer alacak şekilde yüksekokul olarak yeniden düzenlenmesini ve gerekli masrafların kendisi tarafından karşılanacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Şura-yı Devletin yaptığı çalışmalar ile Mekteb-i Mülkiye, idadi ve yüksekokul olmak üzere iki kısımdan oluşarak “*Mekteb-i Mülkiye-i Şahane*” adını almıştır. Bu süreçte öğrenim süresi beş yıla çıkarılan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane, idadi ve yüksek kısımlarıyla 1 Aralık 1877 de gerçekleştirilen törenle eski Maarif Nezareti binasında eğitime başlamıştır. Okul, taşradan gelen öğrencilere kolaylık olması için 1883-1884 ders yılından itibaren yatılı hale getirilmiştir. Nitekim 1885 senesi itibarıyla 295'i yatılı olmak üzere öğrenci sayısı 395'i bulmuştur. Mülkiye, sivil modern

* Dr., Marmara Üniversitesi, ahmet.vurgun@marmara.edu.tr.

1 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, Pegem Yayınları, 2011, s. 170.

2 BOA, BEO, AYN.d, 1725, s. 4-6.

3 Ali Akyıldız, “Mekteb-i Mülkiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, İstanbul, 2016, s. 240-242.

4 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 170.

yükseköğretim merkezi olarak döneme damgasını vurarken, entelektüel merkez olarak da adını duyurmuştur.⁵

II. Abdülhamid, Mekteb-i Mülkiye'ye özel bir kıymet vermiş, seçilecek olan kaymakam ve mutasarrıfların mülkiyeden mezun olup olmadıklarına dikkat etmiştir. Her yıl mezuniyet törenlerine saraydan yetkili göndererek mezunları saat gibi hediyelerle teşvik etmiştir. Hatta yüksekokullardan birinci ve ikincilikle mezun olanlar için ihdas ettirmiş olduğu altın ve gümüş maarif madalyasını önce mülkiye mezunlarına vermiştir.⁶ Mutasarrıflık ve kaymakamlık gibi görevlere seçilenlerden mülkiye mezunu olmayanların memuriyetlerini tasdik etmemiştir. Hatta Mülkiye'ye verdiği önemi başkâtibi Tahsin Paşa'ya şu sözlerle ifade etmiştir: “*Mekteb-i Mülkiye'nin nizamnamesini ben bu masa üzerinde dikte ettirerek Said Paşa'ya yazdırmıştım. Bu mektepten çıkanları daima teşvik ederim. Mülkiye mezunlarının terakki etmelerini isterdim. Bidayette işe alışmaları için bunların devairde beş yüz kuruş maaşla istihdamlarını söylemiştim. Said Paşa bütçeden bahsederken bu maaşı iki yüz kuruşa tenzil ettirdi. Eskiden kaymakamlıklara ağalardan tayin olunurdu. Şimdi bu işlerde mülkiye mezunları bulunuyor.*”⁷ Okulla ilgili bu düşüncelere sahip olan II. Abdülhamid, bundan başka Mekteb-i Mülkiye-i Şahanedan mezun olanlardan henüz bir yerde göreve başlayamayanlar olup olmadığına tahkik edilerek bunlardan açıkta bulunanların gereken yerlere hemen tayin edilmesini istemiştir.⁸

1892 yılında okulun öğrenim süresi idadi ve yüksek kısımlarına bir yıl ilaveyle yedi yıla çıkarılmıştır. Aşiret Mektebinden gelen öğrenciler için de 1896 yılında sınıf-ı mahsus adlı bir şube açılmıştır. İki yıllık bir öğrenim süresi olan bu kısım 1905 yılında lağvedilmiştir. Okulun idadi kısmı, 1900 yılında ayrılarak Mercan İdadisi adıyla başka bir kurum halini almıştır. Böylece mülkiyenin öğrenim süresi 3 yıla düşmüştür. Akabinde 1902'de okulun yatılı kısmı kaldırılmıştır.⁹ II. Abdülhamid döneminde mülkiye sadece mülki amir değil aynı zamanda eğitimci de yetiştirmiş, idadilere müdür veya öğretmen olarak pek çok mülkiye mezunu atanmıştır. Bunların içerisinde maarif müdürlüğü görevinde bulunanlar da vardır. Yine idari görevde bulunan mülkiye mezunlarından ek görevle muallimlik yapanlar olmuştur.¹⁰ Hatta Osmanlı Dönemi Maarif Nazırları ve Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları içerisinde çok sayıda mülkiye mezunu bulunmaktadır.¹¹ Bütün bunlar gözde kurum olan mülkiyenin dönemin eğitim anlayışına

5 Akyıldız, “Mekteb-i Mülkiye”, s. 241; François Geogon, *Sultan Abdülhamid*, Çev. Ali Berktaş, İletişim İstanbul, Yayınları, 2012, s. 336; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kırıatlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004, s. 179.

6 Vahdettin Engin, *Mekteb-i Sultani*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2016, s. 207; Tahsin Paşa, *Abdülhamit - Yıldız Hatıraları*, Ankara, İmge Kitabevi, 2008, s. 87-88.

7 Tahsin Paşa, *Abdülhamit - Yıldız Hatıraları*, s. 88.

8 BOA., İ. HUS., 87/117, 28 Z 1318/18 Nisan 1901.

9 Akyıldız, “Mekteb-i Mülkiye”, s. 241-242.

10 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 249.

11 Bahri Ata, “Mülkiye Mektebi Mezunlarının Tarih ve Coğrafya Eğitimine Katkılarına Toplu Bir Bakış (1879-1960)”, *V. Ulusal Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi*, Ankara, 2011, s. 256-268.

ve politikalarına ciddi katkılar sağladığını gösterir. Sultan Hamid'in hassasiyet gösterdiği okulun mezunları, önem verilen başka eğitim kurumlarında görev almıştır.¹²

Maarif alanında ciddi bir atılımın yaşandığı bu dönemde, kurumsallaşmanın yanı sıra eğitim literatürü bakımından da bir birikim oluşmuştur. Örneğin, okul tarihçeleri hazırlanarak okulların durumuyla mezunları hakkında bilgi içeren kitaplar ortaya çıktığı gibi, eğitimin ülke içerisindeki durumunun tespiti ve planlama faaliyetleri açısından Maarif Nezareti bünyesinde 1893'te istatistik birimi kurulmuştur. Ertesi yıl da 1894-1895 ders yılına ait olmak üzere ilk eğitim istatistiği hazırlanarak bastırılmıştır. Eğitimle ilgili yapılan diğer önemli çalışma ise Maarif Salnamelerinin hazırlanmasıdır.¹³ Bir sene içerisinde meydana gelen gelişmeleri göstermek için hazırlanan eserlere salname denilmektedir. Sene demek olan sal ile mektup, kitap anlamına gelen nameden oluşan salname, karşılığı "yıllık" olarak kullanılan bir tabirdir.¹⁴ Salname, merkezi yönetim, çeşitli nezaretler, askeri kurum ve vilayetler ile özel kurum ve kişiler tarafından çıkarılan bilgilendirme amaçlı yayın olarak literatürdeki yerini almıştır. II. Abdülhamid zamanında çıkarılan Maarif Salnamelerinin, Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından H.1316-1321 (M.1898-1904) yılları arasında altı defa neşredilmekle beraber H.1320 (M.1902-1903) yılına ait defter bulunmamıştır. İçerik olarak oldukça zengin olan Maarif Salnameleri; Maarif Nezaretinin tarihçesi, Maarif Nazırları, İstanbul ve vilayetlerdeki ilk, orta ve yükseköğrenimi içeren bütün okulların sayısı, gayrimüslim ve yabancı okullarla ders programları, nizamnameler, vilayet maarif idareleri, müze-i hümayun, matbaa-i amire gibi kuruluşlar, gazeteler, kütüphaneler hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir.¹⁵

Dönemin eğitim-öğretim faaliyetleriyle ilgili temel kaynaklardan başlıcasını teşkil eden Maarif Salnamelerinde, Mekteb-i Mülkiye hakkında da ayrıntılı bilgiler yer almıştır. Bu kapsamda; padişahın iradesine uygun olarak kabul edilen kararname, okulun nizamnamesi, yüksek ve idadi şubelerinin ders programı, okulda yapılan imtihanlar, okula kabul edilecek öğrencilerden alınacak ücret, okulun idare heyeti, öğretim kadrosu, okulun karosunda yer alan mubassır ve müstahdem gibi diğer görevliler, öğrenci sayısı ile mezun olan öğrencilerin durumu sunulmuştur. İşte bu çalışmada dönemin Maarif Nezaretinin gözünden, Maarif Salnamelerinde verilen bu bilgilerden hareketle Mülkiye Mektebi'nin, tarihsel bir dönemi ele alınmıştır. Maarif Salnamelerinden tespit edilen okulla ilgili bulgular, başlıklar halinde tasnif edilerek günümüz Türkçesine göre değerlendirildiği gibi elde edilen istatistik veriler tablolar halinde gösterilmiştir.

12 Ahmet Vurgun, *II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Eğitim-Öğretim Faaliyetleri*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2018, s. 132.

13 Mehmet Öznur Alkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Modernleşme ve Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 6, 2008, s. 36-41.

14 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul, MEB Yayınları, 1993, s. 105-106.

15 Bilgin Aydın, "Salname", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, 2009, s. 51-53; Togay Seçkin Birbudak, "Salnamelere Göre Sivas Vilayetinde Eğitim-Öğretim (1898-1903)", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 2007, s. 304; *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, İstanbul, 1316.

Bulgular

1. Mekteb-i Mülkiyenin Kararnamesi

Mekteb-i Mülkiye-i Şahane hakkında, II. Abdülhamid tarafından çıkarılan iradeye uygun olarak 13 maddeden oluşan bir kararname yayınlanmıştır. Buna göre:

1. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane, ilim tahsil ederek marifet kazanıp, güzel terbiye ile devlete ve memlekete sadık olarak hizmet edecek liyakatlı memur yetiştirmek amacıyla kurulmuş olduğundan dolayı, bu mektebin idaresinde ve öğretiminde bulunacak olan müdür, muavin ve muallimlerin aşağıda belirtilen vasıfları taşımaları gerekmektedir.

2. Müdür ve muallimler evvela, ilmi müktesebatlarını gösteren şahadetnamelerini (Diploma) göstermeli ve bu durumları bilinmelidir. İkinci olarak güzel ahlak sahibi terbiyeli ve sadakat sahibi olmalıdırlar. Üçüncüsü, cinayet gibi adli bir suç ile mahkûm ve kötü ve ayıplı halleri ile bilinmemelidirler. Dördüncü olarak, vazifesine engel olacak bir hastalığı olmamaları şartıyla kabul ve istihdam olunurlar.

3. Mektepte istihdamı lazım gelen mubassırlar, edepli, terbiye sahibi ve güzel ahlaka sahip bulunanlardan seçilerek tayin edilirler.

4. Yazılı olarak talep edilen vasıflara aykırı hareketi görülen müdür, muavin ve muallimler ile mubassırlar derhal hizmetlerinden uzaklaştırılarak değiştirilirler.

5. Muallimler, derslerinde daima her memurun devlet ve memleketine karşı mükellef olduğu sadakat ve istikametini meziyetine, ahlaklı, terbiyeli ve sağlam tavra uygun ve bağlantılı olarak talebeye makaleler ve konular bahsetmeye itina edeceklerdir.

6. Muallimler, tedris edecekleri bilcümle fûnun ve ulum derslerini ve hususiyle fıkıh ve akaid-i diniye, ahlak ve terbiye ile bağlantılı olan tedrisatı etrafıyla ve hakkıyla talebeye ifade ve anlatmak için çaba gösterecektir.

7. Muallimler, derslerinin ve mükellef oldukları vazifelerinin ve beşinci maddenin haricinde hiçbir sebep ve bahane ile talebeye başka çeşit bir bahis ve söz ortaya koyamayacaktır.

8. Muallimler, beklenen ve istenilen güzel huy ve davranışlara aykırı olarak talebenin birinde bir hal ve tavır hissettiklerinde, hemen nasihat etmek ile beraber tekrarından men ve uyarılmasına rağmen etkisini göremedikleri halde idareye yazılı olarak beyan eyleyeceklerdir. Bu konuda herhangi bir mahal ve müsamaha olması katiyen uygun olmayacaktır.

9. Müdür ve muavin, dershaneleri, muallim ve talebelerin ahval ve efkârlarını daima teftiş eylemeye mecburdur. Ayrıca muallimler taraflarından sui tavrı ve hali haber alınan talebe hakkında aşama aşama ceza verilecek ve tesiri görülemediği takdirde mektepten ihraç edilecektir. Ayrıca benzeri bir olayın yaşanmasında hiçbir suretle ihmâl göstermeyerek dikkat eyleyeceklerdir.

10. Talebenin müzakere ve teneffüs zamanlarında sui ahlak ve terbiyeyi ima ve gösteren hal ve hareketleri vuku bulmaması için mubassırlar daima basiret ve dikkat üzere bulunacaklardır. Şayet vuku bulursa ceza vermek için idareye yazılı olarak haber

vereceklerdir. Bu hususta bir gevşeklik olduğu takdirde mubassır haklarında cezai işlem başlatılır.

11. Müdür muavini, teferruatıyla anlatılan hususlarda her yönüyle müdüre yardım ederek, muallimin ve talebe hakkında gözlemlerini ve işittiklerini sonraya bırakmadan bildirecektir.

12. Yazılı konular ve hükümler Mekteb-i Sultani ile İdadi Mekteplerinde dahi tatbik edilip uygulanacaktır.

13. Bu kararnamenin uygulanmasında bir çeşit, kusur ve rehavet vukua getirilip getirilmediğinin anlaşılması için, Maarif Nezareti tarafından teftiş yapılacaktır.

14. Cemaziyelahir 1309, 24 Kanun-ı Evvel 1307, 5 Ocak 1892.¹⁶

2. Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi

Maarif salnamelerinde Mekteb-i Mülkiye-i Şahanenin iç işleyişini düzenleyen sistematik bir nizamnameye sahip olduğu görülmektedir. 6 bölümden oluşan bu nizamnamede, temel meseleler, idari ve öğretim kadrosunun durumu, okula kabul şartları, öğretim, öğrencilerin mezun olduktan sonra yapabilecekleri görev ve memuriyetler ile çeşitli konular yer almıştır.

a. Birinci Bölüm

Mevad-ı Esasiye (Esas Meseleler, Konular)

1. Mekteb-i Mülkiye, mekatib-i âliyeden olup zat-ı hazret-i padişahinin bilhassa himaye-i şahaneleri tahtındadır ve mülki hizmetlere memur yetiştirilmek üzere teşkil ve tesis edilmiştir.

2. Mekteb-i Mülkiye leyli (yatılı) ve nehari (gündüzlü) olup tahsil süresi üç senedir. Okula, her sene 40 öğrenci kabul edilir.

3. Mekteb-i Sultani ile ikinci derecede bulunan umumi mekatib-i idadiyeden şahadetname ile çıkanlardan başka dışardan Mekteb-i Mülkiyeye talebe kabul olunmaz. Böyle şahadetname ile okula girmeye talip olanların adedi 40'tan fazla olur ise müsabakat imtihanının yapılmasıyla 40'ı ayrılır.

4. Mekteb-i Mülkiyeye kabul olunan ve mektepte tahsilini tamamlayarak şahadetname ile çıkan talebe askerlik hizmetinden muaftır. Fakat zaten askerlik hizmeti ile mükellef olup da mektepten çıktıktan sonra devletçe teklif olunan memuriyetleri kabulden imtina eyleyenler bu muafiyetten faydalanamazlar.

5. Mektep öğrencileri tek tip elbise giyinme mecburdurlar.

16 SNMU, 1316, s. 66-68; *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, İstanbul 1317, s. 68-70; *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, İstanbul, 1318, s. 66-68.

b. İkinci Bölüm

İdare Heyeti ve Muallimler

6. Mekteb-i Mülkiyenin 1 müdür, 1 müdür muavini ve 1 muhasebeci ile lüzumu derecesinde memur kadrosu bulunacaktır.

7. Mektebin öğretim işleri liyakatlı ve lüzumu kadar muallimlere ait olup bunların seçilmesi ve tayini Maarif Nezareti'ne aittir.

8. Mektebin idari ve öğretim kadrosunun vazifeleri ve talebenin ceza ve mükâfatlandırılması ile imtihanlarının nasıl yapılacağı, leyli ve nehari mekatib-i umumiyenin idare-i dahiliyeleri hakkında tanzim olunan talimata göre yapılacaktır.

c. Üçüncü Bölüm

Kabul Şartları

9. Mekteb-i Mülkiye'ye kabul şartları şu hususlardan ibarettir: evvela 18 yaşından aşağı ve nihayet 25 yaşından yukarı olmamak. İkinci olarak tahsil ve hizmetine mani olacak hastalıktan salim bulunduğu tıbben tasdiklenmiş olmak. Üçüncü olarak bir cinayet ile mahkûm olmadığı ve kötü hal ile anılmadığını usulü dairesinde tasdik ettirmek. Dördüncü olarak Osmanlı Devleti tebaası olmak. Beşinci olarak ise üçüncü madde gereğince şahadetnamesi bulunmaktır.

d. Dördüncü Bölüm

Tedrisat

10. Mekteb-i Mülkiyede okunacak ulum ve fününun cetveli nizamnamenin ekine ilave edilmiştir.

11. Ders programının yayılması ve düzenlenmesi, Meclis-i Kebir-i Maarife aittir.

12. Zikredilen programda yazılı derslerin hakkıyla tahsili mecburi olduğu gibi her sınıf talebesi 4 kısma ayrılarak her kısmı Arap, Rum, Ermeni ve Bulgar lisanlarından birini usulünce yazılı ve sözlü olarak bildirmeye muktedir olacak derecede tahsil ile mükellef olacak ve bu 4 dilin tedrisine idadi sınıflarından başlanacaktır.

e. Beşinci Bölüm

Mekteb-i Mülkiye'den Çıkanların İstihdam Edilecekleri Memuriyetler

13. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den şahadetname ile çıkan talebe aşağıda beyan olunan hizmetlere tayin olunacaklardır. Evvela vilayat ve mutasarrıflıklar maiyeti, ikinci olarak, birinci derecede olan maaşı 700 kuruştan aşağı olmayan nahiye müdürlükleri, üçüncü olarak resmi dairelerde memurluk ve kâtiplik ve dördüncü olarak idadi mekteplerinin müdürlükleridir. Bunlardan vilayat ve mutasarrıflıklar maiyetine tayin

olunanlar 3 sene hizmet ettikten ve işin ehli olduğunu gösterip liyakat eyledikten sonra nahiye müdürlüklerine ve üçüncü sınıf kaza kaymakamlığına tayin olunurlar. Saraydaki memurluklara Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Sultani ve İdadi Mektepleri şahadetnamelilerinden başkası kabul olunmayacağından, rüsumatla telgraf ve posta nezaretlerinden başka askeri ve mülki merkezi daireleri ile halifelik daireleri tercihen Mekteb-i Mülkiyeden şahadetname ile çıkacaklara tahsis olunmuştur. Vilayetlerdeki resmi kalemler de vilayetlerdeki idadi mekteplerinden çıkanlara tahsis edilmiştir.

14. İstihdam kuralları ve ilerleme şu şekildedir ki, 3 sene sonra açılan veyahut yeniden oluşturulan mülki hizmetler ve kalemlerin yarısına Mekteb-i Mülkiye'den çıkan talebe ve diğer yarısına eskiden beri devam eden memurlar ile çalışanlar tayin olunur. Bu tayin usulü, ikinci sınıf kaza kaymakamları, aklam mümeyyizliği ve şura-yı devlet muavinliği altında bulunan memuriyetlere ve şehbenderhaneler kaçınarlığına kadar geçerli olup, bu memuriyetler ile bunların daha ilerisindeki memuriyetlere ulaşmak herhalde liyakat ve ehliyet ve mercilerince tercih ve seçilmelerine bağlıdır.

15. Mekteb-i Mülkiye'den şahadetname ile çıkanların gerek devlet hizmetine yerleştirilmeleri ve gerek maaşlarının yükselmesi, yukarıda belirlendiği sınır kadar olacaktır. Evvela kıdemleri ikinci olarak şahadetnamelerinin mertebeleri itibarıyla icra kılınacak ve talep olacakları resmi dairelerin türü dahi kendi arzularına bırakılmayıp kabiliyet ve liyakatlarına göre tayin olunacaktır. Düzenli olarak belirlendiği olduğu üzere yaşı 25'e varmamış olanlar tayin olacakları daireye göre kendilerine şehri 250 şer kuruş maaş verilecek ve yaşları 25'e varmış veya fazla olanlar 500 kuruş maaşlar ile vali ve mutasarrıflar maiyetinde istihdam kılınacaklardır. Bunlardan diğer memuriyetlere tayin olunanların kalacak maaşları gelecek sene Mekteb-i Mülkiye'den çıkacak talebeye tahsis olunmak üzere hazinede tutulacaktır.

f. Altıncı Bölüm

Mevad-ı Muhtelif

16. Mekteb-i Mülkiye'nin leylî (yatılı) talebesinden senelik 25 Osmanlı altını ücret alınır.

17. Mektebi terk eden veya nehari olan öğrencinin ücreti iade olunmaz.

18. Maarif Nezareti işbu nizamnamenin uygulanmasına memurdur.

19. Mekteb-i Mülkiyenin 8 safer 1294 tarihli nizamnamesi, bu nizamnamenin yayınlanmasından itibaren feshedilmiştir.

g. Madde-i Zeyliye (Ek Madde)

Mekteb-i Mülkiye'nin idadi kısmının yatılı kısmı 4 sınıf üzere düzenlenmiş olup ders cetveli (2) rakamıyla bu nizamnamenin zeyline ilave edilmiştir. Zikredilen idadinin ücreti

ve bütün işleri idaresi Mekteb-i Mülkiyeye değerinde olacaktır. 4 Cemaziyelahir 1309, 24 Kanun-ı Evvel 1307, 5 Ocak 1892¹⁷

3. Mekteb-i Mülkiyeye Kabul Olunacak Talebinin Ücretleri Hakkında

Mekteb-i Mülkiye-i Şahane ile Mekteb-i Sultaniye ücretsiz olarak kayıt ve kabul olunan talebinin, ücretli talebeden fazla olmasına ve bu halin devamı ise bu mekteplerin nizamlarını ihlalden başka idarece müşkülata sebep olacaktır. Bu mekteplere her sene ücretli olarak alınacak talebinin adedine göre ücretsiz kabul edilecek talebinin belirlenmiş sınırı olan yüzde 20'sinin ve ücretsiz kısımdan olup tasdikname ve şahadetname olarak bu mekteplerden çıkanlardan açılacak yerlerin yarısı, tertip edilenden fazla alınmış olanlara ayrılarak diğer yarısı ücretsizlere tahsisi edilecektir. Gündüzlü gelenlerin güçlü ve kabiliyetli olanlarının yatılıya nakledilecek ve fazla kaldığı halde rüşdiye mektepleri şahadetnamelilerinden yüksek numara kazanan muhtaç evladı alınacaktır. Bunlar, her sene ağustos sonlarından eylül sonuna kadar olan zamana mahsus tutulacaktır. Liva idadi mekteplerinde tahsil görerek merkez vilayet idadilerine dahi devamla şahadetname olarak müsabakat imtihanına girmedikçe Mekteb-i Mülkiyeye ücretsiz öğrenci alınmayacaktır. Bundan sonra vakit ve halleri müsait bulunan talebinin belirlenmiş ücreti tamamen vermedikçe kabul edilmemesi ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane leyli talebesinin yedikleri gündüz yemeğinden münasip bedel mukabilinde kendilerinin yemeğini arzu eden nehari talebeye mektepçe sabah kahvaltısı ve gündüz yemeği verilecek olup, 6'sı eylülde ve 4'ü martta alınmak üzere ders yılı başından tatile kadar olan müddet için 10 Osmanlı altını alınacaktır. Ders yılı içinde dahil olacaklardan geçmiş aylar için birer altın indirilip ay içinde girenlerden ise tam aylık alınacaktır. Bundan sonra Mekteb-i Mülkiye-i Şahane idadi sınıflarına leyli ve ücretli olarak kayıt ve kabul olunup da tehir ederek ücretlerini vermeyerek nehari devam etmek isteyenler, tedrisat ve programca mektebin idadi sınıflarından farkı olmayan Dersaadet ve Üsküdar idadilerine nakledilecektir. Başlangıçta nehari olarak kayıt ve kabul olunmak arzusunda bulunanların kararlaştırılmış olan senelik 10 lira ücret mukabilinde gündüzleri mektepte yemek yemek üzere nisf dahli olarak kayıt ve kabul edilecektir. İdadi kısmının yalnız leyli ve nisf dahli talebeye mahsus olması ve nisf dahli olarak mektebe girip de daha sonra leyli olmak isteyen talebeden ücret leyliye olmak üzere evvelce verilmiş olan nisf dahli ücretinden kalan miktarın talep edilmesi usul gereğidir.¹⁸

4. Mekteb-i Mülkiye-i Şahanenin İmtihan-ı Umumilerine Dair Talimat

Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin imtihan-ı umumilerine haziran ayının ilk günlerinde başlanılacaktır. İmtihan-ı umumide beşten aşağı numara alan ile mazeretli olarak imtihanlarda bulunamayanların ikmal imtihanlarına eylül başında başlanarak eylül sonunda kesinlikle bitirilecektir. Ondan sonra son sınıf öğrencilerine yapılan imtihan

17 SNMU, 1316, s. 69-74; SNMU, 1317, s. 71-76; SNMU, 1318, s. 69-74.

18 SNMU, 1316, s. 80-81; SNMU, 1317, s. 82-84; SNMU, 1318, s. 87-89.

dışında mektepte başka bir imtihan yapılması yasaktır. İdadi kısmının son sınıfının ikmal imtihanı ağustos 20'sine kadar bitmek üzere ağustos içinde icra olunacak ve bu imtihanı müteakip müsabakat imtihanlarına başlanarak ağustos sonunda bu müsabakat imtihanları dahi tamamlanacaktır.

Mekteb-i Mülkiye-i Şahanede imtihanlar iki kısımdır. Bunlardan biri sınıf geçme imtihanı ve diğeri idadi ve mülkiye son sınıflarının şahadetname imtihanıdır.

a. Terfi-i Sınıf İmtihanı

Sınıf geçmek, her dersten 5'ten aşağı numara almamaya bağlıdır. Yalnız bir dersten 5'ten numara alanlar ve mazeretli olup imtihanlarda bulunamayanlar ikmal imtihanlarına kabul olunurlar. Bu imtihanlar belirli müddet içinde yapılmaktadır.

b. Şahadetname İmtihanı

Şahadetname alabilmek için dahi her dersten 5'ten aşağı numara almamak ve mülkiye kısmının son sınıfları için bu şartla beraber as mizan olarak tam numaralar toplamının üçte birini kazanmak zorundadır. Mülkiye ve idadi son sınıfları talebesi imtihan-ı umumide hazır bulunamadıkları ve 5'ten aşağı numara aldıkları derslerin tamamından belirli vakitlerde bir kere daha imtihan edilirler. Bu ikinci imtihanda yalnız bir dersten 5'ten aşağı numara alanlar o dersten üçüncü ve son olmak üzere yine imtihan olunurlar. Kazandıkları surette şahadetnameleri verilir ve kazanamadıkları takdirde haklarında sınıfta bırakma veya ihraç muamelesi icra edilir. Mülkiye kısmı son sınıflarının ikmal imtihanları teşrin-i sani ayında icra olunacak ve ondan sonra katiyen imtihan yapılmayacaktır.

Leyli ve nehari talebeden belirli günlerde imtihanlara gelmeyenlere o imtihandan dönmüş nazarıyla bakılacaktır. Ancak imtihan günü gelemeyecek derecede hastalık gibi manisi olanlar mazurdur. Övrün kabul edilmesi için zikredilen günde ve nihayet ertesi gün mecburu manisi olan efendi tarafından hasta ise tabip raporunun ve diğere surette meşru mazereti olduysa onu içeren tasdikli belgenin gönderilmesiyle peder veya velisi tarafından mektebe yazılı malumat verilmek ve mektepçe dahi incelendikten sonra o efendinin gelememesi geçerli bir özre dayanması gerekmektedir. Övrü makbul olan efendilerin imtihanları ikmal imtihanlarında icra olunur ve bu gibiler imtihanlarını vermedikçe yukarı sınıfa çıkamazlar.

Meclis-i Kebir-i Maarif 17 Mayıs 1310, 29 Mayıs 1894¹⁹ 1318 tarihli maarif salnamesinde, Mekteb-i Mülkiye-i Şahanenin idadi kısmının imtihanları hakkında hazırlanan talimat verilmiştir. Buna göre

1. İmtihanda iki dersten dönmüş olan talebenin bir defaya mahsus olmak üzere ikmal imtihanlarına müsaade olunur fakat bu imtihanda iki dersten yalnız birisinden geçmek sınıf terfisi için kâfi değildir.

19 SNMU, 1316, s. 78-80; SNMU, 1317, s. 80-82.

2. Evvelki sene ikmal imtihanını veremeyip sınıfında kalanlar ertesi senede icra olunacak imtihan-ı umumide yine iki dersten dönecek olurlar ise ikmal imtihanına kabul olunurlar. Şayet bu imtihanda iki dersden birini geçip de diğerinden sınıf geçemeyecek derecede numara alır ise aşağı numara aldığı bu dersten üçüncü defa olarak bir kere daha imtihan icra edilir ve bundan başka imtihan tekrarına müsaade yoktur.

3. Bahsedilmiş olan birinci ve ikinci maddelerde tayin olunan hükümler sınıf geçmeye ait olup mezuniyet imtihanlarındaki kurallar evvelki gibi bakidir.

4. Öğrenim süresinin yarısına kadar mektepte bulunmayan talebenin devam olmama durumu her ne sebebe bağlı olursa olsun, o senenin imtihan-ı umumisine kabul edilmeyerek sınıfta bırakma lazım gelir. Gelecek sene imtihanını verememekten dolayı yine sınıfta bırakılması lazım gelip eğer böyle iki sene bir sınıfta kalma muamelesi hastalık gibi bir geçerli bir özre dayanıp mazeret sahibinin iyi hal ve hareketi mektepçe bilinirse bu gibilerin ihracına gidilmeyerek sınıflarında kalmalarına müsaade olunur fakat mazeretinin vukuunda ispatı gerekir. Meclis-i Kebir-i Maarif 4 Ağustos 1315, 16 Ağustos 1899.²⁰

5. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Ders Cetveli

Maarif Salnamelerinde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin 1316-1321 eğitim-öğretim yılları içerisinde mülki ve idadi kısımlarındaki müfredat kapsamında yer alan derslerin adları, haftalık ders saatleri ile birlikte tablolar halinde aşağıda sunulmuştur.

a. 1316 (1898-1899) Ders Yılı²¹

Numara 1

Birinci Sene

Dersin Adı	Haftalık Ders Saati
İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis (Müslüman talebeye mahsus olup buna göre tedris olunacaktır)	2
İlm- Fıkh	2
Mecelle	2
İlm-i Ahlak	1
Kitabet-i Resmîye	1
Tarih-i Osmani	1
Usul-i Maliye	2
İlm-i Servet	1

20 SNMU, 1318, s. 84-86.

21 SNMU, 1316, s. 75-77.

Mebadi-i Esasiye-i İlm-i Hukuk	1
Hukuk-ı Siyasiye-i Dahiliyenin Nizamı Kısmı	1
Arazi Kanunu	2
Coğrafya-yı Sınai ve Ticari ve İstatistik	2
Fransızca	4
Elsine-i Erbaa	2

İkinci Sene

Dersin Adı	Haftalık Ders Saati
İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis (önceki sene usulünde devam olunacaktır)	2
İlm-i Fıkh	2
Mecelle	2
İlm-i Ahlak	1
Kitabet-i Resmîye	1
Tarih-i Osmani	1
Usul-i Maliye	2
İlm-i Servet	1
Hukuk-ı Ticaret	2
Hukuk-ı Ceza	2
Hukuk-ı Düvel	1
Hukuk-ı Siyasiye-i Dahiliyenin İdare-i Mülkiye Kısmı	1
Fransızca	4
Elsine-i Erbaa	2

Üçüncü Sene

Dersin Adı	Haftalık Ders Saati
İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis (önceki usulünde devam olunacaktır)	2
Mecelle	2
Kitabet-i Resmîye	1
Tarih-i Osmani	1
Usul-i Maliye	2
İlm-i Servet	1
Hukuk-ı Düvel	2

Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye	2
Usul-i Muhakemat-i Cezaiye	2
Hukuk-ı Siyasiye-i Dahiliyenin Teşkilat Kısmı	1
Kanun-ı Askerinin Ahz-ı Asker Muamelatı Tafsilatıyla Cihât-ı Mühimme-i Sairesi ve Nizamât-ı Zabtiye	1
Ahkâm-ı Evkaf	1
Fransızca	4
Elsine-i Erbaa	2

Mekteb-i Mülkiye-i Şahenenin idadi sınıflarındaki derslerin durumu hakkında da tablonun sonunda bilgi verilmiştir. Bu bağlamda, idadi sınıflarındaki öğretim faaliyetleri, bilumum idadi mekteplerinin dördüncüden yedinciye kadar olan sınıflarındaki öğretimle aynı olup yalnız fazla olarak buradaki mektepte Arapça, Rumca, Ermenice ile Bulgarcadan ibaret olan 4 dil öğretilmektedir.²²

b. 1317 Ders Yılı²³

Birinci Sene

Dersin Adı	Haftalık Ders Saati
İlm-i Kelam ve Tefsir-i Hadis (Müslüman talebeye mahsus olup buna göre tedarik olunacaktır)	3
İlm- Fıkh	2
Mecelle	2
İlm-i Ahlak	1
Belagat ve Kitabet-i Resmîye	1
Tarih-i Osmani	1
Usul-i Maliye	2
İlm-i Servet	1
Hukuk-ı Düvel	1
Hukuk-ı Siyasiye-i Dahiliyenin Nizamât Kısmı	1
Arazi Kanunu	2
Fransızca	4
Usul-i Tercüme	1
Elsine-i Erbaa	2

22 SNMU, 1316, s. 77.

23 SNMU, 1317, s. 77-79.

İkinci Sene

Dersin Adı	Haftalık Ders Saati
İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis (önceki sene usulünde devam olunacaktır)	3
İlm-i Fıkh	2
Mecelle	2
İlm-i Ahlak	1
Belagat ve Kitabet-i Resmiye	1
Tarih-i Osmani	1
Usul-i Maliye	2
İlm-i Servet	1
Hukuk-ı Ticaret	2
Hukuk-ı Ceza	1
Hukuk-ı Düvel	1
Hukuk-ı Siyasiye-i Dahiliyenin İdare-i Mülkiye Kısmı	1
Fransızca	4
Usul-i Tercüme	1
Elsine-i Erbaa	2

Üçüncü Sene

Dersin Adı	Haftalık Ders Saati
İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis (önceki sene usulünde devam olunacaktır)	3
Mecelle	2
Belagat ve Kitabet-i Resmiye	1
Tarih-i Osmani	1
Usul-i Maliye	2
İlm-i Servet	1
Hukuk-ı Düvel	2
Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye	1
Usul-i Muhakemat-i Cezaiye	2
Hukuk-ı Siyasiye-i Dahiliyenin Teşkilat Kısmı	1
Kanun-ı Askerinin Ahz-ı Asker Muamelatı Tafsilatıyla Cihât-ı Mühimme-i Sairesi ve Nizam-ı Zabtiye	1
Ahkâm-ı Evkaf	1

Fransızca	4
Usul-i Tercüme	1
Elsine-i Erbaa	2

c. 1318 Ders Yılı²⁴

Bu ders yılında diğer yıllara ait maarif salnamelerinden farklı olarak Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin idadi sınıflarının ders cetveli sunulmuştur. Mülkiye kısmının ders cetveli ise 1317 tarihli ders cetvelinin aynısıdır. Yine 1319 tarihli maarif salnamesindeki ders cetveli de aynı durumda olduğu için tekrar tablo halinde gösterilmemiştir.

Mekteb-i Mülkiye-i Şahane İdadi Sınıflar Ders Cetveli

Numro 2

Birinci Sene

Dersin Adı	Haftalık Ders Saati
Ulum-ı Diniye ve Akaid-i İslamiye	3
Kavaid-i Osmaniye ve Tatbikatı	2
İlm-i Ahlak	1
Arabi	2
Farisi	2
Fransızca	4
Hesab-ı Nazari	2
Hendese	1
Coğrafya-yı Umumi	2
Tarih	2
Hüsn-i Hat	1
Resim Taklidi	1
Elsine-i Erbaa (Arapça, Rumca, Ermenice, Bulgarca)	2

İkinci Sene

Dersin adı	Haftalık Ders Saati
Ulum-ı Diniye ve Akaid-i İslamiye	3
Usul-i İnşa	1

24 SNMU, 1318, s. 77-81.

İlm-i Ahlak	1
Arabi	2
Farisi	1
Fransızca	4
Hesab-ı Nazari	1
Usul-i Defteri	1
İlm-i Cebir	2
Hendese	2
Coğrafya-yı Umumi	2
Tarih	2
Hüsn-i Hat	1
Resim Taklidi	1
Elsine-i Erbaa (Arapça, Rumca, Ermenice, Bulgarca)	2

Üçüncü Sene

Dersin adı	Haftalık Ders Saati
Akaid-i İslamiye ve Fıkıh	3
İlm-i Ahlak	1
Kitabet-i Resmiye	1
Usul-i Tahrir	1
Arabi	1
Fransızca	4
Hulasa-i Kavanin	1
İlm-i Cebir ve Müsellesat	2
Hendese	1
Fizik	1
Kimya-yı Madeni	2
Coğrafya-yı Osmani	2
Tarih-i Osmani	1
İlm-i Servet	1
Hüsn-i Hat	1
Boyalı Resim	1
Elsine-i Erbaa (Arapça, Rumca, Ermenice, Bulgarca)	2

Dördüncü Sene

Dersin adı	Haftalık Ders Saati
Akaid-i İslamiye	3
Kitabet-i Resmîye	1
Usul-i Tahrir	1
Arabi	1
Fransızca	4
Usul-i Tercüme	1
Kozmoğrafya	1
Mihanik ve Fizik	2
Kimya-yı Uzvi	1
İlm-i Hayvanat	2
İlm-i Nebat	1
Tabakatülarz	1
Coğrafya-yı Umrani	1
Tarih-i Osmani	1
İlm-i Servet	1
Hıfzısıhha	1
Hüsn-i Hat	1
Elsine-i Erbaa (Arapça, Rumca, Ermenice, Bulgarca)	1

d. 1321 Ders Yılı²⁵**Birinci Sene**

Dersin Adı	Haftalık Ders Saati
İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis (Müslüman talebeye mahsus)	3
İlm- Fıkh	2
Mecelle	1
İlm-i Ahlak	1
Belagat ve Kitabet-i Resmîye	2
Tarih-i Osmani	1
Coğrafya-yı Sınai ve İstatistik	1

25 *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321, s. 68-70.

Usul-i Maliye	2
İlm-i Servet	1
Hukuk-ı Düvel	1
Usul-i İdare	1
Arazi Kanunu	1
Fransızca	4
Usul-i Tercüme	1
Hüsn-i Hat	1
Elsine-i Erbaa	2

İkinci Sene

Dersin Adı	Haftalık Ders Saati
İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis	3
İlm-i Fıkh	2
İlm-i Ahlak	1
Belagat ve Kitabet-i Resmîye	1
Tarih-i Osmani	1
Usul-i Maliye	2
İlm-i Servet	1
Hukuk-ı Ticaret	1
Hukuk-ı Ceza	1
Hukuk-ı Düvel	1
Usul-i İdare	1
Mecelle	1
Fransızca	4
Usul-i Tercüme	1
Hüsn-i Hat	1
Elsine-i Erbaa	2

Üçüncü Sene

Dersin Adı	Haftalık Ders Saati
İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis	3
İlm-i Fıkh	1
Mecelle	1

Belagat ve Kitabet-i Resmiye	1
Tarih-i Osmani	1
Usul-i Maliye (Gümrük usulü dahi gösterilir)	2
İlm-i Servet	1
Hukuk-ı Düvel	2
Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye	1
Usul-i Muhakemat-i Cezaiye	2
Usul-i İdare (Ahz-ı asker kanunu ile nizamat-ı zabtiye ve hıfzıssıhha-i umumiye mebahisi dahi icmalen gösterilir)	2
Fransızca	4
Usul-i Tercüme	1
Hüsn-i Hat	1
Elsine-i Erbaa	2

Mekteb-i Mülkiye-i Şahaneye, Aşiret Mektebi kurulduktan bir süre sonra, bu mektebin öğrencileri de gelerek sınıf-ı mahsus adlı bir bölüm oluşturulmuştur. 1321 ders yılına ait maarif salnamesinde, Aşiret Mektebinde tahsil müddetini tamamlayıp Mekteb-i Mülkiye-i Şahaneye naklolunan bu sınıf-ı mahsusun ders cetveli verilmiştir.²⁶

Dersin Adı	Haftalık Ders Saati
Ulum-ı Diniye	3
Kavaid-i Osmaniye ve Kitabet	4
Mecelle	2
Arabi	1
Farisi	1
İlm-i Ahlak	2
Kavanin	3
İlm-i Servet	2
Ulus-i İdare	2
Hüsn-i Hat (Rika ve Divani)	1

26 SNMU, 1321, s. 69-70.

6. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin İdari Kadrosu²⁷

Memuriyet	Esami
Müdür	Hacı Recai Efendi
Müdür Muavini	Ali Nazima Bey
Dahiliye Memuru	Sadık Bey
Muhasebeci	Vahyî Bey
Tahrirat Kâtibi	Nazif Bey
Tabib	Derviş Bey
Muhasebeci refiki	Ahmet Bey
Vekilharç	Hakkı Bey
Hastahane memuru	Abdullah Efendi
Tahrirat Kâtibi Muavini	Memduh Bey
Muhasebe Mukidi	Kadri Efendi
Veznedar	Petri Efendi
Kütüphane Memuru	Vehbi Efendi
Depo Memuru	Ahmet Gani Efendi
Anbar Memuru	Rıza Efendi
İmam	Hafız Hakkı Efendi

1318 ders yılını içeren maarif salnamesinde mektebin müdürü Hacı Recai Efendinin özgeçmişi sunulmuştur. Maarif salnameleri içerisinde okulun idari kadrosu hakkındaki en ayrıntılı bilgi bu maarif salnamesinde yer almıştır.²⁸

Müdür Atûfetli Hacı Recai Efendi Hazretleri

Asakir-i Şahanedan kolağalığından mütekaid Hacı Ahmet Rasih efendinin oğlu olup 25 Safer 1269 hicri senede İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Sıbyan mektebinde başlangıç ilimlerini tahsil ettikten sonra 1274 senesinde Eyüp Rüşdiyesinde ve 1278 senesinde sınıfının birincisi olduğu halde Mahrec-i Aklam adlı mektepten şahadetname almıştır.

9 Teşrin-i Sani 1278'de Mahrec-i Aklam'a muallim muavini tayin edilmiş ve 1289 senesinde Maarif Nezareti dairesinde tesis olunan kütüphane memuriyetine nakil olmuştur. 1290 senesinde Mekteb-i Sultani Lisan-ı Osmanî muallimliği ilave-i memuriyet olarak uhdesine verilmiştir. 1292 senesinde Fatih Rüşdiyesi Riyaziye ve 1293 senesinde Eyüp Rüşdiyesi Coğrafya ve 1294 senesinde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Fransızca

27 SNMU, 1316, s. 511; SNMU, 1317, s. 547; SNMU, 1318, s. 582; *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1319, s. 76.

28 SNMU, 1318, s. 587-589.

muallimlikleri dahi ihale kılınmasıyla fatih ve Eyüp rüşdiyelerindeki muallimliklerinden istifa etmiştir. 1296 senesinde kütüphane memuriyeti lağvedilerek 1296 senesinde Eyüp Rüşdiyesi Fransızca muallimliğine memur olup 1299 senesinde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Fransızca muallimliği uhdesinde olduğu halde aynı mektebin müdür muavinliğine tayin buyurulmasıyla Mekteb-i Sultani ve Eyüp Rüşdiye muallimliklerinden ayrılmıştır. Mektebi Mülkiye-i Şahane müdür muavinliği uhdelinde kalmak üzere 13 Eylül 1307'de Aşiret Mektebi müdüriyetine tayinlerinden sarfinazar ederek Mektebi Mülkiye-i Şahane müdür muavinliğinde kalmıştır. 31 Kanun-ı Sani 1310'da Mekteb-i Mülkiye-i Şahane müdüriyetine atanmıştır. 1311 senesinde bu mektepteki Fransızca muallimliği usul-i tercüme muallimliğine tahvil olunmuştur. 1293 senesinde salise rütbesini kazanarak aşama ile mertebe kat etmiş ve 4 Recep 1311'de uhdelere rütbe-i bala tevcih buyurulmuştur. Hacı Recai Efendi, ikinci rütbeden mecidi nişan ve üçüncü rütbeden Nişan-ı Ali-i Osmani ile gümüş imtiyaz ve altın liyakat madalyaları ve tesisat-ı askeriye madalyasına sahip olmuştur.

1321 tarihli maarif salnamesinde ise okulun idari kadrosunda bazı değişikliklerin olduğu görülmektedir:²⁹

Memuriyet	Esami
Müdür	Hacı Recai Efendi
Müdür Muavini	Ali Nazima Bey
Dahiliye Memuru	Sadık Bey
Muhasebeci	Osman Bey
Tahrirat Kâtibi	Nazif Bey
Muhasebe Kâtibi	Kadri Efendi
Veznedar	Petri Efendi
Depo ve hastane memuru	Ahmet gani Efendi
Kütüphane Memuru ve İmam	Hafız hakkı Efendi
Tabip	Mehmet Şevki Bey

7. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Öğretim Kadrosu

Maarif Salnamelerinde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane bünyesinde bulunan yüksek ve idadi kısım ile Aşiret Mektebinden gelenler için oluşturulan sınıf-ı mahsusun öğretim kadrosunun isimleri ve memuriyet başlığı atında branşları yer almıştır. Buradan hareketle her ders yılı için tablo oluşturularak okulun öğretim kadrosu aşağıda sunulmuştur.³⁰

29 SNMU, 1321, s. 70.

30 SNMU, 1316, s. 511-514; SNMU, 1317, s. 547-548; SNMU, 1318, s. 582-585; SNMU, 1319, s. 75; SNMU, 1321, s. 74-75.

1316 Ders Yılı**Talim Heyeti**

Memuriyet	İsimler
Hukuk-ı Düvel ve Hukuk-ı Ticaret Muallimi	Ali Şahbaz Efendi
Tarih-i Osmani ve Coğrafya-yı Sınâi ve İlm-i Ahlak Muallimi	Abdurrahman Şeref Efendi
Usul-i Tercüme Muallimi	Hacı Recai Efendi
Usul-i İnşa ve Kitabet ve Belagat-ı Osmaniye Muallimi	Sadık Bey
Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye ve Arazi Kanunu Muallimi	Mehmet Atıf Bey
Ahkâm-ı Evkaf Muallimi	Hüseyin Hüsnü Efendi
Usul-i Fıkh ve Arabi Muallimi	Hacı Zihni Efendi
Nizam-ı Zabtiye ve Ahz-ı Asker Kanunu Muallimi	Manyasizade Refik Bey
Usul-i İdare Muallimi	Nazım Bey
Fransızca Muallimi	Ali Nazima Bey
Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye ve Hıfzısıhha Muallimi	İlyas Efendi
Akaid-i İslamiye Muallimi	Cemal Efendi
Tabakatülarz Muallimi	Halil Bey
Fransızca ve Kavanin Muallimi	Şefik Bey
İlm-i Ahlak Muallimi	Ata Bey
Kitabet-i Resmîye Muallimi	Tahir Bey
Usul-i Maliye Muallimi	Nail Bey
Hikmet-i Tabiiye Muallimi	Salih Zeki Bey
Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye ve İlm-i Hukuk Muallimi	Osman Bey
İlm-i Servet Muallimi	Mahmut Esad Efendi
Fenn-i Makine ve Müsellesat Muallimi	Ahmet Muhtar Bey
Hendese Muallimi	Hasan Fuad Bey
Hesap-ı Nazari Muallimi	Hüsnü Bey
Bulgar Lisanı Muallimi	Ali Fehmi Efendi
Fransızca Muallimi	Zeki Bey
Hüsn-i Hat Muallimi	Numan Sabit Efendi
Lisan-ı Arabi Muallimi	Şakir Efendi
Coğrafya-yı Osmani Muallimi	Ali Tevfik Bey
Kozmoğrafya Muallimi	Osman Bey

İlm-i Ahlak ve Kavaid-i Osmaniye Muallimi	Said Efendi
Lisan-ı Arabi Muallimi	İbrahim Ethem Efendi
Tarih-i Osmani ve İlm-i Servet Muallimi	Hacı Rakım Bey
Fransızca Muallimi	Tomas Terziyan Efendi
Hukuk-ı Ceza Muallimi	Celal Bey
Tarih-i Umumi Muallimi	Azmi Bey
Kimya-yı Madeni ve Uzvi Muallimi	Nişan Efendi
Hayvanat ve Nebatat Muallimi ve Tabakatülarz muallim muavini	Hüseyin Remzi Efendi
Coğrafya-yı Umrani Muallimi	Efzeleddin Bey
Fransızca Muallimi	Tevfik Daniş Bey
Fransızca Muallimi	Kalavas Efendi
Lisan-ı Rumi Muallimi	Vafir Efendi
Usul-i Defteri Muallimi	İshak Efendi
Farisi Muallimi	Hüsnü Efendi
Lisan-ı Arabi Muallimi	Hakkı Efendi
İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis Muallimi	İsmail Hakkı Efendi
İlm-i Cebir Muallimi	Yusufyan Efendi
Coğrafya-yı Umumi Muallimi	Nuri Efendi
Tarih ve Coğrafya-yı Umumi Muallimi	Hüseyin Saadet Bey
Lisan-ı Arabi Muallimi	Mehmet Mahzumi Efendi
Resim Muallimi	Çıracıyan Efendi
Ermeni Lisanı Muallimi	Muhtar Efendi
Ermeni Lisanı Muallimi	Ohannes efendi
Ermeni Lisanı Muallimi	Haraktidi Efendi
Bulgar lisanı Muallimi	Alaaddin Efendi
Fransızca muallimi	Mösyö Leskan
Hikmet-i Tabiiye ve Kimya Muallim Muavini	Cevdet Efendi

1317 Ders Yılı**Talim Heyeti**

Memuriyet	İsimler
Tarih-i Osmani ve Coğrafya-yı Sınâî ve İlm-i Ahlak Muallimi	Abdurrahman Şeref Efendi
Usul-i Tercüme Muallimi	Hacı Recai Efendi
Usul-i İnşa ve Kitabet ve Belagat-ı Osmaniye Muallimi	Sadık Bey
Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Muallimi	Haydar Efendi
Ahkâm-ı Evkaf Muallimi	Hüseyin Hüsnü Efendi
Usul-i Fıkh ve Arabi Muallimi	Hacı Zihni Efendi
Nizam-ı Zabtiye ve Ahz-ı Asker Kanunu Muallimi	Manyasizade Refik Bey
Usul-i İdare Muallimi	Nazım Bey
Fransızca Muallimi	Ali Nazima Bey
Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye ve Hıfzısıhha Muallimi	İlyas Efendi
İlm-i Ahlak Muallimi	Ata Bey
Akaid-i İslamiye Muallimi	Cemal Efendi
Hukuk-ı Düvel ve İlm-i Servet Muallimi	Mahmud Esad Efendi
Hukuk-ı Ticaret Muallimi	Yorgaki Efendi
Tabakatülarz Muallimi	Halil Bey
Fransızca ve Kavanin Muallimi	Şefik Bey
Kitabet-i Resmîye Muallimi	Tahir Bey
Usul-i Maliye Muallimi	Nail Bey
Hikmet-i Tabiiye Muallimi	Salih Zeki Bey
Arazi Kanunu Muallimi	Osman Bey
Fenn-i Makine ve Müsellesat Muallimi	Ahmet Muhtar Bey
Hendese Muallimi	Hasan Fuad Bey
Hesap-ı Nazari Muallimi	Hüsnü Bey
Kozmoğrafya Muallimi	Osman Bey
Bulgar Lisanı Muallimi	Ali Fehmi Efendi
Fransızca Muallimi	Zeki Bey
Hüsn-i Hat Muallimi	Numan Sabit Efendi
İlm-i Ahlak ve Kavaid-i Osmaniye Muallimi	Said Efendi
Hayvanat ve Nebatat Muallimi ve Tabakatülarz muallim muavini	Hüseyin Remzi Efendi
Lisan-ı Arabi Muallimi	Şakir Efendi
Coğrafya-yı Osmani Muallimi	Ali Tevfik Bey

Lisan-ı Arabi Muallimi	İbrahim Ethem Efendi
Tarih-i Osmani ve İlm-i Servet Muallimi	Hacı Rakım Bey
Fransızca Muallimi	Tomas Terziyan Efendi
Hukuk-ı Ceza Muallimi	Celal Bey
Tarih-i Umumi Muallimi	Azmi Bey
Kimya-yı Madeni ve Uzvi Muallimi	Nişan Efendi
Coğrafya-yı Umrani Muallimi	Efzeleddin Bey
Fransızca Muallimi	Tevfik Daniş Bey
Fransızca Muallimi	Kalavas Efendi
Lisan-ı Rumi Muallimi	Vafir Bey
Usul-i Defteri Muallimi	İshak Efendi
İlm-i Cebir Muallimi	Yusufyan Efendi
Lisan-ı Rumi Muallimi	Haraktidi Efendi
Farisi Muallimi	Hüsnü Efendi
Lisan-ı Arabi Muallimi	Hakkı Efendi
İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis Muallimi	İsmail Hakkı Efendi
Coğrafya-yı Umumi Muallimi	Nuri Efendi
Tarih ve Coğrafya-yı Umumi Muallimi	Hüseyin Saadet Bey
Resim Muallimi	Çıracıyan Efendi
Ermeni Lisanı Muallimi	Muhtar Efendi
Ermeni Lisanı Muallimi	Ohannes efendi
Bulgar lisanı Muallimi	Alaaddin Efendi
Fransızca muallimi	Mösyö Leskan
Hikmet-i Tabiiye ve Kimya Muallim Muavini	Cevdet Efendi

1318 Ders Yılı

Talim Heyeti

Memuriyet	Esami
Tarih-i Osmani ve Usul-i Tercüme ve İlm-i Ahlak Muallimi	Abdurrahman Şeref Efendi
Usul-i Tercüme Muallimi	Hacı Recai Efendi
Usul-i İnşâ ve Kitabet ve Belagat-ı Osmaniye Muallimi	Sadık Bey
Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Muallimi	Haydar Efendi
Ahkâm-ı Evkaf Muallimi	Hüseyin Hüsnü Efendi
Usul-i Fıkh ve Arabi Muallimi	Hacı Zihni Efendi

Nizamat-ı Zabtiye ve Ahz-ı Asker Kanunu Muallimi	Manyasizade Refik Bey
Usul-i İdare Muallimi	Nazım Bey
Fransızca Muallimi	Ali Nazima Bey
Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye ve Hıfzısıhha Muallimi	İlyas Efendi
İlm-i Ahlak Muallimi	Ata Bey
Akaid-i İslamiye Muallimi	Cemal Efendi
Hukuk-ı Düvel ve İlm-i Servet Muallimi	Mahmud Esad Efendi
Hukuk-ı Ticaret Muallimi	Yorgaki Efendi
Tabakatülarz Muallimi	Halil Bey
Fransızca ve Kavanin Muallimi	Şefik Bey
Usul-i Tahrir ve Kavaid-i Kitabet Muallimi	Tahir Bey
Usul-i Maliye Muallimi	Nail Bey
Fizik ve Mihanik Muallimi	Salih Zeki Bey
Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye ve Usul-i Tercüme ve Arazi Kanunu Muallimi	Osman Bey
Hukuk-ı Ceza Muallimi	Celal Bey
Arabi Muallimi	Şakir Efendi
Kozmoğrafya Muallimi	Osman Bey
Hendese Muallimi	Hasan Fuad Bey
Hesap-ı Nazari Muallimi	Hüsni Bey
Jimnastik Muallimi	Faik Bey
Bulgar Lisanı Muallimi	Ali Fehmi Efendi
Fransızca Muallimi	Zeki Bey
Hüsn-i Hat Muallimi	Numan Sabit Efendi
İlm-i Ahlak ve Kavaid-i Osmaniye Muallimi	Said Efendi
Hayvanat ve Nebatat Muallimi ve Tabakatülarz Muallim Muavini	Hüseyin Remzi Efendi
Coğrafya-yı Osmani Muallimi	Ali Tevfik Bey
Lisan-ı Arabi Muallimi	İbrahim Ethem Efendi
Tarih-i Osmani ve İlm-i Servet Muallimi	Hacı Rakım Bey
Fransızca Muallimi	Tomas Terziyan Efendi
Hukuk-ı Ceza Muallimi	Celal Bey
Tarih-i Umumi Muallimi	Azmi Bey
Kimya-yı Madeni ve Uzvi Muallimi	Nişan Efendi
Coğrafya-yı Umrani Muallimi	Efzeleddin Bey
Fransızca Muallimi	Tevfik Daniş Bey
Lisan-ı Arabi Muallimi	Mahzumi Efendi

Fransızca Muallimi	Kalavas Efendi
Lisan-ı Rumi Muallimi	Vafır Bey
Usul-i Defteri Muallimi	İshak Efendi
İlm-i Cebir ve Müsellesat Muallimi	Yusufyan Efendi
Lisan-ı Rumi Muallimi	Haraktidi Efendi
Kitabet-i resmiye Muallim Muavini	Şerif Bey
Sınıf-ı Mahsus Muallimi	Hasan Tahsin Bey
Coğrafya ve Tarih-i İslam Muallimi	Hüseyin Saadet Bey
Fizik ve Kimya Muallim Muavini	Cevdet Efendi
Farisi Muallimi	Hüsni Efendi
Ulum-ı Diniye ve Lisan-ı Arabi ve Sınıf-ı Mahsus Muallimi	Hakkı Efendi
İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis Muallimi	İsmail Hakkı Efendi
Coğrafya-yı Umumi Muallimi	Nuri Efendi
Sınıf-ı Mahsus Hüsn-i Hat Muallimi	Hamdi Efendi
Sınıf-ı Mahsus Muallimi	Hulusi Efendi
Resim Muallimi	Çıracıyan Efendi
Ermeni Lisanı Muallimi	Muhtar Efendi
Ermeni Lisanı Muallimi	Ohannes Efendi
Bulgar lisanı Muallimi	Halil Efendi
Fransızca muallimi	Mösyö Leskan

1319 Ders Yılı

Talim Heyeti

Memuriyet	Esami
Tarih-i Osmani ve Usul-i Tercüme ve İlm-i Ahlak Muallimi	Abdurrahman Şeref Efendi
Kitabet-i Resmiye ve Belagat-ı Osmaniye Muallimi	Sadık Bey
Usul-i İdare Muallimi	Nazım Bey
Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Muallimi	Haydar Efendi
Ahkâm-ı Evkaf Muallimi	Hüseyin Hüsni Efendi
Usul-i Fıkıh Muallimi	Hacı Zihni Efendi
Nizam-ı Zabtiye ve Ahz-ı Asker Kanunu Muallimi	Manyasizade Refik Bey
Usul-i Muhakemat-ı Cezaîyye Muallimi	İlyas Efendi
İlm-i Ahlak Muallimi	Ata Bey
Hukuk-ı Ticaret Muallimi	Yorgaki Efendi

Usul-i Maliye Muallimi	Nail Bey
Hukuk-ı Düvel ve İlm-i Servet Muallimi	Mahmud Esad Efendi
Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye ve Usul-i Tercüme ve Arazi Kanunu Muallimi	Osman Bey
Hukuk-ı Ceza Muallimi	Celal Bey
Jimnastik Muallimi	Faik Bey
Fransızca Muallimi	Tomas Terziyan Efendi
Kitabet-i Resmîye Muallim Muavini	Şerif Bey
Lisan-ı Arabi Muallimi	Mehmet Mahzumi Efendi
Fransızca Muallimi	Kalavas Efendi
Lisan-ı Rumi Muallimi	Haraktidi Efendi
Sınıf-ı Mahsus Muallimi	Hasan Tahsin Bey
Sınıf-ı Mahsus Muallimi	İsmail Hakkı Efendi
İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis Muallimi	Manastırlı İsmail Hakkı Efendi
Sınıf-ı Mahsus Hüsn-i Hat Muallimi	Hamdi Efendi
Sınıf-ı Mahsus Muallimi	Hulusi Efendi
Ermeni Lisanı Muallimi	Ohannes Efendi
Bulgar lisanı Muallimi	Halil Efendi
Fransızca Muallimi	Mösyö Leskan

1321 Ders Yılı

Talim Heyeti

Memuriyet	Esami
Tarih-i Osmani ve Usul-i Tercüme ve İlm-i Ahlak Muallimi	Abdurrahman Şeref Efendi
Kitabet-i Resmîye ve Belagat-ı Osmaniye Muallimi	Sadık Bey
Usul-i İdare Muallimi	Ziyaeddin Bey
Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Muallimi	Haydar Efendi
Usul-i Fıkh Muallimi	Hacı Zihni Efendi
Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Muallimi	İlyas Efendi
İlm-i Ahlak Muallimi	Ata Bey
Hukuk-ı Ticaret Muallimi	Yorgaki Efendi
Usul-i Maliye Muallimi	Nail Bey
Hukuk-ı Düvel ve İlm-i servet Muallimi	Mahmud Esad Efendi
Coğrafya-yı Sınai ve İstatistik Muallimi	Efzeleddin Bey

Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye ve Usul-i Tercüme ve Arazi Kanunu Muallimi	Osman Bey
Hukuk-ı Ceza Muallimi	Celal Bey
Hüsn-i Hat Muallimi	Numan Efendi
Jimnastik Muallimi	Faik Bey
Fransızca Muallimi	Tomas Terziyan Efendi
Kitabet-i Resmîye Muallim Muavini	İsmail Hakkı Efendi
Lisan-ı Arabi Muallimi	Mehmet Mahzumi Paşa
Sınıf-ı Mahsus Mecelle ve Arabi Muallimi	İsmail Hakkı Efendi
Fransızca Muallimi	Kalavas Efendi
Lisan-ı Rumi Muallimi	Haraktidi Efendi
İlm-i Kelam ve Tefsir ve Hadis Muallimi	Manastırlı İsmail Hakkı Efendi
Sınıf-ı Mahsus Hüsn-i Hat Muallimi	Hamdi Efendi
Sınıf-ı Mahsus Usul-i İdare ve İlm-i Servet ve Kavanin Muallimi	Hasan Tahsin Efendi
Sınıf-ı Mahsus Ulum-ı Diniye ve Kitabet ve İlm-i Ahlak ve Farisi Muallimi	Hulusi Efendi
Ermeni Lisanı Muallimi	Ohannes Efendi
Bulgar lisanı Muallimi	Halil Efendi
Fransızca Muallimi	Mösyö Leskan

8. Mekteb-i Mülkiye-i Şahanelin Mubassır ve Müstahdemleri

Maarif salnamelerinde okulun idari ve öğretim kadrosunu bütünüyle diğer görevliler kapsamında mubassır ve müstahdemler hakkında da bilgi verilmiştir. Bu balamda aşağıdaki tablolarda okulun bu göz önünde olmayan görevlileri sunulmuştur.

1316 Ders Yılı³¹

Mubassırlar

Memuriyet	Esami
Muavin-i Sani	Ali Rıza Bey
Sermubassır muavini	Matives Efendi
Mubassır	Abdullah Efendi
Mubassır	Hacı İbrahim Efendi
Mubassır	Osman Efendi

31 SNMU, 1316, s. 514-515.

Mubassır	Kamil Efendi
Mubassır	Hüseyin Hüsnü Efendi
Mubassır	Hüseyin Ziver Efendi
Mubassır	Hafız Hüseyin Efendi
Mubassır	Ahmet Efendi
Mubassır	Mehmet Fahri Efendi
Mubassır	Mehmet Nazmi Efendi
Mubassır	Hamdi Efendi
Tahkik Memuru	Mehmet Efendi
Tahkik Memuru	Hamdi Efendi

Müstahdemler

Memuriyet	Esami
Serhademe	Hafız Hüseyin Efendi
Matbaa Memuru	Said Efendi
Serhademe muavini ve serbevab	İsmail Efendi
Aşçı başı	İbrahim Ağa

İlgili ders yılında okul bünyesinde; 26 müstahdem, 2 matbaa müstahdemi, 6 gece bekçisi, 5 aşçı kalfa ve çırağı olmak üzere toplam 39 kişi görev yapmıştır.

1321 Ders Yılı³²

Memuriyet	Esami
Sermubassır	Matives Efendi
Sermubassır muavini	Ahmet Gani Efendi
Mubassır	Mehmet Fahri Efendi
Mubassır	Said Efendi
Mubassır	Ahmet Efendi
Mubassır	Hüseyin Ziver
Mubassır	Yaver Efendi
Mubassır	Hüseyin Hüsnü Efendi
Mubassır	Osman Efendi

32 SNMU, 1321, s. 75.

Mubassır	Rıza Efendi
Mubassır	Kamil Efendi
Mubassır	Hasan Tahsin Efendi
Mubassır	Mehmet Cemal Efendi
Tahkik Memuru	Tevfik Efendi

Müstahdemler

Memuriyet	Esami
Serhademe	Hafız Hüseyin Efendi
Serhademe muavini ve serbevab	İsmail Efendi
Kapu....	Yusuf Ağa

İlgili ders yılında ise okulun bünyesinde 13 müstahdem ve 2 gece bekçisinin görev yaptığı tespit edilmektedir.

9. Mektebi Mülkiye-i Şahane'nin Öğrenci Sayısı

Maarif salnamelerinde okulun öğrenci sayısı hakkında ayrıntılı bilgiler yer almıştır. Ancak bu öğrenci sayıları hâlihazırdaki salnamenin bulunduğu yılları değil önceki yılları kapsamaktadır. Öğrencilerin sayısı verilirken leyli ve nehari, Müslüman ve gayrimüslim, ücretli ve ücretsiz ile yarı ücretli olduğu anlaşılan nısf dahli şeklinde tasnif edildiği görülmektedir.

1313-1314 Sene-i Tedrisiyesi Zarfında Mevcut Talebe³³

	Leyli		Nehari		Nısf Dahli	
	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim
Meccanen	108	20	130	11		
Ücretli	114	7			36	

33 SNMU, 1316, s. 515.

1314-1315 Sene-i Tedrisiyesi Zarfında Mevcut Talebe³⁴

	Leyli		Nehari		Nısf Dahli	
	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim
Meccanen	113	20	96	3		
Ücretli	149	5			66	1

1315-1316 Sene-i Tedrisiyesi Zarfında Mevcut Talebe³⁵

	Leyli		Nehari		Nısf Dahli	
	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim
Meccanen	129	17	87	3		
Ücretli	151	1			13	3

1316-1317 Sene-i Tedrisiyesi Zarfında Mevcut Talebe³⁶

	Leyli		Nehari		Nısf Dahli	
	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim
Meccanen	24	8	77	1		
Ücretli	18	0				

1318-1319 sene-i dersiyesinde ise ayrıntıya girilmeden sadece Müslüman ve gayrimüslim öğrenci sayısının verildiği görülmektedir.³⁷ Buna göre, ilgili ders yılında okulun bünyesinde 135 Müslüman, 6 gayrimüslim olmak üzere toplam 141 öğrenci öğrenim görmektedir.

10. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Mezunları

1316-1321 tarihleri arasında yayınlanan maarif salnamelerinde, Mekteb-i Mülkiye-i Şahanenin açıldığı tarihten bu yana şahadetname olarak mezun olan öğrenci adetleri

34 SNMU, 1317, s. 551.

35 SNMU, 1318, s. 586.

36 SNMU, 1319, s. 76.

37 SNMU, 1321, s. 76.

verildiği gibi bunun yanı sıra bir nevi mezun takip sisteminin oluşturulduğu görülmektedir. Nitekim 1295 yılından başlayarak 1318 yılına kadar birkaç yıl hariç olmak üzere okuldan mezun olan talebelerin isimleri, memleketi ve o sırada bulunduğu görev veya memuriyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Çankaya'nın eserinde de salnamede belirtilen bu isimler hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşılmaktadır.³⁸ Ayrıca maarif salnamelerinde, mektebin kendi öğrencilerinin yanı sıra aşiret mektebinden gelen ve Mülkiye'de eğitim görüp mezun olan öğrenciler hakkında da bilgiler tespit edilmiştir. Aşağıdaki tablolarda örnek olması amacıyla belirli yıllardaki mezunlar ve durumları gösterilmiştir.³⁹

Mekteb-i Mülkiye-i Şahanenin açılışından beri şahadetname alarak mezun olanların sayısı ve padişah iradesi gereği Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de bir sene eğitim alıp mezun olan aşiret mektebi talebelerinin sayısı:⁴⁰

Sene	İdadi Kısım	Yüksek Kısım	Aşiret Mektebinden Gelen
1316	579	624	
1317	612	652	12
1318	648	699	18
1319	721	740	18
1321		816	

1295 Ders Yılı

Numara	İsmi	Memleketi	Bulunduğu Memuriyet
1	Hüseyin Kazım Efendi	Asitane	Bükrüş Sefiri
2	Arşaver Tıngıryan Efendi	Asitane	Umur-ı Sarrafiye ile meşguldür
3	Ragıp Efendi	Eğriboz	Kurena-yı hazret-i şehriyayiden
4	Agop Migagiyan Efendi		Vefat etmiştir
5	Mehmet Kamil Efendi	Humus	Mabeyn Hümayun Cenab-ı Mülükane Kâtiplerinden
6	Mehmet Hasip Efendi	Asitane	Vefat etmiştir
7	Osman Efendi	Dağıstan	Burdur Mutasarrıfı
8	Mavrokordato Efendi	Asitane	Şura-yı Devlet Azasından

38 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c. III, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969.

39 SNMU, 1316, s. 516, 532-535, 544-546; SNMU, 1318, s. 619-620; SNMU, 1321, s. 78-79.

40 SNMU, 1316, s. 515; SNMU, 1317, s. 551; SNMU, 1318, s. 586; SNMU, 1319, s. 77; SNMU, 1321, s. 76.

9	Mehmet Reşid Efendi	Bağdat	Vefat etmiştir
10	Namıyas Efendi	Asitane	Bank-ı Osmanî Tercüman Muavini
11	Sarafyan Efendi	Asitane	Darphanede
12	Hüsrev Efendi	Kafkasya	Kaza Kaymakamlarından
13	Hasan Efendi	Asitane	Kaza Kaymakamlarından

1307 Ders Yılı

Numara	İsmi	Memleketi	Bulunduğu Memuriyet
1	Hüseyin Haşim Efendi	Asitane	Hazine-i Hassa-i Şahane Emlak Hümayun Komisyonu Başkâtibi
2	Musa Efendi	Kazan	Rüsumat Emaneti Celilesinde Kitap Teftiş Memuru
3	Mahmut Memduh Efendi	Trabzon	Hazine-i Hassa-i Şahane
4	Melkon Miloyan Efendi	Balıkesir	Hazine-i Hassa-i Şahane
5	Ahmet Zühdi Efendi	Köstendil	Meclis-i Maarif İkinci Kâtibi
6	Mehmet Selahaddin Efendi	Asitane	Ziraat Bankası Muhasebe Kalemi Ketebesinden
7	Mehmet İzzet Efendi	Mecidiye	Birinci Mahkeme-i Ticaret Ketebesinden
8	Mehmet Şevket Efendi	Tatarpazarlığı	İzmir İdadisi Muavinlerinden
9	Abdülhalık Mithat Efendi	Bağdat	Encümen-i Teftiş ve Muayene Memurlarından
10	Hasan Nazım Efendi	Erzurum	Adana İdadisi Muallimlerinden
11	Şahin Taki Efendi	Kolonya	Edirne İdadisi Muallimlerinden
12	Mehmet Bahaeddin Efendi	Asitane	Ziraat Bankası Muhasebe Kalemi Mukidi
13	Abdullah Mazhar Efendi	Diyarbakır	Bursa Vilayeti Maiyet Memuru
14	Ahmet Rami Efendi	Kandıye	Trabzon Vilayeti Maiyet Memuru
15	Ahmet Mazhar Efendi	Asitane	Edirne İdadisi Muallimlerinden
16	Mustafa Mecdi Efendi	İslimye	Ziraat Bankası Muhasebe Kalemi mukidi
17	Ali Seydi Efendi	Erzincan	-
18	Ahmet Cemal Efendi	Asitane	Ziraat Bankası Muhasebe Kalemi mukidi
19	Ali Rıza Efendi	İbradı	Denizli İdadisi Müdürü
20	Mahmut Aziz Efendi	Asitane	Ziraat Bankası Muhasebe Kalemi mukidi
21	İsmail Hakkı Efendi	Düzce	Midilli İdadisi Muavinlerinden
22	Mehmet Cemal Azmi Efendi	Arapkir	Suriye Vali Maiyetinde
23	Hasan Sami Efendi	Asitane	Dahiliye Nezareti Celilesi Mektubi Kalemi Hulefasından
24	Ahmet Refik Efendi	Asitane	-
25	Besim Behçet Efendi	Ergiri	Kaza Kaymakamlarından

26	Mustafa Behçet Efendi	Asitane	-
27	Mehmet Hilmi Efendi	Filibe	Adana İdadisi Muavin-i Evveli
28	Mehmet İhsan Efendi	Asitane	-
29	İsmail Hakkı Efendi	Filibe	Manastır İdadisi Muavinlerinden
30	Mehmet Tevfik Efendi	Batum	-
31	Petri Cevheryan Efendi	Asitane	Maarif Nezareti Celilesi Muhasebe Kaleminde
32	Mehmet Feyzi Efendi	Yanya	Kaza Kaymakamlarından
33	Hüseyin Zeki Efendi	Asitane	Halep Vilayeti Maarif Müdürü
34	Hrant Şişmanyan Efendi	Asitane	-
35	Ahmet Muhtar Efendi	Asitane	Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesi Meclis Kaleminde
36	Mehmet Şükrü Efendi	Zağra-i Atik	Bursa İdadisi Muavinlerinden
37	Mehmet Afif Efendi	Asitane	Hariciye Nezareti Celilesi Muhasebe Kalem Ketebesinden
38	İsmail İsmet Efendi	Asitane	-
39	Mehmet Tevfik Efendi	Asitane	-
40	Muhiddin Efendi	Dağıstan	-
41	Fahredden Efendi	Asitane	-
42	Hasan Tahsin Efendi	Varna	Dahiliye Nezareti Celilesi Mektubi Kaleminde
43	Ahmet Rüşdü Efendi	Ünye	Şura-yı Devlet Mülazımlarından
44	Hüseyin Rasih Efendi	Niş	İzmir İdadisi Muavinlerinden
45	Arif Hikmet Efendi	Asitane	Şura-yı Devlet Azasından
46	Mustafa Fevzi Efendi	Ermenek	Konya İdadisi Muavinlerinden
47	İstevan Kömürçiyen Efendi	Asitane	-
48	Artin Tıngıryan Efendi	Asitane	Gelibolu İdadisi Muallimlerinden
49	Mehmet Rüşdü Efendi	Girid	Beyoğlu Bidayet Ceza Mahkemesi Zabıt Kâtiplerinden
50	Mehmet Şevket Efendi	Fraşar	Manastır İdadisi Muavinlerinden
51	Artin Apartyan Efendi	Zeytun	Kaza Kaymakamlarından
52	Ömer Faruk Efendi	Asitane	Ziraat Bankası Muhasebe Kalem Mukidi
53	Mehmet Fevzi Efendi	Bayramiç	-
54	İhsan Efendi	Asitane	-
55	Mahir Efendi	Asitane	-

1313 Ders Yılı

Numara	İsmi	Memleketi	Bulunduğu Memuriyet
1	Mehmet Kenan Efendi	Asitane	Mekteb-i Hukuka devam ediyor
2	Vasil Aristovulos	Asitane	Nafia Nezareti Celilesi Sanayi Dairesi Müdür Muavini
3	Fuad Şahap Efendi	Hasbiya	Bursa Vali maiyetinde
4	Mahmud Cevad Efendi	Antakya	Halep Vali maiyetinde
5	Mehmet Ekrem Efendi	Siroz	Selanik Vali maiyetinde
6	Ahmet Şevki Efendi	Malatya	Bursa Vali maiyetinde
7	İbrahim Hikmet Efendi	Asitane	Şirket-i Hayriye İdaresinde
8	Mehmet İzzet Efendi	Hayfa	Maliye Nezaret-i Celilesi Muhasebe-i Umumiye Kaleminde
9	Mehmet Refet Efendi	Asitane	Aydın Vali maiyetinde
10	Ali Reşad Efendi	Lofça	Maarif Nezareti Celilesi Muhasebe kaleminde
11	Hüseyin Fatın Efendi	Kıbrıs	Cezayir-i Bahr-i Sefid Vali maiyetinde
12	Mehmet Mehdi Efendi	Fraşar	Cezayir-i Bahr-i Sefid Vali maiyetinde
13	Yani Gaytanos Efendi	Mudanya	Adliye Nezaret-i Celilesi İstinaf Ticaret Mahkemesi Kaleminde
14	Mahmud Nedim Efendi	Asitane	Konya Vali maiyetinde
15	Ahmet Cemal Efendi	Kütahya	İzmir Vali maiyetinde
16	Recep Ferid Efendi	Diyarbakır	Rasathane Kâtibi
17	Mehmet Fuad Efendi	Asitane	Hariciye Nezaret-i Celilesi Mektubi Kaleminde
18	Abdurrahman Şükrü Efendi	Horasan	Debistan-ı İraniyan Mektebi Muallimlerinden
19	Ali Sadi Efendi	Asitane	Şirket-i Hayriye İdaresinde
20	Mehmet Ataullah Efendi	Şam	Suriye Vali maiyetinde
21	Emin Arslan Efendi	Beyrut	Beyrut Vali maiyetinde
22	Mehmet Tevfik Efendi	Bağdat	Suriye Vali maiyetinde
23	Mehmet Ali Efendi	Asitane	Aydın Vali maiyetinde
24	Ali Efendi	Kıbrıs	Suriye Vali maiyetinde
25	Mehmet Nazım Efendi	Kıbrıs	Aydın Vali maiyetinde
26	İbrahim Ethem Efendi	Asitane	-
27	Mehmet Sami Efendi	İzmid	Ankara Vali maiyetinde
28	Mehmet Kadri Efendi	Premedi	Yanya Vali maiyetinde
29	Mehmet Arif Efendi	Kırım	Maliye Nezaret-i Celilesi Muhasebe-i Umumiye Kaleminde
30	Süleyman Sami Efendi	Filibe	Konya Vali maiyetinde
31	Yusuf ziya Efendi	Diyarbakır	Diyarbakır Vali maiyetinde

32	Hüseyin Hüsni Efendi	Batum	-
33	Ali Rıza Efendi	Şam	-
34	Ahmet Fuad Efendi	Asitane	Hariciye Nezaret-i Celilesi Mektubi Kaleminde
35	Mehmet Fehmi Efendi	Vidin	-
36	Bekir Fahri Efendi	Midilli	Cezayir-i Bahri-i Sefid Vali maiyetinde
37	Abdurrahman Nail Efendi	İbradı	Ankara Vali maiyetinde
38	Mustafa Asım Efendi	Asitane	-
39	Hüseyin Suad Efendi	Asitane	Hariciye Nezaret-i Celilesi Mektubi Kaleminde
40	Mehmet Ziyaeddin Efendi	İbradı	Aydın Vali maiyetinde
41	Ali Zülfikar Efendi	Narda	Kosova Vali maiyetinde
42	Ali Nihad Efendi	-	-
43	Mehmet Muharrem Efendi	-	-
44	Hamid Efendi	-	-

1313 Ders Yılı (Aşiret Mektebinden Gelenler)

Numara	İsmi	Memleketi	Bulunduğu Memuriyet
1	Hafız Ahmet Efendi	Yemende Anes	Yemen Vali maiyetinde
2	Mehmet Cemil Efendi	Diyarbakır	Kaymakam
3	Ahmet Fuat Efendi	Halep Havalisinden Hadide aşiretinden	Halep Vali maiyetinde
4	Hamza Efendi	?	Van Vali maiyetinde
5	Muhtar Efendi	Trablusgarp	Trablusgarb Vali maiyetinde
6	Seyyid Abdullah Efendi	Yemen	Yemen vali maiyetinde
7	Yusuf Cemil Efendi	Mamüretülaziz havalisinden Karaballı Aşiretinden	Mamüretülaziz Vali maiyetinde
8	Abdullah Efendi	Yemen	Yemen Vali maiyetinde
9	Mehmet Mestan Efendi	Deyr havalisinde Cebur Aşiretinden	Zor Mutasarrıflığı maiyetinde
10	Hüseyin Hüsni Efendi	Trablusgarp havalisinde ... Aşiretinden	Trablusgarp Vali maiyetinde
11	Mehmet Abdullah Efendi	Yemende Ammareden	Yemen Vali maiyetinde
12	Ali Nureddin Efendi	Bingazi havalisinden... Aşiretinden	Bingazi Mutasarrıflığı maiyetinde

1318 Ders Yılı

Numara	İsmi	Memleketi	Bulunduğu Memuriyet
1	Mehmet Sabri Efendi	Lazkiye	Dahiliye Mektubi Kalemінде
2	Mehmet Niyazi Efendi	Asitane	Dahiliye Mektubi Kalemінде
3	Abdülvahap Efendi	Şam	Suriye Vilayeti Vali maiyetinde
4	Muslihiddin Adil Efendi	Selanik	Sadaret Mektubi Kalemінде
5	Ahmet Efendi	Bursa	Hüdavendigar Vilayeti Vali maiyetinde
6	Mustafa Arif Efendi	Selanik	Selanik Vilayeti Vali maiyetinde
7	Hüseyin Nazım Efendi	Asitane	Maarif Nezareti Muhasebe Kalemінде
8	Salih Zeki Efendi	Samsun	Canik Sancağı Mutasarrıf maiyetinde
9	Mehmet Cudi Efendi	Selanik	Selanik Vilayeti Vali maiyetinde
10	Mehmet Cemal Efendi	Asitane	Maliye Nezareti Muhasebesinde
11	Hüseyin Aziz Efendi	Trabzon	Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesinde
12	Mehmet Emin Efendi	Nablus	Beyrut vilayeti Vali maiyetinde
13	Samuel Efendi	Yanya	-
14	Yahya Sezai Efendi	Silistre	Hüdavendigar Vilayeti Vali maiyetinde
15	Ali Haydar Efendi	İzmir	Aydın vilayeti Vali maiyetinde
16	Hüseyin Feyzi Efendi	Humus	Suriye vilayeti Vali maiyetinde
17	Mahmud Alâeddin Efendi	Asitane	Tahrirat-ı Hariciye Kalemінде
18	Yani Kuvanidi Efendi	Karahisar-ı Şarki	-
19	Hamdi Efendi	Rodos	Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Vali maiyetinde
20	Mustafa Reşad Efendi	Asitane	Hazine-i Hassa-i Şahanede
21	Mahmud Faik Efendi	Asitane	Dahiliye Mektubi Kalemінде
22	Yuvanaki Efendi	Kayseri	-
23	Mehmet Rauf Efendi	Asitane	-
24	Hasan Kemaleddin Efendi	Asitane	Aydın Vilayeti Vali maiyetinde
25	Petraki Efendi	Manastır	Manastır Vilayeti Vali maiyetinde
26	Abdülğani Efendi	Trablusşam	Divan-ı Hümayun Kalemінде
27	Şükrü Efendi	Şam	Suriye Vilayeti Vali maiyetinde
28	Abdullah Naci Efendi	Asitane	-
29	Mustafa Nazım Efendi	Tokat	Sivas Vali maiyetinde
30	Avnürrefik Efendi	İbradı	Maliye Nezareti tahsilat Dairesinde
31	Ahmet Nihad Efendi	Ayvacık	Aydın Vilayeti Vali maiyetinde
32	Mehme Rıfat Efendi	Köprülü	Selanik Vilayeti Vali maiyetinde
33	Mahmud Nedim Efendi	Asitane	-
34	Ahmet Hamdi Efendi	Şam	Suriye Vilayeti Vali maiyetinde

Sonuç

Mekteb-i Mülkiye, açıldığı tarihten itibaren Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne, ülkenin ihtiyaç duyduğu idari kadronun yetiştirilmesinde öncü bir rol oynamıştır. Mülkiye'nin tarihi süreç içerisinde geçirmiş olduğu aşamalara bakıldığında, bu durumu daha net okuyabilmek mümkündür. Tanzimat döneminde açılan ve zaman içerisinde binası, müfredatı ve kadrosuyla gelişimini hızlandıran Mekteb-i Mülkiye, II. Abdülhamid döneminde sivil yükseköğretim kurumu olarak dönemin idari ve sosyo-kültürel hayatında ön planda yer almıştır. Özellikle dönemin mülki amirleri, devlet dairelerindeki görevlileri, okul müdürleri ve muallimlere bakıldığında, Mülkiye'nin etkinliği anlaşılabilir olacaktır. Bu durum dönemin kaynakları üzerinden de tespit edilebilmektedir. Bu kaynaklardan başlıcasını ise Maarif Salnameleri oluşturur. Maarif Salnamelerine bakıldığında 20. yüzyılın başlarında Mekteb-i Mülkiye'nin iç içeyleyişi, kuralları, dersleri, idari kadrosu, eğitim kadrosu, okulun bünyesindeki görevliler, öğrenci sayısı ve mezunların durumu hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Bunlar içerisinde özellikle belirli yıllar içerisinde mezun olanların durumlarının tespiti ve yaptıkları görevlerin ortaya konulması, Mekteb-i Mülkiye'nin ülke için taşıdığı anlamı gözler önüne sermektedir. Bu nedenle Maarif Salnameleri, Mülkiyenin tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. İşte bu çalışmada 20. yüzyılın başlarında Maarif Nezareti'nin Penceresinden Mülkiye'ye bakılarak, bu okulun döneminde ve Türk eğitim tarihindeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Akyıldız, Ali, "Mekteb-i Mülkiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, İstanbul, 2016, s. 240-242.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, Pegem Yayınları, 2011.
- Alkan, Mehmet Öznur, "Osmanlı İmparatorluğunda Modernleşme ve Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 6, 2008, s. 36-41.
- Ata, Bahri, "Mülkiye Mektebi Mezunlarının Tarih ve Coğrafya Eğitimine Katkılarına Toplu Bir Bakış (1879-1960)", *V. Ulusal Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi*, Ankara, 2011, s. 256-268.
- Aydın, Bilgin, "Salname", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, 2009, s. 51-54.
- Birbudak, Togay Seçkin, "Salnamelere göre Sivas Vilayetinde Eğitim-Öğretim (1898-1903)", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 2007, s. 303-316.
- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c. III, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.
- Engin, Vahdettin, *Mekteb-i Sultani*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2016.
- Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Maarif Salnameleri.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, İstanbul.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1317, İstanbul.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318, İstanbul.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319, İstanbul.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321, İstanbul.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul, MEB Yayınları, 1993.

Tahsin Paşa, *Abdülhamit - Yıldız Hatıraları*, Ankara, İmge Kitabevi, 2008.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.

BOA., İ. HUS., 87/117, 28 Z 1318/18 Nisan 1901.

BOA, BEO, AYN.d, 1725, 4-6.

Vurgun, Ahmet, *II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Eğitim-Öğretim Faaliyetleri*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

MÜLKIYE MÜFETTİŞİ TAHSİN BEY'İN H/07 ŞEVVAL 1338 - M/24 HAZİRAN 1920 TARİHLİ MÜLKIYE MEKTEBİ TEFTİŞ RAPORU VE DEĞERLENDİRMESİ

Akmandar DEMİRCİ*

Mülkiye Mektebi'nin genel durumu hakkında Mülkiye Müfettişi Tahsin Bey tarafından 1920 yılında yapılan teftiş raporu ekleri ile birlikte Dahiliye Nezareti'ne sunulmuştur. Bu raporda yapılan muhasebe işlemleri incelenerek vezne mevcudu ile karşılaştırılmıştır. Vezne evraklarının tam olduğu, gelir ve giderlerin usulüne uygun olarak yapıldığı saptanmıştır.¹

1920 yılına gelinceye kadar okulun ayrıntılı bir bütçesinin yapılmadığı belirlenmiştir.

Bundan böyle özellikle 1920-1921 eğitim ve öğretim yılından başlanmak üzere satın alma ve diğer harcamaların muntazam düzenlenmiş bir bütçe ile yapılması önerilmiştir. Tüm satın alma işlemlerinde tasarrufa gidilmesi ve bütçeyi aşan harcamalar için ise Dahiliye Nezareti'nden olur alınması gereği belirtilmiştir.²

Ücretsiz olarak eğitim gören öğrencilerin tamamına elbise dağıtılmasından vazgeçilerek, bunların ancak yoksul olanlarına elbise verilmesi kararlaştırılmıştır. Ücretsiz öğrencilerin genel muayeneleri için uzman doktorlara ücret ödenmeyerek, bu işin fakülte mütehassıslarına ücretsiz olarak yaptırılması tavsiye edilmektedir.

Anbar binası rutubetli olduğundan bunun gıda çuvallarını etkilememesi için çuvalların zeminle irtibatının kesilmesi ve iaşe giderlerinin mümkün olduğu oranda sınırlanması belirtilmektedir.³

Demirbaş eşyanın her yılın sonunda bir cetveli düzenlenerek bunun Divan-ı Muhasebat'a gönderilmesi sağlanmalıdır. Eğitim ve öğretimi kabul edilen derslerin bir kitabı bulunmadığından, öğretilmelerin isteklerine göre ders notları parça parça basılmaktadır. Bu durum da çok fazla miktarda gidere neden olmaktadır. Bu giderlerin

* Dr., T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, akmandar@gmail.com.

1 BOA.DH. İ.UM. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Dahiliye Nezareti. İdare-i Umumiyye Müdürlüğü evrakı. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-1-2.

2 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-1-2.

3 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-2.

sınırlanması için de 1920-1921 eğitim-öğretim yılından itibaren her ders için birer kaynak kitap saptanmalıdır.

Öğrencilerin okula kayıt evraklarının yeteri kadar incelenerek, dosyalardaki evrakların tamam olmasına dikkat edilmelidir. Okul binası eğitim ve öğretime uygun olmadığından, kısa süre sonra da kontrat zamanı dolacağından, okulun uygun bir binaya taşınması gerekmektedir. Bunun için okulun İstanbul Sultanisi ile beraber Bezm-i Alem Sultanisi'nin bulunduğu binaya nakli veya yatılı ve gündüzlü olarak eski Mülkiye Mektebi tarzında teşkili tavsiye edilmektedir. Ayrıca Bezm-i Alem Sultanisi'nin de İstanbul Sultanisi'nin boşaltacağı binaya nakline gerek görülmüştür.⁴

Eğitim-öğretim heyeti ile idarenin öğrencilerin terbiyesi ve eğitimi için stün gayretlerine tanık olunmuştur. Özellikle okul müdürünün mükemmel bir kütüphane oluşturulmasında gösterdiği çabalar takdire şayandır. Raporda okulun idare ve işesi ile ilgili olan konuların Vilayet Özel İdaresi'ne bildirilmesi Dahiliye Nezareti'ne önerilmektedir.

Maarif Nezaretince idare olunmak üzere İstanbul Sultanisi ile birleştirilerek Bezm-i Alem Sultanisi'nin bulunduğu binaya nakli konusuna gelince: Dahiliye Nezareti'ne bağlı olarak kurulmuş ve hali hazırda mevcudu genellikle ücretsiz öğrencilerden oluşan Mülkiye Mektebi'nin binlerce lira masraf edilerek bu biçimde idare ve muhafazasına ülkenin içinde bulunduğu durum ve okulun hali hazırdaki ve gelecekteki ihtiyaçlarından dolayı gereğine pek de lüzum görülememektedir. Hatta gelecek yıl buradan mezun olanlara memuriyet bile verilemeyeceğinden iki sınıftan ibaret olmak üzere yüksek bölümünün İstanbul Sultanisi ile birleştirilmesi ve bu yüksek bölümde eğitimin tercihli olması önerilmektedir. Bu durum da ülkenin ihtiyacına ve hazinenin çıkarlarına çok daha uygun olacaktır.⁵

Kuruluş tarihinden beri teftiş görmemiş olan Mülkiye Mektebi'nin hesap işleri, idari işleri ve düzeltilmesi gerekli olan diğer konular hakkında değerlendirmeler için müfettiş tayin edilmesi gerekmektedir. Dahiliye Nezareti'ne gönderilen aşağıdaki raporda bahsedilen konuların henüz layiha halinde olan mektebin esas Nizamnamesi'nde değerlendirilmesi çok daha doğru olacaktır.

Mektebin mevcut daireleri aşağıda ayrı ayrı teftiş edilerek düzeltilmesi gereken konular aşağıda ek olarak sunulmuştur.⁶

1. Vezne ve Muhasebe

Teftişin başlangıç tarihi olan 13 Mayıs 36 tarihinden önce mektebin veznesi genel olarak muayene edildi. Zabıt kaydında da tespit edildiği üzere veznede 39.975 Kuruş 20 para bulunmaktadır. Yevmiye ve sandık defterleri de incelendiğinde 1336 yılı Mart ayı

4 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-1-2.

5 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-2.

6 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-2.

başlangıcından sandığın incelendiği güne kadar 834.868 Kuruş 36 para değerinde harcama makbuzu bulunmuştur. 794.893 Kuruş 15 para değerinde harcama yapılmış, kalan 39.975 kuruş 20 paranın kasada mevcut olduğu görülmüştür.⁷

Mektebin açılış tarihi olan 1 Teşrinievvel 34 (1 Ekim 1918) tarihinden Nisan 36 (Nisan 1920) sonuna kadar Dahiliye Nezareti'nin yüzaltmışbirinci mekteb-i mülkiye faslından toplam 5.675.000 tahsisat ita ve bundan 4.951.183 kuruş sarf ve 723.816 kuruş tasarruf ve tenkis edilmiş ve işbu tasarruf da müdürün teşebbüs ve gayreti ile mektebin açılışında tesisat gereklerinden mühim bir kısmının Mülkiyeliler Kulübü eşyasından ve kısmen de diğer kuruluşlardan tedarik ve temin edilmesinden kaynaklanmıştır.⁸

Keza okulun kuruluşundan 1920 Nisanı başlarına kadar yapılan harcamaların kalem kalem yazıldığı ve bununla ilgili evrak ve senetlerin usulüne uygun olduğu saptanmıştır. Bu yapılan harcamaların ayrıca Divan-ı Muhasebat'ın olurundan sonra yapıldığı belirlenmiştir.⁹

Mektebin şimdiye kadar ihtiyacı olan maddeler üzerine düzenlenmiş ayrıntılı bir bütçesi yapılmadığından, gelir ve giderler de bütçeye dayandırılmamış ve her çeşit harcamalar giriş bölümünde konu edinilen (suret-i Umumiyyede mebhüs) 161. Fasıldan icra olunmuştur.¹⁰

Daha önce arz olduğu üzere bu tarz uygulama giderin artmasına müsait ve sakıncalı olduğundan buna mahal ve imkan bırakmamak üzere geçen senenin tahakkukatı esas ve numune alınarak, gelecek sene masrafları da ona göre takdir ve hesap edilerek maaşlar, yiyecekler, yakacaklar ve aydınlatma gibi giderler çeşit ve kalemlere taksim ve her gider kalemine yeteri kadar meblağ tahsis olunup, sarfiyatın fasıl ve kendileri ile ilgili kalemlerden icrasını yeterli bir bütçe tanzimi giderlerin düzenlenmesi ve sınırlanmasına hizmet edeceği açıktır. Muhasebeci vekili Nizameddin Bey'in bu lüzumu takdirle bu yıldan itibaren böyle bir bütçenin ana hatlarını hazırlamak ve mektebin muhasebe işlerini düzenlemek ve gereksiz harcamalara meydan vermemek azim ve gayretinde olduğu görülmüştür.¹¹

2. Satınalma

Okula gerekli her çeşit levazım ve erzak nizamnamenin yirmibirinci maddesine göre oluşturulan Mübayaa Komisyonu ve Dahiliye Müdürü marifetiyle alınmaktadır. Çoğu satın alma işlemlerinin indirim yapılmadan gerçekleştirildiği ilgili satın alma kararlarının incelenmesinden anlaşılmaktadır. Mektebin ilk açılmasından Mübayat Komisyonu'nun oluşturulma tarihine kadar yalnız 200 çeki odun mektep idaresi tarafından ihale yolu ile

7 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-3.

8 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-3.

9 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-4.

10 Dahiliye Nezareti Bütçesinin 161.maddesi.

11 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-5.

alınmıştır. Adı geçen komisyonun ilgasına değin dört kalem erzakla yakacak ihalesiz olarak mukavele şartlarına göre alınmıştır. Bundan başka yalnızca koyun ve inek ihale yoluyla tedarik olunmuştur. Bu kalemlerden başka külliyetli ve çeşitli erzakın mektep komisyonunca fazla bedel karşılığında alındığı anlaşılmıştır.¹²

Erzak piyasasının sabit olmaması ve sık sık değişiklik göstermesinden ve bu yüzden ihaleye talip zuhur etmemesinden başka piyasa değerine göre izafdan mübayaya mecburiyet görülmüş ve bu konudaki Dahiliye Nezareti'nin izni de gerçekleşmiş ise de gerekli toplu ve ehemmiyetli erzak ve levazıma ait senede ve altı ayda bir kaimeler tanzim ve ihaleye konulup ve ilan edilip müddeti zarfında talip zuhur etmemesinden ya da istenilen koşulların talipler tarafından sağlanamamasından dolayı zorunlu olarak ihaleden (münakasa) vazgeçilerek keyfiyet kaimelerine şerh verilerek mübayaa ciheti tazarrur ettiğine dair bir muameleye ve evraka rastlanamamıştır. Halbuki bu nokta pek mühim olup bundan sonra ekmek, yağ, odun ve şeker gibi külliyetli erzak kararlaştırılan koşullar ile öncelikle belirtilen koşullar ile ihale edilerek ilan olunduktan ve müddeti zarfında talibi zuhur etmediği ve edip de vereceği fiyatın uygun olmadığı anlaşıldıktan sonra keyfiyetin karara raptı ve bir kere de Nezaret-i celileden bilgi alındıktan sonra mübayaya ibtidar ve varak-ı müsbita makamında ol-babdaki evrak ve kaimelerin de hıfz-ı selamet ve mazbutiyet-i muamele için en önemli ve çok gereklidir. Çeşitli tarihlerde ihale edilen her türlü erzak fiyatlarının satış anındaki rayice muvafık ve mutedil olduğuna dair bir resmi onaya da ihtiyaç olup, halbu ki kullanılan evrakların altında onaya rastlanmamıştır. Bundan sonra yapılacak işlemlerde bu durumunun da gözden uzak tutulmaması gerekir.¹³

İhale çeşitleri madde madde incelendiği sırada öğrencilere elbise ve ayakkabı verileceğine dair Nizamname'de¹⁴ herhangi bir açıklık olmadığı halde istisnasız olarak ücretsiz öğrenciye her biri üç bin kuruştan yirmi sekiz takım elbise imal ettirilip bunun için toplam olarak 89.600 kuruş ve ayakkabı bedeli olarak da 2.200 kuruş harcanmıştır. Çok da gerekli olmayan on sekiz adet seyahat çantası ve bir adet mesafe dürbünü alındığı ve keza istisnasız meccani talebenin hamam ve temiz çamaşır ücretleri mektep veznesinden verildiği ve yıkattırılmasına rağmen şimdiye kadar temiz çamaşır ücreti olarak 41.069 kuruş ödendiği anlaşılmıştır. Bu gibi masrafların fakir ve aciz talebeye hasrıyla sınırlandırılması lazımdır.¹⁵

Bununla birlikte, Nizamnamede bulunmadığı halde altı ücretsiz talebeye aylık ikişer yüzden, bin iki yüz kuruş maaş verildiği ve genel olarak ücretsiz talebenin muayeneleri için uzmanlarına 2.660 kuruş ücret tediye olduğu görülmüştür. İcabında talebenin Tıp Fakültesi'ne gönderilerek genel muayenelerinin fakülte mütehassıslarına fahriyen icra ettirilmesi daha uygun olacaktır.¹⁶

12 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-6.

13 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-6.

14 BOA.A. DVN.MKL. Dosya no: 74 Gömlek no: 32. Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Boa. A.Dvn. Mkl.74/33, İ. Duit. 115/42, İ.Duit. 115/47, İ.Duit. 115/53.

15 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-6.

16 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-3-1.

Bununla birlikte okuldan seçkin idare memurları yetiştirileceğinden, öğrencisinin mümkün olduğu kadar maişet ve ailelerinin sosyal durumlarının müsait ve hiç olmazsa en basit zaruri ihtiyaçlarını tedarike muktedir olması lazımdır. Aksi takdirde yüksek bir okulun bundan sonra olsun bir hayır kurumu durumuna düşürülmemesi mektep idaresinin dikkat etmesi gereken bir konudur.

Bu durumda koşum takımıyla birlikte iki adet araba ve iki adet beygir bedeliyle bunların yem ve diğer giderleri ile arabacının maaş ve iâşe masrafları dikkat çekici boyuta ulaşmıştır. Araştırıldığında anlaşılmıştır ki mektebin Yıldız'da bulunduğu esnada memur ve öğretmenlerini ve levazım ve erzaklarını nakletmek için gerekli olan araba ve hayvanatın 30.300 kuruş bedelle mübayaa ve mektebin Kabataş'taki Ethem Paşa Konağı'na nakledildiği tarih olan 5 Şubat 35 (5 Şubat 1919) tarihinden sonra varlıklarına pek de ihtiyaç kalmamasına rağmen eskiden olduğu gibi hizmetlerine devam olunduğu anlaşılmıştır. Bunların sermayesiyle faizinden başka sade hayvanatıyla arabacının maaş ve iâşe vesaire ile diğer masraflarına senelik 84.000 kuruş masraf vuku bulmuş bununla birlikte şimdیه kadar 4.196 kuruş da başkaca nakliye ücreti verilmiştir.¹⁷

Mektebin nakliyesinin hariçten tedariki takdirinde senelik verilecek ücretin söz konusu olan araba masrafından daha ucuza mal olacağı hesap edildiğinden adı geçen arabaların masrafları da çok daha fazladır. Bundan dolayıdır ki, arabaların ve hayvanların masraflarını ortadan kaldırmak için hemen satılarak değerlerinin irad kayıt ve mektebe uygun vasıta araçlarının başka şekillerde tedarik ve temini lüzumunun icap edenlere emir ve tebliğine dair takdim edilen 29 Mayıs 36 (29 Mayıs 1920) tarih ve bir numaralı yazı üzerine gereğinin yapılması Dahiliye Nezareti tarafından emir buyurulmuştur.¹⁸

3. Anbar

Mektebin ambarı muayene edilerek içerisindeki erzak cinslerine göre ayrılarak toplanmıştır. Ambar binası tamamen kargir ve zemini rutubetli olduğundan içindeki erzakın bundan müteessiren bozulmağa yüz tuttuğu ve hatta ambarın bir köşesinde bulunan bir miktar patatesin bu yüzden filtrelendiği ve un ve şeker gibi maddelerde rutubet hali görüldüğünden erzak kap ve çuvallarının altına tahta konulması suretiyle bu mahzurun bir derece giderilmesi mümkündür. Erzakın cinslerine ayırma işleminde yirmi dört kalem erzak ve çeşitli yakıt maddeleri kiloları altına yazılarak evrağına iştirilmiştir. Daha sonra ambar defteriyle mukabele edildiğinde hali hazırda var olan miktarlar kayıtlarda görülen miktarlardan biraz daha olduğu görülmüştür. Yalnızca sabundan bir buçuk kilo kadar noksan çıkmıştır. Bunun da nedenleri açıklamalı bir biçimde yazılmıştır. İşbu fazlalarla noksanın vezin ve dara farklarından kaynaklandığı ve muayene esnasında yağlarla diğer yiyeceklerin halis olduğu ve ambarın bir özel heyet tarafından her ay muayene edildiğini gösteren zabıt cetveli defterlerin sonuna eklenmiştir. Cetvellere

17 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-4-1.

18 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-4-1.

bakıldığında malzemelerde yapılan ithalat ve ihracatın uygun ve yerinde olduğu ve ambar memurlarının görevlerinin ehli oldukları anlaşılmıştır.¹⁹

4. İaşe

Mektepte iaşe işlerinde, elli iki kişisi öğrenci ve onu memur ve on beşi müstahdem olmak üzere toplam olarak yetmiş yedi kişi görevlidir. Bunlardan yalnız geceleri hanesine giden altı memura öğle, dört memur ve hizmetçiye sabah ve akşam yemek verilmekte ve ekmekleri kendilerine ait olup bedeli maaşlarından kesilmektedir. Memurlar ve müstahdemler dahi talebeyle dahil edilerek talebe gibi mektep tarafından yemeklerinin karşılanacağına dair Nizamname'de hiçbir açıklık olmayıp, bu konuda gece bölümünde eskiden beri uygulanan usule devam edildiği anlaşılmıştır. Her talebeyle günlük verilecek erzak miktarı tespit edilerek, düzenlenen bir cetvelle Dahiliye Nezareti'ne sunulmuştur. Her günkü erzak adı geçen cetvele göre hesap ve birer kalem olarak talebeyle verilmek için ambardan çıkarılarak makbuz karşılığı aşçı ile diğer görevlilere teslim edilmektedir. Arz edilen cetvelle tayin olunduğu üzere birkaç talebe örnek olarak alınarak her bir öğrencinin istihkakının tam olarak hesap edildiği görülmüştür. Hatta bazı kalemlerde az çok tasarruf edildiği anlaşılmıştır. Her talebenin günlük istihkakı cetvelde gösterildiği gibi belirlenmiş ise de her birine günlük kaç tabak ve ne cins yemek verileceği belirlenmediğinden, bu iş idare tarafından tayin ve tespit edilmektedir. Yemek cinslerinin seçilmesi ve listelerin tanziminde kalori esaslı kabul edilmiştir. Şu halde günlük bir nüfusun muhtaç olduğu kaloriyi ihtiva eden cetvele göre hesap yapılmaktadır. Günlük bir kişinin azami olarak 3.600 kaloriye muhtaç olduğu belirlenmiştir. Doktorun isteği üzerine öğrenciye çoğunlukla günlük 2.000 ile 2.500 kalorilik yemek verilmekte olduğu müdür beyin ifadesinden anlaşılmıştır. Muhtelif yemek listeleri incelenerek verilen yemeklerin çeşitli ve nefis olduğu görülmüştür. Ancak harç ve masrafları da o oranda fazladır. Bununla birlikte iaşe giderlerini kabartan bu kalemler olmakla bundan sonra mümkün mertebe harç ve masrafı daha uygun olan yemekler tabak ve porsiyonu fazlaca olmak şartıyla iki tabak yemek verilmesi ve daimi surette yağ yerine sebzeler için kavurma olsun koyun yağı ve genellikle koyun eti verileceğine bir oran dairesinde sığır eti ve kışın sebzeler için kavurma kullanılması ve hizmetçilerin talebe gibi sabah kahvaltılarında kadar iaşesi fazla olup bunların iaşelerinin sınırlandırılması ve basitleştirilmesi suretleriyle iaşede tasarrufa imkan vardır. Gerçi okul idaresinin bu konuda takip ettiği amaç *“sağlam fikir, sağlam vücutta olur”* kaidelerini hareket prensibi olarak kabul ederek öğrenciyi takviye ederek fikren ve bedenlen desteklemiş ise de okulun ve hazinenin imkanları bunları tamamen karşılamaya uygun değildir. Bu durumda orta yolu bularak ılımlı bir yöntemin izlenilmesi uygun olacaktır.²⁰

5. Demirbaş Eşya

Mektep içerisindeki demirbaş eşyanın tümü parça parça toplanarak incelenmiş ve kayıt defterindeki bilgilerle mevcut durumları karşılaştırılmıştır. Yalnız muhasebe

19 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-5-1.

20 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-1.

kalemindeki bir kanepenin defterde rastlanmadığından bu da kayıt altına alınarak zabıt defterine eklenmiştir. Halen kullanılmayan ihtiyaç fazlası yatak ve yorganların ufak bir sandık odasına tıka basa yerleştirildiği görülmüş ve bunların zamanla telef olma ihtimali oldukça fazla olduğundan koruma altına alınmıştır. Bu durum binanın rutubetinden kaynaklanmakla birlikte eşyaların yok olmaktan ve kullanılamaz hale gelmekten de kurtarılması gerekmektedir.

Demirbaş eşya alakalı kişilere birer makbuz karşılığında teslim edilmiştir. Adı geçen eşyadan yatak, yorgan ve battaniyeler eskimiş ve karyolalar kırık ve somya ve minderleri olmayıp şilteler karyolalar üzerine konulup tahtalar üzerine yapılmıştır. Bu durum öğrencilerin istirahatine engel olduğundan buna okulca uygun bir çözüm bulunması gerekmektedir. Ayrıca temizlik ve düzeni yeterli olmayan yatakhanelerle çarşafaların temizliğine bir kat daha itina olunması lazımdır. Demirbaş eşya defteri mevcut eşyanın yalnız cins ve sayısını belirtip karşılarında fiyatları yazılı olmadığından her bir kalemin karşısına sıra numaraları ile alış bedellerinin kuruluş cinsinden belirtilmesi gerekir. Demirbaş eşyanın her yılın sonunda bir cetvel şeklinde düzenlenerek Divan-ı Muhasebat'a gönderilmesi ve buna bir kaide olarak uyulması ve uygulanması gerekmektedir. Ayrıca depo memuru ile ambar memurunun kefalet altında olması da gerekmektedir.²¹

6. Kütüphane

Kontrol edilen fihristinde her bir kitabın karşısında görülen açıklamadan anlaşıldığı üzere içeriğinden çoğu bölümü eski Mekteb-i Mülkiye Kütüphanesi'nden ve Maarif Nezareti'nden birçok gayret sarfıyla toplanılan ve bir takımı bazı kişiler tarafından bağışlama suretiyle ilim ve fenne dair Türkçe ve Fransızca 711 cilt çeşitli kitabın bulunduğu mektepte düzenli bir kütüphane teşkil edilerek öğretmenlerin yararına sunulmuştur. Yararlı eserler bölüm bölüm satın alınarak kütüphanenin günden güne zenginleşmesine çalışıldığı görülmüştür. Şimdiye kadar satın alınan kitabın adedi 50 cilt, ve bunun için harcanan para miktarı 7490 Kuruş olup, kalan 611 cilt kitap mektebe bedelsiz olarak kazandırılmıştır. Kütüphanenin sağladığı yarar yanında, onun zenginleşmesi için harcanan paranın bir önemi olmasa gerektir. Bununla birlikte mektebe böyle mükemmel ve zengin bir kütüphane kazandırmak hususunda mektep müdürü tarafından gösterilen gayret cidden takdire şayandır.²²

7. Hastane ve Eczahane

Mektep içerisinde küçük ve azami olarak ancak 3 yatak sığacak bir oda ecza ve aynı zamanda hastane olarak kabul edilip, eczacı da geceleri bu odada yatmaktadır. Mektep hastaneleri gerçek hastaların istirahat ve tedavisine ait olup, içerisinde 3 günden fazla hasta tutulmadığı ve önemli hastaların genel tedavisi için hastanelere gönderildiği

21 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-2.

22 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-3.

bilinmektedir. Hastane, açılışından Nisan 1336 (Nisan 1920) sonuna kadar geçen 17 ay zarfında 52 talebe dahilen ve 285 öğrenci de haricen ayakta tedavi ve bunlarla 22 kişi hizmetçi olmak üzere toplam olarak 359 kuruş ve hastanenin diğer giderleri için de 10.952 kuruş sarf olunmuştur. Eczanede ise aylık olarak ortalama 17 reçete işlem görmekte ve 644 kuruşluk ilaç tüketildiği anlaşılmıştır.²³

Halbu ki başlangıçta eczacıların maaş ve işeleri için 100.811 kuruş masraf edilmiş ve bundan 66.729 kuruş eczacının maaş ve işe bedeli olarak harcanmıştır. Şu hesap ve masrafa bakılırsa bu konuda yerine getirilecek hizmetle, meydana gelen masraf arasında mantıklı bir oran bulunmamaktadır. Mevcudu en fazla 52 kişiden ibaret olan bir mektep talebesi için bu kadar masrafı gerektiren bir eczaneye ihtiyaç yoktur. Çünkü, şimdiki mektepten daha büyük ve yatılı talebesi birkaç misli fazla olan eski Mekteb-i Mülkiye'de bile özel bir eczane ve eczacı bulunmamasıyla ve reçeteleri eski Arslanyan Eczanesi'nde yaptırılmasından bellidir. Bundan sonra mektebin reçetelerinin dışarıdaki eczanelere imal ettirilmesi durumunda masrafın şimdikinden daha düşük olacağı aşikardır. Bunun içindir ki, mevcut eczanenin iptal edilerek, içerisindeki eşyaların doktorluk tarafında uygun görülenlerin hastanede kalması, diğerlerinin ise satılarak gelirinin irad kaydedilmesi ve bundan sonrada arz edildiği üzere reçetelerin dışarıda imal ettirilmesi hazinenin çıkarına uygun olacaktır. Konu edilen nedenlerle birlikte durum 6 Haziran 1336 (6 Haziran 1920) tarih ve 2 numaralı yazı ile Dahiliye Nezareti'ne arz edilerek kabul görmüş ve ilgili kişilere Nezaret tarafından gerekli talimat verilmiştir.²⁴

8. Matbaa

Okulda öğretilen ilim ve fenne dair birer kitap kabul edilmeyip öğretmenlerin tercih ettikleri metinler, okulda özel surette kurulmuş bulunan litografya matbaasında parça parça basılmaktadır. Her bir parça 12.5 paraya öğrenciye satılmak sureti ile eğitim-öğretimin devamı sağlanmaktadır. Bu surette eğitimin devam ettirilmesinden doğan bütün masraf okula mal olmaktadır. Zira mektebin açılış ve adı geçen matbaanın kuruluşundan beri litografya makinesi ile kâğıt giderlerine toplam 27.104 kuruş ödenmiştir. Baskı işinde görevli işçilere maaş ve işe gideri olarak ödenen miktar ise 88.883 kuruştur. Toplam gider ise 115.987 kuruştur. Şimdiye kadar her iki sınıf için 38.806 nüsha kitap bastırılmış ve bunların 15.808 nüshası satılmış olup, 22.998 cüzü de hali hazırda mevcut olduğu ve muhasebe kaydına nazaran şimdiye kadar satılan kitabın bedeli de 7.648 kuruştan ibaret bulunduğu anlaşılmıştır. Bu masraflardan dolayı her derse mahsus matbu bir kitap seçilerek kabul edilmesi veya formaların dışarıda basılması ve mal olduğu bedelle öğrenciye satılması daha tasarruflu olacaktır. Bu uygulamaların hangisinin daha verimli olacağı ise ayrıntılı araştırma gerektirdiğinden, yeni eğitim ve öğretim yılına kadar bu araştırmaların yapılması okul yönetimine önerilmiştir.²⁵

23 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-4.

24 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-5.

25 BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-6.

9. Öğrencilerin Kayıt ve Kabul Şartları

Okula 334 (1918) senesinde merkez ve bağlı yerlerden kayıt için 100 kişi müracaat etmiş ve bunlardan giriş sınavında başarılı olan 55 öğrenci arasında yapılan yarışma sınavı sonucunda 40'ı kazanmıştır. Bunların dışında Mekteb-i Mülkiye'nin eski öğrencilerinden olan 5 kişi de birinci sınıfa kaydedilmiştir. Toplam olarak 45 öğrencinin birinci sınıfı oluşturduğu, incelenen cetvelden anlaşılmıştır. Adı geçen 40 öğrencinin kayıt dosyaları tek tek incelenmiştir. Bunlardan Giritli Nuri Efendi'nin Osmanlı tezkeresi (nüfus cüzdanı)'nin dosyasında bulunmadığı ve 16 numaralı Mahmut Efendi'nin dosyasında hiçbir evrakının olmadığı görülmüştür.²⁶

Mehmet Fehmi Efendi'nin dosyasında bir Bulgar pasaportu ile aşı kartından başka bir şey olmadığı ve Osmanlı tezkeresi bulunmayan Bursalı Murtaza Efendi'nin yabancı tebaasından buldukları dikkat çekmiştir. Birinci sınıftan Kilisli Sakıp ve Arif Efendilerin aşı kartları ve doktor raporlarının olmadığı görülmüştür. Ayrıca Beyrutlu Hamid Efendi'nin aşı ve iyi hal kâğıdının olmadığı saptanmıştır. Bunun gibi noksan evraklarla kayıtları yapılan öğrenciler bulunmaktadır. 335 (1919) yılında müracaat eden 60 öğrenciden, giriş sınavında başarılı olan 22 öğrenci okula kabul edilmiştir. Meccani (ücretsiz) öğrenci alımında sıra numarası ile öğrenci alımı nizamname gereğinden olduğundan birinci yılda 30, ikinci yılda 20 öğrenci alınmıştır. Boşluk olduğunda ücretli talebeler meccaniye nakledilmiştir. Bunun içindir ki okulun halen 52 öğrencisinden 51 meccani ve yalnız biri ücretlidir. Ücretsiz öğrencilerin ayırımı yönetmeliğe uygunsu da, ücretsiz öğrencilerin seçimi nizamname gereğince Dahiliye Nezareti tarafından yapılmalıdır.²⁷

10. Okulun Görevlileri

Okulda 11 memur, 15 öğretmen, 16 hizmetli olmak üzere toplam 42 kişi görevlidir. Bunlara 47.120 Kuruş maaş olarak ödenmektedir. Memurların kadro sayıları nizamnameye uygundur. Muhasebe kâtabi kadro dışı olarak çalışmaktadır. Okulda ne kadar görevli olacağına dair nizamnamede bir açıklık olmadığından alışkanlık ve ihtiyaca göre idarece gereği kadar görevli tayin edildiği anlaşılmaktadır.

Arabacı ve bahçıvanın görevinin diğer görevliler olarak addedileceği gibi bahçıvan ve litografya işçilerine lüzum yoktur.

Memurlar ve öğretmenlerin seçim ve atanmasına ilişkin nizamnamede herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Müdür tarafından seçilmekteler ve daha sonra müdürün teklifi üzerine Dahiliye Nezareti tarafından göreve başlatılmaktadırlar.

İdareci ve memurların görevlerini hakkıyla yaptıkları 1 aylık gözlem sonucundan anlaşılmıştır.

26 BOA. DH.İ.UM. 5-2 1-26-8-7.

27 BOA. DH.İ.UM. 5-2 1-26-8-7.

Öğrencilerin özel yetenekleri ve ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarını kapsayan bir sicil ve künye defterinin tutulmakta olduğu görülmüştür. Öğrencinin her birinin yukarıda belirtildiği gibi genel durumu her zaman aylık olarak saptanarak siciline kaydedilmektedir. Bu tetkiklerin sonuçları öğrencilere ihtar ve tavsiye olunarak öğrencinin sağlıklı gelişiminin oluşması amaçlanmaktadır. Bu siciller öğrenciler mezun olduklarında diplomalarına ekli olarak Dahiliye Nezareti'ne de sunulmaktadır. Siciller, öğrencilerin memuriyete atanmalarında da kullanılmaktadır.

Okul Müdürü Nazım Bey ile Müdür Yardımcısı Salih Zeki Bey, öğrencilerin sicillerinin hazırlanması ve ahlaki gelişimlerinin sağlanmasında gösterdikleri gayretlerinden dolayı takdir edilmektedirler.²⁸

Öğretmen kadrosunun ihtisas sahibi yetenekli kişilerden oluştuğu anlaşılmıştır.

Ders programlarının içeriğinin bir idare memuruna lazım olan teori ve pratiği kapsadığı ve bir tecrübe mahsulü olduğu görülmüştür.

Programa, idare memurları için gerekli olan bir "*tercüme usulü ve kanun uygulamaları*" derslerinin de eklenmesi yararlı olacaktır.

Yüksek kısım öğrencileri için programda yer alan beden terbiyesi derslerinin kaldırılması, okul yönetimine önerilmektedir.

Okulda bir fotoğraf, bir de keman odası bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin öğrencilerin kişisel gelişiminde yararlı oldukları inkar edilemez.

Öğrencilerin durumunun genel olarak çok yüksek derecede olduğu sınav cetvellerinin ve notlarının kontrolünden anlaşılmaktadır.²⁹

Sonuç

Mülkiye Mektebi'nin geleceğine dair 1908 devriminden sonra leh ve aleyhte birçok değerlendirme ve görüşler ortaya atılmıştır. Hatta konu basında ve Meclis-i Mebusan'da bile tartışılmıştır. Tartışma üç konu başlığında toplanmıştır. Bunlardan birincisi okulun İdari, siyasi ve mali şubelere taksim edilerek üç mesleğe yönelik memur yetiştirmesidir. Bu tasarıya göre; birinci sınıfın dersleri ortak olacaktır. Okulun eğitim süresi 4 yıl olacaktır. Gündüzlü ve yatılı öğrenciler okula kabul edilecektir. İkincisi Mektebin tümünden ortadan kaldırılarak, Darü'l-Fünun'a katılması ve üçüncüsü ise mevcut durumunun devamıdır. Sonuçta üçüncü görüş uygulanarak Mülkiye Mektebi, 1 Ekim 1918 tarihinde yeniden kurulmuştur. Halen de varlığını sürdürmektedir.

1920'de okulun en önemli ve en şiddetli sorunu bina ihtiyacıdır. Bu tarihte bulunduğu Kabataş'taki Ethem Paşa Konağı okulun ihtiyaçlarına yeterli gelmemektedir. Hem de kira sözleşmesinin süresi dolmuştur. Okul olma özelliklerine sahip yeni bir bina bulmaktaki zorluklar bilinmektedir. Bundan dolayıdır ki Mülkiye Mektebi Bezm-i Alem

28 BOA. DH.İ.UM. 5-2 1-26-8-8.

29 BOA. DH.İ.UM. 5-2 1-26-8-8.

Sultanisi'nin bulunduğu eski binasına taşınmıştır. Bezm-i Alem Sultanisi ise İstanbul Sultanisi'nin bulunduğu binaya taşınmıştır.

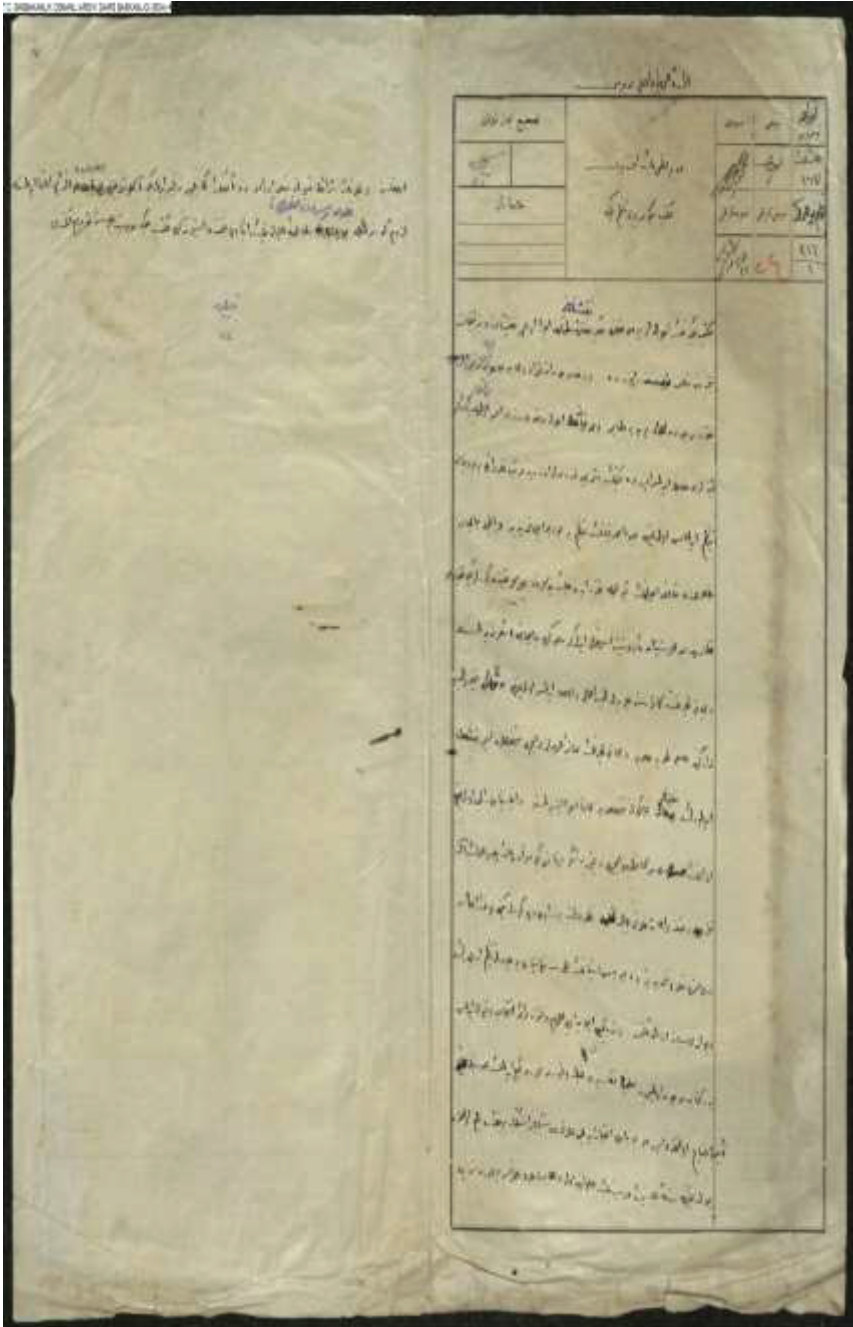
Mülkiye Mektebi'nin en kısa zamanda Dahiliye Nezareti'nden alınarak Maarif Nezareti'ne bağlanması daha doğru olacaktır.

Mülkiye Müfettişi Tahsin Bey'in 1920 yılında işgal altında bulunan İstanbul'da yaptığı ve günümüze intikal eden "*Mülkiye Teftiş Raporu*" Mülkiye tarihinde bir ilk olmasından dolayı çok ciddi öneme sahiptir. Bu raporda Mülkiye'nin merkezdeki hükümet boşluğundan dolayı orta kısmını kapatmak zorunda kaldığını ve kalıcı bir binası olmadığından İstanbul Lisesi ile birleşmek durumunda kaldığı görülmektedir. Bu yıllarda 2 sınıftan ibaret yüksek bölümü eğitim ve öğretim faaliyetini sürdürmüştür. Bu durum da Mülkiye gibi köklü bir okulun Osmanlı Devleti'nin son zamanında düşürüldüğü durumu anlamamız açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- BOA.DH.İ.UM. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, İdare-i Umumiyye Müdürlüğü evrakı. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-1-2.
- BOA. A.DVN. MKL. Dosya no: 74 Gömlek no: 32.
- BOA. A.DVN. MKL. Dosya no: 74 Gömlek no: 33.
- BOABOA. İ.DUİT. Dosya no: 115 Gömlek no: 42.
- BOA. İ.DUİT. Dosya no: 115 Gömlek no: 47.
- BOA. İ.DUİT. Dosya no: 115 Gömlek no: 53.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-3-1.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-4-1.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-5-1.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-1.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-2.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-2.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-3.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-3.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-4.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-4.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-5.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-5.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-2-6.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-6.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-7.
- BOA.DH. İ.UM. Dosya no: 5-2 Gömlek no: 1-26-8-8.

Ek: Mülkiye Müfettişi Tahsin Bey'in Layihası

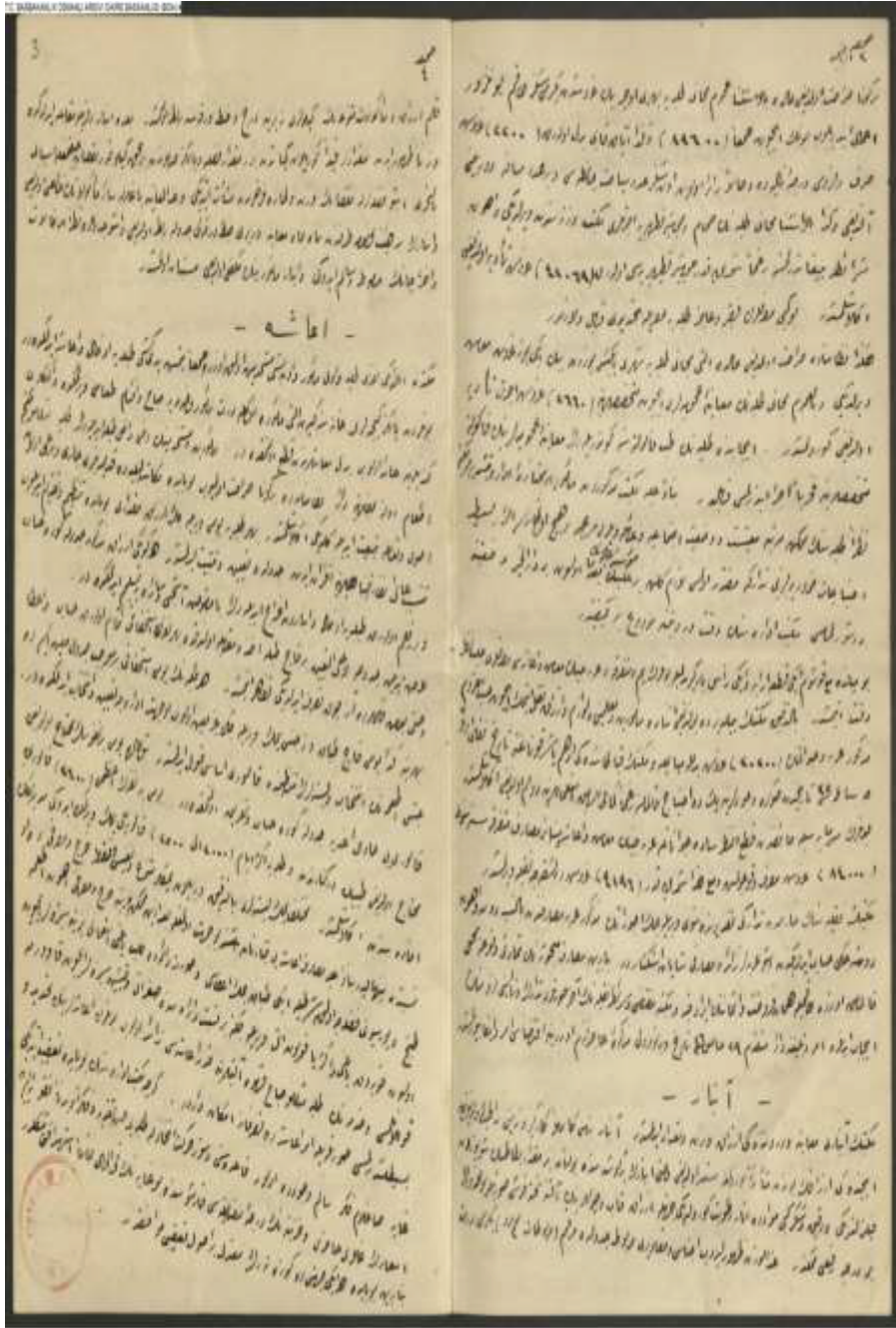
امریات و کتب لایحه

تفتیشیه قضیه

تاریخ... در این...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

--- سابقات ---

تفتیشیه قضیه...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

محمد

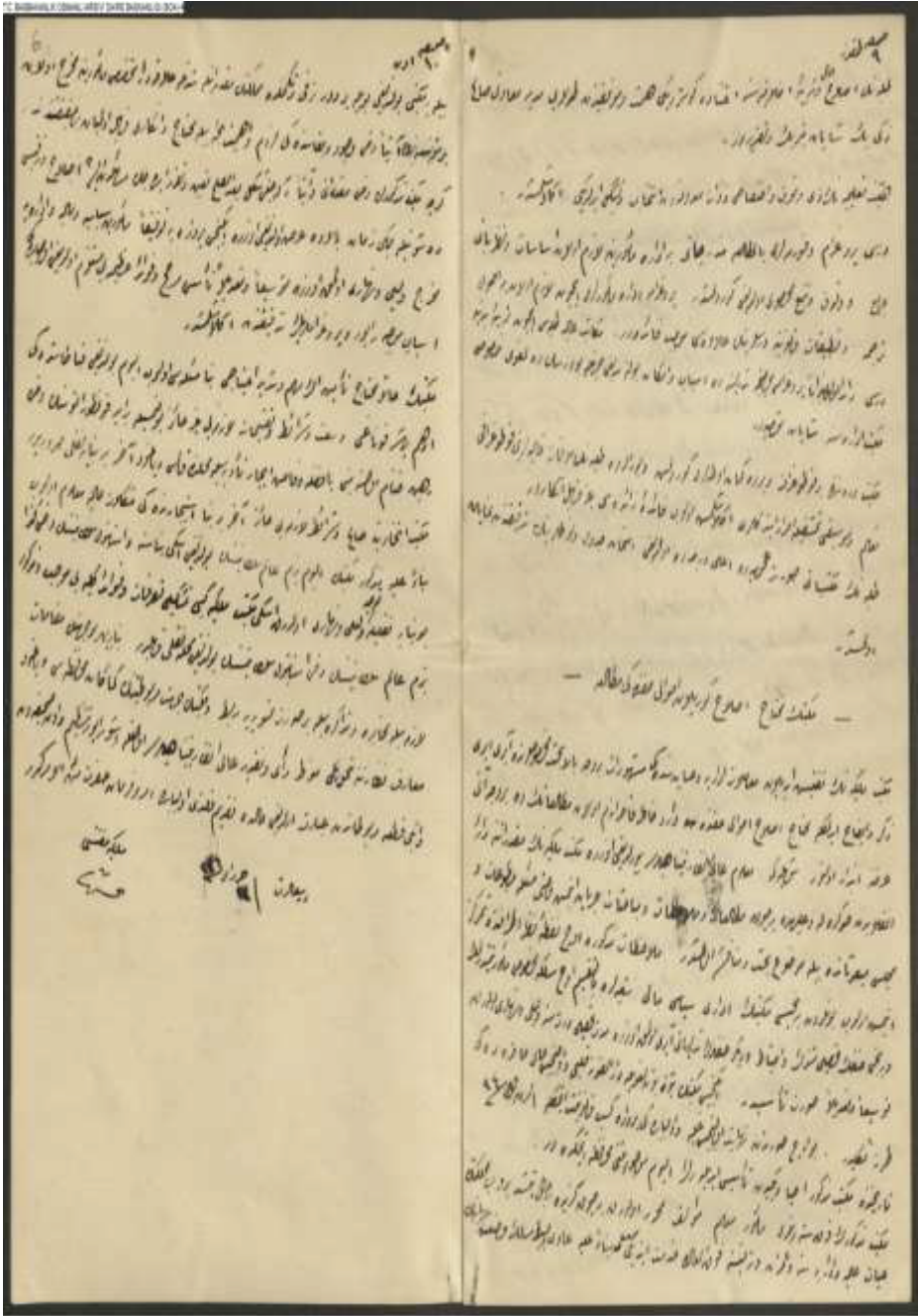
تاریخ طبع اولی و بدو سیستاقم کال لیه...
 ۱۸۴۰...
 صرف زاری در نظر گرفته...
 آنرا به ذکر خلاصه ای از...
 سرانجام...
 و کاتب...
 حیدرآباد...

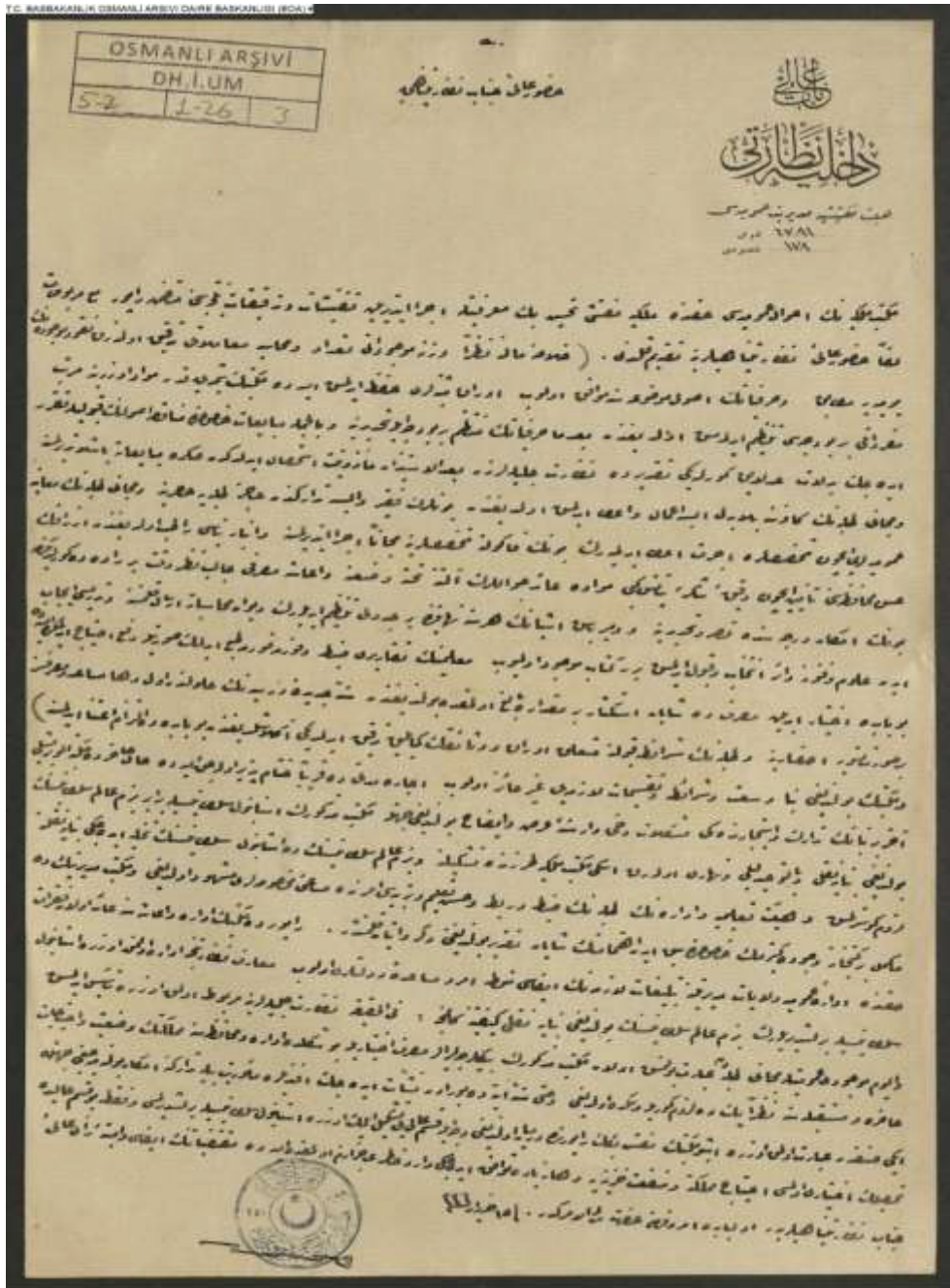
- اعاشه -

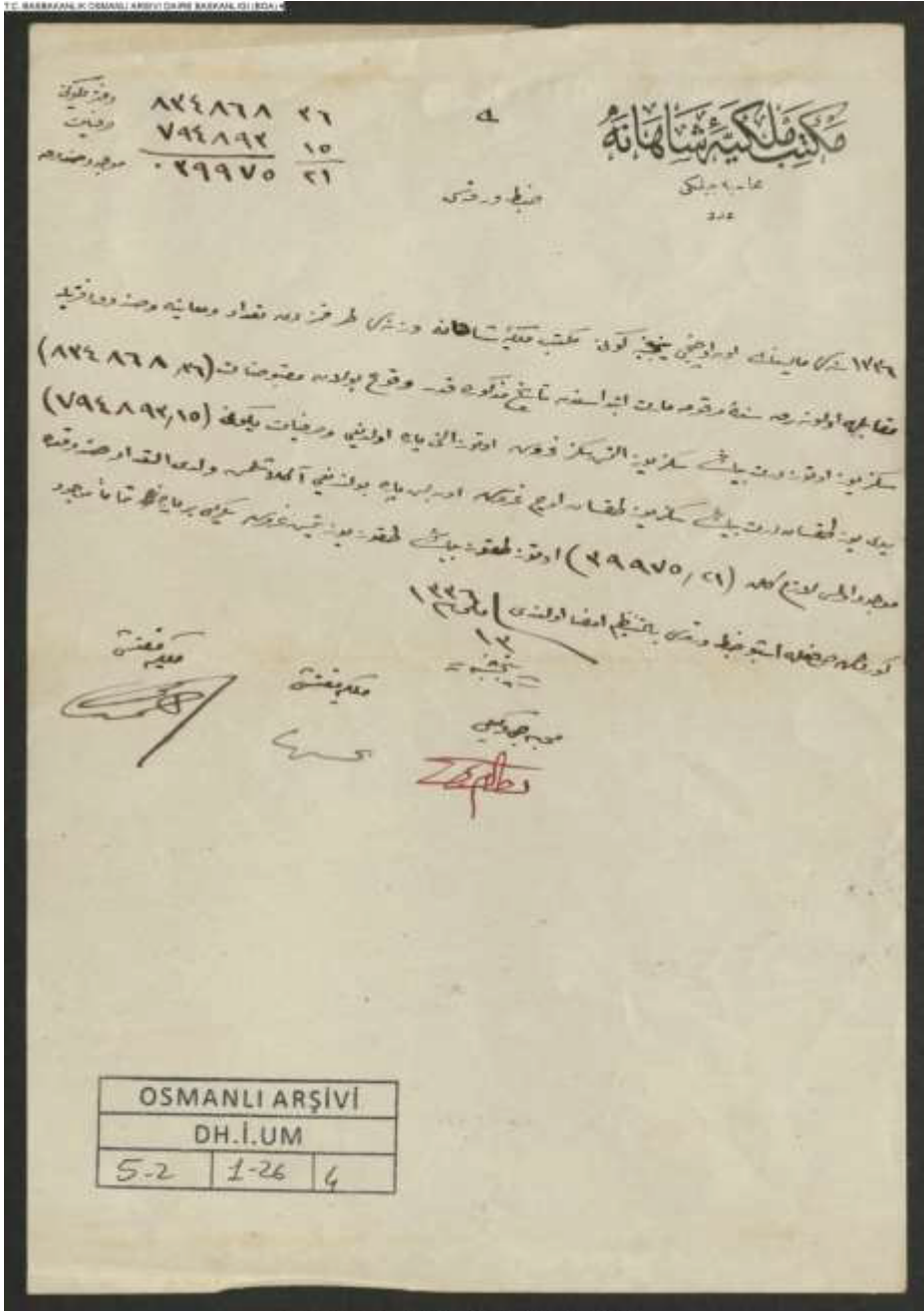
مستور...
 بزرگ...
 ترمیم...
 اطمینان...
 این...
 مثال...
 در...
 وجه...
 در...
 بد...
 مس...
 قان...
 صلاح...
 اعاد...
 س...
 فتح...
 ان...
 قوه...
 سلسله...
 قلم...
 اعتبار...
 چاپ...

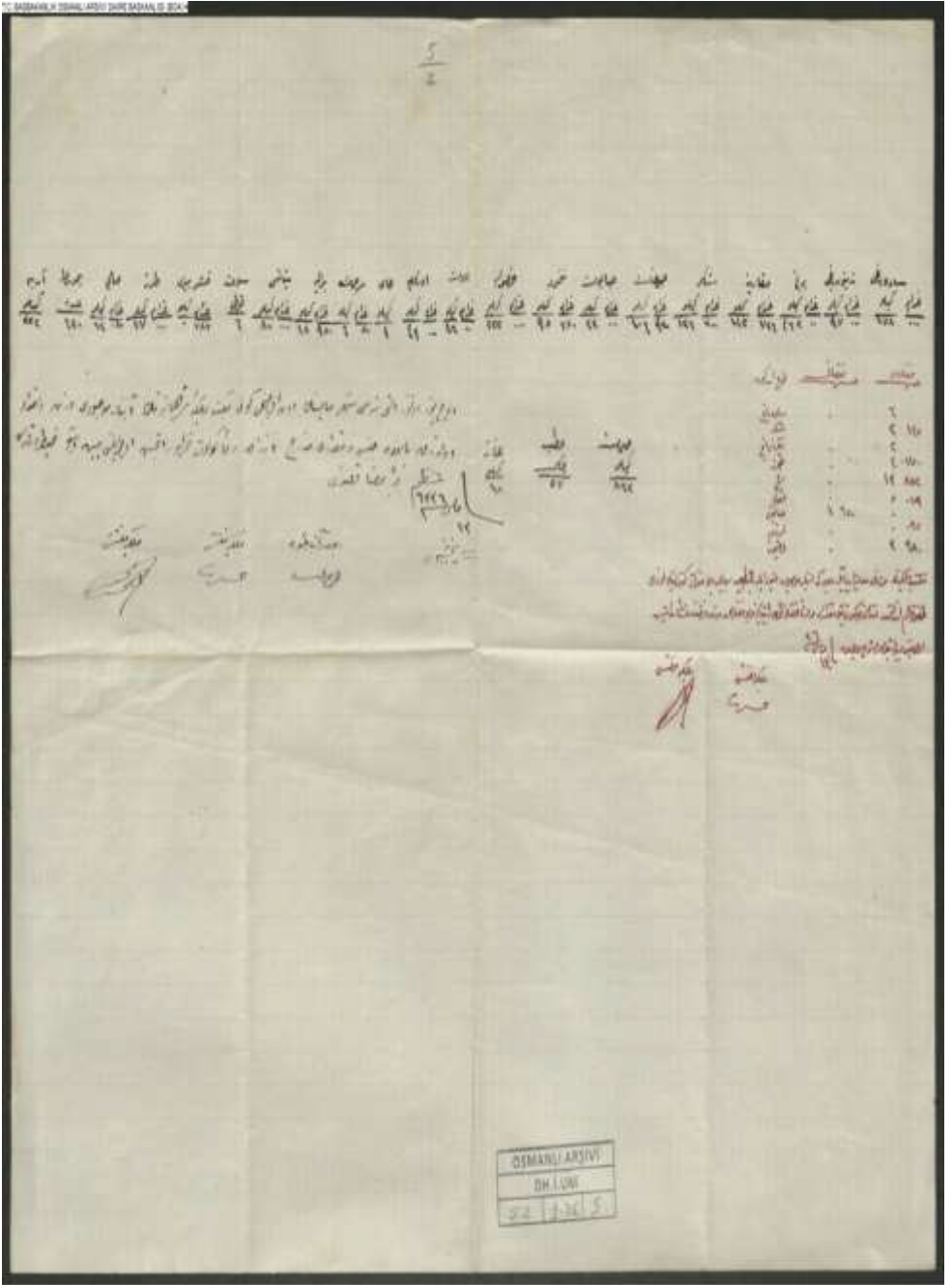
- آباء -

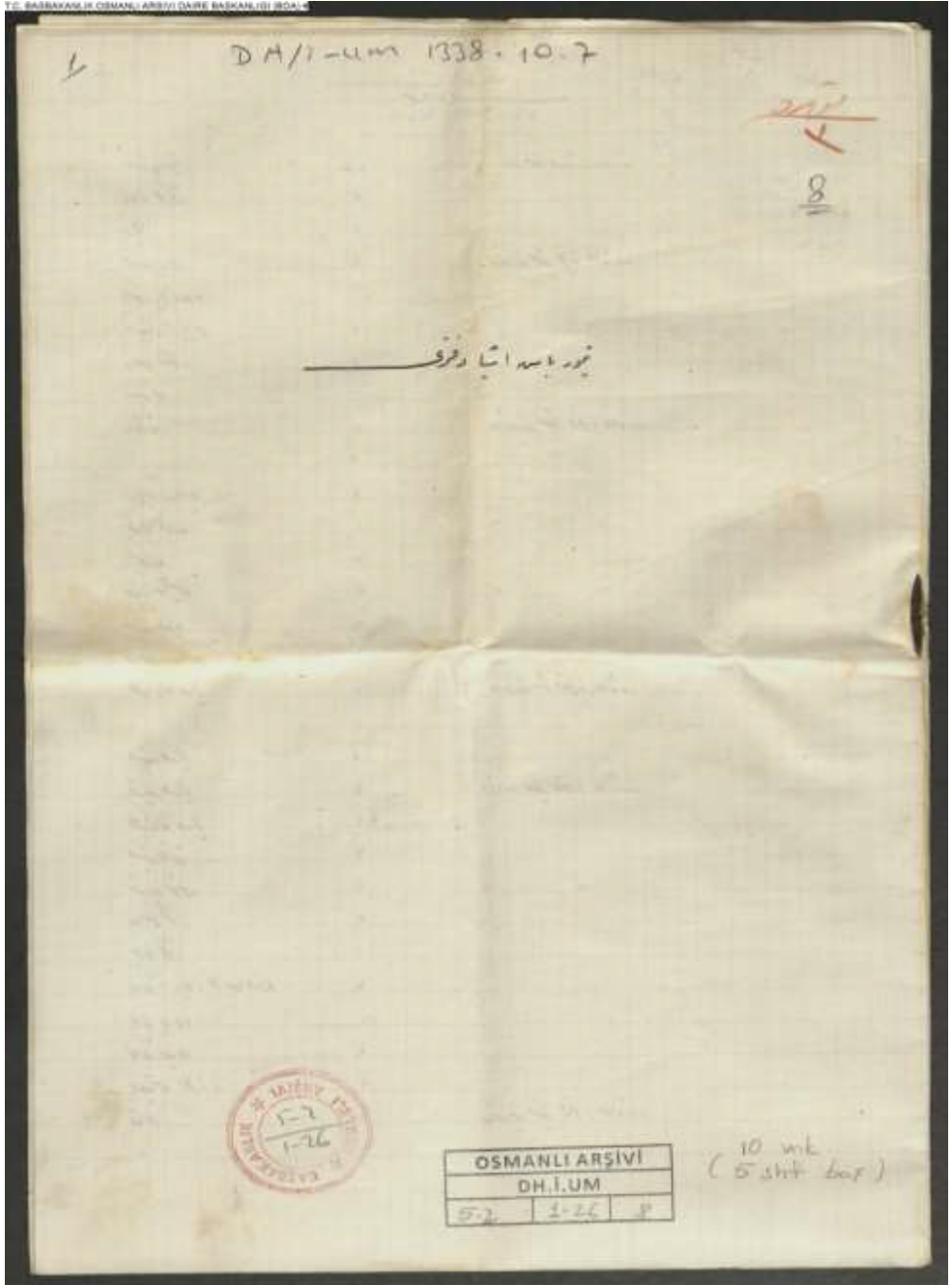
شکست...
 ای...
 خرد...
 بر...

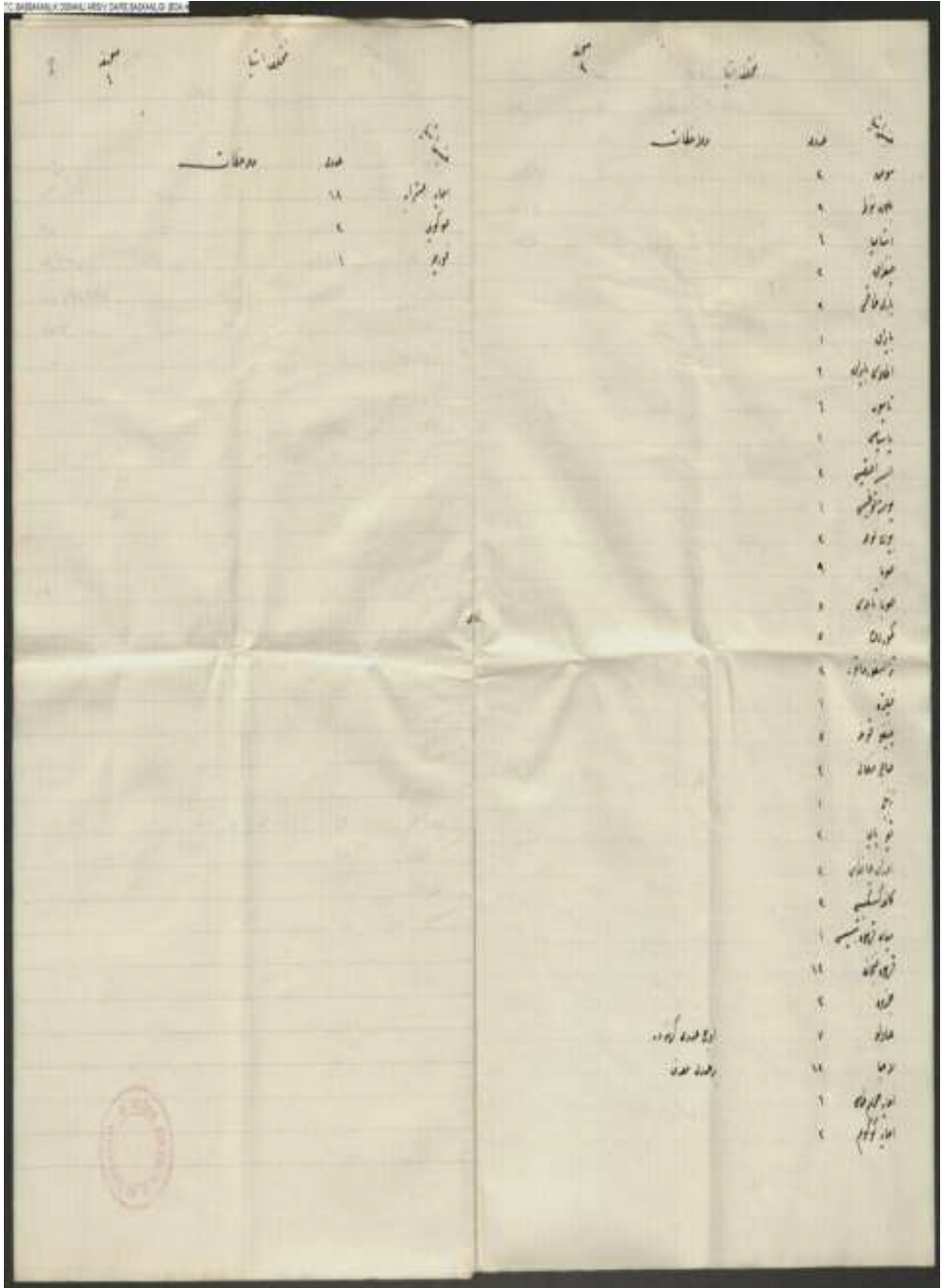

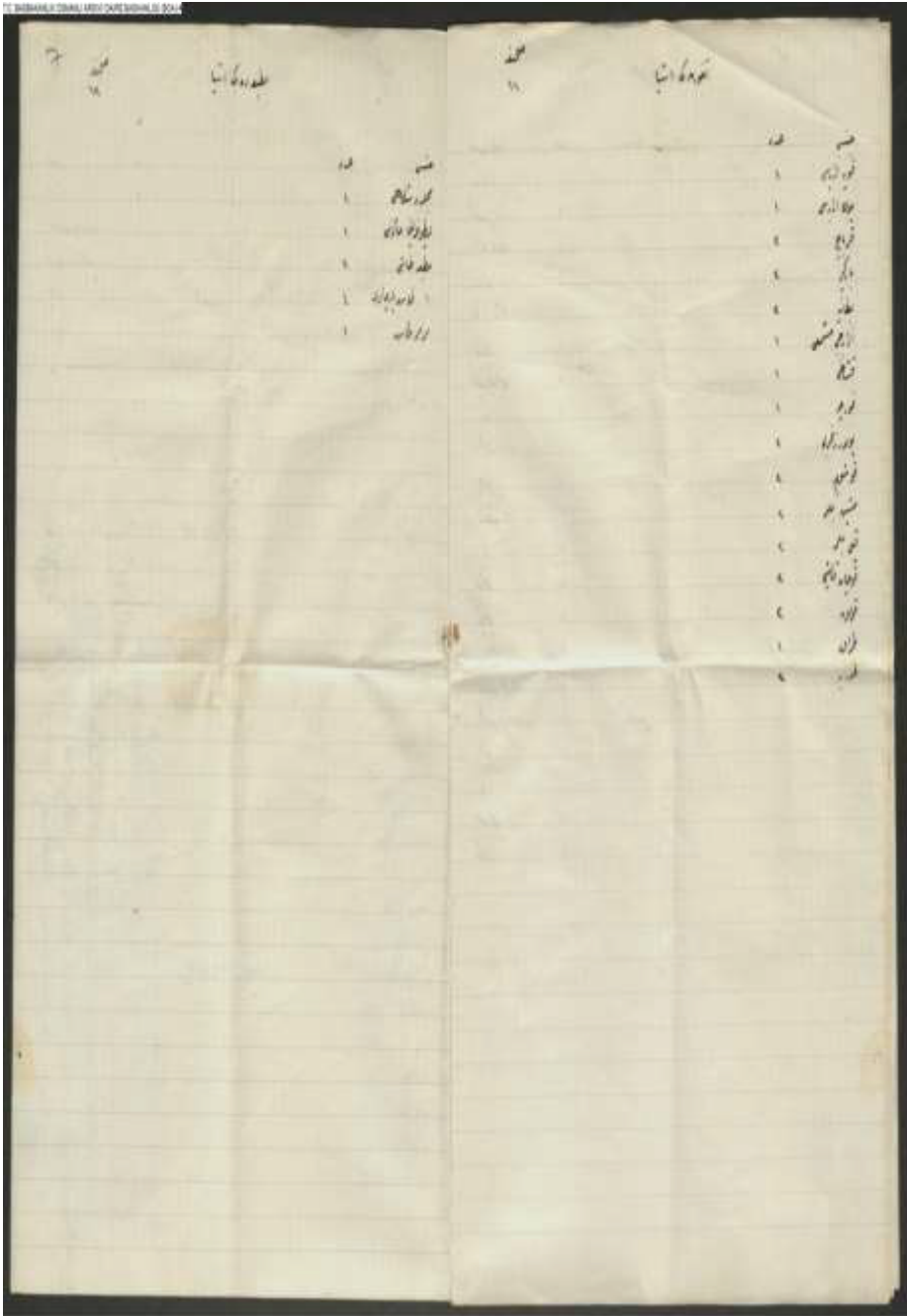
№	İsmi	Şifresi	Notları
1	...	...	...
2	...	...	...
3	...	...	...
4	...	...	...
5	...	...	...
6	...	...	...
7	...	...	...
8	...	...	...
9	...	...	...
10	...	...	...
11	...	...	...
12	...	...	...
13	...	...	...
14	...	...	...
15	...	...	...
16	...	...	...
17	...	...	...
18	...	...	...
19	...	...	...
20	...	...	...
21	...	...	...
22	...	...	...
23	...	...	...
24	...	...	...
25	...	...	...
26	...	...	...
27	...	...	...
28	...	...	...
29	...	...	...
30	...	...	...

Left Column (Numbers)	Right Column (Text)
1	...
2	...
3	...
4	...
5	...
6	...
7	...
8	...
9	...
10	...
11	...
12	...
13	...
14	...
15	...
16	...
17	...
18	...
19	...
20	...
21	...
22	...
23	...
24	...
25	...
26	...
27	...
28	...
29	...
30	...
31	...
32	...
33	...
34	...
35	...
36	...
37	...
38	...
39	...
40	...
41	...
42	...
43	...
44	...
45	...
46	...
47	...
48	...
49	...
50	...

5		6	
مدرسة		مدرسة	
1	مدرسة	1	مدرسة
2	مدرسة	2	مدرسة
3	مدرسة	3	مدرسة
4	مدرسة	4	مدرسة
5	مدرسة	5	مدرسة
6	مدرسة	6	مدرسة
7	مدرسة	7	مدرسة
8	مدرسة	8	مدرسة
9	مدرسة	9	مدرسة
10	مدرسة	10	مدرسة
11	مدرسة	11	مدرسة
12	مدرسة	12	مدرسة
13	مدرسة	13	مدرسة
14	مدرسة	14	مدرسة
15	مدرسة	15	مدرسة
16	مدرسة	16	مدرسة
17	مدرسة	17	مدرسة
18	مدرسة	18	مدرسة
19	مدرسة	19	مدرسة
20	مدرسة	20	مدرسة
21	مدرسة	21	مدرسة
22	مدرسة	22	مدرسة
23	مدرسة	23	مدرسة
24	مدرسة	24	مدرسة
25	مدرسة	25	مدرسة
26	مدرسة	26	مدرسة
27	مدرسة	27	مدرسة
28	مدرسة	28	مدرسة
29	مدرسة	29	مدرسة
30	مدرسة	30	مدرسة
31	مدرسة	31	مدرسة
32	مدرسة	32	مدرسة
33	مدرسة	33	مدرسة
34	مدرسة	34	مدرسة
35	مدرسة	35	مدرسة
36	مدرسة	36	مدرسة
37	مدرسة	37	مدرسة
38	مدرسة	38	مدرسة
39	مدرسة	39	مدرسة
40	مدرسة	40	مدرسة
41	مدرسة	41	مدرسة
42	مدرسة	42	مدرسة
43	مدرسة	43	مدرسة
44	مدرسة	44	مدرسة
45	مدرسة	45	مدرسة
46	مدرسة	46	مدرسة
47	مدرسة	47	مدرسة
48	مدرسة	48	مدرسة
49	مدرسة	49	مدرسة
50	مدرسة	50	مدرسة

مردود		مردود	
ردیف	شرح	ردیف	شرح
۱	مردود	۱	مردود
۲	مردود	۲	مردود
۳	مردود	۳	مردود
۴	مردود	۴	مردود
۵	مردود	۵	مردود
۶	مردود	۶	مردود
۷	مردود	۷	مردود
۸	مردود	۸	مردود
۹	مردود	۹	مردود
۱۰	مردود	۱۰	مردود
۱۱	مردود	۱۱	مردود
۱۲	مردود	۱۲	مردود
۱۳	مردود	۱۳	مردود
۱۴	مردود	۱۴	مردود
۱۵	مردود	۱۵	مردود
۱۶	مردود	۱۶	مردود
۱۷	مردود	۱۷	مردود
۱۸	مردود	۱۸	مردود
۱۹	مردود	۱۹	مردود
۲۰	مردود	۲۰	مردود

MAARİF VEKÂLETİ İHSAYAT MECMUASI İSTATİSTİKLERİNDE MEKTEB-İ MÜLKİYE

M. Serhan YÜCEL*

Cumhuriyet Türkiye'si'nin Osmanlı'dan devraldığı nadir eğitim kurumlarından biri olan Mülkiye Mektebi 1859'da kurulmuştur ve halen eğitim öğretim faaliyetlerine Siyasal Bilgiler Fakültesi adıyla Ankara Üniversitesi bünyesinde devam etmektedir. Eğitim tarihi çalışmalarında kurumsallaşmaya ve ekolleşmeye örnek gösterilen okullar arasında baş sıralarda yer alan Mülkiye'nin, cumhuriyet döneminde İçişleri, Dışişleri ve Maliye bürokrasilerinin oluşmasındaki katkısı büyük olmuştur. Ulus devletin inşasında görev alan bürokratların yetişmesinde kilit rol üstlenen, cumhuriyete hayat veren kurumları organize eden Mülkiye'nin bütün bu adımları atmasını sağlayan hukuki, fiziki ve teknik altyapısının gözler önüne serilmesi, akademik ve idari personel ile öğrencilere ait bilgilerin ortaya çıkarılması fayda sağlayacaktır.

Mülkiye tarihi ile ilgili değerli birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar iki yönden geliştirilmeye gereksinim duymaktadır. Öncelikle Mülkiye tarihi çalışmalarında nitel araştırma yöntemleri kullanılmış; başta kliometri olmak üzere nicel yöntemlere yer verilmemiştir. Ayrıca Mülkiye'nin müfredatı, öğretim elemanı ve öğrencileri, okul binası, tesisleri, kütüphanesi, eğitim araç ve gereçleri gibi istatistiksel veriler ve bunların yıllara göre değişimi gibi eğitim tarihi açısından değerlendirilebilecek konularda eksiklik yaşandığı gerçektir. Bu noktada Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası adıyla yayımlanmış olan eğitim istatistikleri söz konusu eksiklikleri giderebilmek için önemli bir kaynak niteliğini taşımaktadır. Maarif Vekâleti, 1926'da Devlet İstatistik Enstitüsü'nün kurulmasına kadar 1923-1924 ders yılından itibaren birer yıllık eğitim-öğretim dönemlerini kapsayan üç ayrı İhsaiyat Mecmuası çıkarmıştır. İçerdiği kıymetli bilgilere rağmen günümüze kadar yararlanılamayan önemli kaynaklardan biri olan İhsaiyat Mecmuası bu çalışmanın temelini oluşturmuş, cumhuriyetin ilanından itibaren ilk üç ders yılında (1923-24, 1924-25 ve 1925-26) Mekteb-i Mülkiye hakkında detaylı bilgiler gözler önüne serilmeye gayret edilmiştir. Bu bilgilerle birlikte çalışmada yer alan istatistiksel verilerin, Mülkiye tarihiyle ilgili bundan sonra yapılacak hem nitel hem de nicel araştırmalara zemin hazırlayacağı ümit edilmektedir.

Selçuklu-Osmanlı geleneği kayıt sistemlerine önem verir. Özellikle tarıma ve nüfusa ilişkin bilgi toplanması, devletin meşruiyetinin ve sürekliliğinin göstergesidir. Osmanlı Devleti'nin geniş bölgelere yayılmış olması ve merkezîyetçi idare sistemini uygulaması, ayrıntılı istatistikî defter koleksiyonlarının oluşturulmasını zorunlu

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İİBF, siyaset@hotmail.com.

kılmaktaydı.¹ Nitekim Osmanlı devlet düzenine dair bulunan ve neşredilen ilk defter, kayıt sistemine aittir.² Diğer yandan Osmanlı/ Türk kayıt sistemlerinin kişiye göre değil haneye göre hazırlanması; gerek verilerin toplanması/yazılması, gerekse değerlendirilmesi aşamalarında ciddi sorunlar doğurmuştur. Söz konusu sorunlar Tanzimat döneminde yaşanan bürokratikleşme ve kurumsallaşma ile kısmen aşılmış, verilerin pratik, anlaşılır ve sayısal olması da değerlendirilmelerini kolay ve kullanışlı hale getirmiştir. Bu çerçevede Tanzimat döneminde, kamu verilerine dair istatistikî faaliyetleri yürütmekle görevli *Defterhane* (1873) kurulmuştur. Tarımsal istatistiklerin derlenmesine 1889 yılında başlanmış, ancak istatistikleri toplayacak memurların merkezden gönderilmesinin yüksek maliyeti üzerine, istatistiklerin yerel memurlar tarafından toplanması yoluna gidilmiştir.³

Tarımsal istatistiklerin, yerel memurlarca toplanmasının maliyeti düşürmesi üzerine aynı yöntem eğitim istatistiklerinin oluşturulması için de denenmiştir. Ancak eğitim istatistiklerine ilişkin merkezi yönetim tarafından yayımlanan bir eser yoktur. Dolayısıyla Tanzimat döneminde eğitim ve öğretime dair bilgilere ancak arşiv belgeleriyle salnamelerden ulaşmak mümkündür.⁴ Diğer taraftan Osmanlıda istatistik biliminin öncüsü kabul edilen ve 1890'lı yıllarda Maarif Nezareti Mektûbî Kalemî İstatistik Şubesinde çalışmakta olan Mehmed Cavid Bey, 1894'ten itibaren 3 yıl süreyle yayımlanan eğitim istatistiklerinin sağlıksızlığına vurgu yapmaktadır. Cavid Bey, eğitim istatistiklerinin oluşturulması için yerel görevlilerden gelen verilerin/ bilgilerin yanlış olduğunu, taşrada bu verileri toplayanların ve özellikle mektep hocalarının hiçbir şey anlamadıklarını belirtmektedir.⁵

İkinci Meşrutiyet dönemine gelindiğinde Cavid Bey artık Maarif Nezaretinde bir memur değildir, önemli ittihatçılarından biri olmuştur. İttihatçılar arasında istatistik bilimine en vâkıf kişi kabul edilen Cavid Bey'in girişimleriyle hazırlanan eğitim istatistikleri, Maarif Nezareti tarafından 1912-1913 ve 1913-1914 ders yıllarını kapsayacak şekilde yayımlanmıştır. Birinci Dünya Savaşının öncesinde hazırlanan bu istatistiklerin basımı savaş devam ederken yapılmış, ancak daha sonra cumhuriyet dönemine kadar yeni bir eğitim istatistiği yayımlanmamıştır. Maarif Vekâleti, 1923-1924 ders yılından itibaren, Devlet İstatistik Enstitüsünün kurulduğu yıl olan 1926'ya kadar birer yıllık eğitim-öğretim dönemlerini kapsayan üç ayrı İhsaiyat Mecmuası çıkarmıştır.

-
- 1 Serhan Yücel, "Eğitim Tarihi Açısından Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası" Başlıklı Bildiri, *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, 2018. Bildiri kitabı henüz yayımlanmamıştır.
 - 2 1431-1432 yıllarında yazılmış olan "*Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*", Arnavut topraklarının nüfusu, yönetim şekli, coğrafyası ve yaşam biçimi hakkında bilgi vermektedir. Bkz. İnalçık, Halil (1987), *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
 - 3 Zafer Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Sayısallaşma ya da Çağdaş İstatistiğin Doğuşu", Halil İnalçık ve Şevket Pamuk (Derleyenler), *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000, s. 101.
 - 4 Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924* isimli eserde 1854, 1863, 1873 ve 1883 salnamelerinde yer alan eğitim verilerini derlemiştir.
 - 5 Mehmed Cavid, İhsaiyat, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1325, s. 296.

Söz konusu İhsaiyat Mecmualarında Mülkiye Mektebi ile ilgili yer alan istatistiksel bilgiler bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

İhsaiyat Mecmualarında Mülkiye Mektebi ile ilgili istatistiklere geçmeden önce Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuasını kısaca tanıtmak yerinde olacaktır. Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası, Cumhuriyetin ilanının ardından 1339-1340 (1923-1924) ders yılından başlayarak, 1924-1925 ve 1925-1926 eğitim öğretim yıllarına ait eğitim istatistiklerinin kitaplaştırılmış şeklidir. Her ne kadar ismi “mecmua” olsa da her biri kitap boyutundadır ve Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır.

Eserlerin Maarif Vekâleti tarafından neşredilmesinin üzerinden 100 yıla yakın bir süre geçmiş olmasına rağmen veriler ve bu verilerin tablo ve haritalara aktarılma şekli günümüzde kullanılan istatistik programlarının ilk sürümü gibidir. Bölüm başlarında kısa bilgi veya tarihçenin yer aldığı, tabloların büyük çoğunlukla il ve ilçe esas alınarak oluşturulduğu bu eşsiz eserde onlarca başlık yer almaktadır. Bu başlıklar arasında merkez teşkilatının organları, bütçesi ve gelen giden evrakı; Avrupa'ya gönderilen öğrenciler; yükseköğretim, liseler, ilk ve ortaöğretim, anaokulları, azınlık okulları, yabancı okullar ve özel okullar; bu okullardaki öğretmen ve öğrenci sayıları; okul binaları, tesisler, okul yapıları ve taşınmazları, eğitim araç ve gereçleri gibi eğitime ait konular bulunmaktadır. Ayrıca cumhuriyetin ilk yıllarında Maarif Vekâletine bağlı olan müzeler, kütüphaneler ve matbaalara ilişkin birçok veriye ulaşılabilmektedir.⁶

İhsaiyat Mecmualarında Mülkiye Mektebi'yle ilgili kısımları 1923-1924 ders yılından başlayarak bölümler halinde ele alalım.

1. 1923-1924 İhsaiyat Mecmuasına Göre Mekteb-i Mülkiye

Maarif Vekâletinin, cumhuriyetin ilanından sonra yeniden yayımlamaya başladığı ihsaiyat mecmualarından ilki 1925'te İstanbul'da Matbaa-i Amire'de basılan 1339-1340 ders yılı istatistikleri olmuştur.⁷ Cumhuriyet döneminde çıkarılan üç ihsaiyat mecmuasından ilki olan Maarif Vekâleti 1339-1340 İhsaiyat Mecmuası, İkinci Meşrutiyet döneminde çıkan ihsaiyat mecmualarına nazaran birçok ayrıntıya yer vermektedir.⁸ Ayrıca üzerinde istatistikî çalışmalar yapmak için oldukça uygundur.⁹

Mülkiye Mektebi, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1339-1340 Ders Senesi (1923-1924 Eğitim Öğretim Yılı) İhsaiyat Mecmuasının 31, 32 ve 33. sayfalarında yer almaktadır ve bu kısım, Mekteb-i Mülkiye Tarihçesi başlığıyla verilen kısa bir metinle başlamaktadır. Sonrasında ayrıntılı 3 farklı tablo verilmiştir. Bu tablolardan ilki “Mülkiye

6 Serhan Yücel, “Eğitim Tarihi Açısından Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası”.

7 Metin içinde kaynak gösterilirken, karışıklığa yol açmamak için basım yılı değil, (İhs.Mec., 1923-1924:...) şeklinde mecmuanın ait olduğu yıl belirtilecektir.

8 1923-1924 Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuasında yer alan istatistiklerin bir kısmı Mehmet Ö. Alkan tarafından Latinize edilmiş ve Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 2000 yılında yayımlanmıştır.

9 Serhan Yücel, “Eğitim Tarihi Açısından Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası”.

Mektebi Talebe Hareketi" başlığını taşımaktadır ve yalnızca 1923-1924 eğitim öğretim yılına değil aynı zamanda 1921-1922 ile 1922-1923 yıllarına ait bilgileri de içermektedir. İkinci tablo "Mekteb-i Mülkiye muallim, memur ve hademelerinin maaşlarını gösterir cetveldir" başlığıyla verilmiştir. Üçüncü ve son tabloda ise "339-340 sene-i dersiyesi zarfında Mekteb-i Mülkiye kütüphanesinde mevcut âsar"¹⁰ başlığıyla kütüphanede yer alan kitaplar hakkında bilgi verilmektedir.

1.1. 1923-1924 İhsaiyat Mecmuasında Mekteb-i Mülkiye'nin Tarihçesi

1923-1924 ders yılına ait ihsaiyat mecmuasının 31. sayfasında Mülkiye'nin kısa bir tarihçesi yer almaktadır. Bu tarihçede Mülkiye'nin kuruluş tarihi 1859 olarak değil 21 Kanunusani 1292 (M. 2 Şubat 1877) olarak verilmektedir.¹¹ Faaliyete geçtiği yıl, Mülkiye'nin âli (yüksek) kısmı ve öğrencilerin bu âli kısma hazırlandıkları yatılı idadi kısmının olduğu, Mülkiye'nin müdürlüğüne 1877'de Abdurrahman Şeref Bey'in tayin edildiği belirtilmektedir.

Tarihçede Mülkiye Mektebi'nin idadi kısmının bir süre sonra kaldırıldığı ve üç sınıftan oluşan yüksekokula dönüştürüldüğü ifade edilmektedir. Öğretimde ansiklopedik bilgi verildiği ve çeşitli ilimlerin okutulduğuna değinilmekte; 1915'te Mülkiye'nin bütçesinin Darülfünuna nakledilmesinden dolayı fiilen lağvedilmiş olsa da 14 Nisan 1915'te çıkan kanunla içişlerine memur yetiştirmesi amacıyla Dahiliye Nezaretine bağlı ve üç sınıf olarak yeniden açıldığı bilgisine yer verilmektedir. Bu dönemde programında önemli değişiklikler yapıldığı ve mektepte yalnızca hukuk, idare ve maliyeyle ilgili derslerin bırakıldığı anlatılmaktadır. Tarihçede yer alan bilgiye göre 27 Temmuz 1920 tarihli Geçici Kanunla Mülkiye tekrar Maarif Nezaretine devredilmiş, kamu kuruluşlarının da ihtiyaçları göz önünde bulundurularak programında bazı küçük değişikliklere gidilmişti. 1923-1924 Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuasında Mülkiye Mektebi'nin tarihçesi, henüz hayata geçirilmeyen bir düzenleme bilgisiyle sona ermektedir. Buna göre ilk iki sene ortak derslerden sonra üçüncü ve son sınıfta öğrencilerin siyasi, idari ve mali şubelere ayrılması Maarif Vekâletince kabul edilmiş ancak uygulamaya başlanmamıştır.

Tablo 1'de 1923-1924 Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası'nın 31. sayfasında yer alan Mekteb-i Mülkiye Tarihçesi ve Osmanlı Türkçesiyle hazırlanan bu metnin transkripti yer almaktadır.

10 Âsar: Kitaplar, yazılmış eserler.

11 1876 yılında tahta çıkan İkinci Abdülhamit 18 Muharrem 1294 (2 Şubat 1877) tarihli bir irade ile Mekteb-i Mülkiye'yi *yüksekokul*'a dönüştürmüştü: "*Mekteb-i Mülkiyenin hali umur-i idare-i mülkiyeye kağıt memur yetiştirmeye salih olmamasına mebni Maarif ve Mekatibi umumiyenin tamamı-i tanzimatı fiiliyesine kadar ihtiyacı memleket muktazi memurunun yetişmesine bir mahreci mahsus olmakla beraber Mekteb-i Sultaninin mafevkinde açılacak mekatibi aliyenin ...*" Bkz. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi 1-2. Cilt*, İstanbul, Eser Matbaası, 1977, s. 602. Dolayısıyla İhsaiyat Mecmuası, Mülkiye'nin kuruluş tarihini, yüksekokula dönüştüğü tarih olarak kabul etmektedir.

Tablo 1. Mekteb-i Mülkiye Tarihçesi

	Mekteb-i Mülkiye Tarihçesi
	1292 senesinde¹² leylî idadi ve âli iki kısımdan mürekkep olmak üzere tesis edilmiş ve müdüriyetine Abdurrahman Şeref Bey tayin edilmişti. Bilahare idadisi ilga edilerek üç sınıftan mürekkep bir mekteb-i âli haline kalbolundu.¹³ Tedrisatta ansiklopedik malumat vermek ciheti takib olunuyor ve mütenevvi¹⁴ ilimler okutuluyordu. Bin üç yüz otuz bir senesinde bütçesinin Darülfünuna nakli dolayısıyla fiilen lağvedilmişti. Hükümetçe görülen lüzum üzerine memurin-i dahiliye yetiştirmek üzere 1 Nisan 1331 [14 Nisan 1915] tarihli kanun mucibince yeniden ve üç sınıf olarak tesis ve Mülga Dahiliye Nezaretine rabt¹⁵ edildi. Aynı zamanda programında da küllî tadilat yapılmış ve mektepte yalnız hukukî, idarî ve malî dersler bırakılmıştır. 27 Temmuz 1336 [27 Temmuz 1920] tarihli Kanun-ı Muvakkat mucibince de mektep tekrar mülga Maarif Nezaretine devredilmiş ve bu esnada devair-i sairinin ihtiyacatı da nazar-ı dikkate alınarak programında cüzi bazı tadilat icra kılınmış idi. Bu defa yeniden teşkilata lüzum hissedildi. İlk iki senesi müşterek olmak üzere son üçüncü sınıfta talebenin siyasi, idarî ve malî şubelerine tefriki esası Maarif Vekâletince kabul edilmiş ise de mesele henüz tasdik-i resmîye iktiran¹⁶ etmemiştir.

Kaynak: İhs.Mec., 1923-1924: 31.

1.2. 1923-1924 İhsaiyat Mecmuasına Göre Mekteb-i Mülkiye'deki Öğrenciler

Maarif Vekâleti 1923-1924 İhsaiyat Mecmuasının 32 ve 33. sayfalarının en üst kısmında yer alan tablo Mekteb-i Mülkiye Talebe Hareketi başlığını taşımaktadır ve aşağıda Tablo 2'de verilmektedir. Söz konusu tablo diğer hiçbir tabloda yer almayan “ders senesi” sütununu da içermekte ve bu sütuna ait satırlarda yalnızca 1923-1924 eğitim öğretim yılı değil aynı zamanda 1921-1922 ve 1922-1923 yıllarına ait bilgiler de bulunmaktadır.

12 18 Muharrem 1294 (2 Şubat 1877) tarihli padişah iradesi.

13 Kalbolmak: Değişmek, çevrilmek, dönüşmek.

14 Mütenevvi: Çeşitli, türlü türlü.

15 Rabt: İki şeyi birbirine bağlamak, birleştirmek.

16 İktiran: (Bir yere) Erişme, ulaşma, varma.

Tablo 2. Mekteb-i Mülkiye Talebe Hareketi

مکتبہ ملیک

متنظماً دوام ایدز طلبہ عددی	امتحانانہ										مقد طلبہ عددی			درس سنہ لری		
	شہادہ تالیف ایدز	اکادمہ تالیف ایدز	اکادمہ تالیف ایدز	اکادمہ تالیف ایدز	اکادمہ تالیف ایدز	اکادمہ تالیف ایدز	اکادمہ تالیف ایدز	اکادمہ تالیف ایدز	اکادمہ تالیف ایدز	اکادمہ تالیف ایدز	اکادمہ تالیف ایدز	اکادمہ تالیف ایدز	اکادمہ تالیف ایدز			
۲۲	۱۳	۱۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۲۸-۲۲۷
۱۲	۱۱	۱۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۲۶-۲۲۵
۱۱	۱۸	۱۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۲۵-۲۲۴

طلبہ حرکتی

ملاحظات	طلبہ تک منشاہی						تربک تکفیل				عدم دوام			
	تکون	کارنامہ	کارنامہ	کارنامہ	کارنامہ	کارنامہ	تکون	کارنامہ	کارنامہ	کارنامہ	کارنامہ	کارنامہ	کارنامہ	کارنامہ
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰

Kaynak: İhs.Mec., 1923-1924: 32-33.

Buna göre Mülkiye'ye 1921-22 ve 1923-24 ders yıllarında 12'şer öğrenci kayıt yaptırırken, 1922-23 ders yılında kayıt yaptıran öğrenci sayısı 28'dir. 1922-23 ders yılında birinci sınıfa kayıt yaptıran öğrencinin sayıca fazla olması, sonraki yıllarda istatistiklere yansımaya devam edecektir. Ancak ilk kez 1922'de kayıt yaptıran birinci sınıf öğrencilerinin üçte birinin sene sonu sınavlarına girmediği görülmektedir; bu oran diğer senelere ve sınıflara göre oldukça yüksektir.

Tablo 3. 1923-1924 Mekteb-i Mülkiye Kayıtlı Öğrenci ve Sınavlar

Ders Seneleri	Kayıtlı Öğrenci Sayısı				Sınavlar																		
	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Toplam	Sınava Girenler			Sınıfı Geçenler			Bütünlemeye Kalanlar			Bütünlemede Geçenler			Bütünlemede Kalanlar			Sınıfta Kalanlar			
					Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	
1921-22	12	13	22	47	11	13	22	8	13	21	3	-	1	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-
1922-23	28	11	15	54	19	11	15	7	7	15	11	4	-	11	4	-	-	-	-	1	-	-	-
1923-24	12	18	11	41	10	18	11	10	15	10	-	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: İhs.Mec., 1923-1924: 32.

1922 yılında Mülkiye'ye giren öğrenciler, 1921 ve 1923 girişli öğrencilerden sınav başarı oranlarıyla da farklılaşmaktadır. 1922-1923 ders yılında sınava giren 19 birinci sınıf öğrencisinden sadece 7'sinin bütünlemeye kalmadan sınıfını geçmiş olması diğer ders yılları ve diğer sınıflarla karşılaştırıldığında açıkça başarısızlık olarak değerlendirilmelidir. Mülkiye'de 1921 ilâ 1924 yıllarında sınav başarısızlığından dolayı sınıfta kalan tek öğrenci yine aynı sınıfın öğrencisidir.

Fotoğraf 1- Mülkiye Mektebi 1922 Mezunları

1921-22 ders yılından itibaren 3 yıl boyunca derslere düzenli olarak devam eden öğrenci sayılarıyla devam etmeyen öğrenci sayıları Tablo 4'te verilmiştir. Öğrencilerin bu devamsızlığı hastalık nedeniyle mi yoksa mazeretsiz olarak mı yaptıkları yine aynı

tabloda gösterilmektedir. Bundan önceki tabloda 1922'de kayıt yaptıran öğrencilerin başarısızlık nedeni burada gözükmemektedir; 9 öğrenci Mülkiye'ye -herhangi bir mazereti olmaksızın- devam etmemiştir.

Tablo 4. Devam Eden/Etmeyen ve Okulu Terk Eden Öğrenci Sayıları

Ders Seneleri	Düzenli Olarak Devam Eden Öğrenci			Devam Etmeyen								Okulu Terk Edenler					Diploma Alanlar
				Mazeretsiz				Hastalık Dolayısıyla				Kendi Arzusıyla	Vefat	Başarısızlık	Ceza	Toplam	
	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Toplam	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Toplam						
1921-22	11	13	22	-	-	-	-	1	-	-	1	8	1	-	-	9	22
1922-23	19	11	14	9	-	-	9	-	-	1	1	-	-	-	-	-	15
1923-24	12	18	11	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2	10

Kaynak: İhs.Mec., 1923-1924: 33.

Mekteb-i Mülkiye'yi terk eden öğrenci sayıları ve terk nedenleri de Tablo 4'te yer almaktadır. 1921-22 ders yılında kendi arzusıyla okulu terk eden 8 öğrencinin olması dikkati çekmektedir. Yine aynı tabloda yer alan "diploma alanlar" sütunu, Mülkiye'nin verdiği mezun sayısındaki azalmayı gözler önüne sermektedir. Gerçi Mülkiye tarihine yönelik çalışmalarda okulun 1915 yılında mezun verdikten sonra 1921 yılına kadar yalnızca 1919'da 1 mezun verdiği 1921'de 31 öğrencinin mezun olduğu¹⁷ belirtilmektedir. Ancak Mülkiye tarihiyle ilgili çalışmalarda 1922'den itibaren mezun sayısı 22, 18 ve 12 olarak gösterilmekte; dolayısıyla mezun sayıları İhsaiyat Mecmuasında 22, 15 ve 10 olarak gösterilen sayılarla¹⁸ yalnızca 1922 yılında

17 Mezunlar arasında sonraki yıllarda bilim dünyasına damgasını vuran Mükrimin Halil Yınanç ve Hilmi Ziya Ülken gibi isimler bulunmaktadır.

18 1922 yılı mezunları: Mahmud Muzaffer (Akalin), Hulki (Alisbah), Abdullah Dilaver (Argun), Hatif Subhi (Atkay), Muzaffer (Baybek), Mehmed Şerif (Eper), Ali Namık (Erciyaş), Ahmed Numan (Erdem), Emin Said (Ersan), Abdülkadir Zeki (Gözen), Receb Remzi (Kayaalp), Rauf Cavid (Kınay), Süleyman Sakıb (Kınoğlu), Ahmed Fahreddin (Önal), Hamid Tahsin (Pekcan), Hüseyin Avni (Sakman), Hasan Hüseyin (Sapmazlı), Mehmed Zeki (Siderman), Mustafa Afif (Şakır), Ali Nihat (Şenman), Ömer Besim (Tugay), Ahmed İhsan (Ünal). Ayrıntılı bilgi için bkz. (Çankaya, 1968).

1923 yılı mezunları: Şevket (Adalan), Cemal Ziya (Ardal), Mehmed Hulusi (Aykent), Hakkı Kamil (Beşe), Mehmed Fevzi (Darcan), Mithat (Dülge), Abdullah Ali (Hemen), Abdullah Gaalip Kadri (Kınoğlu), Mehmed Ali Ziya (Oran), Osman Atif Fehmi (Ödül), Said Rıza (Sevsay), Rauf (Seymen), A. Nihat (Şenman)(1922 mezunlarında da geçiyor), Sabit Şevki (Şeren), Münir (Tamer), Abdürrahim Talat (Tokuz), İsmail Hakkı (Ülkmen), Ali Rıza. Ayrıntılı

örtüşmektedir. Çelişkili bu durum son sınıfta beklemeli öğrencilerin sayısının bilinmemesiyle ve İhsaiyat Mecmuasında yer almamasıyla açıklanabilir.

1923-1924 İhsaiyat Mecmuasında Mülkiye Mektebi ile ilgili ilk tablo “talebinin menşeleri” ile sona ermektedir. Mülâhazat (açıklama) bölümünde 1921-1922 ile 1922-1923 ders yıllarına ait bir bilgiye ulaşılamadığının belirtildiği tabloda, 1923-1924 ders yılında Mülkiye’de öğrenim gören 41 öğrencinin 20’sinin Mekteb-i Mülkiye’ye lise 10. sınıftan geldiği görülmektedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Mülkiye Mektebi’nden önceki okulları

Ders Seneleri	Öğrencilerin Mülkiye’ye Gelmeden Mezun Olduğu Okul									Açıklama
	Lise 9. Sınıftan	Lise 10. Sınıftan	Lise 11. Sınıftan	Lise 12. Sınıftan	Tam Devreli Lise Mezunu	Devre-i Eyveli Mezunu	Hususi İdadî Mezunu	Darülmualimin Mezunu	Toplam	
1921-22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Bu yıllara ait bilgi almamıştır.
1922-23	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1923-24	2	20	2	4	6	5	1	1	41	

Kaynak: İhs.Mec., 1923-1924: 33.

1.3. 1923-1924 İhsaiyat Mecmuasında Mekteb-i Mülkiye Öğretmen, Memur ve Hademeleri

1923-1924 İhsaiyat Mecmuasında Mülkiye Mektebi ile ilgili ikinci tablo “Mekteb-i Mülkiye Muallim, Memur ve Hademelerinin Adedi ve Maaşlarını Gösterir Cetveldir” başlığıyla verilmiştir.

bilgi için bkz. *Ali Çankaya, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler IV. Cilt 1909-1923*, Ankara, Mars Matbaası, 1968.

1924 yılı mezunları: Celalettin (Akhun), Osman Cemil (Batur), Halil Muammer (Epçel), Abbas (İdil), Abdullah Zeki (Köymen), Ali Seyfeddin (Kut), İzzetin Tuğrul (Nişbay), Mehmed Hayri (Özlü), Mehmed Tahir, Ömer Hulusi (Tunabaş), Mehmed Baki (Ülkümen), Ahmed Celaleddin (Ziyal). Ayrıntılı bilgi için bkz. *Ali Çankaya, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler V. Cilt 1924-1949*, Ankara, Mars Matbaası, 1969.

Tablo 6. Mekteb-i Mülkiye Muallim, Memur ve Hademelerinin Adedi ve Maaşlarını Gösterir Cetveldir

مکتب ملکیه معلم، مأمور و خدمتلیک عدد و معاشلری کوستر جدولدر .

خدمتلیک عددی مظرمذری	مأمورلیک معاشلری	معدنرک معاشلری						معدنرک معاشلری					مظرمذری عددی	
		مظرمذری	مظرمذری	مظرمذری	مظرمذری	مظرمذری	مظرمذری	مظرمذری	مظرمذری	مظرمذری	مظرمذری			
10	11	1	8	1	2	3	1	19	2	1	2	4	1	19

Kaynak: İhs.Mec., 1923-1924: 32.

1923-1924 eğitim öğretim yılında Mülkiye Mektebi'nde 19 öğretmen görev yapmaktadır. Öğretmenler arasında Mülkiye mezunları 8 öğretmenle ilk sıradayken, 6 öğretmen Hukuk mezunuydu. Maaşlar incelendiğinde ise dağılımın oldukça dağınık olduğu fark edilmektedir. 600 lira maaş alan 2 öğretmenin yanı sıra 3.000 lira maaş alan öğretmen de bulunmaktadır.

Tablo 7. Mekteb-i Mülkiye Öğretmenlerinin Sayısı, Mezuniyetleri ve Maaşları

Öğretmenlerin Sayısı	Öğretmenlerin Mezun Oldukları Okullar							Öğretmenlerin Maaşları							
	Darülfünun	Hukuk ve Mekteb-i Nüvvab	Hukuk	Mekteb-i Mülkiye	Galatasaray	Askeri Tıbbiye	Toplam	3.000	2.400	2.200	1.600	1.200	1.000	600	Toplam
19	1	1	6	8	2	1	19	1	5	4	2	4	1	2	19

Kaynak: İhs.Mec., 1923-1924: 32.

Tablo 8. Mekteb-i Mülkiye Memurları ve Hademeleri

Muallim Muavinlerinin Sayısı	Memur Sayısı	Hademe maa (ile) aşçı	Memurların Maaşları						Hademelerin Ücret-i Maktuaları		
			5.000	3.000	2.000	1.000	Maktu Ücret 4.000	Toplam	2.000	1.800	Toplam
2	6	10	1	1	3	2	1	8	1	14	15

Kaynak: İhs.Mec., 1923-1924: 32.

Aynı tabloda yer alan diğer bir istatistik de muallim muavini, memur, hademe ve aşçılara ilişkindir. Buna göre 2'si muallim, 6'sı memur 8 personel memur statüsünde görev yapmaktadır ve 1.000 ilâ 5.000 kuruş (10 ilâ 50 lira) arasında maaş almaktadır. 1923-1924 ders yılında Mülkiye Mektebi'nde çalışan hademe ve aşçı da 10 kişi olarak belirtilmiştir. 2.000 kuruş aylık ücretle çalışan bir hademe (veya aşçı) hariç, diğerlerine 1.800 kuruş ücret ödenmektedir.

1.4. 1923-1924 İhsaiyat Mecmuasında Mekteb-i Mülkiye Kütüphanesi

Maarif Vekâleti 1923-1924 ders yılına ait İhsaiyat Mecmuasının Mülkiye Mektebi ile ilgili bölümü “339-340 Sene-i Dersiyesi Zarfında Mekteb-i Mülkiye Kütübhanesinde Mevcud Âsâr” başlığını taşıyan kütüphanedeki eserlere ilişkin bilgilerle tamamlanmaktadır. Tablo 9'da, kütüphanede bulunan kitapların konulara göre tasnif edildiği ve kitap sayılarının verildiği görülmektedir.

Tablo 9. 339-340 Sene-i Dersiyesi Zarfında Mekteb-i Mülkiye Kütübhanesinde Mevcud Âsâr

۳۳۹-۳۴۰ سنه درسيه في ظرفه مكتب ملكيه كتيخانه سنه موجود آثار

موضوع	تعداد
دستور و مختلف قوانین و نظامات تجاری	۸۱
حقوق اداره و اساسیه	۴۳
اقتصاد	۲۰
تاریخ	۲۶۰
حقوق دول	۲۲
جغرافیا	۲۸
زبان	۲۱
جغرافیا و سیاحتنامه	۲۵
تجربه	۳۴۸
ایستاتیک	۲۱
کتابخانه	۵۹۰
تکلیف	۱۵۰۱

Kaynak: İhs.Mec., 1923-1924: 33.

Tablo 10'da 1923-1924 ders yılında Mülkiye Kütüphanesinde bulunan eserlerin konularına göre dağılımının Latinize edilmiş hali yer almaktadır. Mülkiye Mektebinin kütüphanesinde 1923-24 ders yılında “diğer kitaplar” ve “dergiler” kategorilerini saymazsak 260 adetle ilk sırayı tarih kitapları almaktadır. 20 adet iktisat, 21 adet de istatistik kitabının bulunduğu anlaşılmaktadır. İktisat ve istatistik, kitap sayısı en az olan iki kategori olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 10. 1923-1924 Ders Yılında Mülkiye Kütüphanesinde Bulunan Kitapların Konulara Göre Dağılımı

Düştur ve muhtelif kavanin ve nizamat mecmuaları	Hukuk-ı İdare ve Esasiye	İktisat	Tarih	Hukuk-ı Düvel	Ceza	Maliye	Coğrafya-Seyahatname	Mecmualar	İstatistik	Kitab-ı Muhtelif	Toplam
81	48	20	260	24	28	41	56	348	21	598	1.525

Kaynak: İhs.Mec., 1923-1924: 32.

2. 1924-1925 İhsaiyat Mecmuasına Göre Mekteb-i Mülkiye

Eğitim ve öğretimde farklı kurumların etkisini kaldırıp Türk millî eğitiminin kurumsallaştırılmasını hedef alan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu 3 Mart 1924 tarihinde kabul edildi. Tevhid-i Tedrisat Kanununun yürürlüğe girmesinin ardından ilk eğitim ve öğretim yılı olan 1924-1925 ders yılı tamamlanınca Maarif Vekâleti İhsaiyat Müdürlüğü ders yılına ait istatistiklerin yer aldığı *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1924-1925 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*'nı hazırlamış ve 1927'de İstanbul'da Matbaa-i Amire'de basılmasını sağlamıştır.¹⁹

Eser, 1923-1924 İhsaiyat Mecmuasından bazı yönleriyle ayrılmaktadır. Öncelikle 1923'te *medrese* olarak adlandırılan yükseköğretim kurumlarının ismi *fakülte* olarak değişmiştir. Bölüm başlarında kurum tarihçelerine ağırlık vermeye başlanmış, harita ve grafiklerin sayısı azalmıştır. Bununla birlikte Tevhid-i Tedrisat Kanununa rağmen farklı bakanlıklarla farklı kurumların bünyesinde kalmaya devam eden onlarca eğitim kurumuna²⁰ ait istatistikler de detaylı olarak verilmiştir.

19 Metin içinde kaynak gösterilirken, karışıklığa yol açmamak için basım yılı değil, (İhs.Mec., 1924-1925:...) şeklinde mecmuanın ait olduğu yıl belirtilecektir.

20 Örnek olarak Nafia Fen Mektepleri, Şimendifer Mektebi, Adliye Meslek Mektebi, Maliye Tatbikat Mektebi, Harir Darüttalimi (İpekböcekçiliği okulu) verilebilir.

Fotoğraf 2- 1924-1925 İhsaiyat Mecmuasında Mekteb-i Mülkiye

Kaynak: İhs.Mec., 1924-1925: 22-23.

Mekteb-i Mülkiye'ye ait istatistikler, *T.C. Maarif Vekâleti 1924-1925 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*'nın 22 ilâ 23. sayfalarında yer almaktadır. İlk tabloda Mülkiye Mektebi'nin öğrenci durumu verilmekte, ikinci tabloda okulun idari personeli ile öğretmenlerine dair bilgiler yer almaktadır. Üçüncü tabloyla senelik masraflar açıklanırken, son tablo yine kütüphanede bulunan kitaplara ayrılmıştır.

2.1. 1924-1925 İhsaiyat Mecmuasında Mekteb-i Mülkiye Öğrencileri

Maarif Vekâleti 1924-1925 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuasının 22-23. sayfalarında yer alan Mülkiye Mektebi'ne ait istatistikî bilgiler Mülkiye öğrencileri ile başlamaktadır. Buna göre Mülkiye'de 1924-25 ders senesinde tamamı Türk vatandaşı 65 öğrenci öğrenim görmekteydi. Bu öğrencilerin 37'si birinci sınıfa, 10'u ikinci sınıfa ve 18'i de üçüncü sınıfa devam ediyordu. Ders yılı boyunca Mülkiye'den ayrılan öğrenci olmamış, sene sonu sınavlarına gidilirken 65 kişilik mevcut korunmuştur.

1924-25 eğitim öğretim yılında Mülkiye'de ders yılı başındaki ve sene sonu sınavları öncesindeki öğrenci sayıları ile öğrencilerin Mülkiye'den önce öğrenim gördüğü okullar Tablo. 11'de verilmektedir.

Tablo 11. Mekteb-i Mülkiye'nin Talebe Vaziyeti

Sene Başında Mevcut Öğrenci				Sınav Öncesinde Mevcut Öğrenci				Öğrencilerin Mezuniyetleri				Millet ve Tabiyetleri
Sınıf				Sınıf				Türk Âlisi Mezunu	İmtihansız Kabul Olunan	Âli Mekteb Mezunu	Toplam	Türk
1	2	3	Toplam	1	2	3	Toplam					
37	10	18	65	37	10	18	65	31	28	6	65	65

Kaynak: İhs.Mec., 1924-1925: 23.

Tablo 12. 1924-1925 Ders Yılında Mekteb-i Mülkiyenin Sene Sonu Sınavları

İmtihan-ı Umumi Neticeleri								Mülahazat
Neşet ²¹	Terfi	İkmalde Kalan	İkmalde			Mazerete binaen imtihana giremeyen	Yekûn	
			Neşet	Terfi	İbka			
17	34	12	1	10	1	2	65	Sene içinde tahsili terk eden talebe yoktur.

Kaynak: İhs.Mec., 1924-1925: 23.

Tablo. 12'de 1924-1925 eğitim öğretim yılı sene sonu sınavlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Buna göre 10'u bütünlümede olmak üzere 44 öğrenci bir üst sınıfa geçmiş, 1 öğrenci de ibka (sınıfta) kalmıştır. Mülkiye Mektebi 1925'te 1'i bütünlümede olmak üzere 18 öğrencisini mezun vermiştir.

2.2. 1924-25 İhsaiyat Mecmuasında Mekteb-i Mülkiye İdari Personeli ve Öğretmenleri

1924-25 eğitim öğretim yılında Mülkiye'deki idari personelin yaptıkları görevlere göre dağılımları Tablo. 13'te gösterilmektedir. Buna göre okulda görev yapan idari personel

21 Mezun olan öğrenci sayısı tabloda da görüldüğü gibi sene sonu sınavında 17, bütünlümede 1 olmak üzere 18 kişidir. Halbuki Mülkiye tarihinde 1924-1925 mezunlarının toplam sayısı 17 olarak verilmektedir: M. Kemaleddin (Tükel), Ahmed (Turan), Nihad (Tuncar), Hüseyin Kenan (Tuna), Hayreddin Ziya (Taluy), Ömer Savni (Selçuk), İbrahim (Seberman), Mehmed Faik (Ökte), Hasan Hayri (Orhun), M. Salahaddin (Kandan), Abdülhadi (Hüsman), Hüsameddin (Ersun), Mehmed Kemal (Ergin), Vedad (Ekrem), Mehmed Ali (Dağpınar), Halis (Bilaloğlu), İsmail Hakkı (Ataman). Ayrıntılı bilgi için Bkz. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler V. Cilt 1924-1949*.

toplamı 9'dur; bunlardan müdür, müdür muavini, dahiliye memuru, kâtip ve muhاسب, doktor, ambar ve depo memuru, hastane memuru/ eczacının sayısı 1, muallim muavininin sayısı ise 2'dir.

Tablo 13. 1924-1925 Ders Yılında Mekteb-i Mülkiyenin İdari Personeli

İdare Heyeti								
Müdür	Müdür Muavini	Dahiliye Memuru	Muallim Muavini	Katib ve Muhاسب	Doktor	Anbar ve depo memuru	Hastahane Memuru Eczacı	Yekûn
1	1	1	2	1	1	1	1	9

Kaynak: İhs.Mec., 1924-1925: 22.

İdari personelin mezun oldukları okullar ile maaş ve ücretleri sırasıyla Tablo. 14 ve 15'te gösterilmektedir. İdari personel arasında 3 Mülkiye ve 3 tali mektep mezunu bulunmaktadır. Diğerleri ise hukuk, tıbbiye ve eczacılık mektebi mezunudur. Söz konusu ders yılında Mülkiye'de tamamı erkek 15 hademe çalışmış, idari personel ile hademelerin tümüne toplam 8.829 lira ödeme yapılmıştır.

Tablo 14. 1924-1925 Ders Yılında Mekteb-i Mülkiye İdari Personelinin Mezun Oldukları Okullar

İdare Heyetinin Menşeleri				
Mekteb-i Mülkiyeden	Mekteb-i Hukuktan	Tıbbiyeden	Eczacılık Mektebinden	Tali Mekteplerden
3	1	1	1	3

Kaynak: İhs.Mec., 1924-1925: 22.

Tablo 15. 1924-1925 Ders Yılında Mekteb-i Mülkiye İdari Personel ve Memurlarının Maaş ve Ücretleri

Hademe	İdare Heyeti ve Memurinin Maaş ve Ücretleri ²²			
	Maaş-ı Asli	Tahsisat-ı Fevkalade	Ücret-i Maktua	Yekûn
Erkek	Lira	Lira	Lira	Lira
15	1.716	3.296	3.817	8.829

Kaynak: İhs.Mec., 1924-1925: 22.

²² İdare Heyetinin ve Müstahdeminin bir senede aldıkları maaş ve tahsisat Eylül 1340 (M. 1924) başlangıcından Ağustos 1341 (M. 1925) sonuna kadar yani ders yılı üzerinden hesap edilmeyip 1340 (1924) mali yılında tahakkuk eden harcama gösterilmiştir.

Mülkiye Mektebi'nde 1924-1925 eğitim öğretim yılında görev yapan öğretmenlerin sayısı bir yıl önceye göre 1 kişi azalarak 18'e düşmüştür. 16 numaralı tablo, bu öğretmenlerin mezun oldukları eğitim kurumlarını, Tablo 17 ise maaş ve ödenekleri göstermektedir. 1924-25 ders yılında Mülkiye öğretmenleri arasında Mülkiye mezunları ile Hukuk mezunları eşit sayıdadır. Ancak Hukuk mezunları, Paris mezunları da dahil edildiğinde 8'e çıkmakta, Mülkiye Mezunları ise Paris Siyasal Bilgiler'le birlikte 7'de kalmaktadır. Mülkiye'de Askeri tıptan 1 öğretmen ile özel öğrenim görmüş 2 öğretmen de görev yapmaktadır.

Tablo 16. 1924-1925 Ders Yılında Mekteb-i Mülkiyenin Öğretmenlerinin Mezun Oldukları Okullar

Muallimler, menşeleri						
Muallimler	Mekteb-i Mülkiye'den	Mülkiye ve Paris Ulum-ı Siyasiye	Mekteb-i Hukuk'tan	Hukuk ve Paris Fakültesinden	Hususi Tahsil	Tıbbiye-yi Askeriyeden
18	5	2	5	3	2	1

Kaynak: İhs.Mec., 1924-1925: 23

Tablo 17. 1924-1925 Ders Yılında Mekteb-i Mülkiye Akademisyenlerine Yapılan Ödemeler

İlmiye Heyetinin Aldığı Maaş*		
Maaş-ı Asli	Tahsisat-ı Fevkalade	Yekûn
Lira	Lira	Lira
4.987	4.052	9.040

Kaynak: İhs.Mec., 1924-1925: 23

2.3. 1924-25 İhsaiyat Mecmuasında Mekteb-i Mülkiye'nin Giderleri

İhsaiyat Mecmuasında 1924-25 eğitim öğretim yılında Mülkiye'nin yıllık toplam gideri 17.383 lira 44 kuruş olarak gösterilmiştir. Bu harcamanın yaklaşık üçte ikilik kısmını oluşturan 11.206 lira yiyecek ve giyeceğe, yüzde yirmisini oluşturan 3.491 lira 99 kuruşu da yakacak ve olağanüstü giderlere yapılmıştır. Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuasında Mülkiye Mektebi'nin 1924-1925 ders yılında yaptığı harcamalar, masraf kalemlerine göre Tablo 18'de verilmiştir.

* Akademik personelin maaşı da, idare ve müstahdemlerin aldığı gibi ders yılı üzerinden hesap edilmeyip mali yıl üzerinden hesap edilmiştir.

Tablo 18. Mülkiye Mektebi'nin 1924-1925 Ders Yılı Giderleri

Senelik Masraf ²³											
Taam ²⁴ ve İlbaz ²⁵		Mahrukat ²⁶ ve müteferrika ²⁷		Tesisat		İnşaat ve Tamirat		Kütüphaneler		Yekûn Sarfiyat	
Lira	Kuruş	Lira	Kuruş	Lira	Kuruş	Lira	Kuruş	Lira	Kuruş	Lira	Kuruş
11.206	00	3.491	99	997	27	1.194	27	493	91	17.383	44

Kaynak: İhs.Mec., 1924-1925: 23.

1924 yılında maliye bütçesine konu olan yıllık ödeneğin kalemlere göre dağılımı ile Maarif Vekâletinden gelen havalelerin miktarı 19 numaralı tabloda gösterilmektedir. Olağanüstü harcamalar için ayrılan ödeneğin yüksek tutulması dikkat çekmektedir.

Tablo 19. Mülkiye Mektebi'ne 1924 Yılında Ayrılan Ödenek ve Maarif Vekâletinden Gelen Havaleler

340 Senesi ²⁸ Maliye Bütçesine Mevzu Senelik Tahsisat				Maarif Vekâletinden Mevrud ²⁹ Havâlenâmeler		
Maaş-ı Aslı Karşılığı	Ücret-i Maktua Karşılığı	Tahsisat-ı Fevkalade Karşılığı	Bilumum Masrafat Karşılığı	İnşaat ve Tamirat Karşılığı	Tesisat Karşılığı	Kütüphaneler Karşılığı
Lira	Lira	Lira	Lira	Lira	Lira	Lira
7.668	4.128	13.983	10.000	1.200	1.000	500

Kaynak: İhs.Mec., 1924-1925: 23.

2.4. 1924-25 İhsaiyat Mecmuasında Mekteb-i Mülkiye Kütüphanesi

Maarif Vekâleti 1924-1925 ders yılına ait İhsaiyat Mecmuasının Mülkiye Mektebi ile ilgili bölümü, 1923-1924 İhsaiyat Mecmuası gibi "Mekteb-i Mülkiye Kütübhanesinde Mevcud Âsâr" başlığını taşıyan kütüphanedeki eserlere ilişkin bilgilerle tamamlanmaktadır. Tablo 20'de, kütüphanede bulunan kitapların konulara göre yapılmış sınıflandırması görülmektedir.

23 Senelik masrafın ders yılı üzerine tefrik ve taksimi (ayrılıp paylaşılması) halinde elde edilecek rakam tam bir miktarı irae edemeyeceğinden (gösteremeyeceğinden) 1340 (1924) mali yılındaki harcama gösterilmiştir.

24 Taam: Yemek, aş, yiyecek.

25 İlbaz: Giyecek, giydirme.

26 Mahrukat: Yakacak, yakıt.

27 Müteferrika: Hesapta olmayan çeşitli masraflar için ayrılmış para.

28 1924 yılı.

29 Mevrud: Gelmiş, erişmiş, ulaşılmış.

Kütüphanede yer alan kitapların konularına göre tasnifinde bir önceki yıla göre başlıkların artması dikkati çekmektedir. Yukarıda 10 numaralı tabloda verilen 1923-1924 ders yılına ait istatistiklerde 11 konu başlığı varken, 1924-1925'te bu sayı 28'e yükselmiştir. Ayrıca bir önceki yıl ayrı başlıklarda bulunan kategoriler birleştirilmiştir. Örneğin *Hukuk-ı Düvel* (Devletler Hukuku), *Hukuk-ı İdare ve Esasiye* (İdare ve Anayasa Hukuku) ile *Ceza*, "Hukuka Dair" kategorisinde toplanırken; bir yıl önce ayrı başlıklarda yer alan tarih ile coğrafya-seyahatname aynı başlık altında bir araya getirilmiştir. Ancak toplam kitap sayısının -yalnızca 2 adet artışla- 1.525'den 1.527'ye yükselmiş olması dikkat çekmektedir.

Mülkiye Kütüphanesinde bulunan kitaplar arasında batı dillerinde kaleme alınanların Türkçedekilerden fazla olduğu beş kategori dikkati çekmektedir. Bunlar sırasıyla hukuk alanında yazılmış eserler (Türkçe 76- batı dilleri 88), yönetim bilimleri alanında yazılmış eserler (Türkçe 17- batı dilleri 88), iktisat alanında yazılmış eserler (Türkçe 15- batı dilleri 38), lügat, ansiklopedi (Türkçe 25- batı dilleri 80) ve dil bilimleri (Türkçe 10- batı dilleri 12) olarak görülmektedir. 1924-25 ders yılında Mülkiye kütüphanesinde Doğu dillerine ait 5 eser bulunmaktaydı ve bunlardan biri dil bilimleri alanında yazılmıştı. Diğerlerinin ise hangi kategoriye dahil olduğu belirtilmemiş doğu dilleri ayrı bir başlıkta yer almıştı. Dolayısıyla Elsine-i Şarkıye (doğu dilleri) başlığı tablonun hem sütununda hem de satırında bulunmaktaydı.

Tablo 20. 1924-1925 Ders Yılında Mülkiye Kütüphanesinde Bulunan Kitapların Konulara Göre Dağılımı

	Türkçe	Elsine-i Garbiye ³⁰	Elsine-i Şarkıye ³¹
Felsefeye Dair	15	1	-
Hukuka Dair	76	88	-
Edebiyata Dair	35	-	-
Siyasiyata Dair	19	14	-
Ulum-ı İdariyeye Dair	17	27	-
İçtimaiyata Dair	25	1	-
Ruhiyata Dair	4	-	-
Fenni Terbiyeye Dair	9	1	-
Ulum-ı Tabiyeye Dair	7	-	-
Kimyaya Dair	3	-	-
Ulum-ı Riyaziyeye Dair	16	1	-
İktisadiyata Dair	15	38	-

30 Elsine-i Garbiye: Batı Dilleri.

31 Elsine-i Şarkıye: Doğu Dilleri.

Ulum-ı Maliyeye Dair	68	6	-
Ulum-ı Ziraiyeye Dair	10	-	-
Hıfzısıhha ve Tıbbı Dair	28	6	-
Coğrafya ve Tarihe ve Seyahatnamelere Dair	232	31	-
Teracim-i Ahvale Dair	10	5	-
Ulum-ı Diniyeye Dair	20	-	-
Spora Dair	8	-	-
Sanayie Dair	3	1	-
Ulum-ı Askeriyeye Dair	22	8	-
İstatistike Dair	28	4	-
Salnamelere Dair	12	4	-
Ulum-ı Lisaniyeye Dair	10	12	1
Lugat ve Kamus, Ansiklopedi	25	80	-
Düstur ve Kavanin	41	-	-
Kütub-i Muhtelif	374	31	-
Elsine-i Şarkiye	-	-	4

Kaynak: İhs.Mec., 1924-1925: 22-23.

3. 1925-1926 İhsaiyat Mecmuasına Göre Mekteb-i Mülkiye

Cumhuriyetin ilk yıllarında Maarif Vekâleti tarafından hazırlanıp basılan eğitim istatistiklerinin sonuncusu 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası olmuştur. 1928 yılında İstanbul'da Devlet Matbaasında basılan bu eserde³² metin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olmakla birlikte kullanılan rakamlar Arapça olmaktan çıkmış ve uluslararası rakamlar kullanılmıştır. Bu durum, eserin baskısının Harf Devrimi öncesinde ancak uluslararası rakamların kabulüne ilişkin 1288 sayılı kanunun³³ kabulünün ardından yapıldığını göstermektedir.³⁴

T.C. Maarif Vekâleti 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası'nda Mülkiye Mektebine ait istatistikler, 18 ilâ 19. sayfalarda yer alan 3 ayrı tabloda bulunmaktadır. İlk tabloda Mülkiye Mektebinin öğrenci durumu ve senelik masraf bütçesi verilmekte, ikinci tabloda okulun idari personeli ile öğretmenlerine dair bilgiler yer almaktadır. Son tablo önceki yıllarda olduğu gibi yine kütüphanede bulunan kitaplara ayrılmıştır.

32 Metin içinde kaynak gösterilirken, karışıklığa yol açmamak için kitabın basım yılı değil, (İhs.Mec., 1925-1926:...) şeklinde mecmuanın ait olduğu yıl belirtilecektir.

33 Beynelmillel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun, Kanun No: 1288, Resmi Gazete, 28/V/1928, sayı: 900.

34 Serhan Yücel, "Eğitim Tarihi Açısından Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası".

Fotoğraf 3- 1925-1926 İhsaiyat Mecmuasında Mekteb-i Mülkiye

The image shows a page from the 1925-1926 İhsaiyat Mecmuası (Statistical Yearbook) for the Mekteb-i Mülkiye. The page is divided into several sections, each with a title and a table of data. The tables contain columns for various categories and numerical values, likely representing financial or administrative data. The handwriting is in Ottoman Turkish script, and the paper shows signs of age and wear.

Kaynak: İhs.Mec., 1925-1926: 18-19.

3.1. 1925-1926 İhsaiyat Mecmuasında Mülkiye Öğrencileri ve Mülkiye Mektebi'nin Giderleri

1925-1926 Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuasının Mülkiye Mektebi ile ilgili bölümünün ilk tablosu *Mülkiye Mektebinin Talebe Vaziyeti ve Senelik Masraf Bütçesi* başlığını taşımaktadır. Buna göre 1925-1926 ders yılında, tamamı Türk vatandaşı 60 öğrenciyle eğitim öğretime başlayan Mülkiye Mektebi'nin birinci sınıfında 16, ikinci sınıfında 34 ve üçüncü sınıfında 10 öğrenci eğitim görmekteydi. Birinci sınıf öğrencilerinden birinin vefat etmesi üzerine sene sonu sınavlarından önce toplam öğrenci sayısı 59'a düşmüştü. Öğrencilerin Mülkiye'ye gelmeden mezun oldukları okullar arasında Türk lisesi mezunları 41 öğrenci ile çoğunluğu oluşturmaktaydı. Mülkiye'ye imtihansız kabul edilen 10 öğrenci bulunmaktaydı.

Tablo 21. 1925-1926 Ders Yılında Mülkiye Öğrencileri

Sene Başında Mevcut Öğrenci				Sınav Öncesinde Mevcut Öğrenci				Öğrencilerin Mezuniyetleri				Millet ve Tabiiyetleri
Sınıf				Sınıf				Türk Lise Mezunu	İmtihansız Kabul Olunan	Âli Mektepten Mezun	Yekûn	Türk
1	2	3	Yekûn	1	2	3	Yekûn					
16 ³⁵	34	10	60	15	34	10	59	41	10	8	59	59

Kaynak: İhs.Mec., 1925-1926: 18.

Tablo 22’de Maarif Vekâleti 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası’nın Mülkiye Mektebi istatistiklerine ayrılan sayfasında öğrencilerden sonra sene sonu sınavlarına ilişkin bilgiler paylaşılmaktadır. Buna göre sene sonu sınavlarına 2 öğrenci mazeretinden dolayı girmezken, 33 öğrenci sınıfını geçmiş, 14 öğrenci de bütünlemeye kalmıştır. Bütünleme sonuçlarına göre 10 öğrenci bir üst sınıfa geçmiş, 4 öğrenci ise sınıfta (ibka) kalmıştır.

Tablo 22. 1925-1926 Ders Yılında Mülkiye Mektebi Sene Sonu Sınavları Sonuçları

Umumi İmtihan Neticeleri									
İmtihanda					İkmalde				
Neşet ³⁶	Terfi	İkmalde Kalan	Mazeretinden Dolayı İmtihana Girmeyen	Yekûn	Neşet	Terfi	İbka	Yekûn	
10	33	14	2	59	-	10	4	14	

Kaynak: İhs.Mec., 1925-1926: 18

Mülkiye Mektebi’nden 1925-1926 eğitim öğretim yılında 10 öğrenci mezun olmuştur. Dolayısıyla mezun sayısı İhsaiyat Mecmuası ile Mülkiye Tarihi kitaplarında

³⁵ Bir efendi sene ortasında vefat etmiştir.

³⁶ Çıkma, çıkıp yetişme, mezun olma.

örtüşmektedir. Mülkiye Tarihi eserinin beşinci cildinde³⁷ belirtildiğine göre Mülkiye Mektebi mezunları şunlardır:

Nuri (Atay), Mehmed Avni (Dümer), Mehmed Halid (Ergene), Mustafa Rauf (İnan), Mehmed Niyazi (Kızılışik), İsmail Hakkı (Özüt), Memduh Necib (Payzın), Ömer Naci (Rollas), Celal Said (Siren), Osman.

Mülkiye Mektebi'nin 1925-1926 ders yılı masrafları Tablo 23'te verilmiştir. Buna göre yiyecek ve içecek giderleri 24.768 lira 13 kuruş, ısıtma, aydınlatma ve su kullanımı gibi tesisat giderleri de 4.450 lira 79 kuruştur. Tablo 24'te, 1926 yılı bütçesine konu olan yıllık ödenğin kalemlere göre dağılımına yer verilmekte, Tablo 25'te ise Maarif Vekâletinden gönderilen havaleler belirtilmektedir.

Tablo 23. 1925-1926 Ders Yılında Mülkiye Mektebi'nin Yıllık Giderleri

Senelik Masraf					
İt'am ve İlbas (Yiyecek-Giyecek)		Tesisat		Yekûn	
Lira	Kuruş	Lira	Kuruş	Lira	Kuruş
24.768	13	4.450	79	29.218	92

Kaynak: İhs.Mec., 1925-1926: 19.

Tablo 24. 1925-1926 Ders Yılında Mülkiye'nin 1926 Bütçesine Konu Olan Yıllık Ödenğin Kalemlere Göre Dağılımı

1926 Senesi Maliye Bütçesine Mevzu Senelik Tahsisat							
Maaş-ı Asli Karşılığı		Ücret-i Maktua Karşılığı		Tahsisat-ı Fevkalade Karşılığı		Bilumum Mesarifat Karşılığı	
Lira	Kuruş	Lira	Kuruş	Lira	Kuruş	Lira	Kuruş
10.459	-	4.188	-	18.453	75	25.000	-

Kaynak: İhs.Mec., 1925-1926: 19.

Tablo 25. 1925-1926 Ders Yılında Mülkiye Mektebi'ne Maarif Vekâletinden Gelen Havaleler

Maarif Vekâletinden Mevrud Havalenamerler	
Tesisat Karşılığı	
Lira	Kuruş
4.500	-

Kaynak: İhs.Mec., 1925-1926: 19.

37 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler V. Cilt 1924-1949*.

3.2. 1925-1926 İhsaiyat Mecmuasında Mülkiye Mektebi İdari ve Akademik Personeli

1925-1926 eğitim öğretim yılında Mülkiye'deki idari personelin yaptıkları görevlere göre dağılımları ve mezun oldukları okullar Tablo 26'da gösterilmektedir. Buna göre Mülkiye'de görev yapan idari personel sayısı önceki yıla göre bir kişi azalarak 8'e düşmüştür. Bu azalma muallim muavini sayısının 2'den 1'e düşmesinden kaynaklanmaktadır. Mülkiye'de idari personel olarak müdür, müdür muavini, dahiliye memuru, muallim muavini, kâtip ve muhasip, doktor, ambar ve depo memuru, hastane memuru/ eczacı görev yapmaktadır. İdari personelin mezun olduğu okullara bakıldığında 3'ünün tali mektep, diğerlerinin ise her birinin farklı bir okuldan mezun olduğu görülmektedir.

Tablo 27'de ise idari personelin ve müstahdemlerin maaş ve ücretlerine yer verilmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi 1925-26 ders yılında Mülkiye'de tamamı erkek 15 hademe çalışmaktaydı. İdari personelin tümüne ve hademelere yapılan ödeme 10.693 liraydı.

Tablo 26. 1925-1926 Ders Yılında Mülkiye Mektebi İdari Personelinin Görevleri ve Mezun Oldukları Okullar

İdare Heyeti								İdare Heyetinin Menşeleri							
Müdür	Müdür Muavini	Dahiliye Memuru	Muallim Muavini	Katip ve Muhasip	Doktor	Ambar Memuru	Hastane Memurları (Eczacı)	Yekûn	Mekteb-i Mülkiyeden	Mekteb-i Hukukîtan	Mekteb-i Mülkiye ve Hukukîtan	Tıbbiyeden	Eczacı Mektebinden	Tali Mekteplerden	Yekûn
1	1	1	1	1	1	1	1	8	1	1	1	1	1	3	8

Kaynak: İhs.Mec., 1925-1926: 18.

Tablo 27. 1925-1926 Ders Yılında Mülkiye Mektebi İdari Personelinin ve Hademelerine Ödenen Maaş ve Ücretler

Erkek Hademe	İdare Heyetinin ve Müstahdeminin Maaş ve Ücretleri			
	Maaş-ı Asli	Tahsisat-ı Fevkalade	Ücret-i Maktua	Yekûn
15	2.280	4.225	4.188	10.693

Kaynak: İhs.Mec., 1925-1926: 19.

1925-1926 Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuasının Mülkiye Mektebi akademik personeliyle ilgili istatistikler, derginin 19. sayfasında bulunmaktadır ve Tablo 28'de verilmiştir. Mülkiye'de görev yapan 28 akademisyenin (öğretmenin) büyük çoğunluğu Mülkiye veya Hukuk mezunudur. Akademisyenlere yapılan yıllık ödeme miktarı da 17.647 lira 63 kuruştur.

Tablo 28. 1925-1926 Ders Yılında Mülkiye Mektebi Akademik Personelinin Mezun Oldukları Okullar ve Akademik Personele Yapılan Ödemeler

İlmi Heyetin Menşeleri										İlmi Heyetin Maaşları		
Mekteb-i Mülkiyeden	Mülkiye ve Paris Ulum-ı Siyasiye	Mekteb-i Hukuktan	Hukuk ve Paris Fakültesinden	Tıbbiye-yi Askeriyeden	Hususi Tahsil	Galatasaraydan	Galatasaray ve Avrupa'da ikmalî tahsil	Robert Kolejden	Yekûn	Maaş-ı Asli	Tahsisat-ı Fevkalade	Yekûn
6	4	6	4	1	1	2	3	1	28	6.734,47	10.913,16	17.647,63

Kaynak: İhs.Mec., 1925-1926: 19.

3.3. 1925-1926 İhsaiyat Mecmuasında Mekteb-i Mülkiye Kütüphanesi

Maarif Vekâleti 1925-1926 ders yılına ait İhsaiyat Mecmuasının Mülkiye Mektebi ile ilgili bölümü, önceki ihsaiyat mecmuaları gibi "Mekteb-i Mülkiye Kütübhanesinde Mevcud Âsâr" başlığını taşıyan kütüphanedeki eserlere ilişkin bilgilerle tamamlanmaktadır. Tablo 29'da, kütüphanede bulunan kitapların konulara göre yapılmış sınıflandırması görülmektedir. Kütüphanede yer alan kitapların konularına göre tasnifinde bir önceki yılın kategorisine bağlı kalınmıştır.

Tablo 29. 1925-1926 Ders Yılında Mülkiye Kütüphanesinde Bulunan Kitapların Konulara Göre Dağılımı

	Türkçe	Elsine-i Garbiye	Elsine-i Şarkıye
Felsefeye Dair	15	1	
Hukuka Dair	76	88	
Edebiyata Dair	35		
Siyasata Dair	19	14	
Ulum-ı İdareye Dair	17	27	
İçtimaiyata Dair	25	1	

Ruhiyata Dair	4		
Fenni Terbiyeye Dair	9	1	
Ulum-ı Tabiiyeye Dair	7		
Kimyaya Dair	3		
Ulum-ı Riyaziyeye Dair	16	1	
İktisadiyata Dair	15	38	
Ulum-ı Maliyeye Dair	68	6	
Ulum-ı Ziraiyeye Dair	10		
Hıfzıshha ve Tıbbı Dair	28	6	
Coğrafya-Tarih ve Seyahatnamelere Dair	232	31	
Teracim-i Ahvale Dair	10	5	
Ulum-ı Diniyeye Dair	20		
Spora Dair	8		
Sanayie Dair	3	1	
Ulum-ı Askeriyeye Dair	22	8	
İstatistike Dair	28	4	
Salnamelere Dair	12	4	
Ulum-ı Lisaniyeye Dair	10	2	1
Lugat ve Kamus, Ansiklopedi	25	85	
Düstur ve Kavanin	41		
Kütub-i Muhtelifi	694	113	11
Yekûn	1.452	446	12

Kaynak: İhs.Mec., 1925-1926: 18-19.

Sonuç

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitimin değerlendirilmesine -özellikle kökü Mülkiye Mektebi gibi Cumhuriyetin ilanında 64 yaşını kutlayan bir kurum için- Osmanlı döneminden başlanması gereği açıktır. Zira Mülkiye, eğitim tarihi çalışmalarında kurumsallaşmaya ve ekolleşmeye örnek gösterilen okullar arasında baş sıralarda yer almaktadır ve cumhuriyet döneminde İçişleri, Dışişleri ve Maliye bürokrasilerinin oluşmasındaki önemi büyüktür. Mülkiye'nin, cumhuriyetin ilk yıllarındaki hukuki, fiziki ve teknik altyapısının ortaya çıkarılması, akademik ve idari personel ile öğrencilere ait bilgilerin irdelenmesi hem Mülkiye tarihi hem eğitim tarihi, hem de cumhuriyet tarihi çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Cumhuriyetin Osmanlıdan aldığı eğitim mirası üzerine yapılan tartışmalar çoğunlukla ideolojik çerçevede kalmakta, konu nitel verilerle ele alınmaktadır. Elbette cumhuriyet döneminde eğitim bürokrasisinin ve eğitim kurumlarının dönüşümü, nitel

araştırma yöntemleri ile değerlendirilmeye devam edilmelidir. Bununla beraber tarih disiplininin, istatistikten faydalanarak nicel yöntemlerle ele alınmasının bilim dünyasına ciddi katkılar yapacağı da açıktır. Bu bildiri ile Cumhuriyetin ilk üç yılında Mülkiye Mektebiyle ilgili daha önce herhangi bir çalışmada rastlamadığımız istatistikî bilgiler latinize edilmiş, matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin tarihi olay, durum ve kurumları aydınlatmak amacıyla kullanılmasını öngören tarih anlayışı olan *kliometri* alanında yapılacak çalışmalara imkân sağlanacağı ümit edilmiştir.

Kaynakça

- Alkan, Mehmet Ö., *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000.
- Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun, Kanun No: 1288, Resmi Gazete, 28/V/1928, Sayı: 900.
- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler IV*. Cilt 1909-1923, Ankara, Mars Matbaası, 1968.
- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler V*. Cilt 1924-1949, Ankara, Mars Matbaası, 1969.
- Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi 1-2*. Cilt, İstanbul, Eser Matbaası, 1977.
- Mehmed Cavid, *İhsaiyat*, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1325.
- Toprak, Zafer, "Osmanlı Devleti'nde Sayısallaşma ya da Çağdaş İstatistiğin Doğuşu", Halil İnalçık ve Şevket Pamuk (Derleyenler), *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000.
- Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1341, 1925.
- Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1924-1925 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1927.
- Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928.
- Yücel, M. Serhan, *Eğitim Tarihi Açısından Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası*, XVIII. *Türk Tarih Kongresi/ XVIIIth Turkish Congress of History*, 1-5 Ekim, 1-5 October 2018. (Yayımlanmamış bildiri).

MÜLKİYELİ MÜHENDİSLER: AVRUPA'YA MÜHENDİSLİK EĞİTİMİNE GÖNDERİLEN MÜLKİYELİLER (1908-1922)

İsmail AYHAN*
Bahri ATA**

Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinin önemli bir ivme kazandığı Tanzimat Dönemi'nde, bürokratik reformlara daha da ağırlık verilmiştir. 1839 Fermanından sonra devletin içinde bulunduğu durumdan kurtarılması için 3 temel sorunun çözümüne ağırlık verilmiştir. Bunlardan ilki hukuk devleti olma, ikincisi devlet sisteminin çağdaşlaştırılması, üçüncüsü ise çağdaş devletin kadrolarını oluşturacak nitelikli insan yetiştirmektir.¹ İlk iki konu hakkında çok sayıda çalışmalar mevcuttur. Fakat üçüncü maddede belirtilen nitelikli insan ihtiyacının karşılanmasına yönelik devletin yurt dışına gönderdiği öğrencilerle ilgili monografik çalışmalar sınırlı olsa da son dönemlerde yapılan çalışmalarla bu eksiklik giderilmeye çalışılmaktadır.² II. Meşrutiyet Dönemi'nde

* Arş. Gör., Dicle Üniversitesi, ayhan.ismail@dicle.edu.tr.

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, bahriata@gazi.edu.tr.

- 1 Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969, s. 28.
- 2 Yurt dışına gönderilen öğrencilerle ilgili yapılan ilk çalışma Adnan Şişman'ın "Tanzimat Dönemi'nde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)" ismini taşıyan doktora tezidir. Bu çalışma sadece Fransa ile sınırlı tutulmuş olup, yurt dışı eğitimi konusunda yapılacak diğer araştırmalar için önemli bir kaynak olmuştur. Mustafa Gençoğlu'nun "Osmanlı Devleti'nce Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830-1908) -Bir Grup Biyografisi Araştırması-" adlı doktora tezi, Tanzimat dönemi için yapılan ikinci kapsamlı çalışmadır. Bu çalışma, 1830-1908 yılları arasında Avrupa'ya gönderilen öğrenciler hakkında prosopografik açıdan yapılan ilk çalışmadır. Aynur Erdoğan'ın hazırladığı, "Türkiye'de Yurt Dışına Öğrenci Gönderme Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi" isimli yüksek lisans tezi ile "Yurt Dışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi" adlı doktora çalışması Tanzimat, II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde, eğitim amacıyla yurt dışına gönderilen öğrenciler hakkında nedensel analitik tarihsel ve sosyolojik yöntemle hazırlanmış çalışmalardır. Atatürk ve sonrası dönem aralığında ise Ayşen İçe'nin "Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi (1923-1938)" adlı doktora tezi, yer almaktadır. Ardından, Seyfi Yıldırım tarafından yapılmış olan, "Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği" adındaki doktora tezi, yurt dışı eğitimi hakkında son dönem için yapılan kapsamlı bir çalışmadır. Mustafa Ergün'ün, 1996 yılında Ocak Yayınları tarafından basılan "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketleri (1908-1914)" adlı eserinde yurt dışı eğitime yönelik dönemin gazete ve zabıt ceridelerine dayanan önemli bilgiler yer almaktadır. Lakin bu eserde yurt dışına gönderilen kişilerin kimler olduğuna dair biyografik bilgilere yer verilmemiş olup, bu konu hakkında kapsamlı bir çalışma yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. II. Meşrutiyet dönemine yönelik, Doç. Dr. Seyfi Yıldırım

Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet Döneminde eğitim amacıyla yurt dışına gönderdiği Mekteb-i Mülkiye mezunu öğrencilerden Mühendislik ve Uygulamalı Bilimlerde eğitim alanlar, çalışmanın ana evrenini oluşturmaktadır. Araştırmalarımız neticesinde, Mekteb-i Mülkiye mezunu 34 kişinin gerek devlet gerekse kendi imkânları ile bu dönemde Avrupa'ya farklı dallarda eğitime gönderildiği anlaşılmaktadır. Mekteb-i Mülkiye hakkında yapılan araştırmalar arasında, Ali Çankaya'nın "Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler" isimli eseri, çalışmada sıkça başvurulan kaynaklar arasındadır. Bu çalışmada, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mekteb-i Mülkiye mezunu olup mühendislik eğitimi için yurt dışına gönderildikleri belirlenen Ahmet Şerif Önay'ın ve Zeynel Abidin Özmen'in yurt içinde ve dışında nasıl bir eğitim sürecinden geçtikleri, Osmanlı ve Türkiye modernleşmesine nasıl katkı sundukları eldeki veriler doğrultusunda açıklanacaktır. Mühendislik ve Uygulamalı Bilimler alanında eğitime gönderilen Mülkiyelilere geçmeden önce Osmanlı Devleti'nin yurt dışı eğitim politikaları hakkında kısaca bilgi vermekte fayda vardır.

1. Tarihsel Arka Plan: Osmanlı'da Yurt Dışı Eğitimi

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden ve Türk eğitim tarihindeki en büyük ve en uzun projelerden birisi, yurt dışına eğitim amacıyla öğrenci gönderilmesidir. Yurt dışına öğrenci gönderme projesi, II. Mahmud, Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemlerinde nitelik ve nicelik açısından farklılıklar gösterdiği, yapılan çalışmalar sonucunda anlaşılmaktadır. Bu farklılıkların en önemli sebeplerinden biri devrin padişahı, devlet yöneticileri ve halk tarafından yurt dışı eğitim olgusunun farklı algılanmasıdır. 17. ve 18. yüzyıllarda devlet, geri kalmışlığın çaresini askerî alanlardaki yeniliklerde aramıştır. Özellikle Karlofça (1699) ve Pasarofça (1718) antlaşmalarının yarattığı olumsuzluklar, Osmanlı'nın geleneksel diplomasisine son vermiş ve bu yenilgiler Osmanlı'ya, Avrupalı devletlere karşı daha barışçıl politikalar izleme, onlarla iyi iletişim/etkileşim kurma ve Avrupalı uzmanların Osmanlı'ya getirtilmesi gibi bir anlayışı getirmiştir. Nitekim bu etkileşimler sonucunda 1734 yılında Baron de Tott'un girişimleriyle Hendesehane (ilk askerî meslek okulu) yine Tott'un önderliğinde 1773 yılında Mühendishane-i Bahr-i Hümayun ve 1795 yılında ise Mühendishane-i Berr-i Hümayun açılmıştır. Ayrıca 1827 yılında ordunun doktor ihtiyacı için Tıphane-i Amire ve subay ihtiyacını gidermek için de 1834'te Mekteb-i Harbiye açılmıştır.³ Askerî reformlar kapsamında açılan bu kurumlar, gerçekleştirilecek reformlar için öncü kurumlar olmuşlardır.

danışmanlığında "Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1908-1922): Prosopografik Bir Çalışma Örneği" adlı doktora çalışması halen devam etmektedir. Bu konuda ayrıca Bahri Ata'nın TRT Radyoda "Osmanlı Dönemi'nde Yurtdışına Tahsile Gönderilen Öğrenciler" isimli radyo programları mevcuttur. <https://www.youtube.com/watch?v=bGCi0irhxnQ&t=548s>.

3 Seyfi Yıldırım, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara, 2005, s. 26.

Bu kurumların açılmasında yabancı uzmanların etkileri önemli boyutta olsa da, bu kurumların ayakta kalmasını sağlayabilmek ve modernleşmeyi daha hızlı gerçekleştirebilmek adına Osmanlı Devleti, modernleşme çabasındaki devletlerin yaptığı gibi yurt dışı eğitim uygulamalarına geç de olsa başlamıştır. Örneğin Japonya, 1864-1874 yılları arasında toplamda 446 öğrenciyi teknik ve sosyal alanlarda eğitim görmek üzere Fransa, İngiltere, Almanya ve Amerika'ya göndermiştir. Bu öğrencilerin maliyeti Japon eğitimi için ayrılan paranın %20'sine denk gelmekteydi. Japonya, 1874 yılında sadece Teknoloji Bakanlığında 301 yabancı uzman istihdam etmiştir.⁴ Hollanda ise çok erken bir dönemde, 1375-1650 yılları arasında, Fransa'ya öğrenci göndermiştir. Viglius Van Aytta ve Ubbo Emmice gibi ünlü politikacı ve tarihçiler bu sayede yetişmiş isimlerdendir. Bu kişiler, Holanda'ya geri döndüklerinde 1585'te Frisian ve 1614'te Groningen Üniversitesinin kurulmasında etkin olmuşlardır.⁵ Rusya örneğine baktığımızda, modernleşme yöntemleri itibari ile II. Mahmud'a benzetilen I. Petro, gerçek kimliğini gizleyerek gittiği Avrupa'da tersane ve fabrikaları gezerek işçi gibi çalışmış ve Batı'nın sahip olduğu teknik gücü bizzat yerinde görmüştür. Fakat 1698 yılında vuku bulan “Streltsi” isyanı nedeniyle geri dönmek zorunda kalmıştır. Dönüşünün ardından yeniliklerin önündeki en büyük engel olarak gördüğü Rus seçkin askerlerini (yeniçerileri) ortadan kaldırmıştır. I. Petro'nun Avrupa'ya benzeme isteğinin en önemli göstergesi olarak görülen ve bizzat kendisinin projesini çizdiği belirtilen St. Petersburg şehri, Rus modernleşmesinin en önemli sembollerindendir.⁶ Halkın %80'ninin köylülerden oluştuğu Rusya'da I. Petro'nun öncülüğündeki bu yenileşme çabaları çekişmelere sebep olmuş ve sınıfsal mücadelelerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Yurt dışı eğitim, Batı bilim ve teknolojisinin transfer edilmesinde en etkili yollarından biri olarak görülse de bu transferin gerçekleşmesi için ilk olarak Avrupalı askerî uzmanların istihdam edilmesi yoluna gidildiğini belirtmiştik. Osmanlı Devleti'nin bu yolda tercih ettiği ilk ülkelerden biri Fransa'dır. Osmanlı ile Fransa arasındaki köklü ilişkiler ve Fransa'nın, modern mühendislik ve askerî teknik eğitim veren kurumlara sahip olması, bu ülkeden uzman getirtilmesinde ve bu ülkeye çok sayıda öğrenci gönderilmesinde etkili olmuştur.⁷

Faik Reşit Unat'tan aktarılan bir bilgiye göre, yurt dışı eğitime gönderilen ilk kişinin Tanzimat'tan önce saray maiyetinden seçilerek müzik eğitimi almak üzere 1731

4 Tayyar Sadıklar, *Kalkınma Yolunda Japon Örneği ve Türkiye*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1971, s. 24.

5 Yıldırım, *Eğitim Amacıyla...*, s. 21.

6 Melih Çoşgun, “Ekim Devrimine Açılan Kapı: Rus Modernleşmesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 44, 2014, s. 8.

7 1748 yılında Paris'te açılan “Ecole Royale d'Artillerie” askerî okulunda okutulan ders kitapları tercüme edilerek Osmanlı'da okutulmaya başlanmıştır. Ayrıca Fransa'nın önemli okullarında matematik hocalığı yapan Jacques Ozanam, Bernard Forest de Bélidor gibi matematikçilerin eserlerinin de Osmanlı mühendishanelerinde bulunması askerî teknik eğitimde Fransa'nın etkisini göstermektedir. Mustafa Kaçar, “Türkiye’de Modernleşmenin Öncü Kurumları”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 19, 2009, s. 128-129.

yılında Avrupa'ya gönderildiği yönündedir.⁸ 1786 yılında ise İshak Bey, savaş yöntemleri ve Avrupa ile ilişkiler konusunda eğitim alması için gönderilmiştir. Fakat kendisinden beklenen başarının sağlanamaması ve Fransız Devrimi'nin yaşanması üzerine geri dönmüştür. 1830-1839 yılları arasında Enderun, Tıbbiye, Mekteb-i Harbiye ve Mühendishane mezunlarından peyderpey Paris, Londra, Berlin ve Viyana'ya öğrenci gönderilmiştir. Yahya Akyüz, II. Mahmud'un aslında sadece Tıbbiye ve Enderundan öğrenci gönderilmesini istediğini fakat halktan gelen tepkiler nedeniyle diğer iki okulu eklediğini belirtmektedir.⁹ Mustafa Gençoğlu, yaptığı araştırmalar neticesinde 1830 yılında gönderilen ilk öğrencilerin bu okullardan mezun olanlardan değil, Serasker Hüsrev Paşa'nın kontrolündeki "Daire-i Seniyyede" eğitim alan öğrencilerden Hüseyin, Abdülatif, Ahmed ve Ethem efendilerdir. Bu öğrenciler Paris'te "Institution Barbet'te" eğitim almışlardır. Abdülatif ile Hüseyin efendiler hendese ve topçuluk üzerine eğitim gördükten sonra 1838 yılında geri dönmüşlerdir. Bunlardan Abdülatif Efendi, Erkân-ı Harbiye'de Miralaylığa kadar yükselmiştir.¹⁰ Yine bu isimlerden Edhem Efendi, madencilik eğitiminin ardından Miralaylık rütbesine terfi ettirilmiş ve Dar-ı Şura-yı Askeriyede göreve başlamış, ardından Sarıyer Bakır Madeni, Keban ve Ergani Maden Başmühendisi olmuştur. Çok önemli başarılarla imza atan Osman Hamdi, Halil Edhem ve İsmail Galib efendiler, Edhem Paşa'nın çocuklarıdır.¹¹

II. Mahmud döneminde 89 kişinin yurt dışı eğitime gönderildiği, öğrencilerin ekseriyetle Harbiye ve Mühendishaneden seçildiği belirtilmektedir. Seyfi Yıldırım ise farklı yıllarda toplamda 49 öğrencinin gönderildiği bilgisini vermektedir.¹² Bu girişimler münferit olup sistemli bir adımın ürünü değildi. Denilebilir ki Osmanlı, ilk etapta toplumun her alanında reform yapmayı amaçlamamıştır. Çünkü reformları destekleyecek ve toplumu ikna edecek argümanlar henüz olgunlaşmamıştı.

Askerî alanda başlatılan reform hareketleri, askerî ve teknik bilgilere sahip nitelikli insan ihtiyacını da gün yüzüne çıkarmış ve bu amaçla modern eğitim kurumları da açılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla devlet, büyük yatırımlar harcadığı modernleşme çabalarının korunması ve devamı için Avrupa'ya öğrenci göndermeyi modernleşmenin merkezine alarak, Tanzimat Dönemi'nde yurt dışı eğitimi sistemli hale getirilmiştir. Bu doğrultuda bu dönemde 422 öğrencinin yurt dışı eğitime gönderildiği belirlenmiştir. Bu dönemde en çok tercih edilen ülkenin 254 kişi ile Fransa olduğu belirtilmektedir.¹³ II. Abdülhamid döneminde ise 315 öğrenci yurt dışına gönderilmiş olup, en çok tercih edilen

8 Mustafa Gençoğlu, *Osmanlı Devleti'nce Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830-1908) -Bir Grup Biyografisi Araştırması-*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, s. 18.

9 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 16. bs., Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2010, s. 152.

10 Gençoğlu, *Osmanlı Devleti'nce...*, s. 22.

11 Gençoğlu, *Osmanlı Devleti'nce...*, s. 23.

12 Yıldırım, *Eğitim Amacıyla...*, s. 27-30.

13 Aynur Erdoğan, *Yurt Dışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013, s. 356.

ülke 172 kişi ile yine Fransa olmuştur.¹⁴ II. Abdülhamid döneminde yurt dışı eğitimde durgunluk yaşanmış olup öğrencilerin yurt dışına gönderilmesi yerine Mekteb-i Mülkiye ile Hukuk Mektebi'nin birleştirilmesinden oluşan Darülfünunda eğitim almaları düşünülmüştür.¹⁵ II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde yurt dışına gönderilen öğrenci sayısında ve ülke çeşitliliğinde büyük bir artış yaşandığı anlaşılmaktadır.

2. II. Meşrutiyet Dönemi Yurt Dışı Eğitim Uygulamaları ve Mekteb-i Mülkiye

Askerî eğitim amacıyla başlanan yurt dışı eğitimi II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde tıp, eczacılık, mühendislik, mimarlık, öğretmenlik, ziraat ve siyasal bilimler gibi dallarda da etkisini gösterdiği gibi çeşitli zanaat ve sanayi dallarında da kendisini göstermiştir. Çünkü modernleşme sadece askerî alanda değil, devletin ve toplumun her kademesinde etkisini gösteren bir olgu haline gelmişti. Bunda, önceki dönemlerde yurt dışına gönderilip daha sonra devletin önemli kademelerinde görev alanların büyük katkıları olmuştu. İttihat ve Terakki yöneticileri işte bu kadroları miras almakla büyük bir avantaja sahip olmuştu. Eldeki bu kadrolar ve İttihatçı yönetimin bizzat yurt dışı eğitimi teşvik etmesi sonucunda binlerce kişi eğitim amacıyla yurt dışına gönderilmiştir. II. Meşrutiyetle, devlet denetiminde yaşanan genel bir rahatlama ve oluşan özgürlük dalgası ile önceki dönemlerden kalan birçok kısıtlamalar kaldırılarak, hemen her alanda ıslah çalışmalarına hız verilmiştir. Başta Darülmualimin olmak üzere birçok kurum, ihtiyaç duyulan nitelikli kadrolar için yurt dışı eğitime hızla yönelmişlerdi. Nezaretler, yoğun talep karşısında alelacele hangi branştan kaç öğrenci gönderileceği ve öğrencilerin hangi şartlara bağlı olacakları konusunda tüzükler hazırlayarak gazetelere ilanlar vermişlerdir. 17 Ağustos 1909 tarihli *Tanin* gazetesine farklı alanlardan 70 kişinin yurt dışına gönderileceği ve Avrupa'ya gönderilecek öğrencilerin bağlı olduğu koşullar kısaca şu şekilde belirtilmiştir:¹⁶

- 1) Öğrencilerin yaşının 17'den küçük 25'ten büyük olmaması,
- 2) Eğitime mani olacak sakatlığı ve bulaşıcı hastalığının olmadığına dair ilgili kurumdan alınacak sağlık raporu,
- 3) Öğrencilerin seçiminde çalışkan, gayretli, hal ve hareketinin güzel olanların okul idaresince tasdik edilmesi ve Maarif Nezaretinin de onaylaması,
- 4) Eğitimlerini tamamlayanlar döndükten sonra Maarif Nezaretinin belirlediği şartlara uygun olarak 5 sene hizmet edecekleri,
- 5) Zorunlu hizmeti kabul etmeyenlerden kendisine verilen maaş ve yol harcırahları geri alınacak olup uygun bir kefil ile bunu taahhüt altına almaları.

14 Erdoğan, *Yurt Dışı Eğitim...*, s. 362.

15 Bahri Ata, *Haşim Nihat Erbil'in Türkiye'nin Yükselişi ve Teknik Eğitim Davası*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2017, s. 209.

16 "Avrupa'ya Talebe İ'zami", *Tanin*, 17 Ağustos 1909.

Bu şartlar dâhilinde, yurt dışı eğitim imkânlarından Mekteb-i Mülkiyeli öğrencilerden de faydalanmak isteyenler olmuş ve bu öğrenciler gerek nezaretlerin açtığı sınavlara girerek gerekse ilgili kurumlara yazdıkları dilekçelerle bunu ifade etmişlerdir. Bu dilekçelerde dikkatimizi çeken husus, memleketin kalkınması için Mühendislik ve Uygulamalı Bilimler alanından özellikle elektrik, sanayi ve ticaret dalında eğitimin önemine vurgu yapılmış olmasıdır. 1 Haziran 1325 (1 Haziran 1909) tarihli belgede, Mülkiye Mektebi talebelerinden Hulusi ve Naci efendilerle birlikte diğer imzaları bulunan kişiler, Hariciye Nezaretine gönderdikleri dilekçede bu durumu şöyle dile getirmişlerdir:¹⁷ “Türkiye'nin terakki-i ticaret ve sanayisine istikbalde arzı hidemati makasid ile İtalya'da kain elektrik fabrikasına vuku bulan müracaatıma binaen amele sıfatı ile kabul edildiğimizi müşir varid olan bir kıta mektup münderecatına atfen bu hafta postasıyla hareket edeceğimizden lütfen Roma Sefiri Hakkı Bey efendiye delalet ve himayenilerine mazhar buyrulmaklığımızı bir kıta tavsiye namenin inayetiyle pasaportlarımızın dahi dairei mahsusasında meccanen itasına tezkire tasdikini talep ve istirham eyleriz.”

Mekteb-i Mülkiye müdavimlerinden Âsitâneli¹⁸ Mehmed Efendi'nin 11 Haziran 1325 tarihinde Hariciye Nezaretine yazdığı dilekçede: “Bu vatani mukaddesin say edeceğimizden bu kere İtalya'da vaki Toscana şehrinde elektrik fabrikasına elektrik fennini bera-i tahsil gitmek arzusunda bulunduğumdan müsadei celilei cenabı nezaret penahileri ilzam burulmak babında emrû ferman hazretümellehül emrindir.” diyerek gitme talebini belirtmiştir.¹⁹ Tıbbiye ve diğer yüksekökol öğrencilerinin de elektrik tahsili için özellikle Toscana Fabrikasına gitme taleplerine dair dilekçeleri bulunmaktadır.

Osmanlı Batılılaşma ve kalkınma çabalarında Mekteb-i Mülkiyenin önemli bir yeri vardır. Devletin idari kadrolarında hissedilen kaliteli kişilerin temini için başvuru alan ilk kurumlardan biri Mekteb-i Mülkiyedir. Mülkiyenin temeli, dönemin Maarif Nazırı Abdurrahman Sami Paşa zamanında atılmış ve 1859 yılında öğretime başlanmıştır. İki yıllık ortaöğretim kademesinde eğitime başlayan okulun, yüksekökol kademesine geçişi 1877 yılında gerçekleşmiştir. 1913 yılına gelindiğinde Mekteb-i Mülkiye, Paris Siyasal Bilgiler Okulu örnek alınarak yeniden yapılandırılmış ve uzmanlaşma sağlamak amacıyla Mülkiye'ye siyasi, idari ve mali şubeler eklenmiştir. 1915 yılına gelindiğinde Mekteb-i Mülkiye kapatılmış olup bunun yanlış bir adım olduğunun anlaşılmasıyla okul, o dönem Dâhiliye Nazırı olan Talat Paşa tarafından 1918 yılında okul tekrar açılmış ve 1920 yılında Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır.²⁰ Mekteb-i Mülkiye'de eğitim alan farlı

17 BOA. HR. İD. 01384.00056.002.001.

18 Âsitâne-âstâne kelimesi, “büyük tekke” anlamına geldiği gibi, Osmanlı Devleti'nin merkezi olması dolayısıyla “İstanbul” manasında da kullanılmaktadır. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 29. Bs, Ankara, Aydın Kitabevi, 2012, s. 50.

19 BOA. HR. İD. 01384.00065.002.001.

20 Bahri Ata, TRT Radyo Programında İhsan Sungu'nun hayatını anlattığı bölümde, Mekteb-i Mülkiye mezunu Arap asıllı öğrencilerden Sâtı Bey (Suriye), Mehmet Ataullah El Eyyübi (Suriye), Mehmet Şakir El Hanbeli (Suriye), Reşit Tali (Lübnan) ve Paçacızade Ahmet Hamdi (Irak) gibi İstanbul'da okuyan bu öğrencilerin, kendi ülkelerinde Devlet Başkanlığı,

milletlere mensup birçok öğrenci, mezuniyetlerinin ardından gerek Osmanlı gerekse kendi ülkelerinde çok önemli idari görevler almışlardır.²¹

Aşağıdaki tabloda, Mühendislik ve Uygulamalı Bilimlerde eğitime gönderilen Mekteb-i Mülkiye mezunu 5 kişinin kimler olduğu, baba meslek bilgileri, gönderildikleri ülkeler ile yılları ve öğrenim dalları gösterilmektedir.

Tablo 1. Mühendislik ve Uygulamalı Bilimler Alanında Yurt Dışı Eğitime Gönderilen Mekteb-i Mülkiyeli Öğrenciler

Adı Soyadı	Doğum Yeri	Mezun Olduğu Okul	Baba Meslek Bilgisi	Gönderildiği Ülke	Gönderildiği Yıl	Öğrenim Dalı
Ahmed Şerif (Önay) Efendi	İstanbul (1892)	Mekteb-i Mülkiye (1911)	Düyûn-ı Umumiye İdaresi Memuru	Almanya		Makine Mühendisliği
Hulusi Efendi		Mekteb-i Mülkiye (?)		İtalya	1909	Elektrik
Mehmed Said	İstanbul	Mekteb-i Mülkiye (?)		İtalya	1909	Elektrik
Naci Efendi		Mekteb-i Mülkiye (?)		İtalya	1909	Elektrik
Zeynel Abidin (Özmen)	Niğde (1890)	Mekteb-i Mülkiye (1911)	Ziraat Bankası Memuru	Belçika	1913	Su Mühendisliği

II. Abdülhamid döneminin siyasi atmosferi içerisinde dünyaya gelen bu öğrenciler, bu döneme damga vuran iç ve dış olayların (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Düyûn-ı Umumiye İdaresinin kurulması, Rusya'nın Balkan milletleri arasındaki milliyetçi kıskırtmaları, İngiltere ile Fransa'nın Osmanlı toprakları üzerindeki sömürgeci politikaları) etkisinde yetişmişlerdir.²² Osmanlı'nın Almanya ile yakın ilişkiler kurmaya başladığı bu siyasi atmosfer içerisinde eğitim alan öğrencilerin algısında, Osmanlı siyasal ilişkilerinde İngiltere, Fransa ve Rusya gibi ülkelere karşı önyargılı olma; Almanya ile de dost olunabileceği bilincinin hâkim olduğu bir anlayışa sahip olabilecekleri düşünülmektedir.

Başbakanlık ve Eğitim Bakanlığı gibi üst düzey görevlerde yer aldıklarını belirtmiştir. (<https://www.youtube.com/watch?v=5Q4YsQk9O2s&t=430s>), (Erişim: 5/10/2019).

21 Bahri Ata, TRT Radyo Programında İhsan Sungu'nun hayatını anlattığı bölümde, Mekteb-i Mülkiye mezunu Arap asıllı öğrencilerden Sâti Bey (Suriye), Mehmet Ataullah El Eyyübi (Suriye), Mehmet Şakir El Haneli (Suriye), Reşit Tali (Lübnan) ve Paçacızade Ahmet Hamdi (Irak) gibi İstanbul'da okuyan bu öğrencilerin, kendi ülkelerinde Devlet Başkanlığı, Başbakanlık ve Eğitim Bakanlığı gibi üst düzey görevlerde yer aldıklarını belirtmiştir. <https://www.youtube.com/watch?v=5Q4YsQk9O2s&t=430s> (5/10/2019).

22 Erdoğan, Yurt Dışı Eğitim..., s. 114.

Tablo 1'e bakıldığında öğrencilerden 2'sinin İstanbul, 1'inin Niğde doğumlu olduğu görülmektedir. İstanbul, dönemin bilim, sanat ve kültür merkezi olması sebebiyle II. Meşrutiyet Dönemi'nde yurt dışı eğitime en çok öğrenci gönderen şehir olmuştur. Öğrencilerin, Avrupa'ya gitmeden önce eğitimleri için tercih ettiği en önemli şehir İstanbul olmuştur. Ayrıca öğrencilerin babalarının üst düzey memur, bürokrat, asker, hukukçu, gazeteci, mebus veya doktor olarak görev yapmaları ve de dönemin en kaliteli yerli ve yabancı özel okulların İstanbul'da yer alması nedeniyle yurt dışına gönderilecek öğrencilerin büyük kısmının İstanbul'da dünyaya geldiği veya buraya göç ettiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin sosyokültürel yapıları ve ailelerinin meslek düzeyleri, bu öğrencilerinde memur veyahut daha üst düzey meslek sahibi olmalarının istenmesinde ve yurt dışı eğitim algısında da etkili olduğu düşünülmektedir.

Gönderilen 5 öğrenciden eldeki veriler doğrultusunda sadece Zeynel Abidin (Özmen) ve Ahmed Şerif (Önay) isimli öğrencilerin yurda döndükten sonraki istihdamları ve yaptıkları çalışmalar hakkında detaylı bilgilere sahibiz. Bu nedenle çalışmamız, bu iki kişi üzerinde yoğunlaşmıştır. Ahmed Şerif Efendi, Mekteb-i Mülkiyeden 1911 yılında mezun olduktan sonra Maarif Nezareti Tedrisat-ı Aliye Umum Müdürlüğü 3. Sınıf Kâtipliğine atanarak Devlet hizmetine girmiştir. Burada iken açılan sınavı kazanarak "Teknik Öğrenim" yapmak üzere Dresden Technische Hochschule (Teknik Üniversite)'a gönderilmiştir.²³ Mühendislik ve Uygulamalı Bilimler alanında eğitim alıp yurda dönen diğer kişi ise Zeynel Abidin Bey'dir. Kendisi, 1911 yılında mezun olduktan sonra 1912 yılında Konya Vilayeti Maiyyet Memurluğu (Valinin yanında idare stajı yapan kişi) görevinde iken vilayet hesabına, Belçika'ya Su Mühendisliği tahsil etmek üzere gönderilmiştir.²⁴

2.1. Mülkiyeli Mühendis: Zeynel Abidin (Özmen)

Zeynel Abidin Özmen, 1890 yılında Niğde'de doğmuştur. Şehrin ileri gelen ailelerinden ve Ziraat Bankası memurlarından Güllü Ahmed oğullarından Hasan Efendi ile Şavkiye Hanım'ın oğludur. Orta öğrenimini Niğde Rüştüyesinde, lise öğrenimini Mercan İdadisinde tamamlamıştır. Mekteb-i Mülkiyeden 1911 yılında mezun olduktan sonra Maliye Nezareti Varidat Umum Müdürlüğü (Gelir İdaresi Başkanlığı) 4. Sınıf Kâtipliğine tayin edilerek devlet hizmetine girmiştir. 1912'de Konya Vilâyeti, ve aynı yıl Niğde Sancağı maiyet memurluklarında görev almıştır. 1913 yılının Ekim ayında ise Konya Vilâyeti hesabına Su Mühendisliği tahsili için Belçika'ya gönderilmiştir. Liege Teknik Üniversitesindeki eğitimi sırasında I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Almanların Liege şehrini işgal etmeleri üzerine Ocak 1915'te yurda dönmek zorunda kalmıştır. Yedek Subay olarak orduda görevlendirilmiş ve 1918 yılında terhis edilmiştir. Aynı yıl Sivas Kangal Kaymakamlığına tayin edilmişse de burada göreve başlamadan Malkara Kaymakamlığına nakledilmiştir. 1919'da Bursa Polis Müdürlüğü'ne getirilmiş olup bu görevle birlikte kendisine, Bursa Evkaf Müdür Vekilliği ve Mudanya Kaymakam Vekilliği görevleri de tevdi edilmiştir. Mudanya Kaymakam Vekilliği sırasında Millî

23 BOA. MF. ALY. 00145. 000015. 013. 002. Ayrıca bkz. Çankaya, Mülkiyeliler, C.4, s. 1373.

24 Çankaya, Mülkiyeliler..., Cilt:4, s.1421-1422.

Mücadele'ye katılmıştır. Yunan işgal Kuvvetlerinin harekât ve miktarı hakkında Milli Kuvvetler ve TBMM Hükümeti ile Genel Kurmay Başkanlığı'na bilgi vermek, Yunan işgal kuvvetleri aleyhinde ecnebi devletler nezdinde propaganda yapmak gibi suçlamalar sebebiyle İzmir'deki Yunan Harp Divanı'nın 31 Ağustos 1921 günlü kararı ile 101 yıl hapis cezasına çarptırılarak Atina'ya gönderilmiştir. İstiklâl Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ardından yapılan esir mübadelesi gereğince, iki yıllık esaretin ardından yurda dönmüştür. Çeşitli merkezlerdeki kaymakamlık görevinin ardından 1926 yılında 3. Sınıf Mülkiye Müfettişliği ardından valilik makamına yükseltilmiştir. Eylül 1927'de Bitlis, Mayıs 1929'da Muş, Aralık 1931'de Antalya ve Nisan 1933'te Bursa Valiliğine getirilmiştir. Bursa Valisi iken, dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün, Abidin Özmen'in Milli Eğitim alanındaki çalışmalarını takdir etmesi üzerine, önce Aydın Milletvekili olarak meclise girmiştir. Ardından 9 Temmuz 1934 tarihinde Maarif Vekilliğine (Milli Eğitim Bakanlığı) getirilmiştir. Bir yıldan az süren bu görevi Temmuz 1935 yılında milletvekilliğinden istifa ederek sona ermiş ve Özmen, Diyarbakır'da bulunan I. Genel Müfettişliğe atanmıştır. 1943 yılında ise Trakya Genel Müfettişliği'ne atanmıştır. Genel Müfettişliklerin kaldırılması üzerine 1948 yılında Afyon Valiliği'ne getirilmiş ve bu görevde iken 1950 yılında emekliye ayrılmıştır. 1966 yılında Mudanya'da vefat etmiştir.²⁵

2.1.1. Zeynel Abidin Özmen'in Maarif Vekilliği Dönemi

Zeynel Abidin Özmen'in bir yıl gibi kısa süren Maarif Vekilliği döneminde eğitim alanında gerçekleştirilen yeniliklerden dikkatimizi çeken ilk yeniliğin, Türkçenin sadeleştirilmesi kapsamında 10.06.1935 tarihinde kabul edilmiş olan, 2773 sayılı kanuna istinaden, Maarif Vekilliği isminin Kültür Bakanlığına çevrilmesidir.²⁶ Özmen'in döneminde, Mekteb-i Mülkiye'nin Ankara'ya taşınarak Siyasal Bilgiler Fakültesi adıyla açılması tasarısının kabul edilmesi, eğitim tarihimiz açısından diğer önemli bir gelişmedir.²⁷ Maliye Bakanlığının hazırladığı yasa tasarısı bakanlar kurulunun 22 Nisan 1935 tarihli toplantısında kabul edilmiş ve tasarı, 10 Haziran 1935'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilmiştir.²⁸ “Siyasal Bilgiler Okulu Hakkında Kanun” tasarısının

25 Çankaya, Mülkiyeliler..., Cilt:4, s.1421-1422.

26 Erdoğan Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, 2. bs., Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2019, s. 302.

27 Başar, *Milli Eğitim...*, s. 307.

28 Tasarı meclise geldiğinde, Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Us ve Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı İçöz, Cebeci'de yapılması planlanan Mekteb-i Mülkiye'nin daha merkezi ve güzel bir yerde yapılabileceği yönünde fikir beyan etmişlerdir. Maarif Vekili Özmen, Cebeci ile Yenişehir arasında yer alan arazinin yüksek mektepler ve üniversite için imara uygun olduğunu, tavsiye edilen yerlerin ise imara uygun olmadığını belirtmiştir. TBMM Zb. C, V. Devre, C.3, s.348. Ayrıca bkz. İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem (1935-1939)*, Cilt 1, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1995, s. 423.

ilk maddesinde yer alan “Mekteb-i Mülkiye isminin Siyasal Bilgiler Okulu” olarak değiştirilmesi, oylamayla kabul edilmiştir.²⁹

Abidin Özmen döneminde atılan diğer önemli adım ise Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin açılması için hazırlanan tasarıdır. Tasarı, 23 Mayıs'ta TBMM Başkanlığına gönderilmiş olup Maarif Encümeni ile Kültür Bakanının onayıyla fakültenin açılması tasarısı Meclis Başkanlığına sunulmuştur. Bu tasarı, 11 Haziranda Milli Eğitim Bakanlığından istifa eden Özmen'in yerine geçen Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan döneminde 14 Haziran 1935'te TBMM Genel Kurulunda ivedi olarak tasan ele alınmış ve 9 Ocak 1936 yılında fakülte açılabilmiştir.³⁰ Yine Saffet Arıkan dönemine kanunlaşan bir tasarı da “Bölge Sanat Okullarının Kültür Bakanlığı Tarafından Yönetilmesi Hakkında Kanun” isimli tasarıdır.³¹

Abidin Özmen döneminde Ankara'da bir orta mektep binasının yapımı için meclisten onay alındığı anlaşılmaktadır. Özmen'in bakanlığı döneminde, Ankara Lisesi ve Gazi Lisesinin bünyesinde ortaokul olduğu fakat müstakil olarak sadece bir tane ortaokul olduğu bizzat bakan tarafından belirtilmiştir. Doğal olarak bunun da ihtiyacı karşılamaması nedeniyle içinde konferans salonu, laboratuvar ve teneffüs alanı olan bir ortaokulun yapılması ve bunun için de 200.000 liralık bir ödenek ayrılması talep edilmiştir. Okulun ödeneğı ve yeri ile alakalı bazı milletvekillerinin itirazı olsa da okulun yapımına yönelik kanun tasarısı 169 milletvekilinin oyu ile kabul edilmiştir.³²

Abidin Özmen, ortaöğretim kademesindeki öğretmen ihtiyacının giderilmesi amacıyla bakanlığa, yardımcı öğretmen atama yetkisi veren “Orta Tahsil Mekteplerinde Yardımcı Muallim Çalıştırılması Hakkında Kanun” isimli kanunun çıkartılmasını sağlamıştır. Özmen ayrıca Dikiş-Nakiş öğretmenleri yetiştirmek amacıyla İsmet Paşa Kız Enstitüsünde 2 yıllık eğitim verecek olan “Dikiş Nakiş Öğretmenliğı Şubesi” açmıştır.³³

1935 yılı bütçe görüşmelerinde, Maarif Vekili Abidin Özmen'e eğitimle alakalı yaşanan sorunlar aktarılmış ve bilgi edinme amacıyla bir takım sorular sorulmuştur.

29 Yapılan düzenlemeyle okulun parasız yatılı öğrenci sayısı 420'yi geçmeyecek ve birinci sınıfların seçiminde Kültür Bakanlığı (Milli Eğitim Bakanlığı) sorumlu olacaktır. Okula giriş şartlarında liseyi bitirme ve yapılacak sınavda başarılı olma zorunluluğı vardır. Alınacak öğrencilerin dörtte üçünün masrafları Maliye Bakanlığı tarafından karşılanacak olup bu öğrenciler, okullarını bitirince okul sürelerinin iki katı süresince Maliye Bakanlığı'nın belirlediğı alanlarda çalışmak zorundadırlar. Aksi takdirde okul masraflarının yüzde elli fazlasıyla kendilerinden tahsil edileceğı belirtilmiştir. Okulu bitiren öğrenci başvuru tarihinden itibaren altı ay içinde ataması yapılmadığı takdirde bu şartlardan muaf tutulacaktır. Tasarının altıncı maddesinde, okulun idare ve eğitim kadrosunun maaşları diğer yüksek okul düzeyinde alınan maaşlar esas alınarak düzenlenecektir. TBMM Zb. C., V. Devre, C.4, s. 110-111, ayrıca bkz. s. 185.

30 Güneş, Türk Parlamento..., s. 424.

31 Başar, Milli Eğitim..., s. 306.

32 TBMM Zb. C, IV. Devre, C.25, s. 183-185.

33 Başar, Milli Eğitim..., s. 309.

Örneğin Hakkı Tarık Us (Giresun), ilkokul öğretmenlerinin sorunlarına değinmiş ve İlkokul Baş Öğretmenlerinin makam zamlarının vilayet bütçesinden çıkarılmasını eleştirmiştir. Nezaretin bu konudaki fikirlerini sormuştur. Fazıl Ahmed Aykaç (Elaziz)³⁴, konuşmasında “milli terbiye” ve “beden terbiyesi” kavramları üzerinde durmuştur. Aykaç, bugünkü neslin ilmi, fikri ve bedeni okumalarda ne durumda olduğu ve başarı sağlanıp sağlanmadığını, nezaretin milli terbiye kavramını nasıl yorumladığını ve bu konuda neler yapıldığını sormuştur. Berç Türker (Afyon-Karahisar), Türk çocuklarının özellikle kız öğrencilerin Robert Koleji ve Frerler Koleji gibi okullara artık gönderilmemesi ve kendi memleketimizde açılacak okullar ile çocuklarımızın Avrupa'ya para akıtmaması gerektiği yönünde fikir beyan etmiştir. General Ahmed Yazgan (Urfa), disiplinsizlik sorununa değinmiş olup eğitim devresinin 9 ay (270 gün) olmasına rağmen ancak 150 veya 120 gün ders yapıldığını, bunun da programı aksattığını dile getirmiştir. Mithat Aydın (Trabzon), köy öğretmenlerine pedagojik eğitime ek olarak suyun kullanımı, ev yapımı ve sağlık konularında da eğitimin verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dr. Osman Şevket Uludağ (Konya), spor eğitiminin önemine, öğrencilerin zorunlu olarak sağlık kontrolünden geçirilmelerine ve öğrencilerin sağlık kartesi taşımalarına dair fikir beyan etmiştir. Sadri Maksudi Arsal (Giresun) ise İstanbul Üniversitesi'nde görev yapan yabancı hocalardan beklenen verimin alınıp alınmadığını, üniversitedeki okutmanların sayılarının yeterli olup olmadığını ve bu okutmalardan da verim alınıp alınmadığını sormuştur.³⁵

Maarif Vekili Abidin Özmen'in bu sorulara verdiği cevaplar aynı zamanda dönem itibariyle maarifin durumunu ve nezaretin çalışmalarını göstermesi açısından önemlidir. Özmen konuşmasına, Halil Mentеше'nin daha önceki oturumlarda söylediği “muallimler arasında komünizm cereyanı olduğu” iddiasına cevap vererek başlamıştır. Özmen, Maarif Vekâleti'nin 18-19 bin civarında kadroya sahip olduğunu, bunlar içerisinde yedi sekiz kişinin bu cereyana kapılmasının tüm çalışanların kapıldığı anlamına gelmediğini belirtmiştir. Özmen'e göre bir muallimin komünizm ile ilgili kitapları okuması, onun bu fikri kabul ettiği anlamına gelmediği, belki de bu fikrin zararları yönlerini öğrenmek amacıyla bu yayınları okuduğu da ileri sürülebilir. Hakkı Tarık Us'un makam tazminatları ile ilgili sözlerine Özmen, bu durumun İdare-i Hususiyede (İl Özel İdaresi) mali işlerle uğraşan bir grubun aldığı karar doğrultusunda gerçekleştiğini belirtmiştir. Makam tahsisatlarının kaldırılması yönündeki fikir mecliste kanunlaştırılmadan Dâhiliye Vekâleti'nin izniyle tüm vilayetlere bu yönde bir yazı gönderilmiştir. Vilayetlerde gelen yazıya istinaden makam tahsisatlarını kaldırmıştır. Özmen, kanunlaşmadan bu tasarının vilayetlere gönderilmesinin doğru olmadığını, mecliste alınacak karar doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Fazıl Ahmed Aykaç'ın milli terbiye ve beden terbiyesi ile ilgili sözlerine Özmen, Mecliste bulunan vekillerin lise dönemleri ile şimdiki nesil arasında farklılıklar olduğunu, kendi dönemlerindeki lise eğitimlerinin ardından sahip oldukları bilgi ve kültür seviyesinin şimdiki lise mezunlarına göre daha az olduğunu belirtmiştir. Özellikle beden terbiyesi ile alakalı çok az bilgiye sahip

34 Fazıl Ahmet Aykaç, Fransa'ya gitmemiş fakat Paris'te bulunan Siyasi İlimler Okulundan (École Libre des Sciences Politiques), yazışma yolu (mektuplaşma) ile dersler alarak mezun olmuştur. Who's Who in Turkey s. 24.

35 TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 252-257.

olduklarını ve bugünkü kadar mefkûre sahibi olmadıklarını dile getirmiştir. Özmen, Beden Terbiyesi muallimlikleri için Gazi Enstitüsü'nde bir şube açıldığını, burada üç sene eğitimden sonra öğrencilerin öğretmen olarak atanacaklarını belirtmiştir. Özmen, muallimlerin eğitimine ayrı bir önem verdiklerini ve bu amaçla Maarif Nezareti bünyesinde bir Beden Terbiyesi Müdürlüğü açıldığını belirtmiştir. Özmen, bu sene hazırlanan nizamname ile Beden Terbiyesi dersinin okullardaki Resim ve Elişleri dersleri gibi öğrencilere not üzerinden değerlendirme yapacağını da açıklamıştır.³⁶ Özmen ayrıca mektep sonunda çocukların okuduklarını unutmamaları için kurslar açıldığını, okuma etkinliklerinin yapıldığını ve köylere kitap gönderildiğini de belirtmiştir. Berç Türker'in yabancı okullar ile ilgili sözlerine cevap olarak Özmen, bu okullarla ilgili talimatnameler doğrultusunda hareket edildiğini, milli kültürümüzü verecek hocaların bu okullarda görevlendirildiğini söylemiştir. Özmen ayrıca Türk liselerinin yabancı liselerden geri olmadığını hatta onlardan daha kaliteli eğitim verdiğini de belirtmiştir. Sadece dil konusunda, yabancı hoca sayısının daha fazla olmasından dolayı yabancı okulların iyi olduklarını belirtmiştir. "Özmen, İlim açısından yabancı okullardan mezun olanların kendi okullarımızdan mezun olanlar kadar memlekete hizmet etmediklerini, varsa da ben bilmiyorum" diyerek bu konuya cevap vermiştir. Diğer bir mesele de getirtilen yabancı hocalar sayesinde yabancı dil eğitiminde ülkemizde önemli derecede başarı sağlandığıdır. Özmen, Gazi Terbiye Enstitüsünde görevlendirilen 2 yabancı hocanın bulunduğunu, bunlardan eğitim alan öğrencilerimizin büyük başarı sağladığını vurgulanmıştır. Özmen, Üniversitede görev yapan yabancı profesörlerin kontrolünde bir lisan sınıfının açıldığını, 1775 kişinin sınava girdiğini ve sadece 145 kişinin ikmale kaldığı bilgisini vererek, üniversitelerin bu konuda geliştiğini belirtmiştir.³⁷ Özmen, Türkiye'den nasıl ki yabancı ülkelere öğrenci gönderiliyorsa dışçılık ve eczacılık konusunda Balkan coğrafyasından Türkiye'ye eğitime gelen yüzlerce talebe olması üniversitelerimizin kalitesini göstermesi açısından önemli olduğunu vurgulanmıştır. Yabancı muallim meselesi noktasında, gelen profesörlerin dünyaca bilinen ve alanlarında en iyi kişiler oldukları vurgulanmış olup bu kişilere Türkçe öğrenip öğrenmedikleri hakkında sınav yapılmasının uygun olmayacağını belirtmiştir. Abidin Özmen, Maarif Nezareti olarak tahsil edilecek gün sayısının 192 gün olduğunu, bunun daha fazlası olursa 30 gün olan tatilin daha da azalacağını belirterek, çocukların dinlenmesi için verilen sürenin korunması gerektiğini belirtmiştir. Sağlık konusunda her okula bir doktorun görevlendirildiğini ve çocukların sağlık sicillerinin tutulduğunu belirtmiştir. Hakkı Tarık Us'un, genç ressamların teşvik edilmediğine dair beyanatına istinaden Özmen, resimden anlayan bir komisyon oluşturulduğunu, bu komisyonun açılan sergileri ziyaret ederek edereketin el verdiği ölçüde tabloların satın alınmasını sağladığını belirtmiştir.³⁸

36 TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 259.

37 TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 260.

38 TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 261.

2.1.2. Zeynel Abidin Özmen'in Umumi Müfettişlik Dönemi: İdari ve Kültürel Katkıları

Aydın Milletvekili Abidin Özmen, Dâhiliye Vekilliğinin 11.06. 1935 tarih ve 5159 sayılı tezkeresi ile I. Umum Müfettişliğine atanmıştır.³⁹ Bu göreve atanmasının ardından milletvekilliğinden de istifa eden Özmen, atandığı görevde sekiz yıl kaldıktan sonra 16.06.1943 tarihli 511/13850 sayılı tezkere ile 18 Temmuz 1943'te Trakya Umumi Müfettişliğine nakli gerçekleşmiştir.⁴⁰

Abidin Özmen'in Umumi Müfettişlik yaptığı süreçte önemli kültürel çalışmalara imza attığı anlaşılmaktadır. Sorumluluk alanında bulunan bölgeleri⁴¹ sık sık gezen Özmen, bölgelerin doğal kaynakları, coğrafi, tarihi, ekonomik ve kültürel yapıları hakkında çalışmalar yapmış ve bu konularda bilgiler içeren “Güney Doğu” isimli bir kitap yazdığı *Yeni Yurd* isimli gazetede açıklanmıştır.⁴² Kendisinin Trakya'da görev yaptığı esnada yazdığı “Trakya” isimli kitabı da mevcuttur. Özmen, kültürel alanda eski eserlerin çıkarılması ve korunmasına yönelik öneriler hazırlamıştır. Trakya Umumi Müfettişliği görevinde iken, Anadolu'nun farklı bölgelerinde açılmasa planlanan “Türk İslâm Devri Derleme Heyeti” ile alakalı olarak, 21 Temmuz 1944 yılında Türk Tarih Kurumuna gönderdiği yazıda, Edirne'de “Edirne Eski Eserleri Sevenler Kurumu” ismiyle bir cemiyetin faal durumda olduğunu, alanında uzman tarihçi, mimar ve öğretmenlerin bu kurumda görev aldığını dolayısıyla Türk Tarih Kurumunun yeni bir heyet kurmaktansa bu cemiyet eliyle önemli çalışmalar yapabileceğini belirtmiştir.⁴³

Abidin Özmen, Millî Eğitim Bakanlığına, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına ve Vakıflar Genel Direktörlüğüne gönderdiği 14.5.1945 tarihli yazı ise Trakya bölgesinde yer alan eski mezarlar ve mezar taşları ile ilgilidir. Özmen, “*Yalnız bu nefis eserlere uzun zamandan beri kimse sahip çıkmamış yalnız bir kısmı dağınık mezarlıklardan gelişi güzel ve hiç bir tefrik ve tasnife tabi tutulmadan toplanarak Selimiye Camisi avlusuna, Müze binası etrafına atılmış, bir kısmı da dağınık Mezarlıklar içinde dikili kalmış bazı da yıkıntılar ve topraklar altında kaybolmuş ve kıymetini takdir edemeyen halk elinde bina temel inşaatlarında kullanılanlar bile olmuştur. Bu gün bile bunlar hemen hemen sahipsiz bakımsız bir haldedir. Bu gidişle bir zaman sonra bu kıymetli eserler ve Tarih*

39 BCA. 030.18.1.2.55.48.2.

40 BCA. 030.18.1.2.102.44.19.

41 Birinci Umum Müfettişlik 1164 sayılı kanun ile Elazığ, Urfa, Bitlis, Van, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt ve Mardin illerini kapsayacak şekilde kurulmuştur. Ayfer Genç Yılmaz, “Devlet Kapasitesi ve Umumi Müfettişlikler Altyapısal İktidarın Yerelde İnşası”, *Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, İstanbul, 2013, s. 52-53.

42 Abidin Özmen, “Millî Eğitim Bakanlığına, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına ve Vakıflar Genel Direktörlüğü'ne”, (<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30759/001637336019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>), (Erişim: 2/10/2019).

43 Abidin Özmen, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına, (<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30760/001637337019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>), (Erişim: 02/10/2019).

vesikaları birer birer ortadan kalkmağa mahkûmdur.” açıklamasını yaparak gerekli tedbirlerin bir an evvel alınmasını belirtmiştir.⁴⁴

Özel yetkilerle donatılan umumi müfettişlik görevi, devletin taşradaki eli olması nedeniyle bu göreve getirilen kişilerin seçiminde Mustafa Kemal Paşa'nın güvenini kazanmış ve özellikle Doğu'yu bilen veya Doğu'da görev yapan önemli devlet adamlarından seçilmesine özen gösterilmiştir.⁴⁵ Abidin Özmen de uzun yıllar Doğu'da görev yapmış tecrübeli bir devlet adamı kimliği ile müfettişlik görevine layık görülen isimlerden biridir.

Konumuzu özetlersek Abidin Özmen, gerek yurt dışında ve gerek yurt içinde kazandığı bu tecrübelerle, bölgedeki kalkınma sorunlarına çare aramış ve önemli girişimlerde bulunmuştur. Avrupa'da eğitimini aldığı Su Mühendisliği, kendisine görev yaptığı bölgelerde bayındırlık işlerine daha çok ağırlık vermesine yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Zira bölge sorunları ile ilgili raporlarında sıklıkla bayındırlık faaliyetlerine yönelik sıkça ödenek talebinde bulunmuştur. Çok yönlü bir devlet adamı profili çizen Abidin Özmen'in bir yıllık Maarif Vekilliği döneminde de eğitim alanında Ankara'ya iki fakültenin ve bir ortaokulun açılması için hazırlanan tasarılar kabul edilmiş ve Ankara'nın eğitim alanında öncü şehirlerden olması yolunda önemli adımlar atılmıştır.

2.2. Mülkiyeli Mühendis: Ahmed Şerif (Önay)

Ahmed Şerif Önay, önemli çalışmaları ve projeleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin özellikle sanayi alanında kalkınmasına büyük katkıları olmuş bir isimdir. Mekteb-i Mülkiye mezunu olması cihetiyle Önay hakkındaki bilgilere, Çankaya'nın eserinde 1911 mezunlarının biyografilerinin verildiği bölümde rastlamaktayız. Önay hakkında ikinci önemli çalışma ise İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in “Kurtuluş Savaşı Sırasında Avrupa'daki Bir Türk Gençinin (A. Şerif Önay'ın) Kalkınma Sorunlarıyla İlgili Çalışmaları” isimli çalışmasıdır. Bu çalışmada Şerif Önay'ın yayımlanmamış notları ve altı makalesinden faydalanılmıştır. Eserde ayrıca Önay'ın Almanya'da iken hazırlamış olduğu “Anadolu'nun İmar Projesi”, Türk Gençliğinin Milli Vazifesi Ne Olmalıdır?” ve Kazım Karabekir tarafından hazırlatıldığı söylenen “Mahsulat-ı Mahalliye İçin Tahmini Sanayi

44 Abidin Özmen, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30760/001637337019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (02/10/2019).

45 Abidin Özmen, Doğu'da kazandığı deneyimi şöyle aktarmıştır: “1924 senesinde Şeyh Said isyanında orfî idare bölgesinde Birecik Kaymakamı idim. Ve 926-927 de Diyarbakır'da orfî idare âmiri olan Üçüncü Ordu Müfettişinin yanında Mülkiye Müfettişi olarak Mülkiye Müşaviri idim. 1928. 29, 30, 31 senelerinde de Bitlis ve Muş Valiliklerinde bulundum. 15 aydan beri de Umumî Müfettişlik ödevini ifaya çalışıyorum. Görülüyor ki, doğu vilâyetlerimizde meydana gelen birçok hadiseleri, yakından seyretmek veya içinde bulunmak suretiyle kendime göre tahlil etmiş bir haldeyim.” Tuğba Korhan, “Cumhuriyet Dönemi'nde Umum Müfettişlikleri İle İlgili Bir Değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, Diyarbakır, 2012, s. 140.

Projeleri Layihası” isimli eserlerin detaylıca analizi yapılmıştır.⁴⁶ Çalışmamızın bu bölümünde Tekeli ve İlkin’in kaleme aldığı bu çalışmadan sıklıkla faydalanacağız.

Ahmed Şerif (Önay), Foça Kazası Düyun-u Umumiye idaresi memurlarından Ali Galib Bey ile Hüsniye Hanım’ın oğludur. 1892 İstanbul’da doğan Önay, Vefa İdadisindeki eğitiminin ardından 1911 tarihinde Mekteb-i Mülkiyeden mezun olmuştur. Aynı yıl Maarif Nezareti Tedrisat-ı Aliye Umum Müdürlüğü 3. Sınıf Kâtipliğine atanarak devlet hizmetine girmiştir. Burada iken açılan sınavı kazanarak “Teknik Öğrenim” yapmak üzere Almanya’ya gönderilmiştir. 1919’da Dresden “Technische Hochschule” (Teknik Üniversite) Makina Bölümünü Yüksek Mühendis olarak bitirmiştir. Bu arada Teknik Üniversitede Türkçe Muallimliği ve Dresden’de bulunan “Endustria” Sigara Makinaları Fabrikası İşletme Müdürlüğü görevlerinde de bulunmuştur. Önay, 1922’de yurda döndükten sonra 1923’te İzmir Sanayi Mektebi Makina-Teknoloji Muallimliği, Aralık 1923’te D.D.Y. Eskişehir Atölyesi Cer (çekme, sürüklenme) Mühendisliği, 1924’te İktisat Vekâleti İzmir Bölgesi Sanayi ve Mesai Müdürlüğü, 1928’de İktisat Vekâleti Marsilya Ticaret Mümessilliği, 1931’de İktisat Vekâleti Sanayi ve Mesai Umum Müdürlüğü, 1933’te T. C. Ziraat Bankası Fen Müşavirliği, 1939’da Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Müşavir Müdürlüğü ve 1942’de ise Türkiye İş Bankası Sanayi Müfettişliği ve Teknik Müşavirliği gibi görevler üstlenmiştir. Önay, son görevindeyken 1957’de yaş haddi sebebiyle emekliye ayrılmıştır. Kendisi ayrıca önemli eserleri dilimize çevirmiştir. Bu eserler şunlardır:⁴⁷

- *Egmont* (Goethe’den Tercüme, 2. baskısı 1966’da yapıldı.), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.

- *Clavigo Kardeşler* (Mediha Önay ile birlikte Goethe’den tercüme), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948 (2. Baskı 1966).

- *Goethe, Hayatı ve Eserleri* (Bielschovsky’den tercüme)

1.Cilt, Milli Eğitim Bsevi, İstanbul, 1951.

2.Cilt, Milli Eğitim Bsevi, İstanbul, 1962.

- *Atom Enerjisi ve İnsanlığın İstikbâli* (Dondelinger’den tercüme), Devlet Matbaası, Ankara, 1962.

- *Stuttgart Cücesi* / Eduard Mörike, Çev.: Mediha Önay, Şerif Önay, MEB Yayınları, İstanbul, 1990.

- *Mozart Prag Yolunda* / Eduard Morike, Çev.: Mediha Önay, Şerif Önay, MEB Yayınları, İstanbul, 1971.

Önay’ın, kalkınma politikaları ile ilgili eserleri ise şunlardır:

46 İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Avrupa’daki Bir Türk Gencinin (A. Şerif Önay’ın) Kalkınma Sorunlarıyla İlgili Çalışmaları” Cumhuriyetin Harcı-Köktenci Modernite’nin Doğuşu*, 3. bs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 303.

47 Çankaya, Mülkiyeliler..., Cilt: 4, s. 1373.

- *Mahsûlât-ı Mahalliyeye için Tahminî Sanayi Projeleri Lâyihası*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul, 1923.

- *Türk Gençliğinin Millî Vazifesi ne Olmalıdır?*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1923.

- *Sanayi Politikasının Ana Hatları ne Olmalıdır?*, Ankara, 1950.

2.2.1. Ahmed Şerif Önay'ın Kalkınma Projeleri ve Türk Sanayisine Katkıları

Almanya'daki Makine Mühendisliği eğitiminin ardından iş hayatına atılan Önay, "Endustria" Sigara Makineleri Fabrikasında işletme müdürü olarak çalıştığını belirtmiştik. Burada iken Alman çalışma hayatını ve toplumsal yapısını çok iyi tanıma fırsatı bulan Önay, bulunduğu toplumun siyasal akımlarını da tanıma fırsatı bulmuştur. Spartakist hareketini yakından izlemiş ve sol çevrelerle yakın teması bulunan Arap İsmail Hakkı ve Mustafa Necmi gibi kişilerle arkadaşlıkları olmuştur. Fakat Önay'ın ismi, Türk Spartakistler içerisinde yer almadığı görülmektedir.⁴⁸ Önay aynı zamanda Almanya'da Welthandel isimli bir derginin tercümesini de yapmıştır. Bu derginin Türkçe çıkan *Şark* ve *Balkan* isimli dergileri de vardır.⁴⁹

Önay'ın kalkınmaya yönelik fikirlerini, eserlerinden yola çıkarak anlamak mümkündür. Kendisinin Ağustos-Eylül 1921 arasında hazırladığı "İmar Politikası" adlı çalışmasında, ülkedeki üretim çeşitliliğinin artırılması, iktisadi bağımsızlığın sağlanması ve imar politikalarının başarıya ulaşabilmesi için çarenin "evvel-emirde istihsalı artırmak" yani üretimi artırmak ile mümkün olacağı vurgulanmıştır. Bunun için de "emek ve "sermaye" politikalarına ağırlık verilmelidir. Önay, yabancı sermayenin iktisadi bağımsızlığımızın önündeki en büyük engellerden olduğunu, bundan kurtulabilmek için de ülke içindeki sermayenin, israfı önleyerek ve vergiyi artırarak, çoğaltılması gerektiğini savunmaktadır. Önay'a göre vergi, tasarrufun sağlanmasındaki en önemli araçtır. Fakat Türk halkına bu aracın yanlış tanıtıldığını iddia etmektedir. Ona göre Ortaçağ özellikleri taşıyan "iltizam" sisteminin kaldırılıp, yerine kadastro kayıtlarına dayanan bir arazi vergisi getirilmelidir. Önay, imar politikaları için son olarak ülkedeki yabancı

48 1918 yılında Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi'nin kurulması ve 1918 sonlarında Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht'in önderliğindeki Spartakistlerin bu partiden ayrılıp bağımsız hareket etmesiyle 1919 yılında Alman Komünist Partisi Kurulmuş ve akabinde Spartakist ayaklanma patlak vererek tüm Avrupa'yı etkilemiştir. Bolşevik Devrimi'nin de yönünü tayin eden bu ayaklanma, Luxemburg ve Liebknecht'in öldürülmesiyle sonuçlanmış ve bu kargaşa ortamı 1923 yılına kadar devam etmiştir. İşte bu ortamda Almanya'da eğitim alan Osmanlı öğrencilerinden bazıları, Spartakist akımdan etkilenerek "İlk Türk Sosyalistleri" olarak nitelendirilmektedir. Namık İsmail'in de yer aldığı bu isimler arasında: Ethem Nejat, Vedat Nedim Tör, Mümtaz Fazlı Taylan, Mehmet Sadık Ahi (Eti), Servet Berkin ve Nafî Atuf Kansu gibi önemli isimler yer almaktadır. Bkz. Stefo Benlisoy "Türkiyeli Spartakistler ve Kurtuluş Dergisi", *Mete Tunçay'a Armağan*, Mehmet Ö. Alkan ve Tanıl Bora, Murat Koraltürk(Ed), Ankara, İletişim Yayınları, 2007, s. 464.

49 Tekeli, İlkin, Kurtuluş Savaşı..., s. 306.

işletmelerin elinde bulunan, özellikle şimendifer ve nakliye şirketlerinin Türk yönetimine devredilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Türk yatırımcıları tarafından “İstihalat-ı Milliye Bankası” kurulmalıdır.⁵⁰

Önay'ın ikinci eseri olan “Türk Gençliğinin Milli Vazifesi Ne Olmalıdır?” isimli çalışması, Lozan Türk Yurdunun düzenlediği yarışmada ikinci olmuştur. Bu çalışmanın, “İmar Politikası” isimli eserinin dayanacağı ideolojik çerçeveyi oluşturduğu belirtilmektedir. “Türk Gençliğinin Milli Vazifesi Ne Olmalıdır?” başlığında aranan cevabı Önay, iki nedenle açıklamıştır: Ülkenin geri kalmasının ve işgal edilmesinin ilk sebebi, ülkede yönetime hâkim olan kişilerin kısa vadeli çıkarlarını gözetilen tutumlarıdır. Yönetimi ele geçirenlerin şahsi menfaatleri ve siyasi çıkarları uğruna halkın geri kalmışlığına ve cahilliğine çare bulamamalarıdır. Önay, aydın kesimin de aynı hatada olduğunu düşünmektedir. İkinci neden ise dış ilişkiler ve emperyalizmdir. Millet menfaatleri gözetilmeden düşmana el uzatan ve emperyalistlerle işbirliği yapan yönetici azınlıktan başkası değildir. Ahlak zaafına uğramış yaşlı kişiler olarak gördüğü yönetici grubun yönetimi bırakıp temiz gençliğe yerine bırakmasını belirterek sert bir dille yöneticileri eleştirmektedir. Önay ayrıca, Lozan Türk Yurdu çevresindeki gençliğin daha çok bilimsel faaliyetler ile meşgul olmalarını istemiştir. Önay, gençlerin düşünce ve duygu birliği sağlamaları noktasında “milletçilik” idealine doğru yönelmeleri gerektiğini savunmuştur. Bunun sağlanması için de “bilim” ve “düşünme” alışkanlığına ihtiyaç vardır. Bu iki amilin birbirini ikaz ederek gerçeğin ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Önay, gençlerde “millet bilgisinin” eksikliğini de dile getirmiştir. Millet Bilgisi kavramı içinde lisan, edebiyat, tarih, sosyoloji, iktisat ve memleket bilgileri gibi alt kavramlar yer almaktadır. Bu kavramlar içinde de Önay'ı en çok endişelendiren kavram, “lisan” bilgisidir. Gençliğin, düşünce ve duygu birliğini Osmanlı lisanı ile yapamayacağını, dilde yenileşme hareketlerine gidilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bir milletin lisanı ne kadar mükemmel olursa, kabiliyet ve manevi kuvveti de o kadar güçlü olur. Önay'a göre sadece duygu ve düşünce birliğinin sağlanması için değil bilginin geliştirilmesi için de Türkçe'nin ıslahı gereklidir. Önay, raporunda ayrıca çeşitli meslek cemiyetlerinin açılarak gençlerin bunların etrafında örgütlenmesi gerektiğini de belirtmektedir.⁵¹

Ahmed Şerif Önay'ın üçüncü çalışması ise “Mahsulat-ı Mahalliye İçin Tahmini Sanayi Projeleri Layihası” isimli rapordur. Bu çalışmanın, Kazım Karabekir tarafından hazırlanması istendiği ve Berlin temsilcisi Mehmet Nuri Conker tarafından bizzat Şerif Önay'a tevdi edildiği belirtilmiştir. Rapor, TBMM hükümeti ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından bastırılmıştır. Önay'dan istenilenler cam, deri, konserve, mensucat ve şeker sanayileri için projeler hazırlanmasıdır. Önay, bu beş sanayinin tek başına kurulamayacağını, kurulacak sanayilerin başarılı olabilmesi için önceden başka sanayilerin kurulması gerektiğini belirtmiştir. Raporunda, adeta sanayi kompleksi görünümünde kurulması gereken imalathaneler ve fabrikaların neler olduğunu,

50 Tekeli, İlkin, Önay'ın “İmar Politikası” adlı çalışmasının yayımlanmamış altı makaleden oluştuğunu belirtmektedir. Bu makalelerden yola çıkarak yorumlamalar yapılmıştır. Bkz. Tekeli, İlkin, a.g.e., s. 307-314.

51 Tekeli, İlkin, Kurtuluş Savaşı..., s. 325-340.

maliyetlerine kadar belirtmiştir. Bu fabrikalarda çalışacak kişilerin mutlaka Almanya fabrikalarında birkaç ay eğitim görmesinin gerekliliğinin de altını çizmiştir. Önay, projelerin kârlılık oranlarını da hesaplamış ve oldukça yüksek kâr oranları beklemektedir. Şirketlerin güçlenmesi gerektiğini, anonim şirket hisselerinin halka çok küçük hisseler halinde dağıtılması gerektiğini belirtmiştir.⁵²

Tekeli-İlhan'a göre, Kazım Karabekir tarafından hazırlatılan bu projenin uygulanmadığı bunun bir sebebinin de Karabekir'in siyasi amaçları için hazırlatılmış olmasından kaynaklanması gösterilmiştir. Önay, 1922 yılında Türkiye'ye geldiğinde İzmir İktisat Kongresinin toplanacağını duymuş ve katılmak istemiştir. Karabekir'in başkanlığını yaptığı bu kongrede Ahmed Şerif Önay'ın ismini "İstanbul Vilayeti Sanayi Grubu Azası" olarak görmekteyiz.⁵³ Önay, İzmir'e ulaştığında hazırladığı raporun kitaplaştırıldığını ve ülkeye döndüğünde, Adapazarı yakınlarında kendi projesine uygun bir tuğla fabrikasının kurulduğunu sevinçle görmüştür. Karabekir, Mustafa Kemal Paşa ile Ahmed Şerif Önay'ı tanıştırmış ve Sanayi Projeleri Layihası ile Türk Gençliğinin Milli Vazifesi Ne olmalıdır? kitaplarını Mustafa Kemal'e sunmuştur.⁵⁴

Ahmed Şerif Önay, 1930-1932 yılları arasında İktisat Vekilliği yapan Paris Hukuk Fakültesi mezunu Mustafa Şeref Özkan'ın çalışmalarında da önemli katkıları olmuş bir isimdir. Mustafa Şeref Özkan, dünyada ekonomik krizin etkisini gösterdiği 1930 yılında İktisat Bakanı olur olmaz, "Sanayi Genel Müdürlüğü"ne, Ahmed Şerif Önay'ı getirmiştir. Önay'ın gençlik yıllarında "Devletçilik" ile ilgili yaptığı çalışmalar, İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'inde daha devletçi bir çizgide kararlar almasında etkili olduğu belirtilmiştir.⁵⁵ Siyasal Bilimler ve Makine Mühendisliği eğitimi görmüş olması, Önay'a gelişme sorunlarının teknik, iktisadi ve siyasal açıdan değerlendirilme olanağı sağlamıştır. Fakat "Devletçilik" uygulamaları kapsamında aldıkları bazı kararlar nedeniyle iki isim özel sektör yatırımcıları tarafından eleştirilince, Atatürk tarafından iki isim de görevlerinden alınmıştır.⁵⁶ Bu değişimin ardından Ahmed Şerif Önay Ziraat Bankası Fen Danışmanlığına getirilmiştir. 1957 yılındaki emekliliğine kadar Şeker Fabrikaları A.Ş. ve İş Bankasında sanayi ve teknoloji alanında danışman olarak çalışmalarını sürdürmüştür.⁵⁷

52 Tekeli-İlkin, Kurtuluş Savaşı..., s. 349.

53 Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, 2. bs., Ankara, TTK Yayınları, 1989, s. 55.

54 Cumhuriyet İnsanları Portreleri, "Mustafa Şerif Özkan", (<https://portreler.fisek.org.tr/mustafaseref-ozkan/>), (Erişim: 4/10/2019).

55 Cumhuriyet İnsanları Portreleri, "Mustafa Şerif Özkan", <https://portreler.fisek.org.tr/mustafaseref-ozkan/>. (4/10/2019).

56 Cumhuriyet İnsanları Portreleri, "Mustafa Şerif Özkan", (<https://portreler.fisek.org.tr/mustafaseref-ozkan/>), (Erişim: 4/10/2019).

57 Cumhuriyet İnsanları Portreleri, "Mustafa Şerif Özkan", <https://portreler.fisek.org.tr/mustafaseref-ozkan/>. (4/10/2019).

Sonuç

II. Meşrutiyetle birlikte yönetime gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1909 yılına kadar durma noktasına gelen yurt dışı eğitim anlayışını yeniden canlandırmıştır. Bu dönemde gerek gönderilen öğrencilerin niteliğinde gerekse Avrupa'da alınan eğitim dallarının çeşitliliğinde farklı bir boyut görülmektedir. Önceden gönderilenlerin, ekseriyetle yurtidete mezun oldukları alanda eğitim görmeleri istenirken, bu alanda sıkı bir denetime tabi tutulan öğrencilerin yurda döndüklerinde kendi alanlarında istihdam edilmelerine özen gösterilmektedir. Fakat II. Meşrutiyet'in ardından oluşturulmak istenen milli ekonomi anlayışına uygun olarak birçok öğrencinin mezun oldukları alandan ziyade, memleketin hızlı bir biçimde kalkınmasına çare olarak gördükleri elektrik, makine, maden, inşaat ve ziraat mühendisliklerine yöneldiği tespit edilmiştir. Sadece Mekteb-i Mülkiye değil; Sanayi-i Nefise, Tıp ve Harbiye gibi yüksek eğitim kademesindeki öğrencilerden bazıları da Mühendislik ve Uygulamalı Bilimlerde eğitime yönelmişlerdir.

Mekteb-i Mülkiye mezunu gençlerden Zeynel Abidin Özmen, Türk idari ve siyasi hayatının yetiştirdiği önemli devlet adamlarından biridir. Özmen, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, milleti ile özdeşleşmesi adına büyük çabalar sarf etmiştir. Devlet mekanizmasının iyi işleyebilmesi adına bakanlık seviyesinden muhtarlık seviyesine kadar olan tüm idari düzenlemelerde önemli uygulamaları ve katkıları olmuştur. Doğu'da ve Batı'da görev yaptığı süreçte bayındırlık ve kültürel çalışmalarına da çok önem vermiştir.

Ahmed Şerif Öney, aldığı idari eğitimle birlikte Almanya'da aldığı mühendislik eğitimi ve de dil alanındaki çalışmalarıyla kalkınma projelerine sadece teknik ve iktisadi açıdan değil, siyasal ve kültürel açıdan da bakabilme yeteneği bulmuştur. Projelerinde “milli birlik” duygusuna dikkatleri çekmiş ve bu kavramın içini milli ekonomi unsurlarıyla doldurmuştur. Öney, devletçilik ilkesini sert bir şekilde savunarak yabancı sermayenin Türkiye'den el çekmesiyle milli kalkınmanın gerçekleşeceğini savunmuştur. Öney'in, Alman edebiyatının ve bilim insanlarının eserlerini Türkçeye çevirerek, özellikle Alman bilim ve kültürel anlayışının Türkiye'de anlaşılmasına ve bilinmesinde önemli katkıları olmuştur.

Kaynakça

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, 16. bs, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2010.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, (2019), “Belge 2a: Mülkiye Araştırmaları Kaynakçası”, (http://politics.ankara.edu.tr/index.php?bil=bil_icerik&icerik_id=538&ens_birim=0), (Erişim: 16/09/2019).

Ata, Bahri TRT Radyo, (2013), “Mülkiyeli Bir Eğitimci İhsan Sungu”, (<https://www.youtube.com/watch?v=5Q4YsQk9O2s&t=430s>), (Erişim: 5/10/2019).

Ata, Bahri, *Haşim Nihat Erbil'in Türkiye'nin Yükselişi ve Teknik Eğitim Davası*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2017.

Başar, Erdoğan, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, 2. bs., Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2019.

Benlisoy, Stefo, “Türkiyeli Spartakistler ve Kurtuluş Dergisi”, *Mete Tunçay'a Armağan*, Mehmet Ö. Alkan ve Tanıl Bora, Murat Koraltürk (Ed), İletişim Yayınları, Ankara, 2007.

Cumhuriyet Arşivi Kaynakları

BCA. 030.18.1.2.55.48.2.

BCA. 030.18.1.2.102.44.19.

BCA. 030.10.00.00.116.805.21. 1-2.

Avrupa'ya Talebe İ'zami”, *Tanin*, 17 Ağustos 1909.

Cumhuriyet İnsanları Portreleri, (2019) “Mustafa Şeref Özkan”, (<https://portreler.fisek.org.tr/mustafa-seref-ozkan/>), (Erişim: 4/10/2019).

Çankaya, Ali, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.

Çoşgun, Melih, “Ekim Devrimine Açılan Kapı: Rus Modernleşmesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 44, 2014.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 29. Bs, Ankara, Aydın Kitabevi, 2012.

Erdoğan, *Yurt Dışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013.

Genç Yılmaz, “Devlet Kapasitesi ve Umumi Müfettişlikler Altyapısal İktidarın Yerelde İnşası”, *Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, İstanbul, 2013, s. 43-65.

Gençoğlu, Mustafa, *Osmanlı Devleti'nce Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830-1908) - Bir Grup Biyografisi Araştırması-*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008.

Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem (1935-1939)*, Cilt 1, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1995.

İnan, Afet, *İzmir İktisat Kongresi*, 2. bs., Ankara, TTK Yayınları, 1989.

İnan, Arı, *Tarihe Tanıklık Edenler, Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağı ile Söyleşiler*, 3. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.

Kaçar, Mustafa, “Türkiye’de Modernleşmenin Öncü Kurumları”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 19, 2009, s. 127-149.

Korhan, Tuğba, “Cumhuriyet Dönemi’nde Umum Müfettişlikleri ile İlgili Bir Değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, Diyarbakır, 2012, s. 134-143.

Osmanlı Arşiv Kaynakları

Hariciye İdari Kısmı (HR. İD.) 01384.00065.002.001.

HR. İD. 01384.00056.002.001.

Teğrisât-ı Âliye Dairesi (MF. ALY.) 00145. 000015. 013. 002.

Sadıklar, Tayyar, *Kalkınma Yolunda Japon Örneği ve Türkiye*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1971.

- Serin, Necdet, “Mektebi Mülkiyeden Siyasal Bilgiler Fakültesine 125 Yıl”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 43, Sayı 1-2, Ankara, 1988, s. 9-17.
- Taha Toros Arşivi, Abidin Özmen, Millî Eğitim Bakanlığına, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına ve Vakıflar Genel Direktörlüğüne, (<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30759/001637336019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>), (Erişim: 2/10/2019).
- Taha Toros Arşivi, Abidin Özmen, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına, (<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30760/001637337019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>), (Erişim:02/10/2019). Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Avrupa'daki Bir Türk Gençinin (A. Şerif Önay'ın) Kalkınma Sorunlarıyla İlgili Çalışmaları” Cumhuriyetin Harcı-Köktenci Modernitenin Doğuşu*, 3. bs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Yıldırım, Seyfi, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940–1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara, 2005.
- Yücebaş, Ferit, “İç Denetim Sağlama Aracı Olarak Umumi Müfettişlikler Birinci Umumi Müfettişlik Örneği”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 34, Van, 2017, s. 1-27.
- Yücel, Hüseyin, *Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2017.

Zabıt Cerideleri

- TBMM Zb. C, IV. Devre, C.25, s. 183-185.
- TBMM Zb. C., V. Devre, C.4, s. 110-111.
- TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 252-257.
- TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 259.
- TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 260.
- TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 261.

İSTANBUL'DAKİ MEKTEB-İ MÜLKIYE BİNALARI

Nuran Kara PİLEHVARİAN*
Muzaffer TIRAŞ**

Bu bildiri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin kökeni olan, 1859'daki kuruluşundan günümüze, verdiği mezunları ile yakın tarihimizde yadsınamaz bir öneme sahip Mülkiye Mektebi'nin yeterince araştırılmamış, ülkenin geçirdiği siyasi çalkantılar, yokoluş ve yeniden varoluş sürecinde unutulmuş, üzerinde yeterince durulmamış İstanbul Dönemi'nde kullandığı binaların tanıtımını içermektedir. Bildiriye temel oluşturan çalışma, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin 2013 tarihli 605 numaralı yayını olan "Mekteb-i Mülkiye'nin İstanbul Yılları" başlıklı kitaptır.¹ Kitabın temeli 2006 yılında Mülkiyespor Vakfı Yönetim Kurulu üyesi Sayın Muzaffer Tıraş'ın girişimi ile başlayan "Mülkiye Mektebi'nin İstanbul'daki Binaları" başlıklı araştırma projesidir. Çalışmanın sonuçları 3 Kasım 2007'de İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nde "Osmanlıdan Cumhuriyete Mülkiye" başlıklı sergi ve konferansla, 4 Aralık 2008'de Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yine aynı temalı sergi ve konferansla, Ekim 2009'da İstanbul'da Yıldız Teknik Üniversitesi'nde bir konferansla kamuoyuyla paylaşılmıştır. Araştırma süresince elde edilen verilerin kalıcı bir biçimde daha geniş kitlelere ulaşabilmesini sağlamak, daha başka araştırmalara kaynaklık etmek düşüncesi ile araştırma sonuçlarını içeren kitap, 2013 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını olarak basılmıştır.

Mekteb-i Mülkiye tarihçesi ile ilgili ilk çalışma, Prof. Dr. Cemal Tükin'in 1939'da Siyasal İlimler Mecmuası'nın 104, 105, 106, 107 sayılarında yayınlanan kuruluşla ilişkin belgelerin bilgilerini içeren makaleleridir.² Mekteb-i Mülkiye'nin kuruluşuna ait belgeler 1939'a dek o dönemki adı ile Başvekalet Arşivi'nin depolarında bulunduğundan kuruluşla ilişkin bilgiler uzun bir süre Cemal Tükin'in deyimi ile adeta "karanlık dönem" olarak kalmıştır. 1939'da doçent olan Profesör Dr. Cemal Tükin, Başvekalet arşivlerinde yaptığı araştırmalarda bu belgelere ulaşmıştır. 1938-1943 yılları arasında Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyeliği yapan, 1943'den vefat tarihi olan 1977'ye kadar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Kürsüsü Başkanı olan ve aynı zamanda Türk Tarih Kurumu Asbaşkanlığı görevini yürüten Tükin'in, Mekteb-i Mülkiye tarihine ışık tutan çalışmaları gerçekten çok önemlidir. Bu değerli

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı.

** Mülkiye Spor Vakfı Başkanı (E).

1 Nuran Kara Pilehvarian, Muzaffer Tıraş, *Mektebi Mülkiyenin İstanbul Yılları*, İstanbul, 2013.

2 Cemal Tükin, *Siyasal İlimler Mecmuası (Mülkiye)*, "Tarihi Vesikalar", 2 Teşrin 1939, Sayı 104, s.411.

akademisyenin kişisel çabalarıyla gün ışığına çıkarılan kuruluşa ait Meclis-i Vâlâ, Meclis-i Âli-i Tanzimat kararlarını içeren belgeler, Mülkiye tarihinin yazılmasında temel oluşturmuştur.

Bu konudaki en ayrıntılı ve kapsamlı çalışma ise Mücellidoğlu Ali Çankaya'nın 1968 basımı "Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)" adlı çalışmasıdır.³ Mekteb-i Mülkiye'nin tarihçesi konusunda halen geçerli başvuru kaynağı olmaya devam eden her iki çalışmanın müellifini saygı, şükran ve rahmetle anıyoruz.

Resim 1- Prof.Dr. Cemal Tukin (1907-1977).

Resim 2- Mücellitoğlu Ali Çankaya (1920-1980).

Osmanlı mülki idare sistemini de içeren Sultan II. Mahmud Han'ın reformları sonrası, sivilleşen yeni idari düzenin merkezden atanan sivil bürokratlar tarafından idare edilmesi isteği, bu bürokratların merkeze bağlı, yeni sisteme adapte olabilecek nitelikte olmaları gerekliliği, Osmanlı Devleti'nin mevcut idari kadrolarını hızlı bir biçimde yeni sisteme uyarlamasını zorunlu kılmıştır. Doğu İslâm bilginlerinin öğretilerine temellenen, öğretim içerikleri büyük ölçüde Doğulu bilgi birikimine dayalı medreseler, devletin Mustafa Reşit Paşa, Sinan Paşa, Âli Paşa gibi Avrupa uygarlığını tanıyan devlet adamlarının liderliğinde uygulamaya koyduğu "reform" projesini taşıyacak, Avrupa'daki gelişmeleri takip edebilecek düzeyde en az bir Avrupa ülkesi dili bilen sivil idareci genç nesli yetiştirebilecek öğretim içeriği ve kadrolarına sahip değildir. Temel sorunlardan biri yeniden kurulup örgütlenen devletin bu yeni kurgusunda görev alacak, gerekli yazışmalar ve antlaşmalar için gerekli yabancı bir dili, özellikle çağdaşlığın neredeyse simgesi sayılan Fransızca'yı iyi bilen, dile hakim sivil devlet memurlarının, fikir ve devlet

3 Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Mekteb-i Mülkiye ve Siyasal Bilgiler Okulu*, C.1-2, Ankara, 1954; Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1968)*, C.1-2-3, Ankara, 1968.

adamlarının yetiştirilmesidir. Bu sorunun çözümü için ortaya konan ilk çaba, devlet memurlarına bir tür hizmet içi eğitim verme amacıyla 1821'de açılan Bâbiâli Tercüme Odası'dır.⁴ Bir okul niteliğinden çok siyasi ve ticari yazışmaları yapabilmeleri amacıyla Müslüman Osmanlı devlet memurlarına Fransızca öğretmek için oluşturulan destek programı niteliğindeki bu girişimden sonra yeniden kurgulanan devlet kadrolarını yetiştirmek üzere kurulan ilk ciddi okullar, II. Mahmud Dönemi'nde öğretime açılan Mekteb-i İrfan / Mekteb-i Maarif-i Adli ve bu okulun öğretim içerikleri yetiştirilmesi hedeflenen kadroya uygun olarak yenilenmiş devamı niteliğindeki Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye ve Mekteb-i Maarif-i Adliye'dir.

Meclis-i Vâlâ'nın⁵ 21 Zilkade 1254/ 5 Şubat 1839 tarihli kararı ile kurulan⁶ bu okullar Osmanlı Devleti'nin sivil eğitim reformlarının henüz sistematik biçime dönüşmemiş ilk uygulamalarıdır. Avrupa düşüncelerine açık ve genellikle bunların egemenliği altındaki yeni kültürel yönelimi temsil eden, Tanzimat aydınlarınınca deneme eğitimleri olarak uygulamaya konan ve biri Sultan Ahmed Camii Hünkâr Mahfeli'nde diğeri Süleymaniye Sıbyan Mektebi binasında öğretim veren bu okulların başarısı, 1840larda Osmanlı Devleti'nin reformist üst yönetiminde mektepleri islah etme düşüncesini kesinleştirmiş olmasına karşın muhafazakar kesimin fikir ayrılığı yüzünden, yeni okulların yaygınlaşması uzunca bir zaman almış, devlet öncelikli olarak kalemdeki memur kadrolarına hizmet içi eğitim verme amaçlı düzenlemelere yönelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin reformlarla yenilenen ve sivilleşen devlet kadrolarına istihdam edilecek memur ve yöneticiler yetiştirmek üzere yeni ve anıtsal bir binada açtığı ilk okul, 22 Mart 1850 de Sultan Abdülmecid Han tarafından açılan Divanyolu Valide Mektebi ya da daha sonraki dönem adı ile Darülmaarif'tir (bkz. *Resim 3-4*).⁷ Yapım ve işletim giderlerini dönemin sultanı Abdülmecid Han'ın annesi Bezmîâlem Valide Sultan'ın kurduğu vakıf ile üstlendiği Valide Mektebi, Valide Sultan'ın 14 numaralı

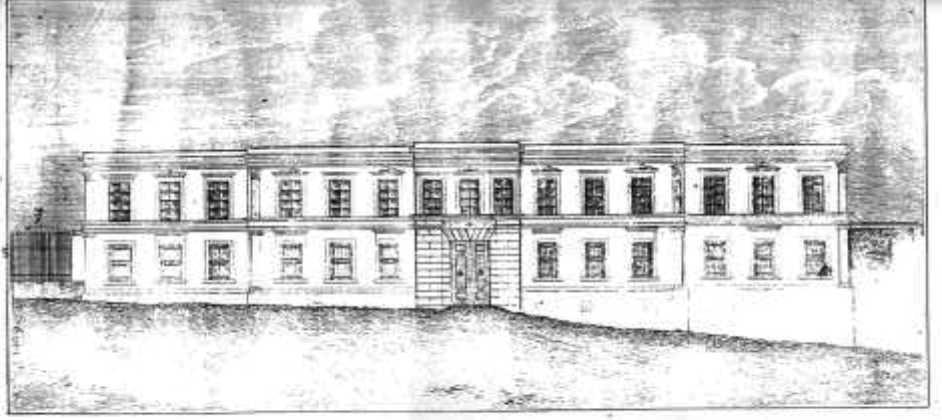
4 Ayrıntılı bilgi için bkz. Carter V. Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s.142.

5 Meclis-i Vâlâ, Osmanlı devlet yapısında temel değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, devlet kurumlarının merkezi bir yapıda çağın gereksinimlerine göre yeniden yapılandırıldığı Sultan II. Mahmud Han Dönemi reformları sırasında lağvedilen Divan-ı Hümayun'un görevlerini yerine getirmek üzere 24 Mart 1838'de kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Dönemi'nde Meclis-i Vâlâ 1838-1868*, Ankara, TTK Yayını, 1986.

6 Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi C.1-2*, s. 383-384, İstanbul, 1940.

7 Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuran Kara Pilehvarian, *Bezmîâlem Valide Sultan Yapıları*, Yayınlanmamış Doçentlik Çalışması, İstanbul, 1996, s.91-113; Nuran Kara Pilehvarian, "Divanyolu Valide Mektebi/Darülmaarif 1266/1850", *Osmanlı*, Güler Eren, Kemal Çiçek ve Cem Oğuz (Ed.), Ankara, Kültür ve Sanat Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 10, 1999, s.490-496; Nuran Kara Pilehvarian, "Osmanlı Devleti'nin İlk Sivil Lisesi: Valide Mektebi/Darülmaarif 1266/1850(Darülmaarif- Valide School The First Ottoman Civil High School 1266 / 1850)", 11th International Congress of Turkish Art / 11.Uluslararası Türk Sanatları Kongresi, Utrecht-The Netherlands, August 23-28, 1999, <www.let.uu.nl/oosters/EJOS/EJOS-1.html>, Nuran Kara Pilehvarian "19.YY. Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişimler ve Mimari Yansımaları", *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı: Uluslarüstü Bir Miras*, İstanbul, 2000, s.142-148.

vakfiyesinde ve BOA Plan Proje tasnifinde bulunan ön cepha çiziminde “Mekteb-i Münif (Yüksek)” olarak anılmıştır.⁸ Saray ve Bâbıâli’ye memur yetiştirmek amacı ile kurulduğu 425 sayılı Takvim-i Vekayi’de de belirtilen⁹ okul, Divanyolu’nda Sultan II. Mahmud Han Türbesi’nin arkasına inşa edilmiştir. İki katlı okul binası eğitim-öğretim içerikleri ile olduğu kadar mimarisi ile de Osmanlı Devleti’nin memur ve idareci yetiştirme konusuna verdiği önemi gösteren ilk binadır. Reformlarla idari yapısı yenilenen devletin idari yönetici ihtiyacını karşılamak için seçilmiş devlet memurlarına öğretim yapmak üzere 12 Şubat 1859’da “Mekteb-i Mülkiye” kurulmuştur. Başlangıçta hizmet içi eğitim anlayışının Tercüme Odası ve Mahrec-i Âklâm’dan sonraki devamı niteliğinde olan Mekteb-i Mülkiye süreçte talebin çoğalması, Sultan II. Abdülhamid Han’ın siyasi gücünü artırma çabaları sonucu öğretim içerikleri yenilenerek, bir hazırlık okulu (idadi) ve eğitiminin gerektirdiği binalar ilave edilerek Divanyolu Valide Mektebi /Darülmaarif’in arazisinde Valide Mektebi’ni de içine alacak şekilde yapılandırılmıştır.

مکتبہ المونیف (یوکسک) کا نقشہ
کتابخانہ دارالعلوم دیوبند

Resim 3- Mehd-i Ülyâ-yı Saltanat Devletlü İsmetlü Sultan-i Âliyetüşşan hazretlerinin bina ve inşa buyurdıkları Mekteb-i Münif’in resmidir(Abdülmecid Dönemi’ne ait bir okul resmi, Plan Proje 1044 BOA).

8 Bezmîâlem Valide Sultan Vakfiyeleri, Vakfiye No.14, Varak 190, VGMA, Kasa No.11.

9 Takvim-i Vekayi sayı 425, H.1266/M.1850.

Resim 4- Valide Mektebi /Darülmearf 'in Güneydoğu (türbe) cephesi üst kat görünüşü.

19. yüzyılda Sultan II. Mahmud Han'ın başlattığı devlet idaresini yenilemeye ve sivilleşirmeye yönelik reformlar çerçevesinde kurulan Valide Mektebi / Darülmearif Sultan II. Abdülhamid Han Dönemi'nde yenilenip geliştirilerek öğretim süresi beş yıla çıkarılan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'ye İdadi (Hazırlık Okulu) olmuştur.

12 Şubat 1859'da devlet memurlarından seçilmiş idareci adaylarına hizmet içi öğretim yapmak üzere kurulan Mekteb-i Mülkiye ile birlikte çeşitli yeni yasal düzenlemeler de yapılmıştır. Sultan Abdülmecit Han zamanında İslahat Fermanı hükümlerine uyularak, Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) kurulmuş, 24 Eylül 1858 (13 Safer 1275)'de valilerin, mutasarrıfların, kaymakamların ve kaza müdürlerinin görev ve yetkilerini belirten “Vuzurat-ı İzam ve Mutasarrıfın Kiram ve Kaymakamların ve Müdürlerin Vezafin-i Şamil Talimat” adlı kanun yürürlüğe konmuştur. Mekteb-i Mülkiye'nin mezunlarının gelecekteki görevlerini tanımlayan bu yasal düzenlemelerden sonra okulun ilk mezunları hizmete başlamıştır.

1. Kuruluş Gerekçesi

Mülkiye Mektebi'nin kuruluşuna ilişkin Cemal Tukin tarafından ortaya çıkarılan ilk belge, Mücellitoğlu Ali Çankaya'nın “Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı 1.Cilt)” adlı çalışmasında anlam tercümesi yayınlanan, üyeleri arasında İbrahim Ethem Paşa, Mahmut Paşa, Ahmet Cevdet Paşa gibi devlet adamlarının da bulunduğu Meclis-i Vâlâ'nın 8 Ramazan 1274 (22 Nisan 1858) tarihli gerekçesidir.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)'nda İ.MMS 12/519 sayıyla kayıtlı bulunan Meclis-i Vala gerekçesi Tanzimat Meclisi'nce (Meclis-i Âli-i Tanzimat) düzenlenerek 1858'de üçüncü defa Sadrazamlık'a getirilen Mehmet Emin Âli Paşa'ya verilmiş, Babiâli'de yapılan uzun görüşmelerden sonra kabul edilmiş, onaylanıp kanunlaşması için tezkere ile Sultan Abdülmecit Han'a sunulmuştur. Meclis-i Âli-i Tanzimat'ın aldığı kararda; “kaymakamlık ve Müdürlük gibi umur-ı mülkiyye'de müstahdem olacak memurlara mahreç (kaynak) olmak üzere Aklâm-ı Şahane'de bulunan katiplerin yeteneklilerinden ve talebenin yeni usul öğretim görmüş isteklilerinden imtihanla 50 kişi seçilerek kendilerine gereken ölçüde fenn-i tarih ve coğrafya, hesap, ekonomi, nizamât-ı cedide, müahedat-ı saltanat-ı seniyye okutturulup başarılı olanların taşra memuriyetlerine atanacakları bildirilmekte, bu öğretimin evvelce Darülfünun Binası'nda düzenlenecek mahalde yapılması öngörülmüşken Maarif Nezaretî'nin de uygun görüşü alınarak Ticarethane'de münasip görülen mahallin daha az masrafla öğretime hazır hale geleceği belirtilmektedir. Ayrıca mektebde 6 kişilik bir öğretim kadrosu olacağı, okutulacak derslerin tanzim ve tesviyesi hususlarının Maarif-i Umumiye Nezaret-i Behiyyesi'ne havalesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁰

Resim 5- Meclis-i Vâlâ tarafından hazırlanan Mekteb-i Mülkiye'nin kuruluş gerekçesi (BOA İ.MMS 12/519-1).

10 BOA İ.MMS 12/519-1.

Okulun açılışına ilişkin bilgiler 12 Recep 1275 / 15 Şubat 1859 Salı tarihli 923 no'lu Ceride-i Havadis Gazetesi'nde mevcuttur. Gazete okulun 9 Recep 1275 / 12 Şubat 1859 Cumartesi Günü öğretime başladığını bildirmektedir.

Resim 6- Mekteb-i Mülkiye'nin 3 gün önce (12 Şubat 1859 Cumartesi) açıldığını bildiren 12 Recep 1275 / 15 Şubat 1859 Salı Tarihli Ceride-i Havadis Gazetesi.

Mekteb-i Mülkiye, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi'nde bulunan döneme ilişkin belgelere göre İstanbul'da Sultanahmet Ticarethane'den başlayarak 10 ayrı binada eğitim vermiştir. Bu binalar sırasıyla: Ticarethane (1859-64), Sedefçiler Asım Paşa / Nuri Efendi Konağı (1864), Vefa Kâgir Bina (1865-1877), Divanyolu Valide Mektebi / Darülmaarif Binasını da içine alanda Mekteb-i Mülkiye-i Şahane için ek olarak inşa edilen binalar (1877-1909), Zeynep Hanım Konağı (1909-1912), Cağaloğlu Hasan Fehmi Paşa Konağı (1912-1915), Yıldız Sarayı Müzika-i Humayun Kışlası / Yaveran Dairesi (1918-1919), Kabataş Ethem Paşa Konağı (1919-1921), Aksaray Redif Paşa Konağı (1921-1922), Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi (1922-1925), Yıldız Sarayı Müzika-i Humayun Kışlası / Yaveran Dairesi (1925-1936).

Eğitim verdiği yapılar içerisinde Mekteb-i Mülkiye için özel olarak inşa edilen tek bina, Sultan II. Abdülhamid Han'ın bina ilavesi ile genişlettiği (jimmastikhane, sınıflar ve mescidin bulunduğu bina, yemekhane), günümüzde Cağaloğlu Anadolu Lisesi'nin kullandığı Divan Yolu/Yeniçeriler Caddesi Sultan II. Mahmud Han Türbesi arkasında yer alan Sultan Abdülmecit'in annesi Bezmîâlem Valide Sultan'ın yaptırdığı Valide Mektebi'ni de içine alan yapılar topluluğudur. 32 Sene müddetle kesintisiz eğitim yapılan

bu binaların dışındakilerin çoğu kısa sürelerle geçici olarak kullanılan binalardır. Ülkenin içinde bulunduğu koşullar çerçevesinde tüm yüksek öğretim kurumları ve resmi kuruluşlar gibi Mekteb-i Mülkiye de siyasi olaylara koşut olarak yer değiştirmiş, öğrencileri ve hocaları tüm zorluklara karşın okulu ayakta tutmayı başarmışlardır.

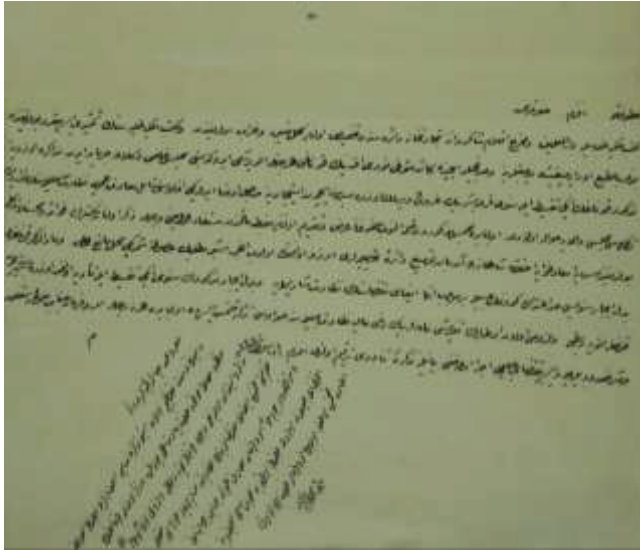
2. Ticarethane (1859-1864)

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan Meclis-i Vâlâ'nın ve Meclis-i Âli-i Tanzimat'ın hazırladığı okulun kuruluşuna ilişkin belgelerde Mektebi Mülkiye'nin öğretime başladığı ilk mekânın Ticarethane'de düzenlenen bir daire olduğu belirtilmiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından üzerlerine önemli yer ve bina adlarının Latin harfleri ile karşılıkları yazıldıktan sonra yayınlanan, yaklaşık olarak 1882 yılına tarihlenen İstanbul Haritası'nda Eski Ticarethane olarak adlandırılmış bir bina mevcuttur. Ticaret Nezareti olarak kullanıldığı anlaşılan bina belgelerde adı geçen yer olmalıdır. Mekteb-i Mülkiye 1859- 1862 yılları arasında burada Mahrec-i Aklâm ve Darümuallimin'le birlikte eğitim-öğretim yapmış, BOA 7 Zilkade 1278/ 6 Mayıs 1862 tarihli iradeden anlaşıldığına göre yeni kurulan Meclis-i İstinaf (Yargıtay) buraya yerleştirildiğinden okul aynı yerde başka bir daireye taşınmış, Ebniye Meclisi'nce 15504 kuruşa her iki kurumun mekanları tanzim ve tesviye ettirilmiştir.

Resim 7- 1882 yılına tarihlenen İstanbul Haritası'nda Ticarethane'nin yeri. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane olarak gösterilen parselde Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmî Âlem Valide Sultan'ın yaptırdığı Valide Mektebi/Darülmaarif binası bulunmakta ileriki yıllarda Mekteb-i Mülkiye için yanına eklenecek olan binanın henüz inşa edilmediği görülmektedir.

Okulun ilk mezunları dönemin sultanı Abdülaziz Han ve devlet ileri gelenleri tarafından başarılı bulununca¹¹ Mülkiye Mektebi'nin memleket ihtiyacına daha geniş ölçüde cevap vermesi için hem öğrenci sayısının artırılması hem de öğretim usulü ve yönetiminin genişletilmesi konusunda Maarif Nazırı Ethem Paşa'nın hazırlayıp sunduğu,²⁹ Rebiyülevvel 1280/ 13 Eylül 1863 tarihli teklif Meclis-i Vâlâ'ca 12 Şevval 1280/ 21 Mart 1864 de kabul edilmiş, padişaha sunulmuş, 13 Şevval 1280 /22 Mart 1864 günlü irade ile onaylanmıştır. Ethem Paşa'nın hazırladığı geliştirmeye yönelik tasarıda; okulun öğretim yaptığı Ticarethane'deki dairelerin yeni düzenlemeler için yetersiz kalacağı belirtilmiş, Divan Yolu'nda Atik Ali Paşa Camii'nin karşısında o dönemdeki sahibi Asım Bey olan merhum Nuri Efendi'nin Konağı'nın okul binası olarak kiralanmasının uygun olacağı belirtilmiştir. Okulun taşınmasına gerekçe olarak, eğitim öğretim yapılan dairelerin mekan olarak pek dar ve harap olduğu, yazın dahi rüzgar almadığı belirtilmiş, geliştirilmesi kararlaştırılan, Mahrec-i Aklâm ve Darülmuallimin ile birlikte öğretim yapan okul için, adı geçen konağa taşınması teklif edilmiştir.¹² Teklifin uygun görülmesi sonucu Mekteb-i Mülkiye, Mahrec-i Aklâm ve Darülmuallimin ile birlikte Nuri Efendi Konağı'na taşınmıştır.

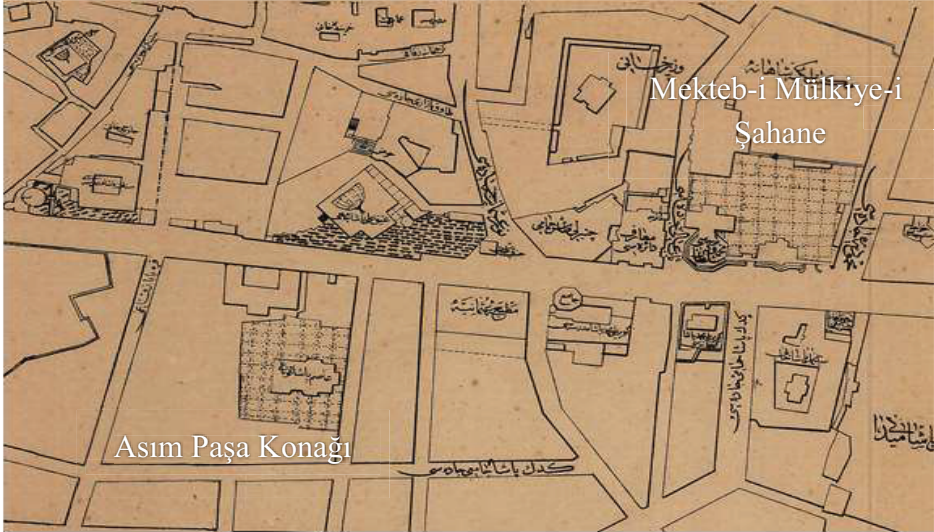

Resim 8- Mekteb-i Mülkiye'nin Sedefçiler'deki Nuri Efendi Konağı'na taşınmasına ilişkin irade (BOA İMVL 503/22764 – 3).

- 11 Mülkiye Mektebi mezunlarının görev aldıkları dairelerde başarılı oldukları Rumeli Teftiş Memuru Subhi Bey tarafından Maarif Nezareti'ne ve Sultana bildirilmiş (bkz. Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, C.1, s.86) ayrıca 17 Zilkade 1280/ 25 Nisan 1863 tarihli 745 no.lu Takvim-i Vekayi'de de Mülkiye Mektebi mezunu Pirlepe Kazası Müdürlüğüne atanan Tahsin Efendi'nin Pirlepe'deki başarılı icraatlarını anlattığı raporu yayınlanmıştır.
- 12 Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul, H.1338/ M.1919-20, s.73; Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler C.1 s.86*

3. Sedefçiler Asım Paşa / Nuri Efendi Konağı (1864-1866)

Divanyolu Sedefçiler'de Atik Ali Paşa Camii'nin karşısında olduğu taşınma gerekçesinde belirtilen Nuri Bey Konağı'nın Maarif Nazırı Ethem Paşa'nın Ticarethane'den taşınmaya gerekçe olarak hazırladığı belgede o dönemdeki sahibinin Asım Bey olduğu belirtilmiştir. Konağın önceki sahibinin rahmetli Nuri Efendi olduğu, gerekçenin hazırlandığı tarihteki sahibinin ise Asım Bey olduğu, kira bedeli ve kontratonun Asım Bey ile konuşulduğu kaydedilmiştir (bkz. *Resim 4*). Mücellidoğlu Ali Çankaya, Nuri Efendi Konağı'nın “ H.1282(1864) Receb ayı içinde İstanbul'da Fatih Senti'ni yakıp kül eden Harik-i Kebir bazılarına göre Hocapaşa Yangını'nda” yandığını bildirmektedir.¹³ Hocapaşa Yangını 815 sayılı Takvim-i Vekayi haberine göre 16 Rebiyülahır 1282/ 8 Eylül 1865'te olmuştur.¹⁴ Mehmet Ali Ayni “Darülfünun Tarihi” adlı çalışmasında 1865 ortalarına doğru Darülfünun derslerinin geçici olarak Mekteb-i Mülkiye'ye tahsis edilen Nuri Efendi Konağı'na taşındığını, halka açık derslere 19 Nisan 1865 de Salih Efendi tarafından verilen “Tabii İlimler” dersi ile devam edildiğini bir müddet sonra bu konağın bütün muhteviyatı ile birlikte yandığını yazmıştır.¹⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yayınladığı yaklaşık olarak 1882 yıllarına ait “19.yy da İstanbul” adlı haritada Nuri Efendi Konağı'nın olması gereken yerde Asım Paşa Konağı adı ile büyükçe kagir bir bina mevcuttur.

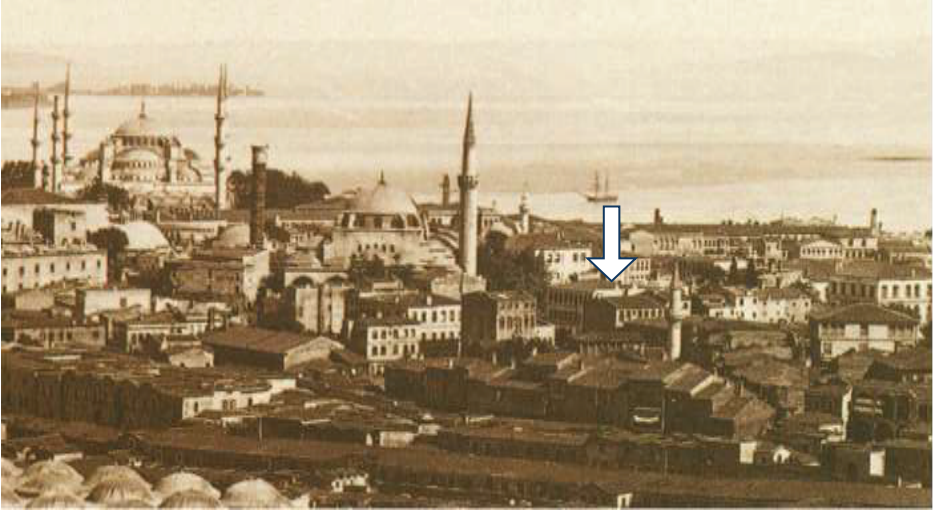
Resim 9- Yaklaşık olarak 1882 tarihli “19 yüzyıl'da İstanbul” Haritası'nda, Divanyolu Atik Ali Paşa Camii karşısında Asım Paşa Konağı ve Sultan Mahmud Türbesi arkasında Mekteb-i Mülkiye-i Şahane yazısı okunmaktadır.

13 Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, Cilt 1, s. 35-37.

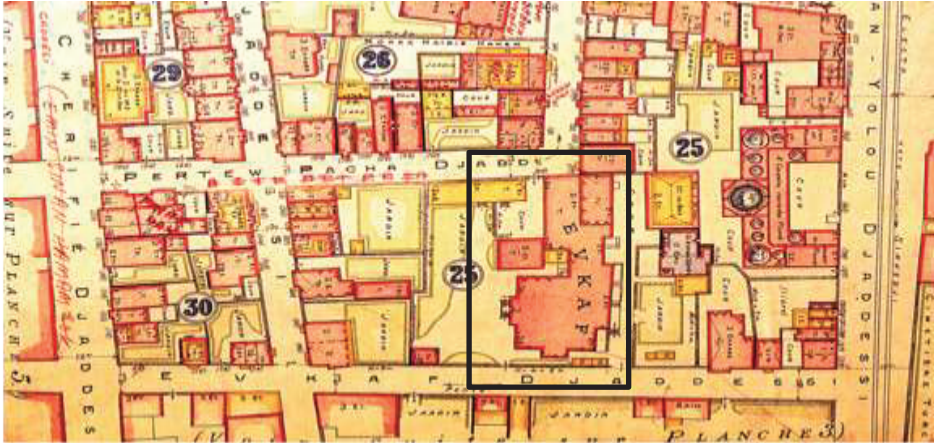
14 *Takvim-i Vekayi*, Sayı.815, 27 Rebiyülahır 1282/19 Eylül 1865, s.2, st1-2.

15 Mehmet Ali Ayni, *Darülfünun Tarihi*, İstanbul, 1927, s.28.

Gerek haritadaki çizimden (Resim 9) gerekse 1890 yılına ait fotoğraflardan (Resim 10) tamir edilmiş olduğu anlaşılan konak, oldukça sağlam görünmekte, binanın Hocapaşa yangınında fazla hasar görmediği anlaşılmaktadır. Mekteb-i Mülkiye yangından sonra, Maarif Nazırı Kemal Paşa'nın sadrazamlığa yazdığı, okulun Vefa Meydanı yakınlarındaki Saib Paşa'nın mülkü olan, Mehmed Ali Paşa'nın annesinin konağının arkasındaki konağa taşınması konusundaki yazının uygun bulunması üzerine Vefa'ya taşınmıştır.

Resim 10- Mekteb-i Mülkiye'nin 1865 yılında taşındığı Asım Paşa / Nuri Efendi Konağı, karşısında bulunan Atik Ali Paşa Camii ve Civarının 1890 yılında görünümü.

Resim 11- 1922-45 yılları arasında Jacques Pervititch tarafından hazırlanan Sigorta Haritası'nda Nuri Efendi/ Asım Paşa Konağı.

Günümüzde binanın yerinde Çemberlitaş Anadolu Lisesi'ne ait betonarme bir yapı bulunmaktadır.

Resim 12- Günümüzde Nuri Efendi / Asım Paşa Konağı'nın yeri.

4. Vefa Kârgir Bina (1866 - 1877)

Hocapaşa Yangınından sonra, Mülkiye Mektebi'nin Mahrec-i Aklâm ve Darülmuallimin ile birlikte öğretim yaptığı, Darülfünun'un halka açık konferanslarının yapıldığı Nuri Bey/Asım Paşa Konağı'nın özellikle iç donanımının (laboratuvar) yangından zarar gördüğü, laboratuvar malzemelerinin yandığı, kullanılamaz hale geldiği Paris'ten yeni malzeme isteyen Maarif Nezareti'nin yazısından¹⁶ ve yine Maarif Nezareti'nin yeni okul binası arayışını özetleyen Maarif Nazırı Kemal Paşa'nın 22 Şaban 1282/ 10 Ocak 1866 tarihli yazısından¹⁷ anlaşılmaktadır.

Yazıda "Vefa civarında halen Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın annesine ait bulunan merhum Saip Paşa'ya ait konağın arkasındaki kârgir binanın kiralanması" teklif edilmektedir.¹⁸ Ali Çankaya, teklifin uygun görülmesi üzerine Mülkiye Mektebi'nin

16 Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, C.1, s. 7,30.

17 BOA İMVL 549/24649-1

18 BOA, İMVL 549/24649-1.

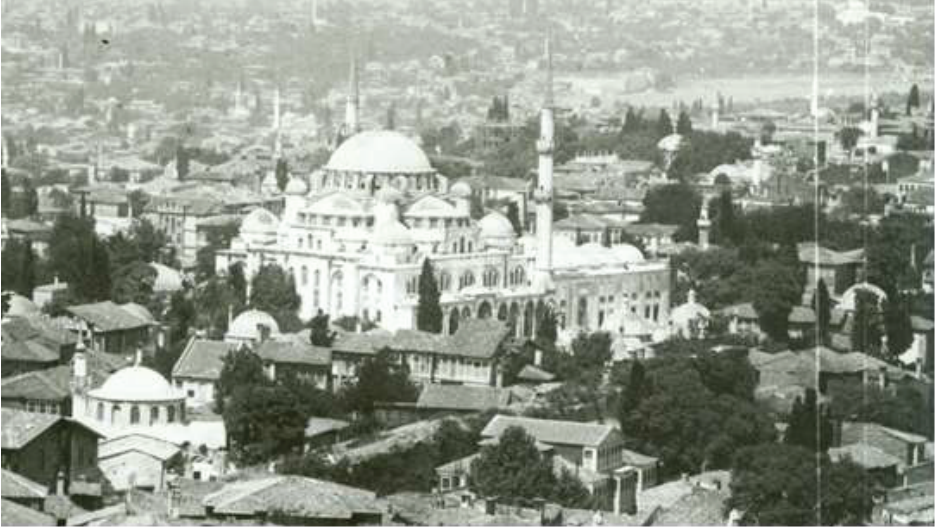
diğer okullarla birlikte Vefa Meydanı yakınlarındaki konağa taşındığını, yeni öğretim yılına Şehzade İmaretî karşısındaki konakta başladığını belirtmiştir.¹⁹

Maarif Nazırı Kemal Paşa'nın yazısında, o tarihte Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın annesine ait olduğu belirtilen konakla ilgili yapılan araştırmalar sonucunda; Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yayınladığı 19. Yüzyılda İstanbul Haritası'nda Şehzade İmaretî karşısında Evkaf Mektebi olarak isimlendirilmiş bir büyük kârgir bina, arkasında da Vefa Lisesi'ne ait olan kârgir binalar görülmektedir. Bu binalar dışında Mehmet Ali Paşa'nın annesine ait olduğu belirtilen konağa ya da arkasında bulunduğu belirtilen kagir yapıya ilişkin herhangi bir belge ya da bilgiye rastlanmamıştır.

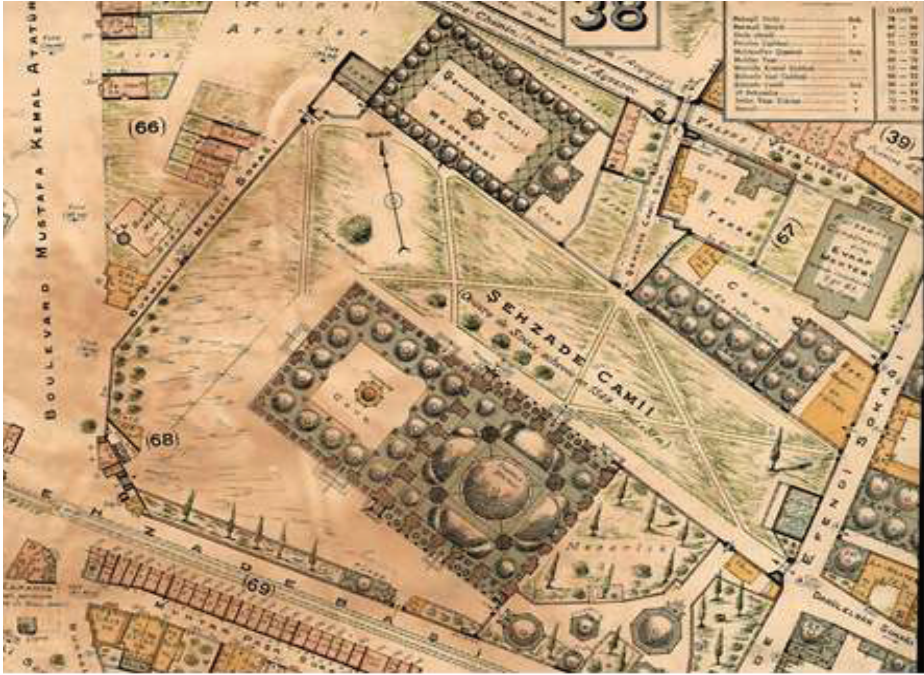

Resim 13- 1918 Tarihli Hava Fotoğrafında Şehzade İmaretî Karşısında Evkaf Mektebi Olarak Kullanılan Kârgir Köşk ve Arkasındaki Vefa Lisesi'ne Ait Kârgir Binalar.

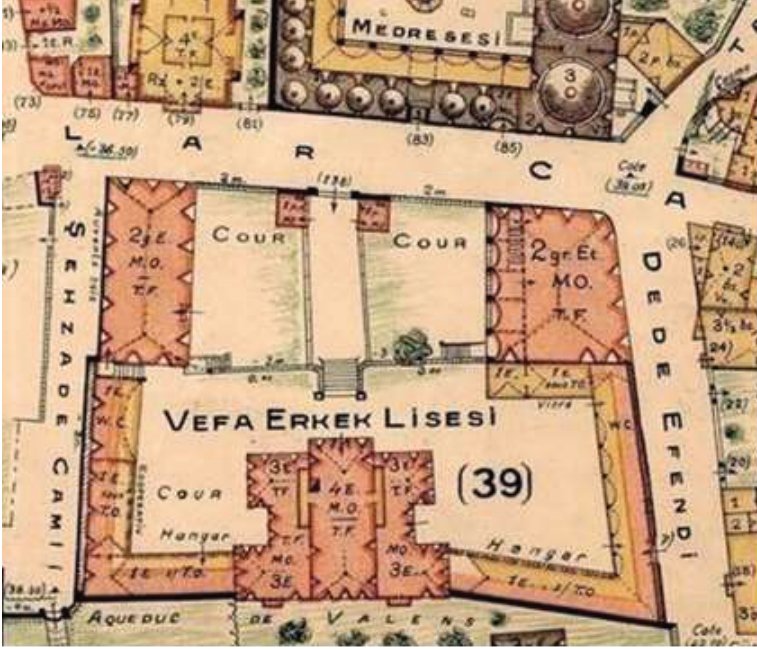
19 Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, C.1, s. 30.

Resim 14- Şehzade Camii ve civarı 1890.

Resim 15- Pervitch Haritası'nda(1922-1945) Şehzade İmaretı ve civarında Evkaf Mektebi.

Resim 16- Pervititch Haritası'nda(1922-1945) Şehzade Medresesi karşısında Vefa Erkek Lisesi.

Resim 17- Günümüzde Şehzade İmaretı ve çevresi.

Vefa'ya taşınılan tarihten 1877 de eğitim içerikleri ve eğitim süresinin değiştirilip idadi (hazırlık) ve âli (yüksek kısım) olarak Divanyolu Sultan II. Mahmud Türbesi arkasındaki Valide Mektebi ve ek binalarındaki açılışa dek Mekteb-i Mülkiye Vefa'daki binada öğretime devam etmiş görünmektedir. Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra 1877'de Mekteb-i Mülkiye iki kısım halinde yeniden yapılandırılmıştır. Bu tarihe dek öğretim içeriklerinde ufak tefek değişiklikler yapılmıştır. 1866 yılında Rik'a, 1871'de Umur-u Mülkiye (İdare Hukuku), Hendese, 1872'de İlm-i Servet-i Mîlel (İktisat ve Maliye), Mecelle, 1874'de Medhal-i Hukuk (Hukuk Başlangıcı), Arabi, Farisi dersleri programa dahil edilmiştir.

Okulu geliştirmeye yönelik 1867 tarihli düzenleme ile okulun öğrenim süresinin dört yıl, geçiş sürecinin ise üç yıl olmasına ilişkin Maarif Nazırı Suphi Paşa'nın 6 Cemaziyelevvel 1284/ 24 Ağustos 1283/5 Eylül 1867 tarihli teklifi Meclis-i Vâlâ'ca uygun görüldükten sonra Sadrazam Ali Paşa tarafından mabeyne sunulmuş 3 Recep 1284 /19 Teşrin-i evvel 1283 / 31 Ekim 1867 tarihli irade ile onaylanmıştır. 1867 deki bu geliştirme kararının sonucunda dersler sınıflara göre şöyle taksim edilmiştir:

Birinci Sene: Arabi, Farisi, Hesap, Coğrafya, Tarih, İnşa, Rika, Resim

İkinci Sene: Arabi, Farisi, Hesap, Coğrafya, Cebir, İnşa, Rika, Resim

Üçüncü Sene: Mecelle, Arabi, Farisi, Hendese, Coğrafya, Tarih, Hikmet ve Kimya, İnşa, İlmî Servet ve Muhedat, Kanun-u Ticaret, Usul-ü Defteri, Rika, Resim.

Bu müfredat 1877 yılındaki öğrenim süresini beş yıla çıkararak değişikliğe kadar aynen devam etmiş yalnızca 1874'te müfredattan Fransızca dersi çıkarılmıştır.

5. Mekteb-i Mülkiye İçin İnşa Edilen İlk Bina:

Valide Mektebi / Darülmaarif / Mekteb-i Mülkiye-i Şahane (1877-1909)

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra Mekteb-i Mülkiye kapsamlı bir yenilenme ile iki kısma ayrılmış, birinci kısım idadi (hazırlık) ikinci kısım âli (yüksek) olarak düzenlenmiştir. Öğretim süresi idadi 3, âli 2 yıl olmak üzere 5 yıla çıkarılmış, Sultan II. Abdülhamid'in özel ilgisi ile yenilenen okulun adı da Mekteb-i Mülkiye-i Şahane olmuştur. Mektebe bina olarak Sultan II. Mahmud Türbesi yakınında sonradan Darül Muallimin olan eski Maarif Nezareti arkasındaki Valide Mektebi / Darülmaarif Binası tahsis edilmiş, eğitim programları yenilenerek Hicri 25 Zilkade 1294 / Miladi 1 Aralık 1877 Cumartesi günü İlmî Servet Muallimi Sakızlı Ohannes Efendi'nin açılış dersi ile eğitim başlamış, 1877 yılından 1909 yılına kadar eğitime burada devam edilmiştir.

Resim 18- Mekteb-i Mülkiye'nin idadi kısmının eğitim yaptığı, bir dönem Darülfünun, bir dönem Şehremaneti olarak kullanılan Sultan II. Mahmud Han Türbesi'nin yanındaki eski Maarif Nezareti binası (günümüzde Basın Müzesi).

Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından üzerlerine önemli yer ve bina adlarının Latin harfleri ile karşılıkları yazıldıktan sonra yayınlanan, yaklaşık olarak 1882 yılına tarihlenen İstanbul Haritası'nda Mekteb-i Mülkiye-i Şahane binası olarak Bezmîâlem Valide Sultan'ın yaptırdığı Valide Mektebi / Darülmaarif Binası gösterilmiştir (bkz. *Resim 7, 9*). İstanbul Üniversitesi Kıymetli Eserler Kitaplığı'nda 93583 numara ile kayıtlı bulunan, 1892 yılında mektebin son sınıf öğrencilerinden 171 numaralı Efdaleddin Efendi²⁰'nin okutulmakta olan Fen Tersimat Riyazi dersinin uygulama bölümünde “muntazam topografya” usulü ile çizdiği çizdiği “Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin Etraf ve Havalisinin Haritası” adlı çizimin sağ üst köşesinde ayrıntı olarak 1/300 ölçeğinde çizilmiş mektebin alt kat planı (bkz. *Resim 19*) mektep yapılarının 1892 deki konumu ve bölümlenmesi hakkında fikir vermektedir. Bu planda, Bezmîâlem Valide Sultan'ın yaptırdığı 1850 yılında hizmete açılan mektep binasının yanına ikinci bir kitlenin inşa

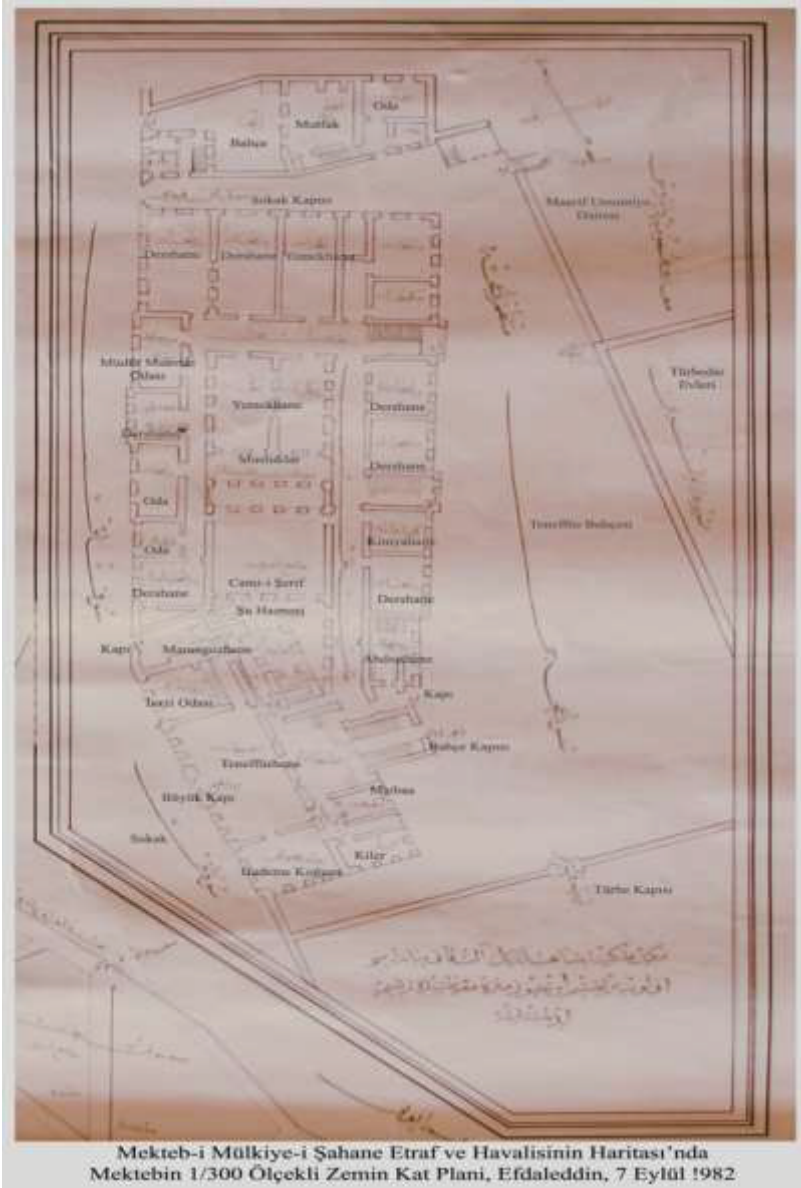
20 Günümüzde İstanbul Üniversitesi Kıymetli Eserler Kitaplığı'nda bulunan, 1892 yılında Mülkiye Mektebi topoğrafya dersi ödevi için hazırlanmış olan “Mekteb-i Mülkiye'nin etraf ve havalisi” adlı haritayı çizen Efdaleddin Efendi (Tekiner) Temmuz 1893 de Mülkiye Mektebi Âli kısmı mezunudur. (ayrıntılı bilgi için bkz. Nuran Pilehvarian ve Muzaffer Tıraş, *Mektebi Mülkiyenin İstanbul Yılları*, s.26.).

edilmiş olduğu görülmektedir. Ne zaman eklendiği konusunda kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmayan, günümüzde de Cağaloğlu Anadolu Lisesi tarafından kullanılan, 1892 tarihli çizimle karşılaştırıldığında iç mekan bölümlenmesinde değişiklikler yapılmış olduğu görülen bina 1882 ila 1892 yılları arasında bir tarihte inşa edilmiş olmalıdır. Efdaleddin Efendi'nin çizdiği planda mektep kompleksine dışardan biri Sultan II. Mahmud Han Türbesi tarafından diğeri o dönemdeki Maarif-i Umumiye Dairesi (Mustafa Reşit Paşa İlkokulu /Yeşil Mektep) yanından basamaklı, dördü Valide Mektebi / Darülmaarif'nin ön cephesinin konumlandığı Türbedar/Valide Mektebi Sokağı'ndan olmak üzere toplam altı giriş kapısı ile ulaşıldığı görülmektedir (bkz. *Resim 19*). Ek bina inşaatı sırasında Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin terzihane, yemekhane gibi servis mekânlarının Bezmiâlem Valide Sultan'ın 1850 de yaptırdığı Valide Mektebi (Darülmaarif)²¹ binasının zemin katında konumlandırıldığı, yeni ilave edilen binanın ise derslik ve mescid olarak kullanıldığı görülmektedir. Yeni bina eski binanın iç bahçeye ulaşan merdivenlerinin yanından bir koridorla eski binaya bağlanmıştır. Yeni inşa edilen binanın ortasında (günümüzde iç avlu olan kısımda) Efdaleddin'in planında cami ve yemekhane yer almakta, bu mekanları U şeklinde çevreleyen bir koridor, bu koridora açılan derslik ve odalar (müdür muavini ve öğretmen odaları) plan şemasını tamamlamaktadır (bkz. *Resim 19*). İki kitlenin birleştiği Türbe/Valide Mektebi Sokağı cephesindeki bölüm direkt camiye açılan bir kapı görünümündedir. Sonradan eklenen kitlenin solunda yer alan ve teneffüs bahçesine açılan kapının Sokak Kapısı olarak adlandırılmış olması planın çizildiği 1892 yılında okulun ana giriş kapısı olarak bu kapının kullanıldığını düşündürmektedir. Günümüzde araç girişi olarak kullanılan bu kapının yanında, mutfak, iki oda ve bir iç bahçeden oluşan iki katlı bölüm bulunmaktadır. Dersliklerin bulunduğu sonradan eklenen bölüm arazideki kot farkından ötürü sokak cephesinde 2, avlu cephesinde üç katlıdır.

Mekteb-i Mülkiye-i Şahane için yeni yaptırılan binanın tasarımında Bezmiâlem Valide Sultan'ın yaptırdığı yapının belirleyici ve yönlendirici bir etken olduğu yeni binanın Türbedar sokağı/Valide Mektebi sokağı cephesinin eski kitlede olduğu gibi düşey kitle hareketleri ile beşe bölünmüş olmasından anlaşılmaktadır (bkz. *Resim 20*). Birinci kat pencereleri basık kemerlidir, çevrelerinde zemin kat pencerelerinde olduğu gibi silmeler vardır. Katlar birbirinden yatay silmelerle görsel olarak ayrılmıştır. Avlu cephesinde ikinci katla üçüncü katı ayıran yatay silmelerin diğere oranla bina bitişini belirler gibi daha geniş ve daha dışa taşkın olması, üçüncü kat pencerelerinin diğer katlardan farklı bir üsluba sahip olması günümüzde üç katlı olan bahçe cephesinin üst katının daha sonra ilave edildiğini düşündürmektedir (bkz. *Resim 22*). Nitekim 1893

21 Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuran Kara Pilehvarian, *Bezmiâlem Valide Sultan Yapıları*, Yayınlanmamış Doçentlik Çalışması, İstanbul, 1996, s.91-113; Nuran Kara Pilehvarian, "Divanyolu Valide Mektebi/Darülmaarif 1266/1850", *Osmanlı*, Güler Eren, Kemal Çiçek ve Cem Oğuz (Ed.), Ankara, Kültür ve Sanat Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 10, 1999, s.490-496; "Osmanlı Devleti'nin İlk Sivil Lisesi: Valide Mektebi/Darülmaarif 1266/1850(Darülmaarif-Valide School The First Ottoman Civil High School 1266 / 1850)", 11th International Congress of Turkish Art / 11.Uluslararası Türk Sanatları Kongresi, Utrecht-The Netherlands, August 23-28, 1999, <www.let.uu.nl/oosters/EJOS/EJOS-1.html>; Nuran Kara Pilehvarian "19.YY. Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişimler ve Mimari Yansımaları", *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı: Uluslarüstü Bir Miras*, İstanbul, 2000, s.142-148.

yılına tarihlendirilen Sultan II. Abdülhamid Han albümleri olarak anılan fotoğraf albümlerinde bulunan okula ait bahçe cephesinden çekilmiş bir fotoğrafta yapı iki katlı görünmektedir (bkz. Resim 23).

Resim 19- Mektebin öğrencilerinden Efdaleddin Efendi'nin topoğrafya dersinde çizdiği "Mekteb-i Mülkiye'nin Etraf ve Havalisi" adlı haritanın sağ üst köşesinde bulunan, mektebin 7 Nisan 1892 tarihli 1/300 ölçekli planı.

Resim 20- Günümüzde Çağaloğlu Anadolu Lisesi'nin kullandığı 1882-1892 yılları arasında inşa edilmiş olan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Binası'nın üç katlı bahçe cephesi

Resim 21- 1893 yılına tarihlenen sultan II. Abdülhamid Han albümlerinde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane için inşa edilen binanın iki katlı bahçe cephesi (İstanbul Üniversitesi Kıymetli Eserler Kütüphanesi Fotoğraf Arşivi).

Resim 22- Türbe/Valide Mektebi Sokağı'ndan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'ye tahsis edilen Valide Mektebi / Darülmâarif Binası'nın görünümü (günümüzde Çağaloğlu Anadolu Lisesi kullanımdadır).

Bahçe cephesinde monotonluğu engellemek amacıyla 1892 tarihli plan çiziminde merdiven olduğu görünen kısımlar 50-60 cm. öne çıkarılarak cephe hareketi sağlanmıştır. Bahçe cephesinin biçimlenişi, pencere kemer biçimleri bu cephede daha alt kotta yer alan, Efdaleddin'in çiziminde Maarif Umumiye Dairesi olarak gösterilen yapının cephe düzeninin referans alındığını göstermektedir.

Resim 23- Günümüzde Çağaloğlu Anadolu Lisesi'nin kullanımında olan eski Mustafa Reşit Paşa İlkokulu'nun Bâbrâli Caddesi'nden görünümü.

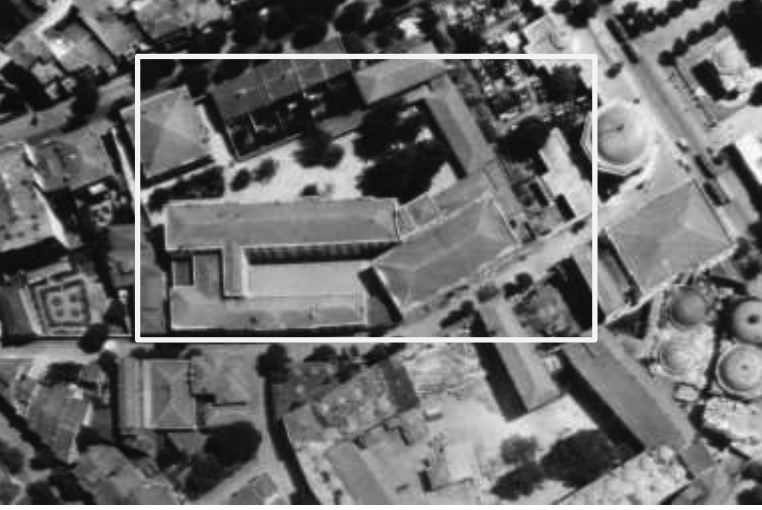
Efdaleddin Efendi'nin 1892'te çizmiş olduğu haritanın sol üst köşesinde günümüzde Çağaloğlu Anadolu Moda Tasarım Meslek Lisesi / Çağaloğlu Geleneksel Türk Sanatları Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak kullanılan bina da (Eski Lisan Mektebi) çizilmiştir. Mekanların isimlendirilmesinden bu binanın da aynı dönemde Mekteb-i Mülkiyeye bağlı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Resim 24- Mekteb-i Mülkiye 1303 (1887) Mezunları
(Mücellidoğlu Ali Çankaya Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1. Cilt).

Resim 25- Mekteb-i Mülkiye H.1306 (1890) İdadi Mezunları
(Mücellidoğlu Ali Çankaya Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1. Cilt).

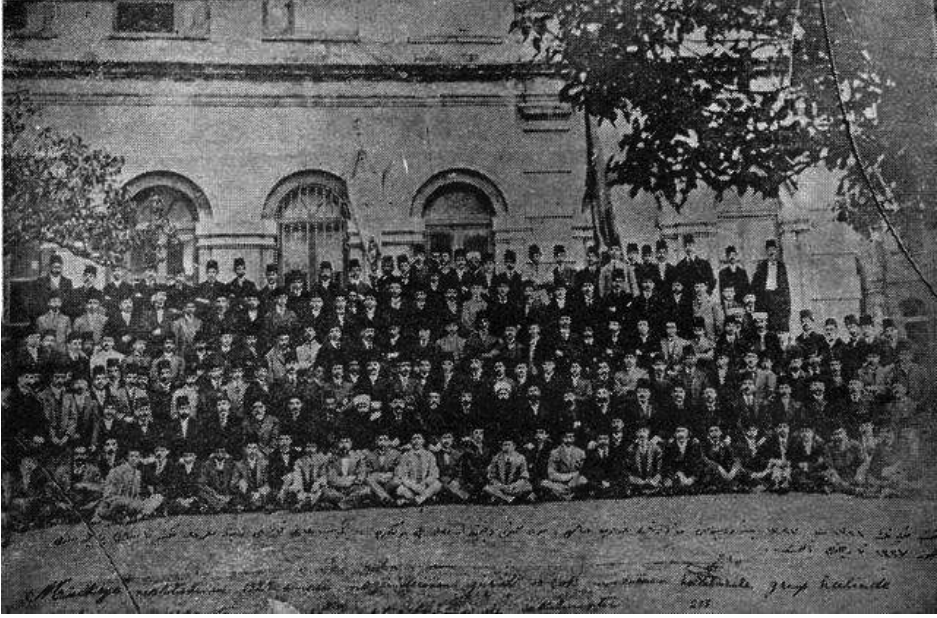
Resim 26- 1940 yılı hava fotoğrafında Mekteb-i Mülkiye binaları.

6. Zeynep Hanım Konağı (1909-1912)

Sultan II. Abdülhamid Han'ın 27 Nisan 1909'da tahttan indirilişi ve Selanik'e sürgüne gönderilişinin ardından Sultan'a yakın olarak bilinen Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Müdürü Hacı Cemal Efendi görevden alınmış, Mekteb-i Mülkiye Darülfünûn'la birlikte Mısır Hidivi Mehmed Ali Paşa'nın kızı ve Sadrazam Kâmil Paşa'nın eşi Zeynep Hanım'ın Vezneciler'deki konağına taşınmış, okulun özerk yapısı değiştirilerek Darülfünûn'un bir şubesi haline getirilmiştir.

Resim 27- Zeynep Hanım Konağı.

Resim 28- Mekteb-i Mülkiye'nin 1911 mezunları Zeynep Hanım Konağı bahçesinde.

7. Hasan Fehmi Paşa Konağı (1912-1915)

8 Ekim 1912 de çıkan Balkan Savaşı sırasında Darülfünûn ve Mekteb-i Mülkiye'nin öğretim yaptığı Veznecilerdeki Zeynep Kâmil Konağı askerî hastahane olmuştur. Mekteb-i Mülkiye'nin 1913 yılı mezunlarından 828 nolu Fazlı Güleç anılarında ittihatçıların Bâbiâli Vak'ası'ndan sonra Mekteb-i Mülkiye'yi Cağaloğlu Hasan Fehmi Paşa Konağı'nda tekrar özerk olarak açtığından söz etmiştir.²² Ali Çankaya, Mekteb-i Mülkiye'nin 1911 de Cağaloğlu'nda Yeni Sabah Matbaa'sının yanında Cağaloğlu Emniyet Sandığı karşısındaki Hasan Fehmi Paşa Konağı'na taşındığını belirtmiştir.²³ Günümüzde restore edilen eski İl Milli Eğitim Müdürlüğü binasının hemen yanında yer alan, Ziraat Bankası'na ait bina II. Abdülhamid Han fotoğraf albümlerinde Emniyet Sandığı binası olarak geçmektedir. 1912-1914 haritalarında karşısında konak olabilecek bir bina mevcut değildir. Ancak 1912- 1914 yıllarına tarihlenen Alman Mavileri olarak bilinen sigorta haritalarında Düyun-u Umumiye Binası (İstanbul Erkek Lisesi) karşısında Mülkiye Şahane olarak adlandırılmış bir bina görülmektedir (*bkz. Resim 29*).

22 Bkz. Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.1.

23 Bkz. Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.1.

Resim 29- 1912-1914 tarihli Alman Mavileri olarak bilinen İstanbul Sigorta Haritası'nda Mülkiye Şahane Binası, Nafia (Bayındırlık) Nezareti ve yanında Ziraat Bankası (Emniyet Sandığı) Binası.

8. Yıldız Sarayı Yaveran Dairesi (1918-1919)

Mekteb-i Mülkiye 3 yıl 2 ay 1 gün kapalı kaldıktan sonra 5 Teşrinisânî 1334 / 5 Kasım 1918 de yeniden açıldı. Balkan Savaşı ardından başlayan 1. Dünya Savaşı yılları ülkedeki tüm yüksekokulların doğru düzgün tedrisat yapamadığı yıllardı. Yeniden açılan Mekteb-i Mülkiye ülkenin bu zor koşullarında Yıldız Sarayı'nın Yaveran Dairesi'ne (günümüzde Cumhurbaşkanlığı kullanımında olan eski YTÜ İktisadi Ticari İlimler Fakültesi) taşındı. Sultan II. Abdülhamid Han'dan sonraki sultanlar ağırlıklı olarak Dolmabahçe Sarayı'nda oturmayı tercih ettiklerinden Yıldız Sarayı binalarının bir kısma boştu. Okul binası olarak sarayın Yaveran Dairesi tahsis edildi. Onarılıp bir yatılı okulda olması gereken kısımlar hazırlandı. Mülkiyeliler 1918'den 1919'a kadar bir yıl burada kaldılar. Daha sonra Muzika-yi Hümayûn'un yeni ilavelerle düzenlenerek bu binaya taşınması kararlaştırıldığından Mekteb-i Mülkiye Kabataş'taki Ethem Paşa Konağı'na taşındı.

Resim 30- Günümüzde Cumhurbaşkanlığı kullanımında olan Yıldız Sarayı Yaveran Dairesi/Muzika-yi Hümâyûn Kışlası.

9. Kabataş Ethem Paşa Konağı (1919-1924)

Kabataş'taki Ethem Paşa Konağı ile ilgili olarak yapılan araştırmalar sonucunda yapıya ilişkin herhangi bir görsel malzemeye rastlanmamıştır. Ali Çankaya'nın *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1954)* adlı çalışmasının 1. Cildinde yer alan öğrenci anılarında İstanbul'un işgal yıllarında işgal güçlerinin gemilerini okullarının bulunduğu Setüstü'ndeki Ethem Paşa Konağı'ndan üzüntüyle seyir ettikleri bilgisi mevcuttur. Ayrıca İhsan Birinci "Ahlak Zabitasının Tarihçesi" başlıklı makalesinde, 1909'da ahlak zabitasına bağlı Kabataş'taki Ethem Paşa Köşkü'nde geçim sıkıntısından kötü yola düşen kadınları kurtarma amacıyla açılan "Polis Sanat Mektebi"nden söz etmektedir.²⁴

13 Nisan 1921 de İkinci İnönü Zaferi nedeni ile Mekteb-i Mülkiye'de düzenlenen müsamere sırasında öğrencilerin yaptığı heyecanlı konuşmalar işgal altındaki İstanbul'da kamuoyuna yansınca müsamereden 27 gün sonra 10 Haziran 1921'de müdür Hüseyin Nazım Bey müdürlükten alınarak Maarif Nezareti'ne nakledilmiş, 27 Temmuz 1921'de okul Kabataş'taki Ethem Paşa Konağı'ndan Aksaray-Sineklibakkal Cerrahpaşa Caddesi'nde bulunan Redif Paşa Konağı'na taşınmış, Kabataş'taki okul binası da işgal kuvvetlerine tahsis edilmiştir.²⁵

24 İhsan Birinci, "Ahlâk Zabitası'nın Tarihçesi", *Polis Dergisi*, Yıl 12, Sayı 161, s.17-18.

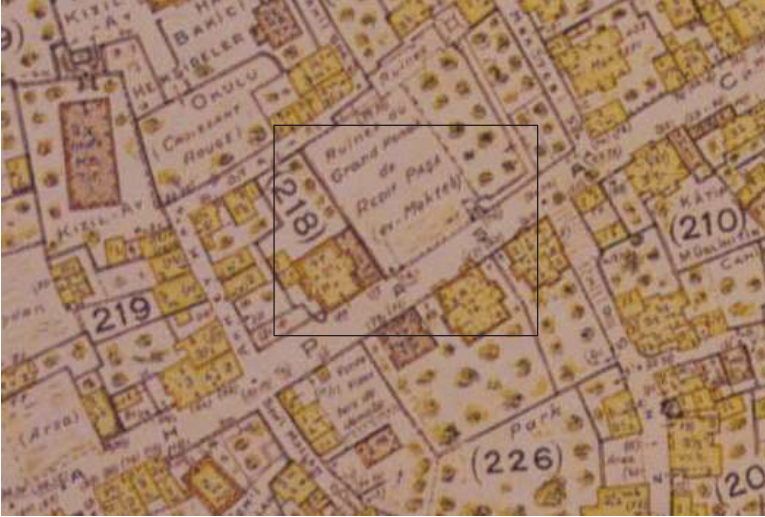
25 Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.1, s.447-448.

10. Redif Paşa Konağı (19211-1922)

Mekteb-i Mülkiye 27 Temmuz 1921'de Aksaray - Sinekli Bakkal Cerrahpaşa Caddesi'ndeki Redif Paşa Konağı'na taşınmıştır. Jacques Pervititch tarafından hazırlanan bölgeye ait haritada konağın kalıntıları ve giriş kapısı ile bahçesi görülmektedir. Ali Çankaya'nın çalışmasında da konağa ilişkin bir fotoğraf ile mezun anılarında ahşap ve üç katlı olduğu bilgisi mevcuttur.

Resim 31- Aksaray-Sineklibakkal Redif Paşa Konağı (Ali Çankaya).

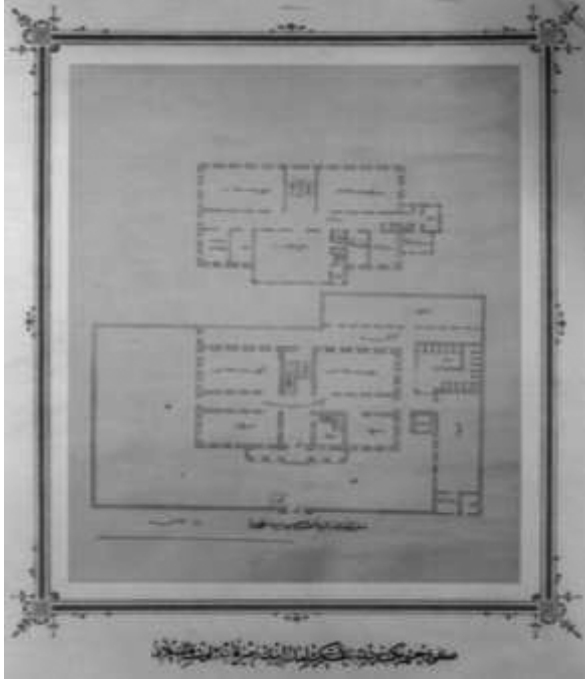
Resim 32- 1922-45 yılları arasında Jacques Pervititch tarafından hazırlanan Sigorta Haritası'nda Redif Paşa.

11. Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi (1922-1925)

1922'de Mekteb-i Mülkiye kâgir, daha iyi bir binaya, günümüzde restore edilen ve kullanımı Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'ne tahsis edilmiş olan Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'ne taşınmıştır.

Resim 33- Sultan II. Abdülhamid Han fotoğraf albümünde Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi

Resim 34- Sultan II. Abdülhamid Han fotoğraf albümünde Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi planı

Resim 35- Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi

12. Yıldız Sarayı Yaveran Dairesi (1925-1936)

Mekteb-i Mülkiye 5 Kanunuevvel 1341/5 Aralık 1925 yılında okul için daha elverişli koşullara sahip Yıldız Sarayı Yaveran Dairesi'ne tekrar taşındı ve 1936 yılında Atatürk'ün direktifiyle Ankara'ya nakledilinceye kadar öğrenime bu binada devam etti.

Resim 36- Yıldız Sarayı Yaveran Dairesi/ Muzıka-yı Hümâyün Kışlası (Ali Çankaya)

Sonuç olarak; Osmanlı Devleti'nin Sultan II. Mahmud Han Dönemi'nde (1808-1839) başlattığı merkezi yönetimi güçlendirme ve sivilleştirme projesi çerçevesinde, yeni yönetim biçimine uygun yönetici ve devlet adamı yetiştirme hedefi doğrultusunda, Sultan Abdülmecid Han Dönemi'nde (1839-1861) hizmetiçi eğitim olarak başlatılan, Sultan II. Abdülhamid Han Dönemi'nde (1876-1909) kurumsallaştırılan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin, kurulduğu 1859 yılından Ankara'ya nakledildiği 1936 yılına kadar İstanbul'da 10 ayrı binada öğretim yaptığı, bu binalar içerisinde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'ye mahsus olarak yapılan binaların 32 yıl öğretim yaptığı günümüzde Cağaloğlu Anadolu Lisesi olarak kullanılan binalar topluluğu olduğu söylenebilir. Döneminin çağdaş okulları ile eşdeğer nitelikteki bu binalar topluluğunda öğretim yapan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane gerek binaları gerekse idareci, öğretmen ve öğrencileri ile Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki idari düzeni ve devlet yapısını yenileme çalışmalarının merkezinde olmuş, bu niteliğini ülkenin geçirdiği siyasi çalkantılar, yok oluş ve yeniden var oluş sürecinde de sürdürmüştür. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin kökeni olan Mekteb-i Mülkiye'nin günümüzde Cağaloğlu Anadolu Lisesi kullanımında olan İstanbul Merkez Kampüsü'nde toplumsal hafızada ve yakın tarihimizde iz bırakan

anılarının sergilendiği bir Müze açılması, geçmişle bugünün bağlanması, yönetici ve devlet adamı yetiştirme konusunda geleceğin tasarlanması için önemli bir adım olacaktır.

YILLAR	İSTANBUL'DAKİ MEKTEB-İ MÜLKİYE BİNALARI	NAZIR VE OKUL MÜDÜRLERİ	OSMANLI PADIŞAHLARI		
1859	1- Ticarethane	1. Müderris Cemal Bey	Sultan Abdülmecid Han		
1860					
1861					
1862					
1863					
1864	2- Sedefçiler Nuri Efendi / Asım Paşa Konağı	2. Müderris Hilmi Bey	Sultan Abdülaziz Han		
1865					
1866	3- Vefa'da Kâğıt Bina				
1867					
1868					
1869					
1870					
1871					
1872					
1873					
1874					
1875					
1876				Sultan V. Murad Han	
1877	4- Mekteb-i Mülkiye için inşa edilen Divanyolu Mekteb-i Mülkiye-i Şahane binaları			3. Nazır Müşir Ali Nizami Paşa	Sultan II. Abdülhamid Han
1878				4. Abdurrahman Şeref Efendi	
1879					
1880					
1881					
1882					
1883					
1884					
1885					
1886					
1887					
1888					
1889					
1890					
1891					
1892					
1893					
1894					

1895			
1896			
1897			
1899			
1900			
1901	4- Mekteb-i Mülkiye için inşa edilen Divanyolu Mekteb-i Mülkiye-i Şahane binaları	5. Hacı Recai Efendi	Sultan II. Abdülhamid Han
1902			
1903			
1904			
1905			
1906			
1907			
1908			
1909	5- Zeynep Hanım Konağı	6. Mehmet Celal Bey	Sultan V. Mehmed Reşad Han
1910		7. Hacı Mehmet Rakım Açıkalin	
1911			
1912	6- Cağaloğlu Hasan Fehmi Paşa Konağı	8. Mehmet Hikmet Bey	
1913			
1914			
1915	Mekteb-i Mülkiye bir kanun-u muvakkatla ilga edildi	9. Hüseyin Nazım Bey	
1916			
1917			
1918	7- Yıldız Sarayı Yaveran Dairesi		
1919	8- Kabataş Ethem Paşa Konağı		
1920			
1921	9- Aksaray Redif Paşa Konağı	10. Mehmet Süreyya Bey	
1922	10- Gülhane Parkı Karşısındaki Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi		
1923			
1924			
1925	11- Yıldız Sarayı Yaveran Dairesi	11. Hüseyin Nazım Bey	
1926			
1927		12. Prof. Mesut Zeki Alsan	
1928			
1929		13. Ahmed Hamid Ongansu	
1930			
1931			
1932			
1933		14. Şükrü Baban	
1934			
1935			
1936	Atatürk'ün direktifi ile Ankara'ya nakil	Prof. Emin Erişilgil	

Kaynakça

Alman Mavileri 1913-14 tarihli İstanbul Sigorta Haritaları.

Bezmîâlem Valide Sultan Vakfiyeleri, Vakfiye No.14, VGMA, Kasa No. 11.

Findley, Carter V. *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Cemal Tukin, *Siyasi İlimler Mecmuası (Mülkiye)*, “Tarihi Vesikalar”, 2 Teşrin 1939, Sayı 104.

Ceride-i Havadis Sayı 923 9 Recep 1275 /12 Şubat 1859.

BOA DUİT 115/21.

BOA DUİT 115/53.

BOA İ.MMS 12/519-1.

BOA İMVL 411/17887.

BOA İMVL 503/22764.

BOA İrade-i Dahiliye 467/31234.

BOA Maarif İradeleri MM 1317/3.

İhsan Birinci, “Ahlâk Zabıtası'nın Tarihçesi”, *Polis Dergisi*, Yıl 12, Sayı 161, s. 17-18.

Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul, H.1338/M.1919-20.

Mekteb-i Mülkiye'yi Şahane Etraf ve Havalisi Haritası, Efdaleddin (Tekiner), 1 Eylül 1892, İstanbul Üniversitesi Kıymetli Eserler Kütüphanesi.

Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1968)*, Cilt 1-2-3, Ankara 1968.

Mücellidoğlu, Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Mekteb-i Mülkiye ve Siyasal Bilgiler Okulu*, Cilt 1-2, Ankara, 1954.

Pilehvarian, Nuran Kara, “19.YY. Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişimler ve Mimari Yansımaları”, *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı: Uluslararası Bir Miras*, Ocak 2000, İstanbul, s. 142-148.

Pilehvarian, Nuran Kara, “Divanyolu Valide Mektebi/Darülmaarif 1266/1850”, *Osmanlı*, Güler Eren, Kemal Çiçek, Cem Oğuz (Ed.), Kültür ve Sanat Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 10, Ankara, 1999, s. 490-496.

Pilehvarian, Nuran Kara, *Bezmîâlem Valide Sultan Yapıları*, Yayınlanmamış Doçentlik Çalışması, İstanbul, 1996.

Pilehvarian, Nuran Kara, Muzaffer Tıraş, *Mektebi Mülkiyenin İstanbul Yılları*, İstanbul 2013.

Nuran Kara Pilehvarian, Osmanlı Devleti'nin İlk Sivil Lisesi: Valide Mektebi/Darülmaarif 1266/1850 “/Darülmaarif- Valide School The First Ottoman Civil High School 1266 / 1850, 11th International Congress of Turkish Art / 11.Uluslararası Türk Sanatları Kongresi, Utrecht- The Netherlands, August 23-28, 1999, www.let.uu.nl/oosters/EJOS/EJOS-1.html.

Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi C.1-2*, İstanbul 1940.

Pervititch Haritaları (1922-1945).

Sultan II. Abdulhamid Han Albümleri İstanbul Üniversitesi Kıymetli Eserler Kütüphanesi Fotoğraf Arşivi.

Takvim-i Vekayi Sayı 425, H.1266/M.1850.

Takvim-i Vekayi Sayı 567, H.1275/M.1859.

Takvim-i Vekayi, Sayı.815, 27 Rebiyülahir 1282/19 Eylül 1865, s. 2, st1-2.

TÜRK DEVRİMİ, DEMOKRASİ VE SOL: TURAN GÜNEŞ'İN SİYASİ FİKİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

H. Seçkin ÇELİK*

Turan Güneş, özellikle 1970'li yılların en önemli ve orijinal politik ve entelektüel kişiliklerinden biridir. Genç yaşlarından itibaren politik meselelere ilgi duymuş, hem Türkiye'nin modernleşme ve demokratikleşme sorunları üzerine düşünmüş hem de aktif siyasette yer almıştır. Denebilir ki entelektüel özellikleri politik yaşamını, politik yaşamı da entelektüel yaşamını beslemiştir. Kitaplar, makaleler ve köşe yazılarıyla Türkiye'nin sorunlarına entelektüel ve politik müdahalelerde bulunmuş olması sebebiyle, arkasında okunacak ve değerlendirilecek bir hayli malzeme bıraktığı söylenebilir de, akademik çevrelerde onun fikir dünyası ve politik yaklaşımları hakkında çok sayıda çalışma olduğunu ifade etmek mümkün değildir.¹ Bununla birlikte, kanaatimizce, Turan Güneş halen incelemeye ve tartışmaya değer önemli noktaları tartışmış bir fikir adamı ve politikacıdır.

Bülent Ecevit'in liderliğini yaptığı ortanın solu akımındaki etkilerinden ötürü muhaliflerince "Mülkiye Cuntası" olarak adlandırılan grubun şefi² konumundaki Güneş, herhalde 20. yüzyıldaki en dikkate değer "Mülkiye hocası" politikacılardan biridir. Gerçi Güneş bu tanımlamayı hiçbir zaman kabul etmemiştir ama, "Mülkiye"nin Türk siyasal hayatında çok etkili olduğu bir dönemde politik kariyerinin zirvesine çıktığı düşünüldüğünde, Güneş'le "Mülkiye etkisi"ni birbirinden ayırmak kolay değildir.

Bu çalışmada Turan Güneş'in en genel anlamda alırsak Türk modernleşmesi üzerine görüşlerini analiz edeceğiz. Ancak belirtmek gerekiyor ki Güneş'in modernleşme sorunları arasında daha fazla eğildiği hususlar vardır. Bunlar Türk modernleşmesi ve Türk aydınının bu süreçteki konumu, demokratikleşme/siyasal liberalleşme ve sol siyasetin bu sürece nasıl katkıda bulunup yön verebileceğidir. Bu bakımdan Güneş'in görüşlerini bu üç eksenle ele almaya çalışacağız.

* Dr., H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, seckincelik2@gmail.com.

1 Hemen tespit etmekte fayda var; çalışmanın devamında göreceğimiz üzere, Güneş, Batılılaşma yanlısı; ama kimi zaman anti-entelektüalist boyutlara varacak derecede anti-elitisttir; anti-elitisttir ama muhafazakâr değildir; ilericidir; ama doktriner anlamda solcu değildir. Onun tam anlamıyla atipik bir entelektüel oluşu, belki de, ilgiye yol açacağı yerde, görüşlerinin Türkiye'deki hâkim siyasi eğilimlere tam oturtulamamasından ötürü, ilgisizlik doğurmuştur. Bu çalışma, bilhassa 1960-70'lerin atipik bir entelektüelini anlama gayretinin bir sonucudur.

2 Erol Çevikçe, *CHP ile Bir Ömür*, İstanbul, Medyamen Yayınları, 2012, s. 155.

Güneş'in görüş ve yaklaşımları zaman içerisinde gelişmiş ve olgunlaşmıştır. Dolayısıyla metodik açıdan bu tarihsel gelişim çizgisinin üzerinde durulması gerekmektedir. Diğer yandan, hem fikir adamlarının hem de politikacıların tezlerinin ve davranışlarının anlaşılmasında, kişilik özelliklerinin yanı sıra içinde buldukları tarihsel şartlar, içinden çıktıkları sosyal ortam ve elbette düşünsel ve siyasi açıdan hangi tezlerle mücadele halinde oldukları önemli anahtarlar sunar. Çalışma boyunca Güneş'in görüşleri ele alınırken, bu hususlar göz önünde tutulmuştur.

Bu bağlamda Güneş'in modernleşme, demokratikleşme ve sol ile ilgili fikirlerini ele almadan evvel, onun genç yaşlarından itibaren içinde bulunduğu çevreye karşı geliştirdiği tepkilerden başlayarak gelecekte ortaya çıkacak daha olgun³ Turan Güneş'e ilişkin ipuçlarını araştırarak işe başlamak, yerinde olacaktır.

1. Babalar ve Oğullar: Bir Cumhuriyet Çocuğunun Tepkileri ve Liberal Muhalefet Yılları

Turan Güneş 1922 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Ailesi Kandıra eşrafındandır. Babası Hurşit Bey sıkı bir Kandıralı olduğu için, aile açısından Kandıra'nın önemi büyüktür ve Turan Güneş de bu sebeple doğum yeri farklı olmasına rağmen resmi kayıtlarda Kandıra'da doğmuş gözükmektedir.⁴ Güneş ailesi, zamanla Kandıra'nın birkaç önemli ailesinden biri haline gelmiştir. CHP'li akademisyen ve politikacı Nihat Erim'in ailesi de bunlardan biridir ve hemen belirtmek gerekir ki Güneş ailesi de CHP'lidir.

Turan Güneş, bir eşraf çocuğu olmanın sağladığı avantajla Saint Benoit ve Galatasaray Lisesi gibi okullarda okuduktan sonra, ilginç bir kararla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Şarkiyat Bölümü-İslami İlimler Şubesi'ne kaydolmuştur. Ancak daha sonra öğretim üyesi yetersizliğinden buradaki eğitimine devam edememiş ve istemeyerek de olsa Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştur. Burada bile ilk başta aklında A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kaydolmak vardır; ancak zamanla hukuku sevmiş ve sınıf birinciliğine kadar yükselmiştir.⁵

"Hareketli ve haşarı" bir çocuk olarak bilinen⁶ Güneş, çok küçük yaşından itibaren kendinden bekleneni yapmak yerine farklı bir rotayı izler ya da izlemek ister görünmektedir. Dolayısıyla Güneş'in itirazcı ve muhalif eğilimler taşıdığını çok küçük yaşlarından itibaren teşhis edebilmek mümkündür. Onun bu özelliği, dönemin şartları ve havasıyla da birleşince, 1946'da ailesinden politik olarak farklı bir çizgiye kayan bir kişi ortaya çıkmıştır.

3 Bu ifadeyi düşünsel ve politik kişiliği daha oturmuş, anlamında kullanıyorum.

4 Cemal Fedayi, *Kandıralı Profesör Turan Güneş: Hayatı, Düşüncesi, Kişiliği*, Kadim Yayınları, Ankara, 2000, s. 7

5 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 10-11.

6 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 11.

Atatürk döneminden itibaren Türkiye'nin modernleşmesi konusunda aydınlanmacı-otoriter bir yöntem benimsenmişti. Demokrasi, bizzat Atatürk tarafından yazdırılan *Medeni Bilgiler* kitabında diğer rejimlerle karşılaştırılıp en üstün ve cumhuriyet idaresine en uygun rejim olarak övülmüştü. Çeşitli dillerden yapılan çeviriler de, okumaya meraklı gençler için fikrî beslenme kaynakları sunuyordu. Bilinçli olarak atılan bu temel, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ortamında dünya görüşü itibariyle CHP'ye yakın ve hatta ileride yine İnönü liderliğindeki CHP'de siyaset yapacak gençler arasında dahi tek parti idaresine karşı memnuniyetsizlik gösterecek gençlerin yetişmesine yol açmıştı. Bunlardan biri Nermin Abadan'dı. Abadan, tek parti dönemi henüz sona ermediği için protestonun fakülteye gelen devlet yetkililerine ilgisiz ve kayıtsız davranarak gerçekleştirildiğini hatırlamaktadır.⁷ Benzer bir anı, Turan Güneş tarafından da aktarılmaktadır. Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in üniversitelere yaptığı ziyarette "Millî Şef'in oğlu Erdal İnönü'yü, Ernst Mach'ın kitabını çevirmiş olmasından dolayı övmesi ve "ben her sabah Millî Şef'in huzuruna giderken görevlerimi yerine getirebildim mi, diye heyecan duyarım" şeklinde konuşması Güneş'in canını sıkımsı, "şef ve ailesi"nden bahsedilmesini uygun bulmamıştı. Bunun üzerine cebinden çıkardığı bir zinciri sallamaya başlamış ve Yücel de bunu görmüştü. Yücel'in bunu terbiyesizlik olarak algılaması ve bundan şikâyet etmesi üzerine bir genelge yayımlanmış ve talebe cemiyetleri büyüklere saygısızlıkla ilgili uyarılmıştı.⁸ Cumhuriyetin yetiştirdiği gençler, daha demokratik ve özgürlükçü bir ortam istiyorlardı. Güneş'in ilk muhalefeti, bu ortamda, tek parti yönetimine karşı geliştirdi.

1946, Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir yıldır. Güneş, o yıl fakültenin Esas Teşkilat Hukuku Kürsüsü'nde asistan olmuştu. Kandıra'daysa yeni kurulan Demokrat Parti örgütlenmeye çalışıyordu. Güneş'in ailesi CHP'li olmanın ötesinde, Kandıra'da CHP teşkilatının kurulmasına öncülük etmiş, Turan Güneş'in ağabeyi Reşat Güneş, burada CHP İlçe Başkanlığı bile yapmıştı. Ancak Turan Güneş farklı kanaatteydi. DP kurucularının CHP'li ilçe yöneticileri karşısındaki tavırlarını çekingen bulmuş ve onlara cesaret vermek için DP'ye üye olmuştur. Ailesiyse bu tutuma karşı oldukça tepkiliydi.⁹ Kuşku yok ki bütün bu davranışlar ne Güneş'in kişiliğinden ne de sosyal konumundan soyut olarak yorumlanamaz. Hasan Âli Yücel gibi güçlü bir bakanın gözünün içine baka baka zincir sallaması da CHP'li yöneticilerden DP'nin kurucuları bile çekinirken onları 24 yaşında bir genç olduğu halde adeta "himayesi" altına almak istemesi de bunlarla iç içedir. Burada Cumhuriyet dönemi eğitiminden geçmiş ama tek parti anlayışına karşı tepkili, Kandıralı güçlü bir eşraf ailesinin muhalif kişilikli genç evladının özgüvenli, zayıfı himaye eden ve eleştirel yaklaşımının bir bileşimini görmek mümkündür. Genç Turan Güneş hem aile otoritesine hem de rejimin otorite figürüne karşı kendi kişiliğini ortaya koymaktadır.

Aldığı hukuk eğitimi, Güneş'in muhalif kişiliğine başka bir entelektüel çıkış açmış, onu modern düşünce ve siyaset açısından şekillendirmeye başlamıştır. Bu etki,

7 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 12.

8 Mehmet Barlas, *Türkiye'de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2000, s. 176-177.

9 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 13-14.

onu kendisinin bile yaşarken anlamak durumunda kaldığı tutum ve tavırlara itmiştir. 1954'te DP'den milletvekili seçilen, 1955'te ispat hakkı meselesinden ötürü DP yönetimiyle ipleri koparıp Hürriyet Partisi'ne katılan Güneş'in tüm bunları planlayarak hareket ettiği elbette söylenemez. Ancak 1955'ten sonra Güneş'in muhalefeti *Forum* dergisi çevresinde ifadesini bulan liberal-demokrat çizgide ortaya çıkıyor ve esas olarak bu kez DP'yi hedef alıyordu. Güneş, bu yeni doğrultusunda, Mülkiye çevresiyle bilhassa Turan Feyzioğlu'yla sürekli irtibat halindeydi. DP içindeyken imzasız olarak *Forum*'da yayımlanan eleştirel yazılarının yanı sıra,¹⁰ 1956'da yayımlanan *Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi* adlı kitabıyla¹¹ parlamenter ve çoğulcu bir rejimin savunusunu yapıyordu. Turan Güneş'in vefat edene kadar siyasal açıdan liberal demokrat bir yaklaşımı koruduğu düşünüldüğünde, siyasal liberalizmin onun görüşlerinde merkezi bir yer tuttuğu rahatlıkla ileri sürülebilir. 1946-1950 arasında CHP'ye, 1955-1960 arasında DP'ye karşı muhalefetindeki ana renk, siyasal liberalizmdir.

Bununla birlikte Hürriyet Partisi aldığı oy bakımından zayıf, kendi içinde düşünsel bütünlük taşımayan bir muhalif entelektüeller partisi olmaktan pek ileriye gidemeyince, aydın kesim nezdinde giderek artan ölçüde demokrasi bayrağını taşıyan parti durumuna gelen İnönü CHP'sine katılmıştır.¹² Güneş'in sosyal meselelere ve kalkınmaya ilişkin yeni bir gündem geliştirmesi, Türkiye'nin şartlarıyla bağlantılı olarak 1960'larda ortaya çıkmıştır.

2. Huzursuz Bir Entelektüelin Yeni Fikri ve Siyasal Gündemi

Hürriyet Partisi'nde “dahi çocuk” olarak kabul gören¹³ Güneş'in küçük yaşlarından beri gözlenen özgüveni iyice gelişmiş durumdadır. Yine de bu hırslar o sırada politik olmaktan çok entelektüeldi. Bağımsız ve muhalif kişilik yapısına sahip biri olarak Güneş'in politika konusundaki tavrı iddia ile bırakıp gitme arasında bir yeredir. Türk politika sahnesinde yer almak istemektedir ama, bu sahenin oyuncularını pek beğendiği de söylenemez.

Entelektüel açıdansa, Güneş'in yazılarını okuyan herhangi biri, onun Türk aydınlarına kimi kez eleştirel kimi kez küçümseyici bir nazarla baktığını görmeden edemez. Ona göre Türk aydını kestirmeden sonuçlara ulaşmak isteyen, düşünce tembeli bu sebeple de yüzeyseldir. Yazılarında “işin özünü ve doğrusunu” anlatma, bu anlamda uzmanlık bilgisini konuşturma, özgüvenle sarmalanmış bir biçimde okuyucuya sunulmaktadır. Onun toplumu değil aydınları ve yöneticileri eleştirmeye eğilimli tutumunda Yakup Kadri'nin *Yaban* romanını hatırlatan bir yön bulunsa da, bahsettiği şeyin bu tarz bir aydın misyonerliği olmaktan tamamen uzak olduğunu göreceğiz. Kesin

10 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 26-30.

11 Turan Güneş, *Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1956. Bu eser Güneş'in doçentlik tezidir.

12 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 32-44.

13 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 35.

olansa Güneş'in Türkiye'deki entelektüel ve politik ortamı az gelişmiş bulduğudur.¹⁴ Düşüncelerine güvenmekte, bunu politik mecrada da ifade etmek istemektedir ancak İnönü liderliğindeki CHP'de kolektif bir liderlik söz konusu değildir. Politik ve entelektüel açıdan bu huzursuz kişiliği anlaşılmasın, Güneş'in politik kariyerini aydınlatmak da zordur. En geriden başladığımızda karşımıza şöyle bir çizgi çıkacaktır: Ailesine rağmen DP'ye destek ve himaye, DP'nin iktidara gelişi, DP'den siyasete girme, bir sene sonra kopuş ve yeni bir muhalif partiye katılma, oradan ilk muhalefet bayrağını açtığı CHP'ye geçiş, 60'ların sonunda siyasete daha etkin katılım, 70'lerin başında CHP içinde ortanın soluna ve kolektif liderliğe daha uygun bulunduğu Ecevit'i tutarak İnönü'ye muhalefet, Ecevit'le birlikte yıldızın parlaması ve iktidara gelişi, 70'lerin sonuna doğrusu Ecevit'le anlaşmazlık ve ona karşı muhalefet.

Güneş'in Türkiye'deki politik ve entelektüel ortama karşı dile getirmek istediği çok eleştiri vardı; ama onu sadece eleştiri yapan biri olarak görmek mümkün değildir. Güneş, tarımsal kalkınmadan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girmenin getiri ve götürülerine, liberal demokrasinin gereklerinden sol siyasetin izlemesi gereken rotaya kadar çok çeşitli konularda yazılar yazmış bir entelektüeldir. Dolayısıyla yazılarında hem yeni bir siyaset arayışı hem de bunu temellendirmek için derinlikli bir entelektüel yaratım çabası görmek mümkündür.

3. Türkiye'de Modernleşme ve Devrim

Turan Güneş'in de başlıca bir figürü olduğu ortanın solu hareketi, Türk toplumunun içinde bulunduğu yeni evrede yeni problemlerle karşı karşıya olduğu görüşünden hareketle, parti ideolojisini yeniden tanımlamaya çalışmış ve bu çerçevede "Türk devrim tarihini" de eleştirel bir gözle yeniden okumuştur.¹⁵ Tarihte bir görüşün ya da siyasal programın aşılmasıyla ilgili her durumda olduğu gibi, burada da yeni kadrolar geçmişte yapılanları kimi zaman indirgeyici boyutlara varan bir tarzda ele almışlardır. Eleştirinin ötesinde hafifsemeye varan yorumlar elbette ortaya çıktığı günden beri tepkiyle karşılanıyordu. Ancak Turan Güneş'in ve ortanın solu hareketinin kimlerle mücadele halinde ve hangi tezlere karşı kendi duruşlarını oluşturduklarını saptamakta fayda vardır. Bunun yanı sıra, bir siyasal programı aşmaya çalıştıkları yani kendi yorumlarına göre

14 Güneş, 1961'deki bir yazısında kendi deneyimini şöyle yorumluyor: "Bir şeyi açıkça itiraf edeyim: Ben kaç yıldır siyasi hayatın içinde ve ileri gelen siyasetçilerimizin yanındayım. Toplumumuzun herhangi bir meselesini derinlemesine konuştuğumuzu hatırlamıyorum.(...) Herkes başa geçmek için yarışır, çekişir, ama başa geçince ne yapacağını hiç düşünmez. Onun için de sorumluluk yerine gelince şaşırır kalır. Bütün bunlar, siyasi hayatımızın tam bir fikir yoksulluğu içinde bulunduğunu, siyasetçilerimiz gibi düşünürlerimizin de, doğrusu bu ya, kendilerinden bekleneni yapmadığını gösteriyor." Bkz. Turan Güneş, *Türk Demokrasisinin Analizi*, Hurşit Güneş (der.), İstanbul, Agora Kitaplığı, 2009, s. 74.

15 İ. Ömer Atağenç, *Kemalizmin Soğuk Savaş Tecrübesi: Sağ Kemalizm Üzerine Bir Deneme*, İstanbul, Kriter Yayınları, 2019, s. 167.

partinin “devrimcilik” ilkesini uygulamaya soktukları için, nasıl bir psikoloji ile hareket ettiklerini hatırlamakta da yarar vardır.

Turan Güneş,¹⁶ Türk Devrimi’ni analiz ederken öncelikle devrimi yapanların toplumsal kökenlerini ele almıştır. Demokrasiyle ilgili kısımda daha ayrıntılı ele alacağımız üzere temel ayrışmanın yöneten-yönetilen, halk-bürokrasi üzerine şekillendiği Osmanlı’da, modernleşme reformları da devlet tarafından yetiştirilmiş bürokratlar tarafından başlatılmıştı. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde de yönetici kadronun sosyal kaynakları, Tanzimatçılardan farklı değildi ve bu ikili yapı o sırada halen devam etmekteydi. Devlet -daha önce de olduğu gibi- sivil topluma dayanarak şekillenmediği için, 1923 Devrimi toplumdan gelen talepleri değil aydın ve bürokratların özlemlerini ve siyasal programını yansıtmaktaydı. Ancak bu siyasal programı nasıl anlamalıdır? Atatürkçülük ya da Kemalizm adı verilen bir ideoloji olarak bu programı tanımlamak olanaklı mıdır?

Güneş’e göre Atatürk, Türkiye’de Batı tipi bir devlet ve toplum kurmaya çalışıyordu. O, bundan farklı bir model önermiş değildi. “Kendine temel saydığı bazı inançları, doğrultuları” vardı; ama, siyasal, ekonomik, toplumsal alanları kapsayan ayrıntılı ve farklı bir görüş anlamda -örneğin Marksizm gibi- bir Atatürk ideolojisinden bahsetmeyi doğru bulmuyordu. Atatürk bir ideolog değil, bir politikacıydı. Vefatından kısa bir süre önce, 10 Kasım 1979’da *Aydınlık* gazetesi tarafından düzenlenen açık oturumda yer alan görüşleri bu açıdan dikkate değerdir. *Atatürk’ün Bugünkü Önemi* başlığıyla bir kitap halinde yayımlanan oturumdaki konuşmalarda, Güneş, altı ilkeyi ayrıntılı olarak incelemeye yahut onları yeniden yorumlamaya hiç yönelmemiş ve Atatürk’ün mirasından bahsederken milli onur, bağımsızlık, geniş cephe stratejisi, gerçekçilik gibi ideolojiyle ilgili hemen hiçbir yönü bulunmayan hususlara değinmiştir. Güneş’e göre, 1919-1938 dönemindeki toplumsal yapının içinde şekillenen uygulamaları esas alıp bunlara Atatürk’ün ideolojisi denirse bu hem doğru olmaz hem de bu durumda söz konusu ideoloji tutucu bir mahiyet gösterirdi.¹⁷

16 Turan Güneş, *Araba Devrilmeden Önce*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1983, s. 99-100.

17 Turan Güneş, Turan, Emre Kongar ve Doğu Perinçek, *Atatürk’ün Bugünkü Önemi*, İstanbul, Aydınlık Yayınları, 1980, s. 32. Turan Güneş, Atatürk’ün isminin tutucu ve temelsiz itirazlar için öne sürülmesinden rahatsızlık duyan biriydi ve bunu da fikir yoksulluğuyla ilişkilendirmekteydi. CHP’deki sosyalizm tartışmaları sırasında görülen bu tür bir çıkışa alaycı bir üslupla şöyle yanıt vermişti: “Türk siyasi hayatında tabu sayılan ve birçok kişinin kafasında ve gönlünde şüpheler, korkular uyandıran kelimeler vardır. Bunlardan biri de sosyalizmdir. 1956 yılında Hürriyet Partisini kurarken, programın hazırlanmasında Aydın Yalçın da vardı. Kuruculardan bir milletvekiline bir diğeri Aydın Yalçın’ın sosyalist olduğunu (...) söylemiş. Bu arkadaş bize geldi sosyalist bir program istemediğini söyledi. Hangi maddede sosyalizm olduğunu sorduk. Bunu bilemeyeceğini, fakat sosyalizm istemediğini söyledi. CHP içindeki sosyalizm tartışmasının başlangıcı bundan farklı değildir. Sosyalizm iyi bir şey olsaydı, Atatürk kabul ederdi gibi iptidai düşünceleri bir kenara bırakıyorum. Mamafih, toprak reformu iyi bir şey olsaydı Atatürk yapardı sözünün birgün söyleneceğinden korkuyorum.” Bkz. Turan Güneş, “Yeni Şartlar Karşısında CHP”, *Milliyet* (26 Nisan 1967).

Turan Güneş, Atatürk 'ü gerçek bir devrimci olarak tanımlıyordu;¹⁸ ancak onun devrimleriyle yaratılmak istenen noktaya 1960'larda gelinmişti. 1960'larda Türk toplumunda sınıflar iyice belirginleşmiş ve yeni bir siyaset ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Ortanın solu, 1923 Devrimi ile kurulan temel üzerinden bu yeni siyaset anlayışını temsil edecekti. Hiç şüphesiz henüz ne yüksek oranda şehirleşmiş ne istenilen ölçüde sanayileşmiş ne okuma-yazma oranlarını arzu edilen ölçülere ulaştırabilmiş 1960'lar Türkiye'si'nin Atatürk'ün hedeflediği ve özlemini duyduğu yer olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak Güneş'in bu fikri altı çizilmesi gereken bir varsayımı beraberinde getirmektedir: Türk Devrimi birtakım sosyo-kültürel değişiklikler getiren siyasal bir devrimdir ve bu anlamda devrim tamamlanmış, başarılı olmuştur. Bundan sonra Türkiye'de esas niteliği yeterince anlaşılamayan demokrasiyi geliştirmek ve sosyo-ekonomik değişime cevap veren sosyal reformlara yönelmek gerekmektedir. Nitekim 1960'lardan itibaren altyapı devrimi ihtiyacı sol çevrelerde ifadesini bulmaya başlamıştı; bu çizgiyi savunanlardan biri de *Yön* dergisi çevresiydi. Turan Güneş de *Yön* Bildirisi'ni imzalayanlar arasında yer alıyordu.¹⁹

Ortanın solu hareketinin ve doğal olarak onun bir parçası olan Turan Güneş'in tercih ettiği ifadelerden biri "asıl devrim" ya da "esas devrim"dir. Örneğin 1946'da karar tamamen tek parti dönemi yöneticilerince alınmış olmasına karşın 1946'da "esas devrim" olmuş, halkın siyasete etkin katılımının önü açılmıştır.²⁰ CHP'nin 1969 Düzen Değişikliği Programı'nda Türkiye'de yapılması gereken "asıl devrim", "gerçek devrim" altyapı devrimi olarak ifade edilmiştir, "yani üretim ilişkilerini yeniden düzenleyen ve ekonomik güce el değiştiren devrim".²¹ Bu devrim de ancak halkla birlikte yapılabilirdi. Tam olarak bu noktada hem sağ kanat Kemalistlerle hem de "bürokratik sosyalist" olarak niteledikleri ve jakoben bir metotla alt yapı devrimlerinin tamamlanmasını isteyen sol gruplarla ayrı düşüyorlardı.²² Elbette 1923 Devrimi'ni hafifser görünen ifadeler parti içi çekişmelerde sağ Kemalistler için kullanışlı argümanlar sağlayacak; reddi miras tartışmalarını ateşleyecekti.

Turan Güneş, daha önce aydın ve bürokratların özlem ve projelerini yansıttığını düşündüğünü belirttiğimiz Türk Devrimi üzerine yeniden eğilirken, bir metot olarak halk tarafından yapılanların nasıl algılanmış olabileceği üzerinde durmayı benimsemiştir. Örneğin bir yazısında,²³ Köy Enstitüleri üzerine dengeli ve aydınlatıcı bir değerlendirme yapmış; Mehmet Barlas'la yaptığı röportajda yine enstitülerin saldırıya uğrama nedenini sanayileşme arzusuyla değil doğrudan gericilikle ilişkilendirmiş;²⁴ ancak aynı röportajda Köy Enstitülerini bir tür aydın fantezisi sayan düşünceler de ileri sürmüştür:

18 Güneş, Kongar ve Perinçek, *Atatürk'ün Bugünkü Önemi*, s. 36.

19 Mustafa Çolak, *Bülent Ecevit: Karaoğlan*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 128-130.

20 Turan Güneş, "Devrimin İki Anlamı", *Hür Vatan* (2 Nisan 1962).

21 *CHP'nin Düzen Değişikliği Programı*, Ankara, Ulus Basımevi, 1969, s. 123.

22 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 76.

23 Güneş, *Türk Demokrasininin Analizi*, 103-105.

24 Barlas, *Türkiye'de Darbeler*, s. 180.

Biliyorsunuz köy okullarını da köylüler yaparlardı. Bir garip devrimcilikti ya... Onun için olur olmaz zamanlarda, mesela ürünü kaldırma zamanında dahi valiler zorla köylüleri okul yapmaya gönderirlerdi. Senenin belli aylarında belli işleri yapmak zorunda olan köylüler bu zamanlarını böyle oldukça teorik okuma-yazma öğrenmek için bina yapımına²⁵ ayırdıkları zaman bunun belli bir tepki ile karşılanacağını kabul edersiniz. Bunları şunun için söylüyorum: Böyle soyut, yarı tutkuya, yarı romantizme, yarı hayale dayanan birtakım kuramsal kavramları veya kuralları, baştan “Devrimci”, “Sağcı”, “Solcu” diye ayırıp sonra bunun toplum içindeki gerçek boyutlarını aramadan etkilerini, tepkilerini yoklamadan uygulamaya kalkmak, çoğu kez ters sonuçlanır. Bu, Türkiye’de sanıyorum özellikle seçkinlerin oldukça yaygın hastalığıdır.²⁶

Kuşkusuz Güneş’in görüşleri tartışmaya açık olsa da, devrimci uygulamalara yönelebilecek tepkileri anlamak bakımından halkın nabzını iyi tutma, zaman içinde ortaya çıkan problemleri saptama ve çözüme gibi hususlara önem vererek ilerlemenin daha doğru bir strateji olduğunu öne sürmesi bakımından değerlendirmeleri önemlidir. Aslında o, bir başka açıdan da, Osmanlı’dan kalma ikili yapının süregitmesinin devrimleri halkın nabzını iyi tutarak yürütme noktasında handicap oluşturduğuna dikkat çekmektedir.

Turan Güneş’e göre modernleşen bir ülkede ortaya çıkan problemleri çözmek konusunda Türk yöneticilerinin/aydınlarının bir başka handicapı da düşünce tembelliğidir. Kimi zaman anayasa, kimi zaman Köy Enstitüleri, kimi zaman plan her türlü sorunu çözecek tılsımlı kavramlar gibi ele alınmakta ve bunlar üzerinden de mezhep çatışması katılığında toplum kamplara ayrılmaktadır.²⁷ Turan Güneş hiçbir kurum ve kavrama görmesi gereken işlevden fazlasının verilmesine sıcak bakmamıştır; onlara her şeyi çözecek ya da mahvedecek boyutlar atfedilmesi, hem katı siyasal çekişmeler doğurmakta hem bu kavram ve kurumlara zarar vermekte hem de bir süre sonra sorunların çözülmediği gerçeğiyle yüzleşilmek zorunda kalınmaktadır.²⁸ Güneş bu noktadan hareketle, sayılan tüm bu konular üzerine iki kamptan birinin tezlerini dogmatik biçimde benimsemekten kaçınan bir düşünsel rota izlemiştir. Kanımızca incelemelerinde vardığı sonuçlardan ziyade, siyasal, toplumsal ve iktisadi sorunlara yönelik Güneş’in kuşkucu yapısından da beslenen bu yöntem, özgün bir mahiyet göstermektedir.

Bu başlık altında son olarak, Türk Devrimi’nin temel bir ilkesi olması ve ortanın solu hareketi içinde tekrar tartışmaya açılması bakımından, Güneş’in laiklikle ilgili görüşlerini ele alacağız. Daha önce işaret edildiği üzere Turan Güneş üniversite eğitimini İslami İlimler ya da Arap Dili ve Edebiyatı alanlarında yapmak istemiştir. Bu tercihinde Güneş’in inançlı bir kişi olmasının²⁹ etkili olduğunu düşünmek akla uygundur. Ancak bu ilgisi onu laiklik fikrinden uzaklaştırmamış; aksine, yaptığı okumalar hem bilgisini

25 Metinde ayırımına diye geçmektedir ancak herhalde yapımına denilmek istenmiştir.

26 Barlas, *Türkiye’de Darbeler*, s. 179.

27 Güneş, *Türk Demokrasisinin Analizi*, s. 66.

28 Güneş, *Türk Demokrasisinin Analizi*, s. 104-105, 163-164; Barlas, *Türkiye’de Darbeler*, s. 179.

29 Fedayi, *Turan Güneş*, 328.

arttırmış hem de İslamcı harekete ilişkin kuşkularını bilgisel bir temele oturtmuştur.³⁰ Yine de onun laiklikle ilgili takip edilecek parti stratejisi hakkında bazı yeni fikirleri vardı. Öncelikle sol bir partinin sürekli kültür konularını ve laikliği vurgulaması, kitlelere erişimi zorlaştırıyordu. Gerçekten de bu görüş 1969'dan itibaren partide de kabul görmüştü. Öyle ki 1969 Seçimi öncesinde parti örgütünden bir genelge ile ilerililik-gericilik tartışmasına mecbur kalınmadıkça girilmemesi istenmişti.³¹ Güneş, halkla duygudaşlık yakalamaya önem veren bir politikacı olduğu için,³² laiklik konusunda da bunun parti ile kitle arasında bir soğukluk konusu olmasını yanlış bulmuştur. Bu çerçevede Ecevit'in ortaya attığı yeni formül, "inançlara saygılı laiklik"tir. Güneş'in kızı Ayşe Ayata, Güneş'in biyografisini kaleme alan Fedayi'ye, babasının laiklikle ilgili görüşlerinin en başta Bülent Ecevit'i etkilediğini söylemiştir.³³ Elbette bunun yeni bir laiklik tanımı değil, halkla ilişkiler stratejisi olduğu çok açıktır.³⁴ Yoksa Ecevit³⁵ de Güneş de düşünce ve vicdan özgürlüğünü temin eden laiklik olmadan demokrasinin yaşamayacağını düşünmekteydiler.

Ancak parti hem sol parti olma vasfını belirginleştirmek hem de bunu kitlelere duyurabilmek için ileriliciliği yeniden tanımlama yoluna gitmiştir. Güneş'in de yer aldığı bilim adamlarının görüşleri alınarak hazırlanan³⁶ 1969 Düzen Değişikliği Programı'nda geçen şu ifade, CHP'nin yeni yönelimini çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır: "İlericilik gericilik çekişmesi, aslında dinsel değil, ekonomik bir çekişmedir."³⁷ Güneş de, 1976'da Abdi İpekçi'ye verdiği bir röportajda bu doğrultuda görüşler ortaya koymuştur. Güneş'e göre Türkiye'de sağcı partiler vardır ama bunlara oy verenlerin hepsi sağcı değildir. Seçmen çoğunluğu soldadır; ancak iktidarda sağcı bir koalisyon bulunmaktadır. Oysa Güneş, içeriği solcu bir politikayı halkın sağa tercih etmeyeceğini

30 Cahit Kayra, CHP-MSP koalisyon görüşmeleri sırasında MSP'nin kabul edilecek bir ilke olarak "Nizam-ı Alem"i ileri sürmesi karşısında görüşmeleri CHP adına yürüten grubun başkanlığını yapan Turan Güneş'in müdahalesini şöyle anlatıyor: "Nizam-ı Alem ilkesinin ne olduğunu bizim arkadaşlar bilmiyorlardı. Turan Güneş bunun altındaki tuzağı sezdiği için şiddetle karşı çıktı. Dört yüz yıl öncesinin Ortaçağ kafasından kalan ve demokratik düzenle, insan hakları ve çağdaş toplumun gerekleri ile bağdaşması mümkün olmayan bu ilkeyi de reddettik." Bkz. Cahit Kayra, '38 Kuşağı: Cumhuriyet'le Yetişenler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 370-371.

31 Fedayi, *Turan Güneş*, 324.

32 Fedayi, *Turan Güneş*, 336.

33 Fedayi, *Turan Güneş*, 324.

34 Bunun somut uygulamasını bir olayla açıklamak mümkündür. Turan Güneş Dışişleri Bakanırken bir İzmit gezisi sırasında arkadaşlarıyla bir kafeteryada oturmaktadır. Bu sırada Güneş'le konuşmak için kafeteryanın önüne ihtiyar bir kişi gelmiş, ancak rakı içildiği gerekçesiyle içeriye girmek de istememiştir. Bunu öğrenen Güneş, dışarıya çıkmış, vatandaşla görüşmüş ve görüşmenin sonunda vatandaşla hatıra fotoğrafı çektirmiştir Bkz. Fedayi, *Turan Güneş*, s. 324.

35 Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, Tekin Yayınevi, 4. bs., İstanbul, 1968, s. 55.

36 Fedayi, *Turan Güneş*, 100-106.

37 *CHP'nin Düzen Değişikliği Programı*, s. 125.

kabul etmemektedir. O zamanki durumun sebebi, solcu politikaları halka sunarken hem partinin hem de yazarların solculukla ilgili olmayan kıymet hükümlerini de halka benimsetmeye çalışmalarıdır. Tercih dinle ilgili değil ekonomiyle ilgili sunulmalıdır.³⁸ Bu ifadelerin de laiklik tanımıyla değil bir iktidar stratejisiyle ilgili olduğu belirgindir; ancak sol siyasetin sadece ekonomiyle ilgili tezler taşıdığı izlenimini veren bir yaklaşım görülmektedir ki Güneş'in solculuk anlayışını irdelerken bu hususa tekrar döneceğiz.

Güneş'in devrimcilikle ilgili görüşlerini anlamaya çalışırken bir noktayı unutmamak gerekmektedir: Gerek Güneş'in çeşitli açıklamalarında gerekse 1969'dan itibaren parti programlarında devrimciliğe daha önce görülmemiş boyutlarda atıfta bulunulmuş olmasına karşın, Güneş devrimci bir siyaset anlayışına sahip değildir. Tarihsel gelişim açısından İngiliz modeline Fransız modelinden daha olumlu bakan ifadeleri de bununla bağlantılı görünmektedir.³⁹ Devrimci siyasete ilişkin açıklamaları, 1923 Devrimi'ni tamamlayacak yeni bir devrim arayışı içinde olan sol kesimlerle olan çatışmaları hesaba katılmadan da, tam olarak anlaşılabilir. Güneş'in ve ortanın solu hareketinin tanım ve tezleri, bu mücadeleler çerçevesinde şekillenmiştir.

4. Türkiye'de Demokrasi ve Demokratikleşme Sorunları

Turan Güneş, siyasal anlamda liberal-demokrat bir çizgiye sahiptir. Bunu hem yazdıklarından hem de kendisine dair anılardan anlamak mümkündür. Örneğin Cahit Kayra şöyle yazar:

*Turan Güneş özellikle individualist ve liberal yapılı bir politikacı. Batı uygarlığının bireysellikten kaynaklandığına inanıyor. Ona göre Hümanizma da demokrasi de her şey bireysellik aşamasına varmış insanların oluşturduğu toplumlarda yeşerir ve gelişir. Türkiye'de demokrasinin gelişmesi de buna bağlı. Oysa Türk-Müslüman karakterinde bireysellik eğilimi kuvvetli değil. Böyle olunca onu büsbütün zayıflatacak şeyler yapmamak lazım.*⁴⁰

Gerçekten de Güneş, *Araba Devrilmeden Önce* adlı kitabında⁴¹ Batılı anlamda demokrasinin temelinde bireycilik ve liberalizm olduğunu belirtir. Ancak Türkiye'de arzu edilen demokratik düzeye ulaşılamadığı gibi, demokrasinin bu temeli de aydınlarca anlaşılammıştır. 1945 yılında çok partili yaşama geçilirken yönetici sınıf o zamana kadarki sosyal yapının, biraz dikkatli davranılırsa aynen korunacağını varsayan “şairane bir model” geliştirmişti. Bu modele göre “bir iktidar olacak bir de muhalefet bulunacak; muhalefet iktidarın yanlışlarını bulup söyleyecek, onlar da düzeltilecek. Daha büyükçe bir özgürlük ortamı gelince de yanlışlar kamuoyuna sunulacak. Velhasıl iyi şeyler olacak, kötülükler yanlışlıklar azalacak.” Ancak Güneş, böyle bir modelin demokrasinin ne ideolojisinde ne de tarih boyunca görülmüş uygulamalarında bulunmadığını belirtir. Bu

38 Güneş'in görüşleri için bkz. *Milliyet* (15.03.1976).

39 Güneş, *Araba Devrilmeden Önce*, s. 43.

40 Cahit Kayra, *Turan Güneş'in Siyaset Şiirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 15.

41 Güneş, *Araba Devrilmeden Önce*, s. 70.

iyi niyetli politik seçkinlerin ortaya koydukları bir tür iyi niyet prensibidir. Oysa demokratik toplumlar böyle statik ve çatışmasız, adeta bir tartışma forumu şeklinde işlemezler. Bu toplumlarda farklı sınıfların çıkarları politik düzeyde ifadesini bulur ve bu çıkarlar bir ölçüde çatışmayı da beraberinde getirir. Önemli olan, farklı çıkarların kendilerini ifade etme zemini bulmaları ve bu sayede çıkar farklılıklarına dair anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözüme kavuşturulmasıdır. Aksi takdirde şiddet yoluyla sorunlar çözülmeye çalışılacaktır.⁴² Hoşgörü, çıkar ve görüş farklılıklarının kabul edilmesi, bunlara alan açılması hep bu işleyişle ilgilidir; çoğulcu demokrasi ancak bu şekilde hayat bulabilmektedir. Burada Türk yönetici sınıfının arzu ettiği parlamentoda felsefi görüş farklılıklarının olmadığı, teknik düzeyde tartışmaların ve bir ölçüde parlamenter denetimin olduğu⁴³ “şairane model” yoktur; farklı partiler belli kurallar üzerinde uzlaşır ve birbirlerini meşru rakipler olarak görürler. Bu noktada görüş ve çıkarların çatışmasının normal sayılması kadar, uzlaşma kültürü de önemlidir.

Bununla birlikte çok partili demokratik hayat 1950’lerde DP ve CHP’nin çok kavgalı rekabetine tanık olmuş, DP -tam da Güneş’in önerdiği prensiplerin aksine- CHP’yi gayri meşru göstermeye çalışmış ve sonrasında da askeri darbe ile demokratik işleyiş kesintiye uğramıştır. Bu hususta acaba daha uzak geçmişten kaynaklanan başka zorluklar yok mudur? Güneş’e göre bu zorluklardan biri de Doğu ve Batı’daki devlet anlayışlarının farklılığıdır. Güneş’in Osmanlı’yı dâhil ettiği devlet modeli Berkes’in “Doğu Despotik Devleti”⁴⁴ şeklinde tanımladığı devlet modeline uygun düşmektedir. Doğu toplumlarında iktidar daima ilahi kaynaklı görülürken, Batı’da bir işlev olarak görülmüştür. Bu hususun sonuçlarını Ortaçağ’da her iki taraftaki devletlerin aldıkları biçimlere bakarak da görebiliriz. Batı’da kral, yetkileri kısıtlı bir hükümdardır. Toplumun kollarını oluşturan feodal beyler, fermanlı şehirler, kilise erkânı ve hiyerarşisi vardır. Buna karşılık Doğu devletlerinde⁴⁵ hükümdar sonsuz yetkilerle donatılmıştır. Sultana direnebilecek kişilerin var olmasına imkân tanınmamaktadır. Devletin bütün büyük memurları kapı kullarından oluşmaktadır. Padişahın üstünde olduğu varsayılan şeriatı uygulayacak veya yorumlayacak olanlar da padişah tarafından tayin edilmektedir. Ara mekanizmalara yer olmayan bu devlet modeli sebebiyle siyasetnamelerde hiçbir zaman birey-toplum, devlet-birey, devlet-toplum ilişkileri ele alınmamış, yöneticiler tarafından devletin “yok etme” gücünü sınırlayan her gelişme bir felaket veya musibet olarak yorumlanmıştır. Hoşgörü yoksunluğunun temelinde, işte bu Doğulu iktidar kavramı yatmaktadır.⁴⁶ Yine bu tür devletlerde birlik, zorla üstten dayatılırken, diğer devlet modelinde bunu sağlayan “oyunun kuralları” üzerine bir oydaşma (consensus) bulunması

42 Güneş, *Araba Devrilmeden Önce*, s. 74-75. Güneş’in görüşleri Chantal Mouffe’un siyasette agonistik ve antagonistik ilişkiler arasında yaptığı ayrımı akla getirir.

43 Barlas, *Türkiye’de Darbeler*, s. 205.

44 Bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, 2. bs., İstanbul, 2016.

45 Güneş, genel bir Doğu devletleri analizinden ziyade Osmanlı’yı ele almıştır.

46 Güneş, *Araba Devrilmeden Önce*, s. 92-96.

ve siyasal kültürde derinden yer etmiş bir “uzlaşma duygusu”dur. Güneş’e göre odayaşmaya dayanan birlik de diktaya dayalı birlikten daha sağlamdır.⁴⁷

Despotik devlet anlayışının bir diğer sonucu da Batı tipi sosyal sınıfların gelişmeyip temel sınıfsal ayrımın devlet bürokrasisi ve halk arasında olmasıdır. Güneş bu anlamda “merkez-çevre”ci tarih okumasını benimser görünmektedir ki bu görüş, onun siyasal anlamda liberal bakış açısıyla uyumlu bir anlayışı yansıtmaktadır. Böyle olunca Güneş’in demokratikleşmeni önündeki esas engeli, bürokratlar, memurlar olarak görmesi de söz konusu tarih okumasının mantıklı bir sonucu olmaktadır. Güneş, toplumsal kültürdeki sorunların ne olduğundan ziyade aydın ve bürokratların çıkardığı engellere odaklanmıştır. Gerçi bir yerde “bin yıllık kültürden başka bir kültür modeline geçmek”ten bahsederek,⁴⁸ bir sosyo-kültürel devrimi işaret etmektedir; yine de Güneş’in sorunun kaynağına yönelik odak noktasında aydınlar ve bürokratlar/memurlar vardır. Bu noktada Güneş’in politikacı kimliğiyle bilim insanı kimliğinin iç içe geçmesi onun görüşlerini anlaşılması zor kılmaktadır. Güneş bir yazısında⁴⁹1923’ten bir devrim, 1946’dan daha esaslı bir devrim ve 1960’tan da yine bir devrim olarak bahsetmiştir. Bununla birlikte aydın diktatörlüğü ve aydınlar için gerici, yine memur ve bürokratlar için tutucu ve hatta gerici⁵⁰ ifadelerini kullanmıştır.⁵¹ Ne var ki yine Güneş,⁵² 1946’da “büyük halk yığınlarının açık seçik çok partili rejim istediğini, bunun için de eyleme giriştiğini söylemek mümkün değildir. Çok partili rejime geçme kararını verenler tek parti döneminin politikacıları olmuştur.” demektedir. Gerçekten de Ecevit’in ve Ecevitçilerin de çok kullandıkları bir temadır ’46 Ruhü; ancak Güneş’in de belirttiği üzere bu irade halktan değil tek parti yöneticilerinden geldiyse, bunu nasıl demokratik bir devrim kabul edeceğiz? Çelişkili gibi görünen bu saptamasında Güneş’in, 1946’da alınan kararın hesap edilmeyen dönüştürücü sonuçlarını esas aldığı söylenebilir.

Güneş’in fikirlerini boşlukta söylemediğini de burada tekrar hatırlamak gerekiyor; Güneş,⁵³ Atatürk’ün yaptığı devrimci hamlelerin Türkiye’yi birçok ülkeden ayıran muazzam sonuçlarının pekâlâ farkındadır; ancak o, demokratik siyasetin geliştirilmesi

47 Güneş, *Araba Devrilmeden Önce*, s. 76.

48 Barlas, *Türkiye’de Darbeler*, s. 215.

49 Güneş, “Devrimin İki Anlamı”, *Hür Vatan* (2 Nisan 1962).

50 Güneş, *Türk Demokrasisinin Analizi*, s. 59 ve Güneş, “Aydınların Diktatörlüğü”, *Hür Vatan* (20 Şubat 1962).

51 Güneş’in analizi ilk bakışta İdris Küçükömer’in *Düzenin Yabancılaşması* (2006) adlı eserindeki tezini hatırlatır. Ancak aralarında önemli farklar vardır. Öncelikle Güneş, Türkiye’nin Batılılaşamayacağını savunmaz; aksine tam anlamıyla Batılı bir toplum ve devlet inşasından yanadır. İkinci olarak onun eleştirisi, orta sınıf tutuculuğunun, nimetlerin daha geniş kesimlere yayılması konusunda engel çıkaracağına ilişkindir. Bu bakımdan tarihsel materyalist bir analizle Türkiye’deki sağ partileri sol; sol partileri sağ eksene yerleştiren bir yaklaşımda değildir. Yine de Küçükömer’in söz konusu kitabında yer alan Ecevit’e yönelik övgüyle beraber düşünüldüğünde, aralarında bazı düşünsel yakınlıklar olduğu tümünden gözden uzak tutulmaması gereken bir husustur.

52 Güneş, *Araba Devrilmeden Önce*, s. 81.

53 Güneş, *Araba Devrilmeden Önce*, s. 111.

yerine, bir aydın diktatörlüğü tesis edilmesinden yana görüşler taşıyan çevrelerle çatışma içinde olduğu için,⁵⁴ bu yola kapıyı kapayacak sert ifadeler kullanmayı tercih etmiştir. En başta Kayra'dan yaptığımız alıntıya dönersek, bireyselliğin zaten pek gelişmediği bir toplumda bunu baskılayacak yönetimlerin demokratik siyaseti oturtmayı daha da zorlaştıracığı düşüncesi, onun kaygılarından biridir. Bürokrat-memur ilericiliğinin sınırları ve hatta bu zümrenin bir aşamadan sonra tutucu hale gelmesi de onu bu şekilde düşünmeye iten bir diğer nedendir.

27 Mayıs'ın Türkiye'deki demokratikleşme sorunlarını çözme biçimi de Güneş'in doğru bulmadığı bir anlayışla yapılmaya çalışılmıştır. Ona göre Türk demokrasisinin sorunları anayasa yapılarak çözülemez. Anayasaların sorunları çözeceğine dair inancı, “anayasa mistiği” olarak adlandırır⁵⁵ ve bunu Türk aydınlarının kestirmeden sonuca varma eğilimiyle ilintili görür. Nitekim anayasa üzerine kaleme aldığı bir makalede, mizahi yaklaşımının örneklerinden birini vererek bir Fransız düşünüründen alıntıyla “insanları akıllı olmak mecburiyetinden kurtaran anayasa yoktur.” demiştir. Güneş⁵⁶ 1961 Anayasası için liberal ve demokratik der ama, “Türk seçkinlerinin” genel oy ve siyasal partilere olan güvensizliğini yansıttığını belirtmekten de geri durmaz. Ona göre uzmanlığa ve seçilecek kişilerin eğitim düzeyinin yüksekliğine yönelik aşırı vurgu, demokratik siyasetle çelişki içindedir.⁵⁷ Burada da söz konusu itirazları anlamaya çalışırken Güneş'in aydın diktatörlüğüyle ilişkili gördüğü teknokratik eğilimlerle çatışma içinde olduğunu hatırlamamız gerekiyor.

Genel bir değerlendirme yaparsak, Güneş, toplumda bireyciliğin güçlenmesini demokrasi açısından temel önemde görmektedir. Bu, kapsamlı bir sosyo-kültürel değişim demektir ve 1923 Devrimi ile bu bazı açılardan başarılmıştır. Ne var ki demokrasi herkesin aynı ideolojiyi paylaştığı, sorunların sadece teknik açıdan müzakere edildiği bir tür siyasal forumla hayata geçirilemez. Toplum sosyo-ekonomik gelişme yaşadıkça sınıflar belirginleşecek, partiler de bu sınıfların çıkarlarını ve toplumdaki farklı görüşleri barışçıl yollardan ifade edeceklerdir. Bunun için “oyunun kuralları” üzerinde anlaşılmalı, düşünce ve çıkar çatışmaları doğal karşılanmalı ancak bir uzlaşma kültürü de bulunmalıdır. Partiler bir diğerini ortadan kaldırılması gereken gayri meşru düşmanlar olarak değil, meşru rakipler olarak kabul etmelidir. Aksi takdirde, sorunları çözeceği

54 Güneş, aydın diktatörlüğü tezini savunanların halkın çıkarlarından çok kendi zümre çıkarlarını savunduğunu düşündüğü için bu görüşün samimi olmadığını ileri sürmüştür. Aynı yazısında Güneş, bu görüşü savunanlara Atatürk'ün halkçılığını ve devrimciliğini söyle yorumlayarak karşılık veriyordu: “Atatürk devrimleri de Atatürk ihtilalinin felsefesinde de (felsefesi de?) bir mutlu azınlığın huzur içinde yaşaması demek değildir. Atatürk rejiminin temelinde halkçılık vardır. Toplumculuk vardır. Kitlelere hükmetmek isteyenler değil; onları ikna ederek ileriye götürmek isteyenler Atatürkçüdür. İlericidir.”. Ayrıca Güneş, halkın cehaletine sürekli vurgu yaparak demokratik bir siyasetin yürütülemeyeceği kanaatindeydi. Bkz. Güneş, “Aydınların Diktatörlüğü”, *Hür Vatan* (20 Şubat 1962).

55 Akın Simav, *Turan Güneş'in Siyasal Kavgaaları*, İstiklal Matbaası, İzmir, 1975, s. 95-96.

56 Güneş, *Türk Demokrasisinin Analizi*, s. 166-167; Güneş, *Araba Devrilmeden Önce*, s. 80.

57 Yine de Güneş'in burada ifade ettiği fikirlerde Ecevit'e olan yakınlığının yanı sıra Ecevit'in lise mezunu olmasının etkisi üzerine de düşünmeye değer.

varsayılan anayasalar tekrar tekrar yapılsa da, arzu edilen sonuç, konunun özüne inilmediği için, elde edilemeyecektir.

5. Türkiye'nin Sorunları Karşısında Sol Siyaset ve Turan Güneş

Daha önce işaret ettiğimiz üzere, Güneş'e göre 1960'lardan itibaren Türk toplumu yeni bir noktaya ulaşmıştır. Toplumda ciddi bir değişim süreci söz konusudur. Bir köşe yazısında bu toplumsal kaynamayı şöyle anlatır:

Türkiye 27 Mayıs'tan sonra her bakımdan bünye değiştiren bir toplum haline gelmiştir. Bugün köylüsü, işçisi, tüccarı, entelektüeli, velhasıl Türk toplumunun bütün unsurları bir kaynama halindedir. Herkes yeni bir hayat özlemi içindedir. (...) Bundan sonra ne köylüyü birkaç dönüm tarlasını eşeleyerek hayat sürmeye razı edebiliriz ne de işçiyi uzun zaman lafla oyalayabiliriz. Türk toplumu artık yerinden oynamıştır. (...) korku ve huzursuzluk içinde yaşayan vatandaşlara yaşama zevkini, çalışma şevki veren bir istikameti göstermek gerek, Türk toplumuna iktisadiyla, sosyal fikirleriyle yeni bir istemi göstermek lazımdır.⁵⁸

Turan Güneş, Türk toplumunda artık sınıfların iyice belirgin ve talepkâr hale geldiği kanaatindeydi; bu sorunlar bir “anayasa mistiği” ile yahut salt devletçilik ve planlama fikirleriyle çözülemezdi. Üstelik 1961 Anayasası ile nisbi temsil de gelmişti. Bu ortamda bir siyasi partinin her sınıftan insanı bünyesinde toplaması, aralarındaki menfaat çelişmelerini görmezden gelmesi doğru olmayacaktı. Öyleyse gittikçe küçülen bir parti olmamak için, hangi sınıfların desteğine dayanılacağı seçilmeliydi. Güneş, “işçi ve fakir köylü kitlelerini safımıza çekmeliyiz” diyordu.⁵⁹ Bu tartışmalar partide ciddi çekişmelere neden oldu. İsmet İnönü'nün desteğiyle ortaya atılan “ortanın solu” kavramı, içinde “sol” geçmesinden ötürü partide tedirginlik yarattı.⁶⁰ Soğuk Savaş Türkiye'si'nde “sol”dan bahsetmek kolay değildi. Sol demeden sol içerikli politikalar izlenebileceğini söyleyenler vardı. Bunun karşısında İsmet İnönü ve Ecevit, sol ve sosyalizm gibi kavramlardan korkulmaması gerektiğini anlatmaya çalıştılar. Ecevit, bu tepkilere karşı, meşhur *Ortanın Solu* adlı kitabında veryansın ediyordu:

Hele birtakım politikacılar çıkacaklar hem de halkın önünde: Efendim ortanın solundayız ama, bizim halk bunu anlamaz, çünkü bizim halk melekleri sağ omzunda şeytanları sol omzunda bilir, onun için 'ortanın solunda' olduğumuzu söylemeyelim, halkın hissiyatına saygı gösterelim! diyecek ve halk da, böylece o politikacının kendisine saygı gösterdiğini sanacak... Eğer böyle oyunlarla, böyle kandırmacalarla, böyle melek-şeytan hesaplarıyla demokrasimizi yürütmeğe kalkışacaksak, bu sevdadan şimdiden vazgeçmelidir.⁶¹

58 Turan Güneş, “Dinamizm Dinamizm”, *Hür Vatan* (19 Şubat 1962).

59 Simav, *Turan Güneş*, s. 80-81.

60 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi-5: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2002, s. 134.

61 Ecevit, *Ortanın Solu*, s. 57.

Ecevit, “böyle demokrasi olmaz”, demek istiyordu. Daha önce laik ve Cumhuriyetçi olduğunu söylemenin tehlikeli olduğu zamanlarda bunları ifade etmekten çekinmeyen parti, şimdi “tutuculuğa, gericiliğe, iç ve dış sömürücülüğe, faşizm ve komünizme karşı” ortanın solunda olduğunu söyleyemezse demokrasinin kurucusu olmakla da övünemezdi.⁶²

Diğer taraftan da “ortanın solu” kavramına karşı sağ kesimden cevap gelmekte gecikmemişti: “Ortanın solu Moskova yolu”. Parti içinden gelen tepki, partinin tarihiyle bağlarının koparıldığı yönündeydi; parti dışından da “yabancı bir ideolojiyi” benimseme yönünden eleştiriler geliyordu ama bu iki eleştirinin ortak bir noktası vardı: Ortanın solu ne CHP’ye ne Türkiye’ye uygundu; yani ithaldi, yerli ve milli değildi. Turan Güneş ise, hem parti içinden hem de dışından gelen bu eleştirilere yine mizahi üslubuyla karşılık vermişti:

Elbette CHP 40 yıllık geçmişi ile ne olduğu nereden geldiği belli bir partidir. Fakat bunu söylemek de, dünyada ilk defa olmuş bir olayı dile getirmek değildir. Amerikan Cumhuriyetçi Partisi, İngiliz İşçi Partisi, Fransız Radikal Partisi de kendi ülkelerinde yerli ve milli partilerdir. Mesele CHP'nin ne olduğunu bilmekte değil, 1967 yılında Türkiye'ye nasıl bir düzen vaadettiğini bilmektir. Bu düzen, 'ortanın solu' düzenidir. Dünyanın hiçbir ülkesinde 'ortanın solu' diye bir bayrakla ortaya çıkan bir parti bilmiyorum. CHP tarihimizin şartlarından doğan kendine özgü bir teşekküldür diye kıyameti koparanlar! Ortanın solu da böyle kendine özgü ve yerli!⁶³

Güneş, “Türkiye’nin şartlarından ötürü, yeryüzünde olmayan bir kavram icat ettik” demeye getiriyordu. Bilindiği gibi bu kavram ileride terk edilecek ve yerine demokratik sol ve sosyal demokrasi kavramları kullanılacaktır.

Turan Güneş, bu savunuları yaptığı esnada henüz siyasette çok aktif olarak yer almıyordu. 1969’dan sonra parti içinde ortanın solu hareketi hâkim duruma gelince, Turan Güneş de daha fazla siyaset sahnesinde yer almaya başladı ve Ecevit’e olan yakınlığından ötürü Parti İçi İşler ve Propagandadan Sorumlu Genel Sekreter Yardımcılığına getirildi.⁶⁴

İnönü, Turan Feyzioğlu’nun başkan olma fikrinde olduğundan kuşkulandığı için Ecevit ekibiyle işbirliği halinde bu duruma karşı koydu; diğer yandan da partinin sağ kanadıyla Ecevit’i dengelemeye çalıştı. Fakat Ecevitçiler giderek parti içindeki kontrolü sağladılar. Nihayetinde Ecevit, 1972 Kurultayı’nda İnönü’yü yenerek genel başkan olmuştu.⁶⁵ Yeni kadronun önünde, kritik bir seçim sınavı vardı.

Peki bütün bu süreci ve sonrasını Güneş nasıl düşünüyordu? Turan Güneş İsmet İnönü’ye büyük saygı duymaktaysa da, onun hem ortanın solu hareketini desteklerken kafasında kapsamlı bir reform fikri olduğuna inanmıyor hem de çok partili demokratik

62 Ecevit, *Ortanın Solu*, s. 159.

63 Güneş, “Yeni Şartlar Karşısında CHP”, *Milliyet* (26 Nisan 1967).

64 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 106, 111.

65 Çolak, *Bülent Ecevit*, s. 135-136.

siyaset için lider olarak onu çok uygun bulmuyordu. İsmet Paşa sadece partinin pozisyonuna koşullara göre yeni bir ad vermişti.⁶⁶ Oysa Güneş, daha kapsamlı bir reformu savunuyordu. Parti kadroları izlenecek sol siyasete uygun biçimde yeniden yapılandırılmalı, lider de yine izlenecek politikaya uygun, halkçı ve “karizmatik” bir figür olmalıydı. Partinin programı, vaatleri de işçi ve köylüyü gözetken bir içerikte tespit edilmeliydi. Gerçekten de Ecevitçiler partide hâkim duruma gelmiş, Ecevit liderliğe yükselmişti. 1973 Seçimi’nde CHP, Bülent Ecevit, Turan Güneş, Deniz Baykal, Cahit Kayra, Ahmet Yücekök ve Önder Sav’ın hazırladığı “Ak Günlere” adlı bir bildirgeyle seçmenlerin karşısına çıkmıştı.⁶⁷ Turan Güneş’in çok büyük katkıda bulunduğu bu yeni iktidar stratejisini sol popülizm şeklinde adlandırmanın doğru olduğunu düşünüyorum. Burada iki kavramı da -sol ve popülizm- açmak gerekiyor.

Turan Güneş, doktriner anlamda solcu bir kişi değildi; sosyalizm, komünizm/Marksizm gibi fikirlere de mesafeliydi. İktisadi açıdan öncelikle ülkenin kalkınmasından yana olduğu için bu konuda da pragmatik bir yaklaşıma sahipti. Ancak nihayetinde Osmanlı zamanından kalma bir mesele olarak gördüğü halk-bürokrasi eşitsizliğine olduğu gibi daha yeni olan sermaye-işçi/köylü eşitsizliğine karşı da daha eşitlikçi, sosyal adaletçi politikalar izlenmesini savunması bakımından sol bir siyaseti önerdiği söylenebilir.

Popülizm kavramı da iki sebeple açıklanmaya muhtaçtır. Söz konusu kavram Türkiye’de yıllarca siyaset bilimiyle ilişkisi olmayan bir gündelik kullanıma sahip olmuştur. Halka şirin görünmeye çalışmak ve kamu kaynaklarını ilerisini düşünmeden oy toplama amacıyla israf edercesine kullanmak şeklinde anlaşılan bu kavram, siyaset bilimi literatüründe farklı bir biçimde ele alınmaktadır. Dolayısıyla burada gündelik siyasette pejoratif manada kullanılagelmiş popülizmden bahsetmiyoruz. Diğer taraftan siyaset bilimi literatüründe de popülizm, liberal demokrasi karşıtlığı, otoriteriyenlik, yabancı düşmanlığı, kutuplaştırma siyaseti gibi negatif özelliklerle yan yana getirilmiştir. Ancak burada bahsettiğimiz popülizm bu tür bir popülizm de değildir. Daha farklı bir bakış sunan isimlerden Mudde ve Kaltwasser popülizmi, “toplumu nihai bir biçimde ‘saf halk’a karşı ‘yozlaşmış seçkinler’ olarak iki homojen ve karşıt kampa ayrılmış olarak ele alan ve siyasetin, halkın genel iradesinin bir dışavurumu olması gerektiğini ileri süren ince merkezli bir ideoloji” olarak tanımlamışlardır.⁶⁸ “İnce merkezli” olmasından ötürü popülizm, farklı farklı ideolojilerle yan yana gelebilmektedir. Mouffe da, *Sol Popülizm* adlı eserinde, çatırdayan bir hegemonik oluşuma karşı eşitlikçi görüşler ekseninde halkı yeniden tanımlayarak yeni bir hegemonya oluşturma stratejisi olarak sol popülizmi ele almıştır.⁶⁹ Buradan yola çıkarak, seçkinlere ve “ezen”lere karşı “ezilen” halkı savunan, halkı bu ekseninde yeniden tanımlayan sol içerikli bir politikadan bahsettiğimiz ölçüde, sol

66 Barlas, *Türkiye’de Darbeler*, s. 212-215.

67 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 140.

68 Cas Mudde ve Cristobal Rovira Kaltwasser, *Popülizm: Kısa Bir Giriş*, Çev. S. Erdem Türközü, Ankara, Nika Yayınevi, 2019, s. 16-17.

69 Chantal Mouffe, *Sol Popülizm*, Çev. Aybars Yanık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019, s. 22-23, 26.

popülist bir stratejiden söz edebileceğimizi varsayarak bu kavramı kullanıyorum. Popülizmle karizmatik liderlik ilişkisinin literatürde çok vurgulandığını da belirtirsek, Ecevit'in bu projedeki misyonu hakkında daha açık bir fikir sahibi olmuş oluruz.

İşte Cumhuriyet Halk Partisi'nde benimsenen bu yeni strateji çerçevesinde birçok kavram yeniden tanımlandı. Halkın tanımlanması hususunda aslında ilk dikkate değer adımın Ecevit'in *Ortanın Solu* kitabındaki "ortanın solu tabiatındaki insan"ı tarif eden kısmı ele alabiliriz.⁷⁰ Oldukça şairane ve romantik bir üslupla toplumun sıkıntı içindeki kesimlerini ve bu kesimlerin sorunlarını dert edinen kişileri kapsamına alan bir tanımdı bu. 1969 Düzen Değişikliği Programı'nda⁷¹ halk; devrimci, ilerici, uyanık⁷² ve alt-yapı devrimlerini isteyen kesim olarak tanımlanırken, "bu halkla devrim olmaz" diyen jakoben-elitist aydınlar ve "bozuk düzen"in savunucuları, tutucu olmakla suçlanmaktaydılar. Dolayısıyla halk, bozuk düzeni temsil eden "yerli çıkarıcılar" ile halkın gerici olduğunu düşünen aydın diktatörlüğü savunucusu elitist kesime karşı tanımlanıyordu. Elitist kesim aynı zamanda halkı sömürücülerin kucağına itmekle itham ediliyordu.

Bu açıdan ilericilik-gericilik ve devrimcilik de kuşkusuz yeniden tanımlanmak durumundaydı. Buna göre devrimcilik adeta sosyo-kültürel ve siyasal meselelerden soyutlanmış, tümüyle ekonomik bir karaktere büründürülmüştü. Devrimcilik "halkı ilgilendirmeyen" üst yapı devrimleriyle değil, alt yapı devrimleriyle ilgili bir şeydi. Bunu başka türlü ifade etmek, halk-aydın ikiliğini büsbütün derinleştirip devrimci eylem önünde engel oluşturmaktaydı. Halk-aydın barışması bir kez yaşandığında "din sömürüsü bütün etkisini yitirecek"ti.⁷³ Tek Parti döneminde alt-yapı devrimlerine bir hazırlık dönemi gerçekleştirilmişti; ama partinin yapısından ötürü içerisinde halkın yararına olan bu devrimlerine karşı kesimler de bulunuyordu. O sebeple bir düzen değişikliği gerçekleştirilememişti. Burada kullanılan alt-yapı devrimi kavramı, Marksist bir görünüm sergilemektedir ne var ki bu kullanım belli bir amaca yönelik görünmektedir. Bu şekilde, Türkiye İşçi Partisi örneğinde olduğu gibi, sola yönelen kesimleri CHP'ye çekmek, bu kitleyi kaybetmemek amaçlanıyordu. Kast edilen sınıf çatışması yoluyla ulaşılabilecek bir tür sosyalist devrim değildi. Nitekim Turan Güneş, 1966 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyal Demokrasi Derneği'nde "sınıf çatışması yerine toplum ilişkilerinin değiştirilmesi"nden bahsetmiş, ortanın solu yaklaşımını TİP'in Marksist felsefeye dayanan çizgisinden ayırmıştı.⁷⁴ Gerçekten de ortanın solu görüşü, ortaya atıldığı günden beri komünizme set çekmekle ilişkilendiriliyordu.⁷⁵

70 Ecevit, *Ortanın Solu*, s. 8-10.

71 *CHP'nin Düzen Değişikliği Programı*, s. 122-126.

72 Bu ifadenin toplumun bilinçli olduğunu, uyumadığını anlatmak için kullanılmış olduğu görülmektedir.

73 *CHP'nin Düzen Değişikliği Programı*, s. 125-126.

74 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 277.

75 Yine de parti içindeki herkesi tamamen aynı sol çizgide görmek doğru olmayacaktır. Turan Güneş, aşırı sol eğilimlere mesafeli bir çizgiyi temsil ediyordu. Bkz. Fedayi, *Turan Güneş*, s. 204.

İlericilik-gericilik tartışması bağlamında, dinin toplumsal rolü de yeniden tanımlanan hususlar arasındaydı. CHP'nin *Ak Günlere* adlı 1973 seçim bildirgesinde, dinin siyasal ve ekonomik istismar konusu yapılmamak kaydıyla kesinlikle ilerlemeye engel olmadığı belirtiliyor ve “dine bağlılığın yenileşmeye, ilerlemeye ve sosyal adaletçi atılımlara engelmiş gibi görünmesinden” sömürücüler kadar “manevi değerlere bağlılığı ilericilikle bağdaşmaz” sayanların da sorumlu olduğu belirtiliyordu. Yeni tanımlama, dine ilerici bir vasıf yükleme şeklinde ortaya çıkarken, halkın dini bağlılıklarının “halkla bütünleşen CHP'nin, kurmayı arzu ettiği düzenin manevi etkenlerinden biri olduğu” belirtiliyordu.⁷⁶ Bu yeni tanımlamayla bağlantılı olarak materyalizm-maneviyatçılık meselesi de yeniden yorumlanıyordu. Buna göre mevcut bozuk düzenden çıkarı olan bazı çevreler “ekonomik, sosyal ve siyasal konularda tutuculuk anlamına gelen ve halkı sömürerek bir avuç insanı zengin etmek isteyen, maddiyata aşırı önem veren sağcılığı, dine ve geleneğe bağlılıkmiş gibi, maneviyatçılıkmiş gibi göstermişler”di. Bazı sol akımların felsefi anlamda maddeci (materyalist) olmalarına karşılık, siyasal anlamda sağcı ve tutucu olanlar “maddi varlığa ve zevklere, ahlaki ve manevi değerlerin üstünde önem vermek” anlamında maddiyatçıydılar. CHP ise ne maddiyatçı ne de materyalistti; “Türk halkının dinsel inançlarının, dine bağlılığının, demokratik yoldan ve sosyal adaletle kalkınma için bir engel değil, tersine, kolaylaştırıcı bir etken olduğu kanısında”ydı.⁷⁷

Kısaca özetlersek, CHP “Bu Düzen Değişmelidir” diyerek adeta karşı-hegemonik bir söylem geliştiriyor, küçük bir azınlığın mutlu olduğu “bozuk düzen”in temsilcileri ve demokrasiyi aslında benimsemeyen elitist devrimcilerin karşısında, devrimci, ilerici, alt yapı devrimlerini arzulayan bir halk tanımlıyor ve kendisini de bu halkın siyasal temsilcisi olarak gösteriyordu. Özellikle 1969 Düzen Değişikliği Programı'nda kullanılan ve “devrimci adalet” gibi ifadelerle kadar varan söylem, sola açık seçmeni mümkün olduğunca CHP eksenine çekmekle ilgili görünmektedir. CHP bir tür sınıf çatışması yahut ihtilal öngörmediği gibi devleti halkın karşısında çok güçlendireceği gerekçesiyle aşırı devletçiliğe de karşıydı. Parti halkın önüne sosyal adalet ve hızlı kalkınmayı bağdaştırma vaadiyle çıkılmıştı. Ortanın solu, komünizme, demokrasiyi devrimin önünde engel olarak gören ihtilalci akımlara set çekecek bir hareket olarak tanımlanıyordu. Bu bağlamda Ecevit CHP'sinin kendisiyle birlikte Türk siyasal sistemini biraz daha sola kaydırma önerisi içeren bir programa sahip olduğu düşünülebilir. Ancak Soğuk Savaş dönemindeki yaklaşımların ve kullanılan söylemin zaman zaman keskinleşmesinin de etkisiyle, bu program hiç de öyle algılanmayacaktı.

Ortanın solundaki CHP'nin programına ve seçim bildirgesine yansıyan bu yeni tanımlamaların Turan Güneş'in görüşleriyle büyük bir uyum içinde olduğu çok açıktır. Güneş de bu yeni tanımlamalara katılıyor ve hızlı kalkınma ile sosyal adaleti bağdaştırıcı bir iktisat politikası öngörüyordu. Ancak Turan Güneş, iktisat politikası konusunda, yine doktriner solcu olmamasının etkisiyle,⁷⁸ oldukça pragmatik bir yaklaşıma sahipti.

76 *Ak Günlere (Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi)*, s. 162-165.

77 *Ak Günlere*, s. 162-163.

78 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 309.

Türkiye önce kalkınmalı, bölüşülecek ekonomik pastayı büyütmeliydi. “Türkiye henüz nimetlerin bölüşürüleceği değil, külfetlerin sosyal adalete göre paylaşılacağı devirdedir.” diye yazmıştı 1962’de.⁷⁹

Turan Güneş’in bu sol popülist stratejiye önemli bir katkısı, “karizmatik liderlik” üzerineydi. 1962’de kaleme aldığı bir köşe yazısında memleketin siyasi ve sosyal sorunları karşısında yol gösterecek liderlere duyulan ihtiyaçtan bahsetmişti.⁸⁰ 1969’da aslında Ecevit’i lider olarak öne çıkarma düşüncesiyle İnönü’ye söyledikleri de bu konudaki fikrini açıkça göstermektedir: “Paşam artık iki partinin ağırlık kazandığı ülkelerde seçim başbakan adayları arasında plebisit şeklinde geçmektedir. Halk, programlara veya tüzüklere değil, başbakan adaylarına bakmaktadır. Bu sadece Batı’da değil, artık Türkiye’de de böyledir. O nedenledir ki, ilk açış konuşmasını siz yapınız. Ondan sonraki konuşmaların tamamını Genel Sekreter yapısın.”⁸¹ Kurtul Altuğ gibi bazı yazarlar, Ecevit’i liderliğe Turan Güneş’in hazırladığını öne sürmüşlerdir. 1969-1973 arasında CHP milletvekili olmuş Şinasi Özdenoğlu’na göre Ecevit’i kamuoyuna tanıtan ve adının dağlara taşlara yazılmasını sağlayan kişi Turan Güneş’ti.⁸² Güneş’in bu konudaki payı hakkında farklı görüşler ortaya çıkabilir; ancak onun propagandadan sorumlu genel sekreter yardımcısı olduğu ve liderin popülerliğine verdiği önem düşünüldüğünde, Ecevit’i Menderesvari popülerliğe sahip bir lider olarak mevcut stratejide düşündüğü sonucuna varmak abartılı bir çıkarım olmayacaktır.

Bu arada Turan Güneş’in kendisi de yeni bir politikacı profili çizmek istiyordu. Güneş’in kızı Ayşe Ayata’ya göre, Turan Güneş için “halkı anlama”, “hakla duygusal bağ kurabilme” çok önemliydi. Hatta Ecevit’e, bağdaş kurmayı bilmediği, yere oturmadığı ve köylüye -insanların dönüp arkalarına bakmalarına yol açmasından ötürü- “siz” diye hitap ettiği için kızılıyordu.⁸³ Dışişleri Bakanı olarak kullandığı dil de tepki çekiyordu. Örneğin bir konuşmasında yabancı demek yerine “gavur” demişti. Üslubu nedeniyle “dolmuş şoförü ağzıyla konuşmak”la bile suçlanmıştı. Güneş ise izlediği yöntemi, “dış politika sorunlarını halkın anlayamayacağı yönündeki inancı yıkmak”la ilişkilendirmişti.⁸⁴ Turan Güneş’e oldukça olumlu bir yaklaşıma sahip olup 179. sayısında (19-25 Ağustos 1974) Güneş’i kapak yapan *Yankı* dergisi, Güneş’in Cenevre’deki Kıbrıs görüşmeleri sırasında gösterdiği yeni tarz Dışişleri Bakanlığı’nı şöyle tarif ediyordu: “Ama o asık yüzlü diplomat havasından kurtardığı⁸⁵ Dışişleri Bakanlığı ünvanı onu insani davranışlarından menetmiyordu. 1. Cenevre görüşmeleri bittiği sırada Türk temsilciliğinin bahçesindeki havuz başında domates-beyaz peynirle rakısını yudumladı.”. Halk ağzıyla konuşan hatta bunun için “gavur” gibi çok

79 Güneş, *Türk Demokrasininin Analizi*, s. 86-87.

80 Turan Güneş, “Lider İhtiyacı”, *Hür Vatan* (27 Ocak).

81 Simav, *Turan Güneş*, s. 105.

82 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 142.

83 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 336.

84 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 165-166, 336-337.

85 Burada da Güneş’in bürokratik seçkincilere karşı halkı temsil eden bir politikacı olarak çizildiğini görmemek mümkün değildir.

eleştirilecek ifadeler bile kullanabilen, ancak yorucu diplomatik vazifelerden sonra “domates-peynir ve rakı ile halkın içinden biri gibi rahatlayan”; buna karşılık rakı içilen yere girmeyi kabul etmeyen vatandaş için dışarı çıkıp onunla görüşen ve görüşmeden sonra onunla fotoğraf çektiren yeni bir politikacı profili... İşte Güneş, “ulusal renge sahip”⁸⁶ sol popülist yaklaşımını hem merkez sağ hem de sol seçmene seslenebilecek bir politikacı imajıyla böyle destekliyordu.

Ne var ki henüz Kıbrıs sorunu sırasında Ecevit’le arasındaki ilişkiler gerilmeye başlamıştı. Bir dönem Ecevit’in “herkesi dinleyen, hemen her meselede pürüzsüz bir lider”⁸⁷ olduğunu ifade etmişti ama, Ecevit, popülerliği arttıkça değişmeye başlamıştı. Güneş, bu değişimi açıklamak için çevresine, “Kıbrıs’ı kazandık; ama korkarım Bülent’i kaybettik” diyordu. 1979’a geldiğinde Ecevit’i parti içi diktatör olmakla bile suçlamıştı.⁸⁸ Güneş’in etkisi zaman içinde zayıfladığı gibi, CHP de programını uygulayabilecek bir ortam bulamamıştı. CHP’nin sol popülist stratejisine, Adalet Partisi Milliyetçi Cephe ile karşılık vermiş ve iki taraf arasında uzlaşmacı yaklaşımdan tamamen uzak bir kavga başlamıştı. Siyasi hayatın zorlu gerçekleri, teorilere baskın gelmişti. 1980 Darbesi’yle de, demokratik siyaset rafa kaldırılmıştı. Bu, Güneş’in demokratik siyasette

86 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 276.

87 Simav, *Turan Güneş*, s. 96.

88 Fedayi, *Turan Güneş*, s. 164, 180-181. Çevikçe, Turan Güneş’in Ecevit’le olan anlaşmazlığını şöyle yorumlamaktadır: “Ecevit’in halka yakın görünme merakı yüzünden doğru ve sorumlu kararlarda ayak sürmesinden çok rahatsız olmuştu. Her zaman popülizmin karşısında oldu. Zaten bu nedenden dolayı da 1974’ten sonra Ecevit’ten koptu. Dünya barışının ve çağdaşlaşma yarışının önündeki en büyük tehlikenin, politikacıların oy hesabıyla kamu kaynaklarını haksız ve yanlış kullanma hastalığı olduğunu hep söylemiştir.” Bkz. Çevikçe, *CHP ile Bir Ömür*, s. 154. Emre ise, Ecevit’in Batı Avrupa tipi sosyalizmden uzaklaşıp ulusal-popülist tona sahip ulusal kalkınmacı bir siyasete yönelmesinin ayrılığın nedeni olduğunu ileri sürüyor. Bkz. Yunus Emre, “Turan Güneş ve CHP’nin Dönüşümü”, *Toplum ve Bilim*, 2013, S: 126, s. 214. Emre’nin görüşünü dayandırdığı Erdoğan’ın çalışmasında CHP’nin, Marksist düşünsel temellerinden ötürü Avrupa sosyal demokrat partilerinden kendisini ayırmak adına demokratik sol tabirini seçtiği belirtiliyor ki, Güneş’in Ecevit’ten fazla Marksizm’e mesafeli olduğu iyi bilinen bir husus. Bkz. Necmi Erdoğan, “1970’lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Cilt 8 (Sol)*, ed. Murat Gültekinil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 268-269. Çevikçe’nin kullandığı popülizm tabirinin Türk siyasal hayatında bir dönem sıkça kullanılan oy toplama adına yapılan ekonomik savurganlık manasında olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Turan Güneş de Mehmet Barlas’a verdiği ve 19 Ocak 1979’da *Milliyet* gazetesinde yayınlanan röportajında, partilerin bu tür savurganlıkta ortaklaştıklarını belirterek eleştirilerde bulunmuştur. Ona göre bu tüketime dayalı yarış Türk ekonomisi açısından rasyonel olmazdı. Ancak bizim burada akademik anlamda kullandığımız popülizm söz konusuysa, Güneş’in popülist olmadığını söylemek mümkün değildir. İktisadi anlamda doktriner solcu olmayan Güneş’in solculuk-ulusalcılık kavgasından ötürü Ecevit’le arasının bozulduğunu söylemek de pek güç. Eldeki bilgiler Ecevit’in giderek gücü elinde toplamasının ve bununla paralel olarak Güneş’in rolünün giderek azalmasının sorunun en azından başlatıcısı olduğunu gösteriyor. Güneş’in iktisat politikasına yönelik eleştirileriye belirttiğimiz gibi solculuk-ulusal kalkınmacılık ayrışmasına dayanmıyordu. Güneş’in savunduğu, Türkiye’nin iktisadi gerçekleri temelinde rasyonel bir politika izlenmesiydi.

uzlaşma kültürünün rolü konusunda yaptığı saptamaların önemini bir kez daha gösteren bir olaydı aynı zamanda.

Sonuç

Bu çalışmada Turan Güneş'in siyasi düşüncesindeki temel meseleler ele alınmaya çalışıldı. Bu tebliğ açısından çok önemli bir soru, elbette, Güneş'in o dönem söylediklerinden bugüne ne kaldığı, bunların bugün nasıl değerlendirilebileceği noktasında ortaya çıkmaktadır. Sonuç kısmında bu konudaki saptamalarımı belirtmeye çalışacağım.

Öncelikle Turan Güneş, demokrasi üzerine çok şey yazmış bir akademisyen ve fikir adamıdır. Onun demokrasiye ilişkin açıklamaları ve Türkiye özelinde yaptığı eleştiriler kıymetini hâlâ koruyor. Partizanlık yapılmaması, uzlaşma kültürünün olması, farklı görüş ve çıkarların olabileceğini ve bunların çatışabileceğini kabullenme ve toplumun geneline yayılmış eski kültürün kalıntılarından laik-demokratik devlet ve toplum anlayışına uygun bir kültüre geçiş için çalışılması noktalarında söyledikleri, tam olarak çözemediğimiz hususlar olarak karşımızda durdukça, Güneş'in söyledikleri de güncel kalmaya devam edecek. Türkiye'de farklı farklı siyasal akımların liberal-çoğulcu demokrasi konusunda direnç noktalarına sahip olmaları, Güneş'in de fark ettiği üzere, bunun çok köklü kültürel temelleri olduğunu gösteriyor. Bununla birlikte Güneş'in incelemelerinde bu hususta aydınların/yöneticilerin bu bakımdan incelendiğini görüyoruz; oysa aydınlar da toplumun bir parçasıydılar ve bu analizin genele genişletilmesi gerekmektedir.

Bir başka işaret edilmesi gereken nokta, Güneş'in liberalizmle demokrasiyi her zaman uyumlu sayan bir bakış açısı olmasıdır ki bu düzeltilmesi gereken bir tezdır. Gerçekten de liberalizmle demokrasinin çatıştığı noktalar üzerine çeşitli düşünürlerce bazı tezler geliştirilmiştir ki,⁸⁹ Güneş'in düşüncesinde bu husus sorunsallaştırılmamıştır.

Üçüncü olarak Güneş bireyselliğin demokratik toplumlardaki önemine işaret ederken önemli bir noktaya parmak basıyordu; ancak sosyal demokratik anlayışla liberal birey kavrayışının yaşayabileceği sorunlar üzerinde durulmamıştı. Güneş'in solculukla ilgili yazdıklarının demokrasiye dair yazdıkları yanında çok sınırlı olması nedeniyle, bu bağdaştırmayı nasıl tasarladığını anlamak pek mümkün değildir.

Turan Güneş'in düşünce tembelliğiyle ilgili söyledikleri de halen önemini korumaktadır. "Büyük" sorunlara "büyük harfli" çareler üreten yarı mistik ama herhalde pek bilimsel olmayan anlayış, geri kalmış olmanın getirdiği ileri toplumları hemen yakalama arzusuyla düşünsel tembelliğin bir bileşimi sonucunda ortaya çıkmıştı. Adeta bir zaman makinesi arayışına karşılık gelen bu yaklaşımlar yerine, modern toplumların karşılaştığı pek çok farklı soruna derinlemesine çalışmalarla cevap üretme konusundaki ısrarı, Popper'in "hayat problem çözmektir" sözünü hatırlatıyor. Güneş'in

89 Örneğin bkz. Fareed Zakaria, *Özgürlüğün Geleceği: Yurtta ve Dünyada İlliberal Demokrasi*, çev. Meral Öztoprak Sağır ve H. Serkan Akıllı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007 ve Chantal Mouffe, *Demokratik Paradoks*, çev. A. Cevdet Aşkın, Epos Yayınları, 3. bs., Ankara, 2015.

söylediklerinden kalan derslerden biri de herhalde şöyle ifade edilebilir: “Tüm sorunları kapsayan hiçbir “büyük harfli” kestirme çözüm yoktur.”

Başarılı halkla ilişkiler ve iktisadi büyümenin sosyal adaletçi bir bölüşüm programıyla birlikte sunulduğunda sağlayacağı siyasal avantajlar konusunda da Güneş'in çok dikkatli bir Türk siyasal hayatı analizine dayandığı söylenebilir. Herhalde bu gözlem de halen değerini korumaktadır.

Türk Devrimi ve Atatürkçülükle ilgili değerlendirmelerine bakıldığında, bunların çok ayrıntılı ve analitik olduğunu söylemek kolay değilse de, onun düşünmeyi askıya alacak yavan itirazlar yerine Atatürk'ün düşünce ve hedeflerinin dinamik boyutuna dikkat çekmesi düşünce hayatımızın kısır tartışmalara esir olmaması bakımından önemlidir. Onun geliştirdiği tavırları anlarken, daima fikri tartışmanın kısırlaşmamasını gözettiğini hatırlatmak gerekiyor.

Sonuç olarak bütün bu önemli ve orijinal fikri müdahaleleriyle Turan Güneş, tekrar dönülüp okunması gereken bir fikir adamı olmaya devam ediyor.

Kaynakça

Ak Günlere (Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi).

Atağenç, İ. Ömer, *Kemalizmin Soğuk Savaş Tecrübesi: Sağ Kemalizm Üzerine Bir Deneme*, İstanbul, Kriter Yayınları, 2019.

Barlas, Mehmet, *Türkiye'de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2000.

Berkes, Niyazi, *Türkiye İktisat Tarihi*, 2. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.

CHP'nin Düzen Değişikliği Programı, Ankara, Ulus Basımevi, 1969.

Çevikçe, Erol, *CHP ile Bir Ömür*, İstanbul, Medyamen Yayınları, 2012.

Çolak, Mustafa, *Bülent Ecevit: Karaoğlan*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.

Ecevit, Bülent, *Ortanın Solu*, Tekin Yayınevi, 4. bs., İstanbul, 1968.

Emre, Yunus, “Turan Güneş ve CHP'nin Dönüşümü”, *Toplum ve Bilim*, 2013, S. 126, s. 192-215.

Erdoğan, Necmi, “1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar”, ed. Murat Gültekingil, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Cilt 8 (Sol)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 262-274.

Fedayi, Cemal, *Kandıralı Profesör Turan Güneş: Hayatı, Düşüncesi, Kişiliği*, Ankara, Kadim Yayınları, 2000.

Güneş, Turan, *Parlamentar Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1956.

Güneş, Turan, “Lider İhtiyacı”, *Hür Vatan* (27 Ocak 1962).

Güneş, Turan, “Dinamizm Dinamizm”, *Hür Vatan* (19 Şubat 1962).

Güneş, Turan, “Devrimin İki Anlamı”, *Hür Vatan* (2 Nisan 1962).

Güneş, Turan, “Aydınların Diktatörlüğü”, *Hür Vatan* (20 Şubat 1962).

Güneş, Turan, “Yeni Şartlar Karşısında CHP”, *Milliyet* (26 Nisan 1967).

Güneş, Turan, *Araba Devrilmeden Önce*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1983.

Güneş, Turan, *Türk Demokrasisinin Analizi*, der. Hurşit Güneş, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2009.

- Güneş, Turan, Emre Kongar ve Doğu Perinçek, *Atatürk'ün Bugünkü Önemi*, İstanbul, Aydınlık Yayınları, 1980.
- Kayra, Cahit, *Turan Güneş'in Siyaset Şiirleri*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1985.
- Kayra, Cahit, *'38 Kuşağı: Cumhuriyet'le Yetişenler*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Küçükömer, İdris, *Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2006.
- Mouffe, Chantal, *Demokratik Paradoks*, çev. A. Cevdet Aşkın, 3. bs., Ankara, Epos Yayınları, 2015.
- Mouffe, Chantal, *Sol Popülizm*, çev. Aybars Yanık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.
- Mudde, Cas ve Cristobal Rovira Kaltwasser, *Popülizm: Kısa Bir Giriş*, çev. S. Erdem Türközü, Ankara, Nika Yayınevi, 2019.
- Simav, Akın, *Turan Güneş'in Siyasal Kavgaları*, İzmir, İstiklal Matbaası, 1975.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi-5: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2002.
- Zakaria, Fareed, *Özgürlüğün Geleceği: Yurtta ve Dünyada İlliberal Demokrasi*, çev. Meral Öztoprak Sağır ve H. Serkan Akıllı, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2007.

MÜLKİYE VE 27 MAYIS 1960 DARBESİ

Sinan KIYAÇ*

Osmanlı Devleti'nde reformlar geniş yer tutmaktadır. Devletin son yüzyılına damga vuran reformları uygulayacak memurları yetiştirmek için çalışmalar yapılmıştı. II. Mahmud döneminde reformları uygulayacak memurlar yetiştirmek için Mekteb-i Maarif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulum-i Edebiyye adıyla iki okul açılmıştı. Meclis-i Vela 1858 yılında memur yetiştirme meselesini tekrar ele almıştı. Ülkede memurların durumu son derece vahimdi. Mevzuattan habersiz kaymakam ve kaza müdürleri, gönderilen emirleri bile okumaktan acizlerdi. Ticari alandaki memurların durumu daha da vahimdi, yabancı dil bilmediklerinden yabancılarla iletişim kuramadıkları gibi yapılan anlaşmalardan da bihaberlerdi. Bu durum ülkeye zarar vermekte, yapılmaya çalışılan reformların başarısını tehlikeye düşürmekteydi.

Reformları uygulayacak kadroların yetiştirilmesi için yeni bir okulun kurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Böylece 9 Mayıs 1858 tarihinde Mülkiye'nin temelleri atılmış, Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiyye kurulmuştu. Okul, yirmisi memurlardan, otuzu ise sınavla seçilen toplam elli (kaymakam, kaza ve mal müdürü olmak için) öğrenci ile 12 Şubat 1859 tarihinde eğitime başlamıştı. Günümüze kadar birçok değişiklik geçiren okul, II. Abdülhamit zamanında tekrar düzenlenmiş ve Mekteb-i Mülkiyye-i Şahane ismini almıştı.

II. Meşrutiyet sonrasında “Şahane” ibaresi kaldırılan okul, Birinci Dünya Savaşı'ndan derin bir şekilde etkilenmişti. 6 Eylül 1915 tarihinde çıkarılan bir kanunla geçici süreliğine kapatılmıştı. Talat Paşa'nın gayretiyle 28 Mart 1918 tarihinde tekrar açılan okul, Dâhiliye Nezareti'ne (İçişleri Bakanlığı) bağlandı. Okul, 15 Haziran 1935 tarihine kadar İstanbul'da birçok yerde sürekli bir değişim içinde eğitim vermişti. Bu tarihte çıkarılan Siyasal Bilgiler Hakkında Kanun ile Ankara'ya taşınmasına karar verilmişti. İstanbul'da eğitimine son veren okul, 15 Kasım 1936 tarihinde Ankara'daki serüvenine başladı.¹

Osmanlı Devleti'nden miras kalan Mülkiye, yıllarca devlete bürokrat yetiştirmektedir. Her dönem ülkenin en kritik yerlerinde Mülkiye kökenli isimler yer almıştır. Mülkiye sadece bürokrat yetiştiren bir okul olmakla kalmamış, kendine has bir duruşu ve ilkeleriyle hareket eden bir okul olmuştur. Bu durum Mülkiye'yi sadece

* Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, sinankiyanc@gmail.com.

1 Temurhan Öztürk, *Ankara'nın Mülkiye'si*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 2007, s. 24-29; Ali Akyıldız, “Mekteb-i Mülkiye”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. EK2, İstanbul, 2016, s. 240-242; Resmi Gazete, 15 Haziran 1934, s. 5335.

mezunlarıyla anılan bir okul olmaktan çıkarmıştı. Mülkiye varlığıyla Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yer bulmuştu. Mülkiye'nin bu duruşu ve Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'ya taşınması olayların tam merkezinde bulunmasına sebep olmuştur.

Mülkiye, Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili hayata geçişte etkin bir rol üstlenmiş ve Demokrat Parti iktidarına milletvekili, bakan ve bürokrat sağlamıştır. Mülkiye'nin bu katkısı Demokrat Parti iktidarının sonuna kadar devam etmiştir. Demokrat Parti iktidarına sağladığı katkı karşısında ayrışma ortaya çıkmıştı. Mülkiye dekanı Turhan Feyzioğlu'nun Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine alınması ile başlayan karşıtlık artarak devam etmiştir. Mülkiye ile Demokrat Parti ayrılığı öğrenci olayları ile en üst seviyeye çıkmıştı. Polisin sert tutumu karşısında birçok öğrenci yaralanmış, jandarma tarafından okul binası kurşunlanmıştı. 27 Mayıs 1960 Darbesi öncesinde en büyük öğrenci gösterilerinden biri olan ve 555K olarak adlandırılan olay, Mülkiyeliler Lokalinde Mülkiyeli öğrenciler tarafından planlanmıştır.

Mülkiye'nin Demokrat Parti karşıtlığı 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası sürece de yansımıştı. Türkiye'nin darbe sonrasında yeniden şekillenmesinde aktif rol alan Mülkiye, yeni yönetime bakan ve bürokratların yanı sıra oluşturulan komisyonlara da üye göndermişti. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin en önemli eseri olarak görülen 1961 Anayasası'nın da şekillenmesinde temel teşkil eden Ankara Ön Tasarısı, Mülkiyeli akademisyenler tarafından hazırlanmıştı.

Çalışmada Mülkiye'nin Demokrat Parti muhalifliğinin kökenleri ve süreci ortaya konulmaktadır. Bu süreçte Mülkiye'de yaşananlar ve Demokrat Parti müdahaleleri karşısında takındığı tavır belirtilmektedir. Bunun yanı sıra 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında nasıl rol oynadığı sorusuna cevap verilmektedir.

1. Bir Muhalif Olarak Mülkiye

Mülkiye'nin Demokrat Parti muhalifliği, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilkleri barındırmaktadır. Ülke öğrenci olayları ile tanışmış, üniversiteden toplu istifaya geçmişti. Demokrat Parti'nin bu süreçte Mülkiye'yi hedef alması, Mülkiye'nin muhalif duruşunu keskinleştirmişti. Turhan Feyzioğlu'nun 6435 sayılı kanun kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine alınması ile başlayan süreç 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne kadar devam etmiştir.

Demokrat Parti ile üniversiteler arasındaki ilk kriz 6435 sayılı kanun ile yaşanmıştı. TBMM'de 18 Ocak 1956 tarihinde kanun hakkında görüşmelerin sürdüğü günlerde ilgili kanunun ikinci maddesi "Bu kanunun birinci maddesi, üniversitelerin kuruluş kadrolarına dâhil bilimum mensupları hakkında, senatonun mütalaası alındıktan sonra tayinlerdeki usule bakılmaksızın maarif vekili tarafından resen tatbik olunur" karşısında İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi tarafından bildiri yayımlanmıştır. Karşı bildiride ilgili kanunun üniversite özerkliğine karşı olduğu ve "ilmin ve memleketin

gelişmesi” bakımından sorunlu olduğu belirtilmiştir.² Üniversitelerin kanun karşısındaki eylemleri ve Zafer Gazetesi’nin üniversiteleri hedef göstermesi bazı akademisyenlerin ilgili kanunun ikinci maddesine Milli Eğitim Bakanlığı emrine alındığı haberlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.³

Mülkiye dekanı Turhan Feyzioğlu 1956-1957 Eğitim Öğretim yılı açılış konuşmasında ülkenin geri kalmışlığına değinmişti. Forum Dergisi yazarlarından Aydın Yalçın’ın Ankara Üniversitesi senatosu tarafından profesörlüğe atanmasına karşın iki yıldır kadrosunun verilmemesini eleştirmiş, “Bir memleket en ziyade nabza göre şerbet veren münevverlerden zarar görür” ifadesini kullanmıştı. Feyzioğlu’nun bu çıkışını hükümet, Demokrat Parti’den ayrılan ve Hürriyet Partisi’ne yakın duran Forum Dergisi’ne destek olarak algılamıştı. Feyzioğlu’nun konuşması hükümet nezdinde rahatsızlığa neden olmuştu. Demokrat Parti’ye yakın Zafer Gazetesi’nin 15 Kasım 1956 tarihinde yayınlanan Mehmet Altan Köymen imzalı “Bir Fakültede Yapılan Açılış Merasimi” başlıklı yazıda Turhan Feyzioğlu’nun konuşması eleştirilmişti.⁴ Yaşanan gelişmeler üzerine Demokrat Parti Meclis Grubu toplanmıştı. Toplantı sonucu aşağıdaki tebliği yayınlanmıştı:⁵

“Demokrat Parti Meclis Grubu Reisliğinden bildirilmiştir:

Demokrat Parti Meclis Grubu bugün (4-12-1956) saat 15’de Grup Reisi Aydın Mebusa Dr. Nâmik Gedik’in Başkanlığında toplandı:

Grup İdare Heyetinin bu sabahki içtımında müttefikan verdiği ve Siyasal Bilgiler Fakültesinde cereyan eden müessif hâdiselere dair Hükümetten izahat talep edilmesi hususundaki kararı, Grubun umumî tasvibiyle gündemin diğer maddelerine tercihan müzâkere ve kabul olundu. Bu mesele ile alâkalı olarak Hükümet adına Dâhiliye Vekâleti Vekili ve Maarif Vekili, son günlerde cereyan eden hâdiseleri ve bunlara karşı alınan tedbirleri izah ettiler. Bilâhare Mebuslardan söz alanlar, Üniversitelerimizde ve yüksekokullarımızda umumiyetle yapılan siyasi tahrikleri ve Siyasal Bilgiler Fakültesinde cereyan etmiş olan son hâdiseleri de ele aldılar ve Hükümetten bunlara son verecek kâfi tedbirler alınmasını istediler. Söz alan Başvekil Adnan Menderes, ‘maalesef bazı profesör ve doçentlerin kendilerini günlük politika cereyanlarına kaptırdıklarının, Partilerle sıkı münasebetler tesisine teşebbüs edecek kadar işi ileri götürdüklerinin, ayrıca talebeyi derslere devam etmemeğe, hatta ayaklanmaya teşvik ettiklerinin sabit bulunduğunu beyan etti. Başvekil, gerek İstanbul, gerek Ankara’da epey zamandır devam eden bu tahriklerin nihayet Siyasal Bilgiler Fakültesinde meydana getirilmiş olan son hâdiselerle fiil ve hareket hâline geçmiş bulunduğunu ve hâdisenin Siyasal Bilgiler Fakültesine inhisar ettirilmeyerek diğer fakültelere de sirayet ettirilmek istendiğini

-
- 2 Zafer Toprak, “İktidara Karşı Öğrenci Direnişi Aralık 1956, Prof. Turhan Feyzioğlu’nun Bakanlık Emrine Alınması”, *Toplumsal Tarih*, S. 235, 2013, s. 51; Milliyet Gazetesi, 20 Ocak 1956, s. 1 ve 7.
 - 3 Milliyet Gazetesi, 27 Ocak 1956, s.1.
 - 4 Emil Galip Sandalcı, *Biz Bize, 1956-1957 Tercüman Gazetesi Yazıları*, yay. Haz. Recep S. Tatar, İstanbul, Su Yayınları, 2010, s. 112-113.
 - 5 Ali Çankaya, *Son Ası Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler Mülkiye Şeref Kitabı*, c. 1 Mülkiye Tarihi 1859-1968, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969, s. 676-677 akt. Zafer Gazetesi, 05 Aralık 1956, s. 1.

ve hatta İstanbul Üniversitesinde bazı müsait elemanlarla irtibat tesisine de çalışıldığını beyanlarımı ilâve etti. Demokrat Parti Meclis Grubu, Başvekilin sözlerini ittifakla tasvip etti ve üniversitelerimizin ve tahsil müesseselerimizin bu gibi bozguncu siyaset oyunlarının sahnesi hâline getirilmek teşebbüslerinin kat'i surette önlenmesini ve müteşebbislerinin kimler olursa olsun behemhâl ve derhal tecziye ve tasfiye edilmelerini karar altına aldı."

Tebliğde ifade edildiği üzere tedbirler hususunda hemen adım atılmıştı. Milli Eğitim Bakanı Prof. Ahmet Özel, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne gönderdiği yazıda, "Siyasal Bilgiler Fakültesi profesörlerinden Turhan Feyzioğlu'nun matbuata intikal eden bir siyasi polemige vesile teşkil eden açılışı konuşması ve bilahare buna bağlı beyanları dolayısıyla 6435 sayılı kanunun 2. Maddesi muvacehesinde senato mütalaasının en çok bir hafta zarfında Vekâlete bildirilmesini" istemişti. Ankara Üniversitesi Senatosu bir gün sonra yaptığı toplantıda yazı gündeme alınmış ve Feyzioğlu'nun konuşmasının basında belirtildiği üzere iktidarı eleştiren bir konuşma olmadığını, kaydının mevcut olduğunu ve konuşmanın ilgili kanunu eleştiri niteliğinde olduğunu bildirmişti. Ankara Üniversitesi'nin cevap yazısında belirtilen hususlara karşın bakanlık, 1 Aralık 1956 tarihi itibarıyla Turhan Feyzioğlu'nu 6435 sayılı kanunun 2. maddesine göre Milli Eğitim Bakanlığı emrine almıştır.⁶

Turhan Feyzioğlu'nun 1 Aralık 1956 tarihi itibarıyla Milli Eğitim Bakanlığı emrine alınması üzerine Ankara Üniversitesi'nde olaylar meydana gelmişti. Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Aydın Yalçın istifa etmişti. Ankara Üniversitesi Talebe Birliği de Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınmasını sert bir dille eleştirmişti.⁷ Bu beyanattan bir gün sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri derslere girmemişlerdi. Türkiye'de ilk kez üniversitelerde iktidara karşı hareket meydana gelmişti. Kızların siyah elbise, erkeklerin ise siyah kurdele taktığı eylemler geniş yankı uyandırmıştı.⁸ Demokrat Parti grubu yaptığı toplantıda Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde meydana gelen olayları değerlendirmişti. Grup toplantısında konuşma yapan Adnan Menderes, olayın büyümemesi ve gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. Olayların başka üniversitelere sirayet etmesinin tehlikeli sonuçlar doğuracağını ifade etmiştir.⁹

Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınması sonrasında Muammer Aksoy açıklamaları nedeniyle polis tarafından Birinci Şube'de gözaltına alınmıştı. Aynı gece eylemlere karıştıkları iddiasıyla bazı öğrenciler Birinci Şube'de sorguya alınmıştı. Turhan Feyzioğlu'nun yerine fakültenin dekanlığına seçilen Kemal Fikret Arık yayınladığı bildiri ile öğrencileri açık bir şekilde tehdit etmiş, protestoların devam etmesinin hukuki yaptırımlarla karşılaşacağını belirtmişti. Bunun yanı sıra fakülte yönetimi aldığı karar ile son sınıf (dördüncü) öğrencilerin derslerini tatil etmişti. Yaptırımlar bununla kalmamış, Ankara savcılığı tarafından başlatılan soruşturmada

6 Toprak, "İktidara Karşı Öğrenci Direnişi Aralık 1956, Prof. Turhan Feyzioğlu'nun Bakanlık Emrine Alınışı", s.52.

7 Milliyet Gazetesi, 03 Aralık 1956, s. 1.

8 Milliyet Gazetesi, 04 Aralık 1956, s. 1.

9 Milliyet Gazetesi, 05 Aralık 1956, s. 1.

fakültenin dokuz öğrencisine 15 günden 3 aya kadar “muvakkat ihraç” cezası verilmişti. Turhan Feyzioğlu’nun bakanlık emrine alınması sonrasında artan gerginlik devam etmişti. Fakülte yönetiminin gerginliği artıracak adımları neticesinde Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, Doç. Aydın Yalçın, Doç. Dr. Muammer Aksoy, Doç. Dr. Münici Kapani, Asistan Şerif Mardin ve Asistan Coşkun Kırca üniversiteden istifa etmişlerdi.¹⁰

Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde yaşanan gerginliklerin gölgesinde kalan 4 Aralık 1956 tarihindeki 97. Kuruluş yıldönümü iptal edilmiştir. Fakülte Öğrenci Birliği’nin ısrarına karşın tören yapılmasına izin verilmemişti. Bunun üzerine Fakülte Öğrenci Birliği basında da yer tutan bildiri ile kararı kınamıştı. Bu tebliğler karşısında fakülte yönetimi tarafından dördüncü sınıf öğrencileri için derslerin tatiline karar verilmişti.¹¹

2. Demokrat Parti ve Mülkiye

Turhan Feyzioğlu’nun bakanlık emrine alınması, Mülkiye ile Demokrat Parti iktidarı arasında gerginliğe neden olmuş ve bu gerginlik 27 Mayıs 1960 Darbesi’ne kadar devam etmiştir. Mülkiye, 100. yıl dolayısıyla 1959 yılında birçok etkinlik yapmıştı. 4 Aralık 1959 tarihinde yapılacak törene Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan, CHP Başkanı İsmet İnönü ve CKMP Başkanı Osman Bölükbaşı başta olmak üzere yerli ve yabancı birçok isim davet edilmişti. Davete Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü dışında tüm davetliler katılmıştı. ABD, İngiltere, İsviçre ve Japonya Büyükelçileri de hazır bulunmuşlardı. Başbakan Adnan Menderes’i tören binasının önünde “Şubat Hakkı İstiyoruz” dövizleriyle öğrenciler karşılamıştı. Menderes’in binaya girişinde arbeye yaşanmış ve polis sert müdahale etmişti. Hatta müdahalede Demokrat Parti milletvekili İzzet Akçal yaralanmıştı. Gerginlik salonda da devam etmiş, kürsüye fırlayan Server Erdem isimli öğrenci konuşma yapmaya çalışmış, ancak engellenmişti. Son derece gergin geçen törende binanın camları kırılmıştı.¹² Törenden bir gün sonra Mülkiye’den bir grup öğrenci CHP Genel Merkezi’ne giderek İsmet İnönü’yü ziyaret etmişti. Ziyarete törende üzerinde durulan demokrasi konusu ele alınmıştı.¹³

Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin 100. yılında yaşanan gerginlik sonrasında Mülkiye ile Demokrat Parti iktidarı arasındaki kriz derinleşmiştir. Demokrat Partili 10 milletvekilinin Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin yüksekokul haline getirilmesi için harekete geçmesi, krizi bir başka safhaya taşımıştı. Sadece tehditten ibaret olan bu girişim Mülkiye’nin tavrını keskinleştirmişti. Zafer Gazetesi, 05 Şubat 1960 tarihinde ilk sayfasından “Siyasal Bilgiler İle İlgili Teklif” başlığıyla verdiği haberde on Demokrat Parti milletvekili (Mustafa Reşid Tarakçıoğlu, Sefer Eronat, Necmeddin Önder, Nâzım

10 Toprak, “İktidara Karşı Öğrenci Direnişi Aralık 1956, Prof. Turhan Feyzioğlu’nun Bakanlık Emrine Alınması”, s.55; Çankaya, *Son Ası Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler Mülkiye Şeref Kitabı*, s. 677.

11 Çankaya, *Son Ası Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler Mülkiye Şeref Kitabı*, s. 678.

12 Milliyet Gazetesi, 05 Aralık 1959, s. 5.

13 Milliyet Gazetesi, 06 Aralık 1959, s. 1 ve 5.

Tanı, Nail Geveci, Süleyman Kuraner, Hüseyin Bayrı, Bahâ Akşit, Hamdi Sancar) tarafından TBMM'ye fakültenin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir yüksekokul haline getirilmesi için kanun teklifi verdiğini duyurmuştu. Radyonun akşam haberlerinde konunun yer alması üzerine gözler yeniden Mülkiye'ye çevrilmişti. Mülkiye dekanı Fehmi Yavuz anılarında bu olay hakkında Milli Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu'nun makam odasında yapılan görüşmede, ismini vermediği milletvekilinin kendisine Mülkiye'nin başlangıçta yanlarında olduğunu, ancak şimdi karşılarında olduğunu ifade ettiğini belirtmektedir. Fehmi Yavuz bunun üzerine Mülkiye'nin hiçbir siyasi oluşumun yanında olmadığını ve adının anılmadığını tam tersine halkın yanında olduğunu ifade etmişti. Fakülte yönetimi haber üzerine toplantı yaparak yapılmak istenen değişikliklerin sakıncalarını ortaya koyan beş rapor hazırlamışlardı. Toplamında 57 sayfa tutan raporların başlıkları şunlardı:¹⁴

1. Siyasal Bilgiler Fakültesi hakkında On Milletvekili tarafından hazırlanan Kanun Teklifi, Gereğesinde öne sürülen görüşlerin incelenmesi;
2. Teklif kanunlaştığı takdirde doğacak teknik mahzurlar;
3. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Ankara Üniversitesi içinde bulunmasını zarurî kılan sebepler;
4. Siyasi İlimler ve Üniversite;
5. Ankara Üniversitesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi: 1950-1960.

Mülkiye'nin yüksekokul haline getirilmesi basında yer tutmaktan ibaret olmuştu. Gelişmelerin gölgesinde kalmış ve kısa sürede gündemden düşmüştü. Siyasi gerginliğin her geçen gün arttığı ülkede, olaylar nedeniyle TBMM'nin 18.04.1960 tarihli raporu neticesinde Tahkikat Komisyonu kurulmuştu.¹⁵ Tahkikat Komisyonu'na birçok isim davet edilmişti. Bu isimlerden birisi de Mülkiye dekanı Fehmi Yavuz'du. Komisyon üyeleri Mülkiye'ye Cumhuriyet Halk Partili milletvekillerinin sık sık geldiğini, parti ile fakülte arasındaki ilişkiyi sormuşlardı. Böylece Mülkiye'de Tahkikat Komisyonu'ndan nasibini almıştı.¹⁶

3. Öğrenci Olayları ve Mülkiye

Ülkede her geçen gün artan siyasi tansiyon üniversitelere de yansımıştı. Üniversitelerin birçoğu Demokrat Parti iktidarına karşı olduğu ortadaydı. Bu muhaliflik derinleştikçe öğrencilere, oradan da sokağa yansımıştı.

14 Fehmi Yavuz, *Anılarım*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1985, s. 80-81; Milliyet, 05 Şubat 1960, s. 1; Detaylı bilgi için bakınız: Çankaya, *Son Ası Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler Mülkiye Şeref Kitabı*, s. 686-697.

15 Resmi Gazete, 19 Nisan 1960, s. 1178/a.

16 Yavuz, *Anılarım*, s. 82.

Tahkikat Komisyonu ile ülkedeki tüm siyasi faaliyetler yasaklanmıştı. Ancak 20 Nisan 1960 tarihi itibarıyla öğrenci gösterileri başlamıştı. Bu gösterilere Mülkiye öğrencileri de katılmış, hatta bazıları gözaltına alınmıştı.¹⁷ Sokaklar tüm engellemelere karşı hareketlenmişti. Siyasi faaliyetlerin yasaklanması, basına uygulanan sansüre karşın basında geniş yer tutan Güney Kore Cumhurbaşkanı Syngman Rhee karşıtı gösteriler Türkiye’de yankı uyandırmış, öğrencileri harekete geçirmişti. Güney Kore’de günlerce süren olaylar sonrasında Syngman Rhee’nin istifa etmesi ve Tahkikat Komisyonu yasasının TBMM tarafından kabul edilmesi üzerine 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul Üniversitesi’nde öğrenci olayları patlak vermişti.

İstanbul Üniversitesi’nde 28 Nisan 1960 tarihinde başlayan olaylar bir gün sonra Ankara’ya sıçramıştı. Ankara Üniversitesi öğrencileri 29 Nisan günü derslere girmeyi reddederek protesto gösterisi düzenlemişlerdi. Olaylarda polisin müdahalesi sert olmuştu. Bir gün önce İstanbul’da meydana gelen olaylar sonrasında İstanbul ve Ankara’da sıkıyönetim ilan edilmişti. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde bir araya gelen öğrenciler, derslere girmeyi reddetmişlerdi. Hukuk Fakültesi’ne giren polisin sert müdahalesi karşısında Mülkiye öğrencileri Hukuk Fakültesi’nden ayrılarak kendi fakültelerine gitmiş ve eyleme burada devam etmişlerdi. Hukuk Fakültesi’nde yaşananlar Mülkiye’de daha güçlü bir direnişe sahne olmuştu. Öğrenciler koridorlara kurdukları barikatlarla güvenlik güçlerinin müdahalesini imkânsız kılmıştı. Olayları bastırmakta yetersiz kalan Ankara Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç, üniversite yönetiminin gözü önünde fakülteyi kurşunlatmıştı. Mülkiye’de yaşanan olaylarda birçok öğrenci yaralanmış, Üniversite yönetimi ve dekan Fehmi Yavuz’un polisi ikna etmesi üzerine akşam saatlerinde polis üniversiteden çekilmişti.¹⁸

İstanbul’dan sonra Ankara’da yaşanan olaylar hükümetin de gündemindeydi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde başlayan sonrasında Mülkiye’de devam eden olaylar hakkında Adnan Menderes radyo konuşması yapmıştı. Menderes, olayları ayaklanma olarak tanımlamış, siyasi partilerin öğrencileri kışkırttığını iddia etmişti.¹⁹ Sıkıyönetim Komutanlığı ise olaylar karşısında sert önlem almıştı. Aynı gün yayınlanan Ankara Örfi İdare Komutanı Korgeneral Namık Argüç imzalı 4. Numaralı Tebliğ üniversiteler hakkındaydı.²⁰

Ankara’da bulunan Üniversiteler ve Yüksek Okullar 29 Nisan tarihinden itibaren bir ay süre ile tatil edilmişti:

1. Yurtlarda yapılacak toplantılar da yasak edilmiş olduğundan yurtlarda kalan, lise ve yabancı memleket talebeleri hacir, taşralı talebeler memleketlerine avdet etmelidir.

17 Milliyet Gazetesi, 21 Nisan 1960, s.5.

18 Yavuz, *Anılarım*, s. 83; Serdar Şahinkaya, “27 Nisan 1960’a Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Adım Adım 27 Mayıs”, *Mülkiye Dergisi*, c. 34, S.267, 2010, s. 97-121; Cemil Öztürk ve İlhami Fındıkcı (Ed.), *Prof. Dr. Yahya Akyüz’e Armağan, Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2011, s. 59.

19 Milliyet Gazetesi, 01 Mayıs 1960, s. 5.

20 Milliyet Gazetesi, 30 Nisan 1960, s. 5.

2. Bu karar Üniversiteler ve Yüksek Okullar Rektör ve Müdürlükler ile yurt müdürlükleri tarafından tatbik edilecektir.

Mülkiye, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın tebliğiyle bir ay süreliğine eğitime ara vermişti. Fakülte öğrencilerinin bu sürede yurtlarda kalması da yasaklanmıştı. 2 Mayıs 1960 tarihinde Başbakan Adnan Menderes, Demokrat Parti grubunda yaptığı konuşmada Mülkiye'yi hedef almıştı. Menderes, "Mülkiye'nin bizim hayatımızda esaslı bir rolü kalmamıştır. Onu kapatırsınız Konya'da bir Hukuk Fakültesi açarsınız, denkleştirmeye talebeleri oraya naklediyorum dersiniz. Gelecek sene de binayı yıkarsınız" ifadeleriyle Mülkiye'yi doğrudan hedef almıştır.²¹

Mülkiye'de 29 Nisan'da yaşanan olayların izleri duruyordu. Duvarlarda kurşun izleri ve kan lekeleri ile okul bir savaş alanı gibiydi. Birçok isim geçmiş olsun ziyaretinde bulunarak bu görüntüye şahit olmuşlardı. Bunun üzerine 11 Mayıs akşamı Ankara Üniversitesi Rektör Vekili, Mülkiye dekanı Yavuz'u arayarak Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarı'nın aradığını ve 29 Nisan izlerini fakülteden silinmesini istediğini belirtmişti. Dekan Yavuz, izlerin silinmesi için yazılı emirde ısrar edince Rektör Vekili bir sonuç alamadan telefonu kapatmıştı. 15 Mayıs'ta Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan gelen yazıda "Erlere havaya ateş etmeleri komutası verilmiş olmasına rağmen, bunlardan bazılarının yanlışlıkla çatı altına da ateş etmiş buldukları, bu yüzden duvarlarda ve camlarda bazı tahribat olduğu, bu tahribatın bir an önce Fakültece tamiri gerektiği" ifadelerine yer verilmişti. Fakülte bina duvarındaki kurşunların sehven yapılmış bir hata olarak gösterilmesi üzerine fakülte yönetimi olayın incelenmesi için tespit heyeti istemişti. 18 Mayıs günü tespit heyeti fakülteyi ziyaret etmiş ve tespit raporu hazırlamışlardı. Bir gün sonra gece yarısında dekan Fehmi Yavuz, Adnan Menderes tarafından aranmıştı. Fehmi Yavuz ile Başbakan Adnan Menderes arasında son derece gergin bir konuşma geçmişti. Menderes, Yavuz'a Fakülte'nin onarımını istemediğini sormuştu. Fehmi Yavuz ise tamirata başlandığını ve gerekli işlemler sonrasında tamamlanacağını belirtmesi üzerine Menderes "Yani tarihi hatıra olarak saklamak, onun için tespit ettirmek mi istiyorsunuz? Bu Mülkiye için yüz karasıdır" ifadesi üzerine Fehmi Yavuz "Şereftir, O" demişti.²²

28 Nisan'da İstanbul'da başlayan öğrenci eylemlerinin en büyüğü 5 Mayıs 1960 tarihinde Ankara Kızılay'da gerçekleşmişti. Öğrenci olaylarında Turan Emeksiz ve Nedim Özpulat'ın hayatını kaybetmesi, Mülkiye'de yaşanan olaylar, iktidarın tutumu neticesinde öğrenciler Ankara'da büyük bir eylem planlamışlardır. 3 Mayıs günü Mülkiyeliler Birliği Lokali'ndeki toplantıya Altan Öymen, Cemal Süreyya, Coşkun İrvalı, Öztin Akgüç, Cafer Canlı, Turgut Erdem, İsmail Hakkı Aydınoglu katılmıştı.

21 Can Dündar, *Mülkiye Belgeseli*, Mülkiyeliler Birliği, 2006.

22 Yavuz, *Anılarım*, s 85-86; Olaylar tanık olan Yahya Akyüz, kurşun izlerinin birkaç yıl olayın anısı ile korunduğunu belirtmiştir. Öztürk ve Fındıkçı (Ed.), *Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan, Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2011, s. 59.

Eylem beşinci ayın beşinde saat beşte Kızılay'da başlayacaktır. Bu nedenle eylemin ismi 555K olarak konuldu.²³

4. 27 Mayıs Darbesi ve Mülkiye

27 Mayıs 1960 sabahı Alparslan Türkeş'in radyodan okuduğu bildiri ile Türkiye darbe ile tanışmıştı. 27 Mayıs 1960 Darbesi Ankara'da ve İstanbul'da meydana gelen gösteriler ile kutlanmıştı. Darbe, Mülkiye'de memnuniyetle karşılanmıştı. Demokrat Parti iktidarının son bulması sonrasında Mülkiye, yeni süreçte etkin rol oynamıştı. Bu durum yılsonu sınavlarına yansımış ve kısmen kolay olmuştu. Ankara'da yapılan yürütüşte en önde Mülkiye amblemi görülürken, bayrağı ise Mülkiye öğrencisi Yavuz Gökmen taşımıştı.²⁴

Mülkiye yeni yönetimin en yakın destekçilerinden birisi olmuştu. Mülkiye dekanı Fehmi Yavuz Milli Eğitim Bakanı olurken, Seha Meray ve Cevat Giray bakanlıkta farklı görevlerde bulunmuştu. İlim ve Hukuk Heyeti'ne üye vermesinin yanı sıra birçok komisyona üye göndermişti. Mülkiye darbe sonrasında ülkenin yeniden inşasında etkin bir rol üstlenmişti. Hasan Polatkan, Hayrettin Erkmen, Fethi Çevikbaş, Rıfkı Salim Burçak, Emin Kalafat gibi Mülkiyeliler Yassıada'da yargılanırken, yeni kabinede Fehmi Yavuz, Ekrem Alican, Şefik İnan, Cihat İrem, Cahit Talas gibi Mülkiye kökenli bakanlar yer almıştı.²⁵

5. 1961 Anayasası ve Mülkiye

27 Mayıs 1960 Darbesi'nin hemen ardından yeni anayasa çalışmalarına başlanmıştı. Cemal Gürsel başta olmak üzere Milli Birlik Komitesi üyeleri açıklamalarında yeni anayasa vurgusu yapmıştı. Yeni anayasanın hazırlanması için İstanbul Üniversitesi'nden Sıddık Sami Onar, Hızlı Veldet Velidedeoğlu, Hüseyin Nail Kubalı, Ragıp Sarıca, Naci Şensoy, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli darbeden bir gün sonra Ankara'ya gelerek çalışmalara başlamışlardı. Çalışmalar sırasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleri İlhan Arsel, Bahri Savcı ve Muammer Aksoy ekibe dâhil olmuştu. Komisyon hazırladığı taslağı 18 Ekim 1960 (Temsilciler Meclisi raporunda 15 Ekim 1960 tarihi olarak belirtilmiştir) tarihinde Milli Birlik Komitesi'ne sunmuştu. İstanbul Ön Tasarısı olarak adlandırılan bu tasarı 191 maddeden oluşmakta, siyasi partileri kısmen etkisiz kılmakta ve iktidar (Devlet Şurası, Millî Savunma Şurası, Millî İktisat Şurası, Türkiye Millî Bankası, üniversiteler, TRT, müzeler, millî kütüphane, devlet konservatuvarı, opera ve tiyatrolar vb) kurumlarla paylaştırılmıştı. İstanbul Ön

23 Bülent Ulus, ve Hakan Güngör, *Parola 555K Bir Başkaldırının Sıradışı Öyküsü*, İstanbul, Kor Kitap Yayınevi, 2019.

24 Dündar, Mülkiye Belgeseli.; Öztürk ve Fındıkçı (Ed.), *Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan, Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2011, s. 59.

25 Yavuz, *Anılarım*, s. 88; Dündar, Mülkiye Belgeseli.

Tasarısı karşısında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü yaptığı konferanslar ve anketler neticesinde “Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkında Görüş” başlıklı tasarımı yayınlamıştı.²⁶

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü'nün Anayasa Ön Tasarısı 109 maddeden oluşan özlü bir metindir. Taslakta kişi hak ve özgürlükleri, sosyal haklar, devlet iktidarının hem iki meclisli hem de idari yargı ve anayasa yargısı tarafından denetlenmesi, yargı bağımsızlığı ve güvenceleri yer almıştır. İstanbul Üniversitesi'nin hukukçu bakış açısına karşın Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin hazırladığı tasarıda siyasal bilimci bakışı hâkimdi. Taslak raporu Kurucu Meclis oluşturulmasını öneriyordu. Böylece bilimcilik, aydın misyonu, siyaset ve siyasal güçlerin temsili, kutupları birleştirip uzlaştıracak, yarı temsili bir karaktere sahip olacaktı. Taslak çoğunluk egemenliğine karşı anayasayla düzenlenmiş bir demokrasiden yanaydı. Laikliğin pekiştirildiği taslakta devrimlere bağlılık vurgusu yapılmıştı.²⁷

6 Ocak 1961 tarihinde kurulan Kurucu Meclis bünyesinde Mülkiye kökenli Turhan Feyzioğlu, Mehmet Emin Paksüt, gibi isimlerin yanı sıra Bahri Savcı, Muammer Aksoy ve Mümtaz Soysal'ın da bulunduğu Anayasa Komisyonu etüt metni olarak İstanbul Ön Tasarısı'nı, yardımcı metin olarak Ankara Ön Tasarısı'nı kullanmışlardır. Bunun yanı sıra siyasi partilerin sunduğu metinlerin yanı sıra farklı ülkelerin anayasa metinleri de ele alınmıştı. Komisyon siyasal bilimci yaklaşımı çoğunlukta idi. Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı metin Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin hazırladığı taslağa yakındı.²⁸

6. İttifakın Sonu 147'ler Olayı

27 Mayıs 1960 Darbesi'nin en büyük destekçilerinden birisi de Mülkiye'ydi. Gürsel Hükümeti'nde bakan ve komisyonlara üyeler vermişti. Bunun yanı sıra Mülkiye, Milli Birlik Komitesi'nin sık sık konferanslarına ev sahipliği yapmıştı. Mülkiye yeni süreci şekillendirme de etkin rol oynamıştır. Yeni sürecin konuşulduğu, tartışıldığı yer olmuştu. Milli Birlik Komitesi üyelerinin yanı sıra Mülkiye hocalarının konferanslarında gelişmeler ele alınmıştı.

Mülkiye'nin 27 Mayıs sürecindeki en büyük rolü 1961 Anayasası olmuştur. Yeni anayasanın hazırlanması için kurulan komisyona üye vermekle yetinmeyen Mülkiye, bünyesinde yapılan konferanslar ve anketler neticesinde Anayasa Ön Tasarısı oluşturmuştu. Anayasa tasarılarının görüşüldüğü Kurucu Meclis bünyesinde kurulan

26 Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Yayınevi, 2000, s. 83; Temsilciler Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu (5/7), 09.03.1961, Karar No: 27.

27 Bülent Tanör, *Bülent Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeler*, 2. Baskı, YKY Yayınları, İstanbul 1998, s. 371-373; Seçil Karal Akgün, “Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 43, 2009, s. 430-431.

28 Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeler*, s. 374.

Anayasa Komisyonu'nun Mülkiye kökenli üyeleri dikkat çekmişti. Ankara Ön Tasarısı, 1961 Anayasası'nın da temelini oluşturmuştu.

Milli Birlik Komitesi tarafından üniversitelerin düzenlenmesi için atılan adım ittifakı tehlikeye düşürmüştü. TBMM bünyesinde 27 Ekim 1960 tarihinde kabul edilen “Üniversiteler Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte ve Yüksek Okullara Nakline Dair Kanun”un birinci maddesinde Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İzmir Üniversitesi (İzmir adıyla bir üniversite yoktu), Atatürk Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden 147’si ihraç edilmiştir. Mülkiye’den Prof. Yavuz Abadan, Prof. Aziz Köklü, Prof. Hamid Sadi Seleni, Prof. Hikmet Belbez, Prof. Fadıl Hakkı Sur, Asistan Özer Ozankaya, Asistan Olcay Bilge Kansu ve Öğretim Görevlisi Rahmi Ören’in görevlerine son verilmişti.²⁹

Öğretim üyelerinin ihracı kamuda tepkilere neden olmuştu. Kararın açıklandığı gün 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında en aktif görevleri üstlenen, yeni anayasanın mimarlarından olan İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Fikret Narter, bir gün sonra ise Ankara Üniversitesi rektörü Suut Kemal Yetkin istifa etmişti. Karar karşısında üniversitelerin sert tepkisiyle karşılaşan Milli Birlik Komitesi üyeleri verilen kararı daha iyi anlatmak için üniversiteleri ziyaret etmişlerdi. Yapılan açıklamalar ve olayın üzerinden yıllar geçmesine karşın 147 öğretim görevlisinin ihracının kim tarafından planlandığı, listenin kimler tarafından hazırlandığı ortaya çıkarılamamıştı. Karar sonrasında suç sürekli olarak birilerine atılmış, en sonunda 14’lerin ihracı sonrasında onların üzerine yıkılmıştı.³⁰

Çetin Altan 28 Kasım 1960 tarihli Milliyet Gazetesi’ndeki köşesinde “Dokuz Jurnalci”den bahsetmişti. Altan, kararın alınmasında dokuz ismin etkin olduğunu belirtmişti. Ancak bu isimler hiçbir zaman kamuoyuna açıklanmamıştı. Üniversite, Milli Birlik Komitesi arasında gerginliğe neden olan karar üzerine Milli Birlik Komitesi tarafında yumuşama olmuş ve kararın düzeltilebileceği açıklamaları kamuoyunda yer bulmuştu. Bu bir hataydı, hatanın üniversiteler ile Milli Birlik Komitesi arasında krize neden olmamalıydı, anlayışı hâkim olmuştu. Hem üniversite hem de Milli Birlik Komitesi gerginlikten kaçınmışlardı. Her iki taraf sükûneti koruma yolunu seçmişlerdi. Neticede Milli Birlik Komitesi’nin açıklamaları üniversiteleri sakinleştirmiş ve gerginliği sona erdirmişti. Ancak 147’ler üniversiteye dönmesi 18 Nisan 1962 tarihli Resmi Gazete’de ilgili kanunun kaldırılmasıyla gerçekleşebilmiştir.³¹

29 Çankaya, *Son Ası Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler Mülkiye Şeref Kitabı*, s. 708; Kanun hakkında detaylı bilgi için bakınız: Resmi Gazete, 28 Ekim 1961, S. 2426.

30 Mehmet Ö. Alkan, “1960 Darbesi ve Üniversiteden Tasfiyeler: 147’ler Olayı”, *Toplumsal Tarih*, S.286, 2017, s. 61.

31 Alkan, “1960 Darbesi ve Üniversiteden Tasfiyeler: 147’ler Olayı”, s. 58-69.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde kurulan Mülkiye, gerek Osmanlı Devleti siyasi tarihinde gerekse Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Devlete bürokrat yetiştirmek amacıyla kurulan Mülkiye, günümüze kadar bu vazifesini başarıyla sürdürmüştür. Bunun yanı sıra sadece mezunları ve onların üstlendiği görevlerle değil aynı zamanda sahip olduğu ekol ile ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bu ekol, mevcut konunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Mülkiye'nin bu konumu Demokrat Parti'nin son yıllarına muhalif olarak damga vurmuştur. Mülkiye dekanı Turhan Feyzioğlu'nun Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine alınması sürecinde başlayan veya dışı vurulan muhaliflik, 27 Mayıs 1960 Darbesi öncesine kadar keskinleşerek devam etmiştir. Demokrat Parti'nin Mülkiye'yi -tutumu karşısında- hedef alması bu ayrıştırmayı pekiştirmiştir. Bu açıdan bakıldığında duruşu ve tepkilerin odak noktası olması nedeniyle Mülkiye'nin ayrı bir yeri olduğunu göstermektedir. Mülkiye'nin muhalifliği ülkede ilk kez toplu istifalara ve öğrenci gösterilerine sahne olmuştur.

27 Mayıs 1960 Darbesi öncesinde yaşanan öğrenci olaylarında (İstanbul'dan bir gün sonra 29 Nisan 1960) Mülkiye önemli noktalardan birisi olmuştur. Bu tarihte yapılan gösteriler ve beraberinde meydana gelen olayların yanı sıra ülke tarihindeki en büyük gösterilerden birisi olan 555K yine Mülkiyeliler tarafından planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Mülkiye'nin bu duruşu darbe sonrasında Türkiye'nin yeniden şekillenmesinde etkin bir rol oynamasına vesile olmuştur. Milli Birlik Komitesi bünyesinde kurulan komisyonlara üye vermiş, kabine de Mülkiyeli isimler görev yapmıştı. Bunun yanı sıra Mülkiye, Milli Birlik Komitesi üyelerinin sık sık uğradığı yerlerden birisi olmuştu. Türkiye'nin geleceği burada konuşulmuş, tartışılmış ve şekillenmişti. 147'ler Olayı olarak anılan ve üniversiteler ile Milli Birlik Komitesi'ni karşı karşıya getiren olay bu ittifak çerçevesinde geçiştirilmişti.

Kaynakça

- Akgün, Seçil Karal, "Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 43, 2009, s. 407-454.
- Akyıldız, Ali, "Mekteb-i Mülkiye", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslam Araştırmaları Merkezi), C. EK2, Ankara 2016.
- Alkan, Mehmet Ö., "1960 Darbesi ve Üniversitelerden Tasfiyeler: 147'ler Olayı", *Toplumsal Tarih*, S. 286, 2017, s. 58-69.
- Çankaya, Ali, *Son Ası Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler Mülkiye Şeref Kitabı*, c. 1 Mülkiye Tarihi 1859-1968, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.
- Dündar, Can, *Mülkiye Belgeseli*, Mülkiyeliler Birliği, 2006.
- Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Yayınevi, 2000.
- Milliyet Gazetesi Arşivi

- Öztürk, Cemil ve İlhami Fındıkçı (Ed.), *Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan, Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2011.
- Öztürk, Temurhan, *Ankara'nın Mülkiye'si*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 2007.
- Resmi Gazete Arşivi
- Sandalcı, Emil Galip, "Biz Bize, 1956-1957 Tercüman Gazetesi Yazıları", yay. haz. Recep S. Tatar, İstanbul, Su Yayınları, 2010.
- Şahinkaya, Serdar, "27 Nisan 1960'a Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Adım Adım 27 Mayıs", *Mülkiye Dergisi*, c 34, S. 267, 2010, s. 97-121.
- Tanör, Bülent, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeler*, 2. Baskı, İstanbul, YKY Yayınları, 1998, TBMM Arşivi
- Toprak, Zafer, "İktidara Karşı Öğrenci Direnişi Aralık 1956, Prof. Turhan Feyzioğlu'nun Bakanlık Emrine Alınışı", *Toplumsal Tarih*, S. 235, 2013, s. 50-57.
- Ulus, Bülent ve Hakan Güngör, *Parola 555K Bir Başkaldırının Sıradışı Öyküsü*, İstanbul, Kor Kitap, 2019.
- Yavuz, Fehmi, *Anılarım*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1985.

1950'DEN 1960'A SBF VE TÜRKİYE

Hıdır TOK*

Türkiye siyasal, toplumsal ve akademi hayatında 1946 yılı önemli bir kilometre taşıdır. 1946 yılının hemen başında 7 Ocak 1946'da 23 yıldır iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) ayrılmış ya da ihraç edilmiş bir grup siyasetçi (Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Adnan Menderes gibi) Demokrat Parti'yi (DP) kurmuştur. 21 Temmuz 1946'da yapılan seçimlerde DP, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) 65 milletvekili sokmuş ve çok partili hayat TBMM çatısı altında resmen başlamıştır.

1946 yılı Türkiye akademik hayatı için de önemli bir yıldır. 13 Haziran 1946'da TBMM'de kabul edilen 'Üniversiteler Kanunu' ile üniversitelere 'bilimsel ve yönetsel özerklik' verilir. Kanunla, Ankara Üniversitesi daha önce Ankara'da kurulmuş bulunan 4 fakülteyi içine alarak 1946'da kurulur. Bunlar; 1925'te kurulan Hukuk Fakültesi, 1935'te kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1943'te kurulan Fen Fakültesi ve 1945'te kurulan Tıp Fakültesi'dir. Siyasal Bilgiler Okulu (SBO), Ankara Üniversitesi içerisinde yer almaz ama SBO Profesörler Kurulu 1946'da "SBO'nun üniversite camiasına katılması" yönünde bir karar alır. SBO, 1946'dan 1950'de Ankara Üniversitesi'ne Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) adıyla katılmasına kadar "de facto üniversite" gibidir. Bu da SBO'nun ayrıcalıklı rolünü gösterir. SBO, üniversite camiasına ve bir üniversiteye "dâhil edilen" değil 'katılan' bir eğitim kurumudur.

23 Mart 1950'de SBO, SBF adıyla 1946'da kurulmuş olan Ankara Üniversitesi'ne katılır. Fakülte, son sınıfta Mali, İdari ve Siyasi şubelere ayrılır. Fakülte ayrıca İdari Bilimler, Dış Münasebetler, Maliye ve İskan ve Şehircilik enstitülerini de içerir. SBO'nun SBF olması sürecinde ilginç ve okulun nev-i şahsına münhasır özelliğini/gücünü de gösteren önemli durumlar da yaşanır. SBF tarihinde önemli izler bırakmış olan Aziz Köklü, Bahri Savcı, Fehmi Yavuz, Bedri Gürsoy, Aydın Yalçın, Seha Meray ve Sadun Aren 1950'de doktoralarını vermeden doçent olurlar. Sadun Aren, anılarında o günleri şöyle anlatır:

"Yasaya göre okul üniversiteye kabul edildiği anda daha önce kazanılan unvanlar aynen devam edecekti. Ancak başka bir hükme göre üniversite içinde bağımsız bir fakülte olabilmesi için en az on iki doçent ve profesörün olması lazımdı. Halbuki okula bağlı bu sayıda doçent ve profesör yoktu. Ancak Seha (Meray) ile ben doçent olursak bu sayıyı doldurabiliyorduk. Onun için bize "Siz doktora tezlerinizi doçentlik olarak fakülteye verin, belli prosedürü tamamlayıp imtihana girersiniz,

* Öğr. Gör., Beykent Üniversitesi Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, hidirtok@beykent.edu.tr.

*böylece hem siz doçent olursunuz hem de biz fakülte oluruz” dediler. Aziz Köklü, Bahri Savcı, Fehmi Yavuz, Bedri Gürsoy, Aydın Yalçın, Seha ve ben doktor olmadan doçent olduk. 1957’de 35 yaşında profesör oldum”.*¹

SBO döneminden itibaren öğretim üyeleri ve mezunları DP’ye ilgi gösterir. Çok partili hayata geçilmesi ile birlikte kurulan DP, 14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimde oyların %53’ünü alarak Meclis’teki 478 milletvekilliğinden 408’ini, CHP ise 69’unu kazanmış ve tek başına iktidara gelmiştir. Bu seçimlerde 34 Mülkiye-SBO kökenli mezun ve SBF bünyesinde öğretim üyesi olarak görev yapan akademisyen DP sıralarından milletvekili seçilir. Bunlardan 25’i DP’li, 9’u ise CHP’lidir. En dikkat çeken milletvekili ise SBO’nun son müdürü, SBF’nin ilk dekanı olan Fethi Çelikbaş’ın DP milletvekili seçilmesidir. 1950 seçimlerinde SBO’da görev yaparken istifa eden üç öğretim üyesi Fethi Çelikbaş, Muhlis Ete ve Rıfki Salim Burçak milletvekili seçilmiş ve üçü de DP hükümetlerinde bakanlık yapmışlardır. Mülkiye-SBO-SBF geleneğinde ise bir diğer siyasal parti olan CHP’ye olan ilgi ve katılım ise azalmadan devam etmiştir. CHP, SBF için organik bir müttefik gibi görülmüştür.

1. SBF’nin Uluslararası İlişkileri, Akademik Yapıda ve Müfredatlarda Yaşanan Dönüşüm

DP iktidarı döneminde ABD ve müttefiki devletlerin müşterekliği ile kurulmuş olan uluslararası kurum ve kuruluşlar ile olan ilişkilerin artmasına paralel olarak hem kurumsal hem de kuramsal uygulamaların Türk akademiyasındaki ilk görünümünü SBF’nin müfredatlarında (Amme İdaresi, Milletlerarası İktisat, Türkiye’nin Sosyal ve Etnik Bünyesi gibi dersler), SBF’de ders veren hocalarda (Fulbright Anlaşması ile SBF’de ders veren yabancı öğretim üyeleri gibi) ve SBF bünyesinde kurulmuş enstitü (İdari İlimler Enstitüsü, İskan ve Şehircilik Enstitüsü, İşletme İktisadı ve Muhasebe Enstitüsü gibi) ve bölümlerde görmek mümkündür. SBF, devletin ulusal ve uluslararası düzlemde uygulayacağı politikaların düzenlenmesinde ve bunları uygulayacak insan kaynağının yetiştirilmesinde bir nevi laboratuvar işlevi görme misyonunu sürdürmüştür.

Fulbright Anlaşması’nın Türkiye’yi de içine alması ve özellikle de SBF’yi odağına alması da bu ilginin bir diğer göstergesidir.² Fulbright Anlaşması, Türkiye ile ABD arasında 1951 yılında imzalanmıştır. Bu anlaşma sonrası 1951’de öğrenci, öğretim üyesi ve uzman değişim programlarının başlamıştır. Fulbright, 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD’ye borçlu olan ancak geri ödemede zorlanan ülkelerin borçlarının eğitim programlarında kullanılması fikrinden doğmuştur. Buna göre borç meblağı, borçlu ülkelerin bankalarında ABD fonu olarak tutulacak ve sadece eğitim amaçlı olarak

1 Sadun Aren, *Puslu Camın Aynasından*, 1. Basım, İstanbul, İmge Yayınları, 2006, s. 50-51.

2 University of Arkansas University Libraries Special Collections (2018), “Fulbright Scholar Grantee Directories” <https://libraries.uark.edu/specialcollections/fulbrightdirectories/> (Erişim: 27.11.2018).

kullanılacaktı.³ Programın Türkiye'deki en önemli uygulama alanlarından birisi de elbette ki SBF'dir. 1951 yılında SBF'de 'İktisadı Siyaset' dersini Erwin Graue, "İşletme İktisadı ve Muhasebe" ve "Maliye" dersini Roy Blakey, 1952 yılında ise Carl Taeusch "Amme İdaresi" dersi verdiler. Graue, Blakey ve Taeusch, Fulbright'la ABD'den gelmiş ve SBF'de görev yapmıştır.

Kamu yönetiminin 'çağdaştırılması' kapsamında aynı süreçte gerçekleştirilen bir başka girişim SBF'den Prof. Bedri Gürsoy, asistanlar Cumhuri Ferman, Behiç Hazar ve Cemal Mihçioğlu ile Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden asistan Erol Bilik'in Güney Kaliforniya Üniversitesi'nin Kamu Yönetimi Okulu'na gönderilmesidir. İlgili isimler, 1951-1953 yılları arasında 18 ay süren bu öğretim sırasında, üniversitede kamu yönetimi ağırlıklı izlenelere haiz seminerlere iştirak etmiş, kamu kuruluşları ve özel sektörde bulunan şirketlerin yönetsel özelliklerini tetkik etmek ve yetkilileriyle görüşmek üzere teknik geziler yapmışlar, ABD toplumunu ve ABD'nin kamu ve özel kurumlarını tanımaya çalışmışlardır. Daha sonra SBF'den Arif Payaslıoğlu, Fahir Armaoğlu, İlhan Unat ve Suat Bilge de aynı okula eğitim amacıyla gönderilmiştir.⁴

1952'de Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Birleşmiş Milletler Örgütü (BM) arasında yapılan bir teknik yardım anlaşması neticesinde Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesinde Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) kurulur. Enstitü adından anlaşılacağı üzere sadece Türkiye'ye değil Türkiye'nin de içinde bulunduğu kabul edilen Orta Doğu ülkelerine yönelik üst düzey bürokrat ve yönetici yetiştirilmesine yönelik bir eğitim kurumuydu. Kurumun en önemli amacı, bölge ülkelerinin yetenekli ve istekli öğrencilerinin bu enstitüde eğitim görmesini sağlamaktı. (Kurumun Soğuk Savaş dönemi stratejilerine uygun olarak Sosyalist Sovyetler Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB) Orta Doğu'da etki alanı oluşturma döneminde uygulanan karşı bir program olma içeriğini sahip olduğu da aşıkardır.) Anlaşmaya göre enstitünün başında biri BM tarafından, diğeri de Türkiye tarafından atanan iki eş yönetmen bulunacaktı. Enstitünün kurulması fikrini filizleyen ise Dünya Bankası'nın 1951 tarihli ABD'li James M. Barker'a atfen "Barker Raporu" olarak adlandırılan rapordur. Raporda İşletmecilik kürsü ya da bölümlerinin kurulması da önerilmiştir. Enstitünün kuruluşunu takiben çok sayıda yabancı öğretim üyesi ve uzman Türkiye'ye gelmiş ve SBF'de de görev üstlenmiştir.⁵ Enstitü'nün resmi açılış töreni ise 24 Mart 1953'te SBF'de yapılmıştır. Törenin üst düzey siyasi katılımcıların eşliğinde adeta bir "devlet töreni" şeklinde gerçekleşmesi de enstitüye verilen ehemmiyeti ve DP-SBF ilişkilerinin yoğunluğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Törende Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, SBF Dekanı Yavuz Abadan ile Birleşmiş Milletler'den Eşyönetmen Gunnar Heckscher konuşma yapmıştır.⁶

3 Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı –Antikomünizm ve Amerikan Etkisi-*, İstanbul, 1. Basım, Can Sanat Yayınları, 2015, s. 234.

4 Cemal Mihçioğlu, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1988, s. 7.

5 Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı –Antikomünizm ve Amerikan Etkisi-*, s. 219

6 Cemal Mihçioğlu, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, s. 10.

Bu yoğun akademik değişimler ve yurt dışına gidiş gelişler sonucunda 1953'te lisans ders programında düzenlemeler yapılmıştır. 1. sınıfta “Sosyal İlimler Metodolojisi, Siyasi İlimlere Giriş”; 2. sınıfta “Amme İdaresi; İktisat ve Maliye Şubesinde Vergi Hukuku, İktisadi Sistemler, Ticari Hesap ve Mali Cebir, Milletlerarası İktisat, Mukayeseli Bütçe, Sosyal Hesaplar”; İdare İhtisas Şubesi'nde “Türk İdare Teşkilatı Tarihi, Devlet Muhasebesi, Mukayeseli Devlet İdaresi, Kamuoyu ve Meseleleri, Amme Hürriyetleri, Siyasi Partiler, Mahalli İdare ve Tatbikatı, Siyasi Fikirler Tarihi, Türkiye'nin Sosyal ve Etnik Bünyesi”; Diploması ve Dış Münasebetler Şubesi'nde “Mukayeseli Devlet İdaresi, Milletlerarası Münasebetler ve Dinamiği, Milletlerarası Siyasi ve Sosyal Teşekküller, Mukayeseli Diplomatik Teşkilat, Milletlerarası Aktüel Meseleler” yeni dersler olarak konmuştur.

1954'te kutlanan Mülkiye'nin 95. Kuruluş Yıldönümü toplantısında Dekan Yavuz Abadan, SBF'de yaşanan akademik hareketliliğe dair bilgiler vermiştir. Abadan, “*Öğretim üyelerimizin yabancı ilim müesseselerine gönderilerek görgü ve bilgilerinin artırılması faaliyeti hızlı bir tempo ile devam etmektedir. M. S. A. delaletiyle Amerika'da tahsil ve tetkiklerde bulunan Prof. Bedri Gürsoy, Doçent Cumhur Ferman, Asistan Behiç Hazar ve Cemal Mihçioğlu ile Fulbright hesabına Wisconsin Üniversitesi'nde çalışan Nejat Bengül, geçen bahardan beri vazifelerine başarı ile dönmüşlerdir.*” “*Yine FOA idaresi delaletiyle Doçent Suat Bilge, Asistan Fahir Armaoğlu, Arif Payaşlıoğlu ve İlhan Unat geçen Ekim ayı içerisinde Birleşik Devletler'e gönderilmişlerdir.*” “*Prof. Fehim Yavuz, Doçent Turhan Feyzioğlu ve Sadun Aren, İngiltere'de çalışmalarına devam ediyorlar.*” demiştir.⁷ Abadan'ın bahsettiği MSA yani Mutual Security Agency (Karşılıklı Güvenlik Ajansı) ABD'nin Marshall Planı'nın yürütülmesi için kurduğu yapılardan biridir.

ABD, SBF ile ilk ilişkisini BM Teknik Yardım Anlaşması aracılığıyla TODAİE'ye bir yandan ilerde o alanda öğretim görevi üstlenecek genç eğitimcilerin oradaki üniversitelerde yetiştirilmesi bir yandan da TODAİE'ye BM aracılığıyla uzman ya da öğretim üyesi gönderme yoluyla kurmuş, ancak daha sonra SBF'nin izlencelerine kamu yönetimi alanında katkıda bulunmak üzere yeni bir girişim daha başlatmıştır. 1 Eylül 1954 günü yürürlüğe giren 77-212 sayılı teknik yardım sözleşmesiyle uygulanmaya başlayan bu girişim kısaca NYU (New York University) Projesi olarak adlandırılan işbirliği düzenlemesidir. Proje ABD'nin kurduğu kısa adı FOA olan Foreign Operations Administration yani ‘Dış Operasyonlar Dairesi’nin desteğiyle başlatılmıştır. FOA, ABD tarafından 1951 yılında sona erdirilen Marshall Planı'nın ardından yeniden organize edilen yardım teşkilatlanması içinde 1953'te kurulmuş bir kuruluştur. Projenin, Türkiye'deki giderlerinin bir bölümünün Türk hükümetince karşılanması öngörülmüştür.⁸

1959'da son bulan projenin ABD'nin bir kuruluşu olan FOA tarafından desteklenmesi, bu işbirliğinin salt üniversiteler arası bir değişim programı olarak düşünülmendiğini, aynı zamanda hükümetler arası bir işbirliği olarak tasarlandığını

7 Yavuz Abadan, “Dekan Prof. Dr. Yavuz Abadan'ın Fakültenin 97 inci Kuruluş Yıldönümü Nutku”, *SBF Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, Ankara, 1954, s. 172.

8 Mihçioğlu, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, s. 32.

göstermektedir. “New York Grubu” olarak nitelenen akademisyenlerin esas işleviyse gerek yaptıkları yayınlarla gerekse ders programları ve müfredatların düzenlenmesiyle SBF’deki kamu yönetimi eğitimini yeniden yapılandırmak olmuştur. Bu çalışmaların bir ürünü olarak SBF’de ‘Amme İdaresi’ dersi dışında, ‘İdari Ameliyeler Tarihi’, ‘Personel İdaresi’ gibi dersler verilmeye başlanmıştır. Örnek’e göre hem TODAİE’nin kurulması hem de NYU-SBF arasında yapılan akademik hareketlilik anlaşmaları Türkiye’de kamu yönetimi disiplini üzerinde Amerikan kaynaklı yaklaşımın etkin olmasını sağlayan gelişmeler olmuştur.⁹ Bunun yansımaları Türk bürokrasisindeki yeni tip bürokratların ve yöneticilerin ortaya çıkması şeklinde görülecektir.

2. SBF-DP İlişkilerinin Gerginleşmesi ve Kopması

1954 yılından itibaren DP-SBF ilişkileri gergin bir hal almıştır. Bu gerginliğin politik, sosyal ve akademik veçheleri vardır.

1946’de yasalaşmış olan Üniversiteler Kanunu ile ‘bilimsel ve yönetsel özerklik’ sahibi olan üniversiteler ve akademisyenlerin önemli bir kısmının DP iktidarına mesafe koyup uygulamalarına yönelik eleştirileri ve CHP’yle olan organik ilişkilerinin sürmesi DP’yi ilgili kanunda düzenleyici ve denetleyici adımlar atmaya itmiştir. Bu adımlar bilimsel ve yönetsel özerkliğin altını boşaltıcı hamleleri içermiştir. 1953’te yapılan ve öğretim üyelerinin siyasi kurum ve kuruluşlarda görev almaları ile güncel siyasi gelişmelere dair değerlendirme ve eleştirilerde bulunmalarının yasaklanması ve bu durumu ihlal edenlerin üniversiteden atılabileceğine dönük yapılan kanuni düzenlemelerle üniversiteler özerkliklerini önemli ölçülerde yitirmişti.

Bu dönemin önemli olaylarından birisi de hem düşünsel ve akademik hem de siyasi hayatı etkileme kapasitesine sahip olacak olan ‘Forum’ dergisinin 1954 yılında çıkmaya başlamasıdır. SBF öğretim üyeleri ve asistanları dergide ağırlığını hissettirmiştir. Turan Feyzioğlu, Turan Güneş, Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Cahit Talas, Aydın Yalçın, Mümtaz Soysal, Coşkun Kırca ve Şerif Mardin de bu dergide yazmışlar ve DP’ye yönelik sert tutumlarını arttırarak sürdürmüşlerdir. Yazarlar, yazdıkları yazılarla DP’nin ekonomi politikalarının bir çıkmaza gittiğini ileri sürüyor, demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla işletilmesinin önemine işaret ediyorlardı. Bu aydınların önemli bir bölümü 1950’lerde iyiden iyiye Amerikan sosyal bilimlerinin etkisinde kalan üniversitelerde görev yapmaktaydı. Örnek’e göre Forum’un bir diğer özelliği; ABD’nin Türkiye’de özel olarak önemsedığı yönetici-bürokrat-aydın kesimlere seslenen, Amerikan düşünce dünyasıyla bu kesimler arasındaki fikir akışına bir anlamda aracılık eden, gelişme-kalkınma sorunlarını tartışan, ABD’yle yoğun ilişki halindeki SBF’nin içinden çıkan bir yayındır.¹⁰

1950’li yıllarda okulda öğrenci olmuş ve daha sonrasında da öğretim üyesi olarak bulunmuş Mete Tunçay da 1954 yılını önemle mimler. Tunçay, “1954 dönemine kadar

9 Örnek, *Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı –Antikomünizm ve Amerikan Etkisi-*, s. 217.

10 Örnek, *Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı –Antikomünizm ve Amerikan Etkisi-*, s. 257-258.

Mülkiye gayet milliyetçi, sağ bir duruşa sahipti. Mülkiyeliler'in Dil Tarih'i basması ve Dekan Aziz Kansu'nun istifa ettirilmesi hadiseleri bunlara örnek verilebilir. Ancak Bedri Gürsoy'un ve ardından Turhan Feyzioğlu'nun göreve gelişi, Mülkiye'de bir hava değişimine neden oldu. 27 Mayıs öncesi okulda DP'ye sempati duyan olsa da bunu açıkça dile getirdiğini hatırladığım tek kişi, Çaycı Mehmet (Ünal) Efendi'ydi.” diyerek dönemin ruh halini anlatır.¹¹

14 Aralık 1955 yılında Demokrat Parti'den çıkarılan ve istifa eden bir grup milletvekili tarafından Hürriyet Partisi kuruldu. Forum, Hürriyet Partisi'nin ideolojik hattının belirlenmesinde ve DP'ye yönelik eleştirilerde SBF'li akademisyenler ve SBF kökenli isimler etkin bir rol üstlenmiştir. Derginin ileri gelen isimleri arasında yer alan SBF'li Aydın Yalçın ve Muammer Aksoy Hürriyet Partisi'ne katılmıştır.¹² Şerif Mardin de 1957 yılında Hürriyet Partisi'nin genel sekreteri olmuştur.

1956 yılında SBF Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun eğitim-öğretim yılı açılış konuşmasında kullandığı bazı ifadelerden ötürü görevden alınması DP ile yaşanan gerginliğin zirve anlarından biridir. Feyzioğlu'nun açılış konuşmasındaki “*Türk milleti 'söylenen' değil, 'söyleyen' münevverlere muhtaçtır ve emin olunuz ki böyle bir münevverlere de layıktır. İstersek Türk vergi kanunlarını, para-banka notlarını, haczi caiz olmayan malların veya iptidai itirazların tam listesini ezbere bilmeyelim, fakat asla nabza göre şerbet veren, kötüye, zararlıya fetva veren birer sözde münevver haline gelmeyelim.*”¹³ sözleri ve sonrasında yeni kurulmuş olan SBF Fikir Kulübü¹⁴ üyesi öğrencilerin derslere girmeme ve protesto etme eylemi DP kanadında rahatsızlığa ve tepkiye yol açmıştır. Protesto eylemine katılan bazı öğrencilerle birlikte Muammer Aksoy'un ifadesine başvurulmuştur. Feyzioğlu, yaptığı konuşma üzerine Ankara Üniversitesi Senatosu'nun olumsuz görüşüne rağmen Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Bakanlık emrine alınmıştır.

SBF Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun 1 Aralık 1956'da bakanlık emrine alınışı 1946'da uygulamaya girmiş Üniversiteler Kanunu ile sağlanmış olan üniversite özerkliğine vurulmuş derin bir darbeydi. Bu gelişmeler sonucu, Türkiye üniversitelerinde ilk defa protesto niteliğinde bir toplu istifa olayı görülmüştür. Başta Prof. Turhan Feyzioğlu olmak üzere, Doçent Aydın Yalçın, Doçent Muammer Aksoy, (Hukuk Fakültesi'nden) Doçent Münici Kapani ve SBF'de görev yapan asistanlar Siyasi İlimler Asistanı Şerif Mardin ve İktisat Asistanı Coşkun Kırca üniversitedeki görevlerinden istifa

11 Okay Bensoy, “*Mete Tunçay'la Söyleşi*”, *Mülkiye*, Cilt 33, Sayı 265, 2009, s. 121.

12 Burak Özçetin ve Sibel Demirci, “*Hürriyet Partisi*”, Bora, Tanıl ve Murat Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 7 Liberalizm, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2005, s. 547.

13 Alpaslan Işıklı, “*27 Mayıs'ın Anımsattıkları*”, *Mülkiye*, Cilt 34, Sayı 267, 2010, s. 201.

14 SBF Fikir Kulübü, 1960-1980 arasında kurulmuş olan birçok siyasi parti/örgüt ve gençlik örgütlerinin insan kaynaklarını karşılamada önemli bir rol üstlenmiştir.

etmişlerdir.¹⁵ Bu gergin ortamda 4 Aralık 1956'da yapılması planlanan SBF 97. Kuruluş Yıldönümü toplantısı Ankara Valiliği tarafından men edilir ve yapılamaz.

1958'de SBF adına bir ilk yaşanır ve doktora programının ilk mezunu daha sonra SBF'de Dekanlık görevi üstlenecek ve bu görevi ifa ederken tutuklanacak olan Mümtaz Soysal olur. Soysal, "Demokratik İktisadi Planlama İçin Siyasi Mekanizma" adlı teziyle Türkiye'de "Siyaset İlimler Doktoru" unvanını alan ilk akademisyen olur.

1959'daki 100. kuruluş yıldönümü törenine Başbakan Adnan Menderes yoğun güvenlik önlemleri ve protestolar eşliğinde katılmıştır. SBF, 100. Kuruluş Yıldönümü anısına Türkiye'yi ziyaret edecek olan ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower'e "Fahri Doktor" ünvanı vermiştir. Dekan Fehmi Yavuz törende, "çok sevgili Müessesemiz, 100. yılını idrâk ettiği bu mutlu günde, Dost Amerika Birleşik Devletleri'nin değerli Başkanı Eisenhower'e, İnsanlığa ve Sulha yapmış olduğu büyük hizmetlerinden dolayı, Fahri Siyâsî İlimler Doktoru payesini tevcihe karar vermiş bulunmaktan, Üniversite ve Mülkiye Ailesi olarak büyük bir memnuniyet duymaktayız" demiştir.¹⁶ Bu olay ve bu onurlandırma SBF-ABD ilişkilerinin yoğunluğunu göstermesi açısından önemlidir.

DP iktidarı olan gerginlik ise artmaya devam etmiştir. Menderes'in SBF'de protesto edilişi daha soğumadan özellikle SBF'li öğrencilerin DP karşıtı gösterilerdeki başat rolleri SBF'ye karşı husumeti arttırmıştır. Bu husumet Şubat 1960'ta SBF'yi bir Yüksek Okul'a çevirme girişimine kadar gitmiştir. 10 DP'li milletvekili SBF'yi MEB'e bağlı bir Yüksek Okul durumuna getirmek için kanun tasarısını TBMM'ye sunar. SBF kurumsal olarak bu girişime karşı çıkar ve 47 sayfadan oluşan 5 adet rapor hazırlayıp tüm siyasi partilere mensup milletvekillerine gönderir. Raporlar tarihsel ve sosyolojik bir çerçevede kurumun bir fakülte, bir üniversite kurumu olarak özel tarihine ve üst düzey kademe bürokratlar/yöneticiler ile 'bilgili aydınlar' yetiştirme misyonuna vurgu yapar.¹⁷ TBMM'de tahkikat komisyonu kurulur ve SBF Dekanı Fehmi Yavuz komisyona çağrılır. Yavuz'a SBF'nin CHP ile işbirliğinde olması, CHP'li milletvekillerinin sık sık SBF'ye gitmeleri gibi konular çerçevesinde sorular sorulur.¹⁸

SBF'ye yönelik bu girişim ülkede yaşanan tarihi öneme sahip toplumsal ve siyasal gelişmeler sonucunda akamete uğramıştır. DP aleyhtarı mitingler, yürüyüşler ve protestoların arttığı bir dönemde başını İstanbul ve Ankara'daki üniversite gençliğinin çektiği eylemlere sert müdahalelerde bulunulmuştur. 29 Nisan'da SBF'nin bulunduğu Cebeci'de yapılan gösteriye asker ve polisler oldukça sert müdahale etmiş, fakülte içlerine kadar girip öğrenciler darp edilmiş ve gözaltına alınmıştır. Fakülte çevresinde bulunan bir grup silahlı askerin fakülteye ateş açmasıyla birlikte olaylar iyice büyümüştür. SBF Dekanı Fehmi Yavuz'un asker ve polislerin komutan ve amirleriyle

15 Zafer Toprak, "Mülkiye'de İktidara Karşı Öğrenci Direnişi – Aralık 1956", *Toplumsal Tarih*, Sayı 235, 2013, s. 55.

16 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, 1. Cilt, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969, s. 684.

17 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, s. 687-697.

18 Fehmi Yavuz, *Anılarım*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1987, s. 81.

görüşmesi sonucunda olaylar yatışmış ve sona ermiştir.¹⁹ SBF'de eğitime 1 ay süreyle ara verilmiştir.

Olaylar ile ilgili idari ve hukuki tahkikat sürerken SBF ile diğer idari kurumlar arasında SBF binasındaki kurşun izlerinin ortadan kaldırılmasına dair sürtüşmeler yaşanmıştır. SBF yönetimi olayların ve hasarın tam anlamıyla tespiti için yoğun uğraş vermiş ve bu dönemde de hem askeri hem de siyasi yetkililer ile tartışmalar girişmiştir. En büyük ve en önemli tartışma ise Başbakan Adnan Menderes ile SBF Dekanı Fehmi Yavuz arasında yaşanmıştır. Yavuz, 19 Mayıs 1960 günü Menderes'le yaptığı telefon görüşmesinde geçen kısa diyalogu şöyle anlatmıştır:

“- Ben SBF Dekanı Fehmi Yavuz.

- Ben Adnan Menderes.

- Hoşgeldiniz (Başbakan İzmir'den o gün gelmişti)

- Fehmi Bey, Fakülte binasının cephesindeki camları ve kurşun izlerini tamir ettirmek istemiyormuşsunuz, doğru mu?

- Bu nereden çıkmış, bir kesimini tamir ettirdik, hatta faturalarını da gönderdik. Geri kalanları tamir ettireceğiz. Tespit için, Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan bir heyet geldi. Tespit işi de bitmiş sayılır.

- Yani tarihi hatıra olarak saklamak, onun için tespit ettirmek mi istiyorsunuz? Bu Mülkiye için yüz karasıdır.

- Şerefidir.

- Yüz karasıdır, yüz karasıdır.

- O halde bırakalım bunu tarih tespit etsin.”²⁰

Bu diyalog hem SBF-DP ilişkisindeki gerginliği ve kopuşu hem de siyaset-akademi ilişkilerindeki aşırı polarize olma halini göstermesi bakımından önemli bir tarihsel andır. Bu andan 8 gün sonra yani 27 Mayıs 1960'ta Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimine el koymuş ve DP'nin 10 yıllık tek parti iktidarını sona erdirmiştir. 27 Mayıs hem SBF öğrencileri hem de SBF akademisyenleri tarafından onaylanmış ve destek görmüştür. SBF, tarihinde yaşadığı yönetsel tüm değişikliklere, kopuşlara ve alt üstlere daha öncesinde nasıl uyum sağlamışsa yeni kurulacak rejimin inşasında da bu uyumlulukla önemli roller üstlenmiştir.

Sonuç Yerine

1950-1960 arasında SBF de Türkiye gibi değişmiş ve dönüşmüştür. Bir “devlet kurumu” olarak görülen SBF, 1946'dan 1950'li yılların ilk kısmına kadar, DP'nin ve o yıllarda muhalefete düşmüş olan CHP'nin insan kaynakları havuzunu oluşturmaktaydı. DP'nin

19 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, s. 703.

20 Fehmi Yavuz, *Anılarım*, s. 85-86.

özellikle ABD ile olan ilişkilerinin üst düzeye erişmesiyle SBF'ye biçilen rol de daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu devlet/iktidar siyasetine ve perspektifine uygun hareket etme esnekliği gösterebilmesiydi. SBF'li akademisyenlerin yurtdışına gönderilmesi, yurtdışından özellikle de ABD'den çeşitli fonlar (Fulbright ve benzeri ABD Devleti fonları) aracılığıyla akademisyenlerin SBF'ye gelmesi hep bu durumun sonuçlarıydı.

2. Dünya Savaşı'nın ardından ABD, Türkiye'deki akademi, bürokrasi ve toplumsal algı alanlarına yatırım yapmıştır. SBF'li akademisyenler ABD'nin devlet fonları ve Türkiye'yle yapılan Fulbright gibi anlaşmalar aracılığıyla ABD'ye gitmiş birçok ABD'li akademisyen de aynı şekilde SBF'ye gelmiştir. 'Doktoralarını Avrupa ülkelerinde yapan öğretim üyesi profili' bu yıllarda 'doktorasını ABD'de yapan öğretim üyeleri' olarak değişmeye başlamıştır. SBF'ye çeşitli uluslararası anlaşmalarla gelen yabancı akademisyenler SBF'nin kürsülerinde görev almış, akademik rotasyonunu Alman-Fransız eğitim modelinden Amerikan/Anglosakson eğitim modeline sokmuş²¹ ve SBF içerisinde kurulan ve ABD'yle yapılan çeşitli anlaşmalarda da öngörülen enstitü ve idari kurullarında (örn. TODAİE) yöneticilik yapmış ve önemli roller oynamıştır. Kurumun yayın organı SBF Dergisi'nde de bunların izleri görülmektedir. ABD ile yapılan anlaşmaların bir parçası olarak kurulan ve hem akademiye hem de bürokrasiye dönüştürmesi planlanan TODAİE gibi ODTÜ'nün kuruluşunda ve devamındaki süreçte diğer üniversitelerin kamu yönetimi eğitiminde SBF'li ve SBF kökenli akademisyenler etkin olmuş, önemli idari görevlerde bulunmuşlardır.

SBF/DP gerginliği 1956'de Dekan Turhan Feyzioğlu'nun kuruluş yıldönümünde yaptığı konuşmayla su yüzüne çıkmış ve gerginlik çatışmaya dönüşmüştür. SBF'li akademisyenlerin önderlik ettiği Forum dergisi ve Forum Dergisi'nin ideolojik hattını keskinleştirdiği Hürriyet Partisi, DP'ye karşı amansız muhalefet sergilemiş, DP'ye karşı yapılan mitinglerde SBF'li öğrenciler yer almışlardır. Bu muhalefetin niteliği 27 Mayıs 1960'da gerçekleşen askeri darbenin gerçekleşmesi sürecini oluşturacak siyasal ve toplumsal koşulları ve ortamı yaratmak gibi görümlere de sahiptir.

SBF, 1950-1960 arasında okul tarihinde görülmedik bir şekilde politize olmuş bir akademik ve siyasal bir aktör olmuştur. Bu 10 yıllık dönemde yaşadığı en büyük dönüşümün bu olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz.

21 Şerif Mardin bu durumu özeleştirel bir bakış açısıyla şöyle anlatır: "Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde asistanlığımda siyaset biliminin hukukla ilgisinden yola çıkan Fransız kaynaklı bir siyaset bilimi yöntemi üzerinde durulurdu. Bizim kuşağımız bu öğretiyi yerinden oynattı, "Amerikan" siyaset bilimini getirdi. Hukuk-siyaset geleneğinin gelişmesine engel olduk, denebilir. Hâlbuki hukuk-siyaset ilişkisi kendi başına Türkiye için önemli bir konudur, zamanla derinleştirilebilirdi. "Zamanın ivmesi", başka bir ifadeyle genel değişme süreci, yöntemin gelişmesini sağlayacak imkânı yok etti." Bkz. Fethi Açıkel vd., "Şerif Mardin'le Merkez-Çevre Analizi Üzerine", *Toplum ve Bilim*, Sayı 105, 2006, s. 10.

Kaynakça

- Abadan, Yavuz, “Dekan Prof. Dr. Yavuz Abadan'ın Fakültenin 97 inci Kuruluş Yıldönümü Nutku”, *SBF Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, Ankara, 1954, s. 256-265.
- Açıkel, Fethi, Ahmet Çiğdem, Necmi Erdoğan ve Tanıl Bora, “Şerif Mardin'le merkez-çevre analizi üzerine”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 105, 2006, s. 7-10.
- Aren, Sadun, *Puslu Camın Aynasından*, 1. Basım, İstanbul, İmge Yayınları, 2006.
- Bensoy, Okay, “Mete Tunçay'la Söyleşi”, *Mülkiye*, Cilt 33, Sayı 265, 2009, s. 120-126.
- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, 1. Cilt, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.
- İşıklı, Alpaslan, “27 Mayıs'ın Anımsattıkları”, *Mülkiye*, Cilt 34, Sayı 267, 2010, s. 193-209.
- Mihçioğlu, Cemal, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretimin Başlangıç Yılları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1988.
- Örnek, Cangül, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı –Antikomünizm ve Amerikan Etkisi-*, 1. Basım, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2015.
- Özçetin, Burak, Sibel Demirci, “Hürriyet Partisi”, Bora, Tanıl, Murat Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Cilt 7 Liberalizm*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 541-547.
- Toprak, Zafer, “Mülkiye'de İktidara Karşı Öğrenci Direnişi – Aralık 1956”, *Toplumsal Tarih*, Sayı 235, 2013, s. 50-57.
- University of Arkansas University Libraries Special Collections (2018), “Fulbright Scholar Grantee Directories” (<https://libraries.uark.edu/specialcollections/fulbrightdirectories/>), (Erişim: 27.11.2018).
- Yavuz, Fehmi, *Anılarım*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1987.

MÜLKİYE'DE KENTBİLİM*

Ruşen KELEŞ**

Teşekkür ederim Sayın Başkan, bütün arkadaşlarımız Mülkiyeli galiba...Öyle görülüyor. Başkan beni ortanın soluna aldı ki, orta-sol düşünceleri ifade edeyim diye. Reuter, bizim kürsünün kurucusu, Lenin ile çok yakın ilişkiler içinde olan birisiydi ve Volga Almanları adını taşıyan bir komünist partisinin genel sekreterliğini yapmıştı, bunun için mi Başkan beni sol tarafa oturttu bilmiyorum. Efendim, bu salon benim için, benim gibi katılımcılar arasında en eski olan bir kimse için çok önem taşıyor: çünkü biz öğrencilik ve asistanlık yıllarımızda akşam yemeklerinden sonra burada birlikte dans ederdik. İstanbul'dan gelen arkadaşlarımız, Anadolu'dan gelen arkadaşlara dans öğretirlerdi burada. Tuncer Bulutay da belki hatırlayabilir, çünkü benden birkaç yıl sonra idi okulda. Benim ve onun gibi bu salonda yaşananlara yakından tanık olmuş kişiler bulmak kolay değildir artık. Sempozyumu düzenleyenlere bu vesileyle teşekkür ederiz. Bizim kürsüdeki, anabilim dalındaki arkadaşlar ilgi alanlarına giren konuları bir bütünlük içinde ele alacaklardır. Ben, Reuter'den ve Reuter'in Şehircilik ile ilişkisinden söz etmek üzere görevlendirildim

Her bilim dalının kendine özgü bir gelişim süreci vardır. O alanda çalışan bilim insanlarının tekelinde olmayan, ama uzun bir tarihsel süreç içerisinde ampirik araştırmaların ve kuramsal çalışmalardan oluşan bir birikimin sonucu olarak değerlendirilebilir. Bilim insanları da yeteneklerine, bilgilerine, deneyimlerine ve sahip oldukları araçlara göre bu birikime belli ölçülerde katkıda bulunurlar. Ernst Reuter, 1938-1939 ders yılında Ankara Siyasal Bilgiler Okulu'nda Şehircilik, Yerel Yönetimler ve Belediye Maliyesi gibi dersleri okutmakla görevlendirilmiş, uygulamadan gelen bir bilim insanıdır. O günkü adı Siyasal Bilgiler Okulu olan okulumuzun, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olduğunu ve İçişleri ve Maliye Bakanlığı'na yüksek düzeyde kamu görevlisi yetiştiren bir okul olduğunu hepimiz biliyorsunuz. Okuldan mezun olup da bu iki bakanlıkta yüksek düzeyde görev yapanlar, Reuter'in okutmakta olduğu konulara en çok gereksinme duyacak kimselerdi. Ekonomistler, devletle belediyeler arasındaki mali ilişkileri düzenlemek, vali ve kaymakamlar ise, komünlerin mali, idari ve imar planlamasıyla ilgili işlemlerine ilişkin vesayet yetkilerini çok bilinçli bir şekilde yerine getirebilmek, kullanabilmek için bu bilgilere gereksinme duyuyor ve bu dersleri yoğun bir biçimde katılıyorlardı. O tarihte dünyanın başka yerlerindeki üniversitelerde de toplum bilimleri konularının, Kentbilim (Şehircilik) öğretimiyle ilgili programlara yeni yeni sokulmakta olduğu görülüyordu. Daha sonraki tarihlerde İçişleri Bakanı da olan Emin Erişirgil, Siyasal Bilgiler Okulu'nun Müdürü olarak görev yapmaktaydı. Emin Erişirgil, uzak görüşlü bir yönetici olarak Ernst Reuter'i Siyasal Bilgiler Okulu'nda bu

* Bu bildiri, sempozyum konuşma metni üzerinde yapılmış bazı düzeltmelerle elde edilmiştir.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi (E).

konularda ders vermeye davet ediyor. Fakat daveti alan Reuter, Nazi Almanyası'ndan, Hitler diktatörlüğünden kaçmış ve Türkiye'ye gelmiş bilim insanlarından bir tanesiydi ve İktisat Vekaleti'nde tarife uzmanlığı görevini yapıyordu. Emin Erişirgil, Reuter'i bu görevi yaptığı sırada Siyasal Bilgiler Okulu'na davet etmişti. Reuter, Nazi Almanyası'nın dikta rejiminden kaçıp Türkiye'ye gelmeden önce Madgeburg kentinde belediye başkanı olarak da görev yapmış, böyle bir deneyim geçirdikten sonra Türkiye'ye gelmişti. Dolayısıyla, Emin Erişirgil'in az önce söylediğim amaçları gerçekleştirebilmek için Reuter'i Siyasal Bilgiler Okulu'na davet etmesi, az önce de değindiğim gibi, çok uzak görüşlü bir bilim insanının ve yöneticinin alabileceği bir karardı. Siyasal Bilgiler Okulunda göreve başlayan Reuter, Kasım 1938'den Eylül 1946'ya kadar sekiz yıllık bir öğretim üyeliği süreci geçirmiştir. Reuter, kuramsal bilgilerini ve pratik deneyimlerini Türk Kentbiliminin hizmetine koyarken, bir yandan da araştırmalar ve yayınlar yapıyor, danışmanlık hizmetinde bulunuyordu. Bunlardan bir tanesi de, 1946'da tam Türkiye'den ayrılmak üzereyken, hükümetin, kendisinden İller Bankası hakkında bir rapor hazırlamasını istemesidir. Reuter bunun üzerine ayrılış tarihini iki ay erteler ve kendisinden istenen raporu hazırladıktan sonra ülkeyi terk eder. O yıllar 1933'de kurulan bu kurumun Belediye Bankası'nın olmaktan çıkıp 1945'te İller Bankası adıyla yeni bir kimliğe kavuştuğu yıllardır. Acaba Reuter'in katkıda bulunduğu konular ve katkılarının niteliği nedir? Bunları başlıklar halinde toparlayabiliriz.

Bunlardan ilki köylerden kentlere akındır. Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak yakın zamana kadar her beş yılda bir nüfus sayımları yapılıyordu. Bu nüfus sayımlarının sonuçları Türkiye'nin özellikle 1945'ten, İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği yıllardan sonra çok hızlı bir kentleşme sürecine girdiğini gösteriyor. Reuter, yazılarında, köy ve kenti ayırt etmekte kullanılan kriteri, 10.000 nüfus ölçütünü kullanmıştır. Bizler de aynı ölçütü yıllarca kullandık. Hatta, Türkiye İstatistik Kurumu da uzun yıllar bu ölçütleri kullandı. Reuter'in Yakın Münakale adıyla yayımlanmamış bir kitabı vardır, kent içi ulaşım karşılık gelen bir çalışmadır. Kentleşme konusuna bu kitapta genişçe yer ayırdığını görüyoruz. Reuter, orada, Türkiye'de kentleşmenin kuşkuyla ve duraksamayla karşılanması gerektiği görüşünü savunuyor, kentlerin alabildiğine büyümesinden doğabilecek sakıncalara ilk parmak basan kişilerin başında geliyor ve diyor ki: "Köyü kente benzetelim, kenti de köye benzetelim". Kenti köye benzetelim demek, elbette ki kenti gecekonduyla dolduralım gibi bir olumsuz isteğin anlatımı değildir. Sözü nü ettiğ i şey, ondan oldukça uzun bir süre önce Ebenezer Howard adındaki önemli bir düşünürün bahçe-kent (garden-city) adıyla ortaya koymuş olduğu kentleşme düşüncesini yansıtmaktadır. Daha sonra bu tür düşüncelere köy kent, tarım kentleri gibi başka isimler altında sahip çıkmak isteyenler olmuştur.

İkinci olarak, Reuter'in konut ve arsa politikalarına ilişkin olarak söyledikleri üzerinde durulabilir. Reuter konut politikasına ilişkin görüşlerini Konut Bilgisi adıyla yayımlanan kitabında ayrıntılarıyla açıklamıştır. Ayrıca, Türkiye Kooperatifçilik Kurumu'na verdiği bir rapor var, başlığı, "Mesken Meselesinin Hal Çareleri" olan küçük bir broşürdür ve konut kiralarnı savaş sonrası yıllarda denetlenmesini, hatta dondurulmasını öneren önemli bir çalışmadır. Orada, Reuter, konut sunumu alanında devletle birlikte yerel yönetimlerin de rol üstlenmesi gerektiğini savunur. Bu da önemli bir düşüncesidir. Konut gereksinmesi içinde olanlara arsa, mali yardım, kredi ve teknik danışmanlık hizmetlerinin sağlanabileceğini dile getirir. Reuter'e, göre özellikle

belediyeler, ellerindeki arsaları satmaktan kaçınmalıdır ve var olan arsalarını stok yapmalıdır. Böylece, gelecekte gereklilik duyulduğunda, yüksek bedellerle arsa satın almak ya da kamulaştırmak zorunda kalmaktan kurtulmuş olurlar. Uzak görüşü belediyelerin yapması gerekeni bu şekilde özetliyor: “Arsa stoku ne kadar büyük olursa kentlerin yönetimdeki başarı düzeyi o kadar yükselir”. Berlin Belediyesi'nin 1924 ve 1931 yılları arasında birtakım çiflikleri satın alarak arsa stoku yapmasının sonraki yıllardaki başarısı üzerinde nasıl olumlu katkıları olduğunu hem yazmış hem de söylemiştir.

Kentlerin planlı gelişmesi hakkında da Reuter'in birtakım düşünceleri vardır. “Bir kentin planları yapılırken mahalli topluluğunun içinde bulunduğu ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel koşullar ayrıntılı bir şekilde incelenmelidir” diyor. Reuter, kent planlarına yön vermesi gereken ekonomik kurallara ilk kez parmak basmış bir bilim insanı olarak değerlendirilebilir. Kent planları yapmanın, teknik anlamda tasarımcılara bırakılmayacak kadar önemli olduğunu: çünkü kent planlamasını mutlak suretle ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel faktörlerle de desteklenmesi, beslenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu konuda önemli bir önerisi şudur; kentlerde yoğunluk artırılmamalıdır, hektar başına düşen nüfus 150 kişiyi geçmemeli ve yüksek yapı yapmaktan kaçınılmalıdır. Yaygın ve alçak yapı düzenin, çok katlı ve yüksek yapılara tercih edilmesi gerektiğini açık bir dille ifade etmiştir. Eğer bugün Reuter Ankara'da yaşıyor olsaydı, son günlerde başka toplantılarda da söylediğim gibi, Çukurambar'ı görse, ‘çukur’ adının yarattığı aşağılık kompleksinden kendini kurtarmak istermişcesine anlamsız bir yükselme yarışı içerisine giren bu semt için ne söyleyeceğini takdirlerinize bırakıyorum.

Reuter'in kentsel hizmetler ve çevre sorunları hakkında da söyledikleri vardır. Bunlar Komün Bilgisi adlı kitabında yayımlanmıştır. Halkın zorunlu gereksinmelerini karşılamayı amaçlayan hizmetler, İngilizcesi ‘public utilities’ olan bir kategori ve sağlıkla ilgili gereksinmelerden doğan hizmetler, caddelerin, mezbahalar, hayvan barınakları, pazar yerleri gibi alanların temizliği ve çöp kaldırma gibi hizmetler ise ayrı bir kategori olarak yer almıştır. Üçüncü bir kategoride ise komünlerce türlü şekilde işletilen işletmelere, belediye lokantaları, gazinoları, eczaneleri vardır. Son kategoride de komünlerin otel ve turistik tesisler gibi ekonomik girişimleri yer alıyor. Çevrenin bütün dünyada güncel bir konu haline gelmediği tarihlerde bile, 1945'ten hemen sonra çevre konusuna önemle parmak basmış bir kişidir. Özellikle Berlin'de sefalet mahalleri denilebilecek yerde yaşayan kimselerin içinde buldukları yaşam koşullarına dikkat çekerek yapılması gerekenlere ilişkin bazı önerilerde bulunuyor.

Kent içi ulaşım, üzerinde durduğu başka bir konudur. Bu konuda yayınlanmamış olan, fakat bizim fakülte kitaplığında daktilo olarak yazılmış Yakın Münakale kitabında; ulaşımı yönetim, işletme ve ulaşım tekniği yönleri ile ele alıyor, mühendislik konularına hiç girmiyor ve böylece kent içi ulaşımın teknik özellikleri dışındaki boyutlarının da önemli olduğunu vurgulamak istiyor. Bu kitabında özellikle toplu taşıma üzerinde durmuştur. Kent içi ulaşım, kentin bütününün ekonomik ve sosyal yapısını ilgilendiren bir konu olarak görülmelidir. En uygun kent içi ulaşım sisteminde otobüslerin kullanılması gerektiğini ve ileride bunun tramvayla desteklenebileceğini belirtiyor. Bugün İstanbul ve Ankara başta olmak üzere şehirlerimizin en büyük sorunu taşımadır.

Dolayısıyla, en çok gereksinme duyulan çözüm de, bu toplu taşıma sorunuyla ilgili olmalıdır.

Reuter'in, belediyelerin ekonomik girişimleri ve işletmeleri konusunda önemli saptamaları ve önerileri vardır. Bu konuya fazla girmeyeceğim; fakat yayınlarında belediye işletmeciliğini şu koşullara bağlı olarak ele aldığına değinmekle yetineyim: ilk olarak, girişimin amacı kamu yararını ilgilendiren bir hizmetin görülmesi olmalıdır; ikinci olarak o iş, başkalarınca daha iyi yerine getirilebilir olmamalıdır; üçüncü olarak bu girişim, belediyenin mali gücüne ve gereksinmelerini uygun olmalıdır ve son olarak ekonomik girişim belediyeye bir gelir sağlamalı ve bu gelir de işin giderlerini karşılar olmalıdır.

Reuter'in üzerinde durduğu en önemli nokta ve uygulamada Türkiye'nin çok işine yarayan bir düşünce de belediye maliyesi ve bu çerçevede mali denkleştirme konusudur. Buna göre, belediyelere ne kadar çok görev verilirse, onlara sağlanacak gelir kaynakları da o görevlerle orantılı olmalıdır. Reuter'den bu dersi almış olanlar, Kurucu Meclis'te 1961 Anayasası'nı hazırlarken bu anayasaya 'yerel yönetimlerin gelir kaynakları görevleri ile orantılı olmalıdır' kuralını koymuşlardır. Görevleri çok olan yerel yönetimleri farklı oranda gelir kaynakları daha sağlanmalıdır. Reuter bu düşüncelerinde Alman bilim insanları Rudolph Gneist ve Otto von Guericke'den geniş ölçüde etkilenmiştir.

Komün bankaları konusu üzerinde önemle durmuştur. Nitekim, İller Bankası'na ilişkin olarak verdiği raporda da bunun izleri açıkça görülüyor. Biliyorsunuz İller Bankası, Reuter'in raporunu vermesinden uzun yıllar sonra, 2011 yılında İlbank A.Ş. haline getirilmiştir. Bir devlet bankası olarak görevini yaptığı zamana oranla bugün yerel yönetimlere sunduğu hizmetlerin kalitesinde olumlu veya olumsuz yönlerde ne gibi değişiklikler olduğu incelenmeye değer bir konudur.

Sonuç olarak birkaç söz söyleyerek bitiriyorum. Ernst Reuter'in Türkiye'den ayrılışının 40. yılında Alman Kültür Merkezi'nin katkılarıyla Mülkiye Şeref Salonu'nda 1986 yılında bir toplantı yaptık. O sıralarda Mercedes Yönetim Kurulu Üyesi olarak görev yapan oğlu Edzard Reuter de toplantıya gelmişti. O toplantıda da bir konuşma yapmışım. Bu toplantıya sunulan bildiriler Alman Kültür Merkezi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin ortaklığıyla kitap olarak basıldı. Orada söylediklerimi tekrar edeceğim, bu konuda söyleyeceğim yeni bir şey yok.

İlk olarak Kentbilim ve Kent Yönetim uygulamalarında sorumluluk üstlenen ve mülki yönetim amiri (vali ve kaymakam) olarak görev yapacak kişilerin yetişmesinde Reuter'in çok önemli katkıları olmuştur. Bir kuşağın valileri, kaymakamları, genel müdürleri, müsteşarları ve hatta bakanlarından birçoğu, ondan aldıkları ışığı Türkiye'de yerel yönetimlerde görev yapan belediyelere taşımış; kendi görev alanlarına giren konularda, görevlerini çağdaş kent yönetimi ilkeleri doğrultusunda yerine getirmiş ve uygulamalara yön vermiştir. Yorulduğunuzu görüyorum, ikinci noktaya geçmeden önce sizi dinlendirecek bir anekdot paylaşayım. Reuter'in öğrencileri arasında olan ve sonradan Maliye Bakanı olan Ziya Müezzinoğlu da, az önce bahsettiğim 1986'daki toplantıda bizimleydi ve bu anıyı anlatmıştı. Reuter kısa sürede Türkçeyi öğrenmiş ve derslerini Türkçe işlemiştir. Fakat arada sırada aksayan bir anlatımı olduğu söylenir. Bir

gün derste mali denkleştirme konusunu anlatıyormuş. Mali denkleştirme konusu, özünde teknik bir konu olduğu için öğrenciler onu izlemekte zorlanıyormuş. Birbirlerine bakıyorlar iken, bazen de başlarını öne eğiyorlarken Reuter, “Arkadaşlar anlatırken istediğiniz zaman beni kesebilirsiniz” dediğinde çocuklar kahkahalarla gülmüşler. Reuter durumun farkına varmış, “Kesebilirsiniz diyorsam sözümü kesebilirsiniz anlamında söylüyorum, beni bıçakla doğrayabilirsiniz anlamına gelmez” demiştir.

İkinci olarak, Türkiye’de kentlerin gelişmesine, planlanmasına ve rasyonel yönetimine ilişkin disiplinlerin ilk defa sosyal bilimler çerçevesinde okutulmasını sağlamıştır Reuter. O tarihte Orta Doğu Teknik Üniversitesi yok; ama Mimar Sinan Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi’nde teknik anlamda bu konular okutuluyor. Halbuki bu konuların teknik anlatımla sınırlandırılmasının yeterli olmadığı tezi ilk defa Reuter tarafından dile getiriliyor ve Siyasal Bilgiler Okulu’nda uygulama alanı buluyor. Bu nedenledir ki öğrencileri, ondan edindikleri birtakım bilgileri görevlerini başarıyla yerine getirdiler.

Üçüncü olarak da Türkiye’de bilim çevrelerine, yöneticilere, belediyeçilere ve ekonomistlere hitap etmekte olan sayısı iki düzineyi geçen kitabı vardır. Bunların hemen hemen hepsi Türkçe olarak yayımlanmıştır. Bazıları da daktilo sayfaları halinde kitaplığımızda mevcuttur. Hepsi çok önemli kaynaklar niteliğindedir. Reuter ile yüz yüze gelmeyen kent yöneticilerini ve kent bilimcilerini bile öğrencisi yapacak değerde yayınlardır. Bu anlamda Reuter’in yüzünü görmüş olmak şart değil.

Son olarak eklemekte yarar gördüğüm nokta şudur, onun kurduğu kürsüde ben altmış yıldan fazla zamandır bulunuyorum. Kendisini tanıma onuruna sahip olmadım ama eşi Hanna Reuter ve oğlu Edzard Reuter ile çok defalar görüştüm. Çalışmalarımı yıllardır Alman Büyükelçiliği’nin bize bağışlamış olduğu ve şimdi Ayşegül Hoca’nın odasında asılı olan Reuter portresinin altında sürdürüyorum. Bir şey yazarken, çalışırken ve yaptığım işin doğru ya da yanlış olduğunu düşünürken, Reuter’in tepeden beni izlemekte olduğunu duyumsarım her zaman. Hamburg Üniversitesi’nden bir araştırmacı bilim insanı dostumuz, Prof. Dr.Klaus -Detlev Grothusen, Alman dikta rejiminden kaçıp Türkiye’ye gelen bilim insanlarının başına gelenleri konu edinen bir kitap yazdı. Yukarıda belirtmeğe çalıştığım nedenlerden olsa gerek, söz konusu kitabında bizden de söz ederek, rahmetli hocamız Prof. Fehmi Yavuz için Reuter’in “akademik oğlu” ve benim için de Reuter’in “akademik torunu” demiştir. Dolayısıyla, biz de torun olmanın etik sorumluluğunun gereğini yerine getirmeye çalışıyoruz. Reuter yalnızca bilim insanı ve uygulayıcı değil, aynı zamanda davranışları örnek alınması gereken rol model bir kişilikti. Buna bir örnek vermek istiyorum; Erişirgil, Reuter’i İktisat Vekaleti’nden fakülte kadrosuna aldığında, fakülte kadrosundan kendisine maaş ödeniyor fakat o günkü mevzuat İktisat Vekaleti’ndeki tarife uzmanlığı kadrosundan da aylık almasına engel değil. İki aylığı da alabilir durumda iken, önce bir duraksama geçiriyor ve Emin Bey’e İktisat Vekaleti’ndeki görevini oradan aylık almadan sürdüreceğini bildiriyor. Etik kurallara bağlılığı açısından bu önemli bir davranıştır bu Ernst Reuter’in.

Reuter neden Almanya’dan Türkiye’ye geldi? Birçok bilim insanının Almanya’dan, Hitler rejiminden kaçması Yahudi olmaları ve özgürlüklerine düşkün oldukları sebebiyledir. Reuter Yahudi değildi, yalnızca Volga Almanları adını taşıyan bir Komünist Partisinin Genel Sekreterliğini yapmıştır. Vladimir Lenin ile çok yakın ilişkiler

içerisinde olmuştur ve Lenin kendisi için: “Ernst Reuter, çok zeki, çalışkan ve ileri düşünceli bir kişidir, fakat bir kabahati vardır, özgürlüklerine gereğinden fazla düşkündür”. İşte Reuter’i Hitler Almanyası’ndan ayıran ve Atatürk Türkiye’si’ne getiren başlıca etmen, onun özgürlüğüne gereğinden fazla düşkün olmasıdır. Bütün bilim insanlarının, yöneticilerin, mülki idare amirlerinin ve her türlü yüksek düzeyde görev yapanların etik kurallara gereği kadar düşkün olmaları dileğiyle, sizleri sevgiyle selamlıyorum

MÜLKIYE'DE ÇEVREBİLİM*

Can HAMAMCI**

Teşekkür ederim Sayın Başkan. Benim ele alacağım konunun çok geçmişi yok, çok fazla tarihe sığınamayacağım. Bana da değerlendirmem için 70'li yıllardan başlayan, yaşıma uygun bir sorunu verdiler. Esas konumuz hala ders programlarımızda da yer alan çevre politikasının nasıl geliştiği ama hemen şunu belirtmek gerekir ki, Profesör Keleş de söyledi, Mülkiye üst düzey kamu yöneticileri yetiştiren bir kurum ve bu niteliğiyle çevre sorunları ortaya çıkmadan önce de değişik bir şekilde çevreye mal edeceğimiz bazı dersler vardı. Siyasal Bilgiler Fakültesi hem okul adını taşıırken hem de fakülte olduktan sonra bunlar devam etti. 60'lı yılların sonuna kadar devam eden iki dersi örnek verecek olursak; kentsel ve kırsal yerleşim yerlerinin hijyen sorunlarını konu eden Hijyen Dersi ve bir diğeri de o zamanki adıyla İdari Şube'de okutulan Tabii Kaynaklar ve İdaresi adında dersi vardı. Bunlar aşağı yukarı değindiği konular itibariyle, birincisi halk sağlığı dediğimiz gruba girebilir ancak daha sonradan çevrenin içinde ele alınmıştır. Diğeri ise doğal kaynakların korunması, yönetimi gibi konular da zaten bizim işlediğimiz çevre politikası dersinde detaylı olarak incelenmiştir.

Çevre adını taşıyan ilk çalışma 1973 yılında, Cumhuriyet'in 50. yılı için fakültenin yaptığı bir dizi yayını olmuştur. Bunların arasında çıkan Şehircilik adıyla Profesör Yavuz, Profesör Keleş ve Doçent Geray tarafından yazılan üç yazarlı bir kitap var. Bu oldukça kalın bir kitap, o yıllarda çevrecilerden birisi abidevi bir eser olduğunu söylemişti. Ben daha ince bir kitabı okuyarak mezun olmuştum. O kitabın bir özelliği var, üç hocamız da şehircilik konularını derlemişlerdi ama daha önce değinilmeyen ve Çevre Sorunları adını taşıyan Fehmi Yavuz hocamızın kaleme aldığı bir bölüm vardı. Bu, bizim fakülte yayınları arasında çıkan ve fakülte'deki hocalarımızdan biri tarafından ele alınan ilk çevre konusu diyebiliriz. Aslında bu kitapta ele alınan kısımdaki konular da gayet günceldi. Sempozyumun genel çerçevesi içinde modernleşme ve Mülkiye arasında paralellik kuruyoruz, Mülkiye'nin güncel sorunları ne kadar kolayca ve zamanında yakalayıp öğrencilerine yansıttığını gösteren temel göstergelerden biridir. Düşünün ki çevreyle ilgili ilk kez 1972 yılında Stockholm'de yapılan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı toplanıyor ve bunu izleyen yılda, 1973 yılında çevre sorunları, uluslararası boyutu da göz önüne alınarak inceleniyor. Fehmi Hoca yaklaşık otuz sayfalık yazısında hem Stockholm konferansından, uluslararası gelişmelerden bahsediyor hem de ülkemizdeki konulara değinerek çevreyle ilgili bir zihniyet değişikliği olması gerektiğini altını çiziyor.

* Bu bildiri, sempozyum konuşma metni üzerinde yapılmış bazı düzeltmelerle elde edilmiştir.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi (E).

1975 yılında, ilk yayından kısa bir süre sonra Fehmi Yavuz Hoca'nın Çevre Sorunları adıyla, yine fakültemizin yayını olan başka bir kitap yayımlanıyor. Bu kitabın ikinci baskısı yanılmıyorsam 1982'de yapılıyor, bu sefer çift yazarlı oluyor ve Fehmi Hoca ile beraber Ruşen Hoca da bu baskıyı hazırlayarak yayına sunuyorlar. “Bu kitap çevre adına yapılmış elimizdeki ilk çalışmadır” diyebiliriz. Bu dönemde, yani 70'li yıllarda da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yürütülmekte olan doktora derslerinde, Fehmi Hoca'nın da Çevre Sorunları adlı bir dersi var. Bu ders ve doktora programı, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) devreye girip lisansüstü programları enstitülere devredene kadar yürürlükte kalıyor ve Fehmi Yavuz Hoca da emekliliğine kadar bu dersi vermeye devam ediyor. Bundan sonraki dönemde olay biraz daha değişiyor, çünkü YÖK kurulduktan sonra lisans programlarıyla ilgili birtakım düzenlemeler yapılıyor ve yeni birtakım dersler konuluyor. Derslerin adı da YÖK tarafından belirleniyor. Bu düzenlemeye göre Şehircilik dersinin yanı sıra Kamu Yönetimi ikinci sınıfta Çevre Sorunları adı altında bir ders devreye giriyor. Bu ders uzun süre ikinci sınıf dersi olarak kaldı. Daha sonra fakültelere kendi yönetmeliği hazırlama yetkisi verildiğinde, her bölüm ders programını gözden geçirdiği zaman, dersin adı da Çevre Politikası'na çevrildi. Sadece Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde değil, diğer İktisadi ve İdari Bilimler fakültelerinde de Çevre Politikası ya da Çevre Sorunları dersleri devam etti. Ancak Mülkiye'nin özelliği, bunun ilk başlatıcısı olmasıdır. Bundan sonra ayrı bir yüksek lisans programı olarak düzenlenmesi, taşra üniversiteleri asistanlarının belli büyük üniversitelerde doktora yapma kuralı konmasıyla birlikte kent ve çevre bilimlerinin araştırma görevlilerinin büyük bir çoğunluğu yüksek lisans ve doktoralarını bu programda tamamladılar. Dolayısıyla sadece Mülkiye kendi iç yapısı ve öğrencisi değil, ülke çapında da genç öğretim elemanı kadroları yetiştirmekte önemli işlev üstlenmiş oldu.

1982'de yazılan çevre kitabı alanda tek olmaya devam etti, yanılmıyorsam 1994 yılında ilk Çevrebilim kitabı yayımlandı. Bu kitap da kürsü mensuplarından ikisinin eseri oldu. Daha sonraki baskılarda dersin adıyla birlikte Çevre Politikası olarak kitabın adı değişti. 1984'ten sonraki gelişmelere paralel olarak, yüksek lisan programı da Kent ve Çevre Bilimleri olarak anıldı ve şimdiki yeni adı da Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları olarak devam ediyor. Burada genellikle, öğrencilere giriş maiyetinde genel bilgiler verildikten sonra kentsel politikaya, çevre politikasına veya yerel yönetimleri tez konusu olarak seçip, uzmanlaşmasını sağlayacak bir program şeklinde ortaya çıkmış oldu. Bunun yanı sıra fakültenin birikimi başka bir şekilde de kullanıldı; Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde farklı bir anabilim dalı kuruldu. Doğrudan doğruya enstitüye bağlı Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı kuruldu. Burada sadece Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde işlenen çevre konuları ve politikalarını değil, aynı zamanda Ankara Üniversitesi'nin diğer sosyal bilim alanlarındaki uzmanlarından faydalanma olanağına kavuştu. Böylece o yıllarda çok moda olan ama şimdi de modasının geçtiğini zannetmiyorum, bilim dalları arası bir yaklaşımla programlarını sürdürmeye başladı ve oldukça başarılı sonuçlar verdi. Epeyce öğrenci programa başvurdu. Burada sadece politikalar değil, doğal yapı, ekolojik denge ve gerekirse kimi konularda Fen Fakültesi'ndeki Zooloji ve Botanik bölümlerinden gelen öğretim üyelerinin yardımıyla daha geniş bir çerçeve içinde sosyal bilimleri ilgilendiren alanlardaki çevre sorunları birer birer ele alındı ve ‘Sosyal Çevrebilim’ adını da hak edecek aşamaya geldi.

Çevreyle ilgili elimizde yadsınamayacak bir birikim var. 1970'lerin başında başlıyor, hemen Stockholm Konferansı'ndan sonra. Kısa bir sürede tüm çağdaş, güncel gelişmeleri kapsayacak bir şekilde devam ediyor. Haliyle konular giderek çeşitleniyor, konu üstüne konu ekleniyor. Dünya çevre konferansları Stockholm'de başlamıştık, sonra Johannesburg'da yapıldı, tekrarlanarak devam etti. Her seferinde çalışmaların hem hacmi hem de içeriği genişlemiş oluyor. Çevre politikasının, bir disiplin olarak ne kadar yararlı olduğu ve ne işe yaradığı konusunda tartışmalar da oldu. Kanımca bu tür tartışmalar biraz abes, çünkü gerçekten de hayati bir konu. Bu ders verilmeye başlandığı yıllarda, 1984'ten sonra Türkiye'de çevre duyarlılığı konusunda insanlar karamsardı. Çok fazla çevre duyarlılığı ya da çevreye yönelik hareketler ortaya çıkmazdı. Fakat şu anda, en azından çevre sorunlarının toplumda ciddi bir şekilde yer ettiğini görüyoruz. Türkiye'nin pek çok yerinde çevrelerini korumak için harekete geçen, canla başla mücadele eden köylüler, kentliler ve üreticiler var. Bunlar için çevre sorunları artık hayati sorunlar oldu ve fantezi bir tarafı kalmadı. Bu sorunların daha da ciddi ele alınması ve derinlemesine işlenmesi gerekiyor. Bu açıdan baktığımız vakit, sorun tüm dünya için olduğu kadar Türkiye için de hayati bir konu. Çevrenin bir şekilde sahiplenilmesi gerekiyor ve diğer konulara çevrenin feda edilmemesi gerekiyor. Elimizdeki bütün örnekler çevre tahribatından sonra bunu kazanmanın pek de kolay olmayacağını gösteriyor.

1970'lerin başında mütevazı bir şekilde başlayan çevre sorunları ve çevre politikası aslında Türkiye'nin güncel, hayati bir konularından biri haline geldi. Bu bağlamda Mülkiye'nin tarihsel olarak pek çok görevi yaptığı gibi önemli bir rol oynadığını ve çevre konularının Türkiye'nin gündemine yerleşmesinde yardımcı olduğunu söyleyebiliriz. Teşekkür ederim.

İSKAN VE ŞEHİRCİLİK ENSTİTÜSÜ'NDEN ERNST REUTER İSKAN VE ŞEHİRCİLİK UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ'NE

Ayşegül MENGİ*

Kurulduğunda Şehircilik Kürsüsü, sonra Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı olarak bilinen ve bugünkü adıyla Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü içerisinde yer alan en eski akademik birimlerden birisidir. Anabilim Dalı'nın tarihi, Prof. Dr. Ernst Reuter'in 1938 yılında Siyasal Bilgiler Okulu'nda Şehircilik, Belediyecilik, Belediye Maliyesi gibi dersler okutmasına dayanır. Bu nedenle, o dönemde Şehircilik Kürsüsü Türkiye'de ilk ve uzun yıllar boyunca çalışma alanı açısından tek örnek olarak varlığını sürdürmüştür. Şehircilik Kürsüsü'nde şehircilik ekonomik, hukuki, toplumsal, yönetsel ve siyasal boyutlarıyla ele alınmış, dersler bu yaklaşımla disiplinlerarası bir biçimde okutulmuştur; bugün de Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları Anabilim Dalı aynı yaklaşımı benimsemiştir. Şehircilik Kürsüsü'nün yanı sıra, "İskân ve Şehircilik Enstitüsü" adıyla 1953 yılında Siyasal Bilgiler Okulu'nun bünyesinde kurulmuş bir Enstitü bulunmaktadır. Enstitü düzenlediği konferanslarla ve yaptığı yayınlarla kentleşme politikaları, kırsal kalkınma, bölgesel gelişme politikaları, bölgesel planlama, konut politikaları ve yerel yönetimler alanında yönetsel, ekonomik ve toplumsal sorunların ele alınmasını ve tartışılmasını sağlamıştır. Bu tartışmalar akademik düzeyde kuramsal çerçevede kalmamış, uygulayıcılar da dahil edilerek alana da yansıtılmıştır¹. Türkiye'de kimi dönemlerde anayasa ve yasa tasarısı hazırlıklarında Şehircilik Kürsüsü önemli katkılarda bulunmuş; Enstitü bünyesinde yapılan konferanslarda ele alınan konularda söz ve etki sahibi kişiler biraraya getirilerek yol gösterici görüşler sunulmuştur. Örneğin, 1961 Anayasası hazırlanırken Prof. Fehmi Yavuz'un çabalarıyla yerel özerkliğin önemli ilkelerinden birisi olan "yerel yönetimlere

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü; Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Ayşegül Mengi, "SBF Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü Prof. Dr. Ayşegül Mengi'nin Türkiye'de Kentbilim Eğitimi Konulu Sempozyum'daki Açılış Konuşması", *XV. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, Türkiye'de Kentbilim Eğitimi Sempozyumu*, Ankara, A.Ü. SBF Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No: 21, 2010, s. 3.

görevleriyle orantılı gelir kaynakları sağlanır” ifadesi eklenmiştir² ki, bu ifade 1982 Anayasası'nda da yer almaktadır.

Enstitü 1980 sonrasında, yine Siyasal Bilgiler Fakültesi içinde "Ernst Reuter İskân ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi" adını almış; 2017 yılında, Fakülte'deki diğer merkezlerle birlikte Ankara Üniversitesi bünyesine alınmıştır. Siyasal Bilgiler Okulu'nda Türkiye iktisadî coğrafya dersleri okutan Prof. Hamit Sadi Selen İskân ve Şehircilik Enstitüsü'nün ilk müdürü olmuştur. Enstitü'nün sonraki müdürleri arasında Prof. Fehmi Yavuz, Prof. Dr. Ruşen Keleş, Prof. Dr. Cevat Geray, Prof. Dr. Can Hamamcı, Prof. Dr. Ayşegül Mengi, Prof. Dr. Nesrin Algan ve Prof. Dr. Aykut Çoban'ı sayabiliriz.

İskan ve Şehircilik Enstitüsü'nün Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne dönüşme sürecini, kuruluşuyla başlayan 1953-1980 ve yapısının değişikliğe uğradığı 1980 sonrası olmak üzere iki dönemde ele almak gerekir.

1. İskan ve Şehircilik Enstitüsü'nün Kuruluşu

1950 yılında yürürlüğe giren 5627 sayılı Siyasal Bilgiler Okulunun Siyasal Bilgiler Fakültesi Adıyla Ankara Üniversitesine Katılması Hakkında Kanun³ ile Siyasal Bilgiler Okulu Fakülte statüsünde Ankara Üniversitesi'ne katılmıştır. Kanunun 1. maddesinde:

“Teşkilâtı 2777 ve 4916 sayılı kanunlarla belirtilmiş olan Siyasal Bilgiler Okulu, «İdari ilimler», «Dış Münasebetler», «Maliye», «İskân ve Şehircilik» adlarıyla başlıca dört enstitüyü de ihtiva etmek, kendi bünyesinde mecburi yabancı dil kurlarıyla kendine mahsus yatılı öğrenci yurdu bulunmak ve «her yıl müsabaka ile Devlet hesabına en a 40 burslu öğrenci alınmak ve Mülkiye Mektebi adıyla kuruluşundan bugüne kadar devam eden tesis gayeleri mahfuz kalmak ve bu şartlar altında 4936 sayılı kanun hükümlerine göre yönetilmek üzere «Siyasal Bilgiler Fakültesi» adıyla Ankara Üniversitesine katılmıştır.”, denilmektedir.

Görüldüğü gibi, Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesinde kurulması planlanan enstitülerden birisi de İskan ve Şehircilik Enstitüsü'dür.

Aslında, Enstitü'nün kurulması düşüncesi 1930'lu yıllarda, Ernst Reuter'in Siyasal Bilgiler Okulu'nda göreve başlamasıyla ortaya çıkmıştır, diyebiliriz. Reuter 1938-1939 ders yılında, köylere kentlere göç, arsa ve konut politikaları, kent planlaması, kentsel hizmetler, belediyelerin ekonomik faaliyetleri ve işletmeler, belediye maliyesi gibi konuları içeren Şehircilik, Yerel Yönetimler ve Belediye Maliyesi derslerini vermiştir. Burada vurgulanması gereken iki önemli nokta bulunmaktadır⁴. Birincisi, bu derslerin ABD ve Avrupa ülkelerindeki üniversitelerde yer almasına karşın Türkiye'de

2 Ruşen Keleş, “Mülkiye ve Kentbilim”, *XV. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, Türkiye'de Kentbilim Eğitimi Sempozyumu*, Ankara, AÜ. SBF. Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No: 21, 2010, s. 10.

3 RG. 03.04.1950/7473.

4 Ruşen Keleş, “Ernst Reuter ve Türk Kentbilimi”, *Ernst Reuter'in Anısına*, Yayıma Hazırlayan: Ruşen Keleş, Ankara, Ankara Alman Kültür Merkezi, 1986, s. 40.

ilk defa bir yüksek öğretim kurumunda okutulmaya başlanmasıdır. İkincisi ise kent ve kent yönetimine ilişkin konuların yalnızca teknik anlamda kent planlaması açısından değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal açıdan da ele alınmasıdır. Öte yandan, söz konusu derslerin yüksek düzeyde yönetici yetiştiren Mülkiye'de veriliyor olması da son derece anlamlıdır. Şehircilikte, özellikle şehir plancıları ve mimarların bakışı dışında, mühendis ya da mimar olmayan Reuter'in yaklaşımı Mülkiye için de Türkiye için de çok yeniydi. Türkiye'de başka yüksek öğretim kurumlarında Şehircilik bölümlerinin ekonomik ve toplumsal boyutları da kapsamı ancak 1960'lı yılların başında olmuştur⁵.

1923 yılında kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nde kırsal toplumdan kentsel topluma geçiş sürecinin başladığı 30'lu yıllarda, ders verme, araştırma ve yayın yapma, konferans ve kurs verme gibi faaliyetlerle Ernst Reuter, Türkiye'de Kentbilim'in gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Tarih, coğrafya ve iktisat öğrenimi görmesi, Türkiye'ye gelmeden önce Almanya'da politika ile uğraşması, bir dönem belediye başkanlığı yapmış olması, edindiği bilgi ve birikimi, Reuter'in, Türkiye'nin ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullarını dikkate alarak Türkiye'ye aktarmasını sağlamıştır. Avrupa'daki üniversitelerde şehircilik, kent yönetimi, belediyeçilik konularında özellikle akademi ile kamu yönetimini arasında işbirliğini sağlayan, bilimsel çalışmaların yanı sıra, uygulamaya yönelik alan çalışmalarını destekleyen enstitüler bulunmaktaydı ve Reuter Siyasal Bilgiler Okulu bünyesinde de böyle bir yapının kurulması gerektiğini düşünüyordu. Kurulması için hazırlıklarını yaptığı İskan ve Şehircilik Enstitüsü, Reuter'in 1946 yılında Almanya'ya dönmesinden sonra, yaşamını yitirdiği 1953 yılında kurulabilmiştir⁶.

Ernst Reuter'in Enstitü'nün kurulması için büyük çaba harcadığı, bunun için bir tüzük hazırladığı, ancak, kimi olumsuzluklar nedeniyle kuruluşunu gerçekleştiremediği bilinmektedir⁷. Siyasal Bilgiler Okulu'nda göreve başladığı yıllarda Reuter'in asistanının olmaması ve İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan güçlükler bu nedenlerin başında gelmektedir.

Reuter 1938 yılında Siyasal Bilgiler Okulu Müdürü Prof. Emin Erişirgil ile yazıştığı, hangi görevleri ne şekilde yapabileceğini belirttiği görülmektedir⁸. Bu yazışmalarda bir araştırma enstitüsü kurulmasından da söz edilmekte; hatta enstitü kurulursa, Reuter'in Okul'daki iş yükünün artacağı ve İktisat Vekaleti'nin yapacağı

5 Ruşen Keleş, "Ernst Reuter ve Kent Plancılığı", The Contribution of Ernst Reuter to the Culture of Turkish Urbanization, Heinz Reif ve Moritz Feichtinger (Hrsg.), *Ernst Reuter als Kommunalpolitiker und Gesellschaftsreformer*, Bonn, 2009, s. 185-202.

6 Ruşen Keleş, Ayşegül Mengi, Can Giray Özgül, "Ernst Reuter'in İkinci Vatani Türkiye'de Çağdaş Kentbilimin Gelişmesine Yaptığı Katkılar (Yayımları Üzerinden Bir Değerlendirme)", *Mülkiye*, Cilt: XXXVI, Sayı: 275, Yaz/2012, s. 12.

7 Ayşegül Mengi, "Kentbilim ve Yerel Yönetimler Alanı ile Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları", *İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi (1933-1970)*, Kasım Karakütük (Ed.), Ankara, Ankara Üniversitesi Yayını, 2016, s.500.; Fehmi Yavuz, "Prof. Ernst Reuter", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 3, 1968, s. 133-192.

8 Yavuz, "Prof. Ernst Reuter", s. 154.

görevlendirme ile işin yürütülmesinin güç olduğu belirtilmektedir⁹. Reuter'in Siyasal Bilgiler Okulu yöneticileriyle imzaladığı 12.02.1939 tarihli anlaşmada, "Profesör Reuter Ankara Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesinde veya Maarif Vekaletinin göstereceği diğer bir yüksek mektepte Şehircilik dersi Profesörü olarak çalışacak ve Şehircilik Enstitüsü tesis edecektir." denilmekte; benzer biçimde 09.02.1940 tarihli anlaşmada da, "Reuter, Siyasal Bilgiler Okulu'nda veya Maarif Vekaleti'nin göstereceği diğer bir yüksek mektepte Şehircilik dersi Profesörü olarak çalışacak ve Şehircilik Enstitüsü tesis ederek haftada en az dört gün bu enstitünün başında bulunacaktır."¹⁰ ifadesi yer almaktadır.

Dört yıla yakın süreyle asistanlığını yapan, sonra da doçent olarak Reuter ile çalışma olanağı bulan Prof. Fehmi Yavuz'un aktardığına göre, Reuter, Siyasal Bilgiler Okulu Müdürü Prof. Emin Erişirgil'e 08.08.1938 tarihinde yazdığı mektuba eklediği belgede Enstitü hakkındaki görüşlerini geniş bir biçimde iletmiştir¹¹. Reuter, Enstitü'nün kurulması durumunda çok önemli bir işleve sahip olacağını belirtmekte ve şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Bu alanın dünya ölçüsündeki bütün yetkilileri tarafından kabul edildiği üzere, Komün idareleri, uygulamada olağanüstü bir gelişme kaydetmiş ve ilmi bakımdan değerli incelemeler yapılmış olan Almanya'da bile ilk defa 1928'de, yani 1808 tarihli Temel Kanun teşkil eden Stein Belediye Kanununun kabulünden 120 yıl sonra, Berlin Üniversitesi'ne bağlı bir Komün Bilgisi Araştırma Enstitüsü kurulmuştur. Bu alandaki inisiyatif devletten daha çok komünlerin kendisinden, özellikle komünlerin bir örgütlenmesi demek olan Alman Belediyecilik Dernekleri Birliğinden (Deutsche Staedtetag) gelmiştir.

Almanya gibi bir memlekette (öteki Avrupa memleketlerinde de benzeri bir durum vardır) komün bilgisi ve komün idareleri hakkındaki teorik araştırmalar büyük belediyelerde ve onların kurdukları örgütler kanalıyla geliştirilmiştir. Olağanüstü muhtariyetle donatılmış olan belediyeler, idareci memurlarını yüksek öğrenim görmüş çevrelerden sağlarlar. Önemli yüksek idari mevkilerde bulunanlarla, genel idare dallarında ve teknik alanlarda çalışanların durumu hiç bir zaman yüksek devlet memurlarınınkinden farklı değildir. Bu alanda yüksek nitelikteki elemanların, üstün ücret ve çalışmada bağımsızlık ve etkili olma imkanı sağlaması nedeni ile belediye idarelerine gitme eğiliminde oldukları söylenebilir.

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında komün idarelerini özel ihtiyaçlara göre ayarlama çalışmalarına önce belediye tatbikatçıları ampirik yoldan, kendi tecrübelerine dayanarak, komün bilgisi literatürü geliştirmekle başladılar. Bu yayınlar Üniversitelerden çok, belediyelerde çalışan yüksek idareci memurlarla, fahri çalışan çok sayıdaki hemşehrilerin ihtiyacına cevap verecek nitelikte idi¹².

Bütün bunlara rağmen tatbikat, malzemenin bir araya getirilmesine, tasnif edilmesine ve değerlendirilmesine elverişli merkezi kuruluşlara olan ihtiyacı durmadan artırıyordu. Bu gibi merkezi kuruluşlar şehirlerin ve belediyelerin

9 Yavuz, "Prof. Ernst Reuter", s. 155.

10 Yavuz, "Prof. Ernst Reuter", s. 156.

11 Yavuz, "Prof. Ernst Reuter", s. 156.

12 Belki de bu nedenle uzun yıllar Enstitü'nün Genel Kurulu'nda uygulayıcılar ve idareciler yer aldı.

muhtar idarelik karakterlerine uygun olarak önce, idarenin türlü dallarında görev alan yüksek memurların kurduğu mesleki gönüllü teşekküller tarafından meydana getirildi. Böylece teknik elemanlar, eğitimciler, sağlıkçılar, doktorlar, istatistikçiler ve benzerleri, mesleki özel günlük tasalarının yanında, çalışma alanlarının genel sorunlarıyla uğraşacak mesleki teşekküller kuruyorlardı. Birçok ihtisas dergilerde, zamanla birleşen ve şehir istatistikçilerinin özel yayını olan Alman şehir istatistik el kitabı gibi bir çok önemli eserler bu yoldan ortaya çıktı.

Alman büyük şehirlerinin, Alman şehirleri birliği adı altında meydana getirdiği resmi kuruluşun kaydettiği gelişme hepsinden daha önemli oldu. Burada belediyelerde ve yüksek idareci memurların kurduğu yukarıda adı geçen özel karakterdeki teşekküllerde yapılan bütün çalışmalara ait bilgileri, ilmi araştırmaları, dergilerde ya da başka yayınlarda bir araya getiren merkezi bir kuruluş geliştirildi. Bu merkezden belediyeler, yalnız kendi çıkarlarını Bakanlıklara ve kanun koyucularına karşı koruyan bilgileri değil, önemli bütün sorunlar hakkındaki yayınları da elde edebiliyorlardı.”¹³

Yine, Reuter'in, bu açıklamaları çerçevesinde Türkiye için de değerlendirmeler yaptığı dikkat çekmektedir:

“Türkiye kendi memleketinde, başka ülkelerde ağır adımlarla ve uzun yıllar içinde elde edilen sonucun, olayların baskısı altında da olsa, bir çırpıda ortaya çıkmasını bekleyemez. Bu alanda büyük çıkarlar söz konusu olmaktadır. Bugün idare, yalnız büyük şehirlerde değil, orta büyüklükteki şehirlerde ve büyükçe belediyelerde de geniş teknik bilgi ve meselelerde anlayış istemekle kalmıyor, mümkün ve gerekli olan hakkında da eğitilmiş bir bakış istiyor. Başka ülkelerin ve öteki Türk Belediyelerinin tecrübelerinden kendi işlerinde faydalanma imkanının sağlanması inkar edilemez bir ihtiyaçtır. Denenmemiş alanlarda yeni adımlar atılacağı zaman ve ciddi kararlar almak üzere hazırlık yapılırken, bu ihtiyaç çok daha büyük bir önem kazanır. Burada yalnız, hiç bir zaman dar anlamda teknik bir problem olmayan, genel ekonomik açılardan da değerlendirilmesi gereken, imar planlarını örnek olarak zikretmek isterim.

Bu koşullar içinde kurulacak bir Şehircilik Araştırma Enstitüsü ile büyük işler başarılabilir. Böyle bir enstitünün görev alanı aşağıdaki gibi olmalıdır:

- Malzemenin toplanması ve değerlendirilmesi,
- Belediye memurlarının meslek öncesi ve meslek içi eğitimi,
- Mahalli İdarelere tavsiyelerde bulunmak,
- Yayın yapmak.”¹⁴.

Mülkiye ile İskan ve Şehircilik Enstitüsü tarihine ışık tutan yazısında Prof. Fehmi Yavuz, Reuter'in Enstitü kurma hazırlıklarını ayrıntılı bir biçimde anlatmaktadır. Bu nedenle yazının aynen aktarılmasında yarar bulunmaktadır:

13 Yavuz, “Prof. Ernst Reuter”, s. 156-158.

14 Yavuz, “Prof. Ernst Reuter”, s. 158-159.

“... Reuter mektubuna eklediği, Enstitü hakkındaki notun geri kalan 4 sahifesinde (5-8) kurulacak Mahalli İdareler Enstitüsünün, bu dört kümede topladığı¹⁵ çalışma alanının her biri hakkında ayrıntılı bilgi verdikten sonra, burada çalışacak personelin niteliğine, bu amaçla yapılacak masrafa da değinmektedir.

Elimizde bulunan belgeler arasında Reuter'in böyle bir enstitü için hazırladığı *tüzük taslakları* da vardır. Aynı zamanlarda hazırlandığı anlaşılan Almanca ve İngilizce taslaklarda bazı farklılıklar göze çarpıyor. Almanca taslak o zaman Türkçeye çevrilmiş ve fakat İngilizce taslak için böyle bir şeye rastlanmamıştır. Biz her iki taslaktan da faydalanarak Reuter'in kafasında biçimlenen Enstitünün yapısını somut olarak ortaya koymaya çalışmak istiyoruz.

Almanca taslağın birinci maddesinde: “Siyasal Bilgiler Fakültesi Okulu içinde bir Şehircilik (Mahalli İdareler) Enstitüsü kurulmuştur, denildikten sonra ikinci maddede görevler şöyle sıralanmıştır.

- Komün bilgisi ile ilgili belgeleri, yayınları ve malzemeyi toplamak,
- Komün bilgisi hakkındaki bütün konuları aydınlatmağa, araştırmağa yeterli bir nitelikte özel kitaplık kurmak ve idare etmek,
- Mahalli İdarelerin kendi görevleri ve çalışmaları hakkında yapacakları araştırmaları desteklemek ve teşvik etmek. Bu türlü araştırmalarda Siyasal Bilgiler Okulu ile öteki Fakülteler öğrencilerinin görev almasını sağlamak,
- Bu amaçla hazırlanmış bir araştırma ve çalışma programına göre Türk Mahalli İdarelerinin ilişkileri ve ihtiyaçları hakkında özel ilmi etüdler yapmak,
- Enstitü çalışmalarını değerlendiren, özellikle Türk Mahalli İdarelerinin ihtiyaçlarına cevap veren üç ayda (6 ayda, en çok bir yılda) bir ilmi dergi çıkarmak,
- Mesleki haberleri Mahalli İdarelere ulaştırmak, öğüt ve haberleşme yollarıyla bu idareler arasındaki tecrübe değiş, tokuşuna aracılık etmek,
- Zamanla, Mahalli İdarelerde çalışan memurların ihtiyacını karşılayacak nitelikte, hukuki iktisadi ve teknik meseleler hakkında bir kitap serisinin meydana gelmesini sağlamak.”

Enstitünün idaresi ve kontrolü hakkındaki üçüncü madde de şöyledir:

“Siyasal Bilgiler Okulu içinde yer alan bu Enstitü doğrudan doğruya Müdürün kontrolü altındadır. Programların hazırlanması ve yayın işleri gibi çok önemli konular hakkında görüşleri alınmak üzere, okulda bu ihtisas dalıyla ilgili bulunan öğretim üyelerinden bir Komisyon kurulur. Bu Komisyonun yayın ve çalışma programlarının düzenlenmesi hakkındaki mütalaası bağlayıcıdır.”

15 Malzemenin toplanması ve değerlendirilmesi; belediye memurlarının meslek öncesi ve meslek içi eğitimi; mahalli idarelere tavsiyelerde bulunmak; yayın yapmak.

... 5. maddede ise, Enstitü işlerinin yürütülmesi için gerekli bulunan şu kadro yer almıştır.

- Bir Müdür
- Bir Uzman
- Bir Doçent
- Bir İlmî Asistan
- Bir Sekreter
- Bir Daktilo

Yukarıda sözünü ettiğimiz *İngilizce metnin* Almanca taslaktan ayrıldığı bir kaç noktayı şöyle özetleyebiliriz:

- Enstitünün açacağı kurslarda okutulacak dersler, uygulanacak eğitim metodu, kursa devam edeceklerin seçimi, aylık, yolluk ve gündeliklerinin, Enstitü masraflarının nasıl karşılanacağı hakkında hükümler vardır.
- Enstitü Belediye idarecileriyle ilişki kurmak ve sürdürmek için, zaman zaman kongreler düzenliyecektir.
- Enstitü İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıklarının ortak idareleri altında bulunacaktır.
- Enstitü 3 ay içinde ayrıntılı bir müfredat programı ile çalışma programı hazırlayacaktır. Bunun İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıklarınca onaylanması gerekir.
- Enstitü masraflarını İçişleri Bakanlığı karşılayacaktır.

Yakın münakale kitabının [Reuter'in] müsvevtelerini tamamladıktan sonra okul müdürüne sunduğu 10.3.1942 tarihli mektubunda Reuter şöyle diyor:

“Bir Etüd Enstitüsü kurulduğu takdirde şüphesiz çok faydalı, sistemli ve verimli bir surette çalışabilecektir. Böyle bir Enstitü Mahalli İdarelerin, bilhassa belediyelerin, hususi vaziyetleri, ihtiyaçları ve problemleri ile meşgul olacaktır. Bu da önceden yaptığım gibi nispeten az masrafla kurulabilecektir. Bu suretle bugün dağınık ve bulunması güç olan bütün materyal toplanarak, kontrol edilerek ve işlenerek alakadar olan idarelere kıymetli bir yardım temin etmek imkanı hasıl olacaktır... Maddi imkanları bulmak için belki belediyeler bankası ve belediyeler fen heyeti ile işbirliği yapmak bir çare olarak tavsiye edilebilir.

Harpten sonra Mahalli İdareleri fazla inkişaf ettirmek için büyük gayretler sarfetmek lazım geleceği herkesçe kabul edilen bir hakikattir. Harbeden memleketler bile harpten sonra yapılması lazım gelen işler için şimdiden hazırlıklarla meşguldürler. Bu işe bugünden başlamanın faydaları inkar edilemez. “

Milli Eğitim Bakanlığında İktisat Vekaletine, Bakan Hasan Ali Yücel imzasıyla gönderilen 8 Mart 1939 tarihli aşağıdaki yazı da, başlangıçta bu işe verilen önemi göstermektedir.

“Siyasal Bilgiler Okulu programlarında Şehircilik ve Komün bilgisi dersleri mevcut olup idare memuru olacakların bu yoldaki malumatını artırmaya çalışmakta ise de bu işi geniş bir surette yapabilmek için mezkur okulda bir Şehircilik Enstitüsü açılması uygun görülmüştür.

Ancak böyle bir teşebbüsün başarılabilmesi için önce yüksek vekaletlerinin müsaadesiyle Siyasal Bilgiler Okulunda Şehircilik dersleri vermeye memur edilen müteahhıs Reuter'in bu Enstitü işleriyle tavgif edilmesi icabettiğinden vekaletlerinin muzaheret ve yardımlarına müracaata lüzum hasıl olmuştur.

Esas itibariyle buna muvafakat buyurulduğu takdirde vekaletlerinden almakta olduğu 800 liranın 400 lirası vekaletimiz tarafından verilmek ve haftada üç gün Siyasal Bilgiler Okulunda çalışmak üzere adigeçen Profesörden Enstitü için de istifade edilmesine müsaade buyurulmasını saygılarımla dilerim.”

Görüldüğü gibi, Reuter, hazırladığı taslak tüzükte İskan ve Şehircilik Enstitüsü'nün görevlerinden, organlarına, personelinden mali kaynaklarına kadar tüm ayrıntıları düzenlemiştir. Daha sonra çıkarılan ve Enstitü'nün hukuki dayanaklarından birisini oluşturan yönetmeliklerde de benzer hükümlerin bulunduğu görülmektedir. Ancak, Reuter'in öngördüğü biçimde yardımcı personel ve mali kaynak ne O'nun döneminde, ne de daha sonraki dönemlerde yeterli biçimde sağlanamamıştır.

Yine, Enstitü'nün Genel Kurulu Reuter'in olmasını istediği biçimde, kurulduğu dönemde karma bir yapıya sahipti. Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinin yanı sıra, başka üniversitelerden öğretim üyeleri de Enstitü Genel Kurulu'nda yer alıyordu. Karma yapının önemli bir unsuru da, Genel Kurul'da, akademisyenlerin dışında, o dönem bürokraside görev yapan üst düzey kamu yöneticilerinin de bulunmasıydı. Böyle karma bir yapının amacı, Enstitü'nün çalışma alanı olan kent, kentleşme ve kent yönetimi alanlarında kuramcılar ve uygulayıcıları bir araya getirmek ve işbirliği yapmaktır.

Öte yandan, Enstitü'nün, çalışma alanındaki önemli ve güncel konularla ilgili konferanslar düzenlemek ve yayın yapmak işlevlerini başarıyla yerine getirdiği görülmektedir. “İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları”¹⁶ adı altında bugüne kadar on beş konferans düzenlenmiş ve hepsi kitap haline getirilerek yayımlanmıştır. Bu konferanslardan on biri 1980 öncesi dönemde gerçekleştirilmiştir. Konferanslara Türk bilim insanları, üst düzey yöneticiler, meslek odası temsilcilerinin yanı sıra, yabancı bilim insanları da katılmıştır. Konferansların içeriklerine, ele alınan konu başlıklarına göz atmak, o dönemlerde öne çıkan şehircilik sorunlarını da görmek açısından önemlidir.

İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları'nın ilki 7-12 Haziran 1954'de yapılmıştır. Bu Konferans'ta ele alınan başlıklar, “Şehircilik İlmi/Prof. Hamit Sadi Selen”, “İç İskan Meseleleri/Necati Turgay”, “Milli Planlamada Köyün Rolü/Prof. Ernst

16 Bu toplantıların “Konferanslar” olarak adlandırılmasının nedeni, toplantılarda sunulan her bildirinin “konferans” olarak adlandırılmasındandır.

Egli”, “Şehirciliğimizin Bugünkü Durumu ve Genel Meseleleri/Prof. Fehmi Yavuz”, “Mesken İhtiyacımız ve İktisadi Meseleleri/Doç. Sadun Aren”, “Ulaştırma ve İskan/Orhan Mersinli”, “Topraktan Faydalanma Orman ve İskan/Dr. Fuat Adalı”, Türkiye'nin Su Serveti ve İmar İşleri/ Prof. Hamit Sadi Selen”, “İskan Politikamızda Su Problemleri/Prof. Kerim Ömer Çağlar”, “Tabii Kaynaklar ile İnsan Toplulukları Arasında Münasebet/Behiç Hazar”, “Türkiye Umumi Toprak Haritası/Ziya Arıkkök”, “Türk Şehirleri ve Türkiye’de Şehircilik/Mithat Yenen”, “Türkiye’de Bir İç İskan Örneği/ Prof. Hamit Sadi Selen” ve “Ziraat Topraklarının Hukuki Rejimi İle İlgili Bazı Meseleler/Prof. Dr. Kemal Fikret Arık”dir¹⁷.

İkinci İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları 5-7 Haziran 1957’de gerçekleştirilmiştir. O dönemin Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kemal Fikret Arık, yaptığı Açış Konuşmasında, genel konuları ele almak yerine belirli bir konunun enine boyuna tartışılmasını tercih ettiklerini ve bu konuyu da bölge planlaması olarak belirlediklerini ifade etmektedir¹⁸. “Tennessee Vadisi Müessesesi/Dr. R. O. Niehoff”, “Bölge Planlaması ve Coğrafya/Prof. Hamit Sadi Selen”, “Bölge İdaresinin Bazı Önemli Veçheleri ve Modern Sanayi Dünyasında Mahalli İdare/Dr. W. F. Jungwirth”, “Sanayi Kuruluş Yeri/Doç. Dr. Erol Tümertekin”, “Şehirlerimizin Büyümesi ve Bölge Plancılığı/Prof. Fehmi Yavuz”, Bölge Sınırlandırmasının Esasları/Prof. Dr. Sırrı Eriç”, Türkiye’de Bölge Planlaması Hazırlıkları/Aydın Murat Germen”, “Zonguldak Kömür Havzası Bölge Planı/Mithat Yenen”, “İkinci İskan ve Şehircilik Haftası Müzakerelerinden Notlar/Ruşen Y. Keleş” bu Konferanslar’da ele alınan konulardır¹⁹.

Üçüncü İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, 21-23 Mayıs 1958’de düzenlenmiştir. Enstitü Müdürü Prof. Hamit Sadi Selen yaptığı Açış Konuşması’nda²⁰: “...”Üçüncü İskan ve Şehircilik Haftası”nın programını hazırlarken Enstitü Yönetim Kurulu daha ziyade şu cihetleri göz önünde tutmuştur. 1957 Haziran’ındaki “İkinci İskân ve Şehircilik Haftası” kapanırken toplantıya katılan üyeler, gelecek İskân ve Şehircilik Haftasında şehir plancılığı ve mesken meselelerinin görüşülmesini istemişlerdi. Bununla beraber “Üçüncü İskân ve Şehircilik Haftası” İmar ve İskan Vekaletinin Kuruluş Kanununun neşri günlerine tesadüf etmesi dolayısıyla İmar ve İskan Vekaletinin kuruluşu da umumi bir alaka uyandırmakta idi...”, demektedir. Konferans’ta, “İmar ve İskan Vekaletinin Teşkilat ve Vazifesi/Medeni Berk”, “Arsa Meselesi ve İmar/Prof. Fehmi Yavuz”, “Şehircide Aranan Vasıflar/F. Bath”, “Şehirciler ve Planlar/Aydın M. Germen”, “100 Binden Fazla Nüfuslu Şehirlerde Aile, Kira ve Mesken Durumu/Ratip Yüceuluğ”,

17 *İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları*, Ankara, AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 1, Yeni Matbaa, 1955.

18 Kemal Fikret Arık, “Açış Konuşması”, *İkinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları*, 5-7 Haziran 1957, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 79/61, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 4, 1958, s. 4.

19 *İkinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları*, 5-7 Haziran 1957, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 79/61, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 4, 1958.

20 Hamit Sadi Selen, “Açış Konuşması”, *Üçüncü İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları*, 21-23 Mayıs 1958, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 95/77, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 5, s. 3.

“Türkiye’de Mesken Kredisinin İnkişafı/Fikret Aytekin”, “Kendi Evini Yapana Yardım/R. Strickler” konuları tartışılmıştır²¹.

19-21 Nisan 1960 tarihlerinde Dördüncü İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları düzenlenmiştir. Prof. Fehmi Yavuz’un Enstitü Müdürü olduğu bu dönemde düzenlenen Konferans’ta gündemde önemli yer tutan konut sorunu ve Türkiye’deki çeşitli planlama örnekleri ele alınmıştır. Üzerinde durulan konular “Belediye Maliyesi/İsmail Hakkı Ülkmen”, “Mesken Araştırmaları/N. Dinçer ve İ. Kuntbay”, “Mesken Kanunu Hazırlıkları/Orhan Alsaç”, “Gecekondu Konusu/Fehmi Yavuz”, “Mesken İhtiyacının Tahmini ve Şehirlerimizdeki Mesken İhtiyacı Hakkında Bir Deneme/Cevat Geray”, “Köyçeğiz Kalkınma ve Deneme Bölgesi/M. Sestini”, “10 Yıllık Zirai Kalkınma Programı/Akif Çakman”dır²².

Beşinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, (Köyle İlgili Bazı Meseleler), 3-7 Nisan 1961 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Enstitü Müdürü Prof. Fehmi Yavuz, “... Büyük şehirlerimizin problemlerini hal için araştırmalarımıza çok uzaklardan, köylük yerlerden başlamak, her meselenin bütün içindeki yerini bilmek ve görmek gerekir. İşte bu haftanın köy konularına ayrılmasının başlıca nedeni budur...”²³ diyerek, Konferans’ın konusunun neden köyle ilgili olarak seçildiğini açıklamaktadır. Beşinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları’nın Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulmasından sonraki ilk Konferans olması önemlidir. Prof. Fehmi Yavuz’un da vurguladığı gibi, “... Böylece, köylük ve şehirlik yerleri ile, memleket ölçüsünde girilecek planlı çalışmaların ilk adımları atılmış bulunuyor...”²⁴. Dönemin İmar ve İskan Bakanı Rüştü Özal’ın Konferans’ın açılışında yaptığı konuşmada İskan ve Şehircilik Enstitüsü için söyledikleri dikkat çekicidir: “...Ve yine, müsaade buyurulursa, bahşedilen bu fırsattan faydalanarak, İskan ve Şehircilik S[E]nstitüsünün, Siyasal Bilgiler Fakültesinin bir asrı aşan ilmi ve mesleki varlığı içinde yerini almış olmasını, Bakanlığımızın bir şansı olarak görmekte ve her zaman, rehber olacağına inandığım Enstitü mesaisini memnunlukla karşılamakta olduğumuzu da ilave edeyim...”²⁵. Beşinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları’nda on dört sunum yapılmıştır; bunlar, “Köy İncelemelerinde Metod/Doç. Dr. İbrahim Yasa”, “Türkiye’de Köylü Nüfus ve Şehirlere Akın/Dr. Ruşen Y. Keleş”,

21 Fehmi Yavuz, “Önsöz”, *Üçüncü İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları*, 21-23 Mayıs 1958, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 95/77, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 5, 1959, s. V.

22 *Dördüncü İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları*, 19-21 Nisan 1960, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 119/101, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 7, 1961.

23 *Beşinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Köyle İlgili Bazı Meseleler*, 3-7 Nisan 1961, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 139/121, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 9, 1962.

24 Fehmi Yavuz, “Önsöz”, *Beşinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Köyle İlgili Bazı Meseleler*, 3-7 Nisan 1961, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 139/121, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 9, 1962, s. V.

25 Rüştü Özal, “Birkaç Söz”, *Beşinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Köyle İlgili Bazı Meseleler*, 3-7 Nisan 1961, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 139/121, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 9, 1962, s. IX.

“Orman İçi Köylerde İskan Meselesi/Doç. Dr. Hayrettin Nuray”, “İç İskan ve Köylerimizin Birleştirilmesi/Muzaffer Atık”, “Küçük Aile İşletmeleri/Turgut Özus”, “Köy Yapıları, Özellikleri ve Problemleri/Prof. Dr. Necmi Sönmez”, “Türkiye Ekonomisinde Zirai İstihsalın Önemi ve Arttırılması İmkanları/Dr. Yusuf Saim Atasagun”, “Köy Bütçesi/Muzaffer Akalın”, “Köyde Eğitim ve Bölge Okulları/Rauf İnan”, “Köyde Elektrik/Turhan Onur”, “Köyde Su Problemi/Dr. Enver Kurdoğlu”, “Köyde Sağlık İşleri/Dr. M. Sadık Baykaner”, “Köy Haritaları ve İmar İşleri/Muhittin Aran”, “Arazi Kadastro/Celalettin Songu”dur²⁶.

11-13 Haziran 1962 tarihlerinde yapılan Altıncı İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları'nda, “Şehir ve Bölge Planlaması İçin Eğitim ve Teşkilatlanma” konusu tartışılmıştır. Konferans'ta, “Bölge Planlaması Eğitimi ve Türkiye'nin Kalkınma Politikası/Prof. Dr. Lloyd Rodwin”, “Şehirciliğimiz ve Politikacılar/Prof. Fehmi Yavuz”, “Şehircilik ve Halkla İşbirliği/Prof. Dr. Frederick Tamms”, “Merkezi Hükümet ve Taşra Teşkilatı: Bölge Planlamasının Geleceği/Malcolm Rivkin”, “Mahalli İdareler ve Planlama/Orhan Alsaç”, “Toplum Kalkınması/Abid Hussain” ve “İller Bankası ve Türk Şehirciliği/Selahattin Babüroğlu” başlıklı sunumlar yapılmıştır²⁷. Bu Konferans'ta şehir ve bölge planlaması eğitimi ile şehir ve bölge planlaması için örgütlenme konuları ele alınmıştır; Konferans'a yabancı akademisyenler ve uzmanlar önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bunlardan birisi, MIT (Massachusetts Institute of Technology) Şehir ve Bölge Planlama Fakültesi'nden Prof. Dr. Lloyd Rodwin'dir.

Altıncı İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları'nın Açış Konuşmasını yapan Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Bedri Gürsoy, Enstitü'nün kuruluşunu anlatırken Mülkiye Tarihi'ne ışık tutmaktadır. Siyasal Bilgiler Okulu'nun Siyasal Bilgiler Fakültesi haline gelmesi sürecinde Okul'un hocalarının katkılarına ve etkilerine dikkat çeken Gürsoy, gelişmeleri ve Enstitü hakkındaki görüşlerini şöyle anlatmaktadır:

“... Mülkiye'yi Fakülte haline getirecek kanun tasarısının Meclisin çeşitli encümenlerinde yapılan müzakerelerini –hatta o zamanki müdürümüze haber vermeden- arkadaşım Fikret Arık Beyle birlikte bendeniz takip etmişim. Tasarıya son şeklini Bütçe Encümeni verdi. Raportörü de şimdiki Başbakan yardımcımız sayın Akif İyidoğan idi.

İşte 5627 sayılı kanunun birinci maddesindeki Maliye, İdari İlimler, Dış Münasebetler ve Şehircilik ve İskan adıyla başlıca dört Enstitünün Fakülte sinesinde kurulmasını emreden kanun maddesi Bütçe Encümeninde sayın Akif İyidoğan ile yanyana oturup tasarıya son şeklini vermeye çalışırken 1950 yılı Nisanının ilk günlerinde yazılmıştı...

... O zamandanberi Enstitü mensuplarının ve hususiyle Enstitünün şimdiki kıymetli Müdürü arkadaşım Prof. Fehmi Yavuz'un yardımları ile bu Haftalar büyük bir

26 *Beşinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Köyle İlgili Bazı Meseleler*, 3-7 Nisan 1961, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 139/121, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 9, 1962.

27 *Altıncı İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Şehir ve Bölge Planlaması İçin Eğitim ve Teşkilatlanma*, 11-13 Haziran 1962, Ankara, İskan ve Şehircilik Derneği Yayınları, No: 1, 1962.

intizamla yapılmaktadır. Her Hafta, memleketimizin ayrı ve özel bir konusuna ışık tutmakta, ilim ve tatbikat adamlarının istifadelerine arz edilen eserler vermektedir.

İtiraf etmeliyim ki, bizim bu Enstitüleri kurarken tasarladığımız şeyler bu çalışmalardan biraz daha iddialı idi. Biz, Türkiye'nin kalkınmasında iskan konusunun, şehirleşmenin çeşitli problemlerinin burada incelenmesini, açılacak kurslar ve tertiplenecek doktora programlarında bu sahada çalışanlara ihtisas kazandırılmasını arzuluyorduk. O zamanki düşünce ve tasavvurlarımızın ilhamı ile her yıl büyük intizamla toplandığını biraz önce de belirttiğimiz Şehircilik ve İskan Haftalarından sonra artık bir Bakanlığı da kurulmuş olan İskan, Bölge Plancılığı ve şehirleşme işleriyle ihtisas kurslarının, Doktora tedrisatının da burada yapıldığını görmek istediğimizi ifade etmekten kendimi alamıyacağım..."²⁸.

Prof. Bedri Gürsoy'un 1962 yılında dile getirdiği bu dilek uzun yıllar sonra gerçekleşmiş, kent, çevre ve yerel yönetim konularında, doktora ve yüksek lisansı kapsayan lisansüstü program başlatılmıştır ve hala sürmektedir.

Gürsoy, Açış Konuşmasında önemli bir konunun daha altını çizmiştir:

"... Üzerinde duracağım bir başka nokta da şudur: Uzun yıllar biz, nazariyat ile tatbikatın birleşmesi, akademik çalışmaların toplum meselelerine ve onun yararına çevrilmesi, bilgiyi Üniversitenin fildişi duvarlarından çıkararak meslek mensuplarına ve geniş halk kitlelerine intikal ettirilmesi için mücadele ettik... Bu vesileden faydalanarak Şehircilik ve İskan konumuzun memleketin en ziyade muhtaç olduğu bir alanda bu rolü oynamasını da candan temenni ediyorum..."²⁹.

Yedinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Türkiye'de Bölge Planlaması Alanındaki Gelişmeler ana başlığıyla 11-13 Haziran 1963 tarihlerinde yapılmıştır. Konferans'ta ele alınan konu başlıkları, "Türkiye'de Bölgelerarası Dengesizlikler/Dr. Ruşen Y. Keleş", "Türkiye'de İç Göçler/Sami Öngör", "Planlama Mekanizması, Sanayi Kuruluş Yeri ve Yeni Şehirler/Prof. Peter Self", "Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı/Tuğrul Akçura", "Bölge plancılığımız Bakımından Edirne şehri ve Doğu Trakya/Prof. Hamit Sadi Selen", "Kasaba ve Küçük Şehirlerimizin Nüfus Hareketleri İçindeki Yeri/Prof. Fehmi Yavuz", Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi/Prof. K. Fikret Arık ve Kenan Sürgit"dir³⁰.

Sekizinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları 14-18 Aralık 1964 tarihlerinde yapılmıştır. "Türkiye'de Bölge Planlaması, Mahalli İdareler ve Toplum Kalkınması" başlıklı Konferans'ta sunulan bildiriler, "Bölge Kalkınması İçin Örgütlenme/Dr. Raanan Weitz", "Doğu Bölgesinin Kalkınması/Prof. Dr. Osman Okyar", "Sanayi Bölgeleri

28 Prof. Bedri Gürsoy, "Açış Konuşması", *Altıncı İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Şehir ve Bölge Planlaması İçin Eğitim ve Teşkilatlanma*, 11-13 Haziran 1962, Ankara, İskan ve Şehircilik Derneği Yayınları, No: 1, 1962, s. IX-XI.

29 Prof. Bedri Gürsoy, "Açış Konuşması", *Altıncı İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Şehir ve Bölge Planlaması İçin Eğitim ve Teşkilatlanma*, 11-13 Haziran 1962, Ankara, İskan ve Şehircilik Derneği Yayınları, No:1, 1962, s. IX-XI.

30 *Yedinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Türkiye'de Bölge Planlaması Alanındaki Gelişmeler*, 11-13 Haziran 1963, Ankara, İskan ve Şehircilik Derneği Yayınları, No: 2, 1964.

Seçiminde Kriterler/Nejat Ölçen”, “Zonguldak Bölge Planı/Yılmaz Güner”, “Çukurova Bölge planı/Teoman Baykal”, “Adem-i Merkeziyet ve Yetki Genişliği/John Foster”, “Türkiye’de Mahalli Politikacılar/Frank Tachau”, “Gecekondu Ailelerinin İş Güç İşleri/Prof. Dr. İbrahim Yasa”, “Ereğli’de Şehirleşme ve Bazı Sosyal Değişme Eğilimleri/Doç. Dr. Mübeccel Kıray”, “Toplum Kalkınmasında Araştırma/Nabi Dinçer”, “Toplum Kalkınması Programlama ve Uygulama Birimi Olarak İlçe/Dr. Cevat Geray”, “Toplum Kalkınması ve Mahalli İdareler/Tom Askwhit”dir³¹.

1969 yılında düzenlenen Dokuzuncu İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, “Türkiye’de Orman Köyleri, Yerleşme, Bölge Planlama, Şehirleşme, Doğu Anadolu’nun Sorunları” başlığıyla, “Türkiye’de Dağ ve Orman Köylerinin Yerleşme Sorunları/Doç. Dr. Cevat Geray”, “Keban-Eski Eserler Baraj, Göl Sahasındaki Tarihi Eserlerle İlgili Ön Çalışmalar/Dr. Cevat Erder”, Üniversitelerin Kuruluş Yeri Sorunu/Aydın Germen”, “Optimal Şehir Büyüklüğü ve Türk Şehirleri/Tuğrul Akçura”, “Türkiye’nin Kıyı Sorunları ve Politikası/Vedat Dalokay”, “Politika ve Yerleşme Sorunlarımız/Prof. Fehmi Yavuz”, “Bölge Planlamasında Örgütlenme Sorunları/Doç. Dr. Ruşen Keleş”, “Doğu Anadolu Kalkınma Sorunları/Prof. Dr. İbrahim Aksöz” bildirilerinden oluşmaktadır³².

Onuncu ve Onbirinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları birarada, “Şehirciliğin Bazı Güncel ve Yerel Sorunları” başlığıyla, 1971 yılında yayımlanmıştır³³. “Ankara Gecekondu Topluluklarında Kentleşme/Prof. Dr. İbrahim Yasa”, “Ankara’da Şehir İçi Ulaşım Hizmetleri Sorunu/Prof. Fehmi Yavuz”, “Şehirleşme ve Arsa Sorunlarımız/Prof. Fehmi Yavuz”, “Türkiye’de İnşaat Kesiminde Yabancı Uzmanlar ve Firmalar/Sedat Özko”, “Türkiye’de Büyük Şehirlerin Yönetimi Sorunu/Şerif Tüten”, “Plan Uygulaması/Ömer Faruk Erdem”, “Bölgeler Arası Dengesizlikler/Özmen Kendir”, “Hava Kirlenmesi Açısından Ankara’da Yeşil Yeşil ve Açık Alan Sorunu/Doç. Dr. Yüksel Öztan”, “Peyzaj Mimarlığı Yönünden Boğaz Köprüsü/Dr. Selami Sözer”, “Şehir ve Bölge Planlaması Açısından “Boğaz Köprüsü”/İlhan Tekeli”, “Türkiye’de Amerikan Barış Gönüllülerinin Toplum Kalkınması Çalışmaları/Müslim Özbalkan”, “Göçmenlerin Yerleşme Sorunları/Doç. Dr. Cevat Geray”, “Küçük Belediyelerin Sorunları/Prof. Dr. İbrahim Yasa” başlıkları ele alınmıştır.

Bu dönemde Enstitü’nün öteki yayımları arasında Prof. Fehmi Yavuz’un, *Şehirciliğimiz Hakkında Mukayeseli Raporlar* (1956); İbrahim Öğretmen’in, *Ankara’da 158 Gecekondu* (1956); Prof. Fehmi Yavuz’un, (Tercüme), *Şehircide Aranılan Vasıflar* (1960); Dr. Ruşen Y. Keleş’in, *Şehir ve Bölge Planlaması Bakımından Şehirleşme*

31 *Sekizinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Türkiye’de Bölge Planlaması, Mahalli İdareler ve Toplum Kalkınması*, 14-18 Aralık 1964, Ankara, İskan ve Şehircilik Derneği Yayınları, No: 3, 1966.

32 *Dokuzuncu İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Türkiye’de Orman Köyleri, Yerleşme, Bölge Planlama, Şehirleşme, Doğu Anadolunun Sorunları*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 284, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 12, 1969.

33 *Onuncu ve Onbirinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Şehirciliğimizin Bazı Genel ve Özel Sorunları*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 318, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 13, 1971.

Hareketleri (1961); Prof. Fehmi Yavuz'un, *Belediyelerimizin Mali İdaresi Hakkında Anket Raporu* (1962); yine Prof. Fehmi Yavuz'un, *Şehircilik* (1962) bulunmaktadır.

2. 1980 Sonrası Dönem

Bu dönemde de, düzenli olarak her yıl olmasa da İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları yapılmaya devam etmiştir. Haziran 1979-Ocak 1980 dönemini kapsayacak biçimde, neredeyse on yıl sonra yapılan On İkinci İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları bu kez “Yerel Yönetimlerde Güncel Sorunlar” konusunu ele almıştır. Enstitü Müdürü Prof. Fehmi Yavuz kitabın Önsöz’ünde şöyle demektedir:

“İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, uzunca bir aradan sonra yeniden çıkıyor. Son 10 yılın türlü olayları yüzünden, konferansları düzenli bir biçimde yürütmek ve yayınlamak olanağını bulamadık. Ama, bu süre içinde, Enstitümüzün çalışma alanına giren Kentleşme, Yerel Yönetimler, Gecekondu, Konut, Kent Toprağı ve Kırsal Gelişme gibi konular, ülkenin en önemli toplumsal sorunları arasındaki yerlerini, güncellikleri daha da artarak korudular. Kürsümüz mensupları da başka yayınlarıyla, söz konusu boşluğu bir ölçüde gidermeğe çalıştılar. Bu konulardaki gelişmelerin, uygulanan siyasaların ve bunlardan elde edilen sonuçların bilimsel görüş açılarından değerlendirilmesi, bugüne değin yayımlanmış olduğumuz konferans kitaplarının temel amacı olmuştur.”³⁴

Konferans'ta ele alınan konular, “Belediye Gelirleri Dizgesi ve Son Yasal Çalışmalar/Prof. Dr. Ruşen Keleş”, “Yerel Yönetimler ve Vesayet/Osman Meriç”, “Belediyeler Üzerinde Vesayet Denetimi/Ali Dinçer”, “Yerel Yönetim Birlikleri/Doç. Dr. Metin Kazancı”, “Belediyelerin Ekonomik Girişimleri ve TANSA Projesi/Fikret Toksöz”, “Yerel Yönetim Bakanlığının İşlevleri ve Kapanmasının Yarattığı Sorunlar Üzerine Görüşler/Dr. Erhan Karaesmen”, “Kırsal Alan İçin Kalkınma Önerisi Olarak Köykentler Düzeni/Ali Topuz”dir³⁵. On Üçüncü İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, “Toplu Konut Sorunları ve Siyasası” başlığıyla 25-26 Mart 1982 tarihlerinde yapılmıştır. “Toplu Konut, Konut Kooperatifleri ve Devlet/Ruşen Keleş”, “Toplu Konutun Finansman, Kredi ve Vergi Sorunları/Cemal Kulu”, “Toplu Konut Yasası/Sabahattin Sağıroğlu”, “Toplu Konutlar ve Sorunları/Haluk Pamir”, “Toplu Konut Alanlarında Yönetim-Bakım ve Onarım İşleri/Ergun Unaran”, “Doğal Afetler ve Toplu Konut/Metin Cengiz” başlıklı sunumlarla toplu konut politikalarının ve sorunların tartışılmasını sağlamıştır³⁶.

34 Fehmi Yavuz, “Önsöz”, *XII. İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Yerel Yönetimlerde Güncel Sorunlar*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 466, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 14, 1981, s. III.

35 *XII. İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Yerel Yönetimlerde Güncel Sorunlar*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 466, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 14, 1981.

36 *XIII. İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Toplu Konut Sorunları ve Siyasası*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 523, SBF. İskan ve Şehircilik Araştırma Merkezi Yayınları, No: 15, 1983.

29-30 Mayıs 1986 tarihlerinde düzenlenen On Dördüncü İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, “İmar Planlama Mevzuatı ve Uygulaması” başlığını taşımaktadır. Trabzon’da gerçekleştirilen Konferans’ta, “Merkezi Yönetim ve İmar Konuları/Tankut Ünal”, “İmar Mevzuatında Parselleme Denetimi/Doç. Dr. Yücel Ünal”, “(Yeni) İmar Kanunu ve Yönetim Hukuku/Doç. Dr. Tekin Akıllıoğlu”, “Yeni İmar Mevzuatı ve Kent Planlaması/H. Tarık Şengül”, “Kent Planlamasında Tapu ve Kadastro Rolü/Şükrü Özel”, “İmar Planlama ve İmar Affı Mevzuatında Büyükşehir Belediyelerinin Yeri ve Sorunları/Sevin Aksoylu-Güler Koca”, “Yeni İmar mevzuatı ve Trabzon’da İmar Uygulamaları/Doç. Dr. Şinasi Aydemir”, “Türkiye’de İmar Planlama Mevzuatı ve Uygulaması” konuları değerlendirilmiştir³⁷.

Son olarak, uzun bir süre sonra, 29 Nisan 2009 tarihinde On Beşinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları düzenlenmiştir. Konferans’ın kitap olarak yayımlandığı 2010 yılının Mülkiye’nin kuruluşunun 150. yılına denk gelmesi ve 1953 yılında kurulan İskan ve Şehircilik Enstitüsü’nün en önemli kuruluş amaçlarından birisi olan kentbilim eğitimi konusunun ele alınması özel bir önem taşımaktadır. “Türkiye’de Kentbilim Eğitimi Sempozyumu” başlığı altında, teknik üniversitelerin şehir ve bölge planlama bölümlerinden akademisyenlerle iktisadi ve idari bilimler fakültelerinin kamu yönetimi bölümlerinden akademisyenler kentbilim eğitiminin kapsamını tartışmışlardır³⁸. Konferans’a, “Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Eğitim Programı Gelişim Süreci/Prof. Dr. Zekai Görgülü-Yrd. Doç. Dr. Hülya Berkmen Yakar”, “İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde Eğitim, Öğretim, Araştırma ve Uygulama/Prof. Dr. Handan Türkoğlu”, “ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ve Eğitim Programlarının Kısa Tarihi/Prof. Dr. Melih Ersoy”, “Kentbilim Eğitiminde Toplum Bilimleri Yaklaşımı Üzerine/Prof. Dr. Cevat Geray”, “İnönü Üniversitesi’nde Kentbilim ve Çevrebilim Eğitimi/prof. Dr. Kemal Kartal”, “Kentbilim Eğitim-Öğretimi ve Akdeniz Üniversitesi/Prof. Dr. Gülser Tunalı Özkayır”, “Kent Planlamasında Aydınlanma ve Demokrasi/Oktay Ekinci” başlıklı sunumlar yapılmıştır. Prof. Dr. Ruşen Keleş ise “Mülkiye ve Kentbilim” başlıklı sunumunda, Prof. Ernst Reuter’den başlayarak bugüne kadar Mülkiye’nin Türkiye’deki Kentbilim eğitimine katkısını değerlendirmiştir.

Merkez’in bu dönemde, 1987 yılında yaptığı bir yayın Prof. Dr. Ruşen Keleş’in *Türkiye’de Kentbilim Eğitimi*’dir.

1980’li yılların başında, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından çıkarılan Akademik Örgütlenme Yönetmeliği uyarınca, yalnızca lisansüstü düzeyde öğretim veren birimlere Enstitü adı verilmesi, bunların dışında kalanların adlarının Araştırma Merkezi olarak değiştirilmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede, İskan ve Şehircilik Enstitüsü, Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde İskan ve Şehircilik Araştırma Merkezi’ne dönüşmüştür. 12

37 XIV. *İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, İmar Planlama Mevzuatı ve Uygulaması*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 560, SBF. İskan ve Şehircilik Araştırma Merkezi Yayınları, No: 16, 1987.

38 XV. *İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Türkiye’de Kentbilim Eğitimi Sempozyumu*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, SBF Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No: 21, 2010.

Temmuz 1985 tarih ve 18809 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Araştırma Merkezleri Yönetmeliği ile de görevleri ve yapısı tekrar düzenlenmiştir. Yönetmelikte yapılan tanıma göre, Araştırma Merkezleri Fakülteye bağlı bilimsel araştırma, uygulama ve eğitim birimleridir; çalışma alanları, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin eğitim ve öğretim alanına giren ve Araştırma Merkezlerinin kuruluş amaçlarında belirtilen bilimsel konulardır. Merkezlerin başlıca görevleri, araştırma, inceleme, geliştirme, uygulama yapmak ve yaptırmak ve bu gibi çalışmalara katılmak ve desteklemek; ulusal ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak; kurslar, seminerler, konferanslar, kongreler, sempozyumlar, özel uzmanlık kazandırmaya yönelik alanlarda eğitim ve öğretim programları düzenlemek; kamu ve özel teşebbüs kesimlerinin ihtiyaç duydukları alanlarda ve karşılaştıkları problemlerin çözümüne, yönelik araştırma, inceleme ve benzer işleri yapmak, bilimsel rapor vermek, proje ve benzeri teknik araştırmalar yapmak; bilimsel ve teknik faaliyetlerin yürütülmesi için, genel usuller çerçevesinde yurt içi ve dışı kuruluşlarla işbirliği yaparak rapor, bülten, proje, kitap, dergi ve benzeri yayınlarda bulunmak olarak belirlenmiştir. Aslında bu görevlerin hepsini, Merkez'in, Enstitü statüsündeyken de yerine getirdiğini söyleyebiliriz.

İskan ve Şehircilik Araştırma Merkezi'nin organları Merkez Kurulu, Yönetim Kurulu ve Merkez Müdürüdür. Yönetmelikte Araştırma Merkezlerinin gelir kaynakları Fakülte bütçesinden ayrılacak ödenek; Döner Sermaye Yönetmeliğine göre alınacak ücretler; kurs, seminerler, eğitim v.b. faaliyetlerden, hazırlanan rapor, proje ve benzeri hizmetlerden ve yayınlardan sağlanan gelirler; her türlü yardım, bağış ve vasiyetler olarak belirlenmiştir.

1986 yılında, kurulmasındaki katkıları nedeniyle Merkezin adı Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi olarak değiştirilmiştir. Son olarak, 9 Ekim 2017 tarihli ve 30205 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Ankara Üniversitesi Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği ile artık Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesindeki diğer merkezlerle birlikte Ankara Üniversitesi bünyesine alınmıştır; ancak, bu durum Merkez ile Mülkiye arasındaki bağı koparmamış ya da zayıflatmamış, Merkezin organlarında ve çalışma biçiminde Mülkiye geleneğinin ağırlığı devam etmiştir.

Yönetmeliğin 5. maddesine göre, Merkezin etkinlik alanları, kent, çevre ve yerel yönetim politikaları ile ilgili olarak yurt içi ve yurt dışındaki ilgili kuruluşlarla işbirliği yapmak; kent, çevre ve yerel yönetim politikaları konularında, ulusal ve uluslararası düzeyde, bilimsel ve tanıtıcı etkinlikler, kongre, konferans, seminer ve benzeri etkinlikler düzenlemek; kent, çevre ve yerel yönetim politikaları konularında araştırmalar ve yayınlar yapmak, bu alandaki çalışma ve yayınları desteklemek; Merkezin amacı doğrultusunda danışmanlık faaliyetleri ve projeler yürütmektir.

Merkezin organları Müdür, Yönetim Kurulu ve Danışma Kurulu'dur. Müdür kent, çevre ve yerel yönetim politikaları konularında bilimsel çalışma ve yayınları bulunan Üniversite öğretim üyeleri arasından Rektör tarafından iki yıl için görevlendirilir. Müdür, Üniversite öğretim elemanları arasından iki kişiyi müdür yardımcısı olarak görevlendirilmek üzere Rektörün onayına sunar. Yönetim Kurulu, Müdür, Müdür Yardımcıları ile Üniversite Yönetim Kurulu tarafından Üniversitedeki öğretim

elemanları arasından seçilen ve Rektör tarafından görevlendirilen dört üye olmak üzere toplam yedi üyeden oluşur. Yönetim Kurulu üyelerinin görev süresi iki yıldır. Yönetim Kurulu Merkezin karar organıdır ve Merkezin araştırma, uygulama ve eğitim programı ile yıllık etkinlik planını hazırlamak ve ilgili konularda kararlar almak görevi vardır. Danışma Kurulu Müdürün başkanlığında, kent, çevre ve yerel yönetim politikaları ile ilgili çalışmalar yapmış ya da yapmakta olan en fazla on beş kişiden oluşur. Danışma Kurulu üyeleri, Rektör tarafından iki yıl için görevlendirilir. Danışma Kuruluna Üniversite dışından da üye seçilebilir. Danışma Kurulu, Merkezin çalışmaları hakkında önerilerde ve katkılarda bulunur.

İskan ve Şehircilik Enstitüsü, kuruluşundan başlayarak faaliyetlerinde kamu yönetimleriyle, yurtiçinden ve yurtdışından çeşitli üniversitelerle, enstitülerle işbirliği içinde olmuştur. 1980 yılına gelene dek, kimi bakanlıklardan temsilcilerin Enstitü Genel Kurulu'nda üye olarak yer aldığı bilinmektedir. Bugün ise Merkez Danışma Kurulunda kamu yönetiminden temsilciler yoktur; ancak, farklı üniversitelerden akademisyenler yer almaktadır. Yönetmelikte artık Merkezin mali kaynaklarına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır.

Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi 2017 yılından bu yana KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi ile ortak konferanslar düzenlemektedir; bu konferansların sayısı üçü bulmuştur ve kitap halinde yayımlanmıştır. Bunlar:

- *Kentsel Politikalar*, (Ed.) Ayşegül Mengi, Deniz İşçioğlu, Ankara, Palme Yayıncılık, 2018;
- *Küreselleşen Dünyada Yerel Siyaset Yerel Hizmet*, (Ed.) Ayşegül Mengi, Deniz İşçioğlu, Ankara, AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 618, Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, No: 22, 2018;
- *Kırsal Kalkınma ve Kooperatifçilik*, (Ed.) Ayşegül Mengi, Deniz İşçioğlu, Ankara, AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 621, Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, No: 24, 2019.

Yayın yapılabilmesinde Ankara Üniversitesi'nin ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin kurumsal desteği, mali kaynağı olmayan Merkez için çok önemlidir. Konferans kitaplarının yanı sıra, Merkez'in başka yayınları da olmuştur. 2018 yılından başlayarak, Merkez Yönetim Kurulu'nda alınan karar doğrultusunda, Merkezin çalışma alanına katkıda bulunacak yüksek lisans ve doktora tezlerinin Merkez yayını olarak basılması söz konusudur. Bu doğrultuda Kent ve Çevre Bilimleri Programı'nda yazılan bir doktora tezi basılmıştır.³⁹

39 *Türkiye'de Kentsel İklim Değişikliği İçin Eko-Kompakt Kentler*, Çiğdem Tuğaç, Ankara, AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 619, Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, No: 23, 2019.

Sonuç

1953 yılında Mülkiye çatısı altında kurulan İskan ve Şehircilik Enstitüsü, Türkiye'nin bugüne kadar yaşadığı tüm siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmelere Mülkiye ile birlikte tanıklık etmiş, yaşanan sorunlara Mülkiye ile birlikte duyarlılık göstermiş ve çözüm üretmeye gayret etmiştir. Aslında 1938 yılında Ernst Reuter'in Siyasal Bilgiler Okulu'nda Şehircilik Dersleri vermesiyle başlayan kuruluş süreci 1953 yılında tamamlanmıştır. 1980'den sonra adı ve yapısı kimi değişikliklere uğrasa da, kuruluş amacına uygun bir biçimde Türkiye'nin kentbilim sorunlarına ilgi göstermeyi sürdürmüştür. İskan ve Şehircilik Enstitüsü, bugünkü adıyla Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi alanının ilk örneği olmuş, son yıllarda bir çok üniversitede benzer merkezler kurulmuştur.

Enstitü'nün (Merkez'in) bu kadar başarılı olmasının bir nedeni Mülkiye'de kurulmuş olması ise, bir nedeni de yine Ernst Reuter tarafından kurulan Şehircilik Kürsüsü (Bugünkü Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları Anabilim Dalı) ile içiçe geçmiş olmasıdır. Çünkü kurulduğu dönemde de, bugün de Enstitü'nün (Merkez'in) organlarında Kürsü'nün (Anabilim Dalı'nın) öğretim üyeleri yer almıştır, faaliyetleri yürütmüştür ve yürütmektedirler. Gerek düzenlenen konferanslarla, gerek yapılan yayınlarla, kentlere biçim verecek, kentleşme ve çevre politikalarını uygulayacak olanlara yol göstermek, akademik düzeyde bilginin tartışılmasını sağlamak işlevinin 1953'den bu yana sürdürüldüğünü söylemek yanlış olmaz.

Kaynakça

- Altıncı İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Şehir ve Bölge Planlaması İçin Eğitim ve Teşkilatlanma*, 11-13 Haziran 1962, Ankara, İskan ve Şehircilik Derneği Yayınları, No: 1, 1962.
- Arık, Kemal Fikret, "Açış Konuşması", *İkinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları*, 5-7 Haziran 1957, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 79/61, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 4, 1958, s. 3-6.
- Beşinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Köyle İlgili Bazı Meseleler*, 3-7 Nisan 1961, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 139/121, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 9, 1962.
- Dokuzuncu İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Türkiye'de Orman Köyleri, Yerleşme, Bölge Planlama, Şehirleşme, Doğu Anadolu'nun Sorunları*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 284, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 12, 1969.
- Dördüncü İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları*, 19-21 Nisan 1960, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 119/101, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 7, 1961.
- Gürsoy, Bedri, "Açış Konuşması", *Altıncı İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Şehir ve Bölge Planlaması İçin Eğitim ve Teşkilatlanma*, 11-13 Haziran 1962, Ankara, İskan ve Şehircilik Derneği Yayınları, No: 1, 1962, s. IX-XII.

- İkinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları*, 5-7 Haziran 1957, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 79/61, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 4, 1958.
- İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları*, Ankara, AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 1, Yeni Matbaa, 1955.
- Keleş, Ruşen, "Ernst Reuter ve Türk Kentbilimi", *Ernst Reuter'in Anısına*, Yayın Hazırlayan: Ruşen Keleş, Ankara, Ankara Alman Kültür Merkezi, 1986, s. 40-67.
- Keleş, Ruşen, "Ernst Reuter ve Kent Plancılığı", *The Contribution of Ernst Reuter to the Culture of Turkish Urbanization*, Heinz Reif ve Moritz Feichtinger (Hrsg.), *Ernst Reuter als Kommunalpolitiker und Gesellschaftsreformer*, Bonn, 2009, s. 185-202.
- Keleş, Ruşen, "Mülkiye ve Kentbilim", XV. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, Türkiye'de Kentbilim Eğitimi Sempozyumu, Ankara, AÜ. SBF. Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No: 21, 2010, s. 7-12.
- Keleş, Ruşen, Ayşegül Mengi, Can Giray Özgül, "Ernst Reuter'in İkinci Vatani Türkiye'de Çağdaş Kentbilimin Gelişmesine Yaptığı Katkıları (Yayınları Üzerinden Bir Değerlendirme)", *Mülkiye*, Cilt: XXXVI, Sayı: 275, Yaz/2012, s. 11-35.
- Mengi, Ayşegül, "SBF. Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü Prof. Dr. Ayşegül Mengi'nin Türkiye'de Kentbilim Eğitimi Konulu Sempozyum'daki Açılış Konuşması", *XV. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, Türkiye'de Kentbilim Eğitimi Sempozyumu*, Ankara, AÜ. SBF. Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No: 21, 2010, s. 3-5.
- Mengi, Ayşegül, "Kentbilim ve Yerel Yönetimler Alanı İle Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları", *İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi (1933-1970)*, Kasım Karakütük (Ed.), Ankara, Ankara Üniversitesi Yayını, 2016, s. 495-512.
- Onuncu ve Onbirinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Şehirciliğimizin Bazı Genel ve Özel Sorunları*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 318, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 13, 1971.
- Özal, Rüştü, "Birkaç Söz", *Beşinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Köyle İlgili Bazı Meseleler*, 3-7 Nisan 1961, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 139/121, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 9, 1962, s. IX-X.
- Sekizinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Türkiye'de Bölge Planlaması, Mahalli İdareler ve Toplum Kalkınması*, 14-18 Aralık 1964, Ankara, İskan ve Şehircilik Derneği Yayınları, No: 3, 1966.
- Selen, Hamit Sadi, "Açış Konuşması", *Üçüncü İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları*, 21-23 Mayıs 1958, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 95/77, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 5, s. 3-6.
- Yavuz, Fehmi, "Prof. Ernst Reuter", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 3, 1968, s. 133-192.
- Yavuz, Fehmi, "Önsöz", *Üçüncü İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları*, 21-23 Mayıs 1958, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 95/77, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 5, 1959, s. V.
- Yavuz, Fehmi, "Önsöz", *Beşinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Köyle İlgili Bazı Meseleler*, 3-7 Nisan 1961, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 139/121, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 9, 1962, s. V.

- Yavuz, Fehmi, "Önsöz", *XII. İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Yerel Yönetimlerde Güncel Sorunlar*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 466, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 14, 1981, s. III.
- Yedinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Türkiye'de Bölge Planlaması Alanındaki Gelişmeler*, 11-13 Haziran 1963, Ankara, İskan ve Şehircilik Derneği Yayınları, No: 2, 1964.
- XII. İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Yerel Yönetimlerde Güncel Sorunlar*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 466, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 14, 1981.
- XIII. İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Toplu Konut Sorunları ve Siyaseti*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 523, SBF. İskan ve Şehircilik Araştırma Merkezi Yayınları, No: 15, 1983.
- XIV. İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, İmar Planlama Mevzuatı ve Uygulaması*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 560, SBF. İskan ve Şehircilik Araştırma Merkezi Yayınları, No: 16, 1987.
- XV. İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Türkiye'de Kentbilim Eğitimi Sempozyumu*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, SBF. Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No: 21, 2010.

FRANSA'DA KAMU YÖNETİMİNİN GELİŞİMİ VE MÜLKİYE*

Can Umut ÇİNER**

Sayın başkan, sayın hocalarım ve değerli misafirler,

Uzun sürmüş, sürprizlerle dolu, ancak her şeye rağmen başarıyla devam eden sempozyumumuzun öğlen oturumundan hepimizi saygıyla selamlıyorum. Aslında sunuşum, eski bir araştırma gündeminin güncellenerek yeniden ele alınması fikrinden doğdu. Çalışmamın tarihçesi uzun, çünkü bundan on yıl kadar önce Fransa'da yönetim düşüncesinin gelişimiyle ilgili yazdığım makalelerden hareket ediyorum.¹ Bu makaleler ve neredeyse yirmi yıldır Yönetim Bilimleri kürsüsü içinde yaptığımız çeşitli sorgulamalardan da beslenerek bazı saptamalarımı sizlerle paylaşmak istiyorum.

Fransa'da yönetim düşüncesinin gelişiminin Türkiye'ye önemli ölçüde ayna tuttuğu söylenebilir. Büyük ölçüde yönetsel olarak öykünülen bir ülke olmasının yanı sıra Fransız yönetim düşüncesinin gelişiminin uğrakları ile Mülkiye'de Osmanlı Devleti'nden 1950'li yıllardaki Amerikan etkisine kadar yönetim biliminin gelişiminde Fransa'yla bazı benzerlikler saptanabilir. Yönetim bilimi çalışma alanının Batı taklidi doğasını bilen akademisyenler açısından şaşırtıcı olmayan bu durumun altını çizmek gerekmektedir.

İlk olarak, yönetim bilimine ilişkin bazı hipotezlere ve düşüncelere yer vereceğim. Ayrıca, çalışma alanının niteliği ve elimizdeki kaynakların yetersizliği nedeniyle hala karmaşık ve tartışmalı bazı noktalara dikkat çekmek isterim. Bunları yeniden ele almanın disiplinimizi tanımlamak açısından bir zorunluluk olduğunu çok uzun zamandır görüyorum.

1. Genetik Olarak Devlete Bağlı Bir Yönetim Bilimi

Fransa'da yönetim biliminin doğuşunu 17. yüzyıldan itibaren başlatabiliriz. Neden 17. yüzyıl diye sorulduğunda, bu yüzyılda her alanda bir bilimselleşme iddiasının olduğu açıktır. Bu bilimselleşme dalgası döneminde, yönetimi bilim yapan nedir? Söz konusu

* Bu bildiri, sempozyum konuşma metni üzerinde yapılmış bazı düzeltmelerle elde edilmiştir.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, cuciner@politics.ankara.edu.tr.

1 Bkz. Can Umut Çiner, "Güncel Fransız Yönetim Yazını", *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt 3, Sayı 8, 2008, s.149-165; Can Umut Çiner, "Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 42, Sayı 1, 2009, s.1-22.

sorunun yanıtının Prusya merkezli verilmeye başlandığı, bu durumun da devlet inşası meselesiyle doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir. Nitekim, modern yönetim bilimi, devlet inşası derdinde olan ve dolayısıyla ulusal birliğini geç gerçekleştiren Prusya'dan doğmuştur. Devlet bilim(ler)i ya da kameral bilim(ler), devleti ve devlet öznesini tıpkı doğa bilimleri gibi inceleyebileceğimizi bize söylemektedir. Devlet bilimi, dönemin kavrayışı gereği, devletin kapsadığı ve ilişkili olduğu bütün alanlarla ilgilidir. Doğa bilimleri ise, mühendislik dahil o dönemin koşullarında adeta güneşin altında ne varsa hepsini ele alabileceğimizi göstermektedir.²

Devlet bilimleri ya da kameral bilimler, Almanca konuşulan topraklarda 17. yüzyıldan itibaren temel gerçeklik haline gelerek, hem siyaseti, hem yönetimi hem de hukuku incelemenin zemini olmuştur. Fransa'da ise bu geleneğin adına, bir diğer deyişle kameral bilimlere, polis bilimi denilmektedir. Polis biliminin amacı ise iyi düzeni sağlamak, devletin kendi sınırlarını ve hazinesini korumaktır. Dolayısıyla, kamu yönetiminin ortaya çıkışı da, günümüzdeki anlamıyla maliye ve kamu düzeninin yönetimidir. Yine de tekrar şu soruyu sormak gerekir: Yönetimi bilim yapan nedir?

Fransız yönetim düşüncesini ayrıksı kılan, polis biliminden aldığı mirası bilimselleştirmek için sürekli sorgulamasıdır. Daha başlangıçta, Fransa'da yönetim konusunda tartışmayı yürütenler büyük ölçüde kamu hukukçuları oldu. Bunları bugünkü anlamda hem kamu hukukçusu hem de siyaset ve yönetim bilimcisi olarak görmek mümkündür. Çünkü Fransa'da hukuk, kuruluşundan itibaren mevzuattan daha geniş bir perspektife sahiptir.

19. yüzyılda Mülkiye'nin kuruluşunu da -sempozyumun sabah oturumunda Zafer Toprak hocanın bahsettiği gibi- bu dönemin özellikleri çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Mülkiye, adı üzerinde, bir devlet bilimi okuludur. Çünkü o dönem baskın olan anlayış, devleti bir bütün olarak kavrama, hukuktan siyasetten ya da başka herhangi bir bilgi alanından ayırmamak üzerine kuruludur. Daha farklı bir deyişle, Mülkiye, bilimde kompartmanlaşmanın henüz başlamadığı ya da yeni başladığı bir dönemin içine doğmuştur. Bu dönem, özellikle Fransa merkezli olarak, yönetimin bir bilim olup olmadığının da tartışılmaya başlandığı dönemdir.

2. Alanın Adlandırılması Paradoksu

İkinci konu, alanın adlandırmasının Fransa'daki ve dolayısıyla Türkiye'deki yansımalarına ilişkindir: Kamu yönetimi mi?, Yönetim bilim(ler)i mi? Türkiye'deki alanyazın, buna ilişkin kısmen de olsa bir yanıt verdi. Ancak bu konuda aklımın karışık olduğunu belirtmem gerekir. Çünkü genelde yönetim bilimini (*administrative science* (ing.)/*science administrative* (fr.)) Kıta Avrupası yönetim geleneği ile eşleştirip, kamu yönetimini (*public administration* (ing.)/*administration publique* (fr.)) ise Amerikan yönetim yaklaşımıyla özdeşleştiriyoruz, derslerde de öyle anlatıyoruz.

Zamanla alandaki yerleşik genellemelere daha mesafeli bakmaya başladığımı belirtmeliyim. Çünkü şu çelişkiyi bir türlü açıklayamıyoruz: Fransa'da 17. yüzyıldan

2 Bkz. İsmail Bahadır Turan, *Kameralizm ve Devlet Bilimi*, Ankara, Orion Kitabevi, 2020.

itibaren Panckoucke ve Prost de Royer gibi Ansiklopedilerde ve Guyot gibi derlemelerde kamu yönetimine ilişkin bir başlık açıldığı ve kamu yönetiminin tanımlandığını biliyoruz. Yine, 19. yüzyıldan günümüze kadar, kamu yönetiminin incelenmesine ilişkin pek çok eser olduğunu saptayabiliyoruz.³ Kamu yönetimi ile ilgili çalışmalar hukuk perspektifi ile yazılmıştır.

Hem kamu yönetimi, hem yönetim bilimi adlandırması Fransız alanyazınında mevcuttur. Paris 2 Üniversitesi'nden Jacques Chevallier ve onun emekli olana kadar başkanlığını yaptığı araştırma merkezinde (Yönetim ve Siyaset Bilimleri Araştırma ve İnceleme Merkezi - CERSA) çalışan akademisyenler yönetim bilimi (*science administrative*) kavramının en önemli taşıyıcıları olarak öne çıkmaktadır. Chevallier dışında Langrod gibi kamu hukukçularının da özellikle 1950'li yıllardan sonra yönetim bilimi adlandırmasını sahiplendiklerinin altını çizmek gerekir.⁴ Kısaca, 1950'den günümüze kadar yönetim bilimi etiketli pek çok esere, araştırmaya göndermede bulunulabilir.

İlgili sözlüklerde kamu yönetimi terminolojisini kullanan ve Bonnin ile birlikte kamu yönetiminin ilkelerinin ortaya konulduğu ülke olan Fransa, aynı zamanda bizim yerleşik adlandırmamızda nasıl oluyor da yönetim bilimi kavramı ile özdeşleştirilebilmektedir? Özcesi, her iki adlandırmanın da kullanıldığını biliyoruz. Bu noktadan hareketle, Türkiye'deki alanyazında hakim olan yönetim biliminin Avrupalı, kamu yönetiminin Amerikalı, olduğu değerlendirmesi sorgulanmaya muhtaçtır. Ancak genel bir tarihyazımı ve geçmişe bakışımızın soyutlanması sorununu daha görünür bir biçimde bize sunduğu da açıktır. Kısaca, Fransa'da kamu yönetimini incelemenin aracı/yöntemi olarak ve devlet kavrayışına bağlı bir yönetim bilimi anlayışı ortaya çıkmıştır. Daha açık bir ifadeyle, kamuyu ve devleti incelemenin aracı olarak yönetim bilimi düşünülmektedir. Ancak buna neden, ilk kullandıkları şekliyle kamu yönetimi denilmediği sorusu hala ortadadır.

Fransa'da yönetim bilimi terminolojisinin tam olarak ne zamandan itibaren kullanıldığı konusunda araştırma eksikliği göze çarpsa da, bunu Fayol ile başlayan bir çizginin devamı olarak görmek mümkündür.⁵ Fayol ile başlatılabilecek çizgi, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde "yönetim bilimi" kürsülerinin ortaya çıkışı ile somutlaşmıştır. Bu dönemde, Uluslararası Yönetim Bilimleri Enstitüsü'nde (IIAS) Fransa'nın daha aktif bir rol oynadığı düşünülecek olursa, hukuk ağırlıklı yönetim anlatımı tahtını Amerikan yaklaşımı etkisinde bir yönetim bilimi ile paylaşmaya başlamıştır. Bu değişimi alanın en eski akademik dergisi olan "La Revue Administrative" den izlemek mümkündür.⁶ Çünkü Fransa'da yönetim bilimi kavramsallaştırmasının

3 Bkz. Gilles J. Guglielmi, *La notion d'Administration publique dans la théorie juridique française, de la Révolution à l'arrêt Cadot*, LGDJ, 1991.

4 Céline Mavrot, Christian Rosser, "Les sciences administrative: pérégrination des idées et luttes autour de l'appropriation d'un label", *Jahrbuch der Schweizerischen Verwaltungswissenschaften*, December 2010.

5 Çiner, "Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi...".

6 L. El'Abed, "La renaissance de la science administrative en France", *International Review of Administrative Sciences*, Cilt 29, Sayı 1, 1963, s. 59 - 63.

yükselişi 1950'li yıllarda gerçekleşmiştir. İşte tam da burada hala derinlemesine açıklama ve araştırma ihtiyacı göze çarpmaktadır. Özellikle yönetim alanındaki değişimlerin yüzeysel tanımının ötesine geçerek, bilginin sınırları ve onun dönüşümünün etrafıca ortaya konması gerekmektedir.

3. Alanın Fransa'daki Gelişimi

Yönetimi ya da daha açık bir ifadeyle yönetim mekanizmasını incelemenin bilimi yapılabiliyorsa, “ne için” yönetim bilimi yapılmaktadır? Uygulamaya dönük ya da kuramsal amaçlar, yönetim biliminin konumunu belirlemektedir. Bu durumda, yine Fransa merkezli bakıldığı zaman, büyük ölçüde konunun iki yönü olduğu görülmektedir. Üst düzey yönetici ve yönetici yetiştirmeye hasredilen “teknik” yönetim bilimi ile araştırma odaklı “akademik” yönetim bilimi birbirinden ayrılmaktadır.

Bu anlamda yönetimdeki okullaşmanın da 19. yüzyılda Fransa kaynaklı doğuşunun incelenmesinin bir çelişki olmadığı söylenebilir. Fransa örneğinden yola çıkarak kamu yönetiminin yani bugün anladığımız anlamda yönetim biliminin sorunları neler diye sorarsak, o dönem için bir eklektisizmin söz konusu olduğunu görürüz. Zaten hukukçularla yönetim bilimcilerin aralarındaki tartışmada, hukukçular Fransa'daki yönetim biliminin –kameral bilimlerdeki benzer şekilde- güneşin altındaki her şeyi ele aldığından yakınıyorlardı. Bu durum, o dönemin yönetim bilimi anlayışını ortaya koymaktadır. Yönetim bilimciler, hukukçuların da etkisiyle, bunu sistematize ederek hukukun sınırları ile alanın ana çizgilerini belirlemek istediler. Dolayısıyla, hukuk aracılığıyla “yönetimin eklektisizmden ve yönemsizlikten kurtarılması” düşüncesi hakim hale geldi.

Aynı zamanda hukukçuların içindeki bir grupsa, konunun hukukla sınırlanmayacağını, yönetimin sınırlarının hukukun ötesine geçeceğini dile getiriyordu. İşte bu dönemde, 1808 yılında, Bonnin *Kamu Yönetiminin İlkeleri* adlı kitabını yayımladı. Daha sonra Vivien, Macarel, Gérando gibi hukukçuların aralarında konuya ilişkin farklı boyutları içeren tartışmalar cereyan etti. Bonnin dışındaki diğer isimlerin en önemli özelliği üniversitelerde kürsü sahibi olmaları ve hatta kamu hukuku, idare hukuku profesörü olmalarıydı.

1800'lü yılların başından itibaren 1900'lerin başına kadar kamu yönetimi veya yönetim incelemelerinin öne çıktığı ve eş zamanlı olarak yönetim hukukuyla beraber ilerlediği saptanabilir. Bu eş zamanlı hareket büyük ölçüde hukukçuların egemenliğinde ilerlemiştir. Çünkü Fransız düşüncesinde hukuk, tarihsel olarak diğer disiplinlerin çekirdeğinde yer almıştır. Bu yüzden de kamu yönetiminin öne çıkışı sınırlı ve ayrıksı kalmış, yönetimin sadece hukuk içerisinde kavranabileceği düşüncesi hakim olmuştur.

Bu döneme, Fransa'da kamu yönetimi ya da yönetim bilimi yerine Vida Azimi gibi akademisyenler yönetsel doktrinler demeyi tercih etmektedirler. Doktrin, hukuki bir kavrayıştır. Buna karşılık devlet bilimi sadece hukukla sınırlanabilir bir yaklaşım değildir. Daha doğrusu, doktrin hukukçuların dilinde bir süre sonra kamu yönetimini ya da yönetim bilimini de kapsadığı için yönetim düşüncesi ve devlet bilimi anlamına

gelmektedir. Fransızlar, devlet bilimi tarafını Almanlardan ayırıştırmak ve hukukun egemenliğini teslim etmek için yönetsel doktrini tercih etmektedir.

Doktrin, aynı zamanda siyasal ve hukuki bilme kategorilerini de anlatmaktadır. Bir taraftan, statik bir şey, çünkü aynı zamanda *opinio juris* yani gelenek ve hukukun otoritesi anlamında bir içeriğe sahiptir. Diğer taraftan da gelecek, yani geleceğin hukuk ve siyaset aracılığıyla nasıl kurulacağını anlatmaktadır. Onun için doktrin aslında bir taraftan görüşü, tezi, düşünceyi ve kuramı kapsamaktadır. Bu türden bir adlandırma, hukukçuların yönetim bilimine yönelttiği, yönetim biliminin dağılık ve hatta yöntemsiz görünen dağılıklığının⁷ hukuk aracılığıyla sınırlandırılması fikrine de uygun bir zemin sunmaktadır.

Sonuçta, Fransa'da 19. yüzyılda kamu yönetimi adıyla ortaya çıkan yönetim bilimi alanının ömrü kısa olmuş, bu disiplin yönetim hukuku altında kaybolmuştur. Alanın yeniden keşfedilmesi ve yönetim bilimi kavramsallaştırmasının öne çıkışı ise 1950'li yıllardan itibaren yaygınlaşmıştır. Burada da hukukçuların önemli ölçüde ağırlığı söz konusu olup, bu çizgi günümüze kadar devam etmektedir.

4. Fransız Yönetim Düşüncesinin Mülkiye'ye Yansıması

Modernleşme sürecinin temel aktörlerinden biri olarak ortaya çıkan Mülkiye, kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'nin sorunlarını çözmenin ve devleti çökmekten kurtarmanın en önemli kurumlarından biri olmuştur. İmparatorluğun askeri, teknolojik, sosyal, idari ve pek çok anlamda dönüştürülebileceği ve iyileştirilebileceği dönemin devlet adamlarının önceliği haline gelmiştir. Dolayısıyla, İmparatorluğun reformlarla "güçlendirilmesi" kapsamında kurulan Mülkiye de bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Çünkü rasyonel idarenin tesis edilmesi, yönetimin merkezileştirilmesi ve bürokraside görev yapacak yöneticilerin yetiştirilmesi gibi sorunlar Osmanlı'nın o dönemdeki en önemli gündem maddelerini oluşturmaktadır. Mülkiye de bu ihtiyaçların sağlanmasına kurulduğu andan itibaren hizmet edecektir.

Bu noktada, söz konusu üç unsurun yani merkezîyetçilik, rasyonel idare ve yöneticilerin yetiştirilmesinin kökeninin Fransa olduğunun altını çizmek gerekir. Almanca konuşulan topraklarda bu kadar merkezîyetçi bir düşüncenin doğması görece daha geç bir tarihte başlamıştır. Rasyonel idare de bu dönemde ön plana çıkmıştır. Yöneticilerin yetiştirilmesi konusu ise doğrudan Fransa'dan bir öğrenme niteliği taşımaktadır. Bu dönemde Mülkiye'deki yabancı dilin Fransızca olması da aktarmayı kolaylaştırıcı bir unsur olarak not edilmelidir.

Mülkiye'de okutulan diğer disiplinlerde de büyük ölçüde Fransız etkisinin belirleyici olması bu bildirinin sınırlarını aşmaktadır. Ancak, yönetim biliminin

7 Georges Langrod, "Yönetim Hukuku ve Yönetim Bilimi: Karşıtlık ve Uyuşum", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 1970, s. 159-172.

konumuna değinilecek olursa, Ali Çankaya'nın⁸ ve Nuray E. Keskin'in⁹ çalışmalarından bildiğimiz gibi, 1870'li yıllardan itibaren Mülkiye'de Usul-i İdare dersleri okutulmaya başlamıştır. Bu tarih, Fransa'daki benzer müfredattan kırk ya da elli yıl sonradır. Ohannes Paşa'nın ilk yönetim bilimi hocası olduğu, sonra bu dersleri veren isimlerden bazılarının Nazım, Mehmet Ziya, Ziyaeddin oldukları bilinmektedir.¹⁰

1894-1895 döneminden itibaren Usul-ü İdare-i Mülkiye dersleri müfredata girmiştir.¹¹ Bu ders, 1911 yılında müfredattan kaldırılmış, yerini tıpkı Fransa'da olduğu gibi, Hukuk-u İdare dersi almıştır.¹² Çünkü bilindiği gibi, Mülkiye 1908'den itibaren Paris Siyasal Bilgiler Okulu'nun müfredatının bir benzerini uygulamaya başlamıştır.¹³

İdare hukuku, 1913-1936 yılları arasında, Mülkiye'nin neredeyse her yıl okutulan derslerinden biri olmuştur. Yönetim bilimi derslerinin yerini yönetim hukukuna bıraktığı dönem, neredeyse 1950'li yıllardaki Amerikan etkisine kadar devam etmektedir.

1883 yılında Fahri, bir yönetim kitabını Fransızcadan Osmanlıcaya çevirmiştir.¹⁴ Bu yıllarda Mülkiye'de ders kitabı olarak okutulmak üzere çevrilmiş eserlerin üzerinde çeviri ibaresi olmadığı için yapılan alıntıların kapsamını, boyutlarını ve sınırlarını tespit etmek son derece güçtür. Çünkü 19. yüzyılda bilim yapma alışkanlığının bugünkü gibi olmadığı söylenebilir. Nitekim, bu kitaplarda kaynak gösterilmemektedir. Bu nedenle aktarımın kaynağını tam olarak saptamak neredeyse imkansızdır.

Yönetim bilimi tarihinin köşe taşlarının Almanya'dan Fransa'ya, Almanya'dan ABD'ye aktarılmasında bazı sorunlu noktalar vardır. Bu da kaynakların tam karşılıklarının bulunmasındaki zorluklardan ve farklı yönetsel gerçekliklere ilişkin açıklamaların birbirlerine uymamasından kaynaklanmaktadır. Çeviri kaynaklı sorunlar öyle hafife alınacak sorunlar değildir. Sözgelimi, Henri Fayol çalışmalarında *iyi idareden* söz ederken Amerikalılar bunu *etkin idare* olarak çevirmişlerdir. Bu basit örnekten şu sonuca varmak mümkün: Biz Mülkiye'ye transfer edilen söz konusu Batı kaynaklı bilginin nasıl transfer edildiğini ve bunun sonuçlarını tam olarak bilemiyoruz.

Fransa'da yönetim bilimi ile yönetim hukuku arasındaki gerilimli ve bir süre sonra hukukun galibiyetiyle sonuçlanan durumun Mülkiye'ye de yansıdığı görülmektedir. İdare hukuku etkisi 1936'da Ankara'ya taşınan okul ders programına Şehircilik (Ürbanizm), Mahallî İdareler Mâliyesi ve Türk İdare Teşkilâtı Tarihi gibi derslerin

8 Mücellitoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (I. Cilt Tarihçe) 1859-1949*, Ankara, Örnek Matbaası, 1954.

9 Nuray E. Keskin, "Türkiye'de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870-1910", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 41, Sayı 4, 2008, s. 1-22.

10 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (I. Cilt Tarihçe) 1859-1949*, s. 310.

11 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (I. Cilt Tarihçe) 1859-1949*, s. 325.

12 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (I. Cilt Tarihçe) 1859-1949*, s. 333.

13 Zafer Toprak, "Mülkiye Mektebi ve Türkiye'de Sosyal ve Beşeri Bilimlerin Gelişimi", *Türkiye'nin Modernleşmesi ve Mekteb-i Mülkiye*, O. Çelik, C. U. Çiner ve A. Pekel (Yay. Haz.), Ankara, AÜ SBF Yayını, 2021, s. 17.

14 Keskin, "Türkiye'de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870-1910", s. 5-6.

eklenmesiyle değişmeye başlamıştır.¹⁵ 1952 yılında Amerikalı Profesör Tausch Amme İdaresi derslerine başlamıştır.¹⁶ 1954-1955'de yürürlüğe giren yeni lisans yönetmeliği ile de amme idaresi dersi programda yer bulmuştur.¹⁷

Mülkiye'nin müfredatında 1950'li yıllardan itibaren Amerikalıların etkisiyle bir dönüşüm olduğunu vurgulamakta yarar vardır. Bu dönüşümün sonucu, Mülkiye yönetim biliminin kimlik krizi olmuştur. Çünkü 1950'ye kadar gelen, Fransız idare hukuku zemini 1950'li yıllarda Amerikalıların getirdiği kamu yönetimi ve örgüt bilimi yaklaşımı ile sarsılmıştır. Yönetim hukuku çizgisi bir yandan devam etmekle birlikte, pragmatist, demokratik-etkin bir yönetim bilimini oluşturma amacı Mülkiye'de hem hukuk hem yönetim bilimi eğitiminin bir arada devamına yol açmıştır. Bu dönemden sonra yönetim bilimini yönetim hukuku olarak kavrama dönemi sona ermiş, Amme İdaresi ya da Kamu Yönetimi, Yönetim Bilimi adı altında okutulmuştur.

Disiplindeki Amerikan etkisi somut olarak, 1954-1959 yılları arasında Siyasal Bilgiler Fakültesi ile New York Üniversitesi arasında amme idaresi konusunda işbirliği mekanizmaları ile gerçekleşmiştir. Amerikan Milletlerarası İşbirliği Dairesi ve Türk Hükümeti tarafından karşılanan bu işbirliğine göre, karşılıklı araştırma ve ders verme faaliyetleri gerçekleşmiştir. Bu kapsamda pek çok Amerikalı öğretim üyesi Fakülte'ye davet edilmiştir. 1957 yılında Amme İdaresi Kürsüsü de bu çerçevede kurulmuştur. Böylelikle, Mülkiye'deki yönetim bilimi çizgisinde gördüğümüz Fransız ve Kıta Avrupası rotası yerini Amerikan kamu yönetimi ya da yönetim bilimi eksenine bırakmıştır. Bu yeni disipliner/düşünsel bağımlılık ekseninin özünde, daha açık bir deyişle Amerikan yönetim düşüncesinin temelinde, kamu yönetimi ile özel yönetim arasında fark olmaması ve bunların örgüt paydasında birleştirmesi yatmaktadır.

Mülkiye yönetim biliminin en önemli savunucusu olan Cemal Mıhçıoğlu'na göre, Türkiye'de disiplini kuranlar Fransız etkisindeki idare hukukçuları olmakla birlikte, yönetim bilimi yeni bir uzmanlık alanı olup, buna saygı duyulması gerekmektedir.¹⁸

Şurası açıklıkla vurgulanmalıdır ki, Mülkiye, değinilen dönemlerde, Batı'dan bilgi aktarımının üssü olmuştur. Fransa'da üretilen bilgi Türkiye'ye yani Osmanlı İmparatorluğu'na Mülkiye aracılığıyla transfer edilmiş, 1950'li yılların başında örnek alınan ülke Fransa yerine Amerika Birleşik Devletleri haline gelmiştir. Buna benzer durumu, Mülkiye'deki diğer disiplinlerin gelişiminde de görmek mümkündür.

15 Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859-1968*, I. Cilt, Ankara, Mars Matbaası, 1968 – 1969, s. 526

16 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859-1968*, s. 641.

17 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859-1968*, s. 657-658.

18 Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, *Kamu Personelinin Eğitimi Konferansı: Raporlar ve Tartışmalar 30 Mayıs -2 Haziran 1966*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 213-195, Ankara, Sevinç Matbaası, 1967, s. 137-138.

Sonuç: Yarının Yönetim Bilimi

Konuşmanın sonuna yaklaşırken, iki noktanın altını çizmek isterim. İlk olarak, Fransa'da bilim olarak başlayan ve daha sonra hukuk içerisinde yer alan yönetimi inceleyen damar, yönetsel doktrin çizgisi, Fayol ile beraber Amerikan yönetim düşüncesi yani örgüt bilimi fikri ile beraber ilerlemiştir. 19. ve 20. yüzyıl Fransa'sı, Osmanlı Devleti'nin yönetim bilimi ve yönetim hukuku çizgisini belirlemiştir. Dünyanın merkezinin Kıta Avrupasından Amerika'ya kaymasıyla birlikte, bu etki zayıflamış, Fakülte'de hukuk derslerinin konumu, ağırlığı 1966 Program Komisyonu'nun Raporunda tartışılmıştır.¹⁹ Bugün hala Fakülte'de geçerli olan yaklaşım, Yönetim Bilimi ve Yönetim Hukuku derslerinin birbirlerini tamamlayan farklı içerik ve yöntemlere sahip dersler olarak birlikte varlıklarını sürdürmeleridir.

İkinci olarak, bütün bu transfer öyküsünün ağırlığına karşın, Mülkiye'yi yönetsel az gelişmişliğin transfer yoluyla yeniden üretildiği bir yer olarak tanımlamak da doğru bir yaklaşım olamaz. Bugün gerçekliğin farkında olarak, kurum kendine özgü bir gelişim içindedir. Alanımızı anlatmaya, açıklamaya ve tartışmaya çalışan, yönetim bilimini yeniden inşa etmeye çalışan akademik bir kadro bulunmaktadır. Eğer transfer ya da kaba aktarmacılık, geçmişteki biçimleri ile sürdürülseydi, bu az gelişmişliğin de sürdürülmesi anlamına gelirdi. Bu nedenle, bilimsel anlamda yönetimi farklı şekilde algılama ve anlama tartışması sürdürüldüğü için transfer edilen nesneye transferin kaynağındaki gibi bakma alışkanlığından uzaklaşıldığını düşünüyorum. Alanımıza daha soğukkanlı ve kendi ölçülerimizle baktığımız düşüncesindeyim. Bu nedenle yönetim biliminin yarınki yüzünün bugünden daha aydınlık olacağını umut ediyorum.

Beni dinleme inceliğini gösterdiğiniz için teşekkür ederim.

Kaynakça

- Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, *Kamu Personelinin Eğitimi Konferansı: Raporlar ve Tartışmalar 30 Mayıs -2 Haziran 1966*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 213-195, Ankara, Sevinç Matbaası, 1967.
- Çankaya, Mücellitoğlu Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (I. Cilt Tarihçe) 1859-1949*, Ankara, Örnek Matbaası, 1954.
- Çankaya, Mücellidoğlu Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859-1968*, I. Cilt, Ankara, Mars Matbaası, 1968 – 1969.
- Çiner, Can Umut, “Güncel Fransız Yönetim Yazını”, *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt 3, Sayı 8, 2008, s. 149 - 165.
- Çiner, Can Umut, “Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 42, Sayı 1, 2009, s. 1 - 22.
- Guglielmi, Gilles J., *La notion d'Administration publique dans la théorie juridique française, de la Révolution à l'arrêt Cadot*, LGDJ, 1991.

¹⁹ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, *Kamu Personelinin Eğitimi Konferansı: Raporlar ve Tartışmalar 30 Mayıs -2 Haziran 1966*, s. 58-65.

- El'Abed, L., “La renaissance de la science administrative en France”, *International Review of Administrative Sciences*, Cilt 29, Sayı 1, 1963, s. 59 - 63.
- Keskin, Nuray E., “Türkiye’de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870-1910”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 41, Sayı 4, 2008, s. 1 - 22.
- Langrod, Georges, “Yönetim Hukuku ve Yönetim Bilimi: Karşıtlık ve Uyuşum”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 1970, s.159-172.
- Mavrot, Céline, Christian Rosser, “Les sciences administrative: pérégrination des idées et lutttes autour de l’appropriation d’un label”, *Jahrbuch der Schweizerischen Verwaltungswissenschaften*, 2010.
- Toprak, Zafer, “Mülkiye Mektebi ve Türkiye’de Sosyal ve Beşeri Bilimlerin Gelişimi”, *Türkiye’nin Modernleşmesi ve Mekteb-i Mülkiye*, O. Çelik, C. U. Çiner ve A. Pekel (Yay. Haz.), Ankara, AÜ SBF Yayını, 2021, s. 5-44.
- Turan, İsmail Bahadır, *Kameralizm ve Devlet Bilimi*, Ankara, Orion Kitabevi, 2020.

TÜRKİYE'DE İDARE HUKUKU'NUN GELİŞMESİNE MÜLKİYE'NİN KATKISI

Nazile İrem YEŞİLYURT*

“Filozof, anı kendisini önceleyen üstatları okuyarak oluşturur. Ressam müzeleri ziyaret eder, resmin tarihiyle tanışır.”¹ Bilimsel çalışmada da, şimdiki ve buradaki olgulardan yola çıkılır, geçmişte dolaşılır, geleceği öngörmek ve etkilemek için bugüne geri dönülür, geleceğe barındırdığı olasılıklar ölçüsünde yön vermeye çalışılır. Her düşünce, söz ya da yazı, bir o kadar geçmişe aittir. Hiçbir göndermede bulunmadığımız, bazen genelgeçer ya da verili olarak kullandığımız her ilke, kavram ve ölçütte, kaynak olarak başvurduğumuz bir topluluğun (*communauté de référence*) izleri saklıdır. Bu topluluk, bize düşünmek için dayanaklar sunan kişiler ve eserlerinin tamamıdır. Bizimle birlikte, geçmiş kuşakları ve hatta gelecek kuşakları içine alır.

Fransız düşünür Lefebvre ve onun vefatına kadar editörlüğünü yapmış olan Hess; el emeğinin, zihinsel ya da sanatsal emeğin ürünü; buna ayrılan zamanı ya da ortaya çıktığı anı aşan bir geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman kavrayışı içinde değerlendirmektedir. Sanat olsun, tarih olsun, herhangi bir bilim dalı olsun birikim gerektiren her uğraşın; uzun vadede kişisel figürleri unutturmak pahasına aşmak ve ancak onların düşüncelerinden başvuru kaynağı olarak yararlanmadan edemediğimiz ölçüde kuşakları tarihsellikte buluşturmak gibi bir özelliği vardır.

Türk İdare Hukuku'nun bir disiplin olarak doğum izlerini geçmişte aradığımızda; birikim olarak bıraktığı yazınla, kurumsal yayıncılık etkinlikleriyle, yönetsel aygıtın yapılandırılmasına katkılarıyla, Mülkiye İdare Hukuku kürsüsüyle, Mülkiye mezunu İdare Hukuku hocalarıyla, mezun idari yargı mensuplarıyla ve farklı tarihsel aşamalarda devlet kademelerinde yönetsel sistemin biçimlenmesinde başrol almış Mülkiyeli yönetici kesimle Mülkiye'nin etkileri bazı tarihsel kesitlerde özellikle öne çıkmaktadır.

Mülkiye'nin İdare Hukuku'nun bir disiplin olarak gelişmesine nasıl düşünsel kaynak oluşturduğu, İdare Hukuku'nun evrim çizgisini açıklayabilecek bir dönemselleştirme çerçevesinde ele alınabilir.² Türkiye'de İdare Hukuku tarihinin ilk çağı

* Dr. Öğretim Üyesi, Altınbaş Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı, iremyesily@gmail.com.

1 Remi Hess, Sandrine Deulceux, “Sur la théorie des moments, Explorer le possible”, *Chimères*, no. 71, 2009/3, s. 16.

2 Bu çalışmada, 22.09.2017 tarihinde jüri önünde savunulup başarılı kabul edilen Türkiye'de İdari İşlem Kuramı, İdare Hukuku Öğretisi Üzerine Tarihsel Bir Deneme isimli yayımlanmamış doktora tezinin “Hukuk-i İdare'den Ulusal İdare Hukuku'na (İdari İşlem Bilgisine Katkı Sunan Okul, Akım, Çizgiler)” başlıklı Birinci Bölümünde yer alan, Türkiye'de İdare Hukuku'nun evrim aşamalarını belirleyen temel özellikler üzerine kurulu dönemler ayırımından yararlanılmıştır. Söz konusu tarihsel çerçeveyi, Mülkiye İdare Hukuku tarihine ilişkin bilgilerle ile zenginleştirilip geliştirilmiş haliyle okura sunmak hedeflenmiştir.

Tanzimat Dönemi: *Hukuk-i İdare*, ikinci çağı Erken Cumhuriyet: *Kuramsal Resepsiyon* iken üçüncü çağı 1965-1980: *Ulusal İdare Hukuku* olarak adlandırılabilir. Söz konusu dönemselleştirme, şüphesiz İdare Hukuku'nun bir çağdan diğerine anlık bir atlayışını değil, içinde geçiş evrelerini de barındıran bir gelişim seyrini yansıtmaktadır.

1. İki Okul, İki Ders: Hukuk-i İdare ve Usul-i İdare

Osmanlı Dönemi'nde *Usul-i İdare* veya *Hukuk-i İdare* adlı dersler ilk kez ya Mülkiye mezunu hocalarca ya da Mülkiye'deki hocalarca verilmiş, ilk kitaplar da derslerdeki sözlü anlatımın öğrencilerce derlenmesiyle basılmıştır. Hukuk-i İdare ve Usul-i İdare derslerine ait on kadar kitap bulunmaktadır. Sakızlı Ohannes Efendi³, Ali Ragıp,⁴ Kemalpaşazâde Sâid,⁵ İbrahim Hakkı,⁶ Hacı Ahmed Reşid,⁷ İsmail Hakkı,⁸ Celal Derviş,⁹ Ahmed Şuayb,¹⁰ Mustafa Şeref¹¹ ve Muslihiddin Âdil¹² ardından ders kitabı bırakan isimlerdir.

19. yüzyılda Mekteb-i Mülkiye'de Usul-i İdare, Darülfünun'da ise Hukuk-i İdare adıyla İdare Hukuku dersi verilmektedir. Ancak Tanzimat'ın bu iki gözde okulundan Mülkiye'de Usul-i İdare dersi programda süreklilik taşıyacak şekilde yer edinmişken, Darülfünun'un Hukuk-i İdare dersi uzun süreli kesintilere uğramıştır.

-
- 3 Sakızlı Ohannes Efendi, *Usul-i İdare* (Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Beşinci Sene Talebesine Mahsustur), Mekteb-i Mezkûr Litografya Destgâhı, 1309 (1893/1894); Sakızlı Ohannes Efendi, *Usul-i İdare*, transliterasyon: Murat Serdar Saykal ve Hacer General, transliterasyon editörü: Halit Uyanık, İ.Ü. Sıddık Sami Onar İdare Hukuku ve İdare İlimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul, Mutlu Basım Yayın, 2018; Sakızlı Ohannes Paşa, *Usûl-i İdare-i Mülkiye* (Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Yedinci Sınıf Talebesine Mahsustur), Mekteb-i Mülkiye Litografya Destgâhı, 1316 (1899-1900).
 - 4 Ali Ragıp, *Hukuk-i İdare*, İstanbul, Matbaai Amire, 1303 (1887/1888).
 - 5 Kemalpaşazâde Sâid, *Mahâkim*, Kitabçı Arakil, Der-Saâdet, Mahmud Bey Matbaası, 1306 (1890/1891).
 - 6 İbrahim Hakkı, *Hukuk-i İdare*, *Cilt I, Cilt II*, İstanbul, Karabet Matbaası, 1308 (1892/1893); İbrahim Hakkı, *Hukuk-i İdare*, *Cildi Evvel*, 2. tab, İstanbul, Karabet Matbaası, 1312 (1896/1897).
 - 7 Hacı Ahmed Reşid, *Hukuk-i İdare*, İstanbul, 1311 (1895/1896).
 - 8 İsmail Hakkı Görelî, *Hukuk-i İdare*, İstanbul, 1324 (1908/1909); Evkaf Nezareti, Darülfünun Hukuk Fakültesi Muallimlerinden İsmail Hakkı Görelî, *Hukuk-i İdare*, *Hukuk Şubesi 1. Sınıf Dersleri*, İstanbul, Kanaat Matbaası, 1328 (1912/1913); İsmail Hakkı Görelî, *Hukuk-i İdare*, *Birinci Sene*, İstanbul, Edeb Matbaası, 1328 (1912/1913).
 - 9 Celal Derviş, *Hukuk-i İdare*, İstanbul, 1325 (1909/1910).
 - 10 Divanı Muhasebat Madde-i Umumiyesi, Darülfünun-i Osmânî Hukuk Fakültesi Muallimlerinden Ahmed Şuayb, *Hukuk-i İdare (Birinci Sınıfı Mahsus)*, İstanbul, Harik Matbaası, 1326-1327 (1910/1911); Ahmet Şuayb, *Hukuk-i İdare (İkinci Sınıf Dersleri)*, İstanbul, Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, 1327 (1911).
 - 11 Mustafa Şeref Özkan, *Hukuk-i İdare Notları*, Sınıf 1, Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Neşriyatı, Ankara, (tarihi belirsiz); Mustafa Şeref Özkan, *Hukuk-i İdare Notları*, Kader Matbaası, 1327 (1911/1912).
 - 12 Muslihiddin Âdil Taylan, *Mukayeseli Hukuk-i İdare Dersleri*, İstanbul, 1327 (1911/1912); (Taylan) Muslihiddin Âdil, *Hukuk-i İdare Ders Notları*, *Cilt I*, İstanbul, Güneş Matbaası, 1333 (1917); (Taylan) Muslihiddin Âdil, *Hukuk-i İdare Dersleri*, 1335-1334 *Senesi Notları*, İstanbul, Darülfünun Matbaası, 1335 (1919); (Taylan) Muslihiddin Âdil, *Hukuk-i İdare*, 1335-1336 *Sene-i Dersiyesi*, *İkinci ve Üçüncü Sınıf*, İstanbul, 1336 (1920).

Ders programlarının gösterdiği kadarıyla,¹³ Darülfünun-ı Sultanî’de 1876’da okutulmaya başlayan Hukuk-i İdare dersi hukuk eğitiminde yalnızca iki yıl tutunabilmiş, I. Meşrutiyet’in sona ermesiyle ders programlarından silinmiş ya da farklı derslerin içeriğinde kısmen yer edinmiş, 1892’de programa tekrar alınmış, kısa bir süre sonra programdan çıkarılmış, 1902’de geri dönmüş, 1909’a gelindiğinde yine kaldırılmıştır.

Darülfünun’da verilen Hukuk-i İdare derslerinin aksine, Usul-i İdare, İstibdat evresinde programdan kaldırılan derslerden biri olmamıştır. Mekteb-i Mülkiye’deki İdare Hukuku derslerinin Darülfünun’a göre süreklilik taşıdığı kesinlikle söylenebilir. Ders, okulun açılışından itibaren program kapsamındadır. Darülfünun’da İdare Hukuku dersinin 1876’da verilmeye başlandığı ve süreklilik kazanamadığı dikkate alınırca, bu dersin Türkiye’deki ders programlarına ilk kez 1859’da Mülkiye ile girdiği ve eğitimin temel ve zorunlu unsuru olacak şekilde yerleştiği anlaşılmaktadır. Dersi verenlerin görevlendirme tarihleri arasında herhangi bir boşluk bulunmamaktadır:

Tablo 1. Müderris ve Muallimler

Müderris veya muallim	Göreve geliş ve görevden ayrılış tarihleri
Sakızlı Ohannes Paşa	4 Aralık 1877-30 Kasım 1897
Hüseyin Kazım	19 Kasım 1879-?
Mustafa Nazım Paşa	30 Kasım 1897-1900
Mehmet Ziyaeddin	17 Haziran 1901-14 Ocak 1913
İsmail Hakkı (Görelî)	Eylül 1908-1950

Usul-i İdare derslerinde görev alanları zamandizinsel gösteren yukarıdaki tabloya ek olarak, Mülkiye’de Usul-i İdare derslerinin önce Hukuk-i İdare ve ardından İdare Hukuku ismini almasından sonra günümüze kadar ders veren kişileri, göreve başlama tarihlerine göre şöyle sıralayabiliriz: Şefik (Başman), Haşim Refet Hakarar, İbrahim Âli (Erberk), Mustafa Şeref Özkan, Ziya Kızıltan, Mustafa Asım Enrem, Hasan Şükrü Adal, Kemal Galip Balkar, Hasan Refik Ertuğ, Turan Güneş, Turhan Feyzioğlu, Cemal Aygen, Tahsin Bekir Balta, Metin Kıratlı, Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, Tekin Akıllıoğlu ve Onur Karahanoğulları.

Tanzimat Dönemi’nde hem Darülfünun’da hem Mülkiye’de dersi veren tüm hocaların yüksek memurluklara ek görevle okullara alınmış olması ve aynı zamanda

13 28 Ocak 1876 tarihli Darülfünun-ı Sultanî Nizamnamesi uyarınca dört yıllık öğretim süresi boyunca okutulacak derslere ilişkin cetvel için bkz. Özcan, “İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumsallaşmasının Tarihçesi”, *İÜHFİM*, Cilt 61, Sayı 1-2, 2003, s. 117; Hukuk Mektebi’nin 1909 öğretim yılı dersleri için Özcan’ın aynı eseri içinde bkz. s. 167-168. Devlet salnâmelerindeki derslere yer veren: Bilsel, “Öğrenirken ve Öğretirken Beraber”, *Ebül’ula Mardin’e Armağan*, İstanbul, Kenan Matbaası, 1944, s. 41. 1898’de Hukuk Mektebi’ne yazılan ve 1903’te mezun olan Bilsel, anılarında aktardığı kadarıyla, kendisi Hukuk-i İdare’yi birinci sınıf dersi olarak okumuştur. Bilsel’in öğrenci olduğu 1898-1903 arası sınıflara ait ders programı için Bilsel’in aynı eseri içinde bkz. s. 93-94.

birden fazla dersi birlikte yürütmesi; dönemin hukuk eğitim ve öğretiminin temel özelliği olarak ne memurluk ile hocalık arasındaki mesleki sınırların ne de bilimsel disiplinler arasındaki sınırların belirginleştiğini ortaya koymaktadır. Kemalpaşazâde Sâid,¹⁴ İbrahim Hakkı,¹⁵ Sakızlı Ohannes¹⁶, Mehmet Ziyaeddin,¹⁷ İsmail Hakkı (Görelî)¹⁸ gibi isimlerin

-
- 14 Said Bey ile ilgili olarak bkz. Mehmet Ali Beyhan, “Bir II. Abdülhamid Devri Aydını'nın Profili: Lastik Said Bey”, *The Journal of Ottoman Studies XIII*, İstanbul, 1993, s. 165-171.
- 15 İlk Hukuk-i İdare ders kitabının yazarı İbrahim Hakkı'nın diğer kitapları için bkz. *Mukaddime-i İlm-i Hukuk*, İstanbul, 1319 (1903/1904). İbrahim Hakkı'nın Hukuk-i Düvel alanındaki üç kitabı: *Medhal-i Hukûk-ı Beyneddîvel*, İstanbul, Karabet ve Kasbar Matbaası, 1303 (1887/1888); *Tarih-i Hukuk-i Beyneddîvel*, İstanbul, Karabet ve Kasbar Matbaası, 1303 (1887/1888); *Hukuk-i Düvel*, İstanbul, Matbaa ve Kütüphane-i Cihan, 1327 (1911/1912). Bunlara ek olarak; Tarih, Din Bilimi/Din Tarihi, Tarih/Coğrafya ve Maliye alanlarında kitapları da bulunmaktadır. Tarih kitapları: *Küçük Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1305 (1889/1890); *Tarih-i Umumi, Cilt I-II*, İstanbul, Karabet ve Kasbar Matbaası, 1305 (1889/1890); *Cilt III*, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1306 (1890/1891); *Zübde-i Tarih-i Osmanî*, Mekteb Kütüphanesi İdâdiye Kısım, İstanbul, 1312 (1896/1897). Din/Din Tarihi kitapları: İbrahim Hakkı - Mehmed Azmi, *Muhtasar İslam Tarihi*, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1284 (1868/1869); İbrahim Hakkı - Mehmed Azmi, *Muhtasar İslam Tarihi*, Ankara, Gündüz Kitabevi, 2008. Tarih/Coğrafya kitapları: İbrahim Hakkı - Mustafa Midhat, *Muhtasar Kıbrıs Coğrafyası ve Muhtasar Kıbrıs Tarihi*, İstanbul, Hilmi Kitaphanesi, 1338 (1920). Maliye kitapları, *Usul-i Maliye*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1315 (1899/1900). İbrahim Hakkı'nın özgeçmiş ve eserleri hakkında daha derin araştırma verileri için bkz. Tekin Akıllıoğlu, “Hukuku İdare Üzerine”, *AİD*, Cilt 16, Sayı 2, 1983, s. 56-69; Ahmet Cihan, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Türkiyesi'nde İdare Hukuku Eğitimi ve Türk İdare Hukukçuları”, *İHİD*, Cilt 12, Sayı 1-3, 1991, s. 120-123; Muharrem Dördüncü, “Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın Hayatı ve Avrupa Seyahati”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2015, s. 79-97; Ali Adem Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, *Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı*, İstanbul, 2008, s. 110; Bilsel, “Öğrenirken ve Öğretirken Beraber”, s. 94.
- 16 İlm-i Servet ve Usul-i İdare müderrisi, Ulâ Sânisî rütbesindeki Sakızlı Ohannes Efendi (1830-1912), Paris'teki Ermeni Rafalıyan Mektebinde sekiz yıl okuduktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Babîâlî Tercüme Odasına memur edilmiştir. Dil bilgisi de gözetilerek 1862'de matbuat müdürlüğüne getirilmiştir. 1868'de Şûra-yı Devlet azalığına, 1870'te İstanbul Belediyesi Altıncı Daire Reisliğine, 1871'de Ticaret Nezareti müsteşarlığına terfi etmiştir. Mülkiye'nin yüksekokula dönüştürülmesiyle ilk müdürü Ali Nizamî Paşa tarafından, 1877'de ek görev olarak, *Usul-i İdare* dersi ile *İlm-i Servet-i Mîl* (Genel Ekonomi) dersleri müderrisliğine getirilmiştir. 1878'de Ticaret Mahkemesi Reisi; 1866'da Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) Müdde-i Umumi'si; 1892'de Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesi Reisi olmuştur. Mülkiyede yetiştirdiği öğrencilerinden II. Abdülhamit'in Başmabeyncisi Mehmed Arif Bey'in (Mülkiye 1302 (1866) mezu) tavsiyesiyle Portakal Mikael Paşa'nın vefatından sonra açılan Hazine-i Hassa Nazırlığı'na, 1313 (1897)'te vezirlik payesi ve paşalık rütbesi verilerek getirilmiştir. Böylece Mülkiye'deki müderrislik görevi sona ermiştir. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-II. Cilt*, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969, s. 1058.
- 17 Mehmet Ziyaeddin'in Mülkiye'de hukuk dersi verdiği dönemde aynı zamanda Şûra-yı Devlet içinde farklı görevler aldığı saptanmaktadır. Bkz. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-II. Cilt*, s. 763.
- 18 İsmail Hakkı Görelî; Ağustos 1900'de Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemî Hulefâlığına ta'yîn edilerek Devlet hizmetine girmiştir. Ek görev olarak da Eylül 1901'de Dârülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) Belâgat Muallimliğini; Eylül 1902'de Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne Kitâbet-i Resmîyye (Resmî Yazışma) ve Belâgat-ı Osmaniye (Kompozisyon) Muallim Muâvinliğini; Eylül 1904'de Öğretmen Okulundaki dersine ek olarak Kitâbet-i Resmîyye Muallimliğini yapmıştır. Nisan 1907'de esas görevli bulunduğu Dâhiliye Nezâretinde Telgraf ve Şifre Muhâberât Kalemî Müdîr Muâvinliğine yükselmiştir. Eylül 1909'da yükselerek Evkaf Nezâreti Mektupçuluğuna nakledilmiştir. Dârülfünun'un iyileştirmesi çalışmalarında Eylül 1910'da ek görev olarak Hukuk Şubesi İdare Hukuku Muallimliğine de getirilmiştir. Ocak 1910'da

özgeçmişlerine bakıldığında; belirginleşmiş disiplin sınırlarına ve akademik işgücünün mesaisini okullara özgülemesine dayanan sabit kürsülerin henüz oluşmadığı görülmektedir. Bu evrede, dersi veren hocalar muallimlik yanında, mabeyn mütercimliği, Babıâli hukuk müşavirliği, nazırlık, sadrazamlık, Şûrâ-yı Devlet azalığı veya reisliği gibi yüksek memurluklarda da bulunmuşlardır.

1910'a kadar *Usul-i İdare*, 1910'dan itibaren *Hukuk-i İdare* adıyla yürütülen bu ders içerik olarak Yönetim Bilimi ile İdare Hukuku'nu kaynaştıran bir derstir. Nitekim, ülkemizde devlet olgusu, II. Dünya Savaşı sonrası yıllara kadar hukuk temelinde, bugün birbirlerinden ayrı uzmanlık alanlarına dönüşmüş alanların tümünü kucaklamaya çalışan bir yaklaşımla irdelenmiştir.¹⁹ Yönetim Bilimi de, Kıta Avrupası kökenli Umumi Âmme Hukuku ve İdare Hukuku birikimi üzerinde gelişmeye başlamıştır.²⁰ Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde İdare Hukuku, Yönetim Bilimi'ne de içeriğini veren bir ders olarak düşünülmelidir. Dolayısıyla, Usul-i İdare'nin bazı kaynaklarda İdare Hukuku dersi, yönetim bilimciler tarafından ise Yönetim Bilimi dersi olarak tanımlanması ve bu bilim dalının kökenleri aranırken Usul-i İdare ile karşılaştırılması²¹ devleti inceleme nesnesi yapan disiplinler arasında keskin sınırlar çizilememesinin bir sonucudur. Dönemin Usul-i İdare ve Hukuk-i İdare ders notlarından öğrencilerce derlenmiş kitapların ortak özelliği; yürütme-yargı-yasama organlarının karşılıklı alanlarını, Şûrâ-yı Devlet'in örgütlenmesi ile memur yargılaması görevini, merkezi ve yerel örgütlenmeyi (nezaretleri, liva, kaza, nahiye ve köyleri) idarenin işlerini ve mallarını onlara uygulanan kuralları göstererek ele almaya çabalamasıdır. Dersin adı Usul-i İdare veya Hukuk-i İdare olsun; içerik bakımından örgüte, mallara, işlere ilişkin kuralların öğretimi öne çıkmaktadır. Mülkiye'nin Usul-i İdare dersleriyle, Darülfünun'un Hukuk-i İdare derslerinden beklenen "kavanin ve nizamnameleri bilen" memur yetiştirme işlevi bu açıdan ortaktır.

Evkaf Nezâreti Müsteşar Muâvinliğine; Nisan 1910'da da aynı Nezâret Müsteşarlığına yükseltilmiştir. Temmuz 1913'de, Müsteşarlıktan ayrıлып Şûrâ-yı Evkaf Azâlığına nakledilmiştir. İstanbul Hükümeti'nin ilgası üzerine iki ay kadar açıkta kaldıktan sonra, 19 Aralık 1922'de İstanbul Evkaf Müdürlüğüne atanmıştır. Devlet Şûrası'nın Ankara'da yeniden kurulması üzerine 29 Ocak 1927'de Devlet Şûrası Mülkiye Dâiresi Reisliği'ne seçilmiştir. Eylül 1931'de Tanzimât Dâiresi Reisliği'ne; Aralık 1939'da da Devlet Şûrası 1. Reisliğine yükseltildi. Bu görevdeyken 14 Temmuz 1946'da yaş sınırı nedeniyle emekliye ayrılmıştır. Bir süre Emlâk Kredi Bankası İdare Meclisi Üyeliği yapmıştır. Siyasal Bilgiler Okulu'nun Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne dönüştürülmesine kadar Siyasal Bilgiler Okulu'nda İdare Hukuku Öğretim Görevlisi; 1950'den sonra da Konferansçı olarak hizmet görmüştür. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I. Cilt*, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969, s. 869 vd.

19 Birgül A. Güler, "Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi", *AİD*, Cilt 27, Sayı 4, Aralık 1994, s. 5.

20 Güler, "Nesnesini Arayan Disiplin", s. 9 ve 10.

21 "Dersin adı günümüz diline 'yönetim metodolojisi' olarak çevrilebilir. Usül, aslın çoğulu olarak, asıllar, kökler, kaynaklar anlamındadır. Terim olarak da yol, yöntem, kaide, düzen ve metod anlamlarına gelen usül, bir bilimin asıl mevzuundan önce öğrenilmesi gereken esaslar, prensipler, başlangıç bilgileri ve teknikleri demektir. Usul-i idare, yönetimin ilkelerini, şartlarını ve çerçevesini belirleyen bilim veya bilimlerin hepsine birden verilen isimdir. Bu anlamda bir metodoloji bilimidir, metotlarını belirlediği bilim ise yönetimdir." Nuray E. Keskin, "Türkiye'de Kamu Yönetimi Disiplininin 'Köken' Sorunu", *GETA Tartışma Metinleri*, no. 89, AÜ SBF GETA Yayını, Ankara, Kasım 2005, s. 4, <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/files/2013/09/disciplin-koken.pdf>, (çevrimiçi:12.02.2020); *AİD*, Cilt 39, Sayı 2, Haziran 2006, s. 4.

Hukuk-i İdare ismini verdiğimiz bu dönemin, gerçekten Cumhuriyet İdare Hukuku'na taşınabilecek bir İdare Hukuku birikimi oluşturmadığı saptanabilmektedir: Birinci neden, Hukuk-i İdare dersinin, Anayasa Hukuku dersinde de olduğu gibi İstibdat etkisi altında uzun süreli kesintilere uğrayarak ders programlarında tutunamaması, akademik disiplin veya eğitimin unsuru olarak yerleşmemesidir. İkinci neden, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Fransa'da şerhçi-yorumcu yaklaşım dönemi kapanırken, aynı yaklaşımın Osmanlı Hukuk-i İdare hukukçularında, tam olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde yansıma bulmasıdır. Darülfünun ve Mülkiye hocaları derslerinde idare aygıtının yazılı kurallarını açıklamaya öncelik vermişlerdir. Osmanlı'nın giderek genişleyen mevzuatının konuları arasında bağlantı kurmak, kanun ve nizamnameleri başlıklar altında derlemek ve mantıksal tutarlılık içinde geleceğin kamu görevlileri olan öğrencilerine belletmek amacı gütmüşlerdir.

Yükseköğrenimin öncelikli amacı, Darülfünun kurma iradesini açığa vuran ilk metinlerden beri, Mekteb-i Mülkiye nizamnamelerinde olduğu gibi, memur yetiştirmek olarak ifade edilmiştir. Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı bürokrasisinin modernleşmesi, merkezdeki bürolarda ve vilayetlerde memur gereksinimini arttırmıştır. Gereksinimleri karşılamanın adımları olarak, ortaokullar (rüşdiye) açılmış, yeni sivil okullar kurulmuştur.²² Eğitiminin yaygınlaşmasının bir ayağı da modern yükseköğretim kurumlarına yaklaşan kurumların açılmaya başlanmasıdır. Darülfünun-ı Sultanî (Mekteb-i Hukuk-i Sultanî)'nin kurulduğu yıllarda nizamiye mahkemelerinin teşkilatlanması ve Şûra-yı Devlet ve Temyiz Mahkemesi olmak üzere, iki yüksek yargı organının kuruluşu tamamlanmıştır.²³ Hukuk ikiliği henüz ortadan kalkmamış olmakla birlikte, Tanzimat Dönemi'nde, Kamu Hukuku ve Toprak Hukuku gibi yazılı kurullarla belirlenmemiş örfi hukuka dayanan alanlar, giderek yazılı hale getirilmektedir.²⁴ 1868'den beri sürmekte olan Mecelle hazırlıkları 1876'da sonuç vermiştir. Dahası, Mecelle, Kanunname-i Ticaret'in açık veya örtük göndermede bulunduğu Borçlar Hukuku'nu düzenleyen bir yasanın bulunmayışının yarattığı boşluğu gidermek ve nizamiye mahkemelerinde uygulanmak amacıyla yapılmıştır. İslam Hukuku kaynaklarının dışına çıkılmaksızın kodlaştırılmış bir hukuk metni olsa da, Mecelle,

22 İlber Ortaylı, *Osmanlı'ya Bakmak (Osmanlı Çağdaşlaşması)*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi Yayınları, 2016, s. 309.

23 Mehmet Tevfik Özcan, "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumsallaşmasının Tarihiçesi", 2003, s. 120.

24 1267 (1851)'de ilk defa, o tarihe kadar olan mevzuat 142 sayfalık *isimsiz bir kitapta* Takvimhane-i Amire'de bastırılıp yayımlanmıştır. 582 sayfalık *ilk Düstür* ise, 1279 (1863)'da Cevdet Paşa'nın önderliğinde yine Matbaa-i Amire'de bastırılarak yayımlanmıştır. *Düstür-i atik* denilen bu çalışmanın baskısının kısa sürede tükenmesi üzerine, o ciltteki kanun ve nizamnamelerden hükümleri yürürlükte bulunanlarla sonradan yürürlüğe girmiş olanlar 1282 (1866)'de *Düstür* adı altında, aynı Matbaa'da ikinci defa basılmıştır. Bundan sonra 1289 (1872), 1290 (1873), 1293 (1876), 1296 (1879) tarihlerinde I, II, III ve IV. cilt düstürlar basılmış ve 1296 (1879)'dan 16 Safer 1302 (5 Aralık 1884) tarihine kadar yürürlüğe konulan kanun ve nizamnameler de 1. 2, 3 ve 4 üncü eklere dercedilmiştir. Bu tarihten II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen süre içindeki mevzuat uzun süre yayımlanamamış, Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'da 1937-1943 yılları arasında V ve VIII. ciltler Latin harfleriyle basılmıştır. Düstür adını koyan Ahmet Cevdet Paşa, bu adı neden tercih ettiğini belirtmediyse de kelimeye *büyük defter* ve *ana kural* anlamlarının birlikte yüklendiği tahmin edilmektedir. Mehmet Akman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı I: I. Tertip Düstür'un Tarihi Fihrist ve Dizini", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 3, 2007 (Bahar), 67-68.

Avrupa hukukunun metot ve teknikleriyle yargılama yapacak olan yargıçlar için hazırlanmıştır.²⁵ Osmanlı Devletinin hukuku bir yandan Batılılaşırken diğer yandan ulusal kimliğe bürünen bir mevzuat oluşmaktadır. 1847 tarihli Arazi Kanunnamesi, Devletin toprak mülkiyeti üzerindeki haklarını hemen sona erdirmese de, yeni bir toprak düzeni yaratarak, İmparatorluk toprakları için farklı hukuksal rejimler belirlemiştir.²⁶ Özel mülkiyetin oluşum süreci, elbette yalnızca toprak mülkiyetinin hukuksal rejiminin değişmesi ile sınırlı kalmamış; tapu kayıt ve işlemlerinin, kadastro uygulamalarının, nüfus sayımının, vakıflar hukukunun ya da miras hukukunun gelişmesi de buna eşlik etmiştir. Yargı örgütlenmesi ve hukuk düzeni dönüşürken, bu dönüşüme ayak uydurabilecek, yeni kural, kurum ve yöntemlerin bilgisiyle donatılmış gençleri eğitmeye dönük bir hukuk öğretimini kurumsallaştırma arayışına girilmiştir.

Yeterli sayıda yargıç yetiştirmenin zaman alacağı düşüncesiyle hukuk bilen memur yetiştirme ihtiyacının aciliyeti, öğrencilere vaz edilmiş hukuku bir an önce öğretmeyi kaçınılmaz kılmıştır. Yükseköğretimin öncelikli hedefi, öğrencilere ileride uygulamak zorunda kalacakları hukuk kurallarını öğretmek olunca, diğer hukuk dersleri gibi Hukuk-i İdare de *betimleyici ve didaktik* bir niteliğe bürünmekten kurtulamamıştır. İdareye uygulanan kuralların toplamının İdare Hukuku disiplininin kendisiymiş gibi anlaşıldığı bu evrede, soyut bilimsel kategori ve ilkelere erişilememiştir.

Üçüncü neden olarak, aynı zamanda, öğretim elemanlarının asıl mesleki bağının okullarla olmaması ve okulların yapılanmasında kürsüleşme ve kadrolaşmanın 1933'e kadar gecikmesi kuşaklararası öğreti aktarımını olanaksızlaştırmıştır. Sık sık kurumsal kesintilere uğrayan hukuk eğitimi, kendisini yalnızca öğretme ve araştırma etkinliklerine özgüleyecek bir akademik işgücü planlamasından yoksun kalmıştır. Bu yıllarda bağımsız bir akademisyenlik mesleği olmadığından idari görevlerde bulunanlar *ilave-i memuriyetle* hocalık yapmışlardır.²⁷ Kurumlar ve mesleki sıfatlar arası geçişliliğin bu denli sık olduğu bir işleyişten disiplinler ve kürsüler üzerine kurulu bilim toplulukları oluşması da beklenemeyecektir.

Osmanlı'nın iki büyük okulu Darülfünun ve Mekteb-i Mülkiye'nin kurucu metinlerinde ifade edilen işlev, 19. yüzyıl Fransa'sının hukuk fakültelerinden önemli bir fark göstermektedir. Fransa'da hukuk fakülteleri başta avukat ve yargıç olmak dar anlamda "hukukçu sınıfı" yetiştirmeye özgülenmiştir. Osmanlı okullarında ise, "dönüşmekte olan hukuk düzenini tanıyan, kuralların nasıl uygulanacağını bilen memur" yetiştirilmektedir. Mezunlar, adalet hizmetleriyle sınırlı olmaksızın farklı devlet görevlerindedir bulunabilmelidir; görevler arasında geçiş yapabilmelidir. Bu görevler; ihtiyaca göre vergi memurluğu, mütercimlik, kâtiplik, kalem müdürlüğü, diplomat, hukuk müşavirliği, nazırlık vs. gibi bir hukuk mesleği mensupluğundan daha geniş bir

25 Özcan, "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumsallaşmasının Tarihçesi", s. 120.

26 "Osmanlı Hukuku'nda 'Mecelle' ve 'Arazi Kanunu' Osmanlı toprak rejimini düzenleyen kanunlardı. Arazi Kanununa göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda topraklar; miri topraklar, arazi-i metruke, arazi-i mevat, arazi-i mevkufe ve hazine-i hassaya ait mallar ile mülk topraklar şeklinde tasnif ediliyordu." Pertev Bilgen, "Türk Hukukunda İdarenin Taşınmaz Malları (Bir Deneme)", *İÜSBFD*, Sayı 9, Ekim 1994, s. 23. Ayrıca bkz. Sıddık Sami Onar, "Türk Hukukunda Âmme Emlâki Teorisi (Mukayeseli Tetkik)", *Ebül'ula Mardin'e Armağan*, İstanbul, Kenan Matbaası, 1944, s. 479-535.

27 Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri...*, s. 90.

alanı kapsamaktadır. 19. yüzyıl için, Darülfünun ve Mülkiye'nin verdiği mezunlar, gerek nitelikleri gerekse alabilecekleri görevler bakımından önemli bir fark göstermemektedir.

Darülfünun'un Hukuk-i İdare dersi hocaları gibi, Mekteb-i Mülkiye'nin Usul-i İdare hocaları da genellikle ek görevle (ilave-i memuriyetle) bu dersi yürütmüşler, mesleki ünvanlarını korumuşlardır. Müderrislik ünvanının devlet görevlerindeki diğer ünvanlarla birleşmesi yanında birden fazla alanda müderrislik ünvanının birleşmesi; Tanzimat Dönemi'nde hukuk eğitiminin temel özelliklerinden biridir. Bu özellik, belirginleşmiş disiplin sınırlarına ve akademik işgücünün mesaisini okullara özgülmesine dayanan sabit kürsü sisteminin henüz oluşmadığını ortaya koymaktadır. Hukuk eğitimi, üst kademe Osmanlı yönetiminde çeşitli görevlerde bulunmuş kimselerin deneyimle pekişmiş hukuk bilgisini, geleceğin bürokratlarına aktarması üzerine kuruludur. Dolayısıyla, Osmanlı'nın iki büyük okulunun da "dar anlamda hukukçu sınıfı değil hukuk bilen memur yetiştirdiği" şeklindeki yukarıda yer verdiğimiz saptamaya; "muallim ve müderrislerin dar anlamda hukukçu kimliği taşımayıp, hukuk bilen bir yüksek memur ve yargıç topluluğu oluşturduğu saptamasını eklemek gerekir.

2. Erken Cumhuriyette Kuramsal Resepsiyon ve Mülkiye

Günümüz İdare Hukuku birikiminin doğum izlerini Osmanlı Dönemi'nde değil, Erken Cumhuriyet'te bulmaktayız. Hukuk-i İdare eserlerinin İdare Hukuku için kurucu veya öncül sayılabilmesi için sonraki kuşaklarla izlenmesi bir ölçüdür. Erken Cumhuriyet idare hukukçuları -Osmanlıca bildiği, Osmanlı mekteplerinde yetiştirdiği ve dolayısıyla alfabe sorunu yaşamadığı halde- Hukuk-i İdare'yi başvuru kaynağı saymamış, Hukuk-i İdare yazarlarının görüşlerini işleyerek geliştirme kaygısı gütmemiştir. Erken Cumhuriyet idare hukukçuları, Osmanlı'ya dönüp baktıklarında Cumhuriyet'in ruhuna uygun bir İdare Hukuku birikimi bulamamıştır.

İdare Hukuku'nun evriminin başlangıcı *Kuramsal Resepsiyon*'dur. Modern devletin hukuksal kuruluşunu görev olarak üstlenen *Erken Cumhuriyet*'in idare hukukçuları, kamu tüzelkişisi, irade, kamu gücü, kamu hizmeti, idari organ ve makam, idari işlemin unsurları, hukuksal durum (statü) ve İdare Hukuku'nun temel taşlarını oluşturan daha pek çok kavram ve kurgul yapıyı; Kıta Avrupası hukukunun kendi çağlarında erişmiş olduğu gelişkinlik aşamasından yakalayarak bunlar üzerinde çalışmaya koyulmuşlardır.

Fransız ve Alman İdare Hukuku'nun etkisi, eşzamanlı ve özdeş bir deneyim akışı şeklinde gerçekleşmemiştir. Hukuk-i İdare yazarları 19. yüzyıl sonunda, 19. yüzyıl başı yabancı yazarları, Erken Cumhuriyet kamu hukukçuları ise 1930'dan itibaren Fransız İdare Hukuku'nun Altın Çağı olarak adlandırılan dönemin Duguit, Hauriou, Bonnard, Jeze, Laferrriere gibi kuramcılarını izlemişlerdir. Kıta Avrupası hukukçularının devlet kuramı üzerine inşa ettikleri tartışmalar, yaklaşık yarım asırlık bir gecikme ile, Erken Cumhuriyet'te İdare Hukuku'na sızmaya başlamış görünmektedir. Örneğin nesnelci ve öznelci okullar arasında en yoğun haliyle 1880-1920 yılları arasında yaşanan, Özel Hukuk'a hem de Genel Kamu Hukuku'na damgasını vuran derin çatışmanın temel

hatları, Türk hukuk yazınında ancak Menemencioğlu'nun *Âmme Hukuku*,²⁸ *Onar'ın İdare Hukuku*²⁹ ders notlarından 1930'ların son yıllarında izlenebilmektedir.

Jèze'in belirttiği gibi, Fransız İdare Hukuku, 21. yüzyıla “Devlet Nedir?” sorusuyla girmiştir.³⁰ Hukuk okulları, bu soruya verdikleri cevaplara göre şekillenmiştir. Türk İdare Hukuku'nda aynı sorgulamayı aktarıma bağlı bir dolayım ile de olsa Cumhuriyet'in ilk kuşak kamu hukukçularında bulabiliriz. Cumhuriyet'in ilk kuşağını, kuramların tarihsel yükleri değil kuramların “ne olduğu” ilgilendirmektedir. Erken Cumhuriyet öğretisi Kıta Avrupası'nın kuramsal çatışmalarının farkındadır. Ancak özellikle vurgulamak gerekir ki, genel eğilim, söz konusunu kuramsal çatışmalarla hesaplamak ve belirli bir doğrultuda tavır almak değil, içeriği derleyerek aktarmaktır. Modern devletin iradesinin hukuksal varoluşunu kuramsal temellere oturtabilme amacı doğrultusunda; başta Bordeaux Okulu (ya da Kamu Hizmetleri Okulu), Toulouse Okulu, Strasbourg Okulu ve Viyana Okulu üzere, devletin hukuksal örgütlenmesini ve hukukla ilişkisini açıklamaya çalışan görüşler İdare Hukuku yazını tarafından içerilmeye çalışılmıştır.

Kamu hukukçuları, Alman hukukçuların çalışmalarında da verimli bir esin kaynağı bulmuştur. Erken Cumhuriyet; Jellinek, Laband, Mayer gibi Alman kamu hukukçularının ya da Bluntschli, Fleiner gibi İsviçreli kamu hukukçularının eserlerine yoğun olarak başvurulmuş dönemdir. Carré de Malberg, Hauriou, Duguit, Barthélemy, Esmein, Gierke, Renard, Bonnard, Jellinek, Ihering, Laferrrière, Jèze, Barthélemy, Gurwitch, Kelsen, Laband, Gény, Saleilles, Merkl; ilk kuşak Cumhuriyet yazınında en sık karşılaşılan isimlerden yalnızca birkaçıdır. En genel çerçeveye, Alman öz sınırlama (*autolimitation*) kuramını Fransız dışsal sınırlama (*hétérolimitation*) kuramından ayıran çizgilerin İdare Hukuku yazınına yansıtıldığı, nesnelci ve öznelci yaklaşımlar arasındaki derin kuramsal yarılmaların temel gerekçelerinin ortaya koyulduğu belirtilmekle yetinilebilir.

Devletin oluşum şartlarını, işlevlerini, gücünün kaynağını; bilinçli özgür irade gücüyle hukuksal ilişkiler kuran fiziki varlık insanın yanında devletin hukuksal kişiliğinin yine hukukla sınırlanmış bir iradeyle tanınmasını sorgulayan kuramlar, idarenin faaliyetlerinin konulmuş hukuktan bağımsız soyut bilgisine ulaşmakla uğraşmıştır. Bu uğraş, modern devlet bilgisinden İdare Hukuku'nu besleyen zengin bir kuramsal miras bırakmıştır. Bu açıdan, Devlet Kuramı, Genel Kamu Hukuku, İdare Hukuku ve Yönetim Bilimi açısından bir bütünleşme söz konusudur. Erken Cumhuriyet'te disiplinlerarası işbölümüyle paylaşılammış inceleme nesnesi olarak devlet olgusu bütün halinde ele alınmaya devam edilmiştir.

28 Etem Menemencioğlu, *Âmme Hukuku Ders Notları*, Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatı no. 14, Ankara, Alaeddin Kırıl Basımevi, 1938.

29 Sıddık Sami Onar, *İdare Hukuku, I. Cilt, I. Kısım, Umumi Medhal*, İstanbul, Arkadaş Basımevi, 1939.

30 Gaston Jèze, *Les Principes généraux du droit administratif*, 1e édition, Paris-Nancy, Berger-Levrault, 1904, s. 5.

2. 1. Mülkiye'nin Tercüme Kütüphanesi

Osmanlı Dönemi'nin konu bakımından Usul-i İdare kitaplarına yaklaşan, mevzuatı açıklama işlevini ön plana çıkaran Hukuk-i İdare kitaplarının aksine, Cumhuriyet'in ilk çeyreğinde, 19. yy. sonu - 20. yy. başı Fransız ve Alman Kamu Hukuku Öğretisi, neredeyse tüm İdare Hukuku ve Âmme Hukuku yazınına kaplamaktadır. Dergiler farklı disiplinlere özgülenmemiş, Âmme Hukuku ile İdare Hukuku'nun içeriği çakışmadan bahsedilebilecek kadar birbirine yaklaşmıştır.

Cumhuriyet'in ilk kuşak kamu hukuku öğretilerinde, bir yandan, etkinlikleri bilimsel araştırma işlevini esas alarak düzenleyen, kendi bilim topluluğunu yetiştiren üniversite arayışı sürerken, diğer yandan, ileride kürsüleri oluşturacak hocaların bir an önce yurtdışına gönderilmesi ve temel eserlerin Türkçe'ye çevrilmesi geçici bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. Bilsel'in ifadesiyle, "Üniversite herşeyden önce kitap demektir. Üniversite hamlesi bu sebeple aynı zamanda bir kitap hamlesi olmak gerekmiştir". 1933 Reformu ile yeni kurulan bütün enstitüler için temel kitaplar, dergiler bütün koleksiyonlarıyla edinilmeye çalışılmış, bunun için azımsanmayacak bir bütçe ayrılmış, katalog ilk sekiz yıl içinde hızla zenginleşmiştir.³¹

Yukarıda bahsedilen eksiklik, erken dönem Cumhuriyet'in çeviriye duyduğu gereksinimin yalnızca bir yönünü yansıtmaktadır. Dönemin çeviri etkinliğine yaklaşımı, eğitim alt yapısını oluşturma amacıyla sınırlı değildir. Ulusal politikaların odağına yerleştirilen kültürel ve toplumsal bir proje söz konusudur. Özellikle 1941'den itibaren çeviri yayıncılığı, bireysel ve özel çalışmaları aşan, doğrudan devletin kaynak ve kurumlarıyla desteklenen, Maarif Bakanı Hasan Âli Yücel'in öncülüğünde bir tarihsel seferberlik olarak ortaya çıkmıştır.³² Aynı zaman diliminde, İdare Hukuku yazınında da parça ya da bütün, asıl ya da özet çeviriler yoğunluk kazanmamıştır. Çeviri yazın, öncelikli bilimsel etkinlik türlerinden biri olarak benimsenmiştir. Dergiler de, ağırlıklı olarak, yurtdışında yayınlanan makale çevirilerinin, yeni çıkan kitapların kısa kronikler halinde tanıtımının ya da bir bölümünün doğrudan özetinin, yine yurtdışında düzenlenen konferans tebliğlerinin çevirilerinin toplamından oluşmaktadır.

Mülkiye, Erken Cumhuriyet İdare Hukuku'nun kuramsal zemininin modern devlet bilgisiyle oluşturulmasına yayıncılık etkinliğiyle önemli katkı sunmuştur. Nisan 1931'de *Mülkiye Mektebi Mecmuası* adıyla öğrenci derneği tarafından çıkarılmaya başlanan dergi, Nisan 1932'de *Mülkiye Mecmuası*, Nisan 1934'te *Mülkiye İçtimai Bilimler Mecmuası* adlarını almıştır; ilk sayıdan üç yıl kadar sonra Aralık 1934'te yerini (*Aylık*) *Siyasal Bilgiler Mecmuası*'na bırakmıştır ve Temmuz 1937 - Aralık 1957

31 Bilsel, "Öğrenirken ve Öğretirken Beraber", s. 64.

32 Turgay Kurultay, "Cumhuriyet Türkiyesi'nde Çevirinin Ağır Yüktü ve Türk Hümanizması", *Startseite*, no. 11, 1999, s. 13. Çeviri hareketi, Dünya Edebiyatından Tercüme dizisi ile başlamış, sonraları Batı klasikleriyle genişletilmiştir. Maarif Bakanlığı'nın 1945'te yayınladığı listeye göre, daha önce çevrilmiş on iki eserle birlikte, sadece Bakanlığın yayınladığı klasik ve modern tercüme sayıları iki yüz yirmi altına ulaşmış, milli kütüphane oluşturma girişimi meyvelerini vermiş bulunmaktadır. Hasan Refik Ertuğ, "Kütüphane: Büyük Teşebbüs Yemişlerini Veriyor", *Siyasi İlimler Mecmuası*, Yıl 14, Sayı 166, Ocak 1945, s. 607.

döneminde *Siyasi İlimler Mecmuası* adıyla yayımlanmıştır.³³ Yayın yaşamına Mülkiye Mektebi Talebe Cemiyeti'nin sahipliğinde başlayan dergi, Cemiyetler Kanununda yapılan yasaklayıcı değişiklik nedeniyle sahipliğini Eylül 1934'ten itibaren Hasan Şükrü Adal'a devretmiştir.³⁴ Adal, ileride Kasım 1942'den 8 Mart 1943'e kadar İdare Hukuku öğretim görevliliğinde de bulunacaktır.

Ağustos 1934 tarihli kırkıbirinci sayıdan itibaren “Bugünkü Hukuk Nazariyeleri” üst başlığı altında yayınlanan yazı dizisi; Amerikan Hukuk Telâkkisi³⁵, Institution Nazariyesi³⁶, Duguit'nin Devlet Nazariyesi³⁷, Kelsen'in Pür Hukuk Bilgisi³⁸, Kelsen'e Göre Devletle Hukukun Ayniyeti³⁹, Carré de Malberg'in Hukuk ve Devlet Telâkkisi⁴⁰ başlıklı makale çevirileri ve konferans özetlerinden oluşmaktadır. Yayın dizisindeki bu eserler, dönemin öğretisinin tanımayla ve tanıtmaya çalıştığı kuramların çerçevesi hakkında genel bir fikir vermektedir.

Cumhuriyet ile baş gösteren istilâcı çeviri akımı, yalnızca makale çevirilerine ilgi duymamış, Parry, Bonnard, Duguit, Berthélemy ve Merkl'in temel eserleri de Türkçe'ye kazandırılmıştır; Kamu Hukuku kitapları hakkında özet ya da kronikler yayınlanmıştır.⁴¹ Kıta Avrupası'na ek olarak, İngiliz ve Amerikan hukuk kuramcıları da çeviri yazınının içinde yer almaktadır. Çeviri, kitap özeti veya kronik türünde yayımlar, Kıta Avrupası kökenli kavram ve kategorilerin Türk hukuk sistemine girmesini sağlamış, yeni hukuk

33 Derginin yayın yaşamına ilişkin inceleme ile 1931-1955 arası sayıları kapsayan dizin için bkz.: Tansel Güven, *Siyasi İlimler Mecmuası (1931-1955)*, (Haz. Can Umud Çiner), Ankara Üniversitesi Yayınları No. 254, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No. 599, Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (KAYAUM) Yayın No.6, Ankara, Mart 2010.

34 Güven, *Siyasi İlimler Mecmuası*, s. 27.

35 Arthur Lehman Goodhart, “Bugünkü Hukuk Nazariyeleri I: Amerikan Hukuk Telâkkisi”, Çev. Hasan Şükrü Adal, *Mülkiye İçtimali İlimler Mecmuası*, Yıl 4, Sayı 41, Ağustos 1934, s. 21-24; devamı için: *Mülkiye İçtimali İlimler Mecmuası*, Yıl 4, Sayı 42, Eylül 1934, s. 22-28.

36 William Iwor Jennings, “Bugünkü Hukuk Nazariyeleri II: Institution Nazariyesi”, Çev. Hasan Şükrü Adal, *Mülkiye İçtimali İlimler Mecmuası*, Yıl 4, Sayı 43, Birinciteşrin (Ekim) 1934, s. 20-28.

37 Harold Joseph Laski, “Bugünkü Hukuk Nazariyeleri III: Duguit'nin Devlet Nazariyesi”, Çev. Hasan Şükrü Adal, *Mülkiye İçtimali İlimler Mecmuası*, Yıl 4, Sayı 44, İkinciteşrin (Kasım) 1934, s. 27-36.

38 Hersch Lauterpacht, “Bugünkü Hukuk Nazariyeleri IV: Kelsenin Pür Hukuk Bilgisi”, (konferans özeti: Hasan Şükrü Adal), *Siyasal Bilgiler Mecmuası*, Yıl 4, Sayı 46, İkincikânun (Ocak) 1935, s. 4-11.

39 Hersch Lauterpacht, “Bugünkü Hukuk Nazariyeleri V: Kelsen'e Göre Devletle Hukukun Ayniyeti”, (konferans özeti: Hasan Şükrü Adal), *Siyasal Bilgiler Mecmuası*, Yıl 5, Sayı 50, Mayıs 1935, s. 35-39.

40 Yves Gouët, “Bugünkü Hukuk Teorileri: Carré de Malberg'in Hukuk ve Devlet Telâkkisi”, Çev. Mustafa Emin, *Siyasal Bilgiler Mecmuası*, Yıl 5, Sayı 55, Birinciteşrin (Ekim) 1935, s. 20-24.

41 Henry Berthélemy, *Hukuku İdare*, Çev. A. Atıf Bayındır, İstanbul, Hamit Matbaası, 1931; Louis Rolland, *Hukuku İdare*, Çev. İbrahim Âli Erberk, İstanbul, 1933; Roger Bonnard, “İdarenin Kaza Yolile Murakabesi”, (özetleyen: Ememencioğlu), *Mülkiye İçtimali İlimler Mecmuası*, Yıl 4, Sayı 43, Birinciteşrin (Ekim) 1934, s. 17-19; Roger Bonnard, *İdarenin Kaza Murakabesi, Muhtelif Memleketlerdeki Murakabe Uzuvarı*, Çev. Hasan Şükrü Adal, *İdare Dergisi*, no. 86- 93, 1935; Roger Bonnard, *İdarî Kaza*, (Roger Bonnard'ın 1940 yılında Paris'te üçüncü kez Basılmış İdare Hukuku adlı eserinden çeviren: Ziya Yörük), Ankara, Alaeddin Kırıl Basımevi, 1944; Clive Parry, *Amme Hukuku*, Çev. Mukbil Özyörük, Ankara, 1944; Léon Duguit, *Kamu Hukuku Dersleri*, Çev. Süheyp Derbil, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1954; Adolf Merkl, *Umumi İdare Hukuku*, Çev. Bedri Tahir Şaman, Ankara, Titaş Basımevi, 1942.

dilinin oluşumuna katkı sunmuş ve Kamu Hukuku'na bir tercüme kütüphanesi kazandırmıştır.

Mülkiye'nin yayıncılık çalışmaları kapsamında çevrilen eserler, elbette doğrudan çevirmene atfedilemese de, İdare Hukuku yazınının bir parçasına dönüşmüştür. Makalelerle birlikte çeviriler de kuramsal içeriğin zenginliği nedeniyle günümüz İdare Hukuku öğretisine temel oluşturmuştur.

2.2. Erken Cumhuriyet Öğretisinin Kamu Hizmeti Kavrayışı

İdare Hukuku tarihimizde, farklı okulların ya da en azından belirgin kuramsal akım ya da çizgilerin varlığı araştırıldığında, Cumhuriyet'in ilk çeyreğinde Kamu Hizmetleri Okulu'nun güçlü ve özgün bir biçimde temsil edildiği görülmektedir. Hukuk-i İdare yazını, İdare Hukuku'nun konularını idareye düşen görevler ya da yönetsel işler bağlamında yazılı hukuka koşut sınıflandırmalarla incelediğinden kamu hizmeti kuramının izleri son derece sılıktır. Devletin, idarenin hukuksal varoluşunun kamu hizmetiyle kavranmasının, Osmanlı'dan sonra, Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkan bir yaklaşım olduğu dikkat çekmektedir.

Erken Cumhuriyet'te, Kamu Hizmetleri Okulu'nun İstanbul'daki temsilcisi Sıddık Sami Onar iken; Ankara'daki temsilcisi ise, Cumhuriyet'in kuruluşundan önce İstanbul'da da görev yapmış olmakla birlikte 1936-1938 yılları arasında Mülkiye'de İdare Hukuku dersi vermiş olan Mustafa Şeref Özkan'dır.⁴²

Özkan'ın 1935 tarihli Ders Notları'nın bütününde, İdare Hukuku konularının yürüngesini kamu hizmeti çizmektedir. Eser, “âmme hizmeti ve tahlili” ile başlamaktadır; devamında, “hükmi şahıslar” her amme hizmetinin bağlandığı hukuksal kişilik olarak anlatılmaktadır; idari tasarruflar “âmme hizmetlerinin teşkil ve işletilmesinde hâkim üç prensip” altında incelenmektedir; memurlar “âmme hizmetini işletenler” başlığıyla ele alınmaktadır. İdari işlem tanımındaki kamu hizmeti, bu tanımın tüm unsurlarını içine alacak kadar vurguludur:

42 Mustafa Şeref (Özkan) (1884-1938), 1913'te İstanbul Hukuk Fakültesi'ne İdare Hukuku öğretim üyesi olarak atanmıştır. 1915'de Ticaret ve Ziraat Nezareti Müsteşarı, daha sonra da Nazırı olan Özkan, kısa bir süre (1919?) Konya Hukuk Mektebi Müdürlüğü yapmıştır, Ulusal Mücadelenin başlaması üzerine Ankara'ya gelerek çeşitli görevlerde çalışmıştır. Lozan Barış Konferansında Türk Temsilciler Kurulu Danışmanı olarak bulunmuştur. (Adliye Hukuk Mektebi adıyla) Ankara Hukuk Fakültesi açılınca 1925'de Âmme Hukuku profesörlüğüne atanmıştır. Aynı zamanda Burdur milletvekilliği görevini de yürüten Özkan, 1925-1932 yılları arasında İktisat ve Ticaret vekilliği yapmıştır. Hayattan ayrılış tarihi olan 1938'e kadar Ankara Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyeliğini sürdürmüştür. Özkan, Fransızca, Arapça ve Farsça bilmekteydi. Ahmet Mumcu, *Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne (1925-1975) "Ankara Hukuk Fakültesinin Yarım Yüzyıllık Tarihi"*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977, s. 263. Özkan'ın yaşamöyküsündeki kilometre taşlarını (üniversite öğretim üyeliği, politik mücadelesi, hukukçu kimliği ile katıldığı uygulamalar ve bakan olarak yaklaşım ve uygulamaları) ele alan portre yazısı için bkz.: A. Gürhan Fişek, "Az Zamanda Çok İşler Yaptı - Zor Dönemlerin Kahramanı: Mustafa Şeref Özkan", 29. 01. 2016, <https://gurhan.fisek.net/portre-az-zamanda-cok-isler-yapti-zor-donemlerin-kahramani-mustafa-seref-ozkan/> (çevrimiçi:10.10.2019)

“İdari tasarruflar, âmme hizmetlerini işletmek üzere tesis edilmiş bir makamda bulunan kimsenin yine âmme hizmetlerini işletmek maksadile yapmış olduğu işler, muamelelerdir.”⁴³

İdari işlem, yalın cümlelerle, yalnızca kamu hizmetiyle tanımlanmaktadır:

“Âmme hizmetlerini görenlerin yaptıkları tasarruflara, ‘idari tasarruflar’ namı verilir.”⁴⁴

Yazara göre, İdare Hukuku, genel ve ortak ihtiyaçları karşılamak için kurulmuş kamu hizmetlerinin hukuku demektir:

“Amme hizmetlerinin kurulması ve işletilmesi keyfiyeti hukuku idarenin mevzuunu teşkil eder.”⁴⁵

İdari otorite ise,

“İdari otorite: Adli otoritenin görmekte olduğu adli hizmetlerden maada sair âmme hizmetlerini gören makamların umumudur.”⁴⁶

Bunların da ötesinde, Özkan, kamu hizmetini yalnızca idarenin değil, devletin varlık nedeni kabul etmektedir:

“Devlet âmme hizmetlerinin görülmesi için milletin teşkilatlanmasıdır. Teşkilatlanmış millettir. Devlet âmme hizmetlerinin mecmuudur.”⁴⁷

Yazar devletin bağlı olduğu temel hukuk ilkelerini de kamu hizmeti ile açıklamaktadır:

“Kanunun hâkimiyeti ilkesinin yerleşmesinin kaynağı idarenin hukuk çerçevesi dâhilinde âmme hizmetlerini yürütmekten ibaret bir mefhum haline gelmesidir.⁴⁸ (...) âmme hizmetlerinin işletilmesi kanunun idare edilenler üzerinde hakimiyetini maddileştirir.”⁴⁹

Aktarılanlardan çıkan yaklaşım; devletin kuruluşunun kamu hizmeti nedenine dayanması, varoluşunun sınırının yine kamu hizmeti olmasıdır. Sonuç olarak, İdare Hukuku'nun tüm kavramları, hatta devlet, farklı denklemlerle kamu hizmetine eşitlenmektedir. Kamu hizmeti, yazarlar tarafından İdare Hukuku'nun idari dava, idari iş, idari işlem gibi tüm temel kavram ve kurumlarının açıklanmasında yeterli görülmektedir. Temel kavramları açıklayan tanımlar başta olmak üzere tüm cümlelerde

43 Özkan, *İdare Hukuku Ders Notları*, Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatı no. 5, Ankara, 1935, s. 32.

44 Özkan, *İdare Hukuku Ders Notları*, s. 32.

45 Özkan, *İdare Hukuku Ders Notları*, s. 9.

46 Özkan, *İdare Hukuku Ders Notları*, s. 60.

47 Özkan, *İdare Hukuku Ders Notları*, s. 29. Benzer devlet tanımı ilerleyen sayfalarda yinelenmektedir: “Devlet, topluluğun müşterek ve her bir şahıs için bir olan ihtiyaçlarını görmek üzere topluluğun teşkilatlanarak harekete geçmesidir, teşkilatlanmış millettir.” Aynı eser içinde bkz. s. 50.

48 Özkan, *İdare Hukuku Ders Notları*, 1935, s. 63.

49 Özkan, *İdare Hukuku Ders Notları*, 1935, s. 66.

karşımıza çıkan yalınlık, kamu hizmetinin, idarenin varoluşunu açıklamaya tek başına yeterli görüldüğünü göstermektedir.

Onar ise, İdare Hukuku'nun kuruluş sürecini kamu hizmeti anlayışının gelişimi ile açıklamaktadır. İdarenin örgütlenmesi bütünüyle aynı düşünceye yönelmektedir; Türkiye Cumhuriyeti idaresinin örgütü ve yetkileri kamu hizmeti ile meşrulaştırılmaktadır:

“Cumhuriyet idare hukuku, devlet aygıtının tüm hücrelerini kamu hizmeti ile yenilemiş ve canlandırmıştır.⁵⁰ (...) İdarenin teşkilâtı, salâhiyet ve imtiyazları bu gayeye ve ana fikrin tahakkukuna hizmet içindir.”⁵¹

Yazar, Cumhuriyet İdare Hukuku'nda farklı kuram ve görüşlerin her birinin kabul ettiği bir genel esas oluşturduğu savıyla, İdare Hukuku'nu “âmmе hizmetleri hukuku” olarak tanımlamaktadır.⁵²

Onar'a göre, kamu hizmeti, İdare Hukuku'ndan hukuk abidesi yaratma gücü taşımaktadır; Türk İdare Hukuku, halkçı ve devletçi Türkiye Cumhuriyeti'nin ana ilkesi olan doğan kamu hizmeti düşüncesine dayanmaktadır.⁵³ Onar'ın kamu hizmetini Cumhuriyet'in halkçılık ve devletçilik ilkelerine dayandırması kamu hizmeti anlayışının özgün bir yönünü oluşturmaktadır.⁵⁴

Fransa'da modern kamu hizmetinin kökleri, Devrimi, Cumhuriyeti ve Kamu Hizmeti Okulu'nu aşan bir geçmişte yer almakla birlikte,⁵⁵ Fransız İdare Hukuku, kamu

50 Özkan, *İdare Hukuku Ders Notları*, 1935, s. 15.

51 Onar, *Türk İdare Hukukunun Tekamül Safhaları ve Bugünkü Esasları*, Hukuk İlmini Yayma Kurumu Konferanslar Serisi no. 3, Ankara, 1936, s. 26.

52 Özkan, *İdare Hukuku Ders Notları*, 1935, s. 5.

53 Onar, *Türk İdare Hukukunun Tekamül Safhaları ve Bugünkü Esasları*, s. 26. II. Abdülhamit Dönemi'nde savaş esnasında askeri ve Anadolu halkının ihtiyaçların giderilmesi amacıyla yönelik olarak devletin üstlendiği kamu hizmetlerinde bir çoğalma söz konusu olmakla birlikte, devletin temel işlevinin kamu hizmetine dayandırıldığı bir anlayış ile karşılaşmamaktadır. Çoğu çalışmasında geçmişe bakma gereği duyan Onar, Osmanlı'nın toprak düzeninin kamu hizmeti ile ilişkisini değerlendirdiğinde şöyle saptamalarda bulunmaktadır: “Osmanlı İmparatorluğunun idarî teşkilâtında âmmе hizmetleri mefhumu yer bulamamıştır. Bu teşkilât daha ziyade askeri esaslara müstenittir. Geniş bir tevsii mezuniyet esasına dayanan bu teşkilâtta mahallî idareler Beylerbeyler ile sancak beylerinin yüksek nezareti altında tımar ve zeamet sahiplerine bırakılmış ve şu suretle idarî teşkilâtla arazi teşkilâtı arasında sıkı bir alâka tesis edilmiştir. Devlet vazifeleri ise âmmе hizmetlerinden ziyade haricî siyasetin görülmesinden ve askeri hususlardan bir de asayiş ve inzibatın imkân nispetinde temininden, tımar ve zeamet erbabında devletin beklediği karşılık ta harplere asker hazırlamaktan ibaret idi. İçtimai yardım işlerinin hattâ Nafia işlerinin husuî teşebbüslere ve bilhassa vakıflara bırakıldığını, bazı işlerin ise avarızı vergiler ile temin edildiğini görüyoruz.” Onar, *Türk İdare Hukukunun Tekamül Safhaları ve Bugünkü Esasları*, s. 7 vd.

54 “Bugün tek gayesi halkçılık ve halka hizmet olan, hiçbir sınıf ve zümreye hukukî bir menfaat ve imtiyaz tanımayan Türk Devleti, asırlarca ihmal edilmiş halkın, harap yurdun her ihtiyacına yetişmeğe, başkalarının asırlarda başarmadıkları işi senelere sıkıştırmağa çalışırken, âmmе hizmetlerini tamamen mahallî idarelere ve hususî teşebbüslere bırakan ve bu işlerin hususî hukuk kaideler ile görülmesini temin eden İngiltere gibi idarî rejim dışında kalan memleketlerin sistemini kabul edemezdi. Bu noktada göz önünde tutulacak şey idare kuvvetinin bir fikre, âmmeye hizmet fikir ve gayesine bağlı olmasıdır. (...) bir halk hükümeti olan Türkiye'nin halka hizmet gayesinden başka bir hedefi yoktur.” Onar, *Türk İdare Hukukunun Tekamül Safhaları ve Bugünkü Esasları*, 1936, s. 13.

55 Fransız hukukunda kamu hizmetleri kavramının oluşumuna ilişkin bkz. Onur Karahanoğulları, *Kamu Hizmeti (Kavram ve Hukuksal Rejim)*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2002, s. 103 vd.

gücünün hukuku olarak doğmuştur. Fransa'da, idarenin ayrı yargı düzeninde yargılanması bile bir kamu gücüne dayanan ayrıcalıklardan biri olarak anlaşılmıştır. Başlarda devletin iç egemenliğine ilişkin işlevlerle (zor kullanarak emretme, kısıtlama, düzen sağlama) sınırlı bir çağrışıma sahip kamu gücü, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kamu hizmeti ile kaydadeğer bir gerileme yaşamış, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren kamu hizmeti kavramının bulanıklığı dile getirilir olmuştur. Türkiye'de ise, Cumhuriyet'in temelleri kamu hizmeti düşüncesiyle ile atılmıştır. Cumhuriyet'in ilk çeyreğinde İdare Hukuku'nun gelişimi kuramsal resepsiyon ile ivme kazanırken kamu hizmeti kavramı en güçlü dönemlerini yaşamıştır. Erken Cumhuriyet'te, İdare Hukuku'nun ve idari yargının varlık nedeni kamu hizmeti ile meşrulaştırılmıştır. Dönemin hukukçuları, devletin işlevlerinin de genişlemiş olduğu savıyla, kamu hizmetleri anlayışının oluşmasını Modern İdare Hukuku'nun üzerinde yükseldiği zemin olarak değerlendirmişlerdir. Hem genç devletin hem de İdare Hukuku'nun varlık nedeninde kamu hizmetini bulmuşlardır.

Cumhuriyet niteliği kazanan devletin siyasal-yönetmel-hukuksal örgütlenmesinin kamu hizmeti denklemiyle kurulması, başta Duguit olmak üzere, Bordeaux Okulu'nun izlerini taşımaktadır. "Devletin varlık nedeni kamu hizmetidir" denklemi, Cumhuriyet'in kendini meşrulaştırmasının en önemli dayanaklarından biri olmuştur. Kamu hizmeti; bu evrede, yeni kurulan Cumhuriyet'in kurucu değerlerini, devletin ekonomik politikasını açıklamaya en elverişli bir hukuksal kavram olarak algılanmıştır. Fransız kamu hizmeti anlayışını halkçılık ve devletçilik ile bütünleştirme uğraşı, ona özgün bir içerik katmıştır.

3. Mülkiye'nin Ulusal İdare Hukuku Öğretisindeki Yeri

Üçüncü çağ olan *Ulusal İdare Hukuku*, ona niteliğini veren özelliklerini edinmeye başladığını açıkça izleyebildiğimiz 1960'ların ikinci yarısı ile 1970'lerin sonu arasında denk düşmektedir. Hem idari yargıyı hem üniversiteyi özgürleştiren Anayasa, İdare Hukuku'nun gelişimini hızlandıracak siyasal, toplumsal, akademik ortamı hazırlamıştır. İdari yargı denetiminin konu yönünden kapsamının ve yargılama yetkilerinin genişletilmesinin yanında Danıştay'ın bağımsız yüksek mahkeme güvencelerine kavuşması, hakimlik teminatının ve üniversite özerkliğinin güçlendirilmesi, bilim çevreleri ile yargı organlarını Ulusal İdare Hukuku'na işbirliğiyle erişme ortak amacında buluşturmuştur. Kurumsal özerklik, özgürlük ve özgüven duygusu, İdare Hukuku'nun özellikle Fransa kuşatmasından kurtularak, kendi yerel ortamında olgunlaşmasını sağlamıştır. 1960'lı yılların görmeden geçemeyeceğimiz özelliği, artık İdare Hukuku'nun bilimsel topluluğunun oluşmuş olmasıdır. Ulusal İdare Hukuku; kurumsal olarak güçlendirilmiş Danıştay ile Cumhuriyet'in ilk İdare Hukuku kürsülerinde asistanken artık doçent, profesör payesine kavuşmuş hocalar arasında işbirliğine dayanan bir özerkleşme devrini temsil etmektedir.

3.1. Danıştay Yargıçları Öğretisi'nde Mülkiyeliler

1964 tarihli 521 sayılı Danıştay Kanunu'na vücut verecek ortak çalışma, 1960'ların ikinci yarısından itibaren ortak hedefe, Ulusal İdare Hukuku'nu oluşturma hedefine kilitlenen

işbirliğini somutlaştıran bir adımdır. Hükümet'in tasarının Danıştay'ın yönetimi altında karma bir komisyonca hazırlanmasını uygun görmesi üzerine, 1962'de, İstanbul Üniversitesi Hukuk ve İktisat Fakülteleriyle, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakülteleri ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsü, bakanlıklar ve Danıştay temsilcilerinden bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon, ilk toplantısını Prof. Tahsin Bekir Balta başkanlığında gerçekleştirmiştir.⁵⁶

Ulusal İdare Hukuku Öğretisi'nin bir kanadını Danıştay yargıçları, diğer kanadını ise üniversite hocaları oluşturmaktadır. Yargıçların 1970'lerde İdare Hukuku'nda önemli bir alan tuttukları, çalışmalarına en az Üniversite Öğretisi'ninkiler kadar başvurulduğu, kısaca İdare Hukuku öğretisinin dışında kalmadıkları, hatta onun önemli bir parçasını oluşturdukları görülmektedir. Ulusal İdare Hukuku Öğretisi, Türkiye'de İdare Hukuku'nu kuramsal resepsiyondan olgunluk çağına geçiren eşiği atlamayı sağlamıştır.

1965 tarihli 521 sayılı Danıştay Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra Tasnif ve Yayın Bürosu'nun kurulması⁵⁷ Danıştay'ın etkinliklerini yönlendirmesi bakımından özellikle önemlidir. Danıştay, Tasnif ve Yayın Bürosu aracılığıyla kendi birikimini “tertip ve tasnif” etme, üyelerinin çalışmalarını paylaşabileceği alan yaratma, aynı zamanda bilim çevrelerinin görüşlerinden haberdar olma iradesiyle yayıncılık etkinliklerini geliştirmiştir. Danıştay yayıncılığıyla desteklenen *hukuk yayma akımı* oluşmuştur. Bu akım, “hukuku ilgili çevrelere açma, paylaşma, tanıtmaya, onların yararına sunma, anlaşılır kılma, kurucu ilkeleri belirginleştirme ve yayma” etkinliklerini içermektedir.⁵⁸ Danıştay kendi kararlarını önem derecesine göre sınıflandırmalı; kararlar yüksek idari yargı mercii içinden belirlenen üyelerce ilk elden işlenmeli; daha sonra idare ve diğer ilgililere, özellikle de “ilim çevrelerine” açılmalı; ilim çevreleriye, kararları bilimsel yöntem ve eleştirileriyle bir kez daha süzgeçten geçirerek, tekrar işleyerek mükemmelleştirmelidir. Yüksek Mahkeme, türdeş yargı kararlarının somut çözümlerinde ham haliyle var olan ilkelerden ideal hukuk kuralını ifade eden “içtihatî kural” çıkarmak amacıyla bilim çevreleriyle işbirliği kurma arayışındadır. Meslekler (yargıçlık ve akademisyenlik) arası sıkı iletişim, İdare Hukuku'na ulusal kimlik kazandıran bir işbirliğine dönüşmüştür. Ulusal İdare Hukuku'nun temel beklentisi, yargı kararlarının işlenerek bilimsel içtihat niteliği kazanmasıdır.

1960'ların ikinci yarısında doğum işaretlerini belli eden, 1970'lerde varlığını açıkça gösteren Ulusal İdare Hukuku akımıyla, gerek üniversite hocalarının gerekse Danıştay üyelerinin araştırmaları ibre değiştirmeye başlamıştır. Üniversite Öğretisi belirli bir olgunlaşma düzeyine eriştikten sonra, Kıta Avrupası kökenli kuramlarla bağlarını giderek gevşetmeye başlamıştır. Öncesinde Kıta Avrupası kuramlarının aktarımına ağırlık veren Üniversite Öğretisi; Fransız İdare Hukuku'ndan daha ilerici

56 “Danıştay Birinci Başkanı Profesör İsmail Hakkı Ülgen'in 10 Ağustos 1972 Tarihli Barolar Birliği Toplantısında İrticalen Yaptığı Konuşma”, *Danıştay Dergisi*, Yıl 2, Sayı 5, 1972, s. 5.

57 Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Kuruluş ve Çalışma Yönetmeliği, *R.G.*, 29.04.1970-13483.

58 1977-1978 yıllarında Danıştay yardımcılığı görevinde bulunmuş Salih Er, o yıllarda Danıştay üyelerinin idarelere gidip ders verdiğini, özellikle düzenleyici işlemlerin hazırlık aşamasında katkı sunmaya çalıştığını anlatmaktadır. Bu uygulama, 1960'lı ve 1970'li yılların genel eğilimini iyi yansıtan bir tür hukuk yayma girişimidir. Fakat uygulamanın idareyi dönüştürücü etkisi olmadığı, aksine idarelerin yargıyı etkilemeye çalıştıkları fark edilince uygulamaya son verilmiştir. *Salih Er ile görüşme*, Ankara, 17.05.2016.

yorumlara erişmenin olanaklı olduğuna ilişkin özgüvenle, Türk İdare Hukuku’nun kendi birikimini keşfederek daha ileri taşımaya yönelmiş, Danıştay kararlarını pusula edinmeye başlamıştır. İstanbul Üniversitesi hocalarının yargı kararlarını işlemeye yönelik ortaklaşa çabası, 1960’ların ikinci yarısından sonra Danıştay ile üniversite işbirliğinde içtihat yaratmayı hedefleyen Ulusal İdare Hukuku’na doğru yol almıştır. Sarıca’nın 1940’lardan itibaren öncülük ettiği Danıştay kararlarını inceleme etkinliği; Onar, Duran, Güran, Yayla, Giritli’nin *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*’nda “kronik” adı altında yayımlanan karar notlarıyla süregelenleşmiştir.

Danıştay üyeleri ise kendi kararlarını İdare Hukuku öğretisi için erişilebilir kılmaya çalışmıştır. Diğer yandan, Erken Cumhuriyet’te üniversite hocalarının yaptığı gibi Fransız Devlet Konseyi uygulamasını keşfe çıkmıştır.

1960’lardan 1970’lere geçilirken, Danıştay üyeleri lisansüstü eğitim görmek ve bir model olarak Devlet Konseyi’ni izlemek üzere Fransa’ya gönderilmiştir. Yurtdışında görevlendirme, aynı zamanda Danıştay yardımcılığından kanunsözcülüğüne yükselmek için aranan bir koşuldur. Üyelerin, Danıştay Albümlerinde ya da Danıştay’ın internet sayfasında yer alan özgeçmişlerinden açıkça görüldüğü gibi, görevlendirmelerin gerçekleştirildiği okul birkaç ayrıksı durum dışında Paris Uluslararası Kamu Yönetimi Enstitüsü (*Institut International d’Administration Publique*)’dür. Danıştay Hizmet İçi Eğitim Kurulu, ikinci dereceye yükselecek meslek mensuplarına bazı İdare Hukuku konularını tez konusu olarak vererek incelenmelerini sağlamıştır. Bu incelemeler arasından seçilen eserler, *İdare Hukuku ve İdari Yargı İle İlgili İncelemeler* adı altında üç ciltte toplanmıştır. İlk cilt 1976’da,⁵⁹ İkinci cilt 1978’de,⁶⁰ Üçüncü Cilt ise 1980’de⁶¹ yayınlanmıştır. Tasnif ve Yayın Bürosu tarafından yayınlanan eserlerin önemli bir kısmı hizmet içi eğitim kapsamında hazırlanan tez ve diğer araştırmalardan derlenmiştir.

Danıştay’ın Tasnif ve Yayın Bürosu aracılığıyla yürüttüğü hukuk yayma etkinlikleri, kendi içinden bir yargıçlar öğretisinin doğmasına zemin hazırlamış ve meslek mensuplarının farklı türlerde çalışmalarıyla İdare Hukuku yazımına katılabilmesinin önünü açmıştır. Danıştay’ın içinden yetişen Yargıçlar Öğretisi, meslek mensubu imzasıyla kaleme aldığı incelemelerle, kendi kararlarını ilk elden işlemeye çalışmıştır. Yargının birikiminin öğretinin de katkılarıyla pekiştirilmesi umudu taşıyan Danıştay meslek mensupları, *Danıştay Dergi(leri)si’nde*, *Yüzyıl Boyunca Danıştay*’da⁶² ve üç ciltlik *İdare Hukuku ve İdari Yargı İle İlgili İncelemeler*’de, kendi bakış açılarını, bilim çevrelerinin önüne sermiştir. Yargıçlar Öğretisi Danıştay desteğiyle, Danıştay çatısı altında gerçekleştirilen, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu tarafından yayınlanan çalışmalara ek olarak Fakültelerce, derneklerce, farklı kurum ve kuruluşlarca çıkarılan

59 *İdare Hukuku ve İdari Yargı ile İlgili İncelemeler I*, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları no. 21, Ankara, Güneş Matbaası, 1976.

60 *İdare Hukuku ve İdari Yargı ile İlgili İncelemeler II*, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları no. 26, Ankara, Yarı Açık Cezaevi, 1978.

61 *İdare Hukuku ve İdari Yargı ile İlgili İncelemeler III*, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları no. 29, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1980.

62 *Yüzyıl Boyunca Danıştay: 1868-1968*, (Haz. Rıza Göksu, Aydın H. Tuncay, Orhan Özdeş vd.), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968.

dergilerde de yazılarını paylaşmışlardır. *Danıştay Yardımcıları Derneği*'nin çıkardığı *İdari Yargı Dergisi* de üyelerin yazılarının toplandığı dergilerdendir.

Danıştay albümleri incelendiğinde, Mülkiye mezunlarının çoğunluğunun fark imtihanı vererek hukuk lisansı diploması aldığı ve/veya Mülkiye'den sonra TODAİE'de eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Recep Başpınar, Erman Bayraktar, Erol Dünder, Salih Er, Taner Gelegen, Ali Sıtkı Gökalp, Osman Meriç, İhsan Olgun, Muhammer Oytan, Aydın H. Tuncay, Erçetin Yorgancıoğlu Danıştay içinde gelişen Yargıçlar Öğretisi'nin Mülkiye mezunu üyeleridir. Bununla birlikte, özellikle 1970'ten itibaren Danıştay'da Mülkiye mezunu kadın üye sayısının önemli ölçüde artması dikkat çekicidir. 1970-1980 arası ise, özellikle idari yargı denetimine yönelik sınırlamalara karşı kendini korumaya ve savunmaya çalışan bir Danıştay Yargıçları Öğretisi karşımıza çıkmaktadır.

3.2. İdare Hukuku Derslerinin Şubelere Göre Dağılımı ve Ders İçerikleri

Mekteb-i Mülkiye'nin uzmanlaşmayı sağlamaya yönelik Siyasi, İdari ve Mali şubeleri 1913 yılında Paris Siyasal Bilgiler Okulu'ndan esinle oluşturulmuştur.⁶³ Cumhuriyet Dönemi'nin lisans yönetmelikleri incelendiğindeyse, İdare Hukuku, hem tüm şubelere verilen genel ders olarak, hem de İdari Şube'ye verilen uzmanlık dersi olarak programda yerleşmiştir. İdari yargı konuları ise, yalnızca İdari Şube'ye genel derslere ek olarak verilen uzmanlık dersinin içinde işlenmiştir. İdare Hukuku ve İdari Yargı'nın müfredattaki dağılımı, günümüzde de aynı planlama çerçevesinde izlenmeye devam edilmektedir.

Mülkiye, 1935 tarihli 2777 sayılı Yasayla Atatürk'ün önerdiği gibi Siyasal Bilgiler Okulu'na çevrilmiştir. Öğretim süresi dört yıla çıkarılan okul, İstanbul'dan Ankara Cebeci'deki yeni binasına taşınmıştır. 23 Mart 1950 tarihli 5627 sayılı Yasa ise, Siyasal Bilgiler Okulu'nu Siyasal Bilgiler Fakültesi ismiyle Ankara Üniversitesi'ne katmıştır.

27 Kasım 1936'da yürürlüğe giren Siyasal Bilgiler Okulu Umumi Talimatnamesinin 1. maddesi uyarınca, Okul, üçü ortak sınıf ve biri uzmanlık sınıfı olmak üzere dört sınıftan oluşmaktadır. Uzmanlık sınıfı; *İdari*, *Mali* ve *Diplomasi* olmak üzere üç şubeye ayrılmaktadır. Talimatnamenin 3. maddesinde, İdare Hukuku, ilk üç senenin ortak sınıflarında verilen dersler arasında sayılmıştır. Talimatnamenin 4. maddesinde ise, son (dördüncü) sınıfta, İdari Şube için, diğer şubelere verilmeyen *meslek ve uzmanlık dersi* olarak İdare Hukuku dersi konulmuştur.⁶⁴

Haziran 1942'de Başgil'in müdürlüğe gelişiyle değiştirilen Siyasal Bilgiler Okulu Talimatnamesi 1 Şubat 1943'den itibaren yürürlüğe girmiş, küçük değişikliklerle Okul'un Fakülte'ye çevrilmesine kadar uygulanmıştır. Talimatnamenin "Ders ve İmtihanlar" kısmının 9. maddesiyle, son (dördüncü) sınıf İdari Şube öğrencilerine *İdare Hukuku ile Esas Teşkilât veya Amme Hukukundan veya İktisat alanlarından* birini seçerek senede iki

63 *Siyasal Bilgiler Fakültesi (1859-1959) - Yüzcüncü Yıl*, Ankara, Ajans Türk Matbaası, 1959, s. 12.

64 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I*, Cilt, s. 527.

seminer yapma yükümlülüğü getirilmiştir.⁶⁵ Talimatnameye ekli Ders Cetveli incelendiğinde, İdare Hukuku'nun sınıflara göre kuramsal ve kılgın ders saatleri sırasıyla şu şekildedir:

- İkinci sınıf için 3 saat (kuramsal) + 1 saat (kılgın), toplam 4 saat,
- Üçüncü sınıf için 2 saat (kuramsal) + 1 saat (kılgın), toplam 3 saat,
- İdari Şube'nin diğer şubelere verilen İdare Hukuku derslerine ek olarak 3 saat (kuramsal) + 1 saat (kılgın), toplam 4 saat.⁶⁶

Ders cetveline göre, Siyasal Bilgiler Okulu İdari Şube öğrencileri 11 saat İdare Hukuku dersi olarak, diğer şubelerin öğrencileri ise 7 saat İdare Hukuku dersi olarak mezun olmaktadır. Mülkiye'de İdare Hukuku derslerinin bir kısmının kılgın ders olarak ayrılmasının, Erken Cumhuriyet öğretisinin daha önce devlet kuramına yönelerek görmezden geldiği Danıştay kararlarını incelenmeye başladığı tarihlere denk düşmesi dikkat çekicidir.

1954-1955 ders yılında yürürlüğe giren ve 1965'e kadar uygulanan Siyasal Bilgiler Fakültesi Lisans Öğretim ve İmtihan Talimatnamesinde de, önceki dönemdeki ders, pratik çalışma ve seminer ayrımı korunmuştur (m. 3). Birinci sınıflara İdare Hukuku'ndan pratik çalışma, İdari Şube uzmanlık sınıfına İdare Hukuku semineri zorunlu tutulmuştur (m. 6 ve 13). Pratik çalışmaların amacı, "derslerde öğretilen nazari bilgilerin pratik hayatta rastlanan olaylara nasıl ve ne şekilde uygulanabileceğini göstermek ve bu çeşit olaylarla ilgili mes'elelerin bu bilgilerin yardımı ile çözüme melesini geliştirmek; Bilimsel kaynakları ve icthadları incelemeye ve tahlil etmeğe alıştırmak; Mevzuattan hükümlerin nasıl çıkarılacağını göstermek; Bütün bu yollarla Fakülte'de okutulan derslerin programlarına giren konuları bilhassa uygulama bakımından ele alarak tamamlayıcı ve pratik bilgiler vermektir." şeklinde tanımlanmıştır (m. 5). Bununla birlikte, bu zamana kadar son sınıflardan başlayan uzmanlaşma üçüncü sınıftan başlatılmıştır. Yeni Talimatnamede birinci ve ikinci sınıflar uzmanlığa hazırlama amaçlı genel sınıflar, üçüncü ve dördüncü sınıflar ise İdari, Maliye ve İktisat ile Diploması isimli uzmanlık şubeleri olarak düzenlenmiştir (m. 2). Talimatnamenin sonunda yer alan ders programı uyarınca İdare Hukuku:

- İkinci sınıf için 3 saat,
- İdari Şube'nin üçüncü sınıfı için 2 saat,
- İdari Şube'nin dördüncü sınıfı için 2 saat⁶⁷

olmak üzere (kılgın dersler hariç) genel sınıflara toplam 5 saat, İdari Şube'de uzmanlaşanlara ise toplam 7 saat okutulmaktadır. İdari Şube öncesi ilk iki genel sınıfta İdare Hukuku'ndan başka hukuk dersleri yoğun olarak verilmektedir.⁶⁸

65 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I. Cilt*, s. 582.

66 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I. Cilt*, s. 593.

67 R.G.: 9.3.1955-8950.

68 *Siyasal Bilgiler Fakültesi (1859-1959) - Yüzüncü Yıl*, 1959, s. 24 vd.

Fakülte Genel Kurulunca hazırlanıp 17 Mart 1956'da onaylanarak yürürlüğe giren⁶⁹ Siyasal Bilgiler Fakültesi Doktora Talimatnamesi ile 1955-1956 ders yılından başlamak üzere *doktora sınıfları* da açılmıştır.⁷⁰ Doktora sınıflarının tüm bölümlerinde, pek çok yabancı öğretim üyesi Fakülte öğretim üyeleri arasına katılmıştır.⁷¹ Ders yıllarına göre doktora düzeyinde İdare Hukuku Kürsüsüne bağlı dersler ve dersin öğretim üyeleri şöyledir:⁷²

Tablo 2. Dersler

Doktora Ders Yılı	Bölüm	Dersin Adı	Öğretim Üyesi/Görevlisi
1957-1958	Siyasi İlimler	Amme İdaresi ve İdare Hukuku (seçimlik)	Prof. Dr. Sturm
		İdare Hukuku (seçimlik)	Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta
1958-1959	Siyasi İlimler	İdare Hukuku (seçimlik)	Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta
1959-1960	İdari ve Siyasal İlimler	İdare ve Hukuk (zorunlu)	Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta
1960-1961	İdari ve Siyasal İlimler	Hukuk Devleti (zorunlu)	Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta
		İdari Kazada Önemli Örnek Olaylar (seminer)	Kemal Galip Balkar
1961-1962	İdari ve Siyasal İlimler	İdari Kaza Meseleleri (seminer)	Kemal Galip Balkar
1962-1963	İdari ve Siyasal İlimler	İdari Kaza Meseleleri (seminer)	Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta Kemal Galip Balkar
		Türk Pozitif Hukukunda Yasama Mefhumu ve Yasama Faaliyeti	Doç. Dr. Turan Güneş
1964-1965	İdari ve Siyasal İlimler	İktisadi Kamu İşletmeleri (/zorunlu)	Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta
		İdari Kaza Meseleleri (seminer)	Doç. Dr. Turan Güneş

69 R.G.: 30.3.1956-9272.

70 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I. Cilt*, s. 659.

71 Birgül, Ayman Güler, "1950'li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini, Disiplinin Kuruluşu Nasıl Gerçekleştirilmiştir?", *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt 3, Sayı 7, 2008, s. 10.

72 *Siyasal Bilgiler Fakültesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, s. 105 vd. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı) -I. Cilt*, s. 666 vd.

1965-1966	İdari ve Siyasi İlimler	Türkiye'de Seçim sisteminin Gelişmesi (zorunlu)	Doç. Dr. Turan Güneş
1966-1967	İdari ve Siyasi İlimler	Anayasa Mahkemesi İçtihatları (seçimlik)	Doç. Dr. Metin Kıratlı
1967-1968	İdari ve Siyasi İlimler	Kalkınma Planının Hukuki ve İdari Yönleri (seçimlik)	Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta
		Türkiye'de Seçim sistemleri	Prof. Dr. Turan Güneş

Temmuz 1966'da yürürlüğe giren Siyasal Bilgiler Fakültesi Lisans Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, dört yıllık eğitim verilen sınıfların temel kuruluşuna dokunmamış, yalnızca yeni bir uzmanlaşma bölümü olarak İşletme açılmıştır. Burada yer alan ders listesinde Kürsü'ye bağlı dersler şöyle belirlenmiştir:

- Tüm bölümlerin ikinci sınıfları için 3 saat (zorunlu),
- Siyaset ve İdare Bilimleri Bölümü'nün 3. sınıfı için 2 saat (zorunlu),
- Siyaset ve İdare Bilimleri Bölümü'nün 4. sınıfı için 2 saat (zorunlu)
- Siyaset ve İdare Bilimleri Bölümü'nün 4. sınıfı için Türk İdare Tarihi (saati belirsiz)

1968'ten itibaren, İdare Hukuku Kürsüsü tarafından İdari ve Siyasi Bilimler Bölümü'nün dördüncü sınıf öğrencileri için açılan Türk İdare Tarihi dersi ek görevle Kürsü'ye getirilen Prof. Dr. Halil İnalçık tarafından verilmiştir.⁷³ 1968 yılında Kürsü'de dört profesör (Balta, Güneş, Gözübüyük), bir doçent (Kıratlı), bir asistan (Tan) görev yapmaktadır⁷⁴ ve ders içerikleri aşağıda belirtilen konulardan oluşmaktadır:⁷⁵

Tablo 3. Ders İçerikleri

<i>Genel (II. Sınıf) İdare Hukuku Dersinin Kapsamı:</i>   - İdare ve Tâbi Olduğu Hukuk Dalları, İdari Bilimler, İdare Sistemleri - Tanzimat'tan Günümüze Kadar ve Bugünkü İdare Sistemimizin Temel Nitelikleri, Kara Avrupası ve Anglo-Sakson İdare Sistemleri, Hukuka Bağlı İdare - İdare Hukuku'nun Gelişmesi ve Özelliği, İdare Hukuku'nun Kaynakları, İdare Hukuku Durum ve İşlemleri, İdarenin Denetimi, İdari Kuruluşlar

73 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)- I. Cilt*, s. 720 vd.

74 *Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 1968, s. 92.

75 *Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 1968, s. 29, 43 ve 47; Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I. Cilt*, s. 747, 755 ve 770.

III. Sınıf İdare Hukuku Dersinin Kapsamı:

- İdarenin yargı denetiminin esasları: Yargı Dışı Denetim Vasıtaları, Yargı Denetiminin Lüzumu ve Çeşitli Şekilleri, İdari Yargı sistemimizin Tarihçesi, Yargı Yolunu Kapayan Kanunlar
- İdari Yargı Mercileri: Danıştay; Talî İdari Yargı Mercileri, Yargı Mercii olarak Sayıştay, Görev ve Yetki Uyuşmazlıkları
- İdari Yargının Görev Alanı: Uyuşmazlık Mahkemesi; Görev Alanına İlişkin Kurallar; İdari Yargının Denetimine Tâbi Kamu Mercileri; İdare Hukuku'nun Uygulama Alanı, Ön Mesele
- İdari Davalar, Çeşitleri, İptal Davası; Tam Yargı Davası, Yorum Davası, İdari Davalarda Süre, Taraflar
- Yargılama usulleri: Esaslar;, Dava Açmanın Sonucu, Kanun Yolları, Hüküm Uyuşmazlığı, İdari Yargı Kararlarının Yerine Getirilmesi

IV. Sınıf İdare Hukuku Dersinin Kapsamı:

- İdari Hizmetler, Esaslar, Denetim Hizmetleri, Savunma Hizmetleri, Kültür Hizmetleri, Bayındırlık Hizmetleri, Tabii Afetlere İlişkin Hizmetler, İktisadi Hizmetler, Milli Servetler, Sağlık Hizmetleri

Yukarıda aktarılan ders programı Balta'nın *İdare Hukuku I: Genel Konular* isimli 1970 tarihli kitabıyla karşılaştırıldığında, çakışma göze çarpmaktadır.⁷⁶ Anılan eserin "İdare'nin Bağlı Olduğu Başka Hukuk Dalları"nı, "İdare Sistemimizin Genel Nitelikleri"ni, Karşılaştırmalı Yönetim Bilimi bakış açısıyla "Batı (Kıta Avrupası ve Anglo-Amerikan) İdare Sistemleri"ni, "İdarenin Mali Münasebetleri"ni, "Karma Ekonomi Sistemi"ni, "İdari Bilimler"i de içermesi; Balta'nın İdare Hukuku'nun diğer disiplinlerle olan bağlantılarını kuran özgün yaklaşımını yansıtmaktadır. Balta, İdare Hukuku ile İdare Bilimi'nin "idarenin tümüne ilişkin bilim dalları" oldukları düşüncesiyle her ikisini "İdari Bilimler" kategorisi altında sınıflandırmaktadır.⁷⁷

1968'te İdari Yargı ayrı bir ders olarak müfredatta henüz yer almamaktadır. Tüm şubelere verilen İdare Hukuku dersi kapsamında, idarenin yargı yoluyla denetlenmesine de değinilmektedir. İdari Şube'nin üçüncü sınıf İdare Hukuku dersi ise, adı İdari Yargı olmamakla birlikte tamamen İdari Yargı'ya özgülenmiştir.

76 Tahsin Bekir Balta, *İdare Hukuku I: Genel Konular*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970/72.

77 "İdari bilimler, idareye özgü bilim dallarına denir. Bunların bir kısmı idarenin tümüne, bir kısmı belirli idarî konulara ilişkindirler. İdarenin tümüne ilişkin bilim dalları, idare hukuku bilimi ile idare bilimidir. Maliye (yani kamu maliyesi) bilimi ile şimdi bizde de ayrı bir öğretim konusu olmaya başlayan vergi hukuku ise belirli konulara ilişkin idari bilimler arasına girerler. Bunlardan vergi hukuku aslında idare hukukunun bir parçasıdır." Balta, *İdare Hukuku I: Genel Konular*, s. 26.

Gözübüyük, hocası Balta'nın kendi İdari Yargı dersinin notlarından kitap hazırlamasına izin vermesiyle 1969 tarihli *Türkiyenin İdari Yapısı*⁷⁸ adlı kitabının “Yargı Denetimi” başlıklı dördüncü bölümünü yazmıştır. Bu eseri, hocası Balta'ya ithaf ettiğini kitabın başında belirtmektedir. 1970'te yayınladığı *İdari Yargı*⁷⁹ kitabında ise, Önsöz'de belirtildiği gibi, *Türkiyenin İdari Yapısı*'nın “İdari Yargı” bölümünde izlenen plan, esas itibarıyla korunmuştur. Gözübüyük'ün gerek 1969, gerekse 1970 tarihli iki eserinde de idari yargının işlenişi, Balta'nın *İdari Kaza* isimli çoğaltma ders notunun kurgusunu küçük uyarlamalarla, içeriğini ise kendisi tarafından genişletilmiş olarak yansıtmaktadır. İdarenin yargı yoluyla denetimi sırasıyla, “idari yargı ile ilgili genel esaslar, idari yargı kuruluşları, görev uyuşmazlıkları, iptal davaları, temyiz davaları, tam yargı davaları, yorum davaları, yargılama usulü ve kanun yolları” olmak üzere dokuz bölümde incelenmiştir. 1961 Anayasası Dönemi'nden günümüze kadar yayınlanan neredeyse tüm idari yargı kitapları, Balta'nın ders notlarından Gözübüyük'ün kitaplarına taşınan kurgu, sınıflandırmalar, anlatım biçimi ve diğer unsurların etkisi altındadır.

3.3. Mülkiyeli İdare Hukukçularının Yönetimin Hukuksal Yapılanmasında Üstlendiği Roller

Başta yüksek okul olarak kurulun iki büyük okulun, Darülfünun Hukuk Mektebi ile Mektebi Mülkiye'nin, özellikle 20. yüzyılda fakülteye dönüşmelerinden itibaren birbirleri karşısında özgünleşmesi de beraberinde gelmiştir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin işlevi genel olarak avukat ve yargıç gibi hukukçu meslek mensuplarını yetiştirmek şeklinde daralır ve bürokrasiyle bağları zayıflarken, Siyasal Bilgiler Okulu ve onun devamı olan Siyasal Bilgiler Fakültesi çeşitli devlet kadrolarına işgücü sağlama işlevini genişleterek sürdürmüştür. Devlet yönetiminde beliren yeni gereksinimleri karşılamak üzere kurulan 19. yüzyıl Mekteb-i Mülkiyesi, merkezi yönetim için eleman yetiştiren bir meslek okulu iken, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren bürokrasideki ağırları genişlemiş ve giderek Devlet yönetiminin bütün kadrolarına, iktisadi devlet teşekküllerine, Planlama Teşkilatı'na, kamu eliyle kurulan bankalara yönetici yetiştiren bir üniversiteye evrilmiştir. Mülkiye, 1950'den itibaren, özellikle de 1961 Anayasası'nın ilk evrelerinde ülkenin ulusal kalkınma amaçları uyumlu, iyi işleyen yönetim düzeneğinin, onun işgücünü oluşturan kamu görevlileri unsuru dâhil yapılanmasına etkin olarak katılmıştır.

“Günümüzde “*Yönetim Bilimi* ya da *Kamu Yönetimi* olarak adlandırılan çalışma alanı, İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Kuruluşun siyasal kaynakları dönemin ünlü Truman Doktrini ile Marshall Planı, kurucu aktörleri ABD ikili yardım teşkilatı olan AID (*Aid for International Development*) ile Birleşmiş Milletler'dir. Kuruluş mekanı Siyasal Bilgiler Fakültesi ve bu mekanda yaratıldıktan sonra başbakanlığa bağlı özerk bir kurum haline getirilen Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE)'dür. Kurulmuşta görev üstlenmiş kadrolar, o dönemde uzmanlıkları

78 Şeref Gözübüyük, *Türkiyenin İdari Yapısı (İdare - İdari Kuruluşlar - Kamu Görevlileri - Yargı Denetimi)*, TODAİE, Ankara, Sevinç Matbaası, 1969.

79 Şeref Gözübüyük, *İdari Yargı*, TODAİE Yayınları no. 116, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970.

Anayasa Hukuku ile İdare Hukuku alanlarında olan akademisyenlerdir. Bu süreçte Prof. Yavuz Abadan ile Prof. Tahsin Bekir Balta yönetici olarak ağırlıklı adlar olmuşlardır.”⁸⁰ “Tahsin Bekir Balta, Alman geleneğinde yetişmiş bir idare hukukçusudur. 1940'lı yıllarda bakanlık görevlerinde bulunmuş, 1950'li yıllarda 'İdare İlimi' 'Amme İdaresi' alanının kuruluşunda yöneticilik yapmıştır. Bu amaçla kurulmuş İdari İlimler Enstitüsü'nün başkanıdır; bu birim aynı zamanda Milletlerarası İdari İlimler Enstitüsü'nün Türk Milli Seksiyonu olarak iş görmektedir.”⁸¹

Siyasal Bilgiler Okulu'nu Siyasal Bilgiler Fakültesi adıyla Ankara Üniversitesi'ne katan 5627 sayılı Yasa'nın 1. maddesine dayanılarak 1952'te Fakülteye bağlı olarak kurulan, 1958'te tüzelkişilik kazanan “İdâri İlimler Enstitüsü'nün amacı, idâri ilimler, siyâset ilmi ve idare hukuku alanında ve bunlarla yakın ilgisi olan hukuk dallarında nazari ve tatbiki mâhiyette ilmî araştırmalar yapmak, Memleketin idâri meselelerini incelemek ve bu ilimlerin gelişmesine, yayılmasına çalışmaktır.” şeklinde tanımlanmıştır. Enstitü'nün kuruluş amaçları, Mülkiyeli hocaların yönetsel yapılanmanın kurulmasına bilimsel destek verme görevi üstlendiğini açıkça ortaya koymaktadır. İdare Hukuku Profesörü Balta Enstitü'nün başındadır. Kürsü'nün öğretim üyelerinden Balkar, Feyzioğlu, Gözübüyük, Güneş ise genel sekreterler olarak görev almışlardır. Yönetimde bulunan anılan öğretim üyeleriyle birlikte, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Enstitü'nün çalışma sahası ile ilgili dersleri okutan öğretim üyeleri Enstitü'nün asli üyeleridir.

1950'li yıllar ile 1960'ların ilk yarısı, Birleşmiş Milletler'in teknik yardım programının bir parçası olarak Türkiye'de kamu yönetiminin biçimlendirilmesi sürecidir.⁸² 1950'lerde Dünya Bankası görevlilerinden oluşan kurulun Türkiye'deki araştırmalarına dayanan Barker Raporu'nun içerdiği “kamu yönetiminin tümünü kapsayan ortak personel politikası ve merkezi personel örgütü oluşturulması, kamu görevlerinin sınıflandırılması, görevlilerde aranacak niteliklerin belirlenmesi ve hizmet içinde yetiştirilmesi, kamu yönetimi ve işletme kürsülerinin kurulması” önerilerinin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılan çalışmalara Siyasal Bilgiler Fakültesi hocaları etkin olarak katılmışlardır. Bu öneriler Ankara'da Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nün, İstanbul'da İşletme İktisadı Enstitüsü'nün, 1960'lı yıllarda Devlet Planlama Teşkilatı'nın ve 1957'de Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Kamu Yönetimi Kürsüsü'nün kurulmasına kaynaklık etmiştir. Yönetime nitelikli görevliler yetiştirme işlevi, kamu yönetiminin akademik örgütlenmesinin oluşumuyla gerçekleşme olanağı bulmuştur. Milli Birlik Komitesince 13.12.1960'ta onaylanıp 17.12.1960 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Yasa ile Devlet Personel Dairesi; ondan iki ay önce de 91 sayılı Yasa ile Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Devlet Personel Dairesi'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra da 14.7.1965 tarihinde kabul edilerek 23.7.1965 tarih ve 12056 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girecek olan 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun hazırlık çalışmalarına başlanmıştır. Birleşmiş Milletler ile Türk Hükümeti arasında imzalanan antlaşma uyarınca yönetici gereksinimini karşılamak

80 Güler, “1950'li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini, ...”, s. 6.

81 Güler, “1950'li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini, ...”, s. 22.

82 Nuray Keskin, “Türkiye'de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870-1910”, *AİD*, Cilt 41, Sayı 4, Aralık 2008, s. 1.

amacıyla Siyasal Bilgiler Fakültesi içinde Kamu Yönetimi Enstitüsü kurulmuş, Türklerle uluslararası danışmanlardan oluşan çalışma grubu oluşturulmuştur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Süheyp Derbil ile Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Tahsin Bekir Balta çalışma grubunun üyeleri arasındadır.⁸³ 1953'te bu çalışmalara Devlet personel yöneltisini belirleme, gelecekte yönetim görevlerine, uzmanlık makamlarına atanacak kişileri özel bir izlemlerle yetiştirme amacıyla eğitim, araştırma, yayın kuruluşu olarak Siyasal Bilgiler Fakültesi içinden TODAİE'nin doğuşu eşlik etmiştir.⁸⁴

TODAİE'nin kuruluşuyla Türkiye'deki yönetim öğretimiyle incelemelerinin genel yöneliminde değişiklikler olmuş, geleneksel tüzel yaklaşımın yerini yönetimde verimlilik sağlanması amacıyla daha büyük bir ağırlık veren, sorunların tüze dışı, uygulamaya dönük yönlerini daha çok vurgulayan bir yaklaşım almıştır. Konunun tüze dışı yönlerine ağırlık veren "Personel Yönetimi" dersi Türkiye'de ilk defa 1957'de Mihçioğlu tarafından Siyasi ve İdari İlimler Enstitüsü'nde verilmiştir. 1950'lerde yabancı uzmanlarla birlikte çalışan, yurtdışında görevlendirilerek inceleme ve araştırmalarda bulunan Fakülte hocaları, 1960'ların ilk yarısında Devlet Personel Yasa Tasarısı'nın hazırlık çalışmalarına katılmış, Gözübüyük'ün de içinde olduğu topluluk 657 sayılı (günümüzde de yürürlüğünü sürdüren) Yasa'nın hazırlanması başta olmak üzere yönetim aygıtının işgücü dâhil yapılandırılmasına ilişkin pek çok konuda yazılı veya sözlü görüş vermişlerdir.⁸⁵ 1962-1963 yılları arasında Devlet Personel Dairesi'nin Devlet Memurları Kanunu Tasarısı üzerinde çalıştığı evrede Daire Başkanlığını 19.11.1942 - 8.3.1943 arasında Mülkiye'de İdare Hukuku dersi de vermiş olan Hasan Şükrü Adal yapmıştır.⁸⁶

Sonuç

Buraya kadar sözünü ettiklerimiz, İdare Hukuku'nun gerek akademik topluluğunun gerekse yargıç, bürokrat, diplomat vd. meslek mensuplarından oluşan hukukçu topluluğunun oluşmasına, İdare Hukuku ve İdari Yargı öğretiminin içeriğinin belirginleşmesine, günümüzde kullanmaya devam ettiğimiz temel kavram ve kategorilerin kuramsal resepsiyonla işlendikten sonra ulusal hukuka yerleştirilmesine, yönetsel örgütlenmenin hukuksal çerçevesinin belirlenmesine Mülkiye'nin sunduğu katkılardan yalnızca birkaçıdır. Geçmişteki katkıların yanında, günümüzde hukuk fakülteleri ile Mülkiye arasında İdare Hukuku'na bilimsel yaklaşımı farklılaştıran nedir sorusu sorulabilir.

83 Cemal Mihçioğlu, "Devlet Personel Dairesi'nin Kuruluş Yılları: Anımsamalar, Düşünceler", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı 42/1, Şubat 2015, s. 75-79.

84 Cemal Mihçioğlu, "Devlet Personel Dairesi'nin Kuruluş Yılları...", s. 88.

85 Cemal Mihçioğlu, "Devlet Personel Dairesi'nin Kuruluş Yılları...", s. 80 ve 91.

86 Adal (1908-1994, Mülkiye Mektebi mezunudur. İstanbul Vilayeti Maiyet Memurluğu, Eminönü, Silivri Kaymakam Vekilliği, İstanbul Emniyet 5. Şube Müdürlüğü, Emniyet Umûm Müdürlüğü 9. Sube Müdürlüğü, Dâhiliye Vekâleti ve Başvekâlet Husûsi Kalem Müdürlüğü, Mülkiye Siyasi İlimler Mecmuası sahipliği ve Umûmî Yazı İşleri Müdürlüğü, Siyasal Bilgiler Okulu İdari Hukuku Öğretim Görevliliği, TBMM VII. ve VIII. Dönem Bolu Milletvekilliği yapmıştır.

Bkz. *TBMM Albümü*, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2474> (çevrimiçi: 11.12.2019)

Türkiye’de İdare Hukuku’nun kendisiyle devleti kavramaya çalışan diğer disiplinler arasında sınırlar çizilmesi, devlet iradesini hukuk düzeninde soyut bir hukuksal biçime dönüştüren idari işlem kuramının ve devlet iradesinden çekişme yaratarak idari işlemi yargılamayı sağlayan iptal davasının gelişimine koşut gerçekleşmiştir. Hukuk fakülteleri için yönetsel sorun davayı çağrıştırır; idarenin varoluşu işlem veya eylem olarak soyutlanır ve yine bir soyutlama olan hukuk düzenine uygunluk değerlendirmesi eğitimin ağırlık noktasını oluşturur. Hukuk fakültesi öğrencisi idarenin işleyişini pek tanımaz. İdarenin örgütüne, personeline ilişkin konular daha kısa geçilir; temel yapı ve sınıflandırmalar genellikle soyut tanımlarla aktarılır. Kapalı devre bir İdare Hukuku bilgisi yerine idareyi düzenleyen İdare Hukuku’ndan başka disiplinler de bulunduğunu, idareye yalnızca İdare Hukuku’nun uygulanmadığını gözeten, İdare Hukuku’nu diğer disiplinlerin bilgisiyle bütünleyerek biçimsellikten kurtaran, somut içeriğiyle ele alan yaklaşım; Mülkiye’ye özgüdür.

Mülkiyeli idare hukukçuları, hukuka uygun idare ile birlikte “düzgün işleyen, verimli, iyi idare personeliyle ve örgüt yapısıyla nasıl olmalıdır” sorusuyla da ilgilenmişlerdir; idareyi İdare Hukuku beraberinde idareyi inceleme nesnesi olarak alan diğer disiplinlerin bütünselliğiyle anlamlandırmışlardır. İdari teşkilat, kamu görevlileri, kamu hizmeti gibi konulara, diğer derslerden nesnel içerik kazandırmışlardır. Gerek Tahsin Bekir Balta’nın oluşturduğu ders içeriği gerekse Balta’nın ders notlarını temel alarak Gözübüyük tarafından geliştirilmiş ve genişletilmiş haliyle yayınlanan eserler, biçimsel İdare Hukuku’na sıkışmayan, İdare Hukuku’nun diğer disiplinlerle bağlantılarını kuran Mülkiye İdare Hukuku yaklaşımını yansıtmaktadır.

Hukuk fakültelerinde, İdare Hukuku öğretimi diğer hukuk dallarının temel kavramlarıyla tamamlanırken, Mülkiye’de bu dersler de yoğun olarak okutulmakla birlikte; İdare Hukuku derslerindeki soyut kavram ve kategori, tanım aktarımları; lisans düzeyinde ve Siyasi ve İdari İlimler Enstitüsü’nde verilen “Mahalli İdareler, Belediye Kamu Hizmetleri, Personel İdaresi, Maliye, İktisadi Kamu İşletmeleri, Kamu İdaresi, Planlama, Egemenlik Kuramları, Türk İdare Tarihi, Şehircilik, Amme Hürriyetleri” gibi derslerle tamamlamıştır. Günümüzün iktisadi ve idari bilimler fakültelerinde böyle bir yaklaşımın genelleşmediğini söyleyebiliriz. Bu açıdan Mülkiye’de İdare Hukuku eğitimi, hem hukuk fakülteleri hem de iktisadi ve idari bilimler fakülteleri karşısında özgün bir geleneğe sahiptir.

Mülkiyeli idare hukukçularının hukuk bilgisi; idareye ilişkin diğer disiplinlerden kopmadığı gibi kılgıdan da kopmamıştır. Tanzimat’tan beri Usul-i İdare, Hukuk-i İdare ve İdare Hukuku hocaları zaten siyasal, yönetsel ve diplomatik görevlerine ek görev olarak bu dersleri yürütmüşlerdir. Tanzimat okullarında, sabit kadro kavramı üzerine kurulu kürsüler yoktur. Cumhuriyet Dönemi Mülkiye hocaları ise, yaşamlarının bazı dönemlerinde devlet görevlerinde yöneticilik deneyimi edinmiş olmalarının yanı sıra, akademik görevlerinde buldukları evrelerde de idarenin örgütünün yapılandırılmasına, personel rejiminin oluşturulmasına, yöneticilerin yetiştirilmesine ilişkin planlama çalışmalarına etkin olarak katılmışlardır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nin işlevi genel olarak avukat ve yargıç gibi hukuk meslek mensuplarını yetiştirmek şeklinde daralır ve bürokrasiyle bağları zayıflarken, Siyasal Bilgiler Okulu ve onun devamı olan Siyasal Bilgiler Fakültesi kuruluşundan beri geçerli özel bir izlenceyle memur yetiştirme

işlevini yönetsel yapının biçimlendirmesinde rol olarak genişleterek sürdürmüştür. Balta başta olmak üzere Gözübüyük, Adal gibi isimlerin de içinde yer aldığı Devlet Planlama Teşkilatı'nın, Devlet Personel Dairesi'nin, Türkiye ve Ortadoğu Âmme İdaresi Enstitüsü'nün kuruluş öyküleri ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun hazırlanma süreci idare hukukçularının kılın etkisine iyi bir örnek olarak görülebilir.

Mülkiye'de İdare Hukuku'nun akademik örgütlenmesi, ders içerikleri, ders verenlerin eserleri idareyi inceleyen diğer disiplinlerle etkileşen bir içeriğe bürünmüştür; diğer disiplinlerden beslenmiş, onları beslemiştir. İdare hukukçuları aynı zamanda, “idareye ilişkin sorunları saptama ve çözme” arayışı ile, hukuk bilgisini kılığa çevirebilmiştir.

Kaynakça

- Ahmed Şuayb, *Hukuk-i İdare (Birinci Sınıfa Mahsus)*, Harik Matbaası, İstanbul, 1326-1327 (1910/1911).
- Ahmet Şuayb, *Hukuk-i İdare (İkinci Sınıf Dersleri)*, Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, İstanbul, 1327 (1911).
- Akıllıoğlu, Tekin, “Hukuk-u İdare’ Üzerine”, *AİD*, Cilt 16, Sayı 2, 1983, s. 56-69.
- Akman, Mehmet, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı I: I. Tertip Düstür'un Tarihi Fihrist ve Dizini”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 3, 2007 (Bahar), 67-224.
- Ali Ragıp, *Hukuk-i İdare*, İstanbul, Matbaai Amire, 1303 (1887/1888).
- Tahsin Bekir Balta, *İdare Hukuku I: Genel Konular*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970/72.
- Berthélemy, Henry, *Hukuku İdare*, Çev. A. Atıf Bayındır, İstanbul, Hamit Matbaası, 1931.
- Beyhan, Mehmet Ali, “Bir II. Abdülhamid Devri Aydını'nın Profili: Lastik Said Bey”, *The Journal of Ottoman Studies XIII*, İstanbul, 1993, s. 165-207.
- Bilgen, Pertev, “Türk Hukukunda İdarenin Taşınmaz Malları (Bir Deneme)”, *İÜSBFD*, Sayı 9, Ekim 1994, s. 23-38.
- Bilsel, Cemil, “Öğrenirken ve Öğretirken Beraber”, *Ebül'ula Mardin'e Armağan*, İstanbul, Kenan Matbaası, 1944, s. 23-107.
- Bonnard, Roger, *İdarenin Kazaî Murakabesi, Muhtelif Memleketlerdeki Murakabe Uzuwları*, Çev. Hasan Şükrü Adal, *İdare Dergisi*, no. 86- 93, 1935.
- Bonnard, Roger, *İdari Kaza*, (Roger Bonnard'ın 1940 yılında Paris'te üçüncü kez Basılmış İdare Hukuku adlı eserinden çeviren: Ziya Yörük), Ankara, Alaeddin Kırıl Basımevi, 1944.
- Celal Derviş, *Hukuk-i İdare*, İstanbul, 1325 (1909/1910).
- Cihan, Ahmet, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Türkiyesi'nde İdare Hukuku Eğitimi ve Türk İdare Hukukçuları”, *İHİD*, Cilt 12, Sayı 1-3, 1991, s. 107-134.
- Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I. Cilt*, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.

- Tahsin Bekir Balta: *İdare Hukuku I: Genel Konular*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970/72.
- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-II. Cilt*, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.
- Deulceux, Sandrine - Hess, Remi, "Sur la théorie des moments, Explorer le possible", *Chimères*, no. 71, 2009/3, s. 15, <https://www.cairn.info/revue-chimeres-2009-3-page-13.htm#> (çevrimiçi: 1.2.2020)
- Dördüncü, Muharrem, "Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın Hayatı ve Avrupa Seyahati", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2015, s. 79-97.
- Duguit, Léon, *Kamu Hukuku Dersleri*, Çev. Süheyp Derbil, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1954.
- Ertuğ, Hasan Refik, "Kütüphane: Büyük Teşebbüs Yemişlerini Veriyor", *Siyasî İlimler Mecmuası*, Yıl 14, Sayı 166, Ocak 1945, s. 607.
- Fişek, A. Gürhan, "Az Zamanda Çok İşler Yaptı - Zor Dönemlerin Kahramanı: Mustafa Şeref Özkan), 29. 01. 2016, <https://gurhan.fisek.net/portre-az-zamanda-cok-isler-yapti-zor-donemlerin-kahramani-mustafa-seref-ozkan/> (çevrimiçi:10.10.2019).
- Goodhart, Arthur Lehman, "Bugünkü Hukuk Nazariyeleri I: Amerikan Hukuk Telâkkisi", Çev. Hasan Şükrü Adal, *Mülkiye İctimai İlimler Mecmuası*, Yıl 4, Sayı 41, Ağustos 1934, s. 21-24; devamı için: *Mülkiye İctimai İlimler Mecmuası*, Yıl 4, Sayı 42, Eylül 1934, s. 22-28.
- Gouët, Yves, "Bugünkü Hukuk Teorileri: Carré de Malberg'in Hukuk ve Devlet Telakkisi", Çev. Mustafa Emin, *Siyasal Bilgiler Mecmuası*, Yıl 5, Sayı 55, Birinciteşrin (Ekim) 1935, s. 20-24.
- Gözübüyük, Şeref, *Türkiyenin İdari Yapısı (İdare - İdari Kuruluşlar - Kamu Görevlileri - Yargı Denetimi)*, TODAİE, Ankara, Sevinç Matbaası, 1969.
- Gözübüyük, Şeref, *İdari Yargı*, TODAİE Yayınları no. 116, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970.
- Güler, Birgül A., "Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi", *AİD*, Cilt 27, Sayı 4, Aralık 1994, s. 3-19.
- Güler, Birgül A., "1950'li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini, Disiplinin Kuruluşu Nasıl Gerçekleştirilmişti?", *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt 3, Sayı 7, 2008, s. 6-28.
- Güven, Tansel, *Siyasî İlimler Mecmuası (1931-1955)*, (haz. Can Umud Çiner), Ankara Üniversitesi Yayınları no. 254, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın no. 599, Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (KAYAUM) Yayın no.6, Ankara, Mart 2010.
- Hacı Ahmed Reşid, *Hukuk-i İdare*, İstanbul, 1311 (1895/1896).
- İbrahim Hakkı - Mehmed Azmi, *Muhtasar İslam Tarihi*, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1284 (1868/1869).
- İbrahim Hakkı, *Medhal-i Hukûk-ı Beyneddüvel*, İstanbul, Karabet ve Kasbar Matbaası, 1303 (1887/1888).
- İbrahim Hakkı, *Küçük Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1305 (1889/1890).
- İbrahim Hakkı, *Tarih-i Umumî, Cilt I-II*, İstanbul, Karabet ve Kasbar Matbaası, 1305 (1889/1890); *Cilt III*, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1306 (1890/1891).
- İbrahim Hakkı, *Hukuk-i İdare, Cilt I, Cilt II*, İstanbul, Karabet Matbaası, 1308 (1892/1893).
- İbrahim Hakkı, *Zübde-i Tarih-i Osmanî*, İstanbul, Mekteb Kütüphanesi İdâdiye Kısım, 1309 (1893/1894).

- İbrahim Hakkı, *Zübde-i Tarih-i Osmanî* İstanbul, Mekteb Kütüphanesi İdâdiye Kısmı, 1312 (1896/1897).
- İbrahim Hakkı, *Hukuk-i İdare, Cildi Evvel*, 2. tab, İstanbul, Karabet Matbaası, 1312 (1896/1897).
- İbrahim Hakkı, *Usul-i Maliye*, İstanbul, Karabet Matbaası, 1315 (1899/1900).
- İbrahim Hakkı, *Mukaddime-i İlm-i Hukuk*, İstanbul, 1319 (1903/1904)
- İbrahim Hakkı, *Hukuk-i Düvel*, İstanbul, Matbaa ve Kütüphane-i Cihan, 1327 (1911/1912).
- İbrahim Hakkı - Mustafa Midhat, *Muhtasar Kıbrıs Coğrafyası ve Muhtasar Kıbrıs Tarihi*, İstanbul, Hilmi Kitaphanesi, 1338 (1920).
- İbrahim Hakkı - Mehmed Azmi, *Muhtasar İslam Tarihi*, Ankara, Gündüz Kitabevi, 2008.
- İdare Hukuku ve İdarî Yargı ile İlgili İncelemeler I*, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları no. 21, Ankara, Güneş Matbaası, 1976.
- İdare Hukuku ve İdarî Yargı ile İlgili İncelemeler II*, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları no. 26, Ankara, Yarı Açık Cezaevi, 1978.
- İdare Hukuku ve İdarî Yargı ile İlgili İncelemeler III*, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları no. 29, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1980.
- İsmail Hakkı (Görelî), *Hukuk-i İdare*, İstanbul, 1324 (1908/1909).
- İsmail Hakkı (Görelî), *Hukuk-i İdare, Hukuk Şubesi 1. Sınıf Dersleri*, İstanbul, Kanaat Matbaası, 1328 (1912/1913).
- İsmail Hakkı (Görelî), *Hukuk-i İdare, Birinci Sene*, İstanbul, Edeb Matbaası, 1328 (1912/1913).
- Jennings, William Iwor, “Bugünkü Hukuk Nazariyeleri II: Institution Nazariyesi”, Çev. Hasan Şükrü Adal, *Mülkiye İçtimâî İlimler Mecmuası*, Yıl 4, Sayı 43, Birinciteşrin (Ekim) 1934, s. 20-28.
- Jèze, Gaston, *Les Principes généraux du droit administratif*, 1e édition, Paris-Nancy, Berger-Levrault, 1904.
- Karahanoğulları, Onur, *Kamu Hizmeti (Kavram ve Hukuksal Rejim)*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2002.
- Kemalpaşazâde Sâid, *Mahâkim*, Kitabçı Arakil, Der-Saâdet, Mahmud Bey Matbaası, 1306 (1890/1891).
- Keskin, Nuray E., “Türkiye’de Kamu Yönetimi Disiplininin ‘Köken’ Sorunu”, *GETA Tartışma Metinleri*, no. 89, AÜ SBF GETA Yayını, Ankara, Kasım 2005, s. 1-21, <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/files/2013/09/diisiplin-koken.pdf>, (çevrimiçi:12.02.2020); *AİD*, Cilt 39, Sayı 2, Haziran 2006, s. 1-21.
- Keskin, Nuray E., “Türkiye’de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870-1910”, *AİD*, Cilt 41, Sayı 4, Aralık 2008, s. 1-22.
- Kurultay, Turgay, “Cumhuriyet Türkiyesi’nde Çevirinin Ağır Yükü ve Türk Hümanizması”, *Startseite*, no. 11, 1999, s. 13-36.
- Laski, Harold Joseph, “Bugünkü Hukuk Nazariyeleri III: Duguit’nin Devlet Nazariyesi”, Çev. Hasan Şükrü Adal, *Mülkiye İçtimâî İlimler Mecmuası*, Yıl 4, Sayı 44, İkinciteşrin (Kasım) 1934, s. 27-36.
- Lauterpacht, Hersch, “Bugünkü Hukuk Nazariyeleri IV: Kelsenin Pür Hukuk Bilgisi”, (konferans özeti: Hasan Şükrü Adal), *Siyasal Bilgiler Mecmuası*, Yıl 4, Sayı 46, İkincikânun (Ocak) 1935, s. 4-11.

- Lauterpacht, Hersch, “Bugünkü Hukuk Nazariyeleri V: Kelsen’e Göre Devletle Hukukun Ayniyeti”, (konferans özeti: Hasan Şükrü Adal), *Siyasal Bilgiler Mecmuası*, Yıl 5, Sayı 50, Mayıs 1935, s. 35-39.
- Menemencioğlu, Etem, *Âmme Hukuku Ders Notları*, Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatı no. 14, Ankara, Alaeddin Kırıl Basımevi, 1938.
- Merkel, Adolf, *Umumî İdare Hukuku*, Çev. Bedri Tahir Şaman, Ankara, Titaş Basımevi, 1942.
- Mihçioğlu, Cemal, “Devlet Personel Dairesi’nin Kuruluş Yılları: Anımsamalar, Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı 42/1, Şubat 2015, s. 75-114.
- Mumcu, Ahmet, *Ankara Adliye Hukuk Mektebi’nden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne (1925-1975) “Ankara Hukuk Fakültesinin Yarım Yüzyıllık Tarihi”*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1977.
- Onar, Sıddık Sami, *Türk İdare Hukukununun Tekâmül Safhaları ve Bugünkü Esasları*, Hukuk İlmini Yayma Kurumu Konferanslar Serisi no. 3, Ankara, 1936, s. 1-26.
- Onar, Sıddık Sami, *İdare Hukuku, I. Cilt, I. Kısım, Umumî Medhal*, İstanbul, Arkadaş Basımevi, 1939.
- Onar, Sıddık Sami, “Türk Hukukunda Âmme Emlâki Teorisi (Mukayeseli Tetkik)”, *Ebül’ula Mardin’e Armağan*, İstanbul, Kenan Matbaası, 1944, s. 479-535.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı’ya Bakmak (Osmanlı Çağdaşlaşması)*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi Yayınları, 2016.
- Özcan, Mehmet Tevfik, “İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumsallaşmasının Tarihçesi”, *İÜHFİM*, Cilt 61, Sayı 1-2, 2003, s. 85-174.
- Özkan, Mustafa Şeref, *Hukuk-i İdare Notları, Sınıf 1*, Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Neşriyatı, Ankara, (tarihi belirsiz).
- Özkan, Mustafa Şeref, *Hukuk-i İdare Notları*, Kader Matbaası, 1327 (1911/1912).
- Özkan, Mustafa Şeref, *İdare Hukuku Ders Notları*, Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatı no. 5, Ankara, 1935.
- Parry, Clive, *Âmme Hukuku*, Çev. Mukbil Özyörük, Ankara, 1944.
- Rolland, Louis, *Hukuku İdare*, Çev. İbrahim Âli Erberk, İstanbul, 1933; Roger Bonnard, “İdarenin Kaza Yolile Murakabesi”, (özetleyen: Etem Menemencioğlu), *Mülkiye İçtimai İlimler Mecmuası*, Yıl 4, Sayı 43, Birinciteşrin (Ekim) 1934, s. 17-19.
- Sakızlı Ohannes Efendi, *Usul-i İdare* (Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Beşinci Sene Talebesine Mahsustur), Mekteb-i Mezkûr Litografya Destgâhı, 1309 (1893/1894).
- Sakızlı Ohannes Paşa, *Usul-i İdare-i Mülkiye* (Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Yedinci Sınıf Talebesine Mahsustur), Mekteb-i Mülkiye Litografya Destgâhı, 1316 (1899-1900).
- Sakızlı Ohannes Efendi, *Usul-i İdare*, transliterasyon: Murat Serdar Saykal ve Hacer General, transliterasyon editörü: Halit Uyanık, İ.Ü. Sıddık Sami Onar İdare Hukuku ve İdare İlimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Mutlu Basım Yayın, İstanbul, 2018.
- Salih Er ile görüşme*, Ankara, 17.05.2016.
- Siyasal Bilgiler Fakültesi (1859-1959) - Yüzüncü Yıl*, Ankara, Ajans Türk Matbaası, 1959.
- Siyasal Bilgiler Fakültesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968
- (Taylan) Muslihiddin Âdil, *Mukayeseli Hukuk-i İdare Dersleri*, İstanbul, 1327 (1911/1912).
- (Taylan) Muslihiddin Âdil, *Hukuk-i İdare Ders Notları, Cilt I*, İstanbul, Güneş Matbaası, 1333 (1917).

- (Taylan) Muslihiddin Âdil, *Hukuk-i İdâre Dersleri, 1335-1334 Senesi Notları*, İstanbul, Darülfünûn Matbaası, 1335 (1919).
- (Taylan) Muslihiddin Âdil, *Hukuk-i İdare, 1335-1336 Sene-i Dersiyesi, İkinci ve Üçüncü Sınıf*, İstanbul, 1336 (1920).
- TBMM Albümü*, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2474> (çevrimiçi: 11.12.2019)
- Ülgen, İsmail Hakkı, “Danıştay Birinci Başkanı Profesör İsmail Hakkı Ülgen’in 10 Ağustos 1972 Tarihli Barolar Birliği Toplantısında İrticalen Yaptığı Konuşma”, *Danıştay Dergisi*, Yıl 2, Sayı 5, 1972, s. 4-18.
- Yeşilyurt, Nazile İrem, *Türkiye’de İdari İşlem Kuramı, İdare Hukuku Öğretisi Üzerine Tarihsel Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017.
- Yörük, Ali Âdem, *Mekteb-i Hukuk’un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2008.
- Yüzyıl Boyunca Danıştay: 1868-1968*, (Yay. Haz. Rıza Göksu, Aydın H. Tuncay, Orhan Özdeş vd.), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968

MÜLKİYE'DE İDARE ALANININ AKADEMİK İŞBÖLÜMÜ VE ÖRGÜTLENMEDEKİ YERİ

Koray KARASU*

Devlet idaresine yönetici yetiştirmek üzere 1859'da kurulan Mekteb-i Mülkiye, ülkenin idare alanına odaklı mesleki ve akademik eğitim veren nadir kurumlarından biri olmuş, bu alanın gelişimine -birçoğu ilk olma özelliğine sahip- önemli katkılar sağlamıştır. Bu açıdan idare alanının Mülkiye'deki ve ülkedeki gelişimi adeta özdeş gibidir.

Kuruluşundan günümüze kadar geçen 160 yıllık dönemde Mülkiye, önemli dönüşümler yaşamıştır. Bunlar doğal olarak kurumun akademik işbölümü ve örgütlenme yapısını da etkilemiştir. Mülkiye'deki eğitim-öğretim faaliyetleri ve diğer akademik faaliyetler, her biri farklı amaçlar için oluşturulmuş ve farklı özelliklere sahip akademik birimler altında örgütlenmiştir. Bu birimler arasında şube, bölüm, kürsü, anabilim dalı, bilim dalı, merkez ya da enstitüyü sayabiliriz. Bu çalışma, kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte, Mülkiye'de idari/idare/yönetim/amme idaresi/kamu yönetimi/yönetim bilimleri sözcükleriyle adlandırılan alanın,¹ akademik işbölümündeki yerini ve örgütlenme biçimini ele almayı amaçlamaktadır.²

Çalışmada inceleme konusu, sadece idare alanıyla ilgili çekirdek birimlerle (Amme İdaresi Kürsüsü ya da Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı) sınırlı tutulmamıştır.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye), Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı.

1 Ele aldığımız 160 yıllık dönem içinde sosyal bilimlerde yeni ortaya çıkan ya da gelişmekte olan birçok alan bir yandan kendisini tanımlama/kabul ettirme, diğer yandan da akademik işbölümü ve örgütlenmede kendine ayrı bir yer edinme mücadelesi içinde olmuştur. İdare alanı da bunlardan biridir. Bu özelliği, çalışmanın odağında yer alan 'idare alanı'nın tanımlanmasını güçleştirmektedir. Alanın adlandırması, içeriği, kapsamı ve yöntemiyle ilgili disiplinler tartışmalar günümüzde de hâlâ yoğun bir biçimde sürmektedir. Alanı tanımlamayla ilgili bir tartışma açmayı amaçlamayan bu çalışmada 'idare alanı' nitelemesi, en genel biçimiyle, günümüzde sosyal bilimlerde ve akademik örgütlenmede ayrı yer edinmiş olan yönetim biliminin içeriğine koşut bir biçimde kullanılmaktadır.

2 Mekteb-i Mülkiye ve idare alanı birlikte anılınca doğal olarak, Mülkiye'nin Türkiye'de idare alanının gelişimindeki yeri, Mülkiye'de idare alanının kurumsallaşmasında teknik yardımların ve yabancı uzmanların etkisi, idare alanı açısından çok önemli ve özel bir yeri olan Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nün kuruluş sürecinde Mülkiye'nin rolü, Mülkiye'de idare alanındaki faaliyetlerin ve derslerin analizi gibi birçok konu akla gelmektedir. Disipliner tartışmalarda sıkça ele alınan bu konular, akademik örgütlenmeye odaklanan bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Akademik örgütlenme, birbiriyle etkileşim halindeki çok sayıda birimden oluşmaktadır. Birimlerin herhangi birindeki bir değişiklik doğal olarak diğerlerini de etkileyebilmektedir. Bu açıdan idare alanının akademik işbölümü ve örgütlenmedeki yerini ve ağırlığını etkilemesi nedeniyle çekirdek birimlerin dışındaki birimlerin gelişimine de çalışma konusuyla ilgili boyutunda yer verilmiştir.³

Bu çalışma ile ilgili araştırmada iki temel kaynaktan yararlanılmıştır. Birincisi Ankara Üniversitesi Senatosu, SBF Profesörler Kurulu, SBF Genel Kurulu, SBF Fakülte Kurulu, SBF Yönetim Kurulu ve Şube/Bölüm/Kürsü/Anabilim Dalı kararlarıdır.⁴ İkincisi ise ilgili yasal düzenlemelerdir. Bu temel kaynakların dışında başta Ali Çankaya'nın kitabı olmak üzere Mülkiye tarihi ile ilgili çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Bu çalışmada idare alanının akademik işbölümü ve örgütlenmedeki yeri, farklı faaliyet alanlarına/düzelelerine göre ayrı başlıklarda, kronolojik akış içinde ele alınacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise, Mülkiye'nin 100. ve 160. yılları karşılaştırılacak, yukarıda belirtilen noktalar açısından 60 yılda nasıl bir değişim yaşandığına dair -özet niteliğinde- bazı saptamalar yapılacaktır.

3 Bu açıdan metin akışındaki bazı kısımlar ilk bakışta Fakülte ya da Şube/Bölüm'ün gelişim tarihi gibi de görülebilir. Ancak bu kısımlarda da çalışmanın odak noktası hep idare alanı olmuştur.

4 Araştırma sırasında, akademik örgütlenmenin, kadro yapısının, ders programlarının ve akademik faaliyetlerin geriye doğru takibinde ciddi güçlükler yaşanmıştır. Arşivlerde birçok bilgi-belgeye ve hatta bazı dönemlere ilişkin kurul karar defterlerine ulaşılammıştır. Birçok açıdan muazzam bir birikime sahip olan Mekteb-i Mülkiye'nin, kurumsallaşmanın önemli göstergelerinden biri olan 'sağlam – düzenli bir arşiv' (kurumsal hafıza) noktasında bazı önemli eksiklerinin olduğunu söylemeliyiz. Arşiv araştırmasında tanık olduğumuz ve akademi açısından önemli gördüğümüz bir noktayı dile getirme ihtiyacı duymaktayız. Kurulların karar defterlerine bakıldığında SBF'nin üniversite sistemine dahil olduğu 1950 yılından 1990'lara kadar olan dönem ile 1990 sonrası dönem arasında çok belirgin bir farklılığın olduğu göze çarpmaktadır. 1990'lara kadar olan dönemde; Fakülte'nin siyasal-toplumsal gelişme ve olaylar karşısındaki alacağı tutum, eğitim-öğretimin planlanması, ders programları, akademik işbölümü-örgütlenme ve işleyiş ve tüm bunların nasıl daha iyi hale getirileceği, akademik personelin atama ve yükselmesi gibi akademik yaşamı ilgilendiren hemen hemen bütün konuların kurullarda müzakere edildiği, yönetimlerin Fakülte üyelerini sürekli olarak bilgilendirdiği, gündem maddeleriyle ilgili çok sayıda görüşün dile getirildiği ve konuların demokratik bir biçimde tartışıldığı, kurul kararlarına katılmayan üyelerin şerh koydukları ve çoğu zaman şerhlerine ilişkin açıklama ekledikleri görülmektedir. Belirtilen dönemde sayılan bütün bu özellikleriyle Fakülte'nin, üniversite sisteminin özüne de uygun bir şekilde kurullar aracılığıyla birlikte/ortaklaşa yönetildiği söylenebilir. Oysa 1990'lerden, özellikle de 2000'lerden sonraki karar defterlerinde, neredeyse sadece kararların listelendiği ve ekinde de ders programlarına yer verildiği, yukarıda sayılan kayıtların artık karar defterlerinde hemen hemen hiç yer almadığı görülmektedir. Bilgilendirme-müzakere-ortaklaşa yönetim aracı olan kurulların giderek işlevsizleştirildiğini gösteren bu durum aynı zamanda kurumsal hafızanın yitirilmesine de neden olmaktadır. Arşiv araştırmasında yardımlarını esirgemeyen Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Genel Sekreterlik Şubesi, SBF Dekanlığı, Sosyal Bilimler Enstitüsü Evrak İşleri ve AÜ BEYAS Koordinatörlüğü personeline teşekkürlerimi sunarım.

1. Lisans Akademik Örgütlenmesinde İdare Alanı

1859 yılında rüştiye ve idadi arasında iki senelik bir orta öğretim kurumu olarak açılan Mekteb-i Mülkiye, 1877'de kabul edilen Nizamname⁵ ile üç sınıflı idadi ve iki sınıflı yüksek olmak üzere beş yıllık 'yüksek ilim ve öğretim kurumu'na dönüştürülmüştür. Yönetici yetiştirmek üzere bir 'meslek okulu' olarak kurulan Mekteb-i Mülkiye'nin akademik örgütlenmesinde bu dönemlerde uzmanlık alanlarına göre bir ayırım bulunmamaktaydı.

1.1. (1913) Akademik İşbölümünde İlk Uzmanlaşma: Şubelerin Kurulması

Mülkiye'deki akademik işbölümü 1913 yılında Paris Siyasal Bilgiler Okulu örnek alınarak yapılandırılmıştır. Yüksek kısmın öğrenim süresi 4 yıla çıkarılmış, ortak programlı ilk iki yıldan sonra 3 ve 4. sınıflar '*İdari Şube*', '*Mali Şube*' ve '*Siyasi Şube*' olmak üzere üç '*ihtisas sınıfı*'na ayrılmış, *ders programları da buna göre düzenlenmiştir*.⁶

Akademik işbölümünde ayrı bir *ihtisas sınıfı* olarak yer edinen İdari Şube'nin ders programında ağırlıklı olarak hukuk dersleri bulunmaktadır. İdare alanıyla ilgili konular, Usûl-i İdare-i Umumiyye (Genel İdare Hukuku) örneğinde olduğu gibi⁷ ağırlıklı olarak hukuk dersleri içinde ele alınmaktadır.⁸

Mülkiye Mektebi'nin 6.9.1915'te bir Kanun-u Muvakkat ile kapatılması sonrasında Mektep bünyesindeki şubeler İstanbul Darülfünunu Hukuk Mektebi'nin Ulûm-i Siyâsiyye Şubesi'ne dönüştürülmüştür. 1.4.1918'de Mekteb-i Mülkiye'nin Te'sisi Hakkında Kanun ile yeniden açılan Mektebin idaresi ve ders programları 1918 Nizamnamesi ile düzenlenmiştir. Nizamname, *ihtisas sınıfları* olarak şubelere yer vermemiştir, ancak ders programları şubelerin olduğu dönemdeki şekliyle devam etmiştir.⁹

5 Nizamnamenin tam adı: "Cedid Mektebi Mülkiyeyi Şahane Nizamname-i Dahiliyesi". Bkz. Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, Ankara, İmge Yayınevi, 2000, s. 133.

6 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, I. Cild*, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969, s. 348.

7 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, I. Cild*, s. 120-121.

8 İdare alanının 1870-1910 yılları arasındaki gelişimini ele aldığı çalışmasında Nuray Ertürk Keskin, bu dönemlerde Mülkiye'deki derslere ve derslerde okutulan yayınların içeriğine ilişkin kapsamlı bir inceleme yapmaktadır. Ertürk Keskin, bu dönemlerde 'usul-i idare', 'usul-i idare-i mülkiye' ya da 'fenn-i idare' adını taşıyan ders ya da yayınlarda "yönetimin hukuki olmayan bir inceleme alanı olarak" da ele alındığına dair önemli bulgular ortaya koymaktadır. Bkz. Nuray Ertürk Keskin, "Türkiye'de Yönetim Biliminin Gelişimi 1870-1910", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 41, Sayı 4, 2008, s. 1-22.

9 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, I. Cild*, s. 435; Resul Babaoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mektebi Mülkiye (1859-1960)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 168, 170-171.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Mekteb-i Mülkiye'nin akademik örgütlenme ve ders programlarının yeniden yapılandırılmasına yönelik bazı çalışmalar başlatılmıştır. Muallimler Mecmuası'nda Mayıs 1924'te yayımlanan "Mülkiye Mektebinin Yeni Teşkilatı" başlıklı bir makalede¹⁰ aktarılan bilgiye göre o dönemlerde Maarif Vekaleti de bir çalışma yürütmektedir. Vekalet, 3.12.1923 tarih ve 1048/264 sayılı yazıyla kurumun yeniden yapılandırılmasıyla ilgili olarak Mülkiye Mektebi Muallimler Heyeti'nden bir görüş istemiştir. Paris'teki *Science Politiques* okulunun programlarını da incelemiş olan Heyet, Mektebin şubeler şeklinde uzmanlık sınıflarına ayrılmasının akademik açıdan önemli yararlar sağladığı görüşünü dile getirmiştir. Heyet aynı zamanda Mektep için bir ders programı da önermiştir. Öneriye bakıldığında ortak sınıflar ve İdari Şube programında doğrudan idare alanına ilişkin hiçbir dersin olmaması dikkati çekmektedir.

Mülkiye Mektebi Muallimler Heyetinin Önerdiği Ders Programı (1924)

Mülkiye Mektebi'nin Ders Dağıtım Çizelgesi		
Ortaklaşa Sınıflar (iki yıldan kuruluduri)		
Dersler	Birinci Sınıfta Haftada Saat	İkinci Sınıfta Haftada Saat
Medeni Hukuk	4	4
İdare Hukuku	3	2
Anayasa Hukuku	2	1
Devletler Hukuku	2	3
İktisat Bilimi	3	3
Maliye Bilimi	2	3
Ticaret Hukuku	1	1
Türk Uygurluk Tarihi	2	2
Coğrafya	2	2
İstatistik	1	1
Fransızca	6	6
Toplam	28	28

İdare Bölümü	
Dersler	Haftada Saat
İdare Hukuku	3
Ceza Hukuku ve Ceza Hukuku Usulü	3
Türkiye Din Tarihi	1
Medeni Hukuk	4
Maliye Bilimi ve Mali Yasalar	3
Sosyal Ekonomi	3
Tarım Ekonomisi	1
İktisadi Coğrafya	2
Kamu Hukuku	2
Halk Sağlığı	2
Fransızca	6
Toplam	28

Kaynak: Özer Ozankaya, "Siyasal Bilgiler Fakültesi Tarihinden Bir Belge", *AÜ SBF Dergisi*, Cilt 44, Sayı 1, 1989, s. 11-16.

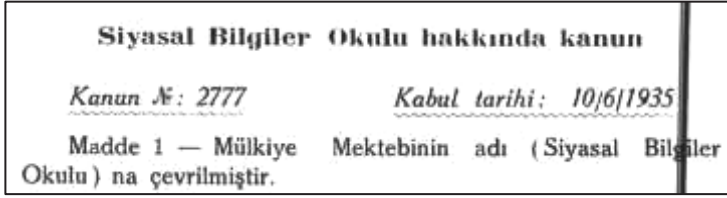
17.7.1924'te Maarif Vekâleti tarafından çıkarılan Mekteb-i Mülkiye Talimatnamesi ile üçüncü yıldan itibaren İdari, Mali ve Siyasi Şube yeniden oluşturulmuş, ders programları da geçmişe kıyasla daha fazla oranda uzmanlaşma esasına

10 "Mülkiye Mektebinin Yeni Teşkilatı", *Muallimler Mecmuası*, Mayıs 1924, Sayı 21, s. 735-740 künyeli yazıya, Prof. Dr. Özer Ozankaya'nın AÜ SBF Dergisi'nde 1989'da yayımlanan makalesinden ulaşılmıştır. Ozankaya, SBF tarihi açısından önemli bir belge olarak nitelendirdiği yazının tamamını günümüz Türkçesiyle aktarmıştır. Bkz.: Özer Ozankaya, "Siyasal Bilgiler Fakültesi Tarihinden Bir Belge" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 44, Sayı 1, 1989, s. 11-16.

göre belirlenmiştir.¹¹ 1930 Talimatnamesi'nde de şubeler ve ders programları aynen korunmuştur. İdare alanıyla ilgili konular, önceki yıllarda olduğu gibi İdari Şube programındaki idare hukuku, kamu hukuku ve tarih derslerinde ele alınmaktadır.

1.2. (1935) Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Okulu'na (SBO)

Hükümetin, “Mülkiyeyi, mazarisine yaraşır şekilde yeniden teşkilatlandırma” çabaları 1935 yılında sonuç doğurmuştur.¹² 10.6.1935 tarih 2777 sayılı Siyasal Bilgiler Okulu Hakkında Kanun'un 1. maddesi ile Mekteb-i Mülkiye'nin adı 'Siyasal Bilgiler Okulu' olmuştur.¹³ Kanun'da aynı zamanda Okul'un Ankara'ya nakledilmesiyle ilgili hükümlere de yer verilmiştir.

2777 sayılı Kanun'da şubelere yer verilmemiştir.¹⁴ Bununla birlikte SBO'ya dönüşme sonrasında da uzmanlaşma devam etmiş, şubeler aynen varlığını sürdürmüştür.

-
- 11 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, I. Cild, s. 465-466. Babaoğlu'na göre bu dönemde akademik kadrolar için de “ihtisaslaşmaya dönük düzenlemeleri uygulamaya geçirebilecek hocalar” seçilmiştir. Bkz. Babaoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mektebi Mülkiye (1859-1960)*, s. 181.
- 12 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, I. Cild, s. 491.
- 13 A. Çankaya, 4.12.1934'teki kuruluş yıldönümüne gönderdiği telgrafta Mekteb-i Mülkiye için kullandığı *Siyasal Bilgiler Okulası* ifadesiyle okulun adını Atatürk'ün koyduğunu belirtmektedir. Bkz. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, I. Cild, s. 492.
- 14 Kanun layihası müzakerelerinde Manisa Mebusu Refik İnce, şubelere yer verilmemiş olmasıyla ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: “...*Bu Mektebin takip ettiği siyaset, yani Mektebin okutmakta olduğu dersler, hususi olarak öğrendiğime göre maliye, siyaset ve idare diye dahili taksimatı vardır. Halbuki Kanun'da bunlara aid kayıd göremiyorum. Bu Kanun'dan anlıyorum ki, Maliye Vekaleti bu Mektebi kendi mali siyasetinin iyi netice vermesi için güzel bir menba' telakki et(mek istiyor)...Mülkiye Mektebi (Siyasal Bilgiler Okulu) diye bildiğimiz halde Mektebin ilk esası maliyecilik oluyor. Vâkıâ 'Siyasal' tabirine iktisad, mali siyaset ve idare siyaseti hepsi dahildir...Bu SBO nedir? Yani bu Mektebin içinde bir üniversite taksimatı gibi meslek üzerine taksimat var mıdır ve bu taksimatın istinad ettiği noktalar nedir?*” Manisa Meb'usu İnce'nin sözlerine karşılık olarak Maarif Vekili Abidin Özmen 1930 Talimatnamesi'nin şubeler ile ilgili hükümlerinin aynen yürürlükte olduğunu ifade etmiştir: “...*aynı program, aynı idare, aynı tarzda cerayan edecektir*”. Bkz. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, I. Cild, s. 501-503.

Kanun'un 6. maddesindeki, *İstanbul Üniversitesi okutma heyeti hakkındaki hükümler SBO okutma heyeti hakkında da tatbik edilir* düzenlemesiyle SBO, üniversite yapılanmasına daha da yaklaştırılmıştır.¹⁵

1936'da SBO'nun Ankara'ya taşınması sonrasında akademik personel eksikliğini gidermek üzere TBMM ya da bakanlıklarda görev yapan akademik kökenli gibi birçok kişi (Örn.: Burdur Meb'usu Mustafa Şeref Özkan) SBO'da görevlendirilmiştir.¹⁶ Yöneticilik deneyimine de sahip olan bu kişilerin görevlendirilmesi, SBO'da idare alanının gelişmesine önemli katkılar yapmıştır.

27.11.1936'da SBO Umumi Talimatnamesi çıkarılmıştır. Buna göre *ihtisas sınıfları, İdari Şube, Mali Şube ve Diploması Şubesi* olarak belirlenmiştir. İdari Şube'nin ders programına, idare alanıyla ilgili 'Türk Medeniyeti ve İdari Teşkilatı Tarihi' adlı ders eklenmiştir.¹⁷

Mülkiye'nin akademik işbölümünde bir uzmanlık sınıfı olarak İdari Şube'nin açılması o yıllarda idare alanının gelişmesine katkılar sağlamıştır. Uzmanlık alanını ifade etmek üzere şube adlandırmasında tercih edilen "idari" sözcüğünün içeriğini, kapsamını İdari Şube'nin o dönemlerdeki ders programlarından çıkarsamak mümkündür. Daha önce de belirtildiği üzere ders programlarında, ağırlıklı olarak hukuk dersleri yer almaktadır. Hukuk alanının geniş, kapsayıcı içeriği ve gelişkinlik düzeyi düşünüldüğünde bu durum çok şaşırtıcı değildir. Bu yıllarda idare alanı, adı ve kendisi henüz tanımlanmamış bir biçimde başta hukuk olmak üzere diğer alanlardaki derslerin içeriğinde kendine yer bulmuştur.¹⁸

1.3. (1950) Ankara Üniversitesi Bünyesine Katılma: Siyasal Bilgiler Okulu'ndan Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne

13.6.1946 tarih ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu üniversiteleri, "bilimsel kurumlardan oluşmuş özerkliği ve tüzelkişiliği olan yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleri" olarak tanımlamıştır. Kanun ayrıca, her üniversitenin genel özerkliği ve tüzelkişiliği içinde, o üniversiteyi oluşturan fakültelerin de "bilim ve yönetim özerkliğine ve tüzelkişiliğe sahip olduklarını" hükme bağlamıştır (Madde 1).¹⁹ Kanun'un 78.

15 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, I. Cild, s. 607.

16 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, I. Cild, s. 522-523.

17 A.g.e., s. 526-527.

18 Bu dönemlerde programa koyulan örneğin şehircilik, mahalli idareler maliyesi ya da işletme iktisadı gibi derslerde de idare alanı konuları ele alınmaktaydı.

19 A. Çankaya'nın ifadesiyle bu Kanun üniversite ve fakülteleri birer 'özerk kültür kurumu'na dönüştürmüştür. Özerklik maddelerinin önemli olduğunu belirten T. Timur, Kanun'un aynı zamanda üniversiteleri bakanlığa bağlayan ve bakana, üniversitelerin/fakültelerin kararları üzerinde önemli yetkiler tanıyan (özerkliği sınırlandıran) hükümlere sahip olduğunun da gözden kaçırılmaması gerektiğini dile getirmektedir. Bkz. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, I. Cild, s. 600; Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 247-249.

maddesiyle Ankara'daki Hukuk, Dil ve Tarih-Coğrafya, Fen ve Tıp Fakültelerini içine almak üzere Ankara Üniversitesi kurulmuştur.

Üniversiteler Kanunu, Siyasal Bilgiler Okulu'nu kapsamına almamıştır. Kanun gerekçesinde bu durum şöyle ifade edilmiştir:

“Hazırlanmasında göz önünde tutulan ilkeler ve teklifini gerektiren sebepler, yukarıdan beri sırasıyla arz olunan bu kanun tasarısı, görüldüğü üzere yalnız fakültelere fakültelerden kurulmuş olan üniversitelerimize ait bulunmaktadır. Siyasal Bilgiler Okulu, Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu, Gazi Eğitim Enstitüsü ve Devlet Konservatuarı gibi her birinin ereği, öğretim yapı ve kuruluşları birbirinden tamamen farklı olan öteki yüksek kurumların öğretim üyelerine ait hükümleri de bu kanun çerçevesi içine almak doğru görülmemiştir.”

SBO'yu kapsam dışı bırakan Üniversiteler Kanunu, aynı zamanda 2777 sayılı SBO Hakkında Kanun'un idari ve okutman kadrolarını ve ücretleri düzenleyen 6. maddesini de yürürlükten kaldırmıştır (Md. 79). Bu durum, zaten Üniversiteler Kanunu'nun üniversite ve fakültele tanıdığı olanaklardan yararlanamayan SBO'nun eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmesini çok daha güçleştirmiştir.

SBO Profesörler Kurulu (Meclisi), bu sorunların aşılması için bir çözüm yolu olarak 15.12.1948 tarihinde oybirliğiyle aldığı, ‘SBO'nun bir fakülte halinde Ankara Üniversitesi'ne katılması’ kararını Senato'ya arz etmiştir. Senato'nun da bu yönde bir karar alması sonrasında Millî Eğitim Bakanlığı konuyla ilgili girişimleri başlatmıştır.²⁰

Hükümet, 1949 yılında SBO'nun, “Siyasi ve İktisadi İlimler Fakültesi” adıyla Ankara Üniversitesi'ne katılması için bir kanun tasarısı sunmuştur.

— 8 —

HÜKÜMETİN TEKLİFİ

Siyasal Bilgiler Okulunun «Siyasi ve İktisadi İlimler Fakültesi» adı ile Ankara Üniversitesine katılması hakkında Kanun tasarısı

MADDE 1. — 10 . VI . 1936 tarih ve 2777 sayılı Kanunla kurulmuş olan Siyasal Bilgiler Okulu 13 . VI . 1946 tarih ve 4936 sayılı Kanun hükümlerine göre yönetilmek üzere «Siyasi ve İktisadi İlimler Fakültesi» adı ile Ankara Üniversitesine katılmıştır.

MİLLÎ EĞİTİM KOMİSYONUNUN DEĞİŞTİRİŞİ

Siyasal Bilgiler Okulunun «Siyasal Bilgiler Fakültesi» adı ile Ankara Üniversitesine katılmasının hakkında Kanun tasarısı

MADDE 1. — 10 . VI . 1936 tarih ve 2777 sayılı Kanunla kurulmuş olan Siyasal Bilgiler Okulu 13 . VI . 1946 tarih ve 4936 sayılı Kanun hükümlerine göre yönetilmek üzere «Siyasal Bilgiler Fakültesi» adı ile Ankara Üniversitesine katılmıştır.

Kanun tasarısının gerekçesinde ve ilgili komisyon raporlarında konumuz açısından iki nokta dikkati çekmektedir:

20 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, I. Cild, s. 614.

- *SBO'nun, Üniversite bünyesine hangi adla katılacağı.* Kurulması önerilen Fakülte için, Hükümetin tasarısında 'Siyasi ve İktisadi İlimler Fakültesi', Milli Eğitim Komisyonu'nda 'Siyasal Bilgiler Fakültesi', Bütçe Komisyonu'nda 'İktisat Fakültesi' ve son olarak da İçişleri Komisyonu'nda, Atatürk'ün adlandırma tercihinine gönderme yapılarak 'Siyasal Bilgiler Fakültesi' adı benimsenmiştir. Fakülte'nin adıyla ilgili önerilerin hiçbirinde "İdare" ya da "İdari" sözcüklerine yer verilmemiştir.²¹
- *Kurulması önerilen fakülteyi diğer fakültelerden ayıran bir özelliğe ilişkin Kanun gerekçesinde yapılan vurgu.* Gerekçede, programları ve öğretimin niteliği bakımından Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin hukuk ve iktisat fakültelerinden farklılaştığı, "siyasi ilimleri ve devlet ilimlerini kül halinde okutan" bir Fakülte olduğu belirtilmiştir.

SBO, Ankara Üniversitesi'nin kurulmasından 4 yıl sonra 23.3.1950 tarih ve 5627 sayılı Kanun ile Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne (SBF) dönüştürülerek Ankara Üniversitesi'ne katılmıştır. SBF, Üniversiteler Kanunu hükümleri gereği tüzel kişilik kazanmış, kurum ve öğretim elemanları Üniversiteler Kanunu kapsamına alınmıştır.

Siyasal Bilgiler Okulunun Siyasal Bilgiler Fakültesi adiyle Ankara Üniversitesine katılması hakkında Kanun

Kanun No: 5627

Kabul tarihi: 23/3/1950

Madde 1 Teşkilâtı 2777 ve 4916 sayılı kanunlarla belirtilmiş olan Siyasal Bilgiler Okulu, «İdari İlimler», «Dış Münasebetler», «Maliye», «İskân ve Şehircilik» adlarıyla başlıca dört enstitüyü de ihtiva etmek, kendi bünyesinde mecburi yabancı dil kurlarıyla kendine mahsus yatılı öğrenci yurdu bulunmak ve her yıl müsabaka ile Devlet hesabına en az 40 burslu öğrenci alınmak ve Mülkiye Mektebi adıyla kuruluşundan bugüne kadar devam eden tesis gayeleri mahfuz kalmak ve bu şartlar altında 4936 sayılı kanun hükümlerine göre yönetilmek üzere «Siyasal Bilgiler Fakültesi» adıyla Ankara Üniversitesine katılmıştır.

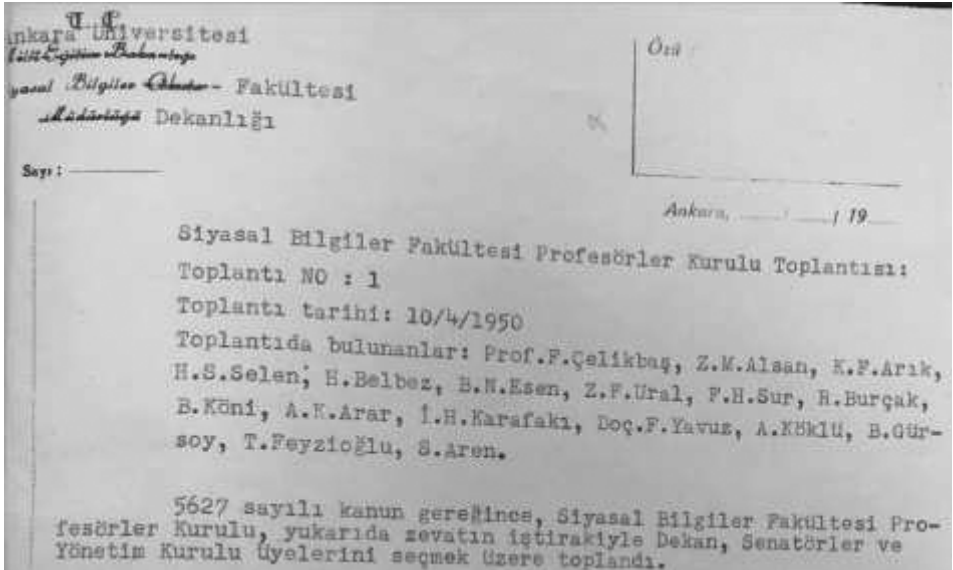
21 Yozgat Milletvekili İhsan Olgun Fakülte'nin adıyla ilgili öneriler vermiştir: "Okulun adının 'Mülkiye Fakültesi' olarak kabulünü arz ve teklif ederim." İ. Olgun, daha sonra verdiği bir başka önergede ise "Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye) Fakültesi" adını önermiştir.

5627 sayılı Kanun aynı zamanda SBF'nin 4 Enstitü içerdiğini hükme bağlamıştır. Bunlardan biri olan **İdari İlimler Enstitüsü ile birlikte akademik örgütlenmede ilk kez 'idari ilim' adlandırmasına yer verildiğini görmekteyiz.**

1950'de SBF'ye dönüşme sonrasında akademik işbölümü ve örgütlenmede idare alanıyla ilgili artık iki farklı yapıdan söz etmek mümkündür: 'İdari Şube' ve 'İdari İlimler Enstitüsü'.²²

1.4. (1950) Fakülte Akademik Örgütlenmesinde Uzmanlaşmada Artış: Kürsülerin Kurulması

Üniversite sistemine dahil edildikten hemen sonra SBF'nin akademik örgütlenmesi Üniversiteler Kanunu ve 5627 sayılı Kanun çerçevesinde oluşturulmaya başlanmıştır. Fakülte'ye dönüştürüldükten sonra da uzmanlık sınıfları olarak İdari Şube, Maliye ve İktisat Şubesi ve Diploması ve Dış Münasebetler Şubesi varlığını sürdürmüştür. Bunun yanında akademik işbölümünde uzmanlaşma bir düzey daha ileriye taşınmış, Fakülte akademik örgütlenmesinin çekirdek birimleri olarak kürsülerin kurulması hazırlıkları başlatılmıştır. Üniversite sisteminin bir özelliği olarak kürsüler, şubelerin altında değil, doğrudan Profesörler Kurulu'na bağlı olarak faaliyet gösteren akademik birimlerdir.

22 1952'de faaliyete geçecek olan İdari İlimler Enstitüsü ilerleyen başlıklarda ele alınacaktır.

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin kurulmasından sonraki ilk Profesörler Kurulu toplantısı 10.4.1950'de yapılmıştır. Kurul'un 1 no'lu toplantısında kürsülerin belirlenmesi için bir Komisyon kurulmuştur.²³

S. B. F. KÜRSİLERİ ve ÖĞRETİM ÜYELERİ	
K Ü R S İ L E R	ÖĞRETİM ÜYELERİ
1. ANAYASA HUKUKU	Profesörü: Bülend Nuri Esen Doçenti: Bahri Savcı
2. DEVLET NAZARİYELERİ ve SİYASİ HUKUK	Prof.: Yavuz Abadan Asistanı: Ârif Payaslıoğlu " : Bülend Dâver
3. CEZÂ HUKUKU PRENSİPLERİ ve DEVLETLERARASI CEZÂ HUKUKU	Prof.: Burhan Köni
4. DEVLETLER UMÜMÎ HUKUKU	Prof.: Zeki Mes'ud Aisan Doç.: Seha L. Meray Asis.: Suad Bilge
5. DEVLETLER HUSÛSÎ HUKUKU	Prof.: Hikmet Belbez Asis.: İlhan Unat
6. TİCÂRET VE SİGORTA HUKUKU	Prof.: Kemâl Arar
7. UMÜMÎ İKTİSAD	Prof.: Erwin Graue Doç.: Aydın Yalçın Doç.: Aziz Köklü Öğ. Görev.: Şefik İnan Asis.: Nejat Bengül
8. İKTİSAD TARİHİ ve İKTİSADÎ DOKTRİNLER TARİHİ	Prof.: Fâdil Hakkı Sur
9. İKTİSADÎ SİYASET	Prof.: Erwin Graue Öğr. Gö.: Rahmi Ören Öğr. Gö.: Câhid Talas Asis.: Reşad Aktan
10. İŞLETME İKTİSADÎ ve MUHÂSEBE	Prof.: Roy G. Blakey Öğr. Gö.: Abdullah Aker Asis.: Cumhur Ferman
11. SİYASİ ve İKTİSADÎ COĞRAFYA	Prof.: Hâmid Sâdi Selen Asis.: Behiç Hazar
12. SİYASİ TARİH ve MİLLETLERARASI MÜNÂSEBETLER	Prof.: Zeki Mes'ud Aisan Öğ. Gö.: Ahmed Şükrü Esmer Asis.: Fâhîr Armaoğlu
13. ŞEHİRCİLİK	Prof.: Zeki Fâik Ural Doç.: Fehmi Yavuz
14. İDÂRE HUKUKU	Prof.: Tahsin Bekir Balta Doç.: Turhan Feyzioğlu Asis.: Cemâl Aygen
15. MEDENÎ HUKUK	Prof.: İ. Hakkı Karafakih
16. MEDENÎ HUKUK	Prof.: K. Fikret Arık
17. MÂLİYE	Prof.: Fâdil Hakkı Sur Doç.: Sâdun Aren Öğr. Gö.: İ. Hakkı Ülkmen Asis.: Selâhaddin Sözeri
18. MÂLİYE	Prof.: Roy G. Blakey Prof.: Bedri Gürsoy Asis.: Cemâl Mihçioğlu

23 Ayrıca Fakülte Genel Kurulu 13.6.1950 tarihli toplantısında, SBF'nin teşkilat kanunu hazırlıkları için İ. H. Ülkmen, K. G. Balkar ve A. Köklü'den oluşan bir Komisyon kurulmuştur.

Komisyon'un çalışmalarını tamamlaması sonrasında Profesörler Kurulu, 13.6.1950 tarih ve 6 no'lu toplantısında kürsüleri belirlemiştir. Kurul'un önerisi ve Senato'nun onayıyla, Fakülte'de 16 farklı alanda 18 kürsü oluşturulmuştur.²⁴ 1950-51 yılı kürsü listesinde birkaç nokta dikkat çekmektedir: Maliye ve Medeni Hukuk alanlarında iki ayrı kürsü birden açılmıştır. İdare-amme idaresi alanında bir kürsü kurulmamıştır. İzleyen yıllarda idare alanında önemli görevler üstlenecek ve aynı zamanda bu alandaki doçent ve profesör unvanlarını ilk elde edecek kişi olan Cemal Mihçioğlu bu yıllarda Maliye Kürsüsü asistanıdır.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SENATO KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi	: 15/01/1952
Toplantı Sayısı	: 160
Karar Sayısı	: 660

660- Kürsülerin tespiti hakkında Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığından yazılan 18.XII.1951 tarih ve 17/2697 sayılı yazı okundu.

Siyasal Bilgiler Fakültesinde, Hukuk Fakültesi Programlarında mevcut derslerin ancak umumi esaslarının okutulabileceği, umumi esaslar dışındaki konular için Siyasal Bilgiler Fakültesinin bünyesine ve gayesine uygun sahalarda bu bilgilerin inkişaf ettirilmesi ve bu yolda tedrisatta bulunulması temenniye şayan görüldüğü hususunda Hukuk Fakültesince verilmiş bulunan karara Siyasal Bilgiler Fakültesi Temsilcilerinin de iştirak ettiği görüldü ve Kürsülerin tetkikine geçilerek Anayasa Hukuku, Devlet Nazariyeleri ve Siyasî Hukuk, Ceza Hukuk Prensipleri ve Devletlerarası Ceza Hukuku, Devletler Umumi Hukuku, Devletler Hususî Hukuku, Ticaret ve Sigorta Hukuku, Umumi İktisat, İktisat Tarihi ve İktisadi Doktrinler Tarihi, İktisadi Siyaset, İşletme İktisadi ve Muhasebe, Siyasî ve İktisadi Coğrafya, Siyasî Tarih ve Milletlerarası Siyasî Münasebetler, Şehircilik dersleri için birer ve İdare Hukuk, Medeni Hukuk, Maliye dersleri için ikişer olmak üzere ceman ondokuz kürsünün kabulü uygun görüldü.

²⁴ Kürsü listesi, Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, I. Cild, s. 639-640'dan alınmıştır. Kürsülerden biri, Siyasi ve İktisadi Coğrafya'dır. Kürsünün dersleri arasında 'İdari Coğrafya' dersi de yer almaktadır.

Profesörler Kurulu'nun önerisi ve Senato'nun onayıyla SBF'deki kürsüler yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, İdare Hukuku alanındaki kürsü sayısı 2'ye, toplam kürsü sayısı da 19'a çıkarılmıştır.²⁵

1.5. (1952-1957) Amme İdaresi Alanında İlk Kürsünün Kurulması Çalışmaları

1951'de Hükümet'e sunulan Barker Raporu'nun ve Birleşmiş Milletler ile imzalanan 5.9.1951 tarihli Teknik Yardım Esas Anlaşması'nın da etkisiyle Mülkiye'de *amme idaresi* alanıyla ilgili bazı girişimler başlatılmış, izleyen yıllarda bu konuyla ilgili önemli gelişmeler sağlanmıştır.²⁶ Bu girişim ve gelişmeleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1952'de Fakülte Genel Kurulu, amme idaresinin SBF'nin akademik örgütlenmesinde ayrı bir yer edinmesine yönelik ilk önemli adımı atmıştır: 17.10.1952 tarih ve 21 sayılı toplantısında Kurul, "*Amme İdaresi dersi için yeni bir kürsüsünün teklif edilmesi, buna imkan görülmediği takdirde mevcut İdare Hukuku kürsülerinden birinin Amme İdaresi Kürsüsü haline getirilmesi, Sosyoloji Kürsüsüne olan ihtiyacımız, Şehircilik dersinin husudunun tesbiti üzerinde karşılıklı müzakereler cereyan etmiş ve Dekan tarafından bu meselelerin tetkik üzere bir komisyonun kurulması*" teklif etmiştir.

5 - Amme İdaresi dersi için yeni bir kürsünün teklif edilmesi, buna imkan görülmediği takdirde mevcut İdare Hukuku kürsülerinden birinin Amme İdaresi Kürsüsü haline getirilmesi, Sosyoloji Kürsüsüne olan ihtiyacımız, Şehircilik dersinin husudunun tesbiti üzerinde karşılıklı müzakereler cereyan etmiş ve Dekan tarafından bu meselelerin tetkik üzere bir komisyonun kurulması teklif edilmiştir.

25 24.1.1952 tarih ve 49 sayılı Profesörler Kurulu toplantısında kürsülerin başkanları belirlenmiştir. İdare Hukuku I ve İdare Hukuku II kürsülerinin başkanlığı Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta'ya verilmiştir.

26 Örneğin: 23-T (54) 235 sayılı talep ile 1.9.1954'te yürürlüğe giren 77-212 sayılı Teknik Yardım Projesi kapsamında New York Üniversitesi ile çok sayıda ortak çalışma yapılmıştır. SBF Profesörler Kurulu toplantılarında konuyla ilgili alınan bazı kararlardan örnekler: SBF'de amme idaresi öğretimini geliştirme amacıyla "*araştırma merkezleri ile işletme müesseselerinde amme idaresi ve organizasyon mevzularında bilimsel incelemelerde bulunmak üzere SBF öğretim elemanlarının New York Üniversitesi'ne gönderilmesi*", "*New York Üniversitesi'nden gelen profesörlerden, text book hazırlama, araştırma projelerine iştiraklerini sağlama, SBF Dergisi'ne yazı yazmaları, amme idaresi alanında konferanslar vermesi gibi katkılar beklenmektedir.*"

1952 yılından itibaren İdari Şube programına *amme idaresi* alanında, ağırlıklı olarak yabancı akademisyenler²⁷ tarafından yürütülen dersler koyulmuştur.²⁸

20.10.1953 tarih ve 74 sayılı Profesörler Kurulu toplantısında, '*Amme İdaresi için de bir asistan alınması*'²⁹ kararlaştırılmıştır. Böylece amme idaresi alanında henüz bir kürsü kurulmamış olmakla birlikte kürsü kadrosunun oluşturulmasına yönelik ilk adım atılmıştır.³⁰

27 7.11.1952 tarih ve 22 sayılı Genel Kurul toplantısı: "*Prof. Tausch'un Amme İdaresi dersini Fakültemiz ikinci sınıfında okutmasına*",

28.11.1952 tarih ve 23 sayılı Genel Kurul toplantısı: "*İsveçli Profesör Gunnar Heckscher'in son sınıfta haftada 1 saat Amme İdaresi dersi tedrisine ve tercümelemlerine Doçent Seha Meray tarafından yapılmasına*",

26.12.1952 tarih ve 65 sayılı Profesörler Kurulu toplantısı: "*Fulbright anlaşmasından faydalanarak Fakültemize gelen ve ders veren yabancı hocalarla Prof. R.G. Blakey, Prof. Tausch ve Miss Hallam ile Birleşmiş Milletler Türkiye ve Orta Şark Amme İdaresi Enstitüsü profesörlerinden İsveçli G. Heckscher'le mukavele yapılmasına*",

21.10.1954 tarih ve 31 sayılı Genel Kurul toplantısı: "*İkinci sınıfta Amme İdaresi dersi Dimock'tan boşalmıştır, Mr. Coldwell ve Presthus tarafından okutulmasına*",

5.7.1955 tarih ve 110 sayılı Profesörler Kurulu toplantısı: "*1955-56 ders yılı için New York Üniversitesi'nden muhakkak bir Amme İdaresi hocasının istenmesine*",

30.5.1956 tarih ve 36 sayılı Genel Kurul toplantısı: "*Amme İdaresi dersi için Prof. Dr. A. Gorvine (ve geldiği takdirde New York Üniversitesi'nden gönderilecek başka bir profesör)*",

29.5.1957 tarih ve 38 sayılı Genel Kurul toplantısı: "*Amme İdaresi dersini, New York projesinden gelecek olan Prof. Larsen ile, doçent olduğu takdirde Dr. Cemal Mihçioğlu beraber okutacaklardır... İdari Ameliyeler Tahlili dersini Prof. Dr. Sturm ve doçent olduğu takdirde Dr. Cemal Mihçioğlu okutacaklardır*".

28 Amme idaresi derslerini İdare Hukuku Kürsüsü öğretim üyeleri de yürütmüştür. Örneğin: 4.7.1955 tarih ve 34 sayılı Genel Kurul toplantısında, "*amme idaresi dersini yürüten Tahsin Bekir Balta'nın ABD'ye gitmesi durumunda, 1955-56 ders yılında bu dersi bir yabancı uzmanın, bulunmadığı takdirde de Prof. Turhan Feyzioğlu'nun okutmasına karar verilmiştir*."

29 Bu kadroyla ilgili 20.11.1953 tarihinde yapılacak olan dil sınavına ilişkin Dekanlık tarafından verilen gazete ilanında "... *Amme İdaresi derslerine birer asistan alınacaktır*" şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir.

Dilekçesinde "*ABD'de amme idaresi alanıyla ilgili 'Public Administration = Amme İdaresi seminerini'*" takip ettiğini belirten Nermin Abadan, '*Amme İdaresi asistanlığı*' için başvuruda bulunmuştur.

28.11.1953'te İdare Hukuku Kürsüsü Profesörü (başkanı) Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta, Nermin Abadan'ın "*Amme İdaresi sahasında çalışmak üzere İdare Hukuku asistanlığına*" atanmasıyla ilgili işlemlerin başlatılmasını Dekanlıktan talep etmiştir. N. Abadan 1953'te atanarak SBF'nin ilk kadın asistanı olmuştur.

30 Bu dönemlerde Maliye Kürsüsü asistanı olan Cemal Mihçioğlu'nun da amme idaresi alanında çalışmalar yaptığı ve kürsü kurulması sürecinde katkılar sağladığını belirtmemiz gerekir. SBF Mali Şube mezunu olan Mihçioğlu, Çalışma Bakanlığı Bölge Çalışma Müdürlüğü'nde iş müfettişi yardımcısı adayı olarak çalışmaktayken 14.4.1951'de Maliye Kürsüsü'ne asistan olarak atanmıştır. 2.7.1951'de, E.C.A. teknik yardımı çerçevesinde ABD'ye gönderilen

Profesörler Kurulu, 9.12.1953 tarih ve 78 sayılı toplantısında, kurulması planlanan Amme İdaresi Kürsüsü ile ilgili ayrıntılı bir gerekçe hazırlaması için İdare Hukuku Kürsü Profesörü Prof. Dr. T. B. Balta'yı görevlendirmiştir.

Bu arada Profesörler Kurulu, yeni bir kürsü kurulmasının zaman alacağı gerekçesiyle daha önce kabul ettiği '*mevcut İdare Hukuku Kürsülerinden birinin amme idaresi alanına tahsisi*' seçeneğini devreye sokmuştur. Hem 78 hem de 79 sayılı (23.12.1953) toplantıda Profesörler Kurulu tarafından kabul edilen Kürsü Listesinde İdare Hukuku (II) kürsüsünün adının yanında parantez içinde "Amme İdaresi" ibaresi düşülmüştür.

Profesörler Kurulu Kararları

Toplantı tarihi : 23.XII.1953
Toplantı sayısı : 79

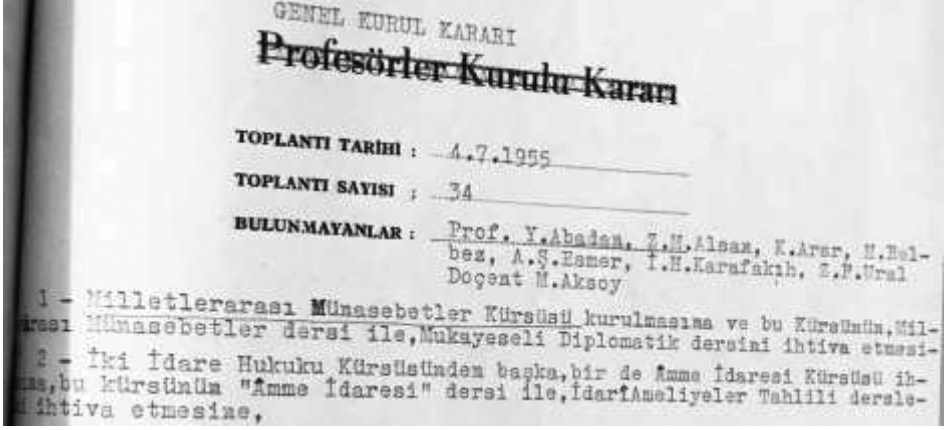
Bulunmayanlar : Prof. A.K.Arar, H.Belbez, Roy G. Blakey, B.N.Esen, İ.H.Karafakih, Doç. A.Erginay, C.Talas.

1 - Rektörlük yazısı gereği yapılmak üzere geçen toplantıda Doç. Aziz Köklü tarafından tanzim edilen kürsülerin ihtiyacı hakkındaki liste aşağıdaki şekilde kabul edildi.

Kürsünün adı	Ord. Prof. ve Prof.	Doçenti	Asistan
Anayasa Hukuku	2	2	3
Devlet Nazariyeleri ve Siyasî Hukuk	2	2	3
Ceza Hukuku ve Devletlerarası Ceza Hukuku	1	1	2
Devletler Umumi Hukuku	2	2	3
" Hususi "	1	1	2
Ticaret ve Sigorta Hukuku	1	2	2
Umumi İktisat	2	2	2
İktisat Tarihi ve İktisadî Doktrinler Ta.	1	1	1
İktisadî Siyaset	2	2	2
İşletme İktisadî ve Muhasebe	2	2	2
Siyasî ve İktisadî Coğrafya	1	2	3
Siyasî Tarih ve Milletlerarası Siyasî Münasebetler	2	2	3
Şehircilik	3	3	3
İdare Hukuku	2	2	3
İdare Hukuku (Amme İdaresi)	2	2	3
Medenî Hukuk	1	2	2
Medenî Hukuk	2	2	2
Maliye	1	2	2
Maliye	1	2	2
<u>Müstakil dersler :</u>			
Sosyoloji	1	2	3
İstatistik	1	2	2

Mihçioğlu, başta University of New York ve University of Southern California School of Public Administration olmak üzere çok sayıda kurumda yönetim bilimi-kamu yönetimi alanıyla ilgili çalışmalar yapmıştır. 1953 yılında yurda dönen Mihçioğlu'nun İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde tamamladığı tezinin konusu da yönetim bilimi alanıyla ilgilidir. Mihçioğlu, 'Modern Sanayide Beşeri Münasebetler' başlıklı doktora teziyle 17.1.1955 tarihinde İktisat Doktoru unvanını almıştır.

Böylece idare alanı, Fakülte'nin akademik işbölümü ve örgütlenmesinde ve kadro kararlarında açık bir biçimde yer edinmeye başlamıştır. 79 sayılı toplantının tutanağında da görüleceği üzere Profesörler Kurulu, *İdare Hukuku (Amme İdaresi) Kürsüsü* için 1 profesör, 2 doçent ve 2 asistan ihtiyacının olduğunu da karara bağlamıştır.

Amme idaresi alanında bir kürsü kurulması yönündeki girişimler 1955 yılında yeniden başlatılmıştır. 4.7.1955 tarih ve 34 sayılı Genel Kurul toplantısında, “2 *İdare Hukuku Kürsüsünden başka, bir de Amme İdare Kürsüsü ihdasına, kürsünün 'Amme İdaresi' ile 'İdarî Ameliyeler Tahlili' derslerini ihtiva etmesine*” karar verilmiştir.³¹

Benzer yönde bir karar 11.11.1955 tarih ve 112 sayılı Profesörler Kurulu toplantısında da alınmıştır: “*Amme İdaresi Kürsüsü'nün ihdasına ve keyfiyetin Senato'ya arzı kabul edilmiştir.*”

18.4.1956 tarih ve 35 sayılı Genel Kurul toplantısında alınan kararda 'Mevcut Kürsü ve Dersler Listesi'ne yer verilmiştir. Buna göre, Kurul, İdare Hukuku I ve İdare Hukuku II Kürsülerinin yanında, ayrı bir kürsü olarak Amme İdaresi Kürsüsü'ne ve bu kürsüye ait iki Amme İdaresi dersine de yer vermiştir. Ancak Senato bu yönde bir karar almadığı için kürsü kurulamamıştır.

31 Aynı Genel Kurul toplantısında akademik uzmanlaşmaya dayalı kürsü örgütlenmesi ve dersler ile ilgili bir noktaya dikkat çekilmiştir: “*Muhtelif kürsülerin ve bu kürsülere dahil derslerin veya müstakil derslerin, birbirlerinden duvarlarla ayrılmış kompartımanlar sayılmamasına, bu itibarla İdare Hukuku, Amme İdaresi, Siyasi İlimler, Amme Hukuku, Maliye, İktisat, Hukuk İlimleri genel terimleri içinde yer alıp da birbirleriyle konu ve muhteva ilişkisi olan türlü disiplinleri, öteden beri o kürsü dersi tedvir ile vazifeli elemanlardan başkalarının da okutması imkanının açık bulundurulmasına*” karar verilmiştir.

MEVCUD KURSİLERE BAĞLI DERSLER		
Kürsü	Bağlanan Dersler	Dersin Okutulduğu Sınıf
Amme İdaresi	Amme İdaresi Amme İdaresi	II. Sınıf İdari Şube (IV.)

1.6. (1957) Türkiye’de İlk Amme İdaresi Kürsüsü Kuruluyor

Yukarıda da belirtildiği üzere 1952-1957 yılları arasında SBF’nin kurullarında Amme İdaresi Kürsüsü kurulması yönünde çok sayıda karar alınmıştır. Bu süreçte İdare Hukuku Kürsülerinden biri amme idaresine tahsis edilmiş, amme idaresi alanında çalışmak üzere asistan alınmış, ders programlarına amme idaresiyle ilgili ders ve seminerler koyulmuştur. Bütün bunlar düşünüldüğünde amme idaresi alanının Mülkiye’nin akademik işbölümünde bir süredir *de facto* yer edindiği rahatlıkla söylenebilir.

Birkaç yıl süren girişimlerin sonucunda, Senato’nun 19.11.1957 tarih ve 304 sayılı toplantısında alınan karar ile **SBF’de ve Türkiye’de bir ilk olarak Amme İdaresi Kürsüsü akademik örgütlenmede yerini almıştır.** 21.11.1957 tarih ve 163 sayılı Profesörler Kurulu toplantısında “*yeni kurulan Amme İdaresi Kürsüsü’nün yönetimi için geçici olarak, Prof. Dr. T. B. Balta’nın görevlendirilmesine*” karar verilmiştir.

“Memuriyetlerin Sınıflandırılması” başlıklı doçentlik teziyle amme idaresi alanında Türkiye’de doçent unvanını alan ilk kişi olan Cemal Mihçioğlu³² SBF Amme İdaresi Kürsüsü’nün kurulmasından çok kısa bir süre sonra 29.11.1957’de bu Kürsü’ye doçent olarak atanacaktır.³³ Bir yıl sonra da “Bürokrasi ve Meseleleri” başlıklı doçentlik

32 Cemal Mihçioğlu’nun kendi sözlerinden doçentlik unvanını alma süreci: “16.10.1957 günü doçentlik tezim İstanbul’da toplanan jüriye onandığını öğrendim. Jürinin başkanı Tahsin Bekir Balta, öbür üyeleri Sıddık Sami Onar, Yavuz Abadan, Bedri Gürsoy, Fehmi Yavuz’dur. 15.11.1957’de İstanbul’da jüri önünde kollokyum ‘söyleşi-sınav’ını..., 19.11.1957’de de ‘Merkeziyet - Ademimerkeziyet’ konulu deneme dersimi verdim. Amfiyi merdivenlere dek dolduran yüzlerce öğrencinin destekleyici alkışlarıyla biten dersten sonra, aralarında görüşmek üzere ayrılan jüri kısa bir süre sonra geri gelmiş, Mülkiye’deki İdare Hukuku Kürsüsü’nün yanı sıra Amme İdaresi Kürsüsü’nün de yöneticisi olan Başkan Tahsin Bekir Balta, coşkudan titreyen sesiyle Türkiye’de ‘Amme İdaresi’ bilim dalında ilk doçentlik aşamasını kazandığımı bildirmiş, yine coşkudan titreyen eliyle elimi sıkıp beni kutlamıştı.” (Mihçioğlu, 1983: 18).

33 Profesörler Kurulu’nun 21.11.1957 tarih ve 163 sayılı toplantısında münhal bulunan Amme İdaresi Kürsüsü’ne alınacak olan eylemli doçent için oluşturulan komisyona, Kürsü Profesörü T. B. Balta’dan başka Bedri Gürsoy, Seha Meray, Yavuz Abadan ve Fehmi Yavuz seçilmişlerdir. Kurul’un 25.11.1957 tarih ve 164 sayılı toplantısında Dr. Cemal Mihçioğlu’nun kürsü eylemli doçentliğine seçilmesine karar verilmiştir.

tezini başarıyla vermiş olan Nermin Abadan 27.11.1958’de Amme İdaresi Kürsüsü’nün ikinci doçenti olarak atanacaktır.³⁴

1950’LERDE AMME İDARESİ KÜRSÜSÜ KADROSU³⁵ ve DERSLERİ³⁶

Tahsin Bekir Balta (İdare Hukuku Kürsü Profesörü)

1957-1963 Amme İdaresi Kürsü Profesörlüğü (Başkanlığı)

Kuruluş sürecinde çok önemli katkıları olan Balta, 1957’de kurulması sonrasında Amme İdaresi Kürsüsü’nün kürsü profesörlüğüne de atanmıştır. Balta, bu görevi 1963 yılına kadar sürdürmüştür.

Cemal A. Mihçioğlu (1957-1994)

1957 – Amme İdaresi Kürsüsü Doçenti

Nermin Abadan (1958-1965)

1958 – Amme İdaresi Kürsüsü Doçenti

LİSANS DERSLERİ³⁷

Amme İdaresi (II. Sınıf)	İdari Ameliyeler Tahlili
Amme İdaresi (IV. Sınıf)	Personel İdaresi
İdare’de Yeni Temayüller	İdarede Organizasyon ve Metod
Amme İdaresi Prensipleri	

34 1953’te “*Amme İdaresi sahasında çalışmak üzere İdare Hukuku Kürsüsü asistanlığına*” atanan Nermin Abadan, 30.11.1955’te Ankara Hukuk Fakültesi’nde tamamladığı ‘Efkârı Umumiye Mefhumu ve Tesir Sahaları’ başlıklı teziyle doktora derecesini almıştır. Doçentlik tezi 1957’de tamamladığı “Bürokrasi ve Meseleleri” başlıklı çalışmadır. 1959 yılında “Bürokrasi” adıyla SBF tarafından yayımlanan bu çalışma, Türkiye’de bu alandaki ilk ve önemli yayınlardan biridir.

35 Kadro listesine, 1950’li yıllarda SBF’de görevlendirilen ve idare alanıyla ilgili dersler veren yabancı akademisyenleri de dahil etmeliyiz. Örneğin: Albert L. Sturm, A. Gorvine, M. Dimock, L. Caldwell, E. Olsson, G. Heckscher, W. Larsen, L. Harvey.

36 Bu tabloda ve izleyen tablolarda öğretim elemanlarının kürsüye/anabilim dalına katılma ve kürsüden/anabilim dalından ayrılma tarihlerine yer verilmiştir. İsim sıralaması, katılma tarihlerine göre yapılmıştır.

37 1952-1957 yılları arasında, yabancı akademisyenlerin verdikleri amme idaresi alanındaki derslerde, Mümtaz Soysal, Nermin Abadan, Metin Kıratlı ve Cemal Mihçioğlu gibi farklı kürsülerden asistanlar da katkı sağlamışlardır.

1960'a gelindiğinde SBF'de³⁸ idare alanının akademik işbölümü ve örgütlenmedeki yeri şöyledir:³⁹

- ▶ Fakülte'nin üç uzmanlık sınıfından biri olarak *İdari Şube*,
- ▶ Profesörler Kurulu'na bağlı kürsülerden biri olarak *Amme İdaresi Kürsüsü*,⁴⁰

38 Şubat 1960'ta 5627 Sayılı Kanunun Kaldırılması ve Siyasal Bilgiler Okulu'nun Kurulmasına dair bir kanun teklifi (2/420) verilmiştir. Teklif ile, 1950'de Ankara Üniversitesi bünyesine dahil olan Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin, yeniden Maarif Vekâleti'ne bağlı bir yüksekokula dönüştürülmesi öngörülmektedir. SBF öğretim üyelerinden oluşan bir Komisyon "Siyasal Bilgiler Fakültesinin Okul Haline Getirilmesi Hakkında 10 Milletvekili Tarafından Hazırlanan Kanun Teklifi Gereğesinde Öne Sürülen Görüşlerin İncelenmesi" ve "Kanun Teklifinin İhlal Edeceği Haklar ve Doğuracağı Mahzurlar" başlıklı raporlar hazırlamıştır. Komisyon, bu teklifi SBF'yi cezalandırma girişimi olarak nitelendirmiştir. Kurumun neden Fakülte olarak kalması gerektiği konusunda gerekçelerini sıralayan Komisyon'un, SBF'nin ayırıcı özelliklerini sıralarken 'devlet bilimleri'ne vurgu yapmış olması dikkat çekmektedir: "*Öğretim elemanları kadroları ve eğitim programları açısından çok önemli gelişmeler kaydeden Fakülte, artık bir okul değildir. Devlet bilimleri sahasında eğitim-araştırma yapan yegane fakültedir.*" Komisyon raporlarına ve konuyla ilgili diğer görüşlere ulaşmak için bkz. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, I. Cild, s. 676*.

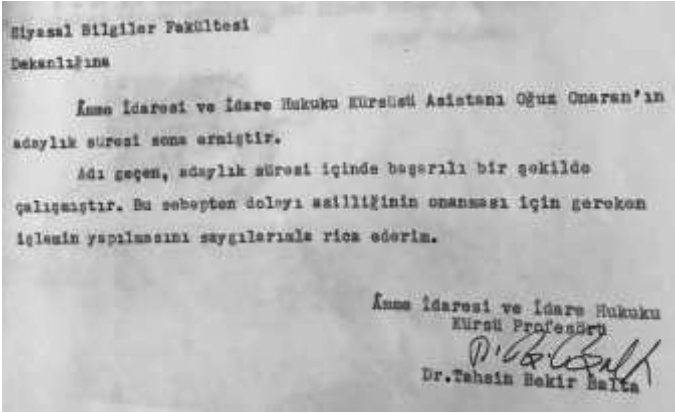
39 1950'lerde SBF'de idare alanı denildiğinde; 1953'te SBF 'vasıtasıyla' SBF'ye bağlı olarak kurulan, SBF binası içinde faaliyet gösteren, SBF Dekanı'nın genel müdürlük görevini yürüttüğü ve SBF öğretim üyelerinin akademik faaliyetlere katkı sağladığı Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi'ni de elbette anmak gerekir. Nitekim 1950'lerdeki SBF Genel Kurulu ve SBF Profesörler Kurulu toplantılarında TODAİE, birçok kez gündem maddesi olmuştur. Örn.: 2.5.1952 tarih ve 17 sayılı Genel Kurul toplantısı: "*Dekan Prof. Fadıl Hakkı Sur, Birleşmiş Milletlerin Türkiye'de ve Fakültemizde açmayı tasarladığı ve faaliyetleri Orta ve Yakın Doğu'yu da içine alacak olan İdari İlimler Enstitüsü hakkında geniş izahat vermiştir.*" 28.11.1952 tarih ve 64 sayılı Profesörler Kurulu toplantısı: "*Birleşmiş Milletler İdari İlimler Enstitüsü'nün kanun tasarısını hazırlamak üzere bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.*" 1951-52 yıllarındaki Kurul toplantılarında, kurulması öngörülen Enstitü genellikle "Birleşmiş Milletler Amme İdaresi/İdari İlimler Enstitüsü" şeklinde adlandırılmıştır. Enstitü'nün SBF'nin bir parçası olması gerektiğine dair birçok kez Kurul kararı alınmıştır. Öyle ki TODAİE kurulduktan sonra kurumun yasasına yönelik hazırlıklar sürerken dahi bu konu gündem maddesi olmaya devam etmiştir. Örneğin 21.10.1954 tarih ve 96 sayılı Profesörler Kurulu toplantısında, "*Enstitü bizimdir*", "*Enstitü %100 Fakültenin malıdır*", "*Enstitü, Fakülte ile sınımsız bağlarla bağlanmalıdır*" şeklindeki ifadeleriyle kurul üyeleri konu hakkındaki görüşlerini dile getirmişlerdir.

TODAİE'nin kuruluş sürecinde ve izleyen yıllarda SBF'nin etkisi, katkısı ve iki kurum arasındaki ilişkiler için bkz. Erkan Tural, *Türkiye'de Kamu Yönetimi Eğitiminin TODAİE Tarihi 1940-1990*, Ankara, TODAİE Yayını, 2014.

40 1958-1967 yılları arasındaki bazı resmi kayıtlarda (kurul kararları, Fakülte yazışmaları ve personel görevlendirmeleri gibi) '*Amme İdaresi ve İdare Hukuku Kürsüsü*' şeklinde bir ifade görülmektedir. Bu ifadeye ilk olarak 18.12.1958 tarih ve 187 sayılı Profesörler Kurulu toplantısındaki, "*Doç. Dr. Nermin Abadan'dan boşalan Amme İdaresi ve İdare Hukuku asistanlık kadrosunun Anayasa Kürsüsü'ne tahsisi*" kararında rastlanmıştır.

- ▶ SBF Siyasi İlimler Doktora Programı içinde *Siyasi ve İdari İlimler Bölümü*
- ▶ SBF bünyesinde tüzel kişiliğe sahip bir akademik birim olarak *İdari İlimler Enstitüsü*.

1960'larda akademik örgütlenmenin ve programların geliştirilmesi ve yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalar yapmak üzere bazı komisyonlar oluşturulmuştur. Örneğin Aren Komisyonu (1964), Köklü Komisyonu (1965) ve Meray Komisyonu (1966).⁴¹ Bu komisyonlarda idare alanına yönelik bazı öneriler de gündeme getirilmiştir.⁴²

Yine Oğuz Onaran'ın 14.12.1961 tarihli ilk atama kararında kadrosu 'Amme İdaresi ve İdare Hukuku Kürsüsü Asistanlığı' olarak geçmektedir. 1967 yılına dek Onaran'ın bütün atama yazılarında ve kendi dilekçeleri dahil yazışmalarda bu kullanımı görmekteyiz. Yine, 7.12.1962 tarihli dilekçesinde Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta kendi unvanını 'Amme İdaresi ve İdare Hukuku Kürsü Profesörü' olarak yazmıştır. O tarihlerde idare hukuku ile amme idaresi alanlarında ayrı birer kürsü olduğu halde farklı kaynaklarda rastladığımız bu kullanımın nedenine dair bir bilgiye ulaşamamıştır.

41 Prof. Dr. Seha L. Meray, Prof. Dr. Cemal Mihçioğlu, Prof. Dr. Besim Üstünel, Doç. Dr. Nermin Abadan, Doç. Dr. Tuncer Bulutay'dan oluşan Meray Komisyonu, "Siyasal Bilgiler Fakültesi Ders Programları Komisyonu Raporu" başlığını taşıyan çalışmasını 29.1.1966 tarihinde AÜ SBF Dekanlığı'na sunmuştur.

42 Bu Komisyon raporlarında önceki yıllardaki bazı komisyonlara da gönderme yapılmaktadır. Örneğin: Savcı Komisyonu (1957), Üstünel Komisyonu (1960) ve Bilge Komisyonu (1961). Bu komisyonların raporlarına ulaşamamıştır.

1.7. (1966) İdari Şube İçinde 'İdari İlimler' ve 'Siyasi İlimler' Mansiyonlarının Oluşturulması Önerisi

Aren Komisyonu (1964) ve Köklü Komisyonu'nda (1965), alt uzmanlık alanlarının oluşturulmasına yönelik olarak *Mansiyon Sistemi* gündeme gelmiş, İdari Şube içinde, İdare Mansiyonu ve Siyasi İlimler Mansiyonu kurulması önerilmiştir.

Aren Komisyonu önerinin gerekçesinde, ayrı birer uzmanlık alanı olan 'siyasi ilim' ve 'idari ilim'in daha da derinleşme ihtiyacını vurgulamaktadır:⁴³

"Siyasi ilimlerde sosyal ilimlere doğru gidişin beraberinde getirdiği iki netice "siyasi ilim" branşının bir özel kol olarak kendini idrak etmeğe ve yeni bir hüviyet kazanmaya başlamasıdır. Bu itibarla siyasi ilim ile idari ilim arasında eskiden mevcut olan aynıyet ortadan kalkmaktadır. Bu da Fakülte programına siyasi ilim ihtisasını temin edecek bir eğitim tarzının, bir dersler muhassalasının, ayrı bir birim olarak teşekkül ettirilmesi meselesini karşımıza çıkarmaktadır."

"Tıpkı siyasi ilimler kendini idrak yolunda olduğu gibi idari ilimler de aynı şekilde gittikçe daha derin ve farklı bir formasyon gerektiren bir istikamete doğru gitmektedir. Bu itibarla gerek 'sosyal ilim'e doğru gidiş olsun, gerek idari ilimlerin alanının derinleşmesi olsun, her iki yönden Siyasal Bilgiler Fakültesinde okunan bu konularda bir derinleşmeye gitme zarureti hasıl olmuştur."

Aren Komisyonu'nun mansiyonlar oluşturulması önerisine Meray Komisyonu'ndan itiraz gelmiştir. Amme İdaresi Kürsüsü'nün başkanı olan Prof. Dr. Cemal Mıhçıoğlu'nun da üyesi olduğu Meray Komisyonu, 'idari ilimler' ile 'siyasi ilimler' alanlarının birbirinden ayrılarak eğitim-öğretim faaliyetlerini İdari Şube içinde ayrı mansiyonlar halinde sürdürmesi görüşüne karşı çıkmıştır:

"Komisyonumuz, Aren Komisyonunun (mansiyon) gerekçesinde gerçek bir yön görmekte beraber, bu oluşmakta olan gidişin Fakültemiz programında ve bu safhada ayrı bir uzmanlaşma alanını gerektirecek kadar da gelişmiş olacağı görüşüne pek katılmamaktadır."

"Komisyonumuz ayrıca 'siyasi ilimler' ile 'idari ilimler' arasındaki aynılığın, gerçek bir kesinlikle tüm olarak ortadan kalkmış bulunacağı görüşüne katılmakta güçlükle karşılaşmıştır. Aynılıktan söz edilemeye bile idarenin siyasal bilimlerle beslenen yönü olduğu gibi, siyasetin de idare bilimlerinden kopması söz konusu olamaz."

Meray Komisyonu, mansiyon sistemi yerine İdari Şube'nin programına yeni koyulacak seçimlik derslerle uzmanlaşma ihtiyacının karşılanabileceği görüşünü ortaya koymuştur.⁴⁴

1.8. (1966) Yeni Şube Oluşturulması Önerileri

7.1.1965 tarih ve 96 sayılı Genel Kurul toplantısında "uzmanlaşma imkanlarının yaratılması" amacıyla Fakülte'de yeni bir uzmanlık sınıfı olarak 'Siyasal Bilimler

⁴³ Meray Komisyonu Raporu, s. 16-17'den alınmıştır.

⁴⁴ A.g.e., s. 17.

Şubesi’nin açılması önerisi gündeme gelmiştir. Bu öneri, Meray Komisyonu tarafından da tartışılmıştır. Komisyon, ‘Siyasal Bilimler Şubesi’ adıyla yeni bir şube kurmak yerine, ‘İdari Şube’nin adının değiştirilmesini önermiştir. ‘İdare ve Siyaset Bilimleri Şubesi’ adı altında tek bir bölümde seçimlik ders sisteminin benimsenmesiyle farklı uzmanlık ihtiyaçlarının karşılanmasının mümkün olabileceğini savunmuştur.⁴⁵ İdari Şube’den ayrı bir ‘Siyasal Bilimler Şubesi’nin açılması önerisi Fakülte’nin ilgili kurullarında da kabul görmemiştir.

Komisyonların ‘İşletmecilik Şubesi açılması’ önerisi ise 1966 Lisans Öğretim ve Sınav Yönetmeliği ile yaşama geçmiştir. İşletmecilik Şubesi programına idare alanıyla ilgili Personel İdaresi, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Örgüt ve Yöntem adlı dersler koyulmuştur.

1.9. (1966) İdari Şube, ‘Siyaset ve İdare Bilimleri Bölümü’ne Dönüşüyor

Meray Komisyonu Raporu’nda gündeme getirilen ‘şube adının değiştirilmesi’ ve ‘seçimlik dersler’ ile ilgili öneriler ilgili kurullarda kabul görmüştür. 28.5.1966 tarih ve 127 sayılı Genel Kurul toplantısında ‘İdari Şube’ adının ‘Siyaset ve İdare Bilimleri Bölümü’ olarak değiştirilmesine oyçokluğuyla karar verilmiştir.⁴⁶ Aynı toplantıda bölümlerin zorunlu ve seçimlik dersleri de belirlenmiştir.⁴⁷ 6.7.1966 tarihli RG’de yayımlanan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Lisans Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nde uzmanlık sınıflarından biri olarak Siyaset ve İdare Bilimleri Bölümü sayılmıştır.⁴⁸

Bölüm adlandırma tercihi açısından birkaç nokta dikkati çekmektedir: 1) Fakülte akademik işbölümünde şubeleşmenin getirildiği 1913’ten itibaren uzmanlık sınıfı “İdari” olarak tanımlanmışken bu değişiklik ile ‘Siyaset ve İdare’ halini almış, uzmanlık alanının kapsamı genişletilmiştir. 2) Bölüm adlandırmasında alan ile ilgili tanımlamada sözcüğün sıfat hali değil (idari), isim hali (idare) tercih edilmiştir. 3) Fakülte’nin ‘İktisat’, ‘İşletmecilik’, ‘Uluslararası İlişkiler’ adlarını taşıyan diğer bölümlerinden farklı olarak Bölümün adında “bilim” sözcüğüne yer verilmiştir. 4) Bu adlandırma tercihiyle Mülkiye’de idare, doktora programlarından sonra lisans programlarında da bir bilim alanı olarak nitelenmiştir.

45 *A.g.e.*, s. 17.

46 Aynı Genel Kurul toplantısında “*programlardaki bütün ‘siyasi’ terimlerinin Fakültenin adına uygun şekilde, ‘siyasal’ olarak değiştirilmesine oyçokluğuyla karar verilmiştir*”.

47 Siyaset ve İdare Bilimleri Bölümü 3. sınıfı için belirlenen seçimlik dersler arasında idare alanıyla ilgili bir ders bulunmamaktadır. 4. sınıf seçimlik dersler arasında ise Örgüt ve Yöntem adlı bir ders yer almaktadır. İdare Hukuku Kürsüsü’ne ait Türk İdare Tarihi adlı ders de seçimlik yapılmış ve 4. sınıf seçimlik dersler arasında sayılmıştır.

48 1966 Yönetmeliği’nde bazı değişiklikler yapan 1967 Yönetmeliği’nde (26.5.1967 tarihli RG) de ‘Siyaset ve İdare Bilimleri’ adı aynen benimsenmiştir.

1.10. (1966-1967) Dil Tercihi Nedeniyle Kürsü ve Ders Adlarında Değişiklik: Amme İdaresinden Kamu Yönetimi ve Yönetim Bilimine

Dilde özleşme ile ilgili çok sayıda çalışma yapan Prof. Dr. Cemal Mıhçıoğlu 1966 yılından itibaren akademik örgütlenme ve ders programlarında bazı adlandırma değişiklikleri önermiştir.⁴⁹ Bunlar ilgili kurullarca kabul edilmiş, Yönetmelik düzenlemelerinde de yerini almıştır.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SENATO KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi	: 27/06/1967
Toplantı Sayısı	: 544
Karar Sayısı	: 3569

3569- Siyasal Bilgiler Fakültesinde bazı kürsülerin adlarının değiştirilmesi, bazı kürsülerin birleştirilmesi, yeni bazı kürsülerin kurulması ve bir kürsünün kaldırılması hususunda ilgili Fakülte Dekanlığının 3.5.1967 tarih ve 655 sayılı yazısına bağlı Profesörler Kurulu kararı ile yapılan teklif aşağıda gösterildiği şekilde uygun görüldü:

Adları Değiştirilen Kürsüler

<u>Eski Adı</u>	<u>Yeni Adı</u>
Amme İdaresi Kürsüsü	Kamu Yönetimi Kürsüsü
Devlet Nazariyeleri ve Siyasal Hukuk Kürsüsü	Siyasal Teoriler Kürsüsü
Umumi İktisat Kürsüsü	İktisat Teorisi Kürsüsü
İktisadi Siyaset Kürsüsü	İktisat Politikası Kürsüsü
İktisat Tarihi ve İktisadi Doktrinler Tarihi Kürsüsü	İktisat Tarihi ve İktisadi Düşünceler Kürsüsü

49 Mıhçıoğlu, bir çalışmasında amme idaresi yerine kamu yönetimi sözcüğü tercihiyle ilgili olarak şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bir bilim dalının, bir eylem alanının adı olarak “Kamu Yönetimi” sözünü ilk kez bu yapının kapağında kullandım. O yıllarda dilimizde ‘kamu’ da ‘yönetim’ de vardı, ancak ‘amme idaresi’ yerine ‘kamu yönetimi’ sözünün kullanılması bir bakıma yüreklilik işiydi. Birçok kimseler kendilerini “kamu yönetimi” sözüne ancak “kamu idaresi” sözünü bir süre kullandıktan sonra alıştırdılar”. Bkz. Cemal Mıhçıoğlu, *Özkaynakça*, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1983, s. 43.

Örneğin:

- *Lisans programındaki (II. sınıf) Amme İdaresi adlı dersin adı, 1966 AÜ SBF Lisans Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nde Yönetim Bilimi olarak değiştirilmiştir.*
- *12.4.1967 tarih ve 409 sayılı Profesörler Kurulu toplantısında alınan kararla Amme İdaresi Kürsüsü’nün adının Kamu Yönetimi Kürsüsü olarak değiştirilmesi teklif edilmiş, Senato’nun 27.6.1967 tarih ve 544 sayılı toplantısında da bu teklif uygun görülmüştür.⁵⁰*

Mihçioğlu’nun TODAİE Genel Müdürü olduğu dönemde yayımlanmaya başlayan Amme İdaresi Bülteni’nin 14. sayısında (Ekim 1967) “*Türk Üniversitelerinde Kurulan İlk Kamu Yönetimi Kürsüsü*” başlıklı Mihçioğlu tarafından kaleme alınan yazıda da ad değişikliğinin gerekçesine yer verilmiştir.

Bu dönemdeki ad değişikliklerinde amme idaresi sözcüklerinin bazı yerlerde kamu yönetimi (örneğin kürsünün adında) bazı yerlerde ise yönetim bilimi (örneğin lisans derslerinde) olarak karşılandığı dikkat çekmektedir.

50 Senato aynı toplantıda SBF’deki Maliye, İdare Hukuku ve Medeni Hukuk alanlarının her birinde 2 olan kürsü sayısını kürsüleri birleştirmek suretiyle 1’e indirmiştir. Böylece kürsü sayısı 16’ya düşmüştür.

1960'LARDA AMME İDARESİ/KAMU YÖNETİMİ KÜRSÜSÜ KADROSU ve DERSLERİ

Cemal A. Mihçioğlu (1957-1994)

1963 – Amme İdaresi Kürsüsü Profesörlüğü (Türkiye’de bu alanda ilk)

Nermin Abadan (1958-1965)

1965 - Anayasa Hukuku Kürsüsü’ne geçmiştir.⁵¹

H. Oğuz Onaran (1961-2002)

1961 – Amme İdaresi Kürsüsü asistanlığı

S. Kurthan Fişek (1966-1983) (2001-2009)

1966 – Amme İdaresi Kürsüsü asistanlığı

LİSANS DERSLERİ⁵²

Amme İdaresi⁵³ / Yönetim Bilimi (II. Sınıf)

Örgüt ve Yöntem

Amme İdaresi / Yönetim Bilimi (IV. Sınıf) (Personel Konuları)⁵⁴

İdari Ameliyeler Tahlili⁵⁵

51 10.12.1964 tarih ve 345 sayılı Profesörler Kurulu toplantısında “*Amme İdaresi Kürsüsü profesörlüğü için Fakülte doçentlerinden Dr. Nermin Abadan’ın aday gösterilmesine*” karar verilmiştir. N. Abadan kadroya başvuru yapmıştır, komisyon değerlendirmesi birkaç ay sürmüş ancak süreç tamamlanamamıştır. N. Abadan’ın kendi müracaatı ve Anayasa Hukuku Profesörü B. Savcı’nın teklifi üzerine 1.4.1965 tarih ve 353 sayılı toplantısında Profesörler Kurulu, N. Abadan’ın Amme İdaresi Kürsüsü’nden Anayasa Hukuku Kürsüsü’ne geçişine karar vermiştir. Sürece ve kürsüdeki çalışma yıllarına ilişkin Abadan’ın kendi değerlendirmeleri için bkz. Nermin Abadan-Unat, “Türkiye’de Politik İklim, Siyaset Bilimi Alanında Angaje Olmayan Çalışmaları Neredeyse İmkansız Kılıyor” (N. Abadan Unat İle Söyleşi), *İÜ SBF Dergisi*, No: 40, 2009, s. 31-41.

52 29.1.1966 tarihli Meray Komisyonu Raporu’nda İdare ve Siyaset Bilimleri programına mevcut derslerin yanında ‘Devletin İdari Teşkilatlanması’ (zorunlu) adlı bir dersin koyulması da önerilmiştir. Komisyon’un gerekçesi şöyledir: “*Uygulanmakta olan programda İdari Şube 3. sınıfta Amme İdaresi dersi yoktur. Aren komisyonu bu bölüm için, sınıf göstermeden Amme İdaresi dersi öngörmektedir. Komisyonumuz bu sınıf için bir Amme İdaresi dersi yerine Devletin İdari Teşkilatlanması dersi koymayı uygun bulmuştur. Böyle bir derste Temel Öğretim II’de çok az değinilen teşkilat Türkiye bakımından ele alınacak, devletin idari teşkilatlanmasına hakim olan ilkeler, Türk idare teşkilatının genel görünüşü, tarihçesi, merkez teşkilatı, merkezdeki ortak kuruluşlar, merkezdeki danışma ve denetleme kuruluşları, merkezin taşra teşkilatı, mahalli idareler, özerk kurumlar, kamu kurumu niteliğindeki meslek teşekkülleri, iktisadi devlet teşekkülleri, karma ortaklıklar ele alınacaktır. Böylece İdare Hukuku programı da bir yandan hafifletilmiş, diğer yandan tamamlanmış olacaktır. Komisyonumuz bu dersin zorunlu ve haftada 2 saat olmasını öngörmektedir*”

53 29.1.1966 tarihli Meray Komisyonu Raporu’nda mevcut programda yer alan Amme İdaresi adlı dersin devam etmesine ilişkin şöyle bir gerekçe sunulmuştur: “*...Kamu politikasının uygulanmasına olduğu kadar, hazırlanmasında da önemli bir oynayan idare sürecinin belli başlı unsurları hakkında genel ve temel bilgi vermek, Fakültemizin amaçlarına da uygun düşmektedir. Bu bakımdan Amme İdaresi dersinin II. sınıfa zorunlu bir ders olarak konulması komisyonumuzca yerindedir.*”

Komisyon’un sunduğu gerekçede dikkat çeken bir nokta henüz bu yıllarda Türkçe alanyazında pek rastlamadığımız “**kamu politikası**” sözcüğüne yer verilmiş olmasıdır.

54 Personel İdaresi adlı ders İşletmecilik Şubesi’ne verilmektedir.

55 29.1.1966 tarihli Meray Komisyonu Raporu’nda ‘İdari Ameliyeler Tahlili’ ve ‘Örgüt ve

1.11. (1973) 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu Sonrasında Akademik Örgütlenme

12 Mart 1971 askeri muhtırasının ardından üniversite sisteminde de bazı değişiklikler yapılmıştır. Anayasa’daki ilgili hükümler değiştirilerek üniversitelerin özerkliği sınırlandırılmış, özerk kürsü sistemine dayanan 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu’nun yerine 20.6.1973 tarih ve 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu çıkarılmıştır.⁵⁶

1750 sayılı Üniversiteler Kanunu’nun ‘Üniversite içinde çalışma ve denetim çalışma birimleri’ başlığı altındaki 37. maddesinde bölümler de kürsüler gibi akademik örgütlenmenin bir parçası haline getirilmiştir. Hatta aynı maddede “*yeni kurulacak üniversiteler tercihen bölüm esasına göre düzenlenir*” hükmüne yer verilerek suretiyle izleyen yıllarda getirilecek olan bölüm temelli akademik yapılanmanın da ilk adımları atılmıştır.⁵⁷ Kanun, fakültelerin, akademik örgütlenmede, “bölüm veya kürsü” ya da “bölüm ve kürsü”⁵⁸ sistemlerinden birini tercih edebilmelerine imkan tanımıştır. Buna göre, fakülte kurulunun üçte iki çoğunluğunun teklifi ve senato kararıyla fakülteler, önceki yıllarda olduğu gibi bölüm ve kürsülerin birlikte var olduğu bir yapılanmayı benimseyebilecekleri gibi ‘sadece bölüm’ ya da ‘sadece kürsü’ yapılanmasını da tercih edebileceklerdir.

20.1.1974 tarihli Ankara Üniversitesi Bölüm Kürsü Enstitü ve Diğer Birimlerinin Çalışmaları ve Yönetim Şekilleri Hakkında Yönetmelik’in “Kürsü ve Bölüm Sistemleri” başlıklı 2. maddesinde de bu konu düzenlenmiştir. 1974 Yönetmeliği ve bu

Yöntem’ adlı dersler ile ilgili öneri gerekçesi şöyledir: “Uygulanmakta olan programda bu ders İdari Şube son sınıfta haftada 1 saattir. 1961’de Talas, Savcı, Köklü, Arık, Gürsoy, Bilge ve Unat, Üstünel’den oluşan Komisyon bu dersi kaldırmayı öngörmüştür. Bilge ve Köklü Komisyonu programlarına böyle bir ders koymamışlardır. Prof. Mihçioğlu, Komisyonumuza yazısında bu dersin İdarenin İslahı ve Rasyonel Hale Getirilmesi şeklinde ele alınarak daha geniş bir muhteva ile okutulmasını teklif etmektedir. Prof. Mihçioğlu bu amaçla Örgüt ve Yöntem adında yeni bir ders öngörmekte ve bu dersin muhteva fihristini de vermektedir. Bu ders Organization and Method konusunu ele almış olacaktır. Komisyonumuz bu teklifleri ve sunulan ders muhteva fihristini inceledikten sonra Örgüt ve Yöntem dersinin İdare ve Siyaset Bilimleri Bölümü son sınıf programına seçimlik ve haftada 2 saatlik bir ders olarak konmasını uygun görmüştür.”

56 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu’nun çıkarılmasından kısa bir süre sonra AÜ SBF Lisans Yönetmeliği’nde değişiklik yapan 10.8.1973 tarihli bir Yönetmelik çıkarılmıştır. Fakülte’nin bölümleri arasında Siyaset ve İdare Bilimleri Bölümü’ne yer veren bu Yönetmelik akademik örgütlenmede bir değişiklik getirmemiştir.

57 Alman sisteminden Amerikan sistemine geçişin de ilk adımlarını oluşturan bu değişiklikler sadece birim tercihleri açısından sonuç doğurmamış, aynı zamanda YÖK sistemiyle kurulacak olan merkezîyetçi akademik örgütlenmenin de temellerini oluşturmuştur. Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, s. 293, 340.

58 1750 sayılı Kanun’a göre, “Kürsü, aynı alanda veya birbirine çok yakın alanlardaki bilim dallarında oluşan bir çalışma birimidir. Bir fakültede aynı adı taşıyan, aynı ihtisas dalında öğretim ve araştırma yapan birden fazla kürsü bulunmaz.” Yine aynı maddede bölüm ise, “bir dalın belli disiplinlerini bir araya toplayan bir eğitim ve öğretim birimi” şeklinde tanımlanmıştır.

Yönetmelik'te değişiklik yapan 26.5.1977 tarihli Yönetmelik ile kürsülerin kararları üzerinde bölüm kurullarına önemli yetkiler verilmiş, bölümler güçlendirilmiştir.

1.12. (1974) Kürsü Sisteminin Benimsenmesi

1973 Üniversiteler Kanunu'nun belirlediği çerçevede akademik örgütlenme/sistem tercihini belirlemek üzere toplanan SBF Fakülte Kurulu'nun⁵⁹ 7.3.1974 tarih ve 12 sayılı toplantı karar tutanağında şu ifadelere yer verilmiştir:

“Üniversiteler Kanunu'nun 37. maddesinde öngörülen çalışma ve denetim birimleri (kürsü ve bölüm sistemleri) konusunda Fakültemizce tutulacak yolun saptanması için konu üzerinde biraz daha düşünmeye olanak verilmesine karar verildi.”

14.3.1974 tarih ve 13 sayılı Fakülte Kurulu toplantısında sistem tercihiyle ilgili alınan karar ise şöyledir:

“Kürsü ve bölüm sistemlerinden hangisinin istendiği hususunu saptamak üzere oylamaya geçildi. Kapalı olarak oy kullanan 47 mevcudun 33'ü Kürsü, 10'u Kürsü + Bölüm ve 4'ü de boş kullanmışlardır. Böylece istenen 2/3'lik çoğunlukla Kürsü Sisteminin benimsenmesine karar verilmiştir.”

SBF Fakülte Kurulu'nun özerk kürsü sisteminin devamına ilişkin kararı, 9.4.1974 tarih ve 478 sayılı Senato kararıyla da uygun bulunmuştur.

‘Sadece Kürsü Sistemi’nin olmasını tercih eden Fakülte Kurulu, 11.4.1974 tarih ve 15 sayılı toplantısında, içinde Kamu Yönetimi Kürsüsü'nün de bulunduğu 23 kürsüyü oy birliği ile belirlemiştir. Senato, 30.4.1974'teki toplantısında “kürsü sistemi ile çalışması kabul edilen SBF'deki kürsüleri” uygun bulmuştur.

59 1750 sayılı Kanun ile Profesörler Kurulu'nun yerini Fakülte Kurulu almıştır.

Senato Kararları		
Tipleri Sıra	Karar Sıra	Karar Tarihi
33	507-508	30.4.1974
Buvelce Kurulmuş Hürrelerde hiçbir değişiklik olmadıkça, Coğrafya Bilimi Hürreleri kaldırıldı ve 4074 sayılı yasa ile değiştirilen hürrelerle ilgili karar verildi. 1. Anayasa Hukuku Hürreli 2. Ceza Hukuku Hürreli 3. Devletler Hukuku Hürreli 4. Devletler Hukuku Hürreli 5. İdare Hukuku Hürreli 6. İktisat Politikası Hürreli 7. İktisadi Değişmeler Tarihi ve İktisat Tarihi Hürreli 8. İktisat Teorisi Hürreli 9. İstatistik ve Ekonometri Hürreli 10. İktisat İktisadi ve İktisadi Hürreli 11. Kamu Yönetimi Hürreli 12. Maliye Hürreli 13. Nedeni Hukuk Hürreli 14. Siyasal Davranış Hürreli 15. Siyasal Teoriler Hürreli 16. Siyasal Tarih Hürreli 17. Sosyal Siyaset ve İş Hukuku Hürreli 18. Sosyoloji Hürreli 19. Şehirleşme Hürreli 20. Ticaret Hukuku Hürreli 21. Türk Siyasal Kaynak Hürreli 22. Uluslararası İktisat ve İktisadi Değişmeler Hürreli 23. Uluslararası Değişmeler Hürreli		

17.10.1975'te çıkarılan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Lisans Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uzmanlık sınıflarında (bölüm) bir değişiklik yapmamıştır. 4 bölümden biri olarak Siyaset ve İdare Bilimleri Bölümü varlığını sürdürmüştür.

SBF bu dönemde akademik örgütlenmede 1973 Üniversiteler Kanunu tarafından getirilen bölüm-kürsü yapılanmasını benimsememiş, önceki yıllarda olduğu gibi bölümlere, akademik işbölümünün bir parçası olarak (uzmanlık sınıfı) yer vermeye devam etmiştir.

1.13. (1978) Mülkiye Üniversitesi Kurulması Yönündeki Girişimler

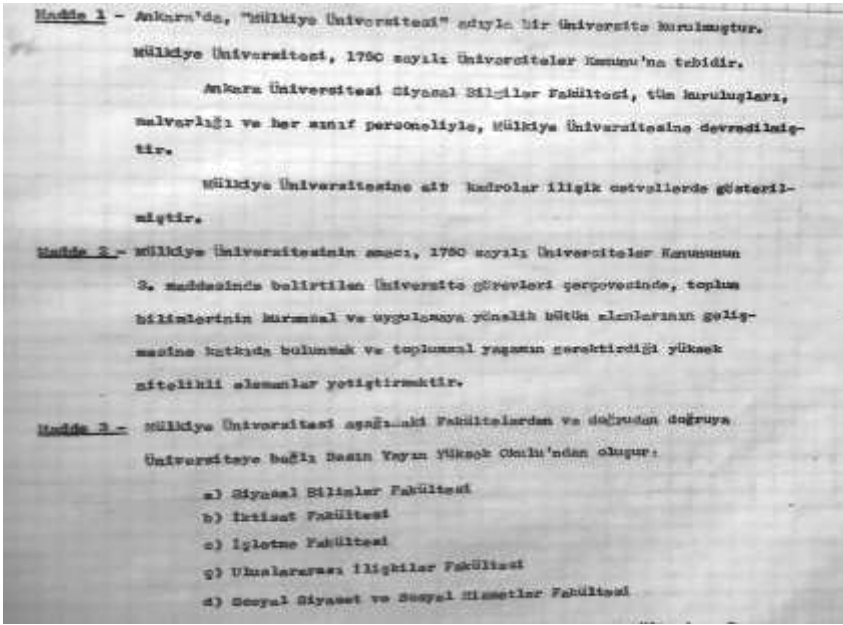
Mülkiyeliler Birliği Dergisi'nin Aralık 1976 sayısında "uzman kişileri yetiştirme" konusunda yaşanan sorunların *tek çözümü olarak Siyasal Bilgiler Üniversitesi'nin kurulması* önerilmiştir.⁶⁰

60 *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Sayı 45, s. 32-33'ten aktaran Murat Baskıcı *Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesine 150 Yılı Kronolojisi*, 2009, s. 32.

Öneride üniversitenin beş fakültesinden birinin adının *Yönetim Bilimleri Fakültesi* olması dikkat çekicidir.⁶¹

SBF'yi üniversiteye dönüştürme önerisi 1977 ve 78'de Fakülte Kurulu'nda ve bu Kurul tarafından oluşturulan komisyonlarda tartışılmıştır. Kurumun akademik örgütlenmesini bütünüyle değiştirecek nitelikte olan bu öneri Fakülte Kurulu'nun 13.4.1978 tarih ve 201 sayılı toplantısında oylanmış, 28 olumlu, 6 olumsuz ve 2 çekimser oy ile benimsenmiştir.⁶² Bu ilke kararından sonra oluşturulan komisyonlar konuyla ilgili raporlar hazırlamıştır. Fakülte Kurulu'nun 6.7.1978 tarih ve 213 sayılı toplantısında bu konu yeniden gündeme alınmış, 11 sayılı karar ile "*Mülkiye Üniversitesi Kanun Tasarısı ve Gerekçesi aşağıda olduğu şekliyle kabul edilmiştir.*"

*Mülkiye Üniversitesi Kanun Tasarısı*⁶³

61 Diğer fakülteler: Ekonomik Bilimler Fakültesi, İşletme Fakültesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, Basın Yayın Fakültesi.

62 Prof. Dr. Ruşen Keleş, SBF'nin Mülkiye Üniversitesi'ne dönüştürülmesi durumunda tıp, ziraat gibi teknik alanlarda da fakültelerin açılacağı, bunun da kurumu varlık nedeninden uzaklaştıracağı gerekçesiyle Kurul kararına şerh koymuştur.

63 Madde 1 Gerekçe: "*Üniversite aşamasına geçilirken, kurumun asli adı olan ve kamu bilincinde sürekli olarak yaşamını sürdürmüş bulunan Mülkiye adına dönmek uygun görülmüştür. Böylece kurumun sürekliliği, geçmişinin kendisine yüklediği kamuya hizmet bilinci vurgulanmış olmaktadır.*"

Madde 3 Gerekçe: "*..Kaynaşık yapılı bir Üniversite içinde, türlü fakültelere yayılmış bir eğitim, hem bu gücün tümüyle ülke hizmetine verilmesine, hem şube geleneğinin gereği olan çok yönlülük içinde uzmanlaşmaya olanak verecektir.*"

1970’LERDE KAMU YÖNETİMİ KÜRSÜSÜ KADROSU ve DERSLERİ

Cemal A. Mihçioğlu (1957 – 1994)

H. Oğuz Onaran (1961-2002)

S. Kurthan Fişek (1966-1983) (2001-2009)

Cüneyt Akalın (1970-1972)

1970 - Asistan

Ali Erkan Eke (1973-1980)

1973 – Asistan

İhsan Sami Garan (1976-1983)

1976 - Asistan

Lisans Dersleri

Yönetim Bilimi

Yönetim Teknolojisi⁶⁴

Yönetim Bilimi - II

Akçalı Yönetim (Seminer)

Yönetim Bilimi - III

Kamu Yönetimi Sorunları (Seminer)

Kamusal İlişkiler

Yönetim Sorunları (Seminer)

Örgüt ve Yöntem

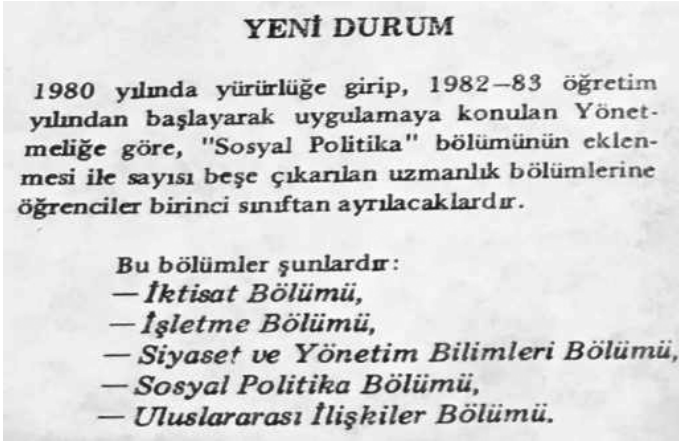
Kamu Yönetimi (Seminer)

1.14. (1980) Bölüm Adı ‘Siyaset ve Yönetim Bilimleri’ Olarak Değiştiriliyor

Daha önce de belirtildiği üzere ‘amme idaresi’ sözcüğü, 1966 ve 1967’de kürsünün adında kamu yönetimi, derslerin adında da yönetim bilimi olarak değiştirilmiştir. Bununla birlikte bölüm adlandırmasında ‘idare’ sözcüğü 1980’e dek varlığını korumuştur.

64 Cemal Mihçioğlu, 1977-78’de ders programına giren Yönetim ve Teknoloji adlı dersten önce de teknoloji ile ilgili dersler önermiştir. Örneğin 2.9.1971’de AÜ SBF Dekanlığı’na “Öğretim Programına Elektronik Bilgi İşleme Konusunda Bir Ders İlavesi Hakkında İnceleme” başlıklı sunduğu raporda Mihçioğlu, 1971-1972 öğretim yılı İktisat ve Maliye Şubesi ile İşletmecilik Şubesi son sınıflarında *Computer* adı altında okutulan seçimlik dersin adının ve içeriğinin değiştirilmesini, yönetim-örgüt alanına önemli katkılar sağlayacak olması nedeniyle Elektronik Bilgi İşleme adıyla seçmeli dersin SBF programında yer alması gerekliliğini ve bu alan için bir kadro tahsisinin yerinde olacağını dile getirmiştir.

Bu yıllarda Kamu Yönetimi Kürsüsü’nün teknoloji konusuna olan ilgisi başka faaliyetlerde de görülmektedir: “24.3.1977 tarih ve 158 sayılı *Fakülte Kurulu toplantısında, 17-30 Nisan 1977 tarihleri arasında IBM tarafından düzenlenen ‘Kamu Yönetiminde Bilgişlem’ konulu inceleme gezisine katılmak üzere SBF Kamu Yönetimi Kürsüsü asistanı Dr. Ali Erkan Eke seçilmiştir.*”

16.5.1980'de çıkarılan AÜ SBF Lisans Öğretim ve Sınav Yönetmeliği ile 'Siyaset ve İdare Bilimleri Bölümü'nün adı, 'Siyaset ve Yönetim Bilimleri'ne dönüştürülmüştür.⁶⁵

YÖK sistemine geçilmeden önce 1981 yılı itibarıyla SBF akademik örgütlenmesinde idare alanının varlığı şöyledir:

- ▶ Fakülte'nin 5 bölümünden biri olarak *Siyaset ve Yönetim Bilimleri Bölümü*
- ▶ Kürsülerden biri olarak *Kamu Yönetimi Kürsüsü*
- ▶ Lisansüstü düzeyde SBF Siyasal Bilimler Alanı'nda *Yönetim Bilimi Dalı*
- ▶ SBF bünyesinde tüzel kişiliğe sahip bir akademik birim olarak *İdari İlimler Enstitüsü*.

65 Yönetmeliğin Ek'inde Siyaset ve Yönetim Bilimleri Bölümü Lisans Ders Programı'na da yer verilmiştir. Bununla birlikte bu dönemde resmi yazışmalarda ve Fakülte Kurulu kararlarında bölüm adının Siyaset ve İdare Bilimleri olarak kullanılmaya devam ettiği de görülmektedir. Örneğin 5.11.1981 tarih ve 331 sayılı toplantı, 7.1.1982 tarih ve 82-1 sayılı toplantı. Ayrıca SBF Öğrenci İşleri Müdürlüğü'nden alınan bilgiye göre 'Siyaset ve Yönetim Bilimleri' bölümü mezun öğrenci bulunmamaktadır. 1980-1982 yılları arasındaki kayıtlarda mezun olunan bölüm adında 'Siyaset ve İdare' yazmaktadır.

1.15. (1981) 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu Sonrasında SBF Fakülte Kurulu’nun Kurulmasını Önerdiği Bölümler

6.11.1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu üniversite sistemini ve örgütlenmesini kökten değiştirmiş,⁶⁶ büyük oranda standart bir hale getirmiştir. Kanun, fakülte örgütlenmesinde bölümleri esas almıştır.

SBF Fakülte Kurulu, Fakülte örgütlenmesini, 2547 sayılı Kanun ile uyumlu hale getirmek için bir dizi toplantı yapmıştır. 30.12.1981 tarih ve 81-7 sayılı toplantıda Fakülte Kurulu, sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında 23 Bölüm⁶⁷ oluşturulmasına karar vermiştir:

“Her biri ayrı bir Fakülte ya da Yüksek Okul’un temel öğretim alanını oluşturabilecek nitelikteki İktisat, Maliye, İstatistik, İşletme, Muhasebe, Hukuki Siyasal Bilim, Sosyoloji, Tarih, Şehircilik, Sosyal Politika, Uluslararası İlişkiler gibi sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında disiplinlerarası bir öğretim yapan fakültemizde birbirini tamamlayan, birbirine yakın bölüm⁶⁸ dallarından oluşan eğitim, öğretim ve bilimsel araştırma ve uygulama bölümlerinin aşağıdaki gibi oluşturulmasına karar verildi.”

SBF Fakülte Kurulu Tarafından Kararlaştırılan Bölüm Listesi (30.12.1981)

Anayasa Hukuku Bölümü	Medeni Hukuk Bölümü
Ceza Hukuku Bölümü	Siyasal Davranış Bölümü
Devletler Hukuku Bölümü	Siyasal Teoriler Bölümü
Devletler Hususi Hukuku Bölümü	Siyasi Tarih Bölümü
İdare Hukuku Bölümü	Sosyal Siyaset ve İş Hukuku Bölümü
İktisat Politikası Bölümü	Sosyoloji Bölümü
İktisat Teorisi Bölümü	Şehircilik Bölümü
İktisadi Düşünceler Tarihi ve İktisat Tarihi Bölümü	Uluslararası İktisat ve İktisadi Gelişmeler Bölümü
İstatistik ve Ekonometri Bölümü	Ticaret Hukuku Bölümü
İşletme İktisadi ve Muhasebe Bölümü	Türk Siyasal Hayatı Bölümü
Kamu Yönetimi Bölümü	Uluslararası İlişkiler Bölümü
Maliye Bölümü	

66 Bu dönemde getirilen diğer bir köklü değişiklik, 2809 sayılı Kanun ile lisansüstü eğitim-öğretimin SBF’den alınarak yeni oluşturulan Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne devredilmesi olacaktır. Bu konuyu izleyen başlıkta ele alacağız.

67 Bölüm sayısının çok fazla olması, Fakülte Kurulu’nun belirlediği bölümlerin ad ve içerik itibarıyla geçmiş yıllardaki kürsülere karşılık gelmesi nedeniyledir. Bütün kürsüleri aynen bölümlere dönüştürmeyi amaçlayan bu kararıyla Fakülte Kurulu, örgütlenmenin çekirdek birimi olan kürsü sistemini en azından uzmanlık alanları açısından terk etmek istemediğini ortaya koymuştur.

68 Tutanakta “bölüm” olarak yazılmışsa da Kanun’daki şekliyle “bilim” olması muhtemeldir.

Senato, 31.12.1981 tarihli toplantısında, yukarıda sayılan 23 bölümün SBF bünyesinde kurulmasının YÖK'e önerilmesine karar vermiştir. Ancak bu süreç tamamlanmadan YÖK, 18.2.1982 tarihli Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği'ni yayımlamıştır.⁶⁹

2547 sayılı Kanun ve Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği ile kürsüler kaldırılmış, bölüm-kürsü şeklinde ikili olan yapı, bölüm – anabilim dalı – bilim dalı şeklinde üçlü hale getirilmiş, akademik birimlerin görev ve yetkileri ile birimler arasındaki ilişkiler de yeniden düzenlenmiştir.⁷⁰

1.16. (1982) Siyaset ve Yönetim Bilimleri Bölümü'nde Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kurulması Önerisi

Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği'nin yayımlanmasından sonra YÖK, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne gönderdiği 25.3.1982 tarihli yazıda fakültelerde oluşturulması düşünülen bölüm ve anabilim dallarını liste halinde belirlemiş ve Üniversite'den bu konuda bir görüş istemiştir.

Siyaset ve Yönetim Bilimleri Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı

YÖK'ün gönderdiği listede (yukarıda) idare alanında Siyaset ve Yönetim Bilimleri Bölümü'ne ve bu Bölüm içinde de 3 anabilim dalından biri olarak Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'na yer verilmektedir. YÖK'ün önerdiği listede hem bölüm hem de anabilim dallarından birinin adında 'Yönetim Bilimleri' sözcüğüne yer verilmiştir.

9.4.1982 tarihli toplantısında Ankara Üniversitesi Senatosu, fakültelerden gelen önerileri ve YÖK'ün yukarıda aktarılan 25.3.1982 tarihli listesini göz önünde bulundurarak YÖK'e sunulmak üzere bölüm ve anabilim dallarını belirlemiştir (101

69 Yönetmelik, fakülte akademik örgütlenmesinde bölümleri oluşturan anabilim dalını ve anabilim dallarını oluşturan bilim dalını şöyle tanımlamıştır: “*Anabilim veya anasanat dalı, bölümü oluşturan ve en az bir bilim veya sanat dalını kapsayan, eğitim-öğretim, uygulama ve araştırma faaliyetlerinin yürütüldüğü akademik bir birimdir* (Md 16).” “*Bilim veya sanat dalı, anabilim veya anasanat dalı içinde eğitim, öğretim, araştırma ve uygulama yapan bir birimdir* (Md 17).”

70 2547 sayılı Kanun ve Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği sonrasında, bu düzenlemelere uygun akademik örgütlenme oluşturulana dek geçen sürede, kurul kararlarında ve yazışmalarda 'kürsü' ya da 'anabilim dalı' yerine yaygın bir biçimde “birim” sözcüğünün tercih edildiği dikkati çekmektedir. Örneğin Senato'nun 9.2.1982 tarihli toplantısında “*Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Birimi doçenti Dr. Oğuz Onaran'ın profesörlüğe yükseltilmesine karar verilmiştir.*”

sayılı karar).⁷¹ Senato bu kararında 9 anabilim dalına sahip Siyaset ve Yönetim Bilimleri Bölümü'nü önermiştir. Bölüm içinde kurulması önerilen anabilim dallarından biri *Kamu Yönetimi Anabilim Dalı*'dır.

ÜNİVERSİTESİ		
Senato Kararları		
47)		
Toplantı Sayısı	Karar Sayısı	Karar Tarihi
10	101	9.4.1982
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ (Ana Bilim Dalları) Devletler Hukuku Devletler Özel Hukuku Siyasi Tarih Uluslararası İlişkiler SİYASET VE YÖNETİM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ (Ana Bilim Dalları) Anayasa Hukuku Ceza Hukuku İdare Hukuku Kamu Yönetimi Siyasal Davranış Siyasal Teoriler Sosyoloji Türk Siyasal Hayatı Medeni Hukuku		

İdare alanı açısından bakıldığında dikkat çeken nokta, Senato'nun aldığı kararda bölüm adında 'Yönetim Bilimleri'ne, anabilim dalı adında ise 'Kamu Yönetimi'ne yer verilmiş olmasıdır.

Ankara Üniversitesi Senatosu'nun 9.4.1982 tarihli bölüm-anabilim dalları önerisi YÖK tarafından kabul edilmemiştir.

⁷¹ Senato, aynı toplantısında, 31.12.1981'de almış olduğu 'SBF'nin bölümlerinin belirlenmesi' kararını da kaldırmıştır.

1. 17. (1982) YÖK Kararıyla Bölüm Adı ‘Kamu Yönetimi’ Oluyor ve ‘Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı’ Kuruluyor

2547 sayılı Kanun’un 7. maddesinin 2. paragrafı gereğince YÖK, kendisine verilen yetkiye dayanarak, 22.9.1982 tarih ve 3939 sayılı yazıyla Ankara Üniversitesi’nin akademik örgütlenmesinin nasıl olacağını belirlemiştir.⁷² İdare alanı açısından bakıldığında:

- Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesindeki *Siyaset ve Yönetim Bilimleri Bölümü*’nün adı *Kamu Yönetimi Bölümü* olarak değiştirilmiştir,⁷³
- Kamu Yönetimi Bölümü’nün 4 anabilim dalından⁷⁴ biri olarak *Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı* oluşturulmuştur.

YÖK’ün İİBF ve SBF’ler için standart olarak belirlediği birim adlandırması, Senato’nun önerisinin tam tersi şeklindedir. YÖK kararıyla bölümün adı Kamu Yönetimi, anabilim dalının ise Yönetim Bilimleri olmuştur. Anabilim dalının bünyesinde 3 bilim dalı da oluşturulmuştur.

1966-1982

- Siyaset ve İdare Bilimleri Bölümü
- Kamu Yönetimi Kürsüsü

1982

- Kamu Yönetimi Bölümü
- Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı
- Kamu Yönetimi Bilim Dalı
- Personel Yönetimi Bilim Dalı
- Yönetim Psikolojisi Bilim Dalı

72 YÖK, standartlaşmayı sağlamaya yönelik olarak üniversitelerin ders programlarında da değişiklik yapmasını istemiştir. SBF Fakülte Kurulu, 4.11.1982 tarih ve 82-13 sayılı toplantısında Kamu Yönetimi Bölümü’nün bazı dersleriyle ilgili YÖK taleplerini görüşmüş, “Yükseköğretim Kurulunca gönderilen ders programında yapılması zorunlu görülen aşağıdaki geçici değişikliklerin Ankara Üniversitesi aracılığıyla Yükseköğretim Kurulunun onayına sunulmasına” karar vermiştir. Fakülte Kurulu’nun bu kararına bazı öğretim üyeleri, ders programlarını belirleme yetkinin Fakülte’de olduğu gerekçesiyle karşı oy vermiştir. Örneğin K. Boratav’ın karşı oy gerekçesi: “2547 sayılı Kanun ders programlarının saptanmasını Fakülte Kurullarının görevleri arasında saymış, üniversitelerin tümünü ilgilendiren akademik sorunların ele alınmasında ve diğer akademik konularda yönetmelik hazırlanmasında Üniversitelerarası Kurulu yetkili kılınmıştır. SBF’nin lisans öğretim yönetmeliğinde belirlenen ders programı, bu yönetmelik değiştirilmediğine göre halen yürürlüktedir.”

73 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi’nin 9.11.1982 tarih ve 1329/2121 sayılı yazısında yeni adıyla Kamu Yönetimi Bölümü’ne ilk olarak 1983-84 öğretim yılında öğrenci alınacağı belirtilmektedir. 18.5.1983 tarihli AÜ SBF Lisans Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nde de bölüm adı Kamu Yönetimi olarak belirlenmiştir.

74 25.3.1982 tarihli yazısından farklı olarak YÖK bu yazısında anabilim dalları listesine Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı’nı da eklemiştir.

İdare alanındaki yapılanma açısından 1966 ve 82 yılları kıyaslandığında birkaç nokta dikkati çekmektedir:

1966’dan itibaren bölümün adında hep yer almış olan ‘siyaset’ sözcüğüne yer verilmemiştir. O dönemde YÖK’ün lisans düzeyindeki bölüm adlarında ‘siyaset’ sözcüğünü tercih etmediği görülmektedir.⁷⁵

YÖK’ün kararındaki Kamu Yönetimi şeklindeki adlandırma tercihiyle, faaliyet ve çalışma konuları açısından idare-yönetim-kamu yönetimi alanları ağırlıklı bir bölüm yapılanmasına geçme amacının güdüldüğü söylenemez.⁷⁶ Nitekim bölümde oluşturulan anabilim dalları da bunu göstermektedir. Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı Bölüm’deki 4 anabilim dalından biridir.

Birim adlarındaki kavramların içeriği/kapsayıcılığı ve birimlerin akademik örgütlenmedeki düzeyleri açısından bakıldığında da bir tutarsızlık söz konusudur. Örneğin, 1982 öncesi yapıda Siyaset ve Yönetim Bilimleri Bölümü ile Kamu Yönetimi Kürsüsü bulunmaktaydı. Oysa 1982’de Kamu Yönetimi Bölümü’nün altında Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı’na yer verilmiştir. Kamu yönetimi, yönetim biliminin alt dalı olması gerekirken, bu birim adlandırması tercihi tam tersi bir durum oluşturmuştur. Bu noktada diğer bir tutarsızlık, Kamu Yönetimi Bölümü’nde, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı’nın içinde bölüm adıyla aynı adı taşıyan bir bilim dalına yer verilmiş olmasıdır. Bu durum, akademik örgütlenmenin temel ilkeleriyle de bağdaşmamaktadır.

Adlandırma tercihiyle ilgili diğer bir nokta, ‘Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı’nın adındaki çoğul kullanımdır.⁷⁷ SBF’de akademik birim adlandırmalarında ve programlarda idare/yönetim sözcüklerinin çoğul kullanımı geçmiş yıllarda da görülmektedir. Örneğin SBF programında ‘Siyasi ve İdari İlimler Bölümü’ne (1956), lisans programında da ‘Siyaset ve İdare Bilimleri Bölümü’ne (1966) yer verilmiştir. İlim/bilim sözcüklerindeki çoğul kullanım, iki farklı alanın ‘ve’ bağlacıyla bir arada kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim ilerleyen yıllarda SBF doktora programında bu iki alan birbirinden ayrı şekilde örgütlendiğinde ‘Siyaset Bilimi Dalı’ ve ‘Yönetim Bilimi Dalı’ şeklinde tekil kullanım tercih edilmiştir.⁷⁸ 1982 sonrasında gerek lisans gerek lisansüstü örgütlenmede birimlerin/programların adlandırmasında siyaset

75 Aynı durum Sosyal Politika Bölümü’nün adının Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü’ne dönüştürülmesi için de söz konusudur.

76 1957-1982 yılları arasında var olan Kamu Yönetimi Kürsüsü’nün bölüm düzeyine yükseltilmesine yönelik bir amaç da söz konusu değildir.

77 Batı’da, özellikle ABD’de akademik kurum, program ve dergi adlandırmalarında *administrative sciences* şeklinde çoğul kullanıma tanık olmaktadır.

78 ‘Siyasal Bilim’ şeklindeki tekil kullanımı, Senato’nun 13.6.1967 tarihli toplantısında almış olduğu, “*Hukuk Fakültesi’ne bağlı Kamu Hukuku ve Siyasal Bilim Enstitüsü kurulması*” kararında da görülmektedir.

alanında tekil kullanım (Siyaset Bilimi) devam etmişken ilginç bir biçimde idare alanında çoğul kullanım (Yönetim Bilimleri) benimsenmiştir.⁷⁹

1983 yılı itibarıyla üniversite akademik örgütlenmesinde idare alanının varlığı şöyledir:

- ▶ SBF'nin 6 bölümünden biri olarak *Kamu Yönetimi Bölümü*
- ▶ Kamu Yönetimi Bölümü'ne bağlı *Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı*
- ▶ Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'na bağlı 3 Bilim Dalı: 1) *Kamu Yönetimi Bilim Dalı* 2) *Personel Yönetimi Bilim Dalı* 3) *Yönetim Psikolojisi Bilim Dalı*
- ▶ Lisansüstü düzeyde Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı *Kamu Yönetimi Anabilim Dalı*
- ▶ SBF bünyesinde tüzel kişiliği olmayan *Kamu Yönetimi Araştırma Merkezi*

79 Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı'nda da çoğul kullanım görülmektedir. Fakat bu anabilim dalı, geçmiş yıllarda ayrı kürsüler halinde örgütlenen birbirinden farklı bilim dallarını (İdare Hukuku, Devletler Özel Hukuku, Medeni Hukuk ve Borçlar Hukuku, Ceza Hukuku) içermektedir. Bu açıdan 'bilimleri' şeklindeki çoğul kullanım ile birden fazla bilim dalının varlığına gönderme yapılmaktadır. 'Yönetim Bilimleri' adlandırmasındaki çoğul nitelemenin bu alanın üzerinde yükseldiği, personel yönetimi, idare tarihi gibi bilim dallarına karşılık gelip gelmediği elbette tartışılabilir. 1952'de kurulan İdari İlimler Enstitüsü'nün adında da çoğul kullanım tercih edilmiştir. İdari İlimler adlandırmasıyla, doğrudan idare alanındaki farklı ilimlere mi, yoksa Enstitü Yönetmeliğinin amaç maddesinde belirtilen idare alanı dışındaki ilimlere mi gönderme yapılmaktadır? "...İdari ilimler, siyaset ilmi ve idare hukuku alanında... ilmi çalışmalar yapmak ve bu ilimlerin gelişmesine, yayılmasına çalışmak." Sonuç olarak günümüzde de devam eden bu adlandırma tercihlerinin yöntembilim ve disiplin açısından tartışılması ve akademik işbölümü ve örgütlenmenin bu çerçevede yeniden yapılandırılması ihtiyacı ortadadır.

1980'LERDE KAMU YÖNETİMİ KÜRSÜSÜ / YÖNETİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI KADROSU ve DERSLERİ

Cemal A. Mihçioğlu (1957 – 1994)

H. Oğuz Onaran (1961-2002)

S. Kurthan Fişek (1966-1983) (2001-2009)

1983 – Sıkıyönetim Komutanlığınca görevine son verilmiştir.

Ali Erkan Eke (1973-1980)

1980 - İşletme İktisadı ve Muhasebe Kürsüsü'ne geçmiştir.

İhsan Sami Garan (1976-1983)

1983 - İstifa

Atilla Yayla (1983-1991)

1983 – Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı araştırma görevlisi

Cahit Emre (1984-2002)

1984 – Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı araştırma görevlisi

İsmail Bilgin (1987-1997)

1987 - Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı araştırma görevlisi

LİSANS DERSLERİ

Yönetim Bilimi

Kamusal İlişkiler

Yönetim Bilimi – II

Yönetim Teknolojisi

Yönetim Psikolojisi

Örgüt Kuramı

Personel Yönetimi

Kamu Yönetimi Sorunları (Seminer)

1. 18. (1992) Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'na Bağlı Olarak Türk İdare Tarihi Bilim Dalı Kurulması

SBF'de Türk İdare Tarihi dersi⁸⁰ uzun yıllar boyunca Prof. Dr. M. Fuad Köprülü ve SBF İdare Hukuku Kürsüsü kadrosunda görevlendirilen Prof. Dr. Halil İnalçık tarafından verilmiştir.⁸¹ İdare Hukuku Kürsüsü dersi⁸² olarak kalmaya devam eden bu dersi 1970'lerin ortalarından itibaren Türk Siyasal Hayatı Kürsüsü'nden İlber Ortaylı yürütmeye başlamıştır. Uzun yıllar bu dersi veren Prof. Dr. İlber Ortaylı, 1991'de Dekanlığa sunduğu bir dilekçede, başlı başına önemli bir çalışma alanı olmasına ve

80 Daha önce de belirtildiği gibi İdari Şube programına 1936'da 'Türk Medeniyeti ve İdare Teşkilatı Tarihi' adlı bir ders koyulmuştur. Mülkiye'nin ders programlarında idare tarihiyle ilgili dersler bu tarihten önce de vardır. Bkz. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, I. Cild*; Babaoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mektebi Mülkiye (1859-1960)*; Ertürk Keskin, "Türkiye'de Yönetim Biliminin Gelişimi 1870-1910".

81 1950'lerin başlarından itibaren Prof. İnalçık'ın ismi İdare Hukuku Kürsüsü'nün kadro listesinde (ek görevlendirme) yer almıştır. Prof. İnalçık, Profesörler Kurulu toplantılarına da katılmıştır.

82 Bazı yıllarda Türk İdari Teşkilatı Tarihi ya da Türk İdari Müesseseler Tarihi adlarıyla açılmıştır.

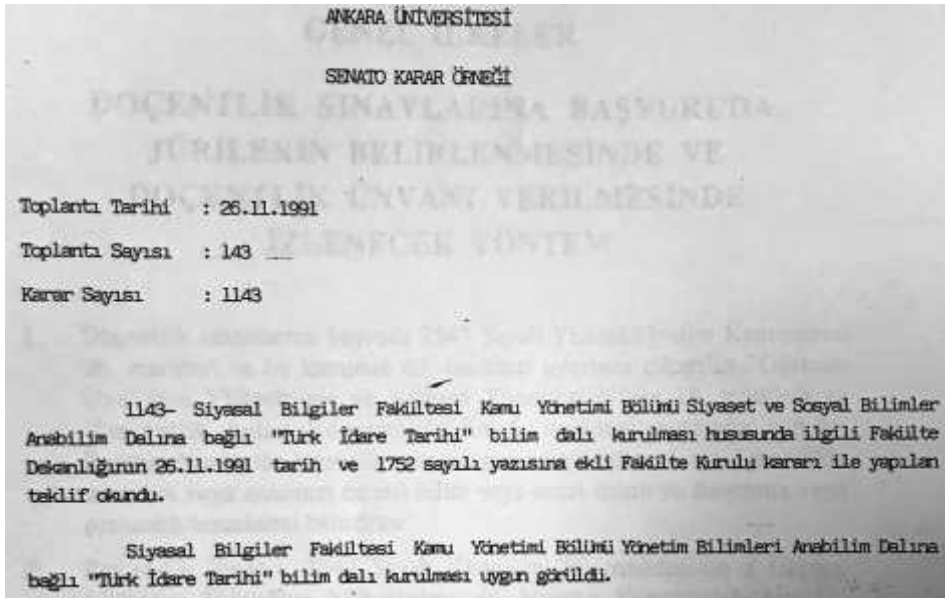
Mülkiye geleneğindeki yerine vurgu yaparak *Türk İdare Tarihi Bilim Dalı* kurulması talebinde bulunmuştur. Ortaylı'nın sunduğu gerekçe şöyledir:

Kamu Yönetimi Bölümünde 'Türk İdare Tarihi Bilim Dalı'nın Kurulması Talebi*

"Kurumumuzda 'Türk Teşkilat Tarihi' dersi 1940'lardan beri önce Fuat Köprülü ve sonra Prof. Dr. Halil İnalcık gibi iki ünlü tarihçimiz tarafından okutulmuş ve idare hukuku kürsümüzün orijinal bir teorik yaklaşımı olarak, mezkur kürsü tarafından himaye edilmiş ve programa alınmıştır. 1976'dan beri bu dersi o zamanki Türk Siyasal Hayatı Kürsüsü mensubu olarak ben veriyordum; fakat ders isabetsiz bir karar olarak İdare Hukuku Kürsüsü'ne bağlı tutulmuştu. Yeni düzenlemede bu ders IV Kamu Yönetiminde okutulmak üzere Kamu Yönetimi programında yer almaktadır...Fakültemiz 1960'lardan itibaren Osmanlı tarihi ve Yakın Tarih dalında kaynaklara inen ve bilim dünyasında ciddi araştırmalarıyla tanınan tarihçiler yetiştirmektedir....Bu geleneği sürdürmek ve halen okutulan derslerin geleceğini emin etmek için uzman olarak yetiştirilecek asistan ve yardımcı doçente ihtiyacı açıktır. Bunun için ilk tedbir olarak mevcut Kamu Yönetimi Bölümünde bir 'Türk İdare Tarihi' bilim dalının kurulmasının Fakültemizin yüksek tensibine arz edilmesi için gereğine emir ve müsaadelerinize saygılarımla arz ederim."

*Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın 17.09.1991 tarihinde SBF Dekanlığı'na verdiği dilekçeden alınmıştır.

SBF Fakülte Kurulu, 26.9.1991 tarih ve 91-2 sayılı toplantısında Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'na bağlı olarak 'Türk İdare Tarihi' adlı bir bilim dalı kurulması teklifinin Senato'ya sunulması kararını almıştır.

26.11.1991 tarih ve 1143 sayılı kararıyla AÜ Senatosu, Türk İdare Tarihi Bilim Dalı’nın, teklif edildiği gibi Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı’na değil, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı’na⁸³ bağlı olarak kurulmasını uygun bulmuştur.⁸⁴

YÖK, 8.1.1992 tarihli Yürütme Kurulu toplantısında “*hizmetin daha iyi yürütülmesine katkı sağlayacağı*” gerekçesiyle Kamu Yönetimi Bölümü Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı’na bağlı İdare Tarihi Bilim Dalı’nın kurulmasını onaylamıştır.

Böylece yeni eklenen bilim dalıyla birlikte 1991’de Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı’nın bilim dalları şöyle oluşmuştur: 1) Kamu Yönetimi 2) Personel Yönetimi 3) Yönetim Psikolojisi 4) Türk İdare Tarihi.

Anabilim dalının bilim dalları yapısı günümüze kadar aynı kalacaktır.

1.19. (1993-1994) Bölüm Adının Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Olarak Değiştirilmesi Önerisi

Kamu Yönetimi Bölüm Başkanlığı’nın Dekanlığa gönderdiği 18.1.1993 tarihli yazıda, lisansüstü düzeyde program ve anabilim adının ‘Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi’ olduğu, Bilkent Üniversitesi ve ODTÜ’deki benzer yöndeki girişimler gerekçe gösterilerek bölüm adının ‘Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi’ olarak değiştirilmesi talep edilmiştir.

Sonuçsuz kalan bu girişimin bir benzerini yine Kamu Yönetimi Bölüm Başkanlığı’nın 9.6.1994 tarihli yazısında görmekteyiz: “*1981’den önce Bölümümüzün adı ‘Siyaset ve İdare Bilimleri’ idi. Bu, Bölümün işlevini iyi tanımlayan bir addi. Sonradan bu ad Kamu Yönetimi olarak değiştirildi. Bu ad bölümümüzü iyi tanımlamamakta, çünkü programlarımızın siyaset bilimi içeriğini*

83 İdare tarihi, idare alanının temel unsurlarından biridir. Buna rağmen, 1957’de Amme İdaresi Kürsüsü kurulduktan sonra idare tarihi derslerinin bu kürsüye geçmemiş olması, dahası izleyen yıllarda Amme İdaresi Kürsüsü’nden bu yönde bir talep gelmemiş olması ilginçtir. 1966 Meray Komisyonu Raporu’nda Türk İdare Tarihi dersinin zorunlu-seçmeli olmasına ya da saatine dair İdare Hukuku Kürsüsü öğretim üyesi H. İnalçık’ın görüşü alınmıştır. Komisyon üyesi ve Kamu Yönetimi Kürsüsü’nün başkanı olan C. Mıhçıoğlu ise idare tarihi dersiyle ilgili bir görüş belirtmemiştir. Dikkat çeken diğer bir nokta, 1991’de Türk İdare Tarihi Bilim Dalı kurulması önerisinin de Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı için değil, Türk Siyasal Hayatı Anabilim Dalı için getirilmiş olmasıdır. Bunlar da gösteriyor ki bu yıllarda idare tarihi konularının, Kamu Yönetimi Kürsüsü’nün alanına girdiğine dair bir düşünce ortaya koyulmamıştır. Mülkiye’de idare alanının 1950’lerden sonra ABD eksenli örgütbilim yaklaşımı tarafından kuşatılmış olmasıyla ilişkilendirebileceğimiz bu durum disiplin tartışmalarında elbette ele alınmalıdır.

84 Türk Siyasal Hayatı Anabilim Dalı kadrosunda öğretim üyesi olan Ortaylı, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı’na bağlı olarak kurulan Türk İdare Tarihi Bilim Dalı’nın başkanlığına getirilmiş, Türk İdare Tarihi dersini yürütmeye devam etmiştir. Ortaylı, 1994 yılında kendi talebi sonrasında Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı Türk İdare Tarihi Bilim Dalı’na naklen atanmıştır.

tanımlanamaktadır...Bu gerekçelerle 6.6.1994 günlü Bölüm toplantısında bölümün adının Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi olarak değiştirilmesi kararlaştırılmıştır.”

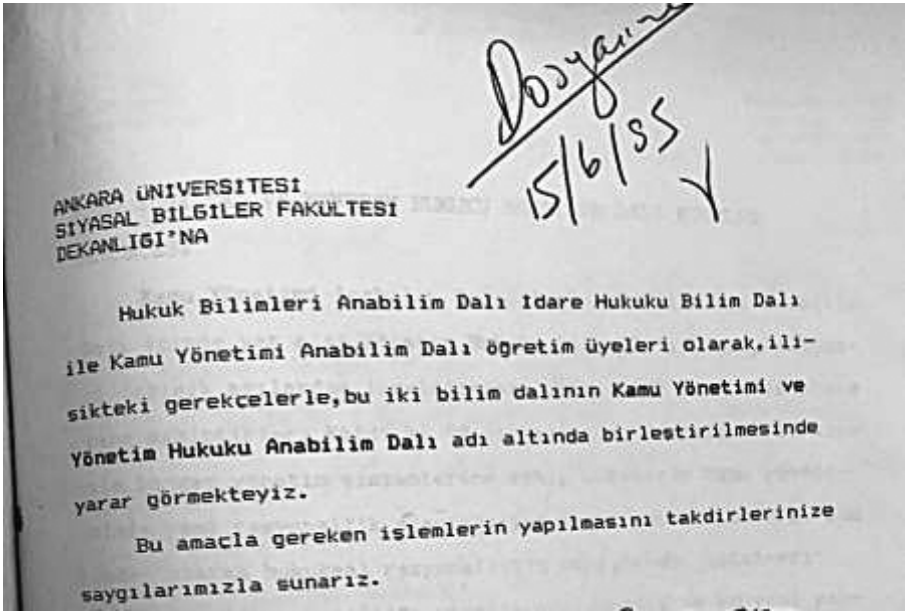
Kamu Yönetimi Bölümü'nden gelen isim değişikliği talebi, 19.9.1994 tarih ve 94-4 sayılı Fakülte Kurulu toplantısında oy çokluğuyla reddedilmiştir.

1.20. (1995) 'Kamu Yönetimi ve Yönetim Hukuku Anabilim Dalı' Kurulması Önerisi

1995 yılında Kamu Yönetimi Bölümü'nde idare alanının akademik örgütlenmesini köklü şekilde değiştirecek bir öneri getirilmiştir:

*Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı İdare Hukuku Bilim Dalı ile Kamu Yönetimi Anabilim Dalı⁸⁵ öğretim üyeleri olarak ilişikteki gerekçelerle bu iki bilim dalının **Kamu Yönetimi ve Yönetim Hukuku Anabilim Dalı** altında birleştirilmesinde yarar görmekteyiz.*

Önerinin sahibi, **Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı** ile Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı'na bağlı **İdare Hukuku Bilim Dalı**'dır.⁸⁶

85 Dilekçede 'Kamu Yönetimi Anabilim Dalı' yazılmakla birlikte o dönemde mevcut anabilim dalının adı 'Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'dır.

86 Daha önce de dile getirildiği gibi 1960'larda kürsü listelerinde olmamakla birlikte kurul kararlarında, resmi yazışmalarda ve kadro unvanlarında 'Amme İdaresi ve İdare Hukuku Kürsüsü' adı geçmektedir. 1995 yılında kurulması yönünde öneri getirilen 'Kamu Yönetimi ve Yönetim Hukuku Anabilim Dalı'nın adının 1960'lardakiyle birebir örtüşmesi kanımızca bir tesadüf değildir.

- ▶ Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı’ndan Prof. Dr. Oğuz Onaran, Prof. Dr. İlber Ortaylı ve Yrd. Doç. Dr. Cahit Emre,
- ▶ Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı İdare Hukuku Bilim Dalı’ndan da Prof. Dr. Metin Kıratlı, Prof. Dr. Tekin Akıllıoğlu ve Prof. Dr. Turgut Tan imzalarıyla Dekanlığa sunulan önerinin gerekçesi ise şöyledir:

Kamu Yönetimi ve Yönetim Hukuku Anabilim Dalı Kuruluş Gerekçesi

“Kamu Yönetimi Anabilim Dalı ile Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı içinde yer alan Yönetim Hukuku Bilim Dalı kamu yönetimini değişik açılardan inceledikleri için ortak bir çalışma alanına sahiptirler. Kaldı ki 70’li yıllardan başlayarak Türkiye ile benzer yönetim sistemlerine sahip ülkelerde kamu yönetiminde yeni rasyonellik arayışlarına tanık olunmaktadır. Bu cümleden olarak hukuksal rasyonelliğin karşısında ‘işletmeci’ rasyonelliğe yönelik gözlemlenmekte ve bu yeni yaklaşımın hukuksal anlayışta yeniden gözden geçirmeyi zorladığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla günümüzde kamu yönetimi ve yönetim hukuku ile uğraşanların yakın işbirliği içinde çalışmaları gereği ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyimle, bu iki disiplinin ortak konularının artışına koşut olarak araştırmacıların da disiplinlerarası yaklaşım izlemeleri gereği ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak kamu yönetimi alanında yapılacak araştırmalarda ve eğitimde bu iki disiplinin işbirliği içinde bulunmasında yarar vardır. Bu birlikteliğin sağlanması araştırma görevlilerinin yetiştirilmesi açısından da gereklidir. Fakültemiz öğrencilerinin mezuniyet sonrası girdikleri meslek sınavlarında kamu yönetimi ve yönetim hukuku alanında gösterdikleri başarının, bu iki disiplinin aynı anabilim dalı içinde bir araya gelmesi sonucu daha da artacağı ve kalıcı hale geleceği düşünülmektedir.

‘Kamu Yönetimi ve Yönetim Hukuku Anabilim Dalı’ kurulması önerisi 31.5.1995 tarihinde bölüm toplantısında değerlendirilmiştir. Kamu Yönetim Bölüm Başkanı tarafından Dekanlığa gönderilen 31.5.1995 tarihli yazıda, Bölüm olarak ortak bir görüşe varılamadığı, bu taleple ilgili olarak SBF’nin akademik örgütlenme sorununu temelinden ele alacak ve SBF’nin bütün öğretim üyelerinden oluşacak bir toplantı yapılmasının Dekanlığa önerilmesinin kararlaştırıldığı belirtilmiştir. Ancak izleyen dönemde Kamu Yönetimi ve Yönetim Hukuku Anabilim Dalı kurulması önerisiyle ilgili bir gelişme olmamış, girişim sonuçsuz kalmıştır.⁸⁷

87 Mülkiye’de 1950 öncesinde iç içe olan idare ve idare hukuku alanlarını yaklaşık yarım yüzyıl sonra yeniden bir araya getirme önerisi disiplin tartışmaları açısından da önemlidir. Bu noktada irdelenmesi gereken diğer bir nokta Mülkiye geleneğinde çok önemli bir yeri olan ve 1950’lerden itibaren ayrı bir kürsüye (hatta uzun yıllar 2 farklı kürsüye birden) sahip olan idare hukuku alanının 1983 sonrasında akademik örgütlenmede Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı’na bağlı bir bilim dalı olarak varlığını sürdürmesidir.

**1990'LARDA YÖNETİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KADROSU⁸⁸ VE DERSLERİ**

Cemal A. Mihçioğlu (1957 – 1994)

1991 emekli - 1991 yeniden atama - 1994 yaş haddinden emekli

H. Oğuz Onaran (1961-2002)

S. Kurthan Fişek (1966-1983) (2001-2009)

4.6.1990 Göreve iade⁸⁹ - 12.9.1990 istifa

Atilla Yayla (1983-1991)

1991 - Hacettepe Üniversitesi'ne atanmıştır.

Cahit Emre (1984-2002)

İsmail Bilgin (1987-1997)

1997 – İstifa

Ahmet Alpay Dikmen (1993-2019)

1993 – Arş. Gör. (1990-93 İşletme Bölümü Arş. Gör.)

İlber Ortaylı (1994-2001)

1994 – SBF Türk Siyasal Hayatı Anabilim Dalı'ndan Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı Türk İdare Tarihi Bilim Dalı'na naklen atanmıştır.

A. Teyfur Erdoğdu (1994-2000)

1994 - Arş. Gör.

Özden Akın (1995-2008)

1995 – Arş. Gör.

Koray Karasu (1996-Halen)

1996 - Arş. Gör.

İpek Özkal (1999-Halen)

1999 - Arş. Gör.

LİSANS DERSLERİ

Yönetim Bilimi I

Yönetim Bilimi II

Kamu Personel Yönetimi

Personel Yönetimi

657 Sayılı Yasa ve Başına Gelenler*

Yönetim Psikolojisinde Tutumların Ölçülmesi*

* *işaretli olanlar seminerdir*

Karşılaştırmalı Yönetim⁹⁰

Türk Yönetim Tarihi

Kamu Yönetimi ve Ekin*

Tutum Araştırmaları *

Kamu Yönetiminde Personel Sorunları*

Türkiye'de Yönetimin Yeniden Düzenlenmesi*

Kamu Yönetiminde Güncel Gelişmeler ve Yeni

Yönetim Anlayışı*

88 Mersin Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Tayfur Özşen, 1996-2006 yılları arasında kesintisiz süren katkılarıyla Anabilim tarihinde özel bir yere sahip olmuştur.

89 Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu'nun 7.12.1989 tarih ve E. 1988/6, K. 1989/4 sayılı kararı uyarınca.

90 13.1.1994 tarih ve 94-1 sayılı Fakülte Kurulu toplantısında alınan karar ile bu ders ilk kez programa koyulmuştur. Karşılaştırmalı Yönetim adıyla bir lisans dersi, aynı zamanda ülke açısından da ilk örneklerden biridir.

1.21. (2004) Bölüm Adının ‘Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi’ Olarak Değiştirilmesi ve Anabilim Dallarının Yeniden Yapılandırılması Önerisi

6.12.2004 tarihli yazıda Kamu Yönetimi Bölümü Başkanı, bölüm kurulunda kararlaştırılan “bölüm adının değiştirilmesi ve anabilim dallarının yeniden yapılandırılması” önerisini gerekçesiyle birlikte SBF Dekanlığı’na sunmuştur.

Bölüm adının Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi olarak değiştirilme gerekçesinde şu ifadelere yer verilmiştir:⁹¹

“...1982 öncesinde ‘Siyaset ve İdare’ olan bölümün şimdi yalnızca ‘Kamu Yönetimi’ olan adına, Siyaset Bilimi’nin eklenmesinin bölümün ikili işlevini (bürokrat yetiştirme – bilim dünyasına akademisyen kazandırma) daha yetkin bir şekilde ortaya koyacağı kabul edilebilir.... ‘Siyaset Bilimi’ tamlamasının ‘Kamu Yönetimi’nden önce gelmesi ise ‘Siyaset Bilimi’nin ‘Kamu Yönetimi’nden bir yandan konu bakımından çok daha kapsamlı olması, bir yandan da adı geçen bölümün bilimsel alanının tanımlanmasının bir üniversite bünyesinde öncelikli amaç olarak düşünülmesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır.”

Bölüm Kurulu kararında yeni anabilim dalları oluşturulmak suretiyle 4 olan anabilim dalı sayısının 8’ e çıkarılması da önerilmektedir. Bunun dışında öneriler arasında Kent ve Çevre Sorunları ABD’nin adının doçentlik başvuru alanlarıyla koşutluk sağlamak üzere Kent ve Çevre Politikaları ABD olarak değiştirilmesi de yer almaktadır. Yönetim Bilimleri ABD için herhangi bir değişiklik önerilmemiştir.

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü (6.12.2004 tarihli Bölüm Akademik Kurulu Önerisi)

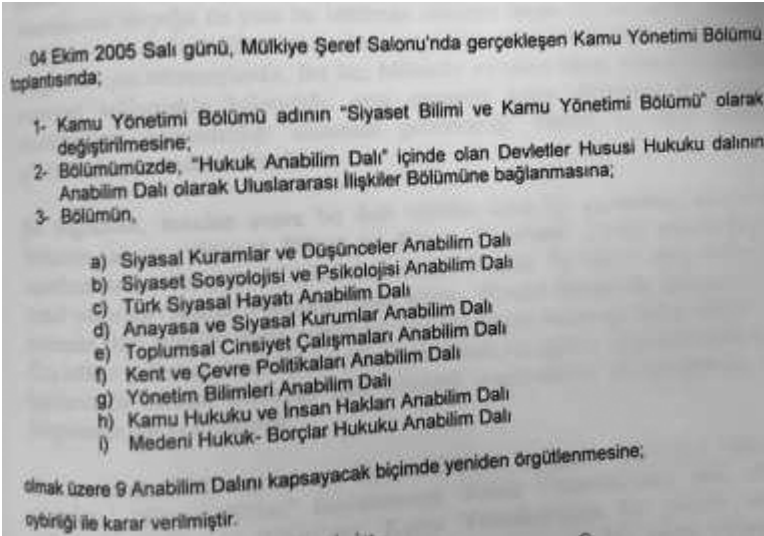
Kamu Hukuku ABD	Anayasa ve Siyasal Kurumlar ABD
<i>Ceza Hukuku BD</i>	<i>Türkiye’nin Anayasal Düzeni BD</i>
<i>İdare Hukuku BD</i>	<i>Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler BD</i>
<i>İnsan Hakları BD</i>	Toplumsal ve Siyasal Yaşam ABD
Özel Hukuk ABD	<i>Siyaset Sosyolojisi ve Psikolojisi BD</i>
<i>Medeni Hukuk BD</i>	<i>Karşılaştırmalı Siyaset BD</i>
<i>Devletler Özel Hukuku BD</i>	<i>Sosyoloji ve Metodoloji BD</i>
Türk Siyasal Hayatı ABD	Kent ve Çevre Politikaları ABD
<i>Osmanlı-Türk Siyasal Hayatı BD</i>	<i>Kentsel Politikalar BD</i>
<i>Çağdaş Türkiye’de Siyasal Hayat BD</i>	<i>Çevre Politikaları BD</i>
Siyasal Teoriler ve Düşünceler ABD	Yönetim Bilimleri ABD
<i>Siyasal Düşünceler Tarihi BD</i>	<i>Kamu Yönetimi BD</i>
<i>Çağdaş Siyaset Kuramları BD</i>	<i>Yönetim Psikolojisi BD</i>
<i>Siyaset Felsefesi BD</i>	<i>Personel Yönetimi BD</i>
	<i>Türk İdare Tarihi BD</i>

91 Gerekçede dile getirilen düşünceler disiplinler tartışmalar açısından ilginçtir.

Kamu Yönetimi Bölüm Başkanlığı'nın önerileri 6.1.2005 tarih ve 2005/1 sayılı Fakülte Kurulu toplantısında görüşülmüş, Toplumsal ve Siyasal Yaşam ABD'nin bilim dallarına Toplumsal Cinsiyet BD'nin eklenmesi değişikliğiyle kabul edilerek Senatoya arzı kararlaştırılmıştır.⁹² Fakat bu girişim sonuçsuz kalmıştır.

1.22. (2005) Bölüm Adının 'Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi' Olarak Değiştirilmesi ve Anabilim Dalı Sayısının 9'a Çıkarılması Önerisi

4.10.2005 tarihinde Bölüm Akademik Kurulu, bölüm adının Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi olarak değiştirilmesini ve Bölümdeki anabilim dallarının yeniden yapılandırılarak anabilim dalı sayısının 9'a çıkarılmasını karara bağlamıştır. Yönetim Bilimleri ABD ile ilgili bu bölüm kararında da bir değişiklik önerisi getirilmemiştir. Bölüm Başkanlığı'nın 5.10.2005 tarihinde SBF Dekanlığı'na arz ettiği yazıda kurulması önerilen anabilim dalları açısından önceki kararlardan bazı farklılıkların (Örneğin: anabilim dalı sayısının 9'a çıkarılmış olması ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları'nın bilim dalı değil anabilim dalı olarak yer alması gibi) olduğu göze çarpmaktadır. Fakülte Kurulu, 14.10.2005 tarih ve 2005/4 sayılı toplantısında Bölüm Akademik Kurulu'nun önerilerini uygun bularak Senatoya arzına karar vermiştir.

Fakat anabilim dallarının yeniden yapılandırılması girişimi yine sonuçsuz kalmıştır.

92 SBF Dekanlığı, Üniversitenin ilgili komisyonunun görüşleri doğrultusunda gerekçeye bazı ekleme ve düzenlemeler yaparak, 'Kamu Yönetimi Bölümü'nün adının değiştirilmesi ve anabilim dallarının yeniden yapılandırılması önerilerini' 2.6.2005 tarihli yazıyla yeniden Senatoya sunmuştur. Yeniden gönderilen yazıda Toplumsal Cinsiyet BD'nin adı Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları BD olarak değiştirilmiştir.

1.23. (2006) Bölüm Adı ‘Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi’ Oluyor

SBF Fakülte Kurulu'nca 14.10.2005'te gönderilen bölüm adının Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi olarak değiştirilmesi teklifi 29.12.2005 tarih ve 278 sayılı toplantısında Senato tarafından uygun görülerek YÖK'e arz edilmiştir.

Yükseköğretim Genel Kurulu'nun 13.04.2006 tarihli toplantısında Kamu Yönetimi Bölümü'nün adının Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi olarak değiştirilmesi uygun görülmüştür.

Bölüm, yeni adıyla ilk mezunlarını 2006 yılı Bahar döneminde vermiştir.

1.24. (2007) ‘Karşılaştırmalı Siyaset ve Kültürel Çalışmalar’ ve ‘Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları’ Adlı 2 Yeni Anabilim Dalının Kurulması Önerisi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı tarafından SBF Dekanlığı'na sunulan 30.5.2007 tarihli yazıda, Bölüm bünyesinde ‘Karşılaştırmalı Siyaset ve Kültürel Çalışmalar’ ve ‘Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları’ adıyla iki anabilim dalı kurulması talebine ve gerekçeye yer verilmiştir. Bölüm Akademik Kurulu kararına dayandırılmamış olan bu talep, Fakülte Kurulu'nca Senato'ya arz edilmiş, ancak 31.07.2007 tarihli Senato toplantısında Fakülte Dekanlığı tarafından geri çekilmiştir.

1.25. (2008-2010) ‘Karşılaştırmalı Siyaset’ ve ‘Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları’ adlı 2 Yeni Anabilim Dalının Kurulması Önerisi YÖK Tarafından Onaylanıyor

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı tarafından SBF Dekanlığı'na sunulan 20.10.2008 tarihli yazıda (2008/223), ‘Karşılaştırmalı Siyaset’ ve ‘Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları’ adlı 2 yeni anabilim dalı kurulması talebi iletilmiştir. Bölüm Akademik Kurulu kararı bulunmayan yazının ekinde Gerekçe'ye yer verilmiştir.

2 yeni anabilim dalı kurulması önerisi 4.11.2008 tarih ve 2008/05 sayılı Fakülte Kurulu toplantısında aynen benimsenmiş, Senato'ya arz edilmiştir. Senato, bu talebi uygun bulmuştur. YÖK'ün 6.1.2010 tarihli Yürütme Kurulu toplantısında da onaylanmasıyla ‘Karşılaştırmalı Siyaset’ ile ‘Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları’ adlı 2 yeni anabilim dalı kurulmuştur.

Böylece Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde 4 olan anabilim dalı sayısı 2 yeni anabilim dalının eklenmesiyle 2010 yılında 6'ya çıkmıştır.

1.26. (2008) Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'nda ‘Karşılaştırmalı Yönetim’ ve ‘Yönetim Sosyoloji’ Adlı 2 Yeni Bilim Dalı Kurulması Önerisi

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü 2008 yılında bölümlere gönderdiği yazıyla, akademik örgütlenme konusundaki yeniden yapılanma önerilerini sunmalarını talep etmiştir. Bu kapsamda Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı Akademik Kurulu, 11.11.2008 tarihinde,

'Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı Yapı ve Etkinlikler Raporu'nu Dekanlığa sunmuştur.⁹³ Anabilim Dalı Kurulu, mevcut bilim dallarına ek olarak 'Karşılaştırmalı Yönetim' ve 'Yönetim Sosyolojisi' adlı 2 yeni bilim dalı kurulması önerisini getirmiştir. Anabilim dalının bu önerisi ilgili kurullarda kabul görmemiştir.

1.27. (2019) Lisans Alanında İdare Alanının Akademik Örgütlenmesi

Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'nda, bünyesine yeni bir bilim dalının eklendiği 1992 yılından günümüze kadar başka bir değişiklik olmamıştır.

2019 yılı itibarıyla lisans akademik örgütlenmesinde idare alanının yapılanmasını aşağıdaki çizelgede görmek mümkündür.

2019 – Lisans Akademik Örgütlenmesinde İdare Alanı

Ankara Üniversitesi

Siyasal Bilgiler Fakültesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı

Karşılaştırmalı Siyaset Anabilim Dalı

Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları Anabilim Dalı⁹⁴

Siyasal ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı

Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı

Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı

Kamu Yönetimi Bilim Dalı

Yönetim Psikolojisi Bilim Dalı

Personel Yönetimi Bilim Dalı

Türk İdare Tarihi Bilim Dalı

93 Rapora Anabilim Dalı web sayfasından ulaşılabilir:

(<http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/>).

94 29.01.2014 tarihli YÖK Yürütme Kurulu toplantısında 'Kent ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı'nın adının, 'Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları Anabilim Dalı' olarak değiştirilmesi uygun görülmüştür.

**2000'DEN GÜNÜMÜZE YÖNETİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KADROSU⁹⁵ ve DERSLERİ**

H. Oğuz Onaran (1961-2002)

2002 – Yaş haddinden emekli

S. Kurthan Fişek (1966-1983) (2001-2009)

2001 - Anabilim Dalı'nda yeniden göreve başlamıştır.

2009 – Yaş haddinden emekli.

Cahit Emre (1984-2002)

2002 – Vefat

Ahmet Alpay Dikmen (1993-2019)

2019 - Emekli

İlber Ortaylı (1994-2001)

2001 - Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne naklen atanmıştır.

A. Teyfur Erdoğan (1994-2000)

2000 – İstifa

Özden Akın (1995-2008)

2008 - İstifa

Koray Karasu (1996-Halen)

İpek Özkal Sayan (1999- Halen)

Taşansu Türker (2001-2018)

2001 - Türk İdare Tarihi Bilim Dalı Araştırma Görevliliği

2018 – SBF Karşılaştırmalı Siyaset Anabilim Dalı'na geçmiştir.

Birgül Ayman Güler (2002-2011) (2019-Halen)

2002 – TODAİE'den geçiş yapmıştır.

2011 – Milletvekili seçilmesi nedeniyle ayrılmıştır.

2019 - Anabilim Dalı'nda yeniden göreve başlamıştır.

Can Umut Çiner (2002-Halen)

2002 – Arş. Gör.

Ozan Zengin (2002-Halen)

2002 - Arş. Gör.

Barış Övgün (2003-Halen)

2003 - Arş. Gör.

Burcu Özacit (2013-Halen)

2013 – Arş. Gör.

Seriye Sezen (2018-Halen)

2018 – Kadrosu, 2018'de kapatılan TODAİE'den aktarılmıştır.

Vahide Feyza Urhan (2018-Halen)

2018 – Kadrosu, 2018'de kapatılan TODAİE'den aktarılmıştır.

95 2000-2019 yılları arasında Anabilim dalına 2547 sayılı Kanun'un 35. maddesiyle 19, Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı – ÖYP çerçevesinde ise 6 araştırma görevlisi görevlendirmesi yapılmıştır.

LİSANS DERSLERİ

Yönetim Bilimi	Türk Kamu Yönetimi
Yönetim Psikolojisi	Kamusal İlişkiler ⁹⁶
Personel Yönetimi	Karşılaştırmalı Yönetim
Kamu Yönetiminde Dönüşüm ⁹⁷	Türk İdare Tarihi
Personel Araştırmaları (Seminer)	Kamu Yönetiminde Güncel Gelişmeler (Seminer)
Kamu Politikaları (Seminer)	Türkiye'nin Yönetim Düzeni (Seminer)
Kamu Reformları (Seminer)	Kamu Yönetimi ve Denetim (Seminer)
	Uygulamada Çağdaş Yönetim Kuramları (Seminer)

2. Lisansüstü Akademik Örgütlenmede İdare Alanı

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde doktora programı açma konusunda ilk önemli adım 21.6.1954 tarih ve 30 sayılı Fakülte Genel Kurul toplantısında atılmıştır. Kurul'da, "28.4.1954 tarihinden beri müzakeresi yapılan Siyasal Bilgiler Fakültesi Doktora Yönetmeliği" kabul edilmiştir. Ancak bu yönetmeliğin yayımlanma süreci yaklaşık iki yıl sürecektir.

30.3.1956 tarih ve 9272 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan SBF Doktora Talimatnamesi ile Mülkiye'de ilk doktora programı açılmıştır.

2.1. (1956) İdare Alanında Doktora Bölümü: Siyasi ve İdari İlimler

Talimatname'de 'Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyasi İlimler Doktora Programı' adıyla tek bir program öngörülmüştür. Doktora programı, bölüm esaslı olarak oluşturulmuştur. Ancak Talimatname'de bölümler sayılmamış, bölümleri belirleme yetkisi Fakülte Profesörler Kurulu'na verilmiştir.

96 Ders programına ilk olarak 1970'lerde koyulan ve Cemal Mihçioğlu tarafından yürütülen bu dersi, uzun yıllardır Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'nın akademik faaliyetlerine önemli katkılar sağlayan Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Metin Kazancı üstlenmiştir.

97 25.5.2012 tarih ve 2012/02 sayılı Fakülte Kurulu toplantısında Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü programına 'Kamu Yönetiminde Dönüşüm' adlı seçimsel dersin eklenmesi kararlaştırılmıştır.

TALİMATNAME

Masraf Vekâletinde :

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Doktora Talimatnamesi

Doktora çeşidi ve kabul şartları

Madde 1 — Doktora çeşidi

Bu Talimatname gereğince Siyasal Bilgiler Fakültesinde doktora yapanlara «Siyasi İlimler Doktoru» unvanı verilir ve doktora diplomasına adayın çalıştığı bölüm de kaydolunur.

Doktora çalışmaları

Madde 3 — Çalışmaların yapılacağı bölümler ve kurlar:

Siyasi ilimler doktorasına ait çalışmaların yapılacağı bölümlerle bu bölümlere giren mecburi ve seçimlik kurlar Fakülte Profesörler Kurulu tarafından Mayıs ayı içinde tespit ve ilân olunur.

Kurul, 30.5.1956 tarih ve 126 sayılı toplantısında Siyasal İlimler Doktora Programında 'İktisat' ve 'Siyasi ve İdari İlimler' olmak üzere 2 bölüm açmıştır. Bölümün adı 'Siyasi ve İdari İlimler' olmakla birlikte ders programında ilk yıllarda 'idari ilim' alanındaki derslerin sayısı çok azdır.

Siyasi İlimler Doktora Programının ilk açıldığı yıl olan 1956'da idare alanıyla ilgili bir ders bulunmamaktadır. Programda sadece, Amerikalı akademisyen H. K. Stanford tarafından verilen Amme İdaresi adlı seminere yer verilmiştir.⁹⁸

Siyasi ve İdari İlimler Bölümü

Mecburi Kurlar :

Machiavelli ve Jean Bodin	Prof. Dr. Y. ABADAN
Muhtelif Memleketlerde Teşri' uzvu ...	Prof. D. E. C. SMITH

Seçimlik Kurlar :

Siyasi Partiler	Doç. Dr. A. PAYASLIOĞLU
Milletlerarası Deniz Hukuku	Doç. S. L. MERA
Sular, Yaylalar ve Mer'alar Hukuku rejimi	Prof. Dr. K. F. ARIK

Seminerler :

Amme Hürriyetleri	Prof. Dr. T. FEYZIOĞLU
Amme İdaresi	Prof. Dr. H. K. STANDFORD
Seçimlerle İlgili Ba'zı Mes'eleler	Doç. Dr. A. PAYASLIOĞLU
	Asis. Dr. F. H. ARMAOĞLU

98 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, I. Cild, s. 667.

Programda, 1957'de 'Amme İdaresi Meseleleri' ve 'Amme İdaresi ve İdare Hukuku' (A. Sturm - N. Abadan - M. Kıratlı) adlı seçimlik derslere, 1958'de de 'Amme İdaresi' (A. Sturm-M. Soysal) adlı seçimlik derse ve 'Personel İdaresi' (C. Mihçioğlu) adlı seminare yer verilmiştir.

Doktora bölümünde 1960-1964 yılları arasında doğrudan idare alanıyla ilgili hiçbir ders bulunmamaktadır. 1965 yılında ise programa yeniden Amme İdaresi (C. Mihçioğlu) adlı seçimlik ders koyulmuştur.

Siyasi İlimler Doktora Programı'na Bağlı

Siyasi ve İdari İlimler Bölümü'nde Hazırlanmış İlk 10 Tez⁹⁹

1956 yılında açılan Siyasi İlimler doktora programında doktor unvanını ilk olarak *Demokratik İktisadi Planlama İçin Siyasal Mekanizmalar* başlıklı tez çalışması ile 24.6.1958 tarihinde, Mümtaz Soysal almıştır. Listeden de görüleceği üzere ilk yıllarda ağırlıklı olarak siyaset bilimi alanında tezler hazırlanmıştır. Doğrudan idare/kamu yönetimi/yönetim bilimi alanındaki ilk doktora tezi ise Oğuz Onaran'ın 1966'da tamamladığı *Genel İdare Kuruluşlarında Üst İdarecilerin Yetiştirilmesi* başlıklı çalışmadır.

Yıl	Adı Soyadı	Tez Adı
1958	Mümtaz Soysal	Demokratik İktisadi Planlama İçin Siyasal Mekanizma
1960	Metin Kıratlı	Parlamentar Muafiyetler
1960	Cevat Geray	Şehir Planlamasının Başlıca Tatbik Vasıtaları
1960	Gülğün Gönenç	Teknik Yardım Programları ve Türkiye'de Teknik Yardımın İdaresi
1961	A. Haluk Ülman	İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Münasebetleri 1939-1947
1961	Ruşen Y. Keleş	Şehir ve Bölge Planlaması Bakımından Şehirleşme Hareketleri
1961	Mete Tunçay	Erkinlik Kavramının İncelenmesi
1962	Taner Timur	Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Kuvvetli İcra
1963	Deniz Baykal	Siyasi Elit Kuramı
1965	Nadir L. İslam	Türkiye'de Gensoru ve Meclis Tahkikatı

99 M. Hikmet Yavuziğit, "SBF'de 1956'dan Günümüze Kadar Üretilen Doçentlik ve Doktora Tezleri", *AÜ SBF Dergisi*, Cilt 53, Sayı 1, 1998, s. 327-342.

2.2. (1968) SBF Doktora Yönetmeliği ile Doktora Dalının Adı 'Siyaset ve Yönetim Bilimleri' Oluyor

13.07.1968 tarihli AÜ SBF Doktora Yönetmeliği'nde doktora bölümleri 'Siyasi İlimler' ve 'İktisat' olarak belirlenmiştir. Yönetmelik ayrıca bölümler içindeki dalları da saymıştır. Buna göre Siyasi İlimler Doktora Bölümü'nün dalları şöyledir:

Doktora dalları

Madde 6 — Siyasi İlimler doktorası aşağıda gösterilen dallarda yapılır :

- a) Siyaset ve yönetim bilimleri,
- b) Uluslararası ilişkiler.

Profesörler Kurulu yukarıdaki dallara yenilerini ekleyebileceği gibi İktisat Doktorası için de dallar açabilir.

Siyasi ve İdari İlimler dalının adı, Prof. Dr. Cemal Mıhçıoğlu'nun girişimleriyle Siyaset ve Yönetim Bilimleri olarak değiştirilmiştir.

2.3. (1975) Lisansüstü Düzeyde İlk Kez 'Yönetim Bilimi Dalı'nın Açılması

1968 Doktora Yönetmeliği'nin yerini alan 21.11.1975 tarihli AÜ SBF Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği ile önemli bir yenilik getirilmiştir. 1956-1975 yılları arasında SBF'de lisansüstü düzeyde sadece doktora programı bulunmaktayken, 1975 Yönetmeliği ile lisansüstü öğretim, 'yüksek lisans' (master) ve 'doktora' olmak üzere iki aşamalı hale getirilmiştir.¹⁰⁰

Ankara Üniversitesinden :

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği

BİRİNCİ BÖLÜM

Lisansüstü öğretim bölümleri ve Dalları

Madde 1 — Siyasal Bilgiler Fakültesinde «İktisat» ve «Siyasal Bilimler» alanlarında lisansüstü öğretim yapılır. Fakülte Kurulu, başka alanlarda ya da alanlar içine giren belli dallarda lisansüstü öğretim yapılmasını kararlaştırabilir.

Lisansüstü öğretim «Yüksek Lisans» (Master) ve «Doktora» aşamalarını içerir.

1975 Lisansüstü Yönetmeliği lisansüstü bölümleri 'İktisat' ve 'Siyasal Bilimler' şeklinde belirlemiş, ancak dalları saymamıştır.¹⁰¹ Dallar, Profesörler Kurulu tarafından

100 Geçiş sürecinde 1976-77 öğretim yılında sadece yüksek lisans programları açılmış, doktora programları ise 1977-78 öğretim yılında başlamıştır.

101 AÜ SBF Lisansüstü Yönetmeliğinde değişiklik yapan 6.4.1978 tarihli Yönetmelik ile SBF'deki lisansüstü bölümlerin/alanların sayısı üçe çıkarılmıştır: 'İktisat', 'Siyasal Bilimler' ve 'İşletme'.

belirlenmiştir. Kurul'un Siyasal İlimler Bölümü'nde açtığı dallardan biri Yönetim Bilimi Dalı'dır. *Böylece lisansüstü düzeyde ilk kez sadece idare alanıyla ilgili olan bir dal/program açılmıştır.*

Lisansüstü akademik örgütlenmede uzmanlaşmanın artmasıyla ayrı bir dal haline gelen Yönetim Bilimi'nin ders programına bakıldığında doğrudan idare alanına ait derslerin sayısının az olduğu görülmektedir.¹⁰² Örneğin alta görülen 1978-79 öğretim yılı Yönetim Bilimi Dalı ders programında kürsü tarafından yürütülen sadece 3 ders bulunmaktadır. Programda, Anakent Yönetimi adlı bir seminere de yer verilmiştir.

1978 - 1979 ÖĞRETİM YILI LİSANSÜSTÜ ÖĞRETİM DERS VE SEMİNER PROGRAMI	
SİYASAL BİLİMLER ALANI YÖNETİM BİLİMİ DALI	
ZORUNLU DERSLER	
YÜKSEK LİSANS	
DÖNEM I Türkiye'nin İdari Yapısı Prof. Dr. Ş. Gözübüyük Sosyal Bilimler Metodolojisi Prof. Dr. Ö. Ozankaya	DÖNEM II Örgüt Kuramı Doç. Dr. O. Onaran Siyasal İlim Kuramları II Doç. Dr. İ. Sunar
DOKTORA	
DÖNEM I Karar Verme Doç. Dr. O. Onaran	DÖNEM II Ekonomik Kamu Hukuku Doç. Dr. T. Tan
SEÇİMLİK DERSLER (Yüksek Lisans ve Doktorada Ortak)	
DÖNEM I Kent Toprakları Sorunu Prof. F. Yavuz Yerel Yönetimler Prof. Dr. R. Kocak Parlamentarizm Prof. B. Savcı Marksist Devlet Kuramı Doç. Dr. C. Eroğlu Cezaların İnfazında İnsanlı Yaklaşımlar ve İnfaz Sonrası Müesseseleri Prof. Dr. Y. Günal	DÖNEM II Personel Yönetimi Doç. Dr. K. Fişek Yerel Yönetimler Prof. Dr. R. Kocak Osmanlılarda Tımar Sistemi ve Feodalite Doç. Dr. T. Timur İşçilerin Yönetime Katılması Prof. Dr. C. Talas Doç. Dr. M. Kazancı Yurt Dışına Çıkma ve Yurda Girme Özgürlüğü Doç. Dr. B. Aybay
NOT: Öğrenci her dönemde iki ders seçmek zorundadır.	
SEMİNERLER (Yüksek Lisans ve Doktorada Ortak)	
DÖNEM I Anakent Yönetimi Dr. A. Ertan Eke	DÖNEM II Karşılaştırmalı İdare Hukuku Prof. Dr. M. Kırath
NOT: Öğrenci her dönemde bir seminer almak zorundadır.	

102 28.6.1974 tarih ve 25 sayılı Fakülte Kurulu toplantısında, Siyaset ve Yönetim Bilimleri Dalı'nın programına Yönetimde Karar Verme (Doç. Dr. O. Onaran) adlı zorunlu dersin ve Kamu Yönetimi Sorunları (Prof. Dr. C. Mıhçıoğlu) adlı seminerin eklenmesi kararlaştırılmıştır.

1975-80 yılları arasında açılan ve kürsü tarafından yürütülen dersler şöyledir: Karar Verme/Yönetimde Karar Verme, Kamu Yönetimi Kuramları, Örgüt Kuramı, Personel Yönetimi.

Bu yıllarda idare alanıyla ilgili olup başka kürsülerce yürütülen zorunlu-seçimlik dersler ise şunlardır: Türkiye’nin İdari Yapısı, İşçilerin Yönetime Katılması, Sistem Analizi, Örgütsel Gelişim ve Ekonomik Kamu Hukuku.

AÜ SBF Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği’nde değişiklik yapan 29.5.1980 tarihli Yönetmelik, önceki düzenlemelerden farklı olarak hem dalları saymış hem de dersleri belirlemiştir. Yönetmeliğe göre Siyasal Bilimler Alanı içindeki 4 dal şunlardır:

Siyasal Bilimler Alanı

- ▶ Siyaset Bilimi Dalı
- ▶ Yönetim Bilimi Dalı
- ▶ Uluslararası İlişkiler Dalı
- ▶ Sosyal Politika Dalı

1980 Yönetmeliği’nin Yönetim Bilimi Dalı için belirlediği dersler ise şöyledir: ¹⁰³

**SIYASAL BİLİMLER ALANI
YÖNETİM BİLİMİ DALI
YÜKSEK LİSANS**

Yönetim Bilimi dalında her yüksek lisans öğrencisi aşağıda adı ve saatleri belirtilen zorunlu dersleri, her dönemde bir seçimlik ders ve her yıl bir seminer almak zorundadır.

ZORUNLU DERSLER

Dönem I Türkiye’nin İdari Yapısı (4) Örgüt Kuramı (4)	Dönem II Yönetim ve Hukuk (4) Karşılaştırmalı Devlet Sistemleri (4)

DOKTORA

Yönetim Bilimi dalında her doktora öğrencisi aşağıda adı ve saatleri belirtilen zorunlu dersleri, her dönemde bir seçimlik ders ve her yıl iki seminer almak zorundadır.

ZORUNLU DERSLER

Dönem I Bütçe Sistemleri (4)	Dönem II Ekonomik Kamu Hukuku (4)

103 Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü’nde Devlet Bütçe Uzmanı olarak görev yapmakta iken 1976’da Kamu Yönetimi Kürsüsü’ne asistan olarak giren İhsan Sami Garan, izleyen yıllarda kürsüde ‘akçalı yönetim’ ve ‘bütçe sistemleri’ gibi mali konularla ilgili bazı ders ve seminerler yürütmüştür. Garan’ın 16.3.1982’de tamamladığı doktora tezinin başlığı ‘Kamu İktisadi Teşebbüsleri: Amaçlar, Verimlilik, Kazançlılık, Örgütlenme, Yönetim’dir.

2.4. (1983) Lisansüstü Programlar Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Yeni Kurulan Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne Devrediliyor

YÖK sistemine geçiş ile birlikte lisansüstü düzeyde akademik örgütlenmenin yeniden yapılandırılmasına yönelik bazı düzenlemeler çıkarılmıştır. 2547 sayılı Kanun'un, "Üniversitelerde ve fakültelerde birden fazla benzer ve ilgili bilim dallarında lisans üstü eğitim - öğretim, bilimsel araştırma ve uygulama yapan bir birim" olarak tanımladığı enstitülerin örgütlenme ve işleyişini düzenlemek üzere YÖK, 3.3.1983'te bir Yönetmelik¹⁰⁴ çıkarmıştır. Bu Yönetmelik ile sosyal bilimler alanında enstitü anabilim dallarının fakültelerdeki bölümlerle aynı olması öngörülmüştür. Yönetmelik ayrıca enstitülerde anabilim dallarının ve lisansüstü programların açılması ve adının belirlenmesi konusunda yetkiyi YÖK'e vermiştir.

Yükseköğretim kurumlarının örgütlenmesini düzenleyen 28.3.1983 tarih ve 2809 sayılı Kanun,¹⁰⁵ Ankara Üniversitesi'ndeki lisansüstü örgütlenme açısından ayrı önem taşımaktadır. Bu Kanun'un 7. maddesi 'Ankara Üniversitesi' başlığını taşımaktadır. Bu maddede fakültelerin yanında aynı zamanda lisansüstü eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmek üzere yeni kurulan enstitüler de sayılmıştır. Enstitüler arasında Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne (SBE) de yer verilmiştir. Böylece 1956 yılından itibaren SBF bünyesinde yürütülen lisansüstü eğitim-öğretim bu düzenlemeyle birlikte yeni kurulan SBE'ye devredilmiş,¹⁰⁶ bu yapı günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.¹⁰⁷

Sosyal Bilimler Enstitüsü, anabilim dalı esaslı örgütlenmiştir. Enstitü ilk kurulduğunda bünyesinde idare alanıyla ilgili olarak Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'na yer verilmiştir.

SBE bünyesindeki anabilim dalı, önce Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, SBF'deki bölümün adının değişmesinin ardından da Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı adını almıştır.

SBE'de anabilim dalı içinde 'Siyaset Bilimi', 'Yönetim Bilimleri' ve 'Kent ve Çevre Bilimleri' programları açılmıştır.

104 Tam adı: Lisans Üstü Eğitim Öğretim Enstitülerinin Teşkilat ve İşleyiş Yönetmeliği.

105 Tam adı: Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun.

106 Enstitüler, eğitim-öğretim faaliyetlerini doğrudan doğruya kendileri yürüten birer örgüt olmadıkları için lisansüstü eğitim-öğretim faaliyetlerinin fakültelerin bünyesindeki bölüm ve anabilim dallarıyla organik bağı kopmamaktadır. Bu açıdan lisansüstü eğitim-öğretim faaliyetlerinin düzenlenmesi, yönetimi kurumsal olarak SBE'ye devredilmekle birlikte, idare alanındaki lisansüstü programlar SBF bünyesindeki Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'na yürütülmeye devam etmiştir.

107 Ankara Üniversitesi Senatosu, Üniversite bünyesinde lisansüstü eğitim-öğretimin yeniden yapılandırılması ile ilgili çalışmalar yapmak üzere 10.4.1979 tarihinde bir komisyon oluşturmuştur. Senato 15.5.1979 tarihli toplantısında da "lisansüstü öğretimin hangi örgüt aracılığıyla gerçekleştirileceği hususunda" hazırlanan komisyon raporunu kabul etmiştir. Ulaşamadığımız için bu Raporun içeriğini bilemiyoruz. Ancak bu kararlardan hareketle, Üniversite'de lisansüstü eğitim-öğretim faaliyetleri için ayrı bir örgüt oluşturulması yönünde YÖK öncesinde de bazı girişimlerin olduğunu söyleyebiliriz.

2.5. (1993) Yönetim Bilimleri Bilim Dalı (Programı) İlk Mezunlarını Veriyor

SBE bünyesindeki Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı’nda açılan programlardan biri olan Yönetim Bilimleri Bilim Dalı programı ilk mezunlarını 1993 yılında vermiştir.

2.6. (2013) Lisansüstü Düzeyde ‘Yönetim Bilimleri ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’ Kurulması Önerisi

3.6.2013’te Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Başkanlığı, lisansüstü programları yürütmekte olan bünyesindeki 3 bilim dalının (Siyaset Bilimi, Yönetim Bilimleri, Kent ve Çevre Bilimleri) ayrı birer anabilim dalı olması için bir talepte bulunmuştur. Yazının gerekçesinde, anabilim dalının toplamda 700’e yakın lisansüstü öğrenciye sahip olmasının programların birlikte yürütülmesini güçleştirdiği ve 3 bilim dalının lisans örgütlenmesinde ayrı birer anabilim dalı olması vurgulanmıştır.

İlgili yazıda, toplam 228 lisansüstü öğrencisi olan ‘Yönetim Bilimleri Bilim Dalı’nın, “Yönetim Bilimleri ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’na dönüştürülmesi önerisine yer verilmiştir. AÜ SBE Enstitü Kurulu, 19.12.2013’te SBKY Anabilim Dalı bünyesindeki 3 bilim dalının/lisansüstü programın ayrı birer anabilim dalına dönüştürülmesini oybirliğiyle uygun bulmuştur. Ancak bu girişimle ilgili süreç tamamlanmamıştır.

3. İdare Alanında Araştırma Faaliyetleri Yürüten Enstitü ve Merkezler¹⁰⁸

Akademik örgütlenmede özerkliği esas alan 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu (1946), üniversitelerin kurullarına özerklik konusunda önemli yetkiler vermiştir. Kanun’un 2. maddesi; üniversite ve fakültelerin kendilerine bağlı olmak üzere *enstitüler, bilim, araştırma kurumları açmaya yetkili olduklarını, bunların yönetim şekillerinin bağlı oldukları üniversite ya da fakültelerce belirleneceğini, gerekenlerine üniversite senatosu*

108 SBF’de idare alanıyla ilgili araştırma-egitim faaliyeti yürüten birimlerden söz ederken Sosyal Hizmetler Akademisi’ne de bir parantez açılabilir. 12.6.1959 tarih ve 7355 sayılı Kanun ile Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletine bağlı bir Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulmuştur. Enstitü’yü oluşturan yapılardan biri, “*sosyal hizmetler mütehassısları ve sosyal hizmet yardımcıları yetiştirmek üzere...nazari ve ameli sosyal hizmet tedrisatını*” vermek üzere kurulan Sosyal Hizmetler Akademisi’dir. SBF Fakülte Kurulu, 31.3.1977 tarih ve 159 sayılı toplantısında, Kamu Yönetimi Kürsüsü öğretim üyelerinin çok uzun yıllardır idare alanıyla ilgili dersler verdiği Sosyal Hizmetler Akademisi’nin SBF bünyesinde örgütlenmesi yönünde bir ilke kararı almış, Akademi’nin SBF’ye bağlanması ile ilgili çalışmalar yürütmek üzere Kamu Yönetimi Kürsüsünün başında olan Prof. Dr. Cemal Mihçioğlu başkanlığında bir komisyon oluşturmuştur (12.5.1977 tarih ve 166 sayılı Fakülte Kurulu toplantısı). Ancak bu çalışmalara rağmen Akademi’yi SBF’ye bağlama girişimi sonuçsuz kalmıştır. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu sonrasında Sosyal Hizmetler Akademisi, Hacettepe Üniversitesi bünyesinde Rektörlüğe bağlı Sosyal Hizmetler Yüksekokulu olarak yeniden yapılandırılmıştır.

kararıyla tüzelkişilik verilebileceğini hükme bağlamıştır. Bu hüküm, 1950'de üniversite sistemine dahil olan Mülkiye açısından da sonuçlar doğuracaktır.

3.1. (1948-52) İdare Alanında Bir Araştırma Enstitüsünün Kuruluş Hazırlıkları

Prof. Hasan Refik Ertuğ, Siyasi İlimler Mecmuası'nın 1948 yılı Ağustos sayısında, idare alanında bir araştırma enstitüsünün kurulmasına yönelik ihtiyacı dile getiren bir yazı kaleme almıştır (H. R. Ertuğ, 1948a).

Prof. Ertuğ, aynı sayıda SBO Müdürlüğü'ne sunduğu 'İdari İlimler Enstitüsü Statüsü - Statü Ön Tasarısı'na yer vermektedir (H. R. Ertuğ, 1948b). Tasarı'nın 1. maddesinde "Türkiye İdare İlimleri Enstitüsü" adıyla SBO bünyesinde bir *araştırma merkezi (dernek)* kurulması önerilmiştir. Bu öneri, SBO Profesörler Kurulu'nda görüşülmüş ve konuyla ilgili bir komisyon kurulmuştur. Ancak tasarıda öngörüldüğü şekliyle bir enstitü kurulması girişimi sonuçsuz kalmıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere, 1950'de SBO'yu SBF'ye dönüştürerek Ankara Üniversitesi'ne bağlayan 5627 sayılı Kanun'un 1. maddesi, Fakülte bünyesinde 'İdari İlimler', 'Dış Münasebetler', 'Maliye' ve 'İskan ve Şehircilik' adlarıyla 4 enstitünün oluşturulmasını öngörmüştür. Kanun'un çıkarılmasından kısa bir süre sonra SBF Profesörler Kurulu 14.6.1950 tarih ve 7 sayılı toplantısında İdari İlimler Enstitüsü'nün yönetmeliğinin hazırlanmasıyla ilgili çalışmalar yapmak üzere Turhan Feyzioğlu'nu görevlendirmiştir.

3.2. (1952) Yönetmelik İle İdari İlimler Enstitüsü Faaliyete Geçiyor

Yaklaşık 2 yıl süren hazırlıklar sonrasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü Yönetmeliği 27.8.1952'de çıkarılmıştır. Yönetmelik'te Enstitü'nün kuruluşu ve amacı şu şekilde düzenlenmiştir:

I — Kuruluş ve gaye

Madde 1 — 5627 sayılı kanununun 1 inci maddesi gereğince Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesine bağlı olmak ve 4996 sayılı Üniversiteler Kanunununun 2 nci maddesi uyarınca tüzelkişiliği haliz bulunmak üzere bir «İdari İlimler Enstitüsü» kurulmuştur

Madde 2 — Enstitünün gayesi, idari ilimler, siyaset ilmi ve idare hukuku alanında ve bunlarla yakın ilişki olan hukuk dallarında nazari ve istatiki mahiyette ilmi araştırmalar yapmak, memleketin idari meselelerini incelemek ve bu ilimlerin gelişmesine, yayılmasına çalışmaktır

Yönetmeliğin çıkarılması sonrasında Enstitü'nün ilk yönetim kadrosu da oluşturulmuştur. 28.11.1952 tarih ve 64 sayılı Profesörler Kurulu toplantısında İdari İlimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne (Direktörlüğüne) Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta, yönetim kurulu üyeliklerine ise Prof. Carl F. Taeusch, Prof. Dr. Yavuz Abadan, Prof. Dr. Hayri Orhun¹⁰⁹ ve Prof. Dr. Süheyp Derbil seçilmiştir.¹¹⁰

Yönetmeliğin amaç maddesinde Enstitü'nün çalışma alanları, “*idari ilimler, siyaset ilmi ve idare hukuku alanı ve bunlarla yakın ilgisi olan hukuk dalları*” olarak belirlenmiştir. Ancak Enstitü'nün faaliyetlerinin daha çok anayasa hukuku, kamu hukuku, idare hukuku ve siyaset bilimi alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir.¹¹¹ Bu durum, Enstitü'nün yönetiminde uzun yıllar bu alanlarda çalışan öğretim üyelerinin olmasıyla da ilişkilendirilebilir. Enstitü, az sayıda da olsa idare alanıyla ilgili bazı bilimsel toplantı ve yayın faaliyetleri de gerçekleştirmiştir.¹¹²

109 İçişleri Bakanlığı Tetkik Kurulu Başkanı.

110 SBF Profesörler Kurulu, Enstitü'nün yönetim kuruluna diğer üniversitelerden akademisyenleri ve bürokratları da “asli üye” olarak seçmiştir. Örneğin 3.4.1953 tarih ve 69 sayılı toplantıda Kurul, aralarında Sıddık Sami Onar, Lütfi Duran ve Vakur Versan'ın da bulunduğu birçok akademisyeni ve bürokratu yeni üye olarak seçmiştir.

111 İdari İlimler Enstitüsü'nün ilk yayınları şunlardır: A. T. J. Matthews - *Yetişen Türk İdarecileri* (1955), A. Ş. Gözübüyük ve S. Kili, *Türk Anayasa Metinleri: Tanzimat'tan Bugüne Kadar* (1957), A. Ş. Gözübüyük ve Z. Sezgin, *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri* (1957), A. L. Sturm ve C. Mıhçıoğlu, *Türk Amme İdaresi Bibliyografyası: 1928-1956 Seçme ve Notlu* (1959), Y. Abadan ve B. Savcı, *Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış* (1959), Y. Abadan, *Devlet Felsefesi (Seçilmiş Okuma Parçaları)* (1959).

İdari İlimler Enstitüsü'nün ilk yıllarda düzenlediği konferanslar şunlardır: Râgıp Hanyal - Me'mur Baremi (1954), Prof. Dr. Hans Freyer - Din Sorunlarına Ait Anketin İncelenmesi (1955), Kıta Avrupası İdare Sistemleri ile Anglo-Amerikan İdare Sistemi Arasındaki Prensipler Farkları ve Türk İdaresi (1957), Fransız Danıştay'ının İşleyişi (1958), Alman Anayasa Mahkemesi ve İçtihatları (1958).

112 Milletlerarası İdari İlimler Enstitüsü'nün (MİİE) Türk Milli Seksiyonu kurumun bünyesinde olması nedeniyle Enstitü MİİE'nin faaliyetlerine de yoğun bir biçimde katılım sağlamıştır.

B. Ecevit, Ulus adlı gazetede 8.11.1960 tarihli 'Taassup ve Tartışma' başlıklı yazısında İdari İlimler Enstitüsü'nün faaliyetlerinden övgüyle söz etmektedir.

3.3. (1982) SBF İdari İlimler Enstitüsü'nden SBF Kamu Yönetimi Araştırma Merkezi'ne

Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği'nin (1982) Geçici 2. maddesi, önceki yıllarda kurulmuş olan ve başlıca görevleri araştırma ve uygulama olan enstitülerin, üniversite senatosu kararı ile faaliyetlerini araştırma merkezi olarak devam edebilmelerine olanak tanımıştır.

2547 Sayılı Kanun ile tüzel kişiliği kaldırılan İdari İlimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Senatosu'nun 8.3.1982'de aldığı 83 sayılı kararla Kamu Yönetimi Araştırma Merkezi'ne dönüştürülmüştür. 12.7.1985 tarihli AÜ SBF Araştırma Merkezleri

Yönetmeliği, Senato'nun 1982'de aldığı merkeze dönüştürme kararına da yer verilmiştir. Bu Yönetmelik araştırma merkezlerini, Fakülteye bağlı araştırma, uygulama ve eğitim yapan birimler olarak tanımlamıştır.

12 Temmuz 1985 — Sayı : 18809 RESMİ GAZETE

Sayfa : 25

Yönetmelik

Ankara Üniversitesinden :

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Araştırma Merkezleri Yönetmeliği

GEÇİCİ MADDE 1 — 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce mevcut bulunan Enstitüler, Üniversiteler Akademik Teşkilat Yönetmeliği'nin Geçici 2. Maddesine uygun olarak, Ankara Üniversitesi Senatosu'nun 8/3/1982 tarih ve 9 sayılı toplantısında alınan 83 sayılı karara göre, aşağıda karşılıklarında gösterilen isimler altında Araştırma Merkezine dönüştürülmüştür.

1 — Maliye Enstitüsü	Ekonomik ve Mali Araştırma Merkezi
2 — İşletme ve Muhasebe Enstitüsü	İşletme Ekonomisi Araştırma Merkezi
3 — Dış Münasebetler Enstitüsü	Uluslararası Siyasi ve Ekonomik İlişkiler Araştırma Merkezi
4 — İskân ve Şehircilik Enstitüsü	İskân ve Şehircilik Araştırma Merkezi
5 — Sosyal Politika Enstitüsü	Sosyal Politika Araştırma Merkezi
6 — İdari İlimler Enstitüsü	Kamu Yönetimi Araştırma Merkezi

Tüzel kişiliğinin bulunmaması ve Enstitü'ye kıyasla imkanlarının çok daha sınırlı olması nedeniyle Kamu Yönetimi Araştırma Merkezi uzun yıllar varlığını sadece kağıt üzerinde sürdürmüştür.¹¹³

113 Kamu Yönetimi Araştırma Merkezi'nin de tabii olduğu 12.7.1985 tarihli AÜ SBF Araştırma Merkezleri Yönetmeliği'nin bazı maddeleri 11.4.1991 tarihli Yönetmelik ile değiştirilmiştir. Önceki düzenlemede merkez müdürünü Rektör'ün ataması öngörülmüşken, yeni düzenleme ile bu yetki Dekan'a verilmiştir. Diğer bir değişiklik, Yönetmeliğin yürürlük maddesinde yapılmış, Yönetmeliği yürütme yetkisi Dekan'dan alınıp Rektör'e verilmiştir.

'Uygulama' sözcüğünün eklenmesiyle Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (KAYAUM) adını alan Merkez'in 2000'li yıllarda SBF Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'yla olan bağı güçlendirilmiştir.¹¹⁴ Bunun da bir sonucu olarak Merkez'in faaliyetleri izleyen yıllarda yönetim bilimi/kamu yönetimi alanında yoğunlaşmıştır.¹¹⁵

3.4. (2017) SBF'ye Bağlı KAYAUM'dan Rektörlüğe Bağlı KAYAUM'a

YÖK'ün araştırma – uygulama merkezleriyle ilgili belirlediği esaslar çerçevesinde KAYAUM 9.10.2017'de çıkarılan Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği ile yeniden yapılandırılmıştır.¹¹⁶ 1982'den itibaren AÜ SBF'ye bağlı olarak faaliyet yürüten KAYAUM, bu Yönetmelik ile diğer bütün merkezler gibi doğrudan Rektörlüğe bağlanmıştır.¹¹⁷

Toplamda yaklaşık 70 yıllık birikime sahip İdari İlimler Enstitüsü ve KAYAUM, 30'un üzerinde yayın, çok sayıda bilimsel toplantı ve araştırma ile Mülkiye'de idare alanının kurumsallaşmasına önemli katkılar sağlamışlardır.

4. Mülkiye'nin 100. ve 160. Yıllarında Akademik Örgütlenmede İdare Alanı

Akademik işbölümünde idare alanı, kuruluş amacına da uygun olarak Mülkiye'nin ilk gününden itibaren doğal olarak hep var olmuştur. Bu alanın, akademik örgütlenmede ayrı bir yer edinmesi ise zaman içinde gerçekleşecektir. 1913'teki uzmanlaşma kararıyla İdari Şube'nin kurulması bu açıdan ilk önemli adım olarak kabul edilebilir. Ancak bu konudaki ivme, idare alanıyla ilgili -birçoğu ülkede de ilk olma özelliğini taşıyan- yeni birimlerin oluşturulduğu 1950'lerde yaşanacaktır. Bu yıllarda yeni açılan kürsü, doktora programı ve enstitüyle, idare alanı artık Mülkiye'deki akademik işbölümünün hemen hemen bütün

114 Örneğin KAYAUM'un müdürlüğüne, SBF Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı başkanları atanmış, merkezin yönetim kuruluna da çoğunlukla Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı öğretim üyeleri görevlendirilmiştir.

115 KAYAUM adıyla çıkarılan ilk yayınlar şunlardır: *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri* (2004), *Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1929-1939* (2007), *Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1940-1949* (2009), *Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform* (2009).

116 YÖK'ün araştırma merkezleri ile ilgili genel esaslarında "uygulama" sözcüğü öne çekilmiş ve merkezlerin adı "Uygulama ve Araştırma Merkezi" şeklinde düzenlenmiştir. Bu nedenle 2017 Yönetmeliği ile KAYAUM'un adı da 'Kamu Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi' olmuştur. Ad değişikliğine rağmen, marka özelliğini kazanmış olması nedeniyle KAYAUM kısaltması kullanılmaya devam edilmektedir.

117 1952 İdari İlimler Enstitü Yönetmeliği'nde ve 1985 Ankara Üniversitesi Araştırma Merkezleri Yönetmeliği'nde bu birimlerin kurullarında ilgili şube, bölüm ya da anabilim dallarının temsilcilerinin olacağı hükmüne yer verilmiştir. Bununla birlikte 2017 Yönetmeliği Merkez'in yönetimini Fakülte'deki ilgili birimler ile doğrudan ilişkilendirmemekte, kurulların belirlenmesinde yetkiyi Rektör'e vermektedir.

parçalarında örgütlenmiştir. Bu nedenle bu dönemi alanın kurumsallaşma tarihinde ayrı bir yere koymak gerekir.

Yazının bu bölümünde, 1950'lerde yaşanan kurumsallaşmanın geldiği noktayı da görebileceğimiz Mülkiye'nin 100. yılı ile bu Sempozyumun gerçekleştirildiği 160. yılını karşılaştıracamız. Özet niteliğinde olacak bu karşılaştırma ile idare alanının Mülkiye'nin akademik işbölümü ve örgütlenmesindeki yerinin 1959-2019¹¹⁸ yılları arasındaki 60 yılda nasıl değiştiğini görmek mümkün olacaktır.

1959'da idare alanıyla ilgili 4 farklı yapı bulunmaktadır:

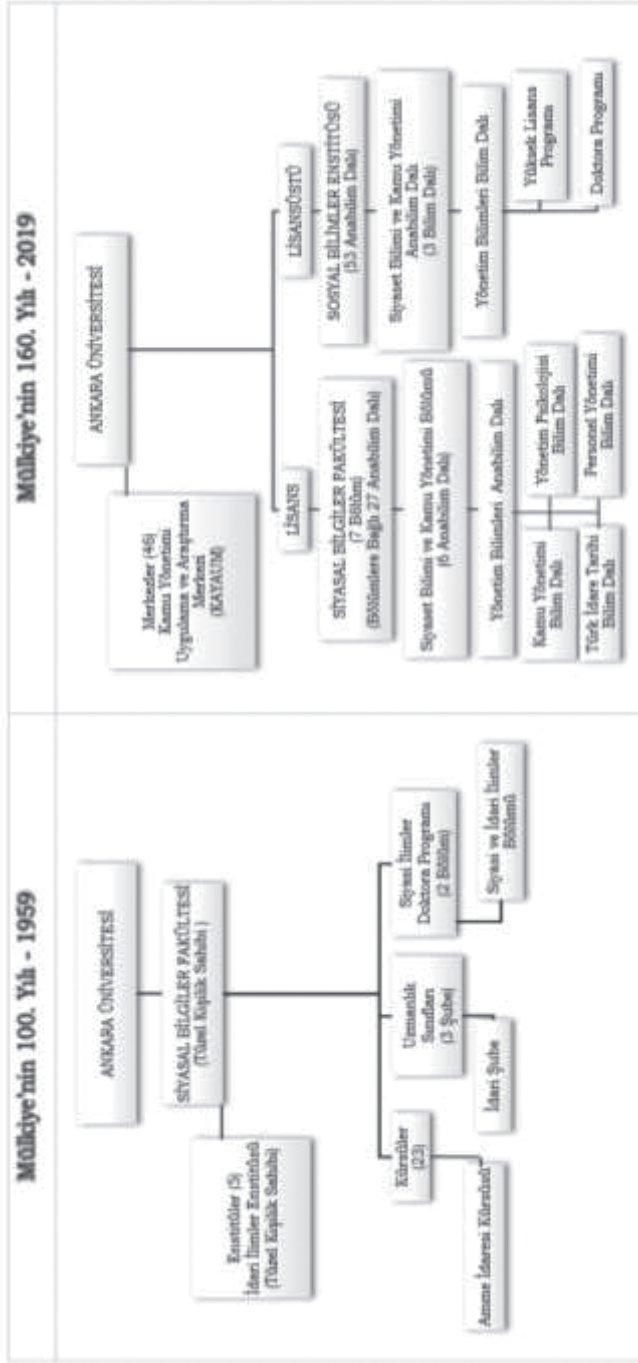
- ▶ Lisans düzeyinde 3 uzmanlık sınıfından biri olan *İdari Şube*,
- ▶ Akademik örgütlenmenin çekirdek birimi olarak, kuruluş hazırlıkları 1952'de başlayan ve 1957'de kurulan Fakülte'nin 23 kürsüsünden biri olan *Amme İdaresi Kürsüsü*,
- ▶ 1956'da açılan SBF Siyasi İlimler Doktora Programı'na bağlı *Siyasi ve İdari İlimler Bölümü*,
- ▶ Bilimsel araştırma faaliyetlerini yürütmek üzere, SBF'yi Ankara Üniversitesi'ne dahil eden 5627 sayılı Kanun (1950) ile kurulan ve 1952'deki Yönetmelik ile faaliyete geçen, SBF'ye bağlı *İdari İlimler Enstitüsü*.

2019'da ise idare alanıyla ilgili 5 farklı yapı bulunmaktadır:

- ▶ Lisans düzeyinde 7 bölümden biri olan *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi*,
- ▶ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nün 6 anabilim dalından biri olan *Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı*,
- ▶ Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'na bağlı *Kamu Yönetimi Bilim Dalı*, *Yönetim Psikolojisi Bilim Dalı*, *Personel Yönetimi Bilim Dalı* ve *Türk İdare Tarihi Bilim Dalı*,
- ▶ Lisansüstü düzeyde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün anabilim dallarından biri olan Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'na bağlı *Yönetim Bilimleri Bilim Dalı/Programı*,
- ▶ Bilimsel araştırma faaliyetleri yürüten, Rektörlüğe bağlı *Kamu Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (KAYAUM)*.

118 2019 yılı bilgileri için Sempozyumun düzenlendiği Kasım 2019 temel alınmıştır.

AKADEMİK İŞBÖLÜMÜ ve ÖRGÜTLENMEDE İDARE/YÖNETİM ALANI

4.1. Akademik Örgütlenmenin Parçalı Hale Gelmesi

1959 ve 2019 yılları açısından dikkat çeken farklılıklardan biri akademik birimlerin yer aldığı çatıyla ilgilidir. 1959’da, dönemin üniversite sisteminin de bir yansıması olarak *idare alanıyla ilgili birimlerin tümü SBF bünyesinde örgütlenmiştir*. Buna karşılık 2019’da akademik örgütlenme çok daha parçalı bir özellik göstermektedir. 1959 ile kıyaslandığında, idare alanıyla ilgili sadece lisans örgütlenmesi SBF bünyesinde kalmış, lisansüstü programlar yeni kurulan SBE’ye devredilmiş, araştırma enstitüsü de yapısı değiştirilerek Rektörlüğe bağlanmıştır.

4.2. Akademik Birim Adlandırmalarındaki Farklılıklar¹¹⁹

İdare alanıyla ilgili farklı amaçlar için oluşturulmuş akademik birimlerin 1959’dan günümüze kadar olan adlandırmalarına bakıldığında; ‘idari’, ‘idare bilimi’, ‘idari ilimler’, ‘yönetim bilimi’, ‘yönetim bilimleri’ ve ‘kamu yönetimi’ sözcüklerine kimi zaman tek başına kimi zaman da siyaset/siyaset bilimi ile birlikte yer verildiği görülmektedir. Örneğin:

- 1959’da ‘İdari Şube’ olan uzmanlık sınıfının adı yıllar içinde birkaç kez değişikliğe uğramıştır: ‘Siyaset ve İdare Bilimleri’ (1966), ‘Siyaset ve Yönetim Bilimleri’ (1980), ‘Kamu Yönetimi’ (1982) ve ‘Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’ (2006).
- Çekirdek akademik birim olan ‘Amme İdaresi Kürsüsü’ ise 1967’de ‘Kamu Yönetimi Kürsüsü’ adını almış, 1982’de ‘Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı’na dönüştürülmüştür.

İdare alanındaki birimlerin çeşitli nedenlere (özen gösterilmemesi, mevcut yapılanma üzerine getirilen YÖK şablonu vb.) bağlı olarak, sözcüklerin anlamına, kapsayıcılığına ya da disiplinler açından içeriğine uygun düşmeyen şekilde adlandırıldığına tanık olmaktadır. Örneğin Kamu Yönetimi Bölümü’nün içinde, aslında kapsayıcılığı daha geniş olan Yönetim Bilimleri adıyla bir anabilim dalının olması gibi. Dahası günümüz yapılanmasında ‘kamu yönetimi’ sözcüğü hem bölüm hem de bölümün içinde alt birimlerden biri olan bilim dalının adında yer almaktadır: Bu gibi kullanımlar, idare alanının akademik örgütlenmedeki yerini açıklamayı güçleştirmektedir.

Kamu Yönetimi Bilim Dalı → Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı → Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Elbette bu adlandırma tercihlerinin her birinin farklı bir anlamı ve sonucu olmaktadır. Ancak geçmiş deneyimlere bakıldığında, belirli ölçülerde etki doğurmakla birlikte tek başına ad değişikliğinin birimin akademik faaliyetlerinin içeriğini farklılaştırdığını söylemek güçtür.

¹¹⁹ Akademik birimlerin adlandırmalarıyla ilgili olarak çalışmanın “(1982) YÖK kararıyla Kamu Yönetimi Bölümü Kuruluyor” adlı başlığında da bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

4.3. Üniversite Sistemindeki Değişme ve Fakülte Örgütlenmesindeki Farklılaşma

Ele aldığımız yıllar itibarıyla bakıldığında, İdari Şube'nin yerini Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Amme İdaresi Kürsüsü'nün yerini de Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı almıştır. Her iki dönem arasındaki farklılık elbette sadece birim adlarında değildir. Bütünüyle üniversite sistemi, buna bağlı olarak da akademik birimlerin niteliği ve örgütlenme tarzı da değişmiştir.

1959 yılında yürürlükte olan 1946 Üniversiteler Kanunu, akademik örgütlenme ve işleyişte kürsü sistemini temel almaktadır. Bu sistemde Fakülte'deki akademik işbölümü, eğitim-öğretim faaliyetleri açısından şubelere, diğer akademik faaliyetler ve akademik personelin istihdamı ve yetiştirilmesi açısından ise kürsülere dayandırılmıştır.¹²⁰ Akademik işbölümünde uzmanlık sınıflarını oluşturan şubeler, akademik birim olmadıkları için örgütlenmenin bir parçası değildir.¹²¹ Nitekim şubelerin bir yöneticisi de (şube müdürü/başkanı) yoktur. Şubeler, farklılaşan ders programlarıyla uzmanlaşma ve öğrencilerin mezuniyet alanları açısından önem taşımaktadır.

Buradan da anlaşılacağı üzere, kürsü sisteminin olduğu 1959 yılında, idare alanının akademik örgütlenmedeki yeri ve kurumsallaşması açısından İdari Şube'den daha çok, SBF'nin 23 kürsüsünden biri olan Amme İdaresi Kürsüsü'nün varlığı çok daha önemlidir.

1959 ile kıyaslandığında günümüzde yeni alanların eklenmesiyle Fakülte'nin akademik işbölümünde uzmanlaşmanın daha da arttığı görülmektedir. 1959'da 3 Şube varken, 2019'da 7 Bölüm bulunmaktadır. Ancak farklılaşma uzmanlaşma düzeyi ile sınırlı değildir. Sadece bir uzmanlık sınıfı olma özelliği gösteren 1959'daki İdari Şube ile günümüzdeki Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nü birbirine eş yapılar olarak görmemek gerekir. Günümüzde, yürürlükte olan 2547 sayılı Kanun ve Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği hükümlerine göre bölümler, akademik örgütlenmenin

120 Profesörler Kurulunun teklifi ve senatonun onayıyla kurulan kürsüler, şubelerin bünyesinde değildir. Profesörler Kuruluna bağlı, özerk bir akademik birim olarak faaliyet göstermektedirler. Bu nedenle örneğin 'SBF İdari Şube Amme İdaresi Kürsüsü' değil, 'SBF Amme İdaresi Kürsüsü' olarak anılmaktadır. Ders ve seminerler kürsülere aittir, akademik personel şubelere değil, kürsülere alınmaktadır.

121 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'nda şubeye hiç yer verilmemiştir. Dekan'ın görev tanımında dahi şubeler/bölümler geçmemektedir: "*Dekan...fakülteye bağlı kürsü ve enstitülerin çalışmalarını denetler.*" Kürsü sistemi, Üniversiteler Kanunu'nda 27.10.1960 tarih ve 115 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikler ile daha da güçlenmiştir. Örneğin Kanun'da kürsüler ayrı bir başlıkta düzenlenmiş, "kürsü kurulları" oluşturulmuştur. 1963 yılı Devlet Teşkilatı Rehberi'nde Fakülteler Teşkilatı başlığında fakültenin organlarına (Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Profesörler Kurulu), kürsülere ve enstitülere yer verilirken şubelerden hiç söz edilmemektedir. Bkz. TODAİE, *T.C. Devlet Teşkilatı Rehberi*, Ankara, TODAİE Yayını, 1963, s. 352. Bununla birlikte daha önce de belirtildiği üzere 1973'te çıkarılan ve kürsüler gibi bölümleri de akademik örgütlenmenin bir parçası haline getiren 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu ile bölüm temelli yapılanmanın ilk adımları atılmıştır.

odağına yerleştirilmiş ve anabilim dallarının üzerinde konumlandırılmıştır.¹²² Bu açıdan 1959’daki Amme İdaresi Kürsüsü ile günümüzdeki Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı da aynı özellikleri taşımazlar, örgütlenmede de aynı konumda yer almazlar.¹²³ Akademik örgütlenmenin bir parçası olmadığı için İdari Şube, dönemin çekirdek akademik birimi olan Amme İdaresi Kürsüsü’nün üzerinde söz sahibi değildir. Oysa günümüzde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı üzerinde söz sahibidir.¹²⁴

İdari Şube ile Amme İdaresi Kürsüsü’nün olduğu 1959 ile kıyaslandığında günümüzdeki akademik örgütlenmede uzmanlaşma düzeyi bir kademe daha artırılmış, “*anabilim dalı içinde eğitim, öğretim, araştırma ve uygulama yapan bir birim olarak*” ‘bilim dalları’na da yer verilmiştir. Günümüzde Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı’na bağlı ‘Kamu Yönetimi’, ‘Yönetim Psikolojisi’, ‘Personel Yönetimi’ ve ‘Türk İdare Tarihi’ olmak üzere 4 Bilim Dalı bulunmaktadır.¹²⁵ Bilim dalları, akademik işbölümü ve işleyişte belirli açılardan göz önünde bulundurulmaktadır. Örneğin Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı’nca yürütülen lisans derslerinin büyük oranda bilim dallarıyla aynı adı taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte son yıllarda akademik personel alımında bilim dallarının göz önünde bulundurulduğunu ya da öğretim elemanlarının çalışmalarının kadrosunun bulunduğu bilim dalıyla ilişkili olmasına özen gösterildiğini söylemek güçtür.¹²⁶

122 YÖK sistemine göre, birbirini tamamlayan veya birbirine yakın anabilim dallarından oluşan bölümler, önemli yetkilerle donatılmış birimlerdir ve anabilim dallarının kararları üzerinde söz sahibidirler. Kürsü sistemiyle kıyaslandığında, birimlere tanınan yetkiler ve birimlerarası ilişkiler açısından örgütlenmenin ağırlık noktası çekirdek birimlerden daha üstteki birimlere (bölüm, fakülte) kaydırılmıştır. YÖK’e, üniversite/fakülte kurullarına ve yöneticilerine tanınan yetkiler de düşünüldüğünde günümüzdeki yapılanmanın 1959’dakine göre çok daha bürokratik-merkeziyetçi özellikler gösterdiği söylenebilir.

123 2019’da SBF’deki toplam anabilim dalı sayısı 27’dir. Anabilim dalı olarak örgütlenen alanların, 1959’da var olan 23 kürsü ile büyük oranda kesiştiği söylenebilir.

124 Anabilim dalı sayısı doğal olarak idare alanının Bölüm’deki ağırlığını da etkilemektedir. 2010 yılında Bölüm’deki anabilim dalı sayısının 6’ya çıkmasını bu açıdan irdelemek gerekir.

125 Anabilim dalındaki mevcut bilim dallarının yönetim biliminin temel alanları olup olmadığı disiplinler açısından elbette tartışılabilir.

126 SBF’de 1980’lerden 2000’li yılların başlarına kadar akademik işleyişte bilim dallarının özellikle de kadro planlaması ve akademik personel ilanlarında göz önünde bulundurulduğuna tanık olmaktadır. SBF Dekanlığı’nın Rektörlüğe sunduğu 11.06.2003 tarihli yazıda bu noktayla ilgili bir vurgu dikkat çekmektedir: “...Yirmi yılı aşkın süredir Fakültemizdeki akademik yapılanmada, tayin, terfi, aktarma önerilerinde hep bilim dalları esas alınmıştır...Fakültemizin en son olarak yaptığı öğretim üyesi kadro talepleri konusunda yapılan değerlendirmede Fakültemiz anabilim dalları altındaki bilim dallarının yer almadığı görülmüştür...”

4.4. Kürsü/Anabilim Dalı Kadrosu ve Lisans Dersleri

Çekirdek akademik birimler olarak 1959'daki Amme İdaresi Kürsüsü ile 2019'daki Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'nı kadro ve dersler açısından karşılaştırdığımızda, 1959'da Amme İdaresi Kürsüsü'nün kadrosunda 1'i geçici görevlendirme olmak üzere 3 öğretim üyesi bulunmaktadır. O sırada henüz 2 yaşında olan Kürsü'deki bu kadro elbette azımsanamaz. Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'nda ise 2019 yılı itibarıyla 7 öğretim üyesi ve 2 araştırma görevlisi görev yapmaktadır. 2547 sayılı Kanun çerçevesinde (35. madde/ÖYP programı) görevlendirilen 8 araştırma görevlisi de eklendiğinde 17'ye ulaşan öğretim elemanı sayısı ile anabilim dalı güçlü bir kadroya sahiptir.

Dersler açısından bakıldığında, 1959'da kendisine bağlı 3 ders ile Amme İdaresi Kürsüsü'nün İdari Şube ders programındaki ağırlığı yaklaşık %5'tir. 2019'da Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'nın Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ders programındaki ağırlığı ise yaklaşık %10'dur (5'i zorunlu, 3'ü seçmeli olmak üzere 8 ders ve 7 seçimlik seminer).

Amme İdaresi Kürsüsü (1959)	Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı (2019)	
Akademik Kadro	Akademik Kadro	
Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta (Geçici görevlendirme ile kürsü yöneticisi) Doç. Dr. Cemal A. Mihçioğlu Doç. Dr. Nermin Abadan	Prof. Dr. Birgül Ayman Güler Prof. Dr. Seriya Sezen Prof. Dr. Koray Karasu Doç. Dr. İpek Özkal Sayan Doç. Dr. Barış Övgün Doç. Dr. Can Umut Çiner Dr. Öğr. Üy. Ozan Zengin Arş. Gör. Burcu Özacit Arş. Gör. Vahide Feyza Urhan	<i>2547 Görevlendirmeleri</i> Arş. Gör. Şeyma Eşki Çaylak Arş. Gör. İmren Pınar Dülger Arş. Gör. Şulenur Özkan Erdoğan Arş. Gör. Meryem Çakır Kantarcıoğlu Arş. Gör. İbrahim Can Karaduman Arş. Gör. Ferda Koç Arş. Gör. Erol Uğraş Öçal Arş. Gör. İlkay Tosun
Lisans Dersleri	Lisans Dersleri	
1) Amme İdaresi (II. Sınıf) 2) Amme İdaresi (IV. Sınıf) (Personel Konuları) 3) İdari Ameliyeler Tahlili	1) Yönetim Bilimi 2) Yönetim Psikolojisi 3) Türk Kamu Yönetimi 4) Personel Yönetimi 5) Karşılaştırmalı Yönetim 6) Türk İdare Tarihi (S) 7) Kamusal İlişkiler (S) 8) Kamu Yönetiminde Dönüşüm (S) <i>Seminerler:</i> 1) Çağdaş Yönetim Kuramları 2) Personel Araştırmaları 3) Kamu Politikaları 4) Kamu Yönetiminde Güncel Gelişmeler 5) Kamu Reformu 6) Türkiye'nin Yönetim Düzeni 7) Kamu Yönetimi ve Denetim	

4.5. SBF Siyasi İlimler Doktora Programı Siyasi ve İdari İlimler Bölümü'nden SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yönetim Bilimleri Bilim Dalı'na

Daha önce de belirtildiği üzere 1959'da lisansüstü eğitim ve öğretim SBF bünyesinde yürütülmektedir. SBF'nin lisansüstü düzeydeki tek programı Siyasi İlimler Doktora Programı'dır. Bu programın iki bölümünden biri 'Siyasi ve İdari İlimler Bölümü'dür.

Günümüzde ise lisansüstü programlar SBE tarafından yürütülmektedir. SBE'nin 57 anabilim dalından biri Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'dır.

1959'dan farklı olarak idare alanıyla ilgili Yönetim Bilimleri Bilim Dalı/Programı adıyla ayrı bir akademik birim/program bulunmaktadır. 80 yüksek lisans ve 111 doktora olmak üzere toplamda 191 kayıtlı öğrencisiyle Yönetim Bilimleri programı önemli bir büyüklüğe ulaşmıştır.

1956'da açılmış olan SBF Siyasi İlimler Doktora Programı Siyasi ve İdari İlimler Bölümü, 1959 yılı itibarıyla henüz sadece 1 mezun vermiştir ('Demokratik İktisadi Planlama İçin Siyasi Mekanizma' başlıklı doktora teziyle Mümtaz Soysal). SBE bünyesinde ilk mezunlarını 1993'te veren Yönetim Bilimleri Programı'nda 2019 itibarıyla 171 yüksek lisans tezi ve 90 doktora tezi tamamlanmıştır.¹²⁷

Lisansüstü dersler açısından bakıldığında 1959'da henüz 3 yaşında olan doktora programında az sayıda ders bulunmaktadır (2 zorunlu ders, 3 seçimlik ders, 3 seminer). 1958-59 ders yılı programında idare alanıyla ilgili Amme İdaresi dersi (A. Sturm – M. Soysal) ve Personel İdaresi semineri (C. Mıhçıoğlu) yer almaktadır.¹²⁸

1959 ile kıyaslandığında lisansüstü programlar idare alanındaki dersler açısından da oldukça zenginleşmiştir. 2019 yılında Yönetim Bilimleri yüksek lisans programında 19 ders ve 6 seminer, doktora programında ise 14 ders ve 6 seminer bulunmaktadır.¹²⁹

127 SBE kurulduktan sonra 1993 yılına dek lisansüstü programlarda idare alanıyla ilgili diplomalar anabilim dalının adı olan 'Kamu Yönetimi' ve 'Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi' adlarıyla verilmiştir.

128 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, I. Cild, s. 668.

129 Yönetim Bilimleri Bilim Dalı'nın lisansüstü faaliyetleriyle ilgili bilgi için bkz. (<http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr>).

Lisansüstü Program ve Dersler

1959	2019	
SBF Siyasi İlimler Doktora Programı Siyasi ve İdari İlimler Bölümü	SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yönetim Bilimleri Bilim Dalı Lisansüstü Programları	
Mecburi Kurular : Devletler Hukuku Anayasa Hukuku "İnsan Hakları"..... Seçmeli Kurular : İdare Hukuku Devletlerarası Çerç. Hukuku Azınlık İdaresi Seminerler : Mahallî İdareler Personel İdaresi Siyasi Partiler	Yüksek Lisans Güz Dönemi Ders 1. Araştırma Yöntemleri 2. İdare Hukuku 3. Kamu Personeli Sistemi 4. Kamu Yönetiminin Yapısal ve İşlevsel Sorunları 5. Türkiye'de 30'lu Yıllar 6. Yönetim Kavram ve Kuramları 7. Teknoloji ve Yönetim 8. Toplumsal ve Kamusal İlişkiler 9. Devlet Yönetiminin Kuruluşu 10. Yönetim ve Güvenlik 11. Kamu Politikası Analizi 12. Kamu Yönetimi ve Reform Seminer 1. İmparatorluk, Modernleşme ve İdare 2. Kamunun Ekonomideki Yeri 3. Yönetimde Verimlilik Bahar Dönemi Ders 1. Araştırma Yöntemleri 2. İdare Tarihinde Yöntem ve Kaynaklar 3. Kamu Hizmetinin Gördürülme Usulleri 4. Kamu Yönetimi Disiplini Sorunları 5. Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi 6. Türkiye'de 60'lı Yıllar 7. Yönetimsel Planlama Seminer 1. Avrasya İncelemeleri 2. Kamu Personel Yönetimi Sorunları 3. Yönetimsel Kademelenme	Doktora Dersleri Güz Dönemi Ders 1. Araştırma Yöntemleri 2. Asya'da Kalkınmanın Ekonomi Politikası 3. Devlet Bilimi Metodolojisi 4. Planlama Yönetimi 5. Siyasal Sistemler 6. Mülki İdare: Mülk, Toprak ve Yönetim 7. Türk İdare Tarihi Seminer 1. Kamu Yönetiminde Sektör İncelemeleri 2. Kamu Politikası Tasarımı 3. Yönetim Düşünü Bahar Dönemi Ders 1. Araştırma Yöntemleri 2. Düzenleyici Reformların Ekonomi Politikası 3. Kamu Örgütlenmesi 4. Kamu Yönetimi ve Etik 5. Sömürgecilik, Yönetim ve Kültür 6. Teknoloji, İş ve İstihdam: Ütopiyalar ve Distopyalar 7. Türk Yönetim Geleneği Seminer 1. Eleştirel Yönetim Okumaları 2. Örgütlenme Süreci ve Örgüt Analizleri 3. Rusya'da Düşünce ve İdare Tarihi

4.6. İdari İlimler Enstitüsü’nden Kamu Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi’ne

Mülkiye’de idare alanında araştırma faaliyetlerini yürüten akademik birim, 1959’da İdari İlimler Enstitüsü, 2019’da ise Kamu Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi’dir (KAYAUM). İki yapı arasında bazı önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Enstitü, SBF bünyesindeki Profesörler Kurulu’na, KAYAUM ise Rektörlüğe bağlıdır. Tüzel kişiliğe sahip olmayan KAYAUM’un idari ve mali olanakları tüzel kişiliğe sahip olan İdari İlimler Enstitüsü’ne göre daha sınırlı düzeylerde kalmıştır; bu da faaliyetlerini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. 1959 ile kıyaslandığında 2019’daki farklılık sadece birimlerin örgütsel-hukuksal statüsü ve örgütsel bağlılık ilişkileri değildir.

İdari İlimler Enstitüsü’nün yönetimi, 1959 yılında hukuk ve siyaset bilimi alanındaki öğretim üyelerinden oluşmaktadır. Bu durum Enstitü’nün faaliyetlerini de etkilemiş, kurum, ağırlıklı olarak siyaset bilimi ve hukuk alanlarında faaliyet göstermiştir. Buna karşılık yönetimi ağırlıklı olarak yönetim bilimi alanındaki öğretim üyelerinden oluşan KAYAUM’un faaliyetleri yönetim bilimi-kamu yönetimi alanında yoğunlaşmıştır.¹³⁰

Bu çalışmada, Mülkiye’de idare alanının akademik işbölümü ve örgütlenmedeki yeri, farklı akademik alanlara/düzelere göre kronolojik olarak ele alınmıştır.¹³¹ Başta da belirtildiği üzere, disiplinler tartışmalar amaçlanmamış, daha çok ayrıntılı arşiv taramasıyla ulaşılan çok sayıda belge ve ilgili yasal düzenlemeler temelinde bir inceleme yapılmıştır. Mülkiye’de idare alanının gelişiminin ve idare alanına Mülkiye’nin katkılarının, disiplinler tartışmaları da içerecek şekilde incelenmesi farklı bir çalışmanın konusu olabilir.

İdare alanıyla ilgili bütün akademik birimlerin tarihsel gelişimini bir arada ele alan, birincil kaynaklara dayanan ve bir kısmı ilk kez ortaya koyulan bilgileri içeren bu çalışmanın alanyazına katkı sağlayacağını umuyoruz.

130 Bkz.: KAYAUM web sayfası: <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/kayaum>

131 Bu çalışma, örgütlenme özellikleri itibarıyla Mülkiye’de idare alanının gelişimini başlıca üç döneme ayırarak ele alınabileceğini ortaya koymuştur: 1) Kuruluş yıllarından Üniversite’ye dahil olduğu 1950’ye, 2) Çok sayıda yeni birimin oluşturulduğu ve kurumsallaşmada önemli gelişmelerin sağlandığı 1950’lerden YÖK sistemine geçişin başladığı 1981’e, 3) 1981’den günümüze. Bu dönemleme aynı zamanda, üniversite sisteminde ve örgütlenmesinde kritik değişikliklerin olduğu ve Mülkiye’nin bunlara göre yeniden yapılandırıldığı zaman dilimlerine de karşılık gelmektedir.

Kaynakça

- Abadan-Unat, Nermin, “Türkiye’de Politik İklim, Siyaset Bilimi Alanında Angaje Olmayan Çalışmaları Neredeyse İmkansız Kılıyor” (N. Abadan Unat İle Söyleşi), *İÜ SBF Dergisi*, No: 40, 2009, s. 31-41.
- Babaoğlu, Resul, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Mektebi Mülkiye (1859-1960)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2017.
- Baskıcı, Murat, *Mekteb-i Mülkiye’den Siyasal Bilgiler Fakültesine 150 Yılın Kronolojisi*, 2009, (<http://www.politics.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/55/2019/09/MM-Kronoloji.pdf>).
- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, I. Cild*, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.
- Ertuğ, H. Refik, “İdare İlimleri Enstitüsü”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, Yıl 18, Sayı 209, 1948a, s. 193-195.
- Ertuğ, H. Refik, “İdare İlimleri Enstitüsü Statüsü-Statü Ön Tasarısı”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, Yıl 18, Sayı 209, 1948b, s. 217-221.
- Ertürk Keskin, Nuray, “Türkiye’de Yönetim Biliminin Gelişimi 1870-1910”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 41, Sayı 4, 2008, s. 1-22.
- Mihçioğlu, Cemal, *Özkaynakça*, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1983.
- Ozankaya, Özer, “Siyasal Bilgiler Fakültesi Tarihinden Bir Belge”, *AÜ SBF Dergisi*, Cilt 44, Sayı 1, 1989, s. 11-16.
- Siyasal Bilgiler Fakültesi, *Siyasal Bilgiler Fakültesi*, Ankara, AÜ Basımevi, 1968.
- Timur, Taner, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, Ankara, İmge Yayınevi, 2000.
- TODAİE, *T.C. Devlet Teşkilatı Rehberi*, Ankara, TODAİE Yayını, 1963.
- Tural, Erkan, *Türkiye’de Kamu Yönetimi Eğitiminin TODAİE Tarihi 1940-1990*, Ankara, TODAİE Yayını, 2014.
- Yavuziyğit, M. Hikmet, “SBF’de 1956’dan Günümüze Kadar Üretilen Doçentlik ve Doktora Tezleri” *AÜ SBF Dergisi*, Cilt 53, Sayı 1, 1998, s. 327-342.

MÜLKİYE’NİN KAMU YÖNETİMİNE YAPTIĞI ÖZGÜN BİR KATKI: YÖNETİMİN MARKSİST KAVRANIŞI (“DAS YÖNETİM”) VE KURTHAN FİŞEK*

Levent DEMİRELLİ**
Recep AYDIN***

“Kamu Yönetimi” bir yandan “kapitalist devletin idare aygıtı” boyutuyla örgütsel bir içerime sahipken, diğer yandan akademik bir disiplini ifade eder. Öyle bir disiplindir ki bu, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın hemen başında Amerika Birleşik Devletleri’ndeki ‘yeniden’ kuruluşundan bu yana, birtakım sonradan ortaya çıkan eğilimleri hariç tutarsak, aslına sadık kalmış, mevcut (liberal) sosyo-politik ilkeleri esas kabul ederek idare aygıtını geliştirmeye yönelmiştir.

Mülkiye’de, kamu yönetimi kürsüsünde otuz yıl hocalık yapmış olan Fişek, bu süre boyunca ortaya koyduğu akademik çalışmalarla, kamu yönetimi disipliniinde oldukça özgün bir konum inşa etmiştir. Bu çalışmanın amacı, Fişek’in, *Mülkiye* kamu yönetimi kürsüsü hocası olarak ortaya koyduğu çalışmalar temelinde, kamu yönetimi yazınına yapmış olduğu özgün katkıları vurgulamaktan, yeniden hatırlatmaktan ibarettir. Fişek’in katkılarının önemi, aynı zamanda onun kamu yönetimi disipliniinde farklı ve eleştirel (hatta Marksist) bir geleneği başlatmasından da kaynaklanmaktadır. Bugün *Mülkiye* kamu yönetimi/yönetim bilimleri kürsüsünde gerek öğretim elemanları gerek lisansüstü öğrencileri tarafından ortaya konulan akademik çalışmaların, *Mülkiye*’nin sosyal bilimler alanındaki özgün eleştirel konumuna ek olarak, Kurthan Fişek’in ortaya koyduğu çalışmalarla, kamu yönetiminin Türkiye’deki kuruluş yıllarında adeta yoktan var ederek başlattığı geleneğe dayandığı açıktır.¹

* Bu bildiri, yazarların Fişek’in bazı eserlerini bir araya getirdiği kitaba ve kaleme aldıkları makaleye dayanmaktadır. Bkz. Kurthan Fişek, *Das Yönetim: Devlet, İktidar ve Bürokrasinin Marksist Analizi*, L. Demirelli ve R. Aydın (Ed.), İstanbul, Nota Bene Yayınları, 2016; Levent Demirelli ve Recep Aydın, “Türkiye’deki Kamu Yönetiminde Disiplininde Marksist Geleneğin Kurucusu: Kurthan Fişek”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 4, 2018, s. 51-88.

** Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, leventdemirelli@beykent.edu.tr.

***Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, recepaydin@hitit.edu.tr.

1 M.Soyсал, bu durumu “kamu yönetiminde Kurthan Fişek ilginçliği” olarak adlandırmış ve konuyla ilgili şu ifadelerde bulunmuştur: Türkiye’de kamu yönetimini bilimsel araştırma ve

1. Türkiye’de Kamu Yönetimi Disiplininin Kuruluşu ve Kurthan Fişek

Türkiye’de kamu yönetimi disiplininin kuruluşu 1950’li yıllarda gerçekleştirilmiştir. 1951 yılında Türkiye ile ABD yardım örgütü *Agency for International Development* ve Birleşmiş Milletler arasında imzalanan “teknik yardım anlaşması” sürecin başlangıcını işaret eder. Söz konusu teknik anlaşmayla 1951 yılında başlayan kuruluş süreci, 1950’ler boyunca dört temel adımla hayata geçirilmiştir. Birinci adım, 1952 yılında SBF’de ders açılması; ikinci adım, yine aynı yıl içinde ve SBF’de “İdari İlimler Enstitüsü” kurulması; üçüncü adım, 1957’de SBF’de “Amme İdaresi” kürsüsünün kurulması ki, Kurthan Fişek, lisans eğitiminden sonra, akademik yaşamına 1966 yılında bu kürsüde başlayacaktır; dördüncü adım ise 1958 yılında Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü’nün (TODAİE) kurulmasıdır.² Kısaca andığımız bu somut adımlar, yabancı öğretimcilerin riyasetinde ve doğrudan çabalarıyla atılmıştır. 1950’ler boyunca kuruluş sürecini bizzat yürüten yabancı öğretimciler, 1960 yılına gelindiğinde, görevi yerli öğretimcilerle devretmiştir. Görevi devralan yerli öğretimcilerden belki de en önemlisi Cemal Mihçioğlu’dur. Mihçioğlu, “teknik yardım anlaşması” kapsamında ABD’de bulunmasının ve eğitim almasının yanı sıra; 1959-1962 yılları arasında TODAİE’de şube müdürü; 1965-1968 yılları arasında TODAİE Genel Müdürlüğü; 1963-1996 yılları arasında ise SBF Amme İdaresi/Kamu Yönetimi kürsüsü başkanlığı görevini yürütmüştür.³ ABD temelli kamu yönetimi bilgisinin, özellikle insan ilişkileri yaklaşımı temelinde ve personel yönetimi alanında olmak üzere Türkiye’deki bir tür temsilciliğini üstlenen Mihçioğlu, aynı zamanda 1966 yılında Kurthan Fişek’in asistan olduğu kürsünün başındadır ve onun doktora tez danışmanlığını yürütmüştür.

Kurthan Fişek⁴ (1942-2012), 1960 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Kimya Mühendisliği bölümünde başladığı lisans eğitimini yarıda bırakarak, 1962 yılında aynı üniversitenin Kamu Yönetimi bölümüne girmiştir.⁵ Dolayısıyla

öğretme alanı olarak seçmiş bir bilim adamının kariyerdeki daha ilk basamaklarda böyle konular üzerinde durmuş olması, bu dalın şeceresindeki Almanlar ve Amerikalılar ülkeleri ve kendileri için ne düşünmüş olurlarsa olsunlar, bizimki gibi bir ülkede sosyal bilimciliğin siyasal bilinçten ve sorumluluktan uzak duramayacağını ve sorunların toplum yapısına ilişkin yanını kurcalamaktan kendini alamayacağını gösteren ilginç örneklerden biridir Kurthan Fişek’in akademisyenlik çizgisi.” Bkz. Mümtaz Soysal, “Kamu Yönetiminde Kurthan Fişek İlginçliği”, *Prof. Dr. Kurthan Fişek İçin Yönetim Üzerine*, İpek Özkal Sayan (Ed.), Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi KAYAUM Yayını, 2015, s. 8.

- 2 Birgül Ayman Güler, “1950’li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini: Disiplinin Kuruluşu Nasıl Gerçekleştirilmişti?”, *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt 3, Sayı 7, 2008, s. 6-28.
- 3 Mihçioğlu, 1953-1996 yılları arasında SBF Amme İdaresi kürsüsündedir, bkz. http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/52/1/1_cemal_mihcioglu%27nun_yasam_oykusu.pdf (Erişim tarihi: 10/09/2019).
- 4 Fişek’in yaşam öyküsü hakkında bilgi ve yazılarının bir kısmı için bkz. <http://kurthan.fisek.net> (Erişim tarihi: 02.09.2019); <http://www.sifircihoca.net> (Erişim tarihi: 02.01.2018).
- 5 Burada SBF ve özellikle ODTÜ’deki kamu yönetimi kürsülerinin tarihi, gelişimi, bu kürsülerde yer almış olan akademisyenlerin çalışmalarının tasnifi gibi meseleler üzerine yapılmış çalışmaların bulunmadığını ifade etmek gerekir. Eski tarihli olmakla beraber, bir istisna için

Fişek'in kamu yönetimi disiplini ile tanışması lisans eğitimiyle birlikte olmuştur. Diğer bir ifadeyle, Fişek'in kamu yönetimi disiplini ile ilk kurumsal bağı ODTÜ Kamu Yönetimi'ndeki lisans eğitimidir. Aynı zamanda ODTÜ'deki eğitimi tamamladığı yıl olan 1966'da, SBF Amme İdaresi kürsüsünce açılan asistanlık sınavını kazanarak hem lisansüstü eğitimine hem de profesörlüğe dek uzanacak kariyerine başlamıştır. Bu, Fişek'in kamu yönetimi disipliniyle kurduğu ikinci kurumsal bağıdır.

Fakat akademik yaşamı 1983'te bir büyük kesintiyle ikiye bölünmüştür. 1966 yılında asistanlıkla başlayan kariyerine, aynı fakülte ve kürsüde 1969'da C.Mihçioğlu, C.Talas ve M.Aksoy önünde sunduğu *Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlihi* başlıklı teziyle doktor, 1975 yılında *Yönetime Katılma* adlı çalışmasıyla doçent ve nihayet 1980 yılında *Spor Yönetimi* adlı çalışmasıyla profesör olarak devam etmiştir. Akademik yaşamının bu ilk kesiti, 1983 yılında, aynı zamanda SBF Dekan Yardımcılığı (1980-1983) görevini yürüttüğü sırada, çıkarılan 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu tarafından sonlandırılmıştır. Her ne kadar 1991 yılında çıkarılan yasayla göreve geri dönüşünün önü açılrsa da, bu kez kendisi istifa etmiştir. 2001 yılında yeniden döndüğü kürsüde 2009 yılına kadar kürsü başkanı olarak görev yapmış ve bu yıl emekli olmuştur. Emekliliğine karşın kürsüyle olan bağı ölümüne dek sürmüştür, kürsüdeki lisansüstü derslerine devam etmiştir. Dolayısıyla Fişek, ilk dönemden 17 yıl, ikincisinden ise 13 yıl olmak üzere, 70 yıllık yaşamının 30 yılını SBF ve kamu yönetimiyle geçirmiş; bu süre boyunca 36 makale ve 11 kitap kaleme almış;⁶ Soysal'ın⁷ da ifade ettiği üzere, bu kürsüde "yetişmiş ve... insan yetiştirmiştir".

SBF'deki yıllarının yanı sıra, Fişek'in çalışmalarına etkide bulunan diğer etkenleri de ifade etmek gerekir. Bunlardan biri spora olan ilgisidir.⁸ 18 yaşına kadar aktif olarak sürdürdüğü sporculuk yaşamı, sakatlık dolayısıyla sona ermiş, fakat spora olan ilgisi bitmemiş, 1962 yılında diğer mesleği olarak kabul edebileceğimiz gazeteciliğe spor muhabiri olarak başlamıştır. 1966 yılındaki başlayan ve 1983'te noktalanın akademik yaşamının birinci kesiti sonrasında gazeteciliğe tekrar dönmüş ve 2001 yılına kadar devam etmiştir. Dolayısıyla yaşamı iki meslek arasında geçmiştir. Kendi ifadeleriyle:

Bütün kaderim, hayatım gazeteden kovuluyorum üniversiteye dönüyorum, üniversiteden kovuluyorum gazeteciliğe dönüyorum. Bu bir hayat hikâyesinin özeti... Kendi ilkelerimle çalıştığım kurumun ilkeleri birbirine aykırı düştüğü zaman onlar beni kovuyorlar. Öbür tarafa gidiyorum. Orada çalışıyorum, gene

bkz. Cemal Mihçioğlu, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1988.

6 Söz konusu yayınların üçü dışında tamamı, akademik yaşamının ilk döneminde, 1966-1983 yılları arasında ortaya konulmuştur. Çalışmalarının listesi için bkz. Demirelli ve Aydın, "Türkiye'deki Kamu Yönetiminde Disiplininde Marksist Geleneğin Kurucusu: Kurthan Fişek".

7 Soysal, "Kamu Yönetiminde Kurthan Fişek İlginçliği", s. 5.

8 Bu ilgisi, yönetim, politika ve sporu birlikte ele aldığı *Spor Yönetimi* adlı çalışmasında da somutlaşmıştır. Diğer yandan, 1978-1979 yılları arasında Ankara Spor Akademisi ve Atletizm Federasyonu Başkanlığı görevlerini yürütmüştür.

aykırımsı bir durum olunca oraya dönüyorum. Yani ben medyayla üniversite arasında gidip gelen bir insandım.⁹

Fişek'in akademik çalışmalarını biçimlendiren diğer bir önemli etken ise, ideolojik ve politik konumudur. Daha lisans öğrenimine devam ederken, 1965 yılında Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) üye olmuş ve sonraki yıllarda partide Bilim Kurulu üyeliği görevinde bulunmuştur. 1960 ve 70'ler boyunca TİP çevresinde tanık olunan Milli Demokratik Devrim (MDD) ve Sosyalist Devrim (SD) tartışmalarında, aralarında Behice Boran, Sadun Aren gibi isimlerin de bulunduğu SD çizgisini desteklemiştir.¹⁰ Fişek'in bu ideolojik-siyasal yöneliminin kamu yönetimi üzerine yaptığı çalışmalarındaki etkisi o denli önemlidir ki, bu çalışmanın konusunu teşkil ettiği üzere, onu kamu yönetimi yazınında özgün bir yere yerleştirmemizi sağlamaktadır.

2. Kurthan Fişek ve “Das Yönetim”

Fişek'in ilk baskısı 1975 yılında yapılan *Yönetim* adlı çalışması, yönetimi tarihsel maddeci bir yöntemle kavrama yönündeki önemli çabalardan biri olması nedeniyle, sıklıkla “Das Yönetim” biçiminde ifade edilir. Fakat diğer, bilhassa da (kapitalist ve sosyalist) devlet ile bürokrasi üzerine yaptığı, çalışmalarıyla birlikte düşünüldüğünde “Das Yönetim”in *Yönetim* adlı esere hasredilemeyeceği görülür. Çünkü Fişek, nereye baksa -aşağıda irdedeceğimiz üzere geniş anlamıyla- “yönetim”i, Marksizm penceresinden görmektedir. Dolayısıyla “Das Yönetim” ifadesini, Fişek'in kamu yönetimi yazınındaki/disiplinindeki ayırt edici yönünü gösteren ve çalışmalarının bütününe kapsayan genel bir adlandırma olarak düşünmek gerekir.¹¹ Çalışmalarından hareketle “Das Yönetim” yakıştırmaları, yöneme ve yönetime dair olmak üzere iki temel ayırma ele alınabilir. Bu çalışmada, “Das Yönetim” başlığının taşıdığı bütünlüğü bozmamak adına, Fişek'in çalışmalarında yöntem ve yönetime dair ortaya koyduklarını birlikte ele alacağız.

Fişek'in “yönetim”e dair yaklaşımını birincisi epistemolojik diğeri yöntemsel denebilecek iki ayırma ele almak mümkündür. *Epistemolojik* bakımdan Fişek, Marx ve Engels'in geliştirdikleri tarihsel maddeci çerçeveyi esas alır. Buna göre belli bir dönemdeki üretici güçler ile bu güçler arasındaki etkileşimi sağlayan üretim ilişkilerinin bileşimi, *Alman İdeolojisi*'nde “sosyo-ekonomik örgütlenme tarzı” biçiminde tanımlanan üretim tarzı soyutlamasını bize verir. Bu soyut çerçevede üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki diyalektik, mevcut üretim tarzının sürekliliğini ve/veya değişimini

9 Zehra Yıldırım, “Kurthan Fişek”, *Kendi Anlatımlarıyla Duayen Gazeteciler 3*, Süleyman Coşkun (Ed.), Ankara, Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları ve Uygulama Merkezi, 2005, s. 233, 244.

10 Fişek'in bu yöneliminin etkisini, özellikle bürokrasi üzerine yaptığı çalışmalarda ve *100 Soruda Sosyalist Devlet* adlı çalışmasında gözlemlenmek mümkündür.

11 Bu nedenle ve amaçla, Fişek'in ölümünden sonra, bu çalışmanın yazarları tarafından derlenen yazıları, “Das Yönetim” adı altında bir araya getirilmiştir, bkz. Fişek, *Das Yönetim: Devlet, İktidar ve Bürokrasinin Marksist Analizi*.

beraberinde getirir. Elbette tarihin (tarihsel ilerlemenin) bu tür kavranışında başat rol, yani öznellik rolü sınıflarda ve değişim ise sınıflar arasındaki mücadelede yatar.

Fişek, tam da bu nedenden ötürü, nereye baksa -yönetimi ve- sınıfları (ve sınıflar arasındaki mücadeleleri) görür. Böyle bir kavrayışın mantıksal sonucunun Fişek'in çalışmalarındaki en vurucu somut örneklerinden biri, *Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili* adlı doktora çalışmasında karşımıza çıkar. Bu çalışmada Fişek, tez hocası C.Mıhçıoğlu'nun da benimsediği, ABD temelli insan ilişkileri yaklaşımının egemen "bireyci" bakış açısını tersine çevirir. İnsan ilişkileri yaklaşımı, psikoloji temelli bakış açısıyla, çalışan ve işveren ilişkisini bireysel ilişki temelinde irdeleyerek örgüt çatısı altında uzlaştırmaya çalışırken, Fişek, söz konusu ilişkiyi işçi sınıfı ve kapitalist sınıf açısından ele alır. Böylece bir yandan bireyler ve dolayısıyla bireysel farklılıklar analizden çıkarılırken, diğer yandan da uzlaştırmaya çalışılan işçi-kapitalist ilişkisinin antagonistik bir ilişki olduğu, uzlaştırılmasının mümkün olmadığı sonucuna ulaşır.

Örgüt çalışan/çalıştıranyla bütün değildir; işyerindeki kişilerin çıkarları eş doğrultuda gelişmez; davranışlar toplumsal yapı değişkeninden bağımsız olarak düşünülemez... Geleneksel işyeri ilişkileri kuramı... kapitalist toplumlarda, sınıfsal planda gözlenmesi gereken, fakat bireysel planda gözlenen çatışıklıkları bazı düzenleyici ve açıklayıcı kurallara bağlamak için geliştirilmiştir. Emekle sermayenin gelişmediğini, üretim araçları üzerindeki mülkiyetle belirlenen işçi-işveren ayırımına rağmen bu iki ögenin uzlaştığını ve bu noktadan hareketle de işyeri uyumsuzluklarının bireysel düzeydeki bazı düzenlemelerle (örnekse, insan ilişkilerini geliştirerek) giderilebileceğini varsaymaktadır.¹²

Bu tür bir kavrayış ise işçilerin örgütle olan ilişkilerine dair bakışı tamamıyla farklılaştırmaktadır. Söz konusu bakış açısından, dolaylı olarak, işçilerin, ancak ve ancak kapitalist sınıfın örgütü tekelinde bulundurmadığı bir ortamda/yapıda tam anlamıyla güdülenebileceği ve üretken biçimde çalışabileceği yargısı ileri sürülmüş olur.

Yönetimin çözümlenmesinde "özneler" ve temel analiz birimi olarak sınıfları esas alan Fişek'in yönetimi kavradığı ölçek de farklıdır. Fişek, örgüt ve birey temelli kamu yönetimi yazınının yaptığığının aksine, örgütü ve/veya yönetsel olguları kendi başına, yalıtık bir biçimde almak yerine, eksiksiz bir kavrayış için daha bütüncül bir bakış açısına ihtiyaç olduğu görüşündedir. Yalın biçimdeki kendi ifadeleriyle, "toplumsal-ekonomik-yönetsel yapıların tümleşikliği" söz konusudur.¹³ Bu nedenle, herhangi bir yönetsel olgu yalıtık bir biçimde ele alınmaz; alınması hâlindeyse ulaşılabacak sonuçlar ya hatalı ya da eksik olacaktır. Çünkü:

Toplumdaki üretim biçiminin egemen niteliğine bakmaksızın genellemeler yapmak yanlış[tır]... Genellikle yönetim bilimi ve özellikle personel yönetiminde insan ilişkileri, bugün ulaşılmış bulunduğu gelişkinlik düzeyinde ve hiç değilse işyeri ilişkilerindeki aksaklıklara getirdiği düzenlemeler açısından, davranışsal

12 Kurthan Fişek, *Türkiye'de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969, s. 180-181.

13 Kurthan Fişek, "Yönetimin Yeniden Düzenlenmesinde Yönteme İlişkin Bazı Sorunlar", *Mülkiyetler Birliği Dergisi*, Cilt 8-9, Sayı 70-71, 1983 s. 14.

bilimlerdir; bir başka deyişle, kişilerin tek tek ya da toplu olarak davranışlarını, biçimlendirici-belirleyici toplumsal koşullardan yalıtılarak evrensel geçerliği olduğu varsayılan bazı davranış kurallarına bağlamaya ve toplumsal yapı değişkeninden bağımsız kılmaya çalışır.¹⁴

Fişek'in ileri sürdüğü söz konusu "tümleşiklik" yahut bütünlük, yalnızca yönetsel olguların çözümlenmesiyle sınırlı değildir. Somut yönetsel meselelerde de bu tür bir bütüncül bakış açısı gözden kaçırılmamalıdır. Kendi verdiği örnekten hareket edilirse, belli bir ülkenin kamu yönetimi örgütlenmesinin belli bir parçası, sözgelimi yerel yönetimler, üzerinde yapılacak herhangi bir reform çabasının başarısı iki temel koşulun yerine getirilmiş olmasına bağlıdır.¹⁵ Birincisi, yönetsel sistemin kendi içerisindeki bütünlüğünün gözetilmesidir. Fişek'e göre, yalnızca yerel yönetimleri kapsayan bir yönetsel reform programı başarısızlığa mahkumdur. Reformun başarısı, programın tüm idari yapının bütünlüklü bir biçimde düşünülmesi durumuna bağlıdır.

İkinci temel koşul ise yönetsel (üst) yapı ile bu yapının temel belirleyicileri arasındaki ilişkiye dairdir. Fişek, Marx ve Engels'in ortaya koyduğu teorik çerçeveden hareketle, altyapı-üstyapı kavramsallaştırmasına başvurmuştur. Kavramsallaştırmada, altyapı ile üstyapı arasında birincisinin ikincisini belirlediği görüşü baskın olduğundan, Fişek'e göre, yönetsel üstyapı, ekonomik altyapıdaki değişimlere bağlı olarak değişmelidir. Çünkü "yönetimin temel işlevi ekonominin düzenli işleyişini sağlamaktır".¹⁶ Dolayısıyla bir yönetsel reform programı, yönetsel yapının kendi içerisindeki bütünlüğüne ek olarak, sosyo-ekonomik yapıyı da dikkate almalıdır.

Fişek'in esas aldığı bu çerçeve, onun aynı zamanda "yönetim" in tanımı ve kapsamını da sorgulamasına yol açmıştır. Fişek'in yönetim tanımı, üç temel boyuttan oluşur. Birincisi, amaç olarak yönetimdir ve bunu "hiyerarşik bir üstün örgütleyici çalışmaları" biçiminde tanımlar. Amaç olarak yönetim tanımında esas vurgu, anlaşılacağı üzere, planlama, örgütleme, personel alma, yönlendirme, eşgüdüm ve denetim (PÖPAYED), kısaca sevk ve idare (yönetim) sürecindedir.¹⁷ İkincisi araç olarak yönetimdir, sevk ve idare işlerinin yürütüldüğü örgütsel bağlama göndermede bulunur. Buraya kadar Fişek'in, en azından tanım düzeyinde, anaakım kamu yönetimi bilgisinden uzaklaşmadığı söylenebilir. Fakat Fişek'in esas olarak üzerinde durduğu boyut "egemenlik-esleklik ilişkisi" olarak yönetimdir. Sözünu ettiğimiz bu üçüncü boyut, Fişek için o denli önemlidir ki, ona göre yönetsel çözümlerlerin ilgilenmesi gereken temel sorun "insanların nasıl boyun eğdikleri değil, neden boyun eğdikleridir".¹⁸ Fişek'in bu soruya verdiği yanıt, onun yukarıda özetlediğimiz temel çözümleme çerçevesine ne denli bağlı olduğunu gösterir. Sorunun yanıtı, Fişek'e göre, aynı zamanda "yönetimin özü"nü ifade eder ve üç temel kavramda somutlaşır: işbölümü, otorite ve hiyerarşi. İşbölümü, insanlardan bir kısmının yönlendiren, bir kısmını ise yönlendirilen konumunu aldığı "ekonomik temel"dir. İşbölümü, otorite ile toplumsal/siyasal meşruiyetini kazanmaktadır

14 Fişek, *Türkiye'de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlihi*, s. 180.

15 Bkz. Fişek, "Yönetimin Yeniden Düzenlenmesinde Yönteme İlişkin Bazı Sorunlar".

16 Fişek, "Yönetimin Yeniden Düzenlenmesinde Yönteme İlişkin Bazı Sorunlar", s. 18.

17 Bkz. Kurthan Fişek, *Yönetim*, 3. Baskı, Ankara, Kilit Yayınları, 2011.

18 Fişek, *Yönetim*, s. 84.

ve “kademeleşmiş otorite” anlamına gelen hiyerarşiyle somut yönetsel yaptırımını bulmaktadır. Dolayısıyla Fişek, örgütsel hiyerarşiyi, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik değişkenler temelinde açıklamaktadır.

Yukarıda kısaca ifade ettiğimiz iki temel koşulu göz önünde bulundurduğumuzda birtakım mantıksal sonuçlara erişmemiz mümkündür: (1) üstyapısal (yönetsel) değişimleri açıklamak için altyapıya da (ekonomik gelişmelere) bakmak gerekir, (2) altyapıdan bağımsız olarak üstyapının değiştirilmesi olumsuz sonuçlar doğuracaktır.¹⁹ Dolayısıyla reformun olduğu kadar bir “yönetsel transfer”in de başarısı, transferin söz konusu iki koşul temelinde belirlenmesi ve yapılmasına bağlıdır. Fişek’e göre, Türkiye’de ithal yönetsel transferlerden “mülki idare” sisteminin başarısının ardında, bu sistemin Türkiye’deki sosyo-ekonomik yapıyla uyumlu olması yatmaktadır.

Elbette burada denkleme “toplumsal özgüllükler”in de dâhil edilmesi gerekir. Toplumsal özgüllükler, sözgelimi yönetsel pratiklerin alacağı biçimler ya da işleyiş tarzlarını farklılaştırır; yönetsel yapılar, oluştukları toplumun niteliğine ve kendisini çevreleyen diğer maddi şartlara uygun biçimleri alırlar.²⁰ Bu durumu sosyalist devrimin yöntemi konusunda şöyle açıklar:

... (D)evrimin nasıl olacağı konusunda hazır bir reçete yoktur. Devrimin barışçı yollardan mı, yoksa devrimle ihtilâli özdeşleştiren bir silahlı ayaklanmayla mı gerçekleşeceği, her zaman ve yalnızca, o toplumun somut tarihsel şartlarına, bir yandan devrimci sınıfların, örgütlenmiş gücüne ve diğer yandan da gericı sınıfların direnişlerinin derecesine bağlı olacaktır.²¹

Son olarak, Fişek’in bilimsel araştırma yapma pratiğine, yani yukarıda bahsettiğimiz, yöntemsel tavrına dair birkaç önemli hususu belirtmek gerekir. Fişek’e göre bilim, amacı geleceği önceden tahmin etme olan bir pratik değil, “toplumların hareket kanunlarını araştır[ma]k, somut verilere dayanarak, bir yapının nereden gelip nereye gittiğini somut verilerin elverdiği ölçüde tespit” etme olan bir pratiktir.²² Fişek’in, alıntıda geçen, somut verilere yaptığı vurgu, ortaya koyduğu çalışmalarını açısından oldukça önemlidir. Fişek, yazında ortaya konulan ve sıklıkla göndermede bulunulan genel tespitleri somut veriler ışığında sınamayı tercih etmiştir. Bu konuda iki örnek verilebilir. Birincisi, *Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili*’nde, devletin tarafsız olduğuna dair varsayımları, devlette gerçekleşen grevlerde idarecilerin grevcilere aldığı tavırları irdeleyerek istatistiksel olarak saptar ve varsayımın geçersiz olduğu sonucuna ulaşır. Diğer bir ifadeyle, devletin “sınıfsal içeriği”ne ulaşır ve bu içeriğin niteliğini ortaya koyar ki, bu içerik aynı zamanda yönetsel çözümler açısından çok önemlidir. Bu nedenle:

19 Fişek’in burada, tek yönlü bir belirlenim ilişkisi kurmadığını, ekonominin “son tahlilde” belirleyici olduğunu vurguladığını belirtmek gerekir.

20 Kurthan Fişek, *100 Soruda Sosyalist Devlet*, Ankara, Gerçek Yayınevi, 1970, s. 113.

21 Fişek, *100 Soruda Sosyalist Devlet*, s. 24-25.

22 Fişek, *100 Soruda Sosyalist Devlet*, s. 50.

Türkiye'deki yönetsel ilişkileri değerlendirirken, bu ilişkiler bütünü içinde halkın devleti nasıl gördüğünden değil de, nasıl görmesi gerektiğinden hareketlenmek, örnekte halkın “Allah hâkim, hekim ve hükümetin eline düşürmesin” özdeyişinde cisimleşen devlete karşıtlığının tarihsel özünü görmezlikten gelmek, atılan ilk adımın yanlış yönde olması sonucunu doğuracaktır.²³

İkincisi, vesayet denetimine dairdir. Aynı zamanda yürütücüsü olduğu *1976 Mülki İdare Araştırması* kapsamında toplanan verilerle, vesayet denetiminin gerekçesi olarak siyasilerin geçici olduğundan kamu yararını değil yeniden seçilebilmeyi, idarecilerinse böyle bir kaygıları olmadığından, yani kalıcı olduklarından, toplum yararını hedefledikleri görüşünü sorgular.²⁴ Ortaya konulan verilerden hareketle, atanmış idarecilerin görev sürelerinin, seçilmişlerden daha kısa olduğunu belirterek, ağır vesayet denetiminin gerekçesi olarak ifade edilen varsayımın geçerliğini tartışmaya açar.

Yine somut verilere ve toplumsal özgüllüklere dayanmakla birlikte, Fişek, belli kavramları tanımlama yolunu da seçmiştir. Bu konuda da iki örnek verilebilir. Birincisi *Yönetime Katılma* adlı çalışmasında, farklı ülkelerde işçilerin yönetime katılma pratiklerini inceleyerek genel bir “yönetime katılma” tanımı ortaya koyar. İkincisi ise bürokrasi tanımıdır. İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri’nde bürokrasinin gelişimini ele alan Fişek, yaptığı irdeleme sonucunda bürokrasinin bir “tabaka” değil, “burjuva toplumuna özgü bir yönetim ilişkisi” olduğunu ve bürokrasinin ortaya çıkış sürecindeki “anti-feodal”, gelişim sürecindeki “anti-proleter” karakterini somut veriler ışığında ortaya koyduktan sonra, genel bir bürokrasi tanımına ulaşır. Bu tanım, yine devletin “sınıfsal içeriği” temelinde olup şöyledir:

Devletin örgütleyici faaliyetlerinin, egemen sınıflar adına, kitlelere karşı bağımsız ve sorumsuz olan (yani göreve seçimle getirilmeyen ve yetersiz görüldüğünde azledilemeyen), yüksek ve sabit ödeme gören, toplumun içinden çıkıp münhasıran yönetmek için imtiyazlı bir grup olarak toplumun üstünde yer alan bir “daimi memurlar ordusu” eliyle yürütülmesidir.²⁵

Sonuç

Çalışmalarını tarihsel maddeci yönetime başvurarak oluşturan Fişek, ilk ve egemen bakışla Kamu Yönetimi sınırları içine dâhil edilemeyecek türden konulara odaklanmıştır. İktisat, siyaset, sosyoloji gibi bilim dallarının sınırları içerisine giriyor gibi görünen bu konuların hepsi, kendi yaklaşım biçimi bakımından Fişek için yönetime dairdir. Yönetime dair bakış açısı aynı zamanda onun Türkiye'deki Kamu Yönetimi bakımından yeri ve önemini de ortaya çıkarmaktadır:

23 Fişek, “Yönetimin Yeniden Düzenlenmesinde Yönteme İlişkin Bazı Sorunlar”, s. 190.

24 Bkz. Kurthan Fişek, (Ed.), *Türkiye'de Mülki İdare Amirliği*, Ankara, Türk İdareciler Derneği Yayınları, No. 1, 1976.

25 Kurthan Fişek, “Lenin ve Bürokrasi”, *Emek*, Sayı 25, 1970, s. 12.

Fişek'in Yönetim Bilimi açısından önemi, bu alanı işletmecilik değil devlet yönetimi temelinde; yalnızca kapitalizmle sınırlı olarak değil, aynı zamanda sosyalizmi de kapsayacak genişlikte; pozitivist-anlamacı yöntem-lerle değil, tarihsel materyalist yöntem aracılığıyla çalışılabilecek bir alan olduğunu göstermesidir.²⁶

Tarihsel maddeci yöntemi, yönetim incelemelerinde kullanması, ilk olarak kapitalist toplumda yönetimin amaç, nitelik ve işlevlerini yeniden ele almasıyla sonuçlanmıştır. Bunu, kamu yönetimi yazınının temellerine saldırması izlemiştir. Bununla yetinmeyen Fişek ikinci aşamada ise sosyalist toplumda yönetimi konu edinerek en azından Türkiye için yeni bir alan açmıştır. Çalışmalarını yaptığı dönemde egemen olan ABD temelli Kamu Yönetimi'nin kavram, kategori ve önermelerini, Marksizm'in kavram ve kategorileriyle, tekrar ele alarak bunları yıkmayı amaçlaması ve ayrıca sosyalist toplumda yönetimi ele alarak yeni bir alan inşa etmesi... Fişek'i Türkiye'deki (ve belki de dünya genelindeki) kamu yönetimi yazınında özgün bir yere koyan da budur. Ve bizzat kendisi, bu geleneğin devamı için şunu salık verir:

"Buraya dek geliştirdiğim çözümleme eksik ve hatta yanlış olabilir; görüşüme göre, bu eksikleri ve varsa yanlışları gidermenin tek yolu eleştiri ve özleştiridir. Yarının mutlu Türkiye'sini amaçlayan ve özleyen bizler önce kendimizin ve sonra da birbirimizin yanlışlarını eleştirip düzeltmezsek, inanın, düzenin böyle süregitmesini isteyenler bu işi bizim için yapmayacaklardır...²⁷ Kanımca en büyük tehlike, insanın, önce kendisini ve sonra da başkalarını eleştirmemesinde yatmaktadır... Doğru görüşe varmanın tek yolu, görüşlerdeki çelişkilerin kıyasıya tartışılıp eleştirilerek çözülmesidir."²⁸

Tam da bu nedenle çalışma, Kurthan Fişek'in eserlerinin eleştirilmesini, çelişkilerinin tartışılarak güncellenmesini naçizane önermektedir. Baskın yazının toplumsal ve siyasal ilişkilerden uzak bir yönetim kavrayışı yaratma eğiliminin karşısında, bastırılmış da olsa, yönetimi inceleyebilecek alternatif bir malzeme çantasının da var olduğu unutulmamalıdır. Kurthan Fişek bu malzemeleri, döneminin şartlarına göre elinden geldiği kadar kullanmaya gayret etmiş ve Türkiye yazınına etkili bir müdahalede bulunabilmiştir. Bu müdahale, tarihsel maddeci yönteme dayanan Marksist kavrayışa ilaveten radikal, eleştirel gibi sıfatlarla nitelenebilecek, bir damara da annelik etmiştir. Bu özgün damar, ihmal edilmemeli, sahiplenilmeli ve geliştirilmelidir.

Kaynakça

Demirelli, Levent ve Aydın, Recep, "Türkiye'deki Kamu Yönetiminde Disiplininde Marksist Geleneğin Kurucusu: Kurthan Fişek", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 4, 2018, s. 51-88.

26 Birgül Ayman Güler, "Sunuş", *Prof. Dr. Kurthan Fişek İçin Yönetim Üzerine*, İpek Özkal Sayan (Ed.), Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi KAYAUM Yayını, 2010, s. VII.

27 Fişek, *Türkiye'de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili*, s. 105.

28 Fişek, *Türkiye'de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili*, s. VII.

- Fişek, Kurthan (Ed.), *Türkiye'de Mülki İdare Amirliği*, Ankara, Türk İdareciler Derneği Yayınları, No. 1, 1976.
- Fişek, Kurthan, "Lenin ve Bürokrasi", *Emek*, Sayı 25, 1970, s. 12-13.
- Fişek, Kurthan, "Yönetimin Yeniden Düzenlenmesinde Yönteme İlişkin Bazı Sorunlar", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt 8-9, Sayı 70-71, 1983, s. 14-18.
- Fişek, Kurthan, *100 Soruda Sosyalist Devlet*, Ankara, Gerçek Yayınevi, 1970.
- Fişek, Kurthan, *Das Yönetim: Devlet, İktidar ve Bürokrasinin Marksist Analizi*, Levent Demirelli ve Recep Aydın(Ed.), İstanbul, Nota Bene Yayınları, 2016.
- Fişek, Kurthan, *Türkiye'de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969.
- Fişek, Kurthan, *Yönetim*, 3. Baskı, Ankara, Kilit Yayınları, 2011.
- Güler, Birgül Ayman, "1950'li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini: Disiplinin Kuruluşu Nasıl Gerçekleştirilmişti?" *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt 3, Sayı 7, 2008, s. 6-28.
- Güler, Birgül Ayman, "Sunuş", *Prof. Dr. Kurthan Fişek İçin Yönetim Üzerine*, İpek Özkal Sayan (Ed.), Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi KAYAUM Yayını, 2010, s. V-VII.
- Mihçioğlu, Cemal, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1988.
- Soysal, Mümtaz, "Kamu Yönetiminde Kurthan Fişek İlginçliği", *Prof. Dr. Kurthan Fişek İçin Yönetim Üzerine*, İpek Özkal Sayan (Ed.), Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi KAYAUM Yayını, 2015, s. 5-8.
- Yıldırım, Zehra, "Kurthan Fişek", *Kendi Anlatımlarıyla Duayen Gazeteciler 3*, Süleyman Coşkun (Ed.), Ankara, Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları ve Uygulama Merkezi, 2005, s. 230-257.

TÜRKİYE'DE YÖNETİM PRATIĞİNİN AKADEMİK İZDÜŞÜMÜ: MÜLKİYE'DE YÖNETİM DERSLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

İlkay TOSUN*
İmren Pınar DÜLGAR**

Mülkiye'nin 1859 yılında bir yönetim okulu olarak kurulması, her kurumun toplumsal bir gerekliliğin sonucu olarak doğduğu fikrini destekler niteliktedir. Okul, modernleşme çabasının bir parçası olarak devlet yönetimi ve örgütlenmesine yeni bir çerçeve kazandırma ve bunu sistemleştirme amacına dönük nitelikli personel yetiştirme gereğini karşılamak üzere kurulmuştur. Meclis-i Vâlâ tarafından Sadaret'e sunulan okulun kurulma teklif metninde yer alan iki gerekçeden ilki, kaymakam ve mal müdürlerinin kendilerine gönderilen emirleri anlamakta zorlanacak kadar bilgisiz olmaları, ikincisi ise ticaret ve sanayinin ilerlemesinin diğer ülkelerle ilişkileri artırmış olmasının yeni yapıya uygun, bilgi birikimi yüksek memurlara ihtiyacı zorunlu kılmasıdır.¹ Bu bağlamda Mülkiye'yi meydana getiren gereklilik, modern bürokrasiye uyumlanma ihtiyacıdır. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla Mülkiye, bir yandan Türkiye'de yönetimin akademik bir disiplin olarak gelişmesine öncülük ederken diğer yandan yönetim pratiğinin bilgisinin üretilmesini ve gerekli uzmanların yetiştirilmesini sağlamıştır. Hem kuramsal hem uygulamaya dönük bu işlev, Mülkiye'yi Türkiye'deki yönetimin özne ve nesne olarak algılanış serüvenini analiz etme noktasında önemli bir konuma yerleştirmektedir.

1859'da yönetim okulu olarak kurulan Mülkiye, 1877'de Abdülhamid döneminde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane ismiyle yüksekokul haline gelmiştir. 1908'de Mekteb-i Mülkiye adını tekrar almıştır.² 1935'te öz Türkçe hareketine uygun olarak Atatürk'ün önerisiyle Siyasal Bilgiler Okulu ismini almış bir yıl sonra ise Ankara'daki binasına taşınmıştır. 1950'den günümüze Siyasal Bilgiler Fakültesi adıyla akademik faaliyetlerine devam etmektedir. Osmanlı'dan günümüze yönetimin modernleşme pratiğine ilişkin bilginin üretilmesi ve aktarılması işlevini gören Mülkiye'de kuruluşundan itibaren, doğal olarak yönetim dersleri yer almaktadır. Yönetim derslerinin zaman içinde geçirdiği değişim yönetim biliminin dönüşümünü de ortaya koyması açısından ilgi çekicidir. Bu

* Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tosuni@ankara.edu.tr

** Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, pınar.dulgar@hotmail.com

1 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 1. Basım, Ankara, Mars Matbaası, 1968, s.6.

2 Murat Baskıcı, "Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 150 Yıllık Kronolojisi", *Mülkiye Dergisi*, Cilt 33, Sayı 265, 2009, s.253.

başlamda çalışmanın amacı, Mülkiye'deki yönetim dersleri aracılığıyla yönetim olgusunun Türkiye'de ele alınış biçimini analiz etmektir. Türkiye'de yönetim gerçeğinin tarihsel seyir içinde kuramsal ve yöntemsel bakımdan temel özelliklerini ve başlıca sorun alanlarını analiz edebilmek için çalışma merceği olarak Mülkiye'de yönetim dersleri seçilmiştir.

Modernleşme çabası, çevre ülkeler için aktarma süreci olarak gerçekleşmektedir. Türkiye'de de Mülkiye kuruluşundan itibaren bu aktarım sürecinde çeşitli ülke örnekleri ve anlayışlarının etkisi altında kalmıştır. Bu süreçte yönetim bilgisinin doğrudan aktarımı yanında örnek alınarak ülke gerçekliğine uyarlanması yöntemi de kullanılmıştır. Bilginin kaynağı ise dönemin bilimsel ve siyasal üstünlüğünü elinde bulunduran ülke olmuştur. Kuruluşu ve yönetim derslerini şekillendiren ilk etki Fransa kaynaklıdır. Merkezi devlet birikimi ve idare hukuku ağırlıklı yönetim incelemeleri Fransa etkisiyle yönetim derslerini şekillendirmiştir. 1910'lara gelindiğinde ise Almanya etkili hukuk yoğunluklu devlet anlayışı ile işletmecilik ve sanayileşme temelinde işletme iktisadı yönetim derslerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. 1950'lerde yoğunlaşan ABD kökenli yönetim yaklaşımlarının yönetim derslerine etkisi ile ders programları şekillenmiştir. Amerikan kökenli yaklaşımlar tüm dünyada yönetim disiplinin bilim olarak çalışılmasının başlangıcı kabul edilmekte ve yönetim bilimi literatürü yoğunlukla buradaki ekollerin seyriyle şekillenmektedir. 19. yüzyıl sonraları ve 20. yüzyılın henüz başlarında gelişen klasik yönetim ekolü 1950'lerde ilk kez Mülkiye'ye yabancı uzmanlar ile geldiğinde, Türkiye'de halihazırda hukuk temelli bir yönetim birikimi bulunmaktaydı. 1950'lere geldiğinde alınan kurucu ülkesi ABD'de ise neoklasik yönetim ekolü dönemi ile davranışçı yönetim eğilimleri dönemi yaşanmış ve modern yönetim ekolü temelinde güncellemeler oluşmaya başlamıştır. Türkiye'de yönetim bilimi gelişim çizgisi yaklaşık elli yıllık bir gecikme ile yerleştiğinden, 1960'lara geldiğinde çeviri eserler ve yapılan çalışmalardan görüleceği üzere, neoklasik yönetim ekolü çizgisi ancak yakalanabilmiştir. Günümüze kadar gelen süreçte yönetim biliminin geçirdiği tarihsel kırılmalar Mülkiye'de yönetim ders programlarına da yansımaktadır.

Bu çalışmada ilk olarak yönetim dersleri, disiplinin yapısal inşası, dönemsel olarak dersleri şekillendiren amaç ve gereklilikler ile kuram-yöntem-ülkelerin bu inşaya etkisi üzerinden tartışılmaktadır. İkinci olarak ise Türkiye'de yönetim disiplinine hukuk ve siyaset etkisini değerlendirebilmek için yönetimin siyaset ve hukukla biraradılığı ve/veya ayrışması incelenmektedir. Bununla birlikte kamu yönetimi disiplininin diğer disiplinlerle etkileşimi açısından derslerdeki örgüt bilim ve işletme(cilik) etkisi diğer bir analiz aracı olarak seçilmiştir. Çalışmanın üçüncü boyutu ise yönetim gerçeğini oluşturan kavramsal unsurların yönetim derslerine etkisini içermektedir. Bunun için disiplin, 'kamu' ve 'yönetim' olarak basitçe iki kola ayrılmaktadır. 'Kamuyu' yani yoğunlukla kamusal alan ve yönetilen gibi kavramları ön plana çıkaran dersler ile 'yönetimi' yani yapı, bürokrasi ve yöneten gibi kavramları önceleyen derslerin varlığı ve ağırlığı tartışılmaktadır. Tüm bu analiz araçları ile Mülkiye'de yönetim dersleri kuruluşun günümüze değin incelenmektedir.

1. Yönetim Eğitiminin Başlangıcı: Kamu Görevlisi Yetiştirmek

Kamu-özel bağlamında yönetim olgusu kamu yönetimi ve işletme disiplinleri tarafından ayrı ayrı nesneleştirilmektedir. Bu çalışmanın konusu yönetim nesnesini devlet ve kamu yönüyle ele alan yönetim dersleri, haliyle Mülkiye'deki Yönetim Bilimleri Bilim Dalı'nda verilen yönetim dersleri ile sınırlandırılmıştır. Türkiye'de yönetim bilimi birikimi yakın zamanlara kadar (işletme disiplininin yönetim bilimine etkisi başlangıca kadar) yoğunlukla kamu yönetimi alanında gelişme göstermiştir. Mülkiye özelinde yapılan incelemeler Türkiye'de yönetim (bilimi) eğitiminin başlangıcını ve ilerleyen dönemler itibariyle içerik olarak farklılıklarını ortaya koymayı mümkün kılmaktadır. Türkiye'de yönetim biliminin disiplin olarak var oluşu Mülkiye'nin kuruluşu ile birlikte başlamaktadır.³

Hükümdarın nasıl daha iyi yönetebileceği ile ilgili yönetimi hem bir sanat hem de yasal prosedürlerin uygulama alanı olarak gören 18. yüzyıl Prusya'sına ait yönetim bilgisi olan kameralizm, Osmanlı'yı da etkilemiştir.⁴ Mekteb-i Mülkiye'nin kuruluşu Osmanlı'da başlayan yenileşme hareketlerinin sistemli hale getirilmesi ve bu sistemleştirilen yeni yapıya uygun olarak gerekli personelin yetiştirilme gerekçesine dayanmaktadır. Bu gerekçe yalnızca Mekteb-i Mülkiye'ye özgü değil, benzer dönemlerde kurulan diğer siyasi ilimler okulları ile aynıdır. Dönem, devletlerin değişen ekonomik ve toplumsal şartlara ilişkin olarak iyi kamu görevlisi yetiştirme ihtiyacını doğurmuştur. Bu nedenle aynı dönemde devletin yeniden yapılanmaya giderek iyi yetişmiş yöneticiler yetiştirmesi amacıyla Paris Serbest Siyasi İlimler Mektebi, Sofya Siyasi İlimler ve İktisadi Bilgiler Fakültesi, Avusturya Siyasal Bilgiler Okulu, Romanya İdari Bilgiler Enstitüsü, Çekoslovakya İdari Bilimler Enstitüsü, Belçika Siyasal Bilgiler Okulu kurulmuştur.⁵

1858 tarihli okulun kuruluşuna ilişkin üç vesikada liyakatsiz ve bilgisiz mülki amirleri önlemek, gönderilen yazıları bile anlamakta zorlanan yöneticileri ıslah etmek Mülkiye'nin kuruluş gerekçesi olarak gösterilmiştir. Devleti askeri, siyasi, yönetsel ve mali açılarla tümüyle sistemleştiren bir yapı olan tımar sistemine dayalı iktisadi gerçekliğin dönüşmesi ile birlikte mülki idare sisteminin kademelenmesinde de değişiklikler meydana gelmiş ve eyalet-liva-kaza-karye teşkilatlanması gerçekleşmiştir.⁶ Tanzimat Fermanı sonrası bu yeni düzene uygun olarak kamu görevlisi yetiştirme amacını karşılamak üzere Mülkiye kurulmuştur. 6 Aralık 1858 tarihli vesikanın 8. maddesine göre Mülkiye'de Fenni Had ve İnşa (Fiziki Sınırlar ve Yapı), Hendese-i Ameliye (Geometri), İstatistik, Kavanin-i Cedide-i Saltanat-ı Seniyye (Yüce Saltanatın Yeni Kanunları), Tarih, Coğrafya, Hesap, Ekonomi Politik, Muahedat-ı Devleti Aliyye

3 Metin Heper ve A. Ümit Berkman "Türkiye'de Kamu Yönetimi Araştırma ve Eğitiminde Kavramsal Kuram ve Yönetim Sorunları", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, s.34.

4 Gencay Şaylan ve Seriyeye Sezen, "The Paradigmatic Crises of Public Administration and Teaching Curriculum: Turkish Case", *Turkish Public Administration Annual*, Cilt 24, Sayı 26, 1998-2000, s.66.

5 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.1.

6 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.6.

(Devlet Antlaşmaları) dersleri okutulacak ve mezunları kaymakam ve müdür olarak kamu görevine atanacaklardır.⁷ Aynı düzenlemede dersler sayıldıktan sonra 'memleket idaresinin gerektirdiği diğer bazı şeyler' konusunda eğitim verileceği belirtilerek Nizamnamede yer almayan idarenin uygulamasına ilişkin başka dersler açılabilmesi de mümkün kılınmıştır. 2 Mayıs 1861 tarihli Nizamname ile idare amirliği şartlı bir meslek haline gelmiştir.⁸ Daha önce Mülkiye mezunlarının kaymakam ve kaza müdürü olarak atanabileceği düzenlense de yeni düzenlemeyle yalnızca Mülkiye mezunlarının bu görevlere atanabilmesi kuralı getirilmiştir. Osmanlı döneminde yıllar içinde derslere yabancı dil olarak Fransızca ve yıkılışa doğru azınlık dilleri, dini bilgiler için ise Fetvayı Şerif, alan dışı etnografya ve arkeoloji gibi dersler ve erken yönetim derslerinden sayılabilecek İnşa-i Türki ve çeşitli hukuk dersleri eklenmiştir.⁹

Mülkiye'nin kuruluşundan 1910'lara kadar yönetim dersi Usul-i İdare ismiyle verilmiştir. Keskin'in Usul-i İdare ders notlarına ilişkin yaptığı çalışmasından dersin içeriğe ilişkin bilgiler ders konularından çıkarılmaktadır. 1897 tarihli okulun beşinci sınıf öğrencileri için hazırlanan ders notunda ilk iki bölüm hukuk konularına, üçüncü bölüm şirketlere son bölüm ise 'kamu gücünün bölünüşü' başlığı ile yasama, yürütme ve yargı erklerine ilişkindir. İdare-i mülkiye ismiyle anılan yürütme organı içinde merkezîyet-ade mi merkezîyet kavramlarını içermektedir. Aynı yıl basılan yedinci sınıf öğrencilerine dönük ders notunda ise merkezîyet ve ade mi merkezîyet kavramlarının tartışması ve devlet memurları konusu yer almaktadır.¹⁰

2. Disiplinin İnşası ve Aktarımcılık

Disiplinin hem Kıta Avrupası kaynaklı olarak Osmanlı'daki borç yönetimi döneminde hem de Türkiye'de Anglosakson kaynaklı olarak 1950'li yıllarda dış yardımın yönetimi döneminde şekillenışı pek çok çevre ülkede olduğu gibi aktarımcılık yolu ile çağın hâkim yönetim paradigmasına uygun sistem inşasını içermektedir. Türkiye'de yönetim biliminin gelişimi Osmanlı'da devletin çöküşünü durdurma Türkiye'de ise modernleşme ile kalkınma amaçlarından ayrı düşünülememiştir.¹¹ 1950'lerdeki aktarım yabancı uzmanlar ile gerçekleşmiştir. Ancak Mülkiye'ye yabancı uzmanların getirilmesi için henüz 1878 yılında "*İlm-i Hukuk, Usul-ü Maliye, İktisad, Usul-i İdare-i Mülkiye dersleri için Avrupa'dan profesörler getirilmesine yönelik padişah iradesi çıkmış ise de ... bu hususta herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.*"¹²

7 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.18.

8 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.27.

9 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.22-25.

10 Nuray Ertürk Keskin, "Türkiye'de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870 - 1910", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 41, Sayı 4, 2008, s.6-7.

11 Cahit Emre, "Yönetim Bilimi", *Türkiye'de Kamu Yönetimi*, Burhan Aykaç, Ş. Durgun ve H. Yayman (Ed.), Ankara, Nobel Yayınları, 2012, s.71.

12 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s. 47.

Aktarımcı bir yolla Türkiye’de disiplinin inşası çeşitli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu sorunlardan en temeli siyaset- yönetim ayrımı noktasına gelene kadar bu ikilem üzerinden en az elli yıllık bir serüven geçiren Anglosakson yöntemin anlayışının Türkiye’de aynı serüveni izleyeceği bir yapının bulunmayışıdır. Türkiye’de yönetim eğitiminin siyasetle bir aradalığından ziyade hukuk ağırlıklı bir eğitim ortamı bulunmaktadır. 1950’lerde yeni disiplin kurulurken bu ‘umumi amme hukuku’ birikimi görmezden gelinerek yokluk üzerine baştan bir disiplin inşasına girilmiştir.¹³ Toplumsal kurumların biçimlenişi itibariyle Türkiye, Anglosakson deneyiminden oldukça farklı olduğundan, ‘inşa edilmek istenen ile mevcut yönetsel gerçeklik arasında mesafe’ bulunmaktadır. Türkiye’nin yönetsel kurumlarının incelenişinin ABD deneyimine göre, yöntem ve içerik bakımından farklı olması beklenmektedir.¹⁴ Onar, “toplumsal, siyasi ve yönetsel kurumların ve yüzyıllardır kökleşmiş bulunan bir hukuk zihniyetinin ve metodunun birden yıkılarak enkazının ortadan kaldırılabilceğini” yerine eskisinden tamamen farklı yeni temeller ve kurumlar kurulabileceğini” düşünmenin gelişme toplumsal bir yapının olgunlaşma sürecine aykırı olduğunu dile getirmektedir.¹⁵ 1950’li yıllara kadar Türkiye’de yönetimin hukukla birlikte ele alındığı bir gelenek bulunduğundan 1950’lerde yapılan çalışmalarda genellikle yönetim bilimi, yönetimi hukuktan ayrı düşünme haliyle tanımlanmaktadır. 1950’lerde Mülkiye akademisyenleri genellikle hukuk eğitimi görmüş kişilerden oluşmaktadır. Bu durum doğal olarak ders içeriklerinin hukuk konularının ağırlıklı olmasına yol açmıştır. O yıllarda kamu yönetiminin kendini var etmeye çalışan yeni bir alan olarak ders içeriklerinde hukuk konularını azaltan yaklaşımı yeni bilim dalını hukuk karşıtı olarak tanımlanmasına yol açmıştır.¹⁶ 1958 tarihli yazısında hukukçu kökenli SBF akademisyeni Balta, “amme idaresinin hukuk dışı cephesiyle meşgul olan bir alan” olarak yönetim bilimini tanımlamaktadır.¹⁷ Türkiye’de 1950’lerde yönetim bilimine her ne kadar bir boşluk üzerine baştan inşa ediliyormuş gibi yaklaşılsa da yönetim incelemesi konusunda yüzyıllık bir hukuksal yaklaşım deneyimi bulunmaktadır.¹⁸

Türkiye’de kamu yönetimi kürsüsünün kurulması Barker Raporu isimli bir çalışma tutanağına dayanmaktadır. 1949 yılında Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası) Türkiye’ye incelemelerde bulunmak üzere Amerikalı bir sigortacı olan J.M. Barker öncülüğünde bir heyet göndermiştir. Heyet çalışmalarını rapor halinde 1951 yılında Türk Hükümeti’ne sunmuştur. Rapor, kamu yönetimi ve işletme kürsülerinin

-
- 13 Birgül Ayman Güler, “Nesnesini Arayan Disiplin”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 27, Sayı 4, 1994, s.10.
 - 14 Örsan Akbulut, “Türkiye’de Kamu Yönetimi İncelemesini...”, s.182.
 - 15 Sıddık Sami Onar, “İdare İlmi ve İdare Hukuku Bakımından Türkiye’nin İdari ve Hukuki Bünyesinin Geçirdiği İstihaleler ve Bugünkü Durumu”, Burhan Aykaç, Ş. Durgun ve H. Yayman (Ed.), *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Ankara, Nobel Yayınları, 2012, s.10.
 - 16 Cemal Mihçioğlu, *Türkiye’de Çağdaş Kamu Yönetimi Eğitiminin Başlangıç Yılları*, AÜ SBF ve BYYO Basımevi, Ankara, 1988, s.51.
 - 17 Tahsin Bekir Balta, “İdare İlmi Sahasındaki İncelemeler”, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Burhan Aykaç, Ş. Durgun ve H. Yayman (Ed.), Ankara, Nobel Yayınları, 2012, s. 45.
 - 18 Cahit Emre, “Yönetim Bilimi”, s.71.

kurulmasını önermekte ve hem üniversite öğrencilerine hem de halihazırda kamu görevlisi olarak çalışanlara eğitim verilmesi konusuna dikkat çekmektedir.¹⁹ Bu raporun sonucunda başlayan çalışmalarla yabancı uzmanların bulunduğu bir ekip Mülkiye'ye gelmiştir.

Prof. Heckscher öncülüğündeki bu yabancı uzman ekibi Birleşmiş Milletler'e 1954 yılında Türkiye'deki yaklaşık iki yıllık gözlemlerine ilişkin bir rapor sunmuşlardır. Dar anlamda kamu yönetimi eğitimiyle sınırlandırılmadan siyaset bilimi ve sosyoloji alanında da eğitim verilmesine ilişkin bu raporlama ilgi çekicidir. Amerikan kamu yönetimi anlayışının kendini siyaset biliminden ayrı konumlandırma ve kamu yönetimini dar anlamda var etme çabasına karşılık Amerikan kamu yönetimine dönük programlanan bir eğitimde bu tavsiyenin yer alma nedeni Türkiye'deki hukuk ağırlıklı eğitim geleneğini kırmaktır.²⁰

İlk defa 1952-53 ders döneminde ikinci sınıflar için Amme İdaresi adıyla bir ders açılmış, dördüncü sınıflar için ise idare ilminin idari tahlil, organizasyon ve metot, personel gibi konularına yer verilmiştir.²¹ İlk yıllarda yönetim bilimi kaynakları Gulick ve Urwick'in *İdare İlmi Üzerine İncelemeler*, White'ın *Kamu Yönetimi Çalışmasına Giriş* çalışmaları ile Mihçioğlu'nun *Personel İdaresinde Beşeri Münasebetler* isimli doktora tezidir.²² 1952'de Amme İdaresi dersi ABD'li Prof. Tausch tarafından, İdarede Yeni Temayüller dersi ise İsviçreli Prof. Hecksher tarafından okutulmaya başlanmıştır. Yanı sıra Umumi Amme Hukuku ile İdare Hukuku dersleri bulunmaktadır. 1953 yılında Umumi Amme Hukuku ile İdare Hukuku dersleri kalmak kaydıyla dersler ve derslerin yürütücüleri değişmiştir. Yeni dersler: Prof. Dimock tarafından verilen Amme İdaresi Prensipleri, Prof. Harvey tarafından verilen İdarede Organizasyon ve Metod ve Prof. Kingsbury'nin verdiği Personel İdaresi dersleridir.²³

1957 yılında Albert Gorvine tarafından okutulan Amme İdaresi ders notlarında "Avrupa ve ABD'dekinin aksine Türkiye'de idare sahasını bir bütün olarak" ele alınmanın görece daha kolay olacağından söz edilmektedir. Ders notları kitabında bunun nedeni olarak Türkiye'de amme idaresi ile özel teşebbüs arasındaki farkların belirgin olmayışı gösterilmiştir. Gorvine, batıda özel teşebbüse bırakılan faaliyetlerin çoğunun Türkiye'de devlet tarafından gerçekleştirildiğini, bu nedenle verimlilik, satış masrafları ve üretim gibi konuların amme idaresine dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ders notlarında SBF'de amme idaresi öğretiminin idare hukuku öğretimiyle yan yana gittiğinden söz edilmiş ve "İdare ve Hukuk" bölümüne yer verilmiştir. Bu bölümde kanunların iş görme bakımından daha elastik hale getirilmesi gerektiği önerisi yapılmıştır. Gorvine'e göre asıl sorun idare işiyle uğraşanların hukukçu olmasından kaynaklanmaktadır. Ona göre idarede elastikiyet iki şekilde sağlanabilecektir: 1-

19 Cemal Mihçioğlu, "Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Eğitimi...", s.2.

20 Cemal Mihçioğlu, "Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Eğitimi...", s.29-30.

21 Tahsin Bekir Balta, "İdare İlmi Sahasındaki...", s.45.

22 Cahit Emre, "Yönetim Bilimi", s.72.

23 Nuray Ertürk Keskin, "Türkiye'de Yönetim Bilimi...", s.10

siyasetçi idareciye takdir hakkı bırakmalı, 2- idareciler dar hukuk zihniyetinden ve kanun korkusundan çıkmalı. Ders notlarında ayrıntılı olarak işbölümü konusu Taylor'a, siyaset ve idare ayrımı Goodnow'a, POSDCORB olarak sayılan idarenin unsurları ise Gulick'e atıf vererek aktarılmıştır.²⁴ Ders notlarının girişinde bir izlenceye yer verilmiş ve okutulacak kaynaklar şu şekilde sıralanmıştır:²⁵

- *Amme İdaresi*, M.E. Dimock (çev. Nermin Abadan), TODAİE Yayınları.
- *Amme İdaresinde Yeni Gelişmeler*, M.E. Dimock, (çev. Cemal Mihçioğlu), SBF Dergisi, Cilt 9, Sayı 1, 1954.
- *ABD'de Amme İdaresi İlminin Doğuşu ve Gelişmesi*, Vakur Versan, Ord. Prof. Seviğ için hazırlanan armağan içinde, İstanbul Üni. Hukuk Fak. Yayını, 1956.
- *Amme İdaresinin Prensipleri*, M.E. Dimock, (çev. Nermin Abadan), SBF Yayınları.
- *Türkiye'deki İktisadi Devlet Teşekküllerinin Bünyesi ve Murakebesi*, (A.H. Hanson tarafından ve M.Soyal'ın yardımcılığı ile hazırlanmıştır.), TODAİE Yayınları, 1954.
- *Parlamento ve Devletleştirilmiş Sanayiler*, A.H. Hanson, (çev. Seha L. Meray), SBF Dergisi, Cilt 9, Sayı 3, 1954.
- *Amme İdaresi ve Demokrasi*, Gunnar Heckscher (çev. M. Soysal), SBF Dergisi, cilt 9, sayı 2, 1954.
- *Teşkilat ve Metotlar El Kitabı*, H. O. Devey, (çev. Behiç Hazar), TODAİE Yayınları.
- *İdarede Beşeri Münasebetler*, C. Mihçioğlu, TODAİE Yayınları.
- *İnsan Davranışı ve Teşkilat*, H. Simon, D.W. Smithburg, V. A. Thompson (çev. C. Mihçioğlu).
- *Personel İdaresinde Beşeri Münasebetler*, C. Mihçioğlu, SBF Yayınları.
- *Çalışma Planları*, Feyzi Hacaloğlu, İdare Dergisi, Sayı 212, 1951.

1968 yılında ders izlencesine göre dördüncü sınıflara okutulan Yönetim Bilimi dersinin kapsamı, personel idaresinin gelişimi ve Türkiye'de kamu personeli olarak belirtilmiştir. Bu ders adeta bir personel yönetimi dersi görünümünde iken aynı yıl müfredatta yer alan Örgüt ve Yöntem dersinin kapsamı yönetim bilimine daha uygun görünmektedir: idari incelemelerin ilkeleri ve tekniği, planlamanın aşamaları, dosya ve evrak işleri ile örnek olay incelemeleri. Türk İdare Tarihi dersi ise Osmanlı tarihinin

24 Albert Gorvine, *Amme İdaresi Ders Notları*, Çev. Mümtaz Soysal, Ankara, SBF Yayınları, 1957.

25 Kaynakların bir kısmında yıl bilgisi veya yayınlayan bilgisi yer almamaktadır. Kaynaklar listesi eserdeki orijinal haliyle aktarılmıştır.

kuruluştan yıkıma kadar dönemlerini toprak idaresi, mülki idare gibi yönetsel bağlamda incelemektedir.²⁶

1980'lerde Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) kurulması, üniversitelerde programlar ve dersler açısından merkezi belirlenim süreci başlamıştır. Bu dönemde ilk kez Kamu Yönetimi isimli bir ders, bölüm müfredatına girmiştir. 1980'lerdeki işletme temelli paradigmanın yönetim kuramlarına vurduğu damga yönetim bilimi derslerine konu edilmiştir. Ancak bu, Mülkiye'deki eğitim açısından yönetsel bir farklılığa dönüşmekten ziyade olanı olduğu haliyle anlama çabası şeklini almıştır. 1980'li yıllarla birlikte disiplinin geldiği nokta işletmecilik yöntem ve ilkelerini kamu yönetiminde egemen kılan bir anlayış olmuştur. Bu anlayış mevcut kamu yönetimi literatürünü felsefi ve etik yönler yoğunluklu olmak üzere pek çok alana kayan genişlemiş bir alan olmakla eleştirmektedir.²⁷ ABD kaynaklı literatürün Türkiye'de yönetim bilimini baştan inşa edici rolüne karşın, Mülkiye'nin ülkenin modernleşmesi konusunda mezunlarına misyon yükleyen anlayışı kameral bilimlere dayalı yönetim geleneğinin izlerinin günümüze kadar devam ettiğini göstermektedir.²⁸

3. Kavram, Yapı ve İşleyiş Bakımından Günümüzde Yönetim Dersleri

Günümüzde Yönetim Bilimleri Bilim Dalı'nda okutulan²⁹ derslerden Yönetim Bilimi ve Yönetim Psikolojisi, alanı yönetim olgusunun incelenmesi üzerinden tanımlamaktadır. Yönetim Bilimi dersi, olgunun kendisini ve bilimleşme sürecini günümüze dek incelemektedir, Yönetim Psikolojisi dersi olgunun örgüt içerisindeki ilişkiler ağının bir parçası olarak biçimlenmesiyle ilgilenmektedir. Türk Kamu Yönetimi ve Personel Yönetimi, Türkiye'de yönetim kademeleri, örgütlenme diğer bir deyişle yapıyı ele alan derslerdir. Bu yapılanma salt devlete ilişkin alan üzerinden kurgulanmıştır. Kamu Yönetiminde Dönüşüm dersi de benzer şekilde yapıyı ele almakta ancak yapının reformlar sonucu dönüşmesine odaklanmaktadır. Dönüşüm kavramının kendisi dinamik faaliyetler alanını kapsadığı için devleti işlevsel yönüyle ele alan bir derstir. Türk İdare Tarihi dersi bu ayrımda idare ve teşkilat yapısının tarihsel geçmişi odağına alır ve bu sebeple yapıya ilişkindir.

Yönetim Bilimi dersi, kavramsal çerçeve, disiplin-kuram, kapitalist toplumda yönetim düşüncesi, üçüncü dünyada yönetim düşüncesi ve Türkiye'de kamu yönetimi disiplininin tarihsel ve mevcut durumunun analiz edilmesine yönelik tasarlanmıştır. Yönetim Psikolojisi dersi, yönetim olgusu, psikoloji ve sosyoloji disiplinleri çerçevesinde nasıl düşünülebilir sorusu araştırılmakta ve yönetim psikolojisi açısından eleştirel bir bakış açısı elde edilmeye çalışılmaktadır. Türk Kamu Yönetimi dersi Türk

26 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.759-760.

27 Birgül Ayman Güler, "Nesnesini Arayan...", s.7.

28 Uğur Ömürgönülşen, "Türkiye'de Lisans Düzeyi Kamu Yönetimi Öğretiminde Yakın Dönemde Yaşanan Gelişmeler: Mevcut Durum, Sorun Alanları ve Gelişme Eğilimleri", *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, Cilt 65, Sayı 3, 2010, s.148.

29 Derslerle ilgili bilgiler Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ders izlencelerinden edinilmiştir.

kamu yönetimi yapısını tarihsel boyutları, ilkeleri, örgütlenme biçimleri ve düzeyleri boyutunda konu edinmektedir. Personel Yönetimi dersi benzer biçimde yapıya ilişkin olmakla birlikte incelemesini kamu personeli üzerine yürütmektedir. Karşılaştırmalı Yönetim dersi ise karşılaştırmalı analiz yöntemini kullanarak yönetim yapıları üzerinde inceleme yapmaktadır. Türk İdare Tarihi dersinde Türkiye’de idarenin kökenleri olarak İslam, Selçuklu, Roma mirası ve diğer etkenler ile birlikte ele alınarak Osmanlı idari yapısı incelenmektedir. Disiplin, ‘kamu’ ve ‘yönetim’ olarak basitçe iki kola ayrıldığında ‘kamuyu’ halk yönüyle konu alan nadir derslerden birisi Kamusal İlişkiler dersidir.

Güncel yönetimin dinamik bilgisi Kamu Yönetiminde Dönüşüm dersi, Çağdaş Yönetim Kuramları, Kamu Politikaları, Kamu Yönetiminde Güncel Gelişmeler ve Kamu Reformu seminerleriyle takip edilmektedir. Reform/dönüşüm dersleri, kamu yönetimi alanında reform adı verilen siyasal-programatik değişiklik sürecini ve mekanizmalarını öğretmek üzerine kuruludur. Uygulamada Çağdaş Yönetim Kuramları, yönetişim, toplam kalite yönetimi, yeni kamu yönetimi, postmodern-eleştirel kamu yönetimi yakın zaman yaklaşımların kamu yönetimi pratiğine yansımaları uygulamalı bir araştırmanın konusu olarak incelenmektedir. Seminerin temel sorusu: Bu yaklaşımlardan hangisinin izdüşümleri kamu örgütleri üzerinde nasıl görülmektedir şeklindedir. Kamu Politikaları, kamu yönetimini kamu politikası bakımından tanıma, inceleme ve kamu politikası yapmaya yönelik kurgulanmış bir seminerdir. Böylelikle Türkiye’de yeni tanınmaya başlamış bir alan olan kamu politikası analizi için temel bilgi verilmektedir.

Sonuç

Mülkiye kuruluşundan günümüze dış dünyanın gelişmelerinden kopmayan aynı zamanda ‘toplumsal’ işlevden uzaklaşmayan bir kurum olarak var olmuştur. Kuruluşunda yönetimin modernleşmesi temel amaç olduğu gibi personel yetiştirme misyonu da pratik amaçtır. Gelişme seyrinde, sırasıyla Fransa, Almanya ve Amerika kaynaklı yönetim bilgisinden beslenmiş ve bunu devlet yönetimine uyarlamıştır. Okulun bu ikili işlevi yönetim alanına güncel bilgiyi görüş alanına almak ancak geleneği korumak olarak yansımıştır. Bu işlev, geleneğin kendisi yenilemek, geliştirmek ve dönüştürmekten uzak değildir. Yönetim geleneği Osmanlı modernleşmesine ilişkin yönetim birikimini içermektedir.

Türkiye’de yönetim biliminin başlangıcı aktarımcı bir çizgiyle başlamakla beraber, Mülkiye’deki yönetim bilimi eğitiminde toplumsal gerçeklik ve kameral bilimlere dönük hukuki yönetim yaklaşımı geleneğinin ihmal edilmediği görülmektedir. Toplumsal gerçekliğin bilgisinin üretilmesi ve analiz edilmesi yönetim derslerini şekillendirmektedir. 1960’larda planlama döneminde bu anlayışa ait yönetsel yapıya ilişkin yayınlar ve materyaller ortaya çıkmıştır. 1980’lerden günümüze kadar olan süreçte ise uzun vadeli planlamanın yerini stratejik planlamaya bırakması ile dersler bu dönüşümün analizine odaklanmıştır. Bu dönüşüm, yalnızca dar anlamda yönetim aygıtı üzerindeki etkileri ile değil aynı zamanda devlet dizgesinde meydana getirdiği etkileri boyutuyla da ders içeriklerini etkilemiştir.

Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı çoğul isim taşımakla birlikte yönetimin bilimsel incelemesini modern dönem örgütlenmelerinden biri olan devlet üzerine yürütmektedir. Alanın kuramsal derslerinden biri olan yönetim bilimi, kendi sınırlarını belirlemek için sorulabilecek bir soru üzerine şekillendirilmiştir: Yönetim, evrensel midir, tarihsel midir? Böylelikle disiplinin nesnesinin bütün örgütleri ya da sadece devleti kapsamaları ile ortaya konulabilecektir. Bilim dalı içerisinde soruya evrensel yanıtı veren eserler³⁰ üretildiği gibi devlete ait olan modern yönetim bilgisinin diğer örgüt biçimlerinden ayrışan ve tarihsel nitelikte olduğunu savunan eserler³¹ de yer almıştır. Yönetim Psikolojisi dersi ilk bakış açısına yakın bir eksende kurgulanmış, Türk Kamu Yönetimi, Personel Yönetimi, Karşılaştırmalı Yönetim, Türk İdare Tarihi, Kamusal İlişkiler, Kamu Yönetiminde Dönüşüm dersleri ise yönetimi devletle birlikte ele alan tarihselci perspektife yakın bir konuda bulunmuştur.

Mülkiye'de derslerin paradigmatik dönüşümler hızında olmadığı ve geleneksel yapısını koruma çabası devam etmektedir. Mülkiye'deki derslerde inceleme nesnesinin devlet olduğu ve tarihsel bakış açısının ağırlıkta olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür. Mülkiye'de yönetim derslerinde güncel kuramlar ve eğilimler içeriklere anlamak ve bağlamı ortaya koymak üzere konu edilmekte iken bu güncel yönelimlerin yönetsel bir tercihe dönüşmediği saptanmaktadır. Buna bir örnek olarak günümüzde pek çok üniversitede yeni kamu işletmeciliği yaklaşımına uygun olarak personel dersleri İnsan Kaynakları Yönetimi adıyla personeli iç müşteri olarak gören bir anlayışa uygun içeriklerle yer almaktayken Mülkiye'de Personel Yönetimi ders için tercih edilmeye devam etmektedir. Ders içeriği itibarıyla de kamu personel rejimine dönük bir derstir. Mülkiye'deki yönetim derslerinde güncel olan kuramları analiz etmek ve güncelin bilgisini yakalamak amaçlanmakla birlikte, bu analiz düzeyi, kuramsal bir yönelim ve yönetsel bir seçime dönüşmemektedir.

Kaynakça

- Akbulut, Örsan Ö., "Türkiye'de Kamu Yönetimi İncelemesini Tanımlayıcı Bir Kavram Önerisi: Ölçücülük- Ideametric", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 39, Sayı 4, 2006, s. 159-193.
- Balta, Tahsin Bekir, "İdare İlmi Sahasındaki İncelemeler", *Türkiye'de Kamu Yönetimi*, Aykaç, Burhan, Ş. Durgun ve H. Yayman (Ed.), Ankara, Nobel Yayınları, 2012, s. 45-56.
- Baskıcı, Murat, "Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 150 Yıllık Kronolojisi", *Mülkiye Dergisi*, Cilt 33, Sayı 265, 2009, s. 249-276.
- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 1. Basım, Ankara, Mars Matbaası, 1968.
- Emre, Cahit, "Yönetim Bilimi", Aykaç, Burhan, Ş. Durgun ve H. Yayman (Ed.), *Türkiye'de Kamu Yönetimi*, Ankara, Nobel Yayınları, 2012, s. 67-84.
- Fişek, Kurthan, *Yönetim*, 3. Baskı, Ankara, Kilit Yayınları, 2010.

30 Bkz. Kurthan Fişek, *Yönetim*, 3. Baskı, Kilit Yayınları, Ankara, 2010.

31 Bkz. Birgül Ayman Güler, *Türkiye'nin Yönetimi-Yapı*, İmge Yayınları, Ankara, 2010.

- Gorvine, Albert, *Amme İdaresi Ders Notları*, Çev. Mümtaz Soysal, Ankara, SBF Yayınları, 1957.
- Güler, Birgül Ayman, “Nesnesini Arayan Disiplin”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 27, Sayı 4, 1994, s. 3-19.
- Güler, Birgül Ayman, *Türkiye'nin Yönetimi-Yapı*, Ankara, İmge Yayınları, 2010.
- Heper, Metin ve A. Ümit Berkman, “Türkiye'de Kamu Yönetimi Araştırma ve Eğitiminde Kavramsal Kuram ve Yönetim Sorunları”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, 1979, s. 3-18.
- Keskin, Nuray Ertürk, “Türkiye'de Kamu Yönetimi Disiplininin ‘Köken’ Sorunu”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 39, Sayı 2, 2005, s. 1- 28.
- Keskin, Nuray Ertürk, “Türkiye'de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870 - 1910”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 41, Sayı 4, 2008, s. 1- 22.
- Mihçioğlu, Cemal, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Eğitiminin Başlangıç Yılları*, Ankara, AÜ SBF ve BYYO Basımevi, 1988.
- Onar, Sıddık Sami, “İdare İlimi ve İdare Hukuku Bakımından Türkiye'nin İdari ve Hukuki Bünyesinin Geçirdiği İstihaleler ve Bugünkü Durumu”, *Türkiye'de Kamu Yönetimi*, Aykaç, Burhan, Ş. Durgun ve H. Yayman (Ed.), Ankara, Nobel Yayınları, 2012, s. 9-44.
- Ömürgönülşen, Uğur, “Türkiye'de Lisans Düzeyi Kamu Yönetimi Öğretiminde Yakın Dönemde Yaşanan Gelişmeler: Mevcut Durum, Sorun Alanları ve Gelişme Eğilimleri”, *Ankara Üni. SBF Dergisi*, Cilt 65, Sayı 3, 2010, s. 123- 61.
- Şaylan, Gencay, Seriya Sezen, “The Paradigmatic Crises of Public Administration and Teaching Curriculum: Turkish Case”, *Turkish Public Administration Annual*, Cilt 24, Sayı 26, 1998-2000, s. 59-76.

TÜRKİYE'DE SİYASİ TARİH DİSİPLİNİNDE ÖNCÜ BİR FİGÜR OLARAK AHMET ŞÜKRÜ ESMER

Gökhan ERDEM*

Türkiye’de Siyasi Tarih alanında ilk akla gelecek kişilerden biri de hiç kuşkusuz Ahmet Şükrü Esmer’dir. Esmer sadece Mülkiye tarihine değil ülkemiz akademik tarihine de damga vurmuş bir akademisyendir. Sırf bu özelliğiyle bile hakkında çok sayıda akademik araştırma yapılmış olması beklenirken ne yazık ki sadece bir tane yüksek lisans tezi¹ dışında monografik herhangi bir çalışma yapılmaması üzüntü vericidir.

Sadece akademisyen kimliği olmaması buna ek olarak gazeteci, siyasetçi ve bürokrat kimlikleriyle Türkiye’nin iç ve dış siyasal tarihinin önemli gelişmelerinde de yer alması kendisini akademik araştırmalara konu olması açısından daha değerli kılmaktadır. Esmer Milli Mücadele’den Soğuk Savaş’ın son dönemlerine kadar geçen onlarca yıl içinde sahip olduğu kimliklerle kimi zaman bir entelektüel kimi zaman bir siyasetçi ve bürokrat olarak gerek karar vericileri gerekse halkı etkileyen bir role sahip oldu. Kimliklerinin kesişim noktasında ise uluslararası ilişkiler yer almaktaydı. Esmer uluslararası ilişkileri dört farklı kimlikle değerlendirebilme ve hatta kimi kısımlarında yer alabilme ve doğrudan gözlem yapabilme şansına da sahip oldu. Bu yüzden okuttuğu ve yazdığı Siyasi Tarih’in aynı zamanda bir öznesi/faili haline gelmiş sınırlı sayıda akademisyenden biri olması özelliğiyle dikkat çekmektedir.

Bu tebliğde yukarıda belirtilen kimlikleri çerçevesinde Esmer’in Siyasi Tarih alanında doğrudan ve dolaylı olarak öncü rolü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Gazeteci ve Akademisyen Kimliklerinin Ortaya Çıkışı

1893’te Lefkoşe’de doğan Ahmet Şükrü Esmer, gazetecilikle babasının çıkardığı “Sünühat” gazetesinde çalıştığı çok erken yaşlarda tanıştı. Kıbrıs’ta ilk, orta ve lise öğrenimini tamamlayıp yüksek öğretim için İstanbul’a geldi. Hukuk Mektebi’ne başlayan Ahmet Şükrü Efendi bir süre sonra burs kazanarak ABD’ye gitti. Bu burs 1910 yılında Osmanlı Devleti ile ABD arasında imzalanan bir anlaşma sonucu oluşturulmuştu. 10 yıllık anlaşmaya göre 3’ünün masrafları Columbia Üniversitesince diğerlerinin ise Osmanlı Devleti tarafından karşılanacak öğrencilerin ABD’de eğitim alması

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

1 Işıl Arpacı, *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’in Yaşamı, Yapıtları, Fikirleri, Uygulamaları ve Türk Toplumsal Yaşamı’na Katkıları: Kamu Yönetimi Açısından Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2005.

kararlaştırılmıştı. Bu çerçevede İstanbul'da düzenlenen sınavın konusu, İngilizce yazılacak "Eğitim ve Devlet" konulu bir kompozisyon oluşturmaktaydı. Sınav sonucunda başarılı bulunan ilk 5 öğrenci burslu eğitim için seçildi. Bu öğrenciler Ahmed Emin Efendi (Yalman) (Tarih ve Sosyal Bilimler), Abdullah Hamid Efendi (Matematik), Nikolaki Aghmedi Efendi (Siyasi Ekonomi), Cevad Eyüb Efendi (Matematik) ve Ahmed Şükrü Efendi (Esmer) (Coğrafya ve Sosyal Bilimler) idi.² Ahmet Şükrü Efendi'nin başarısında İngilizce'nin iyi olmasının hayli etkisi vardı. Kıbrıs'ın 1878'de İngiliz işgali altına girmesiyle birlikte İngilizce'nin Ada'da yaygın bir dil olmaya başlamasının Ahmet Şükrü Efendi'nin sınavdaki başarısında etkili olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca bu dönemde Osmanlı entelijansiyası arasında yaygın olarak Fransızca'nın tercih edilmesi şansını doğal olarak arttırmıştı.

Şubat 1911'de ABD'ye ulaşan öğrenciler Kasım 1911'de daha önceden çeşitli yollarla gelen öğrencilerle başlıca amacı "üyeleri arasında Osmanlı ruhunu geliştirmek olan *Ottoman Club* isimli bir dernek kurarak sosyal bir faaliyet alanı da açacaklardır.³ Columbia Üniversitesi'nde Hukuk ve Tarih eğitimi alan Ahmet Şükrü Efendi doktora derecesiyle mezun olmayı başarmıştır. Bu hayli önemlidir. Çünkü Ahmet Şükrü Efendi bu alanda doktora derecesine sahip olan Türkiye'deki ilk akademisyenlerden biridir. Bu açıdan alanın öncü isimleri arasındadır.

Ahmet Emin Bey gibi bazı öğrenciler eğitimlerini bitirerek ülkeye dönerken Ahmet Şükrü Efendi savaş nedeniyle dönememiş, bu dönemde gazetecilik dersleri de almıştır. Gene bu dönemde Ahmet Şükrü Efendi ABD'de yayınlanan ilk Türkçe gazete "Sadayı Vatan"ı çıkararak Türk basın tarihi açısından da öncü bir rol oynamıştır.⁴

Savaşın bitmesinin ardından Mütareke döneminde muhtemelen 1921'de İstanbul'a gelen Ahmet Şükrü Bey ABD'deki yakın arkadaşı Ahmet Emin'in ortağı olduğu "Vakit" gazetesinde çalışmaya başladı. Esmer'in aktardığına göre o sırada Malta'da sürgünde olan Ahmet Emin Bey bir mektup göndererek gazetesinde yazmasını istemişti. Diğer yandan bu dönemde bir anlamda akademik hayatı da başlamış, Galatasaray Lisesi'ne İngilizce öğretmeni olarak atanmıştır.⁵

Esmer'in profesyonel gazeteciliğinin bu ilk döneminde çok önemli bir muhabirlik başarısı da oldu. Ekim 1922'deki Mudanya Konferansı görüşmelerini İngilizlerin tüm engellemelerine rağmen izleyebildi. ABD'li bir gazeteciyle beraber bir gemiyle gizlice İstanbul'dan Mudanya'ya geçip İngiliz kontrolünü de çuvalların altına saklanarak aşmayı

2 Işıl Acehan, "Columbia Üniversitesi'nin Osmanlı Öğrencileri", <https://forumusa.com/amerika-usa-amerika-birlesik-devletleri/columbia-universitesinin-osmanli-ogrencileri> (Erişim Tarihi 12 Eylül 2019).

3 Acehan, "Columbia Üniversitesi'nin Osmanlı Öğrencileri".

4 Arpacı, *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Yaşamı...*, s. 19.

5 TRT'de yayınlanan ve Ahmet Şükrü Esmer'in konuk olduğu Atatürk'ten Anılar programı https://www.youtube.com/watch?v=ArxKC45_e5w (Erişim Tarihi 21 Eylül 2019).

başardı. Burada İsmet Paşa ile tanışan Ahmet Şükrü Bey, Paşa’nın isteği üzerine Kasım 1922’de başlayan Lozan görüşmelerini izleyen Türk gazetecileri arasında yer aldı.⁶

Bu dönemde Ahmet Emin önderliğinde “Vatan” gazetesi kurulmuş, Ahmet Şükrü Bey de ortak olarak bu gazetede yerini almıştır. Şeyh Said ayaklanması sırasında Vatan gazetesinin yayın çizgisinden rahatsız olan Hükümet tarafından diğer bazı gazetecilerle birlikte Elazığ’da İstiklal Mahkemesi’nde yargılandı fakat ceza almadı. Aklanmasının ardından yeniden Babıali’ye dönen Ahmet Şükrü Bey önce “Sel” dergisinde sonrasında “Milliyet” gazetesinde çalıştı.⁷

Esmer’in hayatının yaklaşık 30 yıl gibi çok önemli bir kısmını bir akademisyen olarak geçirmesine rağmen en önemli kimliğinin gazetecilik olduğunu ileri sürmek yerinde olacaktır. Çocukluğuna kadar uzanan gazetecilik sevgisi tüm ömrü boyunca devam etti, hayatı boyunca gazete köşe yazarlığını sürdürdü. Nitekim, vefat ettiği 19 Ocak 1982 günü bile yazısı Barış gazetesinde yayımlandı.⁸ Gazeteciliğe verdiği önemin bir başka önemli göstergesi de 1961’de hazırladığı vasiyetnamesiyle tüm mal varlığını “münevver gazeteciler yetiştirilmesi” amacıyla bağışlamasıdır. Eşi Güzin Hanım’ın 1983’deki vefatından sonra 1991’de mahkeme kararıyla “Memlekette Münevver Gazeteci Yetiştirmesi Sağlama Vakfı” kurularak genç öğrencilere burs sağlanmaya başlanmıştır.⁹

Gazeteci kimliğine bakıldığında ileri sürülebilecek en önemli husus Türkiye’deki “dış politika yazarlığı” alanının belki de ilk temsilcisi olmasıdır. Esmer bu durumu aldığı eğitimle ve ülkeden çok uzun süre ayrı kalmış olması nedeniyle iç politika gelişmelerine uzak kalmasıyla açıklamaktadır.¹⁰ Önceki dönemin aksine politikayla ilgili her konuda yazan yazar tipolojisinin aksine tek bir alanda, uluslararası ilişkiler alanında uzmanlaşan ilk Babıali matbuatı mensubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Esmer, Reşad Ekrem Koçu’nun tarihin geniş kitlelere öğretilmesinde oynadığı role benzer biçimde dış politika gelişmelerinin halka aksettirilmesinde çok önemli bir işlev görmüştür. Nitekim Esmer, Cumhuriyet gazetesinden Ömer Sami Coşar ile birlikte 1950’li yıllarda dönemin gençliğinin uluslararası gelişmeleri takip ettiği önde gelen iki yazardan biri haline geldi.

6 TRT’de yayınlanan ve Ahmet Şükrü Esmer’in konuk olduğu Atatürk’ten Anılar programı https://www.youtube.com/watch?v=ArxKC45_e5w (Erişim Tarihi 21 Eylül 2019).

7 Arpacı, *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’in Yaşamı...*, s. 23-26.

8 Ahmet Şükrü Esmer’in son asistanı olan Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu ile 4 Eylül 2019’da Ankara’da yapılan mülakat.

9 Ahmet Kılıçoğlu’nun 30 Nisan 2009’da Ankara Üniversitesi’nde Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’i Anma Günü Çerçevesinde “Kıbrıs Sorunu” Paneli’nde yaptığı konuşma. yay. haz., Özge Özkoç *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’i Anma Günü Çerçevesinde “Kıbrıs Sorunu” Paneli*, AÜ Yayınları, Ankara 2009, s. 7-8.

10 TRT’de yayınlanan ve Ahmet Şükrü Esmer’in konuk olduğu Atatürk’ten Anılar programı https://www.youtube.com/watch?v=ArxKC45_e5w (Erişim Tarihi 21 Eylül 2019).

2. Akademik Kimliğin Pekişmesi, Siyasetçi ve Bürokrat Kimliklerinin Ortaya Çıkışı

Esmer'in 1930'da Mülkiye Mektebi'ne Siyasi Tarih dersleri vermek için atanmasıyla birlikte gerçek anlamda akademik hayatı da başlamış oldu. Mektebi Mülkiye'de kuruluşun itibaren Tarih dersleri verilmesine rağmen özel bir ders olarak ve bugünkü anlamına yakın bir biçimde "Tarih-i Siyasi" derslerinin müfredatı II. Meşrutiyet döneminde girdiği görülmektedir.¹¹ Ali Kemal Bey, Diran Keleşyan, Ali Reşad Bey, Ahmet Ferit Tek, Yusuf Akçura gibi isimler tarafından verilen ders, sonrasında çok kısa süreyle görev yapan birkaç hoca tarafından verilmişti. İşte Esmer'in 1930'da bu göreve atanmasıyla yaklaşık 11 yıl boyunca bu ders tek bir hoca tarafından verilerek istikrar kazanacaktır.¹²

Esmer'in Mülkiye'de görev yaptığı süre boyunca Türkiye'deki üniversite yapının gelişmesine paralel olarak bir kürsü yapısı ve geleneği de ortaya çıkacaktır. Aralık 1938'de ilk defa açılan asistanlık sınavıyla günümüzün Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Siyasi Tarih kürsüsünün temelleri de atılacaktır. Rıfki Salim Burçak Türkiye'deki ilk Siyasi Tarih asistanı ve doçentidir. Sınavı kazanan Burçak, Esmer'in yanında yetişmeye başlayacaktır. Sonrasında yurt dışına doktora eğitimi için gidecek fakat II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine ülkeye dönmek zorunda kalacak, 1936'da Siyasal Bilgiler Okulu adını alan Mülkiye'de Siyasi Tarih derslerini 1941'de Esmer'in ayrılması sonrasında üstlenecektir.¹³

Esmer 1936'da Mülkiye'nin Ankara'ya taşınması sırasında İstanbul'da kalmayı tercih eden bazı hocaların aksine Ankara'ya taşınacak ve görevine devam edecektir. Bu dönemde kendi ifadesiyle Atatürk'ün isteği üzerine "Ulus" gazetesinde dış politika yazıları yazmaya başlayarak gazeteci kimliğini akademik kimliğiyle tekrar birleştirecektir.¹⁴

1939'da altıncı dönem İstanbul milletvekili olan Esmer'in kısa süreli siyasi yaşamı da başladı. İki yıl boyunca okuldaki derslerini de sürdüren Esmer 1941'de milletvekilliğini tercih ederek Siyasal Bilgiler Okulu'ndan ayrıldı. 1943 seçimlerinde yeniden milletvekili seçilen Esmer 1946 seçimlerine katılmayarak kısa süreli siyasi hayatını noktaladı. Sonrasında ise Esmer'in kısa süreli bürokratik hayatı başladı. 1948'de

11 Ali Birinci, "Türkiye'de Siyasi Tarih'in Tarihi: İsimler ve Eserler", ed. Ersin Embel, *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan*, TTK Yayınları, Ankara 2008, s. 1-65.

12 Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c. I, Ankara, Örnek Matbaası, 1954, s. 308-309. A. Haluk Ülman, "Türkiye'de Siyasi Tarih Yazıcılığı ve Siyasi Tarihçilerimiz", yay. haz. Gökhan Erdem, *Prof. Dr. Oral Sander'in Anısına Türkiye'de Siyasi Tarih'in Gelişimi ve Sorunları Sempozyumu*, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 2006, s. 23-30.

13 Ali Birinci, "Türkiye'de Siyasi Tarih'in İlk Asistanı Rıfki Salim Burçak", Ersin Embel (Ed.), *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan*, Ankara, TTK Yayınları, 2008, s. 65-72.

14 TRT yayınlanan ve Ahmet Şükrü Esmer'in konuk olduğu Atatürk'ten Anılar programı https://www.youtube.com/watch?v=ArxKC45_e5w (Erişim Tarihi 21 Eylül 2019).

“Haberler Bürosu”nu kurmak üzere New York’a gitti.¹⁵ Esmer bu göreve atanmasını “Türk-Amerikan dostluğuna inanmış olması ve bunun için çalışmış olmasına” bağlamaktadır.¹⁶

Esmer’in bu göreve atanması II. Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu dünya düzeninin ve Soğuk Savaş’ın ortaya çıkışıyla yakından ilişkilidir. Türkiye’nin SSCB ile bozulan ilişkileri Ankara’yı Washington ile yakınlaşma ihtiyacı içine sokmuştu. 1947’de Truman Doktrini’nin ilanı sonrasında Washington’un Ankara’ya beklediği desteği vermesi, Türkiye’nin Batı Bloğu’na eklenmesi için uygun bir zemin de yaratmıştı. Bu süreçte Ankara Washington’u ikna edecek bir propaganda faaliyeti de geliştirmişti. İçerideki anti-komünist propagandanın dışarıdaki uzantısı şeklinde ifade edilen Sovyet tehdidi ve Türkiye’nin Batı açısından önemi algısının yaratılması gibi olgular çerçevesinde Ankara’nın Batılı güçleri etkilemesiyle yakından alakalıydı.

Türkiye’nin bir Sovyet tehdidi ile karşı karşıya olduğu akademik düzlemde de ortaya konulmalıydı. Bu çerçevede içinde Ahmet Şükrü Esmer’in de olduğu Türk akademisyenler ve diplomatlar 1946 ve 1947’de *Foreign Affairs*, *American Journal of International Law* ve *International Affairs* gibi önemli akademik dergilerde makaleler yayınladılar.¹⁷ Bu makaleler adeta Türk dış politikasının yeni yöneliminin ve söyleminin Türkiye’deki akademik temellerini oluşturmaktaydı. Bir anlamda Soğuk Savaş söyleminin akademik anlamda kurucu metinleriydi. SSCB ve komünizm karşıtlığı üzerinden kurulan ve merkezine ulusal güvenliğini ve bunu sağlamanın yolu olarak Türkiye’nin Batı dünyasının bir parçası olmasının kaçınılmazlığını ve yaşamsallığını koyan bu yaklaşım, Batı’ya dönük olarak da “Türkiye’nin jeopolitik önemi”ni işlemeyi görev edinmekteydi.¹⁸ Aynı dönemde ortaya atılan Türkiye’nin jeopolitik önemi retoriği günümüze kadar etkisini dönemsel olarak artan ve azalan biçimde göstermeye devam etmiştir. Bu bağlamda Esmer’in Türkiye’de Soğuk Savaş söyleminin geliştirilmesinin hem politik hem de akademik anlamda öncü isimlerinden biri olduğu da ileri sürülebilir. Üniversitenin ve akademik bilginin Türkiye’nin Soğuk Savaş koşullarındaki konumlanışı çerçevesinde yeniden üretildiği bu dönemde, Türk dış politikası çalışmalarındaki ontolojik ve metodolojik dönüşümün ilk örneklerinden birini de Esmer’in yazıları ve faaliyetleri oluşturmaktaydı. Esmer Soğuk Savaş döneminde birçok uluslararası

15 Arpacı, *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’in Yaşamı...*, s. 27.

16 Ahmet Şükrü Esmer, “Türkiye-Amerika”, *Ulus*, 7 Ocak 1952’den akt. Arpacı, *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’in Yaşamı...*, s. 28.

17 Ahmet Şükrü Esmer, “The Straits: Crux of World Politics”, *Foreign Affairs*, Vol. XXV, No. 2, January 1947, s. 290-302; Cemil Bilsel, “The Turkish Straits in the Light of Recent Turkish-Soviet Russian Correspondence”, *American Journal of International Law*, Vol. XXXXI, No. 4, October 1947, s. 727-747; Cevad Açıklan, “Turkey’s International Relations”, *International Affairs*, Vol. XXIII, No. 4, October 1947 s. 477-491.

18 İlhan Uzgel, “Türk Dış Politikası Yazımında Siyaset, Ayrışma ve Dönüşüm”, *Uluslararası İlişkiler*, C. IV, Sayı 13, Bahar 2007, s. 114-116.

akademik ve siyasal etkinliğe de Türkiye adına katılmıştır. Bu etkinliklerden bazılarının açıkça anti-komünist öğeler taşıması dikkat çekicidir.¹⁹

1948'de Türkiye'ye dönen Esmer önce "propaganda müşavirliği", 1949'da ise, "Basın Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü" görevine getirildi. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra bu görevi sürdüremeyen Ahmet Şükrü Esmer 1951'de Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne döndü ve 1955'de profesör olarak atandı.²⁰ Bu dönemle birlikte Ahmet Şükrü Esmer'in 1930'lardaki gibi iki kimliği yani gazeteci ve akademisyen kimliği yeniden ön plana çıkmıştır.

Bu dönemde çok daha akademik bir karakter kazanan²¹ ve artık bir kürsü geleneğine de sahip olan Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde 1969'a kadar görev yaptı. Bu görevi sırasında Esmer hem çok sayıda öğrencinin hem de sonrasında geleneği sürdürecektir olan Rıfık Salim Burçak, Fahir Armaoğlu, A. Haluk Ülman, Oral Sander ve Ömer Kürkçüoğlu gibi özeldir Siyasi Tarih genelinde ise Uluslararası İlişkiler disiplinin Türkiye'deki en önemli temsilcileri olacak isimlerin yetişmesinde çok önemli katkılarda bulundu. Bir başka ifadeyle Esmer Türkiye'deki Siyasi Tarih kürsü geleneğinin gelişimi açısından da öncü bir rol oynadı ve 1950'li yıllardan itibaren gelişmeye başlayan Siyasi Tarih yazımının oluşumuna doğrudan ve dolaylı katkılar sağladı.

1961'de emeklilik yaşını doldurmasına rağmen Esmer'in görev süresi Siyasal Bilgiler Fakültesi Profesörler Kurulu kararıyla emekliliğine kadar birer yıl uzatılmıştır. Esmer 1969'da görev süresinin uzatılmasını istemeyerek emekliliğini istemiştir. Bu talebinde dönemin öğrenci hareketlerinin etkisi olduğu düşünülmektedir.²² Emekliliğinin ardından sadece gazeteci kimliğini sürdüren Esmer, daha sonra "Barış" gazetesi adını alacak Ulus gazetesinde vefatına kadar düzenli olarak dış politika yazıları yazmaya devam etmiştir.

Ahmet Şükrü Esmer'in alandaki bir başka önemli rolü de 1964'te Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesinde Profesör Yavuz Abadan'ın öncülüğünde tesis edilen Türkiye Siyasi İlimler Derneği'nin kurucu üyelerinden biri olmasıdır.²³ Söz konusu dernek Türkiye'de siyasal bilimlerin gelişmesinde önemli bir rol oynamış, çeşitli bilimsel etkinlikler düzenleme ve dönemin yabancı dilde yazılmış önemli eserlerini Türkçe literatüre kazandırmak gibi hatırı sayılır bir katkı yapmıştır.

Esmer akademik hayatı boyunca gerek meslektaşları gerekse öğrencileri tarafından çok sevilen ve saygı duyulan bir hoca olmuştur. Özellikle Mülkiye'de 1950'de

19 Arpacı, *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Yaşamı...*, s. 157-158.

20 Arpacı, *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Yaşamı...*, s. 28.

21 Bu dönemde Türkiye'de siyasal bilimlerin gelişiminde Siyasal Bilgiler Fakültesi öncü bir rol oynamış diğer üniversiteler de bu atılım katkısında bulunmaya başlamışlardır. İltur Turan, "Türkiye'de Siyasal Bilimin Gelişimi: Tarihçe ve Kurumsal Gelişmeler", *İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 40, Mart 2009, s. 15-17.

22 Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu ile 4 Eylül 2019'da Ankara'da yapılan mülakat.

23 <http://www.siyasiilimler.org.tr/index.php/hakkimizda/kurucularimiz> (Erişim Tarihi 15 Eylül 2019).

başlayan ikinci hocalık döneminde zaman zaman belirginleşen Kıbrıs şivesiyle bizzat içinde olduğu olayları -1930’larda bir Türk gazeteci heyetiyle Hitler’e yaptıkları ziyaret gibi- aktarmasıyla öğrencileri tarafından “yaşayan tarih” olarak görülmüştür.²⁴

3. Akademik ve Politik Çizgisinin Değerlendirilmesi

Ahmet Şükrü Esmer’in en önemli eseri ilk defa 1944’te basılan “Siyasi Tarih”²⁵ kitabıdır. Dönemin genel kabul gören metodolojisine uygun olarak 1789 Fransız İhtilali’yle başladığı eserinde II. Dünya Savaşı’na kadarki dönemi ele almıştır. İlk olarak 1953’te basılan “Siyasi Tarih 1919-1939”²⁶ başlıklı kitabında ise iki savaş arası dönemi ele almıştır. Bu kitabında dönemin önemli siyasi tarihçilerine ait ve II. Dünya Savaşı sonrasında basılan İngilizce ve Fransızca çalışmaları kullandığı görülmektedir. Aslında, Ülman’ın belirttiği gibi Esmer, ABD’de geçen eğitim hayatının da etkisiyle özellikle Anglo-Sakson yazarların Türkiye’ye tanıtılmasında çok önemli bir rol oynadı. Örneğin E. H. Carr gibi alanın abide isimleri onun sayesinde ülkemizde bilinir hale geldi.²⁷

Esmer’in Siyasi Tarih yazıcılığında Türkiye, merkezi bir öneme sahiptir. 1953’de yazdığı “Siyasi Tarih 1919-1939” kitabının yaklaşık dörtte birini Türk dış politikası gelişmelerine ayırması bunun göstergesidir. Buna ek olarak, Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim elemanları tarafından yazılan ve ilk baskısı 1969’da yapılan “Olaylarla Türk Dış Politikası”²⁸ başlıklı çalışmaya önemli bir katkı sağlamıştır. Türkiye’nin “yarı-resmi” Türk dış politikası tarihi olarak görülen bu derleme kitapta Esmer, II. Dünya Savaşı dönemini o sıralar genç bir akademisyen olan Oral Sander’le birlikte yazmıştır. Böylece önemli bir figür olarak içinde yer aldığı döneme ilişkin şahsi gözlemlerini yazıya dökerek aktarma fırsatı bulmuştur. Söz konusu kitap bir özel Siyasi Tarih çalışması olarak Türk dış politikası tarihi alanındaki ilk öncü bütüncül eser olma niteliğini haizdir. Esmer’in diğer yayınlarına bakıldığında da Türk dış politikasıyla ilgili çalışmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir.²⁹

Hocanın akademik üretimine bakıldığında gazeteci ve dış politika yazarı kimliğinin Siyasi Tarih yazıcılığında hayli önemli etkilerde bulunduğu gözlemlenmektedir. Esmer siyasal gelişmeleri daha çok betimleyici bir biçimde aktarmaktadır. Siyasi Tarih yazımında belirgin bir teorik çerçeve kullanmadığı görülmektedir. Bu durum aslında döneminin Siyasi Tarih yazımıyla da uyumludur. Nitekim bu dönemde Siyasi Tarih yazıcılığı gerek Türkiye’de gerekse dünyada daha çok klasik yöntemlerle sürdürülmekteydi. Pozitivist Rankeci gelenek olarak adlandırılan bu tarihyazıcılığı “olanı olduğu gibi göstermek” şeklinde özetlenmekte ve Siyasi Tarih’i

24 Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu ile 4 Eylül 2019’da Ankara’da yapılan mülakat.

25 Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih*, İstanbul, T.C. Maarif Vekaleti, 1944.

26 Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih (1919-1939)*, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1953.

27 Ülman, “Türkiye’de Siyasi Tarih Yazıcılığı...”, s. 27.

28 *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965*, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1969.

29 Örneğin, Ahmet Şükrü Esmer, “Yalta’da Türkiye”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, C. XXIV, No. 288, 1955, s. 433-435; Ahmet Şükrü Esmer, “Cyprus Past and Present”, *Milletlerarası Münasebetler Türk Yılı*, C. III, 1962, s. 35-46.

temel aktörler olarak görülen devletler ve büyük adamlar üzerinden anlatarak betimleyici bir çerçeveye oturtmaktaydı. Türkiye’de modern Siyasi Tarih’in emekleme döneminde olduğu bu dönemde Esmer’in böylesine bir metodolojiye sahip olması gayet doğaldı.

Ahmet Şükrü Esmer ilk dönem çalışmalarında SSCB’ye genel olarak bir hayli olumsuz bakarken ABD’ye ise bir o kadar olumlu yaklaşmaktaydı. Bununla birlikte 1964 sonrasında Türkiye’nin çok yönlülüğe geçişini de desteklemiştir. Nitekim özellikle 1960’ların ortalarından itibaren Washington’a yönelik daha eleştirel bir bakış açısı da geliştirecektir. Fakat NATO’ya ve Batıcı dış politikaya olan inancını hep korumuştur. Kendisinden sonra Mülkiye’de uzun yıllar Siyasi Tarih dersleri veren asistanı Fahir Armaoğlu’nun katı anti-Sovyet ve anti-komünist çizgisi kendisinde bu kadar belirgin değildir.³⁰

Genel bir değerlendirme yapıldığında Esmer’in Türkiye’de Siyasi Tarih alanında birkaç açıdan öncü bir isim olduğu görülmektedir. Bu öncü rol özellikle Türkiye’de dış politika yazarlığının ilk örneklerini sunması, Siyasi Tarih hocalığını akademik bir altyapıya oturtarak profesyonelleştirmesi, kürsü geleneğini başlatması ve II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’nin yeni dış politika söyleminin oluşturulması gibi hususlarda kendini göstermektedir.

Kaynakça

- Acehan, Işıl, “Columbia Üniversitesi’nin Osmanlı Öğrencileri”, <https://forumusa.com/amerika-usa-amerika-birlesik-devletleri/columbia-universitesinin-osmanli-ogrencileri>, (Erişim Tarihi 12 Eylül 2019).
- Açıkalın, Cevad, “Turkey’s International Relations”, *International Affairs*, Vol. XXIII, No. 4, October 1947, s. 477-491.
- Armaoğlu, Fahir, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 3. bs., 1973.
- Arpacı, Işıl, *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’in Yaşamı, Yapıları, Fikirleri, Uygulamaları ve Türk Toplumsal Yaşamı’na Katkıları: Kamu Yönetimi Açısından Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2005.
- Bilsel, Cemil, “The Turkish Straits in the Light of Recent Turkish-Soviet Russian Correspondence”, *American Journal of International Law*, Vol. XXXI, No. 4, October 1947, s. 727-747.
- Birinci, Ali, “Türkiye’de Siyasi Tarih’in İlk Asistanı Rıfıkı Salim Burçak”, ed. Ersin Embel, *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu’na Armağan*, Ankara, TTK Yayınları, 2008, s. 65-77.
- Birinci, Ali, “Türkiye’de Siyasi Tarih’in Tarihi: İsimler ve Eserler”, Ersin Embel(Ed.), *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu’na Armağan*, Ankara, TTK Yayınları, 2008, s. 1-65.
- Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. I, Ankara, Örnek Matbaası, 1954.
- Esmer, Ahmet Şükrü, “Cyprus Past and Present”, *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, C. III, 1962, s. 35-46.

30 Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 3. bs., 1973, s. 742-765.

- Esmer, Ahmet Şükrü, “The Straits: Crux of World Politics”, *Foreign Affairs*, Vol. XXV, No. 2, January 1947, s. 290-302.
- Esmer, Ahmet Şükrü, “Yalta’da Türkiye”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, C. XXIV, No. 288, 1955, s. 433-435.
- Esmer, Ahmet Şükrü, *Siyasi Tarih (1919-1939)*, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1953.
- Esmer, Ahmet Şükrü, *Siyasi Tarih*, İstanbul, T.C. Maarif Vekaleti, 1944.
- <http://www.siyasiilimler.org.tr/index.php/hakkimizda/kurucularimiz> (Erişim Tarihi 15 Eylül 2019).
- Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965*, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1969.
- Özkoç, Özge yay. haz., *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’i Anma Günü Çerçevesinde “Kıbrıs Sorunu” Paneli*, AÜ Yayınları, Ankara 2009.
- Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu ile 4 Eylül 2019’da Ankara’da yapılan mülakat.
- TRT’de yayınlanan ve Ahmet Şükrü Esmer’in konuk olduğu Atatürk’ten Anılar programı https://www.youtube.com/watch?v=ArxKC45_e5w (Erişim Tarihi 21 Eylül 2019).
- Turan, İlder, “Türkiye’de Siyasal Bilimin Gelişimi: Tarihçe ve Kurumsal Gelişmeler”, *İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Mart 2009, No. 40, s. 13-29.
- Uzgel, İlhan, “Türk Dış Politikası Yazımında Siyaset, Ayrışma ve Dönüşüm”, *Uluslararası İlişkiler*, C. IV, S. 13, Bahar 2007, s. 113-128.
- Ülman, A. Haluk, “Türkiye’de Siyasi Tarih Yazıcılığı ve Siyasi Tarihçilerimiz”, yay. haz. Gökhan Erdem, *Prof. Dr. Oral Sander’in Anısına Türkiye’de Siyasi Tarih’in Gelişimi ve Sorunları Sempozyumu*, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 2006, s. 23-30.

TÜRKİYE’DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE İLİŞKİLİ DALLARDA GÖREV YAPAN AKADEMİSYENLERİN İLİŞKİSELLİKLERİ: BİR SOSYAL AĞ ANALİZİ DENEMESİ

Emre ERDOĞAN*

Bir akademik kurumun değeri nasıl anlaşılabilir? Bu soruya yanıt verebilmek için bir akademik kurumdan beklediğimiz işlevleri net bir şekilde tanımlayabilmemiz gerekir. Günümüz üniversite yaşamından yola çıkarak yanıtlarsak, ilk beklenti eğitim vermesi olacaktır, üçüncü düzey eğitim dediğimiz üniversite eğitimini vermek çok uzun zamandır akademik kurumların ana işlevi olagelmıştır. İkinci işlevse bilgi üretmek, dolayısıyla araştırma yapmak olacaktır. İster sosyal bilimlerde, ister doğa bilimlerinde, akademik kurumlar bünyesinde çalışanların konularıyla ilgili araştırmalar yapması, bu araştırmaları yayınlara, daha iyisi patent ve ürünlere dönüştürmesi; böylelikle de bilimsel bilginin ilerlemesine katkıda bulunması beklenir. Şu anda genel kabul gören “yayın yap ya da yok ol!” baskısı bu beklentinin sonucunda ortaya çıkar. Son olarak, çok da değerinin bilindiğini söyleyemediğimiz bir beklenti de; akademik etkinliklere “ev” olmaktır, akademisyenlerin çalışacağı, ders vereceği, formel ya da enformel toplantılarda bir araya geleceği bir ev olmak; bir akademik kurumun önemli işlevlerinden biridir. Bir “ev” olarak akademik kurum, üretilen bilginin yayılmasına doğrudan katkıda bulunur.

Bu saydıklarım arasında dolaylı olarak bulunan başka bir işlev de akademik kurumun bir sonraki akademisyenler neslinin sosyalizasyonunu gerçekleştireceği bir ortam oluşturmasıdır. Lisans ve lisansüstü/doktora öğrencileri, müfredatta alması gerektiği belirlenen dersleri alarak, o derslerin yükümlülüklerini yerine getirerek, derslerde öğrendiklerini sınavlarına yansıtarak; o “okulun” iyi bir öğrencisi olarak akademik alan bakış açılarını geliştirirler. Keza, lisansüstü/doktora düzeyinde, geleceğin akademisyeninin ona rehberlik eden “hocasının” gözetimi altında yazdığı muhtemelen ilk akademik eserini, o kurumun beklentilerini yansıtan bir jürinin onayına sunar, başarılı olması durumunda akademik ünvana hak kazanır, diplomalarda da böyle yazar zaten. Bir de kağıt üzerinde görülme de, akademik kurum, geleceğin akademisyenlerine kuracağı arkadaşlıklarla da biçim verir, doktorasını aynı “kohortta” bitirmiş akademisyenlerin bir meslek yaşamı boyunca kuracakları arkadaşlıklar, büyük oranda alandaki yerini de belirleyecektir.

* Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, emre.erdogan@bilgi.edu.tr.

Yeni dönemdeki akademik başarı anlatıları muhtemelen de adaylar arasında daha rekabetçi bir ortam olan Anglosakson akademik kültürünün etkisiyle bireysel yolculuklar olarak tasvir edilse de, akademik üretim “birlikte” gerçekleştirilme niteliğini pek kaybetmiş sayılmaz. Fikirler arkadaşlarla tartışırken ortaya çıkar, araştırmalar ortak yürütülür, meslektaşların bulunduğu ortamlarda sunulur ve pek kıymetli öneriler çerçevesinde biçimlenir, nihai ürün bir akademik makaleyse “akran incelemesi” sonucunda yayınlanır ya da ya da yayınlanmaz. İşte bu ilişkiler ağının ortasında, akademisyen bulunur; yaşamı farklı platformlarda kurduğu ilişkiler tarafından belirlenir. Bu platformların en etkilisiyse, ileride daha açık tanımlayacağım “sosyal” ve “kültürel” sermayelerini oluşturacağı, eğitim aldığı okullardır.

Bir akademisyen için eğitim aldığı kurum dersler ve sınavlar yoluyla alana bakış açısının oluşacağı, hoca-öğrenci ilişkisi çerçevesinde zanaatın sınırlarına vakıf olacağı, en önemlisi de kendisini geleceğe taşıyacak ilişkileri özellikle de akranlarıyla kuracağı bir ortamı oluşturacaktır. Bu akıl yürütmeyi takip ederek başlangıçtaki sorumuza yanıt vermeye çalışırsak, bir akademik kurumun değerini; mezunlarına sağladığı sosyal ve kültürel sermaye olanağı gösterebilir.

Her ne kadar akademik kurumlar arasında basit metriklere yaslanan sıralamalar yapılmasının sakıncaları bilinmekteyse de, bir akademik kurumun etkisini anlayabilmek amacıyla, söz konusu sermayelere yaptığı katkılar açısından değerlendirmek yeni bir bakış açısı sağlayabilir. Türkiye’de şu anda uluslararası ilişkiler ve ilişkili alanlarda - siyaset bilimi, kamu yönetimi vb.- faaliyet gösteren akademisyenlerin lisans ve lisansüstü düzeyde mezun oldukları ve çalıştıkları kurumlardan yola çıkarak yaptığım sosyal ağ analizi bu açıdan bir ilk girişim olarak nitelendirilmelidir.

Çalışma, öncelikle dünyada ve Türkiye’de akademik kurumları sıralamak için yapılan girişimlere kısaca değinmekte ve bu tür sıralamaların hatalarına dikkat çekmektedir. Daha sonra, ağ yaklaşımının diğer ölçümleme biçimlerinden üstünlüğü bu yöntemle yapılan diğer çalışmalara atıfla gösterilecektir. Sosyal ağ analizinin temel kavramlarından bahsedilen bölümü, Türkiye’de uluslararası ilişkiler ve ilişkili alanlarda çalışan akademisyenlerin eğitim verileri kullanılarak yapılan sosyal ağ analizi takip edecektir. 96 üniversitede görev yapan 1195 akademisyenin verilerinden yola çıkarak yapılan bu analiz, akademik kurumların prestijini farklı metrikler kullanarak sergilemektedir.

1. Üniversiteleri ve Bölümleri Sıralamak

Akademik yaşamdaki işe yerleşme süreci kendiliğinden kurumlar arasında bir hiyerarşinin ve belki de bir “kast” sisteminin oluşmasına yol açar. İyi bir kurumdan mezun olmuş ya da doktorasını prestijli bir üniversitede tamamlamış bir adayın iş bulma olanakları açıktır ki daha yüksektir, ABD özelinde yapılan bir dizi çalışma bunu göstermiştir, hatta kurumun prestijinin adayın üretkenliği gibi bireysel özelliklerinden

bile baskın olduğu ortaya çıkmıştır.¹ Prestijli bir kurumdan mezun olan ve prestijli bir kurumda güvenceli bir işe yerleşen akademisyenin araştırma yapmak için fon, yayın yapmak için gerekli ilişkiler ve toplumsal tanınırlığa daha kolay erişmesi, onu yaşlılarından daha avantajlı hale getirir. Bu sürecin sonunda sadece kurumlar arasında değil, akademisyenler arasında da bir hiyerarşi oluşur, bu hiyerarşinin en önemli belirleyeni de kurumun prestijidir.²

Akademik kurumların prestijini ölçmek için farklı yöntemler bulunmaktadır. Bunlar arasından en fazla tanımı U.S. News and World Report (USNWR) adlı dergi tarafından her yıl Eylül ayında açıklanan “America’s Best Colleges” adlı rapordur. 1983 yılından itibaren düzenli olarak yapılan bu ölçüm başlangıçta sadece üniversitelerin itibarının anket yoluyla ölçülmesinden ibaretken zaman içerisinde finansal kaynaklar, fakülte kaynakları, seçicilik, mezunların bağışları ve mezuniyet oranı gibi diğer faktörleri de içerecek şekilde genişletilmiş ve ABD’de öğrencilerin üniversite tercihlerinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır.³ Ancak bu kadar kritik bir rol oynayan bu raporun yöntemi manipülasyona açık olması nedeniyle yoğun olarak eleştirilmiştir ve alternatif ölçümlerin geliştirilmesi yönünde bir çaba harcanmaya başlanmıştır.⁴ Hatta ABD Başkanı Barack Obama, 2013 yılında alternatif ve daha adil bir sıralama yöntemi geliştirmeyi amaçlayan bir programı başlatmış ancak zaman içerisinde sıralamaya yönelik bu çaba yerini öğrencilerin kendi sıralamalarını yapabilecekleri bir skor tabelasına dönüşmüştür.⁵ USNWR’ın popüler sıralamasından başka, Çin’in Shanghai Jiao Tong Üniversitesi tarafından 2003 yılından beri yürütülen “Academic Rankings of World Universities” (ARWU), küresel bir sıralama yapmayı hedeflemektedir ve Nobel Ödülü ya da Fields Madalyası alan öğretim üyesi sayısı, öğretim üyelerinin aldığı atıf sayısı, Nature ve Science dergilerinde yayınlanan makale sayısı, SCI-E ve SSCI endekslerinde yayımlanan makale sayısı gibi akademik üretkenliğe yönelik bazı ölçütlere dayanmaktadır. Birleşik Krallık merkezli The Times Higher Education (THE) yayını da 2005 yılından itibaren kendi küresel akademik sıralamasını yayınlamaktadır. Bu sıralamada kurumların itibarlarının anket yoluyla ölçülmesinin yanı sıra öğrencilerin ve çalışanların uluslararasılığı, çalışan başına düşen atıf sayısı ve öğrenci/çalışan oranı gibi faktörler de göz önünde tutulmaktadır. THE, 2018 yılından itibaren Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda sürdürülebilirlik endeksine dayalı bir sıralamayı da yürütmektedir.⁶ Başta USNEWR’ın sıralaması olmak üzere bütün bu sıralama çalışmaları

-
- 1 Bkz. V. Burris, “The Academic Caste System: Prestige Hierarchies in PhD Exchange Networks”, *American Sociological Review*, Cilt 69, Sayı 2, 2004, s. 239-264
 - 2 Bkz. J. S. Long ve M. F. Fox, “Scientific careers: Universalism and particularism”, *Annual Review of Sociology*, Cilt 21, Sayı 1, 1995, s. 45-71.
 - 3 (<https://www.usnews.com/education/best-colleges/articles/how-us-news-calculated-the-rankings>).
 - 4 Bkz. L. Myers ve J. Robe, “College Rankings: History, Criticism and Reform”, *Center for College Affordability and Productivity*, NJ1, 2009.
 - 5 (<https://www.nytimes.com/2015/09/13/us/with-website-to-research-colleges-obama-abandons-ranking-system.html>; <https://collegescorecard.ed.gov/>).
 - 6 (<https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>); (<https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/impact-rankings-faqs>).

yöntemsel açıdan içerdikleri zaaf lar ve özellikle ABD gibi yüksek öğretim piyasasının çok büyük hacme ulaştığı bir ülkede öğrencilerin tercihlerini doğrudan etkileyen manipülasyona açık ölçütler olmaları nedeniyle eleştirilmektedir.

Ülkemizde akademik kurumların sıralamasına yönelik çalışmaların tarihi eski değildir. ARWU ve THE gibi küresel sıralamalarda Türkiye kökenli kurumların sayısının fazla olmaması nedeniyle birden fazla sıralama çalışması son dönemde gündeme gelmiştir. ODTÜ tarafından geliştirilen University Ranking by Academic Performance (URAP), 2009 yılından itibaren Türkiye'deki üniversiteleri makale sayısı, öğretim üyesi başına düşen makale sayısı, atıf sayısı, öğretim üyesi başına düşen atıf sayısı, toplam bilimsel doküman sayısı, öğretim üyesi başına düşen toplam bilimsel doküman sayısı, doktora mezun sayısı, doktora öğrenci oranı ve öğretim üyesi başına düşen doktora öğrenci oranı gibi kriterlerden yola çıkarak bir sıralama yapmaktadır.⁷ Bağımsız bir girişim olarak kurulan Üniversite Araştırmaları Laboratuvarı (ÜniAr), 2016 yılından itibaren üniversiteleri sıralamaktadır. Türkiye Üniversite Memnuniyet Araştırması (TÜMA), üniversiteleri öğrencilerin gözünden anket yoluyla sıralarken, Devlet Üniversiteleri ve Fakülteleri Sıralaması (DÜS), sadece devlet üniversitelerini akademik teşvik puanlarından yola çıkarak sıralamayı hedeflemektedir. Bu iki çalışma haricinde Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından düzenli olarak açıklanan Üniversite İzleme ve Değerlendirme Raporu ve Vakıf Yükseköğretim Kurumları İzleme Raporu Türkiye'de faaliyette gösteren üniversiteleri çok sayıda kriter üzerinden sıralamaktadır, ama bütünlük bir endeks geliştirme çabası taşımamaktadır.⁸ Bu çalışmalara ek olarak, kurumları sadece istihdam ettikleri akademisyenlerin aldıkları atıflar üzerinden sıralamayı hedefleyen birden fazla çalışma bulunmaktadır, Balcı ve arkadaşları, Peress'in⁹ yöntemini Türkiye uluslararası ilişkiler bölümlerinde çalışan akademisyenler üzerinden tekrarlamıştır.¹⁰

Öte yandan akademik yaşamın bireysel bir faaliyetin kolektif bir sonucu olduğu göz önünde tutulmalıdır. Başka bir deyişle, akademisyenin bireysel eylemleri, ilişkili olduğu kurumun prestijine doğrudan ve dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle odağı sadece kurumların yapısal özelliklerine değil, o kurumlarda çalışan akademisyenlerin ilişkisel özelliklerine yöneltmek zihin açıcı olacaktır. Burris tarafından da veciz bir şekilde belirtildiği üzere akademisyenin içerisinde bulunduğu sosyal ağların zenginliği -ki bunu sosyal sermaye olarak da okuyabiliriz-, ilişkili olduğu kurumun prestiji hakkında ölçülebilir bir metrik sunmaktadır. Sosyal sermayesi daha zengin olan

7 (<http://tr.urapcenter.org/2019/>; <https://www.uniar.net/>).

8 (<https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2020/universite-izleme-ve-degerlendirme-genel-raporu-2019.pdf>);(<https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2020/vakif-yuksekogretim-kurumlari-2020-raporu.pdf>).

9 Bkz. M. Peress, "Measuring The Research Productivity of Political Science Departments Using Google Scholar", *PS: Political Science & Politics*, Cilt 52, Sayı 2, 2019, s. 312-317.

10 Bkz. A. Balcı, F. Cicioğlu ve D. Kalkan, "A Study for Scholarly Impacts of International Relations Academics and Departments in Turkey through Google Scholar Data", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 16, Sayı 67, s. 57-75.

akademisyenleri istihdam eden kurum, daha yüksek prestije sahip olarak nitelendirilebilir.¹¹

Her ne kadar farklı tanımları olsa da sosyal sermaye kavramının en genel geçer tanımı Bourdieu tarafından yapılmıştır. Bourdieu’ye göre toplumda güç ve fırsatların dağılımını belirleyen üç tür sermaye bulunmaktadır. İktisadi sermaye, Marx ve Weber’in kullandıkları anlama en yakın olanıdır, bireyin sahip olduğu maddi zenginliklere (ve belki sınıfsal durumuna) işaret eder. Kültürel sermaye yaşam tarzı ve kültürel tercihleri işaret ederken; sosyal sermaye bireyin karşılıklı kabullere dayanan kurumsallaşmış ağlara dahil olmasına denk gelir, bu gruplar ne kadar dışa kapalıysa, o gruplara dahil olmak o kadar çok değer getirecektir.¹² Bir akademisyenin daha zengin bir sosyal sermayeye sahip olması, onun yayın ve araştırma yapma, ulusal-uluslararası ağlara dahil olma ve en önemlisi “bir bilen” olarak toplumsal statüsünün daha yüksek olma potansiyeline katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla akademik dünyayı “yetenek” ve “potansiyel” gibi bireysel özelliklerin serbestçe dolaştığı bir piyasadan çok, akademisyenlerin sosyal sermayeleri üzerine kurulmuş bir tür kast sistemi olarak tanımlamak daha gerçekçi olacaktır.

Bir akademisyenin sahip olduğu sosyal ağları farklı alanlarda gözlemlemek mümkündür. En geleneksel örneğiyle beraber yayın/araştırma yapma bir sosyal ağ olarak görülebilir, farklı kurumlardan farklı kişilerle ortak yayın/araştırma yapma, bir sosyal sermaye zenginliğine işaret edebilir. Başka bir ve daha dolaylı bir alansa, atıf alma/beraber atıf alma ağları olabilir. Şu anda Web of Science, Scopus ya da Google Scholar gibi farklı veritabanlarında endekslenen yayınlarda alınan atıf sayısına dayanan birtakım ölçütler bulunmaktadır ve akademik üretkenliğin/prestijin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu verilere ilgili yayının ya da akademisyenin hangi yayımlar ya da akademisyenlerle birlikte atıf aldığı verisinin oluşturduğu bir sosyal ağ perspektifinden baktığımızda, bazı akademisyenlerin daha merkezi bir konumda yer aldıklarını görebiliriz, bu da bir sosyal sermaye göstergesi olarak algılanabilir. Son olarak akademisyenlerin formasyonları tamamladıkları kurumlar baz alınarak, kimlerle beraber eğitim aldıkları da bir sosyal ağ oluşturmaktadır, tabii beraber eğitim aldıkları kişilerin de daha zengin bir sosyal sermaye sahibi olmaları, onların da sosyal sermayelerine katkıda bulunacaktır.

Burris, ABD’de faaliyet gösteren sosyoloji bölümlerinde istihdam edilen akademisyenlerden yola çıkarak yaptığı sosyal ağ analizinde bölümlerin akademik sıralamalarını belirlemede bölüm üyelerinin bireysel üretkenliğinden çok bölümün sahip olduğu sosyal sermayenin etkili olduğunu göstermiştir, bu hesaplamayı yaparken de bölümler arası doktora mezunu yerleştirmelerinden yola çıkmıştır. Bu bulgular sadece sosyoloji bölümleri için değil, tarih ve siyaset bilimi bölümleri için de geçerlidir.¹³ Fowler

11 Burris, “The Academic Caste System: Prestige Hierarchies in PhD Exchange Networks”, s. 240.

12 Bkz. Bourdieu, P., “The forms of capital(1986)”, *Cultural Theory: An anthology*, Imre Szeman ve Timothy Kaposy(Ed.), Chichester, Malden; MA, Wiley-Blackwell, 2011, s. 81-93.

13 Burris, “The Academic Caste System: Prestige Hierarchies in PhD Exchange Networks”, s. 259.

ve diğerleri¹⁴ siyaset bilimi bölümlerindeki doktora mezunlarının işe yerleştirme verilerinden yola çıkarak yaptıkları analizde bu alanın hemen her bölümün diğer birinden mezun akademisyenleri istihdam ettiği birbirine bağımlı (interconnected) bir yapı sergilediğini ancak yine de merkezinde UC Berkeley, Chicago, Columbia, Harvard, Michigan, Princeton, Stanford ve Yale Üniversitelerinin bulunduğu bir hiyerarşik yapıyı uzun süredir koruduğu ortaya koymuşlardır. Katz ve diğerleri¹⁵ yaptıkları çalışmada ABD’de faaliyet gösteren Hukuk Okulları’nın mezunlarının yerleşmeleri üzerinden bir analiz yürütmüşler ve bu evrende Harvard ve Yale Üniversitelerinin en üstte olduğu bir akademik hiyerarşinin varlığını sergilemişlerdir.

2. Sosyal Ağ Analizinde Temel Kavramlar

Türkiye’deki uluslararası ilişkiler ve ilişkili alanlarda istihdam edilen akademisyenlerin ilişkiselliklerini sosyal ağ analizi yöntemiyle analiz etmeden önce analizlerde kullanacağımız bazı kavramları netleştirmemizde yarar bulunmaktadır. Sosyal ağlar birimlerden (düğümler (nodes/vertices)) ve bu birimler arasındaki ilişkilerden (bağlantı (links/edges)) oluşmaktadır. Bu birimler insanlar, kurumlar ya da herhangi bir aktör olabilir, bizim örneğimizde hem üniversiteler hem de akademisyenler birimleri oluşturmaktadır. Sosyal ağların analizi ağın, özellikle de ilişkilerin yapısına odaklanmaktadır, ilişkiler düğümler arasındaki arkadaşlık, borç verme, siyasi tartışmalara katılma gibi herhangi bir tür ilişki olabilir.¹⁶ Her ilişki kendisine özgü nitelikler taşısa da sosyal ağ analizi bize bu farklı etkileşimlerdeki ortaklıkları keşfetmemizi sağlar.

Sosyal ağ analizi ilişkilere odaklanır, ilişkiler yönlü ya da yönsüz olabilir. Eğer bir ilişki bir aktör diğerine “gönderiyor” ve diğer aktör “alıyor”, yönlü olarak kabul edilebilir, akıl verme ya da ticaret bu tür ilişkilerdendir. Bir ticaret ilişkisinde bir devlet ihraç eder (kaynak/gönderici) ve ikinci devlet ithal eder (hedef/kabul eden). Yönsüz bir ağda, iki birim arasındaki ilişkinin herhangi bir yönü yoktur, örneğin iki devlet aynı sınırı paylaşabilir, iki öğrenci yan yana oturabilir.¹⁷ Bazı yazarlara göre yönlü ve yönsüz ağlar arasındaki fark simetri, asimetri ya da karşılıklık meselesidir. Jackson’a göre yönsüz ilişkiler her iki ortağın da onayını gerektirirken, yönlü ilişkilerde onaya ihtiyaç duyulmamaktadır.¹⁸ Yönlü ve yönsüz ağların farklı matematiksel özellikleri olması

14 Bkz. J. H. Fowler, B. Grofman ve N. Masuoka, “Social networks in Political Science: Hiring and Placement of Ph. Ds, 1960-2002”, *PS: Political Science and Politics*, Cilt 40, Sayı 4, 2007, s. 729-739.

15 Bkz. D. M. Katz vd., “Reproduction of Hierarchy-A Social Network Analysis of the American Law Professoriate”, *61 J. Legal Educ*, 2011, s. 76-103.

16 S. Wasserman ve K. Faust, *Social Network Analysis: Methods and Applications*, 1. Edition, Cambridge; New York, Cambridge University Press, 1994, s. 20; E. M. Hafner-Burton vd., “Network analysis for international relations”, *International Organization*, Cilt 63, Sayı 03, 2009, s. 7.

17 Bkz. Wasserman ve Faust, *Social Network Analysis: Methods and Applications*.

18 M. O. Jackson, *Social and Economic Networks*, NJ, Princeton University Press, 2010, s. 40.

nedeniyle bu ayırımın basit bir kuramsal tartışma olmadığını, yanlış kurulan bir ağın metriklerin yanlış yorumlanmasıyla sonuçlanacağını söylememiz gerekmektedir.

Herhangi bir sosyal ağ analizinde birçok metrik ilgiye değer olabilir ancak bu çalışmada sınırlı sayıda metrik ilgi alanımızı oluşturacaktır. Bu metrikler kümeleme ve modülarite, merkezilik, “hub” ve otorite skorlarıdır.

3. Kümeleme ve Modülarite

Analiz edilebilecek her ağ altsistemler, klikler ve kümelerden oluşur ve bunların yapısı o ağın nasıl bölünmüş olduğunu gösterir. Bir ağın geçişliliği o ağın ne kadar kliklerden oluştuğunun iyi bir göstergesidir. Yüksek geçişlilik derecesine sahip ağlar daha yüksek işbirliğine işaret eder. Maoz¹⁹ uluslararası sistemdeki entegrasyonu ülkelerin ticari ilişkilerini analiz ederek göstermiş ve geçişliliğin nasıl arttığını hesaplamıştır.

Bizim için önemli olan göstergelerden biri ağ içerisindeki kümeler ve blokları keşfedebilmektir. Bu amaçla modülariteyi hesaplayan bu algoritmayı kullanıp akademisyen ağı içerisindeki var olan alt sistemleri keşfedeceğiz.²⁰

4. Prestij ve Güç

Bu makalede kullanabileceğimiz metriklerden biri de son dönemde geliştirilmiş, daha karmaşık hesaplamalara dayanan göstergelerden olan “Eigenvector Merkezilik” metriğidir. Bu metrik sadece bir aktörün bağlantı sayısını ve bu bağlantıların gücünü hesaba katmakla kalmaz, aynı zamanda bu aktörlerin ne kadar merkezi bir rol oynadığını da gösterir. Başka bir deyişle, sistem içinde diğer aktörlerle ne kadar bağlantılı olduğunu hesaplamak yetersizdir, diğer “önemli” aktörlerle ne kadar ilişkili olduğu bir aktörün “prestijini” de hesaplamaya yarar. Bu hesaplama yöntemi atıf sıralamalarında ve Google sayfa sıralamalarında sık sık kullanılır.²¹ Burris de Eigenvector Merkezilik kullanmış, ama kendisi hesaplamada bir değişiklik yapmıştır.²²

19 Bkz. Z. Maoz, “How Network Analysis Can Inform the Study of International Relations”, *Conflict Management and Peace Science*, Cilt 29, Sayı 3, 2012, s. 247–56.

20 Bkz. M. E. J. Newman, “Modularity and community structure in networks”, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, Cilt 103, Sayı 23, 2006, s. 8577–8582; V. D. Blondel vd., “Fast unfolding of communities in large networks”, *Journal of Statistical Mechanics: Theory and Experiment*, 2008, P10008.

21 Jackson, *Social and Economic Networks*, s. 65.

22 Burris, “The Academic Caste System: Prestige Hierarchies in PhD Exchange Networks”, s. 253.

5. Düğüm ve Otorite

Son dönemde sosyal ağ analizindeki ilerlemelere bağlı olarak başka kavramların da ağ analizinde kullanılması mümkün olmuştur. Kleinberg²³ tarafından geliştirilen düğümler (hub) ve otoriteler (authorities) kavramları, herhangi bir ağdaki aktörlerin ilişkisel durumları hakkında iyi bir fikir vermektedir. Akademisyenlerin mezun oldukları ve çalıştıkları bölümler örneğimizden devam edecek olursak, düğümler çok sayıda nitelikli dış bağlantıya sahipken, otoriteler çok sayıda kaliteli iç bağlantı taşımaktadır. İyi bir düğüm çok sayıda iyi otoriteye bağlanmışken, iyi bir otorite çok sayıda iyi düğümlerle ilişkilidir. Bizim ağımda, bir düğüm mezunlarını en prestijli bölümlere yerleştiren bir bölümken; bir otorite de en prestijli bölümlerin mezunlarını istihdam eder. Bu iki kavramı sırasıyla yerleştirme kapasitesi ve işe alma kapasitesi olarak yorumlayabiliriz.

6. Bulgular

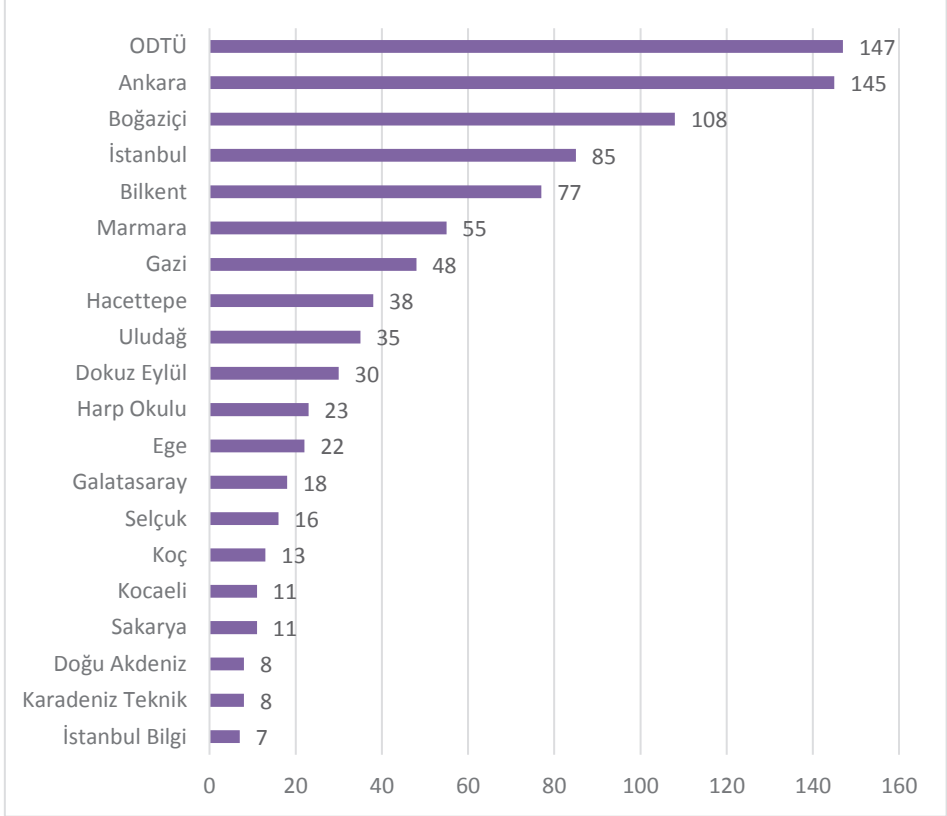
6.1. Yöntem

Analizlerde kullanılan veriler için Türkiye’de faaliyette bulunan üniversitelerin uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümlerinden yararlanılarak kısaca uluslararası ilişkiler ve ilişkili dallar olarak anılacak programlarda öğretim görevlisi, öğretim üyesi ve araştırma görevlisi olarak görev yapan akademisyenlerin özgeçmişleri derlenmiştir. Ekim 2019’da tamamlanan bu çalışma 96 üniversitede görev yapan 1165 akademisyeni kapsamaktadır, 309 profesör, 241 doçent, 471 doktor öğretim üyesi, 113 araştırma görevlisi ve 31 öğretim görevlisinden oluşmaktadır.

Derlenen veriler Pajek ve Gephi gibi sosyal ağ analizi programlarında analiz edilebilecek şekilde biçimlendirilmiş ve bu yazılımlar kullanılarak analiz edilmiştir.

23 Bkz. J. M. Kleinberg, “Authoritative Sources in a Hyperlinked Environment”, Journal of the ACM (JACM), Cilt 46, Sayı 5, 1999, s. 604-632.

Şekil 1. Akademisyenlerin Lisans Diploması Aldıkları Üniversiteler

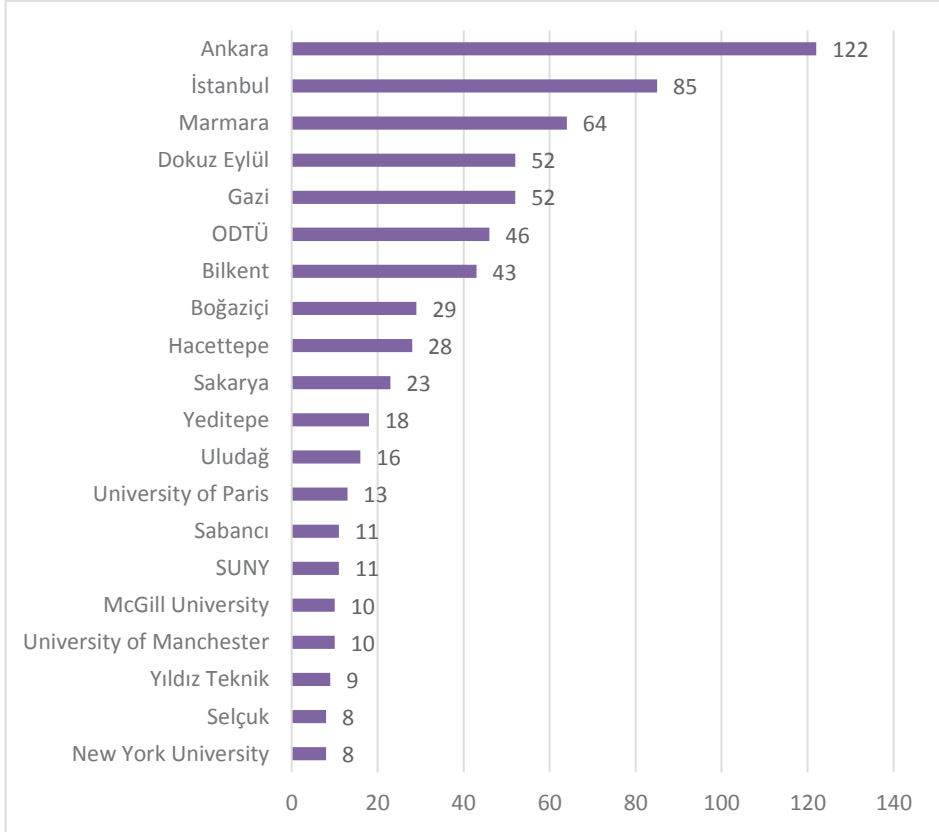

Analizimize dahil olan akademisyenlerin lisans diplomalarını aldıkları üniversitelere baktığımızda birinci sırada 147 kişinin mezun olduğu ODTÜ gelirken, 145 kişinin diplomalarını aldığı Ankara Üniversitesi ikinci sırada gelmektedir. Bu iki üniversiteyi 108 kişinin mezun olduğu Boğaziçi Üniversitesi, 85 kişinin mezun olduğu İstanbul Üniversitesi ve 77 kişinin mezun olduğu Bilkent Üniversitesi takip etmektedir. En fazla mezun veren ilk 5 üniversite toplam akademisyenlerin yüzde 50'sini, ilk 10 üniversiteye yüzde 71'ini oluşturmaktadır, bu açıdan merkezde yer alan üniversitelerde bir yoğunlaşma olduğunu söyleyebiliriz.

Doğal olarak bu sayısal yoğunlaşmanın önde gelen sebebi üniversitelerin kurulma tarihleridir, daha eski tarihe sahip olan üniversitelerin daha fazla mezun vermiş olması şartıdır. Doktorasını 2000 yılı ve sonrasında almış 762 akademisyenin lisans derecelerini aldığımız üniversitelerin dağılımı da yukarıdaki resimden farklı değildir. Sıralama şu şekildedir ODTÜ (93), Ankara Üniversitesi (82), Boğaziçi Üniversitesi (75), Bilkent Üniversitesi (68) ve İstanbul Üniversitesi (54). İlk beş üniversitenin toplam içerisinde payı yüzde 48, ilk 10 üniversiteninse yüzde 69'dur; tüm akademisyenler

içerisinde gözlemlenen yoğunlaşmanın 2000 yılı ve sonrasında da gözlemlenmesi, yapısal bir değişiklik olmadığını göstermektedir.

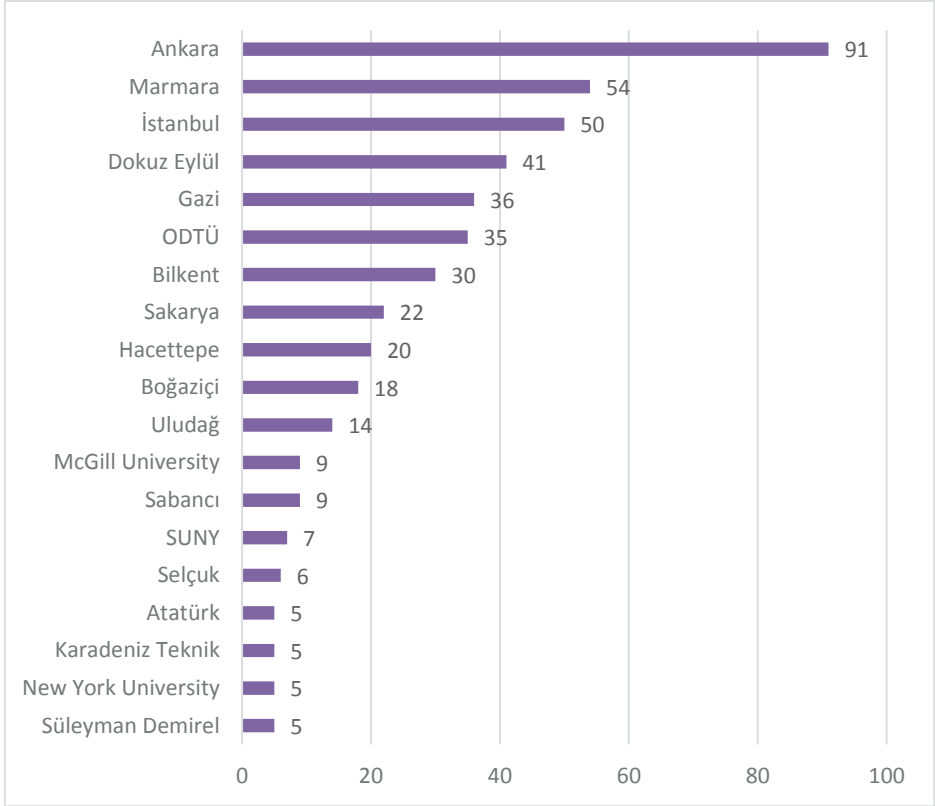
Şekil 2. Akademisyenlerin Doktora Diploması Aldıkları Üniversiteler

Akademik kariyerine devam eden akademisyenlerin doktoralarını aldıkları üniversitelere baktığımızda daha farklı bir resim görmekteyiz. Analize dahil olan akademisyenlerin 122'si doktoralarını Ankara Üniversitesi'nde tamamlamıştır, ikinci sırada 85 akademisyen ile İstanbul Üniversitesi gelmektedir. 64 kişinin doktorasını tamamladığı Marmara Üniversitesi üçüncü, 52'şer kişiye diploma veren Dokuz Eylül Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi ise dördüncü sırada gelmektedir. Lisans diploması söz konusu olduğunda ön sıralarda yer alan ODTÜ (46), Bilkent Üniversitesi (43) ve Boğaziçi Üniversitesi (29) daha geri sıralarda gelmektedir. Bu durumun en büyük sebebinin ileride de göreceğimiz üzere lisansını bu üniversitelerde tamamlayan akademisyenlerin doktoralarını yurtdışında tamamlamayı tercih etmeleri olduğu öne sürülebilir. Bu arada yukarıda grafikte de görüldüğü üzere bu listede University of Paris

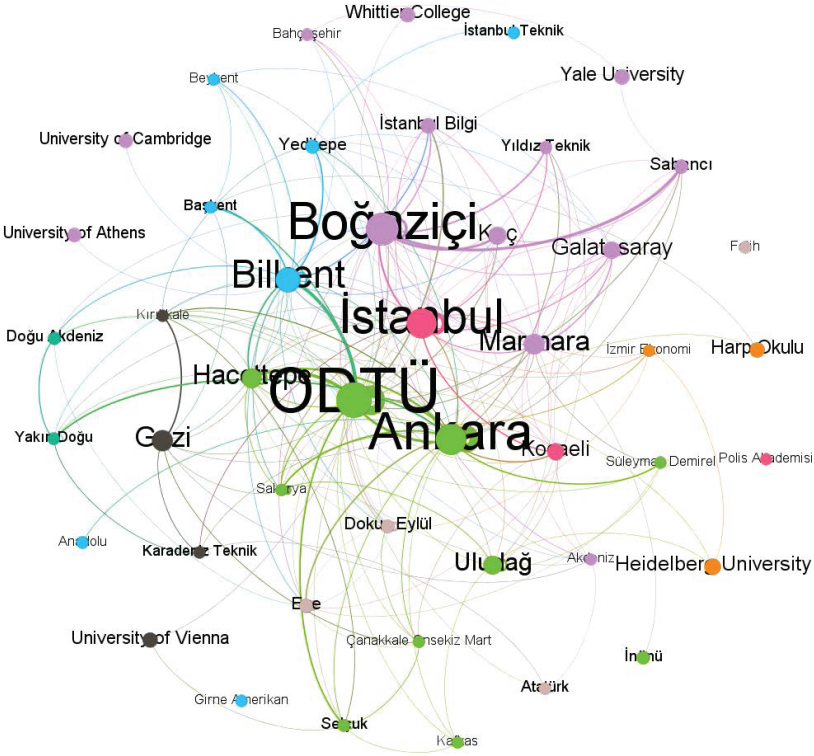
(13), SUNY (11), McGill (11), University of Manchester (10) ve New York University (8) gibi yabancı üniversitelerin yer alması, Türkiye’de uluslararası ilişkiler ve ilişkili bölümlerde görev yapan akademisyenlerin formasyonunda yabancı üniversitelerin etkisini göstermektedir.

Şekil 3. Akademisyenlerin Doktora Diploması Aldıkları Üniversiteler (Doktorasını 2000 sonrasında tamamlayanlar)

Doktorasını 2000 yılı sonrasında tamamlayan akademisyenlere baktığımızda da çok farklı bir resim görülmemektedir. Birinci sırada 91 kişiyle Ankara Üniversitesi yer alırken, Marmara Üniversitesi (54), İstanbul Üniversitesi (50) ve Dokuz Eylül Üniversitesi (41) kişiyle bu üniversiteyi takip etmektedir. Gazi Üniversitesi (36), ODTÜ (35) ve Bilkent Üniversitesi (30) da bu listenin üst sıralarında yer almaktadır. Yabancı üniversitelerde ön sıralarda McGill University (9), SUNY (7) ve New York University (5) gelmektedir. Bu rakamlar da Türkiye’de akademik ağda yabancı üniversitelerin ağırlıklı yerini göstermektedir.

Şekil 4. Akademisyenlerin Lisans Diplomasını Aldıkları ve İstihdam Edildikleri Üniversiteler -Mezun Oldukları Üniversiteler

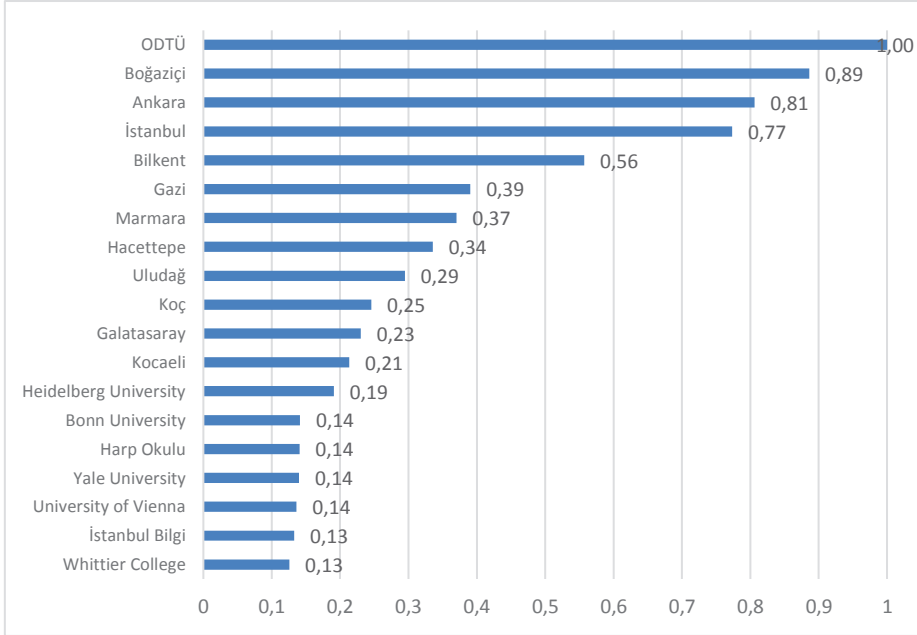
Yukarıda yer alan şekilde akademisyenlerin lisans diplomasını aldıkları üniversiteler ve istihdam edildikleri üniversitelerin ağ haritası sergilenmektedir. Üniversitelerin isimlerinin büyüklüğü o üniversitenin merkezilik derecesini gösterirken, aynı rengi paylaşan üniversitelerin aynı kümede yer aldıklarına işaret etmektedir. Görüldüğü üzere merkezilik açısından Boğaziçi Üniversitesi, ODTÜ, Ankara Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi önde gelen lisans programlarına sahiptir.

Kümelere baktığımızdaysa Boğaziçi Üniversitesi-Marmara Üniversitesi-Koç Üniversitesi-Galatasaray Üniversitesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi aynı kümede yer almaktadır, bu açıdan aynı ekollerden beslenen bir kümenin varlığından bahsedebiliriz. İkinci büyük küme ise ODTÜ, Hacettepe ve Ankara Üniversitelerinden oluşmaktadır, bu kümeye Sakarya Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi ve diğer üniversiteler de dahildir. Gazi Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi aynı küme içinde yer alırken; Bilkent Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi, Başkent Üniversitesi ve

Beykent Üniversitesiyle ortak bir küme oluşturmaktadır. İstanbul Üniversitesi’nin de diğer üniversitelerden farklı bir kümede olması dikkat çekici bir durumdur.

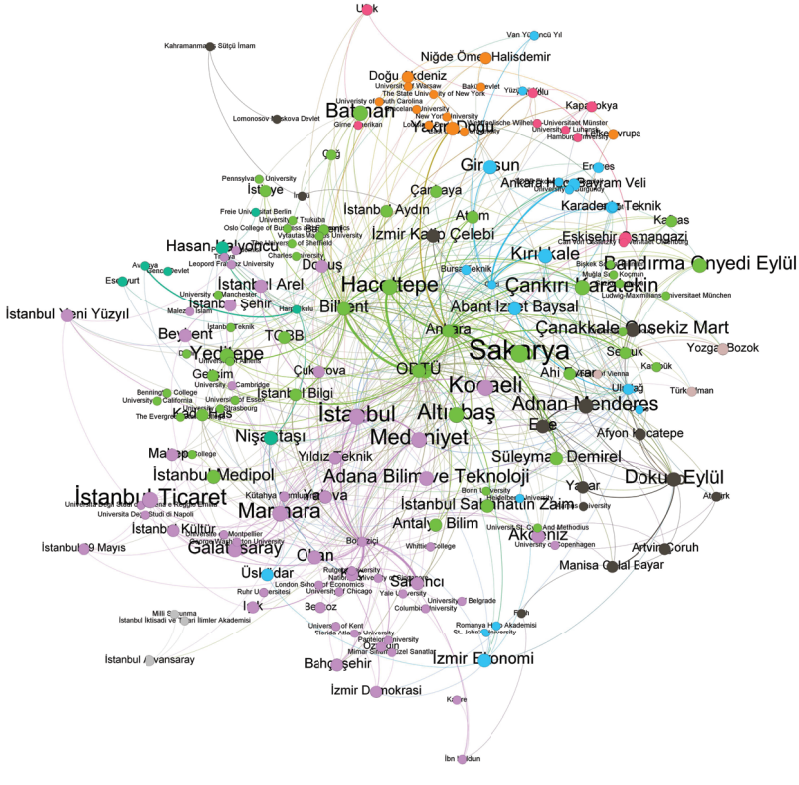
Şekilde çok gözlemlenmeyen bir unsur da üniversitelerin kendi lisans mezunlarını istihdam etme oranlarıdır. “Self-breeding” olarak tanımlanan bu durumun Türkiye’de uluslararası ilişkiler ve ilişkili bölümlerde yaygın olarak yaşandığını söyleyebiliriz. Ankara Üniversitesi’nden veri tabanımızda bulunan 29 akademisyenin 20’si lisans eğitimi bu üniversitede tamamlamıştır. Bu oranlar sırasıyla diğer önde gelen üniversitelerde şu şekildedir: Bilkent Üniversitesi (7/22), Boğaziçi Üniversitesi (5/8), Dokuz Eylül Üniversitesi (6/13), Ege Üniversitesi (7/15), İstanbul Üniversitesi (11/25), ODTÜ (17/23) ve Sakarya Üniversitesi (9/24).

Şekil 5. Akademisyenlerin Lisans Derecelerini Aldıkları Üniversitelerin Merkeziliği (Eigenvector) (Lisans- Çalışılan Üniversite)

Elimizdeki lisans mezuniyeti verilerinden yola çıkarak üniversitelerin merkezilik derecelerini hesapladığımızda birinci sırada ODTÜ’nin geldiğini görmekteyiz. Bu üniversiteyi Boğaziçi Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi takip etmektedir. Kavramsal olarak hatırlayacak olursak, daha yüksek merkezilik derecesi demek, o üniversite mezunlarının daha çeşitli üniversite mezunlarını istihdam eden daha çeşitli üniversitelerde istihdam edildiklerini göstermektedir. Bu açıdan mezun sayısının çokluğundan ziyade, ne kadar farklı kurumlarda çalıştıklarını göz önünde tutmaktadır.

Şekil 6. Akademisyenlerin Lisans Diplomasını Aldıkları ve İstihdam Edildikleri Üniversiteler -Çalıştıkları Üniversiteler

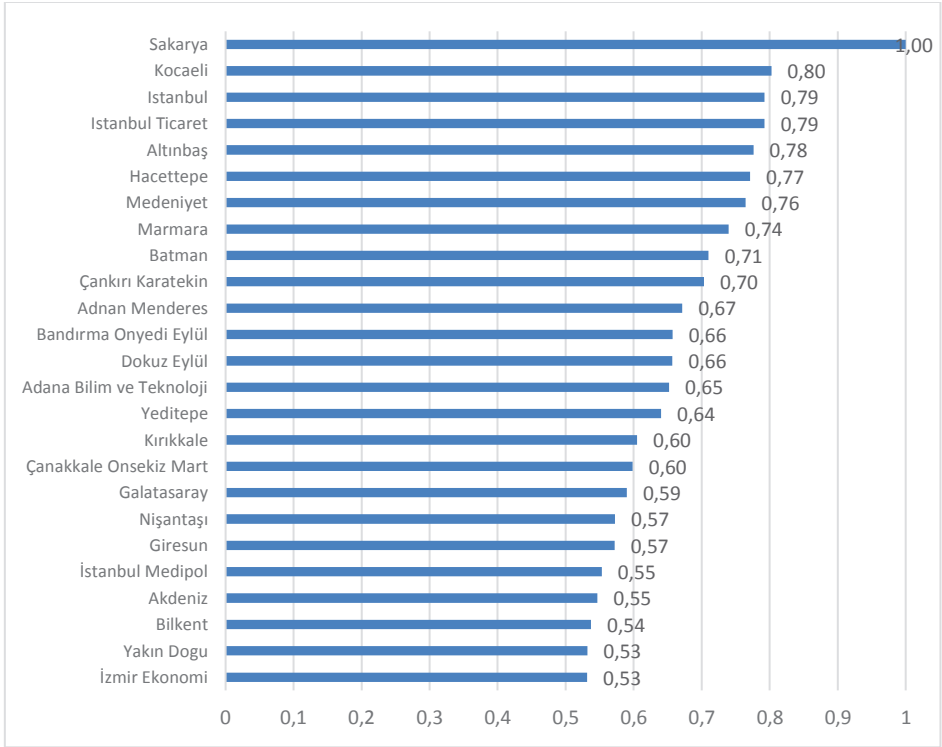

Bu duruma farklı bir açıdan da bakabiliriz, akademisyenlerin istihdam edildikleri üniversitelerin ağ haritasını inceleyebiliriz. Bu ağ haritası bize hangi üniversitelerin istihdam ettikleri akademisyenlerin mezun oldukları lisans programları açısından benzerlik taşıdığını göstermektedir, kümelenmeler bazı akrabalıklara işaret edecektir. Daha önceki haritada da olduğu gibi üniversite isimlerinin büyüklüğü merkezilik derecesini, renk kümeleri de ortaklıkları gösterecektir.

Haritanın merkezinde yer alan Sakarya Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi ve Kocaeli Üniversitesi merkezilik dereceleri yüksek üniversiteler olarak ön plana çıkmaktadır. Kümelenmelere baktığımızdaysa Sakarya Üniversitesi-Hacettepe Üniversitesi-Bilkent Üniversitesi-Ankara Üniversitesi-ODTÜ merkezli bir ağın varlığından bahsedebiliriz, bu ağa TOBB ETÜ-Yeditepe-Kadir Has ve İstanbul Bilgi Üniversiteleri de dahildir. İkinci kapsamlı küme ise İstanbul Üniversitesi-Medeniyet Üniversitesi-Marmara Üniversitesi merkezli oluşmaktadır. Bu ağda Boğaziçi

Üniversitesi, Koç Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi bulunmaktadır. Haritadaki üçüncü küme bir açıdan coğrafi yoğunlaşmanın varlığını göstermektedir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi ve Manisa Celal Bayar Üniversitesi aynı küme içerisinde yer almaktadır, bu kümeye Yaşar Üniversitesi'nin de dahil olması, İzmir merkezli bir üniversite kümelenmesinin varlığına işaret etmektedir, bu bakış açısıyla birinci kümenin Ankara, ikinci kümenin de İstanbul merkezli olduğunu söyleyebiliriz.

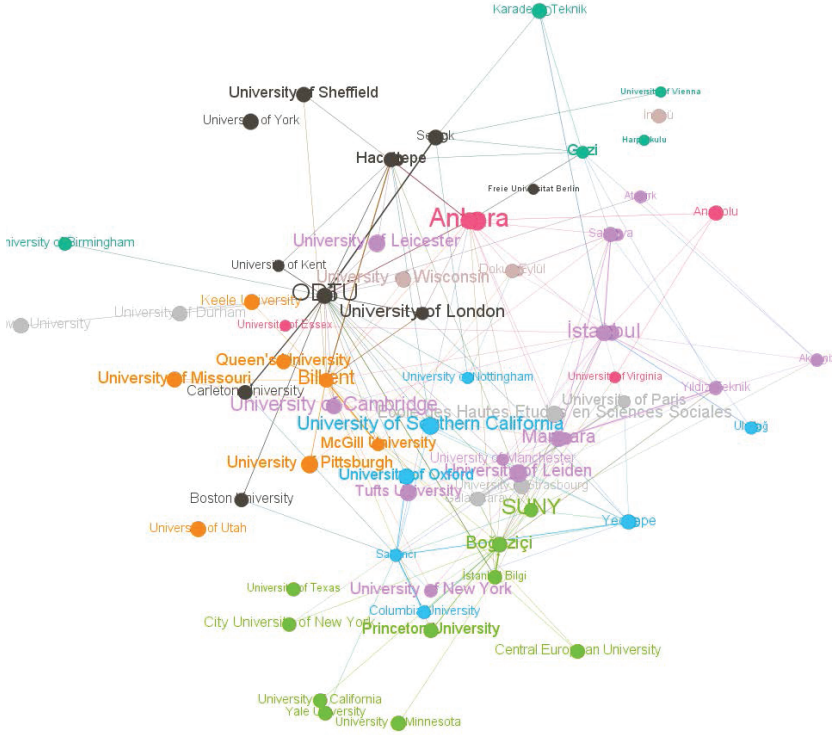
Şekil 7. Akademisyenlerin Çalıştıkları Üniversitelerin Merkeziliği (Eigenvector) (Lisans- Çalışılan Üniversite)

Elimizdeki verileri yorumlamanın bir başka yolu da, akademisyenlerin çalıştıkları kurumların merkezilik derecelerini hesaplamak olabilir. Merkezilik derecesi yüksek olan üniversiteler, farklı üniversitelerden mezun insanları istihdam etmesiyle daha fazla çeşitlilik sağlayan kurumlar olarak nitelendirilebilir. Bu perspektiften baktığımızda birinci sırada Sakarya Üniversitesi gelmektedir, bu üniversiteyi Kocaeli Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Medeniyet Üniversitesi birbirlerine çok yakın skorlarla izlemektedir. Daha önce bahsedildiği üzere kendi lisans mezunlarının oranı toplam akademik kadrosu içerisinde yüksek bir oran

teşkil eden üniversitelerin merkezilik dereceleri düşük olduğundan ilk yirmi kurumu gösteren bu tabloda yer almamaktadırlar.

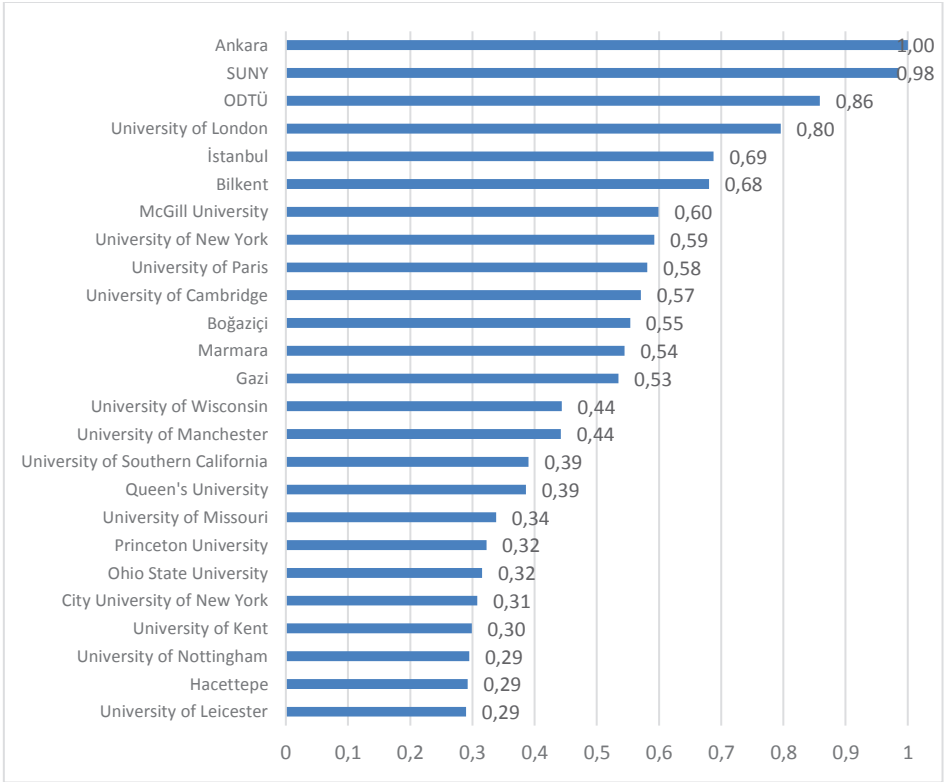
Şekil 8. Akademisyenlerin Doktorlarını Aldıkları ve İstihdam Edildikleri Üniversiteler

Alandaki akademisyenlerin doktorlarını aldıkları üniversiteler ile şu anda istihdam edildikleri üniversitelere baktığımızda da belirli ağların oluştuğunu görüyoruz. Gruplamalara baktığımızda merkezinde Ankara Üniversitesi'nin olduğu bir küme görmekteyiz, bu üniversitede kendi doktora mezunlarını istihdam etme oranı yüksek olduğundan diğer üniversitelerle ilişkisi zayıftır, Anadolu Üniversitesi ve University of Virginia ile ilişkili gözükmektedir. Bir başka kümenin merkezinde ODTÜ bulunmaktadır, bu üniversite daha çok yabancı üniversitelerle ilişkili gözükmektedir, University of London, University of Kent, Carleton University ve Boston University bu üniversitelerdir. Bu ağın hemen yanında, merkezinde Bilkent Üniversitesi'nin bulunduğu bir küme bulunmaktadır, bu küme de yabancı üniversitelerin yoğun bulunduğu bir küme olarak ön plana çıkmaktadır. Haritanın güneyinde Boğaziçi Üniversitesi merkezli bir küme bulunmaktadır, bu kümede de yabancı üniversiteler, özellikle de SUNY ögze çarpmaktadır. Haritanın doğusunda merkezinde İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu bir

küme yerleşiktir, bu kümede YTÜ, Marmara Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi gibi Türkiye üniversitelerinin yanı sıra University of Cambridge ve University of New York gibi yabancı üniversiteler de bulunmaktadır. Bu harita alandaki yabancı üniversitelerin etkisini açıkça göstermektedir ve farklı ekoller gibi gözükten Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, ODTÜ, Bilkent Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi gibi kurumların aynı zamanda farklı akademik geleneklerden beslendiğini de ortaya koymaktadır.

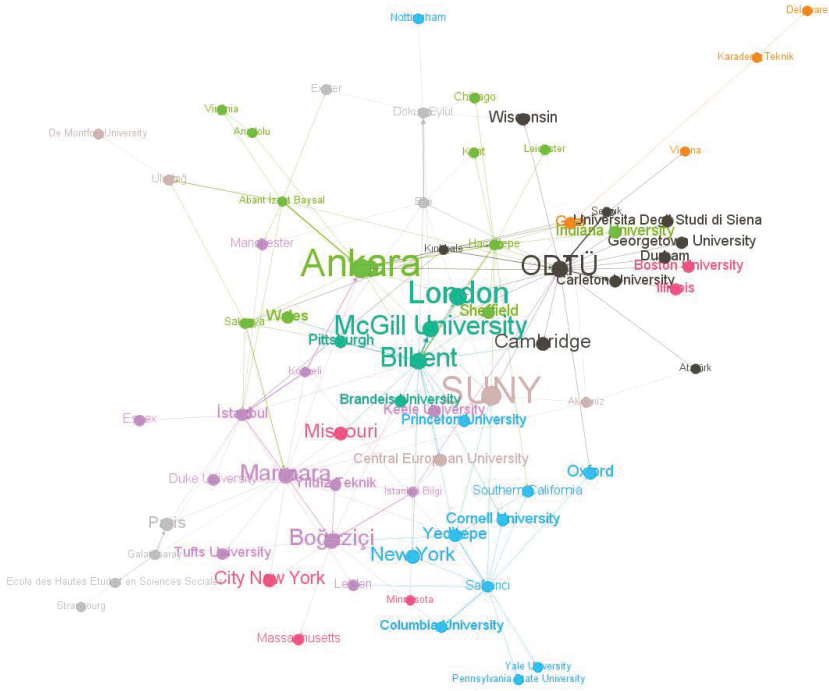
Şekil 9. Akademisyenlerin Doktora Derecelerini Aldıkları Üniversitelerin Merkeziliği (Eigenvector)

Yukarıdaki haritada göze çarpan Türkiye'deki uluslararası ilişkiler ve ilişkili alanlardaki akademisyenlerin formasyonundaki yabancı üniversitelerin etkisi, akademisyenlerin doktoralarını aldıkları üniversitelerin merkezilik derecelerinde açıkça gözükmektedir. Merkezilik sıralamasında ilk beşte iki, ilk onda altı, ilk yirmi beşte on yedi yabancı üniversite bulunmaktadır. Birinci sırada Ankara Üniversitesi gelirken, bu üniversiteyi SUNY izlemektedir. ODTÜ üçüncü sırada yer alırken, bu üniversiteyi

University of London izlemektedir. İstanbul Üniversitesi beşinci, Bilkent Üniversitesi altıncı sırada yer almaktadır, ilk ondaki geri kalan üniversitelerin tamamı yabancıdır. İlk yirmi beş üniversite arasına giren Türkiye üniversiteleri Boğaziçi Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi'dir. Bu listedeki yabancı üniversitelerin ağırlığı üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

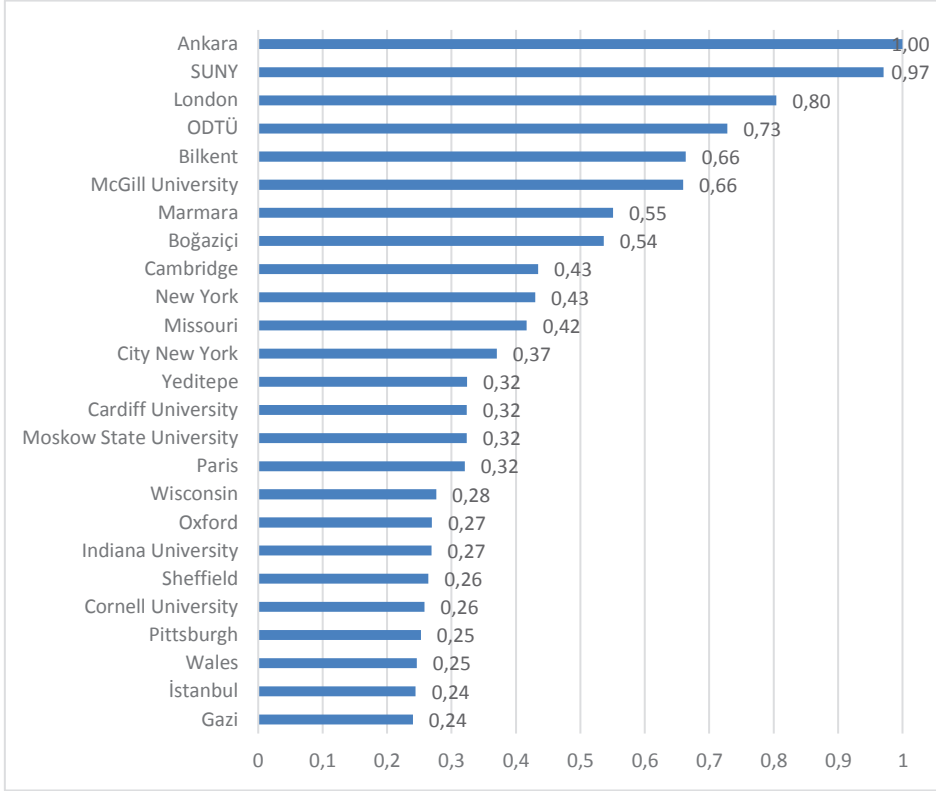
Şekil 10. Doktora-çalışılan yer ağı- 2000 Yılından Sonra

Akademisyenlerin doktoralarını aldıkları ve çalıştıkları üniversite ağına sadece 2000 yılından sonra doktoraasını tamamlamış olanlar üzerinden baktığımızda biraz daha çeşitlilik içerdiğini görüyoruz. Haritanın batısında yer alan Ankara Üniversitesi hem kendi mezunlarını istihdam etmekte hem de farklı üniversitelerden beslenmektedir. Doğuda, merkezinde ODTÜ'nün bulunduğu bir küme çoğunlukla yabancı üniversitelerle ilişkilidir, bunların arasında University of Cambridge, Carleton University ve Indiana University bulunmaktadır. Haritanın güneyinde, merkezinde Boğaziçi Üniversitesi'nin bulunduğu, Marmara Üniversitesi, YTÜ ve İstanbul Üniversitesi'ni de kapsayan bir ağ bulunmaktadır. Bu ağa Kocaeli Üniversitesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi'ni de ekleyebiliriz. Bu kümenin çoğunlukla İstanbul merkezli üniversitelerden oluşması, bu alanda coğrafi bir yoğunlaşmanın olduğunu göstermektedir. Ağ analizinin bizim için anlamını gösteren unsurlardan biri de haritanın güneybatısında yer alan ve merkezinde

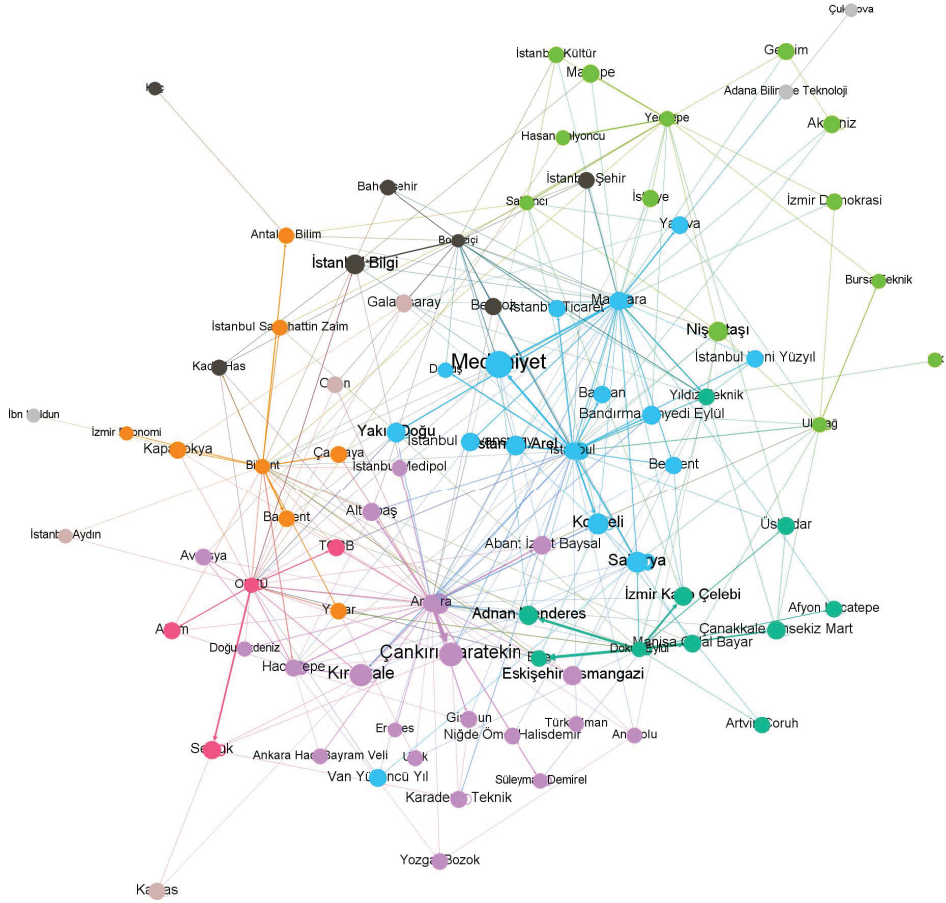
Gaatasaray Üniversitesi'nin bulunduğu kümedir, bu kümenin diğer üyeleri Fransız üniversitelerdir ve başlı başına bir ağ oluşturmaktadır.

Şekil 11. Akademisyenlerin Doktora Derecelerini Aldıkları Üniversitelerin Merkeziliği-2000 Yılı Sonrası (Eigenvector)

Sadece 2000 yılından sonra doktrasını tamamlamış akademisyenlerin doktora derecelerini aldıkları üniversitelerin merkezilik derecelerine baktığımızda, yine yabancı üniversitelerin ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. İlk beşte iki, ilk onda beş ve ilk yirmi beşte on yedi yabancı üniversite yer almaktadır. Birinci sırada Ankara Üniversitesi gelirken, ikinci sırada SUNY ve üçüncü sırada University of London yer almaktadır. ODTÜ dördüncü, Bilkent Üniversitesiyse beşinci sırada yer almaktadır. Bu üniversitelerin merkezilik derecelerinin, ilk iki üniversiteye kıyasla düşük olduğunu hatırlatmakta yarar bulunmaktadır, bu da 2000 sonrasında doktoralarını tamamlamış akademisyenlerin üzerinde SUNY'nin ne kadar merkezi bir yer işgal ettiğini açıkça göstermektedir.

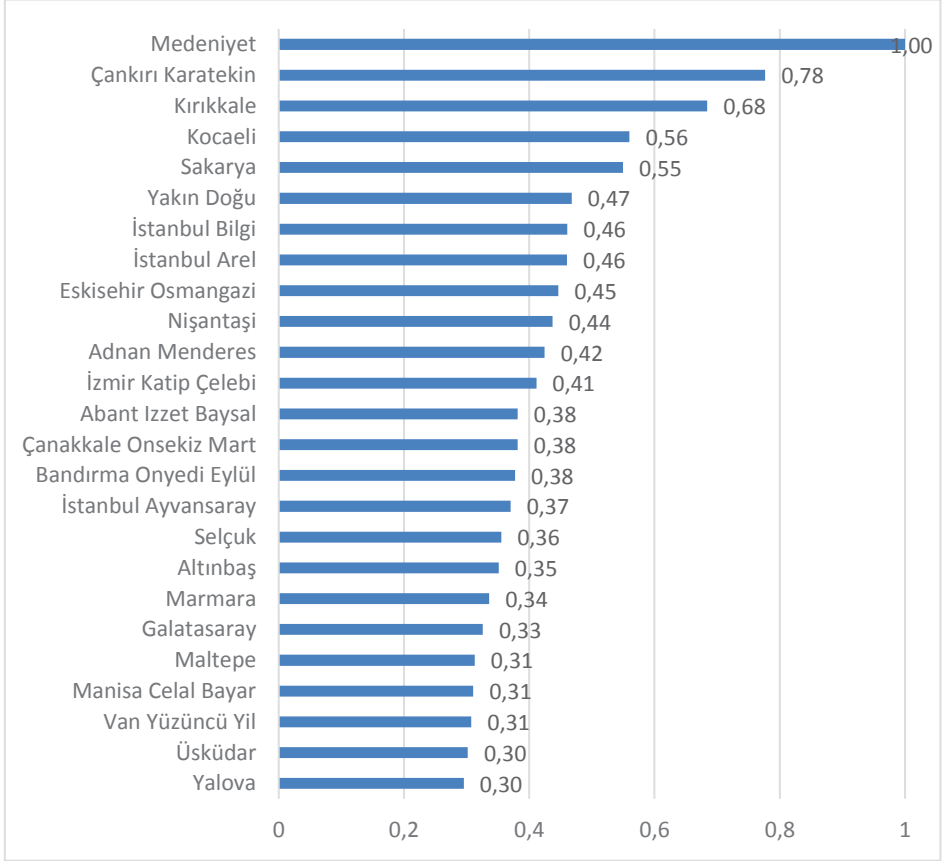
Şekil 12. Doktora - Çalışılan üniversite ağı

Akademisyenlerin doktora derecelerini aldıkları üniversiteler-çalıştıkları üniversiteler ağına bir de çalışılan üniversite merkezli baktığımızda farklı kümelenmelerin olduğunu görmekteyiz. En yüksek merkeziliğe sahip -çok farklı üniversitelerden akademisyenlerin istihdam edildiği- üniversite olan Medeniyet Üniversitesi'nin merkezinde bulunduğu kümede İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi yer almaktadır. Bir başka kümede Ankara Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi gibi üniversiteler yer almaktadır. Başka bir kümede ODTÜ, TOBB ETÜ, Atılım Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi yer alırken; merkezinde Bilkent Üniversitesi'in yer aldığı kümede Başkent Üniversitesi, Kadir Has Üniversitesi bir arada bulunmaktadır. Haritanın kuzeyinde yer alan, merkezinde Boğaziçi Üniversitesi'nin bulunduğu kümenin üyeleri ise İstanbul Bilgi Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi, Okan Üniversitesi ve Galatasaray Üniversitesi'dir. Haritanın güneyinde yer

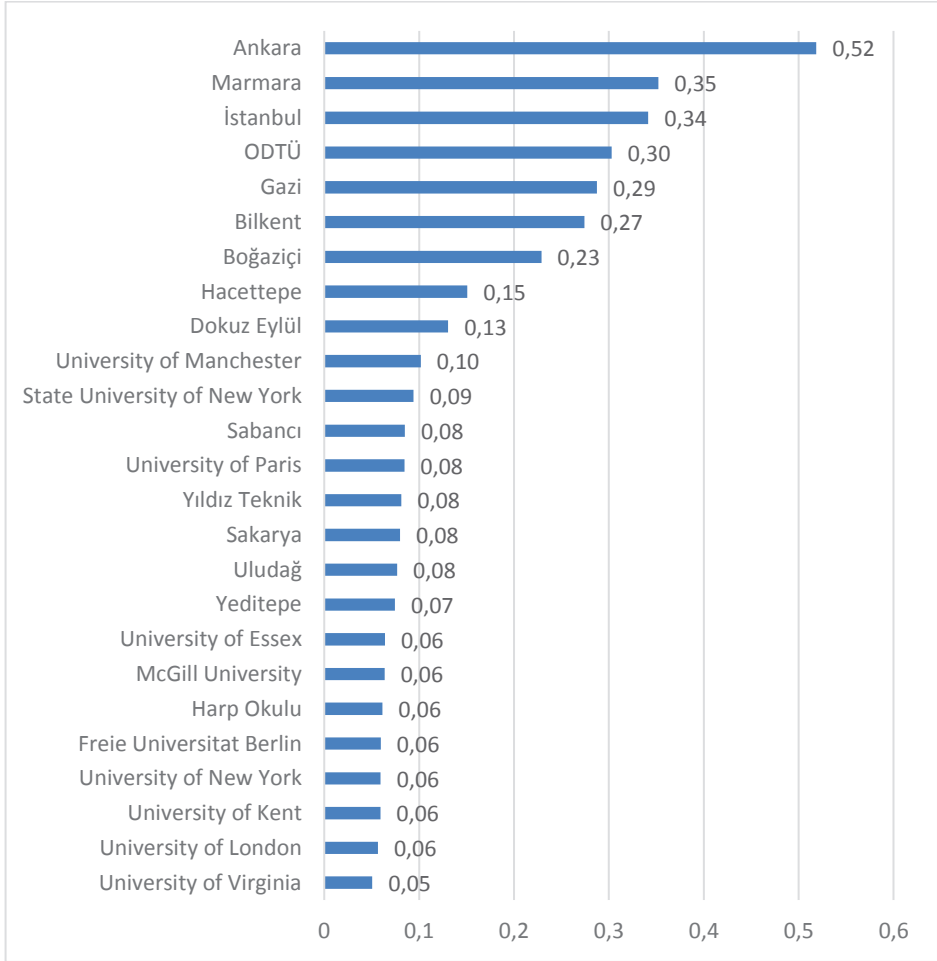
alan Dokuz Eylül Üniversitesi, ÇOMÜ, Manisa Celal Bayar, Ege Üniversitesi ve Adnan Menderes Üniversitesi'nden oluşan grup, yine coğrafi bir kümelenme olduğunu göstermektedir.

Şekil 13. Akademisyenlerin Çalıştıkları Üniversitelerin Merkeziliği (Eigenvector)

Alandaki akademisyenlerin çalıştıkları üniversitelerin merkezilik derecelerine baktığımızda birinci sırada Medeniyet Üniversitesi'nin geldiğini görmekteyiz. Bu üniversiteyi Çankırı Karatekin Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi izlemektedir. Yakın Doğu Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi ve İstanbul Arel Üniversitesi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi de merkezilik derecesi yüksek olan üniversitelerdir, başka bir deyişle farklı üniversitelerden beslenmektedir. Doktora alınan kurumların merkeziliğinde öne çıkan Ankara Üniversitesi, ODTÜ ve benzeri köklü kurumların bu tabloda yer almaması, alandaki kurumsal yapılanmanın işaretini vermektedir.

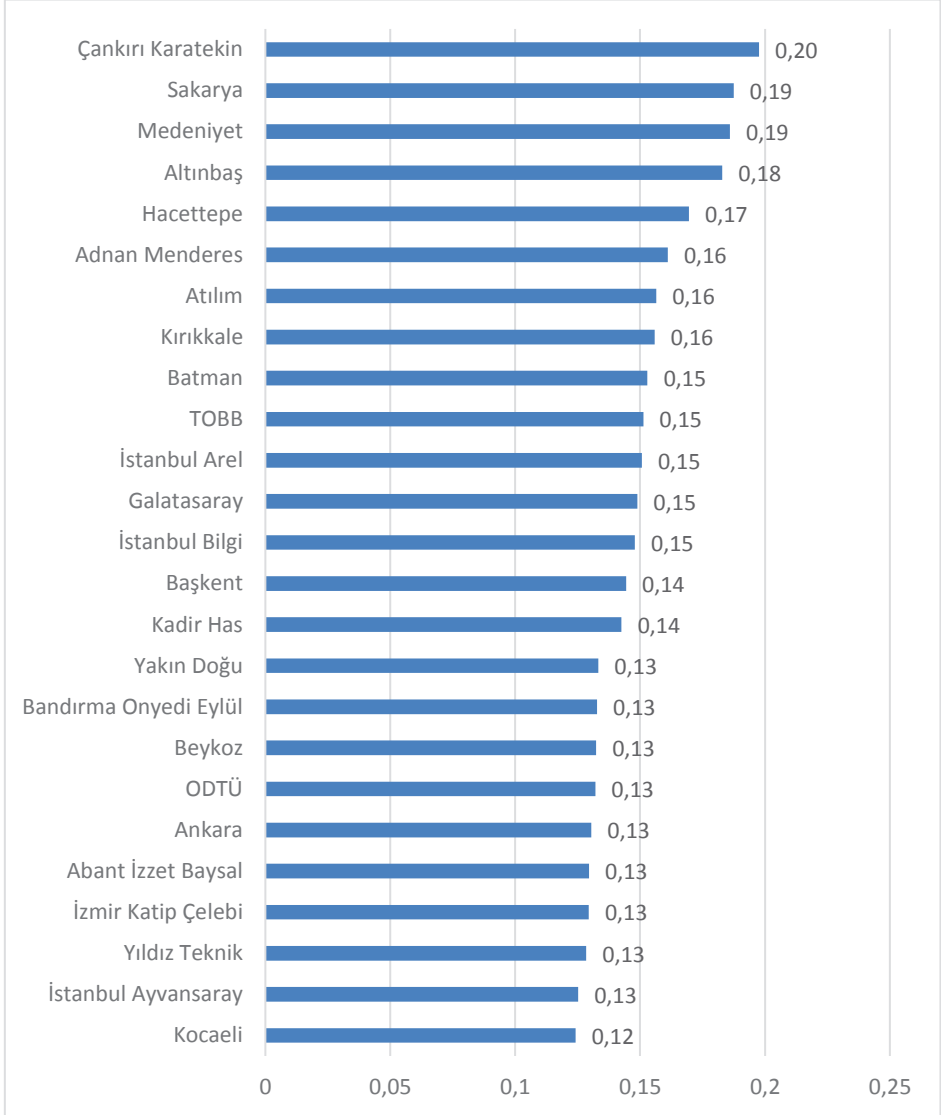
Şekil 14. Akademisyenlerin Doktora Derecelerini Aldıkları Üniversitelerin “Hub” Skorları

Akademisyenlerin doktora derecelerini aldıkları ve çalıştıkları üniversiteleri karşılaştırırken kullanabileceğimiz metriklerden biri de üniversitelerin “hub” skorlarıdır. Bu skorlar, ağıdaki herhangi bir noktanın ne kadar farklı noktalara ulaşılabilmesini sağladığını gösterir. Bizim bağlamımızda, “hub” skoru yüksek olan üniversiteler, doktora mezunlarını farklı üniversitelere yerleştirebilen üniversiteler olarak yorumlanabilir. Bu skor doğal olarak üniversitenin mezun ettiği doktoralı sayısıyla doğrudan ilişkilidir. Yukarıdaki grafikte gösterildiği üzere birinci sırada Ankara Üniversitesi gelmektedir, bu üniversiteyi Marmara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi birbirine yakın skorlarla izlemektedir. ODTÜ, Gazi Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi de bu metrikte ön sıralarda yer alan üniversitelerdir. Bu sıralamanın merkezilik sıralamasından farklı

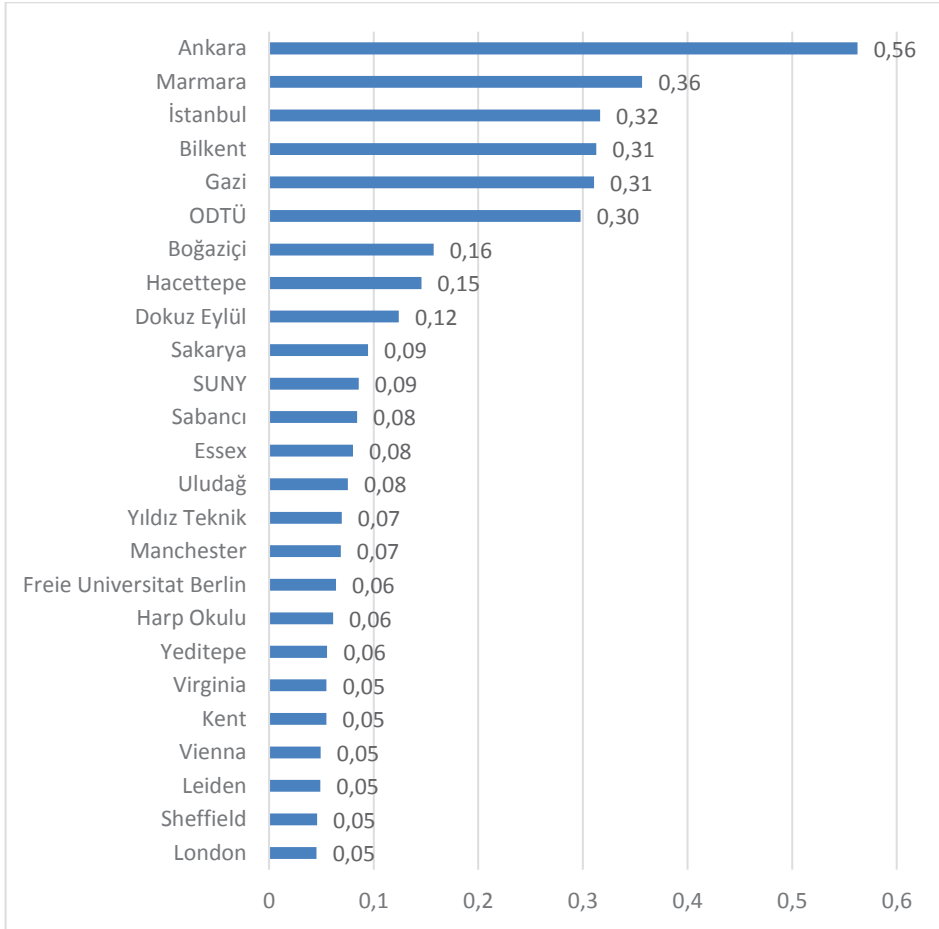
olduğu dikkati çekmektedir, her iki metrik de bir üniversitenin doktora programının niteliği açısından fikir vermekte olsa da, çok daha farklı üniversitelere öğretim üyesi yerleştirmeyi gösteren “hub” skorları daha anlamlı olabilir.

Şekil 15. Üniversitelerin “Otorite” Skorları

Kullanabileceğimiz başka bir metrik de “otorite” skorlarıdır. Otorite skorları, ilk akla gelenin tersine bir üniversitenin ne kadar etkili olduğundan çok, ne kadar farklı kurumlardan beslendiğini göstermektedir. Bu konuda birinci sırada Çankırı Karatekin Üniversitesi gelirken, Sakarya Üniversitesi, Medeniyet Üniversitesi ve Altınbaş Üniversitesi birbirlerine yakın skorlara sahiptir. Genel olarak bu skorların çok farklılaşmadığını da belirtmekte yarar bulunmaktadır.

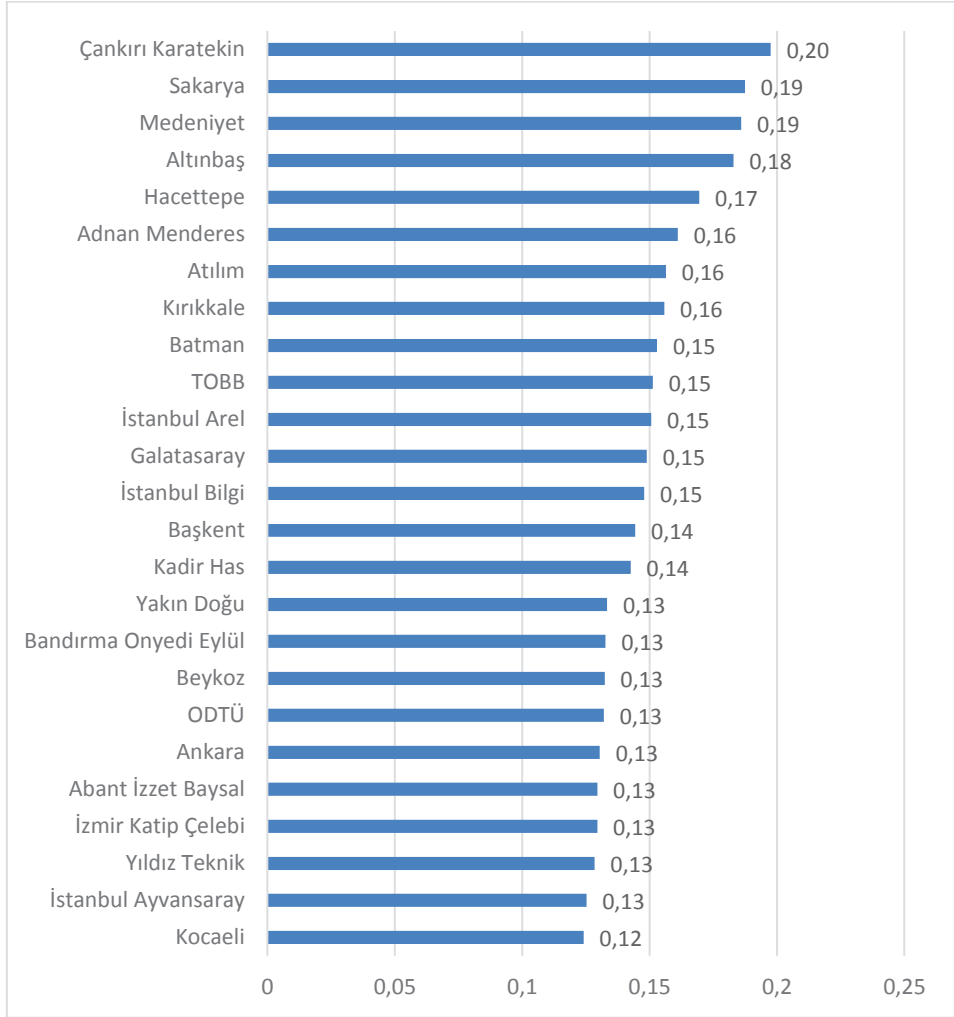
Şekil 16. Akademisyenlerin Doktora Derecelerini Aldıkları Üniversitelerin “Hub” Skorları (2000 Sonrası)

Yukarıdaki grafik üniversitelerin “hub” skorlarını doktorasını 2000 yılı sonrasında almış üniversiteler için göstermektedir. Daha önce gözlemlediğimiz yapısal değişim bu grafikte de sergilenmektedir, yabancı üniversitelerin ağırlığı artmıştır. Birinci

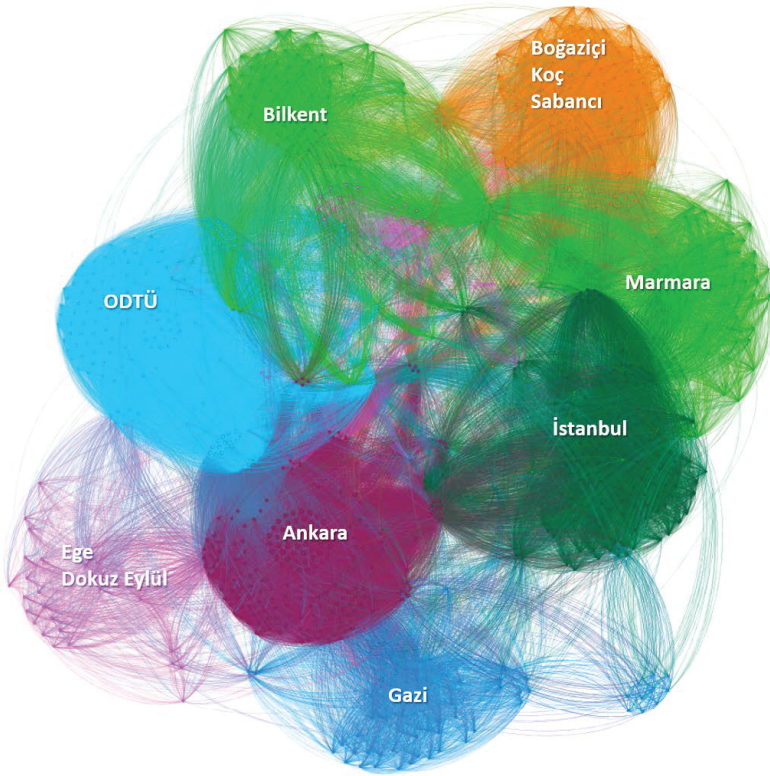
sırada Ankara Üniversitesi gelirken, Marmara Üniversitesi ikinci sıradadır. İstanbul Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve ODTÜ birbirlerine çok yakın skorlarla bu iki üniversiteyi takip etmektedir. Merkezilik derecesi yüksek olan yabancı üniversiteler, örneğin SUNY bu listede geride kalmaktadır, bu da Türkiye’de istihdam edilen SUNY doktoralı akademisyen sayısını görece azlığından kaynaklanmaktadır.

Şekil 17. Akademisyenlerin Çalıştıkları Üniversitelerin “Otorite” Skorları (2000 Sonrası)

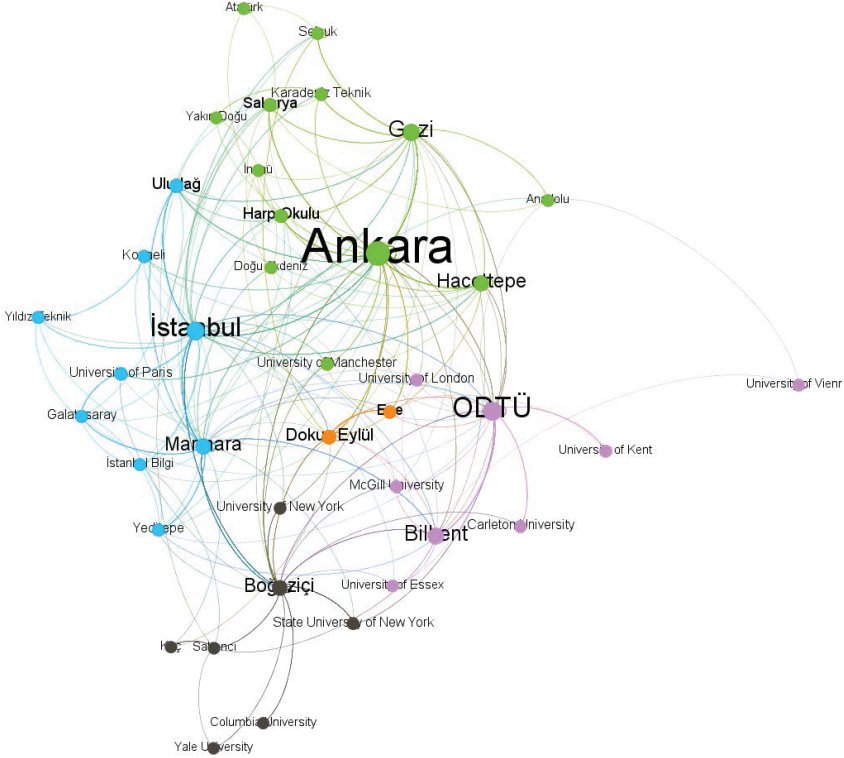
Sadece doktorasını 2000 yılı ve sonrasında tamamlayan akademisyenlere odaklandığımızda üniversitelerin otorite skorlarına göre sıralamalarının fazla farklılaşmadığını görmekteyiz. Birinci sırada Çankırı Karatekin Üniversitesi gelirken, bu üniversiteyi birbirine çok yakın skorlarla Sakarya Üniversitesi, Medeniyet Üniversitesi ve Altınbaş Üniversitesi izlemektedir.

Şekil 18. Akademisyenlerin Ağ Haritası (Lisans ve Doktora)

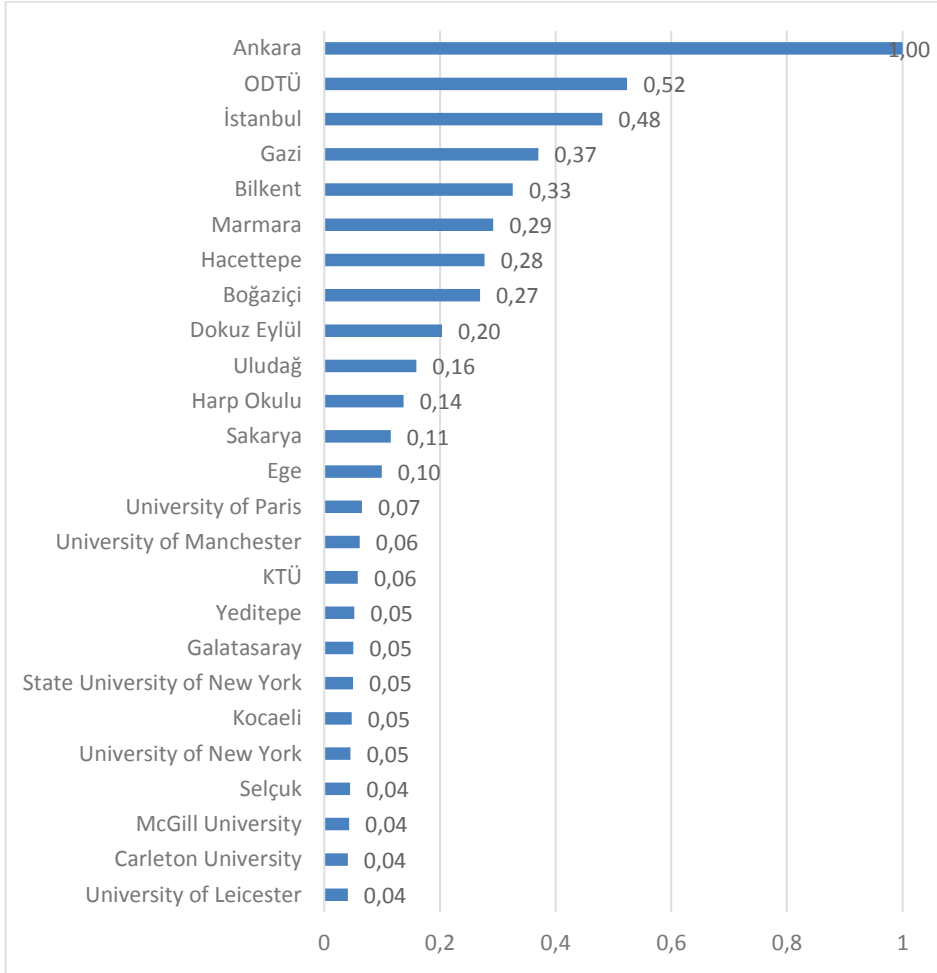
Alandaki akademisyenlerin lisans diplomalarını aldıkları ve doktoralarını tamamladıkları üniversitelerden yola çıkarak çizdiğimiz bireysel ağ haritaları da alandaki kümelenmenin varlığına işaret etmektedir. Yukarıdaki harita kümelenmeleri göstermektedir. Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, ODTÜ, Bilkent Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi tek başlarına birer küme merkezi oluştururken, Boğaziçi Üniversitesi, Koç Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi ortak bir kümede bulunmaktadır, bu da alandaki komşuluklarının varlığını göstermektedir. Bu komşulukların epistemik sonuçlarının olup olmadığı başka verilerin analiz edilmesiyle ortaya çıkabilecektir.

Şekil 19. Üniversitelerin Ağ Haritası (Lisans ve Doktora Mezuniyeti Üzerinden)

Üniversitelerin lisans ve doktora mezunlarının ilişkisellikleri üzerinden üretilen ağ haritası yukarıda yer almaktadır. Görüldüğü üzere Ankara Üniversitesi bu haritada merkezi bir yer almaktadır, bu üniversite Hacettepe Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesi’nden oluşan bir kümenin de merkezini oluşturmaktadır. Haritada görülen ikinci kümenin merkezinde İstanbul Üniversitesi bulunmaktadır, Kocaeli Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi bu kümede yer alan diğer üniversitelerdir. Üçüncü bir kümenin merkezinde ODTÜ bulunurken, Bilkent Üniversitesi ve bir dizi yabancı üniversite de bu kümenin parçasını oluşturmaktadır. Haritada varlığını gözlemlediğimiz son küme Boğaziçi Üniversitesi’dir, Koç Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi ve bir dizi yabancı üniversite de bu kümededir. Son olarak Dokuz Eylül Üniversitesi, ÇOMÜ ve Ege Üniversitesi de aynı kümede yer alan üniversitelerdir. Bu harita Türkiye’de uluslararası ilişkiler ve ilişkili alanlardaki epistemik kümelenmenin ipuçlarını vermekte, “ekol” farklılıkları olarak bilinen farklılıkları akademisyenlerin formasyonları üzerinden de görmek mümkündür.

Şekil 20. Üniversitelerin Merkezilik Dereceleri (Lisans ve Doktora Eğitimleri Üzerinden)

Üniversitelerin lisans ve doktora mezunlarının ilişkisellikleri üzerinden hesaplanan merkezilik derecelerine baktığımızda birinci sırada Ankara Üniversitesi'nin geldiğini görmekteyiz, bunun anlamı lisans veya doktora eğitimlerini Ankara Üniversitesi'nde tamamlayan akademisyenlerin farklı formasyonlara sahip akademisyenlerle bir arada eğitim aldıklarıdır. İkinci sırada ODTÜ, üçüncü sırada da İstanbul Üniversitesi gelmektedir. Gazi Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi ilk beşte yer alırken, Marmara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi birbirine benzer merkezilik derecelerine sahiptir. Bu rakamlar, akademisyenlerin lisans ve doktora formasyonları açısından Ankara Üniversitesi'nin merkezi bir yer aldığını göstermektedir.

Sonuç Yerine

“Bir akademik kurumun değeri nasıl anlaşılabilir?” sorusunu sorarak başladığım bu yazı, toplumlardaki ilişkisellikleri anlamayı dağlayan sosyal ağ analizi yöntemiyle yapılan analizlerle sona ermiş durumda. Akademisyenlerin lisans ve doktora düzeyinde aldıkları eğitim üzerinden yaptığım analizler, Ankara Üniversitesi, ODTÜ, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi’nden oluşan beş üniversitenin bu alanda daha fazla ağırlık taşıdığını göstermiştir. Bu kurumların daha uzun süreli bir tarihe sahip olmaları, dolayısıyla daha fazla mezun vermeleri akademisyen ağı içerisindeki daha ağırlıklı bir yer işgal etmelerini sağlamıştır. Öte yandan, bu niceliksel farkın da bir kapasiteye işaret ettiğini hatırlamakta yarar bulunmaktadır, çok sayıda doktora öğrencisini mezun etmiş olmak kolayca erişilebilecek bir kapasite değildir.

Analizlerin gösterdiği bir başka nokta da, yabancı üniversitelerden doktorasını tamamlamış akademisyen sayısının artmasıyla, yurtdışında kurulu üniversitelerin ağ içerisindeki ağırlığının yüksek olmasıdır. Özellikle SUNY, University of London, McGill University ve New York University gibi kurumlardan mezun olan akademisyenler daha prestijli üniversitelerde istihdam edilmektedir. Bu ağırlık doktorasını 2000 yılından sonra vermiş olan akademisyenlerin ağında da görülmektedir. Akademik ekosistemde yabancı kuruluşların artan ağırlığının epistemolojik ve ontolojik sonuçları başka bir yazının konusu olmaktadır.

Bir başka bakış açısından, istihdam eden üniversitelerin merkeziliğine odaklandığımızda, görece genç ve büyükşehir dışındaki bazı üniversitelerin çok farklı üniversitelerden beslendiğini ve bir tür “otorite” işlevi gördüğü de ortaya çıkmıştır. Medeniyet Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi çok farklı kurumlardan mezun akademisyenleri istihdam etmekte, böylelikle de “fakülte” içerisinde çeşitlilik sağlamaktadır. Bu çeşitliliğin ne gibi sonuçları olacağı zaman içerisinde belli olacaktır. Biraz önce saydığımız “Büyük Beşli” arasından hiçbiri bu çeşitliliği sağlamamaktadır, bunun da sonuçlarına odaklanılmalıdır.

Alandaki akademisyenlerin lisans ve doktora diplomalarını aldıkları kurumlardan yola çıkarak yapılan, akademisyen merkezli analizse bazı ekollerin olduğunu açıkça göstermektedir. Başlıca ekoller Ankara Üniversitesi, ODTÜ, Bilkent Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi kümelenmelerinden oluşmaktadır, bu kümelere Ege Üniversitesi – Dokuz Eylül Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi kümelerini de ekleyebiliriz. Bu haritada Ankara Üniversitesi yine en yüksek merkezilik skoruna sahiptir.

Türkiye’de uluslararası ilişkiler ve ilişkili alanlarda çalışan akademisyenlerin mezun oldukları kurumlar üzerinden yaptığımız sosyal ağ analizi bir başlangıç olarak kabul edilmelidir. Öncelikle kurumların analizinde akademisyenlerin ilişkiselliği üzerinden geliştirilen bir bakış açısı başlı başına bir araştırma alanı oluşturmaktadır, hem niteliksel hem de niceliksel çok sayıda çalışmanın yürütülmesine açıktır. İkinci olarak burada sunduğum analizler betimseldir, yani bir üniversitenin neden daha merkezi bir pozisyona sahip olduğuna dair kanıt sunmaktan uzaktır. Son olarak da merkeziliğin çıktıları konusunda bir fikir vermemektedir, bireylerin merkezilik dereceleri ve aldıkları

atıflar arasındaki ilişki gibi analizler yapılabilirdi, ancak bu ilişkinin korelasyonel olmasının ötesinde açıklayıcılık taşıyabileceğini düşünmediğimden böyle bir analizi çalışma dışında bıraktım. Dolayısıyla bu makalenin, başka çalışmalar, makaleler ve yöntemler ile desteklenmesi ve belki de yanlışlanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Balcı, A., Cicioğlu, F., ve Kalkan, D., “A Study for Scholarly Impacts of International Relations Academics and Departments in Turkey through Google Scholar Data”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 16, Sayı 67, s. 57-75.
- Blondel, V. D., Guillaume, J. L., Lambiotte, R., ve Lefebvre, E., “Fast unfolding of communities in large networks”, *Journal of Statistical Mechanics: Theory and Experiment*, 2008, P10008.
- Bourdieu, P., “The forms of capital (1986)”, *Cultural Theory: An anthology*, Imre Szeman ve Timothy Kaposy (Ed.), Chichester, Malden; MA, Wiley-Blackwell, 2011, s. 81-93.
- Burris, V., “The Academic Caste System: Prestige Hierarchies in PhD Exchange Networks”, *American Sociological Review*, Cilt 69, Sayı 2, 2004, s. 239-264.
- Fowler, J. H., Grofman, B. ve Masuoka, N., “Social networks in political science: hiring and placement of Ph. Ds, 1960-2002”, *PS: Political Science and Politics*, Cilt 40, Sayı 4, 2007, s. 729-739.
- Grofman, B., Feld, S. ve Masuoka, N., “Direct and indirect influence among political science departments”, *UC Irvine: Center for the Study of Democracy*, (<https://escholarship.org/uc/item/5t1223d4>), 2005.
- Hafner-Burton, E. M., Kahler, M. ve Montgomery, A. H., “Network analysis for international relations”, *International Organization*, Cilt 63, Sayı 03, 2009, s. 559-592.
- Jackson, M. O., *Social and Economic Networks*, NJ, Princeton University Press, 2010.
- Katz, D. M., Gubler, J. R., Zelner, J. ve Bommarito, M. J., “Reproduction of Hierarchy-A Social Network Analysis of the American Law Professoriate” *61 J. Legal Educ.*, 2011, s. 76-103.
- Kleinberg, J. M., “Authoritative Sources in a Hyperlinked Environment”, *Journal of the ACM (JACM)*, Cilt 46, Sayı 5, 1999, s. 604-632.
- Long, J. S., Fox, M. F., “Scientific careers: Universalism and particularism”, *Annual Review of Sociology*, Cilt 21, Sayı 1, 1995, s. 45-71.
- Maoz, Z., “How Network Analysis Can Inform the Study of International Relations”, *Conflict Management and Peace Science*, Cilt 29, Sayı 3, 2012, s. 247-56.
- Myers, L. ve Robe, J., “College Rankings: History, Criticism and Reform”, *Center for College Affordability and Productivity*, NJ1, 2009.
- Newman, M. E. J., “Modularity and community structure in networks”, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, Cilt 103, Sayı 23, 2006, s. 8577-8582.
- Peress, M., “Measuring The Research Productivity of Political Science Departments Using Google Scholar”, *PS: Political Science & Politics*, Cilt 52, Sayı 2, 2019, s. 312-317.
- Wasserman, S. ve Faust, K., *Social Network Analysis: Methods and Applications*, 1. Edition, Cambridge; New York, Cambridge University Press, 1994.

MÜLKİYE – SİYASİ ŞUBE GELENEĞİ VE TÜRK DİPLOMATI

Ali Engin OBA*

Büyükelçi Korkmaz HAKTANIR'ın anısına...

Diplomasi araştırmaları çerçevesinde “Türk Diplomatı” başlığı altında yazmakta olduğum ve üzerinde çalıştığım kitap çalışmasının ışığında, bugünkü sunumumu takdim etmek istiyorum ve her şeyden önce bu bildirim, çok değerli arkadaşımız, 1965 Mülkiye mezunu, Dışişleri Bakanlığı’nda parlak bir kariyer yapan, müsteşarlık makamına gelen ve insani vasıfları yüksek olan arkadaşımız Büyükelçi Korkmaz Haktanır’a ithaf etmek istiyorum. Dışişleri Bakanlığı’nda hem kendi dönemimizde hem de sonraki dönemlerde Korkmaz Haktanır gibi değerli arkadaşlarımızın meziyetlerini çok daha iyi takdir edeceğiz ve onu her zaman anacağız. Bence Korkmaz’ın kendi çevresine, arkadaşlarına, değer vermesi Dışişleri Bakanlığımızda pek görülen bir gelişme değildir. Rekabet unsurunun çok yüksek olduğu Bakanlığımızda, insancıl yaklaşımı da beraberinde getiren, mesleki değerleri yüksek bu arkadaşımızı hiçbir zaman unutmayacağız. Eşine, kızına ve oğluna da, bu vesileyle onun hatırasına sadık kalacağımızı belirtmek istiyorum.

Diplomasi, devletler arasındaki ve devletler ile diğer aktörler arası ilişkilerin yönetimidir.¹ Diplomat, diplomasiyi yürüten devlet sorumlusudur ve devletin yürütme erkinin en önemli unsurlarından birini oluşturur. Ülkenin dış politikasının gerçekleştirilmesinden sorumludur.² İkili ve çok taraflı olarak iki alanda değerlendirilen diplomasi, klasik uğraş alanı, görüşmeler yoluyla sorunların çözümünü sağlamaya çalışmak, böylelikle barışın gerçekleştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Küreselleşen dünyada uluslararası ilişkilerde meydana gelen gelişmeler devleti tek başına başa çıkamayacağı siyasi, ekonomik ve kültürel sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Modern diplomasi, bu sorunların çözümünde çok taraflı diplomasiyi kullanmaktadır. Çok taraflı diplomasiyi de diplomatlar yürütmektedir.

Modern diplomasi bugün, kamu diplomasisi adı verilen hedef kitlenin aklına ve kalbine hitap eden yeni bir etkinliği de bünyesine dahil etmiştir.

* Büyükelçi (E) Prof. Dr., Çağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı, enginoba@hotmail.com.

1 R.P. Barston, *Modern Diplomacy*, Routledge, London, 2006, s. 1.

2 Françoise Piotet, Marc Lorient ve David Delfolie, *Splendeurs et Misères du Travail des Diplomates*, Hermann, 2013, Paris, s. 6.

Bugün, diplomasinin ilgi alanlarının çeşitliliği diplomatları da etkilemektedir.³ Artık her şeyi bilen klasik diplomat tipi yanında uzman diplomat tipinin öne çıkmaya başladığı görülmektedir.

Diplomasi ve diplomatlara ilişkin araştırmalar uluslararası ilişkiler teorisinin ihmal edilen bir alanıdır. 1996 yılında Uluslararası Araştırmalar Derneği'nin, Diplomasi Araştırmaları bölümünü oluşturmasıyla bu alan uluslararası ilişkiler disiplininin araştırma konularına eklenmiştir. Gerçekten uluslararası ilişkiler teorisi, diplomasiyi ikinci bir konu olarak ele almıştır. Buna göre diplomasi, uluslararası ilişkilerin protokol yönüyle ilgilenir, alanın, araştırma konusunu savaş gibi yapısal olaylar, kuvvet kullanımı, normların kurumsallaşması ve uluslararası örgütler oluşturur. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde hükümet-dışı örgütlerin ortaya çıkışı, bunların aldıkları kararlara ve ortaya çıkardıkları uluslararası normlara yönelik araştırmalar dikkat çekerken, diplomatlar hükümetlerin aktörü olarak daha az ilgi çekmişlerdir.⁴ Başka bir deyişle, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ilişkiler teorisi daha çok uluslararası alanda hükümet-dışı örgütler üzerinde durmuştur. Ancak, devletlerin ortadan kalkmaması ve diplomatların devletlere bağlı olarak etkinliklerini devam ettirmeleri, diplomasi ve diplomatlarla uluslararası ilişkiler teorisinin ilgilenmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.⁵ Batı'da diplomasiye dair çalışmalar, 2000 yılından itibaren uluslararası ilişkiler sosyolojisi ve antropolojisi alanlarında önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda, İver Neumann uluslararası ilişkiler teorisi ile uğraşanları uygulamalar ile ilgili çalışma yapmaya davet etmiştir. Neumann'ın bu konuda yazdığı eser, diplomasi araştırmalarına etkinlik kazandırmıştır.⁶

Bu şekilde, diplomasi araştırmaları uluslararası ilişkiler disiplininde ele alınan yeni bir konu olmuştur.⁷

Ülkemizde, diplomasi araştırmaları ile ilgili çalışmalar çerçevesinde, Hüner Tuncer'in "Küresel Diplomasi" adlı kitabı dikkat çekicidir.⁸ Bu alanda daha sonra, Temel İskit'in "Diplomasi" başlıklı eseri diplomasi araştırmalarına popülerite kazandırmıştır. Bu eser altıncı baskısını yapmıştır.⁹

3 Diplomasinin yeni ilgi alanları için bkz. Andrew F. Cooper, Jorge Heine, Ramesh Thakur, *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford, 2013, s. V-IX.

4 Christian Lequesne, *Ethnographie du Quai d'Orsay, Les pratiques des diplomates français*, CNRS Editions, Paris, 2017, s. 12.

5 Ali Engin Oba, "Devletin Ayrışmaz Parçası: Diplomasi", *Dönüşen Uluslararası Sistemde Devletlerin Dünyası-Bildirisi Özetleri-15-16 Ekim 2018*, Erdem Denk ve Haldun Yürümez (Ed.), AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 2018, s. 309-312.

6 İver Neumann, *at Home with the Diplomats: Inside an European Foreign Ministry*, Ithaca, Cornell University Press, Cornell, 2012.

7 Oba, *a.g.e.*, s. 312.

8 Hüner Tuncer, *Küresel Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2006.

9 Temel İskit, *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018.

Ülkemiz kamuoyunda, diplomasi ve diplomata ilgi duyulduğunu söylemek mümkündür. Genellikle, halk nezdinde Dışişleri Bakanlığı Hariciye, diplomat da hariciyeci olarak tanımlanmaktadır. Nitekim, bu anlayışla, yeni yayımlanan bir kitap “Tanzimat’tan Günümüze Olaylar ve Kişiler Ekseninde Türk Hariciyesi” başlığını taşımaktadır.¹⁰ Diğer taraftan, Büyükelçi Faik Melek “Hepsi Geldi Geçti, Dışişlerinde 43 Yıl” başlıklı anılarında diplomatu hariciyeci olarak tanımlayarak ülkemiz kamuoyunun bu konudaki eğilimine uymuştur.¹¹

Bu bildiri, Türk diplomatları hakkında yapılan bir araştırmaya dayanmaktadır. Bu amaçla, kıdemli emekli büyükelçilere beş sorudan oluşan bir anket kâğıdı gönderilmiştir.¹² Alınan cevaplar içinde, 1949’da Dışişleri Bakanlığına giren Mülkiye-Siyasi Şube mezunu Büyükelçi İlder Türkmen’in cevapları değerlendirilecektir. Sayın Türkmen aynı zamanda Dışişleri Bakanı olarak da görev yapmıştır.

1. Türk Diploması Geleneği

Osmanlıların diğer devletler ile diplomatik ilişkileri, 1793 senesine kadar tek yönlü olmuştur. Osmanlılar bu tarihe kadar mukim elçilik sistemine geçmemişlerdir. Bu dönemde, ad hoc diplomasi ile yabancı ülkelere geçici elçiler göndermişlerdir. Bunlar, cülus, şehzadelerin doğumu, ölümü, savaş ilanı, barış yapılması gibi olayların bildirilmesiyle görevlidirler.

Osmanlılar 18. yüzyılın ikinci yarısında askeri güçlerini kaybetmeleri üzerine, Avrupa ülkeleri nezdinde daimî ikamet elçileri bulundurmanın gereğini anlamışlardır. İlk ikamet elçimiz 1793 tarihinde Londra’ya gönderilmiştir. Daha sonra bunları, Paris, Viyana ve Prusya’da açılan elçilikler izlemiştir. Ancak, 1821’de bu elçilikler kapatılmış ve yeniden açılmaları 1834’te, Sultan II. Mahmut döneminde olmuştur. Daimî elçilerimiz, Osmanlı Devleti’nin modernleşmesinde önemli rol oynamışlardır.¹³

10 İrşad Sami Yuca ve Hidayet Kara, *Tanzimat’tan Günümüze Olaylar ve Kişiler Ekseninde Türk Hariciyesi*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul, 2019.

11 Faik Melek, *Hepsi Geldi Geçti*, Dışişlerinde 43 Yıl, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994, s. 193-199

12 Sorulan sorular şunlardır: 1. Türk diplomasisini nasıl değerlendiriyorsunuz? 2. Türk diplomatı hakkında görüşünüz nedir? 3. Kendinizi tanıntınız. Kariyerinizi özetleyiniz. 4. Meslek hayatınızda karşılaştığınız ve önemli addettiğiniz olaylar hangileridir. 5. Genç Türk diplomatlarına tavsiyeleriniz nelerdir?

13 Ercüment Kuran, “Türkiye’nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Rolü”, *Türkiye’nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, s. 11.

Batılılaşma sürecindeki Osmanlı diplomatlarının, mücadele ettikleri temel prensipler eşitlik, ülke bütünlüğüne saygı ve mütekabiliyet olmuştur.¹⁴ Bu prensipler, Türkiye Cumhuriyeti diplomasinin de temel ilkelerini teşkil etmişlerdir.

Diğer taraftan, Osmanlılarda girilen diplomasi reformları ile ortaya çıkan Batı ayarındaki Osmanlı diplomatları büyük devletler arasındaki çıkar çatışmalarından yararlanarak uyguladıkları denge politikaları ile Osmanlı Devleti'nin ömrünü uzatmışlardır. Bu ortam içinde, Osmanlı diplomasisi Cumhuriyet Dönemi diplomasisine bir ölçüde zemin hazırlamıştır.¹⁵

Nitekim, ulusal Türk Devleti'nin kurulmasından sonra, Atatürk'ün etkisi ile Türk diplomasisi esas olarak, "Yurtta sulh, cihanda sulh." ilkesini benimsemiştir. Türkiye Cumhuriyeti, 97 yıllık tarihinde bir savaşa sürüklenmemişse bu, yalnız yeterli askeri gücünden değil, aynı zamanda diplomasisinin başarısından da kaynaklanmıştır.¹⁶

Türk diplomasisinin Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki başarısında, 1859 yılında kurulan Mülkiye'nin yetiştirdiği diplomatların da katkıları göz önüne alınmalıdır. Mülkiye geleneği, Türk diplomasisini etkilemiş ve Cumhuriyet döneminde de diplomasinin başarılı olmasında olumlu rol oynamıştır.

2. Mülkiye ve Diplomat Eğitimi

1961 yılında Galatasaray Lisesi'ni bitirip bu güzel kurumda eğitime başladıktan sonra iki sene hukuk ağırlıklı ama bütüncül bir eğitim gördüm. Bu eğitim, coğrafya, siyasi tarih ve ekonomi, sosyoloji ile hukukun tüm dallarını içeriyordu. Son iki sene de Diploması ve Dış Münasebetler Şubesi adı altında eğitim görmemiz, kimliğimize ve diplomat olarak şekillenmemize nasıl bir etki yapmıştır sorusunu, bugün 160. kuruluş yıldönümümüzde değerlendirmemiz gerekebilir. Her şeyden önce biz, Galatasaray'dan kalabalık bir grup olarak Mülkiye'ye geldik. Aynı şekilde Korkmaz Haktanır gibi Robert Koleji'nden, Ankara Koleji'nden, Saint-Joseph, Saint Benoît, Alman ve Avusturya liselerinden gelenlerin de amacı, diplomat olmaktı. Hepimizin amacı, Dışişleri Bakanlığı sınavına hazırlanmak ve bunun için burada iyi bir eğitim alarak sınavı kazanmaktı.

Burada aldığımız eğitime bir göz attığımızda iki unsuru dikkatinize sunmak istiyorum. Bugün diplomatik araştırmalarla ilgili yayımlanan eserlerde başlıca husus, bir diplomatın en iyi şekilde tarih bilgisine sahip olmasıdır. Biraz önce hocamız Ahmet Şükrü Esmer'i Büyükelçi Bilal Şimşir'in sunumu ile andık. Biz hem birinci sınıfta hocamız Fahir Armaoğlu'ndan gayet köklü ve zor bir siyasi tarih eğitimi gördük. Üçüncü ve dördüncü sınıflarda, Ahmet Şükrü Esmer hocamızdan siyasi tarihin daha ince

14 Halil İnalçık, "Türk Diploması Tarihinin Sorunları", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Editör İsmail Soysal, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. XV.

15 Süleyman Demirel, "Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel'in Açılış Konuşması", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Editör İsmail Soysal, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. XXIII

16 Süleyman Demirel, a.g.e., s. XXIV.

noktalarını içeren, genel tarih ve Osmanlı diplomasi tarihi ile ilgili çok iyi bir eğitim aldık. Ayrıca, dördüncü sınıfta Prof. Dr. Halil İncik'ın verdiği Atatürk İlke ve İnkılapları dersi de bu çerçevede zikredilmelidir. Büyük bir tarihçi olan İncik'ın derslerine devamlı girdim. Bu derste tanınmış bir tarihçiden Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi hakkında çok değerli sunumlar ve değerlendirmeler izledim. Bu eğitimler bizim, bir diplomatın en önemli vasfı olan tarih bilincine sahip olmamız konusunda şekillenmemizi sağladı.

Osmanlı Devleti'nde siyasi tarih eğitimi Mülkiye'de başlamıştır. Siyasi Şube'de gördüğümüz tarih eğitimi geleneğinin ne kadar sağlam olduğunu ve diplomatın tarih bilinci vasfının oluşmasına ne kadar büyük bir katkıda bulunduğunu belirtmek isterim. Bunun yanında, seçkin bir kimliğe sahip olan diplomatın yetişmesinde üniversitede gördüğümüz yabancı dil bilgilerini de hatırlatmak isterim. Biz hepimiz Galatasaray ve diğer yabancı okullardan gelmemize rağmen burada çok sağlam bir Fransızca eğitimi verildiğini gördük. Ben İngilizce derslerine de giriyordum ki bu dersleri Ankara Koleji'nden gelen İngiliz hocalar veriyordu.

Fransızca derslerinde hocamız Ziya İshan verdiği eğitimde, *Le Monde* gazetesinin baş makalelerinin çevirilerini yaparak bizleri Dışişleri Bakanlığı sınavına hazırlıyordu. Daha sonra, son iki sene Fransız hocaların katkılarıyla dil eğitimi devam etti. Bu dönemde, Vedat Örs'ün Fransızca ve İngilizce derslerini zevkle izlediğimi ve yeni şeyler öğrendiğimi hatırlıyorum. Dördüncü sınıfta Diplomatik Yazışma dersimiz de vardı. Burada bize ders veren büyükelçilerin bakanlıkla ilgili anlattıkları bizi etkiledi. Dördüncü sınıfta Aktüel Meseleler diye bir dersimiz vardı. Bu derse, Dışişleri Genel Sekreteri Büyükelçi Haluk Bayülken geliyordu. Ancak çeşitli toplantıları nedeniyle kendisi bu derse zaman zaman gelemediğinden, Fahir Armaoğlu hocamız bu derse giriyordu. Dersin sınavına Bayülken gelmişti ve bu sınavdan 10 aldığımı gayet iyi hatırlıyorum. Böylelikle şubemizin Dışişleri Bakanlığı'yla ilişkileri ve Bakanlık sınavına hazırlanmaya yönelik dil eğitimi, yabancı dil bilgilerimizi daha da etkinleştiriyordu.

Ayrıca, kamu hukuku dersine gelen Prof. Yavuz Abadan'ın eski Yunan'a atıfta bulunduğu sırada ölçü kavramının insan hayatı için önemini birçok kez tekrarladığını ve bundan etkilendiğimi hatırlıyorum.

Böylelikle, iki sene içinde okutulan anayasa hukuku, idare hukuku, kamu hukuku, devletler umumi hukuku, medeni hukukun her konusu, eşya ve miras hukuku, daha sonra üçüncü sınıfta okutulan devletler özel hukuku gibi hukuk dersleri sayesinde, bizde, hukuk nosyonunun yerleşmesi sağlandı.

Biraz önce söylediğim gibi, hukuk devletine olan bağlılığımız doğrultusunda biz bu kurumda bir devlet hizmetkârı niteliğini kazanmamız için yetiştirildik.

Aldığımız eğitim çerçevesinde, Sayın İlhan Unat'ın, Harold Nicolson'in "Diplomacy" adlı eserinden yararlanarak diplomasi ve gelişmesi konusunda bize verdiği dersi de hatırlıyorum.¹⁷

17 Harold Nicolson, *Diplomacy*, Oxford University Press, Londra, 1963.

Siyasi Şube üçüncü sınıfta Milletlerarası Münasebetler dersini okutan Prof. Dr. Suat Bilge derslere takım elbise ve kravat ile gelmemizi isterdi. Buna uymayan bir arkadaşımızı dersten çıkarmıştır. Prof. Bilge bize aslında, diplomat için giyim kuşamın önemini belirterek, Dışişleri Bakanlığındaki yaşama da hazırlık yapıyordu.

Doç. Dr. Mehmet Gönübol ve Dr. Cem Sar'ın uluslararası örgütler ile ilgili derste kitap sunumları yaptırdıklarını ve bu çerçevede "Nükleer Strateji" başlıklı bir Fransızca kitabı sınıfa sunduğumu hatırlıyorum.

Doç. Dr. İlhan Unat ve Dr. Gündüz Ökçün ile birlikte Devletler Özel Hukuku dersinde yeni vatandaşlık kanunumuz ile ilgili verdiği yararlı dersi zevkle dinlemiştim.

Diğer taraftan, Doç. Dr. Şerif Mardin'in Siyasi Fikirler dersini ilgi ile izleyenlerdendim. Bu derste, Voltaire ile ilgili bir sunum yapmıştım.

Aynı zevki Nermin Abadan'ın Kamuoyu konulu dersinden de alıyordum.

Birinci ve ikinci sınıflarda aldığımız hukuk eğitiminin bugün uluslararası ilişkiler bölümlerinde mevcut olmamasını ben çok yanlış buluyorum. Ben de Çağ Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler bölümü başkanım ve verilen dersleri takip ediyorum. Aldığımız hukuk eğitimi, bizi hukuka saygılı ve her zaman hukukun üstünlüğünü kabul eden bir zihniyetle yetiştirmemizde ve devletin hukuk devleti niteliğine katkıda bulunan bir bürokrat haline gelmemizde etkili oldu.

Ben bu sunumuma hazırlık yapmak için personel işlerinde çalışmış büyükelçilerle temas ettim. Genellikle görüştüğüm kişiler Mülkiye eğitimli diplomatın, diğer eğitim müesseslerinden gelen diplomattan farklı olduğunu vurgulamaktan çekinmediler. Bu farklılığı yapan nedir diye sorarsak; bunu Siyasi Şube geleneğinin yarattığını ileri sürebiliriz. En önemli hususun devlete hizmetkar olma eğitimi sayesinde, devlete bağlı ve devletin yücelmesi için çalışacak, sadece bu amaca yönelecek bürokrat kimliğini yaratmak olduğunu söyleyebiliriz. Burada elde ettiğimiz bu eğitim sayesinde biz, Dışişleri Bakanlığı'nda çalıştığımızda hiçbir zaman zorluklardan rahatsız olmadık. Zaman mefhumunu nazara dikkate almadık. Çalıştığımız kurumun ve devletin mükemmelleşmesine, sorunlarının çözümlenmesine katkıda bulunacak insanlar olarak mutluluk duyduk. Zorlukların üstesinden bu şekilde kolayca geldik. Bu ortam içinde Siyasi Şube geleneğiyle biz çok iyi bir Türk diplomatı olduk. Genel olarak bu konularda hem sorduğum sorulara aldığım cevaplar hem de yabancı kaynaklara baktığımda, Türk diplomatının çok olumlu bir imaj sahibi olduğunu ve bu imajın oluşmasının Mülkiye'nin katkısıyla olduğu söyleyebilirim.

Bakanlığımızın her kademesinin katkısıyla biz Türk diplomatı kimliğini oluşturduk. Diğer bir deyişle, Siyasi Şube altyapısı ve Dışişleri Bakanlığı'nın kurumsal yapısıyla şekillendik ve tarih bilincine sahip, milliyetçi ve devlet için her şeyi yapan Türk bürokrati ve diplomatı olduk. Bu çerçevede parlak bir diplomat olan İlder Türkmen'in "Türk diplomasisini nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusuna verdiği cevabı ve Türk diplomatı hakkında görüşüne çok kısa değineceğim.

- Türk diplomasisini nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Türk diplomasisi öteden beri son derece çalkantılı bir coğrafi bölge ve inişli çıkışlı siyasi ortam içinde istikrarını ve dengesini korumayı başarmıştır. Bunda Osmanlı diplomasisi geleneğinin olduğu kadar Atatürk dönemi pragmatizminin rolü büyüktür. Bunun yanı sıra unutulmaması gereken nokta iyi bir diplomasinin siyasetçiler ve diplomatlar arasında verimli bir iş birliği ile yürütülebileceğidir. Bu da uzun süre Türk diplomasisinin özelliği olmuştur.
- Türk diplomatı hakkında görüşünüz nedir?
- Her ne kadar diplomatik gelenek ve yetişme tarzı önemliyse de bir hariciye memurunu diplomat yapan en önemli unsur şahsi yetenek ve meziyetlerdir. Türk Hariciyesi tarihine baktığımızda her dönemde bu özellikleri taşıyan çok önemli diplomatlar, İngilizce tabirle *diplomatist*'ler olarak nitelendirilebileceğimiz üstatlar olduğunu görürüz. Bu anlamda birçok Türk diplomatı kendi başarılarına ekol olmayı başarmışlardır.

Sonuç ve Değerlendirme

Mülkiye Siyasi Şube geleneği, Türk diplomatının eğitimi, bilinçlenmesi ve devletinin hizmetkarı haline gelmesi bakımlarından önemli rol oynamıştır. Özellikle, Türk üniversitelerinin sayısının sınırlı olduğu, uluslararası ilişkiler eğitiminin yaygınlaşmadığı dönemde, Mülkiye, diplomat olmak isteyen gençlerin vazgeçemediği bir kurumdu. Mülkiye bu ayrıcalığını, ciddi bir sınavla yetenekli öğrencileri bünyesine çekerek ve sağladığı iyi eğitimle gerçekleştiriyordu. Diplomat olmak isteyen gençleri yetiştiren ve devlet hizmetine girmelerini teşvik eden Mülkiye, oluşturduğu ekol ile Türk Devletinin modernleşmesine, gelişmesine destek vermiştir. Devletin kuruluş felsefesine uygun, Atatürk ilkelerine saygılı, devletin uyguladığı barış politikasına katkı sağlayan kuşaklar yetiştirerek, Türk Devletinin dış politikasının gerçekçilik ilkesi çerçevesinde oluşmasını sağlamıştır.

Mülkiyeliler Lozan Barış Konferansı'ndan başlayarak, Cumhuriyet'in dış politika sorunlarının çözümünde etkin bir rol oynamıştır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne, Hatay'ın anavataana katılmasına, Soğuk Savaş döneminde topraklarımızın bütünlüğünün korunmasına ve Türkiye'nin güvenlik ve refahının gerçekleşmesine, 97 yıllık Cumhuriyetimizin, barış içinde yaşamasına katkıda bulunmuşlardır.

Türkiye'nin dış politikasının uygulanmasında Mülkiye kökenli Türk diplomatları bu inançla Türk Devletine hizmet etmektedirler.

Kaynakça

- Barston, R.P., *Modern Diplomacy*, London, Routledge, 2006.
- Demirel, Süleyman, "Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel'in Açılış Konuşması", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Editör İsmail Soysal, Ankara, TTK Basımevi, 1999.
- Cooper, Andrew F., Jorge Heine, Ramesh Thakur, *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford, 2013.
- İnalçık, Halil, "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Editör İsmail Soysal, Ankara, TTK Basımevi, 1999.
- İskit, Temel, *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Kuran, Ercüment, "Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Rolü", *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Lequesne, Christian, *Ethnographie du Quai d'Orsay, Les pratiques des diplomates français*, Paris, CNRS Editions, 2017.
- Melek, Faik, *Hepsi Geldi Geçti*, Dışişlerinde 43 Yıl, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1994.
- Neumann, İver, *at Home with the Diplomats: Inside an European Foreign Ministry*, Cornell, Ithaca, Cornell University Press, 2012.
- Nicolson, Harold, *Diplomacy*, Londra, Oxford University Press, 1963.
- Oba, Ali Engin, "Devletin Ayrışmaz Parçası: Diplomasi", *Dönüşen Uluslararası Sistemde Devletlerin Dünyası-Bildiri Özetleri-15-16 Ekim 2018*, Erdem Denk ve Haldun Yürümez(ed.), Ankara, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 2018.
- Piotet, Françoise, Loriol, Marc ve Delfolie, David, *Splendeurs et Misères du Travail des Diplomates*, Paris, Hermann, 2013.
- Tuncer, Hüner, *Küresel Diplomasi*, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2006.
- Yuca, İrşad Sami, Kara, Hidayet, *Tanzimat'tan Günümüze Olaylar ve Kişiler Ekseninde Türk Hariciyesi*, İstanbul, Kitabevi Yayınevi, 2019.

MÜLKİYE’NİN SOSYOLOJİK DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİNE KATKILARI: BEDİİ NURİ ÖRNEĞİ

Zübeyde DEMİRCİOĞLU*

Türkiye’de sosyolojinin tarihi genellikle Ziya Gökalp’in Dârülfünunda sosyoloji dersi vermeye başladığı 1914 yılına dayandırılır. Oysa sosyoloji ile temasın daha eskiye gittiği muhakkaktır. Dağılmakta olan İmparatorluk’ta kurtuluş reçetesi olarak görülen sosyoloji pek çok Osmanlı aydınının ilgi duyduğu bir alan olmuştur. Bu anlamda sosyoloji bir disiplin olarak kurumsallaşmadan önce özellikle dergi ve gazetelerde sosyolojik içerikli denilebilecek yayınlara rastlamak mümkündür. Bunlardan biri, 1908 yılının sonunda “siyasetten uzak” ve “bilimsel” bir yayın olma hedefiyle yola çıkan Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuasıdır. Sosyal bilimler alanında ilk ciddi yayın kabul edilen dergi¹ sosyal bilimlere ve özellikle de sosyolojiye ciddi katkılar sunmuştur. Literatürde derginin sosyolojik düşünceye katkıları üzerine çalışmalar² yapılmış olmakla birlikte derginin daimi yazar kadrosunda bulunan Bedii Nuri’nin sosyolojiye katkılarının yeterince değinilmediği söylenebilir.³ Mülkiye Mektebi mezunu olan Bedii Nuri’nin sosyoloji ilgisi, kişisel serüveninin bu ayrıntısıyla doğrudan ilişkilidir. Bu anlamda bu çalışmada, bir Mülkiyeli olarak Bedii Nuri’yi sosyolojiye yaklaştıran süreçle birlikte Bedii Nuri’nin sosyolojiye katkıları ele alınacaktır.

Bilindiği gibi Osmanlı Devletinin son dönemlerinde Batı’da eğitim görmüş ya da Tıbbiye ve Mülkiye gibi batılı tarzda eğitim veren okullarda yetişmiş bir aydın tipi ortaya çıkmıştır. Bu eğitim kurumları Batılı düşünme şekillerinin ülkeye nüfuz etmesini sağlayan yolları açmıştır. Özellikle Mülkiye, hem kuruluş amacı hem de verilen eğitimin etkisiyle mensuplarına, Tıbbiyeden daha incelikli ve derinlikli bir sosyal ve siyasal anlayış kazandırmıştır.⁴ Düşünsel alanın öne çıkan bir belirleyicisi olarak Mülkiye Mektebi 1859’dan beri faaliyette olmakla birlikte II. Abdülhamit’in tahta çıkmasıyla daha da önem kazanmıştır.⁵ Özellikle Meşrutiyet döneminde Mülkiyelilerin idari

* Araştırma Görevlisi Doktor, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, zubeyde.demircioglu@medeniyet.edu.tr.

1 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ülken Yayınları, 3. bs., 1992, s. 161; Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Türklerde İctimaiyat Tarihçesi”, *İş*, C.1, S.3-4, s. 168.

2 Ümit Akca, *Sosyolojinin Türkiye’ye Girişi: Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası*, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2013.

3 Bedii Nuri’nin sosyolojisine ilişkin en kapsamlı çalışma için bkz. Yılmaz Soyyer, *Türk Sosyolojisinin Başlangıcında Bedi Nuri: 1872-1913*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 1996.

4 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 15. bs., 2008, s.171.

5 Mardin, *Jön Türklerin...*, s. 50.

görevleri tüm sosyal olaylara müdahil olacak şekilde gelişmiş⁶ ayrıca Mülkiyeliler sosyal bilimlerin gelişimine de ciddi katkılar sağlamıştır.

1. Biyografi: Bedii Nuri (1872-1913)

Kaynaklarda ayrıntılı bir yaşam öyküsü bulunmayan Bedii Nuri'ye ilişkin en geniş kapsamlı anlatım Çankaya'nın *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*⁷ kitabında yer almaktadır. Bedii Nuri, Trablusgarp İstinaf Ceza Dairesi Reisi Mehmet Hilal Efendi ile Fâtıma bin Abdürrahman Hanîfi Hanım'ın oğlu, Mülkiye 1900 yılı mezunlarından Dârülmuallimin-i Aliye müdürlüğü ile Suriye ve Irak Maârif vezirliklerinde bulunmuş dönemin önde gelen eğitimcilerinden Sâti Bey'in ağabeyidir. 1872'de İstanbul'da doğan Bedii Nuri, Trablusgarp'ta İslam Hukuku ve Arapça öğreniminden sonra yine Trablusgarp'ta orta öğretimi, Mülkiye'de lise öğrenimini tamamlamıştır. 1896'da Mülkiye'nin yüksek kısmından mezun olmasının ardından Ziraat Bankası Muhasebe Kaleminde ilk kamu görevine başlamıştır. Sırasıyla Halep vilayetinde memuriyet ve öğretmenlik yaptıktan sonra kaymakamlığa terfi etmiştir. Çeşitli merkezlerde yürüttüğü kaymakamlık görevlerinin ardından İstanbul'a dönen Bedii Nuri belediyede hizmet vermeye devam etmiş, Meşrutiyetin ilanından sonra yine çeşitli merkezlerde kamu idareciliği yapmaya devam etmiş 1913'te Basra vilayetinde bir eşkıya tarafından öldürülmüştür.⁸ Bedii Nuri'nin anadili olan Arapçadan başka Fransızca ve Rumcaya vâkıf olduğu Farsçaya ise aşına olduğu belirtilmektedir.⁹ Dönemin entelektüel dili olan Fransızcaya hakimiyeti Bedii Nuri'nin Fransa'da gelişen sosyolojik düşüncüyü takip etmesine olanak tanımıştır. Böylelikle Bedii Nuri, dönemin öne çıkan disiplinlerinden biri olan sosyoloji ile mesleği olan kamu idareciliğini birleştirme imkanına sahip olmuştur.

2. Eserleri

Kısa yaşam öyküsünde de görüldüğü gibi Bedii Nuri'yi öncelikle bir kamu idarecisi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda bir Meşrutiyet aydını olarak da değerlendirilebilecek Bedii Nuri'nin 1908 öncesi herhangi bir yayın organında yazısına rastlanmamakla birlikte bu tarihten sonra çeşitli dergilerde yayımlanmış yüz otuz yakın makalesi bulunmaktadır. Bu makaleler *Envâr-ı Ulûm*, *Şûrâ-yı Ümmet*, *Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası*, *Mülkiye Mecmuası*, *Resimli Kitap*, *Şehbâl*, *Servet-i Fünûn*, *Donanma Mecmuası*, *İlm-i Hukuk ve Kavânîn Mecmuası*, *Neyyir-i Hakikat*

6 Soyzer, *Türk Sosyolojinin Başlangıcında...*, s. 210-212.

7 Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969, s. 641.

8 Ölümüne ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Muammer Hüseyin Manav, *Bedii Nuri Bey'in Hayatı, Görüşleri ve Şahsiyeti* (1872-1913), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013.

9 Çankaya, *Mülkiye Tarihi...*, s. 641.

dergilerinde yayımlanmıştır.¹⁰ Bedii Nuri farklı dergilerde çok çeşitli konularda makaleler kaleme almıştır. Kardeşi Sâti Bey tarafından yayımlanan¹¹ *Envâr-ı Ulum* dergisinde tarih ve medeniyetler, *Şûrâ-yı Ümmet* dergisinde belediye ve belediye teşkilatları, Mülkiye Mecmuasında daha çok idari teşkilatlanma ve yönetim üzerine makaleleri bulunmaktayken, *Servet-i Fünûn*'daki yazıları daha ziyade edebi metinlerdir. *Şehbal* dergisinde “Tefekkür ve Tettebbû” başlıklı bölümde yayımlanan makaleleri hukuktan, iktisada, idareye, maliyeye, ve bayındırlık işlerine uzanan çok yönlü metinlerdir. Derginin bu bölümünde yazılan yazıların yüzde seksen gibi büyük kısmı “Edirne mektupçusu ve genç mütefekkir” olarak tanıtılan Bedii Nuri tarafından yazılmıştır.¹² Bedii Nuri'nin bu dergideki toplumsal meselelere değinen yazıları ise “Musâhabe-i İctimâiyye” başlıklı sütunda yer almıştır. Bedii Nuri'nin makalelerinin yanı sıra iki de kitabından söz edilmektedir. Bunlar *Hâkk-ı İntihâb* ve *İlm-i Hikmet-i İctimâiyye*'dir. Ancak ikinci kitabın varlığı tartışmalıdır.¹³

Bu çalışmanın temel tezini ortaya koyan metinler ise Bedii Nuri'nin *Ulûm-ı İktisâdiyye* ve *İctimâiyye Mecmuasında* yayımlanan metinleridir. Bedii Nuri bu dergide sistemli şekilde sosyolojinin akademik bir disiplin olarak kurulmasına katkı sağlayacak bir dizi makale yayımlamıştır.

3. Mülkiyeli Olmak ve Bedii Nuri'nin Mülkiyeli Kimliği

Bir Mülkiye mezunu olarak Mülkiyenin kuruluş amacına uygun biçimde çeşitli devlet kademelerinde idareci olarak görev yapan Bedii Nuri için Mülkiyeli olmak kimliğinin önemli bir parçası gibi görünmektedir. Bu anlamda Mülkiyeli kimliğinin oluşmasında önemli katkıları olan¹⁴ ve Bedii Nuri'nin aktif üyelerinden biri olduğu *Mezunîn-i Mülkiyye İttihad ve Teâvün Cemiyeti*'ne (Mülkiye Mektebi Mezunları Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği) değinmek yerinde olacaktır. II. Meşrutiyetin ilanının hemen ardından sivil toplumda yaşanan hareketliliğin de bir sonucu olarak Ağustos 1908'de kurulan Derneğin kuruluş amacı, “mezunların birbirini tanımasını sağlamak ve aralarında bir ortaklık bağı oluşturmak, fikir alışverişine ve ülke menfaatine hizmet edecek bir dergi çıkarmak, yardıma ihtiyaç duyan Mülkiyelilere maddi ve manevi destek sağlamak, Mülkiye mezunlarının hukuki haklarının korunması ve Mekteb-i Mülkiye'nin

10 Manav, *Bedii Nuri Bey...*, s. 20.

11 Ş. Tufan Buzpınar, Sâti el-Husri, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sati-el-husri>, 03.02.2020.

12 Selim Ahmetoğlu, *İttihatçı Aktüaliteden Külesel Popülariteye: Şehbal Mecmuası*, İstanbul, Libra Kitap, 2010, s. 37-38.

13 Arşivlerde kitabına rastlanmamakla birlikte, Bedii Nuri, *Şûrâ-yı Ümmet*'in 206. Sayısında yer alan “Mesâil-i İctimâiyye ve İktisadiyye, Cemiyetlerin Sûret-i Tevhidi Hakkında Nazariye” başlıklı metninde bu kitaptan söz etmektedir. Bkz. Manav, *Bedii Nuri Bey...*, s. 39.

14 Mehmet Beşikçi, “Meslek Dayanışması mı, vatan kurtarıcılığı mı?: II. Meşrutiyet Döneminde Bir Memur Örgütlenmesi Olarak Mülkiye Mezunları Cemiyeti, 1908-1916”, *Toplum ve Bilim*, S. 119, 2010, s. 164.

durumunun iyileştirilmesi için çalışmak” olarak özetlenebilir. Bununla birlikte Mülkiyeli memurlar zaman zaman derneğin faaliyet alanını “vatan hizmeti” veya “vatani kurtarmak” gibi çok daha büyük bir çerçeve içine yerleştirmişlerdir.¹⁵

Dernek, dönemin diğer pek çok derneği gibi ve kuruluş amacına paralel olarak, 1909-1911 yılları arasında kamu yönetimi alanında fikir alışverişinde bulunmak amacıyla, sadece üyelerinin yazabildiği “Mülkiye” isimli bir dergi yayımlamıştır. Dergiye sadece Mülkiyelilerin yazabiliyor olması, derginin “Mülkiye mezunlarının memlekette önemli bir ilerleme unsuru olduğunu göstermek ve Mektebin değerini ortaya çıkarmak” olarak tanımlanan amacına uygun görünmektedir.¹⁶ Ayrıca Dergi, II. Meşrutiyet döneminin ruhuna uygun biçimde yönetim anlayışında yeni bir düzen arayışında olmuştur. Bu anlamda dergide üzerinde en çok durulan kavramlar “ıslahat”, “tensikat”, “terakki” ve “inkılâp”tır. Reform yazılarını genel anlamda taşra yönetimi, memurluk sistemi ve kırtasiyecilik başlıklarında toplamak mümkündür.¹⁷

Dergi, memurların görevlerini tartıştıkları, farklı vilayetler hakkında fikir alışverişinde buldukları ve idari sistemde gerekli değişikliklerin tartışıldığı bir mecra olmuştur. Ancak dergiyi önemli kılan, derginin içeriğindeki tartışmalardan ziyade kendini hizmete ve verimli çalışmaya adanmış profesyonel memuriyetin gelişiminde sunduğu katkıdır.¹⁸ Dergide yayımlanan yazılar dikkate alındığında bir sürekli yazar kadrosundan söz etmek mümkündür. Bu isimlerin aynı zamanda derneğin politikalarının şekillenmesinde de etkili olan aktif üyeler olduğu söylenebilir. Bedii Nuri bu üyelerden biridir, hatta Findley’in ifadesiyle derginin “en derin kavrayışlı” yazarıdır.¹⁹

Bedii Nuri’nin bu dergideki yazıları incelendiğinde genellikle yerel idare teşkilatının yapısal sorunları üzerinde durarak çözümler önermeye çalıştığı görülebilir.²⁰ Bunlar arasında bürokrasinin hantal yapısını eleştirdiği yazılar ile bu hantallığın aşılması ve problemlerin daha hızlı çözülmesi için yerel yönetimlere daha fazla yetki verilmesini önerdiği yazılar öne çıkmaktadır. Bedii Nuri, bürokrasinin verimliliğini arttırmak üzere öneriler sunan ilk isimlerden biridir.²¹ Diğer bir ifadeyle Bedii Nuri, devlet

15 Beşikçi, *Meslek Dayanışması...*, s. 169-171.

16 Nuray E. Keskin, “Türkiye’de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870-1910”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 41, S. 2, 2008, s. 12.

17 Nuray E. Keskin, “II. Meşrutiyet’te Yeni Düzen Arayışı: Mülkiye Mecmuası Üzerine Bir İnceleme (1909-1911)”, *18. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Kamu Yönetiminde Reform*, TODAİE, Ankara, 2009, s.225-228.

18 Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çev. Gül Çağalı Güven, yay. Haz. Ayşen Anadol, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 268.

19 Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye...*, s.264.

20 Bedii Nuri’nin Mülkiye dergisinde yazdığı tüm makalelerin listesi için bkz. Mustafa Enes Aktürkoglu, *Mülkiye Mecmuasında (1909-1911) Tarihi, İdari ve Sosyal Tartışmalar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi, İstanbul, 2018.

21 Beşikçi, *Meslek Dayanışması...*, s. 171.

memurluğunun “yeni bir profesyonellik” anlayışı doğrultusunda gelişmesi için çaba harcayan isimlerden biridir.²²

Bedii Nuri bu yeni profesyonellik anlayışıyla ülkeyi yönetecek Mülkiyelilere düşen “büyük” görevleri Mülkiye Mecmuasında yayımlanan “Vazifelerimiz” başlıklı yazısında özetlemiştir: meşruti idarenin ilanı ile halkın zihninde meydana gelen yanlış anlayışların giderilerek, meşrutiyetin faydalarından bahsedilmesi ve bu yolla meşrutiyet fikrinin ülkede yerleşmesi; eşrafın nüfuzunun kırılması²³; maliyenin, ekonominin ve bayındırlık işlerinin iyileştirilmesi; gelirlerin artırılması, okullar açılarak eğitimin yaygınlaştırılması, vakıf eserlerinin korunması, belediye işlerinin yeniden düzenlenerek bu yolla turizmin geliştirilmesinin sağlanması.²⁴

Mesleklerini itiraza yer bırakmayacak biçimde vatan görevi olarak tanımlayan Bedii Nuri, Mülkiyelilere “genç Türkiye'nin yaratılmasında” hayati roller atfederek, yerel yönetici olan Mülkiyelilerin sadece görevlerini iyi yapmakla yetinmeyerek, buldukları görevlerde büyük reformlar yapmalarını tavsiye etmektedir.²⁵ Zira Bedii Nuri'ye göre mülkiye memurlarının idari görevleri, Osmanlı topraklarındaki bütün toplumsal olayları kapsayacak kadar geniştir. Bu anlamda Mülkiye mezunları, Osmanlı toplumunun tamamının refah ve saadetini hazırlamakla yükümlüdür.²⁶

4. Bedii Nuri'nin Sosyoloji İlgisi

Mülkiye mezunlarının toplumun refahı ve saadetinden sorumlu olduğunu düşünen Bedii Nuri, bir idareci olarak toplumsal meselelere sosyolojik perspektiften bakmaya çalışmıştır. Bedii Nuri'nin sosyoloji ile idari meseleler arasında doğrudan bağ kurduğu metni, Mülkiye dergisinde yayımlanan “Ulûm-ı İctimâiyye ve Fenn-i İdare” başlıklı makalesidir.²⁷

Bu makalede bütün görevi idare olan bir memur olarak sosyoloji ile ilgilenmesinin gereksiz, faydasız olduğu yönünde eleştiriler aldığından söz eden Bedii Nuri, yaygın inanca göre bir idare memurunun sosyoloji teorileri ile değil, devletlerin kanunları ve uygulamaları, hukuk ve iktisat ile ilgilenmesi gerektiğine inanıldığından söz etmektedir.

22 Findley, *Kalemiyyeden Mülkiyyeye...*, s. 264-268

23 Osmanlı Devletinin son dönemlerinde özellikle taşrada büyük ölçüde nüfuz sahibi olan eşraf, derebeylik yönetimine benzer şekilde hükümet işlerine müdahil olmakta, merkezden gönderilen eğitilmiş idare memurlarının görevden alınmalarına sebep olmaktadır. Bedii Nuri'ye göre eşrafın nüfuzunun kırılması taşra yönetiminde çözülmesi gereken en önemli sorunlardan biridir. Bu anlamda Bedii Nuri'nin görev yaptığı bölgelerde eşrafın nüfuzuna da dikkat çeken toplumsal yapıya ilişkin analizleri dikkat çekicidir.

24 Nuray E. Keskin, “Yönetim Olgusu Üzerine 1909 Tarihli Bir Makale: Sosyal Bilimler ve Yönetim Bilimi”, *MEMLEKET Siyaset Yönetim*, c. 5, S. 12, 2010, s. 190.

25 Beşikçi, *Meslek Dayanışması...*, s. 176.

26 Keskin, *Yönetim Olgusu Üzerine...*, s. 189.

27 Makalenin transkripsiyonu için bkz. Keskin, *Yönetim Olgusu Üzerine...*, s. 198-200.

Bu anlamda Bedii Nuri, bu inanışın yanlışlığını ortaya koymak ve sosyolojinin idare için gerekliliğini göstermek amacıyla bu makaleyi kaleme almıştır. Zira idare, fertlerin oluşturduğu cemiyetin düzenini, ilerlemesini, refah ve saadetini sağlamakla yükümlüdür. Dolayısıyla, “cemiyetin mahiyeti nedir, nasıl ortaya çıkmıştır, cemiyetler çeşitli evrelerden geçer mi, bu evreler değişmez kanunlarla belirlenmiş midir, cemiyetlerin değişimi ne gibi etkenlere bağlıdır, bir cemiyet istenilen şekilde biçimlendirilebilir mi, bu biçimlendirme için ne gibi araçlara ihtiyaç vardır?” gibi toplumsal sorular idare memurlarının görev ve sorumluluklarına dahildir. Bedii Nuri'nin organizmacı bir perspektifle ifade ettiği gibi “bir tabib tedavi edeceği...insanın... uzviyetini nasıl bilmek mecburiyetinde ise bir idare memuru,...medârı iştiğâl olan cemiyetin bünyesini, uzviyetini, teşkilatını bilmek mecburiyetindedir”.²⁸ Bu anlamda cemiyetlerin mevcut durumu hakkında bilgi veren bir bilim olarak sosyoloji, idare memurunun görevini hakkıyla yapabilmesi için elzemdir.

Diğer yandan Bedii Nuri'ye göre, idare memurunun bilmesi gerektiği öne sürülen hukuk, iktisat ve idare gibi bilimler de toplum bilimlerinin kapsamı dahilindedir. Örneğin, hukuk bilimi cemiyetlerin, hukuksal anlamda tâbi olduklarını kanunları içeren bir toplumsal bilimdir. Cemiyetin mahiyeti anlaşılmeden ve hukuki ihtiyaçları belirlenmeden hukuk biliminden söz edilemez. Özetle tüm bu bilim dalları, toplumsal kurumları yöneten kanunların keşfedilmesinden başka bir şey değildir. Bu anlamda Bedii Nuri'nin dönemin etkili düşünsel akımı pozitivistimin “kanunların keşfi” gayesine sıkı sıkıya bağlı olduğu söylenebilir. Zira Bedii Nuri, kanunların keşfiyle hem işlerin daha kısa sürede halledileceğine hem de daha nitelikli toplumsal analizlerin yapılabileceğine inanmaktadır. Böylelikle daha önce tecrübe yoluyla yürütülen idari işler, sosyoloji biliminin yardımıyla daha sağlıklı ve kolay yürütülecektir.

Cemiyet ve cemiyeti yöneten kanunlar bilinmedikçe faydalı ve yararlı bir idare tasarlanamaz. Öyle ki, tarihsel olarak yaşanan tüm ihtilaller toplumsal analiz edemeyen bir idarenin bir başka deyişle idaresizliğin bir sonucudur.²⁹ Görüldüğü gibi Bedii Nuri'yi sosyolojiye yaklaştıran Mülkiyeli bir idareci olmasıdır. Bir Mülkiyeli olarak üzerine düşen görevleri layıkıyla yerine getirebilmek için sosyoloji biliminin araçlarından faydalanmanın elzem olduğunu düşünmektedir.

Bu ilginç bağlantı Bedii Nuri'yi sosyolojiye ilgi duyan dönem aydınlarından ayıran bir husustur. Bedii Nuri, dönemin diğer isimleri gibi sosyolojiyi araçsallaştırmakla birlikte, ilk defa hedef “memleketi kurtarmak” gibi büyük çaplı bir eylemden ziyade yerel yönetim mekanizmasının düzenlenmesi, çarpıklıkların giderilmesi, daha iyi hizmet verilmesi gibi hususlardır. Öte yandan Bedii Nuri'yi diğer isimlerden ayıran bir diğer nokta sosyolojiyi Osmanlı düşünce dünyasında bir disiplin olarak inşa etme çabasıdır. Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuasında yayımlanan bir dizi makalesi bu inşa çabasının bir ürünü olarak değerlendirilebilir.

28 Bedii Nuri, Ulûm-ı İctimâiyye ve Fenn-i İdare, Çev. Nuray Keskin, Yönetim Olgusu Üzerine 1909 Tarihli Bir Makale: Sosyal Bilimler ve Yönetim Bilimi”, *Memleket Siyaset Yönetim*, C. 5, S. 12, 2010, s. 199.

29 Bedii Nuri, “İlm-i İctimâiyye ve Fenn-i İdare”, *Mülkiye*, S.11, 1909a, s. 29-33.

5. Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından İmparatorluk merkezi İstanbul, bir yandan siyasi çekişmelerin, iktidar mücadelelerinin merkezi olurken, bir yandan da cemiyet, dernek, sendika gibi sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkmaya başladığı, basın yayının canlandığı, kitlesel katılımın güçlendiği bir düşünce merkezi haline gelmiştir. Böylesi bir özgürlük ortamında 1908'i takip eden bir yıl içinde sadece İstanbul merkezinde yayımlanmaya başlanan gazete ve dergi sayısı neredeyse üç yüzü bulmakla beraber³⁰ bu dergilerin pek çoğu uzun ömürlü olamamıştır. Bu anlamda Ulum-ı İktisadiyye ve İctimâiyye Mecmuasının böylesi bir dönemde görece uzun soluklu bir yayın olduğu söylenebilir. Öte yandan dergi, hem nitelik hem de içerik açısından dönemin öne çıkan yayınlarından birisidir. “Bilimsel” bir dergi olma iddiasıyla yola çıkan dergi, literatürde Türkiye'nin sosyal bilimler alanında ilk ciddi bilimsel yayını olarak anılır.³¹ Bu anlamda dönemin siyasi çekişmelerinin, hesaplaşmalarının ve iktidar mücadelelerinin arasında Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuasının pozisyonu daha da önem kazanmaktadır.

II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından yayın hayatına başlayan dergi toplam 27 sayı yayımlanmıştır. Derginin kurucu ekibi dönemin Maliye Nazırı Mehmed Cavid ile Ahmed Şuayb ve Rıza Tevfik'ten oluşurken sabit yazar kadrosundan Bedii Nuri de bulunmaktadır. Dergi, “ulûm-ı ictimâiyyenin”³² yararlı verilerini içeren makaleler yayınlamak üzere yola çıkması açısından önemlidir. Ayrıca dergi, adında sosyoloji ibaresi bulunan ilk yayın olması nedeniyle sosyoloji disiplininin Türkiye'deki tarihi açısından önem arz etmektedir. Derginin ilk sayısında yer alan “Mukaddime ve Program” başlıklı giriş yazısında, derginin çıkarılış amacı memleketin ciddi bir ihtiyacını karşılamak, milletin iktisat ve toplumsal bilimlere ilişkin bilgi birikimini arttırmak olarak özetlenmiştir. Metnin devamında uzunca bir iktisadi anlatının ardından derginin adını da destekler biçimde sosyolojiye yer verilmiştir. Bu anlamda özellikle son zamanlarda Auguste Comte ve Le Play tarafından açılan toplum bilimsel yolların takip edilmesi gerektiği ve sosyoloji olmaksızın yenileşme ve ıslahat hareketlerinin düzgün bir şekilde yürümeyeceği ileri sürülmüştür.³³ Dergi genel anlamda iktisat ve geniş bir perspektifle ele aldığı toplumsal konularda halkı bilgilendirme amacıyla çıkarılmıştır. Dergide iktisadi düşünceye ilişkin yazılar büyük oranda kurucu isimlerden Mehmed Cavid tarafından kaleme alınırken, sosyolojik düşünceye katkılar daha ziyade Bedii Nuri ve Ahmed Şuayb'den gelmiştir. Ayrıca bu iki isim derginin politik yansızlığını ispat eder biçimde dönemin siyasal çalkantılarından uzak durmayı başarmıştır. Bedii Nuri bilim olarak değerlendirilmesi gerektiğine inandığı siyasetin Osmanlı'daki uygulamalarını

30 Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Murat Belge (Ed.), C. 1, İstanbul, 1985, s. 126.

31 Ali Erkul, “Ulum-ı İktisadiye ve İctimâiyye Mecmuası”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.13, 1990, s. 135.

32 Kavram her ne kadar günümüzde sosyolojiye karşılık gelse de, bu dönemde hukuk, tarih, iktisat, psikoloji gibi tüm sosyal bilimlere içerecek şekilde kullanılmaktadır.

33 Ahmed Şuayb vd, “Mukaddime ve Program”, *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimâiyye Mecmuası*, Mehmet Kanar(Ed.), C.1, İstanbul, 2015[1908], s. 10-11.

eleştirerek siyasi manevraların siyasi ihtiraslarla yapıldığını ileri sürerek³⁴ siyasetten uzak durmayı seçmiştir.

6. Disiplin Kurucu Bir Çaba

Daha önce de ifade edildiği gibi Bedii Nuri, özellikle Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuasında yayımlanan bir dizi makalesiyle³⁵ Osmanlı düşünce dünyasında sosyolojiyi bir disiplin olarak inşa etme çabası içinde olmuştur.

Bu makalelerin ilkinde³⁶ Bedii Nuri, Batı'da sosyoloji adı verilen "ilm-i hikmet-i ictimâiyye"³⁷ ilmini tanıtmakla işe başlar ve sadece Osmanlı'da değil tüm dünyada yeni bir disiplin olan sosyolojinin ortaya çıkışını özetler. Bu anlamda siyaset ve toplumsala ilişkin bilgi üretme çabası elbette on dokuzuncu yüzyıla başlamamıştır. Eflatun, Aristo, Campanella, Hobbes, Rousseau gibi filozoflar bu tarzda eserler kaleme almıştır. Ancak bu eserlerde toplumu çözümlmek için kullanılması önerilen inceleme ve araştırma yöntemleri sosyolojinin yöntemlerinden oldukça farklıdır. Toplum felsefesi de denilebilecek bu ilk çabalar olanı değil olması gerekeni açıkladıklarından sosyolojiden farklı değerlendirilmelidir. Bedii Nuri'nin bu metinde terimleri doğrudan kullanmasa da olgu / değer ayırımına yer vermesi ve sosyolojinin olgularla ilgilendiğini ifade etmesi oldukça önemlidir.

Bedii Nuri'ye göre sosyolojinin amacı tıpkı bir kimya ya da tıp uzmanının kullandığı yöntemlerle sosyal olayların niteliklerini ortaya koyarak, cemiyeti ortaya çıkaran ve bir arada tutan kanunları belli kaideler çerçevesinde ortaya çıkarmaktır. Bu anlamda sosyolojinin bir disiplin olarak yerleşmesi için insan topluluklarının bir takım kanunlara bağlı olduğu fikrinin kabul edilmiş olması gerekir. 18. yüzyılın sonlarında toplumsal olayların da tıpkı doğa olayları gibi kanunlara bağlı olduğu fikri "Montesquieu kanunu" ile geçerlilik kazanmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde her ne kadar toplumsal kanunlardan söz edilmiş olsa da kanunlar hakkında net bir bilgi verilmemektedir. Nihayetinde önce Saint Simon ve ardından Auguste Comte ile determinizm fikri önem kazanmıştır.³⁸ Bu metinden Bedii Nuri'nin dönemin ruhuna uygun olarak pozitivist ve

34 Bedii Nuri, "Tefekkür ve Tettebbü: Felsefe-i Siyaset Bir İlimdir", *Şehbâl*, S. 47, 1912, s. 444.

35 Çalışmada, bu makalelerin latinize edilmiş tam metinleri kullanılmıştır. Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuasının çevrimyazısı için bkz. Mehmet Kanar (yay. haz.), *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, İstanbul 2015. Dipnotlarda ve kaynakçada metinlerin yazıldığı tarihler köşeli parantezle [] gösterilmiştir.

36 Bedii Nuri, "Hikmet-i İctimaiyye 1: Tarih-i Hudus ve Neşeti", *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, C. 2, (haz. Mehmet Kanar), İstanbul, 2015[1909b], s.53-60.

37 Hikmet-i ictimaiye toplum felsefesi anlamına gelmektedir. Ancak Bedii Nuri'nin hem pozitif bilimleri hem de toplumbilimlerini felsefe olarak gördüğünü belirtmek gerekir. Zira bu dönemde Osmanlı aydını için felsefe ile fen, pozitif bilim yerine kullanılmaktadır. Açıklama için bkz. Atila Doğan, *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*, İstanbul, Küre Yayınları, 2012, s. 274.

38 Bedii Nuri, *Hikmet-i İctimaiyye 1...*, s. 54-55.

organizmacı bir sosyoloji anlayışına sahip olduğu ve kanunların keşfinin, düşüncesinde önemli bir yer ettiği söylenebilir.

Bedii Nuri'nin bu makalesinde³⁹ sözünü ettiği diğer bir önemli husus, sosyoloji her ne kadar etkili kurallara ve yöntemlere sahip olsa da sosyolojinin tesisi için bunların yeterli olmadığıdır. Bir disiplin olarak sosyolojinin tesis edilebilmesi için inceleme ve araştırma hususlarında diğer disiplinlerden ayrı konumlandırılması gerekmektedir. Özellikle Tarde tarafından ortaya atılan sosyolojinin, psikolojiden (ilm-i ruh) ayrı düşünülmemeyeceği fikri, sosyolojinin konumunu muğlaklaştırmaktadır. Bedii Nuri, Tarde'nin bu iddiasını çürütmek üzere, sosyolojinin bireyi inceleyen psikolojiden ayrı düşünülmemesi durumunda benzer şekilde biyolojinin de canlıyı oluşturan atomları inceleyen kimyadan ayrı düşünülmemeyeceğini öne sürer. Oysa biyoloji ve kimya nasıl birbirinden bağımsız bilimlere sosyoloji ve psikoloji bağımsız bilimler olmalıdır. Bu anlamda Bedii Nuri'nin Fransa'da Durkheim'ın pozisyonuna benzer biçimde, Osmanlı'da bir bilim dalı olarak sosyolojiye özerklik kazandırma çabasında olan ilk isim olduğu ifade edilebilir. Ancak Durkheim, sadece yazdıklarıyla değil eylemleriyle bu çabasını sürdürmesine karşılık Bedii Nuri'nin böyle bir hedefi olmadığı da dile getirilmelidir.

İlk makalesinde sosyolojinin kısa tarihini, gerekliliğini ve özerkliğini ele alan Bedii Nuri ikinci makalesinde⁴⁰ sosyolojinin tüm toplumsal eylem biçimlerini ele almakla yükümlü olduğundan hareketle tek bir bilim olarak görülmesine rağmen pek çok alt dalı olduğunu ileri sürmüş, bu dalları tasnif etmeyi denemiştir. Ülken'in de ifade ettiği üzere⁴¹ Bedii Nuri'nin tasnifi Türkiye'de sosyolojiye ilişkin ilk denemidir.

Bedii Nuri'yi tasnif konusunda harekete geçiren, sosyolojinin her türlü toplumsal eylemi ele almakla yükümlü olduğu ve bu eylemlerin her birini ele alan bir sosyoloji dalı olması gerektiği inancıdır. Bedii Nuri'nin tasnifine göre sosyolojinin konusu, araştırma nesnesi ve yöntemini ele alan teorik kısmı genel sosyolojiyken; özel sosyoloji olarak adlandırılan alan sosyal morfoloji (coğrafya, nüfus, köy ve şehir, yerleşim) ve toplumsal olaylar sosyolojisini (din sosyolojisi, ahlak sosyolojisi, hukuk ve adliye sosyolojisi, iktisat sosyolojisi, dil sosyolojisi, sanat sosyolojisi) kapsamaktadır.⁴² Böylelikle Bedii Nuri, sosyolojiyi modern anlamda bir disiplin olarak kurgulamayı denemiştir.⁴³

39 Bedii Nuri, "Hikmet-i İctimaiye I...", s. 58.

40 Bedii Nuri, "Hikmet-i İctimaiye Taksimatı 2: Ulum-ı İctimaiye-i Husussiyeye", *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye*, C.2, (ed. Mehmet Kanar), İstanbul 2015[1909c], s. 61-65.

41 Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce...*, s. 171.

42 Bedii Nuri, "Ulûm-ı İctimâiyye", *Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası*, c.3, S.24, 1910, s. 1109-1136. Sınıflandırmanın günümüz Türkçesine uyarlanmış biçimi için bkz. Yılmaz Soyyer, *Türk Sosyolojisinin Başlangıcında Bedii Nuri* [1872-1913], İstanbul, 1996.

43 Bedii Nuri'nin bu sınıflaması Simmel'in genel sosyoloji, felsefi sosyoloji, formel (saf) sosyoloji ayrımını hatırlatmaktadır. Aynı şekilde Tönnies de sosyolojiyi, saf sosyoloji, uygulamalı sosyoloji ve ampirik sosyoloji olarak üçe ayırmıştır. Saf sosyoloji ve uygulamalı sosyoloji ayrımını yapan ilk isim ise Amerikalı sosyolog Lester Frank Ward'dır. Ward saf sosyolojiye

Bedii Nuri sosyoloji disiplinin sınırlarını ve tasnifini ortaya koyduktan sonra makale serisinin son bölümünde⁴⁴ yöntem meselesini ele almıştır. Sosyolojinin temel amacı belli bir zaman aralığında ve bölgede mevcut olan siyasi, hukuki, ahlaki, iktisadi ve dini yapıların ne şekilde oluştuğunu ve işlevlerini ortaya koymaktır. Ancak sosyolog tek bir topluluğun belli bir dönemini ele alarak bu analizi gerçekleştiremez. Bunu yapmak için bu yapıların bileşenlerini tek tek ele alarak, gelişimlerini aşama aşama tarihsel olarak inceleyerek karşılaştırma yapması gerekir. Bu anlamda Bedii Nuri'ye göre sosyolojinin yegane yöntemi karşılaştırma olmalıdır. Bu karşılaştırma ancak tarihsel bir bakış açısıyla mümkün olacağından sosyoloji ile tarih disiplini gün geçtikçe artan biçimde işbirliği içinde olacaktır. Oysa dönemin pek çok ismi bu iki disiplin arasındaki bağı kuramamıştır.⁴⁵

Bedii Nuriye göre sosyolojinin ikinci yöntemi istatistiktir.⁴⁶ Zira, bazı durumlarda toplumsal araştırmalar yapmak için tarih dışında bir ilimden faydalanmak gerekir. Bir hukuk ya da ahlak kuralının, bir dini yapının nasıl ortaya çıktığını değil; toplulukların bu kuralları nasıl benimsediğini ortaya çıkarmanın yolu istatistiki analiz yapmaktır. Örneğin, adam öldürmenin hukuken yasaklandığı bir toplumda bu kuralı ihlal etmeye meyilli bireylerin ortaya çıkmasının ya da boşanma oranlarının yükselmesinin sebeplerini araştırmak gerekir. İşte böyle meselelerin açıklanmasında tarihten değil istatistikten faydalanılmalıdır. Özetle, dönemsal sosyal problemlerin araştırılmasında istatistiksel yöntemin kullanılması uygun olacaktır.

Yönteme dair bu açıklamasından sonra Bedii Nuri, sosyolojinin temel meselelerinden biri olan nesnellik tartışmasına değinir.⁴⁷ Bir toplumsal olayı tetkik etmeden önce bu konuya ilişkin bilinen her şeyin bir tarafa bırakılmasını, bir doğa bilimci gibi konuya tamamen yabancı gibi başlamak gerektiğini ileri sürer. Bununla birlikte toplumsal meseleleri ele alırken bunun yapılmasının kolay olmadığını bilincindedir. Zira toplumsal meselelere ilişkin alışkanlıklar sosyoloğun nesnel olarak düşünmesini zorlaştırır. Bedii Nuri'nin doğa bilimlerinden devşirdiği bu tartışmayı sosyoloji açısından ele alması oldukça yenilikçi bir girişimdir.

Buraya kadar ele alınan metinleriyle Bedii Nuri'nin sosyolojik düşünceye reddedilemeyecek önemli bir katkı sunduğu ortaya çıkmaktadır. Dönemin özellikleri dikkate alındığında bir disipline ait araştırma nesnesinin, yöntemin, diğer disiplinlerden farkının ve tasnifinin ele alındığı disiplin kurucu bu çaba dönemin diğer aydınlarında

ilişkin metnini 1903'te, uygulamalı sosyoloji metnini ise 1906'da yazmıştır. Ancak dönemin Osmanlı düşüncesinde bu üç isimden etkilenildiğine dair bir iz rastlanmamıştır.

44 Bedii Nuri, "Hikmet-i İctimaiyenin Usul-i Taharrisi 3", *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye*, C.2, (ed. Mehmet Kanar), İstanbul 2015[1909d], s. 61-65.

45 Ziya Gökalp ile Yusuf Akçura arasındaki sosyoloji-tarih çatışması için bkz. Zübeyde Demircioğlu, *Türkiye'de Siyaset ve Düşünce Çevreleri İlişkisi Bağlamında Sosyolojik Düşüncenin Oluşumu ve Ziya Gökalp*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2019, s. 170.

46 Bedii Nuri, Hikmet- İctimaiyenin Usul..., s. 69.

47 Bedii Nuri, Hikmet- İctimaiyenin Usul..., s. 69.

görülmeven dikkate değer bir çabadır. Bedii Nuri'nin sosyoloji ilgisinin bir diğer göstergesi de 1909'da düzenlenen Uluslararası Sosyoloji Kongresinin yedincisine ilişkin yazdığı makaledir.⁴⁸ Bedii Nuri izlenimlerini aktardığı bu makalede, Fransa Üçüncü Cumhuriyetinin resmi politikası olarak benimsenen ve dönemin sosyolojik düşüncesine damga vuran meslek-i teavün (solidarizm)⁴⁹ meselesine odaklanmaktadır. Bedii Nuri'nin bu metni, sosyolojiyi bir disiplin olarak uluslararası ölçekte takip ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bedii Nuri, sosyolojik düşüncesinin gelişimine teorik katkıların yanı sıra alan araştırması niteliği taşıyan çalışmaların ilk örneklerinden birini de yürütmüştür.⁵⁰ Arnavutluk seyahatlerinde yaptığı gözlem ve incelemelere dayalı olarak gerçekleştirdiği toplumsal yapı araştırması olarak tanımlanabilecek çalışması, 1909 yılında Şehbâl dergisinde bir yazı dizisi olarak yayımlanmıştır. Çalışmanın sosyolojik yönü Tekeli ve İlkin⁵¹ tarafından da dile getirilmiştir.

Bedii Nuri çalışmasına öncelikle çeşitli Osmanlı vilayetlerinde görev yaptığı sırada gözlemleme imkanı bulduğu Arap ve Arnavut unsurların karşılaştırılmasıyla başlamaktadır. Her ne kadar ilk bakışta birbirinden çok farklı topluluklar gibi görünse de Arnavut ve Araplar benzer sosyal yapıları sahiptir. Zira her iki topluluk da zorlu doğa koşullarında yaşamak zorunda kaldıklarından mücadeleci ve savaşçı özellikleri gelişmiştir. Bu özellik toplumda maddi güçlerin etkili olması sonucunu doğurmuştur. Öyle ki, toplumda, savaş dönemi askerlerin hangi birliğe katılacağını gösteren “bayrak” sistemi mesleki bir toplumsal örgütlenme haline gelmiş, toplum terzi bayrağı, çiftçi bayrağı gibi gruplara ayrılmıştır. Bayrak teşkilatı olarak adlandırılan bu sistem diğer gruplara saldırıyı ve böylelikle hayatta kalmayı meşrulaştırmaktadır. Güvenliğin tehdit altında olduğu böylesi bir toplumsal örgütlenmede kan davaları da ciddi bir toplumsal pratik olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun ilginç sonuçlarından biri, erkeklerin kan davaları nedeniyle hayatta kalabilmek için taş kulelere sığınmasıyla birlikte toplumsal hayatta kadınların ön plana çıkmasıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi evrimci ve organizmacı bir sosyoloji anlayışına sahip Bedii Nuri, bu araştırmasını evrimci bir analizle sonuçlandırır: uygarlığın gelişmesiyle bu toplumsal örgütlenme ortadan kalkacaktır. Bunun en önemli göstergelerinden biri Toska denilen Güney Arnavutluk'ta böylesi bir örgütlenmenin bulunmamasıdır. Öyle ki, Toska, analizin yapıldığı Gega da denilen

48 Bedii Nuri, “Beynelmilel Ulum-ı İctimaiyye Müessesesinin Yedinci Kongresi”, *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, C.3, (ed. Mehmet Kanar), İstanbul 2015[1909e], s. 119 - 123.

49 Kongrede yapılan tanıımı itibariyle solidarizm, toplum içinde var olup varlığını ancak toplum içinde sürdürebilen bireyin topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiği düşüncesidir. Bkz. Bedii Nuri, *Beynelmilel....*, s. 121.

50 Ülken, *Türkiye'de Çağdaş....*, s. 171.

51 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999, s. 187.

Kuzey Arnavutluk bölgesine göre gelişme çizgisinin ileri bir aşamasında uygar bir toplumdur.⁵²

Arnavutluk çalışmasının bir boyutu da hukuksal düzenlemelerle ilgilidir. Bölge merkezi devlet teşkilatının işlerliği açısından da bölgelere ayrılır. Yanya ve Manastır gibi Güney vilayetlerinde merkez teşkilat etkili iken, Kuzey Arnavutluk'ta Osmanlı kanunlarının yürürlükte olduğu söylenemez. Kuzey Arnavutluk'taki ova kasabalarında idari ve hukuki merkez teşkilat etkin iken, dağlık bölgelerde “Dukakin”⁵³ adı verilen kanunlar merkezi hükümetin resmi kanunlarının üstündedir ve yerel yöneticiler bu kanunlara uygun hareket etmeye zorlanmaktadır. Kan davalarının meşrulaştırılması da bu kanunların uygulanması ile ilişkilidir.⁵⁴ Burada kısaca özetlenmeye çalışıldığı üzere, Bedii Nuri'nin, bölgenin toplumsal yapısını coğrafi ve kültürel özellikler ile hukuksal düzenlemeler bağlamında ele alarak çözümlenmeye çalıştığı Arnavutluk araştırması öncü bir alan araştırması niteliğine sahiptir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde sosyoloji, “memleketi kurtarma” çabası içinde olan tüm Osmanlı aydınlarının ilgi duyduğu bir alan olmuştur. Bedii Nuri de bu isimlerden biri olmakla birlikte, onu diğer isimlerden ayıran birtakım hususiyetleri olduğundan söz etmek gerekir. Öncelikle yönetim kademesinde bir memur olan Bedii Nuri, sosyolojiye ilk defa “memleketi kurtarmak” gibi zor bir görevden ziyade yerel yönetim mekanizmasının düzenlenmesi, daha iyi hizmet verilmesi gibi vazifeler yüklemiştir. Bu anlamda Bedii Nuri, Osmanlı aydınının soyut, teorik, afaki çözüm önerilerine karşılık uygulanabilir, pratiğe dönük, somut çözüm önerileri sunan metinler kaleme almıştır.

Ayrıca sosyolojiye ilişkin yöntem tartışması ve sosyolojinin dallarına ilişkin ilk sınıflandırma denemesi Bedii Nuri'den tarafından yapılmıştır. Bedii Nuri'nin sosyolojik düşünceye bir diğer katkısı 1909'da gerçekleştirdiği Arnavutluk'a ilişkin toplumsal yapı araştırması olarak tanımlanabilecek alan araştırmasıdır. Dolayısıyla bir disipline ait yöntemin, araştırma nesnesinin, diğer disiplinlerden farkının, tasnifinin ele alındığı disiplin kurucu bir çaba dönemin neredeyse diğer hiçbir aydınında görülmeyen dikkate değer bir çabadır. Bu anlamda Bedii Nuri'nin Türk sosyoloji tarihinde hak ettiği yeri bulamadığı söylenebilir.

52 Soyzer, *Türk Sosyolojisinin...*, s. 236-244.

53 Fransa'da yüz yıl savaşları sırasında bölgeye gelip yerleşerek prenslik kurmuş Normandiya prenslerinden Ledok Jan döneminde uygulanan bu kanunlar 1912'de hala geçerliliğini koruyor görünmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilgin Çelik, “Geleneksel Yapı ile Modernite Arasındaki Gerilime Bir Örnek: Arnavutluk'ta Kan Davaları ve II. Meşrutiyet Döneminde Soruna Çözüm Arayışları”, *Studies of The Ottoman Domain*, C.2, S.7, 2014, s. 18-41.

54 Soyzer, *Türk sosyolojisinin...*, s. 245-253.

Ancak tüm bu değerli katkılarına rağmen, Bedii Nuri'nin çok çeşitli alanlarda yazılar yazması nedeniyle düşüncelerini bir merkezde odaklayıp sistematik hale getiremeyişi ve tutarlı bir kavramsal sistem oluşturamaması⁵⁵ sosyolojinin öncüllerinden biri olmasını engellemiştir. Öte yandan 1913'te erken yaşta ölümü de daha gelişkin düşünceler üretmesine engel olmuştur. Oysa tarihsel olarak bakıldığında Bedii Nuri, 1909'da henüz Ziya Gökalp sosyolojisini olgunlaştırmamışken metinlerini yazmaya başlamış, 1913'e kadar katkılarıyla sosyolojiyi savunmuştur.

Bununla birlikte Bedii Nuri sadece sosyolojiye değil, psikoloji, tarih, hukuk, antropoloji, yönetim bilimi, siyaset gibi çeşitli sosyal bilim alanlarına araştırılmaya değer ciddi katkılar sunmuştur. Bu anlamda II. Meşrutiyet'in pek de bilinmeyen aydını Bedii Nuri üzerine yapılacak yeni çalışmalar dönemin sosyal bilimsel gelişimine ışık tutacaktır.

Kaynakça

- Ahmet Şuayb vd., “Mukaddime ve Program”, *Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası*, C. 1, yay. haz. Mehmet Kanar, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2015[1908].
- Ahmetoğlu, Selim, *İttihatçı Aktüaliteden Kitlesel Popülariteye: Şehbâl Mecmuası*, İstanbul, Libra Kitap, 2010.
- Akca, Ümit, *Sosyolojinin Türkiye'ye Girişi: Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013.
- Aktürkoğlu, Mustafa Enes, *Mülkiye Mecmuası'nda (1909-1911) Tarihi, İdari ve Sosyal Tartışmalar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, 2018.
- Bedii Nuri, “Ulum-ı İctimaiye ve Fenn-i İdare”, *Mülkiye*, C. 2, Kânûnievvel 1325, S. 11, s. 29-33.
- Bedii Nuri, Hikmet-i İctimâiyye 1: Tarih-i Hudüs ve Neşeti”, *Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası*, C. 2, yay. haz. Mehmet Kanar, Doğu Kitabevi, 2015[1909b], s. 53-60.
- Bedii Nuri, “Hikmet-i İctimaiye Taksimatı 2: Ulum-ı İctimaiye-i Hususiyeye”, *Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası*, C. 2, yay. haz. Mehmet Kanar, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2015[1909c], s. 61-65.
- Bedii Nuri, “Hikmet-i İctimaiyenin Usul-i Taharrisi”, *Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası*, C. 2, yay. haz. Mehmet Kanar, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2015[1909d], s. 66-70.
- Bedii Nuri “Beynelmilel Ulum-ı İctimaiye Müessesesinin Yedinci Kongresi”, *Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası*, C. 3, yay. haz. Mehmet Kanar, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2015[1909e], s. 119-123.

55 Örneğin Bedii Nuri, metinlerinde sosyolojiye karşılık gelen pek çok farklı kavram (ilm-i ictimaiyye, hikmet-i ictimaiyye, ilm-i hikmet-i ictimaiyye) kullanmış, bu kavramlar arasındaki farkı ortaya koyamamıştır. Bu nedenle Bedii Nuri'nin kavramsallaştırma noktasında pek de başarılı olmadığını söylemek gerekir.

- Bedii Nuri, "Ulûm-ı İctimâiyye", *Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası*, C.3, S.24, 1910, s. 1109-1136.
- Bedii Nuri, "Tefekkür ve Tettebbu: Felsefe-i Siyaset Bir İlimidir", *Şehbâl*, C.3, S.47, 1912, s. 444.
- Beşikçi, Mehmet, "II. Meşrutiyet Döneminde Bir Memur Örgütlenmesi Olarak Mülkiye Mezunları Cemiyeti", *Toplum ve Bilim*, S.119, 2010, s. 162-183.
- Buzpınar, Tufan Ş., "Satı el-Husri", *DİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 176 – 178.
- Çankaya, Ali, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.
- Demircioğlu, Zübeyde, *Türkiye'de Siyaset ve Düşünce Çevreleri İlişkisi Bağlamında Sosyolojik Düşüncenin Oluşumu ve Ziya Gökalp*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2019.
- Doğan, Atilla, *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*, İstanbul, Küre Yayınları, 2012.
- Erkul, Ali, "Ulûm-ı İctimâiyye", *Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası*, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 13, 1990, s. 135-156.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Türkler'de İctimaiyat Tarihçesi", *İş*, C. 1, S. 3-4, 1934, s. 146-170.
- Findley, Carter V., *Kalemiyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, çev. Gül Çağalı Güven, yay. haz. Ayşen Anadol – Hamdi Can Tuncer, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. bs., 2011.
- Keskin, Nuray E., "Türkiye'de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870-1910", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 41, S. 2, 2008, s. 1 – 22.
- Keskin, Nuray E., "II. Meşrutiyet'te Yeni Düzen Arayışı: Mülkiye Mecmuası Üzerine Bir İnceleme", *18. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Kamu Yönetiminde Reform*, der., Necat Akyıldız vd., Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 225- 236.
- Keskin, Nuray E., "Yönetim Olgusu Üzerine 1909 Tarihli Bir Makale: Sosyal Bilimler ve Yönetim Bilimi", *MEMLEKET Siyaset Yönetim*, C. 5, S. 12, 2010, s. 181 – 200.
- Manav, Hüseyin, *Bedii Nuri Bey'in Hayatı, Görüşleri ve Şahsiyeti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, İletişim Yayınları*, 15. bs., İstanbul, 2008.
- Soyyer, Yılmaz, *Türk Sosyolojisinin Başlangıcında Bedi Nuri: 1872-1913*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 1996.
- Soyyer, Yılmaz, "Bedi Nuri (1872-1913)", *Türkiye'de Sosyoloji İsimler Eserler*, C.1, yay. haz. Çağatay Özdemir, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2008.
- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Toprak, Zafer, "II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 126-132.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ülken Yayınları, 3. bs., 1992.

ÇAĞDAŞ TÜRK İKTİSAT DÜŞÜNÇESİNİN OLUŞUMUNDA MEKTEB-İ MÜLKİYE’NİN YERİ

Mert Can Erdoğan*

Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra Osmanlı iktisat düşüncesi Batılı yazarlardan kurumsal kanallar aracılığıyla beslenmeye başlamıştı. Özellikle Avrupalı usulde eğitim veren okulların açılmasıyla, Osmanlı iktisat düşüncesi çağdaş iktisat düşüncesiyle olan etkileşimi hızlandı. Bu süreçte Avrupalı yöntemlerle eğitim veren okulların hocaları önemli bir rol üstlenmişlerdi. Bu okullardaki hocalar iktisat, muhasebe, istatistik ve maliye gibi alanlarda ayrı ayrı dersler okutuyor ve bunun için müstakil ders kitapları kaleme alıyorlardı. Bu kitaplar sadece ilgili konuyu açıklamakla kalmıyor sahadaki itilafli noktaları hocanın görüşüne göre tartışıyor. Dolayısı ile son dönem Osmanlı düşüncesinde, iktisat hocaları ve onların ders kitapları farklı yaklaşımların şekillendiği ve gelenekselleştiği merkezler haline gelmişti. Bu bağlamda hem Mekteb-i Mülkiye’nin hem de orada ders veren hocaların Türk iktisat düşüncesinin gelişmesinde özel bir yeri vardı.

1859 yılında Emin Bey’in açtığı Ekonomi Politik dersinden Cavid Bey’in İktisat dersine uzanan 50 yıllık sürece baktığımızda Mülkiyede açılan iktisat derslerinin çağdaş Türk iktisat düşüncesinin gelişmesinde lokomotif işlevi gördüğünü söyleyebiliriz. Dersi veren hocalar kaleme aldıkları kitaplarla Türk iktisat düşüncesine yön vermiş ve ulaştıkları makamlarla ülke politikalarını şekillendirmişlerdi. 1900’lu yıllardan itibaren dersi Münif ve Ohannes Paşaların eski öğrencileri Mahmut Esad ve Cavid Beyin devralması ise Mülkiye’de oluşan usta-çırak geleneğinin açık bir ifadesi olmuştur. Bu çerçevede içerisinde ilgili çalışmada Mülkiyede açılan iktisat derslerinin çağdaş Türk iktisat düşüncesi üzerindeki etkileri dersi veren hocaların kitapları ve gazete yazıları üzerinden ele alınacak ve bu geleneğin Türk iktisat düşüncesine yön verdiği gösterilemeye çalışılacaktır.

1. Osmanlı Eğitim Anlayışı ve İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması

Düşünen, düzen kuran ve üreten her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da bir iktisadi kültür ve düşünce, devletin kuruluş yıllarından itibaren mevcuttu. İlk Osmanlı tarih ve siyaset yazarları bile devlet ve toplum sorunlarına yaklaşırken iktisadi meseleleri gündeme getirmekte ve çeşitli fikirler üretmekteydiler. Fakat geleneksel Osmanlı iktisat düşüncesi modern ekonomi anlayışından iki noktada kesin çizgilerle ayrılıyordu. Birincisi Osmanlılar ekonomiyi bağımsız bir araştırma sahası olarak görmüyor tam

* Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, historianturk@gmail.com.

tersine onu siyaset ve ahlakla harmanlayarak ele alıyordu. Bu yüzden Osmanlı iktisat düşüncesi tarih, siyaset ve nasihat kitaplarında farklı konu ve tartışmaların arasında kayboluyor, kendisine müstakil bir yaşam alanı bulamıyordu. Bu durum geleneksel iktisat düşüncesinin temel özelliklerinden biri haline gelerek XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmişti. Geleneksel Osmanlı iktisat düşüncesini modern ekonomi anlayışından uzaklaştıran ikinci temel mesele ekonominin neyi amaçladığı sorusuydu. Çünkü geleneksel dönemde iktisadi konulara değinen Osmanlı yazarları öncelikle mevcut durumu korumayı amaçlıyordu. Onlara göre devlet ancak var olan iktisadi dengeleri muhafaza ederse kamu düzenini koruyabilirdi. Bu yüzden Osmanlı iktisat yazarları ekonomik bir büyümeyi ya da verimlilik artışını değil mevcut dengeleri sürdürmeyi hedefliyordu. Bedenen savaşıma uygun her ferdin kendi imkân ve kabiliyetleriyle orduya katıldığı bir dünyada ekonomik büyüme ve şehirleşme olsa olsa kamu düzenini tehlikeye sokan ve insanları yozlaştıran bir dinamik olarak görülüyordu. Dolayısıyla geleneksel Osmanlı iktisat düşüncesinin kalkınmaya değil kurulu düzeni korumaya odaklı anlayışı XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmişti.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Avrupalı iktisat yazarlarının da ekonomiyi bakışları Osmanlı yazarlarından pek farklı değildi. Ekonomi diğer beşerî bilimlerden ayrı bağımsız bir disiplin olarak görülüyordu ve iktisatçıların gündeminde ekonomik büyüme yoktu. Avrupalı iktisat yazarları Dünyadaki zenginliğin sadece altın ve gümüş gibi değerli madenlerle oluştuğunu düşünmekteydiler. Bu madenlerin de miktarı büyük oranda sabit olduğu için Dünyadaki toplam zenginliğin değişmeyeceğine inanıyorlardı. Onlara göre mevcut zenginliğin ancak ticaret ve savaş yoluyla yer değiştirmesi mümkündü. Bu da onları iktisadi büyüme yerine sürekli dış ticaret fazlası vererek değerli maden stokunu arttıran bir ekonomi arayışına itmekteydi. Fakat büyümeyen bir ekonomide sadece altın ve gümüş stokunu arttırmak zenginlikle değil enflasyonla sonuçlanıyordu. Bu sebeple Avrupalı iktisat yazarları XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkedeki değerli maden stokunu arttırmak yerine ekonomik büyümeyi yani üretim artışını hedeflemeye başladılar. Bu hedef onları üretimde verimlilik arayışına itmekteydi. Bu dönemde ortaya çıkan yeni iktisatçılara göre ekonomiyi müdahale edilmeyip kendi haline bırakıldığında ekonomi her bir unsuru zaten kendisi için en karlı olan faaliyeti gerçekleştirmeye çalışacaktı ve azami verimliliğe ulaşacaktı. Dolayısıyla ekonomiyi dışarıdan yapılan müdahaleler yanılttı ve verimliliği düşürmekten başka bir sonucu olamazdı. Bu durum ekonominin kendi iç dinamikleri ve dengesi içerisinde işleyen bağımsız bir yapı olduğu sonucunu doğuruyordu. Dolayısıyla iktisat kendi kural ve teknikleri olan müstakil bir disiplin olarak incelenmeli ve araştırılmalıydı. İşte bu yaklaşım modern ekonomi anlayışının temelini oluşturuyordu. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da müstakil bir araştırma sahası olarak görülen ekonomi konusunda uzmanlaşan iktisatçılar böylelikle ortaya çıkmaya ve ekonomiyi büyütmenin yollarını araştırmaya başladılar.

Bu noktada Osmanlı iktisat düşüncesinin geleneksel yaklaşım ve yöntemlerini terk ederek meseleyi Avrupa'da olduğu gibi yeni bir zeminde ele alması pek mümkün değildi. Çünkü geleneksel Osmanlı düzeninde eğitim ve bilim sahası ulema olarak adlandırılan ilmiye bürokrasisinin hakimiyet alanı içerisinde kalıyordu. Bu dönemde ulema sınıfı devletin karşı karşıya kaldığı sorunları kavramakta ve bu sorunlara yenilikçi çözümler üretmekte yetersizdi. Bu durumun en temel sebeplerinden biri Osmanlı eğitim

sistemiydi. İlimiye bürokrasisi tarafından oluşturulan medrese eğitimi öylesine katmanlara ayrılıp karmaşık hale gelmişti ki eğitimin tamamlanması uzun yıllar sürüyordu. Fakat bu uzun eğitim süresi boyunca medreselerde okutulan kitaplar sadece geleneksel İslam öğretisinin klasik eserlerinden oluşuyordu. Bu eserler kişiye İslam dini ve kültürü hakkında genel bir entelektüellik kazandırıyor. Fakat yeni çağın getirdiği mali, idari ve askeri sorunları çözümleri bu eserlerde bulunmuyordu. Dolayısıyla ulema sınıfının egemenliğinde bulunan Osmanlı düşüncesi ve eğitim dünyası devletin ihtiyaç duyduğu yenilikçi çözümleri üretmiyor, Avrupa'nın yaptığı hamlelere cevap veremiyordu.¹

Eğitim sorununu çözmek için XVIII. Yüzyıl'ın son çeyreğinde çeşitli adımlar atılarak matematik, fizik ve geometri gibi pozitif bilimlerin öğretildiği okullar açılmıştı. Fakat bu düzenlemeler askeri okullarla kısıtlı kalmış ordunun subay ihtiyacını karşılamanın ötesinde bir amaç taşımamıştı. II. Mahmud döneminde ise Sultan oluşturmakta olduğu yeni harbiye ve mülkiye bürokrasisi için nitelikli devlet adamı ve subay yetiştirecek teknik okullar açmıştı. Fakat bu okullar da genel eğitim kurumlarından ziyade birer meslek okulu boyutunda kalmıştı. Tanzimat öncesinde reformcu devlet adamları bile eğitim meselesini devletin personel ihtiyacını karşılamaya yönelik bir meslek eğitimi olarak değerlendiriyor Müslüman halk için genel İslam terbiyesini sağlayacak bir okur-yazarlık seviyesini yeterli görüyordu. Sultan II. Mahmud döneminde bu istikamette adımlar atılmış ve Müslüman çocukların mahalle mekteplerine giderek okuma-yazma ve Kuran-ı Kerim'i öğrenmelerini sağlanmıştı. Fakat bu dönemin etkili bürokratlarından Sadık Rıfat Paşa okur-yazarlığın ötesinde verilecek bir eğitimin halkın kafasını karıştırarak onları asice fikirlere sevk edeceğini ileri sürmüş, dünyevi ve deneysel nitelikli fen ve sosyal bilimlerin öğrenimini askeri ve mülki meslek okullarıyla kısıtlı kalmasını savunmuştu.² Dolayısıyla Osmanlı eğitim sistemi 1830'lu yılların sonuna gelindiğinde hala modern iktisat anlayışının gelişebileceği bir zemin sağlayamamıştı. Bu sebeple modern iktisat anlayışının Osmanlı düşünce dünyasına girişi eğitim kurumları vasıtasıyla değil, diplomatik deneyimi bulunan yüksek bürokratların aracılığıyla olmuştu.

XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren diplomatik görevlerle Avrupa'ya giden veya Avrupalılarla temasa geçen Osmanlı bürokratları Batıda yaşanan iktisadi gelişmenin mahiyetini anlamaya başlamışlardı. Örneğin III. Selim'in Viyana elçisi Ebubekir Ratıp Efendi yazdığı sefaretnamede “memleketin imkanlarını kullanarak milli serveti artırma” fikrinden bahsediyor ekonomik büyüme kavramını Osmanlı iktisat düşüncesiyle tanırtırıyordu. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise Osmanlı bürokratları artık ekonomik büyümenin gereğini iyiden iyiye hissetmeye başlamışlardı. Bu dönemde Avrupalı iktisadi gelişmelerden ve yöntemlerden bahseden ilk Osmanlı iktisat kitabı kaleme alındı. Bu

1 F. Yeşil, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Katibi Ebubekir Ratıp Efendi (1750-1799)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 20.

2 S. A. Somel, , “Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler”, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, H. İnalcık, & M. Seyitdanlıoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 692.

eserde yazar ekonomik büyüme ve kalkınmayı bir beka sorunu olarak değerlendiriyor, devlet adamlarını Avrupa'da gelişmekte olan ekonomi ilmini öğrenmeye çağırıyordu.³ Aynı dönemde yayın hayatına başlayan ilk Osmanlı gazetesi Takvim-i Vekayi'de İngiliz yazarlar Batı ekonomisini ve örgütleri hakkında bilgiler vermeye başlamışlardı. Gazetede çıkan yazılarla modern iktisat anlayışı Osmanlı düşünce hayatıyla buluşuyor, yeni kavram ve anlayışlar Osmanlı okurunun ilgisine sunuluyordu.⁴

Osmanlı bürokratlarının iktisat ilmine ilgisi 1840'lı yıllardan itibaren kendisini açıkça göstermeye başlamıştı. Bu yıllarda yenilenen Mekteb-i Tıbbiye'de doktor adaylarına tıp eğitiminin yanı sıra felsefe, edebiyat ve coğrafya gibi genel kültür dersleri veriliyordu. Paris'te 8 yıl tıp eğitim gördükten sonra Avusturya ve Almanya'da stajını tamamlayan ve 1841 yılından itibaren Tıbbiye'de çeşitli dersler veren Arşizen Efendi 1846-47 eğitim yılında öğrencilere "Tasarruf-ı Mülkiye" adı altında iktisat dersi vermeye karar verdi. Böylece Osmanlı tarihinde ilk defa modern iktisat dersi esasında bir iç hastalıklar uzmanı olan genel kültürü yüksek bir tabip tarafından verilmeğe başlandı.⁵

Mekteb-i Tıbbiye'de başlayan iktisat eğitimi Osmanlı bürokratlarının modern ekonomi bilgisine yönelik ilgisini gösterse de bu dönemde Osmanlı eğitim sisteminin iktisat eğitiminin gelişmesini engelleyen yapısal sorunlar mevcuttu. Söz konusu yıllarda Osmanlı eğitim sistemi bir çıkmaza girmişti. Devletin personel ihtiyacını karşılamak için açılan yüksek okullara donanımlı öğrenciler bulunamıyordu. Çünkü mahalle mektepleri olarak adlandırılan ilk okullar oldukça zayıf ve yetersiz bir eğitim sunuyordu. Bu okulları bitiren öğrenciler memur yetiştirmek için açılan yüksek okullara girecek seviyede değillerdi. Osmanlı bürokratları bu sorunun ancak bütün eğitim sisteminin toparlanmasıyla çözüleceğini düşünmekteydiler. Bu bağlamda 1846 yılında yüksek okullara daha donanımlı öğrenciler hazırlamak için Osmanlı eğitim sisteminin Avrupa'da olduğu gibi üç kademeli bir yapıya dönüştürülmesine karar verildi. Bu amaçla ertesini yıl mahalle mektepleri ile yüksek okullar arasında köprü vazifesi görecek orta okullar açıldı. Fakat bu uygulamada da mahalle mekteplerinin yetersizliğinden ötürü istenen netice alınmadı. Ulemanın kontrolünde olan mahalle mekteplerinin mezunları gerekli okuma yazma düzeyine dahi ulaşamıyordu, okuma yazma eğitimi ancak orta okullarda tamamlanabiliyordu. Bu yüzden orta okullar adeta ilkokul gibi çalışıyor öğrencilere amaçlanan müfredatı sunamıyordu. Osmanlı bürokratları bu sorunun çözümü için artık tüm eğitim sistemine yeni anlayış ve yöntemlerle yaklaşmak gerektiğini anlamışlardı.⁶

1850'li ve 60'lı yıllar Osmanlı eğitim ve düşünce hayatındaki geleneksel kabullerin büyük ölçüde terk edildiği bir dönem olmuştu. Bu dönemde Osmanlı bürokratları modern eğitim kurumlarına sadece devletin memur ihtiyacını karşılayacak

3 Bkz. D. Kılınçoğlu, *İslam, İktisat, Ordu ve Reform: Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk İktisat Eseri ve Tarihsel Bağlamı (Risale-i Tedbir-i Umran-ı Mülki)*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

4 A. G. Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2000, s. 190.

5 A. G. Sayar, *İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2011, s. 236.

6 Somel, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler", s. 699.

bir meslek öğretimi olarak bakmaktan vazgeçtiler. Avrupa'da yaşanan gelişmelerin farkına varan yeni nesil Osmanlı bürokratları cemaatlere göre ayrılmış ve dini terbiyeyi amaçlayan bir eğitim modelinin çağın koşullarıyla örtüşmediğini anlamışlardı. Onlara göre farklı din ve mezheplerden oluşan Osmanlı toplumunun ayakta kalabilmesi için Osmanlıyı bir bütün kabul eden ve halkın tamamına yönelik müfredat sunan çağdaş bir eğitim gerekmektedir. Böylelikle hem farklı kökenlerden gelen Osmanlı tebaası devlet okullarında göreceği ortak eğitim üzerinden tek bir Osmanlı kimliği etrafında kenetlenecek hem de halk teknik ve mesleki bilgilerle daha üretken bir hale gelecekti. Özellikle 1856 Islahat Fermanı ve 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde karşımıza çıkan bu anlayış Osmanlı geleneği açısından açık bir kırılmaya işaret etmekteydi. Islahat Fermanı'nda Sultan Abdülmecid askeri ve mülki okullara girişte herhangi bir dini veya etnik ayrım gözetilmeyeceğini; sınavlarda başarılı oldukları takdirde kökenine veya inancına bakılmaksızın Osmanlı tebaasına mensup herkesin bu okullara kabul edileceklerini duyuruyordu. 1860'lı yıllara gelindiğinde maarif nazırı Safvet Paşa mahalle mekteplerinin islah edilmesi gerektiğini savunarak bu okulların müfredatını yeniden düzenlemeye girişti. Buna göre mahalle mekteplerinde dünyevi konularda da eğitim verilecek ve orta eğitimde Müslümanlarla gayrimüslimler bir arada ders görecekti. Bu durum eğitim dünyasının büyük ölçüde ulemanın kontrolünden çıkarak bağımsız bir yapıya dönüşeceği anlamına geliyordu. Özellikle mahalle mekteplerinde ders verecek hocaların maarif nezaretine bağlı öğretmen okullarında yetiştirilecek olması eğitimin ulemeden ayrışma sürecini güçlendiriyordu. Bu bağlamda genel eğitimin dünyevileşmesi ve pozitif bilimleri içermesi fikri kendisini açıkça 1869 yılında yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde göstermekteydi. Bu beyannamede dünyadaki refahın asıl kaynağı olarak bilim ve eğitim işaret ediliyor, ülkenin ticaret ve sanayide gelişmesi için toplumun bilimsel eğitime kavuşması gerektiğinin altı çiziliyordu. Bu yeni eğitim düzeni çağdaş ekonomi anlayışının Osmanlı düşünce hayatında gelişmesi için gerekli olan zemini sağlayacaktı.⁷

2. Mekteb-i Mülkiye'nin Açılışı ve Türk İktisat Düşüncesine Katkısı

Yeni nesil Osmanlı bürokratlarının kurguladığı çağdaş eğitim anlayışında yüksek okullara büyük rol düşmekteydi. Bu dönemde ülkenin çok sayıda nitelikli kamu görevlisine ihtiyacı vardı. Çünkü özellikle taşrada bulunan memurlar yürürlükte olan mevzuat düzenlemelerden habersizdi. Bunlar çoğu zaman merkezden gönderilen emir ve talimatları okuyup anlamakta bile güçlük çeken yetersiz kimlerdi. Oysa merkezi bürokrasinin yapılan yenilikleri ülkenin dört bir yanında uygulayabilecek güncel kanun ve yönetmelikleri kavrayabilecek donanımlı memurlara ihtiyacı vardı. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla 1858 yılında Mekteb-i Fünun-ı Mülkiye adlı yeni bir okulun açılmasına karar verildi.⁸

Okulun açılması için hazırlanan kanun teklifinde ülkenin nitelikli memur ihtiyacına dikkat çekilmiş ve ancak iyi yetişmiş memurlarla memleket güvenliğinin temin

7 Somel, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler", s. 706.

8 A. Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Örnek Matbaası, 1954, s. 5.

edilip, vatandaş haklarının korunacağı ve kalkınmanın sağlanacağı vurgulanmıştı. Yapılan görüşmeler sonucunda ülkenin ihtiyacına cevap verecek memurların gerekli seviyede hukuk, tarih, matematik, coğrafya ve ekonomi bilgisine sahip olması gerektiğine sonucuna ulaşılmıştı. Bu amaçla açılacak okula tarih, hukuk, coğrafya ve ekonomi alanlarında yetkin hocalar alınmasına karar verildi.⁹

Yapılan hazırlıklarının tamamlanmasıyla kanun teklifini takip eden yılda (1859) Mekteb-i Mülkiye açılarak eğitim hayatına bağlandı. Okulun öğrencilerine kapsamlı bir müfredat içerisinde iktisat muhasebe, istatistik ve maliye gibi ekonomiyle alakalı çeşitli dersler sunulmaktaydı. Bu derslere giren hocalar kendi alanları hakkında kapsamlı çalışmalar yapıyor ve öğrencilere yönelik ders kitapları hazırlıyorlardı. Bu kitaplar sadece ilgili konuyu açıklamakla kalmıyor sahadaki itilafli noktaları hocanın görüşüne göre tartışıyordu. Dolayısı ile son dönem Osmanlı düşüncesinde, iktisat hocaları ve onların ders kitapları farklı yaklaşımların şekillendiği ve gelenekselleştiği merkezler haline gelmişti. Bu bağlamda hem Mekteb-i Mülkiye'nin hem de orada ders veren hocaların Türk iktisat düşüncesinin gelişmesinde özel bir yeri vardı.

Okulun açıldığı 1859 yılından itibaren öğrencilere sunulan derslerle okul farkını belli etmişti. İlk defa Emin Bey tarafından verilen "Ekonomi Politik" dersi genç mülkiyelileri çağdaş iktisat bilgisiyile buluşturmaktaydı. Dersi veren Emin Bey'in Osmanlı düşüncesinde önemli bir yeri olmasına rağmen kendisinin geçmişi konusunda Osmanlı kaynakları çelişkili bilgiler barındırmaktadır. Sicil-i Osmani yazarına göre Emin Bey, Avusturya'nın Bohemya eyaletinde doğmuş Macar asıllı bir ailenin çocuğudur ve asıl adı Emil'dir. Kendisi Bohemya'da bulunan bir askeri okulda okuyup orada çıkan bir karşılık sonucu Londra'ya firar etmiş ve daha sonra Paris'te hocalık yaparak nihayet İstanbul'a gelmiştir.¹⁰ Sicil-i Osmani yazarı Mehmet Süreyya'nın aksine Emin Bey'in yakın çalışma arkadaşı olan Şevki Bey farklı bir hikâye anlatmaktadır. Ona göre Emin Bey'in asıl adı Emil olmakla beraber doğum yeri Bohemya değil Prusya'dır. Kendisi burada 1825 yılında ziraat ile uğraşan küçük bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Bu mütevazı ailesine rağmen Londra ve Paris gibi Avrupa'nın önemli merkezlerini gezerek ilahiyat, felsefe ve hukuk alanlarında eğitim almayı başarmış ve buralarda hocalık yapmıştı.¹¹ Bu iki farklı hikâyenin ortak noktası Emin Bey'in 1840'lı yıllarda Avrupa'nın önemli merkezlerinde bulunarak dönemin çağdaş bilgi birikiminden istifade ettiği'dir. Bu durum kendisinin Osmanlı eğitim kurumlarında gördüğü saygının ve sahip olduğu parlak kariyerin sebebinin açıklamaktadır.

Emin Bey Osmanlı kaynaklarına göre 1852'de İstanbul'a geldi ve Damat Halil Paşa'nın himayesine girerek Müslüman oldu. Kendisi İstanbul'a geldikten sonra öncelikle Osmanlı hukuku alanında eğitim gördü, daha sonra da Tercüme Odası'na girerek burada Osmanlı memurlarına dil eğitimi vermeye başladı. Böylece Osmanlı devlet kademelerinde "hoca" olarak anılmaya ve çok yönlü bilgi birikimiyle saygı

9 A. Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Örnek Matbaası, 1954, s. 13.

10 Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1996, s. 450.

11 O. N. Ergin, *İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve Sanat Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul, Eser Matbaası, 1977, s. 1097.

görmeye başladı. Emin Bey'in Osmanlı devlet adamlarının gözündeki saygınlığı kendisini Mekteb-i Mülkiye'nin açılışında açıkça göstermektedir. Çünkü bu yeni okulda Emin Bey'e okutması için tam altı ders birden verildi. Böylece Osmanlı bürokrasisinin yeni nesli için gerçek bir hoca konumuna erişmiş oldu.¹²

Kayıtlardan ve kariyer çizgisinden anlaşıldığı üzere aslen bir hukukçu olan Emin Bey'in ekonomi politik dersinde öğrencilere nasıl bir iktisat düşüncesi aşıladığı bilinmiyor. Kendisinin iktisat konusunda elimize ulaşan bir ders kitabı veya çalışması olmadığı gibi öğrencilerinin hatıratlarında hocanın daha çok hukuk bilgisi ve kişiliği hakkında bilgi ve yorumlar bulunuyor. Fakat hocanın yaşadığı ve eğitim aldığı zamanı ve coğrafyayı dikkate alırsak, kendisinin derslerinde klasik iktisat anlayışını ve bu anlayış çerçevesinde üretilen temel yaklaşımları savunduğu varsayabiliriz.

Emin Bey'in takip eden kariyer çizgisine bakıldığında iktisat hocalığını uzun müddet sürdürmediği ve özellikle hukuk alanına yönelik derslere odaklandığı görülmektedir. Bu yönelim onu 1877-78 yılında açılacak Mekteb-i Hukuk'un kurucu müdürü olma noktasına kadar taşıyacaktı. Bu tarafıyla Emin Bey Türk düşünce ve eğitim tarihinde özellikle hukuk alanında iz bırakmış ve Türkiye'de çağdaş hukuk düşüncesinin gelişiminde belirleyici olmuştu. Fakat Mülkiye'de iktisat derslerinin hukukçular tarafından okutulması meselesi Emin Bey ile son bulmamış takip eden süreçte Münif Paşa ve Mahmud Esad Bey gibi hukukçu hocaların bu dersi okutmasıyla adeta bir geleneğe dönüşmüştü. Bu durum söz konusu dönemde Osmanlıların hukuk ve ekonomi sahasını çağdaş kamu yönetiminin birer parçası olarak gördüklerini ve iyi bir hocanın her iki alanda da donanımlı olmasını gayet doğal bulduklarını göstermektedir.

1863 yılına gelindiğinde Mekteb-i Mülkiye'de ekonomi dersinin sorumluluğu Mehmet Şerif Bey'e verildi. Mehmet Şerif Bey'in eğitim hayatı hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte kendisinin Tercüme Odasında memuriyet hayatına başladığı bilinmektedir. Bu görevi sırasında başta modern ekonomi ilminin kurucusu Adam Smith olmak üzere çağdaş Batılı iktisatçıların eserlerini tanıma ve okuma imkanı bulduğu ortadadır. Bunun yanı sıra Tercüme Odası'ndaki memuriyeti sayesinde Sehak Abru ve Sakızlı Ohannes gibi dönemin öne çıkan Osmanlı iktisat yazarlarıyla bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunma fırsatı bulmuştur. Böylece kendisini çağdaş ekonomi ilminde yetiştirebilen Mehmet Şerif Bey'in Mülkiye'de hocalık yapan Emin Bey ile de burada tanışarak özellikle Batı dillerini öğrenme noktasında ondan destek aldığı varsayılabilir. Dolayısıyla Mehmet Emin Bey'in 1863 yılında Mülkiye'de iktisat hocalığına getirilmesinde muhtemelen onun Tercüme Odası yılları boyunca gösterdiği performans etkili olmuştu.¹³

Mehmet Şerif Bey ekonomi alanında oldukça ilgili ve üretken bir hocaydı. Saha hakkındaki görüşlerini çeşitli gazete yazılarında dile getirmesinin yanı sıra ders notlarını da düzenleyerek kitap haline getirmişti. Bu sebeple Emin Bey'in aksine Mehmet Şerif'in ekonomi dersleri hakkında oldukça kapsamlı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında

12 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s. 921.

13 K. Demir, "İlk Yerli İktisatçı Mehmet Şerif Efendi'nin İktisadi Görüşleri", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, 2019, s. 560.

kendisinin ekonomi konusunda Osmanlı düşüncesine yeni yaklaşım ve öneriler getirdiği görülmektedir.

Mehmet Şerif Bey öncelikle o güne kadar Fransızcada ekonomi politik ve İngilizcede politik ekonomi olarak adlandırılan sahanın yanlış isimlendirildiğini öne sürmüştü. Ona göre Yunanca hane ve kanun kelimelerinin birleşiminden oluşan ekonomi kavramı eski çağlardan kalma hane hayatını düzenlemeye yönelik tedbir usulleri ifade eden ev ekonomisi kavramına karşılık gelmekteydi. Bu kavramı Adam Smith'le başlayan ve bir milli kaynakların doğru yönetilmesine yönelik bilgiler üreten bir saha için kullanmak anlam karışıklığına sebep olmaktaydı. Bu yüzden Mehmed Şerif Bey sahanın kurucusu Adam Smith'in adlandırmasına sadık kalarak bu bilime "ilm-i emval-i milliye" adını vermeyi doğru bulmuştu. Bu isimlendirme yıllar önce Tıbbiyede iktisat hocalığı yapan Arşizen Efendi'nin Tasarrufat-ı Mülkiye" adlandırmasıyla aynı amacı taşıyor ve Osmanlıların söz konusu ilimle bireysel işletmelerin karlılıklarını arttırmakla değil bunun yerine kamu ekonomi düzenleyerek ülkenin genel refahını yükseltmekle ilgilendiklerini gösteriyordu.¹⁴

Mehmet Şerif Bey'in ekonomi biliminin isimlendirilmesine yönelik anlayışı, okutmakta olduğu dersin ismine de yansdı ve Mektebi Mülkiyede 1863 yılında ekonomi dersi ilm-i emval-i milliye adıyla açıldı. Mehmed Şerif Bey bu dersin notlarını derleyerek Tercüman-ı Ahval gazetesinde aynı adla yayınladığı için bu derste hangi konulara değindiği detaylarıyla bilinmektedir. Bu ders kitabına göre Mehmet Şerif Bey, ekonomi ilmini üretim, dağıtım ve bölüşüm, mübadele ve tüketim olmak üzere dört başlık altında incelemekteydi.

Mehmet Şerif Bey üretim başlığı altında derste milli serveti meydana getiren kaynakların neler olduğunu, ürün değerlerinin neleri içerdiğini, ihracat ve ithalat dengesinin ve gümrük vergilerinin nasıl düzenlenmesi gerektiğini serbest ticaretin ne anlama geldiğini ve ülkenin sanayi ile ticarete nasıl ilerleyebileceğini ele almaktaydı. İkinci başlık olan dağıtım ve bölüşüm kısmındaysa derste yol, demiryolu ve kanalların önemini gelir ve işçilerin ücret miktarları olmak üzere temel ödeme kalemlerini işlemekteydi. Mübadele başlığı altındaysa paranın gerçek değerini ve bu değer neye göre değiştiğini, kağıt para – değerli maden ilişkisiyle bankacılık sitemini ve kredi yapılanmasını ele almaktaydı. Son olarak tüketim başlığı altında da öğrencilerine vergi ile ilgili temel konuların işlenişini anlatmakta ve dersini tamamlamaktaydı. Böylece ders çağdaş ekonomi ilminin temel başlıklarını maddeler halinde ele almakta ve öğrencilere açıklamaktaydı.¹⁵

Bu ders kapsamında Mehmet Şerif Bey'in öğrencilerine nasıl bir iktisadi yaklaşım sunduğu kendisinin kaleme aldığı gazete yazılarından anlaşılmaktadır. Yazdığı kitaptan ve gazete yazılarından anlaşıldığı üzere Mehmet Şerif Bey yaşadığı dönemde halen genel kabul görmekte olan klasik iktisat anlayışının temel değerlerini benimsemekteydi. Fakat

14 Y. K. Öztürk, "Osmanlı'da İktisadi Liberalizmin Güçlü Temsilcilerinden M. Şerif Efendi ve İktisadi Görüşleri" *ASOS JOURNAL: Akadmeik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 57, 2017, s. 118.

15 Demir, "İlk Yerli İktisatçı Mehmet Şerif Efendi'nin İktisadi Görüşleri", s. 566.

klasik iktisat anlayışı her milletin kendi yatkın olduğu alanda üretim yapmasını, yatkın olmadığı alanlardaki ürünleri ise üretmeye çalışmayıp dışarıdan satın almasını öğütlemekteydi. Bu anlayıştan yola çıkan çok sayıda Osmanlı iktisatçısı Osmanlı Devleti'nin sanayileşmeye henüz hazır olmadığını bu yüzden coğrafi konumu itibarıyla gayet yatkın olduğu tarımsal üretime yoğunlaşması gerektiğini savunmaktaydı. Buna karşılık Mehmed Şerif Bey ise ateşli bir sanayileşme taraftarıydı ve Batılı iktisatçıların her millet yatkın olduğu alanda üretim yapmalıdır tezine Müslümanların pek ala sanayi ve ticarete yatkın olduğu fikriyle karşılık vermekteydi. Mehmet Şerif Bey'e göre sanayi ve ticaret için her şeyden evvel insan aklına ihtiyaç duyulmaktaydı ve bu konu da Osmanlıların oldukça üstün konumdaydılar. Ona göre Müslümanlar sanayi ve ticarete olan yatkınlıklarını tarihte defalarca kez göstermişlerdi. Bu bağlamda yüzyıllar önce İslamiyet sanayi ve eğitim açısından ilerlemiş iken, Avrupalılar her iki konuda da oldukça gerideydi. Bu durumu en güzel anlatan örneklerden biri tarih kitaplarında sıkça tekrarlanan ünlü bir hikâyeydi. Bu hikâyede "Asya ahalisinden" ve Abbasi halifelerinden Harun Reşid, Fransa Kralı Şarلمان'a hediye olarak gönderdiği mahsulat ve "sanayi ürünleri" arasına bir çalar saat eklemişti. Fakat iki medeniyet arasında ki gelişmişlik farkı o kadar büyüktür ki, Fransa Kralı ve maiyeti Müslümanların ürettikleri bu çalar saatin ne olduğunu anlayamamış ve onu bir tür "eşya-ı garibe" olarak addetmişlerdi. Mehmed Şerif Bey'e göre bu hikâyeden çıkarılacak sonuç Osmanlı ahalisinin eğitime ve ilme gerekli alakayı göstermesi durumunda sadece ziraatta değil sanayide de ilerleyip gelişebileceğiydi.¹⁶

Dolayısıyla Mehmet Şerif Bey özel mülkiye ve serbest ticaret gibi klasik iktisadi anlayışın temel değerlerini savunmakla birlikte Türk iktisat düşüncesine sanayileşmenin gerekliliği ve aciliyeti fikrini taşımakta ve bu suretle Osmanlı düşüncesinde önemli bir tartışma başlığı oluşturmaktaydı. Mehmet Şerif Bey'in Türk iktisat düşüncesine yönelik kapsamlı ve önemli katkılarına rağmen kendisinin Mülkiyedeki hocalığı fazla uzun ömürlü olmadı. 1865 yılından itibaren Emval-i Milliye dersini Mehmet Şerif Bey'in kardeşi ünlü Osmanlı eğitimcisi ve devlet adamı Münif Paşa vermeye başladı.

Münif Paşa XIX. Yüzyıl Osmanlı eğitim ve düşünce hayatının en dikkat çeken simalarından birisiydi. Kendisi tarih, hukuk, felsefe, edebiyat, dil bilim ve iktisat alanında çok sayıda kapsamlı çalışma yapmıştı. Dahası bu yoğun çalışmaları içerisinde Berlin, Kahire, Şam, Tahran ve İstanbul gibi hem Avrupa'nın hem de İslam Dünyasının kültürel merkezlerinde yaşamış ve bu süreçte Türkçe, Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rumca öğrenmiş ve üniversite hocalığı büyükelçilik ve bakanlık gibi yüksek mevkilerde görev yapmış çok yönlü bir Osmanlı aydını ve devlet adamıydı.

1820'li yılların sonunda Antep'te doğan ve burada Nuri Osmani Medresesinde eğitime başlayan Münif Bey babasının görevi sebebiyle muhtemelen henüz 7-8 yaşlarında Kahire'ye taşınmak ve eğitimine burada Kasrı Ali Medresesi'nde devam etmek durumunda kalmıştı. Bu dönemde Kavalılı Mehmet Ali Paşa'nın idaresinde bulunan Mısır kararlı bir batılılaşma çabasında içindediydi. Bu ortamdan istifade eden Münif Bey burada Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Fransızca öğrenme fırsatı da bulmuştu.

16 Mehmet Şerif, "Sanayi ve Ticaretten Kangısının Hakkımızda Hayırlı Olduğuna Dair", *Tercüman-ı Ahval*, Sayı 69, 1861, s. 3.

1850 yılında ailesinin Mısır'dan ayrılması üzerine Münif Bey önce yaklaşık bir yıl Şam'da bulunarak buradaki Emevi Camiinde eğitimini tamamlamış daha sonra da İstanbul'a gelerek Tercüme Bürosu'na girerek Arapça ve Farsça tercümanı olarak görev yapmaya başlamıştı. Burada tıpkı Mülkiye'nin diğer iktisat hocaları gibi çağdaş batılı kaynaklara ulaşma hem de dönemin önde gelen Osmanlı aydınlarıyla bir araya gelme fırsatı bulmuştu. Böylece kendisini çok yönlü bir şekilde geliştirmeye devam etmişti. 1855 yılına gelindiğinde Berlin büyükelçiliğine başkatipliği olarak atanan Münif Bey böylelikle Batı medeniyetini yerinde tanıma ve anlama olanağı bulmuştu. Bu görevini iki yıl sürdüren Münif Bey 1857 yılında Berlin'den İstanbul'a dönmüş ve bu noktadan sonra sahip olduğu vizyonla birlikte çağdaş bilimsel birikimi Osmanlı düşüncesine kazandırmak için tüm gücüyle çalışmaya başlamıştı.¹⁷

İstanbul'a döndükten sonra Tercüme Odası'ndaki işine geri dönen Münif Bey bu sayede bir yandan kendisini geliştirmeye devam ederken diğer yandan gazetecilik faaliyetlerine başlayarak sahip olduğu bilgi birikimini insanlarla paylaşma ve topluma yayma fırsatı bulmuştu. Münif Bey bu uğraşlarına ek olarak 1861 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk özel bilim kuruluşu olan Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye'nin kuruluşuna önyak olmuştu. Cemiyet çalışmaları kapsamında halka açık dersler organize ediliyor ve yeni kütüphaneler meydana getiriliyordu. Ayrıca yine bu süreçte Münif Bey çabalarını bir adım daha öteye taşıyarak Osmanlı tarihinin ilk popüler bilim dergisi olan Mecmua-ı Fünun'u çıkarmaya başlayarak Osmanlı toplumunu çağdaş bilgi birikimiyle buluşturma çabasını sürdürmüştü.¹⁸

Münif Bey'in çok yönlü bilgi birikimi ve eğitimci kişiliği bu dönemde onun kariyerine de yansımaya başlamıştı. 1865 yılından itibaren Mekteb-i Mülkiye'de iktisat derslerine girmeye başlayan Münif Bey 1869 yılında Talim Terbiye Kurulu başkanlığına getirilmişti. Mekteb-i Mülkiye kayıtlarına göre 1875 yılına kadar iktisat derslerine girmeye devam eden Münif Bey'in diğer yoğun memuriyet vazifeleri arasında bunu nasıl gerçekleştirdiğini tam olarak açıklamak mümkün değildir.¹⁹ Üstelik kendisinin 1871 yılından itibaren İran büyükelçisi olarak görevlendirilmesi onun aynı anda hem İstanbul'da hem de Tahran'da yürütülmesi gereken vazifeleri üstlendiğini göstermektedir. Buna karşılık takip eden yıllarda diğer memuriyet vazifelerine rağmen Ticaret ve Hukuk mekteplerinde ücretsiz ve gönüllü olarak iktisat dersini yürütmüş olduğu düşünüldüğünde kendisinin bu yıllarda da muhtemelen kesintili olarak ve belki de kimi zaman farklı vekiller aracılığıyla Mülkiye'nin iktisat derslerinin sorumluluğunu üstlendiği düşünülebilir.

Münif Bey'in Mülkiye'de nasıl bir iktisat dersi işlediği konusunda somut bir kaynak bulunmasa da kendisinin sonraki yıllarda Hukuk Mektebi'nde okuttuğu iktisat dersinin notları mevcuttur. Bu notlar onun Hukuk Mektebinden öğrencisi ve Mülkiye'nin gelecekteki iktisat hocası Mahmud Esad Bey tarafından daha sonra yayınlanarak kitap

17 A. Budak, *Münif Paşa Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2012, s. 67.

18 Budak, *a.g.e.*, s. 70.

19 Budak, *a.g.e.*, s. 74.

haline getirilmiştir. Bu ders kitabının yanı sıra Münif Bey'in iktisadi meseleleri soru cevap şeklinde işlediği çeşitli yazılar Mecmua-ı Fünun gazetesinde yayınlanmıştır. Bu eserler sayesinde Münif Bey'in iktisat dersini nasıl işlediği ve iktisadi tartışmalara nasıl yaklaştığı genel hatlarıyla bilinmektedir.²⁰

Ders notlarından anlaşıldığı kadarıyla Münif Bey iktisadı üretim, taksim ve tüketim olmak üzere üç başlık altında inceliyordu. Bu bağlamda iktisadın temel kavram ve terimlerini açıkladıktan sonra derste sırasıyla bu üç başlığı ele alıyordu. Bu kapsamda üretim başlığında iş, emek, sermaye, mülkiyet, serbest ticaret, himaye usulü ve gümrük vergilerini işliyordu. Bunun ardından ikinci başlıkta ülke arazilerinin farklı amaçlar için taksim edilerek yönetilmesini, gelir ve nakdi gelir konularını ele alıyor ve son olarak üçüncü başlık altında vergi çeşitlerine odaklanıyordu. Böylece Münif Bey dönemin temel iktisadi kavram ve esaslarını öğrencilerine sunmuş oluyordu.

Münif Bey'in çalışmalarına bakıldığında iktisadın temel kavramlarına hakim olmasının yanı sıra bir bütün olarak dönemin iktisadi tartışmalarına ilgi gösterdiği ve bu konuda kalem oynattığı görülmekteydi. Tıpkı Mehmet Şerif Bey gibi o da ev ekonomisi olarak gördüğü ekonomi kavramını modern iktisat ilminden ayrı değerlendiriyordu. Bu yüzden modern iktisat ilmini önceki çalışmalarında “idare-i mülkiye” olarak adlandırmayı tercih ediyordu. Onun bu yaklaşımı Mülkiye’de okuttuğu ders de yansımış ve 1871-72 yıllarında iktisat dersi “Umur-ı Mülkiye” adı altında okutulmuştu. Fakat Münif Bey bu adlandırmasını zaman içerisinde değiştirmeye karar vermiş ve iktisadın Avrupa’da olduğu gibi ülkenin refahını arttırmaya yönelik bir uğraş olduğunu düşünerek onu “ilm-i servet-i milel” olarak isimlendirmeyi daha doğru bulmuştu. Bu yaklaşımıyla uyumlu bir şekilde de 1873 yılından itibaren iktisat dersinin Mülkiye’de “ilmi servet-i milel” adıyla sunulmasını sağlamıştı. Bu adlandırmayı takip eden yıllarda Hukuk Mektebinde de kullanmaya devam eden Münif Paşa’nın ders notları da yine bu isimle kitaplaştırılacaktı.²¹

Münif Paşa’nın ilm servet adı altında derlenen ders kitabına bakıldığında kendisinin iktisadi konularda tek bir esere bağlı kalmadığı bu konuda farklı İngilizce ve Fransızca kaynakları bir arada kullandığı anlaşılmaktadır. Farklı kaynakları inceleyen Münif Paşa özellikle sanayileşme konusunda önemli çıkarımlara ulaşmıştı. Ona göre yaşanan devirde sadece zirai üretimle refaha ulaşmak mümkün değildi. Ülkenin gelişmesi için ticaret ve sanayi de ilerlemek şarttı. Fakat Osmanlı sanayisi Avrupa’nın ilerleyen bilim ve tekniği karşısında geride kalmış ve zayıflamıştı. Üstelik dış ticarete Osmanlı Devleti’nin ihracat yerine ithalatı teşvik eden gümrük vergileri Osmanlı sanayi sektörünün bu durumunu hızlandırmıştı. Bu noktada Münif Paşa gümrük vergilerinin yeniden gözden geçirilmesini önermekle beraber serbest ticaret anlayışına karşı bir yaklaşım geliştirmiyordu. Ona göre sanayide ilerlemek için gereken tedbirler ticari yasaklamaları değil bilimsel ve teknik gelişmeleri içermeliydi. Bu yüzden Münif Paşa

20 Budak, *Münif Paşa Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını*, s. 673.

21 S. İnceoğlu, “Tanzimatta Bir Düşünür ve Bürokrat: Münif Paşa ve İktisadi Tasavvuru”, *Divan İlmî Araştırmalar*, Cilt 2, Sayı 19, 2005, s. 244.

ülkenin refaha ulaşması için eğitimin yaygınlaşması ve iktisat bilgisinin geliştirilmesini önermekteydi.²²

Ülkenin eğitim politikalarına yön veren çok yönlü ve donanımlı bir Osmanlı aydını olan Münif Paşa'nın Mülkiye'deki iktisat hocalığı çağdaş Türk iktisat düşüncesinin gelişmesinde çok önemli bir aşamaya işaret etmişti. Paşanın hocalık serüveni içerisinde kazandığı ders tecrübesi gelişerek sonunda önemli ve özgün bir iktisat kitabına dönüştüğü gibi onun çok yönlü bilgi birikiminde yetişen öğrenciler temel ekonomik kavramlara ve güncel tartışmalara aşına olarak mezun olmuşlar ve böylece Osmanlı kamuoyunun ekonomi okur-yazarlığına katkıda bulunmuşlardır.

1875 yılına kadar Mülkiyede iktisat derslerini okutmayı sürdüren Münif Paşa'nın bu tarihten sonra okuldaki hocalık görevi sona erse de kendisinin okuldaki etkinliği bitmemiştir. 1877 yılında eğitim bakanı olarak kabineye giren Münif Paşa bu görevdeyken Mülkiye'deki eğitimi yeniden düzenleyerek okuldaki eğitim süresini ve ders dağılımı değiştirerek iktisat eğitiminin daha da gelişmesini temin etmiştir.

1877 yılında yeniden düzenlenen ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane ismiyle açılan okulda İlm-i Servet-i Mîlel dersi bu defa Osmanlı iktisat düşüncesinin ünlü simalarından Sakızlı Ohannes Paşa tarafından verilmeye başlanmıştı. Ohannes Paşa henüz çok erken yaşlardan itibaren iktisat ilmine merak duymuş, öğrencilik yıllarından itibaren başlayarak kendisini bu ilmin inceliklerini öğrenmeye adanmış kabiliyetli bir Osmanlı aydını ve devlet adamıydı. Bu bağlamda onun özellikle iktisat alanına yönelmesi ve hayatı boyunca kendisini bu sahada yetiştirmesi kendisini ülkenin ilk gerçek iktisat hocası yapmaktaydı.

Hayat hikayesine kısaca bakıldığında Ohannes Sakız kökenli Ermeni bir ailenin üyesi olarak 1836 yılında İstanbul'da doğmuştu. İyi bir eğitim alması ve Avrupa medeniyetini yerinde tanınması için ailesi onu Paris'e Ermeni Katolik Mektebi'ne okumaya göndermişti. Burada yaklaşık sekiz yıl kalan Ohannes yüksek öğretimini tamamlayarak 1856 yılında İstanbul'a dönerek Tercüme Odası'nda çalışmaya başlamıştı. Tercüme Odası'nda tıpkı Mülkiye'nin diğer hocaları gibi kendisi farklı alanlarda yetiştirme fırsatı bulan Ohannes Efendi'nin burada özellikle Fransız iktisat yazarlarının çalışmalarıyla yakından ilgilendiği bilinmektedir. Takip eden yıllarda önce Adliye dairesinde görev alan daha sonra da Ticaret Bakanlığı'nda müsteşarlık yapan Ohannes Efendi 1877 yılında yenilenen Mülkiye'nin ilk müdür Ali Nizami Paşa tarafından idare hukuku ve ekonomi derslerini vermesi için okula davet edilmişti.²³

Bu aşamada Ohannes Efendi'nin Osmanlı bürokrasisi içindeki saygın konumu yenilenen Mülkiye'nin açılış dersinin kendisi tarafından verilmesinden anlaşılmaktadır. Mülkiyedeki hocalığının yanı sıra Ohannes Efendi bu dönemde eğitim bakanlığı müsteşarlığına getirilmiş ve hocalık yılları boyunca çeşitli memuriyet vazifelerini sürdürmeye devam etmişti. Mülkiye'deki iktisat dersini yaklaşık 20 yıl verdikten sonra eski öğrencisi ve Sultan II. Abdülhamid'in baş mabeyni (özel kalem sekreteri) Mehmet

22 Budak, *Münif Paşa Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını*, s. 616.

23 Sakızlı Ohannes Paşa, *Osmanlı'da Modern İktisadın İzinde 1: Mebadi-i İlm-i servet-i Mîlel*, İstanbul, Dergah Yayınları, 2015, s. 23.

Arif Bey'in tavsiyesiyle hazine bakanlığına getirilerek vezirlik payesi ve paşa rütbesi almıştı. Bu yeni görevi sebebiyle Ohannes Paşa 1897 yılında mülkiyedeki hocalık görevlerini bırakmak durumunda kalmış ve bu noktadan itibaren ülkenin iktisat politikalarına yön vermeye başlamıştı.²⁴

Ohannes Paşa'nın Mülkiye'deki iktisat hocalığı Osmanlı iktisat düşüncesine büyük katkılar sağlamıştı. Paşa dersi üstlendikten tam üç yıl sonra 1880 senesinde dersiyle aynı adı paylaşan "Mebad-ı İlm-i Servet-i Milel" adında bir iktisat kitabı kaleme almıştı. Bu kitap adından da anlaşılacağı üzere öğrenciler için bir ders kitabı niteliği taşımaktaydı. Dolayısıyla bu kitaba bakarak Ohannes Paşa'nın derslerinde hangi konulara odaklandığı anlaşılabilir. Kitapta Ohannes Paşa iktisat ilmini üretim, dolaşım, bölüşüm ve tüketim olmak üzere dört başlık altında inceliyordu. Üretim bölümünde sermaye, tasarruf, emek, iş güvenliği ve özel mülkiyet gibi meseleleri ele alırken, ikinci bölümde daha çok ticaretle ilgili olan fiyat, değerli madenler, bankacılık ve serbest ticaret gibi konuları inceliyordu. Üçüncü bölümde daha çok ücret faiz ve kira ile ilgili kavramlarına odaklanan Ohannes Paşa dördüncü bölümde tüketim ve borç yönetimine yönelik meseleleri ele alarak dersi sonlandırıyor.²⁵

Ohannes Paşa kaleme aldığı ders kitabında sadece genel iktisadi kavramları işlemekle kalmamış, dönemin öne çıkan tartışmaları ile sanayileşme ve duyun-ı umumiye gibi Osmanlı Devleti'nin güncel sorunlarına da değinmişti. Bu açıdan söz konusu kitap üzerinden Ohannes Paşa'nın önemli iktisadi tartışmalara yönelik yorum ve yaklaşımı takip etmek mümkündür. Bu dönemde Osmanlı iktisat yazarları arasında devletin serbest ticaretle mi yoksa yerli sanayinin himaye edilmesiyle mi daha hızlı kalkınacağı sorusu tartışılmaktaydı. Ohannes Paşa bu tartışmaya kitabında modern Avrupa tarihinden örnekler vererek katılmıştı. Paşa özellikle İngiltere ve Fransa tarihinden örnekler vererek her iki ülkenin de başarılı sanayileşme ve kalkınma hikayelerini bu ülkelerin takip ettiği serbest ticaret politikalarına bağlamaktaydı. Sakızlı Ohannes Paşa'ya göre Fransa uzun yıllar korumacı politikalar izlemesine rağmen bu politikaların kötü sonuçlarını görerek 1860'da İngiltere ile serbest ticaret antlaşması imzalamıştı. Bu antlaşmanın ardından ise hem İngiliz hem de Fransız ekonomisi önemli gelişme göstermişti. Başarılı İngiliz ve Fransız modellerinin aksine Ohannes Paşa'ya göre Portekiz ve İspanya'nın takip ettiği korumacı gümrük politikaları bu ülkelerin ekonomisini felakete sürüklemiş ve nihayetinde her iki ülkede de sanayi gelişemediği gibi ahali de fakir kalmıştı. Ohannes Paşa bu ülkelerin tüm zararına rağmen ısrarla korumacı gümrük politikası takip etmesini söz konusu ülkelerdeki sınıfsal ilişkilerle açıklamaktadır. Ona göre imalatçılar, devlet otoritesine baskı yaparak gümrük tarifelerinin yüksek tutulmasını sağlamakta ve böylece kendi sınıfsal çıkarları uğruna ülkenin geri kalmasına sebep olmaktadır.²⁶

Ohannes Paşa serbest ticareti savunurken bunu milletlerarası rekabeti kontrol altında tutan ve barışı muhafaza eden bir anlayış olarak da yorumlamaktaydı. Ona göre ekonomik yapının bir ülke için karlı olması kadar barışı muhafaza etmesi de önemli ve gerekliydi. Paşa, serbest ticaret rejiminin doğası gereği farklı milletleri iş birliğine ve

24 Sakızlı Ohannes Paşa, *Osmanlı'da Modern İktisadın İzinde*, s. 24.

25 Sakızlı Ohannes Paşa, *a.g.e.*

26 Sakızlı Ohannes Paşa, *a.g.e.*, s. 243.

ortaklığa yönelttiği vurgulamaktaydı. Ona göre her millet en yatkın olduğu ürünleri üretip diğer ihtiyaçlarını ticaret yoluyla sağladığı takdir de bu ülkeler arasında sadece iktisadi değil aynı zamanda kültürel bağlar oluşmaktaydı. Böylelikle iktisadi iş birliği zaman içerisinde toplumlar arasında yakınlaşmayı yaratmaktaydı. Ohannes Paşa'ya göre serbest ticaret usulünün bu faydalarına karşılık, himaye usulü milletlerarasında rekabeti ve çatışmayı pekiştirmektedir. Himaye usulü çerçevesinde dayanışma ve iş birliği ile kalkınamayacağını düşünen milletler birbirleriyle çatışarak ve hatta savaşarak zenginleşmeye çalışmaktaydı.²⁷

Ohannes Paşa'nın ders kitabında altını çizdiği konulardan biri de ekonomik faaliyetlerin verimlilik esasına dayanması ilkesiydi. Bu ilke klasik iktisat ekolünün temel vurgusunu oluşturmaktaydı. Klasik iktisat kuramına göre bireysel veya toplumsal seviyede, her birim en verimli olduğu iktisadi eylemle uğraşmalıydı. Bu şekilde ekonominin genel verimlilik seviyesi yükselecek ve azami zenginlik seviyesine çıkılacaktı. Sakızlı Ohannes Paşa'ya göre bir ülkenin sınırlı kaynakları en yüksek kâr elde edeceği alanlara kaydırılmalıydı. Böylece her ülke kendi kapasitesini en verimli şekilde kullanarak karşılıklı ticaret ilişkileri ile hem ulusal hem de küresel seviyede azami zenginliği meydana getirirdi.²⁸

Sakızlı Ohannes Paşa'ya göre himaye usulü sebebiyle kaliteli ve ucuz yabancı malın ülkeye girişi pahalı ve kalitesiz yerli üretimi korumak adına engellenmekte bu yüzden de hem genel fiyat seviyesi yükselerek enflasyon oluşmakta hem de hem de piyasadaki ürünlerin kalitesi düşmekteydi. Ayrıca yine bu usul ekonomideki dinamizmi ve rekabeti engellediği için özellikle himaye edilen alanlarda durgunluğu ve tembelliği tetiklemekteydi. Dahası bu usul iktisadın doğal seyrini bozduğu için normalde verimli alanlara kaydırılacak sermaye ve işgücü himaye edilen sahalarda kullanılmakta bu yüzden de memleketin yatkın olduğu sektörlerde ilerlemesi engellemekteydi. Bu sebeplerden ötürü Sakızlı Ohannes Paşa'ya göre himaye usulü uygulandığı memlekette iktisadi verimsizlik ve durgunluk yaratmaktaydı. Paşa'ya göre rekabetçi bir sanayinin böyle bir yapıda doğması olanaksızdı. Rekabetçi sanayi ancak çağdaş iktisadi yöntemlerin uygulanması ve sermaye birikimiyle ortaya çıkardı. Sermaye birikiminin oluşması içinse serbest ticaret ortamının ve hukuki güvencelerin temin edilmesi gerekmektedir. Böylece ülkenin sınırlı sermayeci en müsait sahalara yönelerek burada zaman içerisinde bir sanayinin teşekkül etmesini mümkün kılacaktı.²⁹

Ohannes Paşa'ya göre ise sanayi oluşturmanın en mantıklı yolu klasik iktisat teorilerine bütünüyle bağlı kalarak ekonomiyi doğal seyrine bırakmaktır. Fakat klasik iktisat ekolünün varsayımlarına bağlı kalmakla beraber Sakızlı Ohannes Paşa himayecilik konusunda bazı esnek görüşlere de sahipti. Ona göre eğer bir memleket belli bir sahada doğal yatkınlıklara ve üstünlüklere sahip olmasına rağmen sırf tecrübe eksikliğinden

27 Sakızlı Ohannes Paşa, *Osmanlı'da Modern İktisadın İzinde*, s. 236.

28 Sakızlı Ohannes Paşa, *a.g.e.*, s. 225.

29 Sakızlı Ohannes Paşa, *a.g.e.*, s. 239.

ötürü o sahada bir sanayiye sahip değilse, bu belirli sahada geçici bir himaye politikası uygulanabilirdi.³⁰

Ohannes Paşa'nın iktisadi görüşleri çağdaş Türk iktisat düşüncesinin oluşumunda belirleyici olmuş, fikirleri yirmi yıl boyunca yetiştirdiği çok sayıda Mülkiye öğrencisini derinden etkilemişti. Ohannes Paşa'nın eğitiminden geçen öğrenciler sonraki yıllarda Türk iktisat düşüncesine ve politikalarına yön vermiş, ülkenin kaderini tayin etmişlerdir. Paşanın öğrencilerinden Akyığıtzade Musa hocasının görüşlerini kapsamlı bir şekilde eleştirerek Türk iktisat düşüncesinde ilk defa tutarlı bir milli ekonomi savunusu oluşturmuştur. Güçlü iktisadi fikirlerinin yanı sıra 1892-1909 yılları arasında Harbiye'de iktisat hocalığı yapan Ohannes'in bu öğrencisi nihayetinde Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü gibi cumhuriyeti kuracak asker kökenli devlet adamlarının iktisadi düşüncelerini şekillendirmiştir. Ohannes Paşa'nın öğrencilerinden Cavid Bey, Akyığıtzade Musa'nın aksine hocasının fikirlerini sonuna kadar benimseyerek iktisadi liberalizmi savunan güçlü eserler ortaya koymuştur. Tıpkı hocası Ohannes Paşa gibi 1908 yılından itibaren Mülkiyede iktisat derslerini veren Cavid Bey buna ek olarak liberal ilkeleri savunan bir ders kitabı kaleme almış ve bunu ilm-i iktisat adıyla yayınlamıştır. Maliye Bakanı olarak atanacağı 1910 tarihine kadar bu dersi veren Cavid Bey, Osmanlı iktisat düşüncesinde liberalizmin en başarılı temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiş ve dönemin ekonomi politikalarına yön vermiştir. Dolayısıyla ister paşanın fikirlerini eleştirsün isterse onları takip etsin, onun eğitiminden geçen öğrenciler donanımlı iktisatçılara dönüşerek Türk iktisat düşüncesine büyük katkılar sunmuş ve kalıcı izler bırakmışlardır. Bu da paşanın Türk iktisat düşüncesi açısından gerçek bir hoca olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Mekteb-i Mülkiye'nin açılışını takip eden yarım yüzyıl içerisinde Türk iktisat düşüncesinin geçirdiği dönüşüm dikkate değer boyuttadır. Önceleri sadece merkezi bürokraside birkaç reformcu devlet adamı tarafından alaka gören iktisadi meseleler ortaya çıkan yeni eğitim anlayışı sayesinde eğitilmiş Osmanlı kamuoyu tarafından takip edilen genel konulardan biri haline gelmiştir. Mülkiye'de verilen eğitimden geçmiş bir devlet adamı iktisadi konulara yönelik okur-yazarlık kazandığı için kendisine mali konularda gönderilen emir ve talimatlarını anlayıp uygulayabilmesinin yanı sıra basında çıkan iktisadi haber ve tartışmaları da takip edebiliyordu. Bu da Osmanlı kamuoyunda çağdaş iktisat düşüncesin gelişebileceği bir yaşam alanı yaratıyordu.

Mülkiye'nin çağdaş Türk iktisat düşüncesine yönelik katkısı kamuoyunda iktisadi okur-yazarlığı artırmasından ibaret değildi. İktisat dersine giren hocaların kaleme aldıkları ders kitapları ve gazete yazıları üzerinden Osmanlı iktisat düşüncesinde farklı yorumlar ve tartışmalar hayat bulmuştu. İktisat hocaları tartışmaları konulara ilişkin yorum ve yaklaşımlarıyla öğrencilerini farklı şekillerde etkilemişler ve zaman içerisinde bu etkileşim Türk iktisat düşüncesinde çeşitli geleneklerin oluşmasına olanak sağlamıştı.

30 Sakızlı Ohannes Paşa, *Osmanlı'da Modern İktisadın İzinde*, s. 241.

Bu açıdan bakıldığında Mekteb-i Mülkiye'nin öğrencilere sunduğu iktisat dersinin çağdaş Türk iktisat düşüncesinin gelişiminde hayati bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Budak, A., *Münif Paşa Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2012.
- Çankaya, A., *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Örnek Matbaası, 1954.
- Demir, K., “İlk Yerli İktisatçı Mehmet Şerif Efendi'nin İktisadi Görüşleri”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, 2019.
- Ergin, O. N., *İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve Sanat Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul, Eser Matbaası, 1977.
- İnceoğlu, S., “Tanzimatta Bir Düşünür ve Bürokrat: Münif Paşa ve İktisadi Tasavvuru”, *Divan İlmî Araştırmalar*, Cilt 2, Sayı 19, 2005.
- Kılınçoğlu, D., *İslam, İktisat, Ordu ve Reform: Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk İktisat Eseri ve Tarihsel Bağlamı (Risale-i Tedbir-i Umran-ı Mülki)*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1996.
- Mehmet Şerif, “Sanayi ve Ticaretten Kangısının Hakkımızda Hayırlı Olduğuna Dair”, *Tercüman-ı Ahval*, Sayı 69, 1861.
- Öztürk, Y. K., “Osmanlı'da İktisadi Liberalizmin Güçlü Temsilcilerinden M. Şerif Efendi ve İktisadi Görüşleri” *ASOS JOURNAL: Akadmeik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 57, 2017.
- Sakızlı Ohannes Paşa, “*Osmanlı'da Modern İktisadın İzinde 1: Mebadi-i İlm-i servet-i Milel*” İstanbul, Dergah Yayınları, 2015.
- Sayar, A. G., *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2000.
- Sayar, A. G., *İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2011.
- Somel, S. A., Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler. H. İnalcık, & M. Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 685-708.
- Yeşil, F., *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Katibi Ebubekir Ratip Efendi(1750-1799)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MÜLKİ İDARE VE MÜLKİYELİLER

Rıdvan AKIN*

Milli mücadele tarihinin mülki idare boyutu görelî olarak ihmal edilmiş bir konudur. Bu dönemin daha ziyade siyasi ve askeri yönleri ile incelenmiştir. Oysa ki Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtiği tarihten itibaren kolordu komutanları kadar mutasarrıf ve valilerin tutumları da fevkalade önemli olmuştur. Milli Mücadele'nin başında Samsun mutasarrıflığı, Erzurum, Sivas, Trabzon, Mamuratelaziz ve Van Valiliklerinin tutumu kritik önemi haiz olmuştur. Vali ve mutasarrıfların İstanbul Hükümeti ve Anadolu ihtilalcileri karşısında takınacakları tavır kolordu komutanları kadar önem taşımıştır. Özellikle XV. Kolordunun bulunduğu Erzurum'da Vali Münir Bey ve kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın müspet tutumu "milliciler" açısından önemli bir köprübaşının tutulmasını sağlamış, bu cepheye Van Valisi Haydar Bey'in de katılımı anlamlı bir güç kazandırmıştır.

Sivas Valisi Reşit Paşa'nın milli direniş cephesine iltihakı zaman almış, tereddütlü bir süreçten sonra Vali Reşit Paşa Sivas Kongresinin yarattığı iktidar yanında tavır almıştır. Trabzon Valisi Kapancızade Hamit Bey için de aynı şeyler söylenebilir.

Açıkça milli kurtuluş hareketine karşı tutum alan iki vali ise, Konya Valisi Cemal Bey ve Mamuratelaziz Valisi Ali Galip Bey'dir. Damat Ferit Hükümeti'nin Anadolu'daki en kuvvetli dayanağı bu iki vali olmuştur. Hatta Ali Galip'in bir kuvvetle Sivas Kongresini basma girişimi Türk devrim tarihinde malum bir konudur. Netice itibariyle her iki vali de Kuvayı Milliye tarafından makamlarını terk etmeye zorlanmıştır.

İstanbul Meclisi'nin dağıtılması üzerine Heyet-i Temsiliye'nin çağrısı üzerine TBMM'nin toplanabilmesini sağlayan güç mülki idarenin tamamıyla Kuvayı Milliye katılmış olmasıydı. Müdafaa-ı Hukuk Heyet-i Temsiliyesi'nin seçim çağrısı sadece kolordu komutanlarını değil vali ve mutasarrıfları da muhatap alıyordu. Seçimlerin yapılarak seçilen mebusların Ankara'ya gönderilmesini sağlayan mülki idare teşkilatı idi.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edildikten sonra mülki idare şemasında yapılan en önemli değişiklik müstakil livaların vilayet statüsüne çıkarılması oldu. TEK'e göre vilayet, "mahali umurda muhtariyeti olan bir hükmi şahsiyet" olarak düzenlenmişti. Nevahi Kanunu ve TEK müzakerelerinden anlaşılacağı üzere "vilayet" esas itibariyle bir yerinden yönetim birimi olarak öngörülmüştü.

* Prof. Dr., Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi, rakin97@gmail.com.

1. TBMM Yönetimi Devrinde Mülki İdare

TBMM yönetiminin devraldığı mülki idare mirası Osmanlıdan müdevverdir. Bu idarenin kökeni 1864 Vilayat Nizamnamesine dayanır.¹ 1871 düzenlemesinde de en üst mülki idare birimi vilayet olarak tanımlanmaktaydı.² Milli Mücadele döneminde 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanunu Muvakkatesi de yürürlükte bulunmaktaydı.³ Bu bilgiler ışığında, mütarekeye girerken elde bulunan vilayetler şu şekilde sıralanabilir: Erzurum, Sivas, Mamurat-el Aziz (Harput), Diyarbekir, Bitlis, Van, Trabzon, Kastamonu, Ankara, Konya, Adana, Hüdavendigar, Edirne, İstanbul. Ayrıca bu vilayetlere bağlı 35 mülhak livanın da varlığı unutulmamalıdır.⁴

Bunların yanı sıra, Eskişehir, Antalya, Urfa, İçel, İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Karahisar-ı Sahip, Biga, Kayseri, Kütahya, Maraş, Menteşe, Niğde, Ayıntap müstakil livaları da mülki idare teşkilatı içinde yer almaktaydılar. Beyrut, Halep ve suriye vilayetleri kaybedilmiş iken Kars, Ardahan ve Batum livaları ise Brest-Litovsk Anlaşmasından sonra Türkiye'ye yeniden iltihak etmiş livalardı.⁵

Bu dönemin anayasası olan 85 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu idareyi “vilayet” başlığı altında toplamış ve “vilayet”i yerinden yönetim esasına dayanan bir tüzel kişilik olarak örgütlemişti. Vilayetin “manevi şahsiyeti ve mahalli umurda muhtariyeti haiz” olması 1921 anayasasının idare anlayışının temelini oluşturmaktaydı.⁶ Bu yaklaşım Birinci Meclisin “halkçılık siyasetinin” doğal bir sonucuydu.

Başlangıçta, görelî olarak daha küçük bir mülki yapı ve kadro tensikâtı öngörülmekle birlikte, zaman içinde tam tersi eğilimler ortaya çıktı. Küçük yerleşim yerleri kaza merkezi yapılırken, bazı kaza merkezleri güvenlik gerekçesiyle liva merkezine dönüştürüldü. Bu durum bir meclis oturumunda, “teşkilat hastalığına uğradık. Kazaları liva, livaları vilayet yaptık” sözleriyle eleştirildi.⁷

Netice itibariyle, TBMM Hükümetinin egemenlik alanı içinde 15 vilayet, 53 liva, 302 kaza ve 679 nahiyenin bulunduğu kesinleşmiş oldu.⁸ Bu dönemde birçok yerleşim

1 İlber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1974, s. 48.

2 Nazım Kartal ve İbrahim Özgül, *Osmanlı'da Yerel Yönetimlerin Gelişimi ve Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul, Hiper Yayın, 2019, s. 121-138.

3 Kemal Gözler, *İdare Hukuku*, C. I, Bursa, Ekin Kitabevi, 2003, s. 303.

4 Kamil Erdeha, *Yüzellikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi*, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1998, s. 42-44.

5 Elif Yılmaz Şentürk, *Arşivlerde Tanımlama ve Üstveri*, İstanbul, Hiper Yayın, 2019, s. 98.

6 Emine Aydoğdu, *Teşkilat-ı Esasiye'den Günümüze Anayasalar*, İstanbul, Palme, 2005, s. 2.

7 GCZ, C.II, 5.5.1337, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt I-IV, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s. 86.

8 Fazlı Demirel, “Merkezi İdare'nin Taşra Kuruluş ve Yönetimi Üzerinde Bir İnceleme ve Düşünceler”, *Türk İdare Dergisi*, Yıl:56, Sayı. 365, Aralık 1984, s. 2.

yeri müstakil liva ve kaza olma yarışına girdi.⁹ Müstakil livalar mülki yetkisi itibariyle vilayet statüsüne yükseltildi.

En önemli güvenlik sorunlarından biri Pontus ayrılıkçılığı idi. Bu bölgelerde ciddi asayiş sorunları söz konusu idi. Bu nedenle yeni kaza merkezleri kuruldu. Yine benzer bir gerekçe ile Siirt müstakil sancak yapıldı. Teşkilat yapısındaki bu genişleme, vilayet sayının azaltılmaya çalışıldığı bir dönemde gerçekleşmiş oldu. Oysa ki Dâhiliye Vekaleti “ıcabat-ı idare ve teşkilat-ı esasiyeye göre 47 vilayetlik bir mülki teşkilat ile iktifa etmek” düşüncesindeydi.¹⁰

2. Erzurum Valisi Münir Bey ve Vilayet Yönetimindeki Değişiklikler

Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) Erzurum’a vardığında kendisini karşılayan iki önemli otorite söz konusuydu: Mülki ve askeri. Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa’dan bir ay önce Trabzon üzerinden bölgeye ulaşmış, XV. Kolordu Komutanlığı görevine başlamıştı. Resmi görevi mütareke hükümlerini uygulamaktı. Vali ise Münir Bey’di. Mustafa Kemal Ordu müfettişi olarak hükümet tarafından geniş askeri ve mülki yetkilerle görevlendirilmişti. Yani Vali Münir Bey’e emir ve talimat verebilirdi. Ancak 7-8 Temmuz gecesinde itibaren Damat Ferit Hükümeti tarafından azledilmişti.¹¹ Karabekir Paşa’nın İstanbul Hükümetinin emirlerine uymayarak Mustafa Kemal Paşa’ya bağlılığını bildirmesi, Vali Münir Bey’i tereddütlü bir şekilde millici blokun yanında vaziyet alması sonucunu verdi. Ancak kendisi hâlâ İstanbul Hükümeti’nin Erzurum Valisi idi. Bunun üzerine, İstanbul Hükümeti Münir Bey’i azletti. Yerine Van Valisi Haydar Bey’i atadı. Ancak hükümetin azil ve atama işlemlerinin gereğini yerine getirecek bir iktidarı yoktu. Mustafa Kemal Münir Bey’den Erzurum’dan ayrılmamasını istedi. Kongre’den sonra Vali Münir Bey İstanbul’a döndü. Van Valisi Haydar Bey valilik görevine gelmediğinden Kadı Hurşit Efendi vali vekilliğini üzerine aldı.¹² Vilayet bir süre vekâleten yönetildi. Bir süre sonra göreve Reşit Paşa getirildi. Yeni valinin Karabekir Paşa ile sürtüşmesi üzerine TBMM hükümeti tarafından (8 Haziran 1920) emekliye sevk edildi. Kazım Karabekir, vali vekilliğini üzerine aldı. Bir süre sonra Albay Manastırlı Kazım Bey vali vekilliğinden sonra, Trabzon Valisi Hamit Bey bu göreve getirilecektir. Hamit Bey’in şiddetli bir Bolşeviklik karşıtı olması Rusya ile yeni kurulan ilişkileri bozabilirdi.

Bu nedenle Hükümet Hamit Bey’i Elazığ’a vali olarak görevlendirdi. Yerine 1 Haziran 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti kararı ile Münir Bey tekrar Erzurum Valisi oldu. Bu görevde 20 Nisan 1922’ye kadar kaldı.¹³

9 Beyoğlu, Süleyman, *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa*, İstanbul, Bengi Yayınları, 2009, s.182.

10 GCZ, C. III, 11.4.1338, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt I-IV, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s. 205.

11 Doğu Perinçek, *Kemalist Devrim*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1992, s. 178.

12 Kamil Erdeha, *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975, s. 51.

13 Ömer Erden, *Milli Mücadele Döneminde Erzurum Valisi Münir Bey*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2015, s. 653-674.

3. TBMM İkinci Başkanı Celeleddin Arif Bey'in Erzurum Özel Yönetimi Planı

Celeleddin Arif Bey'in hiçbir zaman TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile yıldızı barışmamıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Birincisi, kendisi Dördüncü Dönem Mebusan Meclisi'nin başkanı olduğu için, TBMM'ni İstanbul'daki meclisin bir devamı olarak mütalaa etmiş ve meclis başkanı seçileceğini sanmıştı. Fakat Müdafaa-ı Hukuk Hareketi'nin önderi başkanı, kendisi de ikinci başkan seçildi. Bu beklentilerini karşılayan bir pozisyon değildi. TBMM rejiminin içerik ve niteliğinin henüz tam berrak olmadığı erken dönemde müzakere edilen iki önemli yasada Mustafa Kemal Paşa'ya karşı menfi tutum takınmıştı. Bu iki yasa İcra Vekilleri Heyetinin Seçim Usulü hakkında Kanun ile Nisab-ı Müzakere Kanunu idi. Celeleddin Arif Bey, bir Dönem Adliye Vekilliği de yapmıştı. Anadolu'daki siyasal durumun karışıklığı üzerine, bir kısım muhalif mebusla birlikte Erzurum'a dönerek, Ankara'dan özerk bir "Erzurum Bölge Yönetimi" teşekkül ettirmeye teşebbüs etmişti.¹⁴ Bu durum Ankara'da tepkiye karşılanmış ve Roma nezdinde TBMM temsilciliği görevi ile yurtdışına gönderilmişti.¹⁵

Görüldüğü gibi, Erzurum Valiliğinin, milli mücadelenin hemen başında çok kritik bir işlevi olmuş, Vali Münir Bey'in çekinceli tavrı Karabekir Paşa'nın kararlı tutumu ile izale edilmişti. Damat Ferit Hükümeti'nin düşürülmesinden sonra inisiyatif Anadolu hareketine geçtiği için, mülki idare yöneticileri müdafaa-ı hukuk hareketine iltihak etmişlerdir. Erzurum Valisi Münir Bey'in tutumu bu süreçte mülki idare amirliğinin tipik bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Sivas Valisi Reşit Paşa

Sivas vilayeti milli mücadele tarihinde özel önemi olan yerlerden biridir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Amasya Tamimini yayınlamasından sonra İstanbul Hükümeti ile ilişkileri gerginleşmişti. Bu nedenle, Sivas'tan ilk geçişinde vilayet merkezinde bir gündün fazla durmadı ve Erzurum'a doğru yola çıktı.¹⁶ Sivas Valisi Reşit Paşa'nın milli kurtuluş cephesine tam manasıyla kazanılması zaman almıştır. Bir süre kendince haklı nedenlerle mütereddit davrandıktan sonra harekete katılmıştır.¹⁷

14 Dursun Ali Akbulut, *Albayrak Olayı: Milli Mücadele Başlarında Halk Hükümeti Kurma Girişimi, Erzurum 1920*, İstanbul, Temel Yayınları, 2006, s. 64-65; *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt III, Sayı 6, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı, 2005, s. 659.

15 Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara, Stratejik Araştırma Merkezi, 1999, s. 213-278.

16 Ziya Tütüncü, *Şark Fâtihî, General Kâzım Karabekir*, İstanbul, Milliyetçi Türkiye Yayınları, 1973, s. 73.

17 Sivas Valisi Reşit Paşa, III. Dönem Osmanlı Mebusan Meclisine Ergani mebusu olarak seçilmişti. Bu da İttihatçı kadrolarla temas içinde olduğunu göstermektedir. Sivas Valisi Reşit Paşa, *TİTE A-1 Katalogu*, Ankara, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1997, s. 60.

Bir yandan Sivas'ta ulusal ölçekte bir kongre düzenlenmesi fikri olgunlaşırken, Erzurum'da mahalli endişelerle toplanacak olan "Vilayat-ı Şarkıyye" Kongresine katılmak üzere Sivas üzerinden Erzurum'a gidildi. Erzurum Kongresi kararlarından ve Heyet-i Temsiliye'den alınan güçle Sivas'ta ulusal ölçekte bir kongre toplanması düşüncesi somutlaştı. Gerçi Kongre hükümetin ve itilaf devletlerinin engellemeleri nedeniyle tam manasıyla ulusal ölçekte bir kongre olamadı. Ancak kongrenin sağladığı iktidar, Sivas'ı merkez ittihaz ettirmiş bulunan Müdafaa-ı Hukuk Heyet-i Temsiliye'nin bütün Anadolu'da fiili iktidarı ele geçirerek İstanbul'daki Damat Ferit Hükümetini devirmesine olanak sağlayacaktı.

Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa 20 Ağustos'ta Erzurum'dan Vali Reşit Paşa'ya telgraf göndererek kongre sürecini açıkladı. Kongre'nin Sivas'ta toplanacağını kesinlik kazanması ve Heyet-i Temsiliye'nin Erzurum'dan yola çıkması, vilayette gerilime neden olacaktı. Bunun üzerine, bölgede bulunan Fransız Binbaşı Bruno Valiyi ziyaret ederek "eğer kongre toplanacak olursa vilayeti işgal altına alırım." Tehdidinde bulundu ise de bu gerçekleştirilemeyecekti.

5. Harput Valisi Ali Galip'in Sivas Kongresi'ni Dağıtma Girişimi

Harput Valisi Ali Galip, Anadolu'daki müdafaa-ı hukuk aleyhtarı iki validen biri idi. Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından Konya Valisi Cemal Bey ile birlikte Müdafaa-ı Hukuk örgütünün gelişmesini engellemeye çalışıyorlardı. Sivas Kongresinin bütün engellemelere rağmen toplanacağı kesinlik kazanınca Ali Galip Bey İstanbul Hükümeti tarafından Kongreyi dağıtmakla görevlendirildi. 300 kişilik bir süvari grubuyla gerçekleştirmek üzere Sivas yönünde harekete geçti. Fakat Müdafaa-ı Hukuka bağlı ordu birlikleri harekete geçince bu kuvvetler dağıldı. Ali Galip, Malatya, Urfa, Halep, Beyrut yolu ile İstanbul'a firar etti.¹⁸ Elazığ Valiliği bu şekilde boşalınca Kazım Karabekir Paşa'nın inisiyatifi ile Van Valisi Haydar Bey (Vaner) Elazığ Valiliği görevine getirildi.

6. Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'ı Merkez İttihaz Etmesi

Heyet-i Temsiliye emekli Binbaşı Süleyman Bey'in verdiği 900 lira, 3 otomobil¹⁹ ve 3 atlı araba ile 29 Ağustos'ta Erzurum'dan yola çıkmış, 2 Eylül günü Sivas'a ulaşmıştır.²⁰ Vali Reşit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı Kılavuztepe'de karşılayanlar arasındaydı.²¹ Tutumu İstanbul Hükümeti'nin talimatlarına rağmen kongre faaliyetlerini "resmen

18 Ali Galip Lozan Barış Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra ilan edilen 150'likler listesine dahil edildi. İstanbul'da tutuklanarak yurtdışına çıkarıldı. Bkz. Erdeha, *Yüzellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi*, s. 176; İlhami Soysal, *Kurtuluş Savaşında İşbirlikçiler*, İstanbul, Bengi Yayınları, 2008, s. 127.

19 Otomobillerde hafif mitralyözler vardı. Bkz. Gökhan Balcı, *Atatürk'ü Yok Etmek İsteyenler*, İstanbul, Başlangıç Kitaplar, 2007, s. 33.

20 M. Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken: Sivas Kongresinden Büyük Millet Meclisinin Açılışına 4 Eylül 1919-23 Nisan 1920*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1965, s. 7.

21 Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi*, Cilt II, Ankara, Nüve Matbaası, 1968, s. 26.

görmezden gelme” biçiminde yorumlanabilir. Örneğin Kongre belgelerinin tek matbaa olan Vilayet Matbaasında basılmasını görmezden geldi. Vali Reşit Paşa'nın bu ikircikli tutumu Damat Ferit Hükümeti'nin devrilmesine kadar devam etti denilebilir.

Sivas Kongresi bu koşullar altında ve sadece 36 delege ile toplanabildi. Kongrede Mezopotamya'dan, Trakya'dan, Toroslardan ve Karadeniz bölgesinden temsilci bulunmamıştır. Müdafaa-ı Hukuk Temsil heyetine Sivas'ta 6 kişi daha eklenerek üye sayısı 16'ya çıkmış, 11 Eylül'de İrade-i Milliye yayınlanmaya başlamıştır.

Kongre'de en çok tartışılan konu “manda meselesi” olmuştur. 8-10 Eylül tarihleri arasında üç gün manda tartışması yapılmış, Rauf Bey, ülkeyi inceleyecek bir heyetin çağrılmasını teklif etmiştir. Tıbbiye temsilcisi Hikmet Bey (Boran) mandaya şiddetle karşı çıkmıştır.²² Kongreden sonra, Türk Milli Kurtuluş mücadelesinin karargahı Ankara'ya nakledilinceye kadar Müdafaa-ı hukuk hareketinin merkezi Sivas şehri olmuştur. 1919 seçimleri yapıp, Meclis'in İstanbul'da toplanması kesinleşinceye kadar Mustafa Kemal 108 gün süreyle hareketi Sivas'tan yönetmiştir.

7. Trabzon Vilayeti ve Vali Kapancızade Hamit Bey

Trabzon Vilayeti tarihi olarak Doğu Anadolu'ya denizden ulaşımı sağlayan çok önemli bir köprübaşı olmuştur. Örneğin, XV. Kolordu komutanlığına, Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlik görevine atanmasından bir ay önce atanan Kazım Karabekir Paşa, Erzurum'a Trabzon limanı üzerinden ulaşmıştı.

Bu vilayette, meşrutiyetin ilanından beri güçlü bir İttihat ve Terakki örgütü bulunmaktaydı. Bölge mütegalibesi İkinci Meşrutiyet Dönemi Meclisleri'nde temsil edilmiş, İttihat ve Terakki içinden Faik Ahmet Barutçu gibi siyasi simalar yetişmişti. Bölgede görel olarak etkili sayılabilecek mahalli bir basın varlığı da söz konusu idi.

Trabzon milli mücadele döneminde, eski İttihatçıların güç odağı olmasının yanı sıra TKP önderlerinin Sürmene açıklarında tasfiye edilmesine de sahne olmuş bir vilayettir.

Bu olayla ilgili pek çok iddia olmakla birlikte, limana hâkim olan Yahya Kâhya ve adamları tarafından gerçekleştirilmiş olduğu kesindir. TKP önderi Mustafa Suphi'nin Enver Paşa ile olan tarihi husumeti nedeniyle de ortadan kaldırılmış olabilme ihtimali vardır.

Trabzon ve havalisi Türk bağımsızlık savaşı boyunca Kemalist önderliğe kuşkulu bakmış bir bölge olmuştur. Birinci Meclis'teki Trabzon milletvekilleri çoğunlukla

22 Chicago Daily News gazetesinden E.L. Brown yazdıklarında kongre üyelerinden Kara Vasıf, İsmail Hami (Danişmend), İsmail Fazıl Paşa (Ali Fuat Cebesoy'un babası) Refet Bey ve Bekir Sami Bey'in manda kelimesinin ne anlama geldiğini tam manasıyla bilmediklerinden bahsetmektedir. Bkz. Deniz Bilgen, *ABD'li gözüyle Sivas Kongresi: Amerikan Mandası ve Gazeteci L.E. Browne'in Faaliyetleri*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2004, s. 174, 177,183.

muhالیf İkinci Gruba yakın olmuştur: Ali Şükrü Bey ve Hafız Mehmet Bey örneklerinde olduğu gibi.

Vilayet yönetimine gelince, 1920 başında, eski Samsun mutasarrıfı Kapancızade Hamit Bey İstanbul Hükümeti tarafından Trabzon valiliği görevine getirilmiş bulunmaktaydı. Atanma tarihi, Müdafaa-ı Hukuk Temsil Heyeti ile uzlaşma arayışı içinde bulunan Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin görevde bulunduğu döneme tekabül eder: 25 Ocak 1920.

Vali Hamit Bey, Birinci Meclis'e Trabzon milletvekili olarak seçilmesine rağmen, istifa ederek Erzurum'a vali olarak atandı. Burada kolordu komutanı olarak görev yapmakta olan Kazım Karabekir Paşa ile anlaşamadı. Kazım Karabekir, Vali Hamit Bey'in Mustafa Kemal önderliğinin güç kazanmasından endişelenen Muhafaza-ı Mukaddesat Cemiyeti ile yakın temas içinde olduğunu yazmaktadır.²³

Bildiği gibi bu cemiyet Erzurum Kongresi üyesi Hoca Raif Efendi tarafından kurulmuştu. Kazım Karabekir'e göre, Hamit Bey "müfrit derecede bolşeviklik ve halkçılık karşıtı biriydi."²⁴

Daha sonra Mamurat-el Aziz, Kastamonu ve Adana valiliklerine getirilecek olan Kapancızade Hamit Bey'in bolşeviklik karşıtı tutumu ile TKP önderlerinin Trabzon'da öldürülmeleri olayı ile ilişkisi olup olmadığı araştırmaya muhtaç görünüyor.²⁵

8. Vali Haydar Bey ve Van Vilayeti

Hemen vurgulanmalıdır ki Birinci Dünya Savaşı yıllarında Van vilayeti (Bütün Vilayat-ı Sitte'de olduğu üzere) 3 yıl kadar Rus ordusu ve Ermenilerin işgali altında kalmıştı. Bolşevik ihtilalinden sonra Rus ordusu dağılıp Erzincan mütarekesi yapılıncaya Van Gölü bölgesi tahliye edildi, Van vilayeti işgalden kurtuldu.

Mütareke döneminin başında Van'da vali olarak Haydar Bey görev yapmaktaydı. Vali'nin Dâhiliye Nezaretine 21 Nisan 1918 tarihi itibarıyla gönderdiği raporda bölgenin en acil meselesinin işe olduğu anlaşılmaktadır. Van işgal yıllarında açlık tehlikesiyle baş başa kalmıştı.

Haydar Bey, Van'da 1.5 yıl kadar valilik görevini yerine getirdikten sonra Mustafa Kemal ve Müdafaa-ı Hukuk hareketiyle ilişki kurduğu gerekçesiyle İstanbul Hükümeti tarafından azledildi. Vükela Heyeti (İstanbul Hükümeti) 29 Temmuz 1919 tarihinde Haydar Bey'in yerine Erzurum Valisi'ni atama kararı verdi. Ama kararını uygulayamadı. Bir süre sonra Damat Ferit Hükümeti düşürülünce, İstanbul'da siyasi

23 İsmail Eyyüpoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı: Kâzım Yurdalan (1881/2-1962)*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2009, s. 447.

24 Halit Eken, *Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları: Kapancızâde Hamit Bey*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2008, s. 182, 208, 580.

25 İsmail Akbal, "Milli Mücadele Yıllarında Muhالیf ve Bolşevik Karşıtı Bir Vali: Kapancızade Hamit Bey", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 29, Sayı 48, 2010, s. 1-28.

konjonktür değişti ve Haydar Bey 22 Eylül 1919 tarihi itibarıyla Mamurat-el Aziz (Harput) vilayetine atandı.

Daha sonra yerine Mümtaz Bey getirilince, O da Sivas'ta çalışmalarını sürdürmekte olan Heyeti Temsiliye nezdine giderek, Kuvayı Milliye saflarına katılmış oldu. Bu sırada Osmanlı Meclisi Mebusanı IV. Dönem seçimlerinin yapılması kararı verildi. Haydar Bey bu meclise Van mebusu olarak seçilecektir. Haydar Bey, Parlamentonun müttefik baskını ile dağıtılması üzerine Mazhar Müfit Bey (Hakkâri Mebusu) ile birlikte Beyrut'a kaçtı. Daha sonra Ankara'ya geçerek Birinci dönem TBMM üyesi oldu.

Meclisin erken döneminde, İcra Vekilleri Heyeti tarafından mebusluk sıfatı uhdesinde bırakılarak 19 Temmuz 1920'de Konya Valiliğine getirildi. Konya isyanı Onun valiliği dönemine tesadüf etmiştir.²⁶ Haydar Bey, Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra valilik görevinden ayrılarak meclise geri döndü.²⁷ II. Dönem TBMM seçimlerinde aday gösterilmedi.

9. Adana Vilayeti'nin Fransız İşgaline Uğraması ve Tahliyesi

Adana vilayeti, Kilikya (Çukurova) bölgesinin tamamını kapsamaktaydı. Vilayet merkezi çevresiyle birlikte Fransız işgali görmüştür. Bölge Fransız işgali altındayken, işgal yönetiminin himayesi altında Ermeni çete faaliyetlerine sahne olmuştur. Fransız desteğindeki Ermeni kuvvetleriyle, Kuvayı Milliye arasında uzun çatışmalar yaşanmıştır. Fransızlar Türk kuvvetleri karşısında yerel müttefik olarak, Ermenilerden müteşekkil, özel lejyonlar kurmuşlardır.²⁸

Adana vilayeti, Fransız işgali boyunca, Pozantı'dan yönetilmiş, TBMM seçimleri ikinci seçmenlerin (müntehib-i sani) Pozantı'da toplanmalarıyla gerçekleştirilebilmişti. Sakarya Savaşının zaferle sonuçlanması üzerine, Fransızlar müttefikleri İngilizlerden koparak, TBMM Hükümeti ile Ankara İtilafnamesini imzaladılar.²⁹ Antlaşma hükümleri uyarınca Fransa, işgal ettiği Kilikya bölgesini tahliye etti. Tahliye işlemlerinin tamamlanmasından sonra 20 Ekim 1921'de vilayet yönetimi yeniden kurularak Muhittin Paşa (Akyüz) Adana Valiliğine getirildi.

26 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü: Açıklamalı Kronoloji*, 3. Cilt, Ankara, Öğretmen Dünyası, 1982, s. 124.

27 Mustafa Sarı, *Milli Mücadele Başında Bir Devlet Adamı: Van Valisi Haydar Bey*, Vol. 4/1, 2012, http://www.historystudies.net/dergiyayrinti/milli-mucadele-baslarinda-bir-devlet-adami-van-valisi-haydar-vaner-bey_326/ (9.10.2019), s. 449-488.

28 Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi, 1838'den 1955'e*, Cilt 3, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1974, s.1269-1284.

29 Refik Korkut, *Milli Mücadele Takvimi*, Ankara, Ege Matbaası, 1963, s. 293.

10. İşgal'den Kurtuluşa Bursa Vilayeti

Bursa, kurtuluş savaşında Yunan işgaline uğramış vilayetlerden biridir. Şehrin işgali, Ankara'da TBMM kurulduktan sonra 1920 yazında gerçekleşen Büyük Yunan Taarruzu dönemine tekabül eder.

Vilayet, Yunanlılar tarafından işgal edilinceye kadar bir dönem Aliye Divan-ı Harbi reisi olarak verdiği kararlarla millici çevrelerin nefretini üzerinde toplamış olan Nemrut Mustafa Paşa tarafından vekâleten idare edilmiştir.³⁰ Ondan sonra yine milli kurtuluş savaşına muhalif kimliğiyle bilinen Gümülcineli İsmail Bey Bursa'da valilik yapmıştır. Gümülcineli'nin valiliği, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin ve Damat Ferit Paşa'nın iktidarda olduğu bir döneme tekabül etmektedir.³¹ Gümülcineli'nin valiliği döneminde Anzavur Ahmet'in Kuvayı Milliye kuvvetleriyle çatışması yaşanmış, Anzavur yenilgiye uğramıştır.³²

Bursa'nın işgaline kadar Ebubekir Hazım Tepeyran, Aİlbay Bekir Sami Günsav, Balıkesir Kongresi başkanı Hacim Muhittin Çarıklı da valilik görevinde bulunmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin kurucu başkenti Bursa'nın işgali ve Osmanlı hanedanına ait kabirlerin Yunanlı komutanlar tarafından taciz edilmesi İstanbul ve Anadolu'da infiale neden olmuştur. Şehrin taşıdığı anlam dolayısıyla olayın manevi anlamı daha da ağırlaşmıştır. Bu nedenle Bursa'nın işgali üzerine TBMM Meclis Başkanlık Divanına "kurtuluşa kadar" siyah bir örtü konulmasına karar verilmiştir.

Büyük Taarruzdan sonra, Yunan ordusunun ricat yönlerinden biri Bursa-Mudanya hattı olmuş, mağlup ordunun bazı unsurları Mudanya üzerinden Trakya'ya geçmeyi başarmışlardır. Bursa'nın Yunan işgalinden kurtarılması Şükrü Naili Gökberk Paşa'nın III. Kolordusu tarafından gerçekleştirilmiştir.³³

11. Konya Valiliği ve Cemal Bey

Konya, milli mücadele boyunca birçok soruna kaynaklık etmiş bir vilayettir. Mustafa Kemal Paşa III. Ordu Müfettişliği görevi ile Doğu Anadolu'ya gönderilirken, Mersinli Cemal Paşa'ya da II. Ordu Müfettişliği görevi tevcih edilmiş bulunuyordu. Mülki idareye

30 Yılmaz Akkılıç, *Kurtuluş Savaşında Bursa*, Bursa, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi, 2008, s. 98-101; Feridun Ata, *Süleymaniye'li Nemrut Mustafa Paşa: Bir İşbirliğinin Portresi*, İstanbul, Temel Yayınları, 2008, s. 47.

31 Büyük zaferden sonra yurtdışına kaçan Gümülcineli İsmail, sonunda devrik padişah Vahdettin'in ikamet ettiği San Remo'ya gitmiş, onu çeşitli vaatlerle kandırarak mali bakımdan daha zor duruma düşmesine vesile olmuştur. Bkz. Sedat Bingöl, *150'likler Meselesi: Bir İhanetin Anatomisi*, İstanbul, Bengi Yayınları, 2010, s. 156.

32 Sabahattin Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele, 1919-1922*, Adapazarı Belediyesi, 1987, s. 26,85,90.

33 Bu kolordu Lozan barışının yürürlüğe girmesinden sonra İstanbul'a giren kuvvetler olmuştur. Bkz. Cengiz Çetintaş, *TBMM Tutanaklarında İstanbul'un İşgal Dönemi ve İşgalden Kurtuluşu 1923*, 2018, s. 96.

gelince, Konya Valisi Cemal Bey 1915'te Harput valisi iken İttihat ve Terakki hükümeti tarafından görevinden alınmıştı.³⁴ Vali Cemal Bey, başından itibaren Anadolu hareketine karşı son derece olumsuz bir tutum izlemiştir. Atatürk bu durumu; "Vali Cemal Bey, Ferit Paşa kabinesinin Anadolu'daki en büyük vasıta-i icraiyesi ve en mühim nokta-i istinadı oldu" demektedir.³⁵

1919 yılında işgaller genişlerken 2 Nisan 1919 tarihi itibarıyla bir İngiliz taburu Konya İstasyonu'na gönderilmişti. II. Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a gittiği dönemde Vali Cemal Bey, Müdafaa-ı Hukuk örgütünün eylemlerini engelledi. Örneğin Sivas Kongresine Konya'dan delege seçimi bu nedenle mümkün olmadı.

Sivas Kongresinin gerçekleşmesi ve Damat Ferit hükümetinin düşürülmesi üzerine, Heyet-i Temsiliye, Refet Bey'i Konya üzerine gönderince Cemal Bey İstanbul'a kaçtı (26-27 Eylül 1919).³⁶ Miralay Refet Bey 4 Ekim 1919'da Konya'ya girdi.³⁷

Bunun üzerine XII. kolordu komutan vekili Şükrü Bey, Konya'ya geldi. Kaçan vali yerine Anadolu güçleri vali vekilliğine Mehmet Vehbi Hocayı (Hoca Vehbi Efendi) getirdiler.³⁸

Milli güçlerin galebesi üzerine Ali Rıza Paşa hükümeti göreve getirilince, Suphi Bey Konya Valisi oldu. İstanbul'un işgal altına alınması üzerine Konya vilayetinin idaresi yine sorunlu oldu. XII. Kolordu komutanı Fahrettin Bey (Altaylı) bir ara valiliğe vekalet etti, 24.5.1920'de görevden alındı. TBMM Hükümeti'nin oluşum sürecinde eski Van Valisi Haydar Bey (Vaner) 12 Temmuz 1920'de Konya Valiliğine atandı. Haydar Bey'in valiliği sırasında Konya'da gerçekleşen en önemli olay, Delibaş isyanı oldu. Bu olaya ilişkin olarak vurgulanması gereken iki önemli nokta, valinin olaylara hâkimiyette yetersiz kalması ve Konya Mebusu ve TBMM Başkanvekili Abdülhalim Çelebi Efendi'nin isyanın elebaşları ile irtibatı nedeniyle Divan-ı Harp tarafından yargılanıp suçlu bulunmasıdır.³⁹

34 Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricalı, 1839-1922*, İstanbul, İsis, 1999, s. 69; Erdeha, *Yüzellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi*, s. 180. İddiaya göre tehcir sürecinde Ermeni yanlısı bir tutum içinde olduğunda kendisine Artin Cemal denilmekteydi.

35 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Haz. Yılmaz Yavuz, İstanbul, Akis Kitap, 2018, s. 146.

36 Kamil Erdeha, *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, s. 277. Vali Cemal Bey Keşmir zaferden sonra 150'liliklerden biridir. Daha sonra cumhuriyet döneminde maliye bakanı olacak olan Halit Nazmi Keşmir'in babası olup, Cumhuriyetin 10. Yılı nedeniyle çıkarılan aftan sonra ülkeye dönmüştür.

37 Osman Köse, *İlkadım'dan Cumhuriyet'e: Milli Mücadele*, Samsun, İlkadım Belediyesi, 2008, s. 381.

38 Cemal Kutay, *Kurtuluş ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1973, s.75.

39 Seda Dunbay, *Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı (1876-1995)*, İstanbul, XII Levha Yayınları, 2013, s. 70-80. TBMM mebusların Divan-ı Harp de yargılanamayacağı gerekçesiyle kararı kaldırmıştır.

12. Kars, Ardahan, Batum Livalarının (Elviye-i Selase) Yönetimi

Elviye-i Selase, Doğu Anadolu'da Kars, Ardahan, Batum müstakil sancaklarından oluşan özel bir bölgenin adıdır. Mülki idare tarihinde 1878 Osmanlı-Rus savaşıdan sonra işgale uğramış, Brest-Litovsk Anlaşmasına kadar Ruslar tarafından özel bir idare altında tutulmuş üç sancaktır. Bu üç liva 1918 Ağustos'unda yapılan bir plebisit ve Sultan Vahdettin'in onayı ile Brest-Litovsk Anlaşması uyarınca anavatana iltihak etmiştir.

Fakat Mondros mütarekesi, Osmanlı ordularının 1878 sınırlarına çekilmeyi zorunlu kıldığından bu bölge de Vilayat-ı Sitte'de olduğu gibi idari ve siyasi boşluk ortamı doğmuş oldu. İngilizler, Birinci Dünya Savaşının galibi olarak bölgeyi geçici bir süre için Ermenilerin inisiyatifine vermek, Rusya ile olan tarihi teması tamamen kesmek ve uzun dönemli olarak da Karadeniz üzerinden Azerbaycan petrolerine ulaşmak istiyorlardı.⁴⁰

Bu gelişmeler üzerine, mahalli milli güçler, Oltu Şura Hükümeti, Kars İslam Şurası, Maveray-ı Kafkas Hükümet-i Muvakkatesi gibi yerel hükümetler kurdular.⁴¹ Bu hükümetler daha sonra İngilizler tarafından dağıtılacak, yöneticileri Malta'ya sürülecektir.⁴²

Ankara Hükümeti'nin teşekkülünden sonra, bu üç livadan seçilen mebuslar Ankara'ya geldiler. Bölge yönetiminin yeniden kurulması sırasında, yeni seçilmiş elviye-i selase mebuslarının eski Rus yönetimini taklit eden bir yönetim tarzı önermeleri manidardır.⁴³ Moskova ve Gümrü antlaşmaları gereği Batum Gürcü Hükümetine terkedilmek zorunda kalındı. Kars, Ardahan ve Artvin livaları kuruldu.⁴⁴

13. Vilayat-ı Müstahlasa'da (Kurtarılmış Vilayetler) İdarenin Yeniden Kurulması

Mütarekeden sonra, Osmanlı Türkiyesinin büyük kısmı işgallere uğramıştı. TBMM ordusunun kurulmasından sonra tedrici olarak cephe sayısı azaldı. Ruslarla yapılan Moskova ve Kars Anlaşmaları Elviye-i Selase'de yeni bir yönetim kurulmasına olanak sağladı.

40 Rahmi Doğanay, *Mili Mücadelede Karadeniz, 1919-1922*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, s. 53,187.

41 Nuri Köstüklü ve Ekrem Memiş, *Yeni ve Yakın Çağ'da Türk Dünyası Tarihi*, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2005, s. 57.

42 Serap Gençler, *Kars'tan Malta'ya Sürgün*, İstanbul, Cinius Yayınları, 2013, s. 157.

43 Bu livalar "Anavatana Katılacak Arazide İcra Edilecek Teşkilat-ı Mülkiyeye Dair 133 Sayılı Kanun" ile kurulmuştur. (Düştur III, Cilt II, 18 Temmuz 1337, Ankara, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, 1929, s. 92.

44 S. Esin Dayı, *Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma*, Erzurum, Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 1997, s. 66,116,182.

Fransızların Sakarya zaferi ve Ankara İtilafnamesinden sonra Kilikya'yı (Adana ve çevresinin tarihi adı) boşaltmaları üzerine Güney Anadolu'da idare sorunu çözülmüş oldu. Böylece, İstanbul ve Yunanistan'ın işgal altında tuttuğu Batı Anadolu ve Trakya dışında kurtarılacak bölge kalmamış oldu. Büyük Taarruz Yunan ordusunun Anadolu'dan çıkarılması ile sonuçlandı.

Ancak, 1919-1922 arası dönemde Batı Anadolu'da işgale bağlı idari değişiklikler yaşanmıştı. Yunanistan, bölgeyi önce özerk İyonya Cumhuriyeti'ne dönüştürmek, sonra da ilhak etmek düşüncesindeydi. Bu yönde teşebbüsleri de oldu: Adalardan, Anadolu'ya göçmen getirmek, İyonya Üniversitesi kurmak gibi.⁴⁵

1922 Ağustosunda gerçekleştirilen büyük Türk taarruzu, Batı Anadolu'da geniş bir bölgenin savaş alanına dönmesine yol açtı. Ricat halindeki Yunan Ordusu, sivil yerleşim bölgelerinde büyük tahribata yol açtı.⁴⁶ Yunan Ordusuna İyonya ve Kidonya tümenleriyle katılan yerli Rumlar da tebaası oldukları ülkeye ihanet durumuna düştüler.⁴⁷

Türk zaferinin bir başka sonucu işgal bölgesindeki işbirlikçi Rumların panik içinde kaçıışı olmuştur. Lozan'da gerçekleştirilecek mübadele Anlaşmasından önce çok sayıda Rum Türkiye'yi terk etti. Bu durum emval-i metruke ve demografi (beşerî sermaye) sorunlarına yol açacaktır.

Dâhiliye Vekâletinin yaptığı açıklamalara göre, 7 vilayet ve 4 liva işgal altına düşmüş ve kurtarılmıştı. Yaklaşık 1.300.000 kişi işgal görmüştü. Kurtarılan vilayetler, Manisa, Aydın, İzmit, Konya, Çanakkale, Ertuğrul idi.⁴⁸ Memalik-i müstahlasada iki sıcak konu ortaya çıktı. Kamu düzeni ve terk edilen malların (emval-i metruke) akıbeti sorunu. TBMM Hükümeti kurtarılan vilayetlerde bulunan Düyun-u Umumiye, Rüsumat ve Reji idarelerine maliye müfettişleri gönderdi.

12 Ekim 1922 tarihinde Dâhiliye müsteşarı Ahmet Münir Bey işgalden kurtarılanlarla birlikte TBMM Hükümetinin hükümlerinde toplam 17 vilayet,⁴⁷ müstakil liva bulunduğunu açıkladı. Açıklamaya Halep, Zor ve Musul müstakil mutasarrıflıklarını da dâhil ederek yakında toplanacak olan barış konferansına yönelik bir mesaj da vermiş oluyordu.

45 İlber Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İstanbul, Timaş, 2010, s. 54.

46 Zafer Çakmak, *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi, 1919-1922*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2007, s. 300.

47 Ercan Çelebi, *Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti (Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri)*, İstanbul, Hiperyayın, 2019, s. 35.

48 GCZ, C.III, 2.8.1337, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt I-IV, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s. 140.

Bunun yanı sıra, işgal mıntikasında memuriyetlerine devam edenler ve işgal kuvvetleriyle işbirliği yapanlar hakkında kamu görevinden çıkarılma kararı alındı. Bu kararları almak üzere komisyonlar kuruldu.⁴⁹

Ortaya çıkan toplumsal kargaşaya yönelik olarak suçları kovuşturmak ve terkedilmiş emvale ilişkin yetkilerle donatılmış komisyonlar kurulmuştur.⁵⁰ Bu komisyonlar menhubat komisyonları adı ile anılır.

Bu komisyonlar, TBMM Hükümetinin bulunduğu bir olağanüstü hal formülüdür. Vilayat-ı müstahlasada durum gerçekten de olağanüstüdür. Savaş alanı olmuş geniş bir sahada, olağan kamu düzenine geçinceye kadar bölgeyi geçici bir dönem için komisyonlar eliyle yönetmek düşüncesiyle kurulmuşlardır.

Muhalif İkinci Grup başkomutanlık müzakerelerinde olduğu gibi, iktidarın elinden yetkileri alıp, bir encümen aracılığı ile bölgenin yönetilmesini istiyordu. Ziya Hürşit, Soysallıoğlu İsmail Bey ve Tunalı Hilmi Bey bu fikri ortaya atanlar arasındaydılar. İcra vekilleri heyeti ise bu görüşe karşıydı. İddia edildiği gibi “teşevvüş-ü idare” bahis konusu olamazdı.

“Menhubat komisyonlarına, seyyar hâkimlerine, fevkalade heyetlere” dair ilgili komisyon mazbatası ve icra vekilleri heyeti görüşü mecliste tartışılarak bir yasaya dönüştürüldü. Aynı konuyla ilgili olarak “Yunanlılardan Tahlis olunan mahallerde Menhubat Komisyonlarının Sureti Teşkiline Dair Kanun” ile de menhubat komisyonları kuruldu.⁵¹

Bu komisyonlar, başka cürüm işlemeksizin adi gaspla elde edilmiş mallarla, menkul mallar, tahliye ve istihkak davalarını görmek üzere vilayet, liva ve kaza merkezlerinde kuruldular.

Her mahallin komisyonu meclis-i idare ve belediye meclisleri tarafından seçilecek olan yedi üyeden oluşacaktı ve kararları meclis-i idare tarafından onaylanacaktı. Kararların temyiz yetkisi sadece bölge savcısında olacaktı. Bu şekilde oluşturulacak komisyon sayısı 100 civarındaydı.⁵²

49 “İşgal mıntikasında memuriyetlerine devam veya memuriyet kabul edenlerin veya işgal esnasında İstanbul hükümetince tayin olunanların istirdadda istihdam olunmayacaklarına dair kararname” yayımlandı. Bkz. Düstur, Cilt. III, 5.9.1338, No.1810, s. 122.

50 “Düşmandan İstirdad Olunan mahallerde işgal ve istihlas tarihleri arasında ika olunan ceraim hakkında Deaviyi Rüyete mezun seyyar hâkimlerle menhubat ve muavenet-i içtimaiye komisyonlarının faaliyetlerini takip ve teftiş etmek üzere murakebe heyetleri teşkil olunduğu hakkında talimatname” Bkz. Düstur, III, Cilt 3, 1338, s. 128.

51 ZC, C.24, 24.10.1338, TBMM Zabıt Ceridesi, Ankara, TBMM Matbaası, 1959-1961. s. 118-136, 259-269, 514-523,553-562; ZC, C.25, 11.11.1338, s.10-19; Düstur III, Cilt 3-4, s.164-166.

52 Cengiz Çetintaş, *TBMM Tutanaklarında Kurtuluş Savaşı: Anadoluyu Terk Eden Hristiyan Azınlıkların Malları*, 2018, s. 22-24.

14. Trakya'nın Teslim Alınması ve Edirne Vilayeti'nin Kuruluşu

Doğu Trakya ve Edirne vilayeti Türkleri Sevr Barışını imzalamaya zorlamak için gerçekleştirilen Büyük Yunan Taarruzunun bir ayağı olarak işgal altına alınmıştı. İşgalin diğer ayağı ise Milne Hattını aşarak Bursa-Bilecik-Eskişehir-Afyon çizgisinde kalan bütün vilayetlerin işgal altına alınması olmuştu.

22 Haziran 1920'de gerçekleşen işgal müttefikler tarafından örtülü olarak desteklenmişti. Doğu Trakya'nın Yunanistan tarafından işgali Mondros Ateşkesinde öngörülmuş bir şey değildi. Bir Yunan oldu bittisiydi.

1921 sonbaharından itibaren İngiltere dışında müttefik kalmayan Yunanistan'ın, bu ülkenin de tarafsızlığını ilan etmesiyle büsbütün yalnız kalmıştı.⁵³

1922 ilkbaharında ise, Yunanlı yöneticiler, Çatalca sınırına dayanmış olan işgal alanına İstanbul'u da katmak düşüncesindeydiler. Bir başka ifade ile Yunanistan Doğu Trakya işgalini müttefiklerini karşısına alarak genişletme eğilimindeydi. İstanbul Rumlarının milis gücü ile vereceği desteğin işgale yeteceği kanısındaydılar. Ancak buna cesaret edemediler. Büyük Taarruz ve Türk zaferi Yunanistan'ın bütün planlarını altüst etti. Yunan tarih literatürünün "Büyük Felaket" olarak tanımladığı yenilgi gerçekleşecekti.⁵⁴

Mudanya Ateşkes görüşmelerinde en önemli konulardan biri Doğu Trakya'nın tahliye edilerek TBMM Hükümeti'ne teslim edilmesiydi. Yunanlıların temsil edilmediği görüşmelerde, müttefiklerle varılan anlaşma gereği, Trakya önce müttefiklere teslim edilecek, onlar da bölgeyi Türklere teslim edeceklerdi.⁵⁵

Mütareke antlaşması yürürlüğe girdikten sonra TBMM Hükümeti tarafından Trakya'yı teslim almaya memur edilen Refet Paşa, Gülcemal vapuru ile İstanbul'a geldi. Kendisine aynı zamanda müttefikler nezdinde Ankara temsilciliği görevi tevcih edilmişti. Refet Paşa, Rumeli yakasına geçirilen jandarma kuvvetleriyle Trakya'da asayişi sağladı. TBMM Edirne vilayetinin yeniden kurulmasını sağlayan bir düzenleme yaptı. Valilik görevine Şakir Kesbir getirildi.

15. Eski Başkent İstanbul'un Bir Vilayet Olarak Ankara Hükümeti'ne Bağlanması

Refet Paşa (Bele) TBMM Hükümeti adına Trakya'yı teslim almakla görevli olarak İstanbul'a geldi. Bu arada saltanatın lağvı üzerine son İstanbul Hükümeti istifa etti. Böylece İstanbul'da idare mercisiz kaldı. Şehremini Ziya Bey başkanlığında Cemiyet-i

53 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri, 1919-1926*, Ankara, AÜSBF Yayını, 1978, s. 220.

54 Bkz. *Prens Andrea, Felâkete Doğru*, Çev. Emekli Albay Hüseyin Rahmi, İstanbul, Genel Kurmay Yayını, 1932, *passim*.

55 Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, Ankara İmaj Yayınları, 2001, s. 161-162.

Umumiye-i Belediye Fatih'teki binasında toplanarak TBMM hükümetine bağlılığını ilan etti.⁵⁶

Müttefiklerin varlığına rağmen, İstanbul'un Ankara Hükümetine iltihakı ertesinde Mustafa Durak Bey (Erzurum) Osman Bey (Lazistan) Necip Bey (Mardin) Nuri Bey (Bolu) Esat Bey (Mardin) TBMM üyelerinden oluşan bir heyetle İstanbul'un yönetimine el konulması önerisinde bulundular.⁵⁷ Eski payitaht, Ankara Hükümetine bağlı bir vilayete dönüştürüldü. İstanbul'un TBMM Hükümeti tarafından teslim alınmasına dair 16 maddelik talimatname hazırlandı. Trakya'yı teslim almakla görevlendirmiş bulunan Refet Paşa'ya Ankara'ya bağlı İstanbul vilayetinin kuruluş görevi delege edildi. Beyoğlu, Üsküdar, Çatalca müstakil mutasarrıflıkları da İstanbul vilayetine, İstanbul'un adliye işleri Sivas Temyiz Mahkemesine bağlandı.⁵⁸

Bu arada önemli bir sorun, Refet Paşa'nın İstanbul'daki tutumu ile ilgili olarak patlak verdi, bu Refet Paşa'nın kendisini "başkumandan mümessili" ve kurduğu idareyi de "Heyet-i vekilecik" olarak nitelemesi, Muhalif mebuslardan Yusuf Ziya Bey'in "İstanbul Türkiye'nin bir parçası, bir vilayeti iken İngiliz Fransız mümessili gibi TBMM Hükümetinin fevkalade mümessili ifadesi yakışsız" bulduğunu söyledi. Tepkiler üzerine daha sonra bu göreve Dr. Adnan Adıvar getirilecektir.

İstanbul yönetiminin Ankara'ya bağlanması, ağır bürokratik ve mali bir mirasın devralınması anlamına geliyordu. Devasa bürokratik mirasa çarpıcı bir örnek vermek gerekirse, bütün Anadolu'da 4000 polis varken İstanbul'da 3500 polis memuru mevcudu vardı.

Anadolu'daki memur sayısı kadar İstanbul'da memur bulunmaktaydı. Bu durumla başa çıkabilmek için, İstanbul kadroları ilga edildi ve tasfiye komisyonları kuruldu. 4000 memur kadro dışı bırakıldı. İstihdamlarına karar verilen memurlara Anadolu'da görevler verildi. Görev kabul etmeyenler istifa etmiş sayıldı.⁵⁹ Şehirde yaşam mücadelesi veren ve yeni hükümetten maaş bekleyen 50.000'den fazla dul ve yetim vardı.

56 Ergin, 1996, s. 521.

57 GCZ, C.III, 11.11.1338, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt I-IV, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s. 1011.

58 Betül Aslan, *Refet Paşa ve İşgalden Kurtulacak İstanbul'un İdaresi Meselesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1991, s. 131.

59 ZC, 10.1.1339, s. 250-282. "Mülga devairi merkeziye memurunu içinde caizül istihdam olanlara mazuliyet maaşı verilmesi hakkında karar"

Mütarekeden beri İstanbul halkı büyük geçim sıkıntısı içinde yaşamaktaydı. Ahali, menkul-gayrimenkul her şeyini rehine vermek zorunda kalmış, yaşamını asgari koşullarda sürdürmeye çalışmıştı. İskân meselesi de had safhaya ulaşmıştı.⁶⁰

Ankara Hükümeti'nin İstanbul'a atadığı ilk vali Haydar Bey oldu. Bir süre sonra mütareke döneminde Şehremini seçilen Ziya Bey Ankara yönetimi tarafından azledilerek, şehre ilişkin mahalli ve mülki bütün yetkiler Vali Haydar Bey'in uhdesine verildi.⁶¹

Sonuç

Sonuç itibariyle, Türk bağımsızlık savaşının başlangıç evresinde, milli kurtuluş düşüncesinin örgütü olan “müdafaa-ı hukuk” mülki idare amirlerini kendi cephesine katmaya çalışmış, vilayetler idaresi TBMM otoritesi kurulana kadar ciddi bir konu olmaya devam etmiştir. Kurtuluştan sonraki temel sorun ise “vilayat-ı müstahlasada” mülki idarenin yeniden inşası sürecinin zorlukları yaşanmıştır.

Teşkilat –ı Esasiye Kanunu kabul edildikten sonra mülki idare şemasında yapılan en önemli değişiklik müstakil livaların vilayet statüsüne çıkarılması oldu. TEK'e göre vilayet, “mahali umurda muhtariyeti olan bir hükmi şahsiyet” olarak düzenlenmişti. Nevahi Kanunu ve TEK müzakerelerinden anlaşılacağı üzere “vilayet” esas itibariyle bir yerinden yönetim birimi olarak öngörülmüştü.

TBMM Hükümeti'nin mülki idare alanında ilk meselesi Elviye-i Selase'nin (Kars, Ardahan, Batum) anavatana iltihakı oldu. Bunu takip eden gelişme, Fransızların Kilikya'dan çekildikleri tarihe kadar Adana Vilayeti'nin Kozan'dan yönetilmesi olacaktır. Adana'nın tahliyesinden sonra vilayet teşkilatı tekrar merkezde teşekkül ettirilmiştir.

Kurtuluştan sonra ise mülki idareye ilişkin en önemli gündem “vilayat-ı müstahlasa” da idarenin yeniden kurulması olacaktır. Çeşitli zamanlarda, işgal altına düşmüş bulunan (memalik-i meşgule) Aydın, Manisa, Çanakkale, Ertuğrul, Hüdavendigar, İstanbul, İzmit gibi vilayet ve mülhak livalarda idare yeniden kurulmuştur. Bu süreçte, bir geçiş rejimi uygulanmış, vilayet meclisleri ve “menhubat komisyonları” özellikle emlak-ı metruke üzerinde yetkili kılınmıştır.

Bu vilayetlerin pek çoğu ya açık savaş alanı olmuş ya da ricat halindeki Yunan Ordusunun yarattığı ağır tahribata uğramıştı. “Yunanlılardan Tahlis Olunan Mahallerde Menhubat Komisyonlarının Suret-i Teşkiline Dair Kanun” bu nedenle çıkarılmıştır. Hatta muhalif ikinci gruba mensup milletvekilleri bölgenin bir süreliğine olağanüstü yetkili bir Encümen tarafından idare edilmesini teklif etmişler; İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf Bey teklifi olumlu bulmamıştır.

60 Zafer Toprak, *Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul, Homer, 2003, s. 252. Mütareke döneminde iskân meselesi fevkalade önemli olmuştur. Bu nedenle 1918 yılında “Sükna Kanunu” çıkarılmış, kiracılar “müstecirin müdafaa-ı hukuk cemiyeti” kurmuşlardır.

61 Nazır Şentürk, *İstanbul Valileri*, İstanbul, Doğan Kitap, 2008, s. 80.

Bazı valilerin milli direniş cephesine iltihakı zaman almış, tereddütlü bir süreçten sonra valiler müdafaa-ı hukuk yanında yer almışlardır: Sivas Valisi Reşit Paşa örneğinde olduğu gibi. Açıkça milli kurtuluş hareketine karşı olanlar ise, Konya Valisi Cemal Bey ve Mamuratelaziz Valisi Ali Galip Bey'dir.

Mülki idareye ilişkin bir başka gelişme de, mütarekeden sonra Doğu Trakya'nın müttefiklerden teslim alınması ve Edirne Vilayeti'nin yeniden kurulmasıdır. Refet Paşa'nın (Bele) Trakya'yı teslim alması İstanbul üzerinden olmuş, küçük bir jandarma birliği ile Mudanya'dan Gülnihal Vapuru ile İstanbul'a gelmiş, müttefiklerden TBMM adına Trakya'yı teslim almıştır.

TBMM Hükümeti açısından asıl büyük idari mesele, saltanatın kaldırılmasından sonra İstanbul'un Ankara'ya bağlı bir vilayete dönüştürülme süreci olmuştur. Eski payitahtın atıl bürokrasisi yeni rejimi kadro ve mali kaynaklar açısından büyük bir yük altına sokmuştur. Yeni kurulan İstanbul Vilayeti'nin en acil sorunu, eski rejim kurumlarının tasfiyesi ve kadro tensikati olmuştur.

Kaynakça

- Akbal, İsmail, "Milli Mücadele yıllarında muhalif ve Bolşevik karşıtı bir vali: Kapancızade Hamit Bey", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 29, Sayı 48, 2010, s. 1-28.
- Akbulut, Dursun Ali, *Albayrak Olayı: Milli Mücadele Başlarında Halk Hükümeti Kurma Girişimi, Erzurum 1920*, İstanbul, Temel Yayınları, 2006.
- Akkılıç, Yılmaz, *Kurtuluş Savaşında Bursa*, Bursa, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi, 2008.
- Akşin, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, Ankara İmaj Yayınları, 2001.
- Aslan, Betül, *Refet Paşa ve İşgalden Kurtulacak İstanbul'un İdaresi Meselesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1991.
- Ata, Feridun, *Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa: Bir İşbirlikçinin Portresi*, İstanbul, Temel Yayınları, 2008.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Haz. Yılmaz Yavuz, İstanbul, Akis Kitap, 2018.
- Avcıoğlu, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi, 1838'den 1955'e*, Cilt 3, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1974.
- Aydoğdu, Emine, *Teşkilat-ı Esasiye'den Günümüze Anayasalar*, İstanbul, Palme, 2005.
- Balcı, Gökhan, *Atatürk'ü Yok Etmek İsteyenler*, İstanbul, Başlangıç Kitaplar, 2007.
- Beyoğlu, Süleyman, *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa*, İstanbul, Bengi Yayınları, 2009.
- Bilgen, Deniz, *ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi: Amerikan Mandası ve Gazeteci L.E. Browne'in Faaliyetleri*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2004.
- Bingöl, Sedat, *150'likler Meselesi: Bir İhanetin Anatomisi*, İstanbul, Bengi Yayınları, 2010.

- Çakmak, Zafer, *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi, 1919-1922*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2007.
- Çetintaş, Cengiz, *TBMM Tutanaklarında İstanbul'un İşgal Dönemi ve İşgalden Kurtuluşu 1923*, (2018), <https://books.google.com.tr>. (9.10.2019).
- Çetintaş, Cengiz, *TBMM Tutanaklarında Kurtuluş Savaşı: Anadoluyu Terk Eden Hristiyan Azınlıkların Malları*, (2018), (9.10.2019).
- Çelebi, Ercan, *Mücadele, İmar ve İskan Vekaleti (Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri)*, İstanbul, Hiper Yayın, 2019.
- Çelebi, Mevlüt, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara, Stratejik Araştırma Merkezi, 1999.
- Dayı, S. Esin, *Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma*, Erzurum, Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 1997.
- Demirel, Fazlı, "Merkezi İdare'nin Taşra Kuruluş ve Yönetimi Üzerinde Bir İnceleme ve Düşünceler", *Türk İdare Dergisi*, Yıl:56, Sayı. 365, Aralık 1984.
- Doğanay, Rahmi, *Mili Mücadelede Karadeniz, 1919-1922*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2001.
- Dunbay, Seda, *Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı (1876-1995)*, İstanbul, XII Levha Yayınları, 2013.
- Düstur III Tertip, Cilt II, III, IV, Ankara, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, 1929.
- Eken, Halit, *Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları: Kapancızâde Hamit Bey*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2008.
- Erdeha, Kamil, *Yüzellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi*, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1998.
- Erdeha, Kamil, *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975.
- Erden, Ömer, *Milli Mücadele Döneminde Erzurum Valisi Münir Bey*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2015.
- Eyyüpoğlu, İsmail, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir İttihatçı: Kâzım Yurdalan (1881/2-1962)*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2009.
- GCZ, C.II, C. III, 5.5.1337, 2.8.1337, 11.4.1338, 11.11.1338, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt I-IV, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.
- Gençler, Serap, *Kars'tan Malta'ya Sürgün*, İstanbul, Cinius Yayınları, 2013.
- Goloğlu, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi*, Cilt II, Ankara, Nüve Matbaası, 1968.
- Gökbilgin, M. Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken: Sivas Kongresinden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına 4 Eylül 1919-23 Nisan 1920*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1965.
- Gözler, Kemal, *İdare Hukuku*, C. I, Bursa, Ekin Kitabevi, 2003.
- Kartal, Nazım ve Özgül, İbrahim, *Osmanlı'da Yerel Yönetimlerin Gelişimi ve Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul, Hiper Yayın, 2019.
- Korkut, Refik, *Milli Mücadele Takvimi*, Ankara, Ege Matbaası, 1963.
- Köse, Osman, *İlkadım'dan Cumhuriyet'e: Milli Mücadele*, Samsun, İlkadım Belediyesi, 2008.
- Köstüklü, Nuri ve Memiş, Ekrem, *Yeni ve Yakın Çağ'da Türk Dünyası Tarihi*, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2005.
- Kuneralp, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricalı, 1839-1922*, İstanbul, İsis, 1999.
- Kutay, Cemal, *Kurtuluş ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1973.

- Kürkçüoğlu, Ömer, *Türk-İngiliz İlişkileri, 1919-1926*, Ankara, AÜSBF Yayını, 1978.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1974.
- Ortaylı, İlber, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İstanbul, Timaş, 2010.
- Özel, Sabahattin, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele, 1919-1922*, Adapazarı Belediyesi, 1987.
- Perinçek, Doğu, *Kemalist Devrim*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1992.
- Prens Andrea, Felâkete Doğru*, Çev. Emekli Albay Hüseyin Rahmi, İstanbul, Genel Kurmay Yayını, 1932.
- Sarı, Mustafa, *Milli Mücadele Başında Bir Devlet Adamı: Van Valisi Haydar Bey*, Vol. 4/1, 2012, http://www.historystudies.net/dergiayrinti/milli-mucadele-baslarinda-bir-devlet-adami-van-valisi-haydar-vaner-bey_326/ (9.10.2019).
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü: Açıklamalı Kronoloji*, 3. Cilt, Ankara, Öğretmen Dünyası, 1982.
- Sivas Valisi Reşit Paşa, *TİTE A-1 Kataloğu*, Ankara, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1997.
- Soysal, İlhami, *Kurtuluş Savaşında İşbirlikçiler*, İstanbul, Bengi Yayınları, 2008.
- Şentürk, Elif Yılmaz, *Arşivlerde Tanımlama ve Üstveri*, İstanbul, Hiper Yayın, 2019.
- Şentürk, Nazır, *İstanbul Valileri*, İstanbul, Doğan Kitap, 2008.
- Toprak, Zafer, *Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul, Homer, 2003.
- Tütüncü, Ziya, *Şark Fâtihisi, General Kâzım Karabekir*, İstanbul, Milliyetçi Türkiye Yayınları, 1973.
- Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt III, Sayı 6, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı, 2005.
- ZC, C.24-26, 24.10.1338, 11.11.1338, 10.1.1339. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Ankara, TBMM Matbaası, 1959-1961

MEKTEB-İ MÜLKİYE MİSYONUNUN OLUŞUMUNDA MİZANCI MURAD'IN ROLÜ

Adem ÖLMEZ*

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıldan itibaren Batı etkisiyle açılan mektepler, belirli öncülerin çalışmaları ile kurumsallaşmıştır. Modernleşmenin bireysel uygulamalar şeklinde kendini gösterdiği dönemlerde, padişahlar, bürokratlar ya da entelektüellerden oluşan bu öncülerin çalışmaları önemli bir motivasyon sağlamıştır.

Mekteb-i Mülkiye'nin ilk kurulduğu dönemde sıradan bir memur yetiştirme mektebi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak II. Abdülhamid döneminde yeniden teşkilatlandırıldığında dikkat çekici bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Padişahın buraya önem vermesi ve buna bağlı olarak dönemin en önde gelen hocalarına sahip olması bu cazibenin kaynağını oluşturmuştur. Adurrahman Şeref Efendi, Mizancı Murad, Recaiâde Mahmud Ekrem, Portakal Paşa, Sakızlı Ohannes Efendi ve Salih Efendi gibi hocaların burada eğitim vermesi mektebin kimlik kazanmasına neden olmuştur. Mektep bu hocaların katkısıyla Batılı bilginin temel oluşturduğu milliyetçi/vatansever, seküler/Batıcı ve meşrutiyetçi bir misyon kazanmıştır. "Mülkiyelilik ruhu" da denilen bu özellikler, günümüze kadar devam eden belirli ilkeler ve sosyal pratiklerden oluşmaktadır.¹ Mülkiyelilerin bugün bu kavramı nasıl anladıkları Mülkiye Gençlik Kulübü'nün internet sayfasında, "Mülkiyelilik ruhu bir saç ayağı misali üç devrimin temellerine oturmaktadır: Fransız Devrimi'nin aydınlanmacı ruhu, Rus Devriminin eşitlikçi ve emekten yana olan karakteri, 1923 Cumhuriyet Devriminin bağımsızlığı ve özgürlüğü ilke edinen duruşu² ifadeleriyle özetlenmektedir.

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ademolmez@yahoo.com.

1 Muzaffer Uyguner 1961 yılında Mülkiyelilik ruhunu sosyal pratiklere dikkat çekerek yorumlamaktadır: "Spor alanındaki bir maçta beş, altı, on bir kişinin yanı sıra bütün Mülkiyeliler vardır. Başarı bütün Mülkiye'nin başarısı, yenilgi bütün Mülkiye'nin yenilgisidir; sevinç ve keder gözyaşları hep birlikte dökülür. Mülkiyelilerin bir giriş sınavında başarısı ya da başarısızlığı da böyledir. Fakülte aynı sevinçle coşar, aynı kederle gözyaşı döker. Çılgınca alkışladığımız, alkışlamaktan ellerimizin kabardığı ve bağırımdan seslerimizin kısıldığı maçları anımsıyorum. Sınavlarda birinciden başlayarak kazanılan derecelerin sevinçleri tekrar yaşıyorum. Maskeli balolar, dans edilen küçük salon, yol sonlarındaki minder kavgaları, "inek bayramı", yakılan notlar, son yoklama için atılan son imza için yapılan tören... İçimizde yıllar sonra da titreşimler, kıvıltılar, coşkular uyandırıyor. Mülkiyelilik ruhunu bu titreşimlerde, bu kıvıltılarda, coşkulara aramalıyız" demektedir. Muzaffer Uyguner, "Mülkiyelilik Ruhunu", *Mülkiye Dergisi*, Cilt 26, Sayı 237, 2014, s. 155.

2 (<http://www.politics.ankara.edu.tr/mulkiye-genclik-kulubu/19.11.2019>).

Kuşkusuz Mülkiye tarihinin bu 160 yılı aştığını hatırlamamız gerekiyor. Bu zaman zarfında değişen şartlara göre sosyal olguların da değişmesi bir zorunluluktur. Bu bakımdan “Mülkiyelik ruhu”nda da değişim olması kaçınılmazdır. Bu süreç içindeki değişimi tartışmak çalışmamızın konusu değildir. Bu makalede Murad Bey’in (1854-1917) muallimliği döneminde yaşadığı yer, çevre ve siyasi ortamın etkisiyle oluşan kişiliğinin Mekteb-i Mülkiye’nin misyonunun şekillenmesindeki etkisi incelenmektedir.

1. Murad Bey’in Kişiliği

Murad Bey’in hayatı onun temel görüşlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Bu görüşlerini de Mekteb-i Mülkiye’de muallim olduktan sonra öğrencileriyle paylaşmıştır. Bu nedenle yaşadığı pratiklerin kimliğinin oluşmasında önemli bir yeri vardır. Bu birikimlerini öğrencileri ile paylaşması “Mülkiyelilik ruhu”nun oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Onun “milliyetçi” kimliğinin şekillenmesinde, Şeyh Şamil’in özgürlük mücadelesine devam ettiği yıllarda doğmuş olmasının büyük etkisi vardır. Şeyh Şamil 1859’da General Baryatinski komutasındaki ağır silâhlı Rus birliklerine teslim olduğu günlerde, Murad Bey henüz 5 yaşında bir çocuk idi. Çevresindeki insanların yarım asırdan beri yaşadıkları tecrübeler, küçük Murad’ın zihninde nakış nakış örülmüştü. Bu süreç Rusya ile İran arasında 1813’te yapılan Gülistan Antlaşması ile başlamıştı. Bu tarihte Dağıstan Rusların eline geçmişti. Ruslara karşı Dağıstan’ın özgürlüğü mücadelesini 1832’de şehit düşünceye kadar Gazi Muhammed, 1834’e kadar Hamzat Bey sürdürmüştü. Hamzat Bey’den sonra Ruslara karşı 25 yıl mücadele eden Şeyh Şamil sonunda Rus birliklerine dayanamamıştı.³ Bu günlerde ailesinden Şeyh Şamil’le ilgili duyduğu sözler, onun “milliyetçi” duygularının temellerini atmıştır.

Yarım asır devam eden özgürlük mücadeleleri Dağıstan’ın Müslüman ahalisinin zihninde Osmanlı sevgisi olarak tezahür etmişti. Çünkü Dağıstan’da Osmanlı hakimiyeti özlemlerle anılırdı. Bölgenin Rus egemenliğine geçmesi halkın Osmanlı’ya olan özlemini daha da artırmıştı. Murad Bey’in ifadesiyle, “Saltanat-ı Osmaniyye asırlardan beri hilafet-i İslamiyye ile tev’em bulunduğu için Dağıstanlılar da hamiyet-i asliyye-i İslamiyye, gayret-i Osmaniyye şeklinde sadır olagelmiştir”.⁴ Bundan dolayı Murad Bey’in en önemli çocukluk özlemi İstanbul’a gelmek, hilafetin merkezinde yaşamaktır.

Murad Bey’in Mekteb-i Mülkiye’de etkili olan ikinci özelliği “meşrutiyetçi”liğidir. Onun bu özelliğinin izlerini yaşadığı bölgede bulmak mümkündür. 1854’te Dağıstan’ın bir bölümünü oluşturan Dargu Cumhuriyeti’nin Huraki kasabasında doğmuştu. Daha sonra bu durumu hatırlatarak kendisinin meşrutiyet yanlısı olmasının köklerini bir “cumhuriyet” idaresinde doğmuş olması ile ilişkilendirmişti. Kendi ifadesi ile “Rus’un istilasından evvel nefis-i Dağıstan: Dört büyük hanlık ve bir ‘cumhuriyet-i şer’iyye’den ibaretti. Ben cumhuriyet kısmında doğdum. Yani ashâb-ı iktidara karşı

3 Ziya Musa Bunyatov, “Dağıstan”, *TDVİA*, Sayı 8, 1993, s. 405.

4 Mehmed, Murad, *Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi? (Mücâhade-i Milliye’den)*, Dersâadet, Matbaa-i Amedi, 1329, s. 8.

mahviyetkârane serfûru etmek marifetini ecdadımdan tevarüs etmedim. Mektep müktesebatının inzımamıyla hakâyık-ı hikemiyye dairesinde her şeyin hudûd ve mahiyetini tebeyyün eylemek ona göre fikir edinmek ‘aletine’ mübtela oldum” diyordu.⁵ Kuşkusuz onun meşrutiyetçiliğinin kökeni sadece doğduğu bölgenin cumhuriyetle yönetiliyor olmasından ibaret değildir. Aşağıda ifade edilecek modern Rus mekteplerinin bu etkideki rolünü de görmek gerekmektedir.

Murad Bey’in batıya açık “seküler bir zihniyete” sahip olmasını da Rusya’da iken devam ettiği eğitim kurumları ve burada okuduğu kitaplarda aramak gerekir. Murad Bey başlangıçta Rus mekteplerine milliyetçi duyguların etkisi ile gitmek istememişti. Ancak sonradan bu niyeti değiştirdi. Yaşadığı bölgede Rus mekteplerine devam eden çocukların “dünyaya dair değişik ilimler”in okutulduğunu söylemeleri üzerine bu mekteplere gitmeye karar verdi.⁶ Küçük Murad daha önce istemediği *Tumurhan Şura Rüşdiyesi*’ne gitmeyi kabul edince ailesi bu karar değişikliğinden dolayı şaşırılmıştı. Murad Bey bu okulları basamak yaparak mezun olduktan sonra İstanbul’a gitmeyi planlıyordu. Rus mekteplerinde oldukça başarılı olmuştu. Gösterdiği gayretle emsallerinin altı yılda bitirdiği rüşdiyeyi bir buçuk yılda tamamlamıştı. Rüşdiye’deki başarılarından dolayı hükümet hesabına *İstavropol İdadisi*’ne kaydolmasına izin verilmiş, burada gösterdiği başarıdan dolayı da okul kütüphanesi görevlisi olmuştu. Arkadaşları eğlence ve uyku ile meşgul iken o sabahlara kadar Avrupa medeniyetine, Fransız edebiyatına dair kitaplar okuyordu. Fransız İhtilali’nin ortamını hazırlayan Jean Jean Rousseau’nun *Toplum Sözleşmesi*’ni Montesquie’nun *Kanunların Ruhunu*’nu orada okudu.⁷ Bu okumaları onun dünyasında Batı aydınlanmasının fikri kodlarının zihin dünyasına yerleşmesine neden oldu.

Murad Bey İstanbul’a gelince bu üç temel düşünceye sahipti: Milliyetçi/vatansever, Seküler/Batıcı ve Meşrutiyetçi/. Mekteb-i Mülkiye’de tarih öğretmenliği yapmaya başlayınca öğrencileri ile paylaşacak düşünceleri vardı.

2. Mekteb-i Mülkiye’deki Çalışmaları

Mekteb-i Mülkiye’nin kökleri II. Mahmud zamanında memur yetiştirmek için açılan *Mekteb-i Maarif-i Adliyye* ve *Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye*’ye adlı okullara dayanır. Ancak bu okulların ihtiyaca cevap vermemesi ve taşra idarecilerinin yeterince eğitilmiş olmaması üzerine Meclis-i Vala’nın kararı ile 6 Aralık 1858 (29 Rebiülahir 1275)’de *Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiye* açıldı. Eğitim süresi 2 yıl olan mektebin mezunlarının kaymakam, kaza ve mal müdürü olması planlanmıştı.⁸ Eğitim süresi 1867’de 4 yıla çıkarılan mektebin asıl gelişimi II. Abdülhamid döneminde görüldü. Padişah bu mektebin Galatasaray Mekteb-i

5 Murad, *Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi? (Mücâhade-i Milliye’den)*, s. 7.

6 Murad, *Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi? (Mücâhade-i Milliye’den)*, s. 13.

7 Murad, *Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi? (Mücâhade-i Milliye’den)*, s. 16.

8 Mücellitoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara, Örnek Matbaası, 1954, s.17.

Sultanisi üzerinde bir programa sahip yüksekokul olmasını, masraflarını kendisinin karşılayacağını bildirdi. Şura-yı Devlet'te yapılan çalışmalar sonunda *Mekteb-i Mülkiye-i Şahane* adını alan okulun eğitim süresi beş yıla çıkarıldı. Yüksekokul olan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane 1 Aralık 1877'de Sultan Mahmud Türbesi yakınındaki eski Maarif Nezareti binasında eğitime başladı.⁹ Mekteb-i Mülkiye'nin II. Abdülhamid döneminde ikinci açılışından yaklaşık bir yıl sonra 2 Şubat 1878 (21.11.1293)'de Murad Bey tarih öğretmenliğine başladı.¹⁰

1873'te İstanbul'a geliştinden bu yana çeşitli bürokratik hizmetlerde bulunan Murad Bey bürokratların hal ve ahlakından hiç memnun değildi. İçinde bulunduğu ortamdan kaçıp kurtulmak, gençlerle çeşitli fikirleri tartışarak kendi görüşleri doğrultusunda bir gençlik yetiştirmek istiyordu. Bu sırada Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de açılan müsabakada başarılı olarak tarih muallimliğine başladı. Mektepte Türkçe muallimi Said Bey, tarih-i tabii muallimi askeri kaymakam Hüseyin Bey, ilm-i riyaziye muallimi Erkan-ı Harp Binbaşlılarından Daniş Bey, fizik-kimya muallimi Kolağası Said Efendi ile mubassırlar Karabet ve Abdullah efendilerle görev yapmaya başladı.¹¹ Öte yandan Mekteb-i Mülkiye tarih muallimliği yanında *Mekteb-i Hukuk ve Darülmuallimin-i Âli*'de de ders vermeye başladı.¹²

Murad Bey Mekteb-i Mülkiye'de tarih muallimliğine idealleri için başlamıştı. Halk cahildi ve eğitmek gerekiyordu. Bunun için bu mektepte öğrenci yetiştirmek istiyordu. Meşrutiyet ilan edilirken bazı kişiler “şeriat gibi bir kanun varken, kanun-ı esasiye ne gerek var” demesi zoruna gitmişti. Bu tür cahillikleri gidermek için mektebe muallim olması gerekiyordu. Tarih muallimliğini ise, “idare-i devletin eşkâlinde, ef'al-i beşerin envaından en ziyade bahse müsaide olduğu için” seçmişti.¹³ Mektepte gençleri yeni fikirler konusunda aydınlatmak istiyordu. Murad Bey'in gayreti çok geçmeden gençler üzerinde etkisini gösterdi. Muallimliğinin ikinci senesinden itibaren yazıları öğrencilerin çantalarında dolaşmaya başladı. Hatta öğrencilerin yakınları bile yazılarını okumaya başlamışlardı. Murad Bey yaptığı işten çok memnundu. Arkadaşlarından 6 saat derse girenler olduğu halde, o 23 saat derse giriyor, ancak halinden şikâyetçi olmuyordu. Başlangıçta Türkçe konuşmadaki zayıflığının verdiği mahcubiyeti kısa sürede yendi ve dört ay sonra öğrencilerin büyük teveccühünü kazandı. Murad Bey bu durumu “Mekteb-i Mülkiye tarih muallimliği cihetiyle vaki olan hizmetim mülkün istikbali itibarıyla pek büyüktü. Onunla müftechir idim. Tevsi'ine pek hahişli idim” ifadeleriyle anlatıyordu. Ancak bu durum mektep idarecilerinin kıskanmalarına neden oldu.¹⁴

9 Ali Akyıldız, “Mekteb-i Mülkiye”, *TDVİA*, EK-2, 2016, s. 241-242.

10 Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, s.307.

11 Adem Doğan, *Osmanlı Eğitiminde Mülkiye Mektepleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007, s. 41.

12 Abdullah Uçman, “Mizancı Murad”, *TDVİA*, Sayı 30, 2005, s. 215; Birol Emil, *Son Dönem Osmanlı Aydını Mizancı Murad*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, s. 57.

13 Murad, *Meskenet*, s. 56.

14 Murad, *Meskenet*, s. 59.

Murad Bey, Mekteb-i Mülkiye’de tarih derslerini yeni yaklaşımlarla anlatıyordu. Daha önce yaygın olmayan bir şekilde Tarih-i Umumi dersini bütün insanlık tarihini içine alacak şekilde anlatıyordu. Bu nedenle büyük dikkat çekmiş, onun ders anlatışı ve verdiği bilgiler dilden dile anlatılmaya başlanmıştı. Çok geçmeden ders notlarını *Tarih-i Umumi* ve *Muhtasar Tarih-i Umumi* adlarıyla kitaplaştırdı. 1882 (1297)’de yayımlanan *Tarih-i Umumi* birinci cild birinci fasılda “Tarih-i Mukaddes”, ikinci fasılda “Şarki Asya”, üçüncü fasılda “Mısırîler”, dördüncü fasılda “Akvam-ı Samiye”, beşinci fasılda “İbraniler”, altıncı fasılda “Yunaniler” ve yedinci fasılda “Makedoniler” incelenmekteydi. Türklerin incelendiği ikinci fasılda, Türkistan başlığı altında Asya’nın bilinmeyen zamanlarından bu yana, Türk, Tatar ve Moğol taifelerinin yaşadığı belirtilerek, menşeleri Hazreti Nuh’un oğlu Yafes’e dayandırılıyordu.¹⁵ Hazreti Nuh Aleyhisselam’ın Ham, Sam, Yafes adında üç oğlu vardı. Tufan’dan sonra yeryüzünü yeniden imar eden bu üç oğuldan, Yafes’in soyundan Türkler, İranlılar, Yunaniler, Romalılar ve bütün Avrupalılar; Sam’ın soyundan Araplar, Asuriler, Keldaniler, Fenikeliler, Yahudiler ve Mısırîler; Ham’ın soyundan ise, zenciler gelmişlerdi.¹⁶ Yafes’in oğlu Türk “Tefrikay-ı Babil”den sonra, Asya’nın kuzeyine doğru çekilerek Çin, Kuzey Buz Denizi ve Büyük Okyanus arasına yerleşmişti.¹⁷ Türk ve Tatar taifelerinin en meşhurları arasında Hunlar, Hazarlar, Macar, Bulgar, Peçenek, Ur, Ulah, Avar, Nogay, Moğol, Mançurlar vardı.¹⁸ *Tarih-i Umumi*’ye göre, Türkler, küçük aşiretler halinde göçebe hayatı yaşıyorlardı. Ancak ara sıra içlerinden çıkan bir kahraman aşiretleri kumandası altına alarak çevredeki diğer kavimleri dehşet içinde bırakıyor ve büyük devletler kuruyorlardı. Fakat teşkil ettikleri devletler uzun ömürlü olmuyordu. Bu şekilde kurulan büyük devletlerden birisi de Oğuz Kaan Devleti’ydi.¹⁹ Bu devlet hicretten 34 asır önce kurulmuştu. Oğuz Kaan Devleti’nin inkıraz etmesinden sonra Türkler, Türk ve Tatar olmak üzere ikiye ayrılmış; Tatarlar Çin’in kuzeyinde, Türkler ise batısında yaşamaya başlamışlardı.²⁰ Daha sonra, hicretten 1800 sene önce, Hun adındaki Türk taifesi, bütün Türk, Tatar, Moğol, Mançur kavimlerini bir idare altında toplamış, bunlar genel göçlere kadar varlıklarını korumuşlardı. Doğu, Batı ve Güney olmak üzere üç firkaya bölünen Hunların içinden Batı Hunları kavimler göçüne sebep olmuştu.²¹

Murad Bey geleneksel tarih yazımının dışına çıkarak peygamberler tarihi ile başlayarak Osmanlı padişahları ile devam eden tarih anlayışından, insanlık tarihi ile başlayarak Türklerin tarihini eski Türklere dayandıran anlayışa gelmişti. Bu tarih anlayışında öncü isimlerden olmuştu.²² Bu anlamda geçmişte eski Türklere dayandırmakla farklılığı öğrenciler arasında dikkat çekmişti. Yahya Kemal, Murad Bey’in bu özelliğini,

15 Murad, *Tarih-i Umumi*, C.I, İstanbul, 1300, s. 83.

16 Murad, *Tarih-i Umumi*, C.I, İstanbul, 1300, s. 83.

17 Murad, *Tarih-i Umumi*, C.I, İstanbul, 1300, s. 83.

18 Murad, *Tarih-i Umumi*, C.I, İstanbul, 1300, s. 85.

19 Murad, *Muhtasar Tarih-i Umumi*, İstanbul, 1310 s. 19.

20 Murad, *Tarih-i Umumi*, C.I, s. 84.

21 Murad, *Tarih-i Umumi*, C.I, s. 85.

22 M. Şükrü Hanioğlu, “Türkçülük”, *TDVİA*, Sayı 41, 2012, s. 553.

“Murad Bey bir mebdedir. Talim-i tarihi ilk defa bir Türk mektebine o idhal etti. Tarih-i Umumiye’yi bir Osmanlı terbiyesi haline soktu. Bir devr-i istibdatta bir nesl-i ahrar yetiştirdi. ‘Treitschke’nin²³ hocalıkla Alman milletine ettiği himmeti, Murad Bey Osmanlı hürriyetine etti” ifadeleriyle anlatmıştı.²⁴

Murad Bey Mekteb-i Mülkiye’de 2 Şubat 1878 (21.11.1293)’den 3 Aralık 1894 (21.09.1310)’e kadar yaklaşık 16 yıl tarih muallimliği yaptı. Bu zaman zarfında öğrencileri ile kurduğu fikri ve kişisel yakınlık Mülkiye’yi uzun yıllar unutulamayan eğitim merkezi haline getirdi.

3. Murad Bey’in Çalışmalarının Öğrencilere Etkileri

Murad Bey’in yaşadıkları ve yazdıkları “Mülkiyelilik Ruhu”nun oluşmasında önemli katkılar sağladı. Murad Bey sosyal ve fikri olarak öğrencileri ile bütünleşmeyi başarmıştı. Öğrencilerinden Ali Kemal, onun bu özelliğini, “Murad Bey nazarımızda büyük, pek büyük idi. Vechen beşuş, şahsen lâtif, lâkin fikren hür, gayetle de nâtuk idi. Hâsılı gençliği cezbetmek, teheyüce düşürmek için her meziyete malikti... Murad Bey haftada bir kere derse gelirdi, fakat şahane gelirdi. Bize Roma tarihini okuturdu. Öyle güzel okuturdu ki, tarz-ı takririne mütalaalarına, muhakemelerine hepimizi hayran kılardı”²⁵ ifadeleriyle belirtmişti. 1888 (1304) mezunlarından Kırkor Kömürçüyan, “Tarih hocamız Murad Bey’in takririni benim gibi tarihten pek zevk almayanlar bile büyük bir ilgi ile dinler ve kendisine büyük hürmet beslerdik”²⁶ diyerek öğretmedeki başarısına dikkat çekiyordu. Başka bir öğrencisi olan Rıza Tevfik de hocasını, “Murad Bey ders verirken hiç yerinde durmaz, daima gezinir ve ciddi bir heyecan ile bize Fransa’nın büyük ihtilalini, en mühim vakaları ve safhaları ile anlatarak bizi de galeyana getirirdi” diyordu. Bu üç tespitite Murad Bey’in iki özelliğine dikkat çekiliyordu: Yeni fikirler ve üstün hocalık performansı.

23 Yahya Kemal’in Alman tarihçi Heinrich von Treitschke (1834-1896)’i Mizancı Murad’a benzetmesi oldukça ilginçtir. Murad Bey’in anayasal monarji ve tarihçilik bakımından Treitschke ile benzerlikler taşımaktadır. Treitschke, Almanya’nın çeşitli üniversitelerinde tarih öğrenimi gördükten sonra Leipzig, Freiburg, Kiel ve Heidelberg üniversitelerinde profesör olarak dersler verdi. Murad Bey de birçok Osmanlı yüksek mektebinde öğretmenlik yaptı. Treitschke, Alman birliğinin Prusya’nın önderliğinde anayasal monarşi altında gerçekleşmesi gerektiğini savundu. Murad Bey de Osmanlı’nın liderliğinin anayasal monarşi ile gerçekleşeceğini düşündü. Treitschke, 1886’da Prusya resmi tarihçiliğine getirdi ve Almanya’nın Kutsal Roma Germen İmparatorluğu’nun mirasçısı olduğunu savundu. 20. Yüzyılda Nazilerin görüşlerine kaynaklık etti. Murad Bey de yüksek mekteplerde tarihçiliğin ilk örneklerini veren hocalardan biriydi. Bu ve benzeri açılardan iki isim arasında benzerlikler kurmak mümkündür.

24 Emil, *Mizancı Murad*, s.56.

25 Berna Kazak, *Ömrüm*, İstanbul, Türkiyat Enstitüsü T.447, 1954, s. 20.

26 Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, s. 351.

Murad Bey'in başarılı hocalığı yanında esas misyonu paylaştığı fikirleriydi. Ahmed İhsan Tokgöz, Murad Bey'in bu önderliğini, "Mülkiye Mektebi'nde geçirdiğim beş yıl, yaşamımın en tatlı parçasıdır. Açılmaya çok elverişli olan beyinlerimizi aydınlatan birçok hocamız vardı. Merhum Murad Bey genel tarih dersinde çok büyük ibret levhaları verir ve bizi dünya devletlerinin büyüklüğüne alıştırdı. Bu aydın öğretmenin anlattıklarında, o zamana kadar gittiğimiz okullarda ya da evlerimizde dinlemeye alıştığımız boş inanışlardan, çorak geleneklerden iz bulunmazdı. Murad Bey Mülkiye Mektebi'nden yetişecek efendileri, Türkiye'de uyanmasını dilediği yenilik ve uygarlık sevgisiyle doldurmak isterdi"²⁷ ifadeleriyle özetliyordu. Abdurrahman Şeref Bey, Murat Bey için "bugün gelişmesini mutluluk duyarak gördüğümüz yükselme yaşamının temellerini her öğrencinin zihninde köklendirecek sağlam tohumlar serperdi" diyordu. Okul Müdürü Abdurrahman Şeref Bey, 93 Harbi'nden sonra öğrencilere yaklaşarak, "Efendiler! Biz bu yerleri bilgisizlik yüzünden yitirdik. Ne mutlu bana ki, yere yapılmış şu haritayı görünce anlayacak genç efendilerin hiç olmazsa elli tanesinin ülkemizde bulunduğunu görüyorum. Okuyunuz çalışınız, ülkenin gerek duyduğu bilimi elde etmiş görevliler olunuz. Bu okul bu amaçla açılmıştır"²⁸ demişti.

Murad Bey konuşma ve yazılarında istibdatı hedef almıştı. 1893 mezunlarından Efdaleddin Tekiner'e göre, "Bir gün edebiyat muallimi Rezaide tiyatrodaki alkışlamak üzere bazı gençlerin izinsiz okulu terketmeleri ve gün geçtikçe artan hürriyet ve inkılap fikirleri sarayı sıkı inzibat ve ihtiyat tedbirlerine sevk etmiş... Tarih öğretmeni Dağıstanlı Murad Bey derslerine bir saray hafiyesi ile birlikte girmeye başlamıştı"²⁹ demektedir.

Farklı fikirleri paylaşan sadece Murad Bey değildi. Diğer muallimlerden de benzer fikirler anlatanlar vardı. Batılı eğitim veren mektebe gelen öğrenciler önce şaşkına dönüyorlar sonra uyum sağlıyorlardı. Ahmed İhsan öğrencilerdeki bu farklılaşmayı, "Mekteb-i Mülkiye'de okuyanların hepsi başka türlü yetişiyordu. Babalarımızın görüş ve inanışlarının tersi yönünde ülküler alıyorduk" diyordu.³⁰ Bu fikri başkalaşmayı Ali Çankaya başarılı hocalarla birleştirerek Mülkiyelilik Ruhu'nun tek mil olduğunu şu sözlerle belirtiyor. "Abdurrahman Şeref Efendi'nin Mülkiye'ye müdür olması ile müessesenin farik alameti teşekküle başlamış; mektebin mazrufu olan Mülkiyeli Ruhu bu mübeccel zatın şahsiyetinden gıdalanarak vücut bulmuştur".³¹ Mülkiyelilerin bu farklılığını, Ahmed İhsan, "*Umran*'ı sansür eden *Encümen-i Teftiş ve Muayene*'de Azmi Bey'le birlikte öteki okul arkadaşım Rakım Bey olmasaydı bu dergiyi çıkaramazdım. Çünkü burası Babil Kulesi'ne benzer bir adam koleksiyonuydu. Ulema diye bütün başı sarıklılar buraya doldurulmuştu. Ve onların arasında iki Mekteb-i Mülkiyeli genç sarıksız başları, düzgün düşünüşleriyle büyük bir başkalık yapardı".³²

27 Ahmed İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 30-31; Ahmed İhsan Tokgöz, hatıralarını ilk kez 1930-31 yıllarında iki cilt halinde yayımlamıştır.

28 Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, s. 26.

29 Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, s. 372.

30 Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, s. 32.

31 Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, s. 41.

32 Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, s. 43.

Bundan dolayıdır ki Mekteb-i Mülkiye'yi yeniden düzenlemiş olan Sultan Abdülhamid, yetişen gençlerin istediği gibi olmadığını anladı ve tedbirler alma yoluna gitti. Ders koymakla istediği neticeyi alamayınca, Ahmet İhsan'ın bakışına göre, “Murad Bey’i Düyun-ı Umumiyye Komiserliği ile harcadı, Abdurrahman Şeref Bey’i Sultanî Mektebine kaldırdı. Portakal Paşa’yı Maliye Nazırı, Sakızlı Ohannes’i Hazine-i Hassa Nazırı yaptı. Biz okuldan ayrıldıktan sonra gidişini beğendiği ikinci müdürü okulun başına musallat etti. Ve programa birçok dini ders eklettirdi”. Padişah bundan sonra istediği sonuca ulaşması zordu. “Artık boşunaydı, tohum atılmıştı. O sarımsak başlıların çabalarına, yeni müdürün baskılarına karşın Mekteb-i Mülkiye mezunları ilk açılan yoldan ayrılmadılar. Abdülhamid’in düşmesine kadar Mülkiye Mektebi ülkeye çok değerli aydınlar yetiştirdi” diyordu.³³

Sonuç

Mekteb-i Mülkiye, Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesinde önemli etkiye sahip bir kurumdur. Bu kurumun misyonunun şekillenmesinde pay sahibi olanlardan birisi de Murad Bey’dir. Kuşkusuz bu çabada Murad Bey tek başına değildir. Bir ekibin etkili bir parçasıdır. Mektebin ikinci açılışını takip eden günlerde burada öğretmen olması okulu önemli bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Bu gelişimde Sultan II. Abdülhamid’in mektebe özel önem veren tutumunun da etkisi vardır. Murad Bey burada öğrencilerle kurduğu fikri ve insani diyaloglarla öğrencilerin önünde bir rol-model vazifesi görmüştür. Temellerini Rus mekteplerinde ve Dağıstan’ın özgürlük mücadelesinden alan fikirlerini Mekteb-i Mülkiye’de genç nesillere aktarma imkânı bulmuştur. Yetiştirdiği Batıcı, seküler, milliyetçi ve meşrutiyetçi öğrencileri sonraki yıllarda II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet’in inşasında önemli görevler üstlenmişlerdir. Murad Bey’in temellerini attığı “Mülkiyelilik Ruhu” sonraki yılların şekillenmesinde büyük etkiye sahip olmuştur. Öte yandan Murad Bey’in çalışmaları, Kafkas kökenli entelektüellerin Osmanlı modernleşmesine etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynakça

- Aktürkkoğlu, Mustafa Enes, *Mülkiye Mecmuası’nda (1909-1911) Tarihi, İdari ve Sosyal Tartışmalar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.
- Akyıldız, Ali, “Mekteb-i Mülkiye”, *TDVİA*, EK-2, 2016, s. 240-242.
- Buniyatov, Ziya Musa, “Dağıstan”, *TDVİA*, Sayı 8, 1993, s. 404-406.
- Çankaya, Mücellitoğlu, Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara, Örnek Matbaası, 1954.
- Doğan, Adem, *Osmanlı Eğitiminde Mülkiye Mektepleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.

33 Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, s. 32.

Emil, Birol, *Son Dönem Osmanlı Aydını Mizancı Murad*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009.

Hanioğlu, M. Şükrü, “Türkçülük”, *TDVİA*, Sayı 41, 2012, s. 551-554.

Kazak, Berna, *Ömrüm*, İstanbul, Türkiyat Enstitüsü T.447, 1954.

Mehmed Murad, *Tarih-i Umumi*, İstanbul, I 1300; IV 1299, VI 1306.

Mehmed Murad, *Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi?* (Mücâhade-i Milliye'den), Dersâadet, Matbaa-i Amedi, 1329.

Mehmed Murad, *Muhtasar Tarih-i Umumi*, İstanbul, 1310.

Tokgöz, Ahmed İhsan, *Matbuat Hatıralarım*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

Turgut, Cem, *Osmanlı Mülkiye ve Harbiye Mektebi'nde Bir Ders Kitabı: 'Ondokuzuncu Asırda Tarih-i Siyasi-i Umûmi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2017.

Uçman, Abdullah, “Mizancı Murad”, *TDVİA*, Sayı 30, 2005, s. 214-216.

Uyguner, Muzaffer, “Mülkiyelilik Ruhu”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt 26, Sayı 237, 2014, s. 155-156.

MODERNLEŞME SÜRECİNDE MESLEKİ DÖNÜŞÜM: MEDRESEDEN MÜLKİYE'YE

Erhan BEKTAŞ*

Osmanlı ulema sınıfının toplum üzerindeki konumu ve önemi yeterince kavranamamıő; son zamanlara kadar hem Türk hem de Batılı kaynaklarda bu konuya gereken ihtimam verilmemiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi belki de uzun yıllar boyunca ulemayı gericalik, tutuculuk ve aőrı muhafazakârlıkla özdeşleştiren retoriktir.¹ Mevcut literatürün çoğunun bu anlatıya sahip olması, ilmiye sınıfının on dokuzuncu yüzyılda modernleşme ve sekülerleőmeye bağlı olarak etkisinin azalmaya başlaması ve sonunda yok olduğunu iddia eden görüşün etkisinde kalmalarından kaynaklanmaktadır. Bu iddiayı savunan Avrupa merkezli geleneksel ekolü benimseyen araştırmacılar, son dönem Osmanlı ulemasını on dokuzuncu yüzyıl reform hareketleri için engel teşkil eden, gerici bir dinî grup çizgisinde tanımlamakla birlikte yeni modern eğitim kurumlarından mezun olan elitlerin ulemanın yerini aldığını savunmaktadırlar.² Yeni eğitim kurumlarının açılmasının 19. yüzyılda ulemanın geleneksel konumunu bozduğunu savunan oryantalistler, güçlü aile geleneklerine sahip olan ilmiye sınıfının modern eğitim kurumları üzerindeki etkilerini gözden kaçırmaktadırlar. Asırlarca varlığını devam ettiren ulema aileleri yalnızca geleneksel dini kültürün muhafazakâr taşıyıcısı olarak kalmamıőlar, aynı zamanda entelektüel bilgilerini ve kariyer tecrübelerini ve birikimlerini doğrudan çocuklarına aktarabilmiőlerdir. Entelektüel bir grup olarak ulemanın yetiştirdiği aydın evlatları, toplumsal rolleriyle güçlü birer elit aktör olarak siyasi sahnede varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ulemanın yeni sistemde üstlendiği en önemli vazifelerden biri ise yeni açılan modern eğitim kurumlarında öğretici ve idareci

* Dr. Öğr. Üyesi, Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, erhan.bektas@uskudar.edu.tr.

1 Amit Bein, *Ottoman Ulema, Turkish Republic: Agents of Change and Guardians of Tradition*, California, Stanford University Press, 2011, s. 1.

2 Roderic H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876*, New Jersey, Princeton University Press, 1963; İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Enver Ziya Karal *Osmanlı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972; Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Cambridge, Cambridge University Press, 1976; Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, London, Routledge, 1993; Eric Jan Zürcher, *Turkey: A Modern History*, London, I. B. Tauris, 1993; Cemal Kafadar, "The Question of Ottoman Decline," *Harvard Middle Eastern and Islamic Review*, Cilt 4, Sayı 1-2, 1998, s. 30-75.

pozisyonlarıydı.³ Devletin nitelikli, bilgili ve eğitilmiş kadroya duyduğu acil ihtiyaç, yine ilmiye sınıfını ön plana çıkarmıştı. Bu açıdan mevcut literatürün görmezden geldiği nokta, modern eğitim kurumlarında görev alacak yetkin kişilerin yine ilmiye sınıfına mensup ailelerin olmasıydı. Bu anlamda, bu çalışma modern eğitim kurumlarından biri olarak Mekteb-i Mülkiye'de eğitimini tamamlayan kişilerin toplumsal kökenlerine odaklanarak ulema ailelerindeki mesleki dönüşüm ortaya konulacaktır.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılını bir 'modernleşme' çabası ve bu konudaki başarısızlığı üzerinden okuyan mevcut literatür, imparatorluğun genişleme döneminin ardından çöküşe geçtiğini savunmaktadır.⁴ Bu çalışmalar devletle birlikte, devleti oluşturan kurumlarının da çöktüğünü iddia ederken devletin geleneksel eğitim kurumları olan medreselerin ve hatta ulema sınıfının da çöktüğünü söylemektedir. Oysa Osmanlı ilmiye sınıfı Tanzimat döneminde devletin toprak bütünlüğünün Avrupalı güçlerce tehdit edilmesinin ve Osmanlı üzerinde gittikçe etkisi büyüyen Batılı siyasi nüfuzun farkındaydı. İmparatorluğun yaşadığı bu ağır koşullar karşısında ulema, çoğu zaman "hepimiz aynı gemideyiz" deyip Tanzimat'ın eğitim ve askeri reformlarına destek verdiler.⁵ Hatta üst düzey ulema aileleri bu sürecin merkezinde aktif rol oynamışlardır.⁶ Ulemanın 19. yüzyıl reformlarına destek vermesi ise, bu yüzyıldaki yeni merkezi yapılanma içinde varlıklarını devam ettirmesini sağlamıştır.

Bu yüzyılda Osmanlı'nın devlet idaresini merkezileştirme ve idari kurumları geliştirme gibi yeniden yapılanmaya yönelik birtakım çabaları, eğitilmiş ve nitelikli yeni kadroların oluşturulması ihtiyacını doğurmuştu. Bu durum ilmiye sınıfı için yeni görev alanlarının açılması ve gelişmesini beraberinde getirmiştir. İlmiye sınıfının entelektüel zenginliği, kurumsallaşan ve bürokratikleşen yeni devlet yapısı içinde -mahkemelerde yargı işlerinin yürütülmesi ve yeni kurulan okullarda eğitim faaliyetlerinin yerine getirilmesi gibi çeşitli görevlerin ulema eliyle yürütülmesini sağladı. Bu anlamda ilmiye sınıfının köklü aileleri bu yeni yapılanma içerisinde kendine kuşaklar boyunca yer edinebilmiş ve 19. yüzyılda siyasi sahnede etkilerini hissettirmeye devam etmişlerdir.

Seyfiye ve kalemiye ile birlikte Osmanlı devlet teşkilatının önemli bir unsurunu oluşturan ilmiye sınıfının önemi, idari alandaki pozisyonları ve eğitim sistemini şekillendirmelerinden başka toplumsal ve siyasi yaşamda kesintisiz bir biçimde oynadığı rolden kaynaklanmaktadır. İlmiye kökenli ailelerin yeni sisteme entegre olması, ailelerin

3 Bk. Halil İbrahim Erbay, "Teaching and Learning in the Madrasas of Istanbul During The Late Ottoman Period," *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, London, SOAS, University of London, 2009.

4 Bk. Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, Montreal, McGill University Press, 1964; Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, London, Oxford University Press, 1976; Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*; Carter Vaughn Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789-1922*, Princeton, Princeton University Press, 1980.

5 Meir Hatina, *'Ulama', Politics, and the Public Sphere: An Egyptian Perspective*, Salt Lake City, The University of Utah Press, 2010.

6 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009, s. 119; Ercüment Kuran ve Mümtazer Türköne, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s. 3.

son kuşaklarının yeni eğitim kurumlarında sahip olacakları eğitimleriyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde Dar-ül Maarif, Mekteb-i Maarif-i Adliye, Muallimhane-i Nüvvab, Darümuallimin Mekteb-i Osmani, Mekteb-i Mülkiye, Mahrec-i Aklam ya da Mekteb-i Sultani gibi on dokuzuncu yüzyılın modern okulları ulema çocuklarının eğitim tercihlerini oluşturmuştur. Bu çalışmanın odak noktası ise modern eğitim kurumlarından Mekteb-i Mülkiye'yi seçen ulema çocukları olacaktır. Bu anlamda, bu çalışma ilmiye sınıfını 19. yüzyıldaki toplumsal ve idari değişim üzerinden inceleyerek ilmiye ailelerindeki mesleki dönüşüm ve Mekteb-i Mülkiye'nin bu yeni yapılanma içindeki rolünden bahsedecektir.

1. Mekteb-i Mülkiye

19. yüzyıl reformları çerçevesinde, modern okulların kurulmaya başlanması Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim sistemi için başlı başına bir dönüm noktası olmuştur. 19. yüzyılın eğitim alanındaki en önemli gelişme, geleneksel medrese eğitimine ek olarak sistematik ve modern eğitimi sağlamak için yeni okulların açılması olmuştur. Kurulan bu modern okullar sayesinde, yeni oluşan bürokratik kadrolarda devletin ihtiyaç duyduğu eğitilmiş, nitelikli mesleki uzmanlığa sahip kişiler yetişmeye başlamıştır. Bu anlamda, resmi ve sistematik eğitimlerin verildiği bir merkeze dönüşen Mekteb-i Mülkiye, Osmanlı bürokrasisinde görev almak isteyen adaylar için ön koşul haline gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde geleneksel eğitim veren medreseler ile 19. yüzyılın yeniden şekilleniş çabasını yansıtan Batı tarzı yeni modern bir okul olan Mekteb-i Mülkiye beraber varlığını sürdürmüştür. Mülkiye'nin sahip olduğu yeni müfredata bakıldığında, uzmanlık alanlarıyla ilgili bazı yeni derslere ilaveten ulum-u diniye, ilm-i fıkıh, kelim, tefsir, hadis, usul-ü inşa, Arapça ve Farsça gibi din eğitimi derslerinin verilmesi usulüne devam edilmiştir.⁷ Bu dersler de dönemin önde gelen uleması tarafından verilmiştir. Bu anlamda, Mekteb-i Mülkiye geleneksel din eğitimi ve modern bilimleri birleştiren müfredatıyla canlı bir ilim tahsili ve tedrisinin verildiği bir eğitim kurumudur.

Modern bilimlerde geniş kapsamlı öğretim alanları ile modern eğitim sistemi için model oluşturan Mülkiye, kısa süre içerisinde imparatorluğun en üst sıradaki eğitim merkezi haline gelmiş ve yeni bürokratik sınıf Mülkiyede yetişmeye başlamıştır. Bu okuldaki mezun olanların büyük çoğunluğu üst düzey bürokrat olarak devlet hiyerarşisinde yerini almıştır.⁸ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin bürokratik kadrolarında görev alabilmek için modern okullarda yetkin bir eğitim almak ve mezun olmak şartı getirilmesiyle birlikte Mekteb-i Mülkiye modern bürokratik yapılanmanın

7 Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. I, Ankara, Mars Matbaası, 1968, s. 478.

8 Bk. Joseph S. Szyliowicz, "Elite Recruitment in Turkey: The Role of the Mulkiye." *World Politics*, Cilt 23, No. 3, 1971, s. 371-98.

merkezi bir konuma dönüşmüştür.⁹ Böylece, modern Osmanlı bürokrasisin yeni kadrolarını oluşturan Mülkiyeliler, toplumda ve idari sistemde üst düzey karar verici elitler olarak tarih sahnesinde yerlerini almışlardır.

1859'da Mekteb-i Mülkiye kurulduğunda Mekteb-i Fünun-u Mülkiyenin öğretmen kadrosunda Cavid Bey, Cenab Şehabeddin, Manastırlı İsmail Hakkı ve Babanzade İsmail Hakkı Bey gibi dönemin en iyi hocaları bulunmaktaydı.¹⁰ Bu şekilde yetkin bir kadrodan ders alarak mezun olmak Mekteb-i Mülkiye talebesini ayrıcalıklı hale getirmekteydi. Ayrıca, Mekteb-i Mülkiyenin ilk dönem mezuniyet törenine bakıldığında Mekteb-i Mülkiye'nin hükümet için taşıdığı önemi açıkça ortaya koymaktadır ki Sadrazam Kıbrıslı Kamil Paşa, Şeyhülislam Üryânî-zâde Ahmed Es'ad Efendi, Şûrây-ı Devlet Reisi Ârif Paşa, Adliye Nâzırı Mecelleci Ahmed Cevdet Paşa, Maârif Nâzırı Münif Paşa ve hükümetin diğer tüm bakanları törende hazır bulunmuşlardır.¹¹

19. yüzyılın sonlarından itibaren geleneksel medrese eğitimi devletin kurumsallaşması ve bürokratikleşmesinden kaynaklanan uzman personel ihtiyacına cevap verme bakımından eksik kalmaya başlamıştı. Yeni bürokratik kadrolara ulaşmak için geleneksel medrese eğitiminin sunduğu imkânlar, Mülkiye'yle karşılaştırıldığında sınırlı olduğundan, bu dönemde Mekteb-i Mülkiye bürokratik kadrolarda yer almak isteyen kimselerin tercih ettiği eğitim kurumu olmuştur. Ayrıca, Mekteb-i Mülkiye'nin koşulları, bürokratik kadrolara başvuracak adaylar için eğitime erişim ve nitelik açısından büyük avantaj teşkil etmekteydi. İdari ve adli makamlar ile eğitim kurumlarında yüksek maaş ve yüksek statü ile çalışmak isteyen kimseler eğitim için Mülkiye'yi tercih etmişlerdir. Bu anlamda Mekteb-i Mülkiye'de eğitim almak tüm kesimler için daha tercih edilebilir bir durum haline gelmişse de ilmiye kökenli ailelerin bu kuruma olan rağbeti çok daha fazlaydı.

2. Alim Babalar ve Bürokrat Oğulları

Osmanlı Devleti'nde kariyer seçiminde belirleyici olan aile/baba mesleğini sürdürme geleneği seyfiye ve kalemiye sınıflarında olduğu gibi ilmiye sınıfı için de geçerlidir.¹² Ancak, İlmiye sınıfına mensup bireyler vakıf yoluyla mallarını ve mesleklerini çocuklarına kesintisiz bir biçimde tevarüs ettirebildikleri için¹³ nesiller boyu mesleki

9 Adem Doğan, "Osmanlı Eğitiminde Mülkiye Mektepleri," *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya Selçuk Üniversitesi, 2007.

10 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. I, s. 334.

11 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. I, s. 202.

12 Baki Tezcan ve Karl K. Barbir (Ed.) *Identity and Identity Formation in the Ottoman World: a Volume of Essays in Honor of Norman Itzkowitz*, Madison, Wisconsin, University of Wisconsin Press, 2007.

13 Madeline C. Zilfi, *The Politics of Piety: The Ottoman Ulema in the Postclassical Age (1600-1800)*, Minneapolis, Bibliotheca Islamica, 1988, s. 27.

statülerini ve pozisyonlarını varislerine geçmek üzere garanti altına alabilmişlerdir. Bu açıdan, ulema biyografileri üzerine yapılan çalışmalarda ulema ailelerindeki ilmiye mesleğinin nesiller boyu sürekliliğine vurgu yapılmaktadır.¹⁴

İlmiye sınıfı içerisinde nesilden nesile aktarılan baba mesleğini sürdürme geleneği, 19. yüzyılda eğitim sisteminde yaşanan reformlarla birlikte, ulema babaların çocuklarının geleceğini hazırlama biçiminde farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Eğitim reformlarının sonucunda, klasik ilmiye teşkilatı içinde, şeyhülislam, kazasker, kadı, müderris gibi görevleri bulunan alimler, dönemin yeni ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde çocuklarını Mekteb-i Mülkiyeye dahil etmişler. Mülkiye ile birlikte, ilmiye sınıfı yeni sistem içerisinde bürokratik pozisyonlarda kendilerine yer edinebilmeyi sürdürmüş ve sürekliliklerini farklı bir meslek grubunda yer alarak varlıklarını bürokratik ve entelektüel çevrenin içinde devam ettirmişlerdir. Bu bakımdan, Osmanlı'nın farklılaşan bu eğitim yapısı ve değişikliği köklü ulema ailelerini de etkilemiş ve iki farklı meslek grubu ortaya çıkmıştır: medrese kökenli ulema babalar ve onların Mülkiyeli bürokrat çocukları.

Çocuklarının Mekteb-i Mülkiye'de eğitim almasını sağlayan ulema aileleri, onların ileride üst düzey bürokratik pozisyonlara yerleşebilmelerinin yolunu açmışlardır. Çocuklarını Mekteb-i Mülkiye'de bir eğitim kariyerine yönlendiren çok sayıda büyük ulema aileleri olmakla birlikte bunlardan birkaçı Mardinizadeler, Yusufzadeler, Arapzadeler, Müftüzadeler, Mektubizadeler, Mekkizadeler ve Minkarizadeler olarak sıralanabilir.

İlmiye aileleri içinde gerçekleşen ilmi birikim küçük yaşlardan itibaren yaşam boyu çocuklarına aktarabilmişler ve çocuklarının iyi bir mesleki kariyerleri olmaları için onları yönlendirmeyi ihmal etmemişlerdir. Örneğin, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane hocalarından Eb'ül-Ülâ Mardin hem baba hem anne tarafından nesiller boyu devam eden ulema kökeni sayesinde çocuk yaştan itibaren ilimle meşgul olmuştur. Babası ulemadan Mardinî-zâde Yusuf Sıdkî Efendi olan Eb'ül-Ülâ Mardin'in annesi ise Konya'nın Hadim Kazasından Hadimizadelerden büyük din âlimi EbûSaid'ül-Hâdimî Efendi'nin torunlarından Behice Hanım'dır. Eb'ül-Ülâ Mardin Efendi'nin aileden gelen ilmi zenginliği için Bursalı Mehmed Tahir Bey, "İlmi, yalnız şahsen iktisab etmekle kalmamış; ilme aileden ve babadan da vâris olmuştur" der.¹⁵

Bir diğer örnek ise, Minkarizade Şeyhülislam Yahya Efendi'nin torunları olan Ahmed Tevfik Türegün ve İsmail Hakkı Paşa'nın babası Kadı Ahmed Hilmi Efendi'dir. Kökenleri asırlar öncesine dayanan bir ulema ailesi Minkarizadelerin son dönem üyelerinin kariyer çizgilerine bakıldığında, nesiller boyu devam eden bu ulema ailesinde meydana gelen mesleki dönüşümü açıkça görülebilir. Ahmed Tevfik ve İsmail Hakkı'nın

14 Zilfi, *The Politics of Piety: The Ottoman Ulema in the Postclassical Age (1600-1800)*, s. 76; Arzu Güldöşüren, "Üç Asır İstanbullu Bir Ulema Ailesi: Arabzadeler," *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 23, Sayı 45, 2018, s. 27-79.

15 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyetiler*, C. III, s. 968.

dedesi ilmiye hiyerarşisindeki en üst pozisyon olan şeyhülislam derecesinde uzun yıllar hizmet etmişler. Baba Kadı Ahmed Hilmi Efendi, çocuklarının eğitimlerini nesillerdir süren aile geleneğinden farklı olarak medrese yerine Mekteb-i Mülkiye'de tamamlamasını sağlamışlardır. Hilmi Efendi'nin oğlu Ahmed Tevfik Efendi mülkiyeden mezun olduktan sonra kaymakamlık, hukuk müşavirliği gibi görevlerde bulunduktan sonra 1910 yılında İstanbul Şehremini olarak görev yapmıştır.¹⁶ İsmail Hakkı Paşa ise Kaymakamlık ve Mutasarıflık vazifelerinin bulunarak Rumeli Beylerbeyi rütbesine kadar da ulaşmıştır.¹⁷ Bir diğer benzer örnek de Mollazade Ömer Faruk Sayar'dır. Köklü bir ulema ailesinden gelen Ömer Faruk Sayar'ın babası Kazasker Nafi Mollazade'dir. Mollazade Ömer Faruk Sayar'da babasının teşvikiyle yazıldığı Mülkiye'nin idadi ve yüksek kısmından 1892 yılında mezun olmuştur. Mezuniyet sonrasında ise Ziraat Bankası Muhasebe Kalemî Mukayyid Refikliğine tayin edilmiş ve Maliye ve Harbiye Nezareti Muhasebat Umum Müdürlüğü görevlerinden sonra Yıldız'daki Mülkiye Mektebi'nin Devlet Muhasebesi dersi öğretim üyesi olmuştur.¹⁸

İlmiye kökenli Mülkiye mezunlarının bürokratik kadrolardaki pozisyonları kaymakamlık, müşavirlik gibi devlet pozisyonlarıyla sınırlı kalmayıp bürokrasideki en üst mertebeler olan başbakanlık, bakanlık, valilik görevlerde bulunan mezunlar da çoğunluktadır. Örneğin, 1893 yılında Mülkiye'den mezun olan ve 1920'de Suriye Başbakanı olan Mehmed Haşim Al-Atassi, Humus ulemasından Halid Efendinin oğludur. Benzer biçimde 1908 yılında Mülkiye'den mezun olan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 7. Başbakanı olan Hasan Hüsnî Saka, Trabzon'da ileri gelen bir ilmiye ailesinden olan Hafız Yunus Efendi'nin oğludur.

Âlim bir baba kendi oğlunun ilk eğitmeniydi ve sonraki eğitimleri açısından da ulema çocukları babalarının yönlendirmeleriyle çoğu zaman iyi bir kariyere ulaşma imkânına sahip oldular. Bu nedenle bir âlimin oğlu olarak doğmak, hem eğitim hem de profesyonel kariyeri açısından önemli bir avantajdı. Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi bunun en iyi örneklerinden biridir. Mehmed Cemaleddin'in büyük dedeleri II. Mahmud'un kazaskerlerinden olan Yusufzade Hacı Şeyh Yusuf Efendi ile Sultan Abdülmecid'in kazaskerlerinden Hacı Muhammed Said Efendidir. Aynı zamanda Gelenbevi İsmail Efendi'nin de yeğeni olan Mehmed Cemaleddin babasından ulum-u Arabiyeyi öğrenmiştir. Köklü bir ulema ailesinden gelen Mehmed Cemaleddin hızlı bir şekilde Bab-ı Fetva'da kariyer basamaklarını hızlıca tırmanmış ve II. Abdülhamid tarafından Şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. Üç defa şeyhülislamlığa getirilen Mehmed Cemaleddin toplamda bu görevi 18 yıl boyunca sürdürmüştür.¹⁹ Mehmed

16 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 441.

17 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 51.

18 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 496.

19 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 1036.

Cemaleddin Efendi ilmi birikimini Mekteb-i Mülkiye'de kullanarak Kanun-ı Arazi dersi öğretmenliği yapmıştır.

Benzer şekilde, Mülkiye mezunlarından Beyazıd Cami Dersiamı Necati Efendinin oğlu Mehmed Fehmi Ülgener, Fatih Cami Dersiamı Uşşaki Muhammed Nasuh Efendinin oğlu Mustafa Asım Yörük ve meşhur Müderris Borlu Hacı Efendinin oğlu Kaymakam Mehmed Nafi Efendi ilk eğitimlerini babalarının yanında almışlardır.²⁰ Ayrıca ailelerinin sağladığı eğitim imkânlarıyla da ismi geçen bu ilmiye kökenli zadedân ailelere mensup kişiler yeni kadroların seçkinleri olarak yerlerini muhafaza edebilmişlerdir.

Benzer olarak, Ankara Hukuk Fakültesi Dekanlarından Profesör Esad Arsebük devrin önde gelen din âlimlerinden İzmir Müftüsü Hoca Emin Efendi'nin torunu olup İslam hukukçusu Ali Haydar Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini babasından almış Arapça, Farsça ve İslam hukukunu babasından öğrenmiştir. Hatta amcası Adliye Nazırı Müsteşarı Sadeddin Arsel'den de batı felsefe, müzik kültürü eğitimini almıştır.²¹ Neticede Esad Arsebük ilmiye mensubu bir ailenin oğlu olarak Mülkiye'de dekanlık seviyesine kadar yükselmiştir.

3. Medreseden Mülkiye'ye

Devletin idari, bürokratik, ilmi ve siyasi kadrolarının yetişmesine katkıda bulunan medreseler yüzyıllar boyunca Osmanlı'nın temel eğitim merkezlerinden biri olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın yenileşme hareketleri, medrese kökenli kişilerin toplumsal yapısını etkilemiş ve bu kimseler de hükümetin talep ettiği idari ve adli personel ihtiyacı için gerekli eğitimi sağlayan yeni eğitim merkezlerine (Mekteb-i Mülkiye, Rüşdiye, Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Dersaadet Mekteb-i İdadisi) dâhil olmuşlardır. 19. yüzyıl Osmanlı ilmiye ailelerinin eğitimsel ve mesleki dönüşümlerini ortaya koymak ve imtiyazlı seçkinler arasındaki yerlerini nasıl aldıklarını anlamak için Mülkiye sınıfının sosyal arka plan verilerinin incelenmesi önemlidir. Mülkiyelilerin toplumsal kökenlerinin ve sosyo-kültürel aile geçmişlerinin araştırılması sonucunda ulaşılabilecek bilgiler, ulema sınıfının 19. yüzyıldaki toplumsal değişim ve dönüşüm karşısında konumunu Mülkiye kadrolarında devam ettirdiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Mülkiye tarihini ve Mülkiye sınıfına ait bireyleri inceleyen çalışmaların başında yer alan Mücellitoğlu Ali Çankaya'nın sekiz ciltlik *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* isimli kitabı, Mülkiye'nin sosyal ve kurumsal yapısını anlamaya yardımcı olacak bilgiler içeren başyapıt niteliğinde bir eserdir. Mülkiye mezunlarının tercüme-i hallerini aktaran bu eser sayesinde 19. yüzyıl Osmanlı Mülkiyelilerinin aile yapıları, sosyal kökenleri, entelektüel kapasiteleri, eğitim ve mesleki kariyerleri gibi birçok konuda bilgi sahibi

20 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 1038.

21 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 1141.

olunabilmektedir. Bu anlamda, bu çalışma Ali Çankaya'nın kitabından istifade ederek prosopografik bir deneme ortaya koymaktadır.

Mekteb-i Mülkiye'nin ilk mezunlarını verdiği dönem olan 1860-1863 seneleri arasındaki mezunlarının eğitim hayatı prosopografik olarak incelendiğinde, yeni kurulan Mekteb-i Fünun-u Mülkiye'de, önemli sayıda medrese kökenli Mülkiye mezununa rastlanmıştır. Modern eğitim almış olan Mülkiyeliler'in bu eğitimi almadan önce bir medresede ya da Mülkiye'den önce kurulan bazı modern okullarda öğrenim gördükleri tespit edilmiştir. Buna göre Mülkiye öncesi eğitim kariyeri bilinen kişilerden, yüzde 87,5'i Mülkiye'den önce medresede eğitim görmüşlerdir. Başka bir ifadeyle, ilmiye sınıfı gibi köklü bir kuruma mensup mezunlar Mekteb-i Mülkiye'ye geçerek bürokraside önemli roller üstlenmişlerdir.

Örneğin, Mekteb-i Mülkiye'nin ilk talebesi ve ilk ağabeyi olarak kabul edilen Mehmed Sırrı Efendi de dâhil olmak üzere birçoğunun medrese eğitimini tamamladıktan sonra Mülkiye'de de eğitim aldıkları görülmüştür. Mehmed Sırrı Efendi medrese eğitimini tamamladıktan sonra Manisa'da Müftülük Müsevvidi olarak görev yapmıştır. Sırrı Efendi sivil bürokrasiye entegre olmak için medrese eğitimini Mekteb-i Mülkiye'ye girerek devam ettirmiştir.²² Mehmed Rüşdü Efendi, Ömer Kamil Efendi, Abdullah Feyzi Efendi gibi pek çok âlim mezuniyet sonrası kariyer imkânını göz önüne alarak Sırrı Efendi gibi memleketlerinde sıbyan mektebinden sonra medrese eğitimini tamamlamışlar ve akabinde Mekteb-i Fünunu Mülkiye'ye girmişlerdir. Bu şekilde Mülkiye'den mezun olan medrese kökenli bu alimler sivil bürokrasiye entegre olmuşlar ve kariyerlerine yeni kurulan bürokratik kadrolarda kaymakam, vali ve nüfus müdürü olarak devam etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Mülkiye gibi modern okullar geleneksel medrese eğitimine alternatif olmaktan ziyade, birbirini tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir.

Mekteb-i Mülkiyelilerin yüzde 90'ını hâlihazırda ilmiye bir vazifede çalışırken mesleklerine ara verip Mekteb-i Mülkiye'ye kaydolmuştur. Mesela Ahmed Nazif Efendi Tırnova'da medrese eğitimini tamamladıktan sonra Rumeli eyaletlerinde divan kâtipliği yapmış ve Sofya Ordusu Başkâtipliği esnasında görevini bırakıp Mekteb-i Fünunu Mülkiye'ye girmiştir.²³ Benzer şekilde, Mülkiyeli Hüseyin Hüsnü Efendi, medrese eğitimini tamamladıktan sonra naiblik görevinde bulunmuş ve buradan sonra maliye kadrosuna dahil olmuştur. Çeşitli kazalarda mal müdürlükleri görevlerinde bulunduğu sırada 31 yaşında iken görevi bırakıp Mekteb-i Mülkiye'ye girmiştir. Görüldüğü üzere, medrese kökenli bu zümreler, imparatorluğun ihdas ettiği yeni toplumsal ve politik kurumlarında görev almak için Mülkiye'ye dahil olarak yeni sistem içerisinde bürokratik kadroların yeni sahipleri olmaya çalışmışlardır.

Ayrıca, Mekteb-i Mülkiyeden mezun olma yaşlarının ortalama 30 olup mezunlardan en gencinin 20, en yaşlısının ise 40 yaşında mezun olduğu tespit edilmiştir. Bu kişiler Mekteb-i Mülkiye'den mezun olduktan sonra çoğunluğu kaymakam olarak

22 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 5.

23 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 7.

sivil memuriyete başlamışlarsa da içlerinde mutasarrıf, başkâtiplik, defter-i hakani müdürlüğü, muhasebe memurluğu, hâkimlik ve savcılık gibi görevlerde bulunanlar da vardır.

4. Mekteb-i Mülkiyelilerin Sosyal Kökenleri

Mülkiyelilerin toplum içindeki sosyal ve politik konumlarını etkileyen bürokratik ve eğitim gücüne erişimi çoğunlukla sosyal kökenlerinden kaynaklanıyordu. Başka bir ifadeyle, bürokratik kadroların yeni sahipleri olan Mülkiyelilerin meslek saygınlıklarına ulaşımını sağlayan en önemli faktör aile geçmişleridir.

Ulema oğulları, babalarının hükümet sistemine bağları ve üst düzey eğitimleri nedeniyle bürokratik kariyer yaşamlarında daha şanslıydılar. Ayrıca, birçok ulema ailesinin, çocuklarını yeni kurulan kurumlarda girmeye teşvik ettiği anlaşıldı. Bu açıdan, sosyal kökenlerin mesleki seçimler üzerinde doğrudan bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılabılır. Örneğimizde 50 Mekteb-i Mülkiye mezunundan yüzde 63'ü ilmiye kökenli ailelere mensupturlar. Babaları kadı, imam, müftü, naib ve müderris gibi ilmiye mevkilerindeki kimselerdi.

Yüksek eğitim kalitesi ve fırsatlarıyla birçok kişinin ilgisini çeken Mekteb-i Mülkiye, sivil bürokraside yer almak isteyen her sınıftan birçok öğrenciye eğitim imkânı sunmuştur. Bu anlamda Mülkiye'nin genel öğrenci nüfusu imparatorluğun her yerindedi. Örneklememizde Mülkiye mezunlarının yüzde 24'ü İstanbul kökenli olup yüzde 76'sı imparatorluğun Anadolu, Rumeli, Afrika ve Arap yarımadasında bulunan vilayetlerindedi. Bu öğrencilerin 37.5'i zadegân ailelere mensup kişiler olduğu görülmüştür. Ayrıca Mekteb-i Mülkiye öğrencilerine birçok kariyer fırsatı barındırdığından, Mülkiye'de okuyan öğrencilerin sayısı her dönemde artmaya devam edip mezunu öğrencilerinin birçoğu, sadrazam, bakan, vali, kaymakam ve elçilik gibi üst düzey bürokratik mevkilerinde çalışmışlardır.²⁴

Mekteb-i Mülkiye'nin 1860-1863 mezunlarının sosyal kökenini incelediğinde, mezunların ilmiye ailelerinden ya da dönemin önde gelen diğer ailelerinden oldukları görülmüştür. Mülkiye mezunu Profesör Kırkor Kömürcüyan Mülkiye'deki arkadaşları arasında Mabeynci, Sadrazam ve nazır çocukları bulunduğunu belirtmiştir.²⁵ Örneğin, 1885 mezunu İbrahim Cavid Bey, Sadrazam Halil Rıfat Paşa ile Rusçuk'un önde gelen ailelerinden Hacı Mehmed Ali Ağanın kızının oğludur.²⁶ Aynı şekilde Mülkiyeli Mehmed Kadri Sermet, Sadrazam Şeker Ahmed Paşanın torunu olup Hamburg Başkonsolosluğuna kadar yükselmiştir. Bir diğer örnek, Sadrazam Kıbrıslı Kamil

24 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 1-75.

25 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 345.

26 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 195.

Paşa'nın Mülkiye mezunu oğlu Mahmud Nedim'dir. Mahmud Nedim, Mülkiye'nin idadi ve yüksek kısmından mezun olduktan sonra 1907'de Şurayı Devlet azalığına tayin edilmiştir.²⁷ Bir diğer örnek ise Arif Hikmet Paşadır. Kütahya'nın Germeyan oğulları sülalesine mensup olan Arif Hikmet'in büyük dedesi Vezir Ali Paşa olup, babası, II. Abdülhamid dönemi sadrazamlarından Abdurrahman Nureddin Paşa'dır. Büyük dedesinin ve babasının kariyerini takip etmiş olan Arif Hikmet Paşa Mülkiye'nin hem idadi hem de yüksek kısmından mezun olduktan sonra Adliye Nazırlığına kadar terfi etmiştir. Mensubu bulunduğu sülalesinin ve imparatorluklarda en üst görevlerde bulunan babasının ve dedesinin ve şüphesiz Mekteb-i Mülkiyenin Arif Hikmet Paşanın Adliye Nazırlığı yapmasındaki rolü büyüktür.²⁸ Ayrıca zadedân sınıf diyebileceğimiz bu ailelerin çocuklarının yanında azatlı kölelerin de eğitim hayatlarına katkıda bulunmuşlardır. Mesela Mühürdar Eşref Paşa'nın azatlı kölesi olan Latif Efendi 1859 yılında Mekteb-i Mülkiye'ye mezunlarındandır.²⁹

Ele alınan dönemdeki Mülkiye mezunlarının biyografileri, çoğunluğun zadedân ailelerden geldiğini göstermekle birlikte ailesi çiftçi, tüccar ya da askeri sınıftan olan örnekler de mevcuttur. Mesela Mülkiyeli Mehmed Tevfik Efendi Arnavutluk'tan çiftçi Debrelî Ahmed Efendi ile Münire Hanımın oğludur. Aynı zamanda Filozof Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın babasıdır. Çiftçi bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Mehmed Tevfik Efendi 20 yaşında İstanbul Fatih Medresesine girmiş, buradan icazet aldıktan sonra Mekteb-i Mülkiyeye girmiştir. Sırasıyla kâtiplik, kaza müdürlükleri, muallimlik yaptıktan sonra Gelibolu Bidayet Mahkemeleri Müdde-i Umumiyesi (*savcı*) olarak görevini sürdürmüştür.³⁰

Sonuç

Bu çalışma Ali Çankaya'nın Mülkiye mezunlarının tercüme-i hallerini aktaran çalışmasından istifade ederek Mülkiye sınıfının 19. yüzyıldaki sosyal kökenlerine ve eğitim ve meslek kariyerlerine odaklanmıştır. Mekteb-i Mülkiye mezunları arasında birçok ilmiye sınıfına mensup bireylerin bulunması, 19. yüzyılda yapısal bozukluğa uğramış, işlevsizleşmiş ve yozlaşmış bir ulema sınıfı yerine, modernleşme ve bürokratikleşme hareketleri karşısında geleneksel pozisyonlarını korumuş ve devletin yeni kurumlarına uyum sağlamış bir ilmiye sınıfı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Modern eğitime sahip ve donanımlı bireylerden oluşan Mekteb-i Mülkiye'nin ilk mezunlarının ulema ailelerine mensup kişiler olması şaşırtıcı değildir. Çocuk yaştan itibaren ilimle meşgul olarak büyüyen ve ailelerinden ilk eğitimlerini alan ulema çocukları yine

27 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 942.

28 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 491.

29 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 12.

30 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, s. 14.

ailelerinin teşvikiyle eğitimlerine Mekteb-i Mülkiye'de devam etmişlerdir. Bu dönemde, ilmiye sınıfının çocukları geleneksel biçimde medreseye gidip baba mesleğini devam ettirme geleneğini bırakıp Mülkiye gibi yeni kurulan modern kurumlarda eğitim görüp kariyerlerini bürokratik kurumlarda sürdürmüşlerdir. Bu yolda ilerlerken babalarının eğitiminden ve tecrübesinden istifade etmeyi sürdüren bir nesil söz konusudur. Bu açıdan, nesiller boyu imparatorluğun imtiyazlı seçkinleri olan ulema ailelerinde 19. yüzyılda bir yükseliş ve düşüşün söz konusu olmadığı, ancak dönemin gereklerine uygunluk gösterir biçimde mesleki bir dönüşüm yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada, 19. yüzyıl Osmanlı ulemasının gerilemesini ya da çürümesini iddia eden mevcut literatürün aksine, ilmiye ailelerinin Mekteb-i Mülkiye sayesinde yeni devlet yapılanmasındaki sisteme nasıl adapte olduklarına bakmaya çalıştık. Ayrıca, bu çalışma Mekteb-i Mülkiye mezunlarının toplumsal kökenlerini merkeze alarak büyük ölçekli sosyal dönüşümün dinamiklerini ortaya koymaktadır. Bu sayede, son dönem Osmanlı ilmiye sınıfı anlaşıldığı ölçüde yeni nesil Türkiye Cumhuriyeti'nin yapısına yönelik olguları yorumlamak daha sağlıklı bir bakış açısı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz, *The Making of Modern Turkey*. London, Routledge, 1993.
- Bein, Amit, *Ottoman Ulema, Turkish Republic: Agents of Change and Guardians of Tradition*. California, Stanford University Press, 2011.
- Berkes, Niyazi, *The Development of Secularism in Turkey*. Montreal, McGill University Press, 1964.
- Çankaya, Ali, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara, Mars Matbaası, 1968.
- Davison, Roderic H., *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876*, New Jersey, Princeton University Press, 1963.
- Doğan, Adem, "Osmanlı Eğitiminde Mülkiye Mektepleri." *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Erbay, Halil İbrahim, "Teaching and Learning in the Madrasas of Istanbul During The Late Ottoman Period." *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, London, SOAS, University of London, 2009.
- Findley, Carter Vaughn, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789-1922*, Princeton, Princeton University Press, 1980.
- Güldöşüren, Arzu, "Üç Asır İstanbullu Bir Ulema Ailesi: Arabzadeler", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* Cilt 23, Sayı 45, 2018, s. 27-79.
- Hatina, Meir, 'Ulama', *Politics, and the Public Sphere: An Egyptian Perspective*, Salt Lake City, The University of Utah Press, 2010.
- Kafadar, Cemal, "The Question of Ottoman Decline", *Harvard Middle Eastern and Islamic Review*, Cilt 4, Sayı 1-2, 1998, s. 30-75.
- Kuran, Ercüment ve Mümtazer Türköne, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Lewis, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, London, Oxford University Press, 1976.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.

Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Cambridge, Cambridge University Press, 1976.

Szyliowicz, Joseph S., "Elite Recruitment in Turkey: The Role of the Mulkiye", *World Politics*, Cilt 23, No. 3, 1971, s. 371-98.

Tezcan, Baki ve Karl K. Barbir(Ed.), *Identity and Identity Formation in the Ottoman World: a Volume of Essays in Honor of Norman Itzkowitz*, Madison-Wisconsin, University of Wisconsin Press, 2007.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı ve Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972.

Zilfi, Madeline C., *The Politics of Piety: The Ottoman Ulema in the Postclassical Age (1600-1800)*, Minneapolis, Bibliotheca Islamica, 1988.

Zürcher, Eric Jan, *Turkey: A Modern History*, London, I. B. Tauris, 1993.

MÜLKİYE'DE KAMU YÖNETİMİ DİSİPLİNİNİN KURULUŞUNDA AMERİKAN ETKİSİ*

Tekin AVANER**

Batılılaşma tarihimizde Tanzimat, kimilerine göre yapılacak başka bir şeyin kalmadığı zamanları işaret ederse de malum tartışma kolay bitmez. Sonraki zamanlara bugünden bakanlar için spekülasyon kolaydır ancak ilmi bir bakışla Tanzimat'ın uzun devlet tarihimizde “özel” bir dönemi işaretlediği vakıadır. Bilinen, Tanzimat sürecinde gözlerini Batı'ya çeviren devlet adamları ile “batılılaşma” reçetesini sürekli “hasta adam” a sunan Batılıların ortak bir noktada buluştuklarıdır: *Nötr bir kamu yönetimi*. Abadan-Unat'a göre, model olarak da Fransa'nın 1850'lerde kurduğu Devlet Şurası ile yönetici yetiştiren eğitim kurumu belirlenmiş olup, vaktaki İstanbul'da 1859'da kurulan “Mektebi Mülkiyei Şahane”, bu düşüncelerin etkisinde faaliyetlerine başlamıştır. Okul, 1935'te Ankara'ya taşınmış ve 1950'de de “ABD'deki örnekleri göz önünde bulundurularak ‘siyaset bilimi’(nin) özerk bir hüviyete” büründüğü bir yapıya dönüşmüştür. Adı bu arada “Siyasal Bilgiler Fakültesi” olan okul, bundan sonra yalnızca kamu yönetimine değil, özel sektöre de yönetici yetiştirecektir. Dönüşüm süreci bundan sonra da devam edecek ve 1950'li yıllarda “dış kökenli bilimsel aş” süreci geliştirilecektir. Bu süreçte, “yeni disiplinler eklemek ve devlet örgütünü yeniden yapılandırmak üzere Amerikan desteği ile bir grup Amerikalı bilim adamı ile uzun soluklu projeler” yürütülecektir. Abadan-Unat'a göre bunlardan en önemlisi “SBF içinde en fazla gürültü ve eleştiriye de neden olan New York Üniversitesi (NYU) ile yapılan ‘beş yıllık anlaşma’”dır. Bu kapsamda “ABD üniversitelerinden devşirilen çoğu emekli olmuş hocalar derslere gir(mekte), asistanlar ise onlara yardımcı” olmaktadır.¹ Açıkta ki 160 yıllık uzun Mülkiye tarihinin “özel” dönemlerinden biri daha yaşanmaktadır. Bu yazıda Mülkiye'nin *Amerikanlaşma* özelliği üzerinde durulacaktır. İnceleme nesnesi idari şube ya da bilinen adıyla kamu yönetimi bölümü ya da kürsüsüdür.

Hemen başta ifade edilmelidir ki Amerikanlaşma salt ve sadece Mülkiye'ye özgü bir süreç değildir. Hem ülkenin genel olarak etki ve esinlendiği vakıadır hem de sürecin ilerleyen aşamalarında pek çok yüksek öğretim kurumu benzer gelişmelerle karşı karşıya

* Bu bölüm, yazarın *Reformun Antropolojisi: Kamu Yönetiminde Bağımlılık Sorunu*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2018, çalışmasında yer alan “Siyasal Bilgiler Fakültesi” başlıklı bölümün yeniden düzenlenmiş ve güncellenmiş versiyonudur.

** Doç. Dr., JSGA GÜVBEN, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, tekinavaner@hotmail.com.

1 Nermin, Abadan-Unat, *Kum Saatini İzlerken*, 1.baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s.166–183.

kalmıştır. Nitekim bu kapsamda İktisadi ve Ticari İlimler (İTİA)'ın tarihine bakıldığında aynı süreçten geçildiği görülmektedir. Sözelimi 1 Kasım 1955'te eğitime başlayan Ankara İTİA'daki süreç, Prof. Dr. Naci Kınacıoğlu'nun anlatımında şu şekildedir: “*Bu birinci dönemde (kuruluş), Amerikan Michigan Devlet Üniversitesiyle anlaşmaya dayalı öğretim üyesi mübadelesi yapıldı. Adı geçen üniversiteye master ve doktora yapmak üzere öğrenciler gönderildi. İşte bu öğrenciler daha sonra akademinin değerli öğretim üyesi kadrosu içinde yer aldılar.*” 6 Kasım 1958'de eğitim hayatına başlayan Eskişehir İTİA'nın kuruluşundaki talepkâr süreçte de benzer bir durum Prof. Dr. Orhan Oğuz tarafından şu şekilde anlatılmaktadır:²

... Seneler ilerledikçe lisans öğretimlerinin sonuna gelmiş başarılı mezunlarımızı da asistan olarak kadromuza almak, onları yurt içinde ve dışındaki imkânları kullanarak yetiştirmek istiyorduk. Bu arada ABD'nin AİD teşkilatında eğitim işlerinden sorumlu Dr. Lanza ile görüştüm. Ülkemizde birçok eğitim kurumlarına destek verildiği halde neden akademilere yardım yapılmadığını sordum. O da akademiler konusunda yetkililerden bir rapor istediğini iki seneye yakın süre geçmiş olmasına rağmen cevap alamadığını belirtti. Böyle bir raporu benim Akademi Reisi olarak hazırlamamın mümkün olup olmayacağını sordum. Olumlu yanıt verdi. Derhal Eskişehir'e gelerek arkadaşlarımı ve sekreterlerimi topladım. Akademilerin tarihçeleri, o günkü durumları, ihtiyaçları konusunda Cumartesi ve Pazar günleri de çalışarak raporu hazırladım. Pazartesi günü Ankara'ya götürerek Dr. Lanza'ya takdim ettim... Nitekim bu raporu takdimden yanılmıyorsam 5-6 hafta sonra biz Akademi Reisleri, AİD temsilcileri ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı'nda bir toplantıya çağırıldık. Sorunlarımızı masa üzerine döktük. Öncelikli sorun, genç öğretim elemanlarımızın, özellikle işletme, iktisat, maliye, muhasebe, istatistik ve bilgi iletişim alanlarında ABD'de yetiştirilmeleri ve master, doktora yapma imkânlarının temin edilmesiydi... Bu öneri olumlu karşılanıyordu... AİD temsilcileri Amerika'dan bazı danışmanların da gelmesinde ısrar ediyorlardı. Bizim arkadaşlarımız da buna sıcak bakmıyorlardı. Bir ara formül önererek, ABD'den gelecek danışmanların bizim konularımızda çalışan profesörler olması, Türkiye'de buldukları süre içinde kurumlarımızda misafir profesör olarak derslere girmeleri ve gerektiğinde bize danışmanlık yapmaları şeklinde idi. Bu formül kabul edildi ve anlaşma oldu. Bu suretle yapmış olduğumuz müracaat ve hazırlamış olduğumuz rapor olumlu sonuç vermiş, birçok asistanımızın iktisat ve işletme vs. konusunda ABD'de master ve doktora yapma yolu da açılmıştı.

Hatta benzer bir sürecin bir başka ülkede, Lübnan'da da yaşandığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1951 yılında Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde kurulmuş olan Amme İdaresi Bölümü'nün ülkedeki reform ihtiyacının gittikçe benimsenmesinde önemli işlevleri söz konusudur. Öyle ki bu kapsamda, 40 kadar Lübnanlı B.A. ve M.A. dereceleri almış, Amme İdaresi Bölümü 1954 Beyrut ve 1955 Kahire Amme İdaresi Konferanslarına katılmış, aynı bölüm, hizmet-içi yetiştirme programları gerçekleştirmiş ve bu programların yedisine Lübnan'ın devlet memurları da iştirak etmişlerdir.³

2 Oktay Güvemli, *İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi*, İstanbul, Proje Danış AŞ, 2003, s.211 ve 229-230.

3 *Lübnan'da İdari Reform (1958-1959)*, TODAİE, Ankara, 1962, s.9-10.

Nihayet Mülkiye bahsine yeniden döndüğümüzde Mülkiye'deki kuruluş sürecinin bizatihi içinde yer alan Cemal Mihçioğlu'nun da bu dönemde ABD'nin SBF'ye ilgisinin arttığına işaret ettiği görülmektedir. Bu kapsamda SBF'ye bağlı bir enstitü olarak kurulan TODAİE'ye yönelik gelişmeler ve 1 Eylül 1954 günü yürürlüğe giren 77-212 sayılı teknik yardım sözleşmesiyle uygulanmaya başlayan *NYU Projesi* işbirliği düzenlemesi sayılabilir. Proje 1959 yılı ortalarına kadar sürmüştür. Proje kapsamında görev alanların niteliği hakkında Mihçioğlu'nun değerlendirmesi hayal kırıklığı içerir bir halde ve şu şekildedir: “*Aralarında olağanüstü nitelikte, ünlü öğretim üyeleri bulunmadığı gibi, değişik bir ekinse ortamda görev yapacaklarda bulunması gereken geniş bakış açısından da yoksun, bir bakıma taşralı, olaylara Birleşik Amerika'nın kendine özgü koşullarının aynasından bakan kimselerdi.*”⁴

Burada duramayan Mihçioğlu, bu hocalardan Adolfson'un, “*NYU 'kamu hizmetinde özel bir üniversite' sloganına sahiptir*” diye yazdığı makalesine şu eklemeyi yapmaktan da kendini alamamaktadır:⁵

SBF ile NYU Amme İdaresi ve Sosyal Hizmetler Fakültesi (NYUAİSHF), aralarında 1954 yılından beri yürürlükte bulunan bir teknik yardım anlaşmasına göre Amme İdaresi sahasında işbirliği etmektedirler. Masrafi Amerikan Milletlerarası İşbirliği İdaresi (ICA) ile Türk hükümeti tarafından müştereken karşılanan bu programa göre SBF her yıl birkaç öğretim üye ve yardımcısını Amme İdaresi ve onunla ilgili sahalarda incelemeler yapmak üzere Birleşik Amerika'ya göndermekte, buna mukabil SBF'de bulunan ve üyeleri zaman zaman yenilenen NYU'ya mensup bir profesörler grubu da aynı sahalarda öğretim ve araştırma yapmaktadırlar.

Ancak NYU öğretim üyeleri yalnızca SBF özelinde yükseköğretim kurumları ve eğitim programlarına yönelik değil, aynı zamanda lise eğitimi üzerine de çalışmalar yapmışlardır.⁶ Bu doğrultuda Karal, *Hukuki Araştırma Enstitüsü'nün* kurulması ve ardından kapatılmasının öyküsünü şu şekilde anlatmaktadır:⁷

AÜHF'ye bağlı Hukuki Araştırma Enstitüsü (HAE) Haziran 1955'te Fakülte Profesörler Kurulu Kararıyla kurulmuş ve Üniversite Senatosu tarafından hükmi

-
- 4 Cemal Mihçioğlu, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1988, s.32-33 ve 53. Bu dönemin gelişmelerini ayrıntılı olarak ele alan bir diğer çalışma için bkz. Birgül A. Güler, “1950'li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini: Disiplinin Kuruluşu Nasıl Gerçekleşmişti?”, *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt 3, Sayı 7, 2008, s.6-28.
 - 5 Çeviren, yazar hakkında şu ayrıntıları vermektedir: “... *halen NYU Grubunun Başkanı bulunan Dr. L. H. Adolfson...*, NYU tarafından Ankara'ya gönderilmeden önce Wisconsin Üniversitesi'nin Dış Öğretim Faaliyetleri Şubesi müdürlüğünü yapmaktaydı. Kendisi, Üniversite Dış Öğretim Faaliyetleri Milli Derneğinin eski başkanlarından olup halen ABD Yetişkin Eğitimi Derneği Milli Konseyinin Başkanıdır.” L.H. Adolfson, “Üniversitelerin Dış Öğretim ve Teknik Yardım Faaliyetleri”, Çev. C. Mihçioğlu, *AÜSBF Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, Haziran 1958, s. 232.
 - 6 *Türkiye'de Ticaret Eğitiminin Bugünkü Durumu ve Gerekli Değişikliklere Ait Rapor*, ICA-NYU Mütahassısları, Maarif Vekâleti, Ankara, Maarif Basımevi, 1957.
 - 7 Gülgün Karal, *Teknik Yardım Programları ve Türkiye'de Teknik Yardımın İdaresi*, TODAİE, Ankara, Balkanoğlu Matbaacılık, 1962, s.168-169.

şahsiyet verilmediği için ICA yardımının sona ermesiyle maddi imkânsızlık yüzünden ortadan kalkmıştır. Başlangıçta Fakülteye yapılacak yardımın gayesinin Fakülte öğretim üyeleri tarafından iyi bilinmemesi Enstitünün faaliyetlerine istikamet vermesini biraz geciktirmiştir. Enstitü Türk ve Amerikalı birer müdür ve birer müdür yardımcısı tarafından idare edilmekteydi. Alınacak kararlar müdür ve müdür yardımcılara üç profesörün katılımıyla meydana gelen icra heyetinde alınıyordu. ICA dolar yardımından başka, karşılık paralardan Hukuk Fakültesi bütçesine konan 80.000 lira civarında bir para Türk personelin ücretini, kâğıt ve baskı masraflarını karşılamaktaydı. Fakülte öğretim üyesi olan Türk müdür ve müdür yardımcısından başka 3–4 hukukçu yardımcı personel olarak Enstitüde çalışmaktaydı. HAE'de bazı mukayeseli çalışmalar, tercüme ve bibliyografalar hazırlanmış ve yayınlanmıştır. Sayısı 11'i bulan yayınlar arasında Türk Hukuk Bibliyografyası, maden ve petrol kanunlarının İngilizce tercüme, hukuk tatbikatından örnekler ve sağlıkla ilgili kanunlar endeksi konularındaki yayınlar sayılabilir. Enstitü ayrıca 1957 ve 1958 Nisan aylarında oldukça büyük ilgi toplayan iki kongre tertiplemiştir: ICA yardımıyla yabancı konferansçılar da sağlayan bu kongrelerden birincisi Türkiye'deki baro başkanlarını ilk defa bir araya toplamış, ikincisi Amerika, bazı Avrupa memleketleri ve Türkiye'den konferansçılarla 'mukayeseli hukuk tedrisatı' konusunu ele almıştır.

Gerçekten de Amerikan Milletlerarası İşbirliği İdaresi (ICA) ile yapılan anlaşma doğrultusunda "projenin ilk hedefi" de olan SBF'ye, diğerlerine oranla (AÜHF'ye bağlı Hukuki Araştırma Enstitüsü ve Ankara Ticaret Öğretmen Okulu) önemli oranda uzman ve burs olanağı sağlanmıştır. Bu kapsamda SBF'nin 1950'den itibaren ortaya çıkan öğretim kadrosu ve verdikleri dersler Ali Çankaya'nın Yeni Mülkiye Tarihi'nde verdiği bilgilerden de derlenerek, aşağıdaki tablo (bkz. Tablo 1) oluşturulmuştur.⁸

Tablo 1: 1950–1967 SBF Öğretim Üyeleri ve Verdikleri Dersler

DÖNEM	ÖĞRETİM ÜYESİ	VERİLEN DERS
1950	Prof. Roy G. Blakey, Prof. Bedri Gürsoy ve <i>Asis. Cemal Mithçioğlu</i>	Maliye
1952–53 ⁹	Amerikalı Profesör Tacush ¹⁰	Amme İdaresi
	İsviçreli Prof. Heckscher ¹¹	İdare'de Yeni Temayüller

8 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Cilt 1 (1859–1968), SBF, Ankara, Mars Matbaası, 1968–1969, s.640–771 arasından derlenmiştir.

9 Doç. A. Yalçın, Doç. B. Savcı, Doç. S. Meray, Fransa ve İngiltere üniversitelerinde incelemelerini bitirip görevleri başına dönmüşlerdir. Öğretim kadrosu 12 prof., 5 doçent, 5 öğretim görevlisi, 11 asistandan oluşmaktadır.

10 Fulbright'dan faydalanılarak davet edilen Amerikalı Prof. Tacush da öğretim kadrosunda yer almıştır.

11 "İdare'de Yeni Temayüller" dersi İdari Şube'nin son sınıfına eklenmiştir.

1953–54 ¹²	Prof. Blakey	Maliye ve Genel Ekonomi
	Prof. Marshall Dimock	Amme İdaresi Prensipleri
	Prof. L. Harvey	İdare'de Organizasyon ve Metod
	Hollandalı Prof. Abraham May	Devlet ve İşletme Muhasebesi
	İsviçreli Prof. Egli	Şehircilik
	İngiliz Prof. Hanson	Sosyal Araştırmalar
	Amerikalı Prof. Kingsbury	Personel İdaresi
1956–57	Prof. Dr. H.K. Standford	İktisat Bölümü: Amme İdaresi (DR kur ve semineri)
1957–58	Prof. Dr. Sturm	Siyasi İlimler Böl.: Amme İd. ve İd. Hukuku (DR)
1958–59	Prof. Dr. A. Sturm-Asis. Mümtaz Soysal	Siyasi İlimler Bölümü-Seçimlik Kurlar: Amme İdaresi (DR kur ve semineri)
	Prof. Dr. Mauck- Asis. Dr. Cemal Aygen	Mahalli İdareler (Seminer)
	Cemal Mihçioğlu	Personel İdaresi (Seminer)
1959–60 ¹³	Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta	İdari ve Siyasi İlimler Bölümü-Mecburi Kurlar: İdare ve Hukuk (DR kur ve semineri)
	Cemal Mihçioğlu	Personel İdaresi (Seminer)
1960–61 ¹⁴	Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta	İdari ve Siyasi İlimler Bölümü-Mecburi Kurlar: Hukuk Devleti (DR kur ve semineri)

- 12 AID Teknik Yardım Fonu'ndan faydalanılarak Amerika'ya gönderilen Prof. Bedri Gürsoy, Ass. Cumhuriyet Ferman, C. Mihçioğlu, Behiç Hazar incelemelerini bitirerek Mart 1954'de yurda ve görevlerinin başına dönmüşler; yerlerine asistan F. Armaoğlu, İ. Unat, A. Payaslıoğlu, B. Daver gönderilmiştir. Ayrıca Doç. Fehmi Yavuz ile Doç. Turhan Feyzioğlu, branşları ile ilgili araştırmalar yapmak üzere İngiltere'ye gitmişlerdir. Bu yıl Mülkiye'de tablodaki öğretim üyeleri misafir olarak bulunmakta ve Prof. Matthews de sosyolojik araştırmalar yapmaktadır.
- 13 1959 yılında, bir diğer deyişle, Mülkiye'nin 100. Yıldönümünde Fakülte öğretim kadrosu 21 profesör, 13 doçent, 5 öğretim görevlisi, 30 asistan, 19 okutmandan oluşmaktadır.
- 14 Bu noktada 1960–1961 ders yılında Fulbright Değişim Programı çerçevesinde SBF'de konuk öğretim üyesi olarak *Devlet Sistemleri* konusunda ders veren Prof. Manfred Vernon'un, Fakülte öğretim elemanları ve öğrencileri hakkındaki değerlendirmelerini içeren bir belgeyi bulan Erhan'ın aktardığı bilgiler ve yaptığı saptamalar oldukça dikkate değerdir. Burada, "*Prof. Vernon'un 15 Mart 1961'de, Amerikan Büyükelçiliği Karşılıklı Güvenlik İşleri Bürosuna gelerek, burada Büyükelçilik Siyasi İşler Müşaviri R.G. Barnes, Karşılıklı Güvenlik İşleri Müşaviri W.N. Dale ve T. Metcalf ile R.D. Foster adlarını taşıyan iki dışişleri memuruyla yaptığı toplantıda dile getirdiği görüşler "confidential" gizlilik derecesi*" ile Washington'a gönderildiği bilgileri verilmekte ve "*ABD Hükümetine yakın bir kurumun verdiği bursla*

1963–64	Prof. Dr. Fehmi Yavuz	İdari ve Siyasi İlimler Bölümü-Seminer: Toplum Kalkınması (Seminer)
1964–65	Prof. Dr. Cemal Mihçioğlu	İdari ve Siyasi İlimler Bölümü-Seçimlik kurlar (Amme İdaresi) (DR kur ve semineri)
1965–66	Prof. Dr. Fehmi Yavuz	Maliye ve İktisat Bölümü-Seçimlik Kurlar: Bölge Planlaması (DR kur ve semineri)
	Prof. Dr. Cemal Mihçioğlu	İdari ve Siyasi İlimler Bölümü-Mecburi kurlar: Türkiye'de Amme İdaresi Meseleleri (DR)
1966–67	Doç. Dr. Ruşen Yalçın Keleş	Maliye ve İktisat Bölümü-Seçimlik Kurlar: Bölge Planlaması (DR kur ve semineri)
	Doç. Dr. Cevat Geray	İdari ve Siyasi İlimler Bölümü-Seminerler: Toplum Kalkınması (DR kur ve semineri)

Çankaya'nın yabancı öğretim üyelerine odaklandığı iki öğretim yılı daha bulunmaktadır. Bunlar 1957–1958 ders yılı ve 1962–1963 ders yılıdır. İlk ders yılında (1957) yabancı profesörlerden Prof. Adolfsen, Prof. Sturm, Prof. Larsen, Prof. Hymann fakülte öğretim üyeleri arasına katılmış olup önceki yıllarda gelen Prof. Vasserman, Prof. Heilman, Prof. Smith de görevlerine devam etmektedirler. 1962'de ise öğretim kadrosuna

*ülkemize gelen bir Amerikalı profesörün, Türk meslektaşlarıyla yaptığı samimi ve açık sohbetlerde edindiği izlenimleri bir casus edasıyla Amerikan Büyükelçiliğine bildirmesi ilgi çekici” olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, “Büyükelçilik Siyasi İşler Müşaviri Robert G. Barnes’ın kaleme aldığı önyazıda, Prof. Vernon’dan “eğitimli bir siyasi gözlemci” olarak bahsetmesi dikkate değerdir. Bu ifadeden anlaşıldığı kadarıyla Prof. Vernon, ABD hükümetince, siyasi gözlemci olarak eğitilmiştir. Dolayısıyla, SBF öğretim elemanlarının tutumlarını Amerikan Büyükelçiliği’ne bildirmesi şahsi işgüzarlığından kaynaklanmamakta, görevinin gereklerinden birisi olmaktadır” ve “Vernon’la aynı dönemde Türkiye başta olmak üzere, ABD’ye yakın bazı gelişmekte olan ülkelere gönderilen “Barış Gönüllüleri” (Peace Corps) adını taşıyan, ortaokul ve lise öğretmenlerinin de, gittikleri bölgelerde eğitime katkıda bulunmanın yanı sıra, alt kültür öbeklerinin varlıklarına, Amerikankarşıtı hareketlerin niteliklerine, gayrimüslim nüfusun yerleşim bölgelerine kadar birçok konuda araştırmalar yaptığı bilinmektedir. Bugün Amerikan arşivlerinde araştırmacıların kullanımına açılan belgelerden, Barış Gönüllüleri hareketinin, CIA’nın plânlı bir operasyonu olduğunu, bu kişilerin CIA uzmanları tarafından eğitildiklerini öğrenmekteyiz. Orta öğretim öğretmenlerine bu tür bir eğitim veren CIA’nın, Türk siyasetinde dönemin en etkili okulu olan SBF’de görev alan bir Amerikalı profesörü, eğitime tabi tutmadan yabancı bir ülkeye gitmesine izin verdiği düşünülemez” saptamaları dikkate değerdir. Bkz. Çağrı Erhan, “ABD Arşivleri ve Mülkiye Hakkında Bir Belgenin Düşündürdükleri”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt 23, Sayı 214, 1999, s.150–153.*

tekrar Amerikalı üç konuk profesörün katılımı gerçekleşmiştir. Bunlar, Maliye Profesörü Denzel C. Cline, Mukayeseli Devlet İdaresi Profesörü Alex N. Dragnich, Milletlerarası Münasebetler Profesörü H. Paul Castlebery'dir. 1969'a gelindiğinde ise "Yönetim Bilimi" ve "İdare Hukuku" derslerinin kapsamı aşağıda yer alan tablodaki (bkz. Tablo 2) gibidir;¹⁵

Tablo 2: 1969 Yılı Yönetim Bilimi ve İdare Hukuku Dersleri ve Kapsamları

DERSLER	KAPSAM
YÖNETİM BİLİMİ	Yönetim Biliminin konusu-kapsamı-amaçlarının tespiti
	Planlama-örgütlenme
	Türkiye'de yönetim örgütü-örgütün geliştirilmesi
	Personel yönetimi-haberleşme-eşgüdüm (koordinasyon)
	Mali yönetim
	Yönetimin halkla ilişkileri
İDARE HUKUKU	İdari ve tabi olduğu hukuk dalları-idari bilimler-idare sistemleri
	Tazminat'tan günümüze kadar ve bugünkü idare sistemimizin temel nitelikleri
	Kara Avrupası ve Anglo-sakson idare sistemleri-hukuka bağlı idare
	İdare hukukunun gelişmesi ve özelliği-idare hukukunun kaynakları, idare hukuku durum ve işlemleri-idarenin denetimi-idari kuruluşlar
	Kamu personeli-idari hizmetler-idarenin mali münasebetleri

Kaynak: Çankaya, Yeni Mülkiye..., 640-771.

Fakülteye sağlanan uzmanlardan beklenen, kamu yönetimi ile ilgili ders programının yapılması, derslerin içerik ve öğretimi yöntemlerini öğretilmesi ve kamu yönetimi alanında araştırmalar yapmaktır. Elbette bu faaliyetler Fakülte'nin mevcut akademik kadrosu ile işbirliği içinde yürütülecektir. Uzmanlar bu amaçla, anayasa hukuku, sosyal bilimler metodolojisi; kamu yönetimi, yerel yönetimler, istatistik, muhasebe gibi derslerin öğretiminde ve ders materyallerinin (kitap, not vs.) hazırlanmasında bilfiil roller üstlenmişlerdir.¹⁶ Birlikte yapılan pek çok araştırma bulunmaktadır ve bu araştırmalar daha sonra müşterek çalışmalar (bkz. Tablo3 ve Tablo 4) olarak yayımlanmıştır.

15 Aynı yılda Kamu Yönetimi Kürsüsü öğretim üyeleri ve dersleri de şunlardır: Kürsü Profesörü: Prof. Dr. Cemal Alp Mihçioğlu, Dr. Oğuz Onaran, Asis. Kurthan Fişek. Kürsüye bağlı dersler: Yönetim Bilimi (2.sınıf), Personel İdaresi: (3.işl.), Örgüt ve Yöntem (4.siy. id.; işl.), Yönetim Bilimi (4.siy. id.). Çankaya, Yeni Mülkiye..., s.640-771 arasından derlenmiştir.

16 Karal, a.g.e., s.168-169.

Yayınlarda ABD kamu yönetimi öğretisini aktarmak ve daha önce Türkçeye çevrilmemiş yazarlara yer vermek amacının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda hazırlanan bir çalışmanın önsözünde dönemin NYU Grubu Başkanı olan Prof. Joseph E. McLean şunları ifade etmektedir; “*Amme İdaresi sahasındaki bu derlemenin ihtiva ettiği yazılar AÜSBF İdari İlimler Enstitüsü ve NYU Grubu mensuplarının teşkil ettiği bir komisyon tarafından seçilmiştir. Derlemenin hazırlanmasını ve editörlüğünü Prof. William F. Larsen, tercümesini, G. Avcıoğlu üzerine almış ve yapmıştır... Türk ve Amerikan işbirliğiyle meydana gelen ve eserleri şimdiye kadar Türkçeye çevrilmemiş yazarları tanıtan bu derlemenin amme idaresi sahasındaki çalışmalarda yararlı olmasını temenni ederiz.*” Çalışmanın derlenmesi görevini üstlenen Larsen ise bu çalışmanın niteliğini ve beklentilerini önsözde şu şekilde belirtmektedir; “*Amme İdaresi sahasında seçme yazıları içine alan bu derlemenin hazırlanmasından maksat, Türk üniversite talebesinin, çoğu Amerikalı olan bazı yazarları tanımalarını sağlamaktır... Bu derlemeyi okuyanlarda İngiltere, Amerika ve Avrupa’daki -bilhassa Fransa ve Almanya’daki- idari tecrübeden daha çok ve teferruatlı malzeme seçme arzusunun uyanacağı ümit edilir. Hele Türk idari hayatından misaller verilmesi ve Türkiye’de bu sahada araştırma ve incelemeler yapılmasına yol açarsa derleme gerçekten faydalı olmuş sayılabilir.*” Kitap şu şekilde bölümlenmiştir: 1) Amme İdaresinin Mahiyeti, 2) Siyaset ve İdare, 3) Hukuk ve İdare, 4) Bürokrasi, 5) Teşkilat, 6) Personel İdaresi, 7) Mali İdare, 8) Dinamik İdare, 9) Mukayeseli İdare, 10) İdari Kararlar ve İdari Kaza, 11) İdari Murakabe.¹⁷

Türk kamu yönetiminin kurucu isimlerinden Mihçioğlu ise Los Angeles-Güney Kaliforniya Üniversitesi Kamu Yönetimi Okuluna gönderilmiştir. Gelişmiş bir kentin donanımlı okulu olan bu kurum Hollywood’a 20–25 dakika mesafededir. Mihçioğlu, Türkiye’de bir ilk olan “Personel İdaresinde Beşeri Münasebetler” adlı doktora tezini burada John M. Pfifner ile birlikte geliştirmiştir. Mihçioğlu, kendisine ilk kamu yönetimi doçenti unvanını kazandıran ve doçentlik tezi olan “ABD’de Kadroların Sınıflandırılması” çalışmasını da 26 Ekim 1955’te NYU’da yapmaya başlamıştır.¹⁸

AÜSBF, NYU Müşterek Tercümeleleri kapsamında saptayabildiğimiz çalışma sayısını olup bunların tamamına aşağıdaki tabloda (Tablo 3) yer verilmektedir.

17 *Amme İdaresi (Seçme Yazılar)*, W.F. Larsen(Der.), Çev. G. Avcıoğlu, NYU Grubu, AÜSBF, 1959.

18 Cemal Mihçioğlu, *Özkaynakça*, AÜSBF, Ankara, 1983, s.13–14 ve 17–18 ve Mihçioğlu, Türkiye’de..., s.6–7.

Tablo 3: AÜSBF, NYUGSPASS Müşterek Tercümelere

Adı	Yazarı	Yazarın Unvanı, Kurumu	Çeviren	M T S N	Matbaa	Yeri	Yılı	Dili
Araştırma El Kitabı	Ernest Kurnow ¹⁹	Prof. Dr., NYU	Sadun Aren	1	Hürriyet	Ankara	1956	TR
19. Asır Avrupasında Anayasa Hareketleri (Anayasacılık Hareketlerinin Mukayeseli Olarak İncelenmesine Giriş) ²⁰	Gisbert H. Flanz	Prof. Dr., NYU	N. Erder, Ş. Mardin, A. Sinanoğlu	2	Yeni	Ankara	1956	TR
Türkiye'de Bütçenin Hazırlanışı (The Report Writing Manual) ²¹	Ernest Kurnow	Prof. Dr., NYU	Sadun Aren	3		Ankara	1956	TR

19 Kurnow, NYU öğretim üyeliği ve NYU Bütçe Dairesi müşaviri olarak görev yapmıştır. Dilimize çevrilen bir diğer eseri için bkz. E. Kurnow, *Birleşik Amerika'da ve Türkiye'de Mukayeseli Mahalli İdareler Maliyesi İle İlgili Meseleler*, Çev. S. Aren, Türk Belediyecilik Derneği Yayınları, No. 9, Ankara, Doğu Matbaası, 1956.

20 Çalışma, ABD İktisadi Yardım Teşkilatının (ICA) yardımıyla MEB ve AÜSBF ile NYU AİSHF arasında imzalanan ve 1 Eylül 1954 yılında yürürlüğe giren Teknik Yardım Sözleşmesi (Eğitim ve Araştırma amaçlı) gereğince Fakülte'de girilmiş yeni öğretim ve araştırma faaliyetlerinin bir sonucu olarak yayımlanmaktadır.

21 Dönemin SBF Dekanı Prof. Bedri Gürsoy, çalışmanın girişinde çalışmada hakkında şunları belirtmektedir: "... memleketimizde bütçenin vekâletlerde nasıl hazırlandığını, Maliye Bakanlığının ve Bütçe Dairesinin bu hazırlıklar bakımından rolünü, halen tasarı halinde bulunan Genel Muhasebe Kanununun hükümlerini de göz önünde bulundurarak bütün açıklığı ile tetik etmektedir. Son bölümünde Bütçe ve Hükümet Politikası ve program-bütçe kavramı gibi meselelere de temas eden Prof. Kurnow bütçenin şümülü, gelirlerin tahmini, Genel İdare ve Personel konuları üzerinde her bakımdan kıymetli yapıcı fikir ve mütalaalar da ileri sürmektedir. Bu itibarla eserde hem mevzu ve hem de usul bakımından bizim için yenilik sayılacak bir hayli malzeme bulunmaktadır." Yazar ise çalışmanın hazırlanma gerekçesini şu şekilde ifade etmektedir: "Bu etüd iki maksatla kaleme alınmıştır, Birinci maksat, bütçenin hazırlanış prosesini tasvir etmek ve bu usulleri kıymetlendirmek, ikinci maksat ise, SBF son sınıf talebelerini araştırma metodları hususunda yetiştirmekte bu etüdü bir vasıta olarak kullanmaktır."

An Outline of Turkish Provincial and Local Government ²²	Albert Gorvine	Prof. Dr., NYU		4	Yeni Matbaa	Ankara	1956	ENG
The Turkish Budgetary Process ²³	Ernest Kurnow	Prof. Dr., NYU		5	Yeni Matbaa	Ankara	1956	ENG
Organization and Functions of Turkish Ministries	Albert Gorvine, Laurence L. Barber Jr. ²⁴	Prof. Dr., NYU, Prof. Dr., UN PA Institute (Co-Dir.)		6	Ajans-Türk	Ankara	1957	ENG
Türk Anayasa Metinleri (Tanzimattan Bugüne Kadar) ²⁵	A. Şeref Gözübüyük, Suna Kili	Dr., SBF, Dr., NYU Araştırma Asistanı		7	Ajans-Türk	Ankara	1957	TR
Kaza ve Vilâyet İdaresi Üzerinde Bir Araştırma	T. Feyzioğlu, A. T. Payaslıoğlu, A. Gorvine, M. Soysal, Gisbert Flanz, Ş. Gözübüyük, Sait Obut, Cemal M. Aygen ve O. Türkay	AÜSBF ve NYU		8	Ajans-Türk	Ankara	1957	TR

22 Çalışmanın Sunuş'unda Dekan Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu şunları belirtmektedir: “1 Temmuz 1954 tarihinde imzalanan bir teknik yardım sözleşmesi kapsamında Uluslararası İşbirliği Yönetimi (ICA) ile Türk Milli Eğitim Bakanlığı arasında, NYU ile AÜSBF arasında bir sözleşme imzalandı. Bu kapsamda özellikle Türkçe bilmeyen okuyucu için böyle bir çalışma hazırlanmıştır.” (s.111.)

23 E. Kurnow, *The Turkish Budgetary Process*, AÜSBF, NYUGSPASS, JPSN: 5, Ankara, Yeni Matbaa, 1956.

24 Gorvine, New York, Brooklyn Koleji Siyaset Bilimi profesörü olup iki yıldır Ankara'da bulunmaktadır. Barber ise BM uzmanı olup TODAİE eş başkanıdır.

25 Çalışma ile yayımlanan metinler yalnızca Anayasa metinleri olmayıp, Anayasa hukuku kapsamında değerlendirilebilecek içerikte olan fermanlar da ele alınmıştır. Edward Conrad Smith'in çalışmaya yazdığı 'Giriş'te, “Herhangi bir memleketin siyasi ve idari gelişmesini inceleyen anayasa metinlerini de gözden geçirmek şarttır” denilmekte ve “Türk Anayasa Hukuku ve idare sistemi üzerinde çalışacak herkes tarafından okunması elzem...” olarak nitelenmektedir. A. Şeref Gözübüyük, Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri*, AÜSBF-NYU, Müşterek Yayın No: 7, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1957, s. XV-XVI.

Türk Amme İdaresi Bibliyografyası 1928–1957	Albert L. Sturm, Cemal Mihçioğlu	Prof. Dr., NYU; Doç. Dr. SBF		9	Ajans-Türk	Ankara	1959	TR
Bibliography on Public Administration in Turkey 1928–1957 ²⁶	Albert L. Sturm, C. Mihçioğlu	Prof. Dr., NYU; Doç. Dr., SBF		10	Ajans-Türk	Ankara	1959	TR

Tablo 3'te yer alan çalışmalardan bazılarında yakından bakıldığında ilk dikkati çeken NYU öğretim üyesi ve New York Valiliği Bütçe Dairesinde uzun süreli danışman olarak çalışmış olan Prof. Kurnow'un 1956'da, İngilizceye de çevrilmiş olan ve Türkiye'de bütçenin hazırlanışına dönük bir çalışma yapmış olmasıdır. Bu çalışmanın "Amme İdaresi" başlığı altında oldukça dikkat çekici bilgi ve öneriler söz konusudur:²⁷

... Halen bazı dairelerde kullanılmakta olup, diğer bütün dairelerin istifadesine arz edilmesinde fayda mülahaza edilen bazı usuller şunlardır: 1) Personel kadrolarının hizmet programlarına göre tanzimi. Bu usul, iktisadi mahiyette faaliyetler gösteren teşekküller için son derece faydalıdır. 2) Teşkilatın faaliyetleri hakkında bir elkitabı neşredilmesi. 3) Teşkilat dahilinde birliği sağlamak için formüller hazırlanması. Görülüyor ki, muhtelif devlet dairelerinde, idari verimlilik sahasında, daha şimdiden birçok faydalı işler başarılı bulunmaktadırlar. Bundan başka kendileriyle temas ettiğimiz birçok devlet memurları, mali ve idari verimlilik meselesi üzerinde bizimle uzun boylu konuşmuş ve bu sahada yapılabilecek ıslahata karşı büyük alaka göstermişlerdir. Mamafih, hala, elde edilmiş olan pratik başarıların, bütün alakalılarına duyurulması meselesi halledilmemiştir. Eğer bu mesele halledilirse, çok muhtemel olarak, şimdiye kadar idari verimlilikle ilgilenmemiş olan memurların da, bu sahaya olan alakaları tahrik edilmiş olacaktır. Bu sebeplerden dolayı, bir Amme İdaresi Müdürlüğü kurulması şayanı tavsiyedir. Bu müdürlüğün vazifeleri şunlar olacaktır: 1) Muhtelif devlet dairelerindeki idari usulleri tetkik ve bunların verimlilik derecelerini tayin etmek, 2) Başarılı usulleri bütün devlet dairelerine duyurmak, 3) İdari ıslahat hususunda tavsiyelerde bulunmak, 4) Bütün dairelere şamil tek tip formüller ve sistemler hazırlanmasına yardım etmek, 5) Kendisinden sorulacak meseleler hakkında mütalaa beyan etmek. Böyle bir teşkilatın personelinin nasıl temin edileceği meselesi hatıra gelebilir. Kanaatimizce, bu personelin temin edilebileceği üç kaynak vardır: 1) Amme İdaresi sahasında ilerlemeler kaydetmiş olan dairelerin memurları, 2) Yabancı memleketlerde amme idaresi meseleleri üzerinde ihtisas yapmış olup, böyle bir teşkilat bulunmadığından, halen başka türlü işlerde istihdam edilen devlet memurları, 3) Türkiye'de veya yabancı memleketlerde, bu maksat için yetiştirilecek memurlar. BM ve TODAİE, halen, devlet memurları için, amme idaresi kursları açmış bulunmaktadır. NYU Grubunun yardımıyla Maarif Vekâleti tarafından açılmış olan Sekreterlik Okulu da büro hizmetleri sahasında eğitim yapmaktadır; SBF de, müfredat programında,

26 Bu çalışma SBF'nin Yüzüncü Yıl Yayınları No:4 künye ile yayımlanmıştır.

27 E. Kurnow, *Türkiye'de Bütçenin Hazırlanışı*, çev. S. Aren, AÜSBF, NYU, MTSN: 3, 1956, giriş ve s.53–54.

Amme İdaresine daha fazla yer verecek şekilde değişiklikler yapmaktadır; Bütün bu yollarla, Devlet hizmetine, Amme İdaresi sahasında yetişmiş kimseler girmiş olacaktır. Amme İdaresi Müdürlüğünün müessir bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için BÜMKO'ya bağlı olması lazımdır. Bu suretle, bütçe hazırlığıyla ilgili bütün teşekküller koordine edilmiş ve bütçenin kontrolü tek bir merkezde temerküz etmiş olacaktır. Bütün devlet teşkilatına şamil olan Amme İdaresi Müdürlüğünün faaliyetlerini kolaylaştırmak ve tavsiyelerini takip etmek üzere, her vekâlette, bütçe bürolarına bağlı, birer idari verimlilik servisi kurulmalıdır.

Albert Gorvine'in yaptığı "An Outline of Turkish Provincial and Local Government" başlıklı çalışmayla amaçlananlarsa kendisi tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: "Bu çalışma tek bir amaçla hazırlandı; Türk il ve yerel yönetiminin genel bir görünüşünü sunmak için. Çalışmada, kurumsal ya da uygulamanın eleştirel değerlendirilmesi yaklaşımı dışarıda bırakılmıştır. Sadece Türk Hükümetinin karşılaşılabileceği küçük ve önemsiz kimi problemlere işaret edilmiştir. Daha çok Türkiye'deki bir yabancıya il ve yerel yönetim hakkında bir resim sunmak amacıyla yazılmıştır. İl ve ilçe yönetimi, il ve belediye mali yönetimi hakkında bir eleştirel değerlendirme girişi de değildir bu çalışma. Bu çalışmalar tamamlandığında bir eleştirel değerlendirme belki olanaklı olabilecektir." Çalışmanın içindekiler ise şu şekilde belirlenmiştir: I. Merkezi Hükümetin İl ve Yerel Yönetimlerle Olan İlişkileri, 1) İçişleri Bakanlığı, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, 2) İçişleri Bakanlığı, İl İdaresi Genel Müdürlüğü, II. İl Yönetimi, 1) İl Yönetim Kurumları, 1.1. Yasama-Tip Süreç, 1.1.1. İl Genel Meclisi, 1.1.2. İl Daimi Encümeni, 1.2. İdari Süreç, 1.2.1. Vali, 1.2.2. İl İdare Heyeti, 1.3. Mali İdare, 2) İlçe İdare Kurumları, 2.1. İdari Süreç, 2.1.1. Kaymakam, 2.1.2. İlçe İdare Heyeti, 3) Nahiye İdare Kurumları, 3.1. Seçilmiş Danışma Komitesi, 3.2. İdare Süreci, 3.2.1. Nahiye Müdürü, 4) Mahalli İdare, 4.1. Belediye İdari Kurumları, 4.1.1. Belediyenin Fonksiyonları, 4.1.2. İdare Süreci, 4.1.3. Bütçe Süreci, 4.1.4. Mahalle, 4.2. İl İdare Kurumları, 4.2.1. Yasama-Tipi Süreç, 4.2.2. İdari Süreç, 4.2.3. Bütçe Süreci, 4.3. Yerel Otoriteler.²⁸

Albert Gorvine, Laurence L. Barber Jr. tarafından hazırlanan ve "Türk Bakanlık örgütü ve işlevleri" (Organization and Functions of Turkish Ministries) başlıklı çalışmada ise yazarların sunuş yazısında şunları ifade ettiği görülmektedir: "Bir yabancı, yabancı bir ülkede bir haritaya gereksinim duyar. Bir yerel sakin bile kendi bölgesi dışında bir rehber ihtiyacı duyacaktır. Bu durum turizmde olduğu kadar yönetim için de geçerlidir. Bu çalışma Türk yönetiminin temel resmi örgütlenmesi ve büyük kurumları için böyle bir ihtiyacı karşılamak üzere hazırlanmıştır. Değişken ve karmaşık yapısına karşın şu ana kadar böyle bir elkitabı hazırlanmamıştır. Bu nedenle böyle bir bilgi hem bir yabancıya bu kurumlarla olan ilişkilerinde hem de bir Türk görevlinin kurumlararası ilişkilerinde gerekli olacaktır."²⁹

Sekiz numaralı ortak çalışma olan "Kaza ve Vilâyet İdaresi Üzerinde Bir Araştırma" başlıklı çalışmada ise, bundan önce il ve ilçeler üzerine yapılan hukuki

28 Albert Gorvine, *An Outline Of Turkish Provincial And Local Government*, AÜSBF-NYU, Ankara, Yeni Matbaa, 1956, sunuş yazısı ve içindekiler.

29 A. Gorvine, L.L. Barber Jr., *Organization And Functions Of Turkish Ministries*, AÜSBF-NYU 6, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1957, sunuş yazısı.

araştırmalar yerine sosyolojik yaklaşımın yeğlendiği vurgulanmaktadır. Böylece bu açıdan il ve ilçelerdeki bazı sorunların saptanması ve aydınlatılması amaçlanmıştır. Çalışma SBF ve NYU öğretim üyelerinin birlikte gerçekleştirdiği ve 66 il, 493 ilçede yapılan bir anket çalışmasına dayanmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan konular şunlardır: 1) Kaymakam ve valilerin şahıslarıyla ilgili meseleler (idarecilik mesleği), 2) Kaymakam ve valiler arasında nakiller, 3) Mülki idare bölümleriyle ilgili meseleler, 4) Kaza ve vilayet idarelerinde halkla münasebetler, 5) Kaymakam ve valilerin adli, askeri, idari makamlarla ve belediyelerle münasebetler, 6) Kaza ve vilayet idarelerinde personel meseleleri, 7) Kaymakam ve valilerin karşılaştıkları idari meseleler, Ek. Anket, Ek. Tipik bir kaza çalışma programı, Ek. Tipik bir vilayet çalışma programı.³⁰ Ancak bu çalışma Prof. Balta'nın kuşkulandırılmasına yol açmıştır. Bunun nedeni Güneydoğu bölgesine yönelik illerdeki yurttaşlara yönelik bazı araştırmalar yapılmak istenmesidir. Gerçekten de yapılan anket çalışmasında bu bölgedeki yurttaşlarla olan ilişkilerde tercüman kullanılıp kullanılmadığının araştırılmak istenmesi eski politikacı da olan Balta'yı kuşkulandırmıştır. Bu araştırmanın "ulusal bütünlük" açısından sakıncalı olduğunu Balta, en azından yakın çevresine dile getirmiş ve Mihçioğlu geçen otuz senede ortaya çıkan gelişmeler nedeniyle Balta'ya hak vermek gerektiğini görmüştür.³¹

Proje kapsamında yer alan kurumlardan TODAİE ile birlikte ele alındığında ise AÜSBF, NYU ve TODAİE Müşterek Tercümelelerinin daha sınırlı sayıda olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda yapılan yayın sayısı üçtür (bkz. Tablo 4).

Tablo 4: AÜSBF, TODAİE, NYUAİSHF Müşterek Tercümele Serisi

Adı	Yazarı	Yazarın Unvanı, Kurumu	Çeviren	MTSN	Matbaa	Yeri	Yılı	Dili
Devlet Planlarının Hazırlanması	John D. Millet ³²	Prof. Dr. Columbia Üniversitesi	Mümtaz Soysal	1			1957	TR
İktisadi Gelişme Programlarının Yürütülmesi İçin Milli Teşkilatlanma	Donald C. Stone	Sprignfield College, Massachusetts	Mümtaz Soysal	2	Ajans-Türk	Ankara	1957	TR
Amme İdaresine Giriş ³³	Leonard D. White		Reyan Toluner, Arif Payaslıoğlu	3	4.baskı			TR

30 *Kaza ve Vilayet İdaresi Üzerinde Bir Araştırma*, MTSN: 8, Ankara, Ajans-Türk, 1957, önsöz ve s.3.

31 Mihçioğlu, *Türkiye'de...*, s.36-37.

32 Millet, daha sonra Miami Üniversitesi Rektörlüğü de yapmıştır. Bkz. çevirenin notu, a.g.e..

33 Bu eser, L. D. White'in *Introduction to the Study of Public Administration*, 4'üncü bası, telif hakkı NY'de MacMillan Co. adlı eserinin ilk 15 bölümünün çevirisidir. Çevirinin yayın izni Franklin Publication Inc. aracılığıyla sağlanmıştır.

Bu kapsamda hazırlanan çalışmalardan Millet'in yaptığı çalışmaya bakıldığında, sunuşta "modernleştirme" misyonu üstlenen kurumların ortak işbirliği çerçevesinde "devlet planları"nın hazırlanmasının ele alınışı şu şekilde anlatılmaktadır: "*Memleketimizde modern amme idaresi tekniklerinin yerleşmesi için çalışan bu üç müessese bir müddet önce aralarında işbirliği yapmak suretiyle amme idaresi sahasında milletlerarası değeri olan bazı eserleri tercüme ettirerek yayınlamaya karar vermiştir. Bu suretle, bugünün ve yarının Türk idarecilerine kısmen de olsa yabancı eser ve kaynaklardan faydalanma imkanını sağlama amacı güdülmektedir. Bu tercümelemlerin idarecilik sahasında yetişmekte bulunanlara ve İdarecilere çalışmalarında rehber ve yardımcı olmasını her üç müessese de temenni eder.*" Çalışma, "*doğrudan doğruya devlet planlarının hazırlanmasıyla ilgili kısımlar üzerinde*" durmaktadır.³⁴

Donald C. Stone tarafından hazırlanan "*İktisadi Gelişme Programlarının Yürütülmesi İçin Milli Teşkilatlanma*" başlıklı çalışma hakkında ise şu bilgilere yer verilmektedir:³⁵

Brüksel'deki UYBE tarafından BM hesabına hazırlanmış olan bu etüd, 'iktisadi idare' meselelerini ele almaktadır. Kalkınma davasıyla karşı karşıya bulunan Türkiye'de planlama ve koordinasyon konularının ne derece büyük bir önem taşıdığı göz önünde tutulursa, yabancı memleketlerde edinilmiş olan tecrübeleri öğrenmenin faydası ve lüzumu kendiliğinden ortaya çıkar. Gerçi D. C. Stone'nun ve yardımcılarının 1954'de kaleme aldıkları bu eserin üzerinden iki buçuk yıla yakın bir zaman geçti; fakat aradaki yıllara rağmen dünyanın dört bir köşesinde denenmiş olan usulleri gözden geçirmekte yine de fayda var. Bu arada, kitaptaki bazı bilgilerin son duruma uydurulması ve mesela Sınâî Kalkınma Bankası ile ilgili kısmın yeni faaliyetler göz önünde tutularak tamamlanması gerekiyor. Türkiye'de merkezi bir planlama ve koordinasyon mekanizmasının lüzumu üzerinde duranlar veya İktisadi Danışma Meclisi gibi uzuvların faydasından bahsedenler, ileri sürdükleri fikirlerin uygulanmasıyla yabancı memleketlerde ne gibi sonuçlar elde edildiğini bu kitapta göreceklerdir. Ayrıca dışarıdan gelen teknik ve mali yardımların kullanılması için kurulabilecek idari bünye çeşitleri de etüdün ele alındığı konulardan biridir. Böylece, MTS'nin bu kitabı, Türkiye'deki temel davalarından birinin tartışılmasında daima işe yarayacak bir eser haline gelmektedir.

White'in "Amme İdaresine Giriş" isimli çalışması ise kamu yönetimine artan ilgi kapsamında duyulan eğitim materyali ihtiyacını karşılamak üzere çevrilmiş bulunmaktadır. 15 Ağustos 1954'te yazdığı "4. Basının Önsözü"nde yazar bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "*Amme idaresi'nin esas mevzuu hakkında bilgi ve irfan sahibi olmak için hepsi de ayrı ayrı kıymetli pek çok usul vardır. Bu sahada ilk sistematik teklifi yapmış bulunan Frank F. Goodnow, mevzuu, Avrupa kıtasında uzun zamandanberi yerleşmiş bir usulle, yani idare hukuku prensiplerine dayanarak incelemiştir. İdare'nin bizatihi sevküidare (management)*

34 John D. Millet, *Devlet Planlarının Hazırlanması*, çev. Mümtaz Soysal, AÜSBF, TODAİE, NYUAİSHF, MTSN: 1, Ankara, 1957, sunuş ve çevirenin notu.

35 Donald C. Stone, *İktisadi Gelişme Programlarının Yürütülmesi İçin Milli Teşkilatlanma*, Çev. M. Soysal, AÜSBF, TODAİE, NYU AİSHF, MTSN: 2, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1957, çevirenin notu.

noktai nazarından tetkiki belediye araştırma büroları ile başladı ve ilk defa 1920 senelerinde sistemli bir şekilde formüle edildi. BM'nin himayesi altında ve Amerikanın, Milletlerarası İdari İlimler Enstitüsü, Milletlerarası Belediyeler Birliği, Amerikalılararası Belediyeler Konseyi ve diğer mümasil teşekküllerle girişmiş olduğu münasebetler sayesinde amme idaresinin mukayeseli tetkiki 2.Dünya Harbinden sonra adamakıllı hızlandı.”³⁶

Bu arada aynı doğrultuda yapılan faaliyetler arasında üç yıllık zaman diliminde ve üç ayrı şehirde bölge kaymakamlarına yönelik düzenlenen konferansların varlığı da belirtilebilir.³⁷ Ayrıca SBF Dergisine makaleler, ders kitapları yazımı ve sekreterlik okulu çalışmaları da aynı kapsamda yürütülen çalışmalardandır.³⁸ Bu çalışmalar topluca değerlendirildiğinde çalışmayı yapan NYU öğretim üyeleri için bunların birer önemli araştırma, derleme/toplama-keşif çalışmaları olduğu açıktır. Çalışmaların, analitik, eleştirel ya da geliştirme amaçlı olmadıkları daha çok betimleyici düzeyde kaldıkları anlaşılmaktadır. İlk bakışta Türk kamu yönetiminin tarihsel, kültürel, sosyolojik, kurum ve kurallar itibarıyla öğrenilmesinin nedeninin, oluşturulacak politikaların mühendislik altyapısını kurmak olduğu açıktır. Oysa bu çalışmalar içeride Türkiye'nin ABD'ye ve ABD'lilere tanıtımına yarar çalışmalar olarak sunulmaktadır.

Sonuç

Her ülke kendi yöneticilerini yetiştiren eğitim kurumlarına sahiptir ve bu kurumlar daima önemsenir. Mülkiye'de öyle. Uzun ve değerli bir tarihi bulunan okulun bittabi ülkenin tarihine paralel süreçler nedeniyle inişli çıkışlı zamanları vardır ve panoramik bir bakışla deneme-yenilenme düşün ve eylem faaliyetlerine sıkça rastlanır. Ancak belki de kendi en kötü zamanlarında bile ülkenin en iyilerinden biri olma özelliğini korumuş olması kayda değerdir. Eğer nedensellik (causality) açıklayıcılığı göz ardı edilirse *apriori* onu geliştirmek için her çabanın sayısız fayda sağlayacağı kuşku duyulmaz olacaktır.

Ancak uzun tarih kurcalanmaya başladığında bizim araştırmamızın konusu gereği “o zamanlar”ın birinde, Demokrat Partili ya da 1950’li yıllarda, okulun fazlaca Amerikanlaşmaya ya da Amerikan etkisine açılmaya başladığı saptanmıştır. Dönem Birleşmiş Milletler, Truman Doktrini, Marshal Yardımı, Missouri Zırhlısı, küçük Amerika, Kore Savaşı, NATO üyeliği gibi söylem, eylem ya da imgelemin kaba bir biçimde etki, esin, nüfuz ya da tazyikli ancak iki kutuplu dünyanın batısından gelen rüzgarlarla ülkemizi de etkilediği bir dönemdir. Dünya Amerikanlaşmaktadır. Ancak Stalin’in taleplerinden kaçan ülke doluya da tutulmuş gibidir. Türkiye bu tipiden ekonomik, toplumsal, siyasal, elbette yönetsel olarak da etkilenmiş bulunmaktadır.

Mülkiye (AÜSBF) de bu gelişmelerden etkilenmiş içinden ya da dışından Amerikan tesirlerine kapılmıştır. Teknik yardım anlaşmalarıyla pekişen süreçte okulun

36 İlk baskısı 1926 tarihlidir. Leonard D. White, *Amme İdaresine Giriş*, Çev. Reyhan Toluner, Arif Payaşlıoğlu, AÜSBF, TODAİE ve NYU Amme İdaresi ve Sosyal Hizmet Fakültesi, Müşterek Tercüme Serisi No:3, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1957, s. 2–3.

37 Karal, a.g.e., s.168.

38 Mihçioğlu, Türkiye’de..., s. 39–47.

kürsüleri, hocaları, müfredatı hasılı bir bütün olarak kendisi etkilenmiş, yabancı hocaların yerli asistanları, ders kitapları, çevirileri, projeleri, bursları derken istenilen dönüşüm gerçekleşinceye kadar da etki sürdürülmek istenmiştir.

Ancak özellikle 1960'ların sonlarına doğru dünyada ve ülkemizde emperyalizme karşı artan bilinçlenme, Paris öğrenci eylemleri, "6.Filoya Hayır" etkinlikleri derken Barış Gönüllüleri'ne verilen tepkiler Mülkiye'nin yeni konumlanmasını sağlamıştır. Bu süreçte bir yandan Missouri Lokantası ve Washington Restaurant kapanırken diğer yandan Amerikan taraftarlığı diğer kurum ve kuruluşlarca sürdürülmeye başlanmış, okul bu dönemde edindiği yeni konumunu uzun bir zaman sürdürmüştür.

Kaynakça

- Abadan-Unat, Nermin, *Kum Saatini İzlerken*, 1.baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.
- Adolfson, L.H., "Üniversitelerin Dış Öğretim ve Teknik Yardım Faaliyetleri", Çev. Cemal Mihçioğlu, *AÜSBF Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, Haziran 1958, s. 232-239.
- Amme İdaresi (Seçme Yazılar)*, (der.) W.F. Larsen, Çev. G. Avcioğlu, NYU Grubu, AÜSBF, 1959.
- Çankaya, Ali (Mücellidoğlu), *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Cilt 1 (1859-1968), SBF, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.
- Erhan, Çağrı, "ABD Arşivleri ve Mülkiye Hakkında Bir Belgenin Düşündürdükleri", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt 23, Sayı 214, 1999, s.147-153.
- Gorvine, Albert, *An Outline Of Turkish Provincial and Local Government*, AÜSBF-NYU, Ankara, Yeni Matbaa, 1956.
- Gorvine, A., Barber L.L. Jr., *Organization And Functions Of Turkish Ministries*, AÜSBF-NYU, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1957.
- Gözübüyük, A. Şeref, Kili, Suna, *Türk Anayasa Metinleri*, AÜSBF-NYU, Müşterek Yayın No: 7, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1957.
- Güler, Birgül Ayman, "1950'li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini: Disiplinin Kuruluşu Nasıl Gerçekleşmişti?", *Memleket SiyasetYönetim*, Cilt 3, Sayı 7, 2008, s. 6-28.
- Güvemli, Oktay, *İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi*, 1.baskı, İstanbul, Proje Danış A.Ş., 2003.
- Karal, Gülgün, *Teknik Yardım Programları ve Türkiye'de Teknik Yardımın İdaresi*, TODAİE, Ankara, Balkanoğlu Matbaacılık, 1962.
- Kaza ve Vilayet İdaresi Üzerinde Bir Araştırma*, AÜSBF, NYU, Müşterek Tercüme Serisi no.8, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1957.
- Kurnow, Ernest, *Türkiye'de Bütçenin Hazırlanışı*, Çev. Sadun Aren, AÜSBF, NYUGSPASS, Ankara, Müşterek Yayınlar Serisi No. 3, 1956.
- Kurnow, Ernest, *The Turkish Budgetary Process*, AÜSBF, NYUGSPASS, JPSN: 5, Ankara, Yeni Matbaa, 1956.
- Lübnan'da İdari Reform (1958-1959)*, TODAİE, Ankara, 1962.
- Mihçioğlu, Cemal, *Özkaynakça*, AÜSBF, Ankara, 1983.
- Mihçioğlu, Cemal, *Türkiye'de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1988.

- Millet, John D., *Devlet Planlarının Hazırlanması*, Çev. Mümtaz Soysal, AÜSBF, TODAİE, NYU, Müşterek Tercüme Serisi no.1, Ankara, 1957.
- Stone, Donald C., *İktisadi Gelişme Programlarının Yürütülmesi İçin Milli Teşkilatlanma*, Çev. Mümtaz Soysal, AÜSBF, TODAİE, NYU, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1957.
- Türkiye'de Ticaret Eğitiminin Bugünkü Durumu ve Gerekli Değişikliklere Ait Rapor*, ICA-Newyork Üniversitesi Mühassısları, Maarif Vekaleti, Ankara, Maarif Basımevi, 1957.
- White, Leonard D., *Amme İdaresine Giriş*, Çev. Reyhan Toluner, Arif Payaslıoğlu, AÜSBF, TODAİE ve NYU Amme İdaresi ve Sosyal Hizmet Fakültesi, Müşterek Tercüme Serisi No:3, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1957.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE MÜLKİYE'DE GÖREV YAPAN AMERİKALI AKADEMİSYENLER

Mehmet SOYSAL*

II. Dünya Savaşı'nın Müttefik Devletlerin zaferiyle sonuçlanmasının ardından ve Sovyetler Birliği'nin Boğazlar tehdidinden dolayı Türkiye'de dış politikadaki tercihini Amerika'nın liderlik ettiği Batı ittifakından yana kullanmış ve bu dış politikanın sonucu kısa zamanda her alanda etkisini göstermiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'deki en önemli gelişme ise çok partili hayata geçiştir. Tek parti iktidarının artık halk tarafından hoşnutsuzluğu ve ayrıca savaş sonrası Türkiye'nin başta Amerika olmak üzere Batılı ülkelerin desteğini almak için 7 Ocak 1946 günü Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü tarafından Demokrat Parti'nin kurulmasına izin verilmiş ve Demokrat Parti kurulmuştur. Demokrat Parti, dönemin en güçlü muhalefet partisi olup kısa sürede örgütlenecektir. Bu dönemde en önemli gelişmelerden birisi de Türk-Amerikan ilişkilerinin daha fazla önem kazanmasıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı mali sorun nedeniyle dönemin Amerikan Başkanı Truman tarafından bir doktrin hazırlanmış, bu Truman Doktrini ile amaç Amerika'nın dünyada komünizmle mücadele olup Sovyetler Birliği'nin güçlenmesine engel olmak olduğu için Türkiye ve Yunanistan'a mali yardım yapılmıştır. Böylece Türk-Amerikan ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Amerikan ile yakınlaşan olduğu ülkelerdeki gibi Türkiye'de de yeni bir tehdit olarak komünizm görülmeye başlanmış ve bunun sonucunda her alanda komünizmle mücadele başlayacaktır.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerde Türkiye'de yirmi yedi yıl tek parti olan Cumhuriyet Halk Partisi kaybetmiş, Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Demokrat Parti'de Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946-1950 arası izlediği dış politikayı izleyecek olup, o da her alanda komünizmi tehdit olarak görüp onunla mücadeleyi her alana yayacaktır. Bunun etkisi eğitimde de görülecek, eğitim de Avrupalı akademisyenler yerine Amerikalı uzmanlar yerini alacaktır. Bunun etkisi Mülkiye'de de görülecektir.

1. 1946 Üniversite Reformu'ndan Demokrat Parti'nin İktidara Gelmesine Kadar Olan Dönemde Eğitimde Gelişmeler

I. Dünya Savaşı bittikten sonra dünya savaşın gerçek kazananı olan ve savaştan en güçlü çıkan ülkeleri olan Sovyetler Birliği ve Amerika'nın liderliğini yaptığı iki bloka ayrılmış ve Türkiye'de Sovyetler Birliği'nin Boğazlar'ı tehdidinden dolayı tercihini Amerika'nın liderliğini yaptığı Batı bloğundan yana kullanmıştır. Savaş döneminde mali zorluklarla

* Uzman Tarihçi, İzmir Milli Kütüphane, mehmetsoysal35@hotmail.com.

boğuşan tek parti iktidarı, Amerika'nın mali desteğini alabilmek için ve savaş döneminde uyguladığı mali politikalar yüzünden halkın tepkisini çektiği için çok partili hayata geçişi desteklemiş ve 7 Ocak 1946 günü Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Mehmet Fuat Köprülü tarafından Demokrat Parti kurulmuştur. Demokrat Parti'nin genel başkanı ise Celal Bayar olmuştur. Demokrat Parti'nin parti programınının 38. maddesinde üniversitelerin ilmi ve idari muhtariyete sahip olması gerektiği, muhtelif ilim şubelerinde çalışmak üzere, üniversite içinde Araştırma Enstitüleri kurulmasını ve memlekete ait araştırmalara bilhassa önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca 40. maddede kabiliyeti müsait olduğu takdirde bir ilkokul öğretmeninini öğretim derecelerini tamamlayarak üniversite profesörlüğüne kadar yükselmesine kanuni imkân sağlanması gerektiği programda yazılmıştır. 41. maddede ise Doğu bölgesinde, her derece ve şubede okulları ve nihayet fakülte ve enstitüleri ile bir kültür merkezi yaratılması gerektiği programda belirtilmiştir.¹ Demokrat Parti'nin kısa sürede örgütlenip teşkilatlanmasından çekinen Cumhuriyet Halk Partisi, 13 Haziran 1946 günü 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'nu T.B.M.M.'de kabul edilmesini sağlamış ve 18 Haziran 1946 günü Üniversiteler Kanunu resmi gazetede yayımlanmıştır. Bu yasanın çıkmasında Demokrat Parti'nin parti programındaki eğitim maddeleri etkili olmuş, iki partinin ortak isteğiyle Türk üniversiteleri 1946 yılında önemli bir dönemeci dönmüşler ve özerk olmuşlardır.² 18 Haziran 1946 tarihli ve 4936 sayılı "Üniversiteler Kanunu" adlı yasa, Türkiye Üniversite Tarihi'nde üniversitelerin işleyişini düzenleyen ilk yasal mevzuattır. Öncekiler tüzükle düzenlemiş, 1919 ve 1924'de kazanılan bilimsel özerkliğe 1946'da yönetsel özerklik de eklenmiştir.³ Bu yasanın en olumsuz yanı ise Alman bilim adamlarına doçentlik yasağı getirilmiş, profesör olmanın ön koşulu da doçent olmak olduğuna göre Alman bilim adamlarının profesör olmaları da engellenmiştir.⁴ Ayrıca bazı yabancı bilim adamları da tasfiye edilerek üniversiteden uzaklaştırılmıştır. Bu bilim adamları Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde 1936-1948 yılları arasında görev yapan Sümerolog Benno Landsberger, Hititolog Hans Guterbock, Sinoloji Profesörü Wolfram Eberhard, Hindoloji Profesörü Walter Ruben, Filoloji Profesörü Georg Rohde ve Hungaroloji Profesörü Tibor Halasi-Kun'dur.⁵ Bu yasanın çıkması hiç şüphesiz Türkiye'nin dış politikadaki tercihini İkinci Dünya Savaşı'nı kazanan Batı bloğundan yana kullandığını ve bu yasanın çıkmasının bunun bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu yasa ile Alman bilimciler Türkiye'den ayrılmaya başlayacaktır.

Alman bilim adamlarının Türkiye'den ayrılmasının ardından eğitimle ilgili Amerika ile önemli bir anlaşma imzalanmıştır. 27 Aralık 1949 günü Türkiye ve Amerika Hükümetleri Arasında "Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkında Anlaşma" imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye'de "Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu" adı

1 *Demokrat Parti Tüzük ve Program*, Ankara, 1946, s. 26-27.

2 Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, Ankara, Selvi Yayınevi, 2000, s. 205.

3 Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite...*, s. 203.

4 Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite...*, s. 202.

5 Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981*, C. 5, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 152-159.

altında yeni bir organ kurulacak, komisyonda sekiz üye olup dördü Amerikalı dördü de Türk olacak ve komisyonun fahri başkanı Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi olacaktır. Oyların eşit olduğu takdirde başkan oyunu kullanarak anlaşmazlığı çözümlenecektir. Yine bu anlaşma ile kurulacak olan Amerikan Eğitim Komisyonu'nun Türkiye'de Türk parası ile Türk Hükümeti'nin himayesinde, Türk eğitimi hakkında araştırma yapması, bilgi toplaması, gerekli Amerikan memurlarını uzman ve araştırmacı olarak okul, üniversite ve bakanlıklara yerleştirmesi amacını sağlamak için getirilmiş, komisyon her türlü davranışından Amerika Dışişleri Bakanına sorumlu olacaktır.⁶ Dış politikadaki Amerikan yaklaşımının eğitimdeki etkisi bu anlaşma ile görülmüş olup eğitimde Avrupalı uzmanlar yerine Amerikan uzmanların dönemi başlamıştır.

2. Demokrat Parti Dönemi'nde Mülkiye'de Görev Yapan Amerikalı Akademisyenler

14 Mayıs 1950 genel seçimleri ile Türk demokrasi tarihinde yeni bir dönem başlamış, yirmi yedi yıl süren Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı sona ermiş ve Demokrat Parti iktidarı başlamıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, yirmi yedi yıl sonra muhalefet sıralarında olacaktır. Demokrat Parti'de dış politikada Amerika ile yaklaşma politikasını izlemiş, Sovyetler Birliği ve komünizm yine Demokrat Parti iktidarında da tehdit olarak görülmüştür. Türkiye'nin bu dönemde Marshall yardımından yararlanması, 1950-1953 yılları arasındaki Kore Savaşı'na asker göndermesi ve bunun karşılığında 18 Şubat 1952'de NATO'ya üye olması Demokrat Parti iktidarının dış politikadaki yönünü göstermektedir.

Dış politikadaki yaklaşma eğitime bu dönemde de yansımış olup özellikle Demokrat Parti döneminde Amerikalı akademisyenler Türkiye'ye gelmeye ve ders vermeye başlamıştır. Amerikalı akademisyenlerin Türkiye'deki üniversitelerde ders vermeye başlaması Demokrat Parti'nin Amerika ile yaklaşma politikasını devam ettirmesinin ve izlediği dış politikanın bir sonucudur. Ayrıca komünizm aleyhtarlığı ve SSCB düşmanlığı da bu politikanın sonucu olarak gösterilebilir. İşte Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne de Amerikalı akademisyenler bu dönemde ders vermeye gelip zamanla sayıları giderek artacaktır. 12.03.1952 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla Amerikalı Erwin Graue'nin Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde İktisat Dersi Profesörlüğüne, Roy Blakey'in Maliye Dersi Profesörlüğüne, Hallam'ında İngilizce okutmanlığına getirilmesi kararlaştırılmıştır.⁷ 1953-1954 yılı Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin ders yılında fakültede misafir olarak ders veren Prof. Dr. Roy Blakey Maliye ve Genel Ekonomi derslerine, Marshall Demock Amme İdaresi Prensipleri dersine, Lashley Harvey İdarede Organizasyon ve Metot derslerini okutmuşlar, ayrıca Amerikalı Prof. Joseph Kingsbury Personel İdaresi üzerinde öğretim yapmışlardır.⁸

6 Haydar Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İçyüzü*, Ankara, Tekin Yayınevi, 1975, s. 46-47.

7 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Fon Kodu: 30-18-1-2, 12.03. 1952, Yer No: 128-19-15.

8 Ali Çankaya Mücellidoğlu, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. 1, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969, s. 644.

Ayrıca yine 1952 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde maliye dersine giren Prof. Dr. Roy Blakey'in 14.08.1953 tarihinde üniversitede kalma süresi yine Bakanlar Kurulu kararıyla uzatılmıştır.⁹

Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki bu Amerikalı akademisyenler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi dergisinde makale de yazmışlardır. İktisat Dersi Profesörü Erwin Graue, "İş bölümü ve Gelirin Akışı" adlı makale yazmıştır.¹⁰ Ayrıca Graue'nin 1953 yılında basılan "İktisat Ders Notları" eseri Nejat Bengül tarafından çevrilmiştir. Bu eser Graue'nin 1951-1952 yılında fakültede ikinci sınıfta okuttuğu ders notlarından meydana getirilmiştir. Maliye Profesörü Roy Blakey ise 1954 yılının Haziran sayısının ikinci sayısında "İyi Bir Vergi Sisteminin Şartları" makalesini yazmıştır.¹¹ Ayrıca Blakey, yine derginin 1954 yılının Eylül ayında "Vergilenebilir Gelirin Tarifi" isimli makale kaleme almıştır.¹² Yine fakültede "İdarede Organizasyon ve Metot" derslerine giren Lashley Harvey'de 1954 yılının Haziran ayının ikinci sayısında "Demokrasinin Esasi Olarak Mahalli Hükümet" makalesini yazmıştır.¹³ Personel İdaresi derslerine giren Profesör Joseph Kingsbury, 1954 yılında yine Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Asistan olan Cemal Mihçioğlu ile "Türk Devlet Teşkilatında Personelin Yetiştirilmesi eserini yazmışlardır.

Sonuç

II. Dünya Savaşı'nın bitiminin hemen ardından Türkiye'nin dış politikada Amerika ile yakınlaşmasının bir sonucu olarak 1946 senesinde çıkan "Üniversite Kanunu" ile Alman bilim adamlarına doçentlik yasağının konmasının ardından Alman bilim adamları Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmıştır. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde iktidar Demokrat Parti lehine değişmiş ama izlenen dış politika yine aynı olup Türkiye, Amerika'nın liderliğini yaptığı Batı bloğunun yanında yer almıştır. Bu dış politikanın etkisi, eğitim alanına da yansyarak Avrupalı bilim adamları yerine Amerikalı bilim adamları Türkiye'ye gelecek ve köklü bir üniversite olan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ders vereceklerdir.

9 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Fon Kodu: 30-18-1-2, 14.08.1953, Yer No: 133-69-11.

10 Erwin Graue, "İş Bölümü ve Gelirin Akışı", Çev. Aydın Yalçın, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. VI, S. 1-4, 1951, s. 86-104.

11 Roy Blakey, "İyi bir Vergi Sisteminin Şartları", Çev. Reşat Aktan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. IX, S. 2, Haziran 1954, s. 1-21.

12 Roy Blakey, "Vergilenebilir Gelirin Tarifi", Çev. Reşat Aktan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. IX, S. 3, Eylül 1954, s. 1-46.

13 Lashley Harvey, "Demokrasinin Esasi Olarak Mahalli Hükümet", çev. Cemal Aygen, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. IX, S. 2, Haziran 1954, s. 216-244.

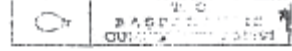
Kaynakça

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Fon Kodu: 30-18-1-2, 12.03. 1952, Yer No: 128-19-15.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Fon Kodu: 30-18-1-2, 14.08.1953, Yer No: 133-69-11.
- Blakey, Roy, “İyi bir Vergi Sisteminin Şartları”, Çev. Reşat Aktan, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. IX, S. 2, Haziran 1954, s. 1-21.
- Blakey, Roy, “Vergilenebilir Gelirin Tarifi”, Çev. Reşat Aktan, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. IX, S. 3, Eylül 1954, s. 1-46.
- Demokrat Parti Tüzük ve Program*, Ankara, 1946.
- Dölen, Emre, *Türkiye Üniversite Tarihi Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981*, C. 5, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Graue, Erwin, “ İş Bölümü ve Gelirin Akışı”, Çev. Aydın Yalçın, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. VI, S. 1-4, 1951, s. 86-104.
- Harvey, Lashley, “Demokrasinin Esası Olarak Mahalli Hükümet”, Çev. Cemal Aygen, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. IX, S. 2, Haziran 1954, s. 216-244.
- Hatipoğlu, Tahir, *Türkiye Üniversite Tarihi*, Ankara, Selvi Yayınevi, 2000.
- Mücellidoğlu, Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. 1, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.
- Tunçkanat, Haydar, *İkili Anlaşmaların İçyüzü*, Ankara, Tekin Yayınevi, 1975.

Ekler

T. C.
BAŞBAKANLIK
MEAMERLİK İŞLERİ MÜDÜRLÜĞÜ
Kameler Müdürlüğü
Kam. sayı
2

KARAR

14604

Amerikan uyruklu Erwin Greus'un Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Dersi Profesörlüğünde, Roy G. Blakey'in İktisadi İktisat Dersi Profesörlüğünde ve Hellen'in de İngilizce Öğretmenliği -ğünde çalıştırılmaları; işleri Bakanlığının muvafak mütalâesine dayanan Millî Eğitim Bakanlığının 9416 sayılı ve 7/3/1962 tarihli yazısı üzerine, 788 sayılı kanunun 5 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 12/3/1962 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Bay

51
51
821
01
18
000

Başbakan	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı	Devlet Bakanı	Azınlık Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>		<i>[Signature]</i>
Milli Servisler Bakanı	İçişleri Bakanı V. Devlet Bakanı V.	Dışişleri Bakanı	Millî Eğitim Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Millî Eğitim Bakanı	Beslenme Bakanı	Ek. ve Temin. Bakanı	Ek. ve St. Y. Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
C. ve Tekel Bakanı	Yarın Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Cahane Bakanı V. İçişleri Bakanı V.
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>

T. C.
BAŞVEKÂLET
İSİMLİYAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayı: 4
1372

KARARNAME

12/3/1952 tarihli ve 3/14604 sayılı kararname ile Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye dersi Profesörlüğünde istihdam edilmekte olan Amerikan tebliyette Roy G. Blakey'in aynı Fakültenin Yabancı Profesör kadrosunda Maliye Profesörü olarak geliştirilmesi; İçişleri ve Maliye Vekâletlerinin muvafık mütalâalarına dayanan Millî Eğitim Vekâletinin 5/8/1953 tarihli ve 200.21/8627 sayılı yazısı üzerine, 788 sayılı kanunun 5 inci maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince 14/8/1953 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Zorlu

1372 169 44

Başvekil	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Adalet Vekili	Millî Servisler Vekili
<i>[Signature]</i>	-----	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
İçişleri Vekili	Devlet Vekili	Maliye Vekili	Millî Eğitim Vekili	
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
Bayındırlık Vekili	San. ve Ticaret Vekili	Sa. ve Su. Y. Vekili	G. ve Tekel Vekili	
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
Yazın Vekili	Ulaştırma Vekili	Çalışma Vekili	İşletmeler Vekili	
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	

İKTİSAT DERS NOTLARI

İzmit Milli Kütüphanesi				
3	3	-	23341	82.796

Yazan :

Prof. Dr. Erwin Graue

Türkiyeye Çeşten :

Nejat BENGÜL

Göney Matbaacılık ve Gazetecilik T. A. O.
ANKARA — 1963

DM 2278 - 53

TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE PRAGMATİZMİN ROLÜ

Kardelen KAYA*
Altuğ YALÇINTAŞ**

Bu metnin ilk hali, 19-20 Kasım 2019 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nce düzenlenen *Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye Sempozyumu*'nda sunulmuştur. Katkılarından ötürü sempozyum katılımcılarına ve metnin tamamını okuyarak görüşlerini bizimle paylaşan Kudret Emiroğlu'na teşekkür ederiz. Kalan hatalar bize aittir.

1

“Türkiye, eğitim sisteminde her ne kadar birliğe muhtaç ise de birlik ve yeknesaklık arasında büyük bir fark olduğu ve mekanik şekilde işleyen yeknesak bir sistemin hakiki birliğe zarar verebileceği unutulmamalıdır. Eğitim Bakanlığı, birlik yolunu tutmalı, fakat yeknesaklık aleyhinde ve çeşitlilik lehinde tutum takınmalıdır. Okullar, ancak kullanılan araçlarda çeşitlilik sağlandığında yerel şartlara ve ihtiyaçlara intibak edebilir ve muhtelif bölgelerin çıkarları dikkate alınmış olur. Birlik idare ve kırtasiyecilikle alâkadar bir mesele olmaktan ziyade zihni ve fikri bir meseledir. Bu da Eğitim Bakanlığı'nın Türkiye eğitimi için diktatör olmaktan ziyade ilham verici ve rehberlik yapıcı şekilde teşkil ve teçhiz edilmesiyle mümkündür.” (John Dewey'nin Türk eğitim sistemi üzerine hazırladığı 1924 tarihli rapordan bir bölüm.¹)

Mustafa Kemal Atatürk 1924 tarihinde dönemin tanınan entelektüellerinden olan John Dewey'i Türkiye'ye davet eder. Davetin amacı Cumhuriyet'in eğitim sistemiyle ilgili iyileştirmeler konusunda Dewey'nin görüşünü almak ve konuyla ilgili bir rapor hazırlamasını sağlamaktır. Cumhuriyetin ilan edilmesinin üzerinden henüz dokuz ay geçmiştir. Büyük savaşların yol açtığı toplumsal tahribatin ardından birçok altyapı sorunu

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD Yüksek Lisans Programı, kayakardelen187@gmail.com.

** Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye), İktisat Bölümü, altug.yalcintas@politics.ankara.edu.tr.

1 Raporun orijinali için bkz. John Dewey. 1924. “Report and Recommendation upon Turkish Education” içinde: Jo Ann Boydston ve Carl Cohen (Der.) *The Collected Works of John Dewey, 1882-1953, The Middle Works of John Dewey, 1899-1924, Volume 15: 1923-1924*, Carbondale and Edwardsville, Southern Illinois University Press, 1983, s. 273-297. Raporun Türkçesi için bkz. John Dewey. 1939 [1925]. *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*. (İstanbul, T.C. Maarif Vekilliği, İstanbul Devlet Matbaası).

ülkeyi yönetenlerden çözüm beklemektedir. Cumhuriyetin aydınları ve yönetici kadroları eğitim sorununu diğer birçok sorundan önce çözüme kavuşturmak için kolları sıvar.

John Dewey (1859-1952) güçlü bir felsefi akım olan pragmatizmin kurucuları arasında olan bir Amerikalı filozoftur. Dewey'nin bilinen çalışmaları arasında *How We Think* (1910), *Democracy and Education* (1916), *Human Nature and Conduct* (1922), *Art as Experience* (1934), *Experience and Education* (1938) bulunur. Dewey'nin özellikle eğitim felsefesi alanındaki çalışmaları sadece Amerika Birleşik Devletleri'ndeki *progressive* akımlar üzerinde değil birçok Avrupa, Orta Doğu, Latin Amerika ve hatta Uzak Doğu ülkesindeki eğitim sistemleri üzerinde de dönüştürücü etkiler yaratmıştır.

Dewey Marksist entelektüel Sydey Hook ile birlikte 1939-1950 yılları arasında aktif olan *Committee for Cultural Freedom*'un kurucuları arasındadır. Bu dönemde ABD'deki birçok ilerici aktivist Nazi Almanyası'ndaki ve Sovyetler Birliği'ndeki baskıcı rejimlerin alternatifi olarak özgürlükçü bir dizi ideal etrafından örgütlenmektedir. 1939 yılında *Committee for Cultural Freedom*'ın hazırladığı bir bildiriye imza atan 96 entelektüel başta ABD olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki sosyal düşünürler üzerinde kurulan baskıya karşı uyarılarda bulunmuş ve baskıcı politikaların tümüne karşı kampanyalar yürütmüşlerdir.² Dewey 1950 yılına kadar bu gurubun içerisinde ABD'deki ilerici entelektüellerin örgütlenmesi için çaba sarf etmiştir.

Dewey ilerleyen yaşına rağmen “Dewey Komisyonu” olarak da bilinen *The American Committee for the Defense of Leon Trotsky*'nin başkanlığını yürütmüştür. Dewey, Hook, Edmund Wilson, Franz Uri Boas gibi entelektüellerden kurulu bu komisyonun amacı “Moskova Duruşmaları” ile yargılanan muhalif Trotsky'nin suçsuz olduğunu ve duruşmaların Trotsky hakkındaki hakikati gizleyen bir tezgâh olduğunu dünya kamuoyuna duyurmaktır. Dewey Komisyonu Trotsky'yi Meksika'daki evinde defalarca dinler. 1937 yılında yaptığı açıklama ile Trotsky'nin suçsuz olduğunu ilan eder. Dewey Komisyonu'na göre “Moskova Duruşmaları” sırasında hakikatin ortaya çıkmasını sağlayacak hiçbir ciddi girişimde bulunulmamıştır. Trotsky hakkında iddialar (Sovyetler Birliği'nde kapitalizmin tekrar yerleşmesini sağlamak için çaba sarf etmek ve Sovyet Hükümeti aleyhine yabancı ülkelerle iş birliği yapmak gibi) birer iftiradan ibarettir.³

Dewey, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin aydınları ve elit yöneticileri tarafından da tanınan, bilinen bir yazardır. *Mektep ve Cemiyet* (1923, çevirmen: H. Avni Başman), *Çocuk ve Mektep* (1923, çevirmen: Mustafa Rahmi Balaban) ve *Demokrasi ve Terbiye* (1928, çevirmen: H. Avni Başman) Türkçeye cumhuriyetin ilk yıllarında çevrilir. Hakkında popüler yazı ve makaleler kaleme alınır. Dönemin gazeteleri Dewey hakkında

2 Peter J. Kuznick, *Beyond the Laboratory: Scientists as Political Activists in the 1930s America*, Chicago, Chicago University Press, 1987, s. 215. Ayrıca bkz.: Gary. B. Bullert, “The Committee for Cultural Freedom and the Roots of McCarthyism” *Education and Culture* Cilt 29, Sayı 2, 2013, s. 25-52.

3 Dewey Komisyonu'nun 1937 tarihli raporunun tam metnine <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1937/dewey/index.htm> adresinden ulaşılabilir [Erişim Tarihi: Ocak 2017]. Ayrıca bkz: Harold Kirker ve Burleigh Taylor Wilkins, “Beard, Becker, and the Trotsky Inquiry” *American Quarterly*, Cilt 13, Sayı, 4, s. 516-525.

birçok haber yapar. Omar Buyse'nin *Methodes Americaines d'Education Generale et Technique* adlı çalışması *Amerikan Terbiye Usulleri: Umum ve Ali* başlığıyla Ahmet Cevdet tarafından 1925 yılında Türkçe yayınlanır. Eyüp Hamdi Akman 1932 yılında *John Dewey'in Pedagojik Akideleri* başlıklı bir kitap yayınlar. Bilindiği gibi, 1927 tarihli *Nutuk* Türkiye'nin eğitim alanında atması gereken adımlara ve yapması gereken reformların önemine özenle değinir. Cumhuriyet düşüncesinin yerleşmesi ve gelişmesi alanında yapılan çalışmalar Atatürk'ün *Nutuk*'ta Dewey'nin eğitim felsefesi alanındaki görüşlerinden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Atatürk'ün ölümünden sonra 1949 yılında Dewey'nin 90. yaş gününde Dewey onuruna bir sempozyum dahi düzenlenir.

Dewey Türkiye'deyken başta Mustafa Kemal Atatürk, Fuat Köprülü ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu olmak üzere birçok yönetici ve aydınlı görüşmeler yapar. Türkiye'nin birçok ilini gezer.⁴ Bu geziler, görüşmeler ve yaptığı çalışmalar sonucunda iki rapor hazırlar ve bunları 1924 tarihinde TC Maarif Vekilliği'ne sunar.⁵ Dewey Türkiye ziyareti sonrasında da Anadolu'daki eğitimin serüveni üzerine düşünmeye ve yazmaya devam eder. 1952'teki ölümüne kadar Türkiye üzerine "Secularizing a Theocracy," "The New Angora," "The Turkish Tragedy," ve "Foreign Schools in Turkey" başlığını taşıyan makaleleri kaleme alır. Bu makaleler 1914'te kurulan ve bugün hâlâ yayında olan *New Republic*'te yayınlanır.⁶

Bugün için dahi ilerici denilebilecek özellikler barındıran bu makale ve raporlarda Dewey Türk eğitim sistemi için birçok öneri yapar. Öğretmenlerin eğitilmesi ve içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik vaziyetin iyileştirilmesi gerektiğini vurgular. Dewey'nin

-
- 4 Behnan Enver Şapolyo. 1960. "Atatürk ve Maarif Misakı" *Türk Kültürü* 40 (Şubat) ve John P. Anton, 2003, "Dewey'nin 1924 Ziyareti ve Mevcut Arayışlar" içinde: *Cumhuriyet, Eğitim Reformu ve Dewey*. İstanbul: Forum İstanbul Enstitüsü Yayınları. Bu kaynaklarda, Dewey'nin aynı zamanda Rusya ve Çin'e de gittiğini, bu seyahatinin Maarif Nazırı Safa Bey'e İstanbul Amerikan Kız Koleji müteveli heyeti başkanı Charles R. Crane tarafından önerildiği belirtiliyor. Bu konuda bkz.: William Brickman (Der.) *John Dewey's Impressions of Soviet Russia and the Revolutionary World – Mexico – China – Turkey 1919*, New York, Teachers College, Columbia University Comparative Education Series ve Hikmet Kırık ve Oya Morva, *Cumhuriyet ve Pragmatizm: Yazılmamış Kuram*, İstanbul, Doruk Yayınları, 2016, s. 79-80.
 - 5 Cumhuriyetin ilk yıllarından 1960'a kadar 15'e yakın Amerikalı eğitim bilimci ve siyasetçi Türkiye ziyaretleri sonrasında rapor yazar. Yusuf Keskin'in 2014 yılında yayınlanan "Progressive Education in Turkey: Reports of John Dewey and his Successors" başlıklı ayrıntılı ve titiz çalışmasında bu ziyaretlerden raporlardan bazılarını listelemiş: J. Dewey (1924), "Türkiye Maarifi Hakkında Rapor"; B. Parker (1934), "Türkiye'de İlk Tahsil Hakkında Rapor"; E. Walter Kemmerer (1933-1934), "Amerikan Heyeti Raporundan: Maarif İşleri"; W. Dickerman (1951), "Türkiye'de Halk Eğitimi Hakkında Rapor"; J. Rufi (1951), "Türkiye'de Orta Öğretim Müşahedeler, Problemler ve Tavsiyeler"; R. J. Maaske (1953), "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor"; M. Costat (1955), "Türkiye'de Meslek Okulları Hakkında Rapor."
 - 6 "Secularizing a Theocracy," "The New Angora," "The Turkish Tragedy" ve "Foreign Schools in Turkey" için bkz. Jo Ann Boydston ve Carl Cohen (Der.) *The Collected Works of John Dewey, 1882-1953, The Middle Works of John Dewey, 1899-1924, Volume 15: 1923-1924*, Carbondale and Edwardsville, Southern Illinois University Press, 1983, s. 128-134, 134-139, 139-144 ve 144-150.

önerisi üzerine, öğretmen yetiştirmek amacını taşıyan ilk köy enstitüsü 1940'ta açılır ve 1954 yılına kadar köy enstitülerinin sayısı tüm Türkiye'de 20'yi geçer. Köy enstitüleri 20,000'den fazla öğrenciyi mezun eder. Dewey'nin raporları sonucunda Talim ve Terbiye Dairesi 1926 yılında kurulur. Okul müfredatlarında sayısız iyileştirme ve yenilik yine cumhuriyet döneminde Dewey'nin önerileri doğrultusunda yapılır. Dewey raporlarında sekülerizm, karma eğitim ve zorunlu ilköğretim gibi konulara sıkça yer verir.

Dewey'nin Türkiye modernleşmesinde çok fazla değinilmeyen dolaylı bir rolü ise, kendisi sayesinde Charles Darwin'in Türk resmi ideolojisinin kuruluşuna etki etmesidir. Dewey, bilim felsefesi alanındaki katkılarından biri olan *The Influence of Darwin on Philosophy* (1910) adlı eserinde evrim kuramını, ilk pragmatist düşünürler arasında kabul ettiği Darwin'in hakikat kuramını, inanç sistemlerini ve idealist felsefeyi tartışır. Dönemin entelektüellerinin Dewey'nin evrimci düşüncesinin izlerini takip etmemiş olmaları mümkün görünmemektedir.

Fakat maalesef, Dewey'nin etkisi uzun soluklu olmaz ve çeşitli raporlarında önerdiği iyileştirme ve yeniliklerin neredeyse hiçbiri tam anlamıyla uygulanmaz. Hatta birçok reform (Köy Enstitüleri, sekülerizm, evrim kuramına ve doğa bilimlerine ilgi gibi) zaman içinde karşı-reformlarla ortadan kaldırılır. Ancak, öyle görünüyor ki, Dewey'nin bu raporu ve ziyareti sırasında ülke aydınları üzerinde bıraktığı kalıcı etkiler belki eğitim alanında değil ama toplumsal felsefe alanında olmuştur. Bu nedenle Dewey sonrasında atılan adımların sonuçları kalıcı ve hatta bugünün toplumsal ve siyasal kültürünü belirleyici niteliktedir.

Gerçekten de, Dewey'nin ziyareti, dönemin aydınlarının dikkatini pragmatist felsefe üzerine çekmiştir. Bu ziyareti takip eden yıllarda pragmatizm üzerine yazılan makale ve kitapların sayısı hızla artar. 1926-1929 yılları arasında Mehmet Emin Erişirgil (Mektebi Mülkiye Müdürü, 1936-1942) idaresinde yayımlanan *Hayat* dergisinde Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Mehmet Servet gibi aydınlar pragmatizm üzerine yazılar kaleme alırlar. Acaba Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ve yönetici kadrosu Avrupa'da eğitimle ve devlet yönetimiyle ilgili yararı ispatlanmış birçok bilimsel yöntem ve felsefe geleneği varken, dahası örneğin Edmund Husserl, Martin Heidegger ya da Bertrand Russell gibi toplumsal ve siyasal felsefenin çeşitli alanlarında çalışan birçok entelektüele ulaşmak daha kolay iken, neden Dewey'i Türkiye'ye çağırmayı tercih etmiştir? Erişirgil ve diğer aydınların pragmatizme ilgisinin sebebi nedir? Biz bu çalışmada, Dewey'nin ziyaretinin ve dönemin aydınları arasında pragmatizme yönelik ilginin, Cumhuriyet Devrimi sonrasında ortaya çıkmadığını, Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce başlayan bir sürecin sonucu görünür hale geldiğini öne sürüyoruz. 1810'da kurulan American Board of Commissioners for Foreign Missions (kısaca, *Board*) 1824'ten itibaren Anadolu, Balkanlar ve Ortadoğu'da birçok okul, yetimhane, matbaa ve hastane kurmuştur. Dini inançlar üzerindeki etkisi açısından baktığımızda, bu misyonun Hristiyanlık inancını Anadolu'da kalıcı bir şekilde yayabildiğini söylemek mümkün değildir. Ancak, *Board*'un faaliyetleri ile başlayan bu süreç, bu coğrafyadaki Hristiyanların sayısını arttırmamış olsa bile, gündelik hayattan ekonomiye, bilim pratiklerinden anayasal sistemlere kadar birçok kurum Amerikan pragmatizminin ilkeleri doğrultusunda yeniden şekillendirmiştir. Bugün geldiğimiz aşamada, Türk

siyaseti, ekonomisi ve bilim pratiklerinde protestan ahlâkının izlerini sürmek mümkündür.1810'larda filizlenen ve bugüne kadar dönüşerek gelen süreç, Türkiye modernleşmesinin sadece Katolik Avrupası kurumları üzerine değil, aynı zamanda, Protestan Amerikan kurumları üzerine de yükseldiğini gösteriyor.

2

Biz bu çalışmada protestanlık ideolojisini, sadece Hristiyan inancının bir mezhebi olarak değil, iktisadi örgütlenmenin toplumsal ontolojisi bağlamında, her türlü Ortodoks (ve doğal olarak Katolik) ideolojinin reddiyesi anlamında kullanıyoruz. Başka bir ifadeyle, birçok *historicist* araştırmacının yaptığı aksine, Protestanlık dinini yalnızca gerçek tarihsel bağlamı ile değil, etkisi Kuzey Avrupa toplumlarının ötesinde de gözlemlenen ve toplumların doğasını dönüştüren bir kurucu ideoloji olarak ele almak gerektiğini öne sürüyoruz. Amacımız Osmanlı coğrafyasında protestanlık ideolojisinin nasıl yayıldığı anlatan bir tarihsel çalışma yapmak değil. Daha ziyade *Board* okulları da dahil olmak Amerikan misyoner faaliyetlerinin Hristiyan coğrafyanın dışındaki bölgelerde özellikle de Ortodoks İslamiyetin etkisi altında olan (ya da olduğu varsayılan) siyasal ve ekonomik kurumların doğası üzerinde hangi yönde etki yaptığına ilişkin metodolojik bir perspektif geliştirmek.

Max Weber'in de gösterdiği gibi, protestanlık sadece dini ve sadece Hristiyanlık dininin tarihini ilgilendiren bir ideoloji değildir. En genel anlamda Ortodoksi karşıtı bu hareket, tarihsel bağlamı içerisinde on altıncı yüzyıl Kuzey Avrupası'nda cereyan etmek dışındaki etkileri, en az kapitalizmin ortaya çıkışı ve yayılması kadar önemlidir. Bu anlamda, protestanlık Kuzey Avrupa'da doğmuş, Kuzey Amerika'da olgunlaşmış ve Anadolu coğrafyasında etkisini sürdürmeye devam eden bir ideolojidir.

“Protestan” ve “protestanlık” protesto etmekten türeyen birer kelimedir. Bu protesto, gelenekselliğe ve muhafazakarlığa karşı yapılan bir başkaldırıdır. Protestanlaştırma ile kastedilen ise geleneksel ve geçimlik yaşamdan uzaklaşarak modern “dünya insanı” yaratma düşüncesidir. Kapitalizme geçiş tartışmalarında da değinildiği gibi, girişimci ve kâr odaklı bir elit tabaka, Protestan ahlâkının yayılabilmesi için gerekli olan muhafazakar anlayışın yıkılmasını sağlamıştır. Bu anlayış, insanların toplumsallaşması yerine bireyselleşmesini odak almaktadır. Geleneksel Anadolu'nun dünya-sistemine dahil olması toplumunun protestanlaşmasından geçmektedir.

Sabri Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Zihniyet ve Ahlak Dünyası* (1951) adlı kitabında Türk toplumunun kapitalizme geçememesinin sebebini ortaçağ İslam ahlakının yaygınlığında bulduğunu ifade eder. Weber de, Amerikan toplumunda protestanlaşmanın önemini şöyle belirtmiştir.

Amerikalı “girişimciler”in, “endüstri şefleri”nin, multi-milyonerlerin ve tröst krallarının arasında resmen bir mezhebe, en çok da Baptistler'e üye olanların sayısı az değildir (hatta eski kuşaktan olanların çoğunluğunun üye olduğu söylenebilir) ... Protestanların düzenli yaşama nitelikleri ve ilkeleri, bu dinsel toplulukların (orta sınıfın) benimsediği tutumlar

yaygınlaşmasaydı, kapitalizm bugünkü ulaştığı yere, Amerika'da bile gelemezdi.⁷

Bu çalışma vesilesiyle yapmayı arzuladığımız katkı güçlü bir felsefe geleneği olan pragmatizmin Türkiye'deki algılanışına ilişkindir. Pragmatizm, Türkçe ve birçok dilde kullanıldığı haliyle olumsuz bir anlam taşır. Biz bu çalışmada, pragmatizmi, toplumbilimcilerin geleneksel olarak ele aldığı *Amerikan emperyalizmi* tartışmalarının ve av-avcı, sömüren-sömürülen ya da mağdur eden-mağdur edilen ikiliğinin dışında analiz ediyoruz. Bize göre emperyalizm ve kolonileşme tartışmalarında yaygın olan kanı uluslar arasındaki ilişkinin her şart ve koşulda eşitliksiz bir ilişki olduğudur. Oysa yaşayan doğada her av ve avcı ilişkisi sadece eşitsizlik ilişkisi üzerinden ele alınamaz. Her avcının ava verdiği zararı kabul etmekle birlikte, avın avcıya göre dezavantajlı olduğu ön kabulü, avın kendi evrim sürecindeki karmaşık dönüşümü sadece avcının yol açtığı zarar verici tek yönlü bir sürece indirger. Oysa her av avcı karşısında birçok savunma mekanizmasına sahiptir. Her şeyden önemlisi, av ve avcı ilişkisi avın türünün yok olmasıyla sonuçlanmaz. Tam tersine, hayatta kalma yarışı içerisinde, avcıya bağımlı hale de gelir. Bu koşullar altında (sadece) avın mağduriyetinden bahsetmek doğru olmaz. Yapılması gereken, bu özel ilişkinin ne şekilde evrildiğini analiz etmektir.

Benzer şekilde, avcı durumunda olan türün her şartta avantajlı olduğu kabulü de avın da aktif parçası olduğu karmaşık avlanma sürecinin özgünlüklerini görmemizi engeller. Başka bir ifadeyle, avcı hayatta kalma yarışında avına bağımlıdır. Avcılık ilişkisi tek yönlü ve her zaman bir tarafın diğer aleyhine sonuç doğurucu davranışlarından oluşan bir ilişki değildir.

Özetlediğimiz bu evrimci bakış açısından hareketle, ABD ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişki *historicist* bir sömüren-sömürülen ilişkisi olarak ele alınması gerektiğini öne sürüyoruz. ABD ve Osmanlı coğrafyasındaki toplumların ilişkisi 200 yıla varan etkileşimde niyet edilen sonuçların ötesinde başka bazı sonuçlar doğurmuştur. Protestan ahlâkının Türkiye'de yayılması bu sonuçlar arasında en belirgin olanıdır. Bizim çalışmamız, işte bu sonuç üzerine bazı tezler önermektedir.

Türkiye'de protestan ahlâkı üzerine yapılan birçok kaynakta savunulan argümanlar – örneğin, yabancı okulların Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk-İslam ideallerinin gerçekleşmesine engel olduğu argümanı⁸ ve emperyalizmin Osmanlı İmparatorluğu'na yabancı okullarda okutulan felsefe yoluyla girdiği argümanı⁹ – somut verilerle desteklenen argümanlar değildir. İlk yabancı okulların açıldığı İzmir, İstanbul, Adana, Kayseri, Trabzon gibi vilayetlerde on altıncı yüzyıldan bu yana gayrimüslim nüfus sürekli olarak azalma eğilimindedir. Başka bir ifadeyle, Müslüman halkın dinini değiştirmenin çok zor olması ve Türk toplumunun geleneksel yapısının köklü

7 Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, 3. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 264.

8 Necmettin Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, İstanbul, Akçağ Yayınları, 1991.

9 Olcay Geridönmez, *Bilim ve Düşünce: Amerikan "Felsefesi": Gericiliğin ve Saldırganlığın Teorisi*. İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2005.

değişimlere müsait olmaması nedeniyle, *Board*'un faaliyetleri Müslümanları Protestan dinine dahil edememiştir.

Ancak, bugün dahi devam eden bu çabanın sonuçlarından birinin, Müslümanlığı protestanlaştırmak olduğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla, savunduğumuz tezin *Osmanlı Modernleşmesi* ve *Batılılaşma* tartışmalarına da yeni bir perspektif getireceği umudunu taşıyoruz. Öyle ki biz bu çalışmada pragmatizmin sadece ABD ve Osmanlı'nın on sekizinci yüzyıldaki tanışıklığının ismi değil bugünün Türkiye'sinin belirleyici toplum felsefesinin ismi olduğu kanaatindeyiz. Osmanlı İmparatorluğu Protestanlık ideolojisi ile ilk defa *Board* okulları sayesinde tanışmamıştır. Bu okulların öncesinde İngiliz etkisi göz ardı edilemeyecek şekilde belirgindir.¹⁰ Hatta bazı kaynaklar¹¹, Osmanlı İmparatorluğu ile Protestan Hristiyanlar arasındaki ilişkinin 3. Murat'ın 1574'te Flanders ve İspanya'daki Protestanlara destek amaçlı olarak kaleme aldığı bir mektuba kadar götürür. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Almanya ve İsviçre hukukuna ilgiyi, Türkiye modernleşmesinin protestan bir coğrafya hale getirilmesindeki farklı momentleri olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatini taşıyoruz.

3

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılından (kabaca 1820'lerden itibaren) günümüze Balkanlar ve Anadolu coğrafyasına içkin hale gelen toplum felsefesinin pragmatizm olduğunu öne sürüyoruz. Türkiye'nin kuruluş yıllarından bugüne iki ülkenin siyasetine, ekonomisine, bilim politikalarına ve toplumsal hemen her yapısına nüfus eden ve onları şekillendiren pragmatizm bu ülkelerin toplumlarının kurucu ideolojisidir. Türkiye'nin bugünkü toplumsal yapısını anlamamanın ilk adımı kendilerini yaklaşık 200 yıldır sessiz ve derinden inşa eden bu ideolojiyi anlamaktır.

Ancak, bize enteresan gelen odur ki, Türkiyeli aydınlar pragmatizm ile fikri anlamda ciddi bir yüzleşme yaşamamıştır. Beşerî ve sosyal bilimciler arasında pragmatizm yaygın olarak Anglo-Amerikan emperyalizminin ve antikomünizmin Osmanlı coğrafyasındaki adından öte bir anlam taşımaz.¹² Biz, bu çalışma dolayısıyla, pragmatizmin yüzeysel okumalarının ötesine geçmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu nedenle bu bölümde pragmatizmi felsefi bir tutum olarak ele almayı ve başlıca

10 İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler", *Amme İdaresi Dergisi* Cilt 14, Sayı 3, 1981, s. 87-96 ve Gülbadi Alan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan Okulları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2015.

11 Örneğin bkz. Jonathan Burton, *Traffic and Turning: Islam and English Drama, 1579-1624*, Newark, University of Delaware Press, 2005, s. 62.

12 Bu tespitimize ilişkin birçok örnek vermemiz mümkün. Örneğin bkz. Cangül Örneç. 2015. *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*. İstanbul: Can Yayınları: 103. "Savaş sonrasında Anglosakson pragmatik geleneğinin de beslediği yeni sosyal bilimler anlayışı, Türkiye'de yeni kuşak akademisyen ve aydınlar üzerinde bir hayli etkili oldu. Soğuk Savaş, ABD yönetimlerinin içeride aydınların farklı vecheleri olan desteğine ihtiyaç duyarken Avrupa'dan başlamak üzere dışarıda da aydınların kazanılmasını önemli kıldı. Bunun en başlıca yolu ABD hegemonyasının fikir ve kültür alanında kurulmasıydı."

progressive yazarların dile ve yazıya getirdiklerini olumlu bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlıyoruz.

Bize göre pragmatist felsefeyi emperyalizm ve antikomünizm üzerinden reddetmek, örneğin, modernizmi Nazizme, Stalinizme ya da Franko faşizmine yol açtığı için reddetmek ile denktir. Pragmatizm var olan statükoyu eleştiren birçok radikal öneri getirir. Özellikle Kıta Avrupası'na dayanan (sol) geleneklerin pragmatizmin eleştiren yönünü görmezden gelen yorumları, pragmatizmi, antikomünizm ve neoliberalizm ile denk tutulma kolaylığına yol açmaktadır. Bu kolaylığın önüne geçmek adına pragmatizmin yüzeysel yorumlarından kurtulmalı, bir felsefi tutum olarak pragmatizmin derinlikli analizini yapabilmeliyiz.

Pragmatizmin en önemli isimlerinden Dewey, eğitimin aydınlanma ve modernleşme ideali yolundaki işlevi üzerinde durur. Kemalist modernleşmenin ilk adımları, Dewey'nin Türkiye'ye davetinde belirginleşmiştir. Cumhuriyet sonrası modernleşme fikri temelleri bu davet üzerinden yeniden değerlendirilmelidir. Bunun sebebi, kuruluş yıllarında eğitime yüklenen anlamın, geleceğin bireyini ve istenilen modern toplumu oluşturmak niteliğinde oluşudur.

Dewey, eğitimi pragmatizm felsefesi üzerinden ele almış ve yeniden yorumlamıştır. Ve literatüre kattığı “sürekli değişim ve yeniden inşa” görüşü insan yetiştirme sürecine farklı yaklaşımlar getirmiştir. Okulu değişim için bir merkez olarak görmüştür.¹³ Bu bağlamda bilgi, Dewey için bir araçtır. Dewey'e göre faydalı olan bilgi, sonuçları tecrübe edilebilen bilgidir. Eğitimin (toplumsal) fayda yaratan tecrübe edilebilir bilgiüzerine inşa edilebilmesi, aynı zamanda, demokrasinin inşasının da bir yoludur.¹⁴ Okulun demokrasi eğitimi verebilecek bir kurum olduğunu söyler. Okulda, problem çözmeye, yaratıcı düşünme, eleştirel yaklaşım kazanmak gibi kavramların aşılması gerektiğini, uygulamalar ve deneyimler ile bu fikirlerin kalıcı olması sağlanabileceğini söyler.¹⁵

Dewey Türkiye'deyken başta Mustafa Kemal Atatürk, Fuat Köprülü ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu olmak üzere birçok yönetici ve aydınla görüşmeler yapar. Türkiye'nin birçok ilini gezer.¹⁶ Bu geziler, görüşmeler ve yaptığı çalışmalar sonucunda iki rapor

13 John Dewey, “My Pedagogic Creed”, *The School Journal*, Sayı 54, 1897, s. 77-80.

14 John Dewey, *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*, New York, Free Press, 1966.

15 Elshtain, Jean Bethke, “Time to Reform the Schools”, *American Education*, Cilt 19, Sayı, 5, 1983, s. 40-41.

16 Behnan Enver Şapolyo. 1960. “Atatürk ve Maarif Misakı” *Türk Kültürü* 40 (Şubat): 383 ve John P. Anton. 2003. “Dewey'nin 1924 Ziyareti ve Mevcut Arayışlar” içinde: *Cumhuriyet, Eğitim Reformu ve Dewey*. İstanbul: Forum İstanbul Enstitüsü Yayınları. Bu kaynaklarda, Dewey'nin aynı zamanda Rusya ve Çin'e de gittiğini, bu seyahatin Maarif Nazırı Safa Bey'e İstanbul Amerikan Kız Koleji müteveli heyeti başkanı Charles R. Crane tarafından önerildiği belirtiliyor. Bu konuda bkz.: Hikmet Kırık ve Oya Morva. 2016. *Cumhuriyet ve Pragmatizm: Yazılmamış Kuram*. İstanbul: Doruk Yayınları: 79-80.

hazırlar ve bunları 1924 tarihinde Maarif Vekilliği'ne sunar.¹⁷ Bugün için dahi ilerici denilebilecek özellikler barındıran bu makale ve raporlarda Dewey Türk eğitim sistemi için birçok öneri yapar. Öğretmenlerin eğitilmesi ve içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik vaziyetin iyileştirilmesi gerektiğini vurgular. Dewey'nin önerisi üzerine, öğretmen yetiştirmek amacını taşıyan ilk köy enstitüsü 1940'ta açılır ve 1954 yılına kadar köy enstitülerinin sayısı tüm Türkiye'de 20'yi geçer. Köy enstitüleri 20,000'den fazla öğrenciyi mezun eder. Dewey'nin raporları sonucunda Talim ve Terbiye Dairesi 1926 yılında kurulur. Okul müfredatlarında sayısız iyileştirme ve yenilik yine cumhuriyet döneminde Dewey'nin önerileri doğrultusunda yapılır. Dewey raporlarında sekülerizm, karma eğitim ve zorunlu ilköğretim gibi konulara sıkça yer verir.

Fakat maalesef, Dewey'nin etkisi uzun soluklu olmaz ve çeşitli raporlarında önerdiği iyileştirme ve yeniliklerin neredeyse hiçbiri tam anlamıyla uygulanmaz. Hatta birçok reform (Köy Enstitüleri, sekülerizm, evrim kuramına ve doğa bilimlerine ilgi gibi) zaman içinde karşı-reformlarla ortadan kaldırılır. Ancak, öyle görünüyor ki, Dewey'nin bu raporu ve ziyareti sırasında ülke aydınları üzerinde bıraktığı kalıcı etkiler belki eğitim alanında değil ama toplumsal felsefe alanında olmuştur. Bu nedenle Dewey sonrasında atılan adımların sonuçları kalıcı ve hatta bugünün toplumsal ve siyasal kültürünü belirleyici niteliktedir.

4

3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm yabancı okulların Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasına karar verilir. Bu karar yabancı okulların politikalarında büyük bir dönüşüm gerçekleştirmeyi zorunlu kılmıştır.

Yabancı okulların durumu Osmanlı döneminden beri tartışılmaktadır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonraki karar sürecinde ABD'den yeni eğitim sistemini değerlendirmesi ve düzenlemesi üzerine çağrılan eğitim bilimci Dewey'nin etkisi olmuştur. Dewey, milli ekonomi gayesi ile oluşturulmaya çalışılan milli beşeri sermaye açısından, halihazırda varlığını sürdüren *Board* yüksekokullarının, yeni kurulan Cumhuriyet'in bu gayesine hizmet edebileceğini söylemiş, okulları kapatmanın rasyonel olmadığını dile getirmiştir. Bunun yerine kanun çevresinde özel okul statüsüne alınıp, istenildiği amaçlarla dönüştürülüp kullanmasının daha yararlı olacağını yetkililerle paylaşmıştır. Okullar tüm bu kararların ardından, müfredat ve eğitim dillerini değiştirmiş ve kapılarını Türk ve Müslüman halka açmıştır. Cumhuriyet Devrimi'nin ilkelerinden

17 Cumhuriyetin ilk yıllarından 1960'a kadar 15'e yakın Amerikalı eğitim bilimci ve siyasetçi Türkiye ziyaretleri sonrasında rapor yazar. Yusuf Keskin'in 2014 yılında yayınlanan "Progressive Education in Turkey: Reports of John Dewey and his Successors" başlıklı ayrıntılı ve titiz çalışmasında bu ziyaretlerden raporlardan bazılarını listelemiş: J. Dewey (1924), "Türkiye Maarifi Hakkında Rapor"; B. Parker (1934), "Türkiye'de İlk Tahsil Hakkında Rapor"; E. Walter Kemmerer (1933–1934), "Amerikan Heyeti Raporundan: Maarif İşleri"; W. Dickerman (1951), "Türkiye'de Halk Eğitimi Hakkında Rapor"; J. Rufi (1951), "Türkiye'de Orta Öğretim Müşahedeler, Problemler ve Tavsiyeler"; R. J. Maaske (1953), "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor"; M. Costat (1955), "Türkiye'de Meslek Okulları Hakkında Rapor."

biri olan sekülerizm doğrultusunda, tüm Anadolu'da geleneksel tarzda eğitim veren dini okullar yerlerini çağdaş okullara bırakmıştır. İnanca dayalı eğitimin “üreten ve sorgulayan” insan yetiştirememesi üzerine okullarda büyük dönüşümler yapılmış ve okullar modern insan yaratmada bir atölye olarak kullanılmıştır. Bu dönüşüm Türkiye toplumunun düşünce yapısını değiştirmeye yönelik bir değişimdir. Bu noktada, yabancı okullarının eğitimlerine devam etmesi bir paradoks gibi görünse de müfredatlarının sekülerleştirilmesi istenmiş ve eğitimleri dinsellikten uzaklaştırılmıştır.

Board, hem gayrimüslim halkın ülkeden tasfiyesi ile öğrenci hedef kitlesini kaybetmiş, hem de ülkedeki okulların Milli Eğitim altında toplanmasından dolayı ders içerik ve tarzlarını değiştirmek zorunda kalmışlardır. Daha önceleri öğrenci portföyü Ermeni, Rum, Süryani ve Yahudiler ile sınırlı olan misyoner okulları bu tarihten sonra, kapılarını Türk ve Müslümanlara açmış, böylelikle hem misyoner okulları açısından hem Türk toplumu açısından yeni bir döneme girilmiştir. Birçok aydın yetiştiren bu okulların Cumhuriyet sonrası Türkiye toplumunun dönüşümündeki etkileri yadsınamaz.

Board okulları üzerine bilimsel anlamda en önemli çalışmaları yapan araştırmacıların başında Uygur Kocabaşoğlu gelir. Kocabaşoğlu *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları* (1989) adlı çalışmasında ABD ve Osmanlı arasındaki ticaret ilişkilerinin on sekizinci yüzyılda başladığını belirtiyor. İki toplumun bugünkü siyasal ve toplumsal durumunun ortak geçmişi ABD ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilk ticari ilişkilerin başladığı on sekizinci yüzyıla kadara dayansa da¹⁸, bu iki ülke arasındaki ilişkinin en önemli dönüm noktası, kanaatimize göre, 1810 yılında kurulan *Board*'un 1820 tarihinde Anadolu, Balkanlar ve Orta Doğu coğrafyalarında faaliyetlerine başlamasıdır. Öyle ki, on dokuzuncu yüzyıl boyunca ABD'nin Osmanlı coğrafyasındaki kalıcı etkisi *Board*'un faaliyetleri kapsamında açılan okullar, yetimhaneler, hastaneler ve matbaalar yoluyla ortaya çıkmıştır. Başlarda ABD ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticaret hacmi düşüktür. Ancak *Board* faaliyetleri neticesinde iki ülke arasındaki ilişkiler günlük alışverişin ötesine geçmiş, bu faaliyetlerin sonuçları bugüne kadar ulaşan uzun bir sürecin başlangıcı olmuştur.

Board'un öncelikli faaliyeti Protestan inancını Anadolu ve Balkanlar'dan oluşan Osmanlı coğrafyasında yaymaktır. Bu amacını çeşitli seviyelerde faaliyette bulunan okullar, yetimhaneler, hastaneler ve matbaalar kurma yoluna giderek pekiştirmiştir. Bu okullarda eğitim dili Türkçe ve İngilizcedir. ABD'nin hegemonik üstünlüğünün temelleri atılan o yıllarda, *Board* tarafından, çağa ayak uydurma ve küreselleşme fikri doğrultusunda, birçok Türk ve Müslüman insan, bu okullarda Protestan ahlâki ile tanışır. Ülkenin burjuva sınıfının oluşturulmaya çalışıldığı bu zamanda, yabancı okullar özellikle devletin üst kademesindekiler tarafından rağbet görmüştür. Sadece Robert Koleji,

18 Hasan Tahsin Fendoğlu, *Modernleşme Bağlamında Osmanlı Amerika İlişkileri, 1786-1929*. İstanbul, Beyan Yayınları, 2002; Çağrı Erhan, *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, Ankara, İmge Kitabevi, 2001 ve Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Türkiye Cumhuriyeti'ne dört başbakan yetiştirmiştir.¹⁹ Sayısız bilim insanı, yazar ve gazeteci yetiştiren bu okullar, zamanın oluşturulmak istenen milli burjuvazisini eğitir hale gelmiştir. Bu okullardan yetişen insanlar devletin ekonomik ve siyasi karar alıcıları haline gelmişlerdir. Protestan ahlâkı ve pragmatist ideoloji ile yetişen bu nesil, Protestan dinine geçiş yapmasalar dahi, Müslüman toplumun gelenekselliğinin içerisinde reformist yeni bir alan açmış ve burada kendilerine ve kendinden sonrakilere yaşam alanı sağlamışlardır. Birçoğu bugün de eğitim veren bu okullar, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri İslamiyet'in içerisinde protestan bir sınıf oluşturmuştur. Bu süreç bugün devam etmektedir.

Board Anadolu'daki faaliyetlerine 1820'li yıllarda İzmir ve İstanbul'da başlar. İzmir, İstanbul, Atina, Selanik, Adana ve Mersin gibi vilayetlerde kurulan okulların etkisi o kadar derin ve uzun erimli olur ki Osmanlı toplumlarının kurumlarına nüfuz eden Protestan ahlâk bu okullar sayesinde yerleşik hale gelir.

Board'un eğitim faaliyetleri ise Tanzimat Fermanı'na denk düşen bir zamanda başlar. Fermanla her dinden ve ırktan cemiyetin Anadolu'da okul açabilmesi maddesi, Frank Stone tarafından, eğitimde batılılaşma ve insan hakları açısından Osmanlı için bir dönüm noktası olarak bahsedilmektedir. Fermanla geçen eğitim ile ilgili satırlar, Osmanlı İmparatorluğu açısından büyük bir dönüşümün de adımını atmıştır. Bu maddeden sonra misyonerlik faaliyetleri ivme kazanmış, Anadolu'nun dört bir yanına okullar açılmaya başlanmıştır. *Board* ise, Osmanlı İmparatorluğu'na *modern* tarzda okullar açma fırsatını yakalamıştır. Osmanlı'daki geleneksel ve dini eğitimin yanında açılan misyoner okullarında, çok çeşitli dersler okutulmaya başlatılacak ve gayrimüslim halk bu okullara yönelmeye başlayacaktır.

1914 senesine kadar *Board* misyonerleri özellikle gayrimüslim halkı protestanlaştırma gayesiyle Anadolu topraklarında birçok faaliyet gerçekleştirmiştir. *Board*'un bütçesinden Anadolu topraklarına yüklü bir bütçe ayrılır. Uygur Kocabaşoğlu'nun arşivlerden derlediği tablosunda 1840 yılında 20.785 dolar olan Anadolu bütçesi 1870 yılında 139.287 dolara kadar çıkmıştır (Kocabaşoğlu 1989). 1870 yılından itibaren *Board* açıklar vermiş ve harcamaları azaltmaya gitmişlerdir. 1900'lü yıllara kadar 200.000 doların üzerine çıkmamıştır. Fakat bir yandan da Anadolu'daki eğitim açlığı kendini göstermekte, başlarda uzak durulan *Board* misyonerlerinden daha fazla okul açmaları istenmektedir. Bu geri dönüşler, *Board*'un Anadolu'da başarılı işler yaptığının kanıtı niteliğindedir. Uygur Kocabaşoğlu (1989) bu geri dönüşleri şöyle açıklamaktadır.

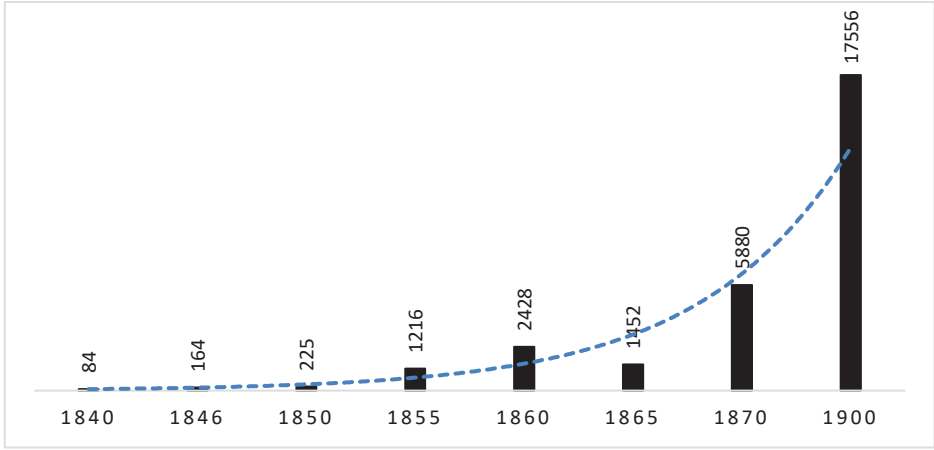
Eğitime karşı bu istek ve talebi yaratan, temelde İmparatorluğun geçirdiği değişim, yani ülkenin Avrupa ve bir ölçüde de Amerikan kapitalizmine açılmasıyla buna paralel olarak iç bünyesinde meydana gelen değişimlerdir.

Tüm bu gelişmelerin ardından *Board* okulları enteresan bir yeniliğe gitmiştir. Okullar iki kademeye ayrılmış, bu kademelerden ilki dini eğitim verilen, ikincisi ise seküler eğitim verilen yüksekokullar olmuştur. Bu yüksekokullarda dinsel öğretilerin

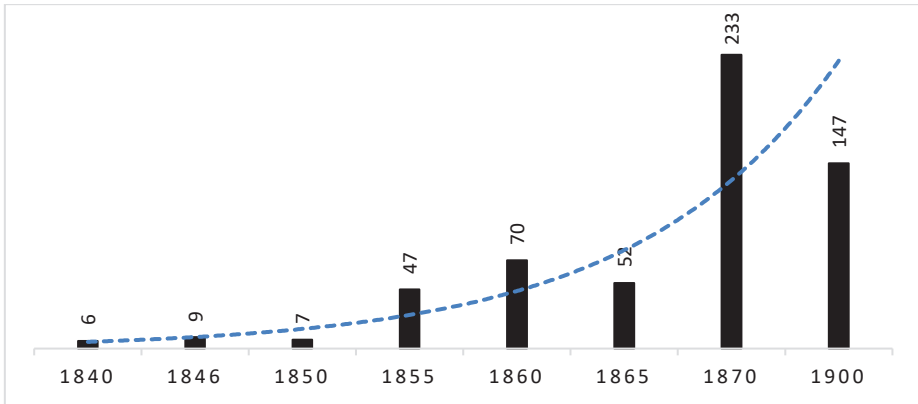
19 Bu konuda bkz. Kardelen Kaya ve Altuğ Yalçıntaş, "Cyrus Hamlin ve Robert Kolej'in Türkiye Modernleşmesindeki Rolü", *Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, 2020, s. 30-45.

yanında modern tarzda eğitimlere başlanmıştır. Yüksekokullar Kocabaşoğlu için *Board*'un vitrinini oluşturmaktadır. Yüksekokullar yine Kocabaşoğlu'nun deyimiyse *Board*'un bel kemiğini oluşturmaktadır. 1914 yılına kadar Anadolu'ya tam dokuz adet yüksek okul yapılmıştır.²⁰ Bu okullarda dinsel eğitim son derece az olsa bile, yetişen gençlere protestan ahlaki aşılansmaktadır. Stone, kitabında protestan hayat tarzını modern yaşam ile ilişkilendirmiş ve bu doğrultuda Osmanlı topraklarındaki misyoner okullarında gayrimüslim halkı *medeni hayat* ile tanıştırlıp, kalkındırdıklarını kaleme almıştır (Stone 2011). Cumhuriyet öncesi Osmanlı İmparatorluğu eğitim durumu incelendiğinde, modern tarzda eğitim veren okullar yerine, ilk ve orta öğretime tekabül eden kısımda geleneksel tarzda küçük okullar, yükseköğretim alanında ise medreseler ile eğitim sağlandığı görülmektedir. Stone'nun söylediği gibi Anadolu topraklarında ilk *modern* eğitim, misyoner okulları tarafından sunulmuştur. Stone, oluşturulan yeni protestan Ermeni ve protestan Rum kesiminin misyonerler tarafından övgüyle anlatıldığını da eklemiştir. Cumhuriyet devrimine kadar misyonerler, Ermeni ve Rum halk başta olmak üzere protestan ahlakını Anadolu'ya taşımıştır. Cumhuriyet Devrimi her kesim için beklenmedik olmuştur. Devrim'den sonra ülke tamamen ekonomisini dışa kapatmış, milli ekonomi benimsenmiş ve çoğu kentte gayrimüslimler ülkeyi terk etmeye zorlanmıştır. Milli ekonomi anlayışı doğrultusunda, fiziki ve beşerî sermaye millileştirilmiştir. Tam bu noktada, misyoner okulları için de köklü bir dönüşümün yolu görünmüştür. Şüphesiz, gayrimüslim halka yönelik çalışan bir örgüt için millileşme fikri tüm dengeleri bozmuştur. *Board* misyoner okulları Cumhuriyet'ten sonra yönetim ilkelerini ve politikalarını değiştirmiş, pragmatist bir anlayışla yeni durumda adapte olabilmışlerdir.

Dewey'nin ziyaretinden sonra ise, okullar, "eğitimin bir araç olduğu" pragmatist bilinçle yeniden yapılandırılmış ve Dewey'nin de dediği gibi, *bir atölye*'ye dönüştürülmüştür (Dewey 1986). Anadolu'da eğitimin sekülerleştirilmesi çabasına, mesleki eğitim anlayışıyla katkıda bulunan *Board* okulları çoğu kişi tarafından paradoksal görünse de İslamiyet'in protestanlaştırılması açısından bakıldığında ortada bir paradoksal durum bulunmamaktadır. Müslümanlık gibi katı ve geleneksel bir din içinde, Protestan ahlakına dayalı yeni bir mezhep açmak zaten seküler bir tutumla gerçekleştirilebilirdi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslümanlar yüzyıllarca misyonerlere uzak durmuş, onlardan çekinmiştir. Eğer 1923 sonrasında İslamiyet'i protestanlaştırmak amaçlanmışsa, dinsel yayılmacı kimliklerini bir kenara bırakıp Türk devletinin koyduğu kurallar ile yeni bir politika izlemeleri misyonerler için elzem duruma gelmiştir. Artık yeni koşullarda eğitimlerini "bir dünya vatandaşı" olmak üzerinden, küreselleşme fikri ile eşgüdömlü yürüteceklerdir. Stone için bu dönüşüm "Türkiye Cumhuriyeti için liderler yetiştirilmesi ile devam edecektir" (Stone, 2011). 1930'lara gelindiğinde her şey, *Board* misyonerlerinin istediği şekilde gelişmiştir. Üst kademe denilebilecek tabaka, ülkedeki en seküler ve modern eğitimi vaat eden *Board* okullarına akın etmektedir.

Tablo 1. Anadolu'daki *Board* Okullarında Öğrenim Gören Öğrenci Sayısı, 1840-1900

Kocabaşoğlu (1989: Tablo 5 ve Tablo 15) *Board*'un arşivlerindeki belgeleri kullanarak yaptığı çalışmada sadece Anadolu'daki Amerikan okullarının sayısının 1840'ta 6'dan 1900'de 147'ye çıktığını belirtiyor. Aynı dönemde öğrenci sayısı ise 84'ten 17756'ya ulaşmış. *Board* dışındaki misyonların idaresindeki okulları da hesaba kattığımızda okul sayısı 1900'lerin başında 450'lere öğrenci sayısı ise 25,000'lere yaklaşıyor.²¹

Tablo 2. Anadolu'daki *Board* Okullarının Sayısı, 1840-1900

21 İlknur Polat Haydaroğlu. 1990. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları (s. 93)'e göre Amerikan okullarının sayısı 1904 yılında 465'tir.

Birinci Dünya Savaşı süreciyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yabancı okulların sayısında büyük düşüşler gerçekleşir. En çok kapanan yabancı okullar *Board'a* ait okullardır. Mustafa Serhan Yücel *Türkiye'de Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları (1925-1926)* adlı doktora çalışmasında (1990, 33) “19. yüzyılın ikinci yarısında 72 Fransız Okulu, 83 İngiliz Okulu, 465 Amerikan Okulu, 7 Avusturya Okulu, 7 Alman Okulu, 24 İtalyan Okulu, 44 Rus Okulu (Beyrut'ta), 2 İran Okulu, 3 Yunan Okulu (İzmir'de)” bulunduğunu belirtiyor. 1926 yılına gelindiğindeyse Türkiye Cumhuriyeti'ndeki okul sayılarının aşağıdaki belirtildiği şekilde düştüğünü rapor ediyor.

Cumhuriyetin ilanından hemen sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün John Dewey'i Türkiye'ye çağırmasının bir sebebi 1914'te sayısı 426 olan Amerikan okulunun neredeyse tamamının kapanarak 1926'te 10'a düşmesi olabilir.

Mehmet Ali Doğan *American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABC FM) and “Nominal Christians”: Elias Riggs (1810-1901) and American Missionary Activities in the Ottoman Empire* başlığını taşıyan çalışmasında *Board'*un ABD'de kurulan ilk uluslararası ve on dokuzuncu yüzyılda kurulan en büyük misyon olduğunu belirtiyor. Gerçekten de yukarıda verilen sayılara bakıldığında on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en kalabalık ve en yaygın yabancı okulların ABD'ye ait olduğu net bir şekilde görülüyor. Mustafa Kemal Atatürk'ün bu durumu tespiti üzerine Dewey yönünde kullandığı bu tercihinin sonuçları bugüne kadar gelen bir toplumsal ve politik evrim sürecinin kaderini de belirlemiş olduğu açıktır.

Kaynakça

- Alan, Gülbadi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan Okulları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2015.
- Anton, John P., “Dewey'nin 1924 Ziyareti ve Mevcut Arayışlar”, *Cumhuriyet, Eğitim Reformu ve Dewey*. İstanbul, Forum İstanbul Enstitüsü Yayınları, 2003.
- Armaoğlu, Fahir, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Brickman, William (Der.) *John Dewey's Impressions of Soviet Russia and the Revolutionary World – Mexico – China – Turkey 1919*. New York, Teachers College, Columbia University Comparative Education Series.
- Burton, Jonathan, *Traffic and Turning: Islam and English Drama, 1579-1624*, Newark, University of Delaware Press, 2005.
- Dewey, John, “My Pedagogic Creed”, *The School Journal*, Sayı 54, 1897, s. 77-80.
- Dewey, John, *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*, New York, Free Press, 1966.
- Dewey, John, “Experience and Education”, *The Educational Forum*, Cilt 50, Sayı 3, 1986, s. 241-252.
- Dewey, John, “Türkiye Maarifi Hakkında Rapor”, 1924.

- Doğan, Mehmet Ali (2013), *American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) and “Nominal Christians”*: Elias Riggs (1810-1901) and American Missionary Activities in the Ottoman Empire. Utah Üniversitesi. Yayınlanmamış doktora tezi. Danışman: Peter Sluglett.
- Elshtain, Jean Bethke, “Time to Reform the Schools”, *American Education*, Cilt 19, Sayı, 5, 1983, s. 40-41.
- Erhan, Çağrı, *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, Ankara, İmge Kitabevi, 2001.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Modernleşme Bağlamında Osmanlı Amerika İlişkileri, 1786-1929*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2002.
- Geridönmez, Olcay, *Bilim ve Düşünce: Amerikan “Felsefesi”*: Gericiliğin ve Saldırganlığın Teorisi, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2005.
- Haydaroğlu, İlnur Polat, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Kaya, Kardelen ve Altuğ Yalçıntaş, “Cyrus Hamlin ve Robert Kolej’in Türkiye Modernleşmesindeki Rolü”, *Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, 2020, s. 30-45.
- Kırık, Hikmet ve Oya Morva, *Cumhuriyet ve Pragmatizm: Yazılmamış Kuram*, İstanbul, Doruk Yayınları, 2016.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İstanbul, Arba Yayınları, 1989.
- Ortaylı, İlber, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler”, *Amme İdaresi Dergisi* Cilt 14, Sayı 3, 1981, s. 87-96.
- Örnek, Cangül, *Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*, İstanbul, Can Yayınları, 2015.
- Reports of ABCFM, 1914.
- Stone, Frank A., *Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi: Anadolu’da Amerikan Misyoner Okulları*, Çev.: A. Aksu, İstanbul, Dergah Yayınları, 2011.
- Şapolyo, Behnan Enver, “Atatürk ve Maarif Misakı”, *Türk Kültürü*, Sayı 40 Şubat, 1960.
- Tozlu, Necmettin, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, İstanbul, Akçağ Yayınları, 1991.
- Ülgener, F. Sabri, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul, Derin Yayınları, 1951.
- Vahapoğlu, Hidayet, *Osmanlı’dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları (Yönetimleri Açısından)*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları No: 109, 1990.
- Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, 3. Baskı, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993.
- Yücel, Mustafa Serhan, *Türkiye’de Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları (1925-1926)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Azmi Özcan, 1990.

ÖĞRETMENLİĞİN RUHUNU ÖĞRETEN BİR MÜLKİYELİ VASFI MAHİR KOCATÜRK

Namık ÇENCEN*

II. Osman'ın 1622'de planlayıp şehit edilmesi ile uygulanamayan ancak III. Selim dönemiyle başlayan batılılaşma hareketi, II. Mahmut döneminde içte ve dışta bütün sıkıntılara rağmen devam ettirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çöküntünün sebebi devlet idaresinde tutulan yolun bozukluğu idi. Bu mantıklı hareket noktasından ilerleyip olayların derinliklerine gidildikçe, devletin kurtuluş çaresinin esaslarını sistem ve adam sorununun çözülmesinde aramak gerekiyordu. Duraklama devri sona erip, çökme devri başlayınca bu iki esas gerçekleştirilecek ıslahat ve yenileştirme çabalarına girişilmiştir. Bu girişimler sonucu sistemsizlik ortadan kalkacak, yerine uygulanacak olan yeni sistemin uygulanması da buna uygun şekilde yetiştirilecek kişiler ile gerçekleşecektir. Büyük bir zorunluluk ve ihtiyacın doğurduğu Mülkiye Mektebi de bu düşünce ile kurulmuştur.¹

Mülkiye Mektebi Türkiye'nin modernleşme sürecinde de mihenk taşlarından birisidir. II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinde pek çok mülkiye mezununun; kaymakam, vali ve hariciyeciler olmak yerine, öğretmenliği daha cazip buldukları görülmektedir. Emrullah Efendi, Sâti Bey, İhsan Sungu, Fuat Şemsi İnan, Mustafa Şekip Tunç bunlardan bazılarıdır. Yahya Akyüz, Mülkiye Mektebi mezunlarının eğitime ilgilenmelerini ve bu alanda görev almalarını üç temel nedenle açıklamaktadır. Birincisi, mahallin en yüksek mülkî amiri olarak eğitim işlerinin onların görevleri ve denetimi altında olmasıdır. İkincisi, Abdülhamit döneminde mezunlara maarif müdürlüğü, okul müdürlüğü verilmesi ve mezunların doğrudan buraya atanmasıdır. Üçüncüsü, Mülkiye Mektebi'nin yarım yüzyıl ülkenin en önemli yüksek öğretim kurumu özelliği ile bir sosyal sorun olarak eğitim sorunlarında da söz sahibi olmasıdır.²

Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında önemli rol oynadığı gibi, Cumhuriyet tarihinde devlete bürokrat yetiştirmekle ön plana çıkan Mülkiye Mektebi aynı zamanda sosyal ve beşerî bilimlere başta olmak üzere birçok disiplinde de önemli şahsiyetlerin yetişmesine öncülük etmiştir. Bu önemli şahsiyetlerden birisi de edebiyat tarihçiliği ve edebiyat araştırmacılığı ile ön plana çıkan 1930'da mezun olan Vasfi Mahir Kocatürk'tür.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, ncencen23@gmail.com.

1 Ali Çankaya, *Mülkiye Tarih ve Mülkiyeliler*, Cilt 2, Ankara, 1955.

2 Bahri Ata, "Mülkiyeliler Bir Eğitim Bilimci: İhsan Sungu", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2003.

Vasfi Mahir Kocatürk, 1907 yılında Gümüşhane'nin Bağlarbaşı Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Çocukluk döneminin bir kısmını Gümüşhane'nin o zamanlar en büyük mahallesi olan Bağlarbaşı Mahallesi ile Tokat'ın Zile ilçesinde geçirmiştir. Vasfi Mahir Kocatürk ve ailesi bir dönem Zile'de kaldıktan sonra İstanbul'un Koca Mustafa Paşa semtine göç etmiş ve ilk tahsilini Koca Mustafa Paşa Numune Mektebi'nde bitirmiştir. 1921 yılında imtihanla Dârüşşafaka'ya girmiştir. Orta okulu ve liseyi burada okuyan Vasfi Mahir 1927 yılında Dârüşşafaka'dan mezun olmuştur. Mülkiye Mektebi'nde 176 öğrenci numarasına sahip Vasfi Mahir, yüksek öğrenimini burada yapmış ve 1930 yılında birincilikle bitirmiştir. Vasfi Mahir'in Mülkiye Mektebi'ne devam ettiği yıllarda hem edebiyat bilgisini genişletmiş hem de yabancı dillere önem verip öğrenerek böylelikle dünya edebiyatına ait eserler okumaya başlamıştır.³

1930-1940 yılları arasında Ankara, Edirne, Kastamonu, Malatya ve İstanbul'daki (Haydarpaşa ve Darüşşafaka) liselerde edebiyat öğretmenliği ve müdürlük yapmıştır. 1948 ile 1950 yılları arasında maarif müfettişliğiyle görevlendirilmiştir. 1950'de Demokrat Partiden Gümüşhane milletvekili seçilmiştir.⁴ Vasfi Mahir Kocatürk milletvekilliği süresince; birinci yasama yılında dilekçe komisyonu üyeliği⁵, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci yasama yıllarında ise milli eğitim komisyonu üyeliği⁶ görevlerini yürütmüştür. Vasfi Mahir Kocatürk şairliğinden çok edebiyat tarihi alanındaki çalışmalarıyla ün kazanmıştır. 1954'te Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde edebiyat öğretmenliğine dönmüştür. Bu görevdeyken 1961'de vefat etmiştir.

Bu çalışmanın amacı Mülkiye Mektebi geleneğinde yetişmiş Vasfi Mahir Kocatürk'ün "*Öğretmenliğin Ruhu*" adlı eserinin analizi yapılarak, eğitim ve öğretmenliğe bakışı açısını ortaya koymaktır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. "*Öğretmenliğin Ruhu*" adlı eser kaç bölümden oluşmakta ve bölüm başlıkları nelerdir?
2. Öğretmenlikle ilgili neler ve nasıl işlenmiştir?

1. Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma deseninde tasarlanmış olup, betimsel içerik analizi ve doküman incelemesi kullanılmıştır. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenen bir yöntem olarak tanımlanır. İçerik analizi metin veya metinlerden oluşan

3 Diñçer Atay, *Vasfi Mahir Kocatürk Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2012, s.19-23.

4 H. Nazım Polat, *İslam Ansiklopedisi Vasfi Mahir Kocatürk maddesi*, Cilt 26, 2002, s. 142.

5 T.B.M.M Tutanak Dergisi, 1950, 1951, 1952, 1953 ve 1954 yılları, Cilt 1, s. 28, 31, 33, 36, 39.

6 Mecliste Maarif Teşkilâtına dair olan 789 sayılı Kanununun 22'inci maddesinin yürürlükten kaldırılması hakkında kanun teklifine ilişkin hükümette Milli Eğitim komisyonu üyesi olan Vasfi Mahir Kocatürk'ün mecliste kanun teklifine karşı yapmış konuşması için bakınız Ek 1.

bir kümenin içindeki belli kelimelerin veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik yapılır.⁷ Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Anılar, günlükler, özel mektuplar, itiraflar gibi kişisel belge ve dokümanların yanı sıra basın, periyodik yazılı kaynaklar, magazin, dergi ve kitaplar da doküman analizine konu olabilirler.⁸ Bu çalışmada da doküman incelemesinde öncelikle Vasfi Mahir Kocatürk'ün "*Öğretmenliğin Ruhunu*" adlı eseri temin edilmiştir. Çalışmanın alt problemleri doğrultusunda eser betimsel olarak analiz edilmiştir.

2. Bulgular

2.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın birinci alt probleminin analizinde Vasfi Mahir Kocatürk'ün "*Öğretmenliğin Ruhunu*" adlı eserinin kaç bölümden oluştuğu ve bölüm başlıkları incelenmiştir. Adı geçen eser; önsöz dışında on altı bölümden oluşmakta, atmış dokuz sayfa, 1934 yılında yazılmış fakat 1965 yılında Edebiyat yayınevi tarafından Ankara'da yayınlamıştır. Vasfi Mahir Kocatürk'ün öğretmenlik mesleği ile ilgili öğütler niteliğindeki konuşmalarından oluşan eseri; "*Önsöz*", "*Öğretmen Dersi İyi Bilmeli*", "*Öğretmen Dersi İyi Anlatmalı*", "*Öğretmen Doğru ve Güzel Bir Dille Anlatmalı*", "*Öğretmen Disiplinci Olmalı*", "*Öğretmen Sert mi Olmalı?*", "*Öğretmen Açık göz Olmalı*", "*Öğretmenin Hususi Hayatı*", "*Öğretmen Nasıl Giyinmeli?*", "*Öğretmen ve Öğrenci*", "*Öğretmen, Öğrenci ile Münakaşa Etmeli mi?*", "*Öğretmen Derste*", "*Bir Dersten Neler Beklenir*", "*Öğretmen ve Diğer Dersler*", "*Öğretmen ve Siyaset*", "*Öğretmenlerin Tabii Hastalıkları*", "*Bizim Öğrencimizin Bazı Vasıfları*" başlıklarından oluşmaktadır.⁹

2.2. İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın ikinci alt probleminin analizinde Vasfi Mahir Kocatürk'ün "*Öğretmenliğin Ruhunu*" adlı eserinde öğretmenlik ile ilgili nelerin ve nasıl işlendiği incelenmiştir.

"*Öğretmen Dersi İyi Bilmeli*" başlığı altında her şeyden önce öğretmenin mesleği bilgi becerisi, yeterliliği ve yetkinliğine vurgu yapılmaktadır. Şayet öğretmen bu yeterlilik ve yetkinliğe sahip değilse öğrenciler karşısında zor duruma düşmesi, derste öğrenci karşısına otoritesini kaybetmesi ile karşılaşabileceği durumlar örnekler ile açıklanmaktadır. Öğrencinin samimi olarak hocasına hürmetinde hocasının bilgisini görmesinin önemli olduğuna işaret edilmektedir. Yeterli mesleki bilgi ve görgüye sahip

7 Şener Büyüköztürk ve diğerleri, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 21. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2016, s.250.

8 Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Genişletilmiş 10. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2000, s. 189-190.

9 Vasfi Mahir Kocatürk, *Öğretmenliğin Ruhunu*, Ankara, Edebiyat Yayınevi, 1965, s. 1-69.

olmayan öğretmenin öğrenciye zararlı ve fena telkinler, yaşı ve bilgisiyyle uygun olmayan fikirlerin de aşılmasına yol açabileceğine ve öğrencinin akademik başarısında olumsuz roller oynaya bileceği şeklinde değerlendirilmektedir. Öğretmen görevini tam yapmak ve her türlü muhtemel fenalıkların önünü alabilmek için okuttuğu dersi bilmeli, hem de tereddütsüz geniş ve pürüzsüz bir şekilde sunması ön plana çıkmaktadır.

“*Öğretmen Dersi İyi Anlatmalı*” başlıklı bölümde bir öğretmenin mesleği bilgi, becerisi ve yeterliliğinden sonra gelecek ilk vasfın öğretebilmek olduğuna vurgu yapılmaktadır. Öğretme şartların da ön plana çıkarılması dersi güzel anlatmaktır. Bu bölümde farklı branşlardan öğretmenlerin ders anlatış biçimlerine yer verilmiştir. Dersi iyi anlatan öğretmeni; anlatılan konudan uzaklaşmadan, öğrenciyi yormadan, sıkmadan, seve seve dinletebilen, bu suretle öğrencinin zihnindeki birçok soruyu halleden, öğrencileri yeni fikir ufuklarına doğru sürükleyen, zihinlerinde bıraktığı izlerle tetkik ve araştırma ihtiyacını duyuran öğretmen olarak tanımlanmaktadır. Dersin önemine öğrenciyi inandırmak için öncelikle öğretmenin ona inanmış olması, onu sevmesi ve anlatırken bir zevk, bir heyecan duyduğunun görünmesi, sonra da ders ile hayat arasındaki ilişkiyi sanatkarane bir şekilde gösterilmesidir.

“*Öğretmen Doğru ve Güzel Bir Dille Anlatmalı*” başlığı altında ise dersi mükemmel bilmek, güzelce hazırlanmak ve anlatmada iyi bir yöntem takip etmenin yeterli olmadığı iyi bir üslup ile gereksiz sözcüklerden arınmış kendilerini en fazla kuvvetle ifade eden kelimeler ve kendilerine en fazla yakışan cümleler içinde sunulan fikirlerin hem zihnine girmesi hem de öğrencinin hoşuna gittiği belirtilmektedir.

“*Öğretmen Disiplinci Olmalı*” bu bölümde ise bir öğretmenin öğrenciye dersini seve seve dinletebilmesinin esas amacı olduğunu bunu yaparken disiplini elden bırakmamasına işaret edilmektedir. Bu bağlamda öğrencinin derse ilgi duyarak ve seyerek dinlemesi ve bundan dolayı da öğretmene hürmet etmeli, fakat bu hürmeti bozmaya kalktığı anda öğretmeni tarafından öğretmeni tarafından karşılığı olacağına bilmeli bundan çekinmesi ve korkmasına da değinilmektedir. Dersini iyi bilen, iyi anlatan öğretmen, derste yerinde göstereceği ciddiyet kendisine verilen yetkiyi kullanmakla ihtiyaç olan disiplini de sağlamış olabilir.

“*Öğretmen Sert mi Olmalı?*” başlıklı bölümde ise öğretmenin dersi dinletmek veya sınıfın disiplinini temin için sert olmasına ve sert muameleler yapmasına lüzum olmadığına, öğretmenin derste göstereceği kudret, ciddiyet ve karakterindeki sağlamlıkla öğrenci üzerindeki en mükemmel nüfuz ve hakimiyeti tesis ve en sonsuz hürmeti elde edebileceğine vurgu yapılmaktadır.¹⁰

“*Öğretmen Açık göz Olmalı*” bölümünde ise yaşanmış gerçek olaylar üzerinde öğretmenin öğrenciler karşısında dikkatli olması gerek ders işlerken gerekse giyim kuşamına, sınıfta oturup kalkmasına, sınıfta dolaşarak ders anlatırken yanlış ve tuhaf hareket yapmaması hususlarına dikkat çekilmektedir.¹¹

10 Kocatürk, *Öğretmenliğin Ruhu*, s. 27-28.

11 Kocatürk, *Öğretmenliğin Ruhu*, s. 29-33.

“*Öğretmenin Hususi Hayatı*” başlığı altında öğretmenin öğrencisini tamamıyla inandırıp çalıştırabilmek için özel hayatında, derste görüldüğünün aynısı olmasına değinilmektedir. Yani öğrenci öğretmenin muntazam çalıştığı, okuduğu, derslere muhabbet ve ehemmiyet verdiğini bilmelidir. Öğrenci öğretmenin okul haricinde her yerde hürmet gören bir şahıs olduğunu görmelidir. Mesleki hayatı çok mükemmel olduğu halde özel hayatında bazı lekeler bulunan bir öğretmen öğrenci üzerinde çok fena bir tesir ve acı bir karamsarlık bırakır ve hiçbir zaman tam, iyi bir öğretmen olarak görülmez.¹²

“*Öğretmen Nasıl Giyinmeli?*”, bölümünde öğrencinin dersi ilgi ve alaka ile dinleyebilmek için öğretmenin üstüne başına gözünün kaymaması, dikkatin saplanmaması gerektiğine işaret edilmektedir. Bu bölümde ayrıca öğretmenlerin kılık, kıyafet ve aksesuarlarını seçerken dikkatli davranmalarının önemine vurgu yapılmaktadır.¹³

“*Öğretmen ve Öğrenci*” başlıklı bölümde ise öğretmen ve öğrenci ilişkileri, öğretmen ve öğrencinin karakterine, çevreye göre değişmekle beraber bu ilişkide fazla ileri gitmemek resmîyet ve ciddiyetten ayrılmamanın daima daha iyi görüldüğünü belirtilmektedir. Öğretmenin öğrenci ile olan ilişkisinde dengenin iyi ayarlanması, öğretmenin öğretmenlik vasfını unutmadan bu ilişkiyi sağlıklı yürütmesi gerekmektedir.¹⁴

“*Öğretmen, Öğrenci ile Münakaşa Etmeli mi?*” bölümünde ise öğretmenin öğrenciye söz vermesi ve soru sormasına izin vermesi, öğrenci ile tartışılabilir üzere ortaya koyduğu fikre ait itirazlar veya müdafaalar yapmaya davet etmeli, bu fikirden bir parçacık uzaklaşan itirazlarını ve müdafaalarını kabul etmemeli, fikirler üzerinden adım ilerlemeyi öğretmesine dikkat çekilmektedir.¹⁵

“*Öğretmen Derste*” başlıklı bölümde öğretmenin sınıfa girerken o saat için hazırlanmış olduğu dersi vermeğe gittiğini bilmeli ve hiçbir şey kendisini bu kararından döndürmemesine değinilmektedir. Ayrıca bölümde yaşanmış gerçek olaylar üzerinde örnekler verilerek öğretmenin derste olduğunu unutmamasını dersi merkeze alarak özel hayatı veya ders dışı konulara değinilmemesi ön plana çıkmaktadır.¹⁶

“*Bir Dersten Neler Beklenir*” bölümünde ise derslerin amacı ve kazanımlarına derste yapılması gerekenlere işaret edilmektedir; dersler öğrencinin sınıfının seviyesine ve yaşına hatta dersin türüne göre çeşitli şekillerde yapılabilir. Dersin sonucunda bir fayda çıkarabilmek ve öğrencinin ilgisini ve alakasını daimî surette derse bağlayabilmek için öğrencinin derse iştirak etmesi gerekmektedir. Fizik, kimya, biyoloji, jeoloji gibi konusu madde ve tabiat olan derslerde deneyleri öğrencilere yaptırmak ve sonuçlarını onlara buldurmak suretiyle öğrenci derse iştirak ettirebilir. Tarih, felsefe, sosyoloji gibi

12 Kocatürk, *Öğretmenliğin Ruhu*, s. 35.

13 Kocatürk, *Öğretmenliğin Ruhu*, s. 39.

14 Kocatürk, *Öğretmenliğin Ruhu*, s. 45.

15 Kocatürk, *Öğretmenliğin Ruhu*, s. 46-49.

16 Kocatürk, *Öğretmenliğin Ruhu*, s. 51-52.

fikir ve kültür derslerinde fikir meseleleri üzerinde öğrencilerin konuşturulması ve düşündürülmesi gerekir. Öğretmen bilgisini öğrenciye göstermek amacı olmamalı, öğrenciyi bilgiye ulaşmasında uğraştırmak ve zihnine işlemeyi esas almalıdır. Öğretmen öğrenciye iyi bir tahlil, tetkik ve tasnif örneği göstermeli, öğrenciye görüş ve ufuklarında açmalıdır. Öğretmenin görevi, dersi, dersin içinde öğretip bitirmek değil, derste ipin ucunu vererek öğrenciye ders dışında kendi kendini çalışmaya sevk etmektir.¹⁷

“*Öğretmen ve Diğer Dersler*” başlıklı bölümde Edebiyat öğretmeni olarak görev yaptığı bir okulda başından geçen bir anısını paylaşmaktadır. Ayrıca okulda hangi bir dersi okutan hocanın diğer dersler hakkında da daha az bilgili olması ve onlardan hürmetle bahsetmesine vurgu yapmaktadır. Öğretmenlerin derslerinden iyi bir netice alabilmek için diğer derslerinde kıymetini bilmeli ve onlarla beraber aynı işi yapmak üzere yola çıktığını düşünmelidir.¹⁸

“*Öğretmen ve Siyaset*” bölümünde ise bir öğretmenin siyasetle uğraşması hem imkânsız hem de birçok ülkenin kanunlarınca yasak olduğunu belirterek; memlekette günün siyaseti ve memleketin genel siyaseti olmak üzere iki türlü siyaset olduğuna işaret etmektedir. Günün siyaseti ile politikacıların uğraştığı, memleketin genel siyasetinin her vatandaşın uğraşması gerektiğine işaret etmektedir. Memleketin genel siyasetini, o milletin tarihinden doğan ve asırları kucaklayan bir kültür meselesi olarak tanımlamaktadır.¹⁹

“*Öğretmenlerin Tabii Hastalıkları*” başlığı altında branş öğretmenlerinin kendi has özellikleri ve hastalıklarını betimlemektedir. Tarih öğretmenlerinin siyaset dersi vermek ve akıl öğretmek iddiasında olduklarını, matematik öğretmenlerinin hayatın bütün meselelerini kısa kesme ve kuşkuya yer bırakmayacak denli açık oldukları, fizik, kimya ve biyoloji öğretmenlerinin çok fazla madde sevgisine sahip, felsefe ve psikoloji öğretmenlerinin geniş düşünüşlü, yabancı dil öğretmenlerinin dilini bildikleri millete hayran olmaları ve edebiyat öğretmenlerinin de her türlü fikre eleştiriye açık geniş oldukları şeklinde ifade etmektedir.²⁰

“*Bizim Öğrencimizin Bazı Vasıfları*” başlıklı son bölümde ise öğretmenin eğitim-öğretim sürecinden istediği sonucu alabilmesi için öğrencisinin bütün özelliklerini bilmesinin büyük önem arz ettiğine vurgu yapmaktadır. Türk öğrencilerini; zeki, kolay ve çabuk öğrendiği, ezberciliğe eğilimli, çalışkan, yükseğe gönül vermiş, ruh itibarı ile biraz romantik, neşe ve heyecan isteyen ve her şeye kabiliyeti olduğu şekilde vasıflara sahip olarak tanımlamaktadır.²¹

17 Kocatürk, *Öğretmenliğin Ruhu*, s. 53-57.

18 Kocatürk, *Öğretmenliğin Ruhu*, s. 58-60.

19 Kocatürk, *Öğretmenliğin Ruhu*, s. 60-63.

20 Kocatürk, *Öğretmenliğin Ruhu*, s. 63-65.

21 Kocatürk, *Öğretmenliğin Ruhu*, s. 66-68.

Sonuç

Mülkiye Mektebi geleneğinde yetişmiş Vasfi Mahir Kocatürk'ün “*Öğretmenliğin Ruhunu*” adlı eserinde öğretmeni toplum binasının en büyük işçisi ve en büyük kurucusu olarak tanımlamaktadır. Bu binaya konulan bütün taşların, ilk önce onun elinden geçtiği ve duvara girmeden evvel son şeklini onun elinde aldığını belirtmektedir. Bir ülkede iyi bir nesil elde edilmek isteniyorsa iyi öğretmen yetiştirmenin büyük ehemmiyet arz ettiğine vurgu yapmaktadır. Öğretmenlik mesleğinin her şey den önce bir ruh ve sevgi olduğu, iyi bir öğretmen olmak için de mesleğin bütün inceliklerini bu sevgi ve ruh içinde eritmek gerektiğini ifade etmektedir.

Kaynakça

- Ata, Bahri, “Mülkiyeli Bir Eğitim Bilimci: İhsan Sungu”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2003.
- Atay, Dinçer, *Vasfi Mahir Kocatürk Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Büyüköztürk, Şener, Çakmak, Kılıç. Ebru., Akgün, Özcan Erkan, Karadeniz, Şirin ve Demirel Funda, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 21. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2016.
- Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarih ve Mülkiyeliler*, Cilt 2, Ankara, 1955.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, *Öğretmenliğin Ruhunu*, Ankara, Edebiyat Yayınevi, 1965.
- Polat, H. Nazım, *İslam Ansiklopedisi Vasfi Mahir Kocatürk maddesi*, Cilt 26, 2002.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi, 1950 yılı, Cilt 1.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi, 1951 yılı, Cilt 2.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi, 1951 yılı, Cilt 4.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi, 1952 yılı, Cilt 10.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi, 1953 yılı, Cilt 17.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi, 1954 yılı, Cilt 25.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Genişletilmiş 10. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2000.

Ek: 1

Trabzon Milletvekili Mustafa Reşit Tarakçıoğlu'nun, Maarif Teşkilâtına dair olan 789 sayılı Kanunun 22'inci maddesinin yürürlükten kaldırılması hakkında kanun teklifi ve Millî Eğitim Komisyonu raporu (2/61).

BAŞKAN- Millî Eğitim Komisyonu raporunu okutuyorum.

(Millî Eğitim Komisyonu raporu ile Muhalefet şerhi okundu).

BAŞKAN — Vasfi Mahir.

VASFİ MAHİR KOCATÜRK (Gümüşane)

- Muhterem arkadaşlar; bundan yirmi küsur yıl önce Maarif teşkilâtına ait çıkmış bir kanun vardır. Bu kanunun bir maddesi Maarif Vekâletine herhangi bir öğretmeni istediği anda istediği yere nakletmek salâhiyetini vermektedir. Tarakçıoğlu arkadaşımız bu maddenin antidemokratik olduğunu iddia ederek kanundan çıkarılmasını teklif etmiş bulunuyor. İddiasına mesnet olan noktalar da şunlardır: Tahvil rızaya tâbidir. Bir memurun, arzusu alınmadan ve suçu var mı yok mu diye herhangi bir makama müracaat hakkı olmaksızın bir yerden diğer bir yere nakli antidemokratik bir şeydir ve öğretmenin de huzurla çalışmasına engel olur.

Ayrıca Memurin Kanununda bütün memurlara ve memur sıfatıyla öğretmenlere şâmil olmak üzere madde vardır. Bir memur bulunduğu yerde barınamayacak bir duruma gelirse nakledilir. Ayrıca öğretmenler için Bakanlığın hemen hemen keyfine bırakılan bir nakil maddesine, lüzum yoktur. Arkadaşlar, bu hususlar Millî Eğitim Komisyonunuzda münakaşa edildi. Mevcudun yarısı bu kanun maddesinin kaldırılmasına, yarısı da kalmasına taraftar oldu. Başkan kalmasına taraftar olanlar grubunda bulunduğu için kanun maddesinin kalmasını isteyen taraf ekseriyet kazanmış oldu. Millî Eğitim Bakanlığı müntesipleri ve mümessilleri de Komisyonumuzda bulunmaktaydılar. Onların da fikirlerinden istifade ederek; maddeyi ona göre müdafaa etmeyi düşündük. Onlar teklif sahibi tarafından ileri sürülen noktaları reddetmediler. Hattâ kanun maddesinin kalmasını arzu eden diğer arkadaşlarımıza da bu maddenin antidemokratik mahiyeti hakkındaki reddedici ifadelerde bulunmadılar. Millî Eğitim Bakanlığı mümessilleri münakaşayı şu nokta üzerinde tadile uğrattılar, dediler ki, biz de sizinle beraberiz, bu maddenin pek de müstahsen bir şey olmadığını biz de itiraf ederiz, yakında bir teşkilât kanunu getireceğiz, Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilât Kanununu yapmaktayız; bu kanunda durumu daha etraflı mülâhaza ve teemmül ederek daha münasip bir madde konmak ithimali vardır, binaenaleyh şimdilik bu maddeye dokunmayın, Teşkilât Kanunu yakında gelecek; Teşkilât Kanunu geldiği zaman belki buna bir çare bulunur, ondan sonra kaldırmak veya ipka etmek sizin elinizdedir.

Maddenin şimdilik kalmasını isteyen arkadaşlar da buna iştirak ettiler. Aralarında bu fikri kuvvetle müdafaa eden arkadaşlar da vardır. Durumu size umumi olarak böylece arz ettikten sonra bu maddenin kanuni ve meslekî durumunu bir miktar teşrih etmek isterim: Teklif sahibi maddenin konulmasına ait tarihi malûmat da verdi. Dedi ki, bu madde konurken, bilhassa İstanbul'da çok müttekâsif maarif elemanları vardı, bunlar başka yere nakledilemiyorlardı, hattâ terfi ile dahi gönderilmelerine imkân yoktu, bundan dolayı bu madde konmuştur¹ ve üzerinden 20 küsur yıl geçmiştir, hükmü kalmamıştır. Bendeniz durumun böyle olup olmadığına dair bir fikir ilâve etmeyeceğim. Yalnız teklif sahibi arkadaş bununla bu maddenin konulmasının normal bir şey olmadığını, mevcut Memurin Kanunundaki kayıtlara rağmen maddenin ayrıca Maarif Teşkilât Kanununa geçmesine anormal bir durumun sebep olduğunu ve maddenin muvakkat olduğunu ifade etmek istiyordu. Arkadaşlar; Memurin Kanununun bahis konusu olan maddesi mealen şudur: Bir memur bulunduğu yerde barınamayacak bir dereceye gelirse tabii herhangi bir sebeple başka yere naklolunur. Öğretmen de bir memurdur, öğretmen de herhangi bir sebeple bulunduğu yerde barınamayacak bir hale gelirse, bu kanun mucibince naklolunur. Ayrıca öğretmenlerin terfi ve teziyesine ait 1702 sayılı bir Kanun vardır. Bu kanunda da öğretmenin muhtelif suçlarının cezası işaret edilir. Ayrıca öğretmenlerden bir kısmına yani köy enstitüsü ve ona müteferri müesseselerde

çalışan öğretmenlere dair 4274 numaralı Kanun vardır, öğretmenlerin suçlarının bir kısmı ve cezası da bu kanunda yazılıdır. Ayrıca şimdi numarasını iyice hatırlamadığım 4356 gibi bir şey olsa gerek, tük öğretim müntesibi olan öğretmenlerin tecziyesine ait kanun vardır. Binaenaleyh bir öğretmene çeşit çeşit suçlardan dolayı herhangi bir ceza verileceğine dair kanunlar vardır. Eğer suçu vazih olmazsa, hattâ Ceza Kanununa göre suç olmazsa, ancak muhitin hissiyatı öğretmeni itham ederse ve hattâ itham etmeksizin herhangi bir durum dolayısıyla öğretmen muhitinde barınamayacak bir hale gelirse, nakledilmesine mesnet olabilecek Memurin Kanununun maddesi mevcuttur. Binaenaleyh bütün bunlardan sonra Millî Eğitim Bakanlığında herhangi bir öğretmeni istediği anda istediği yere nakletme salâhiyetini vermeye lüzum yoktur, iddia sahibi bu iddiasını, bu salâhiyetin kötü kullanıldığına dair verdiği misallerle takviye ediyor. Arkadaşlar, gerçekten 20 küsur yıldan beri Maarif Vekâletinin yaptığı nakiller tetkik edilirse cezai nakillerden gayri keyfi nakillerin bir hayli yolsuzluklara sebep olduğu iddia edilebilir. Teklif sahibinin istediği nakil, yoktur denilen. Keyfi nakil hususudur. Bendenizce de keyfi nakil yok ve herhangi bir makama keyfi nakil olduğuna dair iddia da yok. Şayet keyfi nakil imkânı varsa buna taraftar değiliz, bendeniz de değilim. Kanunen herhangi bir memurun, herhangi bir öğretmenin nakli elbette doğrudur. Ama hiçbir kanuni suçu yoksa, hattâ kanunun açık maddelerine temas etmeyip de yine suç sayılabilecek bir suçu varsa bendeniz onun da suç olduğuna ve tecziyesinin icap ettiğine şimdi vicdanlarımızdan geçen müteaddit sebeplerle kani im, doğru buluyorum. Ama bütün bu sebepler yokken sadece Millî Eğitim Bakanlığında bir Bakanın, bir müsteşarın, bir umum müdürün, bir şube müdürünün keyfi için bir nakil keyfiyeti varsa sadece bir maarif müdürünün, bir ortaokul müdürünün, bir lise müdürünün, bir maarif memurunun, bir ilkokul başöğretmenin keyfi için bir nakil bahis konusu ise, buna muarızım. Buna hak namına, hakkaniyet namına, demokrasi namına, meslek namına, millet namına muarızız, arkadaşlar. Şimdi Yüksek Meclise şunu arz ediyorum ki, deminden beri tekrarladığım, Millî Eğitim Bakanından tutun da başöğretmene kadar, keyfi salâhiyet kullanılması dolayısıyla mağdur edilen öğretmen vardır ve bu hususu iddia ve ifademe, Millî Eğitim Bakanlığının 20 yıllık kuyudatı, milletin efkârı umumiye sinin 20 yıllık ifadatı şahittir ve ispatı her an mümkündür. Biz temenni ve iddia ederiz ki, öğretmenler olgun insanlardandır. Fakat her zaman insanın olgun olmasını beklemek de hakkımız, değildir. Kendinden daha üstün olan ve başöğretmen namzedi gibi görünen bir başka öğretmene, bir öğretmenin veya maarif müdürüne bir başöğretmenin «Ukalâ» demesi, o öğretmenin başka yere nakledilmesine kâfidir. Aynı öğretmenin maarif müdürü tarafından da sevilmediği vâkidir ve onun maarif müdürüne bir gün gidip de «Bendeniz iki senedir sıramı bekliyorum, hâlâ tâyin edilmedim» demesi ve maarif müdürünün de «Yer yoktur, efendim» diye cevap vermesi üzerine, «Fakat sizin hanımın hemşiresi dün tâyin edildi» dediği zaman o başöğretmen diğer bir vilâyette soluğu alır. Bunun sebebi ne teksiftir ne meslekidir ne kanunidir ne siyasetle ilgisi vardır. Sadece maarif müdürünün keyfidir. (Bravo sesleri) Aynı keyfi muamele derece derece maarif memuru, maarif müdürü, ortaokul ve lise müdürleri, vekâlet şube ve umum müdürlerinden müsteşara, hattâ Bakana kadar gider. Arkadaşlar, buna dair canlı misaller Bakanlıkta ağızlarda dolaşmaktadır, sicillerden bulmak da kabildir. Geçmiş Maarif vekillerinden, bir öğretmeni bir yıl içinde sekiz yere nakledenler var. «Allah belalarını versin» sesleri Arkadaşlar; bundan bir yıl önce, size madde olarak söyleyeyim, Muğla Vilâyetinin Finike Kazasının Ortaokulunu teftiş etmek üzere gittiğim zaman orada bir öğretmen gördüm; 25 defa nakledilmişti. Maarif Vekâletinin sicillerini bir karıştırırsanız 5, 10, 20, 25 ve belki 30 defa nakledilen öğretmenler az değildir ve bu nakillerin %90, belki de 95 inin kanuni ve hattâ sadece Bakanlık, herhangi bir mülâhaza ile mâkul hareket etmiş durumda gösterebilecek delilleri maalesef mevcut değildir. Yoksa haklı nakillere kim ne der arkadaşlar. Arkadaşlar, sizden çok rica ederim, zannetmeyiniz ki, bendeniz şu küçük cirmimle menfaati Hükümeti, menfaati idarayı, memleketteki meslek disiplini düşünmez bir haldeyim. Bilâkis candan düşünüyorum. Mensup olduğum Yüksek Meclisiniz namına, mensup olduğum daha büyük topluluk namına ve memleket namına, menfaati Hükümet namına düşünüyorum. Mâkul nakillere hiçbir diyeceğim yoktur. Ama hiçbir sebep olmadan nakiller yapılıyor. Bu nakilleri önlemek zaruridir. Teklifimizin mahiyeti de budur. Teklif de ancak bu maddenin verdiği keyfi salâhiyetin kaldırılması istemektedir. Bu

madde kaldırıldığı takdirde Hükümetin, Bakanlığın elinde yine kâfi derecede salâhiyetler, mâkul cezalar, mâkul nakillere yetecek kadar salâhiyetler mevcuttur. Keyfi nakil salâhiyeti kalmayacaktır. Arkadaşlar, müsaadenizi istirham ederek şu adı geçen maddenin kayfî nakil, diye tavsif ettiği kanuni salâhiyetin kullanılması maksadı ile bu nakillerin meslek bakımından ne gibi neticeler gösterdiğini arz edeyim. Millî Eğitim Bakanlığı Teşkilât Kanununda böyle bir maddenin mevcut olduğunu bütün maarif âmirleri bilirler. Binaenaleyh her hâdiseyi buna göre mütalâa ederler, öğretmenlerden herhangi birisi suç işlemiş ise bu suçun tespiti müşküldür, ama imkânsız değildir. Zordur, zordur ama, nihayet zor işi başarmak lâzımdır. İnsanlar tabiaten tembelleğe mütemayil olabilir. Mektep müdürü «işin içinden çıkamaz, nakli uygundur» der. O da bilir ki Bakanlığın böyle bir nakil salâhiyeti vardır. Bakanlık da mektepten böyle bir fetva alınca öğretmen nakledilir. Meselâ öğretmen hırsızdır. Hırsızlığın cezası hiçbir zaman nakil değildir. Ama Bakanlığın şu salâhiyeti teşkilâtı, hırsızlığın cezasının nakil olduğuna vardır. Öğretmen iffetsizdir. Bakanlığa yazılır, müfettiş gelir, teftiş yapar. Muhterem Heyetiniz bilir ki iffetsizliğin tespiti zordur. Ama Maarif teşkilatındaki kanunların bunu tariflerle tanzih edici durumu vardır. Buna göre iş yapmak lâzımdır. Müfettişlik hâkimlik gibidir. Kendi ihtisaslarına taallük eden sadadaki cezalardan başka, bu sahaya taallük eden diğer ceza kanunlarındaki hükümleri bilmek lâzımdır. Yani müfettişin bir hukuk nosyonuna sahip olması lâzım gelir. Tembel müfettiş bu zahmetlere katlanamaz. «Her ne kadar suç tespit edilememişse de hakikaten iffetsizlik yapmış olması mümkündür, nakli uygundur» der. İffetsizliğin de cezası nakil oluyor, derhal Millî Eğitim Bakanlığı naklini yapıyor. Arkadaşlar, Ankara'daki iffetsiz Konya'ya gidince iffetli mi olacaktır? Arkadaşlar, siyasi suçlar ve ithamlar da aynı şeye dayanmaktadır. Mektep müdürü yazar, «Bu hoca komünistliğe mütemayildir, bizim çocukları kıskırtıyor, sevk ediyor» der. Müfettiş gelir tetkik eder. Ben müfettiş isterim ki «Komünisttir, işte ispatı» desin; böyle diyen müfettişler de vardır. Ben müfettiş isterim ki, «İftiradır, böyle bir şeyi yoktur, yerinde kalır» desin; böyle diyenler de vardır. Fakat birçokları taban tembelleğe meyilliyet olduğu için her şeyden evvel, «Komünistliğe ait katî bir şeyi yoktur, komünist değildir de denemez, bu muhitten uzaklaştırılması uygun olur» der. Ve nakledilir. Arkadaşlar, vaziyet o hale gelmiştir ki, nakil her derdin devası, her hastalığın şifası olmuştur. Maarif Vekâleti bunun zararını, meslekteki büyük suçların ihanetlerin cezasız kalmasıyla görmektedir. Maarif Vekâletinde bunlara ait yüzlerce rapor vardır, bunları göstermeye amadeyim. Lise müdürleri, maarif müdürleri şöyle yazarlar: «Bu öğretmen geçimsizdir, ahlâksızdır, solculuğa mütemayildir, ahlâki temayülleri kötüdür » diye doldururlar, «Bu öğretmenin bizim okulumuzdan nakli lâzımdır» derler. Bu maarif müdürünü bilâkis sorguya çekmek lâzımdır, çünkü ne hakla bir ahlâksızın (hâşa huzurunuzdan) edepsizini kendi mektebinden başka bir mektebe naklini caiz görüyor? Sanki gideceği yer bu memleketin mektebi değildir. Arkadaşlar; maalesef, memleketimizde uzun yıllardan beri görülen durum budur ve bu, kanuni salâhiyetin tatbikatta kullanılması sebebiyledir. Hakiki suçlar, büyük suçlar, fecî meslekî suçlar cezasız kalmakta, yok olmaktadır. Fikirlerimi maddî misallerle kuvvetlendirmek için en basitlerinden size bir şey arz edeyim: İki yıl önce, teşhir etmemek için isim söylememeye çalışacağım; yakınlarımızda bir vilâyetin bir kazasında bir ortaokula gittim. Ortaokuldaki bir öğretmenin fevkalâde ayyaşlığından şikâyet ediliyordu. Maarif müdürü de ortaokuldan naklini istiyordu. İki müfettiş arkadaşlık.

Af buyurun, bendeniz şimdi size arz ettiğim kanaatlara tâbî kalarak, «nakli uygun değildir, eğer ayyaşlığı, icrayı memuriyete mâni derecede ise ve daha başka ahlâki şâibeleri de varsa kanuni maddesini gösterelim, ihtar tevbihi, kıdem tenzili, meslekten çıkarma... Her ne ise yapılsın» dedim. Benden sonra tahkikat yapan arkadaşım bu öğretmenin naklini istedi ve nakledildi. Bir müddet sonra müfettiş arkadaşıma tesadüf ettim. Bana dedi ki, fevkalâde müteessirim, nakil istediğime pişman oldum; o ayyaş öğretmeni benim yetiştirdiğim kazaya, bizim memlekete verdiler (Gülüşmeler) tanıdığım fevkalâde ayyaş bir öğretmen vardır, onu da onun yerine verdiler. Şu isimlessiz söylediğim şey vakıdır. İcabında şehrinde de kazasını da mektebini de her ikisinin ismini de söyleyebilirim. Binaenaleyh nakil keyfiyetinin maarif meslekinde ne gibi kötü yollara doğru bizi götürdüğüne zannederim; kâfi derecede misal vermiş bulunmaktayım. Vatandaşın, en geniş mânasıyla, şu anda

hatırınıza gelen ve vicdanlarınıza sünuh eden bütün suçlarının benim tarafımdan da düşünüldüğüne itimat buyurun. En geniş mânasiyle, öğretmenin her türlü suçunu tecziye edecek maddeler Memurin Kanununda ve maarif teşkilâtının bundan gayri üç aded kanunda mevcut bulunmaktadır. Bunların dışında bakanların, bakanlardan başöğretmene kadar bütün maarif teşkilâtı âmirlerinin keyfine ve keyfi muamelelerine âlet olabilecek bir maddeyi kanunumuzdan kaldırmak bizim için hem bir hak ve hakkaniyet vazifesi hem de bir demokrasi vazifesidir; hem de yıllardan beri bu yüzden mağdur olan geniş bir meslektaş kitlesinin ruhuna bir serin şifa sunmak bakımından bir vazifedir. Arkadaşlar, müsaadenizle işin dört yanını arz edeyim: Biraz utanarak ilâve etmek isterim ki, şu müdafaa veya mülâhazalarımı herhangi bir fikri iltizam etmiş bulunmadığıma inanınız. Millî Eğitim Bakanının müdafasını sizlere peşinen arz edeceğim, çünkü ne söyleyeceklerini biliyorum. Söyleyeceklerinde samimîdirler, mümessilleri de komisyonda söylemişlerdir. Ben onların söyleyeceklerine önceden cevap olsun diye değil, hâdiseyi bir bütün halinde ele alarak mukadder olan taraflarını düşünüp sizlere arz edeceğim. Bunları neticenin salim olduğu iddiasını göstermek üzere kaydediyorum. Millî Eğitim Bakanlığının ilk iddiası şudur: «Yakında biz bir Teşkilât Kanunu çıkaracağız, binaenaleyh acele etmeyin, talik edin, ret de etmeyin, kabul de etmeyin, teklif sahibi teklifini geri alsın, yakında bir Teşkilât Kanunu gelecek, orada biz bunu halledeceğiz.» Peki kabul ama teklif sahibi diyor ki: «Teşkilât Kanunu geleceksen, elimize bir kötü gelmiş niçin bunu talik edelim?» Hattâ bir misal getirdiler, dediler ki; «Biz harp ederken üç beş tane esir alsak, bütün grubu esir alacağız diye bunları salıverecek miyiz? Bize teklif olarak bir madde gelmiş, hattâ ona ekli olarak antidemokratik olduğu iddia edilebilecek kanunlar yalnız bunlardan ibaret değildir. Daha da vardır, bunları toptan düşünelim diyorlar. Bugün elimize gelmiş olanı atalım, icap ederse onları da tekrar düşünürüz. Bendeniz bu fikirdeyim. Binaenaleyh bunu Teşkilât Kanununa talik etmek doğru değildir. Bir de şunu arz edeyim, Teşkilât Kanununa talikte mühim bir yer alacağı için bunun üzerinde duruyorum. Bu madde müzakere edileli hemen hemen bir aya yakındır. Teşkilât Kanununun 1 -2 aya kadar Meclise geleceğini söylemişti. Millî Eğitim mümessili arkadaşlar. Hiçbir tavzih yapmaksızın dediler ki: Teşkilât Kanunu gelecek, ona talik ediniz. Bendeniz Millî Eğitim Bakanlığına gittiğim sıralarda öğrendim ki, gelecek Teşkilât Kanununda böyle bir madde yoktur. 2 – 3 aya kadar gelecek dedikleri ve henüz gelmeyen ve belki bundan sonra 3- 4 ay sonra gelecek olan Teşkilât Kanununda böyle bir madde yoktur. Millî Eğitim Bakanlığı, Teşkilât Kanununu ikiye ayırmıştır, evvelâ Merkez Teşkilât Kanununu yapmaktadır. İki tane müsteşar muavini koyuyor, talim ve terbiye azasını 40 kişiye çıkarıyor, umum müdürlere muavin veriyor ve saire... Bunları dedikodu olarak arz ediyorum. Yani merkeze ait teşkilât yapılıyor, öğretmenlere ait, öğretmenlerin nakline ait bir madde yoktur. Bu birinci kısım Teşkilât Kanunu gelip müzakere edildikten ve çıktıktan sonra ikinci kısım gelecek ve onun ne zaman burada müzakere edileceği ve huzurunuzda ne muamele göreceği malûm değildir. Hattâ aramızda bu Teşkilât Kanununun aleyhinde olanlarımız da çoktur. Bu sebeple bunu o Teşkilât Kanununa bağlamak elimizdeki işi yarma talik etmek doğru değildir, talike mahal de yoktur. Mademki, buraya gelmiştir, iyi kötü ne yapmak lazımsa yapmak lâzımdır. Arkadaşlar, Millî Eğitim Bakanlığının diğer iddiası şudur: Bu maddeyi elimden alırsanız elim kolum bağlanır, diyor. Ama arkadaşlar ispat ederim ki, asla bağlanmaz. Böyle eli kolu açık olan Millî Eğitim Bakanlığı mıdır? Bütün bakanlıkların eli kolu bağlanmış mıdır? Hepsinde böyle madde var mıdır? Yoktur. (Var sesleri) Hepsinde umumi hükümlerden istifade etmektedir. Hepsinde yoktur, (Var sesleri) şayet hepsinin varsa ki, yoktur, var, var demekle ispat edilemez. Var olduğunu göstermek icap eder. Böyle keyfi salâhiyetler bir yerde varsa, bir hata, on yerde varsa on kere hatadır. Millî Eğitim Bakanlığının elini kolunu bağlayacak olduğunu madde halinde ispat etmek lâzım gelir, arkadaşlar. Biraz sonra Millî Eğitim Bakanı çıkacak, size heyecanlı sözler söyleyecek, (Gülüşmeler, gürültüler) Bendeniz tahminimi söyledim. Sözlerimde bir garaz ve ivaz olduğu anlaşılıyorsa sözümü geri almaya razıyım. Maksadım şudur ki, bu konu heyecanla müdafaa edilebilir. Fakat Yüksek Meclisin vicdanına düşen şu olmak gerektir ki, iddiacı elim kolum bağlanacak diye heyecanlı müdafaalara değil, elimizin, kolumuzun bağlandığını müspet bir şekilde ispata çağırılınsın. Mesele buradadır. Karşımıza katı deliller konulmalı, bendeniz de ikna edilmeliyim. Ve iknaa bendeniz de amadeyim. Millî Eğitim

Bakanlığı mümessillerinin söylediğine göre sebeplerden biri de şudur: «Tekasüf vardır, bu tekasüfü önlemek için öğretmenleri bir yerden bir yere biz nakletmeye mecburuz.» Demin arz ettim ki, bu kanun mevcut tekasüfü önlemek için çıkmıştır. Fakat bu kanun çıkalı 20 sene olduğu halde bu tekasüf hâlâ önlenememiştir. Bu nasıl kanundur ki, 20 seneden beri bu tekasüfü önleyememiştir? Binaenaleyh bundan sonra da önleneceği yoktur. O halde tekasüfü önlemek gibi bir mesele mevzuu bahis olamaz. Ve nihayet böyle ise biz iktidara geleli 6 ay oluyor. Bu kanun elimizde idi. Neden bunu tatbik edip de tekasüfü önleyemedik? Bugüne kadar tekasüf kalmalı mı idi? Tekasüf maddesi de bu bakımlardan kuvvetli görünmemektedir. Öğretmenlik başka memuriyetlere uymaz, denirse bunlara karşı da cevaplarım vardır. Fakat ne denirse densin hiçbirisi mukni ve kuvvetli değildir. Eğer iş daha girift bir safhaya dökülürse ve icap ederse bu maddenin eski bakanlıklar zamanında ve bugün nelere sebep olduğunu size isimlerle açıkça tespit ederek arz etmeye hazırlanmış bulunmaktayım. Şimdilik hulasaten arzım şudur ki; bizi öğretmenlere karşı kanuni muamelelere sevk edecek derecede münasip ve uygun kanunlar elimizde vardır. Bu kanun maddesi gerçekten antidemokratiktir. Tatbikatta da kötülöklere sebep olduğu açık ve müspettir, öğretmenlerin ruhu üzerinde fena tesir yapmaktadır. Meclisimiz, Hükümetimiz böyle bir antidemokratik maddenin kaldırılmasıyla memleket ruhuna, bilhassa çocuklarımızın ruhunu, kültürünü ve yetiştirilme sahalarını tanzim eden elemanların ruhuna bir damla inşirah verecektir, arkadaşlar. Bu maddenin kaldırılmasını demokrasimiz namına Yüksek Meclisinizin vicdanı hukukiyesinden beklerim arkadaşlar. (Soldan alkışlar)²²

22 T.B.M.M Tutanak Dergisi, 1951, s. 456-460.

MÜLKİYE'DEN KOVULAN, MÜLKİYE'DE DERS VEREN, MÜLKİYE'DE VEFAT EDEN BİR OSMANLI AYDINI: BABANZADE İSMAİL HAKKI BEY

Faysal MAYAK*

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat dönemi kurumlarından biri olan Mülkiye Mektebi, 1859 yılında Sultan Abdülmecit döneminde açılmıştır. Ülke yönetiminde yapılan ıslahatın neticesi olarak açılan bu okul, merkezi yapıyı güçlendirmek amacıyla eğitime başlamıştır. Önceden kadıların görev tanımı içine giren mülki ve mahalli işler bu yeni anlayışla, vilayet, sancak ve nahiyelerde vazife yapan vali, kaymakam ve nahiyeye müdürlerine verilmiştir. O zamana kadar mülki idarede görevlendirilen memurların çoğu Babıâli kalemlerinde bir süre çalışmış ve fazla donanımı olmayan kimselerdir. Bu eksikleri gidermek ve liyakat sahibi mülkiye memurlarını yetiştirmek amacıyla Mülkiye Mektebi'nin kurulmasına karar verilmiştir.¹

Okul ilk açıldığı zaman öğrenci olarak, kalemlerde çalışan memurlar ve medrese talebelerinden yaşı 25 ile 30 arasında olan yaklaşık yüz kişi alınmıştır. Öğretim süresinin iki yıl olarak kabul edildiği okulda, birinci sınıfa, Türkçe, tarih, coğrafya, istatistik, ticaret kanunları, senet ve defter tutma usulleri dersi konmuştur. İkinci sınıfa ise devletler hukuku, Osmanlı Devleti antlaşmaları, idare usulleri, ceza usulü ve ekonomi politik gibi dersler konmuştur. Okulun faaliyete geçip mezun vermeye başlaması ile artık nahiyeye müdürlüğü ile kaymakamlıklara Mülkiye mezunlarının atanması kuralı getirilmiştir.² Mülkiye Mektebi Sultan Abdülaziz döneminde teşkilat yapısını yeni yeni tamamlamaya başladığı için öğrenci sayısı az ve verimi düşük kalmıştır.³ Mülkiye Mektebi, II. Abdülhamit devrinde kuruluş amacına uygun biçimde daha kaliteli personel yetiştirmek amacıyla yüksek okul haline getirilmiştir.⁴ Okul aynı zamanda Sultan'ın yönetim

* Dr., Antalya Lisesi, faysalmayak@hotmail.com.

1 Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara, TTK Yayınları, (b.t.y.), s.175-176.

2 Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.II, s.176.

3 Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.III, s.194.

4 Mülkiye Mektebi'nden mezun olanların Osmanlı taşra sistemindeki bozuk yapıdan ötürü görevlerine başlayamadıklarına dair bir örnekte durum şöyle anlatılmaktadır: “*Taşrada bir memur kadrosu boşaldığı zaman Mülkiye mezunu genç, gideceği eyaletin valisine hitaben yazılmış, mektubu getirenin boş olan nahiyeye müdürlüğü veya kaymakamlığa atanmasını bildiren resmi bir belge ile görev yerine gönderiliyordu. Fakat vali çoktan eski nargileci, seyis veya diğer haylazlardan birini o göreve yerleştirmiş oluyordu... Mülkiye mezunu bu arada borca batıyor, değerli vaktini boşa harcıyor, sonunda çaresiz İstanbul'a dönüyor ve tezgâhtar, gazete satıcısı veya en iyimser ihtimalle bir ailenin yanında öğretmen olarak çalışmaya*

anlayışına uyacak biçimde sıkı bir kontrol ve denetlemeye tabi tutulmuştur.⁵ Mülkiye Mektebi ve buna benzer amaçlarla açılan okullar, II. Meşrutiyet dönemine kadar yükseköğretim kurumlarında olması gereken niteliklere sahip olamamışlardır. II. Meşrutiyet döneminin maarif nazırlarından biri olan Emrullah Efendi bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: “*Elli yıllık Darülfünun vaktiyle bir idadi derecesinde bile değildi, yüksekokul olarak açılan Mekteb-i Mülkiye de gene öyleydi.*”⁶ Meşrutiyet sonrası yapılan düzenlemelerle okulun eğitim ve öğretmen kalitesi belli bir seviyeye getirilecektir.

II. Meşrutiyet’in ilan edildiği ilk günlerde ortaya çıkan “kontrolsüz özgürlük” atmosferinde Mülkiye Mektebi öğrencilerinin keyfi taleplerini okul yönetimine ve öğretmenlere kabul ettirmeye çalıştıkları görülmektedir. Öğrenciler istemedikleri öğretmenleri okuldan uzaklaştırmayı başarmış, bazı derslere de kendi istedikleri hocaların girmesini sağlamışlardır.⁷ Ancak zaman içinde okul düzene girecek ve Babanzade İsmail Hakkı Bey gibi öğretmenlerin ders vermeye başlamasıyla birlikte Türk modernleşmesine katkıda bulunacak ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde önemli hizmetlerde bulunacak şahısları yetiştirecektir.

1. Babanzade İsmail Hakkı Bey ve Mülkiye Mektebi

İsmail Hakkı Bey, Kuzey Irak’ın Süleymaniye kentinde yaşamış olan, Osmanlı Devleti’nde ve daha sonra Cumhuriyet döneminde önemli isimler yetiştiren Baban ailesine mensuptur. Bu aile bulunduğu bölgede özerk bir statüde varlığını sürdürmüştür. Aile mensupları devlet içindeki bu ayrıcalıklı statülerini devam ettirmek için merkezi otorite ile sürekli işbirliği içinde olmuşlardır. Bu sayede de paşa unvanını alarak çeşitli imtiyazlar elde etmişlerdir.⁸ Baban ailesi en parlak dönemini Bağdat valiliğine kadar yükselen Abdurrahman Paşa döneminde yaşamıştır. Ancak onun ölümü ile birlikte aile yavaş yavaş güç kaybetmeye başlayacaktır. Bu dönemde gerek Osmanlı Devleti ile İran arasında sağlanan barış ortamı ve gerek Osmanlı yönetiminin bölgede merkezi otoritesini kuvvetlendirme çabaları, Baban ailesinin iyice zayıflamasına yol açacaktır. Aileye

başlıyordu... Güçlkle ayakta duran Mülkiye Mektebine kayıt yaptırmak isteyen pek kimse kalmadı artık.” Bu durumu düzeltmek amacıyla II. Abdülhamit’in yeni bir uygulama başlattığı ancak bundan da istenen verimin alınmadığı anlaşılmaktadır. Bu bilgi için bkz. Andreas David Mordtmann, *İstanbul ve Yeni Osmanlılar*, Çev. Gertraude Songu-Habermann, İstanbul, Pera Yayıncılık, 1999, s.99-100.

5 Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.IV, s.395-396.

6 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, Alkım Yayınları, 2006, s.18.

7 Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.V, s.54.

8 Davut Hut, “II. Meşrutiyet Döneminde Bir Osmanlı Entelektüeli Babanzade İsmail Hakkı (1876-1913)”, *Tarihimizden Portreler Osmanlı Kimliği*, Prof. Dr. Cevdet Küçük Armağanı, İstanbul, Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği Yayınları, 2013, s.102.

mensup olanlar bundan sonraki dönemde çeşitli devlet kademelerinde görev alarak Bağdat ve İstanbul gibi önemli şehirlere yerleşmişlerdir.⁹

Süleymaniyeli Mustafa Zihni Paşa'nın oğlu olan İsmail Hakkı Bey, 1876 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Babasının memuriyetinden ötürü buldukları bu şehirde ilkokul eğitimini tamamlamıştır.¹⁰ Daha sonra öğrenim hayatına İstanbul'da devam ederek, sırasıyla Mekteb-i İdadî'yi ve Mekteb-i Sultani'yi bitirmiştir. Lise tahsilini 1895 yılında tamamladıktan sonra ağabeyi olan Ahmet Naim Bey'in de eğitim gördüğü Mülkiye Mektebi'nde öğrenimini sürdürmüştür. İsmail Hakkı Bey'in hayatındaki önemli dönüm noktalarından biri de Mülkiye Mektebi'ndeki yıllarıdır. Okulun son sınıfındayken Sultan II. Abdülhamit'in okuttuğu bir mevlitten sonra arkadaşlarıyla birlikte dağıtılan şekeri yemeyerek protesto eyleminde bulunmuştur.¹¹ Bu sebepten ötürü okuldan kaydı silinecektir.¹² Bu olaydan sonra İsmail Hakkı Bey'in öğrenci olarak Mülkiye Mektebi ile ilişkisi kesilecektir.¹³ Yarım kalan eğitim hayatını tamamlamak isteyen Babanzade, Mekteb-i Hukuk'a kaydını yaptırarak buradan 1902 yılında âli-ül-âlâ derecesi ile mezun olacaktır.¹⁴

İsmail Hakkı Bey'in Mülkiye Mektebi ile yolları II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra yeniden kesişecektir. Kaydı silinerek ayrılmak zorunda kaldığı okuluna bu sefer öğretmen olarak girecek ve Mülkiye öğrencilerine ders verecektir. Meşrutiyet sonrası Mülkiye'de bir kadro değişikliği yaşanacak ve kitabet-i resmîye öğretmenliğinden istifa eden Cenap Şehabettin Bey'in yerine eski Mülkiye

9 Hüseyin Özdemir, *Babanzade İsmail Hakkı Bey'in Meşrutiyet Düşüncesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2015, s.19.

10 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.2, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969, s.996.

11 Niyazi Berkes, Tanzimat döneminde yönetim kademelerinde ihtiyaç duyulan okuryazar personeli yetiştirmek amacıyla kurulan Mülkiye Okulu'nun, II. Abdülhamit döneminde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'ye dönüştürülerek, Padişahın itibarlı bürokrasisinin eğitildiği bir merkez biçimi aldığını vurgulamıştır. Berkes'in asıl vurguladığı nokta ise bu okullarda okumuş insanların bile jurnalci ve hafiyeye olarak Abdülhamit rejiminin kollayıcısı olduklarıdır. Bunun için bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, yay. haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.345. Babanzade İsmail Hakkı Bey'in mevlitte okutulan şekeri yememesinin söz konusu jurnalciler tarafından Yıldız Sarayı'na haber verildiği ve Mülkiye Mektebi'nden ilişkisinin kesilmesi durumunun bundan sonra ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

12 Babanzade İsmail Hakkı, *Beyrut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları*, yay. haz. Murat Çulcu, İstanbul, Bûke Yayınları, 2002, s.11.

13 Tanin gazetesi, İsmail Hakkı Bey'in vefatı üzerine bir tercüme-i hal kaleme almıştır. Burada Mülkiye Mektebi'nden kaydının silinmesi ile ilgili olarak aynen şu ifadeler yer almıştır: "*İsmail Hakkı Bey daha gençliğinden beri efkâr-ı ahrarane ile meşbu olduğu cihetle Mekteb-i Mülkiye'nin hava-yı tazyiki içinde imtizaç edememiş ve meslek ve efkârı, dai-i şüphe ve hilaf-ı marazi-i âli görülerek mektepten kaydı terkin olunmuştur.*" Mevlit şekeri yememe meselesine değinmeyen bu bilgi için bkz. "Tercüme-i Hali", *Tanin*, 26 Aralık 1913, No:1798, s.1.

14 "Tercüme-i Hali", *Tanin*, 26 Aralık 1913, s.1.

mezunlarından Nail Efendi atanacaktır. İsmail Hakkı Bey ise kavanin-i meşrutiyet dersi¹⁵ öğretmenliğine ayda altı yüz kuruş maaşla tayin edilecektir.¹⁶

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyetin ikinci kez ilanından sonra ortaya çıkan siyasi atmosferden Mülkiye Mektebi öğrencileri ve öğretmenlerinin de etkilendiği görülmektedir. Özellikle 31 Mart Ayaklanmasına giden süreçte ve sonrasında okulda görülen siyasi etkinlik Mülkiye kültürüne büyük zarar verecektir. Bu sancılı dönemi en hafif biçimde atlatma konusunda İsmail Hakkı Bey'in büyük bir sorumluluk alarak, önemli bir fonksiyon gösterdiğine şahitlik edilmiştir. Okulun siyasi tarih öğretmeni olan Ali Kemal Bey, Meşrutiyet sonrası günlerde öğrenciler üzerinde partililik telkinlerinde bulunmaya başlamıştır. Buna karşın Babanzade İsmail Hakkı Bey ve belagat hocası Cenap Şehabettin Bey, öğrencilik döneminde partililik münakaşalarına girmenin doğuracağı zararları talebelere anlatmışlar ve böylece Mülkiye'nin birlik, beraberlik ve sevgi bağını sağlam tutmayı başarmışlardır.¹⁷ İsmail Hakkı Bey'in Mülkiye öğrencilerine okul sıralarında böyle faaliyetlere girmemeleri gerektiği konusunda etkili tavsiyelerde bulunmasında muhakkak ki kendi öğrencilik yıllarında şeker protestosunda başına gelenlerin etkisi vardır.

Mülkiye Mektebi'nde her ne kadar öğrenciler arasında birlik ve beraberliğin bozulmaması için çaba gösterilmişse de öğretmenler arasında ciddi krizlerin yaşandığı olaylara tesadüf edilmektedir. İsmail Hakkı Bey Mülkiye'de ders vermeye başladıktan sonra bazı öğretmenlerin siyasi söylemleri ile öğrencileri etkileri altına almalarına izin vermemeye çalışmıştır. Siyasi tarih öğretmeni Ali Kemal Bey'in gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesi üzerine, İttihat ve Terakki Fırkasını eleştiren ve olay hakkında İttihatçıları suçlayan tarzda bir konuşmayı derste öğrencilerin huzurunda yapması meselenin büyümesine yol açmıştır. Ayrıca Ali Kemal Bey öğrencileri gösteri yapmaları için sokaklara dökmeye çalışmıştır. Bu durum karşısında İttihatçı kimlikleri ile okulda ders veren İsmail Hakkı Bey ve Cavit Bey tepki göstermişler ve Ali Kemal Bey o okulda kaldığı sürece ders vermeyeceklerini ve istifa edeceklerini bildirerek durum karşısındaki ciddi tavırlarını göstermek istemişlerdir.¹⁸

Babanzade İsmail Hakkı Bey'in Mülkiye Mektebi tarihinde adının ön sıralarda anılmasına yol açacak hadise 25 Aralık 1913 günü sınıfta ders verirken kürsüde hayatını

15 Ali Çankaya, Mülkiye tarihi ile ilgili yazdığı eserinde, Babanzade İsmail Hakkı'nın kısa özgeçmişini de vermiştir. Buradaki bilgiye göre, II. Meşrutiyet'ten sonra Mülkiye Mektebi'nin ders programında değişiklik yapılmış ve bunun neticesinde 10 Kasım 1909 tarihinde İsmail Hakkı Bey, hukuk-u umumiye ve hukuk-u esasiye derslerini vermek üzere görevlendirilmiştir. Ancak Başkanlık Osmanlı Arşivinde bulunan belgede bu derslerin adı geçmemektedir. İsmail Hakkı Bey'in göreve başladıktan sonra diğer derslere de girmiş olması muhtemel görünmektedir. Bahsi geçen eser için bkz. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.2, s.996.

16 *Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, MF.MKT, 1143-26, 10 Kasım 1909.

17 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.1, s.335.

18 Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.1, s.333-334.

kaybetmesidir.¹⁹ Bu konuda en detaylı bilgi, bünyesinde yazarlık da yaptığı *Tanin* gazetesinin ertesi günkü yani 26 Aralık 1913 tarihli nüshasında verilmiştir. Gazetenin aktardığına göre, 25 Aralık günü saat üçe doğru Babanzade İsmail Hakkı Bey'in Mülkiye Mektebi'nde birden bire bayıldığına dair matbaaya bir haber gelmiştir. Bunun üzerine olayı telefonla soruşturan gazete çalışanları, doktorları da arayarak meseleyi anlamaya çalışmıştır. Okul idaresi gerekli olan tıbbi tedbirleri aldığı için kısa zamanda birçok doktor, İsmail Hakkı Bey'le ilgilenmeye başlamıştır.²⁰

İsmail Hakkı Bey, hukuk-u esasiye dersini vermek üzere Mülkiye Mektebi'ne gitmiş ve ilk derse vaktinde girerek şevk ve hararetle dersini anlatmıştır. Öğrencilerin ifadesine göre, Babanzade'nin ders anlatırken hal ve tavırlarında dikkat çekici hiçbir durum olmamıştır. İkinci derse geçildiği zaman ise sınıfın sıcak olduğundan ve başının ağrıdığından birkaç kez şikâyet etmiştir. Aralık ayı olması ve sınıfın şikâyete konu olacak kadar sıcak olmamasından ötürü öğrenciler hayrette kalmış ve İsmail Hakkı Bey konuyu anlatmaya devam etmiştir. Bu esnada aniden kürsünün üstüne kapaklanan İsmail Hakkı Bey, sınıftan çıkarılmış ve bir odaya yatırılarak doktor çağırılmıştır.²¹

Bu olaylar yaşanırken İsmail Hakkı Bey henüz bilincini yitirmemiştir. Şiddetli bir baş ağrısından şikâyet ettikten sonra yaklaşık 15 dakika içinde kendini kaybetmiştir. Bu esnada etrafında toplanan Dr. Ali Derviş, İzzet, Rıfat, Adnan, Ziya Nuri ve Veliç Beyler, yaptıkları tetkik sonucunda İsmail Hakkı Bey'in beyin kanaması (ihtikan-ı dem-i dimaği)²² geçirdiği teşhisini koymuşlardır. Hemen tıbbi müdahalede bulunarak kan almış ve son çare olarak suni teneffüs yapmışlarsa da bir faydası görülmemiştir. İsmail Hakkı Bey saat dörde on kala vefat etmiştir. İstanbul'da İsmail Hakkı Bey'in vefat ettiği haberi yayılmaya başlayınca birçok insan Mülkiye Mektebi'ne gelerek durum hakkında detaylı bilgi almışlardır.²³

İsmail Hakkı Bey'in cenazesi de 26 Aralık 1913 günü Mülkiye Mektebi'nden kaldırılmıştır. Cenaze dostlarının ve öğrencilerinin ellerinde mektep binasının üst katından aşağı indirilerek gasl ve tekfin icrası eda edilmiştir. Cenazeyi taşıyan tabut Mülkiye Mektebi'nin bayrağına sarılı olarak omuzlarda taşınmıştır. Saat 12.00'de okulun önünde şiddetli yağmura rağmen toplanan kalabalık mezarlığa doğru yürümeye

19 Mülkiye Mektebinin kuruluşunun 63. yıldönümünde yani 1922 yılında, İstanbul'da bulunan Mülkiyeliler, adı okulla birlikte sembolleşmiş olan İstanbul Mebusu Abdurrahman Şeref Bey'e çektikleri telgrafta okulda vefat eden hocalarla ilgili şu ifadeyi belirtmişlerdir: "... Bu mektepte kürsüde ders verirken can veren hocalarımızı, Atıf Bey, Ekrem Bey, Hacı Zihni Efendi, Murat Bey, Nail Bey, Babanzade İsmail Hakkı Bey ve merhumlar ve daha rahmet-i hakka intikal eden diğerlerini bütün bilgi irfanlarımızı yâd ve takdis ettirmektedir." Bkz. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.1, s.137.

20 "Tercüme-i Hali", *Tanin*, 26 Aralık 1913, s.1.

21 "Tercüme-i Hali", *Tanin*, 26 Aralık 1913, s.1.

22 Ali Çankaya, eserinde İsmail Hakkı Bey'in kalp krizi geçirerek vefat ettiğini yazmıştır. Ancak Tanin'de de belirtildiği üzere ölüm hadisesi beyin kanamasından ötürü gerçekleşmiştir. Bkz. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.2, s.996-997.

23 "Tercüme-i Hali", *Tanin*, 26 Aralık 1913, s.1.

başlamıştır. Başta padişah ve haneden üyelerinin temsilcileri olmak üzere kalabalık bir kitle merasime katılmıştır. Her ne kadar önceden cenazenin Ayasofya Camii'nde namazının kılınıp Eyüp Sultan'da defnedileceği bildirilmişse de sonradan ailesinin arzusu üzerine bundan vazgeçilmiştir. Ailesinin talebi doğrultusunda Bayezit Camii'nde Reşit Paşa türbesinin yanına defnedilmesi kararı alındığı için cenaze Nur-u Osmaniye ve Çenberlitaş güzergâhı takip edilerek tekbirler arasında Bayezit Camii'ne getirilmiştir. Burada kılınan Cuma namazının ardından cenaze namazı da kılınmış ve mezara konmuştur.²⁴

Osmanlı siyasi ve aydın çevrelerinde beklenmeyen bu ani ölüm sonrası devletin çeşitli kademelerinden birçok kişi İsmail Hakkı Bey için Tanin gazetesine başsağlığı mesajları göndermiş ve bunlar gazetede yayımlanmıştır. Taziye mesajı gönderenler arasında Mülkiye Mektebi öğrencileri de yer almıştır. "Mekteb-i Mülkiye Müdavimini" imzasını taşıyan telgraf şu ifadelerden ibarettir:

*"Talebesinin kolları arasında son nefesini veren büyük muallimimiz Hakkı Bey'in vefatından dolayı pek ziyade muhtac-ı teselli olan bizler, aile-i elemideleriyle bütün Osmanlı mensubin-i fikriyesine beyan-ı taziyet eder ve dimağlarımızda işgal ettikleri en büyük nurun, her karanlığı yırtan mesele-i irfanın nesilden nesile tevdi edilmesini ve en son nefesini talebesine telkin-i irfana hasreden 'Hakkı' isminin yarının sema-yı irfanı üzerinde ebedi bir ay gibi daima yükselmesini temenni ederiz."*²⁵

İsmail Hakkı Bey'in vefatından sonra ailesinin Mülkiye emekli maaşı ile geçinemediği görülmektedir. Babanzade'nin karısı bu durum yüzünden Maliye Nezaretine bir başvuru yapmış ve emekli maaşının geçinmek için yeterli olmadığından bahisle biraz daha artırılmasını talep etmiştir. İsmail Hakkı Bey'in ailesine Mülkiye Emekli Kanunu gereğince 139 kuruş maaş bağlanmıştır. Bu miktar az görüldüğünden ve İsmail Hakkı Bey'in hayattayken yaptığı başarılı çalışmalar göz önünde tutularak, vatana hizmet tertibinden de 700 kuruş verilmesi uygun görülmüştür.²⁶ Maliye Nezareti, İsmail Hakkı Bey'in eşinin talebi doğrultusunda gerekli evrakları Sadaret makamına göndermiş ve söz konusu mağduriyetin giderilmesi için gerekenler yapılmıştır.²⁷

2. Babanzade İsmail Hakkı Bey'in Türk Basın, Eğitim ve Siyasi Hayatındaki Yeri ve Önemi

Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet dönemi entelektüellerinden biri olan İsmail Hakkı Bey, çok farklı alanlarda yaptığı çalışmalarla dikkat çekmektedir. Gazetecilik faaliyetlerinin dışında, siyasi hayatta da yer almış hatta kısa süreli de olsa Maarif Nazırlığı yapmıştır. Bunların dışında Ali Reşat Bey'le birlikte iki kitap yazmışlardır. Aynı zamanda Mülkiye Mektebi'nde öğretmenlik yapan İsmail Hakkı Bey, söz konusu

24 "Cenaze Merasimi", *Tanin*, 27 Aralık 1913, No:1799, s.1.

25 "Cenaze Merasimi", *Tanin*, 27 Aralık 1913, s.2.

26 *BOA*, BEO, 322451-2, 12 Temmuz 1914.

27 *BOA*, MV, 190-54, 23 Temmuz 1914.

faaliyetleri ile Osmanlı toplumunu aydınlatan “münevver” fonksiyonunu genç yaşlarında yerine getirmiştir.

Gazetecilik kulvarına *İkdam* gazetesi ile giren İsmail Hakkı Bey, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bu gazeteden ayrılarak *Tanin*'de yazı yazmaya başlayacaktır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yarı resmi yayın organı pozisyonunda olan *Tanin*, II. Meşrutiyet döneminde siyasi gündemin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ölümüne kadar bu gazetede düzenli olarak yazılar yazan İsmail Hakkı Bey, daha ziyade dış politik gelişmeleri makalelerine konu edinmiş, olayların önemine göre iç politika konularıyla ilgili de yazılar yazmıştır.²⁸ Hüseyin Cahit Bey'den sonra gazetenin ikinci başyazarı konumunda olan Babanzade, gazetenin maruz kaldığı siyasi baskı ve kapatma gibi kriz dönemlerinde sorumlu müdür olarak da görev yapmıştır. Hüseyin Cahit Bey'in yurtdışına seyahate çıktığı dönemlerde ya da yazı yazamadığı zamanlarda İsmail Hakkı Bey *Tanin*'de başyazarlık da yapmıştır.

Tanin'e ek olarak *Şura-yı Ümmet* gazetesinin yazı heyetinde yer alan Babanzade,²⁹ bazı zamanlar *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi* ile *Roj-i Kürd* isimli Kürt gazetelerinde de makaleler kaleme almıştır. Bu makalelerde Kürtlerin, Osmanlı Devleti'nin önemli bir parçası olduğuna ve bağımsızlık peşinde koşmanın Kürtlere zarar vereceğine değinmiştir. Kürtlük düşüncesini Müslümanlıkla özdeşleştirerek çeşitli yazılar kaleme alan İsmail Hakkı Bey, Kürtleri İslamiyet'in ayrılmaz bir parçası olarak görmüş ancak Kürt dilinin de geliştirilerek eğitim dili haline getirilmesi gerektiği fikrini savunmuştur.³⁰ İsmail Hakkı Bey'in Türk basın tarihi açısından diğer bir fonksiyonu da Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'nin kurucuları arasında yer almış olmasıdır.³¹

İsmail Hakkı Bey'in *Tanin*'de makale yazım tarzına değinen Hüseyin Cahit Bey, yazıları zorlanmadan bir kerede yazdığı ve makalelerine sonradan ekleme veya silerek düzeltmede bulunma gibi şeylere hiç ihtiyaç duymadığı bilgisini vermiştir. Bağdat doğumlu olduğu ve burada ilkokul öğrenimini tamamladığı için Arapçası da iyi olan Babanzade'nin, bu durum makalelerine de yansımış ve sıklıkla Arapça tamlamalar içeren

28 Babanzade İsmail Hakkı Bey'in *Tanin*'deki dış politika yazıları için küçük hacimli bir çalışma için bkz. Faysal Mayak, “Babanzade İsmail Hakkı'nın *Tanin*'de Yayımlanmış Makalelerine Göre Osmanlı Devleti ve Dış Politika (1911)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 11, 2010, s.421-437. İsmail Hakkı Bey'in *Tanin*'deki bütün yazıları üzerine yapılmış geniş kapsamlı çalışma için bkz. Faysal Mayak, *Babanzade İsmail Hakkı Bey'in Gözünden Osmanlı Devleti'nin İç ve Dış Politikası (1908-1913)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2019.

29 Şükrü Hanioglu, “Şura-yı Ümmet”, *DİA*, C.39, 2010, s. 241.

30 Djene Ryhs Bajalan, *Jön Kürtler Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Kürt Hareketi (1898-1914)*, Çev. Burcu Yalçinkaya, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010, s.109. Djene Ryhs Bajalan, “Princes, Pashas and Patriots: The Kurdish Intelligentsia, the Ottoman Empire and the National Question (1908-1914)”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, S.43, 2016, s.149.

31 Hakan Aydın, “Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye: Kuruluşu ve Basında Tartışmalar”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27, 2010, s.558. Palmira Brummett, *İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.67.

ifadeler kullanmıştır.³² Basın hayatında İsmail Hakkı Bey'den ve yazılarından hoşlanmayan meslektaşlarının da olduğu görülmektedir. Bu konuda en kayda değer örnek Lütfi Fikri Bey'dir. Siyasi arenada da İsmail Hakkı Bey'in rakibi olan Lütfi Fikri Bey, Babanzade'nin sevimsiz bir olduğundan ona Hüseyin Cahit Bey'den ötürü katlandıklarından bahsetmiştir.³³

Babanzade İsmail Hakkı Bey'in eğitimci yönü sadece Mülkiye Mektebi'nde öğretmenlik yapmasıyla sınırlı değildir. Sadrazam Hakkı Paşa Hükümeti'nde Maarif Nazırlığı görevine de getirilmiştir. Kendisinden önceki nazır Emrullah Efendi'nin 20 Şubat 1911'de istifa etmesi üzerine,³⁴ İsmail Hakkı Bey 2 Mart 1911 tarihinden itibaren Maarif Nazırlığı görevini yürütmeye başlayacaktır.³⁵ Ancak bu görev kısa sürecek ve İttihat ve Terakki içinde yaşanan parti içi hizipleşme mücadelesi yüzünden aynı kabinde Maliye Nazırı olarak görev yapan Cavit Bey'le birlikte 8 Mayıs 1911 tarihinde nazırlıktan istifa edecektir.³⁶

Maarif Nazırlığı müddeti her ne kadar kısa sürmüşse de İsmail Hakkı Bey bu dönem içinde bazı önemli icraatlara imza atmıştır. İlk iş olarak, başta öğretmenler olmak üzere Maarif çalışanlarına bir genelge göndererek, eğitim işleriyle yakından ve fedakârca ilgilenmelerini istemiştir. Eğitimin bir ülkenin kalkınmasında son derece önemli bir rol oynadığının farkında olan Babanzade, meşrutiyet döneminde halkın da en büyük beklentisinin eğitimden olduğunu ancak maarif mensuplarının beklenen düzeyde çalışma yapmadıklarını dile getirmiştir.³⁷ Görevine böyle bir başlangıç yapan İsmail Hakkı Bey sonraki günlerde okul ziyaretleri yaparak sorunları yerinde görme ve paydaşlarla ortak çözüm bulma yoluna gitmiştir. Bu ziyaretlerden en önemlisi ise Fener Rum Mektebi'ne gidışı olmuştur. Osmanlı tarihinde bir Maarif Nazırı ilk defa bu okula gitmiş ve burada sınıflara girerek öğrencilere ders anlatmıştır.³⁸ Türk eğitim tarihi açısından İsmail Hakkı Bey'in en büyük faydalarından biri de kendinden önce görev yapan nazırların yanlışlarını ıslah etmeye çalışmasıdır. Ayrıca ilkokullara ait ödeneğin yüksek tutulması konusunda fazla çaba göstererek, eğitimin küçük yaşlardan itibaren çok sayıda çocuğa ulaşması için gayret göstermiştir.³⁹

İsmail Hakkı Bey her ne kadar İttihat ve Terakki'nin önemli ve etkili bir ismi olsa da cemiyetin içi grubuna girmemeyi tercih etmiştir. Bazı konular istisna tutulmak kaydıyla, mensubu olduğu fırkanın ideolojisini gerek Tanin'deki yazıları ile gerek Mebusan Meclisi'ndeki çalışmaları ile sonuna kadar savunmuştur. Siyasi hayata 1908

32 Hüseyin Cahit Yalçın, *Tanıdıklarım*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 120-121.

33 *Lütfi Fikri Bey'in Günlüğü*, yay. haz. Yücel Demirel, İstanbul, Arma Yayınları, 1991, s. 44.

34 Mehmet Salih Erkek, "II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XXVIII (2), 2013, s. 396.

35 *BOA*, DUİT, 8-31, 2 Mart 1911.

36 "İstifanname Sureti", *Tanin*, 10 Mayıs 1911, No: 965, s.2.

37 "Tahrirat-ı Umumiye", *Tanin*, 6 Mart 1911, No: 900, s.2.

38 "Maarif Nazırı Hakkı Bey", *Tanin*, 25 Mart 1911, No: 919, s. 2-3.

39 "Babanzade İsmail Hakkı Bey", *Tanin*, 11 Mayıs 1911, No: 966, s. 1.

seçimleri sonrasında Bağdat mebusu olarak giren Babanzade, Türk siyasi hayatı açısından da önemli bir misyon yüklenmiştir. Meşrutiyet döneminde 1912 yılında ikinci kez yapılan seçimlerde de Divaniye mebusu olarak parlamentodaki yerini alacaktır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, İsmail Hakkı Bey'i özellikle Bağdat'tan aday göstermiştir. Çünkü bölgede nüfuz sahibi ve tanınan bir aileye mensuptur. Doğum yeri Bağdat olduğu için şehrin yapısını ve siyasi rüzgârın nereden estiğini iyi bilmektedir. Ayrıca şehrin ileri gelenleri ile iyi ilişkiler içinde olduğu için Cemiyet, Babanzade'yi tercih etmiştir.⁴⁰ Bu noktada belirtmek gerekir ki İsmail Hakkı Bey, askerlerin siyasetle ilgilenmemeleri gerektiği fikrini savunmuştur. Bu fikri İttihat ve Terakki içinde benimsetmeye çalışanların önde gelenlerinden biri de İsmail Hakkı Bey'dir.⁴¹

Siyasi arenada İsmail Hakkı Bey'in ön plana çıkaran olaylardan biri de Lynch imtiyazı meselesinde Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa üzerinde oluşturulan baskıya büyük katkı sağlamasıdır. Şirkete verilen Fırat ve Dicle ırmakları üzerinde 75 yıl boyunca yük ve yolcu taşıma imtiyazının Mebusan Meclisi'nin onayı alınmadan kabul edilmesi talebinde bulunan Hüseyin Hilmi Paşa'nın bu talebine karşılık İttihatçılar itirazda bulunmuştur. İsmail Hakkı Bey de o bölgeyi Meclis'te temsil eden biri olduğu için halkın tepkisine kulak vererek, Sadrazam hakkında bir gensoru vermiştir. Bunun neticesinde hadise Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifa etmesiyle sonuçlanacaktır.⁴²

İsmail Hakkı Bey, anayasa hukuku konusunda döneminin otorite isimlerinden biri olmuştur. Gerek Mebusan Meclisi'nde yaptığı açıklamalar ve gerek *Tanin*'de yazdığı yazılarla kanunuesasî hakkında önemli yorumlar yapmış, daha da geliştirilmesi için çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün düşün dünyasının gelişmesinde de önemli bir rolü olmuştur. Zira hukuk alanında okuduğu ve etkilendiği kitaplar arasında İsmail Hakkı Bey'in hukuk-u esasiye isimli eseri de vardır. Atatürk söz konusu kitabı dikkatle okuyarak, cumhuriyet, hükümet, ulusal egemenlik gibi bölümlerin altını çizmiştir.⁴³ İsmail Hakkı Bey'in genel çerçevede hem gazetecilik hayatında hem de Mebusan Meclisinde sakin tavırları ile ön plana çıktığı görülmektedir. Birkaç istisnanın dışında *Tanin* gazetesinde herhangi bir meslektaşısı ile kalem savaşına ve polemiğe girmemiştir. Benzer şekilde, Meclis'te ateşli konuşmalar yapan, tutkulu nutuklar çeken bir mebus profili çizmemiş, gerektiği yerde ve üslubuyla açıklamalarda bulunmuştur.

Türk siyasi tarihi açısından çok meşhur olan ve siyasi literatüre geçmeyi başaran nüktelerden birisini İsmail Hakkı Bey yapmıştır. Kıvrak zekâ örneği gösterdiği bu hadise Mebusan Meclisi'nde gerçekleşmiş, mazbata kâtibi olan Abdülaziz Mecdi Efendi, Meclis

40 Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.346.

41 Yalçın, *Tanıdıklarım*, s.119-120.

42 Ahmet Ali Gazel, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Lynch İmtiyazı Meselesi ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın İstifası", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.18, 2001, s.262-265.

43 Haldun Eroğlu, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Düşün Dünyasının Oluşumundaki Etkenlerle İlgili Bazı Görüşler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.27-28, 2001, s.292-293.

Başkanı Ali Rıza Bey'in yoklamayı kendisinden yapmasını istemesi üzerine isimleri tek tek okumaya başlamıştır. Yoklamada sıra İsmail Hakkı Bey'e gelince muziplik olsun diye güya kelimeyi okuyamamış gibi yaparak gözlüğünü takmış ve "Babanzade" kelimesi yerine heceleyerek "Yabanzade" sözcüğünü söylemiştir. Bu durum karşısında hemen tepkide bulunan İsmail Hakkı Bey de, "Babandır o!" cevabını vererek, Meclis'te gülüşmelere yol açmıştır.⁴⁴

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde, mülki idare mekanizmasına donanımlı personel yetiştirme amacıyla kurulan Mülkiye Mektebi, Cumhuriyet sonrası dönemde de varlığını koruyarak misyonunu günümüze kadar sürdürmüştür. Tarihsel süreci içinde ülkeyi yönetenlerin anlayışına uygun tarzda faaliyet gösteren kurum, Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Cumhuriyet tarihi boyunca birçok önemli ismi idari ve siyasi hayata kazandırmıştır.

Mülkiye'nin yetiştirdiği ve döneminin önemli isimlerinden biri olan Babanzade İsmail Hakkı Bey, öğrencilik yıllarında okulun kültürünü almış, II. Meşrutiyet sonrası dönemde öğretmen olarak okulda görev alarak bu kültürü yeni nesillere aktarmıştır. Mülkiye Mektebi'nde ders anlatırken vefat etmesi de okulun tarihinde kıymetli bir yere konmasını sağlamıştır. Öğrencileri yetiştirmek için harcanan emeğin bu tarz bir ölümle sonlanması, Mülkiye açısından bu sonu daha anlamlı kılmıştır.

II. Meşrutiyet döneminin bilgi seviyesi yüksek aydın şahsiyetlerinden biri olan İsmail Hakkı Bey, hem gazetecilik hem mebusluk hem yazarlık hem de öğretmenlik yapmıştır. *Tanin* gibi popüler bir gazetede yazı yazar Babanzade, basın yoluyla siyasi atmosferi yönlendirme görevi görmüştür. Mebusan Meclisi'nde yaptığı çalışmalarla da mensubu olduğu İttihat ve Terakki'nin politikalarına sahip çıkmış, kanunuesası ve Meclis tüzüğü konularında görüşlerini mesai arkadaşlarıyla paylaşmıştır. İsmail Hakkı Bey'i ön plana çıkararak asıl özelliği ise dış politika konularında sahip olduğu bilgi birikimidir. Avrupa siyaset dengesi üzerine kurulu politikaları yakından takip ederek, bunun Osmanlı Devleti'ne yapacağı etkiler üzerinde birçok makale kaleme almıştır. Dünyanın çok farklı yerlerinde meydana gelen dış politik gelişmeleri izleyerek, bunları okurlarına aktarmıştır.

Kaynakça

- "Babanzade İsmail Hakkı Bey", *Tanin*, 11 Mayıs 1911, No:966, s.1.
 "Cenaze Merasimi", *Tanin*, 27 Aralık 1913, No:1799, s.1-2.
 "İstifanname Sureti", *Tanin*, 10 Mayıs 1911, No:965, s.2.
 "Maarif Nazırı Hakkı Bey", *Tanin*, 25 Mart 1911, No:919, s.2-3.

- “Tahrirat-ı Umumiye”, *Tanin*, 6 Mart 1911, No:900, s.2.
- “Tercüme-i Hali”, *Tanin*, 26 Aralık 1913, No:1798, s.1.
- Aydın, Hakan, “Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye: Kuruluşu ve Basında Tartışmalar”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27, 2010, s.553-569.
- Babanzade, İsmail Hakkı, *Beyrut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları*, yay. haz. Murat Çulcu, İstanbul, Büke Yayınları, 2002.
- Bajalan, Djene Ryhs, “Princes, Pashas and Patriots: The Kurdish Intelligentsia, the Otoman Empire and the National Question (1908-1914)”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, S.43, 2016, s.140-157.
- Bajalan, Djene Ryhs, *Jön Kürtler Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Kürt Hareketi (1898-1914)*, Çev. Burcu Yalçınkaya, İstanbul, Avesta Yayınları, 2010.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
MF. MKT, 1143-26, 10 Kasım 1909.
DUİT, 8-31, 2 Mart 1911.
BEO, 322451-2, 12 Temmuz 1914.
MV, 190-54, 23 Temmuz 1914.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, yay. haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Brummett, Palmira, *İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.1-2, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.
- Demirel, Yücel (Yay. haz.), *Lütfi Fikri Bey'in Günlüğü*, yay. haz. Yücel Demirel, İstanbul, Arma Yayınları, 1991.
- Erkek, Mehmet Salih, “II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XXVIII (2), 2013, s.385-416.
- Eroğlu, Haldun, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Düşün Dünyasının Oluşumundaki Etkenlerle İlgili Bazı Görüşler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.27-28, 2001, s.285-298.
- Gazel, Ahmet Ali, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Lynch İmtiyazı Meselesi ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın İstifası”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.18, 2001, s.259-266.
- Gövsä, İbrahim Alaettin, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul, Yedigün Neşriyat, 1946.
- Hanioglu, Şükrü (2010), “Şura-yı Ümmet”, *DİA*, C.39, 2010, s.240-242.
- Hut, Davut (2013), “II. Meşrutiyet Döneminde Bir Osmanlı Entelektüeli Babanzade İsmail Hakkı (1876-1913)”, *Tarihimizden Portreler Osmanlı Kimliği, Prof. Dr. Cevdet Küçük Armağanı*, Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği Yayınları, İstanbul, s.101-122.
- Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Karal, Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.II-V, Ankara, TTK Yayınları, (b.t.y).
- Mayak, Faysal, “Babanzade İsmail Hakkı'nın Tanin'de Yayımlanmış Makalelerine Göre Osmanlı Devleti ve Dış Politika (1911)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.3 (11), 2010, s.421-437.

- Mayak, Faysal, *Babanzade İsmail Hakkı Bey'in Gözünden Osmanlı Devleti'nin İç ve Dış Politikası (1908-1913)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Mordtmann, Andreas David, *İstanbul ve Yeni Osmanlılar*, çev. Gertraude Songu-Habermann, İstanbul, Pera Yayınları, 1999.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, Alkım Yayınları, 2006.
- Özdemir, Hüseyin, *Babanzade İsmail Hakkı Bey'in Meşrutiyet Düşüncesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, 2015.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, *Tanıdıklarım*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Ek-1 Babanzade İsmail Hakkı Bey'in Mülkiye Mektebi'nde Ders Vermesiyle İlgili Belge (BOA, MF. MKT, 1143-26, 10 Kasım 1909)

تاریخ تنظیم		معارف محمود نظامی				مورد بازر نظامی	
روز	ماه	شماره	تاریخ	موضوع	مدرس	مدرس	
۲۰	۱۳۰۹	۱	۱۳۰۹	در انجمن تالیف و تصنیف کتب درسیه	۱۳۰۹	۱۳۰۹	
در انجمن تالیف و تصنیف کتب درسیه شماره ۱۳۰۹ تاریخ ۱۳۰۹ موضوع تالیف و تصنیف کتب درسیه مدرس بابانزاده اسماعیل حاکم بیک در انجمن تالیف و تصنیف کتب درسیه شماره ۱۳۰۹ تاریخ ۱۳۰۹ موضوع تالیف و تصنیف کتب درسیه مدرس بابانزاده اسماعیل حاکم بیک در انجمن تالیف و تصنیف کتب درسیه شماره ۱۳۰۹ تاریخ ۱۳۰۹ موضوع تالیف و تصنیف کتب درسیه مدرس بابانزاده اسماعیل حاکم بیک							

Ek-2 Babanzade İsmail Hakkı Bey'in Vefatından Sonra Eşinin Mülkiye Tekauüt Kanunu Gereğince Aldığı Maaşın Yetmedğine Dair Belge
(BOA, MV, 190-54, 23 Temmuz 1914)

مجلسه وکالاته محضی ضبط واقعه... 54

حاضر بر نامه ذرات تمامک ایسی		۸۸۸	
مجلسه	تاریخ	تاریخ	تاریخ
مجلسه	تاریخ	تاریخ	تاریخ
تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ

فردی حاکم

معرفته مآله ایستاده با نام زام مرحوم... (Handwritten text in Ottoman Turkish script)

قبضه از وقت

تذکره مذکوره در بیان اولیاده مذکور... (Handwritten text in Ottoman Turkish script)

۱۹۱۴

۲۳ تموز (23 July 1914)

مجلسه مملکت

İNEK BAYRAMI'NIN BAŞLANGICI VE İÇERİĞİNİN GELİŞİMİ HAKKINDA BAZI NOTLAR

M.Murat BASKICI*

Yatılı olan ve önemli bir kısmı halen gelişme çağındaki gençlerin bulunduğu bir okulda dönemin koşullarının elverdiği ölçüde birtakım eğlenceler düzenlenmesi, öğrencilerin kendi aralarında çeşitli eğlence usullerinin ve okula/eğitim hayatına ilişkin bir jargonun gelişmesi ve bir noktadan sonra bu eğlencelerin tekrarlanır hale gelmesi, Mülkiye'de İnek Bayramı olarak adlandırılan öğrenci şenliklerinin kökeninde yatan unsurlar olarak düşünülebilir. 1930'lara kadar bu tür eğlencelerin varlığına dair bilinenler sınırlıdır. Önceki dönemde Mülkiye'nin kısa aralıklarla sürekli mekân değiştirmesi sebebiyle öğrenciler arasında kuruma aidiyet hissi oluşturabilecek bir binaya/yapıya sahip olunamaması, II. Abdülhamit döneminin Mektebi sürekli yakın denetim altında tutan politikaları, II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki özgürlük ortamının önce Birinci Dünya Savaşı koşulları ve sonra da Mülkiye'nin lağvedilmesi dolayısıyla kısa ömürlü oluşu, 1918'deki yeniden tesisten sonra bu kez Milli Mücadele dönemi ortamı ve 1925'e kadar süren yeniden sık sık mekân değiştirilmesi gibi olgular bir arada değerlendirildiğinde öğrencilerin kurumsallaştırabilecekleri bir eğlence/bayram ya da hiciv geleneği başlatamamaları anlaşılabilir. Mülkiye tarihinin bu döneminde öğrencilerin gerçekleştirdiği ancak kurumsallaşmayan eğlenceler arasında el yazması mizahi gazete/mecmualar çıkarmak (*Fiskos*, *Şarlattan*), tiyatro/piyes sergilemek, bir müzik aleti çalabilen devre arkadaşlarından oluşan saz takımları kurmak ve sohbetler esnasında birbirlerinin ya da dönemin öğretim elemanlarının taklitlerini yapmak olduğu ilgili yılların mezunlarının anılarından takip edilebilmektedir.

1920'li ve 1930'lu yıllarda yaşanan bazı gelişmeler ise (Mezunlar Cemiyeti'nin yeniden kurulması, Talebe Cemiyeti'nin kurulması, uzun bir aradan sonra ilk defa uzunca bir süre aynı binada -Yıldız'da Yaveran Dairesinde on sene- eğitim yapılması, okulda öğrenciler ve okul dışında mezunlar arasında yıldönümlerini kutlama geleneğinin başlaması) okul hayatının daha istikrarlı ve kurum bilincinin daha gelişmiş hale gelmesine katkıda bulunmuş, böylece okulda öğrenciler arasında kendilerine has bazı eğlenme ve kutlama usullerinin oluşmasında etkili olmuş görünmektedir. Okulun Ankara'ya naklinden önce İstanbul'da öğrencilerin kendi aralarında oluşturdukları alaturka saz takımı ile eğlenceler tertipledikleri¹, öğrenciler arasında bazı eğlenceler/oyunlar düzenlendiği bilinmektedir. Bu tür etkinliklerin okulun Ankara'ya

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi; baskici@politics.ankara.edu.tr.

1 Eski öğretim üyelerinden Bahri Savcı'nın ifadesidir. M. Şehmus Güzel, "Mülkiye'de 'İnek Bayramı'", *Mülkiye*, c.XXVI, Sayı 237, Kasım-Aralık 2002, s. 209-215.

naklinden sonra ilk defa 1937/1938 eğitim yılı sonunda "İnek Bayramı" olarak tertiplendiği ifade edilmiştir.² Bu ilk bayramın ya da şenliğin içeriğine dair herhangi bir bilgi henüz ortaya çıkmış değildir. Şenliğin izleyen bir kaç yıl içinde belirli bir içeriğe kavuştuğu ve okul binası dışına da "taşarak" Cebeci halkı ile birlikte kutlanmaya başladığı anlaşılmaktadır.³ İnek Bayramı'nın ayrılmaz parçası olan *Kazan* (sonradan *Kazgan*) dergisi de ilk defa 1938'de çıkarılmıştır. Ancak derginin o yıl bayrama özel olarak hazırlanmadığı ve sadece üç sayı çıkarılabildiği bilinmektedir.⁴ 1948'deki ikinci çıkışında ise *Kazgan* adıyla ve yılda bir defa İnek Bayramı'na mahsus olarak çıkarılmaya başlanmıştır.

Bayrama adını veren ve bu bayram ile birlikte Mülkiye'nin de simgesi haline gelmeye başlayan unsur "inek"tir. İnek çalışkan öğrenciyi simgelediği gibi, toplumsal olaylarla ve dünya ile pek ilgisi olmayan, sosyal ilişkilerde zorlanan, dolayısıyla Mülkiye'nin yetiştirmeye niyetlendiği mezun profilinin tam tersini simgeleyen bir mizahî karakter niteliğindedir.⁵

İnek Bayramı'nın nasıl bir içerik ile başladığı ve zaman içinde bu içeriğin nasıl geliştiği konusunda henüz çok az bilgi mevcuttur. Mülkiye tarihine ilişkin pek çok noktada mezunların hatıralarının önemli ipuçları ya da belgelerde yer al(a)mayan bilgileri sunduğu açıktır. Bu hususu Ali Çankaya *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* adlı eserinin *Okula ait Hatıralar* kısmının sunuş yazısında şu şekilde ifade etmiştir: "Bir ferdin veya içtimaî müessesenin resmî hayat kayıtlarına geçemeyen ve fakat vuku bulmuş olan öyle hadiseler vardır ki, bunlara ittila kesbetmek çeşitli bakımlardan faydalıdır... Hatıralarda konuşan devirlerdir. Devirlerin zihniyetini, telâkkilerini ve vaziyetlerini bir panorama

-
- 2 Mülkiye'nin eski öğretim üyelerinden Prof. Dr. Cahit Talas son sınıf öğrencisi iken 1937-1938 ders yılında okulda ilk kez bir inek bayramı kutlandığını ifade etmiştir. Cengiz Aslantepe, *Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 1859-2009 150 Yılın Tanıklığı*, Koleksiyoncular Derneği Yayını No:11, Ankara, 2009, s. 236.
 - 3 Okulun eski öğretim üyelerinden Prof. Dr. Cemal Mıhçıoğlu 1938'de İnek Bayramı adı verilen etkinliğin "1942-1943 yıllarında daha da genişletilip tören haline getirildiği"ni ifade etmiştir. Aslantepe, *Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne...s.* 236. Bu yıllardaki törenin ayrıntıları aşağıda yer almaktadır. Mülkiye'nin eski öğretim üyelerinden Prof.Dr. Bahri Savcı "1938'lerden başlayarak kutlamalar yalnızca öğrencilere özgü bir uğraş olmaktan çıkmış, bayram okul sınırların aşarak cebeci halkının da katıldığı bir yapıya ulaşmıştır" ve "Artık Okul aşılarak Cebeci semti şenliklere sahne oldu" ifadelerini kullanmıştır. M. Şehmus Güzel, "Mülkiye'de 'İnek Bayramı'", *Mülkiye*, c.XXVI, Sayı 237, Kasım-Aralık 2002, s. 210.
 - 4 *Kazan* dergisi 1938 yılına ait AÜSBF Şeref Salonu'nda sergilenen nüsha; Aslantepe, *Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne...s.* 232.
 - 5 Bahri Savcı'ya göre "Bir maskot arandı ve sonunda "inek"te karar kılındı. 'İnek' çalışkan bir öğrenciyi simgelediği gibi, toplumsal olaylarla, dış dünya ile hiç ilgisi olmayan bön bir tipi de anlatıyordu." M. Şehmus Güzel, "Mülkiye'de 'İnek Bayramı'", *Mülkiye*, c.XXVI, Kasım- Sayı 237, Aralık 2002, s. 209-215. Prof.Dr. Cemal Mıhçıoğlu ise "1937-38'lerde karikatürlerle bir inek simgesi yaratıldı. İnekler dünyanın en verimli, faydalı, sakın ve bazı toplumların kutsal hayvanı olduğundan çalışkan öğrencilerin en çok benzetileceği bir simge olarak düşünüldü. Böylece bu bayrama "İnek Bayramı" adı verildi." demektedir. Aslantepe, *Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne...s.* 236.

halinde bu kısımda seyretmek kaabildir... Bu kısım ileride daha geniş olarak zenginleştirilirse, Aziz Mülkiye'mizin nev'i şahsına münhasır bir literatürü meydana gelebilir."⁶ İşte İnek Bayramı'nın özellikle nasıl bir içerikle ortaya çıktığının aydınlatılabilmesinde ilgili dönem mezunların hatıraları oldukça önem arz etmektedir. Hatıralardan edinilebilecek bilgilere geçmeden önce Mekteb-i Mülkiye'nin 1920'li ve 1930'lu yıllardaki İstanbul ve Ankara yıllarına ilişkin bazı gelişmeleri hatırlamak faydalı olacaktır.⁷

1. Bayramın Kökenleri ve İçeriği Hakkında

Mekteb-i Mülkiye'de yıl sonu imtihanlarından sonra bir müsamere verilmesi adeti geliştirildiği ve bu adetin okulun 1918'deki yeniden tesisinden sonra da sürdürüldüğü ifade edilmiştir (Aslantepe, 2009: s.154).⁸ 19 Aralık 1919 tarihli böyle bir müsamerede müzik icrası, edebi konuşmalar, şiirler okunması ve tiyatro temsili gibi etkinliklerin yer aldığı görülmektedir. Bu yıllar İstanbul'da işgal ve ardından Millî Mücadele dönemi olup okulda öğrenci etkinliklerinin sınırlı olduğu bir dönemdir. Hatta diploma töreni bile yoktur.⁹ 1922 yılı mezunlarından İhsan İnal: "Okul hayatımız çok kara ve acıklı günlerde geçti. Mütarekenin ızdıraplarını ve felaketsiz günlerini İstanbul'da Okul Hayatında geçirdim." Ancak böyle bir ortamda dahi okulda *Fiskos* adıyla el yazması bir mizahi gazete ve *Güneş* adıyla el yazması bir dergi çıkarılabılmış, şiirler yazılmış, tiyatro temsili sergilenmiştir.¹⁰ Ancak bu tür etkinliklerin okul hayatı içinde kurumsallaşmış olduğunu ve tekrarlandığını gösteren bilgiler henüz mevcut değildir.

Mektepte "dergi" çıkarma geleneği II. Meşrutiyet döneminde *Şarlatan* isimli mecmuaya kadar uzanmaktadır, ki adından bunun mizahi bir içeriğe sahip olduğu düşünülebilir. *Güneş* (1921), *Fiskos* (el yazması mizahi bir gazete, 1922?), *Emel* (el

6 Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe*, Ankara 1954, s. 341.

7 Hem bu döneme hem de Mülkiye tarihine genel bir bakış için bkz. M.Murat . Baskıcı, "Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 150 Yıllık Kronolojisi", *Mülkiye*, c.XXXIII, Sayı 265, Kış 2009, s. 249-292.

8 Bu adetin ne zaman başladığı kesin değildir; II.Meşrutiyet döneminde başlamış olması muhtemeldir.

9 "1921'de okulu bitirenler için hiçbir tören yapılmadı. İmparatorluk mülkiyesinde diplomalarla üstün başarı gösterenlerin ödüllerinin Başbakan'a kadar birçok devlet adamlarının hazır bulunduğu törenlerde dağıtılması geleneği, o sırada düşünülmezdi." 1921 mezunlarından Mustafa Nuri Anıl'ın anılarından. "Mülkiye'nin İkinci Açılışı-I", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Sayı 37, 1974, s. 30. 13 Nisan 1921'de ise II. İnönü Zaferi üzerine Mekteb-i Mülkiye öğrencileri bir müsamere düzenlemiştir. Aslantepe, *Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne...*s. 152.

10 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 480; 1921 mezunlarından Mustafa Nuri Anıl'ın anılarından. "Mülkiye'nin İkinci Açılışı-I", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Sayı 37, 1974, s. 29. *Mülkiye Marşı* da işgal günlerinin bu kasvetli atmosferinin ürünü bir şiir olup ilk adı *Vatan*'dir.

yazması bir mecmua, 1922-24?)¹¹ ve ayrıca *Hale* adlı el yazması bir derginin varlığı da bilinmektedir.¹² Söz konusu dergiler çeşitli kuşaklar boyunca okul hayatına ilişkin belirli bir hiciv geleneği oluşmasına ve bu geleneğin mezunlarca hatırlanıp sonraki kuşaklara nakledilmesine katkıda bulunmuş olabilir. Mektebin uzunca bir müddet kendine ait ve sürekli ikamet ettiği bir binasının bulunmamasının da öğrenciler arasındaki etkinliklerin düzenli/sürdürülebilir bir hale gelmesini engellediği düşünülebilir. 1925-1936 arasında on ders yılı kadar kalınan Yıldız Sarayı Yaverân Dairesi ve ardından Ankara'daki bugünkü bina okulun mizah-hiciv geleneğinde bazı hususların "kurumsallaşmasında" etkili olmuş gibidir.

1924 yılında Mekteb-i Mülkiye'nin bir meslek mektebi olarak şekillendirilmesi hakkındaki talimatname Bakanlar Kurulu'nca kabul edilmiş, buna göre Mektep üç ihtisas şubesine ayrılmıştır; ilk iki sene ortak olmak üzere İdari ve Mali şubeler 3'er yıl, Siyasi şube 4 yıl olacaktır. Bu talimatnamenin mektebe yeni bir soluk getirdiği ve ardından 1920'lerin ikinci yarısından itibaren (1926'dan sonra) mektepteki sosyal yaşantıda bir canlanma olduğu yine mezunların anılarından anlaşılmaktadır.¹³ Kronolojik sıra ile gidilirse bu yıllarda mektepte bir Talebe Cemiyeti mevcuttur; voleybol gelişmeye ve öğrencilerce yürüyüşler ve kamplar yapılmaya başlanmıştır. Bir tenis kortu oluşturulmuş, okulun rozeti yaptırılmış, 4 Aralık 1930'da Mülkiye Talebe Cemiyeti tarafından bir "balo" düzenlenmiş, Talebe Cemiyeti musiki çalışmalarında bulunmuş, 1932'de bir yurt içi gezisi düzenlenmiştir. 1934/1936 arasında önce voleybol sonra futbol takımları oluşturulmuştur.¹⁴ İçinde bulunulan sosyal ortamda mizahi unsurların eski dönemlere kıyasla daha yoğun bir şekilde belirginleşmeye başlamasının bu döneme karşılık geldiği düşünülebilir. Zira sportif, sanatsal ve kültürel faaliyetlerin başladığı ve/veya yoğunlaştığı bir yatılı okul ortamındaki erkek öğrenciler eskiye kıyasla daha fazla sosyalleşme ve dolayısıyla mizahî unsurlar geliştirme imkânı bulmuş olmalıdır.

Yukarıdaki kısa açıklamalardan sonra 1920'li, 1930'lu ve 1940'lı yılların bazı mezunlarının hatıralarından hareketle İnek Bayramı adı verilen etkinliğin içeriğinin nasıl şekillendiğinin izi kısmen sürülebilir.

1927 mezunlarından Vasfi Bağatur anılarında, öğrenciler arasında şiir yazar, şarkı söyleyen, keman çalan, "charliston" oynayan, Hocaları "ders dışı konular ile meşgul eden", "mektebin hocaları gibi vaaz ve nasihat veren", bazı fiziki özellikleri nedeniyle kendine has yürüme ya da konuşma özellikleri bulunan ve hocaların ders anlatışlarını ve seslerini taklit eden öğrenciler bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁵ Bu gibi unsurların sadece 1927 yılı

11 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 480.

12 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I. Cilt*, Ankara, 1968-1969, s. 472.

13 Öğrenciler bir müddet sonra her bir şubeye ve bu şubenin öğrencilerine lakap takmış ve aralarında bir rekabet/çekişme filizlenmiş olmalıdır. 1940'ların başında bu lakaplar *tahsildar* (Mali Şube), *muhtar* (İdari Şube) ve *kavas* (Siyasi Şube) şeklindedir.

14 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 489-497; 1937 mezunlarından Fahrettin Akkutlu'nun anıları, Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 517-518.

15 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 492.

mezunlarına has olmadığı, bir kısmı yatılı olarak sürekli bir arada okuyan az sayıdaki bir erkek öğrenci topluluğunda çeşitli seneler içinde sık sık görülebileceği kolayca tahmin edilebilir. Bu sayılanlar az sayıdaki öğrencinin birbirlerini tanıma ve birlikte sosyalleşme anlarında olduğu kadar her bir öğrencinin yalnız kalmak istediği (şiir yazmak, şarkı söylemek, müzik aleti çalmak gibi) anlarda da görülen ve diğer öğrencilerce onların bir özelliği olarak hatıralarda zikredilen unsurlardır. Ayrıca Mülkiye'de (tıpkı başka okul örneklerinde de görülebileceği üzere) öğrencilerin lakapları olması da uzun süredir görülen bir durumdur. Bu lakaplar öğrenciler arası eğlencelerde, İnek Bayramlarında ve *Kazgan*larda anılarak ölümsüzleştirilmeye çalışılmıştır.

1934 mezunlarından Salahaddin Ülkümen: "Mülkiye'ye girdiğimiz sene [1931] idi. Yurdun muhtelif liselerinden gelmiş ve sıkı bir imtihandan elenerek aynı çatı altında toplanmış 40 talebe idik. Derslerden ve mütalealardan artan boş zamanlarımızda soba başında toplanır birbirimizi tanımağa çalışırdık. O günleri bilenler hatırlarlar. Bu toplanmalarda en ciddi mevzulardan en saçma iddialara kadar her şey görüşülür ve gülüşülürdü."¹⁶

1938 mezunlarından Seyit Faruk Önder: "Okulda bizden sonra birkaç sene devam ederek bir an'ane haline geldiğini işittiğim *senenin son gecesi yapılan Maskeli Baloyu da bizim sınıf ihdas etmişti. Öteden beri devam etmekte olan son İmza Merasimleri de son günün tatlı bir eğlencesi idi...* Mezun olduğumuz seneki imza merasiminde... bazı arkadaşlar kasideler yazmışlar ve bu meyanda Okul İdaresi hakkındaki kasideyi yazmak da bana düşmüştü."¹⁷ Buna göre senenin son günü icra edilen imza merasimi "öteden beri devam eden" bir etkinlik idi. Bu merasimin başlangıçtaki içeriği şimdilik bilinmemekle birlikte mezun olan öğrencilerin (derslerdeki yoklama çizelgelerine atılan imza gibi) bir deftere son kez imza atmaları, atarken de birbirleri ile şakalaşıp hoşça vakit geçirdikleri, belki bazılarının şiir veya şarkı okuduğu bir içerikte olduğu düşünülebilir. Aşağıda görüleceği üzere 1943 ve 1945 yılları imza merasimi bu unsurları içermektedir.

1938 mezunlarından Behçet Kepkep: "Bugün okullarda mevcut (Münazâra)¹⁸ o zaman yoktu. Biz kafa idmanını, bu günkü kadar faydeli olmamakla beraber, kendi aramızda başka şekilde tertip etmiştik. Okurlar iki taraf olur, aramızda ayrı ayrı murahhaslar [delege] seçer ve bahisler tutardık. İki tarafın murahhasları karşı karşıya gelir, seyirci ve bahişçiler onların etrafında toplanırdı. Oyun şu: Bu murahhaslardan birinin okuduğu beytin son harfiyle karşı taraf murahhaslarından birisi yeni bir beyit başlayacak ve son okunan beytin son harfiyle diğer karşı taraf yeniden bir beyit başlayacak ve bu şekilde tevali edecekti [sürecekti]. Biten beytin son harfiyle karşı tarafın başlayacağı beyit için konulan müddet bazen yarım ve bazen de bir dakika idi. Bu

16 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 509-510.

17 İtalik vurgular tarafıma aittir. Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 519. Mülkiye mezunları ise öğrencilerden daha önce, 1929'da, "gece eğlencesi" düzenlemeye başlamıştı. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I. Cilt*, s. 478. Senenin son gecesi yapılan Maskeli Balo'nun zaman içinde Mezuniyet Balosu'na dönüştüğü düşünülebilir.

18 Münazâra: kaideye uygun olarak karşılıklı konuşma.

karşılıklı beyit muhaveresi bir müddet devam eder hangi taraf cevap veremezse bahsi kaybederdi. Bu iş için eski divanlar karıştırılır, şiir kitapları okunur, beyit ezberlenirdi..."¹⁹ Bu ifadeler *Kazgan* dergilerinde ilk sayılarından itibaren uyarlama beyitler, kasideler ve benzeri edebi eserlerin bol miktarda görülmesini hatta bu durumun *Kazgan*lardan önce öğrenciler arasında mevcut bir eğlence niteliğinde olduğunu izah eder niteliktedir.

1940 mezunlarından M. Ali Özgüner okul yatakhanesinde "yastık kavgası" yapıldığını ifade etmektedir.²⁰ Nisan 1942'de okul binasında *ikinci defa olarak* Mülkiye talebesinin eserlerinden oluşan resim ve karikatür sergisi açılmıştır.²¹ Ayrıca 1943'te bir Mektep Orkestrası'nın mevcudiyeti bilinmektedir.²² 1941 mezunlarından İhsan Atakent 1940 yılı final sınavlarının yapıp yapılamayacağı hususunda İkinci Dünya Savaşı koşulları nedeniyle bir belirsizlik yaşanınca "Tabir-i Mülkiyece, *İneklerin* (verilen dersleri gününde ve muntazam çalışanların) mesailerini boşa gitti düşüncesiyle kendileri teselli edildi" demektedir. Buna göre Mülkiye'de inek/ineklik tabiri bir süredir kabul görmüş ve kullanılmaktadır.²³

1943 mezunlarından İrfan Kızıklı: "Malum Son Sınıfın bir imza merasimi olur... O yıl kurban etmek üzere rahmetli Cemil bir horozla bir tavuk almıştı. Sınıfın en uzun boylusu olduğumuz için 27 Turan'a horozu, bana da tavuğu verdiler. Horozlu tavuklu, biz önde olmak üzere mutad terâne [alışılmış makam/şiir]²⁴ ile Mektebin etrafı ve içi dolaşıldıktan sonra holde toplanıldı ve [imza] merasim[i] yapıldı."²⁵ Kızıklı "sınıfın o günkü çiftlik [Atatürk Orman Çiftliği] gezintisine iştirak edemediğini" de ifade etmiştir.

SBF Müzesinde yer alan ve "1942-1943 Mülkiye Mektebi Son Sınıf İmza Merasimi" başlığını taşıyan bir belge esasen 1943'te Mülkiye'de öğrenciler arasındaki başlıca eğlencelerin neler olduğunu açık bir şekilde yansıtmaktadır. 1943 mezunlarından Cemil Atalay'ın daktiloya çektiği ve 25 Mayıs 1943 Salı günü sabahı icra edildiği belirtilen merasimin içeriği şu şekildedir:

Sabah saat 7:30'da öğrencilerden oluşan küçük bir orkestra ile yatılı öğrenciler uyandırılmış; mektebin "alaturka musiki şefi" ve "yemek nöbetçisi" olan iki öğrenci törende kurban olmak üzere bir adet horozla bir adet tavuğu tedarik için Atpazarına

19 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 525.

20 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 539.

21 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 234.

22 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 557.

23 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 547-548.

24 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 557. Bu ifade törenlerde söylene gelen "belirli" bir içerik (marş, şarkı, türkü, slogan...) olduğunu belirtmektedir. Aşağıda görüleceği üzere bu içerik esas olarak *Son Sınıf Marşı*'dir.

25 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 557. Okul binasının içindeki bu yürüyüşün zamanla Fakülte bahçesinde ve çevresinde, bazen Cebeci civarında bazen de Kızılay'a kadar uzanan ve bir inek ile birlikte gerçekleştirilen "İnek Yürüyüşü"ne evrildiği düşünülebilir.

gitmiş; mektebin holünde (Sütunlu Salon) Atatürk büstü önünde "mutantan" (gösterişli) ve "müzeyyen" (süslü) bir şekilde hazırlanan kısımda bazı düzenlemeler yapılmış (koltuk, iskemle yerleştirilmesi vb.); daha sonra dördüncü sınıf yani mezun olacaklar, "önlerinde âlâtı musikiyeleri olduğu halde cümbürceaat efgan (bağırışma) ile Şahanenin²⁶ (Mektebin) içinde ve dışında icrai ahenkle (çalıp çıkılarak) merasimi mahsusaya (özel törene) başlamış"tı. Bu sırada yedi kıtadan oluşan "Son Sınıf Marşı" okunmaktadır. Yüksek sesle marş söylendiğini duyan bütün Cebeci sakinleri "pencere ve kapılara hücum ile" caddede dolaşan "Şakırdanı Şahane"yi (Mülkiye öğrencilerini) tebessümlerle seyretmişti. Mektebin içindeki ve dışındaki "nümayiş"ten sonra bir kez daha Sütunlu Salon'daki tören yerinde toplanılmış, birinci, ikinci ve üçüncü sınıflar tören yeri etrafındaki kanepeler ve sandalyelere yerleşmiştir. Son sınıf öğrencileri, ilk numaradan son numaraya kadar sıra ile, dördüncü sınıfın en yaşlısı olan öğrencinin elini öptükten sonra imzalarını atmış, daha sonra dördüncü sınıfın en genci olan öğrencinin yanaklarından öpmüş ve elindeki çikolatadan almışlardır. Tören 8:30'dan 10:30'a kadar konuşmacıların ve şiir söyleyenlerin sözleri ile sürmüştür, daha sonra taklit yeteneği olan öğrencilerden bazıları "bazı marifet ve hünerleri ile" izleyenleri güldürmüş, "iyi ve neşeli bir vakit geçirmelerini" sağlamıştır. Merasimi mahsusanın sonunda "senelik karneler" okul dışında halka olmuş öğrenciler arasında "kül edilmiş"/yakılmış, ardından tüm sınıflarca girilmiş bulunan bazı "harekâtı şariyenin" (gıcık/kıl hareketlerin) cenabı haktan affını niyaz ve imtihanlarda (final sınavlarında) hocaların şerhlerinden yakalarını kazasız belasız azad edebilmek için iki adet canlı mahluk" (yukarıda anılan horoz ve tavuk) "heba edilmiş"tir. Törenin iki saat kadar sürdüğü belirtilmiş olan konuşmalar kısmında son sınıfların dört yılına dair havadisler, öne çıkan bazı öğrenci figürleri ile ilgili espriler, hocaları iğneleyen şiirler, bazı öğrenciler için kaleme alınmış dörtlükler ve son sınıfın "Veda Duası" yer almaktadır.

1945 mezunlarından Muzaffer Uyguner: "Bizim sınıfa matrak sınıf adı takılmıştı... bu adın verilmesindeki sebep biz ikinci sınıfta iken [1943] yapılan maskeli baloya Çatlak [Fethi] tarafından hazırlanan bir "Matrak Alayı" ile iştirakimizdir. Çatlak o yıl günlerce çalıştı ve bu alayı tertiplede. Bu alayın mahiyetine gelince: Habeşistan İmparatoru ve efradı ailesi ile saray erkânını temsil ediyordu."²⁷ Yine Uyguner'e göre öğrencilikleri sırasında bir "Çiftlik gezintisi" yapılmış ve orada "yenilip içilmiş; çuval ve yumurta yarışları yapılmış"tı.²⁸

26 Siyasal Bilgiler Okulu'nu/Mülkiye'yi öğrenciler "Şâhane" olarak adlandırmaktadır. Bu durum hem II. Abdülhamit hem de Vahdettin dönemindeki isimlere atıftır: "Mekteb-i Mülkiye-i Şâhane" ve "Zir-i Himaye-i Hazret-i Mülükânede Bulunmakla Müftechir Mekteb-i Mülkiye-i Şâhane". Okulun uzun geçmişi ve bu geçmişi yansıtmakta kullanılan ağdalı dil törenlerin ayrılmaz parçasıdır.

27 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 580. İmparatorun kölelerinden birinin adının "Şaban" olduğunun belirtilmesi belki İnek Bayramı konusunda bundan sonraki araştırmalar için dikkat çekici bir ayrıntı olabilir.

28 Çuval yarışları ve başka bazı yarışların daha sonra sene sonu eğlencelerinin bir parçası olarak devam ettiği 1950'lere ve 1960'lara ait İnek Bayramı fotoğraflarından anlaşılmaktadır.

1945 mezunlarından Fethi Soysal'ın hatıralarına göre²⁹ *Merasimi Mahsusa* [İnek Bayramı] (fiilen bir gün önce yapılan) *Tahsildar/Akçalı Şube* (Mali Şube) - *Muhtar* (İdari Şube) - *Kavas* (Diplomasi Şubesi) minder kavgası ile başlamıştır. Kavgadan sonra "Her Yer Karanlık" a nazire olarak söylenen şarkı eşliğinde ve mumlar yakılarak bütün mektep dolaşmış, sonra kahvede [muhtemelen Sütunlu Salon'un bir köşesinde] (ehl-i matrak)³⁰ bir cümbüş teşkili ile gece yarısına kadar şarkılar, oyunlar, hikaye ve matrak ile felekten bir gece çalınmıştır. Ertesi gün ise "Mali Şubede aktedilen sabah celsesi ile bütün hazırlıklar tamamlanmış ve büyük merasim başlamıştır. Elllerinde "meşhurların" yani hocaların ve öğrencilerin karikatür veya temsili resimleri olduğu halde son sınıf öğrencileri, "biraz sonra yakılacak ders notlarını" bir çuval içinde ve iki uzun sırtık ortasında sınıfın en meşhur *ineklerine* (en çalışkan öğrencilere) taşıtarak yürüyüşe geçmiştir. Aralarında bir de küçük orkestranın (davul, mandolin) bulunduğu grup "sınıflar katından" "Son Sınıf Marşı'nı" söyleyerek harekete geçmiş, önce bütün okulu daha sonra okulun etrafını dolaşmış, giriş kapısından hole (bugünkü Sütunlu Salon'a) girmiş ve Atatürk büstü önünde hazırlanan merasim yerine gelmiştir. Burada şarkılar söylenmiş, imza töreni düzenlenmiş [son sınıfların son imzaları]; "meşhurların" [hocalar, öğrenciler] "takma isimleri" anılmış; "kürsünün" sağında sınıfın en çalışkan öğrencisi ve sol tarafında da "en bızdık" [tıfıl/çaylak?] öğrencisi yer almış; sınıf temsilcisi "Hatıra Defteri"ni imzalatmış; en çalışkan öğrencinin elini öpen herkes kutudan bir adet şeker alarak en "bızdık" olanın yanaklarına saldırmış; "dört yılın ilham ettiği zem [yergi] ve methiyeler [övgü] okunmuştur [hicvetme, çamur atma].³¹ Son sınıflar öğle yemeğini spor salonunda "profesörleri" ile birlikte yedikten sonra çiftliğe [Atatürk Orman Çiftliği] giderek içkili akşam yemeği yiyeceklerdir. Eğlencenin çiftlikteki yemek sonrasında hem çiftlikte hem de "şehri Ankara'ya" dönüşte devam edeceği de ifade edilmiştir.³²

29 Fethi Soysal'ın anlattıkları konumuz bakımından önemli olup muhtemelen o yılın "şenlik/bayram" içeriğini tam olarak yansıtmaktadır.

30 Osmanlıca-Türkçe sözlüğe göre *ehl* kelimesinin 1-sahip; 2-maharetli, usta anlamları ve *mutrak* kelimesinin sopa, mızrak, tokmak, çekiç gibi anlamları vardır. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2000. Buna göre *ehl-i mutrak* veya *ehl-i matrak* sopa sahipleri veya sopalamak, çekiçlemek yani "iğnelemek" konusunda maharetli olan kişiler anlamında düşünülebilir. Türkçe argo sözlüğüne göre ise *mutrak* kelimesinin alay, eğlence anlamı bulunmaktadır. Ferit Devellioğlu, *Türk Argo Sözlüğü*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1970 (Birinci baskı 1941). Buna göre *ehl-i matrak* tabirinin eğlence sahipleri, eğlence ustaları anlamını ifade ettiği düşünülebilir.

31 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 566, 569. İmza faslı bittikten sonra "dört yılın ilham ettiği" yergiler, övgüler ve diğer haberler bir radyo bülteni havasında ve "Kazgan'ın özel muhabiri" tarafından aktarılmaktadır. Dönemin tek iletişim vasıtasının radyo olduğu ve öğrencilerin okulda Türkiye ve dünyaya ilişkin havadisleri radyo aracılığıyla edindikleri düşünüldüğünde bu benzetme anlaşılabilir. Ayrıca burada yer alan "Haberler" faslının sonraki dönemlerde İnek Bayramları ve *Kazgan*larda yer alan "Şaban'a Mektup" kısmının atası olduğu düşünülebilir.

32 Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe...*, s. 570. 1940'lı yıllarda son sınıfların mezuniyet yemeği günümüzde SBF binasının hemen arkasında yer alan ve yapımı 1938'de tamamlanmış bulunan Spor Salonu'nda düzenlenmekteydi.

1946 mezunlarından Berduk Olgaçay: "Son sınıftaki ananevi merasimler"den³³ ve "minder kavgası"ndan söz etmektedir. Ayrıca yatakhane dolapları arasında gece yarısına kadar süren sohbetleri; "imtihan kapılarında ve odalarında duyulan heyecanları" ve bu heyecanların yarattığı hoş fıkraları; basketbol ve voleybol spor faaliyetlerini; Sarıklı, Cebeci Çayırı ve Atatürk Bulvarı'ndaki öğrenci gezintilerini; Okul Kahvesi'ndeki satranç, yüzük saklama, kibrit kutusu oyunlarını; konferans salonundaki "heyecanlı kongreleri ve seçimleri" anmaktadır. Bütün bu unsurların yatılı okul öğrencileri arasında okula ve eğitim hayatına ilişkin çok çeşitli eğlence ve mizah unsurları doğmasına ve doğmuş olanları da çeşitlendirmesine yol açacak sosyalleşme imkânı sunduğu açıktır.

Sonuç

Mülkiye'de öğrencilerin boş zamanlarında kendi aralarında çeşitli eğlenceler düzenleyerek vakit geçirmeleri usulü epey eskiye gitmektedir. El yazması gazeteler/dergiler çıkarmak, tiyatro oyunları veya temsiller sergilemek bunlar arasında sayılabilir. Dönemin mezunlarının anılarından anlaşıldığı üzere 1920'li yılların sonlarında öğrenciler arasında şiir yazma, şarkı söyleme, müzik aleti çalma, dans etme, hocaların ders anlatışlarını ve seslerini taklit etme gibi eğlence amaçlı etkinlikler mevcuttur. 1930'lu yıllarda ise son sınıfların senenin son günü icra ettikleri bir imza merasimi usulünün şekillendiği anlaşılmaktadır. Ancak eğlence amaçlı etkinliklerin 1930'lu yılların sonlarına kadar kurumsallaşmadığı söylenebilir.

1936-1937 eğitim yılını Ankara'da tamamlayan Mülkiye'de hemen ertesi eğitim yılının sonunda, 1938 baharında "İnek Bayramı" kutlandığı ifade edilmektedir. Ancak bu etkinliğin "İnek Bayramı" olarak adlandırıldığını belirten bir belge ya da etkinliğin içeriği hakkında bir bilgi henüz ortaya çıkmış değildir. 1938'de okulda bir "Maskeli Balo" düzenleme usulü başlamış, yeni binadaki yatakhane ile birlikte bir yastık/minder kavgası geleneği oluşmuş, bir müddettir devam eden "imza merasimleri" mezun olacak öğrencilerin okul yıllarına ait hatıralarının (ve bu hatıraların çağrıştırdığı şiirlerin, atışmaların/"çamurların") anılıp söylendiği bir içeriğe kavuşmuştur. Hatta yastık kavgası senenin son günü yapılacak olan imza töreninin ya da *Merasimi Mahsusa*'nın bir parçasıymış gibi ve bir önceki gece düzenlenmiştir. Son sınıflar okulun içinde ve dışında "Son Sınıf Marşı" ve belki başka bazı şarkılar, nağmeler ile yürüyüş yapmayı da bu özel törene eklemişlerdir. Öğrencileri sembolize eden inek figürü bu dönemde ortaya çıkmış olabilir ancak etkinliğin ya da törenin adı henüz "İnek Bayramı" değildir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarından sonra İnek Bayramı olarak adlandırılacak *Merasimi Mahsusa*'da, eğitim yılının son günü (önceki gece gerçekleştirilen yastık kavgası ve okul binası içindeki yürüyüş de dahil olmak üzere) son sınıf öğrencileri okul içinde ve dışında yürüyüş yaptıktan sonra Sütunlu Salon'da toplanıp son kez imza atmalarını müteakip mizahi içerikli konuşmalar yapıyor, şiirler okuyor, muhtemelen hocaların ve bazı belirgin öğrenci figürlerinin taklitlerini yapıyorlardı. Ardından okul

33 "Ananevi merasimler", ayrıntısı yukarıda 1943 ve 1945 yılları için anlatılan ve içeriği artık belirli bir şekil almış olan öğrenci şenliklerini ifade etmektedir.

bahçesinde ders notlarını ya da karneleri "yakmak" gibi son bir yaramazlık ile tören sona eriyordu. Öğretim üyeleri ile birlikte okulun spor salonunda öğlen yenilen mezuniyet yemeğinden sonra Atatürk Orman Çiftliği'ne gidilerek orada birtakım yarışmaları da içeren şekilde açık havada eğlenceler devam ediyordu. Ciddi bir eğitimden geçen ve sürekli nezaret altında olan az sayıdaki yatılı "bürokrat" okulu mezun adaylarının özellikle savaş yıllarında bazı eğlenceleri Cebeci'ye kıyasla biraz gözden uzak bir mahalde (Çiftlik'te) gerçekleştirmeleri uygun bulunmuş/hoş karşılanmış olmalıdır.

Bu "eğlencelerin" içeriği bir zaman sonra matbu hale getirilmiş ve 1948'den itibaren yeniden çıkarılan *Kazgan*'ın içeriğine temel oluşturmuş görünmektedir. Çünkü *1943 İmza Merasimi* dokümanında ifade edildiğine göre "Bu imza merasiminde birçok yazılar yazılmakta ve yazılar böyle birer bülten halinde arkadaşlar tarafından ihzar olunmaktadır [hazırlanmaktadır]. Bundan da maksadımız birlikte yaşadığımız günlerin hatıralarını son bir günde tekrar edip hoş neşeli bir vakit geçirmektir." Daktilo nüshası veya belki el yazması "bülten"ler yerine bu merasim içeriğinin o yılın bütün mezunlarının elinde birer hatıra olarak kalması arzusu dergi çıkarma isteğini tetiklemiş olabilir. Sınırlı bir süre bulunulan ve bir gün ayrılmak zorunda olunan kuruma her kuşağın bir tür iz bırakabilme arzusunu taşıyan her türlü edebi ve mizahi içerik okuldaki dergi çıkarma geleneği bakımından da önemli görünmektedir. Bu vesile ile sene sonu şenliklerinin ayrılmaz parçası olan *Kazgan* dergisi hakkında birkaç tespit yapmak da mümkündür.

Kazan dergisi 1938'de ilk çıktığında, bilindiği kadarı ile yaklaşık onbeş yıllık bir aradan sonra okul içinde mizahi unsurları olan bir dergi çıkarma geleneği canlanmış oluyordu. 1938 mezunlarından Cahit Kayra *Kazan*'ın çıkışını şöyle ifade etmiştir: "Ankara'daki okul yaşamının hareketsizliği, durgunluğu içinde kendimize iş aradığımız bir sırada bir dergi çıkarmaya karar verdik. Şakir Ağanoğlu derginin imtiyaz sahibi, ben mesul yani sorumlu müdür olduk. Süleyman Barda aruz, Cahit İren hece vezniyle şiirler yazdılar. Memduh Aytür resimler ve karikatürler çizdi, teksir makinesinde bastığımız derginin grafik işlerini yaptı. İlk sayıyı ben, müdürümüz Emin Erişirgil'e götürdüm. Bana 'memnun oldum' dedi. İkinci sayıyı götürdüğümde suratı asıktı. Sertçe 'memnun olmadım' dedi. Üçüncü sayıyı götüreceğim kadar yürekli olamadım. Dördüncü sayıyı basarken yönetim görevlileri bizi makine başında bastılar, elimizdeki dergileri aldılar. Bir daha dergi basılması yasaklandı."³⁴

Derginin bu ilk sayılarından birinde "her ayın son Çarşambasında çıkar mizah ceridesi" ibaresi bulunmaktadır. Bu ibarenin gerçeği yansıttığı ve derginin o yıl mezun olacak olan öğrenciler tarafından aylık olarak hazırlandığı düşünülürse 1938 yılı bahar aylarında çıkarılmış olması gerekir. Dönemin okul müdürü Emin Erişirgil öğrenciler tarafından sevilen bir figür olup öğrencilerin çıkardığı derginin ilk sayısına olumlu yaklaşmış görünmektedir. Ancak öğrencilerin her ay bir mizah dergisi çıkarmalarını ve okulu ve öğretim elemanlarını eleştirmelerini/hicvetmelerini okul yönetimi hoş karşılamamış olabilir. Bunda özellikle, II. Abdülhamit devrinde yaşandığı üzere, okul içinde zamanla hükümet aleyhtarı bir hava oluşmasının derhal engellenmek istenmesi ya da öğrencilerin dile getirdiği bazı hususların gerçeği yansıtmaması/abartılı olması gibi

34 Aslantepe, *Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne...*s. 232.

unsurların rol oynadığı düşünülebilir.³⁵ Kaldı ki 1938 aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk'ün hasta olduğu, hastalığının giderek ağırlaştığı ve Kasım ayında vefat ettiği yıldır. Bürokrat ve memur yetiştirmek üzere yeniden şekillendirilmiş ve daha başkente yeni taşınmış olan idarenin gözbebeği niteliğindeki bir eğitim kurumunda öğrencilerin bir defa değil de sürekli "Kazan kaldırmaları" ya da "Kazan kaynatmaları" idarecileri rahatsız etmiş ve tedbir almaya yöneltmiş olabilir. Her halükârda, ilk defa olarak 1938'de çıkarılan *Kazan* o yılın sene sonu şenliğinin bir parçası olmayıp ondan bağımsızdır.

1948 yılı geldiğinde dergi ikinci defa ve bu sefer *Kazgan* adı ile SBO Talebe Cemiyeti tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Yirmialtı yıl süren bir devamlılık döneminde *Kazgan* artık sene sonu şenliğinden ayrı bir içeriğe sahip bir dergi olmayıp, 1940'ların ilk yarısı boyunca yavaş yavaş kurumsallaştığı anlaşılan *Merasimi Mahsusa*'ların içeriğini yansıtan/kayda geçiren bir şekil almıştır. Bayramlarda bütün talebenin ya da "tüllab"ın merakla beklediği ve bölümler arası atışmalardan başlayıp "meşhurların" (hocalar ve öğrenciler) lakapları/özellikleri veya özlü sözlerinden seçmelerin yer aldığı, ayrıca okul idaresine sitem veya şikâyetlerin başlangıçta çoğu kez şiirler yardımıyla dile getirildiği bir içerik dergiye hakim olmuştur.

Bu açıklamalardan sonra sonuç olarak bazı hususlar şu maddeler halinde belirtilebilir:

1) "İnek Bayramı" olarak adlandırılan Mülkiye'nin sene sonu öğrenci şenlikleri ilk defa 1938 yılında düzenlenmiş görünmektedir ancak o dönemde adının İnek Bayramı olduğunu gösteren bir belge şu an için mevcut değildir.

2) "Merasimi Mahsusa" olarak adlandırılan ve son sınıfların sene sonunda düzenlediği şenliğin içeriği belirli bir zaman dilimi içinde, kabaca 1930'ların ikinci yarısı ve 1940'ların ilk yarısı içinde, şekillenmiş görünmektedir.

3) 1948'den sonra *Kazgan* dergisinin, temelde ilgili yılın mezunlarının gözünden okul hayatının ilham verdiği her türlü mizahi unsuru ve dolayısıyla İnek Bayramlarının içeriğini yansıtan bir şekle kavuşmuş olduğu anlaşılmaktadır. Böylece dergi yılda bir kez çıkarılan ve şenliklerin ayrılmaz bir parçası olan bir unsur haline gelmiştir.

Kaynakça

- 1942-1943 Mülkiye Mektebi Son Sınıf İmza Merasimi (25.5.1943), Daktilo yazması nüsha, AÜSBF Müzesi.
Aslantepe, Cengiz, *Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 1859-2009 150 Yılın Tanıklığı*, Koleksiyoncular Derneği Yayını No:11, Ankara, 2009.

35 Cahit Kayra'ya göre derginin ilk sayısında yazılan bir şiir okulda çıkarılan yemekleri "haksız" olarak eleştirmişti. Aslantepe, *Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne...*s. 232.

Baskıcı, M.Murat, "Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 150 Yıllık Kronolojisi", *Mülkiye*, c.XXXIII, Sayı 265, Kış 2009, s.249-292.

Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe*, Ankara, Örnek Matbaası, 1954.

Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I. Cilt*, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.

Güzel, M. Şehmus, "Mülkiye'de 'İnek Bayramı'", *Mülkiye*, c.XXVI, Sayı 237, Kasım-Aralık 2002, s. 209-215.

"Mülkiye'nin İkinci Açılışı-I", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Sayı 37, 1974, s. 29-31

MÜLKIYE İLİM, FİKİR, SANAT DERGİSİ (1952 – 1954)

Vecdi SEVİĞ*

Türkiye’de dergiciliğin tarihi Mülkiye tarihi ile neredeyse yaşıttır. 160 yıla yaklaşan dergi yayıncılığı tarihinde çok sayıda Mülkiyelinin adı geçmektedir.

Mecmua-i Fünun, ilk Türkçe gazete Tercüman’ı Ahval’den bir yıl sonra, 1861’de yayımlanmaya başlamıştı. Mülkiye 1886 mezunu Ahmet İhsan [Tokgöz] Bey tarafından 27 Mart 1891’de çıkarılan Servet-i Fünun, eğlendirici yazıları ve birçok edebiyat akımına sayfalarını açmasıyla dönemine damgasını vurdu. Cumhuriyet döneminde Uyanış adı altında, 1944’e kadar onurlu bir işleve gönül bağladı¹

1889 mezunu İsmail Hakkı [Eldem] Bey tarafından yaklaşık altı yıl çıkarılan Mektep dergisi de dönemin önemli yayın organları arasında yer buldu. Cumhuriyet döneminin ideolojisini genç kuşaklara ulaştırma görevini üstlenen Hayat mecmuasının kurucusu da 1911 mezunu Mehmet Emin Erişirgil idi. Örnekleri çoğaltmak ve sürdürmek mümkün.

Okul bünyesinde “Mülkiye” adıyla dergiler II. Meşrutiyetin ilanından sonra görüldü. 1908’de kurulan Mekteb-i Mülkiye Mezunları Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği’nin aylık “Mülkiye Mecmuası” yayını, okulun 1915’te kapatılmasına dek sürdürdü. Okulun açılmasının ardından 1920-1921 yıllarında elle yazılan Güneş dergisi yaklaşık bir yıl okulda dağıtıldı. 1921 yılında Mülkiye Mezunları Cemiyeti kurulunca, Mülkiye Mecmuası da yeniden çıktı. Dergi, Nisan 1931’den itibaren Mülkiye Mektebi Talebe Cemiyetinin sahipliğinde Mülkiye Mektebi Mecmuası adıyla Aralık 1957’ye kadar yayıma devam etti. Bu dergi, okulun ilgi alanına dönük mesleki makaleleri içermekteydi. 1943 yılından itibaren de Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi çıkarıldı, okulun Fakülteye dönüşmesiyle de Fakülte dergisi olarak yayımını sürdürdü.

Mülkiye Aylık İlim Sanat Fikir Dergisi, 1952 yılında öğrencilerin girişimi, okul yönetiminin ilgisi ve genç öğretim üyelerinin katkılarıyla yayıma başladı. Dergi, Ankara’da gelişmekte olan fikir ve sanat hareketlerine yakın ilgi duyan öğrencilerin bulunduğu fakülte ortamından etkilenecek şekilde filizlendi. Dönemin öğrencileri anılarında okuldaki dersler kadar sanat olaylarına da yer verdiler.

* Gazeteci/Yazar, vecdi.sevig@gmail.com.

1 Vedat Günyol, *Sanat ve Edebiyat Dergileri*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1986, s. 23.

Mülkiye Aylık İlim Sanat Fikir Dergisi'nin ilk sayısı 2 Şubat 1952'de yayımlandı. Derginin ömrü konusunda değişik kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Kimilerine göre 24 sayı çıkmıştır², bazı kaynaklara göre 32 sayı³ yayımlanmıştır, Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi'nde 24 sayı bulunmaktadır. Değerlendirmede derginin ilk 25 sayısı ele alınmıştır.

Bu çalışmada, edebiyat dergilerinin incelenmesi için yerleşik yöntem ve kuralların bulunmaması⁴ nedeniyle, Mülkiye'deki genel sanat ve kültür ortamını da gözeten bir yaklaşım esas alındı.

1. Cumhuriyet Döneminde Fikir ve Sanat Dergileri

Dergiler, edebiyat, sanat ve düşüncenin gelişimini yansıtmaya, bunlara yön verme özelliğini Cumhuriyet döneminde güçlendirdiler, böylece bu tür yayımlar, aydınların, sanatçıların tutumunu yansıtmaya bakımından “eşsiz birer belge niteliğini kazandılar.”⁵

Mülkiye 1911 mezunu, 1936 – 1942 yılları arasında Siyasal Bilgiler Okulu Müdürü olarak görev yapacak olan Mehmet Emin Erişirgil'in, Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı döneminde Maarif Vekili Mustafa Necati'ye yaptığı öneriyle yayımına başlanan Hayat Dergisi, Cumhuriyet ideolojisinin temsilcisi oldu. Ankara'da hazırlanan ve 1926 – 1930 yılları arasında 146 sayı yayımlanan derginin sorumluluğunu üstlenen Erişirgil, 2 Aralık 1926 tarihli ilk sayıdaki “Hayat Ne İçin Çıkıyor” başlıklı yazısında şöyle diyordu:

“Hiçbir devrin gençliği bugünün ve yarının Türk münevveri kadar mesuliyet karşısında kalmamıştır. Gençlik inkılaba olan borcunu ödemek mecburiyetindedir. Bu borç ancak Türk milletinin refahına ve saadetine masruf şuurlu bir say ile ödenebilir. Bu sayın tarzını, istikametini ancak bilim tayin eder.”⁶

Yine Ankara'da, 19 Temmuz 1933'te, “Memlekette bir tek sanat mecmuası yok” diyerek “İnkılâbın her sahada yokluktan varlıklar yaratmak işine girişmiş olduğu bir devirde acısı hissedilen bu boşluğu doldurmak, duyulan bir ihtiyaca cevap vermek gayesiyle yola koyulan” Varlık, Cumhuriyet döneminde alanında en uzun soluklu yayın organı oldu.

2 Turan Karataş, *Doğu'nun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1998, s. 43.

3 Bahanur G. Gökşen ve Erol Gökşen, “1923'ten 1960'a Kadar Ankara'da Çıkan Edebiyat-Kültür ve Sanat Dergileri Üzerine Tanıtıcı Bir Kaynakça Denemesi” *Kültürel Mirasın İzinde: Ankara*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınlar, 2016, s. 181.

4 Aslı Uçar, *1950'ler Türkiye'sinde Edebiyat Dergileri*, İstanbul, Vakıflar Bankası Yayınları, 2019, s. 20.

5 *Sanat ve Edebiyat Dergileri*, s. 23.

6 Ziya Bakırcıoğlu, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1981, s. 171.

Ankara, genç cumhuriyetin başkenti olarak tüm sanat dallarının gelişebilmesi için uygun ortam yaratma işlevini üstlenmişti. Ahmet İhsan Tokgöz'ün ifadesiyle, “İstanbul'da her şey köhneleşiyor, Ankara'da her şey yeni”⁷ oluyordu.

Bu gelişimde, Ankara'da büyük bölümü yeni oluşturulan eğitim kurumlarındaki gençlerin payı azımsanmayacak ölçüdeydi. Sonraları Garip hareketi kadrosunu oluşturacak adlar Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday, Taş Mektep olarak anılan Ankara Erkek Lisesi bünyesindeki “mecmua heyeti” tarafından 1930'lu yıllarda çıkarılan Sesimiz dergisinde buluştular.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencileri 1946'da “Hukukî İçtimaî ve Edebî Aylık Dergi” Hak'ı⁸, aynı yıllarda Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğrencileri Koruk⁹, Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi öğrencileri önce Merhem, ardından Evrim¹⁰ edebiyat dergilerini yayımladılar.

1950'linin başlarına gelindiğinde, Varlık, 1946'da İstanbul'a taşınmış, Halkevleriyle birlikte Ülkü dergisi kapanmış, Türk Dil Kurumu'nun Türk Dili Dergisi de ilk sayısını Ekim 1951'de çıkarmıştı. Hisar'ı da Mülkiye 1948 mezunu Mehmet Çınarlı, 16 Mart 1950'de yayımlamaya başlamıştı. Mahmut Şevket Esenalı'nın önerisiyle 1947 yılında Salim Şengil tarafından kurulan Seçilmiş Hikâyeler Ankara'nın kıdemli dergisiydi. Yayın hayatına en yeni giren ise ilk sayısı 25 Ocak 1952'de çıkan Küçük Asya idi.¹¹ Mavi dergisi Ankara Atatürk Lisesi öğrencilerinin girişimiyle 1952 yılı kasım ayında piyasaya çıkacaktı.¹²

2. Mülkiye'nin Ankara'ya Taşınması ve Sanat Çevresi

Mülkiye'nin İstanbul'dan Ankara'ya taşındığı 1936 yılında, başkentte genç cumhuriyetin yeni sanat hareketliliği başlıyordu. İstanbul Yıldız'daki okulun çevresinde “bahar gecelerinde boş ve sessiz tepelere yürümenin ve oradan uzaktaki büyük kentin ışıklarını” seyretme olanağını yitirmiş olan 1938 mezunu Cahit Kayra “Ankara Müzik Muallim Mektebi'ndeki konserler bizim hafta sonu olaylarımızın belki de en önemlisi” diye anlatacağı dönem başlamıştı.¹³

1939 mezunu Reşit Mazhar Ertüzün bir yandan keman çalıyor, bir yandan da kendisinden bir sınıf küçük Cihat Mutver'in enstrümanına duyduğu hayranlık nedeniyle

7 Necati Tonga, *Bir Edebî Muhit Olarak Ankara (1923 – 1980)*, Ankara, Çolpan Kitap, 2019, s. 93.

8 *1923'ten 1960'a Kadar...* s 154.

9 *1923'ten 1960'a Kadar...* s 170.

10 *1923'ten 1960'a Kadar...* s 178 - 179.

11 *1923'ten 1960'a Kadar...* s 173.

12 *1950'ler Türkiye'sinde...* s. 87.

13 Cahit Kayra, *1938 Kuşığı*, İstanbul, Cem Yayınları, 1995, s. 59- 64.

“Cihat dersteyken müzik odasında onun gitarı ile onun metodlarından ve notalarından faydalanarak” gitar çalma girişinde bulunuyordu.¹⁴

Lise yıllarında keman dersi aldıktan sonra Siyasal Bilgiler Okulu'nda gitara ilgi duyan bir başka öğrenci 1940 mezunu Vefik Kitapçığıl o günlerden şöyle söz edecekti:

“Okulda keman, gitar çalan arkadaşlar da vardı. Bunlardan Davut Giresunlu, bir gün bana Cebeci'deki konservatuara keman dersi almaya gitmemizi teklif etti. Birlikte konservatuar müdürünü ziyaret ettik. Müdürün bizim gibi yüksek tahsil yapan gençlere ders vermekten memnun olacaklarını bildirmeleri üzerine durumu kendi müdürümüze arz ettik. Müdürümüz dersleri aksatmamak şartıyla isteğimizi kabul etti. Bize çalışmalarımızı daha rahat yapabilmemiz için bir oda tahsis emri verdi.”¹⁵

“Konservatuarın devamlı müşteri ve müdavimi Siyasal Bilgiler Okulu'nun öğrencileri idi” diye söze başlayan 1941 mezunu Selâhattin Tuncer belleğinde kalanları yazıya şöyle aktardı:

“Riyaseti Cumhuriyet Senfoni Orkestrası'nın her hafta cumartesi günleri konser programları oluyordu. Bu konserlerin en sadık ve seçkin dinleyicisi İsmet İnönü idi. Onun ön sırada bir yeri vardı. Biz SBO öğrencileri de çok düşük bir giriş ücreti alındığı için devamlı konserlere giderdik. ... Bu programlara bütün eğitim hayatım boyunca muntazaman devam ettim ve 1937-41 yıllarına ait konser programlarını da arşivimde sakladım.”¹⁶

1943 mezunu Selâhattin Özmen, “Konferans salonumuzda ayda birkaç kez, marifetli arkadaşlarımız konser veriyordu” diye başladığı o yıllardan kalan anılarını “Sınıfımızda, Faruk [Aker], Ziya [Eralp] ve Turan [Energin] arkadaşlarımız iyi derecede keman çalıyordu. Bir de ‘Tino Rossi’ adını taktığımız tenorumuz vardı. ... Ertuğrul Soysal akordeon çalıyordu”¹⁷ diye sürdürür.

Özmen'in sözünü ettiği orkestrasının bir konserini 1943 mezunu Yusuf Eralp şöyle anlatmaktadır:

“Biz ikinci sınıfta iken, İstanbul Üniversitesi'nden bir heyet Mektebimizde misafir bulunuyordu. Misafirlerimizin gitmesine yakın Müdür, jimnastik salonunda bir çay verdi... Bu toplantıda Mektep Orkestrası da yer almış, muhtelif parçalar çalarak, her toplantıda hissedilen sıkıcı havayı dağıtmaya gayret ediyordu.”¹⁸

1944 mezunu İhsan Akay da “Ankara'da geçen Mülkiye yıllarım da boş değil müzik yönünden” diyor ve devam ediyor:

“Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Cebeci'deki Konservatuar'da cumartesi halka açık konserler verdiği gibi, Radyo Senfoni Orkestrası adı altında Radyoevi'nde de yayın yapardı. Kaçırmazdım Cebeci'deki konserleri. Müdür

14 Reşit Mazhar Ertüzün, *Bir Mülkiyelinin Kavak Yelleri*, Ankara, Karşı Basın Yayın, 1995.

15 Vefik Kitapçığıl, *Vali Kitapçığıl'in Anıları*, İstanbul, Lebip Yalkın Yayınları, 1993, s. 14.

16 Selâhattin Tuncer, *Türk İnkılap Tarihi Dersleri*, İstanbul, Yazın Basın Yayın, 2014, s. 281-282.

17 Selâhattin Özmen, *80 Yıla Tanıklık*, İstanbul, Altan Matbaacılık, 2005, s. 80-81.

18 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Cilt: V, 1. Basım, Ankara, Mars Matbaası, 1968, s. 2670.

Vedat Nedim Tör'den sağladığım giriş kartıyla radyo yayınlarını da sık sık canlı olarak dinlerdik. Hasan Ferit Alnar ... Cebeci'deki Konservatuar salonunda mevsim boyu geçerli davet kartı ile parasız dinlenen konserlerin yanı sıra yine parasız oda müziği konserleri ve resitaller de verilirdi.¹⁹

1952 mezunu Turgut Tülümen anılarında, çok sesli müziğe okul yıllarında alıştığını anlatırken “büyük ün kazanan soprano, tenor ve baritonlarımız ile bale sanatçılarımızın pek çoğunu, daha ilk sahne deneyimlerinde, ...tanyıp alkışladık”²⁰ ifadelerini kullanıyordu.

1955 mezunu Coşkun İrvalı da her hafta aralarında kendisinden iki sınıf büyük Mümtaz Soysal'ın da bulunduğu arkadaşlarıyla klasik müzik konserlerine gidenler arasındaydı.²¹

1940'larda Mülkiye'de edebiyatla ilgilenen öğrencilerden gruplar oluşmuştu. Ülkü dergisinin düzenlediği toplantılara sürekli gidenler arasında Mülkiye'den 1944 – 1947 yılları arasında mezun olacak Şinasi Özdenoğlu, Zeki Kuruca, Nüzhet Erman, Mehmet Çınarlı da vardı. Öğrenciler, tartışılan konularla ilgili görüşlerini açıklama, şiirlerini okuma fırsatı buluyorlardı.²²

Okuldaki konferans salonundaki toplantılara da dönemin ünlü sanatçıları katılmakta, edebiyat sohbetleri, şiir geceleri yapılmaktaydı. Derginin yayıma başlamasından kısa bir süre önce, okulda Prof. S. Esat Siyavuşgil “Edmond Rostand ve Yavru Kartal”, Devlet Tiyatrosu Baş Rejisörü Arnulf Schröder “Tiyatronun Zamanımızdaki Anlamı” konulu birer konferans vermişlerdi.

İşte bu ortamda, Mülkiye, İlim, Fikir, Sanat Dergisi çıkacaktı. Artık Cemal Süreya'nın, “Mekteb-i Mülkiye döneminde zirve kişi çıkarmamakla birlikte şiirimizin ön sıralarında yer alınmış. Okul döneminde daha çok ikinci derecede kalınmış. Fakülte döneminde iyice birinci plana gelinmiştir”²³ diye yorumladığı yıllar başlıyordu.

3. Mülkiye Aylık İlim Sanat Fikir Dergisi

3.1. Yazarları, Şekli Özellikleri ve Yayında Emeği Geçenler

Mülkiye Aylık İlim Sanat Fikir Dergisi'nin incelenen sayılarında derginin Sahibi ve Yazışmaları Müdürü Nejat Tunçsiper, 1950 yılında Balıkesir Lisesi'ni bitirdikten sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girmişti, 1954 yılında mezun oldu.

Dergi hazırlığında Tunçsiper ile birlikte görev alan Öğrenci Derneği Kültür Kolu Başkanı Cevat Geray, ilk sayının çıkışını şöyle anlatacaktı:

19 İhsan Akay, *Kültür Anıları*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2000, s. 26 – 27.

20 Turgut Tülümen, *İki Mülkiyeli*, Ankara, Kavaklıdere Kültür Yayınları, 2003, s. 169 – 170.

21 Mümtaz Soysal, Mülkiyeliler Birliği Sözlü Tarih çalışmaları kapsamında *Mümtaz Soysal ile 19 Kasım 2014 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme*. (Mülkiyeliler Birliği arşivi).

22 Mehmet Çınarlı, *Altmış Yılın Hikâyesi*, İstanbul, Kitapevi, 1999, s. 107.

23 Cemal Süreya, *Antoloji Mülkiyeli Şairler*, İstanbul, Ekin Basımevi, 1966, s. 6.

“Bir sonraki sınıftan Nejat Tunçsiper ile birlikte Mülkiye adlı bir dergi çıkardık. Nejat yazı işlerinden sorumlu olan çok girişken bir arkadaşımızdı. ... Matbaa olarak da Ulucanlar'daki yeni cezaevinin basım evini bulmuştuk. Ucuz oluyordu. Hem hükümlülerle çalışmak, onları tanımak açısından önemliydi. [Orada] birkaç sayı çıkardık. O dergiyi çıkarırken şu önem kazandı. Ciddi bir dergi olsun, Siyasal Bilgiler'e katkıda bulunsun. Anımsıyorum, James Bryce adlı bir yazarın Demokrasi kitabından kamuoyu adlı bir bölümü çevirip oraya [Mülkiye Dergisi, sayı 2, 3] koymuştuk. Karahasan'dan [Mehmet Karasan] sonra bizde sosyoloji dersi okutan Seha Meray ders notlarında bu çeviriye yollama yapmış, alıntılarda bulunmuştu.”²⁴

Birinci sayısı 20 sayfa olan dergi, incelenen dönemde, iki kez üç sayı, üç kez de iki sayı bir arada çıktı. 11. sayısı 32; 7-8-9 birleşik sayı ile 10, 13, 14. sayıları 28; 4-5-6 birleşik sayısı ile 12 ve 15'ten sonraki diğer sayıları 24 sayfa olarak okuyucuya ulaştı.

1-3. sayıları Ankara Yeni Cezaevi Matbaası'nda, diğer sayılar Ankara İstiklal Matbaacılık ve Gazetecilik Kollektif Ortaklığında basıldı. 28x20 ebadındaki derginin her sayıda değişen renkteki kapağının bir bölümünde yerli ve yabancı ressamın eserlerine yer verildi. Derginin Mülkiye adının altında yer alan “Aylık İlim Sanat Fikir Dergisi” ifadesinden “İlim” sözcüğü 21. sayıdan itibaren çıkarıldı.

İlk üç sayısına 35 kuruş, diğer sayılarında 50 kuruş fiyat konuldu. İlk altı sayıda yıllık 4, altı aylık 2 lira olan abone bedeli 7 – 14 sayılarda 5- 2,5 liraya, 15. sayıdan sonra 6 -3 liraya yükseltildi.

Abonelik sisteminin Mülkiye dayanışmasının da verdiği güçle işlerlik kazandığı, 11. sayıda yayımlanan “Dergimize istisnasız abone kaydolun ve bu arada mektup yazarak bizi teşçi eden Kaymakam ve diğer Mülkiyeli Ağabeylerimize candan teşekkürlerimizi sunarız” denilen duyurudan anlaşılıyordu.

Dergide kamu ve özel bankaların, İhisarlar İdaresi'nin, Zirai Donatım Kurumu ve Koç Ticaret'in reklamları yer aldı.

Künye bölümünde 10, 11, 12, 15. sayılarda Sekreter olarak Yaşar Cankoçak, 13, 16, 17. sayılarda Güngör Uras, 21. sayıda Macit Kaymakçı adları görüldü, 15. sayıda Güngör Uras'ın unvanı Sekreter Yardımcısı olarak çıktı. Tüm sayılarda künye bölümünde “Sahibi ve Yazışleri Müdür: Nejat Tunçsiper” adı bulundu.

Derginin hazırlanmasına katkı sağlayanlar arasında 11. sayıda Sami Gerdan, Aydın Didinedin, Cemal Barutçu, Vasıf Servet Kiper, Hasan Basri Güntekin, Alpaslan Onay ve Ünal Yalıtırık adları künyede yer aldı.

Çeşitli unvanlarla künyede adı geçenlerin önemli bölümü Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenciydi, birkaçı ise eğitimlerini diğer okullarda sürdürmekteydiler.

24 Meral Uysal, *Anılarıyla Cevat Geray, Efsane Dekan*, Ankara, İsim Yayınları, 2013, s. 55.

Dergilerde toplam 139 farklı imzanın ürünleri yayımlandı. Bunlardan 32’si öğrenci, 15 mezunu olmak üzere 47’si Mülkiye, dördü ise Mülkiye mezunu olmasa da okula uzun yıllarını vermiş ve verecek öğretim üyeleriydi.

139 addan 35’i, Hikmet Altınkaynak’ın Türk Edebiyatında Yazarlar ve İsimler Sözlüğü’nde yer buldu.²⁵ Mülkiye Aylık İlim Sanat Fikir Dergisi’nde sadece edebiyatla ilgili yazıların değil, diğer konuların da yer aldığı anımsanırsa, uzun yıllar sonra da yazın dünyasında iz bırakan imzaların dergide görüldüğünü söylemek mümkündür. Altınkaynak, eserinde adını verdiği 35 imzadan Gülten Akın, Hasan Pulur ve Necdet Gürcan’ın ilk ürünlerini Mülkiye dergisinde yayımladıklarını da not etmiştir. İlk ürünlerini Mülkiye Dergisi’nde okurlarıyla buluşturan adlar arasına Cemal Süreya’yı da eklemek gerekir.²⁶

Altınkaynak’ın kitabında adı geçen Mülkiye Aylık İlim Sanat Fikir Dergisi yazarları şunlar: Sait Faik Abasıyanık, Gülten Akın, Seyfettin Başçılar, Nurullah Ataç, Osman Attıla, Hikmet Bayur, Yahya Benekay, İlhan Berk, İbrahim Zeki Burdurlu, Muzaffer Buyrukçu, Mehmet Çınarlı, Orhan Duru, Behiç Duygulu, Metin Eloğlu, Abdullah Rıza Ergün, Coşkun Ertepinar, İlhan Geçer, Enver Naci Gökşen, Nedret Gürcan, Tarık Dursun K., Ruşen Keleş, Sezai Karakoç, Cahit Külebi, Özdemir Nutku, Muzaffer Şerif Onaran, Yekta Güngör Özden, Şinasi Özdenoğlu, Cahit Öztelli, Hasan Pulur, Refik Ahmet Sevengil, Cemal Süreya, Cahit Sıtkı Tarancı, Suat Taşer, Erdoğan Tokmakçıoğlu, Muzaffer Uyguner.

Altınkaynak’ta adı bulunmayan Mülkiye dergisindeki imzalardan Tevfik Akdağ, Ercan Belen ve Nuran Yuluğ’a Cemal Süreya’nın hazırladığı Mülkiyeli Şairler antolojisinde rastlanmaktadır. Nihat Etiz de Cumhuriyet Dönemi Mülkiyeli Şairler Antolojisi’nde Altınkaynak ve Cemal Süreya’nın andığı adlara Mustafa Arif Arık, Ünal Yaltrık ve kendi adını eklemektedir.²⁷

3.2. Derginin Çıkış Amacı

Mülkiye Aylık İlim Sanat Fikir Dergisi’nin ilk sayısında “Mülkiye” imzalı “Çıkarken” başlıklı yazı, “Bir dergi, bir gazete, ilk sayısında, muhakkak neden çıktığını, ne yapmayı tasarladığını söyler” cümlesiyle başlıyor ve bulunduğu yeri açıklayıcı şu saptamayı ortaya koyuyordu:

“Biz Mülkiyeli entelektüel olarak hayat sahnesindeyiz. Sosyal fonksiyonumuzu bu sıfatla tâyin durumundayız. Sorumluluğumuzu yine bu sıfatla yüklenmekteyiz.”

25 Hikmet Altınkaynak, *Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü*, İstanbul, Can Yayınları, 2017.

26 Cemal Süreya, *Sevda Sözleri*, 34. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s.277.

27 Nihat Etiz, *Cumhuriyet Dönemi Mülkiyeli Şairler (Antoloji)*, İzmir, Mülkiyeliler Birliği İzmir Şubesi, 2011.

“Mülkiyeli entelektüel” sözünün okul dışına kapalı olma anlamı taşımadığı, “bilim verilerine göre çözüm yolları arayan bir yön daha olsun” isteği bulunduğu vurgulanan yazıda derginin temel politikaları üç başlık altında şöyle özetleniyor:

Sanat Yönü: “Memleketimizin kalburüstü kalan sanatçıları arasında, her devirde, Mülkiyeli değerler vardır”, “Genç öğrenci arkadaşlarımızın” ve “mezun ağabeylerimizin” sanat çalışmalarına yer verilecek, Mülkiyeli olmayan sanatçıların eserleri” de yayımlanacaktır.

Fikir Yönü: “Davalar içinde bocalayan dünyada, davalarla dolu Türkiyemizin meselelerine, bir siyasal bilimin müsbetçi, realist ihtisas görüşü açısından, modern verilerinin ışığı altında dokunan yazılara yer verilecektir.”

Mülkiye'nin “İç Hayatı”: Dergide, Mülkiye'nin kendisine özgü, “tatlı, acı, hoş, buruk lezzetleri”, “yarı alay, yarı ciddi” yer bulacaktır.

Emin Erişirgil'in, 1926 yılında “Hayat Ne İçin Çıkıyor” başlıklı yazısındaki “Hiçbir devrin gençliği bugünün ve yarının Türk münevveri kadar mesuliyet karşısında kalmamıştır” sözlerine “Mülkiyeli Entelektüeller olarak... sorumluluğumuzu... yüklenmekteyiz” karşılığı veriliyordu.

Erişirgil'in aynı yazıda “Bugünün gençliği hakiki bir ilimle mücehhez olmak mecburiyetindedir...” ifadesi de “meselelere ancak bilim zihniyeti içinde dokunan, bilim verilerine göre çözüm yolları arayan bir yönümüz ...olsun” sözcükleriyle yanıt buluyordu.

3.3. Dergi İçeriğinden Örnekler

Birinci sayıdaki “Fikir ve Sanat Hareketleri” başlığı izleyen sayılarda da imzalı ya da imzasız sürdürülecekti. Fakülte Dekanı Prof. Fazıl Hakkı Sur'un, “Dünyanın her tarafında birçok ünlü yazar, yayın hayatlarına mütevazı bir Fakülte gazetesinin sütunlarında başlamışlardır” saptamasını yaptığı ve “Mülkiye'nin her sayısının, istikbalin büyük fikir adamlarından müjdelere getirmesini temenni ederiz” diye devam eden yazısı üçüncü sayfadaydı.

Prof. Sur'un yazısının hemen yanında, İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın “İdare Psikolojisi” başlıklı yazısı okunuyordu.

İlk sayıdaki ikisi imzasız toplam 22 yazıdan 13'ünde Mülkiye mezunu ya da öğrencisinin, iki yazıda da Mülkiye mezunu olmamakla birlikte okulun öğretim üyelerinin imzaları vardı. İlk sayıdaki, “Çıkarken” ve “Fikir ve Sanat Hareketleri” başlıklı yazılar dışında yedisi şiir, biri çeviri olmak üzere ikisi öykü idi.

Doçent Bahri Savcı imzalı yazıda İstanbul'da Muhsin Ertuğrul'un sahneye koyduğu Karakol adlı oyuna ilişkin izlenimler aktarıldıktan sonra, Mülkiye öğrencilerinin kendilerine bir sahne kurdukları ve “ilk olarak Carlo Goldoni'nin ‘İki Efendinin Uşağı’ oyununu sergilediklerini haber veriyordu.

İkinci sayıda Mülkiye imzalı yazı “Modern Kültür Adamı” başlığı altında, “Genç Mülkiyeli, sosyal görevini tam olarak görmek için, şahsiyetini her yönden geliştirmeye, yani modern kültür adamı tipine ulaşmaya mecbur olduğunu bilmelidir” mesajını veriyordu. Bu sayının “Fikir ve Sanat Hayatı” köşesi Cevat Geray tarafından kaleme alınmıştı. Bedri Rahmi Eyüpoğlu’nun Doç. Bahri Savcı’nın sorularına yanıtını, 1936 Mülkiye mezunu ressam Mazhar Aykut’un “Resmi Anlamak İçin” yazısı izliyordu.

Nisan 1952 tarihli üçüncü sayıda Mülkiye imzalı yazıda “Fikir adamlarının politika kadrolarında fikir inşasına, fikir sentezine varması için gereken kafa ve ruh oluşunu, ancak ve ancak ‘siyasal bilimler’ verebilir” görüşü savunuluyordu. Genç asistan Nermin Abadan imzalı yazının başlığı da “Sanatın Günlük Hayatımıza Girişi” idi. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü başrejisörü Prof. Arulf Schröder, “Türkiye de kendi hususi durumuna göre ve modern manada milli kültür tiyatrosunu geliştirecektir” görüşünü okurla paylaşıyordu. Hikmet Şimşek de yazısında ölümünün 125. Yıl dönümünde Beethoven’i anlatıyordu.

15 Temmuz 1952 tarihinde ve üç sayı bir arada çıkan dergideki Mülkiye imzalı yazı “Medeniyetin Davacısı Bilim” başlığını taşıyor, Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, “Fikir Hayatı Nasıl İnkişaf Eder”, Doç. Bahri Savcı “Fikirlerle mi şahıslara mı oy vermeli” sorularına yanıt arıyordu. Refik Ahmet Sevengil kadroya katılarak “Genç Mülkiyelilerin fakülte binasında sanat konularıyla ilgili konferans tertip etmelerine” sevincini ifade ediyordu. Derginin kapağını da Eren Eyüboğlu’nun Türkmen Kadını eseri süslüyordu.

Kasım ayında da 7, 8, 9. sayılar birlikte yayımlandı. Türkkaya Ataöy, Pakistanlı ressam Zeynel Abidin’in, Mazhar Aykut, Paul Cezanne’nin sanatını irdeliyor. Fakülte Dekanı Prof. Dr. Yavuz Abadan yazısında, “Siyasal Bilgiler Fakültesine mensup insanlar olarak istikbale ait vazife ve mesuliyetimizin enginliğini” iyi kavrama zorunluluğunu vurguluyordu. Asistan Mümtaz Soysal’ın yazısında yanıt aradığı soru, Türkiye’nin Avrupa’da oluşum içindeki birliğe katılımının elinde olup olmadığı idi. Mülkiye imzalı yazıda milli tiyatronun ilk koşulunun iyi tiyatro yazarı olduğu savunuluyordu.

10. sayıda da Mülkiye imzalı yazının teması yine tiyatro olacak ve “yerli rejisör” konusu üzerinde durulacaktı. “Üniversite Konserleri” adıyla başlayan sanat etkinliğine ilişkin yazı Seha Meray imzasıyla yayımlanıyordu. Öğrencilerden Abdurrahman Celal Aşkar, üniversite tiyatroları konusunu işliyor, Türkkaya Ataöy, Orhan Veli’nin şiire katkısını irdeliyordu. Bu sayıda öğrencilerden Sezai Karakoç’un sonraki yıllarda adından çok söz edilecek Mona Roza şiirinin de “Aşk ve Çileler” alt başlıklı birinci bölümü yayımlanıyordu.

Sezai Karakoç’un dergide ilk şiiri, “Yağmur Duası”, 15 Temmuz 1952’de yayımlanan 4. sayıda çıkmıştı, Mona Roza ise ilk kez Hisar dergisinin 26. sayısında Haziran 1952’de yayımlanmıştı.²⁸ Mülkiye’deki ikinci yayımında başlığın hemen öncesinde, “Son Şekliyle” notu yer alıyordu. Hisar dergisini çıkaran Mehmet Çınarlı,

28 Turan Karataş, *Doğu’nun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1998, s. 52.

şiiirin ilk okuduktan sonra dergide yazarların bazı değişiklik önerilerinde bulunduğunu, ancak Karakoç'un bunları kabul etmemesi üzerine dizelerin aynen yayımlandığını anımsamaktadır.²⁹ Bu ikinci yayında o uyarının izleri görülür.

Mona Roza derginin 14. sayfasında yer alır, sağındaki 15. sayfadaki Seyfettin Başçılar imzalı "Saat Onbuçuk" şiiri "M. Sezai Karakoç" a ithaftır. Şiir şekil yönünden Mona Roza'ya benzetilmiştir. Seyfettin Başçılar ile Karakoç'un Gaziantep Lisesi'nde başlayan arkadaşlıkları Ankara'da da sürmektedir. Cemal Süreya'nın "1950'lerde edebiyata başlarken, ilk tanıdığım sanatçı arkadaşlarımdan. Veteriner Fakültesi'ndeydi"³⁰ diye andığı Başçılar, okulundaki Evrim dergisinin yazışları müdürüydü.

11. sayıda Mülkiye imzalı yazının konusu yine tiyatrodur ve bu kez, "iyi aktör" kavramı üzerinde durulmaktadır. Karakoç'un Mona Roza-2 "Ölüm ve Çerçeveler" şiiri de bu sayıda yayımlanır. "Şarkısı-Beyaz" şiirinin altında "Cemal Süreyya Seber" imzası vardır. Zeynep Oral o günleri, "İlk şiiri Mülkiye dergisinde (1953) yayımlandığında sevinci sonsuzdu" diye aktaracaktır.³¹

Cemal Süreya ilk şiirini dergiye verişinin öyküsünü şöyle anlatacaktı:

"Herkes bende çok şiir olduğu sanıyordu. Oysa ben umudumu, bitirebileceğim tek ve ilk şiire bağlamıştım. Bir tane kotarsam, ardi gelir, diyordum. Sonunda dayanamadım, üstelemeler karşısında, eksik bir çalışmamı bu kez çok hızlı bir elden geçirme işleminden sonra Mülkiye'ye verdim: 'Şarkısı-Beyaz'³²

Bu şiir yazarın yaşamında hiçbir kitabında yer bulmayacaktı. Şair, ilk kitabı Üvercinka'da "çok kötü şiirler var" dedikten sonra eklemektedir: "Şarkısı Beyaz'ı (ilk şiirim) almadım kitaba... bunları hangi akılla sokmuşum acaba? Onlar da kötü aslında" diyecektir.³³

Cemal Süreya, Şarkısı-Beyaz'ın yayımlandığı günlerden "Ben şiirimi kimseye göstermezdim" diye söz eder.³⁴ "Cemal Süreya'nın gizli gizli şiir yazdığını bilen Karakoç, dediğine göre, onun da dergiye yazı ve şiir vermesi için ısrar etmişti."³⁵

12. sayıda, bu kez "Lâlettain Bir Hikâye"de Cemal Süreyya Seber imzası vardır. Muzaffer Uyguner'in "şiirleri, her adımda yeni görüntülerle karşılaştığı gibi her dizesinde yepyeni imgeler bulunan, zaman zaman da bir bilgenin öğütlerine dönüşen bir

29 Mehmet Çınarlı, "Hisar'dan Hatıralar" *Türk Dili*, C: LIII, S: 425, Mayıs 1987, s. 313.

30 Cemal Süreya, *Günler*, 5. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 414.

31 Cemal Süreya "Güvercin Curnatası", 7. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015, s. 107.

32 Cemal Süreya, "İlk Adımlar", *Poetika*, 1, 1984, s. 17-22.

33 Cemal Süreya, *Günler*, 5. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 174.

34 *Güvercin Curnatası*, s. 107.

35 *Doğu'nun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç*, s.54.

ustalığın ürünleridir.”³⁶ diye nitelediği Tevfik Akdağ’ın imzasına da ilk kez bu sayıda rastlanır. Mülkiye imzalı yazıda tiyatronun bu kez seyirci boyutu incelenmektedir.

12 Mart 1953 tarihini taşıyan 13. Sayıda Fikir ve Sanat Hayatı köşesini Cemal Süreya hazırlamaya başlar. Mülkiye imzalı yazıda sinema konusuna yaklaşımı irdeleyen beş bölümlük yazının ilki yayımlanmaktadır. Bu sayının özelliği sayfalarının küçük desenlerle süslenmeye başlamasıdır. Çizgilerin altındaki imzalardan biri Charles Suarez’e aittir. Cemal Süreya yıllar sonra yazacaktır:

“Charles Suarez benim. Charles Suarez C.S., Siyasal Bilgiler Fakültesi’ndeki öğrencilik yıllarımda Mülkiye Dergisi’nde o saçma sapan desenleri yapmıştım. Karakoç’un Mona Roza’larına da o desenlerden koymuştum. Gerisini söylemeyeceğim... Gerisi şu: Nedret Gürcan’ın Dinar’da yayımladığı Şairler Yaprağı Dergisi’nde alıntılındı o desenler. Sanki Öyle bir ressam varmış...”³⁷

Desenlerdeki diğer imza da ilk kişisel sergisini o yıl açan ressam Mehmet Uzel’e aitti.

14. sayıda anılarına “Ben mecmuada şiirlere desen çizdim. Şiirlere desen yapma modası vardı o aralar” diye yazacak olan Güngör Uras çizerler arasında yerini almıştı, dergi kapağında ve İlhan Berk’in Güzelleme şiirindeki desende de aynı imza vardı. Yazı ailesine yeni katılan Nurullah Ataç, “Gençlere Öğütler” yazısına “Mülkiye’yi çıkaran gençler benden yazı istediler” diyerek başlamaktadır. Türk Dili’nde her ay Dergilerden köşesinde Mülkiye’den söz açmayan Ataç, gelecek sayılarda da yazacaktır.

Doğan Işıksaçan, dergiye 7. sayıdan itibaren şiirleriyle katılan şair Mustafa Şerif Onaran’ın arkadaşı Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde okuyan askeri hekim adayı idi. 1953 baharının ilk günlerinde dergiye ulaşan bir mektupta, Işıksaçan’ın dizelerinden övgüyle söz ediliyordu.³⁸ Mektubu ve beraberinde “31 Mart” başlıklı öyküyü yollayan Sait Faik’ten başkası değildi. Öykü, Mülkiye’nin 15. Sayısında yayımlanmasından bir yıl sonra Alemdağ’da Var Bir Yılan kitabına “Hişt Hişt” başlığıyla girecekti.

16 ve 17. sayılar haziran ayı ortasında birleştirilerek okura ulaştırılır. Şair Osman Atilla’nın “Dertleşme” başlıklı yazısında “sanat dergilerimizin yaz tatili yapmaları meselesi; üzerinde durmamız, düşünmemiz gereken meselelerden biridir” demesi dikkatli okurlarını gülümsetmiş olmalı. Derginin bu sayıda yeni imzası Özdemir Nutku’dur ve izleyen diğer sayılarda da yazıları yer alacaktır.

18 ile 19. Sayı da birlikte yayımlanır. Muzaffer Buyrukçu bir öyküsü, Suat Taşer yeni sezonda Ankara’da sahnelenecek tiyatro eserleri tanıtımı, ressam Arif Kaptan, “Tabiat ve Sanat Eseri” yazısıyla Mülkiye kadrosuna katılmaktadır.

Kasım 1953’de yayımlanan 20. sayı, Atatürk’ün 15. ölüm yıldönümünde Anıtkabir’e nakli dolayısıyla özel olarak hazırlanmıştır. Konuya ilişkin yazı ve şiirler, dergideki sıralanışıyla, Mülkiye, Özdemir Nutku, Yekta Güngör Özden, Muzaffer

36 Muzaffer Uyguner, “Çıplak Sevinç” *Türk Dili*, Mayıs 1978, C: XXXVII, S: 320, s. 463.

37 *Günler*, s. 367.

38 *Günler*, s. 132.

Uyguner, Suat Taşer, Bülent Daver, Doğan Işıksaçan, Erhan Çağlı imzalıdır. Cevat Geray'dan sonra Öğrenci Derneği Kültür Kolu başkanlığına seçilen³⁹ Ruşen Keleş'in Özdemir Nutku'nun okura yeni ulaşan şiir kitabı hakkındaki yazısı da bu sayıda yayımlandı.

21. sayı, polemik yaratma eğilimi yüksek yazılarla okur karşısına çıktı. Mülkiye imzalı köşede Muhsin Ertuğrul'un bir açıklamasını eleştiren satırların ardından aynı konuda bir başka yazı da Bahri Savcı imzasını taşımaktadır. O tarihlerde Mersin'de edebiyat öğretmenliği yapan, folklorcu Cahit Öztelli'nin yazısındaki “Saz şairlerinin meydana getirdikleri edebi kol artık vazifesini bitirmiş tarihe karışmıştır” sözleri üzerine başlayan tartışmalar günümüzde de sürmektedir. Aynı sayıda Tarık Dursun K.'nin de bir hikâyesi yer almaktadır. Derginin bu sayısındaki yazılarda gözlenen farklı üslubun nedeni, Mavi ve Hisar dergilerinin de taraf olduğu “sosyal realizm” tartışmaları sürecinde Atilla İlhan'ın Mavi'de yazmaya başlamasının yarattığı yazınsal ortam olabilir.

22. sayıda yer alan tiyatro konulu üç ayrı yazı Mülkiye, Bahri Savcı ile Suat Taşer imzalıdır. Arif Kaptan'ın yazısı Cemal Bingöl'ün nonfigüratif resim sergisinden izlenimlerini aktarmakta, Ruşen Keleş, Necdet Gürcan'ın yeni yayımlanan ilk şiir kitabını tanıtmaktadır.

23. sayıda Necdet Gürcan, bir önceki sayıda çıkan kitabıyla ilgili yazıya gönderdiği bir şiirle karşılık verir. Cemal Süreya'nın bu kez Jacques Prévert'ten şiir çevirisi, Mülkiye öğrencilerinden Teoman Törün'ün Grafik Sanatları Hakkında başlıklı yazısı vardır.

Yazarın özgürlük alanının konu edildiği Mülkiye imzalı yazıyla başlayan 24. sayıda, Mavi dergisinin çekirdek kadrosundan Bekir Çiftçi'nin bir şiiri de yer alır. Bir süredir dergi sayfalarında göze çarpan hikâye ve şiir yarışmasına ilişkin yeni duyuruda şöyle denilmektedir:

“Bize gelen ve neşrine imkân bulduğumuz birinci elemeyi kazanan hikâye ve şiirleri Haziran sayımızdan itibaren yayımlamaya başlayacağız.”

Geleceğin ünlü ressamı 12 yaşındaki Hasan Kaptan'ın deseniyle süslenen kapağıyla çıkan 25. sayıda Bahri Savcı yazısında, eleştirisinin sanata ışık tuttuğunu vurguluyor, Ruşen Keleş, Kıbrıslı Türk Şair Taner Fikret Baybars'ın Lefkoşa'da yayımlanan kitabını tanıtıyordu. Baybars sonraki yıllarda Nâzım Hikmet'in şiirlerini İngilizce'ye kazandırarak İngiltere'de yayımlanmasını sağlayacaktı.

Değerlendirme

İlk 25 sayısının tanıtıldığı başlangıçtaki adıyla Mülkiye İlim Sanat Fikir, 21. sayısından sonraki adıyla Mülkiye Sanat ve Fikir Dergisi, içerik yapısı olarak “Varlık Aylık Sanat

39 Ruşen Keleş, *Başka Bir Aşk İstemez*, Kavas, Kayhan (Söyleşi), Ankara, İmge Yayınları, 2019, s. 59.

ve Fikir Mecmuası”nı örnek aldığı izlenimi vermektedir. Mülkiye de Varlık gibi, güzel sanatlar, sinema, tiyatro konularına yer ayırma gayreti içindedir.

25 sayıda yayımlanan yazıların konularına göre dağılımı şu görüntüyü ortaya koymaktadır: 170 şiir, 35 öykü, 158 çeviri ve düz yazı; çeviri ve düz yazıların 14’ü tiyatro, sekizi resim, sekizi de müzik hakkındadır. Bu sayısal verilere, “Mülkiye” imzalı yazılarla ayın sanat olaylarını aktaran köşeler dâhil değildir.

Kapak düzeni açısından Hisar ve Varlık ile benzerlik sergilemektedir.

Başlangıçta 35, sonraları 50 kuruş olan derginin fiyatı diğerlerine yakınlık göstermektedir. Aynı tarihlerde Varlık 50, Hisar ve Yeditepe 30, Mavi 25 kuruşu satılmaktadır. Aldığı reklamların kapsadığı alan açısından diğer dergilerle karşılaştırıldığında avantajlı konumda olan Mülkiye’nin baskı sayısını sağlıklı biçimde belirlemek mümkün olmadı.

Mülkiye’nin belirgin özelliği içerik seçiminde öğrencilere öncelik tanınması olarak ortaya çıktı. “Öğrenci dergisi” olarak görülmesi yayımlandığı dönemde, yazın dünyasında diğer dergiler kadar ilgi çekmesini engelledi. Mavi de öğrencilerin öncülüğünde hazırlanmaya başlamış, Nurullah Ataç’ın ifadesiyle “Gençlerin, daha pek çok gençlerin çıkarttığı” dergi olmakla birlikte “ona ilk yazılarını verenler belki geleceğin büyük yazarları olacak”⁴⁰ izlenimini yaratmayı başarmıştı.

Mülkiye, Türk Dili dergisinde Dergilerden köşesinin hazırlayıcısı Nurullah Ataç’a kendinden söz ettiremedi ama onu yazarları arasına katabildi. Bu noktada Muzaffer İlhan Erdost’un Ataç ile ilgili şu sözlerini aktarmakta yarar vardır:

“Cemal’in şiirlerini belki biz herkesten önce sezdik. Mülkiye Dergisi’nin kıyısına, kösesine atılmış şiirlerini, şiirlerindeki gücü bir bakışta yakalamış gibiyiz... Evrim’i çıkarırken, Evrim’in her sayısına bir şiir koparıyorum. Her şiirinde yeni bir güç, yeni bir söz var. [1955’de yayımlanan] Açık Oturum’un tek ozanı Cemal. Ataç belki de Cemal’i ilk orada görüyor.”⁴¹

İlerleyen yıllarda “Fakülte Dergisi”⁴² diye nitelendi, bu nitelme nedeniyle de kimileri “Mülkiye bir fakülte dergisi olduğu”⁴³ için araştırma konusu yapmamayı tercih etti. Bu arada, “Mülkiye, her ne kadar fakültede çıkarılıyorsa da sadece öğrencilerin ürünleri yayımlanan bir dergi değildir”⁴⁴ saptamasında bulunanlar da oldu.

40 Nurullah Ataç, “Dergilerde” *Türk Dili*, C: II, S: 23, Ağustos 1953, s. 777.

41 Muzaffer İlhan Erdost, *İkinci Yeni Yazıları*, Ankara, Onur Yayınları, 1997, s. 70.

42 Mehmet Can Doğan, “İkinci Yeni Söyleminin Öncüsü, İkinci Yeni Şiiri’nin Gönülsüzü: Sezai Karakoç”, *Turkish Studies*, 6/9, 2011. s. 734.

43 Hande Karapınar, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat ve Sanat Dergilerinde Şiir Kuramı ve Şiir Eleştirisi: 1950-1970*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 60.

44 Mehmet Doğan, *Cemal Süreya’nın Şiiri (Yapı, Tema ve Anlatım)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 13.

Oysa, 1959 mezunu Ece Ayhan'ın Mülkiye “‘İkinci Yeni’ akımı ya da serüveni, - işte ne denirse densin- başlangıçta ilk anlamıyla Sezai Karakoç ile Cemal Süreya’dır”⁴⁵ sözleri, Mülkiye dergisi üzerinde bir kez daha düşünmeyi gerektirir niteliktedir.

“Şiir akımı”, “şiir hareketi” diye de nitelenen “İkinci Yeni” adını ilk kullanan Muzaffer İlhan Erdost’tur. Erdost’un, 19 Ağustos 1956’da, Son Havadis gazetesindeki yazısının başlığı “İkinci Yeni”dir. Yazıda, “günümüz şiirinde değişen mısra yapısı, yeni şiir dili kurma çabasından, yeni bir şiire geçişin beldeklerinden (emarelerinden) başka bir şey midir?” diye soruyor, ardından yeniliğin sahiplerinin adlarını da sıralıyordu: Turgut Uyar, İlhan Berk, Cemal Süreya, Ece Ayhan, Tevfik Akdağ, Yılmaz Gruda⁴⁶, bu listede bir başka yazısında Sezai Karakoç’u da ekleyecektir.⁴⁷

Erdost’un sıraladığı yedi şairden dördünün (İlhan Berk, Cemal Süreya, Tevfik Akdağ, Sezai Karakoç) şiirlerinin Mülkiye’de yayımlanması, bir diğeri (Ece Ayhan) de aynı yıllarda bu ortamda öğrenciliğe başlamış ve ilk yapıtının Şubat 1954’te Türk Dili dergisinde çıkması sadece bir rastlantı kabul edilebilir mi?

İkinci Yeni hareketine ilişkin yayınların önemli bir bölümünde, Mavi’de “Garip Hareketi”ne karşı çıkan yazılar gündeme getirirken, Mülkiye dergisinden hiç söz edilmez. Yazın dünyasında ağırlıklı olarak Mavi dergisindeki tartışmalardan İkinci Yeni hareketi şairlerinin bulunduğu Pazar Postası’ndaki şiirlerin irdelenmesine atlanır.

Mülkiye dergisini yazın tarihindeki konumunu nereye oturtabiliriz soruna yanıt ararken, kimi değerlendirme ve anıları birlikte gözden geçirmekte yarar vardır.

Ece Ayhan, ‘İkinci Yeni’ (ben, ‘Sıkı Şiir’ diyorum şimdi buna; o başka, ya da ‘Sivil Şiir’) 1950’lerden sonra, Türkçede taşradan gelmiş ve genç parasız yatılıların oluşturdukları hiç beklenmedik garip bir biçimde de özgün, çağdaş, çağcıl ve önemli bir düşünce ‘sıçraması’dır”⁴⁸ diyor. Sonra devam ediyor: “Cemal Süreya bana İkinci Yeni olayının temelinde bir anlamda (İnek Bayramı gibi) bir Mülkiye Hareketi olduğunu da söyler.”⁴⁹

Mülkiye dergisi ayda bir yayımlanır ama okulda düzenlenen şiir günleri ve o tarihlerde “gazino” diye anılan ve dönemin öğrencilerinden Nihat Al’ın “Edebiyat Akademisi”⁵⁰ diye nitelediği kantinde sohbet edenler sadece Mülkiyeliler değildir. Ankara’daki diğer okullardan gelen sanatla ilgilenen öğrenciler, Ankara’da bulunan genç yazarlar da vardı. Tarık Dursun K. “Siyasal Bilgilerin kantinine kaçıyordum. Cemal Süreya oradaydı, Sezai Karakoç da Veterinerli Muzaffer Erdost, Orhan Duru ve Seyfettin

45 Ece Ayhan, *Bir Şiirin Bakır Çağı*, 4. Basım, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 14.

46 *İkinci Yeni Yazıları*, s. 28.

47 *İkinci Yeni Yazıları*, s. 76.

48 *Bir Şiirin Bakır Çağı*, s. 14.

49 *Bir Şiirin Bakır Çağı*, s. 20.

50 Nihat Al, “*Mülkiye ve Şiir*”. Erişim 19 Haziran 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=zU2TMOZmKE>.

Başçılar da”⁵¹ dediği günleri Hukuk Fakültesi öğrencilerinden Yekta Güngör Özden, “Ben günümün dörtte üçünü Mülkiye’de geçirdim”⁵² diye anlatacaktı. Sonraki yıllarda Mülkiyeli Yaşar Cankoçak ile evlenecek olan Hukuk Fakültesi öğrencisi Gülten Akın da “gazino” ekibindendi.

Cemal Süreya’nın “Mülkiye, okul olmanın ötesinde bir şeydir; bir hayat biçimi... S.B.F.’nin koridorları hayatımda sözcüğün tam anlamıyla belirleyici rol oynamış. Sanat oluşumunda da, düşüncemde de orda geçirdiğim dört yıl bir doğrultu yaratmış” diye anlattığı dönemdir. Cemal Süreya dergideki imzaları sıralarken, öğrenciler dışında Bahri Savcı ve Türkkaya Ataöv’ün adlarına da yer vermektedir.⁵³

“Sanatın artık yalnız bir ‘eğlence’ olmadığı açıkça anlaşılmıştır” diye başlayan “Halkı Aşan Sanat” başlıklı yazı Bahri Savcı imzalıdır ve “Sanat halkı aşmaya çabaladıkça, halk da ona yetişmeye uğraşır. İşte sonu gelmez gelişim buradadır” cümlesiyle biter. Mülkiye’nin 23. Sayısında yayımlanan bu makale, 20. sayıdaki “Halk Neyi Ne Kadar Anlar” sorusunu yanıtladığı ve “Halk... ‘yeni’yi de anlar, ...bu manada yeni olan Yunus’u ...sevmiştir” yazısının devamı gibidir. Cemal Süreya’nın 1969’da Papirüs’te yayımlanan “Yunus ki Sütdeşleriyle Türkçenin” şiirinde bu yazının izdüşümünü araştırmaya değer.

Cemal Süreya’nın Orhan Veli’den söz ederken, “Yeni şiirle gerçek ve ciddi anlamda yüksek öğrenim yıllarında yüz yüze geldim”⁵⁴ sözlerini okurken Türkkaya Ataöv’ün, 10. sayıdaki Orhan Veli yazısını anımsamamak olanaksızdır.

İkinci Yeni şiire adının verilmesi 1956 yılının ağustos ayındadır, ancak “hareketin” başlangıç yılı konusunda ortak bir görüş yoktur. Şarkısı Beyaz’ın 1953 başında yayımlanmasını “şiirsel dönüşümün başlangıcı”⁵⁵ kabul edenler vardır. Oktay Rifat’ın Perçemli Sokak kitabının yayımlanmasıyla 1956’de başladığının yazarı tarafından iddia edildiği de bilinmektedir. Oktay Rifat’ın bu savı çok tartışılmış, ancak kitapta yer alan şiirlerin daha önce herhangi bir dergide yayımlanmamış olması, “İkinci Yeni” adının konulmasından üç ay sonra piyasaya çıkmış olması nedeniyle kabul görmemiştir.

Bu durumda, “İkinci Yeni”nin 1953 yılında Mülkiye dergisinde görülmeye başladığı değerlendirilmesine⁵⁶ katılmak mümkündür.

51 Tarık Dursun K., *Ben Unutmadan*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1994, s. 82.

52 Yekta G. Özden, “*Mülkiye ve Şiir*”, Erişim 19 Haziran 2019, (<https://www.youtube.com/watch?v=zU2TMOZmcKE>).

53 *Günler*, 36-38.

54 *Güvercin Curnatası*, s. 98.

55 *1950’ler Türkiye’sinde...*, s. 96.

56 Nilüfer İlhan, *Cemal Süreya (Hayatı, Edebî Fikirleri ve Şiiri)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2010, s.2.

“Türkiye’de edebiyatın laboratuvarı dergilerdir”⁵⁷ değerlendirmesini yapan Cemal Süreya’nın “İkinci Yeni’ye bir akım demek yanlış. Hiçbir zaman bir programı olmamıştır” sözlerinin ardından “bu konuda bizim öncülüğümüz bugün de yadsınmakta”⁵⁸ yakınmasına hak vermemek elde değildir.

Dergi’nin yazın dünyasında yaygın bilinirlikten uzak olması, koleksiyonuna erişme zorluğu ve üzerinde yapılan çalışmaların yok denilecek kadar azlığı nedeniyle bugüne kadar en yalın sözcüklerle “Mülkiye dergisi İkinci Yeni hareketinin ana rahmidir” denilmesine dahi olanak vermemiştir.

Kaynakça

- Akay, İhsan, *Kültür Anıları*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2000.
- Al, Nihat, “*Mülkiye ve Şiir*”, Erişim 19 Haziran 2019, (<https://www.youtube.com/watch?v=zU2TMOZmcKE>).
- Altınkaynak, Hikmet, *Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü*, İstanbul, Can Yayınları, 2017.
- Ataç, Nurullah, “Dergilerde” *Türk Dili*, C. II, S. 23, Ağustos 1953, s. 775-778.
- Bakırcıoğlu, Ziya, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1981. Cemal, Süreya, “İlk Adımlar”, *Poetika* 1, 1984, s. 17-22.
- Cemal, Süreya, *Antoloji Mülkiyeli Şairler*, İstanbul, Ekin Basımevi, 1966.
- Cemal, Süreya, *Günler*, 5. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Cemal, Süreya, *Güvercin Curnatası*, 7. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Cemal, Süreya, *Sevda Sözleri*, 34. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Cilt. V, 1. Basım, Ankara, Mars Matbaası, 1968.
- Çınarlı, Mehmet, “Hisar’dan Hatıralar”, *Türk Dili*, C. LIII, S. 425, Mayıs 1987, s. 304-317.
- Çınarlı, Mehmet, *Altmış Yılın Hikâyesi*, İstanbul, Kitapevi, 1999.
- Doğan, Mehmet Can, “İkinci Yeni Söyleminin Öncüsü, İkinci Yeni Şiiri’nin Gönülsüzü: Sezai Karakoç”, *Turkish Studies*, Cilt 6, Sayı 9, 2011, s. 731 – 744.
- Doğan, Mehmet, *Cemal Süreya’nın Şiiri (Yapı, Tema ve Anlatım)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Ece, Ayhan, *Bir Şiirin Bakır Çağı*, 4. Basım, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları 2016.
- Erdost, Muzaffer İlhan, *İkinci Yeni Yazıları*, Ankara, Onur Yayınları, 1997.
- Ertüzün, Reşit Mazhar, *Bir Mülkiyelinin Kavak Yelleri*, Ankara, Karşı Basın Yayın, 1995.
- Etiz, Nihat, *Cumhuriyet Dönemi Mülkiyeli Şairler (Antoloji)*, İzmir, Mülkiyeliler Birliği İzmir Şubesi, 2011.
- Gökşen, Bahanur G. ve Gökşen, Erol, “1923’ten 1960’a Kadar Ankara’da Çıkan Edebiyat-Kültür ve Sanat Dergileri Üzerine Tanıtıcı Bir Kaynakça Denemesi”, *Kültürel Mirasın İzinde: Ankara*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 121-218.

57 *Güvercin Curnatası*, s. 171.

58 *Günler*, s.175.

- Günyol, Vedat, *Sanat ve Edebiyat Dergileri*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1986.
- İlhan, Nilüfer, *Cemal Süreya (Hayatı, Edebî Fikirleri ve Şiiri)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2010.
- K., Dursun Tarık, *Ben Unutmadan*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1994.
- Karapınar, Hande, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat ve Sanat Dergilerinde Şiir Kuramı ve Şiir Eleştirisi: 1950-1970*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Karataş, Turan, *Doğu'nun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1998.
- Kayra, Cahit, *1938 Kuşağı*, İstanbul, Cem Yayınları, 1995.
- Keleş, Ruşen, *Başka Bir Aşk İstemez*, Kavas, Kayhan (Söyleşi), Ankara, İmge Yayınları, 2019.
- Kitapçığıl, Vefik, *Vali Kitapçığıl'in Anıları*, İstanbul, Lebip Yalkın Yayınları, 1993.
- Özden, Yekta G., “Mülkiye ve Şiir”, Erişim 19 Haziran 2019, (<https://www.youtube.com/watch?v=zU2TMOZmcKE>).
- Özmen, Selâhattin, *80 Yıla Tanıklık*, İstanbul, Altan Matbaacılık, 2005.
- Soysal, Mümtaz, Mülkiyeliler Birliği Sözlü Tarih çalışmaları kapsamında Mümtaz Soysal ile 19 Kasım 2014 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme. (Mülkiyeliler Birliği arşivi).
- Tonga, Necati, *Bir Edebî Muhit Olarak Ankara (1923 – 1980)*, Ankara, Çolpan Kitap 2019.
- Tuncer, Selahattin, *Türk İnkılap Tarihi Dersleri*, İstanbul, Yazın Basın Yayın, 2014.
- Tülümen, Turgut, *İki Mülkiyeli*, Ankara, Kavaklıdere Kültür Yayınları, 2003.
- Uçar, Ashı, *1950'ler Türkiye'sinde Edebiyat Dergileri*, İstanbul, Vakıflar Bankası Yayınları, 2019.
- Uyguner, Muzaffer, “Çıplak Sevinç” *Türk Dili*, Mayıs 1978, C: XXXVII, S: 320, s. 463.
- Uysal, Meral, *Anılarıyla Cevat Geray, Efsane Dekan*, Ankara, İsim Yayınları, 2013.

MÜLKİYELİ BİR YAZARIN KALEMİNDEN AYDIN SORUNU

Ayla KAŞOĞLU*

Aydın, 17. yüzyılda, Fransızca *éclairé* sıfatından türemiş olan bir kavramdır ve *aydın*, *bilgili kişi* anlamına gelmektedir. Dilimize Tanzimat Dönemi sırasında *münevver* olarak geçmiş ve sonrasında *aydın* denilmiştir. Aslında *aydın*, Batılı bir kavram olan entelektüelin karşılığıdır ve *aydınlandırılmış ya da nurlandırılmış insan tipi* demektir. Toplumsal bir rol kategorisi olarak *Aydın* kimliğiyle ilgili hem fikir olunan husus aydının çağına tanıklık eden, kendi içinde ve toplumdaki pratik gerçekliğin araştırmasıyla öne çıkan, egemen ideolojiye tavır alan, toplumsal değer yargılarının yarattığı tabulara aldırmandan düşünebilen ve düşündüklerini korkmadan, çekinmeden söyleyebilen, her platformda kanaatleri bir teori haline getiren ve içinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal mekânda kendi insani konumunun bilincinde olan kimse olarak görülmesidir (Duman, 2018: 62). Benzer bir şekilde Cemil Meriç de aydınların en önemli özellikleri arasında, diğer insanlar ile iletişim kurması, bağımsız hareket edebilmesi ve eylemlerine yansıyan güçlü bir iradesinden bahseder ve şöyle der:

*“Aydın olmak için önce insan olmak lazım. İnsan, mukaddesi olandır. İnsan hırlaşmaz, konuşur, maruz kalmaz, seçer. Aydın kendi kafasıyla düşünen, kendi gönlüyle hisseden kişidir”.*¹

Aydının iktidarla kurduğu ilişki ise toplumdan topluma farklılık gösterse de onun ayrıncı özelliğinin, en başta siyasi düzen karşısında özgür ve bağımsız bir duruşa, sorgulayıcı bir tutuma, muhalif, aykırı, kışkırtıcı ve ezber bozan bir söyleme sahip olduğu söylenebilir.² Siyasi duruşu ve mücadeleci yanıyla en önemli Marksist düşünürlerden biri olan İtalyan düşünür ve siyasetçi Gramsci'ye göre tüm insanlar aydındır, ancak tüm insanlar, toplumda aydının gördüğü işi göremezler. Bununla kastettiği toplumda iki tür aydının var olduğudur. Birincisi nesilden nesle aynı işi yapan *geleneksel aydın*, ikincisi ise iktidarla ilişkisi olan ve iktidarın çıkarları doğrultusunda hareket eden *organik aydın*'dır. Gramsci'ye göre başa geçmek isteyen her iktidar, geleneksel aydınları ideolojik olarak kendine dönüştürme ve kazanma yolunda savaş vermektedir.³

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyat Bölümü, aylakasoglu@gmail.com.

1 Bkz. Temel Çalık ve Emre Er, “Türkiye’de Aydın Sorunu Üzerine Bir Yaklaşım”, *Devlet Dergisi*, Cilt 13, Sayı 464, 2016, http://devlet.com.tr/dergi/14/DEVLET_MART_NISAN_2016.html (01.10.2019).

2 M. Zeki Duman, “Türkiye’de Dünden Bugüne Aydın ve İktidar”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt XI, Sayı 2, 2018, s. 61.

3 M. Zeki Duman, “Türkiye’de Dünden Bugüne Aydın ve İktidar”, s. 62-63.

Aydın ile entelektüel arasında ince bir ayırım vardır. İranlı düşünür Ali Şeriatî'ye göre kişi, *entelektüel* sıfatını yaptığı işe göre kazanırken, *aydın* sıfatını ise yaptığı işe kattığı değere göre edinir. Aydın olmak, entelektüel olmanın bir üst aşamasıdır. Her aydın aynı zamanda entelektüeldir, ancak her entelektüel aydın değildir. Aslında *entelektüel* kavramı daha yakın bir zamanda ortaya çıkmış olsa da, kelime olarak kökeni eskilere dayanmaktadır. Entelekt, Latince *intellectus*'un karşılığıdır ve *intelligere* veya *intellegerere* fiilinden gelir. Derlemek, toplamak, seçmek, okumak, söylemek anlamlarına gelen *legere*'den türeyen kelimenin kökenini dikkate alarak entelekt kelimesinden 'içini bütün olarak yakalama, kavrama, görme veya okuma' anlaşılmaktadır. Kısacası akıl, doğruluk, bilgelik, başkasının kavrayamadığı bir şeyleri anlama, kavrama nitelikleriyle benzerlik gösterir.⁴ Dolayısıyla entelektüel, eleştirel ve muhalif olmanın yanında düşüncelerin, ideolojilerin, anlayış ve uygulamaların gerisinde yatan esas amaçları ortaya koyup maskeleri indirip, deşifre ederek mümkün olduğunca hakikati anlatmaya çalışan kişidir.⁵

Sabri F. Ülgener, Cemil Meriç ve Şerif Mardin gibi düşünürler Türkiye'de nasıl bir entelektüel tipine ihtiyaç olduğunun haritasını çıkarmışlardır. Bu noktada entelektüeli bir hakikat arayıcısı olarak değerlendirip, onun içinde yaşadığı toplumla olan aidiyetini inkâr etmeden ancak entelektüel olmanın temel şartları olan bir bütün olarak topluma öncülük edebilme, eleştirebilme, sorgulayabilme, iktidarla işbirliği içinde olmama, cesur ve muhalif olma gibi niteliklere sahip olması gerektiğini vurgulamışlardır.

1. Kaçış ve Kendiyle Yüzleşme

Kaçış, Ayla Kutlu'nun ilk romanıdır. Türkiye'nin siyasi çalkantılar içerisinde bulunduğu yılların odak haline getirildiği romanda Demokrat Parti'nin son yıllarında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Toplumsal Ekonomi asistanı olan Üstün, sevgilisi hukuk öğrencisi Ayhan ve Üstün'ün akademisyen arkadaşı Cahit üçgeninde yaşanan aşk ve kaçış, romanın ana çatışma noktasını oluşturmaktadır. Asım Bezirci'nin ifadesiyle *Kaçış; bir aydının kendi kendisiyle hesaplaşmasının romanıdır*.⁶ Roman, ilk olarak Milliyet Gazetesi'nde 18 Temmuz-20 Aralık 1978 tarihleri arasında 121 sayı halinde tefrika edilir, basımı ise bir yıl sonradır. Eserin birinci baskısı 21 Ağustos 1977 tarihinde *Hür Yayınları*'ndan çıkar. Bu baskının ardından gelen bütün baskılar *Bilgi Yayınevi* tarafından çıkarılır. İkinci baskısı 1986, üçüncü baskısı ise Aralık 2002 yılında çıkmış olup *Bilgi Yayınevi* tarafından okura ulaştırılır.⁷

4 Fatma Serdaroğlu, "Entelektüel Sanatçı İlişkisi ve Türkiye'de Entelektüelin Konumu", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 41, 2015, s. 87.

5 Fatma Serdaroğlu, "Entelektüel Sanatçı İlişkisi ve Türkiye'de Entelektüelin Konumu", s. 96; Latif Tokat, "Entelektüel Kimdir?- Türkiye'nin Entelektüel Sorunu", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, 2017, s. 28.

6 Gürhan Çopur, *Ayla Kutlu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 14.

7 Gürhan Çopur, *Ayla Kutlu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek*, s. 15.

Romanın olay örgüsünde başkarakter Üstün'ün Fransa'dan dönüşüyle başlayan serüveni, iç çatışmaları iç hesaplaşmaları ve hatalarının farkına vardığı hapislane günleriyle devam eder. İlk bölümde Üstün'ün tutuklanması gerçekleşir, ancak bu olayın kanıtları verilmez, Üstün'ün ve Ayhan'ın diyaloglarından bunun bir ihbar olduğu anlaşılır. Son bölümde ise Cahit'in Üstün'ü kışkırttığı için onu ihbar etmesinin ortaya çıkmasıyla gerçekler belirginleşir.⁸

Üstün adı, dönem aydınlarına ve onların yaşadığı “kentsoylu, proleter, aydın” temelli çelişiklere bir gönderme niteliğindedir. Yazar Berna Uslu Kaya, konuyla ilgili şunları söyler: *Kaçış, Türk edebiyatında entelektüel bir paranoya gibi karşımıza çıkar. Yalın bir ifade ile aydın tutunamaz, bunalır ve kaçar. Kime ve neye kaçtığı belirsiz olsa da, kaçışın yönü bellidir. Bizde entelektüel en çok kendinden kaçıp yine en çok kendine kaçar/sığındır.*⁹

Roman, adıyla koşturularak Üstün'ün kendinden, aşktan ve sorumluluktan kaçışı üzerine inşa edilmiştir. Aslında bilim insanı ve aydın bir kişilik olan Üstün'ün hayat karşısında bir duruşu vardır ve kendini bu duruşuyla var eder. Arkadaşlarıyla kurduğu bir dernek vasıtasıyla insanların bilinçlenmesi için çalışır, fikir tartışmaları yapar.¹⁰

Üstün vasıtasıyla eserde küçük burjuva devrimcilerine yöneltilmiş pek çok eleştiri görülür. Üstün, silahlı eylemlere katılan gençleri eleştirir. Uğrunda geleceğini harcadıkları ideoloji hakkında hiçbir fikri olmayan bu gençlerin bilgisizliği karşısında üzülür: *Bu gençlerin hiçbiri, Marksizmi, tarihsel maddeciliği, Marksist diyalektiğin kuramsal yapısını bilmiyor. Bilmelerine de olanak yok. Sorun birkaç kitap bulup okuması olmak ya da olmamak değil. Sorun sınıfsal bilincin belirginleşmiş olup olmasında. Nedir bizim savunduğumuz? Daha doğrusu biz kimiz? Bir avuç kentsoylu aydın. Kendi sınıfsal kabuğunda rahatsızlık duyan bir avuç aydın. Düş gören bir avuç aydın.*¹¹

Bir kentsoylu olarak *mücadele* ve *savaş* kelimelerine uzak bir yapısı olan Üstün, rahatına düşkün bir sınıfa dâhil olması konusunda kendini suçlar. Fransa'da tanıdığı Roland'ın babasından kalan mirasla nasıl mücadeleden vazgeçtiğini hatırlayarak bir bakıma kendinin de onun gibi olduğunu düşünür ve iç monolog vasıtasıyla şunları sorgular durur: (...) *Biz miyiz savaşçılar? Neyin savaşçıları? Neyiz gerçekte? Biz demek de doğru değil. Ben neyim? Ne istiyor, niye başkaldırıyorum? Bütün isteğim, herkesin iyiliği, eşitliği, mutluluğu. Kimse acı çekmesin. Kimse sömürülmesin. Kimse kuşku duymasın geleceğinden. Kimse işkence görmesin. Kimse düşüncesinden ötürü tutuklanmasın. Buna popülizm denir. Pis kentsoylu.*¹²

Toplumcu yönüyle bir dava adamı profili çizer Üstün. Kendisine ve kendisi gibi olanlara yönelik sert eleştirilerde bulunur, insanların içerisinde bulunduğu kaosu bilgiyle ve bilinçle aşacaklarına inanır ve bu bağlamda Üstün'ün idealist yapısı Pearson'un;

8 Gürhan Çopur, *Ayla Kutlu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek*, s. 16.

9 Gürhan Çopur, *Ayla Kutlu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek*, s. 23.

10 Gürhan Çopur, *Ayla Kutlu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek*, s. 164.

11 Ayla Kutlu, *Kaçış: Bütün Eserleri*, 3. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2002, s. 233.

12 Ayla Kutlu, *Kaçış: Bütün Eserleri*, s. 96.

yaşamımız bizim evrene katkımızdır görüşünü yansıtmaktadır. İdeolojik anlamda topluma faydalı olmayı ve insanları bilinçlendirmeyi amaçlar. Sorun, birtakım acılara, yokluklara katlanmak değil, bir başkasının onu bunlara zorlamasıdır, düş kurmayı bile yasaklamasıdır ve tüm mesele de bu zorlamanın bilincine erip ermektir. Üstün'ün daha ziyade ağrına giden ise kabuğuna sinmiş birkaç aydın dışında çevrenin, halkın umursamazlığıdır. Öfkenin değil sevginin egemen olacağı bir düzenin koşullarını hazırlamaktır önemli olan. Sorun, insanlara savaşmanın değil barış içinde, birinin ağzındaki lokmayı kapmak yerine, daha çok lokma üretmenin doğru olduğunu öğretecek bir düzen içinde yaşamının güzelliğini anlatabilmektir. Bu bağlamda Üstün, şöyle der: *(...) düzenin değişmesini istediğim doğrudur. Bizim istediğimiz, gerçekte bugünkü düzenin, insanları kaçınılmaz olarak sürükleyeceği kanlı bir savaşı önlemektir. Bunu düşünmek de bir çeşit kaçış mıdır? Belki.*¹³

Diğer bir taraftan ise kişisel yaşamında Üstün için kaçış, bir yanılgıdan ibarettir. Gerçek duygulardan, gerçek düşüncelerden kaçmaya çalışmakla yanılır. Ayhan'ı bırakırken sevgilerini gereksiz yere büyüttüklerine kendine inandırmak ister. Paris'te Mirelle, Michel ve Roland'la kurduğu dostluk çemberinde hep yalnız kaldığını fark ettiği halde onlarla birlikte yürümesi gerektiğine yine kendine inandırmaya çalışır. Arkadaşları ile birlikteyken onlara gerçek düşüncelerini açıklamaktan kaçınır. Üstün'ün Fransa'da tanıştığı devrimci öğrenci Mirelle ile duygusal bir yakınlaşma yaşaması ve onun arkadaş çevresinde yer edinmeye çalışması Ayhan'dan kaçışı sonrasında yeni bir avuntu ve güç arayışının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bir anlamda Ayhan'dan kaçışıyla aile kurmaktan, sorumluluk almaktan ve yaşam karşısında başkalarının yükünü omuzlayarak yaşamını ona göre düzenlemekten kaçmıştır. Dolayısıyla idealist bir tip olan Üstün'ün geçici bir eğlence olarak düşündüğü Ayhan'a bağlanmaktan kaçışı onun aşktan ve yaşamı içerisinde kendini gerçekleştirecek ve var edecek olan adımları atmaktan kaçışdır aslında.

Düşünsel anlamda da aşkı ve ideallerini birbiriyle örtüstüremeyerek arada kalmış olan Üstün, hapishane ortamını da gerçeğe düş arasında bir yerde tanımlar. Hapishanede ölüme oldukça yaklaşan Üstün, hastalığından çok zor kurtulacak, bu da mekânın onun için tam anlamıyla yutan ve yok eden bir özelliğe bürünmesine sebep olacaktır. Fiziki anlamda özgürlüğünü kısıtlayan ve bunaltan hapishane ortamında Üstün'ü huzurlu kılan tek şey, Ayhan'dan gelen mektuptur. Güvensizliğin üst seviyede olduğu hapishane koşusunda gözlerini yumarak bir anlık da olsa huzuru, mutluluğu tanımlaması ve sevginin yaratıcı gücünü hissetmesi, onu yeniden doğmuş gibi canlandırır ve zindanda yıllarca kalmaya razı eder. Kaçarak biçare bıraktığı Ayhan'a olan muhtaçlığı ve hapishanedeki zorlu günleri Üstün'ün kendini sorgulamasına olanak tanır. Romandaki ifadeyle bu kaçış, bilinçlenmesinin zorunlu bir koşuludur aynı zamanda. Belki de bu kaçış olmasaydı, sevginin inanılmaz gücünü hiçbir vakit böylesine somut bir şekilde anlayamayacaktı. Katı hareketsizlik düzeni içinde Üstün'ü ayakta tutan şey umuttur ve Üstün için Ayhan bir umuttur. Onu yitirmesi demek ise aslında yalnızca Ayhan'ı değil, yaşama anlam veren, onu değerli kılan her şeyi de yitirmesi anlamına gelmektedir.

13 Ayla Kutlu, *Kaçış: Bütün Eserleri*, s. 234.

Romanın başkarakteri Üstün ve sevgilisi Ayhan, dünyayı algılayışları ve siyasi yönelimleri açısından benzer olsalar da aşkı yorumlamaları bakımından birbirinden farklılık gösterirler. *Sevdiğim* olarak tanımladığı Ayhan'la mektuplar aracılığıyla tekrar aşkını tazeleyen ve ona karşı hissettiği suçluluğunu itiraf eden Üstün, hapisten çıktığında Ayhan'ın karşısına çıkacak gücü bulamaz. Ayhan'ın kaldığı gecekondunun kapısına kadar gider, ancak onu görecek cesareti kendinde bulamayarak yine kaçar. Aşkı ve sevgiyi sahiplenmesiyle Üstün'den daha güçlü bir yapıda olan Ayhan ise *Bir kez daha onun ardında bıraktığı olmayacağı*¹⁴ diyerek ayakkabılarını bile giymeden, karlı havada Üstün'ün ayak izlerinin peşinden koşar.

2. Dönem Türkiye'si ve Tutuklanma

Ayla Kutlu'nun yazarlık anlayışında dikkat çeken özelliklerden biri eserlerini tarihsel bir fon üzerinde şekillendirmesidir. Nitekim konuyla ilgili yazar, şöyle der: *Siyasal Bilimler okudum, insanın makro değerlendirilmesi yapılmazsa birey düzeyindeki anlatım yetersiz kalır, diye düşünüyorum. Tarih tutkum oradan geliyor. Neden sonuç ilişkisi, çevre ve insan tipleri ancak böylece sağlam yerlere oturur... Tarih tutkum beni toplumumun insanlarını daha iyi tanımaya yöneltti* diyerek eserlerinin her birinde tarihin altyapısından faydalanarak günümüz insanının içinde bulunduğu duygusal devinimleri anlatır. Bu bağlamda *Kaçış* eserinde Demokrat Partinin sona yaklaştığı sırada giderek artırdığı baskı dönemi aydınlar aracılığıyla gösterilmeye çalışılır.¹⁵

Yazarın bizzat ifadesiyle *Kaçış*, bazı kişilerce nitelendirildiği gibi 1971'lerin değil 1958'lerin romanıdır. Fethi Naci, *Kaçış* romanı ile ilgili şunları söyler: *Kaçış, Türkiye'nin belirli bir anındaki gerçekliğini, küçük burjuva aydınlar açısından başarıyla anlatan bir roman. Bireyselle toplumsalın böylesine uyumlu bir bileşimini çok az romanda bulabiliyoruz.*¹⁶

Romanın vaka zamanı ile ilgili net bir tarih ibaresi bulunmamaktadır. Eserde geçen ibarelerin 27 Mayıs 1960 darbesinden önceki dönemi aktardığı görülür, vaka zamanını 1950'li yılların içerisinde değerlendirmek mümkündür. Yazar, eserin tamamlanma tarihi olarak 21 Ağustos 1977'yi not düşer.

Eserin sosyal zamanına dair Üstün'ün demokrat parti yönetimine karşı muhalif olduğu ve yönetimin sol görüşe dair ne varsa *öteki* ilan ettiği, bavulundaki kitaplardan ötürü tahkikata uğramasında görülür. Hatice Fırat, dönem ile ilgili romanları incelediği çalışmasında şunları ifade eder: *Eserlerdeki ifadelerden Demokrat Parti'nin iktidar olduğu yıllarda sol görüşün yayılmasına imkân tanınmadığı, bunun engellenmesi için sol*

14 Ayla Kutlu, *Kaçış: Bütün Eserleri*, s. 294.

15 Ayşe Ertuş, *Ayla Kutlu'nun Öyküleri Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 18.

16 Çopur, *Ayla Kutlu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek*, s. 14.

*görüü temsil eden kiü ve kitapların okunmasına izin verilmediği, sosyalizm kelimesinin bile kullanılmadığı anlaşılmakta ve hükümet kitap düşmanlığıyla suçlanmaktadır.*¹⁷

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki aydınların genel özelliği, kurucu ideolojinin seçkinleri olarak daha iyi bir yönetim anlayışı, daha etkin bir ekonomi politikası, devrimin halka daha etkin ulaşabilmesi için gerekli yöntemler gibi konularda eserler ortaya koymaları ve temel olarak rejimin yayılması ve dengelenmesi için çabalarıdır. Bunun dışında rejimi eleştiren aydınlar da ortaya çıkmış, fakat dönemin konjonktürel yapısı nedeniyle sesleri daha cılız kalmıştır.¹⁸

Dönemin hükümeti güç durumdadır. İktidarın ayaklarının altından kaydığını hisseder, muhalefet ise güçlüdür. Üniversiteler de seslerini yükseltmeye başlamıştır. Başbakan özellikle üniversite hocalarına kızmaktadır. Üstün, bu noktada kendisini propaganda aracı olarak kullanmak isteyeceklerini düşünür ve dikkatli olması gerektiğinin farkındadır. Üstün'ün bu düşüncesini ve ülkede aydın kesime özellikle üniversite hocalarına yapılmak istenileni asistan arkadaşı Ahmet şöyle dillendirir: *Hükümetler içte ya da dışta güçlüklemlerle karşılaştığı zaman, halkın dikkatini başka yöne çekmek için komünist avı düzenlerler.*¹⁹ (...) *senin için dertleri başka. Şu sırada dışarda oluşunun etkisi bu. Bak, bu polisin işi değil. Hükümetin işi. Heriflerin başı iyice dertte. Özellikle üniversite hocalarıyla. Önce altı yedi Eylül olayları. Kıbrıs sorunu... İşler kızıştı. Seçimlerde de dalavere yaptılar. Şimdi komünistler ayaklanma düzenliyor diye korkutup sindirecekler kamuoyunu. Böylece askerleri de dizginlemiş olacaklar.*²⁰

Yapılmak istenilen açıkça ortadadır. Birkaç gün sonra basında içinde üniversite öğretim üyesinin de bulunduğu bir komünist şebekesinin ortaya çıkarıldığı yazılacaktır. Bu suretle bir bakıma Üstün kullanılarak, hükümete başkaldıran öteki öğretim üyeleri de susturulacak ve halkın gözünde karalanmak istenecektir.

Tarihimizde Demokrat Parti'nin 1954 seçimlerinden sonra partiler arası ilişkileri kendi anlayışına göre düzenlemek, basın ve üniversite çevrelerinde süren eleştirileri azaltmak ve kamu kesimini, memurları uyumlu çalışmaya yönlendirebilmek için 1957'de yapılan seçimlere kadar aldığı önlemler ya da getirdiği yeni sınırlandırmalar arasında üniversite öğretim üyelerinin bakanlık emrine alınmaları ve basın suçlarının ağırlaştırılması da yer almıştı.²¹

17 Çopur, *Ayla Kutlu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek*, s. 19.

18 Evren Altınkaş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydınlar: Kurucu İdeolojinin Seçkinleri", *CTAD*, Cilt 7, Sayı 14, s. 130.

19 Kutlu, *Kaçış: Bütün Eserleri*, s. 63.

20 Kutlu, *Kaçış: Bütün Eserleri*, s. 106.

21 DP iktidarı daha 1953'te üniversite ile ilgili bazı kısıtlayıcı yasalar çıkarmaya başlamıştı. Gözetilen ilk amaç da iktidar karşısında sert eleştiriler yapan CHP sözcülerinden Nihat Erim'i etkisiz hale getirmektir. Temmuz ayında kabul edilen bu tasarı ile üniversite profesörlerinin siyasi kuruluşlarda eylemli olarak görev almaları yasaklanmıştı. Yasa yürürlüğe girdiğinde Erim, Ankara Hukuk Fakültesi'ndeki görevinden istifa etmişti. Böyle bir ortamda 1956-1957 öğretim yılına başlayan üniversitelerde DP iktidarının hoşuna gitmeyen olaylar, olgular

Üstün, Paris'teki bir yıllık süreçte bilimselliğe yaslanarak tezini yazmış ve yeniden geri çevrilmemesi için tabiri caizse açık kapı bırakmamaya çalışmıştır; ancak gerçekte yine kendi kendini kandırıldığını farkındadır. Zira dönemin ortamında fakültenin tezini, içeriği ne olursa olsun bastırmayıp doçentliğini onaylamayacaklarını iyi bilir. Türkiye'de arkadaşlarından bir kısmı tutuklanmış, derneği ise daha Paris'e gelmeden önce kapatılmıştır zaten, ancak polis kurban/lar aradığı için kendisi hakkında da soruşturma yapılmakta olduğunu Cahit aracılığıyla öğrenir. Nitekim Cahit, Üstün'ün aksine onun sahip olduklarını ele geçirerek onu alt edeceğini düşünen ve hırsı, karakterini yozlaştırmış bir kişilik olarak yer alır eserde.

İçinde bir burukluk, eziklik hisseden Üstün için hapishaneye götürülme, dayak yeme, işkenceye maruz kalma, aylarca hatta belki yıllarca tutuklu kalma meselesi kafasını kurcalar durur. Nitekim gerek Türkiye'de gerekse Paris'te sevdiği kişilerin başına gelmiştir tüm bunlar. Paris'e gelmeden önce de aylarca fakültede, yolda, evinde her an kendisini karakola çağıracakları hissiyatı içindeydi. Özellikle sevgilisi Ayhan ile buluştukları vakit, en küçük kuşkulu bir sestem tedirginlik duyardı. Türkiye'ye döndüğünde ise en büyük kaygılarından biri Ankara'ya varır varmaz Ayhan'ı göremeden, onunla konuşma imkânı bulamadan kendisini tutuklayacak olmaları ihtimalidir.

Üstün, daha ayağının tozuyla Paris'ten gelir gelmez elde güçlü kanıtlar ve güçlü belirtiler bulunmamasına rağmen kendisiyle ilgili komünistlik maddesinden- 141. ve 142. maddelerden dolayı- tutuklama kararı alınır. Bu maddeler devlete karşı işlenen ağır ceza suçları anlamına gelir ve idamı istenir. Oysaki bir yıldır yurt dışındadır ve üstelik hizmet pasaportuyla yurt dışına çıkmıştır. Bu arada tutuklama esnasında üzerindeki Fransız fransı bile sorun olur, dövizin kendisinde ne aradığına, Fransa'da bu paraları oradaki komünistlerin verip vermediğine dair sorular sorulur. Zira ülkeye döviz sokma, Türk parası yasasına aykırıdır. Hâlbuki bu paralar kendisinin de ifade ettiği gibi

yaşanmış, sözler söylenmişti. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin açılışına katılan İnönü'yü öğrenciler büyük bir coşku göstererek alkışlamışlardı. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrencilere seslenen Dekan Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, "*Bir memleket en ziyade nabza göre şerbet veren münevverlerden zarar görür,*" diye onlara herkesin uydusu olmamalarını öğütlemişti. İstanbul Hukuk Fakültesi'nde Prof. Dr. Ragıp Sarıca da, öğretim üyelerinin giydikleri binişsiz (cüppe) olarak derse girdiğinde öğrencilerine şöyle seslenmişti: "*Yeni okumaya başladığımız ders, siyasi ve fikri hukukla ilgilidir. Memlekette bugün basın fikir hürriyeti bilhassa üniversitenin durumu ortadadır. Bu yüzden profesörlerin şeref kisvesi olan cüppeyi giymemeyi tercih ediyorum.*" Menderes ise "*Gerek İstanbul gerekse Ankara'da epey zamandır devam eden bu kıskırtmalar, nihayet Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde fiil ve hareket haline gelmiştir*" diyerek, olayların uzun süredir hazırlanan bir tertibin sonucu olduğunu öne sürmüştü. DP, üniversiteye karşı tutumunu giderek daha da sertleştirdi. Hele 1957 seçimlerinden sonra bu sorun güncel hale gelmişti. Menderes, bir türlü sindiremediği öğretim üyelerini sık sık "*Kara cüppeliler*" diye aşağılamaya, İstanbul sokaklarını genişletmeye çalışırken "*Gerekirse üniversiteden de geçeriz!*" diyerek de gözdağı vermeye başlamıştı. Artık DP-üniversite anlaşmazlığı giderek büyüyecek ve 1959 kanlı olaylarına yol açacaktı. Bu olumsuz gelişmeler de 27 Mayıs'ı doğuran başlıca etkenlerden biri olacaktı. Bkz. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)*, 1. Basım, Ankara, Bilgi Yayinevi, 1999, s. 100-105.

Türkiye'den devletin ona gönderdiği aylıklarından artan paralardır ve üstelik bu paraları gümrükte pasaportuna yazdırtmıştır. Emniyetteki sorgusunda Paris'te neler yaptığının bilindiğine ve birlikte olduğu kadınlarla konuşmalarının bile bantları olduğuna dair bilgilerle tehdit edilir. Hatta İstanbul'da yaşayan annesinin evinde dahi arama yapılmış ve evde dört çuval dolusu yasaklı kitap ve belge bulunmuştur.

Üstün ile ilgili suçlamalar eserde ayrıntılarıyla şu sözlerle belirtilir: *Fransa'da bulunduğu sırada Fransız ve Rus Komünist Partileriyle ilişki kurduğu, bavulun içinde Moskova'da basıldığı anlaşılan Marks, Engels gibi Rus komünistlerinin kitaplarını ülkeye gizlice sokmaya çalıştığı. Fakültede öğrencilere durmadan komünistlik, dinsizlik ve ahlaksızlık aşulamaya çalıştığı ve bunları övdüğü, evinde yapılan aramada pek çok yasak sol yayın bulunduğu, bu arada Tolstoy, Dostoyevski, Turgenyev, Gorki gibi azıllı komünistlerin ve Anter Cin –Andre Gide kastediliyor- adlı bir Fransız komünistinin ahlaksızlığı öven 'immoralist' adlı kitabının ele geçirildiği, özellikle kız öğrencileri komünistler gibi evlilik dışı cinsel ilişkiler kurmaya özendirdiği, bir öğrenciyi bu yolda kandırdığı, sanıklar arasında bulunan Asistan Ahmet'in yönettiği gizli komünist örgütünde propaganda yaparak, yol göstererek eylemli biçimde çalıştığı.*²²

İktidardan beslenen ve hatta 'besleme basın' diye adlandırılan dönem basını da olayı abartarak hükümete paralel suçlamalarda bulunur.²³ İstanbul'un en tutarlı, en yansız, belki bir parça sol eğilimli diye bilinen bir gazetesinde altı sütun üzerine şöyle bir başlık atılmıştır: *Polis, Ankara'daki gizli komünist örgütünün başı olan doçenti tutukladı.*²⁴ Başka bir gazete haberinde ise şöyle yazar: *Yurt dışındaki komünist partileriyle ilişki kurmak üzere bundan bir süre önce gizlice ülkeden kaçtığı saptanan sanık, bir ihbarı değerlendiren polis tarafından, geçen gün yine gizlice yurda girerken suçüstü yakalanmıştır. Sanığın üstünde Rus Komünist Partisi'nin Türkiye'deki uşaklarına gönderdiği yazılı emirler, Türkiye Gizli Komünist Partisinin Ankara örgütü ile ilgili önemli belgeler ele geçirilmiştir. Doçentin bavulunda ayrıca Moskova ile haberleşmeyi sağlayacak güçte bir alıcı-verici telsiz aygıtı ile Rus yapısı otomatik tabancalar, çok sayıda mermi ve el bombaları bulunmuştur. Dün Ankara adliyesince tutuklanan doçentin, bundan bir süre önce yakalanıp gözaltına alınan örgütün elebaşısı olduğu sanılmaktadır.*²⁵ Ankara'da yayımlanan hükümet yanlısı bir gazete ise haberi daha da abartır. Üstün'ün evinde yapılan aramada makineli tüfekler, casuslukta kullanılan ve şifreyle çalışan bir büyük telsiz aygıtı da ele geçirilir. Gazete, Üstün'ün kimliği hakkında da aslında anası Rus, babasının Ermeni olduğuna dair asılsız bir bilgi

22 Kutlu, *Kaçış: Bütün Eserleri*, s. 231.

23 DP iş başına geldikten sonra 28 Ağustos 1951'de yayımlanan yeni bir kararname ile resmi ilanların hükümet aracılığı ile ve hükümetin belirlediği ölçülere göre dağıtılması esası getirilmişti. Dolayısıyla iktidar karşıtı kabul edilen basına resmi ilan verilmeyecekti. Bu yeni uygulama ile yayınlarını ancak resmi ilanlar almakla, yani devlet hazinesinden aktarılan paralarla sürdürebilen yeni bir gazete türü ortaya çıkmıştı. İktidarcı beslendikleri için de bunlara besleme basın diye ad takılmıştı. Bkz. Turan, *Türk Devrim Tarihi: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)*, s. 106.

24 Kutlu, *Kaçış: Bütün Eserleri*, s. 104

25 Kutlu, *Kaçış: Bütün Eserleri*, s. 105.

verir. Hatta daha da abartarak Türkiye’den kaçmadan önce Ruslar hesabına casusluk yaptığı iddia edilir. Hapishanenin kapısında çekilen Üstün’ün resminin altına *çocuklarımızı zehirleyen komünist...* diye yazılmıştır.²⁶ İstanbul’da yayımlanan ve sol eğilimli olarak bilinen bir başka gazete ise olayı gerçeğe yakın bir biçimde anlatan tek gazete olarak; *Gizli Komünist Partisi üyesi olduğu ileri sürülen SBF’li bir asistan, fakültece incelemelerde bulunmak üzere gönderildiği Fransa’dan dönerken tutuklandı* başlığını atar.²⁷

Sonuç

Netice itibarıyla Ayla Kutlu’nun *Kaçış* romanında başkarakter Üstün aracılığıyla dönemin aydın kesiminin inanılan değerler uğruna mücadele edilmesi gerektiği düşünce olarak ortaya konulurken, eylem olarak hiçbir şey yapılmayıp âdeta eylemsizlikleri, uyuşup kalmışlıkları sorgulanır, eleştirilir. Üstün’ün kişisel hayatında iç muhasebe yapması, sıklıkla pişmanlıkları ve geçmişte sevgilisi Ayhan’a yaptığı haksızlıklar gösterilmeye çalışılır. Aşk karşısında korkuyla hareket edip kaçan ve sevgilisi ile ilişkisinde büyük bir vicdan azabını beraberinde taşıyan Üstün’ün aksine Ayhan, mücadele eden ve mücadelesinden asla vazgeçmeyen bir kadın karakter olarak eserde kendini gösterir. Üstün’ün düşüncesiyle ciddi hiçbir meseleyi tartışmadıkları ve hep yüzeyde kalan Ayhan’ın kocası Cahit ise kendi çıkarlarını öne çıkararak ve Üstün’ü kendisine bir rakip ve engel olarak gören akademisyen sıfatıyla sahnededir. Romanda belirli bir fikrin daimî temsilcisi konumundaki asistan Ahmet, devrimci yaşamı özümsemiş savaşıçı profilini eserin sonuna kadar tutarlılıkla sürdürecektir, hatta bir parti kurarak halkın karşısına geçip nasıl sömürüldüklerini anlatma düşüncesi ve çabası içinde olmasına karşın bu düşüncesini, isteğini dönem itibarıyla bir türlü gerçekleştiremeyecektir.

Üstün’ün hapishanedeki dönemi aşkı ve sevgiyi tekrar değerlendirmesi ve kendini tartarak daha olgun bir adama dönüşme sürecidir. Cezaevinden çıktığı gün kapısına gittiği Ayhan’ı görecektir cesareti kendinde bulamamış ve yine kaçmıştır. Üstün’ün kaçışı bu sefer utancı ve güçsüzlüğü karşısında özgüvenini yitirmiş bir adamın kaçışına dönüşmüştür artık.

Kaynakça

- Altınkaş, Evren, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydınlar: Kurucu İdeolojinin Seçkinleri”, *CTAD*, Cilt 7, Sayı 14, s. 114-132.
- Çalık, Temel-Er, Emre, “Türkiye’de Aydın Sorunu Üzerine Bir Yaklaşım”, *Devlet Dergisi*, Cilt 13, Sayı 464, 2016, http://devlet.com.tr/dergi/14/DEVLET_MART_NISAN_2016.html (01.10.2019).

26 Kutlu, *Kaçış: Bütün Eserleri*, s. 105.

27 Kutlu, *Kaçış: Bütün Eserleri*, s. 105.

- Çopur, Gürhan, *Ayla Kutlu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Duman, M. Zeki, "Türkiye'de Dünden Bugüne Aydın ve İktidar", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt XI, Sayı 2, 2018, s.59-79.
- Ertuş, Ayşe, *Ayla Kutlu'nun Öyküleri Üzerine Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Kutlu, Ayla, *Kaçış: Bütün Eserleri*, 3. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2002.
- Serdaroğlu, Fatma, "Entelektüel Sanatçı İlişkisi ve Türkiye'de Entelektüelin Konumu", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 41, 2015, s. 85-101.
- Tokat, Latif, "Entelektüel Kimdir?- Türkiye'nin Entelektüel Sorunu", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, 2017, s. 9-42.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)*, 1. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.

TÜRK ROMANINDA MÜLKİYE

Yavuz Sinan ULU*
Erol Uğraş ÖÇAL*

19. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında ekonomik toplumsal yaşamın değişime uğradığı, bir yandan yarı sömürgeleşme sürecinin, bir yandan da kapitalist ilişkilerin başladığı bir dönemdir. Ekonomik ve toplumsal yaşamda gerçekleşen bu gelişmeler kuşkusuz devletin örgütlenmesini de değişime zorlamış, kapitalistleşme sonrası modern devletin oluşumuna ev sahipliği yapan Batı'yı takiben Osmanlı'da da bu yeni ekonomik toplumsal düzene uygun devlet yapılanmasına yönelik çabalar ortaya çıkmıştır. Bir yandan merkezi yönetim, hizmetler temelinde yeniden yapılanırken bir yandan da taşra yönetimi yeniden tasarlanarak mümkün olduğunca tek tipleştirilmiş yönetsel yapı ve hukuki düzen ile merkezi ve modern bir devlet örgütlenmesi kurulmaya çalışılmıştır.

Modern devletin inşası sürecinde yapılan reformlarda kritik noktalardan biri de askeri ve sivil bürokrasiyi yetiştirecek eğitim kurumlarının kurulması olmuştur. Başka bir deyişle, Osmanlı reformcuları modern merkezi devlet ile eğitim arasındaki ilişkiyi baştan fark etmişlerdir.¹ Bu düşüncenin pratik sonuçlarını 18. yüzyılın sonlarından itibaren görmek mümkündür. 1770'lerde ilk modern askeri okulların açılması, 1830'larda Mektebi-i Ulum-ı Edebiye, Mekteb-i Maarif-i Adliye gibi modern sivil okulların kurulması² merkezileşme çabasını eğitim aracıyla güçlendiren gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Bu dönemde açılan ve temel amacı modern devlet örgütlenmesinde ihtiyaç duyulan teknik bilgiye sahip bürokratları yetiştirmek olan Mekteb-i Mülkiye ayrı bir öneme sahiptir. Mülkiye, sahip olduğu önemi, kurulduğu dönemde kendisinden beklenen işlevi karşılama potansiyelinden ve günümüze kadar varlığını korumuş olmasından almaktadır. Mülkiye, 19. yüzyıl boyunca oluşturulmaya çalışılan modern devlet örgütlenmesinin her kademesine bürokrat yetiştiren en önemli eğitim kurumu olmuş ve bu özelliğini Cumhuriyet döneminde de uzun yıllar sürdürmüştür. Modern Türkiye'nin kuruluşunda bu okulda yetişen bürokratik seçkinlerin önemi büyüktür.³ Mülkiye kurulduğu tarihten 20. yüzyılın ortalarına kadar olan süreçte alanında eğitim veren tek

* Dr. Öğr. Üyesi Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yavuzsinanulu@hotmail.com.

* Arş. Gör. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, erolugrasocal@gmail.com.

1 Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, 2. Basım, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016, s. 140.

2 Findley, *Kalemiyeden...*, s. 142.

3 Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, 22. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 273.

kurum olması ve sayılı yükseköğrenim kurumu arasında yer alması nedeniyle sadece bürokrat değil ülkenin eğitilmiş ve aydın tabakasının da önemli kaynaklarından biri olmuştur. Bu özelliği nedeniyle Mülkiyeliler yalnız devlet kadrolarında değil sanat, edebiyat ve düşün dünyasında da adlarından sıklıkla bahsettirmişlerdir. Öyle ki okulun kuruluşunu takip eden yıllarda, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, edebiyat ve Mülkiye ilişkisi dikkate değer bir şekilde görünür olmuştur.

Öne çıkan Mülkiye mezunu sanatçıların isimleri, mezuniyet yıllarına göre şöyle sıralanabilir: 1882'de Süleyman Vehbi (C. 3, s. 127), Hasan Sırrı (s. 129); 1883 yılında Menemenlizade Mehmet Tahir (s. 155); 1885 yılında Mehmed Ali Ulvi (s. 190), Mahmut Sadık (s. 206); 1886 yılında Ahmet İhsan Tokgöz (s. 232); 1888 yılında Ahmet Reşit Rey (s. 328); 1889 yılında Süleyman Nesib (s. 381), 1890 yılında Mehmed Münci (s. 449); 1896 yılında Hüseyin Cahit Yalçın (s. 648); 1897 yılında Bekir Fahri İdiz (s. 731); 1901 yılında Faik Ali Ozansoy (s. 880); 1908 yılında Şahâbeddin Süleyman (s. 1183); 1913 yılında Enis Behiç Koryürek (s. 1575); 1927 yılında Ömer Bedrettin Uşaklı (s. 1865); 1945 yılında Muzaffer Uyguner (s. 2846); 1947 yılında Nüzhet Erman (s. 2979); 1948 yılında Mehmet Çınarlı (s. 3070); 1954 yılında Cemal Süreyya Seber (s. 3590); 1955 yılında Sezai Karakoç (s. 3642); 1960 yılında Ayla Kutlu (s. 4040) Mülkiyeden mezun olmuştur.⁴

Mülkiye mezunu olmayan; ancak Mülkiyedeki hocalık görevleriyle Mülkiyeli kimliğinin şekillenmesinde çok büyük payları olan şair ve yazarlar şöyle sıralanabilir: Recâizâde Mahmut Ekrem (1879-1888), Ali Kemal (1908-109), Cenap Şahabettin (1908-1909), Mizancı Murat (1877-1894), Yusuf Akçura (1914-1915), Ahmet Haşim (1927-1931), M. Fuat Köprülü (1923-1929),ERCÜMEND Ekrem Talu (1936-1943). Bu isimlerden Ali Kemal ve Fuat Köprülü öğrenim hayatlarının bir bölümünde Mülkiye'ye girmişler; ancak çeşitli sebeplerden dolayı mezun olamadan ayrılmak durumunda kalmışlardır.⁵

Edebiyatın pek çok alanında eserler vermiş ve değerli isimler çıkartmış olsa da bu çalışma kapsamında yalnızca Türk romanında Mülkiye etkisi incelenecektir. Mülkiyenin Türk romanına etkisini iki farklı şekilde değerlendirmek mümkündür. İlk olarak Mülkiyede eğitim görmüş yazarların kaleme aldıkları romanlar araştırılmıştır. Bu romanlarda yazarların Mülkiyeli kimliklerinin romanlara veya yarattıkları karakterlere etkiye bulunup bulunmadığı incelenmeye çalışılmıştır. Mülkiye mezunu roman yazarlarının ve eserlerinin sayısı oldukça fazladır ve bu bildirinin kapsamını aşmaktadır. Bu nedenle romanlar içerisinde akademik alanda ve edebiyat dünyasında öne çıkan eserler örnek olarak seçilerek incelenmiştir. Bununla birlikte daha ayrıntılı çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için Ali Çankaya'nın Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler adlı kapsamı oldukça geniş eseri incelenerek çıkartılan Mülkiyeli şair ve yazarlar listesi çalışmanın sonunda okuyuculara sunulmuştur.

Türk romanında Mülkiye etkisinin ikinci boyutu ise romanlarda yer verilen Mülkiyeli karakterlerin incelenmesidir. Özellikle aydın ve/veya bürokratların yer aldığı

4 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.

5 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*.

romanlarda Mülkiyeli karakterlere sıklıkla denk gelmektedir. Bunun en görünür nedeni bürokrasi, devlet, aydınların yabancılaşması ve taşra memuru-eşraf çatışması gibi toplumsal olguların 18. yüzyıl sonlarından 19. yüzyıl başlarına kadar daha sık işlenen konular olması ve bu dönemde bürokrat yetiştiren kurumların başında Mülkiyenin gelmesidir. Romanlarda Mülkiye mezunu karakterlerin kişilik özellikleri, mesleki hayatlarındaki tecrübeleri ve toplumsal kökenlerine ilişkin bilgiler incelenmeye çalışılacaktır.

1. Mülkiyelilerin Roman Kahramanları

Edebiyata ilgisi olan Mülkiyeliler için roman türü, kendi duygu ve düşüncelerini anlatmak, toplumun çeşitli kademelerindeki sorunlara dair fikirlerini ifade etmek ve kendine göre bir çerçeve çizmek için önemli bir araç olmuştur. Edebiyatın bu imkânlarından faydalanan isimlerden ikisi Mizancı Murat ve Ali Kemal'dir.

İyi eğitim almış, devletin çeşitli kademelerinde bulunmuş bir Osmanlı aydını olan Mizancı Murat, 1877-1894 yılları arasında Mülkiyede hocalık vazifesinde bulunmuştur. “*Tanzimat'tan sonraki Türk fikir hayatının önde gelen şahsiyetlerinden olan Mizancı Murad, gerek Mekteb-i Mülkiye'deki hocalığı gerekse Mizan gazetesindeki yazılarıyla hürriyet ve meşrutiyet özlemi çeken genç nesle önderlik yapmış, onlara tarih bilinci kazandırmış bir aksiyon adamıdır.*”⁶ Henüz bu görevdeyken 1892 yılında kaleme aldığı ilk ve tek romanı olan *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* gerek şahıs tipleri gerekse ihtiva ettiği fikirler bakımından devrin, hatta daha geniş bir çerçevede Tanzimat romancılığının en keskin sosyal şuuruna haiz romanıdır. Bir başka önemi de Murat Bey'in kitapları arasında kendi fikir ve sanat ideolojisini, mizaç ve karakterini en iyi aksettiren otobiyografik bir eser oluşudur.⁷ Mizancı Murat, romanın başkişisi Mansur aracılığıyla bir Mülkiyeli olarak toplumun içinde bulunduğu şartları değerlendirir ve eğitim, yönetim ve ekonomi başta olmak üzere çeşitli alanlarda fikrini beyan etmiştir. Dış görünüşüyle olduğu kadar eğitimiyle de dikkat çeken Mansur, Fransa'da tıp eğitimi almış ve bu alanda doktora yapmıştır. Kendisini haksızlıkla mücadeleye adanmış, sözünü esirgemeyen, cesur, kararlı, çalışkan, ahlaklı, “*hizmet-i devletten başka bir şey düşünmeyen*”⁸ biri olan Mansur; imparatorluğu çöküşe götüren sebeplerin farkında olan ve bu sorunların çözümü için mücadeleden kaçmayan bir aydın profili çizer. Kendilik değerlerini önemseyen Mansur, Fransa'dan İstanbul'a geldiğinde amcasına “Ben Frenk olarak gelmedim. En halis Osmanlı nazarıyla bakabilirsiniz.” diyerek hem Fransa'ya gidip memlekete döndüğünde yozlaşan, değerlerine yabancılaşan gençleri eleştirir hem de olması gerekeni kendinden hareketle gösterir.

Mizancı Murat'ın imparatorluk içinde gördüğü en büyük problemlerden biri bürokrasi ve devlet mekanizmasındaki yozlaşmadır. Yazar; eserinde ahlaklı, eğitimli,

6 Abdullah Uçman, “Mizancı Murad”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 30, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, s. 215.

7 Birol Emil, *Son Dönem Osmanlı Aydını Mizancı Murat Bey*, İstanbul, Kitabevi, 2009, s. 408.

8 Mizancı Murat, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı*, Hzl. Sabahattin Çağın, İstanbul, Özgür Yayınları, 2011, s. 157.

vazifesini bilen, devletin menfaatini şahsi çıkarlarına üstün tutan bir memur tipi önerir; mevcut bürokrasiyi eleştirir. Yazar, bürokrasideki yozlaşmayı doğrudan başkışı Mansur'un Dışişleri Bakanlığı'ndaki kısa süreli memuriyeti aracılığıyla yansıtır. Devlete hizmet etmeyi hayatının en büyük gayelerinden sayan Mansur, kendisinden habersiz amcasının iltimasıyla memurluğa başlar. Orada görevlerini yerine getirmeyen, sorumsuz, tembel memurları; yapılan yolsuzlukları görür. Kendisine teklif edilen terfiyi reddeder ve memuriyetten ayrılır. Mizancı Murat, bu sorunun çözümünü eğitimde bulur. Yükseköğretim mezunu olmayanların memurluğa alınmaması gerektiğini, her memurun resmî bir vazifesinin olması gerektiğini ve devlete, halka hizmetin önemini vurgular. Toplumunu oluşturan bireyi eğiterek kademeli olarak sorunların çözüleceğini, modern, bilinçli bir toplumun oluşturulabileceğini düşünür. Memleketin geri kalmasının en büyük sebebi olarak cehaleti görür. Eğitim, ülkeyi içinde bulunduğu olumsuz şartlardan kurtarma ve imparatorluğu yeniden inşa etme sürecinde anahtar rolü üstlenir. Yazar; Müslüman çocukların papazlar tarafından eğitilmesini, İslam'a karşı bir gelişme olmasına rağmen cahil olmalarından daha olumsuz görmez. Romanda sadece eğitimin öneminden bahsedilmez. Eğitimin nasıl ne şekilde uygulanacağı ve yaygınlaştırılacağı meseleleri de irdelenir. Öncelikle devletin eğitime yeterli bütçeyi ayırmadığından şikâyet edilir. Ayrıca gönderilen öğrencilerin “mahdum çocuklardan” değil; yetenekli, çalışkan kişilerden seçilmesini, bu şekilde Avrupa'da eğitim alan gençlerin memlekete fayda sağlayacağı vurgulanır.⁹

Yaratdığı roman karakteriyle Osmanlı'nın son döneminin şartlarını eleştirel bir gözle değerlendiren Mülkiyeli romancılarından bir diğeri ise Ali Kemal'dir. 1882 yılında Mekteb-i Mülkiye'ye giren; ancak çeşitli sebeplerle buradan değil de Paris'teki Siyasal Bilgiler Okulu'ndan mezun olan daha sonra 1908-1909 yılları arasında Mekteb-i Mülkiye'de hocalık yapan Ali Kemal'in¹⁰ 1911'de kaleme aldığı *Fetret* romanı, Ali Kemal'in İngiliz eşi Winifred Brun'dan olan oğlu Wilfred'e Fetret adını vererek yazdığı, oğlunun yirmili yaşlarını anlattığı bir eserdir. Gelecek neslin temsilcisi olarak gördüğü Fetret karakteri üzerinden ülke meselelerini irdeleyen, sorgulayan Ali Kemal bir Mülkiyeli olarak ideal aydın profili çizer. Ali Kemal'in *Fetret* romanı Doğu-Batı meselesini etraflıca ele alan sorunları tespit etmekle kalmayıp çözüm önerileri sunan bir eserdir. Romanda Doğu'ya, Osmanlı'ya karşı yoğun bir eleştiri söz konusudur. Fetret, Doğulu bir aydının kendi medeniyetinin kurtulması için halkını uyardığı edebî bir feryattır; ancak bu eleştiri daha çok öz eleştiri mahiyetindedir. Yazar, Şark toplumunun bir bireyi olduğunu unutmaz. Doğu, Batı'ya karşı önyargısından, İslam dininin Batı'daki gelişmelerle uyuşmayacağı, kendilerine zarar vereceği düşüncesiyle Batı'dan uzak kalmaktadır; ancak bu uzaklık, Batı ile Doğu'yu daha da yakınlaştırmaktadır. Bu da sömürgecilik ve esaret yoluyla gerçekleşir. Doğu, Batı'nın sahip olduğu bilim ve tekniği

9 Yavuz Sinan Ulu, “Turfanda mı Yoksa Turfa mı ve Yeni Turan Romanları Örneğinde Tanzimat ve Meşrutiyet Aydını”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 4/4, 2015, s. 1594.

10 Mustafa Uzun, “Ali Kemal”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, s. 405.

ulaşmadıkça Batı'dan uzak kalamadığı gibi kendini de kaybedecek, maddi ve manevi her şeyi Batı tarafından sömürülecektir.

Romanda, toplumdaki rüşvet ve yolsuzluk ilerlemenin önündeki en büyük engeller olarak görülür: “(...) bizde, Şark'ta (...) Menfaat-i umûmiyye-i devlet menâfi-i husûsiyye için daima feda edilegelmiştir, sirkat-i mâl-i mîrî âdetâ mübahdır, hikmet-i avam, devletin malı deniz, yemeyen domuz, demeğe bile cür'et eder.”¹¹ Alıntıda geçen “bizde, Şark'ta” ifadesi roman kişinin kendini Doğu kültür ve medeniyetine ait bir birey olarak gördüğünü gösterir.

Gelişme, ilerleme için maneviyat ve ahlakın önemi üzerinde durulur: “Lâkin bir kavim için teâlî-i hakikî terakkıyat-ı maneviye iledir. Acaba her hareketimizde bu düstûra âgâh görünüyor muyuz? Meşkûk...”¹² Doğu, İslam dininin etkisi altındadır. Doğu toplumlarının yaşam biçiminde, düşünce dünyalarında çok önemli bir yere sahiptir. Sadece İslamiyet'te değil bütün dinlerde doğru, iyi, güzel yaşamak, ahlaklı olmak temel düsturlardandır. Doğu, dini bahane ederek, gelişmelere kendini kapatmakta; ancak dinin gereklerini de layıkıyla yerine getirememektedir.

Türklerin ilerleme yolunda en büyük eksiği düşünme ve sorgulama hususundadır: “(...) itikadımca, mektepten, sabavetten itibaren Türklerin hayatında en büyük noksan mûmârese-i fikriyedir, fikir dâimâ ham, dâimâ nâ-trâşide kalıyor, bi-hakkın faaliyet görmüyor (...) işte zannımca, en birinci, en pâydar noksanımız bu mahrumiyettir.”¹³ Düşünme eylemi olmadan, farkındalık olmaz; farkındalık olmayınca da bilinçlenme evresine geçilemez.

Sonuç olarak Mizancı Murat ve Ali Kemal, bir Mülkiyeli olarak kendi zihinlerindeki ideal aydın tipini Mansur ve Fetret aracılığıyla kurgulamış; onları eğitilmiş, çalışkan, güçlü, iradeli, ahlaklı, kendilik bilincine sahip birer birey ve Osmanlı'yı içinde bulunduğu zor şartlardan kurtaracak zihniyetin temsilcileri olarak okuyucuya sunmuşlardır.

2. Türk Romanında Mülkiyeli Kimliği

Mekteb-i Mülkiye, Osmanlı'nın son dönemlerinden 20. yüzyılın ortalarına kadar bürokratik kadroları dolduran bir kurum olmuştur. Bununla birlikte ülkede var olan az sayıdaki yükseköğrenim kurumlarından biri olması sebebiyle aynı zamanda uzun yıllar boyunca önemli aydınları da yetiştirmiştir. Bürokrat ve aydın yetiştiren döneminin nadir kurumlarından olmasından kaynaklı olacak ki Türk romanında Mülkiye mezunu bürokrat ve aydın karakterlere sıklıkla rastlanmaktadır. Bu karakterler kimi zaman idealist genç yönetici olarak kimi zaman yozlaşmış bir memur olarak kimi zaman da varlıklı ve nüfuzlu ailelerin mektepli ve kayırmayla devlet hizmetine girmiş çocukları olarak tasvir edilmiştir.

11 Ali Kemal, *Fetret*, Hzl. M. Kayahan Özgül, Ankara, Hece Yayınları, 2003, s. 106.

12 Ali Kemal, *Fetret*, s. 73.

13 Ali Kemal, *Fetret*, s. 100-101.

Mektepten yeni mezun olmuş ve mektepte öğrendikleri idealist düşünceler ışığında memlekete hizmet etmek için devlet hizmetine girmiş genç Mülkiyeli karakterinin en çarpıcı örneklerinden biri Reşat Nuri Güntekin'in *Acımak* (1928) adlı romanında bulunur. *Acımak* romanının başkişisi Zehra'nın babası Mürşit Efendi, Mülkiye mezunudur. Zehra bir Anadolu köyünde görev yapmakta olan idealist bir öğretmendir. İdealistliği uğrunda sert kurallara sahip olan Zehra kendi doğrularına ters düştüğünü düşündüğü babası ile görüşmemektedir. Babasının ölümünden sonra kendisine teslim edilen sandıktan çıkan hatıra defteri ise babası hakkında bildiği her şeyi yeniden düşünmesine sebep olmuştur. Mülkiye diplomasını aldığı günle başlayan bu hatıra defterinde Mürşit Efendi mezuniyetini, kaymakamlık tecrübelerini, aile hayatını ve diğer memuriyetlerinde yaşadığı olayları anlatmaktadır.

Hatıra defteri Mürşit Efendi'nin Mülkiyeden mezun oluşuyla başlar. Mürşit Efendi'nin, "*Bugün diplomamı aldım. Ne saadet. Memleketin belli başlı insanları arasında giriyorum. Yakında iyi bir memuriyete tayin edileceğim*" sözleri okuldan hangi duygularla ve umutlarla mezun olduğunu anlatmaktadır.¹⁴ Mürşit Efendi, Türk romanında varlıklı veya makam sahibi bir karakterin çocuğu olmayan Mülkiyeli karakterlerin nadir örneklerinden biridir. Bu açıdan henüz yeni yeni gelişmeye başlayan tüm vatandaşların kamu hizmetine girme hakkı düşüncesinin ve Mülkiye gibi okulların toplumsal sınıflar arasındaki dikey hareketlerde oynadıkları rolün de güzel bir örneğini sunmaktadır.

Mürşit Efendi'nin hatıra defterinin devamında Mülkiye öğrencilerinin mektepte kazandıkları devlet ve hizmet bilinci hakkında da ipuçları sunan ifadelerine yer verilir. Yine kaymakamlığa atanmasının hemen sonrasında yazmış olduğu; "*Diplomamızı aldığımız gün bize devlet ve millete sadakatle hizmet edeceğime yemin ettirmişlerdi. Bu yemini bu küçük masaya bakan ıslak göz karşısında bir kere daha tekrar ettim. Ölünceye kadar ona kul, köle olacağım, hiçbir kuvvet beni yolumdan döndüremeyecek.*" sözlerinde mektepte kazandırılan/kazandırılmaya çalışılan devlete/kamuya hizmet bilincini görmekteyiz.

Ancak Mürşit Efendi'nin okulda aldığı eğitim ve benimsediği ilkeler ile gerçek hayatın pratiklerinin çatışması uzun sürmez. Kaymakam olarak atandığı *M. ilçesinde* ilçenin büyük sorunu olan su sorunu için giriştiği eylemler başına iş açar. Kaymakamı olduğu ilçede su sorunu yüzünden dizanteri baş göstermekte ve hastalık nedeniyle her gün bir iki çocuk cenazesi kalkmaktadır. Mürşit Efendi bu durumdan kendisini mesul tutmakta, çözmekle yükümlü olduğu ancak çözüm üretmediği bu sorun nedeniyle kendisini katil diye suçlamaktadır. Nihayet kolları sıvamış, sorunu çözmek için büyük çabalar göstermiş, birçok girişimde bulunmuş ve kendisi de bir ırgat gibi çalışarak kasabanın su sorununu çözmek için önemli adımlar atmıştır. Ancak yaptığı girişimler kanuna aykırı eylemlerdir. Bu eylemler nedeniyle Mülkiye müfettişleri kasabaya gelirler, yaptıkları soruşturma sonucunda da Mürşit Efendi'yi başka bir kasabaya tayin ederler.

Bu olay sonucunda yaptığı iç hesaplaşmada Mürşit Efendi şunu fark eder; vicdan ve kanun sıklıkla çelişki içinde olacaktır. Vicdan yap derken kanun yapma diyecektir.

14 Reşat Nuri Güntekin, *Acımak*, 30. Basım, İstanbul, İnkılap Yayınları, 2003, s. 52.

Göreve başladığı zamanlarda kendisine görevini icra ederken uyacağı yedi ilke belirlemiştir. Bu ilkelerden biri hep vicdanının sesini dinlemesini, bir başkası ise kanuna daima riayet etmesini öğütlemiştir. Başına gelen bu olaydan sonra bu iki ilkenin birbiriyle çatıştığını ve bundan sonra da böyle olacağını anlamıştır.¹⁵

Mürşit Efendi'nin gündelik hayatın gerçekliğiyle karşılaştıktan sonra yaşadığı hayal kırıklığı ve değişimi, Türk aydınının edebî eserlerde sıklıkla tasvir edilen, idealizmin kaybıyla yabancılaşması olarak okumak da mümkündür.¹⁶ Bürokrat-aydın karakterlerin idealist özelliklerini yitirmelerinin temel etkeninin, taşra ekonomik-toplumsal hayatının en etkili figürü olan eşraf ile yaşanan çatışma olduğu görülmektedir. Ancak romanlarda her zaman idealist düşüncelerle göreve başlamış karakterler tasvir edilmez. Bazı romanlarda göreve geldikleri ilk günden itibaren yozlaşmış bir anlayışın taşıyıcısı olan bürokratlara rastlamak da mümkündür.

Cevdet Kudret'in *Süleyman'ın Sınıf Arkadaşları* (1943) adlı romanında Süleyman'ın sınıf arkadaşı olan Yakup'un babası Murat Paşa, Mülkiye mezunu olmakla birlikte Mürşit Efendi'den çok farklı bir karakterdir. Murat Paşa, Mürşit Efendi'nin aksine göreve geldiği ilk günden itibaren taşrada işlerin nasıl yürüdüğünü çözen ve bu düzene uygun olarak kendi kurallarını koyan bir bürokrattır. Öyle ki, kaymakamlığının ilk günlerinde memura ayda kaç dilekçe geldiğini bu dilekçelerden ne kadar rüşvet alındığını sorar. Memurdan gelen cevaplar belirsizdir. Ne alınan rüşvetin ne aylık yapılan başvuruların sayısının belirli olmasına Murat Paşa tepki gösterir. *"Hiçbir şeyin sayısı belli değil"* diyerek başvuru sayısının da alınan rüşvetlerin de bir standarda bağlanmasını talep eder. Halkın başvuruları nasıl yapacağını, bunların hangilerinden ne kadar rüşvet alınacağını, bu alınan rüşvetin ay sonunda tüm memurlar arasında nasıl pay edileceğini bir düzene sokar. Murat Paşa bu düzenlemelerle de yetinmeyerek, *"her ay en az yetmiş beş dilekçe isterim. Halkı hükümete alıştırmak gerek. Uygur devirde yaşıyoruz, hiçbir sorun kişiler arasında kapatılmamalı, her şey hükümet eliyle çözümlenmeli."* diyerek başvuru sayısı için de bir hedef belirler.¹⁷ Bunun nasıl yapılacağını soran memura verdiği cevap ise dönemin devlet-toplum ilişkisi hakkında ipuçları vermektedir. Murat Paşa *"ya gelmezlerse"* diye soran memura şu cevabı vermektedir:¹⁸

"Gelmezlerse'si yok. Eğer gelmezlerse getirmenin yollarını bul- malı. Orası artık sizin becerikliliğinize bağlı bir şey. Bir dükkancı sebze sepetini kapının dışına koymuştur, ceza kestirirsiniz, şikayet için gelir; bir adamı yanlışlıkla tutuklatırsınız, ailesi kurtarmak ister, gelir; bir arabacıyı angaryaya gönderirsiniz, gitmek istemez, gelir; söyledim ya, eğer çalışırsanız, halkı her zaman hükümete yaklaştırabilirsiniz!"

Bu ifadeler, modern devleti ortaya çıkaran kapitalist zihniyetin ve bu devlet formunun modern yöneticilerinin sahip olduğu zihinsel yapıyı göstermektedir. Modern

15 Güntekin, *Acımak*, s. 81.

16 Zübeyde Şenderin, "Türk Romanında Taşra: Toplumsal Yapılanma, Aydınlar ve Yabancılaşma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, Sayı: 18/2, 2011, s. 120.

17 Cevdet Kudret, *Sınıf Arkadaşları*, 3. Basım, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2012, s. 196.

18 Cevdet Kudret, *Sınıf...*, s. 196.

devletin bürokratları kapitalist toplum düzeninin ihtiyaç duyduğu tek tipleştirilmiş devlet örgütlenmesi ve yönetim yapısının neferleridir. Modern devletin memurlarını yetiştiren Mülkiyenin de ürünü olduğu bu ekonomik toplumsal yapının zihniyet yapısına sahip memurlar yetiştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İçinde Mülkiyeli karaktere yer veren bir başka roman ise Yakup Kadri'nin *Panaroma* adlı romanıdır. 1930'lardan 1950'li yıllara uzanan bir zaman diliminde Türk toplumunun çeşitli açılardan panoramasını siyasal ve toplumsal eleştiri bağlamında veren Yakup Kadri'nin *Panorama* romanının öne çıkan kişilerinden biri olan Servet Bey, maddi imkânsızlıklar içinde yetişmiş, Rumeli'de küçük bir toprak sahibi olan fedakâr bir babanın gönderdiği az bir parayla Mülkiyeyi bitirebilmiş, Meşrutiyet yıllarında eğitimini devam ettirebilmek için Paris'e gitmiş ve devletin çeşitli kademelerinde görev yapmak üzere yurda dönmüştür.¹⁹ Evli ve Nedim ve Sevim adında iki çocuk babası olan Servet Bey, bir bankanın idare meclisi üyesidir. Akıllı, kurnaz, çıkarıcı ve maddiyatçı bir karaktere sahip olan Servet Bey, zengin ve makam mevki sahibi kişilerle vakit geçiren, onlarla işi bitince ya da istediğini alınca sırtını dönen, kurnazlığıyla insanların parasını alıp dolandıran, değerler dünyasında maddiyatın en önde geldiği menfaatçi ve fırsatçı bir bürokrattır. İçinden geldiği zor şartları yüksek makamlara gelince unutan Servet Bey'in devletin savaşa girme ihtimali ortaya çıkınca yaptığı ilk şey paralarının güvende olacağını bildiği İsviçre'ye göndermek olmuştur. Şahsi çıkarlarını, toplumun menfaatinden önde tutan Servet Bey, bütün bu özellikleriyle, "*Vurguncu memur*"²⁰ teminin içinde yer alır. Yazar, romanda Servet Bey'in yozlaşmışlığını bir zamanlar ortağı olan Sırrı Bey aracılığıyla şöyle ifade eder:²¹

"Oğlu dolandırıcı, kızı şıfıntı, karısı divane, kendisi ise bu devrin baş vurguncularından. Bilirsin ya, Ankara'ya ilk geldiği zamanlar başını sokacak bir gözülü evi yoktu. Sana dayandı, bana dayandı, birkaç sene içinde Ankara'nın üçte biri onun oldu. Şimdi, sağa bak Servet Bey'in apartmanı, sola bak, Servet Bey'in köşkü. Bu arsa kimin? Servet Bey'in. Bu bahçe kimin? Servet Bey'in. O da yetmiyormuş gibi 'mübadil' sıfatıyla İstanbul'da üstüne oturmadığı dükkân, mağaza, han ve hamam kalmadı. (...) Abdülhamid devrinin en kalantor ricali, devri Cumhuriyetin en orta halli eşhasıyla bile boy ölçüşemez. Kim kaldı o devirden, bir gösteriver bakayım? Bunların hepsi ortaya çıktı. Ragıp'cığim; sen yokken bunların hepsi ortaya çıktı ve mîri muhteremin bütün kirli çamaşırları haftalarca, aylarca gazetelerde teşhir edildi. Ama ne yaparsın ki, herif, hâlâ namus ve iffetin timsali gibi dolaşiyor."

Aldığı iyi eğitimi, ülkenin içinde bulunduğu zor şartlarla mücadele etmek için değil de zenginleşmek için kullanan Servet Bey, Türk romanında yozlaşmış bürokrat tipinin öne çıkan isimlerindedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitilmiş insan kadrosunun sınırlı olması ve bundan doğan yönetsel boşluklar Servet Bey gibi kişilerin türemesinin başlıca nedenlerinden biri olarak düşünülebilir.

19 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Panorama*, 10. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 22.

20 Levent Ali Çanaklı, *Türk Romanında Bürokrasi ve Memurlar (1872-1950)*, İstanbul, Özgür Yayınları, 2011, s. 259.

21 Karaosmanoğlu, *Panorama*, s. 539-5490.

Mülkiye mezunu olduğunu bildiğimiz ancak romanlarda Mülkiyeli kimlikleriyle veya mesleki kimlikleriyle ön planda olmayan karakterlere de rastlanmaktadır. Örneğin Refik Halit Karay'ın *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında yer alan İshak Bey bu karakterlerden biridir. Refik Halit Karay'ın 1920 yılında Kütüphane-i Hilmi tarafından *İstanbul'un İç Yüzü*, 1939 yılında ise Semih Lütfü tarafından *İstanbul'un Bir Yüzü* adıyla yayımlanan romanında, Sultan II. Abdülhamit ve İkinci Meşrutiyet yıllarında Osmanlı konak hayatının ahlâki ve sosyolojik çöküşü ve Şişli hayatı anlatır. Eser, paranın, gösterişin, sefahatin maneviyatın, geleneğin yerini aldığı, genç kızların zengin koca, orta yaşlı dul kadınların genç erkek peşinde koştuğu; yiyecek, içecek, güzel giyinmek, eğlenmekten başka bir amaçlarının olmadığı; “*halkın, milletin kesesinden*” çıkan paralarla zengin olan türedi zengin erkeklerin genç ve güzel kadınların peşinden koştuğu İstanbul sosyetesinin eleştirisinin yapıldığı bir romandır.²² Fikri Paşa konağının en dikkat çekici isimlerinden biri Damat Bey yani İshak Bey'dir. Mülkiyeli olan İshak Bey romanda şu cümlelerle anlatılmaktadır:²³

“Aman Yarabbi, bu ne maskara ne mecnun bir herifi... Ne görgüsüz ne adi yetişmişti. Güya, mülkiyeden, hukuktan mezundu, güya Babıali'nin en mühim kaleminde başkâtipti. Fakat bir hamal, bir lostracı, bit lotaryacı kadar bile terbiyesi yoktu. Zaten evlerinde elan sinide, yer sofrasında yemek yiyorlar, hasırlı odalarda, mangal bacaklarının arasında yan muhacir gibi oturarak kadınları hala uçkurlu çarşaf giyiyorlar, erkekleri yandan lastikli çekme fotinden başkasını bilmiyorlardı. Adi, bayağı şeylerdi! Bari güzel, şanlı bir çocuk olsaydı... Bu da değil!”

Mülkiyeli İshak Bey, romanda iş hayatıyla değil ev hâliyle okuyucuya yansıtılır. Onun en çok öne çıkan tarafı tutarsız bir karaktere sahip olmasıdır. Bazen sebepsiz yere aile üyelerine küser, günlerce onlarla konuşmaz; bazen de büyük bir coşku ve neşeye herkese sarılır, onların gönlünü alır. Dindar görünen, evde yapılan eğlenceye ve içilen içkiye karşı çıkan, karısını ibadete ve hayır yapmaya teşvik eden İshak Bey çapkınlıktan geri durmaz: “*Gayet ahlâklı, dindar, ırz ehli görünmesine rağmen pek iyi bilirdik ki için için dünyanın en fena adamları gibi düşünür, hepimize fena gözle, adeta hayalinde soyup açarak öyle bakardı. Gayet fassal, dedikoducuydu da...*”²⁴ Bir gün İshak Bey, çocuğunun sütnesiyle kaçar. Daha sonra karısı Ragıbe Hanım'ın gayretiyle eve geri döner ve hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam eder. Yukarıdaki alıntıda geçen “*Güya, Mülkiyeden, hukuktan mezundu*” ifadesi, İshak Bey için söylenen tek olumlu ibaredir. Bu cümleden sonra sıralanan olumsuz özelliklerle birlikte düşünüldüğünde insanların zihninde Mülkiye mezunu olmanın iyi ve olumlu bir özellik olarak görüldüğü; ancak İshak Bey'in karakter özellikleriyle bu intibanın dışında değerlendirildiği dikkat çekmektedir.

Ercüment Ekrem Talu'nun 1922'de yayımlanan *Sabir Efendi'nin Gelini* adlı romanındaki Tahir Bey, Mülkiye mezunu roman karakterlerinden bir diğeridir. Romanda Türk ve Müslüman geleneklerine bağlı bir yaşam süren Sabir Efendi ve ailesine

22 Ulu, “Turfanda...”, s. 278-279.

23 Refik Halit Karay, *İstanbul'un Bir Yüzü*, Hzl. Aslıhan Karay Özdaş, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2011, s. 56.

24 Karay, *İstanbul'un...*, s. 59.

Fransa'da öğrenim görmüş, modern bir yaşam tarzı benimsemiş Belkis Hanım'ın gelin olarak gelmesi ve evin diğer gelini Huriye'nin çeşitli dedikodu ve iftiralarla Belkis'i konaktan göndermesi anlatılır. Eserde Belkis Hanım'ın eşi ve Sabir Efendi'nin en büyük oğlu olan Tahir Bey, Mülkiyelidir. “*Kabataş İdadisi'ni bitirir bitirmez, ticarete alenen ilanı husumet ederek, babasının arzularına rağmen Mekteb-i Mülkiye'ye girmişti.*”²⁵ Tahir Bey, iyi eğitilmiş, eşini çok seven, geleneklerine bağlı olmakla birlikte Batılı yaşam tarzını da dışlamayan, yenilikçi bir bakış açısına sahip biridir. Tahir Bey'in en büyük zaafı biraz saf ve peşin hükümlü olmasıdır. Belkis'i konaktan göndermek için Huriye'nin oynadığı oyunları çok geç fark eden Tahir Bey'in bu hatasını Belkis Hanım affetmez ve kocası tarafından kovulduğu eve bir daha dönmez. Romanda Tahir Bey'in Mülkiye mezunu olması önemli bir işleve sahip değildir; ancak Türk romanında Mülkiye mezunlarının sosyal ve ekonomik şartları ve toplumsal konumları hakkında bir örneklem teşkil etmektedir.

Halide Edip Adıvar'ın *Yeni Turan* romanının Asım karakteri diğer bir Mülkiyeli karakterdir. 1912'de yazılan *Yeni Turan*, 1930'lu yıllar Türkiye'sinin tasarlandığı ütopyik bir romandır. Kahraman anlatıcı tekniğiyle yazılan romanda olaylar Mülkiye mezunu Asım'ın ağzından anlatılır: “*1347 tarihinde yirmi beş yaşındaydım. Mekteb-i Mülkiye'den çıkmalı bir sene olmuştu.*”²⁶ Asım, romanda çok aktif bir görev üstlenmemekle birlikte Hamdi Paşa'nın yanında yer alıp onun oyunlarına alet olarak ve Kaya ile Hamdi Paşa'nın evliliği ile ilgili bildiği gerçekleri Oğuz'a söylemeyerek olumsuz bir hüviyete bürünür. Mücadele ruhundan yoksun, zayıf karakteriyle Asım, Oğuz ve Kaya ile zıtlık teşkil eder. Hırslı ve kindar karakterinin esiri olan Asım, bireysel çıkarları için Türklüğün kurtuluş yolu olarak görülen Turan'dan uzaklaşarak kendilik değerlerinden kopuk, yalıtık bir karakter olur. Asım'ın siyasete bakışı aldığı eğitimle değil, karakter özellikleri ve amcası Hamdi Paşa'nın gücüyle şekillenir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* romanında da Mülkiyeli karakterlere yer verilir. *Mai ve Siyah* romanının başkişisi Ahmet Cemil ve yakın arkadaşı Hüseyin Nazmi, Mekteb-i Mülkiye öğrencileridir. “*Ahmet Cemil'i bir seneden beri tanıyorlardı, geçen sene Mekteb-i Mülkiye'den çıkıp da matbuat âlemine atıldığı zamandan beri...*”²⁷ Ahmet Cemil son sınıfta okurken babası vefat eder ve ailesinin geçimini üstlenmek için okulu bırakmak zorunda kalır. Okulda öğrendiği Fransızca sayesinde çeviriler yaparak para kazanır. Duygusal, hassas ve kırılabilir bir yapıya sahip olan Ahmet Cemil, edebiyata olan tutkusuyla iyi bir yazar olmak isterken karşılaştığı engelleri aşamaz, annesini de aralar hayal kırıklıklarıyla İstanbul'dan ayrılır.

İdealist ya da yozlaşmış Mülkiye mezunu memur karakterlerinin dışında romanlarda Mülkiye mezunu oldukları belirtilen ancak romanın kurgusunda Mülkiyeli kimliklerinin ön planda olmadığı birtakım romanlara rastlamak da mümkündür. Bu romanlar bize Mülkiyeli memur kimliği hakkında bilgi vermiyor olsa da Mülkiyelilerin toplumsal kökenlerine ilişkin ip uçları vermektedir. Öyle ki romanlarda Mülkiye mezunu

25 Ercüment Ekrem Talu, *Sabir Efendi'nin Gelini*, İstanbul, Gayret Kitabevi, 1939, s. 5.

26 Halide Edip Adıvar, *Yeni Turan*, İstanbul, Can Yayınları, 2014, s. 13.

27 Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, 10. Basım, İstanbul, Özgür Yayınları, 2008, s. 24.

karakterlerin aileleri hakkındaki bilgilere baktığımızda bu karakterlerin toplumsal kökenlerine ilişkin çıkarımlarda bulunmak mümkün hale gelmektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Mahur Beste* (1944) adlı romanının Mülkiyeli karakteri Behçet Bey'in babası Molla Bey Mekke'de kadılık yapmış daha önceleri de İstanbul'da önemli devlet kademelerinde görev yapmış bir karakterdir. Ercüment Ekrem Talu'nun *Sabir Efendi'nin Gelini* (1922) adlı romanında Sabir Efendi'nin oğlu Tahir Bey bir başka Mülkiyeli karakterdir. Sabir Efendi de ticaretle uğraşan İstanbul'un varlıklı tüccarlarından biridir. Refik Halit Karay'ın *İstanbul'un Bir Yüzü* (1918) adlı romanının Mülkiyeli karakteri İshak Bey de önemli bir mevkiye kazıasker rütbesine sahip, padişaha yakın nüfuzu Şeyhülislamı bile korkutacak bir softa olarak tasvir edilmektedir.²⁸

Cumhuriyet öncesi yazılmış romanlarda varlıklı ve nüfuzlu bir aileden gelmeyen Mülkiyeli karakter²⁹ örneğine pek rastlanmamaktadır. Bunun tek örneği Halit Ziya'nın *Mai ve Siyah* (1897) romanda orta halli bir ailenin çocuğu olarak anlatılan Ahmet Cemil'dir. Cumhuriyet döneminde yazılmış romanlarda ise varlıklı olmayan ailelerin eğitim ile bürokrat sınıfına yükseldiği dikey toplumsal hareketin örneklerine daha sık rastlanmaktadır. Yakup Kadri'nin *Panorama* (1949) romanındaki Rumelili küçük toprak sahibi bir ailenin çocuğu olan Servet Bey ve Reşat Nuri'nin *Acımak* (1928) adlı eserindeki yetim ve yoksul bir ailenin çocuğu olan Mürşit Efendi bu önermenin iki örneğini sunmaktadır.

Romanlardaki Mülkiye karakterlerinin toplumsal kökenlerine ilişkin yukarıda belirtilen yargıları Carter Findley'in Osmanlı memurlarının toplumsal kökenlerine ilişkin yapmış olduğu çalışma da desteklemektedir. Findley'in "*Kalemiyeden Mülkiyeye*" adlı eserinde mülkiye mezunlarının baba meslekleri tablolaştırılarak Mülkiyelilerin toplumsal kökenlerine ilişkin bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre Mülkiye mezunlarının babaları arasında başkentte görevli olanların sayısı Hariciye Nezaretindekilere göre daha azdır. Buna karşılık yerel idarede memurluk yapmış olanların sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Babası İstanbul'da Mülkiye memuru olanların sayısı ile yerel idarede memur olanların sayısı neredeyse aynıdır. Bunları takip eden üçüncü grupta ise yine yerelde güçlü olduğu bilinen din adamları, toprak sahipleri, eşraf, tüccar ve sarraflardır.³⁰ Buradan yola çıkılırsa, romanlardaki Mülkiyeli karakterlerin toplumsal kökenleri ile Findley'in tespitleri arasında bir paralellik olduğu söylenebilir.

Sonuç

19. yüzyıldaki toplumsal ekonomik gelişmelerle birlikte Osmanlı'da devlet örgütlenmesi alanında önemli reformların yapıldığına şahit olunmuştur. Bu reformlar merkezi yönetim kurumları ve taşra örgütlenmesi gibi alanlarda yoğunluk kazanmış olsa da Osmanlı

28 Karay, *İstanbul'un...*, s. 45.

29 Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Mahur Beste* romanı Cumhuriyet döneminde yazılmıştır. Ancak romanın geçtiği zaman Cumhuriyet öncesi dönemdir. Bu nedenle romanı Cumhuriyet öncesi toplumsal gerçekliği içinde okumak daha doğru olacaktır.

30 Findley, *Kalemiyeden...*, s. 125.

reformcularının bu reformların eğitim olmadan tam anlamıyla uygulanamayacağını fark etmiş olduklarını da görmek zor değildir. Bu nedenle eğitimin, Osmanlı modernleşme sürecinin en önemli ayaklarından birini oluşturduğu söylenebilir. Nitekim farkındalık sürecinin ilk izlerinin görüldüğü 18. yüzyılın başlarında yapılan ilk işlerden biri yeni okullar açmak olmuştur. Mekteb-i Mülkiye de bu sürecin bir parçası olarak 1859 yılında kurulmuştur. 19. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında okullaşma oranının çok düşük olması, böylesi yükseköğrenim veren okulların sayısının azlığı buradan mezun olan öğrencilerin misyonunu ve önemini artırmıştır. Mekteb-i Mülkiye'den mezun olan gençler, sadece öğrenim gördükleri alandan sorumlu gençler olmamış, ülkenin aydın kadrosunun önemli bir bölümünü teşkil etmiştir.

Osmanlı'da Mekteb-i Mülkiyenin kuruluşu ve Batılılaşmanın edebî yansıması olarak roman türünün doğuşu aynı döneme rastlar. Yenileşme sürecinin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıkan Mekteb-i Mülkiye ve roman sürekli etkileşim halinde olmuş ve birbirini beslemiştir. Mekteb-i Mülkiye'yi bitirip şiir ve nesir türlerinde eser veren çok sayıda isim yetiştiği gibi dönemin öne çıkan yazar ve şairlerinin bir kısmının Mülkiyede hoca olarak görev yaptığı da bilinmektedir. Devrinin bir tanığı olarak roman, kimi zaman Mülkiyeli bir yazarın zihniyetini yansıtmaya imkân tanırken, kimi zaman da Mülkiyeli olmayan yazarların romanlarında yer verdiği Mülkiyeli karakterler aracılığıyla yazıldığı döneme çeşitli açılardan ışık tutmaktadır.

Mülkiyeli karakterleri tasvir eden romanlar her şeyden önce dönemin bürokrasi algısı hakkında fikir edinmemize aracı olmaktadır. Romanlar tahlil edildiğinde karşımıza çıkan ilk tespit Mülkiye mezunu bürokrat karakterlerinin ikiye ayrılabilceği yönündedir. Bu karakterlerden ilki Mülkiye'de aldıkları eğitimin de etkisiyle idealist düşüncelere sahip olan ancak göreve başladıktan bir süre sonra toplumsal gerçeklikle karşılaşarak idealizm kaybı yaşayan karakterlerdir. İkinci tür altında toplanacak karakterlerin ortak özelliği ise toplumsal gerçekliği baştan çözümlenmiş olmalarıdır. Onlar çoğu zaman rüşvet alan, çıkar peşinde koşan ve kolay kazanç elde etmeye çalışan karakterler olarak tanımlanırlar. Mülkiyeli yazarların kurguladıkları karakterler ise idealize edilmiş, memleketin sorunlarının farkında olan, çözüm önerileri sunan, toplumsal değerlerle çatışmayan, bilinçli, ahlaklı, gayretli, fedakâr aydın tipolojisiyle öne çıkmaktadır.

Romanlarda Mülkiyeli karakterlerin toplumsal kökenleri hakkında ipuçları bulmak da mümkündür. Findley'in Osmanlı bürokrasisinin toplumsal kökenlerini incelediği eserinde ulaştığı sonuçlara benzer şekilde romanlarda Mülkiyeli karakterlerin önemli bir kısmı İstanbul bürokrasisinden, zengin tüccar ailelerinden; daha az sayıda örnek ise yoksul ailelerden gelmektedir. Dikkati çeken bir diğer sonuç, yoksul ailelerden gelerek Mülkiyede eğitim gördükten sonra makam sahibi olan karakterlerin sayısının Cumhuriyet sonrasında yazılan romanlarda Cumhuriyet öncesinde yazılanlara göre daha çok olduğudur. Bu tespit Cumhuriyetin eşit yurttaş ideolojisini denk düşmekte ve Cumhuriyet'in toplumsal tabakalar arasında sağladığı geçişkenliği göstermesi bakımından da önem arz etmektedir.

Türk romanında Mülkiye'yi ararken karşılaşılan bir başka tespit ise romanlarda yer verilen Mülkiyeli karakterlerin hepsinin erkek olmasıdır. Bu durum Mülkiye'nin uzun bir süre sadece erkek öğrencilere eğitim veren bir kurum olmasıyla doğrudan ilgilidir. Mülkiye ilk kez 1933 yılında dört kız öğrenci mezun vermiştir. Takip eden

yıllarda bu sayı artarak devam etse de uzunca bir süre erkek ve kız öğrenci sayısı arasındaki makas kapanmamıştır. Mülkiyeli kadın yazarlar açısından bakıldığında durum biraz daha farklıdır. Her ne kadar bildiri Mülkiye'nin kuruluşundan tek partili dönemin sonuna kadar geçen süreçteki eserlere yoğunlaşması nedeniyle eserlerine yer verilememiş olsa da Mülkiye mezunu kadın yazarlar arasında yer alan Ayla Kutlu'nun adını anmak gerekir.

Özetlemek gerekirse, edebi eserlerin yazıldıkları dönemin toplumsal gerçekliğini yansıtan yazılı metinler olduğu açıktır. Bu varsayımdan yola çıkarak Türk romanında Mülkiye ve Mülkiyeli kimliği hakkında çıkarımlarda bulunulabileceği ön görülmüş ve yapılan tahliller sonucunda yukarıda bahsedilen sonuçlara ulaşılmıştır. Diğer bir yandan edebi eserin yazarının karakterinden ayrılamayacağı varsayımı göz önünde bulundurularak yolu Mülkiye'den geçmiş roman yazarlarının eserlerine bakılmış ve Mülkiye eğitiminin romanlara nasıl yansıdığı yönünde çıkarımlarda bulunulmuştur.

Kaynakça

- Adıvar, Halide Edip, *Yeni Turan*, İstanbul, Can Yayınları, 2014.
- Ali Kemâl, *Fetret*, Hzl. M. Kayahan Özgül, Ankara, Hece Yayınları, 2003.
- Çanaklı, Levent Ali, *Türk Romanında Bürokrasi ve Memurlar (1872-1950)*, İstanbul, Özgür Yayınları, 2011.
- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.
- Emil, Birol, *Son Dönem Osmanlı Aydını Mizancı Murad Bey*, İstanbul, Kitabevi, 2009.
- Findley, Carter V., *Kalemiden Mülkiyeye*, 2. Basım, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
- Güntekin, Reşat Nuri, *Acımak*, 30. Basım, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2003.
- Karaosmanoğlu, Yakup, *Panorama*, 10. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Karay, Refik Halid, *İstanbul'un Bir Yüzü*, Hzl. Aslıhan Özdaş, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2011.
- Kudret, Cevdet, *Sınıf Arkadaşları*, 3. Basım, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2012.
- Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, 22. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Mizancı Murat, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı*, Hzl. Sabahattin Çağın, İstanbul, Özgür Yayınları, 2011.
- Şenderin, Zübeyde, "Türk Romanında Taşra: Toplumsal Yapılanma, Aydınlar ve Yabancılaşma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, Sayı: 18/2, 2011, s. 115-136.
- Talu, Ercüment Ekrem, *Sabir Efendi'nin Gelini*, İstanbul, Gayret Kitabevi, 1939.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Mahur Beste*, 5. Basım, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999.
- Uçman, Abdullah, "Mizancı Murad", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, s. 214 - 216.
- Ulu, Yavuz Sinan, "Turfanda mı Yoksa Turfa mı ve Yeni Turan Romanları Örneğinde Tanzimat ve Meşrutiyet Aydını", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 4/4, 2015, s. 1581-1606.

Uşaklıgil, Halid Ziya, *Mai ve Siyah*, 10. Basım, İstanbul, Özgür Yayınları, 2008.

Uzun, Mustafa, "Ali Kemal", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, s. 405-408.v.

Ek- Mülkiye Mezunu Diğer Şair ve Yazarlar³¹

No	Mezuniyet Yılı	İsim	Sayfa No	No	Mezuniyet Yılı	İsim	Sayfa No
1	1882	İbnür-Reşad Ali Ferruh	131	31	1926	Celal Said Siren	1840
2	1883	Ali Rıza	139	32	1931	İhsan Nuri Olgun	1984
3	1887	Mehmet Nurüddin Avni	254	33		Ali Munib İlban	2008
4	-	Mustafa Refik	250	34	1933	Hilmi Özgen	2071
5	1888	Mahmut Mahir	334	35	1934	Salahaddin Ülkümen	2124
6	-	Ahmet Nâci	352	36	1936	Hayri Başer	2189
7	1889	Abdullah Sabri Karter	394	37	1939	Reşit Mazhar Ertüzün	2360
8	-	İsmail Hakkı Alişan Eldem	410	38		Sabahattin Teoman	2374
9	1890	Ahmed Cemal	431	39	1940	Nail Memik	2411
10	-	Ahmed Edib	446	40	1942	Ali Arslanoğlu	2599
11	-	Ömer Lütfi Fikri	450	41		Muvaffak Sami Onat	2603
12	1893	Ali Edib	507	42		Salahaddin Karakayan	2618
13	-	Memed Âsaf	527	43	1944	Şinasi Özdenoğlu	2721
14	1894	Ahmed Nâim	598	44	1947	Kamuran Gurun	3031
15	-	Mehmed Şerif Çavdaroğlu	608	45	1949	Süreyya Şehitoğlu	3142
16	-	Ahmed Midhat	612	46	1950	Erhan Bener	3247
17	1902	Mehmed Rauf	932	47		Nihad Aşar	3236
18	-	Mustafa Reşad Mimaroğlu	965	48	1951	Mahmut Nuran Yuluğ	3361

31 Bu ek metin içerisinde adı anılmayan şair ve yazarları kapsamaktadır. Tablo, Ali Çankaya'nın *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* kitabındaki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur. Sayfa numarası stünü adı geçen kitabın ilgili yerine atıf yapmaktadır.

19	1905	Nüzhet Sâbit	1065	49	1952	Mustafa Nihat Etiz	3396
20	1907	Mehmed Şerif	112	50		Mustafa Arif Arık	3404
21		Mehmed Âsım	1136	51		Said Kemal Mimarçoğlu	3430
22	1908	Süleyman Ferid	1172	52	1953	Nazif Kurucu	3465
23	1912	Feyzullah Sacid Ülkü	1477	53		Mustafa Gönül	3470
24	-	Burhan Cahit Morkaya	1540	54	1954	Nihat Polater	3543
25	1921	Hilmi Ziya Ülken	1678	55	1958	Tevfik Fikret Akdağ	3912
26		Haluk Nihat Pepeyi	1691	56	1960	Erdoğan Alkan	4030
27		Cemal Ethem Yeşil	1735	57	1961	Uçar Demirkan	4149
28	1922	Ahmet Fahrettin Önal	1749	58	1964	Yahya Kemal Kaya	4406
29	1925	Mehmet Faik Okte	1820	59		Volkan Vural	4472
30		Hayrettin Ziya Taluy	1830				

MÜLKİYE SPORUN KURULUŞU VE TARİHÇESİ

Muzaffer TIRAŞ*

1889 yılında ilk defa Mekteb-i Mülkiye müfredatına beden eğitimi dersi konur. 1879-1889 tarihleri arasında Mekteb-i Mülkiye Etnoğrafya (ilm'ül esnab) hocası Aristokli Efendi'nin İlm-i Terbiye-i Eftal adlı eserinde bir bölümün Terbiye-i Bedeniye adıyla beden eğitime ayrılmış olması daha o tarihte spora ilginin mevcut olduğunu göstermektedir.

Mekteb-i Mülkiye'de 1896 yılında Beden Eğitimi dersleri vermek üzere Memduh Bey atanır. Kendisine yönelik başkaca bilgi bulunmamaktadır. Ali Çankaya Mülkiye'de spor çalışmalarının başlangıç tarihi olarak okulun o yıllarda eğitimini sürdürdüğü binanın bahçesine 1899 yılında spor salonu yapılması¹ düşünülebileceğini söylemektedir.

Resim 1- Mekteb-i Mülkiye'nin İlk Spor Salonu

* Mülkiye Spor Vakfı Başkanı (E).

1 Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Maarif İradeleri, Nu. 1317 M/3.

Resim 2- Mezuni-i Mülkiye Rozeti 1908

Bezm-i Alem Validesultan Vakfı alt kat salonları (Cağaloğlu Anadolu Lisesi) günümüzde de spor amaçlı olarak kullanılmaktadır. Yukarıda anlatılanlara dayanarak, Mülkiye Mektebi'nde spor eğitiminin spor salonunun yapımından çok daha önce başladığı düşünülebilir.

Okul Müdürü Hacı Cemal Efendi'nin spor salonu yaptırılması konusundaki önerisi, Maarif Nezaretince Bab-ı Ali kanalıyla Şura-ı Devlet'e sevk edilir ve burada incelendikten sonra uygun bulunur. Sadrazamlıkça Padişah 2. Abdülhamit'e sunulan karar, 3 Haziran 1889 günlü irade ile onaylanır.

3 Ağustos 1900'de Galatasaray Lisesi'nde görevli bulunan Ali Faik (Üstünidman) Bey'in Mülkiye Jimnastik öğretmenliğine atanmasıyla düzenli ders dönemi başlar. Ali Faik Bey'in bu görevini 1908 yılına kadar aralıksız sürdürdüğü bilinmektedir.

1908 - 1936 yılları arasında Mekteb-i Mülkiye'nin eğitim yaptığı çeşitli binalarda spor salonu bulunmamaktadır. Ağırlıklı olarak basketbol, voleybol, futbol, hentbol gibi salon sporları açık hava sahalarında yapılmaktadır.

1911-1915 yılları arasında Okul Müdürlüğü yapan Mehmet Hikmet Bey'in verdiği bilgiye göre, o yıllarda yatılı öğrenciler okulda derslerin tamamlanmasından sonra futbol oynamakta, "jimnastik muallimleriyle yarım saat jimnastik yapmaktaydı".² 1928 mezunu Rıfat Gezen, "son sınıfta öğrenciyken okulun bahçesinde talebelerin gayreti ve Okul idaresinin de yardımıyla bir tenis kortu" kurulduğundan³ söz eder.

2 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 18 Haziran 1914, s. 380.

3 Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. 5, Ankara, Mars Matbaası, 1968, s. 1915.

B. T. U. M. 2/11-1947

CEMİYETLER KANUNUNA GÖRE KURULUP BEDEN TERBİYESİ KANUNUNA İNTIBAK EDEN KULÜPLERE GÖRE TESCİL FİŞİ

İşin No: Kuruluş yeri: U. M. D. No:
U. M. S. No: U. M. D. No: U. M. D. No:

KULÜBÜN

Adı:
Ticari durum:
Kuruluş yeri:
Kuruluş tarihi:
Kuruluş amacı:
Kuruluş yeri:
Kuruluş tarihi:
Kuruluş amacı:

KULÜBÜN

1- Adı : Mülkiyeliler Birliği Gençlik Kulübü
2- Tarih : 1947
3- Kuruluş yeri : Ankara
4- Kuruluş amacı : Spor
5- Kuruluş yeri : Ankara
6- Kuruluş tarihi : 1947
7- Kuruluş amacı : Spor
8- Kuruluş yeri : Ankara
9- Kuruluş tarihi : 1947
10- Kuruluş amacı : Spor

Mülkiyeliler Birliği
Gençlik Kulübü

Resim 3- Kulüp Tescil Fişi ve Eki (Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü Ankara Şubesi arşivi)

Okulun Ankara'ya taşınmasından sonra, dönemin Okul Müdürü Mehmet Emin Erişirgil'in girişimiyle binanın hemen arkasına bugün de kullanılmakta olan spor salonu inşa edilir. 1941 mezunu Selahattin Tuncer anılarında, "Okula ait binanın arka tarafında ve boş olan kısma büyükçe bir spor salonu ve jimnastikhane yapıldı. Spor salonu büyük ve seyre elverişli olduğu için müsabakalar bu salonda yapılmaya başlandı. Bunları balkondan coşku ve heyecan içinde izledik" diye söz ettiği yıllardır⁴ Gazi Terbiye Enstitüsü mezunu Ahmet Sadık Yaraman, okulun Ankara yıllarının ilk spor öğretmenidir. Yaraman, okul bünyesinde atletizm, futbol, voleybol ve basketbol takımlarının kurulmasına öncülük etti⁵.

1. 1947 – 1950 Mülkiye'de Sporun Kulüpleşmesi, Mülkiyeliler Birliği Gençlik Kulübü

İkinci dünya savaşını izleyen yıllarda okuldaki spor faaliyetleri kulüpleşme aşamasına gelmişti. Mülkiyeliler Birliği Gençlik Kulübü'nün kuruluş çalışmalarının içinde olan Kamuran Gürün, o günleri şöyle anlatmaktadır:

4 Selahattin Tuncer, *Türk İnkılap Tarihi Dersleri*, İstanbul, Özel Baskı, 2014, s. 282.

5 Selahattin Tuncer, *Türk İnkılap Tarihi Dersleri* s. 283.

Resim 4- Söyleşi- Muzaffer Tıraş, Emekli Büyükelçi Kamuran Görün ve Behçet Türemen (Soldan Sağa)

“Biz 1943’te girdik, girdiğimiz zaman spor kulübü diye bir şey yoktu, o zaman üniversiteler liglere katılabiliyorlardı. Gerek basketbol, gerek futbol liglerine katılabiliyorlardı ve Mülkiye de Ankara’da lige katılıyordu. Behçet de futbol takımının santrforuydu. Biz 4’e geçtiğimiz sene, Milli Eğitim Bakanlığı -o zaman Spor Bakanlığı yoktu- yasa getirdi, “üniversiteler liglere giremez” dediler. Girebilmek için kulüp kurmak gerekiyordu. Ben de o sene Spor Genel Sekreteri seçilmiştim. Kulüp nasıl kurulur bir fikrimiz yok, ama oradan, buradan öğrendik, Allah’tan rahmetli Fuat Bayramoğlu, o zaman Şükrü özel kalem müdürü idi. Emin Paksüt de o sıralarda devamlı bir arada olabildiğimiz kimselerdendi. Bu ikisine gittik, rica ettik, Başbakanlıktan bir emir çıktı, 3 gün içinde bölge tescili gerçekleşti. Daha sonra da 1954 yılında da kulüp kuruldu.”⁶

1946 yılında SBO spor sekreterliği görevinde Kamuran Gürün bulunmaktadır. Şükrü Saraçoğlu’nun da bulunduğu heyetin temasları sonucu Mülkiyeliler Birliği Gençlik Kulübü olarak 1 Şubat 1947 yılında bölgeye tescil ettirirler. Bu tarihten itibaren müsabakalarda Mülkiye Spor adı kullanılmaya başlanır. Fakat bağımsız kulüp kuruluşunun tamamlanması 1954 yılında gerçekleşecektir. Mülkiyeliler Birliği Gençlik Kulübü’nün adı 1968 yılında genel kurul kararı ile birlikte Mülkiye Spor olur.

6 Kamuran Gürün ile 1 Kasım 2003 tarihinde İstanbul’da yapılan görüşme.

Resim 5- Ayhan Açıkalın, Dr. Orhan Girgin

Mülkiyeliler Birliği başkanlarından Ayhan Açıkalın yaşananları şöyle anlatmıştı:

“Bir gün Mehmet Ali Kışlalı, Mülkiyeliler Birliğinin o tarihte kiralık oturduğu Bayındır Sokak'ta pembe bir bina vardı, -o yıkıldı sonra- o pembe binaya koşarak geliyor. Bizim şimdi yaşıyor, Allah selamet versin, Mehmet Ali Kışlalı, kulüple ilişkili, kaçan, koşan ön plandaki oyuncu. Oradakilere “aman ağabey, bizleri şimdiye kadar liglere giriyorduk, şimdi bizi yarından itibaren attılar, çünkü resmi bir kuruluşumuz yokmuş” diyor. “Ulan yok mu”, bir bakıyorlar ki, resmi bir kuruluş yok. Adı Mülkiyespor diye bir şey var, ama kendi kendimize takmışız, 15-20 yıldır da kullanıyoruz.

-Ne yapalım?

- Bugün kurmamız lazım!

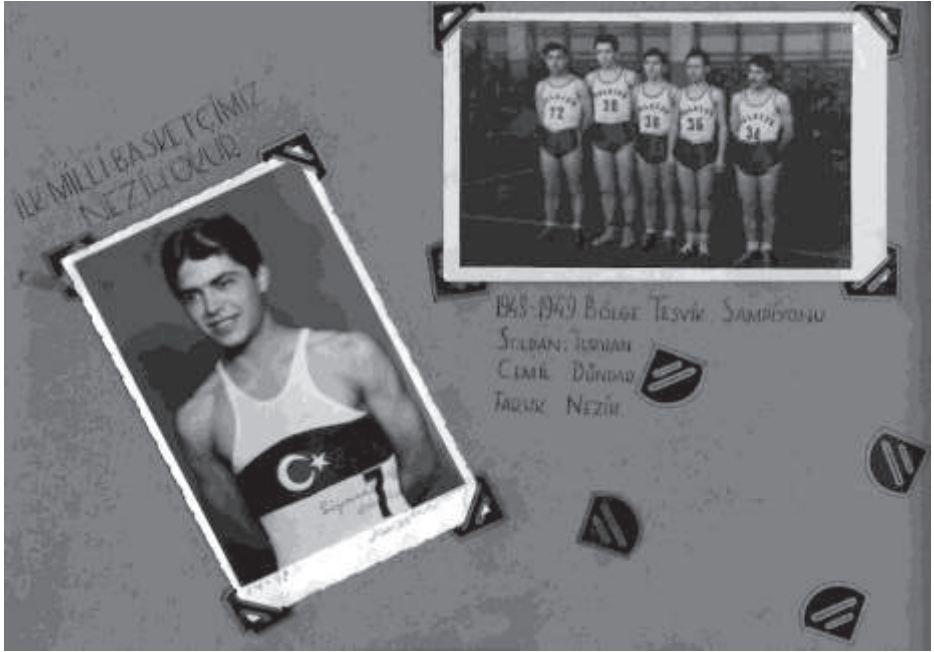
- ... Bir günde bu iş olur mu?

Hadi bakalım, herkes seferber oluyor, organizasyon yapılıyor, Mülkiyeliler Birliği Derneğinin içinden o günkü yönetim gidiyor, aynı zamanda tescili yaptırıyor, Mülkiyeliler Birliği Derneği önce resmen kurulmuş, tasdik oluyor ki, bizim şimdi Mülkiyeliler Birliğinin statüsünü açarsanız, kuruluşu 1954'tür, çünkü resmi tescil o. O kuruluyor, ona istinaden de spor kulübü kuruluyor, yani biz spor kulübünü de, Mülkiyeliler Birliği Derneğini de 1954'te resmen hükümette kayda geçmiş de, tescili yok, lafta var. Biz bunu da böyle Ankara'nın, Cumhuriyetin ilk gelişmesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün müesseseleri gibi, bizimki de böyle tatlı tatlı gelişe gelişe, oynaşa oynaşa bir kurulmuş oluyor.”⁷

7 Ayhan Açıkalın ile 11 Ocak 2005'de Ankara'da yapılan görüşme.

Mülkiye Spor Kulübünün uzun soluklu başarılar sergileyen branşı basketbol oldu. 1946 yılında Ankara'da Mülkiye'nin kapalı spor salonunda ilki yapılan Türkiye Basketbol Şampiyonasında Mülkiye dördüncü olmuş, bir sonraki yıl Ankara birincisi ve Türkiye ikincisidir. 1948 yılında Ankara birinciliğini korurken, Türkiye şampiyonasında dördüncü sıraya yerleşir. 1959'a kadar da Türkiye şampiyonalarında ilk dört arasındaki yerini korur.

Kaynakça

Ayhan Açıklım ile görüşme, 11 Ocak 2005, Ankara.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Maarif İradeleri, Nu. 1317 M/3.

Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü Ankara Şubesi Arşivi.

Çankaya, Ali, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. 5, Ankara, Mars Matbaası, 1968.

Kamuran Gürün ile görüşme, 1 Kasım 2003, İstanbul.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 18 Haziran 1914.

Tuncer, Selahattin, *Türk İnkılap Tarihi Dersleri*, İstanbul, Özel Baskı, 2014.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN IRAK DEVLETİNE: BAĞDATLI MÜLKIYELİLERİN SERENCAMI

Burcu KURT*

II. Mahmud'la birlikte açılmaya başlayan ve 1839 Tanzimat Fermanı ile yaygınlaşan Batı tipi seküler okullar, Osmanlı modernleşmesi ve modern Türkiye'nin kuruluşu ve fikri şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Mülkiye gibi okullardan mezun gençler Osmanlı fikri ve siyasal hayatında büyük bir dönüşüm yarattığı gibi, ilerleyen süreçte modern Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran ve yön verenler siyasal elitlerin de çoğunluğunu teşkil etmiştir. Bu noktada 1859'da kurulan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane, hem Osmanlı İmparatorluğu'nda modern bürokrasinin kuruluşu hususunda dönüm noktası olmuş, hem de Cumhuriyet rejiminin omurgasını oluşturması açısından önemli bir görev üstlenmiştir.

Mekteb-i Mülkiye-i Şahane, Balkanlardan Basra Körfezi'ne uzanan bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaasına hizmet vermek ve modernize edilmek istenen Osmanlı bürokrasisine personel yetiştirmek amacıyla kurulmuştu. Dolayısıyla Mekteb-i Mülkiye'de seneler içerisinde birçok farklı etnik unsura mensup Osmanlı vatandaşı eğitim görmüştür. Her ne kadar Mülkiye Mektebi'nin Osmanlı ve Cumhuriyet bürokrasisi ile siyasal ve kültürel hayatını şekillendirmedeki rolü çokça işlenmiş olsa da, İmparatorluğun farklı bölgelerinden gelen ve farklı etnik unsurlarına mensup Mülkiyelilerin, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ile birlikte kurulan devletlerin siyasal ve idari hayatına, uluslaşma süreçlerine ne gibi katkılar yaptığı konusunda literatürde herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.¹ Bu düşünceden hareketle elinizdeki makale, en azından bu boşluğun bir kısmına ışık tutmayı ve Mülkiye'nin Iraklı mezunlarının Osmanlı İmparatorluğu'na yaptıkları katkıların yanı sıra modern Irak devletinin kuruluşunda üstlendikleri rolü mercek altına almayı amaçlamaktadır.² Böylece

* Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, AİİT.

- 1 Osmanlı kurumlarında eğitim görmüş entelektüellerin Irak, Suriye, Filistin gibi Arap ülkelerinin kuruluşundaki rolüne dair eldeki yegâne çalışma Michael Provence'nin kitabıdır. Bununla birlikte Provence kitabında daha çok Mekteb-i Askeriye mezunlarının yeni kurulan devletlerdeki kariyerine odaklanmıştır. Michael Provence, *The Last Ottoman Generation and the Making of the Modern Middle East*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017.
- 2 Bu çalışmada Mülkiye'nin yalnızca Bağdatlı mezunları incelenmiştir. Bunun temel nedeni, Osmanlı idari yapılanması içerisinde Bağdad, Basra ve Musul vilayetlerini kapsayan ve kısaca Irak kıtası olarak adlandırılan bölgeden Mülkiye Mektebi'ne kaydolanların ezici çoğunluğunu Bağdatlıların oluşturmasıdır. Mülkiye mezunları içerisinde Basra vilayetinden, o da Aşiret Mektebi vasıtasıyla giren, yalnız bir kişi, Musul vilayetinden ise 4 kişi bulunmaktadır. Ali

bir yandan modern Irak devletinin kuruluşunda Osmanlı modernleşmesinin bir ürünü olan Mülkiye talebelerinin tutumu, yönlendirmesi ve pozisyonu incelenecek, diğer taraftan ise Osmanlı'dan modern Irak'a geçiş sürecinde Mülkiyelilerin yaşadığı çift kimliklilik üzerinde durulacaktır.

1. Bağdadlı Mekteb-i Mülkiye Mezunları

Bağdad vilayetinde doğan ve Mekteb-i Mülkiye'den mezun olmayı başaran toplam 15 kişi tespit edilmiştir. Bunlardan Cafer el-Paçacı dışında tamamı mezuniyetleri sonrasında Osmanlı bürokrasisinin çeşitli kademelerinde görev almıştır. Mekteb-i Mülkiye'li Bağdatlıların bir kısmı, Muharrem Muammer Bey, Ahmed Neşet ve Haşin Refet es-Sinevi kardeşler ile akrabaları olan Abdülkadir Alaeddin es-Sinevi, aynı zamanda Hukuk Mektebi'nden de mezun olmuş ve Osmanlı bürokrasisindeki kariyerlerine hukukla ilgili alanlarda devam etmiştir. Bunun dışında kalan mezunların tamamı Osmanlı döneminde mülki görevlerin çeşitli kademelerde vazifelendirilmiştir.

Mülkiye mezunu Bağdatlıların bir kısmı yalnızca Osmanlı İmparatorluğu döneminde devlet hizmetinde çalışmıştır. Bunlardan İmam-ı Azam türbesi hizmetlisi Abdülkadir Efendi'nin oğlu olan Abdülvahhab Refet Efendi, 1839'da Bağdad'da doğmuştur. 1865'de Atik Mekteb-i Mülkiye'den mezun olan ve Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe bilen Abdülvahhab Efendi ilk olarak 1863 senesinde bir kaç ay Suriye vilayeti ser-tahsildarlığında bulunmuş, daha sonra 10 Temmuz 1865'de Suriye vilayeti Humus merkezi nahiyesi müdürlüğüne tayin edilmiştir.³ Ehliyetsizliği nedeniyle Kasım 1866 tarihinde başka bir göreve nakli uygun görülen⁴ Abdülvahhab Efendi 1867 tarihinde Cebel-i Dürüz Havran kaymakamlığına tayin edilmiştir.⁵ Eylül 1868'de Akka sancağına bağlı Taberiya kazası kaymakamlığına atanan ve 2 yıl görev yapan Abdülvehhab Efendi her ne kadar 2 sene sonra görevden ayrıldıysa da Mart 1872'de yeniden aynı göreve tayin edilmiştir. 1873 senesi başında Baalbek kazası kaymakamlığına tayin edilmiş, 4 senelik görevden sonra 1877 senesi başında bu görevden de azledilmiştir. 13 Mayıs 1880'den itibaren yaklaşık bir sene müddetle Yemen vilayetinin Lahiy kazası kaymakamlığı, 18 Haziran 1883'den itibaren yine bir sene müddetle aynı vilayetin Perim kazası kaymakamlığı vazifesine devam etmiştir.⁶ Eylül 1884'de Yemen'in Zeydiye kazası kaymakamlığına tayin edilmiş, Nisan 1888'de Hicriye kazası kaymakamıyla becayış edilmiştir.⁷ Bir yıl sonra Udeyn kazası kaymakamının istifası üzerine Yemen vilayetinin

Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, Ankara, Mars Matbaası, 1968, s.24, 55, 753, 1044; Çankaya, *a.g.e.*, C.4, s.1334. Bir diğer neden ise kuşkusuz Irak kıtasının kültürel ve siyasi kalbinin Bağdad'da atıyor olmasıdır.

3 BOA, *DH.SAİD.d* 26-197; BOA, *MVL* 1062-5.

4 BOA, *MVL* 1062-66.

5 BOA, *MVL* 1062-67.

6 BOA, *DH.SAİD.d* 26-197.

7 BOA, *DH.MKT* 1501-85.

talebiyle bu göreve nakledilmiş⁸ fakat birkaç ay sonra istifa etmiştir. Yemen vilayetinde uzun süre görev yaptıktan sonra Beyrut vilayetine bağlı Sayda kaymakamlığının boşalması üzerine Arapça'ya olan hakimiyeti nedeniyle Haziran 1890'da buraya kaymakam tayin edilmiştir.⁹ 1891 yılında bölgede Şiiler ile Hristiyanlar arasında meydana gelen anlaşmazlığa alet olduğu gerekçesiyle Beyrut vilayetinin isteğiyle görevinden azledilmiştir.¹⁰ Kendisinin yaptığı başvuru üzerine Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi, Nisan 1892'de taksiratı sabit olmadığından yeni bir memuriyete atanmasını uygun görenek¹¹ 15 Ekim 1892'de açık olan Yemen vilayeti Haraz kaymakamlığına tayin edilmiştir.¹² Abdülvahhab Bey, Haraz kaymakamlığı görevini sürdürürken 18 Ağustos 1893 tarihinde hayatını kaybetmiştir.¹³

Mehmed Ali Efendi de yalnızca Osmanlı İmparatorluğu döneminde devlet hizmetinde yer alanlar arasındadır. 1875 senesinde Bağdad'da doğan Mehmed Ali Efendi, Necef kaymakamlığından emekli olan Abdülvahhab Efendi'nin oğludur. 14 Temmuz 1900 senesinde ala derece ile Mekteb-i Mülkiye'den mezun olmuştur. Arapça, Farsça, Türkçe ve Fransızca'ya hakim olan Mehmed Ali Efendi, mezuniyetinin ardından Eylül 1900'de Bağdad vilayeti maiyet memurluğuna tayin olunmuştur. Bu göreviyle eş zamanlı olarak Bağdad İdadi Mektebi'nde "kavanin", "servet" ve "ahlak" dersleri vermiştir. 30 Kasım 1902 tarihinde Musul vilayetine bağlı Salahiye kazası kaymakamlığına tayin edilmiştir.¹⁴ Şamiye kazasında hububat aşarının ihalesinde yolsuzluk yapıldığına dair sürdürülen tahkikatta şüpheli davranışları görüldüğünden¹⁵ burada memuriyetine devam etmesi vilayet tarafından uygun bulunmamış ve Ocak 1904'de Basra vilayetinin Şatratü'l-Ammare kazası kaymakamlığına nakledilmiştir.¹⁶

Mehmed Ali Bey'in yeni görevi olan Şatra kaymakamlığında da ihaleye fesat karıştırdığına dair şayialar ortaya atılmıştır. Yapılan ilk incelemelerde Ammare'nin meşhur mukataalarından Mecr-i Kebir, Mecr-i Sagir ve Kesre'nin ihalesinde fahiş fiyat belirlediği ve ihaleye fesat karışanlarla iştiraki bulunduğu tespit edilerek Basra valisi Muhlis Paşa'nın talebiyle 20 Mayıs 1905'de işten el çektirilmiştir.¹⁷ Mehmed Ali Bey, Ammare'deki incelemeler esnasında bölgenin havasına alışmadığı bahanesiyle başka bir yere naklini talep etmiş ve 8 Mayıs 1905'de yine aynı vilayete bağlı Kurna kazasına

8 BOA, *DH.MKT* 1621-23.

9 BOA, *DH.MKT* 1732-36.

10 BOA, *DH.MKT* 1858-113; BOA, *İ.DH* 1242-97286.

11 BOA, *DH.MKT* 1942-52, BOA, *ŞD* 2952-13.

12 BOA, *İ.DH* 1298-46.

13 BOA, *DH.ŞFR* 160-111.

14 BOA, *DH.SAİD.d* 112-197.

15 Tahkikat hakkında detaylı bilgi için bkz. BOA, *BEO* 1946-145941.

16 BOA, *DH.MKT* 806-28.

17 BOA, *DH.ŞFR* 345-36; BOA, *DH.ŞFR* 346-61; BOA, *DH.ŞFR* 347-29; BOA, *BEO* 2578-193329; *BEO* 2596-194686; BOA, *DH.MKT* 1273-51.

tain edilmişse de¹⁸ işten el çektirilmiş olduğu için bu göreve başlayamamıştır.¹⁹ Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi, ihaleye fesat karıştırma hususunda, Mehmed Ali Bey'in bu ücreti mukataanın hakiki değeri üzerinden belirlediğini ve bunun da hukuka uygun olduğunu hükmetmiş ve bahsedilen suçlarla ilgili kaymakamın bir mesuliyeti bulunmadığına kanaat getirmiştir.²⁰ Bunun üzerine aşiret meseleleri konusundaki tecrübesine binaen Mehmed Ali Bey Nisan 1906'da Bingazi sancağına bağlı Derne kazası kaymakamlığına tayin edilmiştir.²¹

Mehmed Ali Bey'in Derne kaymakamlığı esnasında Mart 1909'de İtalyan rahip Justino (Custinyo)'nun öldürülmesi ve mahalli tahkikatta katilin maktulün hizmetindeki İtalyan rahiplerden biri olduğu ve bölgedeki İtalyan konsoloslarının planı dahilinde bu cinayeti işlediğinin tespit edilmesi²² Osmanlı-İtalya arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. İtalya'nın diplomatik baskısı sonucu Osmanlı'nın ele geçirdiği zanlı serbest bırakılmak zorunda kalındığı gibi bölgeye incelemelerde bulunmak üzere bir İtalyan konsolosluk hakimi gönderilmiş ve hakim hazırladığı raporda cinayeti Bingazi mutasarrıfından aldığı talimat ile Derne kaymakamının planladığını iddia etmiştir. Bu iddiaya binaen İtalya, Derne kaymakamı Mehmed Ali Bey'in azli ve Bingazi mutasarrıfının değiştirilmesini istemiş, buna karşılık Osmanlı makamları da olaya dahil olduğunu iddia ettikleri ve "Osmanlı memurları ile olan münasebetlerinde edep çizgisini aşarak hareket ve tavırları tahammül-fersa bir şekil alan başta Mösyö Petaloga olmak üzere üç İtalyan konsolosunun azlini talep etmişti.²³ Taraflar arasında yaşanan uzun müzakerelerden sonra "Derne vakasının" iki devlet arasında daha büyük bir olay haline gelmesini önlemek için İtalyan konsolosları ile Bingazi mutasarrıfı ve Derne kaymakamının karşılıklı olarak azledilmelerine karar verilmiştir.²⁴ Bu şartlar altında Mehmed Ali Bey, 28 Haziran 1908'de Halep vilayetinin Birecik kazası kaymakamı ile becayiş edilmiş²⁵ ve Derne'de telgraf hattı güzergâhının tesisi başta olmak üzere çeşitli hususlarda gösterdiği "sadakat ve cansiperane hizmetler" öne sürülerek Temmuz 1908'de taltif edilmiştir.²⁶ Sıhhi nedenlerle başka bir yere naklini isteyen Mehmed Ali Bey, aynı yılın Kasım ayında Çatalca sancağına bağlı Büyükçekmece kazası kaymakamlarına nakledilmiştir.²⁷ Bununla birlikte İtalya hükümeti, Derne vakasının İtalya ile Osmanlı

18 BOA, *DH.MKT* 933-74; BOA, *BEO* 2571-192813.

19 BOA, *ŞD* 3148-3, Lef 2.

20 BOA, *YA.RES* 134-25, Lef 2.

21 BOA, *BEO* 2843-213184; BOA, *BEO* 3346-250914; BOA, *İ.DH* 1445-35.

22 BOA, *DH.TMIK.M* 266-45, Lef 6; BOA, *BEO* 3355-251567, Lef 3.

23 BOA, *BEO* 3334-250017, Lef 6.

24 Bu konudaki uzun tartışmalar konusunda bkz. BOA, *BEO* 3334-250017; BOA, *BEO* 3355-251567; BOA, *BEO* 3280-245980; BOA, *BEO* 3293-246908; BOA, *BEO* 3293-246907; BOA, *BEO* 3293-246946; BOA, *BEO* 3293-246936; BOA, *BEO* 3357-251760; BOA, *HR.TH* 364-80; BOA, *HR.TH* 334-125; BOA, *HR.TH* 360-108; BOA, *HR.TH* 361-58.

25 BOA, *İ.DH* 1466-41; BOA, *İ.DH* 1467-7.

26 BOA, *Y.PRK.BŞK* 79-14.

27 BOA, *BEO* 3431-257306; BOA, *DH.MKT* 2668-68.

sefaretî arasında yapılan anlaşmaya göre İtalya konsolosu Peteloga ve Derne kaymakamı Mehmed Ali Bey'in karşılıklı olarak azledilmeleri yoluyla çözüldüğünü hatırlatarak Mehmed Ali Bey'in Büyükçekmece kaymakamlığına atanmasına karşı çıkmıştır. İtalya'nın talebine binaen Mehmed Ali Bey'in tayini durdurulmuşsa da daha sonra Peteloga'nın Derne'den Hindistan'ın Kalküta şehrine İtalya tarafından konsolos tayin edildiği ortaya çıkmıştır.²⁸ Bunun üzerine Mehmed Ali Bey'in memuriyete devamında bir sakınca kalmadığına hükmedilmiş ve yeni bir vazifeye atanana kadar kendisine mazuliyet maaşı olarak Büyükçekmece kaymakamlığı maaşına ait miktarın yarısının ödenmesine karar verilmiştir.²⁹

Bu şartlar altında Mehmed Ali Bey nihayet 21 Temmuz 1909'da Hudavendigar vilayetinin Edremid kazası kaymakamlığına atanmıştır.³⁰ Başka bir bölgeye nakledilmesi talebine binaen 18 Haziran 1911'de Gemlik³¹, 22 Nisan 1912'de Aydın vilayetinin Nazilli³², 22 Ocak 1913'de Urla kazaları kaymakamlarına atanmıştır. Meclis-i Mebusan seçimleri sırasında kanun hükümlerini uygulamada etkisiz olmasından dolayı 22 Eylül 1913'de Arapça bilgisi göz önünde bulundurularak Şatratü'l-Müntefik kazası kaymakamlığında görevlendirilmiştir.³³ Aynı yılın Aralık ayında Taberiye kaymakamlığına³⁴, 18 Haziran 1914'de Beni Saab kaymakamlığına³⁵, 14 Mayıs 1916'da ise Ankara vilayetine bağlı Boğazlıyan kaymakamlığına tayin edilmiştir.³⁶ Ermeni tehciri sonrasında muhacir iskanının yoğun olduğu kazaya atanan Mehmed Ali Bey, muhacirlerin iskanı meselesine "el sürmek istemediği gibi iskanı gerekli olan Rumeli muhacirlerine tarla, hayvan ve tohumluk vermediği" ve hastalıkla meşgul olduğu için gerekli iktidarı gösteremediği gerekçesiyle³⁷ 13 Mart 1917 senesinde Finike kaymakamlığına nakledilmiştir.³⁸ Resmî süre içerisinde Finike'deki görevine başladığı için Mehmed Ali Bey 18 Nisan 1917'de görevinden azledilmiştir.³⁹ Mehmed Ali Bey, bir takım sağlık nedenleriyle ameliyat olması gerektiğinden belirlenen süre içerisinde iş başı yapamadığını belirterek aynı yılın Ağustos ayında kendisine mazuliyet maaşı bağlanmasını talep etmiştir.⁴⁰ Kendisinin bu talebi uygun bulunmuşsa da⁴¹ kısa

28 BOA, *BEO* 3546-265893, Lef 1-5.

29 BOA, *İ.ML* 84-14; BOA, *DH.MKT* 2764-85; BOA, *DH.MKT* 2781-83; BOA, *MV* 125-81.

30 BOA, *BEO* 3604-270266.

31 BOA, *İ.DH* 1488-1.

32 BOA, *İ.DH* 1493-9.

33 BOA, *İ.DH* 1501-12; BOA, *BEO* 4215-316083.

34 BOA, *BEO* 4242-318089.

35 BOA, *İ.DH* 1508-84.

36 BOA, *İ.DUİT* 44-27; BOA, *BEO* 4414-330998.

37 BOA, *DH.ŞFR* 70-68.

38 BOA, *BEO* 4459-334415; BOA, *İ.DUİT* 45-37.

39 BOA, *İ.DUİT* 114-43.

40 BOA, *ŞD* 3148-3, Lef 2.

41 BOA, *BEO* 4500-337463.

süre sonra 26 Aralık 1917'de Araç kazası kaymakamlığına tayin edilmiştir.⁴² Bu kaymakamlıkta görevli iken sağlık sorunları nedeniyle izin almış fakat izin sonrası resmi süre içerisinde iş başı yapmadığı için 11 Eylül 1919'da istifa etmiş addedilerek yerine başkası atanmıştır.⁴³ Mütareke sonrası Osmanlı uyruğundan çıkarak yeni kurulan Irak Devleti'ne tabi olduğu ve burada vefat ettiği sanılmaktadır.⁴⁴

Irak'ın muteber ailelerinden olan el-Paçacılar mensup, Hudeyde mutasarrıfı Abdülvahhab Rüşdü Efendi'nin oğlu, Ahmed Hamdi el-Paçacı'nın kardeşi olan Ali Haydar Efendi de yalnızca Osmanlı İmparatorluğu hizmetinde çalışmıştır. Ahmed Hamdi, 1880 yılında Bağdad'da doğdu. 25 Eylül 1906'da Mekteb-i Mülkiye'den mezun olan Ahmed Hamdi, Arapça, Türkçe ve Fransızca dillerine hakim olduğu gibi Farsça da biliyordu. 14 Nisan 1894'de başladığı Bağdad vilayeti istinaf mahkemesi kaleminde memurluk görevini 4 sene devam ettirdikten sonra Mülkiye Mektebi'nden mezuniyeti akabinde sonra 28 Şubat 1907'de Bağdad vilayeti maiyet memurluğuna tayin edildi.⁴⁵ Bağdad maiyet memurluğu süresince Bağdad İdadi Mektebi'nde “kavanin”, “makine”, “kozmozgrafya”, “iktisat” dersleri verdi, hatta 26 Ocak 1910'da İdadi Mektebi'nin müdür vekaletine atandı. 19 Mart-20 Temmuz 1908 tarihleri arasında Sivas vilayetine bağlı Aziziye kaymakamlığı vekaletinde bulundu.⁴⁶ 12 Mart 1910'da Bağdad vilayetinin Ane kazası kaymakamlığına tayin olması üzerine mektepteki görevlerinden ve maiyet memurluğundan ayrılarak burada vazifeye başladı.⁴⁷ Yolların tamiri hakkında dönemin Bağdad valisi Nazım Paşa tarafından verilmiş olan emre karşı geldiği için 11 Haziran 1910'da azledildi. 14 Ekim 1910-30 Haziran 1911 tarihleri arasında Bağdad İdadi Mektebi müdürlüğü yaptı. Yeniden bir vazifede istihdamını talep etmesi üzerine, Nisan 1912'de bu talebi uygun bulundu. Buna rağmen ancak üç sene sonra 10 Haziran 1915'de Bağdad vilayetine bağlı Hindiye kazası kaymakamlığına tayin edilmişse de⁴⁸ 19 Ağustos 1915'de istifa etti.⁴⁹ 1918'de Bağdad'ın düşmesi akabinde Irak'ta kalmış fakat herhangi bir bürokratik vazife üstlenmeyerek sahip olduğu geniş topraklarda tarımla meşgul olmuştur.⁵⁰

Osmanlı Devleti hizmetine giren ve görevi esnasında hayatını kaybeden Ali Sabit es-Süveydi'nin hayat hikayesi ise diğer Mülkiyelilerden hayli farklıdır. Arap

42 BOA, *BEO* 4498-337295; BOA, *İ.DUİT* 46-57.

43 BOA, *İ.DUİT* 48-57. Mehmed Ali Bey'in müstafi sayılmasına yönelik itirazları ve bu konuda Şura-yı Devlet tarafından alınan kararlar için bkz. BOA, *BEO* 4605-345338; BOA *BEO* 4629-347105, Lef 2; BOA, *ŞD* 53-37, Lef 1-13.

44 Çankaya, *a.g.e.*, C.3, s.868.

45 BOA, *DH.SAİD.d* 186-213.

46 BOA, *DH.SAİD.d* 186-213; BOA, *MF.MKT* 980-29; BOA, *MF.MKT* 985-2; BOA, *MF.İBT* 332-61; Fazıl Bayat, *el-Müessesâtü 'l-Talimîyyetü fi 'l-Meşriki 'l-Arabîyyi 'l-Osmâni*, İstanbul, Merkezü'l-Ebhas li't-Tarih ve'l-Fünun ve's-Sekafeti'l-İslamiyye, 2013, s.329.

47 BOA, *BEO* 3718-278821.

48 BOA, *İ.DH* 1514-42.

49 BOA, *İ.DH* 1515-82.

50 Çankaya, *a.g.e.*, C.3, s.1077.

milliyetçiliği hareketinin önemli isimlerinden Yusuf el-Süveydi'nin oğlu, Naci ve Tevfik es-Süveydi'nin kardeşi⁵¹ olan Ali Sabit Bey 1890 yılında Bağdad şehrinde doğmuştur.⁵² Eylül 1911'de Mekteb-i Mülkiye'den mezun olan Ali Sabit Efendi Diyarbakır vilayeti maiyet memurluğunda görevlendirildi.⁵³ 1912 yılının sonlarında babası Yusuf es-Süveydi ve ağabeyi Naci es-Süveydi ile birlikte Bağdad'da kurulan Ulusal Bilim Klübü (el-Nadi el-Vatani el-İlmi)'nin üyeleri arasında yer aldı.⁵⁴

3 Aralık 1914'de Beşiri kaymakamı Sabri Bey'in azli üzerine⁵⁵ yerine vekaleten tayin edilen Ali Sabit Bey, Temmuz 1915'de Haleb'e giderken Siverek ile Urfa arasında öldürülmüştür. Ali Sabit Bey'in ölümü dönemin Diyarbakır Valisi Reşid Bey tarafından Babıalî'ye bildirilmemiş, ancak Haleb Mülkiye müfettişi olan Naci Bey es-Süveydi'nin telgrafı ile merkez bu ölümden haberdar olmuştur. Naci Bey, 27 Temmuz 1915 tarihli telgrafında kardeşi Ali Sabit Bey ile Haziran ayında katledilen Lice kaymakamı Nesimi Bey'in Diyarbakır valisi Reşid Bey tarafından öldürtüldüğünü iddia etmekteydi. Bu telgraf üzerine Dahiliye Nezareti derhal Reşid Bey'den izahat istedi⁵⁶ ve açıkta bırakıldığı öğrenilen Sabit Bey'in naaşının da derhal defnedilmesini emretti.⁵⁷ Reşid Bey ise, Ali Sabit Efendi'nin öldürülmesinin “tertib ve tasavvur” eseri olmadığını ve kesinlikle bilgisi dahilinde işlenmediğini savunmaktaydı. “Selamet-i memleket Ali Sabit Efendi'nin katlini icab ettirseydi hiç bir tereddüd ve bunu nazırına itiraf ve ikrar etmekten asla” çekinmeyeceğini ifade eden Diyarbakır valisi, Ali Sabit Efendi ile Nesimi

51 Yusuf es-Süveydi, İTC'ye muhalefetin ve Arap milliyetçiliği cereyanlarının Irak'ta bilinen isimlerindendi. Mutedil Hürriyetperveran ve daha sonra Hürriyet ve İtilaf fırkalarının Bağdad şubesi kurucuları arasında olan Yusuf es-Süveydi, aynı zamanda Ulusal Bilim Klübü (el-Nadi el-Vatani el-İlmi)'nin de üyesiydi. 1913'de Mahmud Şevket Paşa suikasti sonrasında Bağdad'daki diğer muhalif isimlerle birlikte gözaltına alınmış, birkaç gün sonra serbest bırakılmıştı. Tauber, *a.g.e.*, s.174-176. Yusuf es-Süveydi, 1915 senesinde tutuklanarak Beyrut'taki Divan-ı Harb'e gönderildi, fakat mahkemeden kovuşturmayaya gerek olmadığı kararı çıktı. Bunun üzerine önce Anadolu'ya gönderilen es-Süveydi, sonrasında İstanbul'a nakledilmiş ve savaş bitene kadar burada ikamete mecbur tutulmuştu. Eliezer Tauber, *The Arab Movements in World War I*, London, Frank Cass, 1993, s.31. Naci ve Ali Sabit'in kardeşi, Yusuf es-Süveydi'nin diğer oğlu Tevfik de Arap milliyetçiliği hareketinin içerisindeydi. Tevfik es-Süveydi, El-Fetat Cemiyeti'nin Bağdad'daki üyelerindendi. Hatta 1913'de düzenlenen Paris (Arap) Kongresi'ne el-Fetat Cemiyeti'ni temsilen katılmıştı. Tauber, *The Emergence of the Arab Movements*, s.93-94, 178, 185.

52 Çankaya, *a.g.e.*, C.4, s.1442. Antony Sullivan, Tevfik es-Süveydi'nin hatıralarının İngilizce baskısına yazdığı önsözde Irak arşivlerine dayanarak Ali Sabit Bey'in 1887'de doğduğu iddia etmektedir. Tawfiq al-Suwaydi, *My Memoirs: Half A Cenruty of the History of Iraq and the Arab Case*, London, Lynne Reinner Pub., 2013, s.44.

53 Çankaya, *a.g.e.*, C.4, s.1442.

54 Ghassan Atiyyah, *Iraq (1908-1921): A Socio-Political Study*, Beirut, The Arab Institute for Research and Publishing, 1973, s.59.

55 BOA, *İ.DH* 1511-30.

56 BOA, *DH.ŞFR* 54A-117; BOA, *DH.ŞFR* 54-135.

57 BOA, *DH.ŞFR* 54A-322.

Bey cinayetlerinin “bir maksat üzerine kendi üzerine yıkılarak bir mesele çıkarılmak istendiğini” iddia ediyordu.⁵⁸

Reşid Bey'in iddialarına rağmen Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından Eylül 1915'de konu hakkında tahkikat başlatılarak, başkanlığına Bitlis valisi Mazhar Bey getirildi.⁵⁹ Komisyon, 3. Ordu bölgesindeki sivil memur ve jandarmaların işlediği suçları, suiistimalleri ve kanunsuzlukları araştırarak, suçlu görülenler Divan-ı Harb'de yargılanacaktı. Komisyonun kurulmasının üzerinden çok geçmeden Reşid Bey hasta olduğunu ifade ederek Ekim ayında iki aylık izne ayrıldı.⁶⁰ Bu esnada soruşturma devam ederken Ali Sabit Bey cinayetini ortaya çıkaran kardeşi Naci Bey de Haleb'den Suriye mülkiye müfettişliğine tayin edildi.⁶¹ Bu koşullar altında Mazhar Bey başkanlığındaki tahkikat heyeti Ocak 1916'da Diyarbakır'a ulaştı ve incelemelere başladı. Hilmar Kaiser, Amerikan Ermeni Asamblesi (Guerguerian Koleksiyonu) belgelerine dayanarak, Mazhar Bey'in raporunda Nesimi ve Ali Sabit Beylerin, vali Reşid Bey'e yakınlıklarıyla bilinen Çerkez subaylar tarafından öldürüldüğünü belirttiğini iddia etmektedir. Gene Kaiser'e göre, Diyarbakır vali vekili Bedri Bey, bu rapor üzerine Reşid Bey'in yakalanıp Divan-ı Harb'e verilmesi önermiştir.⁶² Fakat Şubat ayında mevsim dolayısıyla çalışmalara devam edilemediği için heyetin tahkikatına son verilmiş,⁶³ Reşid Bey de Mart 1916'da Ankara valiliğine tayin edilmiştir.⁶⁴ Bu tarihten I. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar konu bir daha gündeme gelmemiştir.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, önde gelen İttihatçı liderlerin ülkeyi terk etmesi ve başkent İstanbul'un fiili işgal altına girmesi üzerine Ermeni Tehciri sırasında yapılan suiistimallerle ilgili yeniden soruşturma başlatıldı. Bu soruşturmalar kapsamında Kasım 1918'de eski Diyarbakır valisi Reşid Bey hakkında yakalama kararı çıkarıldı.⁶⁵ Bu çerçevede Nesimi Bey ile Ali Sabit Efendi'nin cinayetleri de soruşturmaya dahil edilmişti. Öncelikle cinayetlerle ilgili mülkiye ve adliye tarafından yapılan tahkikat evrakı istenmiş; cürmün nedeni ve faillerinin bulunması hususunun dönemin vilayet memurları tarafından ciddi tedbirler alınıp alınmadığı araştırılmıştır.⁶⁶ Ayrıca bu kişilerin ölümlerinden iki ay öncesinden başlayarak vilayette yaptıkları şifreli yazışmalar da talep edilmiştir.⁶⁷ Diyarbakır vali vekili Mustafa Efendi, maktulün kardeşi Naci es-Süveydi'nin verdiği bilgilere dayanarak, Ali Sabit Bey'in Urfa livasında

58 BOA, *DH.ŞFR* 482-103.

59 BOA, *DH.ŞFR* 56-179.

60 Hilmar Kaiser, *Diyarbakır'da Ermeni Kıyımı*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015, s.368.

61 BOA, *DH.ŞFR* 496-2.

62 Kaiser, *a.g.e.*, s.368-375. Ne Mazhar Bey'in raporu, ne de Diyarbakır vali vekilinin iddia edilen talebi Osmanlı Arşivleri'nde bulunamamıştır.

63 BOA, *DH.ŞFR* 61-12.

64 BOA, *BEO* 4401-330065; BOA, *İ.DUİT* 12-2.

65 BOA, *DH.EUM.6.Şb* 46-21, Lef 1-2.

66 BOA, *DH.ŞFR* 93-109.

67 BOA, *DH.ŞFR* 93-110.

Yedikuyu adlı mahalde öldürüldüğü Siverek mutasarrıflığından bildirildiği halde, dönemin Urfa müdde-i umumisinin bölgede böyle bir cinayet işlenmediğini bildirdiğini ifade etmekteydi. Naci Bey'den edinilen bilgilere göre cinayet, Şaban ve Hakan çavuşlar tarafından Haşebi/Haşimi (?) Hanı civarında işlenmişti. Ali Sabit Bey'le birlikte arabacısı da öldürülmüş ve araba cinayet gecesi Diyarbakır Tekalif-i Harbiye Komisyonu'na devredilmişti.⁶⁸ Daha detaylı incelemede dönemin Diyarbakır baş komiseri Resul Hayri Efendi'nin Halep'e misafir olduğu bir sırada Naci es-Süveydi'ye kardeşi Beşiri kaymakamı Sabit Bey'in Diyarbakır yolunda vali Reşid Paşa'nın tertibi ile öldürüldüğünü ifade ettiği ve bu detaylı bilgileri verdiği anlaşılmıştı.⁶⁹ Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, olaya dahi olduğu düşünülen şüphelilerin sorgulanması için emir verdi.⁷⁰ Bu gelişmeler ışığında Reşid Bey 4 Kasım 1918'de tutuklanmış ve Bekirağa Bölüğü'ne sevk edilmişti. Reşid Bey, soruşturmalar devam ederken 25 Ocak 1919'da Bekirağa Bölüğü'nden kaçmış, bundan bir kaç gün sonra da intihar etmiştir.⁷¹

Kaiser, Ali Sabit Bey'in, Nesimi Bey gibi tehcirin uygulanmasına gösterdiği muhalefet nedeniyle Diyarbakır valisi Reşid Bey tarafından öldürtüldüğü iddia etmektedir.⁷² Bu iddiaların ana kaynağını Ali Sabit Bey'in kardeşi Naci es-Süveydi'nin beyanları oluşturmaktadır. Aynı iddiayı öne süren bir diğer isim de Basra'daki Arap milliyetçiliği hareketinin tanınan simalarından avukat ve Osmanlı Meclisi Basra mebusu Süleyman Feyzi Efendi'dir. Süleyman Feyzi Efendi hatıralarında, Meclis-i Mebusan görüşmeleri için gitmiş olduğu İstanbul'dan Basra'ya dönüşü esnasında Halep yolunda iken 15 Ağustos 1915'de Sabit es-Süveydi ve refakatindeki 3 jandarmaya rastladığını ifade etmektedir. Feyzi'ye göre Sabit Bey, Osmanlı yetkililerin Ermenilerle birlikte Arap Hristiyanları da tehcir etmesine karşı çıkmış ve bu neden vali Reşid Bey'in tepkisini çekmişti. Bu nedenle Diyarbakır valisi, Sabit Bey'i Ermenileri himaye etmekle suçlayarak İstanbul'a şikayet etmiş ve Rumkale kazasına naklettirmişti. Zaten Süleyman Feyzi de Ali Sabit'e Rumkale'deki görevine gitmekteyken rastlamıştı. Süleyman Feyzi, 31 Ağustos'ta Bağdad'a vardığında Sabit Bey'in babası Yusuf es-Süveydi'den Ali Sabit'in ölüm haberini aldığını ve Yusuf es-Süveydi'nin Feyzi'ye Ali Sabit'in hükümet tarafından öldürüldüğünü söylediğini ifade etmektedir.⁷³ Süleyman Feyzi ve Yusuf es-Süveydi'nin iddialarının da Naci es-Süveydi'nin anlatısına dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zaten Süleyman Feyzi'nin hatıratında Ali Sabit Bey ile ilgili kısım, Naci es-Süveydi'nin Süleyman Feyzi'ye gönderdiği 3 Nisan 1939 tarihli mektubun adeta kopyası şeklindedir.⁷⁴ Dolayısıyla Ali Sabit Bey'in, en azından Ermeni tehcirine karşı

68 BOA, *DH.ŞFR* 93-277.

69 BOA, *DH.ŞFR* 93-284.

70 BOA, *DH.ŞFR* 93-277.

71 Feridun Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargulamaları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2017, s.91-93.

72 Kaiser, *a.g.e.*, s.361-381.

73 Süleyman Feyzi, *Müzekkirat: Min Revvadi'l-Nahda'l-Arabiyye fi'l-Irak*, Beyrut, Darü's-Saki, 1998, s.191-192.

74 Aslı Basil Feyzi'de olan mektup yayınlanmamıştır. Sullivan, Tevfik es-Süveydi'nin hatıratının İngilizcesinin giriş kısmında bu mektuba yer vermektir. Şunun da altını çizmek gerekir ki

çıktığı gerekçesiyle öldürüldüğü iddiası yalnızca Naci es-Süveydi'nin iddialarına dayanmaktadır.

Buna karşılık Reşid Bey, Mütareke sonrası hakkındaki iddialara cevap vermek üzere kaleme aldığı anılarında Sabit Bey'in öldürülmesi ile kesinlikle alakası olmadığını tekrarlamakta ve görevli olduğu bölgedeki Kürt eşkıyalara karşı çeşitli operasyonlar yürüten vali vekilinin bu nedenle eşkıyalar tarafından öldürülmüş olabileceğini iddia etmektedir. Ali Sabit Bey hakkında olumlu görüşler beyan eden Reşid Bey, hatta kendisini Çermik'e tayin ettirmek istediğini belirtmiştir.⁷⁵ Ali Sabit Bey'den bir kaç hafta önce öldürülen Nesimi Bey'in tehcirin uygulamasına muhalefet ettiğine dair iddialar Osmanlı Arşivleri'nde de bulunmakla birlikte Ali Sabit Bey'in tehcire muhalif bir tavır aldığı iddiasını kanıtlayacak bir veri Mondros Mütarekesi sonrası yapılan yargılamalarda dahi sunulmamıştır. Dolayısıyla Reşid Bey'in valiliği sırasında Talat Paşa ile yaptığı yazışmalarda kullandığı üslup itibarıyla Ali Sabit Bey'in de sabık valinin maiyetindeki Çerkez komutanlar tarafından öldürülmüş olması ihtimal dahilindeyse de Sabit Bey'in öldürülmesinin arkasında yatan nedenin bölgede Ermenilerin tehcirine karşı muhalefet etmesi olduğu iddiası zorlama gözükmektedir. Nitekim ne Mütareke sonrası yazışmalarda ne de yapılan yargılamalarda bu iddialara yer veren bir kanıt bulunmamaktadır. Zaten o dönem Sabit Bey hakkındaki tahkikatın da büyük oranda kardeşi Naci Bey'in ifadeleri doğrultusunda hazırlandığının altını çizmek gerekir. Dolayısıyla Sabit es-Süveydi'nin Ermeni tehcirine karşı çıktığı için öldürüldüğü savının o dönemin Arap milliyetçiliği söylemini kuvvetlendirmek adına yaratılmış olması da ihtimal dahilindedir.

Yalnızca Osmanlı İmparatorluğu döneminde kamu vazifesi üstlenenlerden bir diğeri de Muharrem Muammer Bey'dir. Hamidiye kaymakamı kazası Ali Nazım Efendi'nin oğludur. 7 Mayıs 1869'da Bağdad'da doğmuştur. Mekteb-i Mülkiye'den mezun olduktan sonra Mekteb-i Hukuk'a devam etmiştir. Fransızca'dan Türkçe'ye tercüme becerisi olduğundan Aralık 1889'da Hariciye Nezareti muhasebe kaleminde ve Aralık 1890'da Dahiliye Nezareti mektupçu kaleminde stajyer olarak çalışmıştır. 12 Ağustos 1893'de Mekteb-i Hukuk'dan ala derece ile mezun olmuştur.⁷⁶ 1895 Eylül'ünde üç sene müddetle çalışmak ve sonrasında bir kaymakamlığa tayin edilmek üzere Selanik vilayeti maiyetinde görevlendirilmiştir.⁷⁷ Buradaki görevi sırasında ayrıca Selanik Mekteb-i İdadisi'nde "kavanin", "hendese" ve "makine" dersleri vermiştir.⁷⁸ Mecburi görevlendirmesi sonlandığında mülki vazifeler yerine adli bürokraside görev almayı tercih etmiştir. 1 Ocak 1896'da Siroz sancağı Bidayet Mahkemesi müdde-i umumi

Tevfik es-Süveydi hatıralarında Ali Sabit'in öldürülmesine yer vermemiştir. Tawfiq al-Suwaydi, *a.g.e.*, s.45.

75 Nejdet Bilgi, *Dr. Mehmed Reşid Şahingiray'ın Hayatı ve Hatıraları*, İzmir, Akademi Kitabevi, 1997, s.89-91.

76 BOA, *DH.SAİD.d* 44-243; BOA, *DH.SAİD.MEM* 30-4.

77 BOA, *DH.MKT* 428-91.

78 BOA, *MF.MKT* 307-30.

muavinliğine⁷⁹, 20 Temmuz 1898'de Kudüs sancağı Bidayet Mahkemesi müdde-i umumi muavinliğine⁸⁰, 11 Kasım 1899'da "geçimsizliği, alkole düşkünlüğü ve kanuna aykırı hareketleri nedeniyle" Limni sancağı Bidayet Mahkemesi müdde-i umumi muavinliğine tayin edilmiştir.⁸¹ 4 Kasım 1900'de Lazkiye sancağı Bidayet Mahkemesi ceza dairesi reisliğine⁸², 6 Mayıs 1901'de ise Dedeagaç Bidayet Mahkemesi reisliğine tayin edilmiştir.⁸³ 12 Ekim 1902'de Konya vilayeti merkez Bidayet Mahkemesi müdde-i umumi muavinliğine⁸⁴, akabinde Aydın vilayeti merkez Bidayet Mahkemesi ceza dairesi reisliğine ve Mart 1906'da Konya İstinaf Müdde-i Umumiliğine tayin edilmiştir.⁸⁵ 18 Aralık 1906'da Beyoğlu Bidayet Mahkemesi Müstantik azalığına⁸⁶ tayin edilmiş ve 23 Nisan 1912'de bu görevine ek olarak Dersaadet Ganaim-i Bahriye Mahkemesi Komiserliği'ne atanmışsa da⁸⁷ 4 Mayıs 1912'de bu ek görevinden istifa etmiştir.⁸⁸ Dersaadet bidayet mahkemesi reis-i evvelliğine atanan, Muammer Bey 25 Eylül 1918'de Adliye ve Mezahib Nezareti teftiş heyeti başkanlığına⁸⁹, aynı yılın 16 Aralık'ında ise Dersaadet İstinaf Mahkemesi reisliğine tayin edilmiştir.⁹⁰ 15 Ocak 1919'da Adliye Nezareti müsteşarlığına⁹¹, aynı yılın 15 Mayıs'ında Divan-ı Harb-i Örfi müdde-i umumiliğine⁹² tayin edilmiştir. 14 Temmuz'da sıhhi nedenlerle Divan-ı Harb-i Örfi'deki görevinden istifa eden Muammer Bey, Adliye Nezareti müsteşarlığı vazifesine geri dönmüştür.⁹³ 6 Nisan 1920'de Dersaadet Temyiz Mahkemesi İstida Dairesi başkanlığına⁹⁴, 31 Ekim 1920'de Said Molla'nın azli üzerine bir kez daha Dahiliye Nezareti müsteşarlığına atanmıştır.⁹⁵ I. Dünya Savaşı'nın ardından 10 Ocak 1920'de kurulan Milletler Cemiyeti tarafından La Haye'de Uluslararası Adalet Divanı kurulması kararı alınınca Osmanlı devleti de katılacağını umduğu MC'nin bir organizasyonu olan bu mahkemeye temsilci göndermek istemişti.⁹⁶ Bu şartlar altında Muharrem Muammer Bey de 11 Temmuz 1921'de La Haye Hakem Mahkemesi'ne Osmanlı devletini temsil

79 BOA, *İ.AZN* 18-18, Lef 1-7.

80 BOA, *BEO* 1163-87185.

81 BOA, *İ.AZN* 35-37, Lef 1-6.

82 BOA, *BEO* 1576-118183.

83 BOA, *BEO* 1657-124226.

84 BOA, *BEO* 1935-145054.

85 BOA, *BEO* 2788-209035.

86 BOA, *BEO* 2965-222307; BOA, *Y.PRK.BŞK* 76-90

87 BOA, *İ.AZN* 106-4.

88 BOA, *BEO* 4035-302603.

89 BOA, *İ.DUİT* 50-55.

90 BOA, *BEO* 4547-340959; BOA, *İ.DUİT* 50-59.

91 BOA, *BEO* 4551-341288; BOA, *İ.DUİT* 50-61.

92 BOA, *BEO* 4573-342949, BOA, *İ.DUİT* 175-33.

93 BOA, *BEO* 4583-343663; BOA, *İ.DUİT* 50-75.

94 BOA, *BEO* 4626-346878; BOA, *İ.DUİT* 50-97.

95 BOA, *BEO* 4661-349518; BOA, *İ.DUİT* 50-117; BOA, *İ.DUİT* 18-54.

96 BOA, *BEO* 4687-351492, Lef 3.

edecek üç temsilciden biri seçilmişti.⁹⁷ 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da İstanbul Kadıköy'de ikamet etmeye devam eden Muammer Bey, Türkiye Cumhuriyeti hükümetinde herhangi bir vazife almamıştır.⁹⁸

Paçacızade ailesi üyelerinden Cafer el-Paçacı ise Bağdadlı Mülkiye mezunları içerisinde bir istisna oluşturmuş ve mezuniyeti akabinde ne Osmanlı İmparatorluğu ne Türkiye Cumhuriyet ne de Irak Devleti'nde hiçbir kamu vazifesi üstlenmemiştir. Bağdad'ın önemli tüccarlarından Paçacızade Numan Efendi'nin⁹⁹ oğlu olan Cafer Efendi el-Paçacı, 1883'de Bağdad'da doğmuştur. Temmuz 1908'de Mülkiye Mektebi'nden mezun olan Cafer Bey, mezuniyeti sonrası Osmanlı hükümetinde bir görev almamıştır. Mütareke sonrası Irak tabiiyetine geçmiş ve 1949'da Bağdad'da hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁰

İran ulemasından Tabatabaizade el-Hac es-Seyyid Muhammed Naki Efendi'nin oğlu olan Ali Naki Bey, ise Osmanlı'da görev aldıktan sonra İran tabiiyetine geçmiştir. 20 Haziran 1867'de Bağdad'da doğan Naki Bey, 28 Ağustos 1893'de aliyülala derecesiyle Mekteb-i Mülkiye'den mezun oldu. Arapça, Türkçe, Fransızca'ya hakim olduğu gibi İtalyanca ve İngilizce de bilen Ali Naki Bey mezuniyetinin ardından 3 Şubat 1894'de Şura-yı Devlet Bidayet müdde-i umumiliği kalemine memur oldu.¹⁰¹ Daha sonra İran devleti tabiiyetine geçerek burada hayatına devam ettiği düşünülmektedir.¹⁰²

Irak'ın önemli ailelerinden Sinevilerin kariyer hikayesi ise başlı başına farklılık arz etmektedir. Ahmed Neşet ve Haşim Refet kardeşler ile Abdülkadir Alaeddin Beylerin üçü de Mekteb-i Mülkiye'den mezun olmuş, fakat üçü de buna ek olarak Hukuk Mektebi'ni bitirmiştir. Bu üçlüden yalnızca Haşim Refet (Hakarar) Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması akabinde Irak'a dönmemiş ve Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetine girerek hayatını ve kariyerini burada sürdürmüştür. Ahmed Neşet ve Alaeddin Beyler ise Osmanlı İmparatorluğu hizmetinde bir süre çalıştıktan sonra mütareke sonrası Irak tabiiyetine geçmiş ve bu devletin hizmetine girmişlerdir. Fakat es-Sinevi ailesinin Mülkiye Mektebi mezunlarının tamamı hukuk alanına yönelmişlerdir.

Bu üçlüden Haşim Refet (es-Sinevi) Hakrar, Osmanlı Meclis-i Mebusanı Müntefik mebusu Abdulrauf Refet Efendi'nin oğlu, Ahmed Neşet Bey es-Sinevi'nin kardeşidir. 1889'da Bağdad'da doğan Haşim Bey, Temmuz 1913'de Mülkiye'den ikincilikle mezun oldu. Aynı yılın Ekim ayında Darü'l-fünun Hukuk Mektebi'ni de

97 BOA, *MV* 221-209; BOA, *BEO* 4687-351492, Lef 1.

98 BOA, *HR.İM* 196-68.

99 Irak'daki Memlûklük idaresi döneminde 1813-17 arasında bölgeye hakim olan Said Paşa ile kurduğu yakın ilişki sayesinde yükselişe geçen Numan el-Paçacı, Osmanlı merkezi idaresinin tesisinden sonra da Bağdad'ın önemli Müslüman tüccarları arasında yer almıştır. Hanna Batatu, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, Princeton: Princeton University, 1978, s.283; Burcu Kurt, *Osmanlı Irak'ında İngiliz Nüfuzuna Tepkiler*, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2009, s.40.

100 Çankaya, *a.g.e.*, C.3, s.1198.

101 BOA, *DH.SAİD.d* 73-51; BOA, *ŞD.SAİD* 7-9; BOA, *ŞD.SAİD* 33-16.

102 Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara, Örnek Matbaası, 1954, C.3, s.534.

bitiren Haşim Bey, 2 Kasım 1913'de Dahiliye Nezareti Vilayetler İdaresi'nde çalışmaya başladı. Temmuz 1914'de silah altına alındıysa da bedel-i nakdi uygulamasından faydalanıp altı ay sonra ordudan ayrıldı ve Dahiliye Nezareti'ndeki görevine döndü. 1 Aralık 1914'de Mekteb-i Mülkiye'de muallimliğe başlayarak "Medeniyet Tarihi", "Esasiye", "İdare Hukuku" dersleri verdi. Mülkiye Mektebi'nin 1915'de kapatılması üzerine Yüksek Ticaret Mektebi'ne geçerek 1929'a kadar "Esasiye" ve "İdare Hukuku" dersleri verdi. Bu tarihten sonra serbest avukatlığa başladı ve sonuncusu 1946-1953 arasında olmak üzere dört defa İstanbul Barosu başkanlığı yaptı. 4 Şubat 1954'de İstanbul'da hayatını kaybetti.¹⁰³

Haşim Refet Hakarar'ın kardeşi olan Ahmed Neşet Bey es-Sinevi, 1893 yılında Bağdad'da doğmuş, 24 Kasım 1913'de Mekteb-i Mülkiye'den, 11 Şubat 1914'de Darü'l-fünun Hukuk şubesinden mezun olmuştur. Arapça ve Türkçe'nin yanı sıra Farsça ve Fransızca dillerini bilen Neşet Bey, mezuniyetinin ardından Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Kalemi'ne tayin edilmiştir.¹⁰⁴ Bu görevinin ardından Nisan 1915'de Nefes Bidayet Mahkemesi müdde-i umumiliğine tayin edilmiş¹⁰⁵ ve Kerbela ve Nefes'te meydana isyan hareketi esnasında bölgede görev yapmıştır.¹⁰⁶ 9 Haziran 1915'de Bağdad İstinaf Mahkemesi aza mülazımlığına tayin edilmişti.¹⁰⁷ Temmuz 1916'da Kazımiye Bidayet Mahkemesi reisliğine tayin edilmiştir.¹⁰⁸ Musul vilayeti dahilinde mülki bir göreve tayinini talep etmesi üzerine¹⁰⁹ 27 Nisan 1918'de Şehripazar kazası kaymakamlığına tayin edilmiştir.¹¹⁰

Mondros Mütarekesi sonrası Musul vilayetinin İngilizlerce işgali sonrasında Irak hükümeti emrine girmiştir. Ekim 1919'da Bağdad'da yeniden kurulan Hukuk Fakültesi müdür muavinliğine, 1921'de Bağdad İstinaf Mahkemesi Müdde-i Umumiliğine, 1923'de İstinaf Mahkemesi azalığına, 1925'de Bağdad belediye reisliğine, 1930'da Irak Dahiliye Nezareti vilayetler idaresi umum müdürlüğüne, 1931'de Bağdad Hukuk Fakültesi müdürlüğüne, 1932'de 2. defa Irak Dahiliye Nezareti vilayetler idaresi umum müdürlüğüne, 1935'de Dahiliye Nezareti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğüne, 1936'da Maliye Nezareti umum müfettişliğine getirildi. 1938'de bu vazifenin kaldırılması üzerine memuriyetten ayrılarak avukatlığa başladı. 1948'de iş hayatından çekilmiş ve ölümüne değin kışları Bağdad'da yazları İstanbul'da ikamet etmiştir.¹¹¹

1893 senesinde Bağdad'da doğan Abdülkadir Alaeddin es-Sinavi Bey ise, Abdülmecid Efendi'nin oğludur. Hem Mülkiye Mektebi hem de Darü'l-fünun Hukuk

103 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, C.4, s.1553.

104 BOA, *DH.SAİD.d* 188-247.

105 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, C.4, s.1555.

106 BOA, *DH.EUM.4.Şb* 2-49.

107 BOA, *İ.AZN* 118-66; BOA, *BEO* 4359-326896.

108 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, C.4, s.1555.

109 BOA, *DH.ŞFR* 581-110.

110 BOA, *DH.ŞFR* 87-8.

111 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, C.4, s.1555-1556.

Mektebi'nden mezun olan Abdülkadir Bey, mezuniyetinin ardından Dahiliye Nezareti Vilayetler İdaresi'nde katip olarak çalışmaya başladı. Yedek subay olarak I. Dünya Savaşı'na katıldı, Filistin Cephesi'nde savaştı. Mütareke sonrasında Irak hükümetinin emrine giren Abdülkadir Bey, Ağır ceza azalığı ve reisliğinde, Mıntıka Mahkeme reisliğinde, Tasfiye Umum Müdürlüğünde, Adliye Vezareti Kanun Vaz ve Tefsir Umum Müdürlüğü'nde, Temyiz Mahkemesi azalığı ve reis vekilliğinde; Emlak ve Arazi-i Emiriye Umum Müdürlüğünde ve Memurin Yüksek İnzibat Divanı reisliğinde görev aldı. Bir müddet Bağdad Hukuk Fakültesi'nde ve Tefeyyüz Mektebi'nde dersler verdi.¹¹² Nisan 1937'de Memurin Yüksek İnzibat Divanı başkanlığını yürütürken vazifesi başında Bekir Sıdkı'nın protegesi olan bir Kürt tarafından öldürülmüştür.¹¹³

Bağdadlı Mülkiyelilerden bir kısmı ise Osmanlı hükümeti emrinde hizmet ettikten sonra Mondros Mütarekesi sonrası yeni kurulan Irak Devleti emrine girmiş ve bürokraside önemli görevlerde bulunmuştur. Bu isimlerden bir tanesi Mehmed Asım Çelebi Efendi'dir. Çelebizade Abdülkerim Nadir Bey'in oğlu olan Mehmed Asım Efendi, 1893'de Bağdad'da dünyaya geldi. Temmuz 1913'de Mekteb-i Mülkiye'yi bitirerek Eylül ayında Bağdad vilayeti maiyet memurluğuna tayin edildi. Maiyet memurluğunun kaldırılması üzerine Nisan 1914'de Bağdad Hususi Muhasebe Başkitaetine nakledilmiş¹¹⁴, görevi boyunca Bağdad Sanayi Mektebi'nde tarih ve coğrafya dersleri de vermiştir.¹¹⁵ Asım Efendi, 30 Haziran 1915-14 Eylül 1915 tarihleri arasında vekaleten Musul vilayetinin Salahiye kaymakamlığı görevini icra etmiş, daha sonra eski vazifesine geri dönmüştür.¹¹⁶

Şubat 1916 tarihinde Bağdad vali muavini Şefik Bey, İstanbul'da bulunduğu dönemde de İha el-Arab Cemiyeti'ne mensup bulunduğu belirlenen Asım Efendi'nin Bağdad'da Arap milliyetçiliği cereyanlarını gençler arasında yaymak için mesai harcadığını ifade ederek Mülkiye Mektebi'nden mezun olan bu şahsın uzak bir bölgeye kaymakam tayin edilerek Irak'tan uzaklaştırılmasını istedi.¹¹⁷ Bunun üzerine Dahiliye Nazırı Talat Paşa, Asım Efendi'nin "Arap bağımsızlığı" konusunda girişimi olduğunu ispat eden deliller var ise Suriye Divan-ı Harbi'ne sevkinin uygun olacağını vilayete belirtti.¹¹⁸ Bağdad vilayeti, bu konuda maddi delil elde edilememiş olduğunu yazmasına rağmen¹¹⁹ Talat Paşa, 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'ya Asım Efendi ve Yusuf el-Süveydi'nin el-Ahd Cemiyeti'ne üye olup cemiyetin Irak kıtasındaki faaliyetlerini yürüttüğünün delilleriyle tespit edildiğini bildiren bir telgraf gönderdi.¹²⁰ Talat Paşa'nın

112 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, C.4, s.1554.

113 Stephen Hemsley Longrigg, *Iraq 1900 to 1950: A Political Social and Economic History*, London, Oxford University, 1953, s.253.

114 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, C.4, s.1569.

115 BOA, *DH.UMVM* 4-35, Lef 4.

116 BOA, *DH.UMVM* 131-80; BOA, İ.DH 1516-34.

117 BOA, *DH.ŞFR* 508-78.

118 BOA, *DH.ŞFR* 61-16.

119 BOA, *DH.ŞFR* 511-53.

120 BOA, *DH.ŞFR* 61-244.

ifadesine binaen 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa, Asım Efendi ile Yusuf el-Süveydi'nin tutuklanarak haklarında yapılmış olan tahkikat evrakı ile birlikte Cebel-i Lübnan'a gönderilmelerini emretti. Bununla birlikte Bağdad valisi Halil Paşa, halen bu kişilerin cemiyetle bağlantılı olduğunun "hissedilmesine" rağmen maddi kanıt toplanmadığını hatırlatmakta ve bu şartlar altında Asım Efendi ile Yusuf el-Süveydi'nin gönderilmeleri gerekip gerekmediğini sorgulamaktaydı.¹²¹ Halil Paşa'nın çekincelerine rağmen Talat Paşa'nın emriyle Mehmed Asım Efendi, Yusuf el-Süveydi ile birlikte 31 Mart 1916'da Suriye Divan-ı Harb-i Örfi'sine sevk edildi.¹²² İki isim hakkında tutuklama kararı çıkarılmasının akabinde Cemal Paşa da, Talat Paşa'dan kararın bir daha gözden geçirilmesini rica etmiş ve Divan-ı Harb'in bu isimler hakkında ne şekilde hüküm vereceğini kestiremediğini belirterek kendisinin Bağdad valiliği ve İstanbul muhafızlığı esnasında bu şahıslar hakkında son derece olumlu kanaat edindiğinin altını çizmiştir.¹²³ Talat Paşa'dan umduğu cevabı alamadığı anlaşılan Cemal Paşa, 19 Nisan'da Yusuf el-Süveydi ile Asım Efendi'nin Lübnan'a ulaştıklarını bildirmiş ve haklarındaki iddialara dair detaylı bilgi gönderilmesini istemiştir.¹²⁴

Gerçekten de Cemal Paşa'yı haklı çıkararak şekilde 10 Haziran 1916'da Divan-ı Harb-i Örfi, Asım Efendi hakkında kovuşturmayaya gerek bulunmadığına kanaat getirmiş¹²⁵ ve kendisi 3 Eylül 1916'da Halep üzerinden Çorum'a sürgüne gönderilmiştir.¹²⁶ Asım Efendi ve Yusuf el-Süveydi Dahiliye Nezaretine başvurarak "suçlularla eş tutularak Çorum gibi sürgün addedilen bir yere sevk edilmelerine" dair alınan bu karara tepki göstermiş ve "devlet ve millete" sadık olmalarına rağmen hain gibi gösterildiklerini vurgulamışlardır. Yusuf ve Asım Efendiler, böyle zor bir zamanda büyük masraflara yol açarak ailelerini sefalet içinde bırakan bu muamelenin tashih edilerek Bağdad'a dönmelerine izin verilmesini talep etmekteydi.¹²⁷ Cemal Paşa da, bu esnadan Talat Paşa'dan Asım Efendi'nin Bağdad'daki vazifesine muadil bir görevle

121 BOA, *DH.ŞFR* 513-56.

122 BOA, *DH.ŞFR* 62-68. Tauber, Yusuf es-Süveydi ve Asım Efendilerin Divan-ı Harb'e gönderilmeleri hakkında farklı bir hikaye anlatmaktadır. Tauber'e göre Kutü'l-Ammare'nin İngilizler tarafından işgali akabinde Ekim 1915'de Bağdad eşrafından bir grup gizli bir toplantı düzenleyerek Osmanlı idaresine karşı ayaklanma başlatma ihtimalini tartışmıştı. Toplantıya katılanlar arasında Bağdad nakibi Abdurrahman el-Geylani ile Yusuf es-Süveydi de bulunuyordu. Toplantı nakibin olumsuz tavrı nedeniyle sonuçsuz kalsa da bir müddet sonra Yusuf es-Süveydi ve toplantının bir başka katılımcısı (bu es-Süveydi ile birlikte Divan-ı Harb'e sevk edilen Asım Efendi olmalıdır) tutuklanarak Divan-ı Harb'e gönderilmiştir. Tauber, *The Arab Movements in World War I*, s.31. Bu durum akla iki ihtimali getirmiştir. Birincisi Talat Bey'in görüşmeden haberdar olduğu ve bu nedenle Yusuf ve Asım'ın Divan-ı Harb'e sevk konusunda ısrarcı olmasıdır. Diğer ihtimal ise Bağdad vali muavinin Asım Efendi hakkındaki ispat edilemeyen duyumunun bu toplantıyla alakalı olmasıdır.

123 BOA, *DH.ŞFR* 522-51.

124 BOA, *DH.ŞFR* 516-71.

125 BOA, *DH.UMVM* 4-35, Lef 6.

126 BOA, *DH.ŞFR* 67-176; BOA, *DH.EUM.MH* 138-93.

127 BOA, *DH.EUM.4.Şb* 7-8.

Anadolu'ya tayin edilmesini rica ediyordu.¹²⁸ Cemal Paşa'nın talebi üzerine Asım Efendi, 24 Ekim 1916'da Çorum Darü'l-mesai memurluğuna tayin edildi.¹²⁹ Ocak 1917'de Yerlisu, Nisan 1918'de Naib nahiyeleri müdürlükleri yaptı.

Asım Efendi, Mondros Mütarekesi sonrası Irak hükümetinin emrine girdi. Nisan 1919'da Bağdad Muallim Mektebi ve Mayıs 1920'da Bağdad İdadi Mektebi'nde muallimlik yaptı. 1922-1937 yılları arasında Bağdad, Basra ve Musul bölgelerinde müteaddid defalar Maarif müdürlüğü vazifesinde bulundu. Nisan 1937'de Irak Maarif Nezareti İlköğretim Umum Müdürlüğüne, Nisan 1938'de Bağdad Muallim Mektebi müdürlüğüne getirildi. Buradan üniversiteye geçti. Ekim 1940'da Bağdad Üniversitesi Darül-Ulum Fakültesi, Nisan 1946'da aynı üniversitenin İlahiyat Fakültesi Dekanlığını yaptı. 1956'da emekli oldu.¹³⁰

Bağdad eşrafından Mehmed Paşazade Ali Galib Bey'in oğlu olan Abdullah Muzaffer Bey ise 1889'da Bağdad vilayetine bağlı Hille şehrinde dünyaya geldi. Mekteb-i Mülkiye'den mezuniyeti akabinde Bağdad vilayeti maiyet memurluğuna tayin edildi. Arapça ve Türkçe'nin yanı sıra Farsça ve Fransızca da bilen Muzaffer Bey, 1914'de Salahiye nahiyesi müdürlüğüne tayin edilmiş, aynı yıl Kerbela belediye reisi seçilmiştir.¹³¹ Bir yıllık belediye reisliği deneyiminin ardından Kasım 1915'de Musul vilayetine bağlı Şehripazar kazası kaymakamlığına tayin edildi.¹³² Bununla birlikte Musul vilayetinin kritik bir öneme sahip olan Şehripazar kaymakamı Muzaffer Bey'in "son derece iktidarsız olduğuna" dair şikayetler nedeniyle 13 Mayıs 1916'da bu görevden azledildi.¹³³ 28 Kasım 1916'da Safvet Bey'den boşalan ve yine stratejik bir öneme sahip Akka sancağına bağlı Taberiye kazası kaymakamlığına tayin edilmiş¹³⁴ fakat bir sene sonra Ağustos 1917'de bu görevinden istifa etmiştir.¹³⁵

Irak'ın İngilizlerce işgali ve manda yönetimi kurulması üzerine Irak hükümeti hizmetine giren Muzaffer Bey, Mayıs 1919'da Irak Maarif Vezirliği müsteşar muavinliğine getirildi. Aralık 1921'de Şehriban, Nisan 1925'de Kerbela sancakları mutasarrıf vekilliği yaptı. Kasım 1932 Mahmudiye, Temmuz 1934 Diyale, Aralık 1934'de Muluca kazaları kaymakamlıklarına tayin edildi. Kasım 1935'de yaklaşık 9 sene hizmet vereceği Mülkiye Müfettişliğine getirilmiş ve 1946'da yaş haddinden emekliye ayrılmıştır.¹³⁶

Mekteb-i Mülkiye'nin Bağdadlı mezunları arasında en meşhurları kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı akabinde Irak Devleti tabiiyetine geçerek politikaya atılan ve bakanlıktan, meclis başkanlığına ve hatta başbakanlığa kadar uzanan bir siyasi

128 BOA, *DH.ŞFR* 534-90.

129 BOA, *DH.UMVM* 4-35, Lef 1-2.

130 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, C.4, s.1567.

131 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, C.4, s.1333.

132 BOA, *BEO* 4383-328706.

133 BOA, *İ.DUİT* 114-8.

134 BOA, *İ.DUİT* 44-107; BOA, *BEO* 4442-333145.

135 BOA, *İ.DUİT* 45-110.

136 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, C.4, s.1334.

kariyer izleyerek modern Irak Devleti'nin kuruluş ve uluslaşma sürecine katkıda bulunanlardır. Modern Irak'ın şekillendirilmesinde önemli payları olan Mülkiyeli bu isimler; Hikmet Süleyman, Abdülaziz el-Kassab ve Hamdi el-Paçacı'dır.

Bunlar içerisinde Bağdat tüccarlarından Seyyid Mehmed Efendi'nin oğlu olan Abdülaziz Efendi el-Kassab, 1881 senesinde Bağdad'da doğmuş, 10 Temmuz 1905 senesinde Mülkiye Mektebi'ni ala derece ile bitirmiştir. Bir sene Mekteb-i Tıbbiye'ye devam etmiş fakat tamamlamamıştır. İyi derecede Türkçe ve Arapça'nın yanı sıra Fransızca ve Farsça bilgisi de olan Abdülaziz Efendi, 18 Ekim 1905 tarihinde Bağdad vilayeti maiyetine tayin edilmiş ve bu vazifesi ile eşzamanlı olarak Bağdad İdadî Mektebi'nde "makine" ve "kozğrafya" dersleri vermiştir. 21 Mart 1906'da Bağdad İstatistik Komisyonu kitabetine, 23 Ekim 1907 tarihinde Bağdad vilayetinin Samarra kazası kaymakamlığına vekaleten atanmıştır.¹³⁷ Kaymakam vekaleti esnasında yerel halktan tarafından öne sürülen bir dizi şikayet nedeniyle Heyet-i Islahiye başkanlığının emriyle Haziran 1908'de hakkında tahkikat başlatılmışsa da inceleme neticesinde suçsuz bulunmuştu.¹³⁸ Bu görevin ardından Abdülaziz Efendi 18 Ocak 1909 tarihinde aynı vilayetin Semave kazası kaymakamlığına¹³⁹, 8 Kasım 1910'da yine bu vilayete bağlı Cezire kazası kaymakamlığına tayin edilmiştir.¹⁴⁰ 23 Ocak 1911 tarihinden itibaren Osmanlı-İran sınırının belirlenmesi sürecinde Zübeyd ve Ebu Sultan aşiretlerinin yaşadıkları araziye gönderilmiştir.¹⁴¹ Ortalama bir Osmanlı bürokratına göre son derece uzun sayılabilecek bir süre Cezire kaymakamlığı görevini ifa eden Abdülaziz Efendi, 20 Nisan 1914'te yerel yetkililerin kendisinin Semave'yi "iyi idare edeceğine" dair görüşlerine binaen ikinci kez bu kaza kaymakamlığına atanmıştır.¹⁴² Semave'de kritik bir dönemde son derece uzun bir süre görev alan Abdülaziz Bey'in ilk etapta Şamiye'ye tayini düşünülmüşse de¹⁴³ Bağdad vilayetinin talebi üzerine 4 Aralık 1916'da Hindiyeye kazası kaymakamlığına nakledilmiştir.¹⁴⁴ 13 Kasım 1917'de ise Musul vilayetine bağlı Zibar kazası kaymakamlığına tayin olmuştur.¹⁴⁵ Savaş koşulları içerisinde yeni görevi hakkında bilgi sahibi olamayan Abdülaziz Bey¹⁴⁶, ancak Ocak 1918'de görev yerine ulaşabilmiştir.¹⁴⁷

137 BOA, *DH.SAİD.d* 181-237.

138 BOA, *BEO* 3345-250870. Abdülaziz Efendi ile ilgili şikayetler hakkında detaylı bilgi için bkz. BOA, *DH.MKT* 2698-43; BOA, *DH.MKT* 2753-79.

139 BOA, *BEO* 3475-260596; BOA, *DH.MKT* 2703-101; BOA, *DH.MKT* 2742-37.

140 BOA, *İ.DH* 1484-29; BOA, *BEO* 3821-286533.

141 BOA, *DH.SAİD.d* 181-237.

142 BOA, *İ.DH* 1507-35; BOA, *BEO* 4278-320824; BOA, *DH.ŞFR* 424-3.

143 BOA, *DH.ŞFR* 69-119.

144 BOA, *BEO* 4443-333199; BOA, *DH.ŞFR* 535-98; BOA, *DH.ŞFR* 537-75; BOA, *İ.DUİT* 44-109.

145 BOA, *İ.DUİT* 46-36; BOA, *DH.ŞFR* 81-194; BOA, *BEO* 4491-336823.

146 BOA, *DH.ŞFR* 82-124.

147 BOA, *DH.ŞFR* 83-35.

Mondros Mütarekesi akabinde İngiliz mandası altındaki Irak hükümetinin emrine giren Abdülaziz Bey, Ocak 1921'de Kutü'l-Ammare kazası kaymakamlığına, Nisan 1922'de aynı kazanın mutasarrıflığına atandı. Ocak 1923'de Kerbela, Aralık 1923'de Müntefik sancakları mutasarrıflığı; Nisan 1924'de Dahiliye Vezareti Vilayetler İdaresi Müdürlüğü, Ocak 1925'de Musul mutasarrıflığı yaptı.¹⁴⁸ Haziran 1926'da Reşid Ali el-Geylani'den boşalan Dahiliye Vezareti'ne tayin edilerek Abdülmuhsin es-Sadun'un ikinci kabinesinde yer aldı.¹⁴⁹ 14 Ocak 1927'de iktidara gelen üçüncü Sadun kabinesinde yine Dahiliye Vezareti görevini üstlendi.¹⁵⁰ Yenilenen seçimler sonrasında Bağdad mebusu olarak parlamentoya girdi. 13 Mayıs 1928'de Meclis başkanlığı görevine seçilince Dahiliye Vezareti görevinden ayrıldı.¹⁵¹ 28 Nisan 1929'da kurulan Tefvik es-Süveydi kabinesinde üçüncü kez Dahiliye Vezareti'ne getirildi.¹⁵² Süveydi kabinesinin düşmesine üzerine yerine gelen dördüncü Sadun kabinesinde Ziraat Vezareti'ne tayin edildi.¹⁵³ Bu görevde kısa süre kalan Kassab, yerini Hikmet Süleyman'a bıraktı.¹⁵⁴ Abdülmuhsin es-Sadun'un intiharı üzerine 18 Kasım 1929'da Naci es-Süveydi başkanlığında kurulan kabinede Adliye Vezareti görevini üstlendi.¹⁵⁵ Eylül 1933'de Irak Umumi İdaresi Teftiş Heyeti başkanlığına tayin edildi.¹⁵⁶ Irak, Ocak ayında Fırat bölgesinde çıkan aşiret ayaklanmaları ile çalkalanırken, 4 Mart 1935'de kurulan Cemil Medfai'nin üçüncü kabinesinde Dahiliye Veziri oldu.¹⁵⁷ Şubat 1937'de 14 Eylül 1946'da emekli olana kadar kalacağı Irak Sayıştay başkanlığına getirildi.¹⁵⁸ 12 Haziran 1965'de hayatını kaybetti.¹⁵⁹

Irak'ın ünlü Paçacı ailesinden Hudeyde mutasarrıfı Abdülvahhab Rüşdü Efendi'nin oğlu ve Ali Haydar el-Paçacı Bey'in kardeşi olan Ahmed Hamdi Efendi, 1882'de Bağdad'da doğmuştur. Mekteb-i Mülkiye'den 23 Temmuz 1908'de mezun olan ve iyi derece Arapça, Türkçe ve Fransa bilen Ahmed Hamdi, 14 Mart 1909'da Bağdad vilayeti valî maiyetine tayin edildi. Görevi esnasında vilayetin İstatistik ve Sicil-i Ahval komisyonlarında üye olarak bulundu.¹⁶⁰ Bu görevi esnasında Bağdad Hukuk Mektebi'nde “İlm-i İktisad”, “Hukuk-ı Düvel”, “Usul-ı Maliye”, “Edebiyat” ve “Tarih-i

148 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, C.4, s.1047; Longrigg, *a.g.e.*, s.164.

149 Abdürrezzak el-Haseni, *Tarihü'l-Vezareti'l-Irakıyye*, Sayda, Matbaatü'l-İrfan, 1953, C.2, s.19-20.

150 el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.135-136.

151 el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.157-159, 165.

152 el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.213.

153 el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.232.

154 el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.243.

155 el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.359; BCA, 30.10/258.738.14.

156 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, C.3, s.1047.

157 el-Haseni, *a.g.e.*, C.4, s.54.

158 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, C.3, s.1047.

159 Kahtan Hamid Kazım, Nebil Halil İbrahim, “Abdulaziz el-Kassab: Hayatuhu ve Devruhu fi'l-Siyasiyetü'l-Irakıyye (1888-1865)”, *Mecelle Diyale*, 40 (2019), s.18.

160 BOA, *MLEEM* 836-15.

Umumi” dersleri verdi.¹⁶¹ 15 Eylül 1911- 25 Şubat 1913 tarihleri arasında Bağdad Hukuk Mektebi'ndeki derslere devam etmek suretiyle Bağdad vilayetinin Kazımiye kazası kaymakamlığı vekaletinde bulundu.¹⁶² Nisan 1912'de şirketi içerisinde bulunduğu kötü durumdan kurtaracağı iddiası ile İdare-i Nehriye müdürlüğüne aday olduysa da kazanamadı.¹⁶³

Hamdi Paçacı, Osmanlı döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif kanada yakınlığıyla ve Arap milliyetçiliğini savunan bir dizi cemiyete mensubiyetiyle biliniyordu. 1912 yılının sonlarında Yusuf es-Süveydi ve oğlu Naci es-Süveydi ile birlikte Bağdad'da kurulan Ulusal Bilim Klübü (el-Nadi el-Vatani el-İlmi)'nin üyeleri arasında yer aldı. Zaten cemiyetin kuruculuğunu ve başkanlığını üstlenen akrabası Muzahim el-Paçacı idi.¹⁶⁴ Hamdi Bey ayrıca Arap milliyetçiliği hareketinin Irak kıtasında yayılması için Seyyid Talib ve sağ kolu Süleyman Feyzi ile de irtibat halinde oldu. Temmuz 1913'de Süleyman Feyzi, Seyyid Talib'in emri ile Basra İslah Cemiyeti'ne taraftar toplamak üzere Musul'a gönderildi. Feyzi, Musul yolculuğu esnasında 3 gün Bağdad'da kalarak ıslah fikrinin Musul'a yayılması amacıyla Ulusal Bilim Klübü'nün kurucuları olan Yusuf es-Süveydi, Muhazim ve Hamdi el-Paçacı ile görüşmelerde bulundu.¹⁶⁵ Hem muhtemelen bu girişime bir hükümet tepkisi, hem de Mahmud Şevket Paşa suikasti sonrasında İTC muhalifi hareketler üzerinde artan baskının sonucu olarak 1913 Ekim ayı ortasında Hamdi el-Paçacı, Yusuf es-Süveydi ile birlikte gözaltına alındı fakat sonrasında serbest bırakıldı.¹⁶⁶ Hamdi Bey, 29 Ekim 1913'de İstanbul'da kurulan ve Avusturya-Macaristan tarzı bir Türk-Arap birleşik İmparatorluğu kurmayı amaçlayan el-Ahd Cemiyeti'nin de üyesiydi. Cemiyetin üyeleri arasında Hamdi Bey dışında Yasin ve Taha el-Haşimi, Nuri es-Said, Cemil Medfai, Muzahim el-Paçacı gibi isimler de bulunuyordu. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Hamdi Bey, Taha el-Haşimi ile birlikte Irak kıtasının Osmanlı'dan kurtarılmasını amaçlayan el-Ahd el-İraki'nin Bağdad'daki subesinin de kuruculuğunu üstlendi.¹⁶⁷

Hamdi el-Paçacı, İngiliz mandası ve Haşimi Krallığı dönemlerinde Irak'ın aktif siyasetçilerden bir tanesi oldu ve birçok önemli siyasi vazifede bulundu. Ağustos 1921'de

161 BOA, *DH.SAİD.d* 192-217; BOA, *MF.İBT* 339-3; BOA, *MF.MKT* 1093-25; BOA, *ML.EEM* 836-15; Abdürrezzak Hilâli, *Tarihü 't-ta 'lim fi 'l-Irak fi 'l-ahdi 'l-Osmani (1638-1917)*, Bağdad, Vizaretü'l-Maârif, 1959, s.216.

162 BOA, *DH.SAİD.d* 192-217.

163 BOA, *ML.EEM* 836-15.

164 Tauber, *The Emergence of the Arab Movements*, s.174.

165 Başarısız kalan bu girişimin detayları için bkz. Burcu Kurt, *Osmanlı Basra'sında Devlet ve Toplum (1908-1914)*, İstanbul, Küre Yayınları, 2015, s.184-194.

166 Philip Willard Ireland, *Iraq: A Study in Political Development*, London: Jonathan Cape, 1937, s.237. Gözaltı sürecinde, Bağdad İngiliz konsolosluğuna üzerinde “Arapların arzusu nedir diye merak ediyorsanız, Abdurrahman Haydari, Nakib Efendi, Yusuf es-Süveydi ve Paçacı ailesine sorabilirsiniz” yazılı isimsiz bir not bırakılmıştır. Tauber, *The Emergence of the Arab Movements*, s.176. Bu notu söz konusu isimlerin Arap milliyetçiliği hareketi için önemini gösteren ayrıntılardan biri olarak görmek gerekir.

167 Tauber, *The Emergence of the Arab Movements*, s.221-223; Atiyyah, *a.g.e.*, 1973, s.61.

Faysal'ın Irak Kralı olarak tayininden sonra, ülkede İngiliz mandasına karşı artan muhalif harekette ve bunun sonucu olarak Irak ile İngiltere arasında imzalanacak manda anlaşmasına muhalefet edenler arasında yer aldı.¹⁶⁸ 1920 isyanında oynadığı rol ve İngiltere karşıtı tutumu nedeniyle Irak'taki İngiliz yönetimi tarafından 28 Eylül 1922'de bir dizi muhalif entelektüelle birlikte tutuklanarak İran'ın Hengam adasına sürgüne gönderildi.¹⁶⁹ 22 Mayıs 1926'da Abdülmuhsin es-Sadun'un ikinci kabinesinde Evkaf Vezareti görevine tayin edildi.¹⁷⁰ 1928'de yenilenen parlamento seçimlerinde Bağdad mebusu seçildi.¹⁷¹ Uzun süre siyasetten uzak kalan ve sahip olduğu geniş topraklarla ilgilenen Paçacı, 1935 senesinde yeniden mebus seçilerek parlamentoya girdi.¹⁷² 4 Şubat 1941'de kurulan Taha Haşimi kabinesinde Sosyal Politikalar Vezareti'ne getirildi.¹⁷³ 1943 senesinde Irak Ticaret Odası başkanlığına seçildi. 1944'te dönemin Başbakanı Nuri es-Said'le Kral naibinin arasının açılması üzerine 3 Haziran 1944-20 Ocak 1946 tarihleri arasında iki kez Başbakanlık vazifesini üstlendi.¹⁷⁴ Hikmet Süleyman gibi, Hamdi el-Paçacı da –fakat bu sefer kral naibinin desteği ile- Osmanlı döneminin en önemli teşebbüslerinden olan Irak topraklarının küçük çiftçilere dağıtılmasına dair tasarıyı uygulamaya çalıştıysa da başarılı olamadı. 1945'de Irak'ın kuzeyinde büyük çaplı bir Kürt ayaklanması ile karşı karşıya kalan Paçacı, Molla Mustafa Barzani'nin ayaklanmasını Ekim ayında başarıyla bastırdı. Hamdi el-Paçacı, Kral naibi ile yaşadığı sorunlar nedeniyle 1946 senesinde istifa etti.¹⁷⁵ 29 Ocak 1948'de kurulan Muhammed es-Sadr kabinesinde Dışişleri Bakanlığı'nda bulundu. Bu görev sırasında 17 Mart 1948'de hayatını kaybetti.¹⁷⁶

Modern Irak'ın oluşumunda en bilinen ve tartışma konusu olan Mülkiyeli ise kuşkusuz Hikmet Süleyman'dır. Bağdad kölemenlerinden Basra mutasarrıfı Kethüdazade Süleyman Faik Bey'in oğlu ve Mahmud Şevket Paşa'nın kardeşi olan Arif Hikmet Süleyman, 1889 senesinde Bağdad'da doğmuş, 14 Kasım 1910'da Mekteb-i Mülkiye'den ala derece ile mezun olmuştur. 17 Temmuz 1911'de İhtiyat Zabıt Mektebi'nin ikinci sınıf ihtiyat mülazım-ı saniliğini de tamamlayan Arif Hikmet, aynı yılın 24 Ağustos'unda İstanbul vilayeti maiyet memurluğuna tayin edilmiştir. Birkaç ay Beyoğlu livası maiyetinde de çalışan Arif Hikmet, 24 Ağustos 1913'e kadar İstanbul vilayeti maiyetinde istihdam olmuştur.¹⁷⁷ İyi derece Arapça ve Türkçe bilen, Fransızca

168 Peter Sluglett, *Britain in Iraq*, London: I.B. Tauris, 2007, s.52.

169 Abdürrezzak el-Haseni, *Tarihü'l-Vezareti'l-Irakıyye*, C.1, Sayda, Matbaatü'l-İrfan, 1953, s.78-79; Edmund A. Ghareeb, *Historical Dictionary of Iraq*, Oxford, The Scarecrow Press, 2004, s.179; Sluglett, *a.g.e.*, s.225; Ireland, *a.g.e.*, s.359.

170 el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.20.

171 el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.159.

172 Ghareeb, *a.g.e.*, s.176.

173 el-Haseni, *a.g.e.*, C.5, s.165.

174 el-Haseni, *a.g.e.*, C.6, s.187-297.

175 Tripp, *a.g.e.*, s.109-110.

176 Ghareeb, *a.g.e.*, s.176, 350.

177 BOA, *DH.SAİD.d* 192-238.

bilgisi de olan Hikmet Bey, buradaki hizmetinin bitişi sonrası aynı yılında 25 Ekim'inde Bağdad vilayeti merkez kaymakamlığına atandı.¹⁷⁸ 14 Şubat 1914'de Bağdad Mekteb-i Hukuk müdürlüğüne tayin edildi.¹⁷⁹ Bu atamada, Hukuk Mektebi'nde öğretim kalitesinin gittikçe düştüğünü gözlemleyen ve Hikmet Bey'in gayretini takdir eden Bağdad valisi Cavid Paşa'nın büyük etkisi vardı. Zaten Hikmet Bey, Hukuk Mektebi müdürlüğü yaparken aynı zamanda İhtiyat Zabiti Karargahı'nda vali Cavid Paşa ile birlikte çalışmış ve vilayetin maarif işlerini de takip etmişti. Bu nedenle Cavid Paşa, vilayetin Maarif müdürü ayrıldığında bu göreve vekaleten Hikmet Bey'i vazifelendirmiş¹⁸⁰, Ağustos ayında da Hikmet Bey'in Bağdad Maarif müdürlüğüne asaleten tayinini istemiştir. Bir önceki müdür Rıfat Bey'in maarif hususunda "hiçbir kıymeti" olmadığını ifade eden vali, vilayet dahilinde eğitimin gelişmesi için Hikmet Bey'in bu göreve tayinini ısrarla talep etmişse de talebi Maarif Nezareti tarafından kabul görmemiştir.¹⁸¹

Osmanlı Devleti'nin tarihe karışması ve Irak devletinin kurulması üzerine 1925'de meclise girmiş ve Abdülmuhsin es-Sadun'un ikinci kabinesinde Maarif Vezirliği ve bir müddet Irak Meclis başkanlığı görevini üstlenmiştir.¹⁸² Sadun'un ikinci kabinesi Kasım 1926'da düştüyse de Cafer el-Askeri kabinesinin uzun süre iktidarda kalamaması üzerine 14 Ocak 1927'de üçüncü Sadun kabinesi kurularak Hikmet Süleyman, Adliye Vezirliği'ne tayin edilmiştir.¹⁸³ Mayıs 1928'de tekrarlanan parlamento seçimlerinde Diyale'den mebus seçilmiş¹⁸⁴, aynı yılın Haziran ayında bakanlık görevinden ayrılmıştır.¹⁸⁵ Dördüncü Sadun kabinesinde Abdülaziz el-Kassab'dan boşalan Ziraat Vezareti'ne tayin edilmiştir.¹⁸⁶

1930'da Nuri es-Said tarafından İngiltere ile imzalanan ve bağımsızlık sonrası İngiltere'nin Irak üzerindeki sosyo-politik ve askeri nüfuzunun sürmesini garanti altına alan anlaşma sonrası Vatani ve Şaab hareketlerinin birleşmesi ile kurulan İngiliz karşıtı İha el-Vatani Partisi içerisinde yer aldı.¹⁸⁷ 20 Mart 1933'de ve 9 Eylül 1933'de kurulan

178 BOA, *İ.DH* 1501-44; BOA, *BEO* 4226-316887.

179 BOA, *DH.SAİD.d* 192-238; Hilâli, *a.g.e.*, s.218; Bayat, *a.g.e.*, s.474.

180 BOA, *MF.ALY* 70-98, Lef 4.

181 BOA, *MF.ALY* 70-98, Lef 1-2. Cavid Paşa ısrarlı taleplerine rağmen Hikmet Bey'in bu göreve tayin edilmemesi üzerine Maarif Nezareti'ne de sert bir cevap göndermişti. Nezaretin atamalarına olan eleştirisini Cavid Paşa, "Rıfat Efendi'nin ... hüsn-i haline acizleri de şahadet ederim. Fakat kabiliyet ve iktidar ve meşhud olan asarı cihetiyle Maarif müdür olamayacağına sebat ederim. Bir zatın şahsiyetinin düzgün olması her işe muktedir olabileceğini temin edemez" sözleriyle dile getirdi. BOA, *MF.ALY* 70-98, Lef 4.

182 el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.5.

183 el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.135-136. Süleyman bu vazifesinden Şubat 1928'de ayrılmıştır. el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.144.

184 el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.160.

185 el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.165.

186 el-Haseni, *a.g.e.*, C.2, s.243.

187 Majid Khadduri, *Independent Iraq: A Study in Iraqi Politics since 1932*, London, Oxford University Press, 1951, s.31.

ve kuzeyde Asuri isyanını bastıran Reşid Ali el-Geylani kabinelerinde Dahiliye Vezareti vazifesini üstlendi¹⁸⁸. İha el-Vatani Partisi lideri Yasim el-Haşimi ile Dahiliye Vezareti'ne atanması konusunda anlaşmazlık yaşayan Süleyman, 1935'de bu partiden koparak Ahali grubuna katıldı. Bu grubun fikirlerini yansıtan ve Yasim el-Haşimi kabinesine sert eleştirilerde el-Beyan gazetesini çıkardıysa da gazete hükümet tarafından kapatıldı.¹⁸⁹ Türkiye'deki Kemalist hareketten etkilenen Hikmet Süleyman 1935'de bir kaç aylığına Türkiye'ye gitti ve Kemalist devrim sonrası ülkedeki sosyo-ekonomik gelişmeyi deneyimleme fırsatı edindi. Aralık ayında başında Atatürk'ün sosyal devrimlerinin sembolü olan bir şapka ile yurda dönen Süleyman, Irak gazetelerine Türkiye'deki Kemalist reforma olan hayranlığını ve öykünmesini dile getiren bir dizi röportaj verdi.¹⁹⁰

Ekim 1936'da Yasim el-Haşimi kabinesinin devrilmesi ve Cafer el-Askeri'nin öldürülmesiyle sonuçlanan general Bekir Sıdkı'nın askeri darbesinde el-Ahali grubu ile birlikte etkin bir biçimde rol aldı. Darbenin planlayıcısı rolünü üstlenen Hikmet Süleyman, darbe sonrası Başbakanlık görevini üstlendi.¹⁹¹ Büyük oranda Ahali üyelerinden oluşan Süleyman'ın kabinesinde daha önce örneği görülmemiş kadar çok Şii bakan yer aldı. Türkiye ve Mustafa Kemal hayranlığı ve Arabizm fikrine mesafesiyle bilinen Hikmet Süleyman döneminde Irak, İran ve Türkiye arasında yakın ilişkiler kurdu. 1937'de Irak, Türkiye ve İran arasında 1937'de imzalanan Sadabad Paketi, ülkedeki muhalefete rağmen Hikmet Süleyman'ın desteği ile imzalandı. Hikmet Süleyman kabinesi, 1937'de parlamentoya İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarında Irak'ta uygulanmaya çalışan politikanın bir benzeri olarak küçük çiftçileri topraklandırmaya yönelik bir tasarı getirdi fakat devlet topraklarını büyük oranda elinde bulunduran siyasi elitlerin tepkisiyle karşılaştı. Haziran ayında Fırat'ta çıkan aşiret isyanını bastırmak üzere bölgeye kuvvet gönderilmesini emretmesi üzerine kabinedeki yedi bakandan Ahali grubu mensubu olan dördü istifa etti. Darbe hükümetinden memnuniyetsizliğin artması ve

188 el-Haseni, *a.g.e.*, C.3, s.213, 292. Asuri isyanı ve hükümetin yaklaşımı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Longrigg, *a.g.e.*, s.230-239. Bekir Sıdkı ile arkadaşlığı eskiye dayanan Hikmet Süleyman, 1935'de Fırat bölgesinde çıkan aşiret isyanları sırasında bu dönemde bölgeden sorumlu kumandan olan Bekir Sıdkı'dan isyanı bastırmayı reddetmesini istemiş, Sıdkı da bu tavsiyeye uymuştu. Bu gelişmeler üzerine Ali Cevdet kabinesi düşmüş yerine Cemil el-Medfai kabinesi kurulmuştu. Bekir Sıdkı, yeni kabine döneminde büyük bir operasyon yaparak Mayıs ayında isyana son verdi. Charles Tripp, *A History of Iraq*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s.80-81. Khadduri de Fırat'ta çıkan aşiret isyanlarından büyük oranda aşiretlerle yakın ilişki içerisinde bulunduğunu iddia ettiği Hikmet Süleyman'ı sorumlu tutmaktadır. Khadduri, *a.g.e.*, s.52-53.

189 Khadduri, *a.g.e.*, s.82-84.

190 Khadduri, *a.g.e.*, s.94-96.

191 Naci Maruf, *Al'lâmü'l-İraki'l-Hadis (1869-1969): Kamusu Teracim*, C.1, Bağdad, Matbaatu Ofseti'l-Mina, 1398, s.302; el-Haseni, *a.g.e.*, C.4, s.210-211. Darbenin gerçekleşme süreci ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Khadduri, *a.g.e.*, s.81-90.

Ağustos ayında Bekir Sıdkı'nın öldürülmesi, 17 Ağustos 1937'de Hikmet Süleyman'ın başbakanlık görevinden istifa etmesi ile sonuçlandı.¹⁹²

Ocak 1938'de kurulan kabinenin başkanı Nuri es-Said, Mart 1939'da Bekir Sıdkı darbesinin ve darbeye öldürülen kayınbiraderi Cafer el-Askeri'nin öcünü almak üzere, Kral Gazi'yi öldürmek üzere suikast hazırlığında oldukları iddiasıyla Hikmet Süleyman'ın da içerisinde bulunduğu bir dizi politikacıyı tutuklatarak Divan-ı Harb'e sevk etti.¹⁹³ Yapılan yargılamada Hikmet Süleyman'a idam cezası verildiyse de bu ceza daha sonra indirilerek 5 sene hapis cezasına çevrildi. Hapisteyken verem hastalığına yakalanan Hikmet Süleyman, Temmuz 1939'da Süleymaniye'ye sevk edildi ve kısa süre sonra Reşid el-Geylani hükümeti döneminde serbest bırakıldı.¹⁹⁴ 1942'de Bağdad'a döndü ve 1964'te hayatını kaybetti. 1928-36 arasında siyasetin yanı sıra aralıklı olarak Bağdad Hukuk Fakültesi'nde dersler de veren Hikmet Süleyman, Osmanlı Irakı'nın meşhur komutanlarından Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa'nın kızı Hacer Hanım ile evliydi.¹⁹⁵

Değerlendirme

Bağdatlı Mekteb-i Mülkiye mezunlarının sosyal statülerine bakıldığında on beş kişilik bu topluluğun yaklaşık yarısının Osmanlı İmparatorluğu hizmetinde bulunmuş bürokrat ve mebus çocuklarından oluştuğu görülmektedir. Geri kalanların büyük bir kısmını yerel eşraf ve muteberanın çocukları oluşturmakta sonrasında ise bölgenin önemli dini kişiliklerinin çocukları izlemektedir. Dolayısıyla Osmanlı'nın son döneminde yüksek eğitim alabilmek ve Bağdad'dan İstanbul'a gidebilmenin ancak ortalamanın üzerinde bir sosyal statü gerektirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Mülkiyelilerin aile profilleri, bize Irak'tan yüksek öğretim imkanına ulaşma kapasitesini gösterdiği gibi, bunların Osmanlı İmparatorluğu'nun kopuşu sürecinde üstlendikleri roller konusunda da fikir vermektedir. Nitekim ya Bağdad'ın köklü ya da bürokrat ailelerine mensup olan bu isimler, bir de üzerine aldıkları yüksek eğitim sayesinde sivrilmiş ve ilerleyen süreçte Osmanlı'da olduğu kadar Türk ve Irak hükümetlerinde de önemli pozisyonlar üstlenmişlerdir.

Mülkiye mezunu Bağdatlıların Osmanlı İmparatorluğu'ndan Irak Devleti'ne uzanan kariyer çizgileri ve seçimleri bize birçok farklı ve kimi zaman birbiri içerisinde geçen pencere açmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve Mondros Mütarekesi akabinde aşamalı olarak kurulan iki farklı –Türkiye Cumhuriyet ve Irak Haşimi Krallığı– devlet, Osmanlı vatandaşı olarak doğan Mülkiyelileri bir anda farklı kimlik seçimleri karşısında bırakmıştır. Kimi Bağdatlı yaşadığı toprakların bir anda başka bir devlete dönüşmesine, bir kısmı ise doğduğu topraklardan uzakta yaşadığı yerin farklı bir devlet

192 Tripp, *a.g.e.*, s.84-91; Orit Bashkin, *The Other Iraq: Pluralism and Culture in Hashemite Iraq*, Stanford, Stanford University Press, 2009, s.61-73; el-Haseni, *a.g.e.*, C.4, s.203-330; Khadduri, *a.g.e.*, s.95-126.

193 Tripp, *a.g.e.*, s.95; el-Haseni, *a.g.e.*, C.5, s.59-64.

194 el-Haseni, *a.g.e.*, C.5, s.65-66; Khadduri, *a.g.e.*, s.135-136.

195 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, C.4, s.1328.

haline gelmesine şahit olmuştur. Dolayısıyla birçok Mülkiyeli doğduğu yer ile yaşadığı yer farklı birer ülke haline geldiğinden bir kimlik seçimi yapma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmış ve bir kısmı kardeş de olsa farklı ülkelerin vatandaşları olarak hayatlarını devam ettirmek durumunda kalmıştır. Bağdadlı Mülkiyeliler içerisinde Abdülvahhab ve Ali Sabit Efendiler gibiler ise, Osmanlı'da mülki görevlerde bulunduktan sonra Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce hayatını kaybetmiş ve dolayısıyla Osmanlı vatandaşı olarak ölmüştür. Kuşkusuz Diyarbakır'da vazifesi başında öldürülen Ali Sabit Bey'in durumu bu noktada bir farklılık arz etmektedir.

Bağdadlı Mülkiyelilerin diğer bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü akabinde Irak Devleti'nde yaşamayı tercih etmemiş ve Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde hayatına devam etmiştir. Örneğin Muharrem Muammer ve Haşim Refet Hakarar (es-Sinevi) uzun yıllar Osmanlı bürokrasisine hizmet etmiş, Mütareke sonrasında İstanbul'da yaşayıp kariyerlerine Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak devam etmeyi seçmişlerdir. Mehmed Ali Efendi ve Ali Haydar el-Paçacı gibi bir kesim ise Mondros Mütarekesi akabinde Irak vatandaşlığını seçmişse de Irak devletinde herhangi bir vazife almamıştır. Mehmed Asım Çelebi, Ahmed es-Sinevi, Abdülkadir Alaeddin es-Sinevi ve Abdullah Muzaffer Bey ise Osmanlı bürokrasisine uzun süre çalıştıktan sonra modern Irak Devleti'nin hizmetine girmiş ve bürokratik kariyerlerine burada devam etmişlerdir.

Mekteb-i Mülkiye'nin Bağdadlı mezunları içerisinde en dikkat çeken isimler kuşkusuz modern Irak Devleti'nin oluşumunda doğrudan rol almış ve modern dönemde Irak siyasetinin belirleyici unsurları arasında yer almış olan üç isim: Hikmet Süleyman, Abdülaziz el-Kassab, Hamdi el-Paçacı'dır. Bu üç isimden aslında üçü de Irak Devleti'nin kuruluşunda siyasi olarak farklı çizgilerde durmuştur. Örneğin Hamdi Bey, daha Osmanlı döneminde Arap milliyetçiliği hareketleri içerisinde yer almıştır. İngiliz mandasına karşı çıkan el-Paçacı İngilizler tarafından sürgüne gönderilse de dönüşünden itibaren aktif siyaset içerisinde yer almıştır. Irak siyasetinde Milliyetçi cephe içerisinde yer alan Paçacı, sonuncusu Dışişleri Bakanlığı vazifesi olmak üzere birçok kez bakanlık görevinde bulunmuş, 1944-46 seneleri arasında iki kez de Başbakanlık yapmıştır. Abdülaziz Bey ise, İngiliz mandasına sıcak bakan ve Krala yakınlığı ile bilinen milliyetçi Irak entelektüelleri arasında yer almıştır. Osmanlı döneminde herhangi bir Arap milliyetçisi hareket içerisinde yer almamış olan el-Kassab, Irak'ta önce mülki vazifelerde bulunmuş ve 1926'dan başlayarak tam 4 kez İçişleri Bakanlığı görevine gelmiştir. Ziraat ve Adliye gibi önemli bakanlıklarda bulunan el-Kassab, nihayet emekli olmadan önce uzun süre Sayıştay başkanlığı yapmıştır. Bu üçlü arasında en farklı sima kuşkusuz Hikmet Süleyman'dır. Osmanlı döneminde herhangi bir Arap milliyetçiliği hareketinin içerisinde yer almayan Süleyman, Mütareke sonrası dahi Türkiye ve Mustafa Kemal Atatürk hayranlığını sürdürmüştür. 1925-1930 arası Maarif, Adliye ve Ziraat gibi önemli bakanlıkları üstlenen Hikmet Süleyman, İngiltere ile imzalanan bağımsızlık anlaşması sonrasında İngiltere karşıtı grupta yer almıştır. Atatürk önderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin reformlarından son derece etkilenen Süleyman, ülkesinde benzer reformların yapılması için mücadele vermiş, bu uğurda Bekir Sıdkı askeri darbesini desteklemiştir. Darbe sonrası kurulan hükümette Başbakanlık görevini üstlenen Süleyman döneminde Türkiye ile son derece yakın bir ilişki kurulmuş, tüm muhalefete rağmen Sadabad Paketi imzalanmıştır.

Mekteb-i Mülkiye mezunu Bağdadlıların Osmanlı İmparatorluğu'ndan Irak Devleti'ne uzanan serüvenleri, Osmanlı'nın kültürel birikiminin imparatorluğun çöküşüyle kurulan devletlere aktarılması konusunda da önemli fikirler vermektedir. Bağdatlı Mülkiyelilerin bir kısmının Osmanlı'nın çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu akabinde dahi burayla bağlantılarının kopmadığı bilinmektedir. Buna en güzel örnek kuşkusuz Mustafa Kemal ve Türkiye hayranı olan Hikmet Süleyman'dır. Başka bir örnek Ahmed Neşet ve Haşim Refet es-Sinevi kardeşlerdir. Her ikisi de Mülkiye'den mezun olarak Osmanlı bürokrasisine hizmet etmiş olan kardeşlerden Haşim Refet Bey İstanbul'da kalarak Türkiye Cumhuriyeti'ne eğitim ve hukuk alanında önemli hizmetler vermiş, Neşet Bey ise Mütareke sonrası Irak Haşimi Krallığı'nın hizmetine girmesine rağmen, Türkiye ile bağlarını koparmamış ve hatta emekliliği sonrası kışın Bağdad'da, yazın İstanbul'da ikamet etmiştir.

Osmanlı'dan Irak'a kültür aktarımının dikkat çekici bir diğer vechesi ise Osmanlı'nın son döneminde uygulanmaya çalışan kimi reform paketlerinin Mülkiyeliler tarafından yeni kurulan Irak Haşimi Krallığı'nda uygulamaya konması girişimleridir. Hamdi el-Paçacı ve Hikmet Süleyman-biri Türk yanlısı, diğeri Arap milliyetçisi olmasına rağmen- göreve geldiklerinde Tanzimat sonrası Irak'ta hayata geçirilmeye çalışılan (fakat maalesef başarıya ulaşamayan) küçük çiftçinin topraklandırılması ve aşiret şeyhlerinin tahakkümünden kurtarılması için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu girişimler, 1950'lere kadar Osmanlı modernleşmesi ile Irak Devleti elitleri arasında devamlılığı göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Kaynakça

- Abdürrezzak el-Haseni, *Tarihü'l-Vezareti'l-Irakıyye*, Sayda, Matbaatü'l-İrfan, 1953.
- Abdürrezzak Hilâli, *Tarihü'l-ta'lim fi'l-Irak fi'l-ahdi'l-Osmani (1638-1917)*, Bağdad, Vizaretü'l-Maârif, 1959.
- Ata, Feridun, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargulamaları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2017.
- Baskin, Orit, *The Other Iraq: Pluralism and Culture in Hashemite Iraq*, Stanford, Stanford University Press, 2009.
- Batatu, Hanna, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, Princeton, Princeton University, 1978.
- Bayat, Fazıl, *el-Müessesâtü't-Talimîyyetü fi'l-Meşriki'l-Arabiyyi'l-Osmani*, İstanbul, Merkezü'l-Ebhas li't-Tarih ve'l-Fünun ve's-Sekafeti'l-İslamiyye, 2013.
- Bilgi, Nejdî, *Dr. Mehmed Reşid Şahingiray'ın Hayatı ve Hatıraları*, İzmir, Akademi Kitabevi, 1997.
- Cumhuriyet Arşivi Kararlar Daire Başkanlığı
- Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara, Örnek Matbaası, 1954.
- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara, Mars Matbaası, 1968.
- Ghareeb, Edmund A., *Historical Dictionary of Iraq*, Oxford, The Scarecrow Press, 2004.
- Ghassan Atiyyah, *Iraq (1908-1921): A Socio-Political Study*, Beirut, The Arab Institute for Research and Publishing, 1973.

- Ireland, Philip Willard, *Iraq: A Study in Political Development*, London, Jonathan Cape, 1937.
- Kahtan Hamid Kazım, Nebil Halil İbrahim, “Abdulaziz el-Kassab: Hayatuhu ve Devruhu fi'l-Siyasiyetü'l-İrakiye (1888-1865)”, *Mecelle Diyale*, 40 (2019).
- Kaiser, Hilmar, *Diyarbakır'da Ermeni Kıyımı*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015.
- Kurt, Burcu, *Osmanlı Basra'sında Devlet ve Toplum (1908-1914)*, İstanbul, Küre Yayınları, 2015.
- Kurt, Burcu, *Osmanlı Irak'ında İngiliz Nüfuzuna Tepkiler*, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2009.
- Longrigg, Stephen Hemsley, *Iraq 1900 to 1950: A Political Social and Economic History*, London, Oxford University, 1953.
- Majid Khadduri, *Independent Iraq: A Study in Iraqi Politics since 1932*, London, Oxford University Press, 1951.
- Naci Maruf, *A'lâmü'l-İraki'l-Hadis (1869-1969): Kamusu Teracim*, C.1, Bağdad, Matbaatu Ofseti'l-Mina, 1398.
- Osmanlı Arşivi (BOA)
- Babıali Evrak Odası (BEO).
- Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye 4. Şube Evrakı (DH.EUM.4.Şb).
- Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye 6. Şube Evrakı (DH.EUM.6.Şb).
- Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Muhasebe Kalemi (DH.EUM.MH).
- Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT).
- Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH.SAİD.d).
- Dahiliye Nezareti Memur Sicil Zarfları (DH.SAİD.MEM).
- Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR).
- Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelât ve Islahat Komisyonu Muamelât (DH.TMIK.M).
- Dahiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye ve Vilâyât Müdüriyeti Evrakı (DH.UMVM)..
- Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM).
- Hariciye Nezareti Tahrirâtı (HR.TH).
- İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN).
- İrade Dahiliye (İ.DH).
- İrade Dosya Usulü (İ.DUİT).
- İrade Maliye (İ.ML).
- Maarif Nezareti Tedrisat-ı Aliye Kalemi (MF.ALY).
- Maarif Nezareti İbtidai Kalemi (MF.İBT).
- Maarif Nezareti Mektûbi Kalemi (MF.MKT).
- Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriye (ML.EEM).
- Meclis-i Vükela Mazbataları (MV).
- Meclis-i Vala Mazbatatı (MVL).
- Şura-yı Devlet (ŞD).
- Şûrâ-yı Devlet Sicill-i Ahvâl İdaresi (ŞD.SAİD).
- Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti (Y.PRK.BŞK).
- Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (YA.RES).

- Provence, Michael, *The Last Ottoman Generation and the Making of the Modern Middle East*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017.
- Sluglett, Peter, *Britain in Iraq*, London, I.B. Tauris, 2007.
- Süleyman Feyzi, *Müzekkirat: Min Revvadi'l-Nahda'l-Arabiyye fi'l-Irak*, Beyrut, Darü's-Saki, 1998.
- Tauber, Eliezer, *The Emergence of the Arab Movements*, London, Frank Cass, 1993.
- Tauber, Eliezer, *The Arab Movements in World War I*, London, Frank Cass, 1993.
- Tawfiq al-Suwaydi, *My Memoirs: Half A Cenruty of the History of Iraq and the Arab Case*, London, Lynne Reinner Pub., 2013.
- Tripp, Charles, *A History of Iraq*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.

KIBRIS TÜRK MİLLİ MÜCADELESİNDE MÜLKİYELİLER

Turgay Bülent GÖKTÜRK*

Kıbrıs, 1571’de Osmanlı’nın Adayı fethetmesinin ardından, 1877-78 Osmanlı – Rus savaşı sonunda yapılan anlaşma ile geçici olarak İngiliz yönetimine devredilene kadar 307 yıl Osmanlı egemenliğinde kaldı. 1914 yılında da Osmanlı’nın kendisine karşı savaşa girdiği gerekçesiyle fiili olarak İngiliz yönetimine geçti. 1923 yılındaki Lozan Barış Antlaşmasıyla da yeni Türk Devleti tarafından bu hakimiyet hukuken kabul edildi.

Adanın İngiliz yönetimine geçmesi, Kıbrıs Türkü için zor bir sürecin başlamasına neden oldu. Rumların Megali İdea çerçevesindeki Enosis çabaları bu süreçte daha da yoğunlaştı ve Türklere karşı fiili eylemlere ve hatta süreç sonunda katliamlara dönüştü. Rumlara karşı Kıbrıs Türkünü denge unsuru olarak kullanan İngiliz yönetiminin bu politikalarından zarar gören daima Kıbrıs Türk Toplumuydu.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere’nin Kıbrıs’taki özerklik çalışmalarını, kendi Enosis amaçlarına karşı olumsuz bir politika olarak gören Rumların, 1955 yılında EOKA Tedhiş Örgütü’nü kurarak Kıbrıs Türkü’ne karşı planlı yok etme eylemlerine girişmesi sonucu, Kıbrıs Türk toplumu da öz savunmasını gerçekleştirmek amacıyla Türkiye’nin de desteğiyle örgütlenme yoluna giderek Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)’ni kurdu. Bu teşkilat, Kıbrıs Türk Milli Mücadelesini başarıyla gerçekleştirerek Bağımsız KKTC’nin kurulmasına önayak oldu.

İşte bu zorlu süreçte TMT’ye girerek Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde onurlu yerlerini alan ve bu mücadelenin sonunda bağımsız bir devlet kurulmasında fiilen önemli rol oynayan Mülkiyeli Kıbrıs Türkleri de bulunmaktadır. Dolayısı ile bu Mülkiyeli Kıbrıs Türkleri, verdikleri mücadeleyle de bu onuru, mensubu oldukları Mülkiye’ye de ait kılmaktadırlar.

Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde mücahit komutanı, Barış Harekatı sonrasındaki siyasal süreçte de devletin değişik kademelerinde devlet görevlisi ve bakan olarak görev almış olan Mülkiyeli mücahitler İsmail Bozkurt ve Taner Etkin’in sürece katkıları da bu bildirinin temel konusunu teşkil etmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi (DAÜ ATAUM) Başkanı Gazimagusa/KKTC turgay.gokturk@emu.edu.tr.

1. Mülkiyeli Mücahit İsmail Bozkurt

İsmail Bozkurt, 1940 yılında Larnaka'nın Boğaziçi Köyü'nde doğdu. Henüz ilkokuldayken, Kıbrıs'taki Bozkurt gazetesinin yayıma başladığı dönemde konu ettiği Bozkurt destanı O'nu etkilemiş, soyadının Bozkurt olmasına karar vermişti. Lise yıllarında da bu fikrini değiştirmede. Kendi başına ancak 18 yaşını doldurup reşit olacağı 24 Şubat 1958'den sonra bu soyadını alabilirdi. Oysa lise diplomasını Bozkurt soyadıyla almayı ve hatta ailesinin de bu soyadını taşımasını istiyordu. Bütün bunların olması için de babasını kendisi "reşit" olmadan önce bu soyadını almaya ikna etmesi gerekiyordu. Öyle de oldu. İsmail 18 yaşını doldurmadan, babası Bozkurt soyadını aldı.¹

1958, adada çatışmaların yoğunlaştığı bir yıl oldu. 1957 Kasımı'nda ortaya çıkan TMT bir yıl sonra güçlenerek yaygınlaşmıştı. Ulusçuluğun çok tırmandığı o dönemin önemli olaylarından biri, Türk köylerinin adlarının Türkçeleştirilmesi oldu. İsmail Bozkurt'un köyü bir vadinin içinde, ortasından dere akan çok güzel bir köydü. Bozkurt, dünyanın en güzel vadisi olduğuna inandıkları köylerine Boğaziçi adının uygun olacağını savunuyordu. Önerisi köylüleri tarafından da kabul gördü ve Aytoto/Aytoto (Rumca ve İngilizce Ayios/Agios Teodoros) adını taşıyan köylerinin adı Boğaziçi oldu.²

Bozkurt'un mücahitlik görevi, lise öğrenimi için geldiği Gazimağusa'da lise sonda iken, 1958 başında TMT'ye girerek başladı. Sınıf arkadaşı Altay'ın (Akari) liderliğinde bir hücre idiler. Hücrede kendisinden başka Selçuk Saltuk, Fevzi Çakmak ve şimdi adlarını anımsayamadığı birkaç arkadaşı daha vardı.

Ona verilen ilk görev, bildiri dağıtmaktı ve bu görevi soru sormadan yerine getiriyordu. Avluya açılan odaları olan bir evde kalıyorlardı ve Ona da anahtarı kendisinde olan bir oda ayrılmıştı. Bildiri dağıtmanın yanında TMT için yerine getirdiği en önemli görev, O'na teslim edilen bazı ilkel silahları, odasında, yatağının altında korumaktı. Zaman zaman köylerden gelip belirlenmiş parolayı söyleyen kişilere yatağının altında bulunan silahları teslim ederdi.³

1.1. Bozkurt, Mülkiyeyi Keşfediyor

1958'de lisenin sonlarına doğru tercihi belirmeye başlamıştı. Harp Okulu'na gitmek en büyük hayaliydi. Ancak, ortaokulu bitirirken askeri liseye girmek için yaptığı başvuru, Türk yurttaşı olmadığı gerekçesiyle geri çevrilmiş, yaşadığı bu deneyim O'nu ümitsizliğe itmişti. Bu nedenle Harp Okulu'na başvurmadı. Oysa köprünün altından çok sular geçmiş, müracaat koşulları değişmiş, Kıbrıs Türkü gençler de Harp Okuluna alınıyormuş. Bozkurt bunu Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girdikten epey sonra, bir sınıf arkadaşının

1 İsmail Bozkurt, *Beştulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 343.

2 İsmail Bozkurt, *Beştulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 344.

3 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat.

Hava Harp Okulu'na girdiğini duyunca öğrenerek çok üzülmüştü. Askerlik hayal olunca, birkaç meslek üzerinde yoğunlaştı. Ancak kesin karar veremiyordu. O dönemde ilçe merkezi Larnaka'da tek Türk eczacı bile olmadığı için babası ilk Türk eczacısı olabileceği düşüncesiyle O'nu bu mesleğe yönlendiriyordu. Babasının tüm isteğine karşın eczacılığı hiç istemedi.⁴

Yaz tatilinde bir gün diplomasını almak için gittiği Mağusa'da, Namık Kemal Lisesi'nin bahçesinde İsmet Kotak'la karşılaştı. İsmet, lisede O'ndan bir sınıf büyüktü. İsmet Kotak'ın üniversite konusunda ne düşündüğü sorusuna “Hukuk” cevabını verdi. Kendisinin Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okuduğunu, bu fakülteyi bitirenlerin, belli sayıda fark dersini vererek hukuk diploması da almaya hak kazandıklarını anlatan Kotak, Bozkurt'a Hukuk düşündüğüne göre, Siyasala girerek iki diploma sahibi olabileceğini söyledi. İsmet'in anlattıklarına aklı yatan İsmail Bozkurt, konuyu babasına da anlattı. “İki diploma” konusu onun da hoşuna gitti ve Siyasalda okumasına onay verdi. Sonuçta İsmet'in önerisi ve verdiği bilgiler doğrultusunda, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde karar kıldı.⁵

1.2. İsmail Bozkurt Köyünde TMT'yi Kuruyor

1958 Haziranı'nda liseyi bitirip döndüğünde, köyünde TMT'nin izini sürmeye çalışan Bozkurt, hiçbir ize rastlamadı. TMT henüz buralarda örgütlenmemişti. Üniversiteye gitme hazırlığı yaptığı günlerde bir gece yarısı, Rumların Türk mahallesini basacakları haberi çıktı ve haber bir anda tüm mahalleye yayıldı. Yaşadıkları köy, karma bir köydü. Yani Türkler ve Rumlar ayrı mahallelerde aynı köy içerisinde yaşıyordu. Çıkan haber üzerine herkes yatağından fırlayıp eline ne geçtiyse (Sopa, çapa, yaba vb.) alıp sınıra koştu. İngiliz Yönetimi EOKA terörünün başlamasından sonra adadaki tüm av tüfeklerini topladığı için birkaç kaçak silahın dışında kimsede silah yoktu. İsmail Bozkurt da babasıyla birlikte sınıra koştu. O gece beklenen olmadı. Rumlar ortada yoktu.

Ertesi gün aralarında babasının da bulunduğu köy ileri gelenleri, Bozkurt'un akrabası İsmail Ağa'nın kahvesinde toplanıp durum değerlendirmesi yapmaya başladılar. Büyükler, hele babalar konuşurken küçükler saygıdan susmak zorundaydı. Bundan dolayı İsmail de konuşmalara katılamıyor, fakat onları can kulağıyla dinliyordu. İçlerinden biri “Bu iş böyle yürümez, bizim de teşkilat kurmamız lazım” şeklinde görüş bildirdi. Bu görüşe herkes katıldı ve bir örgüt kurma konusunda tam bir görüş birliği oluştu.

Ancak kimse nasıl bir örgüt kurulacağını, ilk adımın nasıl atılacağını bilmiyordu. Bozkurt, o gece “Durumdan vazife çıkarıp” köyünde örgütü kendisinin kurmasına karar verdi. TMT bağlantısı Mağusa'da olduğu için bu yörede TMT'den kimseyi tanımiyordu.

4 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat; İsmail Bozkurt, *Beşulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 345.

5 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat; İsmail Bozkurt, *Beşulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 346-347.

Çevre köylerde TMT'nin izini sürmeye başladı. Ancak, gizliliğe önem verilmesinden dolayı TMT'de görev alan kişilere ulaşması imkansızdı. Köyde güvendiği kişilerle tek tek görüşüp köy ilkokulunun yakınındaki spor sahasında toplanmalarını sağlayarak onlara, “O gündünden itibaren köyün gizli örgütü olarak çalışmada birlikte olup olamayacaklarını” sordu. Toplantıya katılan Arif Hilmi (Şenyapılı), Arif İsmail, Yusuf Hüseyin Muharrem (Güneyli), Muharrem Cuma (Karaşahin)'in olumlu cevap vermesiyle köyündeki ilk gizli örgüt kurulmuş oldu.

Onlara nasıl çalışacaklarını, gizliliğin önemini Magusa'daki TMT tecrübesiyle anlattı. Köyde zaten güçlü bir karizması vardı. Köy gençleri Ona çok inanıp güveniyorlardı. O andan itibaren köydeki görevi başlamış oldu. İlk iş olarak gençleri örgütleyerek özellikle geceleri, saptadığı belirli noktalarda gözcüler bulundurmaya başladı.⁶

Bu arada Larnaka'da kalan halasının oğlu Davut (Dinçer) Bey'e, TMT ile bağlantısından söz etmeden, köyde yapmak istediklerini anlattı ve yardım sözü aldı. Hemen akabinde Davut Bey'in TMT'ye girmesi ve örgütte hızla yükselerek yetkili konumlara gelmesiyle daha fazla destek aldılar. Bu arada silah arayışına girdiler. Bazı ilkel silahları bulup satın aldılar ve bunun için gerekli parayı da Davut Bey cebinden verdi. Kendileri de Mağusa'da iken öğrendiği tekniklerle su borularından ve şişelerden bomba yapmaya başladılar. Ancak malzeme bulmakta zorlanıyorlardı.⁷

1.3. Mülkiye Yolunda Duygusal Bir Anı

İsmail Bozkurt, Köy teşkilatından Arif Hilmi (Şenyapılı) ile birlikte, bir gün Babasıyla Larnaka'ya giderler. Köy otobüsünün durduğu Vakıflar'a ait handa, Demirci İbrahim ve Fevzi Kardeşler'in demirci atölyesi bulunmaktadır. Arif Hilmi ve İsmail, atölyenin dışında çok sayıda atık su borusu parçasıyla küçük demir parçaları olduğunu görünce bunları bomba yapmada kullanmak amacıyla alıp köye götürmeye karar verirler. Malzemeyi, babasının otobüsüne görünmeyecek, kuşku yaratmayacak şekilde saklamaları gerekiyordu. Kimin olduğunu bilmedikleri bir küfenin içine koyup üzerini örterler. Köye ulaşıncaya bir yolunu bulup bunları alabileceklerini düşünmektedirler.

Köye doğru Larnaka'nın içinden ilerleyen otobüs, o dönemde Türklerce “Millet Bahçesi” olarak bilinen parkın yanında, İngiliz askerleri tarafından durdurulur. Askerlerin yanında Türk ve Rum polisler bulunmaktadır. Yolcular indirilip ite kaka karşılıklı iki sıra halinde dizildikten sonra otobüs aranır. Askerler, sakladıkları malzemeyi hemen elleriyle koymuş gibi bulurlar. Sonradan öğrendiklerine göre, malzemeleri otobüse saklarken Onları gören kendi köylülerinden bir Türk, İngilizlere ihbarda bulunmuştur (Mülakatta İsmail Bozkurt, bu kişinin ailesini düşünerek adını vermemiştir. TBG). Askerlerin başındaki İngiliz subay, malzemenin sahibinin kim

6 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat; İsmail Bozkurt, *Beştulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 349.

7 İsmail Bozkurt, *Beştulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 350.

olduğunu sorar. Eğer suçlu ortaya çıkmaz veya söylenmez ise herkesi tutuklayacağını belirtir. Bu subayın söyledikleri, anında bir Türk polis tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Tesadüfen İsmail Bozkurt, Arif Hilmi ile karşı karşıya durmaktadırlar ve o anda göz göze gelirler. Bozkurt, Arif'in evli ve çocukları olduğunu düşünerek "Benim" demeye hazırlanırken, Arif "Sen sus" anlamında kaş göz işareti yaparak Bozkurt'tan önce öne atılır ve "Bana aittir" diye haykırır. Onu tutuklayıp götürürler ve günlerce, haftalarca hapisnede tutarlar.

Arif Hilmi'nin daha sonra İsmail Bozkurt'a anlattığına göre; Arif Hilmi, Bozkurt'un üniversiteye gideceğini düşünerek, Onu korumak amacıyla atılmıştır.⁸

1.4. Ankara Yolculuğu Başlıyor

Ankara'ya gidecek olmasına babası da sevinir. Bunun nedeni, hem Ankara'da yakın akrabalarının olması, hem de babasına göre Ankara'nın öğrenciler için daha güvenli ve İstanbul gibi "baştan çıkarıcı" olmadığına inanması idi.⁹

Babasının bir mektup yazarak ilgilenmesini istediği amcaoğlu Saffet Bey, Onu Esenboğa Havaalanında karşılar ve evinde birkaç gün büyük bir konukseverlikle misafir etmekle birlikte okul ve kayıt işlemlerinde de yardımcı olur, Ankara'yı gezip tanıtır. O günlerin küçük Ankarası bile, her şeyin çok küçük olduğu bir adadan gelen Bozkurt için dev boyuttadır.

Sonunda Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 1009 numarayla kayıt olur ve Siyasal Bilgiler Yurdu'na yerleşir. İsmail Bozkurt Kıbrıs'ta İsmet Kotak'tan Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni öğrenmişti. Ama tarihini, "üssü mizan"ını, marşını, öğrencilerine "inek" denildiğini bilmiyordu. Bugün olduğu gibi o zaman da Cebeci'deki binasındaydı fakülte. Oraya girdiği 1958 yılı fakültenin 99., 1959 yılı da 100. kuruluş yıldönümüydü. 1859 yılında İstanbul'da "Mekteb-i Mülkiye-i Şahane" olarak açılan okulun adı, 1918'de "Mekteb-i Mülkiye", Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra 1936-37 öğretim yılında, Atatürk'ün isteğiyle Ankara'ya taşınarak "Siyasal Bilgiler Okulu", 1950'de Ankara Üniversitesi'nin çatısı altına alınarak "Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi" olmuştu.¹⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin mülki yöneticilerinin, diplomatlarının ve maliyecilerinin büyük kısmı mülkiyeli olarak nitelenen fakülte mezunlarından oluşuyordu. Fakülte mezunu mülkiyelilerden çok sayıda başbakan, bakan, milletvekili,

8 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat.

9 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat; İsmail Bozkurt, *Beşulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 355.

10 İsmail Bozkurt, *Beşulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 365.

büyükelçi, vali yetişmişti. Kıbrıslı olup da bu fakülteden mezun olan çok az kişi vardı. İlk kez o yıl, 11 başka Kıbrıslı Türk öğrenci de fakülteye yazılmıştı.¹¹

Derslere devam zorunluluğu yoktu, ama O dersi kaçırmamaya çalışırdı. Hocaların anlattıklarını dinlemek hoşuna gider, üstelik anlatılanlar beynine kazınırdı. Sınav zamanı sabahlara kadar çalışma modası vardı. Oysa Bozkurt kesinlikle sınav öncesi gecesi, en fazla gece yarısına kadar oturur çalışırdı. Özellikle sınıfta hocanın söylediklerini dinlediğinden, sadece bir kez okumak yeterli gelirdi. Dört yıllık fakülte yaşamında yalnızca bir kez Ticaret Hukuku'ndan beşin altında, hem de sıfır aldı. Ancak diğer derslerinin not ortalaması 7.5'ün üzerinde olduğu için yalnız bu dersin sınavına girmişti.¹²

1.5. Bozkurt'un Fahir Armaoğlu ile İlgili Unutamadığı Anısı

Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer ABD'de konuk profesör olduğu için Siyasi Tarih dersini, o zamanlar Doçent olan Fahir Armaoğlu veriyordu. Sınav dönemi başlamıştı. Öğrenciler genellikle sabahlara kadar inekliyordular. İsmail ise, ilke edinmiş, gece yarısına kadar çalışıp yatıyor, uykusunu alarak sabah sınava dinç şekilde giriyordu. Siyasi Tarih sınavından bir gün önce, o günlerde TMT için Zirköy'de eğitimini tamamlayan birkaç Kıbrıslı Türk yanına gelmişti. Onlarla gezip dolaştıktan sonra Bozkurt geç vakitte eve dönmek zorunda kalmıştı.

O gece üniversite yaşamında ilk kez sabah saat 03.00'e kadar oturup çalışmıştı. Sınav 08.30'da başlayacaktı ve O da sınav grubunun başındaydı. Yani sınava ilk olarak alınacaktı. Saat 08.40'da uyanarak yatağından fırlayan Bozkurt, öyle hızlı davranmıştı ki beş dakika sonra, 08.45'de sınav odasının kapısında dikilmişti. Ancak hoca Ondan sonrakileri odaya alıp sınavı başlatmıştı. Tabii ki bu sıkıntılı bir durumdu. O dönemde sıkı kurallar ve hocaların geniş takdir yetkisi vardı. Onu sınava almayıp sıfır basabilirdi. Bir fırsatını bulup içeriye sızdı ve Fahir Hoca'dan özür dileyip kendisini sınava alması için dil döktü. Fahir Hoca kızgın bir şekilde dışarıda beklemesini, düşüneceğini söyledi. Dışarıya çıkıp heyecanla bekleyen Bozkurt'un moral bozukluğundan kafasının içi boşalmıştı. Neyse ki hoca insafılı davranıp bir süre sonra Onu sınava aldı. Bozkurt yazdırılan iki soruya öngörülen sürede uygun şekilde yanıt verdi. Sözlü bölümde de hoca çok sıkıştırdığı halde kendi ifadesiyle "çatır çatır" cevapladı. En sonunda "Hakkın 10", dedi Fahir Hoca, "Ama geç kaldığın için sana ders olması bakımından 8,5 vereceğim". Bozkurt'un yapabileceği bir şey yoktu. "Sağol Hocam" deyip çıktı.¹³

11 İsmail Bozkurt, *Beştulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 367.

12 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat; İsmail Bozkurt, *Beştulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 365.

13 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat; İsmail Bozkurt, *Beştulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 369.

Yıllar sonra İsmail Bozkurt Kıbrıs'ta politik mevkilerden birindeyken profesör olan ve bir gazetede yazıları çıkan hocası Fahir Armaoğlu, bir vesileyle Kıbrıs'a gelir ve Onunla ilgilenme görevi de Bozkurt'a düşer. Bu ziyaret sırasında Bozkurt bir gün "Hocam, Benim sizinle ilgili ilginç bir anım var" diyerek bu olayı anlatır. Hoca şaşırarak olayı anımsamadığını söyler ve üzülür. Oysa Bozkurt'un amacı Onu üzmemek değildir tabii ki. Bir süre sonra hocasının vefat ettiğini duyan Bozkurt bu olayı anımsayıp çok üzülmüştür.¹⁴

Fakülte gelenekleri içinde her öğrenciye bir "Lakap/takma ad" vermek de vardı. İsmail Bozkurt'a verilen takma ad, "Komiser" idi. Konunun "Kaymakamlık" olduğu bir derste, İngiliz Sömürge Yönetimi'nin kaymakam karşılığında "Komiser" sözcüğünü kullandığını belirtmesi nedeniyle takılmıştı bu lakap Ona.¹⁵

1.6. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kıbrıslı Öğrenciler Derneği

Bozkurt dördüncü yılına (1961-1962) geçerken, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki Kıbrıslı Türk öğrencilerin sayısı 40'a ulaşmış, bir topluluk oluşmuştu. Bu arada 1960'da ordunun yönetime el koyması, buna bağlı olarak aynı yıl Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra başlayan siyasal devininim, fakülte'deki Kıbrıslı öğrenciler arasında da etkili oldu. Siyasal hareketler görülmeye başladı. Önce Abohor adlı bir duvar gazetesi çıkmaya başladı. Abohor, KKTC'de Cihangir adını taşıyan köyün eski adıdır. Daha sonra 1962 başlarında fakülte'deki Kıbrıslı öğrencilerin ayrı bir öğrenci derneği kurması konusu gündeme geldi, çalışmalarına başlandı. Yapılan seçimlerde İsmet Kotak ve İsmail Bozkurt aday oldular. Bozkurt açık farkla seçilerek derneğin ilk başkanı oldu. Bu, Türkiye'deki Kıbrıslı öğrencilerin kurduğu ilk bağımsız dernekti.¹⁶

1.7. Ankara Zirköy'de Askeri Eğitim

Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi'nde okuyan Aydın Sami (Samiler) bir gün İsmail Bozkurt'un yanına gelir. Bozkurt O'nu ismen bilmekte, ama yakından tanımamaktadır. Kendini tanıtan Aydın Sami, Kıbrıs'tan kendisiyle ilgili bilgi geldiğini, Ankara'da TMT bağlantısını kendisinin sağlayacağını söyler. Bir süre sonra Ankara'da öğrencilerden bir grup oluşturulup yaz tatilinde eğitime alınacağını, bunun için Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Bozkurt ile birlikte okuyan, iyi bildiği ve güvendiği kişileri saptamasını ister. Yaz tatilinin önemli bir bölümünü Ankara'da eğitimde geçireceklerinden ailelerine uygun mazeret bulmalarını da söyler.

14 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat.

15 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat.

16 İsmail Bozkurt, *Beştulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 374.

Bozkurt güvendiği birkaç arkadaşına durumu anlatır. Gizliliğin önemini ve ailelerine uygun bir mazeretini bildirmelerini izah eder. Ancak bunlardan birisi, “Ne olacak? Ankara’da niçin kaldığımızın gerçek sebebini söyleriz.” şeklinde cevap verince onu önermekten vazgeçer. Normalde o yaz İngiltere’ye çalışmaya gitmeyi planlayan Bozkurt, gidişini erteler. Ailesine ve İngiltere’deki akrabalarına bazı kurslara katılacağı için geç geleceğini söyler. TMT’nin insan kaynağının belirli bir program içinde eğitilmesi, Türkiye ile bağlantı kurulduktan sonra oldu. İlk grup, Ankara yakınlarındaki Zir Vadisinde, Zirköy’de, 1958’de eğitildi. Eğitim çalışmaları daha sonra Antalya ve Kıbrıs içinde de TMT yer üstüne çıkıncaya kadar sürdü. Bozkurt ve arkadaşlarının 1959 yazında TMT’li öğrenci grubu olarak Zirköy’de eğitime alınmaları bu bağlamdaydı ve bu grup eğitilen ilk gruplardan biriydi. Grubun tümü üniversite öğrencilerinden oluşuyordu¹⁷.

Belirlenen günde kimseye haber vermeden ve sezdirmeden, çok az bir eşyayla Ankara Paraşüt Kulesi yanında bulunmaları istendi. Bir askeri kamyon gelip onları götürdü. Kampta görevli olarak Bursalı bir çavuş ve birkaç er vardı. Değişik günlerde eğitim vermek için farklı subaylar gelirdi kampa. Eğitim süresi normalde 8-10 gün iken onların eğitimi üç hafta sürdü. Bu süre içinde gizli örgüt çalışması, silah eğitimi gördüler. Kılık kıyafet, saç sakalla hiç askere benzemiyorlardı.

Eğitimcilerinden Cemal Binbaşı, gizli olarak Kıbrıs’ta bulunduğunu hissettirecek biçimde konuşuyordu. Bir keresinde teknelerinin İngiliz askerlerinin baskımına uğradığını anlatmıştı. Kamil Üsteğmen yakın dövüş uzmanıydı. Onlarla teke tek ilgilenen bir eğitmeni.

Eğitimde bir gün Rauf Denктаş kampa ziyarete gelmişti. Denктаş’ın TMT ile ilişkisi gizliydi. Kampa gelmesi büyük moral kaynağı olmuştu. Bozkurt, Onun TMT kurucularından biri olduğunu çok sonra öğrenecektir.

Eğitimde onlara ısrarla söylenen bir şey vardı. Günü geldiğinde gözlerini kırpmadan görevlerini yapacaklardı. Onlardan istenen kısa bir süre direnmeleri ve dayanmalarıydı. Hatta 24 saati vurgulayanlar vardı. Kısa sürede veya bazılarının söylediği gibi, 24 saatte Türkiye, Türk Ordusu yardımlarına koşacaktı.¹⁸

Pratikte Akritas Planı yürürlüğe girip onları yok etme hareketi başladığında, O ve Onun gibi eğitim gören mücahitler, Türkiye’nin yardımlarına koşmasını beklerken hep bu “24 saat” veya “Kısa bir süre” sözünü anımsadılar. Bozkurt’un ifadesiyle; “Ne yazık ki pratik, ağızdan çıkan söz gibi olmuyor. 21 Aralık 1963’ten birkaç gün sonra Kıbrıs göklerini delen Türk jetleri bir netice alamadı. Erenköy bombardımanı, 15 Kasım 1967 Geçitkale-Boğaziçi saldırısından sonra uçakların gelmesi de işe yaramadı ve TMT’nin

17 İsmail Bozkurt, *Beştulum’dan Zirköy’e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, 2018, s.393-394. Bozkurt ile yapılan mülakat.

18 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi’nde yapılan mülakat.

eğitilen direnişçilerine verilen “24 saat” veya “Kısa bir süre sonra yanınızdayız” sözü, ancak 11 yıl sonra 1974 Barış Harekatı ile gerçekleşti”.¹⁹

Sonuçta eğitim bitti. Eğitim bittiğinde Bozkurt’un kendine güveni artmıştı. Görev almaya hazırdı. Bu eğitimin ardından İngiltere’ye çalışmaya gitti.

1.8. 27 Mayıs’ın Bozkurt’a Katkısı

27 Mayıs 1960’da Türkiye’de Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyması sonrası oluşturulan Kurucu Meclis ve anayasa çalışmalarında Bozkurt’un hocaları da etkin rol almıştı. Kurulan hükümette ve Kurucu Meclis’te hocaları vardı. Prof. Fehmi Yavuz önce eğitim, sonra imar bakanı oldu. Muammer Aksoy ve Bahri Savcı, Prof. Sıddık Sami Onar’ın başkanlığında oluşturulan Anayasa Komisyonu’ndaydı. Çok şanslılardı. Çünkü bu hocalar yaşadıklarını sınıfta onlara anlatıyorlardı. Sonradan İsmail Bozkurt da Kıbrıs’ta oluşturulan iki Kurucu Meclis’te bulunacak ve anayasanın yapımında etkin rol alacak, çalışmalarında hocalarından elde ettiği kazanımlar ona çok yardımcı olacaktı.²⁰

Kıbrıs Cumhuriyeti’ne giden yolda Zürih ve Londra antlaşmalarının imzalandığı 1959 yılı ve Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulduğu 1960 yılı yaz tatillerini de Londra’da akrabalarının yanında çalışarak geçiren İsmail Bozkurt, bir mülkiyeli olarak söz konusu kuruluş anlaşmalarını derinliğine incelemiş ve yorumlayacak düzeye gelmişti. Ona göre bu Cumhuriyetin devamı ancak karşılıklı iyi niyetle sürdürülebilirdi. Bu arada Londra’dayken akrabalarının ısrarlarına rağmen elinde olanak varken, İngiliz pasaportu olarak İngiliz vatandaşı olmayı reddetmiş ve Kıbrıs pasaportu almıştı.

1961 yazında ise Kıbrıs’a dönerek çalışmayı, kurulan cumhuriyeti gözüyle görmeyi yeğledi. Yine çalışmak zorundaydı. Larnaka’da bir akrabasının yardımıyla, zorlukla sular idaresinde bir iş buldu. İş, şebeke yenileme faaliyetlerinde işçilikti. Kazma küreklerle hendek kazıyorlardı. Ağır ve yorucu bir işti, ancak para kazanmak için iş beğenme lüksü yoktu. Bu iş bitince Larnaka Limanı’nda bir süre hamallık yaptı. Bu arada abone olduğu Kıbrıs Cumhuriyeti Resmi Gazetesi’ni okuyarak, yeni devletin işleyişini kavramaya çalışıyordu.²¹

1.9. Mezuniyet ve Kıbrıs’a Dönüş

Siyasal Bilgiler Fakültesi bitirme tezi olarak da “Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası” konusunu seçmişti. 1962 Haziranı’nda iyi bir İngilizceye sahip olarak Ankara

19 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi’nde yapılan mülakat; İsmail Bozkurt, *Beştulum’dan Zirköy’e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 397.

20 İsmail Bozkurt, *Beştulum’dan Zirköy’e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 401.

21 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi’nde yapılan mülakat; İsmail Bozkurt, *Beştulum’dan Zirköy’e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 422.

Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari Şubesi (Kamu Yönetimi)'ni bitirdiğinde, İngilizcesi iyi olanlar için Amerika'da burslu okuma olanağı duyurusu yapılmıştı. Ancak Bozkurt, babasının “Yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde iş olduğu” gerekçesiyle Kıbrıs'a derhal dönmesi isteği üzerine ailesinin yanına döndü. Döner dönmez de Vakıflar Dairesi Müdür Yardımcılığı gibi önemli bir görevin münhal ilanına başvurdu. Ancak iş konusundaki ilk travmayı burada yaşadı. Müracaat edenlerin içinde tek üniversite mezunu olmasına ve aranan niteliklere tam olarak uymasına rağmen nitelikleri bu göreve uygun olmayan bir kişi atandı. Daha sonra Rauf Denктаş'la görüşmeleri sonucu Vakıflar İdaresinde sıradan bir göreve atandı. Belli bir süre sonra da Türkiye'den Türk Cemaat Meclisi Sosyal İşler ve Belediye İşleri Dairesi Müdürü olarak gönderilen Ömer Sami Coşar'ın isteği üzerine önemli bir görev olan Belediyeler Müfettişi olarak görevlendirildi ve Kanlı Noel olarak adlandırılan 1963 Aralığına kadar bu görevde kaldı.²²

İsmail Bozkurt, 1962 yılında Mülkiye'yi bitirip Kıbrıs'a döndüğünde, Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliğinde çalışanlarla birlikte Kıbrıs'ta yaklaşık 30-40 Mülkiye mezunu bulunmaktaydı. Bozkurt'un Mülkiye'den sınıf arkadaşı Onur Öymen de o tarihlerde Lefkoşa'da, büyükelçilikte görevlidir. Mülkiyeliler o dönemlerdeki dayanışmalarını, Kıbrıs'ta Mülkiyeliler Birliği kurarak geliştirmek isterler. Ve 8 Ekim 1963'de “Kıbrıs Mülkiyeliler Birliği” resmen kurulur. Başkanlığına da İsmail Bozkurt seçilir. İlk faaliyetini de 27 Kasım 1963 günü çok ses getiren “Aydın İşsizliği” konulu bir konferans düzenleyerek gerçekleştirir. Ancak kısa bir süre sonra 21 Aralık 1963'de savaş başlayınca diğer sivil toplum örgütleri gibi Mülkiyeliler Birliği de bitkisel hayata girer. Ve “Aydın İşsizliği” konferansının konuşmacılarından işsiz edebiyat öğretmeni Aydın Pekri, Larnaka Tuzlası'nda ilk şehitlerimizden biri olur.²³

1.10. Mücahit Komutanı Bozkurt

21 Aralık 1963'te Rumların saldırısıyla başlayan Kanlı Noel ile birlikte TMT yer üstüne çıkar. İsmail Bozkurt da bu süreçteki Kıbrıs Türk Milli Mücadelesine mücahit olarak katılır. Başlangıçta Lefkoşa'da Fikret Kürşat'ın Petek Beyi olduğu 1. Sarı Petek'te Oğul Beyi olarak göreve başlar. Akritas Planı'nın yürürlüğe girmesiyle Türk Halkı'na karşı başlayan Rum saldırılarına karşı, TMT önderliğinde yapılan Lefkoşa/Çağlayan direnişinin ön saflarında görev yapar. İsmail Bozkurt Mart 1964'den sonra Güney Kıbrıs'taki Geçitkale/Köfünya-Boğaziçi/ Aytotro bölgesine geçer ve 1967 sonuna kadar orada mücadeleye devam eder.²⁴

22 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat.

23 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat.

24 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat; İsmail Bozkurt, *Beşulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, s. 448-451.

Lefkoşa-1964

Bozkurt, 15-16 Şubat 1964'te köyü Boğaziçi/Aytotro'ya saldırı yapıldığını öğrenince gönüllü olarak oraya gönderilmesini ister. 27 Şubat 1964'te olaylı, zor ve tehlikeli bir yolculukla Boğaziçi/Aytotro'ya geçer. Ona köyünde değil de TMT'nin Kovan Merkezi olan Geçitkale/Köfünye'de, Kovanı yönetecek üç kişilik Kovan Heyeti'nde görev verilir.

23-27 Nisan 1964'te kendi köyü Boğaziçi'ne karşı gerçekleştirilen ve beş gün beş gece süren direnişi yönetir. Haziran 1964–Nisan 1966 arasında, Geçitkale/Köfünye Kovanı'nın tek yetkili Kovan Beyi olarak görev yapar. Bu sürenin önemli bir bölümünde Geçitkale/ Köfünye Merkez Petek Beyliği görevini de üstlenir. Dönemin sonlarında Kovan önce Grup, sonra Tabur komutanlığına dönüştürülür.²⁵

Lefkoşa-1964

25 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat.

23–27 Nisan 1964 tarihindeki beş gün beş gece süren direnişte birçok gerçek kahramanlık olayına tanık olur. Bunlardan birisini kendisi şöyle anlatıyor; “Cenktepe mahallesi Rum saldırılarına dayanamayarak kendiliğinden boşalmıştı. Oysa çok stratejik bir yerdi. Mücahitleri yeniden Cenktepe'ye döndürmek gerekiyordu. Orası boşaldıktan sonra, Rumların oraya girdiği yönünde bir belirti yoktu, ama bundan emin olmamız gerekirdi. Keşif yaptırmayı düşündüm. Çok kısa boylu ve ince yapılı olan 16 yaşındaki Salihçik, göreve talip oldu. Koca yürekli küçük bir adamdı Salihçik! Dönüşünü heyecanla ve tedirginlikle bekledik. Cenktepe'yi adım adım, mevzi mevzi dolaşmış, Rumların, boşaltmış olduğumuz o bölgeye girmediklerini saptamıştı. Salihçik'in getirdiği bilgiye göre Cenktepe boştu. Rumlar orayı tutmamışlardı. Belli ki korkmuşlar, belki de çekilmemizi bir oyun ya da tuzak sanmışlardı. İnanılmaz bir işti Salihçik'in yaptığı! Verdiği bilgiler altın değerindeydi. Ben keşif yapılırsın derken bile, bu kadarını düşünmemiştim. Yaptığı iş çok ama çok büyüktü, hayati değeri vardı”.²⁶

Geçitkale-1965

Aynı bölgedeki bir başka anısını da; “Yine 23–27 Nisan 1964 saldırısında benim bulunduğum Ağıltepe'ye sanırım üçüncü gün, hava kararmak üzereyken Geçitkale/Köfünye'den bir kazan dolusu kuru fasulye ve üç beş ekmek getirildi. Kazan ortaya konuldu. On-on beş kişi bir anda kazanın çevresini sardık. Üç gün ağızımıza bir şey koymamıştık. Herkes birbirine, özellikle de bana nasıl yiyeceğim diye bakıyordu. Çatal kaşık yoktu elbette! Elimiz yüzümüz kir pas içindeydi. Saldırı başladığından beri su yüzü görmemiştik. Bir anlık bir tereddüt geçirdikten sonra, bir parça ekmek kopardım ve “Bu fasulye böyle yenir” diyerek, avucumla fasulyeye daldım. Bir anda birçok el, fasulye dolu kazana daldı. İnanın, ikinci kez el atamadım. İlk el atışımda avucumla

26 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat; İsmail Bozkurt, *Zirköy'den Mermertepe'ye- Kıbrıs'ta Direniş ve Mücahitlik Yılları- (1 Nisan 1955-1968 Baharı)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 167.

aldığım fasulyeyle kaldım. Fasulye bir anda bitmişti. Hani ekmeği bandıra bandıra tabağınızı tertemiz yaparsınız ya! Kazanın dibi de, ekmeğin parçalarıyla bir güzel temizlenerek buz gibi olmuştu. Yemek bitince kahkahalarla güldük.

O gün, bir ağılın içinde, kir pas içindeki elimle avuçlayıp yediğim kuru fasulyenin tadı hâlâ damağımda! Açlığı, açlıktan sonra bir şey yemenin güzelliğini yaşadığım o dakikalar, bir anda birçok elin kazandaki fasulyeye dalması gözümün önünde o gün gibi duruyor (Bozkurt, mülakat)” sözleriyle ifade ediyor.

Nisan 1966’da Türk Ordusu’ndan bir subaya tabur komutanlığını devreder ve yardımcısı olarak göreve devam eder. Bu arada Geçitkale/Köfünye Merkez Bölük Komutanı görevini de sürdürür.

Geçitkale/Köfünye’de görev yaparken yaşadığı bir başka olay da insanı çok etkiliyor; İsmail Bozkurt Ağustos 1967 başlarında bir gün araba ile ve üniformalı olarak Alaminyo’dan Geçitkale’ye dönmektedir. Rum silahlıları yolunu keser. Bir an geriye dönebilir miyim diye düşünür. Ancak dönüş manevrasına başladığı an, onlardan kaçtığını anlayıp saldırganlaşabilirler, Onu delik deşik edebilirlerdi. Ürkek, çekingen davranmak, korktuğunu ve ürktüğünü belli etmek de aynı sonucu doğurabilirdi.

Bozkurt’un aklına rahmetli babasının, “Saldırgan köpeğin karşısında ürktüğünü, korktuğunu asla göstermeyecek, hissettirmeyecek; soğukkanlılığını asla yitirmeyeceksin. Saldırgan insan da saldırgan köpek gibidir; karşısında dik dur, göreceksin gerileyecek.” sözleri gelir.

Geçitkale-1965

Babasının öğütüne göre hareket etmeli; hiçbir şey olmamış gibi soğukkanlı davranmalı, korkmamalı, ya da korktuğunu belli etmemeli, panik yapmamalıydı. Tek şansı buydu.

Telaşsız, her şey doğalmış gibi camı açtı. Liderleri olduğu anlaşılan biri yaklaştı. Sonradan köyün bağınaz EOKA lideri olduğunu öğrendiği kişi, Çek yapımı silahını kurdu ve namlusunu camdan içeriye uzatarak Bozkurt'un göğsüne dayadı. Bir yandan da "Adamın arabama çarpıp kaçtı, bunun hesabını vereceksiniz" diye bağırdı. Çok olağan bir durum söz konusuymuş gibi soğukkanlı davranarak: "Ne oldu arabana çarptılarsa! İlk kez mi oluyor bu? Ne gerekirse yapılır. Her halde arabana çarpıldı diye savaşmayacağız." şeklinde cevap verdi. Bozkurt'un ifadesiyle Rumoğlu durmadan, pek anlamadığı bir şeyler geveleyip duruyordu. Vitesi taktı ve yavaşça hareket etti. Olağanüstü biçimde soğukkanlı davranmaya çalışıyordu, ama aslında ecel terleri döküyordu. Rumoğlunun ya da yanındakilerden birinin tetiğe dokunması, işini bitirmeye yeterdi.

Sonuçta soğukkanlılığı O'nu kurtardı. Yavaş yavaş uzaklaşırken, Rum'un bağırıları, çağırıları durmamıştı. İlerlerken, birilerinin ardından tetiğe basabileceği olasılığını hiç gözardı etmemişti, ama yapılacak bir şey de yoktu.

Biraz ilerleyince, daha önce de gördüğü, ancak yakın tehlike nedeniyle unuttuğu, yolun iki yanındaki yükseltilerde mevzilenmiş silahlıları fark etti. Bu kez de dikkati gelebilecek bu tehlikeye yöneldi. Az ileride, Geçitkale/Köfünye ile Ötüken/Mennoya yollarının kesiştiği yerin hemen gerisinde, kesişen yollara hâkim bir tümsek vardı ve tümseğe yerleştirilmiş bir makineli tüfeğin namlusu ona yöneltilmiş; başındaki iki kişi, ateş etmeye hazır bekliyordu. Kesişme noktasına ulaşırken namlu onu izledi. Geçitkale/Köfünye yoluna girince kurtulduğunu düşünürken, yan tarafında mevzilenmiş başka bir makineli tüfek gördü. Ona kaçamak bakışlar atarak ilerlerken dikiz aynasından namlunun kendisini izleyerek bu kez arkadan kendisine doğru yönlendirildiğini fark etti. Neyse ki az ileride bir büküm vardı. Oralarda başkalarının olmadığını ümit ederek kurtulacağını düşündü. Gerçekten de artık yolunun üstünde başka biri yoktu. Gaza bastı. Ölümden kıl payı kurtulmak her halde öyle bir şeydi... Ancak Bozkurt'un bu olay sonrası için anlattıkları insanı kahrediyor;

"Ne yazık ki bu EOKA'cı Rum bu olayın akabinde bubi tuzağıyla ikisi çocuk, beş şehit vermemize neden olacaktı. Şehit naaşları, daha doğrusu beş şehidin parçalanmış bedenleri, et ve kemik yığını halinde köy camisinde bir kilim üzerine dizilmişti. Parçalanmış bedenleri derken, kafa, kol, bacak ve bunun gibi birbirinden kopmuş et ve kemik yığınının söz ediyorum. Kendimi camiden dışarıya zor attım. Günlerce, haftalarca, aylarca, yıllarca o görüntü gözün önünden gitmedi".²⁷

Mülkiyeli mücahit İsmail Bozkurt'un 15 Kasım 1967'de Rum-Yunan Kuvvetleri'nin Grivas'n komutasında Geçitkale-Boğaziçi'ne karşı yaptıkları saldırıda yaşadıkları da onun yaşamında çok özel bir yer tutmaktadır;

27 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi'nde yapılan mülakat.

Rum–Yunan Kuvvetleri’nin saldırı üstün kuvvetlerle gerçekleşmektedir ve karşı durmak olanaksızdır. İsmail Bozkurt ve mücahitleri direnirler, ama sonunda Geçitkale düşer. Rum-Yunan kuvvetleri Geçitkale’ye girmek üzeredir. Bozkurt da “bilinen” ve “aranan” bir kişidir. Rumların eline düşerse kim bilir ona ne yaparlardı? Öldürseler kurtulur giderdi, ama ona işkence yapacaklarından, onuruyla oynayacaklarından emindir. Kararını verir: Asla teslim olmayacak, iş son aşamaya geldiğinde, saklayacağı son kurşunu beynine sıkıp kendini öldürecek. Düşünceler, olasılıklar inanılmaz bir hızla dört dönüyordu beyninde! O kendisi için bir çare bulmuştu. Ya eşi ve dört aylık çocuğu ne olacaktı? Sırf onun karısı ve çocuğu oldukları için başlarına gelebileceklerini düşünmek bile istemiyor, onların da Rum’a tutsak olmasını kabullenemiyordu. Karar verdi: Onları Rum’a teslim etmeyecek, teslim olmalarına olanak bırakmayacaktı. Önce karısını ve çocuğunu öldürüp, son kurşunu beynine sıkmanın en iyisi olacağını düşündü. Bu düşünce onu bir an rahatlatmıştı, ama beyninin içi karmakarışıktı. “Haydi karım benimle birlikte ölsün, ama çocuğumun günahı ne?” diye soruyordu kendi kendine! Çocuğunun yaşaması için, annesinin Onu koruması, yani eşinin de yaşaması gerekiyordu. Sonunda yeni bir karar verdi: Karısı ve çocuğunu, sinemaya kalabalığın arasına götürecekti, ondan sonra son kurşuna kadar savaşıyor, son kurşunu da kendine sıkacaktı.

Bozkurt bunları; *“O gece, bir taşın üstünde ne kadar oturduğumu, aradan ne kadar zaman geçtiğini bilmiyorum. Ama beynimde esen fırtınayı, hâlâ daha capcanlı anımsıyorum. İnsanın ümitsizlik, çaresizlik karşısında ne kadar güçsüz, seçeneksiz olduğunu o gece o taşın üstünde anladım ve yaşadım. Yaşamım hep mücadelelerle geçti. Çok zor durumlar yaşadım; kaç kez ölümlerle burun buruna geldim. Hiçbiri karşısında pes etmedim. Bir tek o gece, o da eşim ve oğlum söz konusu olunca, açıkçası bunalım yaşadım.*

Neyse ki o bunalımı erken atlatıp geri dönülemez bir çılgınlık yapmadım. Kararımı verdikten sonra, taşın üzerinden kalkıp eve doğru yürüdüm. 50 m. ötedeydi zaten evim! Evde bizinkiler yalnız değildi. Bazı komşular da bizde toplanmıştı. Durumu kısaca anlattım. Sonra eşimi, çocuğumu ve kayınvalidemi alıp köylünün toplandığı sinemaya götürdüm.

Sinemaya kadar oğlumu kucağımda taşıdım. Kapının önünde son kez onu göğsüme bastırıp öptüm ve oğlum kucağımda, bir elimle eşimi de kucakladım. “Ben gidiyorum” dedim eşime! “Bir daha görüşemeyebiliriz. Oğlumuz sana emanet!” Onu öperek oğlumu kucağına uzattım, kayınvalidenin elini öptüm, karımı ve çocuğumu ona emanet ettim, helalleştirdim ve onları sinemanın önünde bırakarak ayrıldım. İnanılmaz bir rahatlık duymuştum.” şeklinde ifade ediyor.

Bozkurt, kendine ayıracağı biri dışında, kalan kurşunlarıyla son görevini yapmak için karargâhtan çıkmak üzere iken karşısına Turgut Sami (Sunalp) çıkar. “Ben karar verdim” der ona! “Son kurşunumu beynime sıkacağım.” Turgut Sami tepki gösterir. Komutanın emir verdiğini, teslim olmak istemeyenlerin silahlarıyla birlikte köyü terk etmeye başladıklarını söyleyerek, kendisinin de teslim olmayı asla düşünmediğini, ama burada kalırlarsa nasıl olsa öleceklerini, oysa köyden çıkmayı başarırlarsa kurtulabileceklerini ifade eder. “Kurtulamazsak da vururuz, teslim olmadan ölürüz” diye sözlerini bağlar.

Aslında Bayraktarlığın da buralardaki savaşın gelişmesiyle ilgili bilgisi yoktu. Ya da BM Barış Gücü'nden bazı bilgiler alıyorlardı. Bozkurt daha sonra Ana Karargâha ilk gittiğinde anlatıldığına göre telsizleri bir süre çalışmış, elektrik kesilince aküler devreye sokulmuş, sonra onlar da tükenmiş ve bağlantı kopmuştu. Bu durumda gelişmeleri bilmiyorlardı. Demek ki Rumlar köye girdiği zaman olacaklardan da neden sonra haberleri olacaktı. Oysa olup biteni merkeze ne kadar erken duyururlarsa, belki Türkiye'nin o derece müdahale edecek zamanı olurdu. Türkiye'nin başlarına gelenleri bilmeden müdahale etmesinin mümkün olmayacağını da düşününce Turgut'un önerisi ona mantıklı gelir. Ve öylede yaparlar. Köyden çıkmayı başararak birçok mücahitle ve silahlarıyla birlikte Türk köyü Alaniçi/Klavya'ya ulaşabilirler.²⁸

1.11. Sivil Hayata Geçiş

Bu olaylardan bir süre sonra terhisini isteyen İsmail Bozkurt, terhis edilmeden, o zamanki Kaza İdare Amirliği'nde (kaymakamlık) sivil göreve başlar.

Ocak 1968'de, Sosyal İşler ve Belediye İşleri Dairesi'ndeki görevine döner. Ekim 1969'da Adalet ve İçişleri Üyeliğine nakledilir. 5 Temmuz 1970'de Larnaka Bölgesinden Türk Cemaat Meclisi Üyeliğine seçilir. 1973-1975 yılları arasında Türk Cemaat Meclisi Başkanlığı yapar. İlk Kurucu Meclis'te görev alır. 1976, 1981 ve 1985 genel seçimlerinde Toplumcu Kurtuluş Partisi'nden milletvekili seçilir. Bozkurt, 6 Aralık 1983'de oluşan KKTC Kurucu Meclisi'nin de üyesi olur. 1985-1986 yıllarında Turizm ve Kültür Bakanlığı yapar.

Dolayısıyla Mülkiyeli mücahit olarak hem savaş döneminde, hem de yapılanmakta olan devlet yönetiminde yerine getirdiği görevler ile tarihi yapanlar arasına giren İsmail Bozkurt, kendisinin ve çağdaşlarının Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde yaşadıklarını aktardığı kitapları ve akademik çalışmaları ile de tarih yazarları arasındaki haklı yerini almış olur.

2. Mülkiyeli Mücahit Taner Etkin

Taner Etkin 10 Aralık 1943 tarihinde etrafında onyedili Türk köyü olan Poli'de (Baf) doğdu. İlkokul ve Ortaokulu Poli'de okudu. O günlerde Rumların yaptığı şiddet hareketlerine karşı Türkler haklarını savunmak için nümayişler yaparlardı. 1958 yazında henüz 15 yaşlarında ortaoğrencisi olmalarına rağmen Etkin ve arkadaşları da okuldan çıkar bu yürüyüşlere katılır ve "Kıbrıs Türk'tür" diye sloganlar atarlardı. Bu süreçte kendi aralarında konuşup bir şeyler yapmaya karar verirler. Onların bir şeyler yapmak için arayışları içerisinde olduğunu görenler bu gençleri kontrol altına almak için

28 İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi (DAÜ ATAUM)'nde yapılan mülakat; İsmail Bozkurt, *Zirköy'den Mermertepe'ye- Kıbrıs'ta Direniş ve Mücahitlik Yılları- (1 Nisan 1955-1968 Baharı)*, s. 537-542.

TMT'ye girmelerini önerirler. Sonuçta Etkin, 1 Ağustos 1958'de arkadaşı Faiz Sucuoğlu ile Kemal Tenekeci'nin Cami kahvesinin üzerindeki kulübünde yemin ederek TMT'ye girdiler ve birçok yaygın faaliyet icra ettiler.²⁹

2.1. Mülkiyeye Gidiş

Taner Etkin ortaokul bittikten sonra Kuleli Askeri Lisesine gitmeyi arzu etti. Kabul de edildi. Ancak, kendi ifadesiyle TMT'deki görevini bırakıp gitmeye gönlü razı olmadı. Daha sonra Lefkoşa Türk Lisesi'ne yazıldı. Liseyi burada bitirdikten sonra üniversite eğitimi için 1961 yılında Ankara'ya gelerek Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne kayıt yaptırdı ve Mülkiyeli oldu.

2.2. Kanlı Noel ve Kıbrıs'a Dönüş

Mülkiye'de ikinci sınıftayken Aralık 1963'de Kıbrıs'ta Kanlı Noel olayları patlak verdi. Kıbrıs'ta gerginlik yaşanmaya başladığında Etkin ve arkadaşları, Türk Hükümeti'nin harekete geçmesini sağlamak için Mülkiye'de Kıbrıslı Öğrenciler Derneği'nin organize ettiği gösterilere katılmaya başladılar. Bu arada İstanbul'dan da arkadaşları gelerek bu organizasyonlara katılıyorlardı. 27 Ocak 1964'de Taner Etkin, toplam 80 arkadaşıyla birlikte Middle East Airlines'la Kıbrıs'a, Lefkoşa'ya geldiler. Türkiye'den beraber geldikleri arkadaşların bir kısmı dağa, bir kısmı da köylerine gittiler. İngiliz askerleri onları Türk tarafına geçirdi.

Etkin, Mücahitler Sitesi'nin karşısındaki Mehmet Emin'in evindeki mangaya katıldı. Mangada bir manga komutanı ve on kişi vardı. Ancak silah sayısı sadece dört idi. Biri manga komutanındaydı, diğer üçünü de nöbete gidenler alıyorlardı. Manga komutanına, “Ya bunlar nöbetteyken bir çatışma çıkarsa biz ne yapacağız” şeklindeki sorularına da başka silah olmadığı cevabını alıyorlardı. Bir ay bu şekilde Lefkoşa'da kaldılar.³⁰

2.3. Ankara Zir'de Askeri Eğitim

Bir ay sonra onları tekrar topladılar. Lefkoşa'daki o dönemin son uçak seferlerinden biriyle 85 kişilik bir grup olarak TMT tarafından Ankara'daki Zir Eğitim Kampı'na eğitim için gönderildiler.

Etkin'e göre onların Ankara'ya geri dönüşleri hesaplıydı. Onlar Kıbrıs'a gittikten sonra Ankara'da kalanlardan bir grup Zir Kampı'nda eğitime alınmıştı. Şimdi onlar ikinci grup olarak Zir Kampı'nda eğitime alınıyorlardı. Etkin o günleri şöyle anlatıyor; “Ankara'ya döndükten sonra yurttan üç gün kaldık ve ardından eğitime alındık. Mehmet

29 Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat.

30 Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat.

*Ertuğruloğlu Kıbrıs Türk Kültür Derneği'nin başkanıydı. O bizim için her şeyi organize etti. Askerle birlikte tabii... Bir saat verirlerdi bize. Akşam güneş battıktan sonra gidilirdi oraya. Ankara'da otogarın yanında Paraşüt Kulesi'nin önünden Reo gelir bizi alırdı. Hiç sormadan biz de binerdik. Onlar da bize bir şey sormazdı. Götürürlerdi bizi... Bazı komutanlar, görevliler bize nasıl hareket edeceğimizi orada eğitim kampında gösterdiler”.*³¹

2.4. Eğitimli Mücahit Etkin Kıbrıs'ta

Ankara Zir'de eğitim devam ederken Kıbrıs'ta Rumların Erenköy'e saldırımları üzerine, Taner Etkin'in 40 kişilik grubu ikiye bölündü. 20 kişiyi aldılar ve balıkçı motorları ile onları Erenköy'e gönderdiler. Etkinin de içinde bulunduğu ikinci grup da jandarma botlarıyla Anamur koyundan Erenköy'e yola çıktılar. Ve jandarma botları ile geldiği için bu grup daha süratli bir şekilde adaya ulaştı. Jandarma botuyla Erenköy açıklarına kadar geldiler. Burada tekneyle kıyıya yanaştılar. Sahilde kendilerine verilen bir binada kalmaya başladılar. Bu esnada buldukları yere Türkiye'de bulunan ve adaya dönmesine izin verilmeyen Rauf Denktaş ile TMT'nin ilk Bayraktarı olan Rıza Vuruşkan da deniz yoluyla gizli bir şekilde geldiler. Etkin o günleri;

“İki saate adaya çıktık. 1964 yılının Nisan ayı sonuydu. Tabii ki Erenköy'e silahlı bir şekilde çıkmıştık ve yanımızda Erenköy'e silah da götürmüştük. Biz giderken beraberimizde silah götürme koşulunu da ileri sürerdik. Erenköy'e çıktık.

Ben Erenköy'de çok kalmadım. Rum saldırılarına maruz kalan ve zor durumdaki Yeşilirmak bölgesindeki mücahitlerden gelen destek talebi nedeniyle içimizden bir grup seçtiler ve Yeşilirmak'a gönderdiler. Erenköy'de komutanımız topladı bizi, üç manga içinden “Sen, sen, sen” diyerek iki manga asker seçti. Daha sonra ‘İçinizden makineli tüfek nişancı yardımcısı olmak isteyen var mı?’ diye sorunca ben hemen atıldım. Nişancı yardımcıları bir sandık da mermi taşımak durumunda oldukları için komutan cephane sandığını göstererek kaldırıp kaldıramayacağımı sordu. Ben de cephane sandığını bir hamlede sırtıma vurup doğruldu. Bunun üzerine beni de ekibe dahil etti ve doğru bizi bereketçilerin motorlarına gönderdi. O zamana kadar nereye gideceğimizi bilmiyorduk. Yeşilirmak'a gideceğimizi orada öğrendik.

20 kişi Yeşilirmak'a gitmek üzere tekneye bindik. Rumlara görünmemek için brandanın altına gizlendik. Önce Türkiye'ye doğru üç mil yol aldıktan sonra Yeşilirmak'a doğru yöneldik. Yeşilirmak Kayası denilen küçük adanın yanındaki koyu görür görmez heyecanlandık ve ayağa kalktık. Köylüler de bizi karşılamak için kıyıya toplanmışlardı. Hayatımda hiç bu kadar güzel karşılama görmedim. Oraya girdiğimizde hep bir ağızdan Mülkiye marşını söylemeye başladık.

‘Başka bir aşk istemez, aşkınla çarpar kalbimiz,

Ey Vatan gözyaşların dinsin yetiştiğin çünkü biz’

31 Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat; Haber Kıbrıs, “Denktaş'ın Gelişinde Türkiye'nin Etkisi Oldu”, (Metem Tümerkan tarafından Taner Etkin ile Yapılan Mülakat), 12 Mart 2012.

Ertesi gece bir manga asker daha geldi. Bir sonraki gece bir manga daha geldi. Ama dördüncü gelemedi. Rumlar yolu kesti. Sonra bize bölgedeki Barış Gücü yardımcı oldu ve bir manga daha getirdiler. Olduk 40 kişi. Biz yüze tamamlanacaktık ama olmadı. Doğrudan mevzilere yerleştirdiler bizi. Ama moral arttı. Köylülerle birlikte köyü savunmaya başladık. Bu arada silahlar da oradan dağılırdı adaya... Erenköy ve Yeşilirmak'tan..."

ifadeleriyle dile getiriyordu.³²

Yeşilirmak'taki mücahitlik görevleri 1966 yazına kadar yaklaşık iki yıl sürdü.

2.5. Mülkiye'yi Bitirmek İçin Ankara'ya Dönüş

1966'da Kıbrıs'taki durum statik bir hal alınca tekrar üniversite eğitimini tamamlamak üzere Ankara'ya döndüler. Tabii ki gelişleri gibi dönüşleri de normal koşullar altında gerçekleşmeyecekti. Günümüzde Kıbrıs'ın batısında yer alan Gemikonağı'na girerken yıkık bir iskele vardır. Halen yıkık olarak durmaktadır. İşte Türkiye'den gelerek Erenköy savunmalarında yer alan öğrenci mücahitlerin Türkiye'ye tekrar dönüşleri de bu iskeleden gerçekleşmiştir. Buradan teknelere binerek biraz açıktaki sivil, ama içi asker dolu bir gemiye binerek muhriplerin eşliğinde Türkiye'ye, yarım bıraktıkları üniversite öğrenimine geri dönmüşlerdir. Böylece hem Erenköy'ün sivil halkı, hem de öğrenci mücahitler Barış Gücü aracılığıyla tahliye edilmişlerdir. Etkin'in anlattıklarına göre; Tahliye sırasında Rum'a güvenmedikleri için her birinin elinde el bombaları bulunmaktaydı. Onların tahliyesi sırasında 500 kadar Rum toplanmış bağırıyordu. Eğer Rumlar kendilerine saldıracak olsalar onlar da el bombalarını kullanacaklardı. Ama neyse ki böyle bir olay meydana gelmedi ve gemilere binip Türkiye'ye döndüler".³³

32 Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat; Haber Kıbrıs, "Denктаş'ın Gelişinde Türkiye'nin Etkisi Oldu", (Mete Tümerkan tarafından Taner Etkin ile Yapılan Mülakat), 12 Mart 2012.

33 Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat.

Taner Etkin de Ankara'ya dönerek kaldığı yerden Mülkiyeye devam etti. Bu arada Rumlar tarafından adaya dönmesine izin verilmeyen Rauf Denктаş, bir yolunu bulup Kıbrıs'a çıkmak istemişti. Larnaka'ya çıkacaklarına yanlışlıkla Bafra bölgesine çıkararak Rumlara yakalanmışlardı. Taner Etkin ve arkadaşları bu olay üzerinde Ankara'da gösterilere başladılar. Denктаş için nümayişler düzenleyerek, "Denктаş'ı Geri Getirin" sloganlarıyla sokak gösterileri yaptılar. Sonuçta Türkiye tarafından, Rauf Bey'in Ankara'ya getirilmesi sağlandı. Bu toplantılar sırasında Taner Etkin, 1965 yılında Mülkiye'ye kayıt olan Kıbrıslı öğrenci Ayşe Hanım ile tanıştı. Ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin kız-erkek yurdunda kalmanın, üniversite kütüphanesinde beraber ders çalışmanın ve nümayişlere birlikte katılmanın yarattığı ortamda, Taner Etkin Ayşe Hanımın güvenini kazanmayı bildi. Taner Etkin'in ailesi Poli'de, Ayşe Hanımın ailesi ise Ercan Havaalanı yakınındaki Meriç köyünde yaşıyorlardı. Etkin'in ailesi, Meriç köyüne gelip Ayşe Hanımı ailesinden isterler. Ardından işi resmiyete dökmek için Etkin'in annesi ve kız kardeşi Ankara'ya gelerek Ayşe Hanıma nişan takarlar.³⁴

Bu arada 1967'de bu defa Rumlar Geçitkale ve Boğaziçi'ne saldırdılar. Onlar yine Ankara'da sokağa döküldüler. Türkiye'nin müdahale etmesi için gösteriler yapmaya başladılar. Etkin kendi ifadesiyle o günleri şu şekilde anlatıyor; "*Yunanistan'da cunta*

34 Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat; Ayşe Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat.

var. Grivas Kıbrıs'ta saldırılar düzenliyor. Türkiye artık müdahale edecek. Karar alındı, her şey müdahale için hazır. Ankara'nın yüksek tepelerine uçaksavarlar yerleştirilmişti. Bu kez Amerika devreye girdi. Cyrus Vance geldi. Ankara-Atina arasında mekik dokudu. Ve bir anlaşma sağladı. Yunanistan Kıbrıs'taki askerleri çekmeyi kabul etti. Bu bence çok önemli... Çünkü Yunanistan'ın adaya asker çıkardığının kabulüdür. 1963-64 olaylarını başlatanın Yunanistan olduğunun çok özel kanıtıdır bu. Askerini Yunanistan Enosis için göndermişti. Akritas Planı'nı da onlar hazırladı. Yunanistan 20 bin askerini BM gözetiminde çekti. Askerlerini silahsız çekmişti. Yunanistan silahları adadaki Rumlara bırakmıştı. Sanırım onun da şartı oydu. Sonunda 1968 Nisan ayında baskılar artınca Rumlar yolları açtılar. Denktaş Bey'e de müsaade ettiler ve o da Nisan'da adaya döndü".³⁵

2.6. Mezuniyet Sonrası Kıbrıs ve Siyasal Hayat

Taner Etkin, Ankara'da 1968 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Maliye ve Ekonomi Bölümü'nden mezun oldu ve adaya döndü. Kendi ifadesine göre; Onlar çok şanslıydılar, çünkü mezun oldukları yıl hemen adaya geri dönebildiler.

³⁵ Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat; Haber Kıbrıs, "Denktaş'ın Gelişinde Türkiye'nin Etkisi Oldu", (Mete Tümerkan tarafından Taner Etkin ile Yapılan Mülakat), 12 Mart 2012.

Kıbrıs'a döndükten sonra 1968-1971 yılları arasında Ekonomi ve Maliye Bakanlığı'nda görev yaptı. Bu arada 1969 yılında Mülkiye'den mezun olarak Ada'ya dönen Ayşe Hanımla³⁶ 1970 yılında evlendi.

Adaya döndükten sonra Etkin ve arkadaşları yine rahat durmazlar. İrsen Küçük ve birkaç arkadaşıyla bir araya gelip Erenköy Mücahitler Cemiyeti'ni kurarlar. Rum ablukası olmasına rağmen köyleri dolaşarak toplantılar yaparlar, sorunları dinler, daha sonra bunları gazetelere verirler.³⁷

2.7. Rauf Denktaşlı Yıllar

Taner Etkin Ekonomi ve Maliye Bakanlığı'nda çalışırken 1971 yılında bir gün, 1970 seçimlerinde Türk Cemaat Meclisi Başkanlığı'na seçilmiş olan Rauf Denktaş'ın sekreteri, telefonla arayarak Denktaş'ın kendisiyle görüşmek istediğini bildirir. Ne olduğunu bilmeyen Etkin, büyük bir heyecanla Denktaş'ın ofisine gider ve makama kabul edilir. Denktaş, Etkin'e kendisinin özel kalem müdürlüğünü teklif eder. Bu ani öneri karşısında şaşkınlık geçiren Etkin, çok düşünmeden Denktaş'a, "Sizin gibi bir Türk liderinin özel kalem müdürlüğünü yapmak benim için onurdur" cevabını verir. Denktaş da ona teşekkür eder ve makamdan ayrılır. Ertesi gün başka bir telefon gelir, "Gel göreve başla" diye. Taner Etkin 1971 yılı Nisan ayında Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denktaş'ın Kutlu Adalı'dan sonraki Özel Kalem Müdürü olarak göreve başlar ve bu görevi de 1978 yılına kadar sürdürür. Yani 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sürecinde Denktaş'ın en yakınındadır ve bir çok olaya şahit olmuştur.³⁸

2.8. Denktaş Taner Etkin'i Uzun Süre Sınadı

Etkin Özel Kalem Müdürü olduktan sonra sık sık Denktaş tarafından sınanır. Anlattığına göre Denktaş kendisine bir evrak veya malzeme verir ve sonra ansızın onun durumunu sorardı. Ve yalamı da hiç sevmezdi. 1974 Barış Harekatı'nın akabinde doğal olarak çok hareketli günler yaşanır. Barış Kuvvetleri Komutanlığı'ndan yapılması gereken bir işle ilgili bir yazı gelir. Bu yazı Etkin'in dosyalarından birinin arasına girer ve kalır. Rauf Bey bir gün Etkin'e söz konusu yazının nerede olduğunu sorar. Evrağı arayan Etkin, kendi dosyalarının içinde bulunduğunu ve işlem yapılmamış olduğunu fark eder. Denktaş'ın makamına giderek durumu olduğu gibi açıklar. Denktaş Etkin'in yüzüne bakar; "Oğlum insan biraz da pembe yalan söyler, ölüme kadar da götürür bazı şeyleri" diye cevap verir. Bu olay Rauf Bey'in Taner Etkin'e olan güvenini artırır. Nitekim 27 yıl gibi uzun süre

36 Mülkiyeli Ayşe Etkin Hanımefendi de Kooperatif Merkez Bankası'nda 31 yıl çalışarak Ülkesine katkı sağlamıştır.

37 Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat; Haber Kıbrıs, "Denktaş'ın Gelişinde Türkiye'nin Etkisi Oldu", (Metem Tümerkan tarafından Taner Etkin ile Yapılan Mülakat), 12 Mart 2012.

38 Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat.

Denktaş gibi bir liderin yanında bulunmak, mutlaka böyle bir güven sonucu olsa gerek...Denktaş Etkin'e güvendiğçe arşivini de ona açar.³⁹

Bu arada 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti ilan edilmiş ve anayasa uyarınca 1976 yılında yapılan ilk genel seçimlerde Rauf Denktaş Devlet Başkanlığı'na seçilmiştir. 1978 yılında bir gün Denktaş, Taner Etkin'i makamına çağırır ve "Kendinden başlayarak kim müsteşar olmak ister, çünkü Nidai Bey emekli oldu, say bakalım" der. Taner Etkin, "Benden yaşça büyükler var. Ben ne diyebilirim ki size, herkes bu makamı ister" şeklinde cevap verir ve dışarı çıkar. 10 dakika sonra Denktaş, Etkin'i tekrar çağırır ve kararnameyi yazması talimatını verir. Taner Etkin böylece yine Rauf Denktaş'ın isteği üzerine Cumhurbaşkanlığı Müsteşarlığına atanır ve 1993 yılı sonuna kadar, 16 yıl bu görevde kalır.⁴⁰

39 Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat.

40 Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat.

Bu sıralarda Toplulararası Görüşmeler sürmektedir. 1975 yılından itibaren Rauf Denктаş yaptığı bütün görüşmelere Etkin'i beraberinde götürür. Bunu Etkin şu sözlerle ifade ediyor; *"Mesela Viyana'daki görüşmelere giderdik. Kurt Waldheim idi BM Genel Sekreteri... Viyana'da Klerides'le görüşürlerdi. Rauf Bey çok iyi bir not tutucuydu. Toplantıdan çıkarken notlarını bana verirdi. Ben de doğru kripto odasına giderdim. Notları ben geçirdim"*.⁴¹

1983'de bağımsızlığa giden süreç, Etkin'de önemli izler bırakır. Bu dönemde Makarios Bağılantısızlar Hareketinde çok etkilidir ve Bağılantısızlarda bir karar çıkarır. Bu karar, Kıbrıs Türkünün bir federal çözüm için olmazsa olmaz olarak nitelendirdiği siyasi eşitliğini ve yönetime etkin katılma isteğini tamamen ortadan kaldıracak içerikteydi. Söz konusu kararda, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tüm ada üzerinde egemen olduğu bir kez daha kalın çizgilerle vurgulanıyor ve Kıbrıslı Türklere 'azınlık' muamelesi yapılıyordu.

Rumlar Bağılantısızlarda alınan kararın bir benzerini BM'den de çıkarma girişiminde bulunurlar. Rauf Denктаş bunları ikaz eder. Bütün yabancı misyonlara da aynı şekilde ikazlarını yapar. Onlara, Rumların BM'den böyle bir karar çıkarmaları halinde, Kıbrıs Türk tarafını aynı yerde bulamayacaklarını, kendilerine göre tedbirlerini alacaklarının altını çizer. Rauf Bey New York'a gider. Etkin de Denктаş'ın yanındadır. Orada da aynı uyarılarda bulunur. Daha sonra New York'tan Belçika'ya, oradan karayolu ile Strazburg'a geçerler. Denктаş oralarda da uyarılarını tekrarlar. Sonra adaya dönerler. Türkiye ile de temaslar olur ve Bağımsızlık bildirgesi hazırlanır. Tüm uyarılara rağmen, 13 Mayıs 1983'te BM Güvenlik Konseyinde Rumların tek yanlı başvurusu üzerine alınan

41 Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat.

253 sayılı karar karşısında yapılması gereken, Kıbrıs Türkünün egemenliğini, eşitliğini dünyaya ve Rum tarafına somut adımlarla göstermektir. Bu da bağımsız devletin ilanıdır.

14 Kasım 1983 gecesini Taner Etkin'in ifadeleriyle aktaralım: “O gece biraz gergindiler. Türkiye'nin bilgisi olup olmadığını sorguladılar. Rauf Bey de isterseniz gidin sorun dedi. Gittiler ondan sonra Büyükelçiliğe sordular... Bağımsızlık ilanı bir nevi ihtilal gibi bir şeydi.

*Denktaş beyin önderliğinde alınan milli bir karardı. Yeni devlet kuruldu. Yeni bir anayasa yapıldı. İslam ülkelerine gittiğimizde bize “neden Federe devlet?” diye sorarlardı. Bu nedenle devletin ilanı gerekliydi”.*⁴²

1984 yılında, yani Cumhuriyet kurulduktan sonra Denktaş ile Kiprianu arasında New York'ta yapılan toplumlararası görüşmelere katıldıktan sonra dönüşte İngiltere'ye uğrarlar. Londra'da İngiliz Parlamentosu'na gittiklerinde orada İngiliz milletvekillerinden biriyle Denktaş'ın sohbetinde, İngiliz milletvekili Denktaş'a, Maraş'ın vakıf malı olduğunu itiraf ederek yanlış yapmamaları konusunda uyarıda bulunur. Taner'e göre aslında İngilizler Maraş konusunda bizim haklı olduğumuza inanırlar, ancak bunu dillendirmezler.⁴³

42 Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat; Haber Kıbrıs, “Bağımsızlık İlanı Sırasında Neler Yaşandı”, (Mete Tümerkan tarafından Taner Etkin ile Yapılan Mülakat), 13 Mart 2012.

43 Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat.

1993 erken genel seçimlerinde yine Denктаş'ın isteği üzerine Demokrat Parti'den seçimlere giren Etkin, Lefkoşa Milletvekili seçilir ve 18 Ocak 1995 tarihine kadar İçişleri Bakanı olarak görev yapar. 16 Ağustos 1996 tarihinden başlayarak Dışişleri ve Savunma Bakanlığı görevlerini sürdürmeyi müteakip 18 Aralık 1998 tarihinde emekli olur. Dolayısıyla Etkin'in 1971 yılında Denктаş'ın yanında başlayan ve tamamı O'nun yanında devam eden fiili siyasi yaşamı 27 yıl sonra sona erer.

Siyasetten koptuktan sonra da Rauf Bey'in ofisinde ona yardımcı olur. Birçok olaya şahitlik eden Taner Etkin gelinen noktada görüp yaşadıklarının tümünü paylaşmanın zamanının gelmediğini düşünüyor.

2001 Yılında kurulan "Ulusal Halk Hareketi" adlı sivil toplum örgütünün genel koordinatörlüğü görevini yürütmektedir.

Sonuç

Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ya da Kıbrıs Türk Varoluş Savaşımı, bir destandır. Mücahitler ve bir bütün olarak Kıbrıs Türk Halkı iyi direndi. Destansı bir direnişti bu! Onca şehidin canı, gazinin kanı ve nice adsız kahramanın yürekliliği vardır bu destanda!

TMT mensupları, yurtseverlik duygusu ve inancıyla çalıştı, inanılması güç sorunlarla boğuştu, yurdu, ulusu, insanı ve insanlık onuru için ölümü göze alarak özveriyle savaşım verdi.

1 Nisan 1955'te EOKA terörünün başlamasından sonra İngiliz Sömürge Yönetimi'nin aldığı sert önlemlerden biri, silah bulundurmanın cezasını idam olarak öngören bir yasa çıkarmaktı. Tek bir kurşun bile silah kapsamındaydı. Sadece bu yasayı düşününce bile, gerek kendiliğinden oluşan çeşitli direniş gruplarında, gerekse TMT'nin her döneminde, görev yapmış kişilerdeki inancı, özveriyi, azmi, yurtseverliği ve ulusçuluğu iyi değerlendirmek gerekir. TMT'ye katılan direnişçiler de "Aş, iş, eş" gereksinimlerine aldırmadan, bu özellikleri taşıyan "Potansiyel idamlık", "Adsız kahramanlar" ve kendine özgü "Çılgın"lardı.

Eğer ENOSİS gerçekleşmemiş, yani Kıbrıs Yunanistan'a bağlanmamışsa bunu engelleyen TMT'dir, mücahitlerdir ve bir bütün olarak Kıbrıs Türk Halkı'dır.

Ve son söz; İşte bu direniş gösteren mücahitlerin içinde Mülkiyeli mücahitlerin yer almış olması da Mülkiyenin onurudur, gururudur.

Kaynakça

- Ayşe Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat.
- Bozkurt, İsmail, *Beştlum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Bozkurt, İsmail, *Zirköy'den Mermertepe'ye- Kıbrıs'ta Direniş ve Mücahitlik Yılları- (1 Nisan 1955-1968 Baharı)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Haber Kıbrıs, “*Denktaş'ın Gelişinde Türkiye'nin Etkisi Oldu*”, (Mete Tümerkan tarafından Taner Etkin ile Yapılan Mülakat), 12 Mart 2012.
- Haber Kıbrıs, “*Bağımsızlık İlanı Sırasında Neler Yaşandı*”, (Mete Tümerkan tarafından Taner Etkin ile Yapılan Mülakat), 13 Mart 2012.
- İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi (DAÜ ATAUM)'nde yapılan mülakat.
- Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat.

BİLİM, MÜLKİYE VE 21. YÜZYIL

Bilsay KURUÇ*

Bu oturumu genç Mülkiye kuşakları için düzenledik. Yakın geçmişte (buna altmış yıl diyelim) bize Mülkiye'nin, Mülkiye'liliğin farklılığını anlatabilecek bir nitelik ve birikim arayalım. Toplumun hızlanan ve yavaşlayan hareketlerini dikkate alarak arayalım. Toplumlara can veren bilim ocaklarının insanların uygarlığın akışı içinde kolaylıkla ve gereğince yol alabilmeleri için işaret feneri hizmeti gördüklerini, bunun için kurumlaştıklarını unutmayalım. Mülkiye'nin, henüz akıl, bakış ve yön bakımından 21. Yüzyıla girememiş bir Türkiye'deki genç kuşaklarının bunu doğru öğrenmesi, Mülkiye'nin 'herhangi bir fakülte' olmadığını orada okudukça, meraklandıkça, sorup tartışıkça ve kavrayıp sahip çıktıkça gelişebildiklerini hissetmesi lazım. Mülkiye bir zamandan başka bir zamana geçildiğinde bütün bunları 'hazır' olarak sağlayan bir kurum değildir. Her bilim ocağı gibi, o da içindekilerin nitelikleri, duyarlıkları, entelektüel kapasiteleriyle var olur ve kendini besler. Farklılığını böyle yaratır. Genç kuşakların bunu bilmesi gerekiyor.

Genç kuşaklar için 1960'ların ilk günlerinden 1970'lerin son günlerine kadar geçen yirmi yıl bir öğrenme kılavuzudur. Sadece Mülkiye'liler için değil, gençlerin tümü için. Ancak, o yirmi yılda toplumun büyük hareketliliği içinde bir merkez kimliğine sahip olmuş Mülkiye için farklı bilimsel sorumluluklar doğduğunu görmek öğrenmenin ilk adımındır. Mülkiye'nin, o yirmi yıl birikiminin özü toplumdaki gelişmenin özünü kavramasına ve böylece geleceğe ışık tutmasına dayanıyor.

1960'tan başlayarak, sorunlara farklı bakılıyor ve bu bakış sistematüğünü buluyor. Yeni bakış ve bunun kendi sistematüğünü bulması toplumun gelişme yolunu bulması, kavraması için tarihin yarattığı müstesna bir fırsattır. Yeni tezler ortaya çıkıyor ve genç kuşaklardan enerji alarak insan kişiliğinin gelişmesine belirleyici katkı yapıyor. 1960'lar, Türkiye'de, tarihte nadir özelliklere sahiptir. Nadir özellik, topluma dalga dalga yayılacak bir öğrenme ve sorgulama zamanı açmış olmasıdır. Bizim alanımızda, iktisatta, kendi irademiz, öğrenme ve çözme kapasitemizle yapabileceğimiz bir şeyi, kalkınmayı ülke gündemi yapabilmeyi o dönemde öğrendik. İktisatçı yirmi yıl bununla özdeşleşti. Siyaset, idare ve toplum bilimleri aynı bilimsel duyarlılığı kazandı. Şu o zaman giderek anlaşılın şeydir: Kalkınma kendi kendimize yapacağımız toplu bir çabadır ve süreklidir. Güzel ve yapmaya değer bir mücadeledir. Çünkü işin özü kendimizi aşabilmektir. Bu toplumun gizli arzusudur. Bu gizli arzu oradan oluşacak gücü keşfetmeye, bilim katında ve siyaset katında bir kilit değer halinde ortaya çıkarabilmeye bağlıdır.

Hatırlayalım, 1960'larda Türkiye fabrika çağına yeni geçmektedir. Yoksulluktan 'orta halli'liğe geçmektedir. İşçi sınıfı ilk kez toplum çapında taleplerle sahneye çıkıyor

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi (E).

ve Cumhuriyetçi orta sınıfın sözcülüğüne ortak oluyor. Daha önce birbirini yakından tanımayan iki sınıf bir ortak çizgi oluşturmaya başlıyorlar ve toplumun talepleri bu tarihi 'ittifak'la büyümeye başlıyor. Bunlar, dikkatle bakarsak, toplumun kendini aşma talepleridir. Hem kendi has ürünümüz olacak bir kalkınmayı, hem de bir özgürlük zeminini ve bunun hukuk düzenini arayan taleplerdir.

Bunlar daha önce yaşanmamış (ve 1980'den sonra da yaşanmayacak!) gelişmelerdir. Zaman 1960'ta hızlanmıştır. 1960'ların üniversitesi ve özellikle Siyasal Bilgiler Fakültesi bunları kavrayan, bu taleplere yüksek duyarlılık gösteren yerd. Bu tabloya dünya platformunda iki olağanüstü gelişmeyi ve bunlara duyarlılığı da eklemek lazım: Vietnam savaşı ve '1968'. Mülkiye ve hemen hemen bütün üniversite topluluğu bu gelişmeleri yakından izledi, onlara ortak olacak bir enerji sergiledi. Mülkiye için özel olan, 20. Yüzyılın devleti ve toplumunu birlikte sahiplenmeyi başaran bilim merkezi olabilmesidir. Dünyanın bu 'yeni zamanı'nı kavramak, bunun entelektüel kapasitesini sadece öğretim kadrosu ile değil, öğrencileriyle birlikte üretebilmek Mülkiye tarihi bakımından olduğu kadar, geleceğin gelişmelerine de ışık tutacak önemdedir. Genç kuşaklar bu bilgiyi kavramalıdır.

Niçin önemlidir? Çünkü, burada, zaman hızlanırken, Cumhuriyetin tazelenebilmesi, toplumu ve devlet yapılarını ileri zamana taşıyabilme davası yatıyor. Cumhuriyetin bir organik bütünlük halinde tazelenebilmesi toplumun kendini aşma potansiyelini yakalamak ve kavramakla olacaktı. Mülkiye'den bakınca, bu düşüncenin ağırlık merkezinde yepyeni bir siyaset belgesi olan 1961 Anayasası vardı. Anayasanın kendini aşacak yapısal niteliklere sahip olması, toplumun kendini aşma potansiyeli ile somutluk kazanacaktı. Kısacası, bir 'anayasa diyalektiği' ile. Toplumun kendini aşma potansiyelini harekete geçirecek yenilik ise Planlama idi. Planlama, 1961 Anayasasının atar damarlarından biri idi.

Burada, Mülkiye'nin anayasa ile özdeşleşmiş ismine, Mümtaz Soysal'a geliyoruz. Anayasa diyalektiğinde ana düşünce, tez ve mimari Soysal'ındı. Cumhuriyetin kendine özgü gelişme çizgisini yakalayarak Anayasanın dokusuna yerleştirebilmek ve bu yapı ile, toplumun gücünü ve arzularını seferber edebilmek işin özü oluyordu. Toplumun kendini aşabilmesine kendi yapısını geliştiren bir anayasa ile yol açılacaktı. Bu bilimsel olarak özgün, has ve moral olarak haklı bir çizgi idi. Mümtaz Soysal 'Anayasaya Giriş' kitabı ile bunu 1960'ların sonunda ortaya koydu.

Yine hatırlayalım ve genç kuşaklar bunu öğrensinler: O tarihlerde sandığıtaki sayılarla çoğunlukta olan 'siyasal sağ' Mümtaz Soysal'ın öngördüğü 'Anayasa dinamizmi' karşısında nitelikçe zayıftı, yetersizdi. Türkiye'de sermaye sınıfının kültür birikimi, aydınlanma profili ve düşünce kapasitesi bakımından sığılığını siyaset üzerinden de okumak zor değildi. Şu berraktı: Kendi tavrını 'sağ' olarak sunan kesim (ler) yeni düşüncelerden, düşüncelerle oluşacak yeni tezlerden korkan bir tablo sergiliyorlardı. Günün Başbakanı Demirel "Bu anayasa ile devlet yönetilemez!" diyordu. Bu sağın 'yumuşak çizgisi' idi. 'Sert (kalıcı) çizgi' günün Genelkurmay Başkanı Tağmaç'tan geldi (1970) "Türkiye'de sosyal gelişme ekonomik gelişmeyi aşmıştır. Tehlikelidir. Durdurulmalıdır!" 'Sert çizgi' sınıfsal bir kelamdı. Toplumdaki uyanışı görüyordu. Mülkiye'nin askeri (ve sonra sivil) darbelerin hedefi oluşu böyle başladı. Tarih 1969-70.

Bilindiği gibi, operasyonlar 1970'in baharında başladı. Önce öğretim üyelerine yöneldi. Mülkiye'de önemli hedef Dekan Mümtaz Soysal'dı. Suçu kitaptı: 'Anayasaya Giriş'. Yani, dinamik anayasa ya da anayasanın, toplumun kendini aşma sürecini ortaya koyan belge oluşu. Yargılanan, kişiden önce, bu bilimsel gerçektir. Şöyle de bakılabilir: Yargılanan, Mülkiye'nin geleceğın sosyal ve siyasal bilimindeki iddia sahipliğı idi. En sade şekildeyle, bilimi mutlaka dondurmak isteyen bir tablo.

Toplumun taleplerinden ürken ve düşünce alanında yetersiz kalan 'sağ siyaset' çevresinin (ki bunun tartışması burada olmaz) vakit geçirmeksizin bir büyük (en az elli yıllık) 'restorasyon'a yöneldiğı birkaç kuşağın yaşayarak öğrendiğı şey olmalıdır. Yetersizliğın zorbalık yaratma tarihçesi de denilebilir. Yine bilindiğı gibi, 1980 darbesinden sonra, 1982'de anayasa değışikliğı ile 'asayiş' sağlandı ve o arada Devlet Planlama Teşkilatı 'anayasal kurum' olmaktan çıkarıldı. Darbenin bu eylemi, Anayasa ile Planlamanın nasıl içiçe olduğunu, toplumun gelişmesi ve devletin Cumhuriyet çizgisinde yenilenmesinin nasıl dondurulduğunu sergileyen adımdı.

Mülkiye'nin, toplumun 1960-80 arasındaki gelişmesine bilimselliğın olanaklarını kendi kapasitesiyle artırarak, çoğaltarak omuz vermesi genç kuşaklara öğretim kadrosu ve öğrencileriyle, bir bütün olarak örnektir. O döneme yakından, daha çok bakılmalıdır. 160 yıllık Mülkiye tarihinde, toplumun ve devletin aşamalarını yansıtan örnekler bulunacaktır. Bu örnek, 1960-80, bize en yakın ve belki de en çarpıcı olan zaman dilimini kapsıyor. 'Suyun akışı' içinde çeşitli zaman dilimleri bizi geçmişle hesaplaşmaya yönlendirir. Bu hesaplaşmalar, onlardan öğrenilecek şeyler yeni öğrencileri, yeni bilim insanlarını ve tümünün toplumun zengin potansiyeli içinde olgunlaşan duyarlıklarını, yaratıcılıklarını besler. Mülkiye, 'büyük okul'luğunu sürdürmek için, herhalde 21. Yüzyılda daha üst bilim düzeylerine yükselme zorunluluğunu hissedecektir. 'Akan su'da iki kez yıkanılmaz. 1960-80 bilimsel olarak taklit edilemez. Ancak, sonsuzluğı hedeflemiş bilimsel kurumlar farklı niteliklerini algılayabilen kurumlardır. Mülkiye'ye, geçmiş 160 yıldan sonra, 21. Yüzyıla girme zorunluluğundaki Türkiye'de farklı bakmamız gerekiyor. Geçmişe ve bugüne yüksek duyarlılıkla bakmayı bilen, bunu bilerek 21. Yüzyılın insanını yetiştirecek olan müstesna okul. Bekleyeceğiz.

BİLİM – MÜHENDİSLİK VE ÜNİVERSİTE: BUGÜN VE YARIN- DÜNYA VE TÜRKİYE

Ali Ulvi YILMAZER*

Sosyal ve siyaset bilimlerinin ülkemizdeki en köklü kurumu olan, Anadolu'nun modernleşmesine ve Cumhuriyet'in ihtiyacı olan kadroların yetişmesine önderlik yapan, evrensel çağdaş demokratik değerlerin sembolü Siyasal Bilgiler Fakültesinin 160. Kuruluş yıldönümünü yürekten kutlarım. Gelecekte bu tarihsel misyonunun artarak devam edeceğine ve entelektüel hayatımıza değerli katkılarda bulunarak hizmetlerinin süreceğine olan inancımın Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne başarılarla dolu nice yüzyıllar dilerim.

“Bilim, Mülkiye ve 21.Yüzyıl” başlıklı panele konuşmacı olarak davet edilmiş olmaktan onur ve mutluluk duymaktayım, düzenleme komitesine şükranlarımı ifade ederim.

Konuşmamın ana başlıklarını aşağıdaki şekilde özetlemeye çalışacağım:

Şurası açık ki bilgi ve enformasyon çağında yaşıyoruz; bilim ve teknoloji hayatın her alanında karşımızda ve rahatlıkla söyleyebiliriz ki bilime neredeyse bağımlı durumdayız. Nitekim ulusal ekonomiler bilim sayesinde istikrar kazanabilmekte ve zaman zaman ifade edildiği üzere gelecek 50 yılda bilim ve teknoloji alanında kaydedilecek ilerlemeler muhtemelen son 500 yıldakilere eşdeğer olacak. Nerelerden bugüne gelebildi insanoğlu? Mesela ortalama yaşam süresi çok kısaydı, Hititler dönemine 25 yıl idi. Çocuk ölümleri daha fazlaydı, radyo, televizyon, telefon yoktu, otomobiller, uçaklar yoktu, bilgisayarlar yoktu, hastalıklarla baş etmekte büyük zorluklar yaşıyordu, dünya ve evren hakkında insanların bilgileri sınırlıydı... Bu örnekleri artırmak pek kolay, ancak öte yandan bilimsel araştırmaları sürdürebilmek ve mühendislik mesleğini icra etmek de giderek daha çetin uğraşlara dönüşmekte. Zira günümüzün küreselleşme ve rekabet koşulları altında en başta üniversiteler de değişime zorlanmakta. Ekonomik büyümenin sürücü kuvvetlerinden olan mühendislik dünyası çok yönlü baskılarla karşı karşıya. Gerek bilimsel bilgi ve teknolojideki muazzam birikim ve artan gelişme hızı, gerekse disiplinlerarası ve çok disiplinli çözümler gerektiren kompleks mühendislik problemlerinin giderek başat konumlara gelmesi karşısında mühendislik eğitim-öğretimi de zorlaşıyor. Tabii tüm bunlara ayak uydurabilmek ciddi planlamaları ve sabırlı çalışmaları beraberinde gerektiriyor. Her yıl dünyada yaklaşık 1 milyon yeni mühendis iş hayatına atılıyor. Bir fikir vermesi bakımından kabaca dağılım şu şekilde Türkiye: 30 000, ABD: 110 000, Çin: 400 000 civarında. Ancak öte yandan

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi (E).

öncü mühendis, yetkin mühendis ayrımlarının yapılması ihtiyacı da doğuyor (ABET, MÜDEK vb. kuruluşların zaten esas misyonu da meslek standardını koruyup geliştirmek).

Temel bilimden yola çıkarak pratik bir ürüne giden sarmal yol gittikçe daha uzun ve karmaşık bir hal aldı. Örneğin günlük yaşamda bazılarımız için vazgeçilmez olan gözlük camlarının üretiminin ardında kuantum mekaniği, optik ve elektromanyetik teori, ileri matematik, ince film kaplama teknolojileri vb. var. Hastanelerde mükemmel medikal görüntü amacıyla kullanılan NMR cihazlarının ardındaki altmış yıllık tarihsel süreç ise fizik ve kimya alanlarında beş adet Nobel ödülüne layık görülen temel bilim çalışmalarına ve onlarca mühendislik patentine dayanıyor.

İnsanlığın refahını muazzam ölçüde değiştiren tüm bilimsel araştırmaların ardındaki temel motif nedir şeklinde bir soruya verilebilecek cevap kanımca objektif, güvenilir bilimsel bilgi üretimini sürdürmek ve güven altına almaktan ibaret olduğudur. İnsanlığın geleceği açısından bu gerçekten hayati bir öneme sahip.

Örneğin aşağıdaki konularda yanlı ya da özensiz araştırma bulgularının insanlığa verebileceği zararlar yıkıcı karakterde olabilir: Küresel ısınma (çeşitli tekellerin ve finans merkezlerinin yönlendirici etkileri altında kalmadan), enerji sorunu (Chernobil kazasının objektif ve doğru değerlendirilmesi vb.), grip ve virüs salgınlarının yarattığı risklerinin doğru analizleri ve çözümleri, deprem risk haritalarının objektif oluşturulması, insan genomu araştırmaları, sağlığı ilgilendiren tüm konular, aşılar, kök hücre araştırmaları, gıdalar, yapay zeka, yerel kültürlerin nasıl korunabileceği hususu ve böylece gelecek kuşaklara daha renkli bir dünyayı miras bırakabileceğimize dair sorun, küresel ekonomik krizlerin nedenlerinin iyi değerlendirilmesi, hukuk vb. yüzlerce alandaki temel sorunlar. Öte yandan sadece fen ve mühendislik alanlarına odaklanarak bilimde ilerleme ve topyekün kalkınma sağlamak hiç mümkün değil. İnsani gelişim büyük hayati taşıyor. Nitekim gelişmiş ülkelerde hizmet sektörünün ekonomideki payı giderek artmakta, halen % 65-85 arasında, buna karşılık tarım ve sanayi sektörlerinin payları ise gittikçe düşüyor. İnsanlığın geleceğinde sosyal, beşeri ve siyaset bilimlerinin rolleri kanımca daha önem kazanacaktır. Sosyolojik bakış açısı ve değerlendirmeye hemen herkesin daha fazla ihtiyacının olduğunu kuvvetle ileri sürebiliriz.

Bir başka önemli gözlem de sanırım ki şu: ne tek başına sadece bir disiplin ne de tek başına bir ülke bu dev sorunların üstesinden gelmeyi başaramaz. Küresel ve disiplinlerarası işbirlikleri şart. Zira yeryüzündeki tüm sistemler birbirleriyle etkileşmekte ve birbirlerine iyice bağlı duruma gelmiş haldeler. Bilim bu sorunları çözmek üzere sürdürülebilirlik üzerine daha fazla düşünmeli ve siyaset de bilimden kuşkusuz daha fazla yararlanmalı ancak bilimin de siyasete ihtiyacı olduğunu unutulmamalı. Piyasa koşulları bilim ve teknolojiyi gelişmeye zorluyor, bu çok güzel ancak yoksulluğu gidermeye de gücü etmiyor. Bilim ve toplum (hayat) ayrı dünyalarda yaşamıyor. İnsanı ve toplumu bilimsel yönden incelemeye ve yaratıcı çözümler önermeye devam etmek durumundayız.

Yükseköğretim sistemimize ait genel görünümü bazı istatistiksel tablolar (YÖK, OECD; UNESCO vb. kaynaklardan alınan) yardımıyla ayrıntılı sergilemeye çalışacağım.

Çıkan genel tablo ana hatlarıyla şu şekilde: Yükseköğrenim sisteminin çeşitli basamaklarında (önlisans, lisans, lisansüstü) okumakta olan toplam öğrenci sayımız artık 8 milyonu geçiyor ve bu öğrenciler iki yüzden fazla devlet ve vakıf üniversitelerinde öğrenim görmekteler. Öte yandan nüfus istatistiklerine göre üniversite çağındaki gençlerimizin sayısı da 2005 yılına göre %5 artmış. Yine aynı yıla göre bir kıyaslama yapacak olursak yükseköğrenimdeki öğrencilerimizin toplam sayısı ise %75 artmış. Toplam öğretim elemanı sayımız ise 170 bin civarında. 27 bin kadar profesöre karşılık araştırma görevlisi sayımız ise ancak 50 bin civarında. Nüfusun yükseköğrenim gören yüzdesi 25-34 yaşlar arasında %10, iken 55-64 yaş aralığında ise %18 kadar. Oysa dünyada yükseköğrenim gören (25-65 yaş aralığında) nüfus için AB ortalaması %26 ve Kanada için ise %48 civarında. Öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayıları ise ülkemizde yaklaşık 40 civarındayken AB ortalaması ise 16, ve mesela Japonya için 11. Dünyada 18-22 yaş aralığındaki toplam genç nüfus yarım milyar kadarken bunlar içinde yükseköğrenim gören toplam öğrenci sayısı ise yaklaşık 180 milyon civarında ve yükseköğrenim görmek üzere öğrencilerin küresel hareketliliğinde de büyük artışlar söz konusu; dünyada yaklaşık 3 milyon öğrenci yabancı ülkelerde üniversite öğrenimi görüyor. Öte yandan doktora öğrenimi görenler açısından mesela 2014 yılı için mezun sayımız 4500 iken Almanya’da 30 bin ABD’de ise 67 bin civarında. Yukarıda belirttiğim üzere ulusal yükseköğrenim sistemlerinde yabancı uyruklu öğrencilerin sayısı da giderek artıyor; mesela doktora öğrenimi için bu oranlar İngiltere için %43, ABD için %24, İsveç için %21 ve Avustralya için ise %30 civarında.

Ar-ge harcamaları ve araştırmacıların sayısı bakımından ise bir karşılaştırma yapacak olursak ülkemizde bir milyon kişi başına araştırmacı sayısı 1000 kadar ve harcamalar ise GDP yüzdesi olarak %1’in altındayken Japonya’da aynı sayılar 6000 ve %4 ve Almanya için ise 4000 ve %2,5 kadar. AB ülkelerinin ortak kanaati ve siyasal eğilimleri uzun yıllar içerisinde şu şekilde oluşmuş durumda: %2-3’ün altında bir oranla ar-ge için yapılan harcamaların ülke ekonomisine kuvvetli geri dönüşlerinin olması ihtimali kaçınılmaz bir şekilde düşüyor. Kuşkusuz ar-ge harcamalarının sektörlere göre dağılımları ve planlaması da ayrı bir detay içeriyor. Öte yandan günümüzde bazı uluslararası dev firmaların tek başlarına yaptıkları ar-ge yatırımları ise pek çok ülkenin ulusal ar-ge bütçelerinden bile daha fazla.

1. Bazı Gözlemler

Üniversitelerin işlevleri, yapıları, gelecekleri dünyanın her yerinde tartışılıyor; üniversitelerin esas misyonu nedir sorusuna verilecek cevabın hala esas itibariyle araştırmalar yaparak objektif bilgi üretiminde bulunmak ve çok-kültürlü ve kaliteli mezunlar yetiştirmek olduğunu söyleyebiliriz. Ülkemiz üniversiteleri açısından yapılabilecek bazı çarpıcı değerlendirmeler ise artık hemen herkesin hemfikir olduğu iyi bilinen saptamalar: Her şeyden önce akademisyen sayısı yeterli olmaktan çok uzak, ileri ülkelere kıyasla kabaca yedi kat daha az araştırmacı ve öğretim elemanımız var. İdari ve teknik personel bakımından ise durum sanırım çok daha vahim. Bütçesel bakımdan da parlak bir konumda değiliz. ABD’nin en önde gelen bir üniversitesinin yıllık bütçesinin, ülkemizdeki tüm üniversitelerin yıllık bütçelerinin toplamından yaklaşık on kat fazla

olduğunu görüyoruz. Araştırma Enstitülerinin personel sayıları da ayrı bir tartışma konusu. İyi bilindiği üzere “kritik kütle” kavramı araştırmada hayati öneme sahiptir ve araştırmacı eleman sayısı 100 ila 1000 civarında olan ünlü kuruluşlar tüm dünyaya önderlik yapıyorken bizde eleman sayıları çoğunlukla nedense hep onlu rakamlarda kalıyor. Her disipline epeyce detaylı bir karşılaştırma yapmak kuşkusuz mümkün.

Üniversitelerimizde akademik kadroların sayısının yetersizliği yanında çoğunlukla içeriden beslenme sorunu (inbreeding) da ayrı ve önemli bir konudur ve hemen hemen bütün üniversitelerimizde söz konusudur. Savunma refleksi yüksek bireyler ve toplum olduğumuza dair bir kanıt olarak da görülebilir. Üstüne üstlük farklılıkları törpüleyen ve birörnekleştiren bir anlayışı kurumlarımıza hakim kılıyor (yani kendimiz yaratıyoruz). Mesela bölümlerin akademik kadrosu aynı meslek grubundan (söz gelimi fizik bölümünün tümü fizikçi olabiliyor). Çok disiplinli problemlere yönelme ve öğrencileri de bu felsefeyle yetiştirme yeteneğimiz dolayısıyla nispeten kısıtlanıyor. Bölümlerin akademik kadrosu ise neredeyse tümüyle kendi yurttaşlarımızdan oluşuyor. Oysa dünyanın önde gelen üniversitelerinde durum hiç de böyle değil (üniversitelerin telefon fihristine hızlıca bir göz atıldığında bu çarpıcı durum hemen farkedilir). Akademik kadro ilanları ve izlenen süreç çoğunlukla rekabete pek açık da değil. Tabii bu durumda uluslararası nitelikte bir araştırma merkezi-enstitüsü kurup yaşatabilir miyiz diye sormadan edemiyor insan? ICTP-ECAR (İzmir) ve GSI Helmholtz Centre for Heavy Ion Research (Almanya) karşılaştırmasını yapmadan ve 1933 Üniversite reformuna değinmeden edemiyorum (yönetmelik ve teamüller gereği yabancı uyruklu olması gereken direktörün ataması Bakanlar Kurulu onayını yıllardır bekliyoruz köklü Alman Araştırma Merkezinin direktörü bir İtalyan olabiliyor). Uluslararasılaşma açısından kanımca zihinlerimizde dahi alacağımız büyük mesafeler bulunmakta.

Günümüzde tüm dünyada beşeri ve sosyal bilimlerdeki çarpıcı bir gelişmeye yine değinmeden ve geçemeyeceğim ve bu dalların tarihsel önemleri ve rolleri üzerine bazı gözlemlerimi paylaşacağım. Bilim dergilerinden bazı güncel haber başlıkları: Danimarka Endüstrisi: “Beşeri bilimlerde yeni mezunlara artık ihtiyaç yok”, Avustralya: “Beşeri ve sosyal bilim mezunları tam-zamanlı iş bulmakta zorlanıyor”, ABD: “Öğrencileri beşeri bilimlere tekrar ilgi duyar hale getirebilir miyiz?” Ve tüm dünyada görülen tehlikeli eğilim: “Üniversitelerde son yıllarda sanat, beşeri ve sosyal bilimlere yönelik bütçe kesintileri, kadro sayılarını kısıtlama eğilimleri”.

Öte yandan yine aynı dergilerde ve web sitelerinde sık görülen başlıklardan: Dünyayı değiştiren on büyük teknolojik buluş!” ya da “Dünyayı değiştiren on bilim adamı ya da on matematikçi!” veya “Gelmiş geçmiş en büyük on bilim adamı!” Tümünde de cevaplar hep fen ve mühendislik bilimlerinden! *Fen ve mühendislik bilimlerindeki çarpıcı gelişmeler kitleleri adeta büyülüyor. İnsanlık, geçmişindeki parlak başarıların hangi hayati unsurlara dayalı olduğunu sanki unutmuş gibi! E n b a ş t a d a H u k u k.*

Hukuk toplumun tümünü yakından ilgilendirdiği için hayati öneme sahip ve kendi uzmanlık alanım hiç olmadığı halde üzerinde durma ihtiyacım var, zira bilim dünyasını da derinden etkiliyor. Hukuk ile (yasa ve yönetmelikler ile) bir şekilde karşılaşmamış kuşkusuz hiçbir yetişkin birey yoktur. Ancak böyle olmasına karşın örneğin fen ve mühendislik dünyamızdan bir milyon kişiye şu soruyu sorsak ne gibi bir cevaplar alırız?

‘Hukuk teorisini kuran büyük düşünürlerden kimleri sıralayabilirsiniz?’ya da ‘Uygarlığın temellerinin inşasında rolleri olan hukukçular kimlerdir?’ ya da ‘Uygarlığın, vazgeçilmez bileşeni demokrasinin temellerini atan siyaset bilimcilerden birkaç isim sayabilir misiniz?’ En kültürlülerinden kaç Hugo Grotius, Leon Duguit, Hans Kelsen, Platon, Aristo, Rousseau, Hobbes, Lock, Kant, Rawl, Dwornik ... diğer onlarcasından birkaç isim sayabilir ve katkılarından biraz bahsedebilir, kuşkuluyum? Bu durum Avrupa ülkelerinde de maalesef fazla farklı değildir sanırım. Uygarlığın temellerine ilişkin olarak zihinlerimizde o halde ne var? Uygarlık modelimiz nedir? Sadece fen ve mühendislik alanındaki yeni buluşlar ve teknikler ile sorunlarımızın üstesinden gelebilir miyiz? Hem ülke hem de tüm dünya olarak? Aydınlar sanki hayal alemindedir. Öte yandan C.P.Snow’un (1959 İki Kültür) konferansındaki düşüncesi bu söylediklerimden tamamen farklı ancak 60 yıl sonra üzerinde düşünmeye değer. O, sosyal-beşeri bilimler ile fen bilimleri arasındaki boşluğa dikkat çekmek istemişti, bu iki kültürün birbirini anlamakta zorluk çektiğine işaret ediyordu.

Hukuk da gelişen toplum ve değerlere paralel olarak zamanla yavaş da olsa değişmek durumunda. Ancak bu alanda sorunlar yaşadığımız da ortada: ülkemizdeki ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim ile ilgili yasa ve yönetmeliklerimizde sık sık değişiklikler yapmak zorunda kalıyoruz ancak yine de ideal olan ve bizi ileriye taşıyacak hale ulaşamıyoruz. Yükseköğretim ve araştırma ile ilgili mevzuat hala ne kadar hantal. Akademik atamalarda izlenen süreç bazan adayları ve hatta jürileri aşağılayıcı nitelikte (adayın en tanınmış dergide basılmış makalesinin bile SCI listede yer alıp almadığına dair onaylı belge istiyoruz, almış olduğu atıfların yer aldığı makaleler “Web of Science” da zaten listelenmiş olmasına karşın her bir atfın belgelenmesini şart koşuyoruz, kuşkusuz ki bu pek gereksiz işlemleri hiç talep etmeyen az sayıda seçkin üniversitelerimiz de var). Başka bir deyişle öğretim üyesine de jüriye güven artık pek yok. Bilim ve teknoloji araştırmalarını gerçekten kolaylaştıracak detaylı yönetmelikler henüz oluşturulmamış durumda. Oysa bunların hepsinin gelişmiş batı ülkelerinde var olduğunu görebiliyoruz. Yüksek öğrenim, bilim ve araştırma dünyamızı ilgilendiren yasal mevzuatın her detayının gözden geçirilerek detaylı reformların yapılması ve aşırı merkezîyetçi felsefeden giderek uzaklaşmak gerekiyor. Dünyada bu tür değerlendirme ve iyileştirmeler sürekli yapılıyor zaten. Akademik performansta puan toplama yarışına, bürokratik katı kurallara dayalı yönetime başkaldıran Üniversitelerin, Senatoların ve Rektörlerin çıktığını uyar dünyada rahatça gözlemliyoruz.

Bu tespitleri daha iyi anlaşılır kılmak için çözümleri son derece basit olan bazı problemlere değinmek isterim: Vurguladığım üzere zaman zaman inanılmaz ağır ve hantal bir bürokrasi bilimi öldürüyor. Buna binlerce örnek verilebilir ve uygar dünya bunları çoktan aşmış durumda. Akademik dünyayı özden uzak ve farkında olmadan boş işlerle uğraştırıyoruz. Mesela, kuru buz içerisinde bir hücre kültürünü yurtdışından 48 saatte getirtemiyoruz, kargo ücretleri tam ödenmiş olmasına rağmen muhakkak surette küçük-büyük bazı aksamalar oluyor, gümrükte takılıyor, sonuçta iş işten geçiyor. MEB adına yurtdışında burslu okuyan bir öğrenci ülkemize dönerken bavulunda getirdiği okunmuş ve yıpranmış ders kitaplarından gümrük vergisi alıyoruz. İnanılır gibi değil ama gerçek! Devasa ve kompleks bir işbirliği merkezi olan ve kapsamlı bir hukuk mevzuatı geliştirmek durumunda kalan CERN örneğinde tüm bu detaylar nasıl aşılabiliyor. Kuşkusuz ki muazzam bir hukuk alt yapısıyla. O yüzden bu merkezin başarılarının

ardında hukuk reformlarına imza atan siyasetçilerin de (muhafazakar, liberal) büyük rolleri var. Ülkemizde düzenlediğimiz mesela bir aylık bir yaz Okulunda ya da çalıştayda kullanılacak bir deney setini CERN'den ülkemize kolayca getirebilir miyiz? Mevzuat ayrıntılı hale getirilmemişse gümrük memuru ne yapabilir ki? Sorun ancak ilgili Bakanın telefonu ile aşılabiliyor. Yabancı Dil zaten başlıbaşına bir iletişim sorunu. Ya da önemli önemli ve yaygın bir ölçüm cihazı olan Elektron Mikroskoplarına gerekli teknisyen kadrolarını mevzuatına uygun hale getirerek veremiyoruz dolayısıyla bu çok pahalı cihazlar verimli de çalışmıyor. Öte yandan Üniversiteler için yapılan dünya sıralamalarında üst basamaklarda yer alamıyoruz (Şanghay sıralamasında ilk 480'e girebilen üniversitemiz maalesef yok). Peki dünya sıralamasında ilk beş yüze girebilecek modern bir Kütüphanemiz var mı diye sormayı ise unutuyoruz. Tarihi eserler ve el yazmalar alanındaki koleksiyonlar kuşkusuz farklı bir kategoriye oluşturuyor.

Üniversiteler doğrudan günlük siyasetle ilgilenmezler ancak düşüncelerin özgürce ifade edilebilmesi de toplumlar için hayatidir; başka bir deyişle üniversiteler tarihsel olarak özgür düşüncenin hep kaleleri olmuşlardır ve olmaya devam etmeleri insanlığın yararına. Bu alanda da notumuzun hiç iyi olmadığını belirtmeliyiz. Hatta genel olarak toplumun hukuk ile sorunlar yaşadığına dair çarpıcı başka gözlemler de yapılabilir: Kişi başına düşen dava sayısında (ve özellikle idari davalarda) açık ara birinciyiz. Avrupa ortalamasının yaklaşık 3 ila 10 katı. Nedenleri ise tabii çok yönlü üzerinde düşünmeye değer?

2. CERN ve Meraka Dayalı Bilimin İnsanlık İçin Önemi Üzerine

Sırf meraka dayalı araştırma insanlığın geçmişinde daima önemli bir yer tutmuştur ve hep yeni bir ilham kaynağı görevini görmüştür. Bu tür araştırmalar CERN örneğinde açık olarak görüldüğü üzere insanlığa yararlı büyük keşiflerin yapılmasını mümkün kıldığı gibi ve yepyeni mühendislik uygulamalarına da önayak oldu. Sadece birisinden bahsetmek bile sanırım yeterlidir: "www". CERN'de geliştirilen ve tüm insanlığa armağan edilen bu teknoloji sayesinde hayatımızın ne ölçüde değiştiğini iyi hepimiz biliyoruz. CERN vb. araştırma merkezleri olmasa ne olurdu diye zaman zaman sormak gerek. Bu tür saf merak içeren soruların peşinde koşan bilim adamlarını örneğin özel şirketle çalıştırır mı? Eğer gelecekte saf bilime yeteri kadar önem verilmezse insanlık neler kaybedebilir? Bu tehlike hiç yok değil! Hatta bir anlamda İslam ülkelerindeki bilimin durumu buna bir örnek de teşkil edebilir. CERN vb. bilim merkezlerine diğer alanlarda da büyük ihtiyaç var. Mesela enerji, iklim ve küresel ısınma alanlarında ve belki de en başta sağlık alanında. CERN vb. merkezlerde araştırma ve bilim etiğiyle ilgili şimdiye kadar en ufak bir sorun yaşanmadığını görüyoruz, ayrıca açık bilim felsefesinin dünyada yaygınlaşmasına da hizmet etmekte olduğunu izliyoruz (gizlilik asla yok ve hatta dünyanın tüm yurttaşlarını bilime ortak ediyor). Fikri haklar ve patent konusunda da farklı bir örnek oluşturmakta.

Küreselleşme süreci insanlığa büyük imkanlar sunduğu gibi beraberinde pek çok sorunu da getiriyor. Üniversiteler de tüm dünyada belki bu sürecin bizzat en fazla içinde olan kurumlardır. Küreselleşmeye karşı çıkarken ileri sürülen argümanların bir kısmı (gelişmiş ülkelerden ve Batı'dan gelen bilim-kültür sağanağının altında yerel kültürler ve

ekonomilerin zorlanmaları ve bağımsızlıklarını yitirmeleri) çok haklı gözükmektedir. Ancak öte yandan Batı'dan gelen kültürel ve etik değerler sağanağında neler var diye sormalıyız. Bunlar arasında en başta açık toplum, hukuka uyan ve insan haklarına saygılı devlet, etkin ve sarsılmaz devlet anlayışı, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi tümü de evrensel olan değerler var. Bu değerlerin yaşama geçirilmesi hiç kolay değil ve zaten Batı dünyası da 2500 yıl içerisinde bunları sentezleyebildi. “İnsan hakları bildirgeleri” hazır yazılmışken bu birikimden vazgeçerek başka arayışlara girmek toplumlar için yüzyılları kaybetmek anlamına da gelebilir. Üstelik yerel kültürlerin kendi varlıklarını sürdürebilmeleri ancak çağdaş evrensel idealler temelinde kendi hukuk kurallarını oluşturmaları ve hayata geçirmeleri sayesinde mümkün olabilecektir. Ülkelerin kültürel zenginliklerini ve farklı renklerini gelecek kuşaklara taşımak da kuşkusuz insanlık için hayati önemdedir ve üniversitelere de bu açıdan büyük sorumluluklar ve görevler düşmekte. Gelişmekte olan ülkeler ve yoksul ülkeler modern hukuk sistemlerini evrensel normlar bazında bir an evvel eksiksiz detaylandırıp hayata geçirmek durumundalar. Gelişmiş ülkeler ise evrensel değerlere dayalı birikimlerini günümüzün değişen dünyasında daha fazla detaylandırarak insanlığa örnek oluşturabilir. Üniversitelerin rollerini bu kapsamda tekrar düşünmenin yararlı olabileceği kanısındayım ve şanlı SBF'nin köklü geleneğinde hep kapsamlı ve yol gösterici değerlendirmeler yer almıştır.

Sabrınız için çok teşekkür ederim.

DİZİN

A

- Amerika Birleşik Devletleri / ABD, 37, 39, 54, 291, 302, 303, 304, 305, 307, 309, 322, 346, 373, 395, 417, 421, 425, 426, 454, 457, 461, 464, 467, 468, 469, 470, 475, 476, 481, 482, 486, 487, 489, 558, 569, 595, 596, 597, 599, 602, 603, 609, 610, 623, 624, 628, 629, 631, 632, 636
- Abdullah Feyzi Efendi, 590
- Abdullah Rıza Ergün, 683
- Abdurrahman Şeref, 33, 60, 72, 133, 135, 136, 138, 139, 184, 185, 579, 580, 655
- Abdülaziz / Sultan Abdülaziz, 53, 83, 100, 237, 651, 659, 745, 746
- Abdülaziz el-Kassab, 745
- Abdülhak Hamit Tarhan, 14, 91, 93
- Abdülkadir Bey, 742
- Abdülvahhab Refet Efendi, 730
- Abidin Özmen, 36, 208, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 225, 227, 387
- Adnan Menderes, 289, 290, 291, 293, 294, 301, 303, 307, 308, 499, 505, 613, 614, 615
- Ahmed Cevdet Paşa, 586
- Ahmed Emin Yalman, 7
- Ahmed Ferit, 478
- Ahmed İhsan, 12, 17, 22, 42, 43, 99, 111, 188, 222, 579, 581
- Ahmed Midhat Efendi, 11, 14
- Ahmed Nazif Efendi, 590
- Ahmed Salahaddin Bey, 12
- Ahmet Bedevi Kuran, 94
- Ahmet Emin Yalman, 7
- Ahmet Haşim, 14, 706
- Ahmet İhsan Bey, 93
- Ahmet İhsan Tokgöz, 679, 706
- Ahmet Midhat Efendi, 11, 14, 718
- Ahmet Muhtar Efendi, 77, 146
- Ahmet Özel, 290
- Ahmet Rasim, 94
- Ahmet Reşit Rey, 706
- Ahmet Şerif Öney, 208
- Ahmet Şükrü Esmer, 37, 41, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 518
- Akademi, 210, 211, 215, 225, 226, 293, 294, 295, 299, 301, 308, 309, 323, 384, 437, 596, 641, 645, 738
- Ali Birinci, 48, 108, 478
- Ali Çankaya, 10, 31, 50, 59, 70, 144, 189, 207, 208, 230, 233, 238, 237, 240, 241, 250, 252, 254, 255, 258, 261, 289, 307, 308, 346, 347, 354, 355, 377, 384, 385, 463, 465, 466, 470, 478, 524, 575, 579, 585, 589, 592, 598, 615, 617, 639, 653, 654, 655, 666, 667, 668, 669, 680, 706, 718, 721, 722, 730, 740, 741, 742, 744, 746, 751
- Ali Münif Yeğenağa, 49
- Ali Reşad / Ali Reşat, 16, 17, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 43, 44, 147, 478, 656
- Ali Seydi, 17, 102, 145
- Ali Suavi, 53, 83
- Ali Şahbaz Efendi, 12, 133
- Ali Tevfik Bey, 15, 30, 102, 133, 135, 137
- Alman bilim adamları / Alman bilim insanları, 314, 323, 339, 614, 616
- Alpaslan Onay, 682
- Amerikalı akademisyenler, 615, 616
- Amme İdaresi Kürsüsü, 347, 383, 394, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 405, 406, 421, 443, 445, 446, 447, 448
- Anayasa hukuku, 19, 35, 439, 519, 601, 604, 659
- Andreas David Mordtmann, 20, 43, 652
- Ankara Musiki Muallim Mektebi, 679
- Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 293, 303, 361, 362, 375, 378, 380, 679
- Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, 7
- Antropoloji, 19, 20, 22, 23, 24, 535
- Arif Hikmet Paşa, 592
- Aristokli Efendi, 721
- Armağan, 7, 222, 226, 293, 294, 295, 299, 353, 357, 377, 380, 469, 478, 482
- Atatürk, 5, 6, 13, 36, 45, 46, 48, 72, 79, 207, 208, 224, 227, 229, 258, 263, 265, 268, 269, 274, 275, 284, 285, 296, 297, 298,

- 316, 368, 387, 390, 463, 476, 477, 478, 483, 518, 519, 521, 551, 555, 557, 559, 562, 563, 567, 569, 570, 623, 625, 630, 636, 637, 659, 661, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 679, 687, 691, 693, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 770, 772
- Avrupa, 5, 16, 21, 26, 28, 29, 30, 32, 35, 37, 39, 42, 43, 47, 48, 53, 54, 68, 69, 70, 75, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 89, 90, 91, 96, 183, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 214, 217, 220, 221, 222, 225, 226, 227, 230, 231, 267, 282, 309, 322, 323, 324, 354, 357, 378, 466, 468, 517, 538, 539, 540, 541, 542, 545, 547, 548, 549, 575, 583, 598, 602, 608, 624, 626, 627, 629, 633, 660, 685, 708
- Aydın, 41, 115, 147, 148, 149, 150, 212, 215, 217, 219, 226, 268, 289, 290, 291, 301, 302, 305, 306, 329, 333, 367, 368, 381, 453, 455, 461, 462, 564, 568, 616, 617, 657, 661, 672, 682, 695, 696, 703, 704, 733, 739
- Aydın Didinedin, 682
- Aydın Yalçın, 41, 268, 289, 290, 291, 301, 302, 305, 306, 616, 617
- Aydınlanma, 26, 335, 539, 552, 630
- Ayla Kutlu, 696, 697, 698, 699, 700, 703, 704, 706, 717

B

- Babanzade İsmail Hakkı Bey, 586, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 660, 662, 663, 664
- Babanzade Şükrü, 11, 14
- Bahri Savcı, 37, 295, 296, 301, 302, 305, 665, 666, 684, 685, 688, 691
- Barker Raporu, 303, 374, 394, 467
- Batıcılık, 91
- Bedii Nuri, 8, 20, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536
- Bedri Gürsoy, 37, 301, 302, 303, 304, 306, 331, 332, 398, 598, 599, 603
- Behçet Efendi, 77, 145, 146
- Behçet Kepkep, 669
- Behiç Duygulu, 683

- Bekir Fahri İdiz, 706
- Belediye, 311, 312, 313, 314, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 330, 334, 376, 525, 527, 565, 567, 606, 609, 684, 741, 744
- Bilsay Kuruç, 38, 39
- Birleşmiş Milletler, 303, 317, 373, 374, 394, 395, 400, 454, 468, 609
- BM Güvenlik Konseyi, 780
- Boğaziçi Üniversitesi, 5, 55, 66, 493, 494, 496, 497, 499, 500, 502, 504, 510, 512, 513
- Bülent Ecevit, 263, 269, 271, 277, 278, 284
- Bürokrasi, 56, 70, 87, 91, 268, 278, 309, 398, 399, 456, 460, 462, 464, 602, 707, 712, 716, 717
- Bürokrat, 33, 70, 71, 82, 91, 92, 93, 95, 214, 275, 287, 288, 298, 303, 305, 375, 425, 475, 478, 520, 547, 552, 585, 586, 587, 639, 674, 675, 705, 707, 709, 711, 712, 715, 716

C - Ç

- Cahit Külebi, 683
- Cahit Öztelli, 683, 688
- Cahit Sıtkı Tarancı, 683
- Cahit Talas, 38, 39, 295, 303, 305, 666
- Caavid Bey, 78, 182, 537, 551, 586, 591
- Cemal Barutçu, 682
- Cemal Mihçioğlu, 303, 304, 347, 375, 393, 395, 398, 399, 401, 402, 404, 411, 430, 433, 437, 454, 455, 467, 468, 469, 597, 598, 599, 600, 602, 605, 610, 616, 666
- Cemal Süreya, 681, 683, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693
- Cemal Tukin, 229, 230, 233, 261
- Cemil Meriç, 695, 696
- Cenab Şehabeddin, 586
- Cevat Geray, 38, 322, 330, 333, 335, 432, 600, 681, 682, 685, 688, 693
- CHP, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 273, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 291, 301, 302, 305, 307, 308, 700
- Cihat Mutver, 679
- Coğrafya, 6, 9, 10, 15, 17, 20, 24, 34, 35, 36, 74, 76, 87, 97, 102, 104, 106, 114, 123, 126, 127, 128, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 150, 192, 198, 199, 205,

216, 234, 244, 264, 301, 322, 323, 324,
329, 354, 389, 393, 465, 476, 518, 531,
540, 542, 559, 569, 614, 629, 651, 711,
717, 742
Coşkun Ertepinar, 683
Coşkun İrvalı, 294, 681
Coşkun Kırca, 291, 305, 306
Cumhuriyet, 5, 6, 15, 16, 22, 24, 25, 29, 31,
32, 33, 35, 38, 40, 43, 47, 50, 60, 61, 62,
63, 64, 65, 67, 70, 71, 72, 77, 78, 79, 86,
93, 108, 114, 181, 182, 183, 205, 206,
220, 224, 226, 227, 264, 265, 268, 271,
279, 280, 284, 285, 292, 301, 317, 352,
356, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 365,
367, 368, 369, 373, 376, 377, 379, 385,
386, 387, 419, 452, 477, 518, 519, 521,
529, 536, 559, 562, 570, 573, 574, 580,
613, 614, 615, 616, 617, 623, 625, 626,
630, 631, 632, 633, 634, 636, 637, 639,
652, 660, 677, 678, 683, 689, 692, 693,
700, 705, 715, 716, 729, 740
Çalışma Ekonomisi, 417

D

Dahiliye Nezareti, 7, 34, 35, 145, 146, 153,
154, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 162,
163, 184, 185, 233, 735, 737, 738, 741,
742, 743
Daniş Bey, 134, 136, 137, 576
Darbe, 273, 288, 295, 298
Dar-ul Maarif / Darülmaarif, 60, 231, 233,
235, 236, 244, 245, 246, 249, 261
Darülfünun, 6, 8, 12, 31, 33, 34, 42, 49, 93,
105, 106, 107, 109, 190, 234, 238, 240,
245, 352, 353, 355, 356, 357, 358, 373,
652
Darülmualimin, 5, 20, 21, 22, 31, 43, 87,
189, 211, 236, 237, 240, 576, 585
Dârüşşafaka, 640
Demokrasi, 38, 86, 96, 265, 266, 272, 273,
275, 277, 278, 279, 283, 285, 291, 335,
469, 615, 624, 630, 647, 649, 682
Demokrat Parti, 222, 265, 282, 288, 289,
290, 291, 292, 294, 295, 298, 301, 306,
480, 609, 613, 614, 615, 616, 617, 640,
696, 699, 700
Dergah, 548, 552, 637, 717

Ders Programı, 6, 9, 16, 17, 19, 20, 28, 59,
64, 71, 77, 102, 115, 118, 304, 318, 346,
353, 369, 372, 385, 386, 388, 411, 412,
416, 430, 431, 434, 448, 601, 654
Dersaadet Mekteb-i İdadisi, 589
Devair-i Merkeziye, 48
Devlet Bilimi, 342, 344, 349, 450
Devlet Şurası, 295, 595
Devrim, 6, 15, 16, 17, 22, 24, 28, 37, 41, 46,
48, 63, 267, 269, 272, 274, 276, 279, 285,
456, 553, 555, 571, 634, 701, 702, 704
Dış Politika, 27, 281, 477, 478, 479, 480,
481, 482, 483, 515, 521, 613, 614, 615,
616, 657, 660, 661, 662
Dışişleri Bakanlığı, 37, 281, 515, 517, 518,
519, 520, 708
Diderot, 26
Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 7, 229
Diplomasi, 26, 27, 39, 41, 304, 368, 369,
388, 391, 515, 516, 517, 518, 519, 522,
672
Diplomat, 281, 357, 375, 515, 516, 517, 518,
520, 521
Diran Kelekyan, 25, 26, 27, 44, 478
Disiplin, 57, 62, 64, 66, 319, 345, 351, 355,
356, 358, 378, 379, 418, 421, 423, 463,
464, 465, 467, 470, 471, 473, 523, 525,
528, 530, 531, 532, 534, 538
Divan-ı Muhasebat, 48, 153, 155, 159, 354

E

Eb'ül-Ülâ Mardin, 587
Ece Ayhan, 690
Ekonomi, 6, 14, 42, 225, 234, 305, 354, 372,
389, 450, 465, 476, 518, 537, 538, 540,
541, 542, 543, 544, 547, 548, 551, 599,
615, 631, 633, 634, 637, 651, 696, 700,
707
Emin Bey, 315, 476, 537, 542, 543
Emin Erişirgil, 14, 108, 311, 323, 324, 626,
674, 677, 678, 684, 723
Emrullah Efendi, 639, 652, 658
Enderun Mektebi, 47, 70, 82, 91, 92
Enis Behiç Koryürek, 706
Enstitü, 302, 303, 309, 321, 322, 323, 324,
325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 333,
334, 335, 337, 338, 374, 391, 400, 407,

418, 436, 437, 438, 439, 441, 442, 451,
597, 598

Enver Naci Gökşen, 683

Ercan Belen, 683

Ercümen Ekrem Talu, 706

Erdoğan Tokmakçioğlu, 683

Ermekli Rüşdü Efendi, 65

Ernst Reuter, 311, 314, 315, 316, 321, 322,
323, 324, 325, 335, 336, 337, 338, 339,
340

Erzurum Atatürk Üniversitesi, 37, 98

Esad Arsebük, 589

Ethem Paşa, 157, 162, 233, 237, 238, 253,
254

F

Fadıl Hakkı Sur, 37, 297, 400

Fahir Armaoğlu, 41, 303, 304, 478, 480,
482, 518, 519, 632

Faik Ali Ozansoy, 706

Fatih Sultan Mehmet, 81, 256, 526, 535, 580

Fehmi Yavuz, 292, 293, 294, 295, 301, 302,
307, 308, 315, 317, 318, 321, 322, 323,
324, 325, 329, 330, 331, 332, 333, 334,
398, 599, 600

Fethi Çelikbaş, 37, 302

Fethi Soysal, 672

Fransa, 12, 16, 17, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 40,
43, 49, 50, 66, 82, 84, 93, 207, 209, 210,
213, 217, 341, 342, 343, 344, 345, 346,
347, 348, 356, 357, 364, 365, 367, 460,
464, 471, 524, 531, 533, 534, 545, 549,
560, 578, 595, 598, 602, 697, 698, 701,
702, 703, 707, 714, 746

Fransız Devrimi, 15, 16, 19, 25, 26, 27, 28,
29, 31, 32, 44, 210, 573

Friedrich Hayek, 41

Fuat Köprülü, 105, 106, 110, 301, 303, 420,
613, 614, 625, 630, 706

Fuat Şemsi İnan, 639

G

Galatasaray Lisesi / Galatasaray Mekteb-i
Sultânîsi, 92, 264, 476, 518, 722

Gazi Üniversitesi, 207, 494, 495, 496, 502,
506, 509, 510, 511, 512, 513, 639, 689,
692

Gelenbevizade Hikmet Bey, 33

Gülten Akın, 683, 691

Gündüz Ökçün, 41, 520

H

Hakkı Behiç, 17

Halide Edip Adıvar, 714

Halil İnalçık, 182, 206, 371, 419, 420, 518,
519

Hamdi el-Paçacı, 734, 745

Hamit Bey, 35, 553, 555, 558, 559, 569, 570

Harbiye, 5, 6, 13, 17, 29, 40, 47, 82, 100,
208, 210, 225, 539, 551, 581, 588, 729,
737

Hariciye Nezareti, 146, 212, 715, 738

Hasan Âli Yücel, 265, 360

Hasan Basri Güntekin, 682

Hasan Fehmi Paşa Konağı, 235, 252

Hasan Pulur, 683

Hasan Refik Ertuğ, 40, 353, 360

Hasan Saka, 8

Hasan Sırrı, 706

Hasan Tahsin, 17, 103, 138, 139, 140, 142,
146, 632, 637

Haşim Bey, 740

Hikmet Bayur, 683

Hikmet Süleyman, 745, 746, 750

Hilmi Ziya Ülken, 21, 69, 188, 523, 719

Hukuki Araştırma Enstitüsü, 597, 598

Hüseyin Bey, 74, 576

Hüseyin Cahit Yalçın, 33, 105, 106, 658,
706

Hüseyin Hilmi Paşa, 659, 661

Hüseyin Hüsnü Efendi, 78, 102, 133, 135,
136, 138, 141, 148, 590

Hüseyin Nazım Bey, 35, 254

I

II. Mahmut, 47, 60, 70, 92, 97, 517, 639

III. Selim, 5, 70, 539, 639

Islahat, 18, 47, 233, 526, 529, 539, 540, 541,
552, 605, 639, 651

Islahat Dönemi, 47

İ

İbrahim Fazıl Pelin, 8, 40
 İbrahim Hakkı, 12, 43, 352, 354, 378, 379
 İbrahim Zeki Burdurlu, 683
 İçişleri Bakanlığı, 233, 287, 327, 439, 606
 İdare Hukuku, 35, 48, 49, 72, 244, 344, 346, 347, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 385, 387, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 403, 405, 406, 413, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 432, 439, 450, 464, 467, 468, 473, 519, 548, 554, 570, 601, 608, 741
 İdari İlimler Enstitüsü, 296, 302, 374, 375, 376, 391, 400, 401, 412, 418, 438, 439, 440, 442, 443, 451, 454, 602, 609
 İdari Şube, 35, 37, 317, 368, 369, 372, 385, 386, 387, 388, 391, 395, 400, 402, 403, 406, 407, 419, 442, 443, 445, 446, 447, 448, 595, 598, 672
 İhsan Akay, 680, 681
 İhsan Sungu, 109, 212, 213, 225, 639, 645
 İkinci İnönü Zaferi / II. İnönü Zaferi, 254, 667
 İktisadi ve Ticari İlimler, 596, 610
 İktisat, 6, 11, 12, 13, 14, 19, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 49, 54, 67, 72, 191, 192, 198, 221, 223, 224, 226, 244, 273, 280, 282, 284, 295, 302, 304, 306, 312, 315, 323, 328, 362, 366, 368, 369, 390, 396, 397, 403, 411, 413, 431, 433, 460, 527, 528, 529, 531, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 596, 599, 600, 615, 616, 623, 734
 İlber Ortaylı, 356, 419, 420, 423, 424, 429, 554, 564, 584, 629, 652
 İlhan Arsel, 295
 İlhan Berk, 683, 687, 690
 İlhan Geçer, 683
 İnek Bayramı, 573, 665, 666, 668, 671, 672, 673, 675, 676, 690
 İnkılap, 7, 16, 44, 208, 227, 263, 296, 298, 556, 567, 569, 571, 579, 680, 693, 710, 717, 723, 728

İnönü, 265, 266, 267, 276, 277, 281, 291, 335, 475, 482, 701
 İntihab-ı Memurin-i Mülkiye Komisyonu, 58
 İskan ve Şehircilik Enstitüsü, 302, 322, 323, 325, 328, 329, 330, 331, 333, 334, 335, 337, 338, 339, 340
 İsmail Bozkurt, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 770, 772
 İsmail Hakkı Eldem, 677
 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, 14, 15, 625, 630
 İsmet İnönü / Başvekil İnönü, 7, 36, 48, 215, 276, 277, 291, 551, 680
 İstanbul Borsası, 6
 İstanbul Üniversitesi, 6, 14, 42, 109, 210, 217, 226, 229, 245, 248, 261, 264, 266, 284, 288, 290, 293, 295, 296, 297, 353, 356, 357, 366, 367, 373, 376, 380, 388, 396, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 502, 504, 506, 509, 510, 511, 512, 513, 680
 İstihkam Mektebi, 5
 İşletme, 39, 221, 222, 302, 303, 313, 371, 374, 388, 394, 410, 413, 419, 424, 433, 599, 464, 465, 467, 470, 596
 İşletme İktisadi ve Muhasebe Enstitüsü, 302
 İttihat ve Terakki, 33, 48, 49, 83, 84, 85, 88, 90, 96, 211, 225, 558, 562, 654, 657, 658, 659, 660

J

John Dewey, 623, 624, 625, 630, 631, 636
 John Maynard Keynes, 40, 41
 Jön Türkler, 14, 20, 31, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 96, 523, 536

K

Kabataş Ethem Paşa Konağı, 235, 254
 Kadı Ahmed Hilmi Efendi, 587
 Kameralizm, 342, 349, 465
 Kamu Görevlisi, 311, 465, 468, 541
 Kamu Hukuku, 344, 356, 358, 359, 360, 361, 378, 381, 387, 417, 425, 435, 439, 519
 Kamu Politikası, 406, 450, 471

Kamu Yönetimi, 41, 42, 81, 303, 304, 305, 309, 310, 318, 321, 323, 335, 337, 341, 342, 343, 344, 345, 347, 355, 361, 367, 370, 373, 374, 378, 379, 383, 400, 404, 405, 408, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 430, 432, 434, 435, 436, 437, 440, 441, 442, 443, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 462, 464, 465, 466, 467, 468, 470, 471, 472, 473, 475, 482, 486, 492, 526, 536, 543, 595, 597, 601, 602, 608, 609, 610, 705

Kamu Yönetimi Araştırma Merkezi, 418, 440, 441

Kamuran Gürün, 723, 724, 728

Kanun-i Esasi, 84

Kanun-u Muvakkat, 385

Karabet Hüsrevyan, 12

Karşı Devrim, 48

Kaymakam Mehmed Nafi Efendi, 589

Kazgan, 42, 666, 670, 672, 674, 675

Kemal Fikret Arık, 290, 329

Kıbrıs, 147, 281, 282, 354, 379, 475, 477, 481, 483, 700, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 768, 772, 774, 775, 777, 778, 781

Kirkor Kömürcüyan, 591

Kolağası Said Efendi, 576

Korkut Boratav, 38, 39

Kurthan Fişek, 406, 411, 419, 424, 429, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 472, 601

Küreselleşme, 632, 634

Kürsü, 303, 318, 338, 344, 358, 371, 374, 383, 384, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 401, 404, 405, 407, 408, 409, 413, 414, 420, 422, 434, 435, 442, 446, 447, 448, 455, 478, 480, 482, 601

L

Latif Efendi, 592

Lütfi Mostar Bey, 34

M

M. Ali Özgüner, 670

Maarif Vekaleti, 324, 386, 481, 483, 611

Maarif-i Umumiyye Nezareti, 21

Mabeyn Kitabeti, 56, 61

Mahmud Esad Bey, 543, 546

Mahmud Nedim, 147, 149, 592

Mahmut Esad, 133, 537

Mahmut Sadık, 706

Mahrec-i Aklâm, 236, 237, 240

Mali Şube, 162, 184, 185, 212, 368, 385, 388, 395, 668, 672

Maliye, 6, 7, 11, 12, 13, 14, 18, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 56, 61, 70, 72, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 87, 89, 122, 123, 124, 125, 129, 130, 133, 135, 137, 139, 147, 149, 181, 192, 197, 202, 205, 214, 215, 216, 244, 301, 303, 304, 311, 314, 322, 331, 342, 354, 369, 372, 376, 379, 387, 391, 393, 395, 397, 405, 411, 413, 435, 438, 466, 529, 537, 542, 551, 562, 564, 580, 588, 590, 596, 598, 599, 600, 601, 603, 615, 616, 656, 658, 741, 746

Maliye Bakanlığı, 7, 36, 37, 215, 216, 311, 435, 603

Manastırlı İsmail Hakkı, 50, 139, 140, 586

Meclis-i Vala, 234, 287, 575

Mehmed Ali Ulvi, 706

Mehmed Asım Çelebi Efendi, 742

Mehmed Cavid, 13, 40, 182, 206, 529

Mehmed Cemaleddin Efendi, 588

Mehmed Cemil Bey, 12

Mehmed Efendi, 212, 745

Mehmed Fehmi Ülgener, 589

Mehmed Kadri Sermet, 591

Mehmed Murad / Mizancı Murad / Mizancı Murat, 15, 16, 27, 43, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 573, 576, 578, 581, 706, 707, 709, 717

Mehmed Münci, 706

Mehmed Rüşdü Efendi, 590

Mehmed Sırrı Efendi, 590

Mehmed Tevfik Efendi, 592

Mehmet Cemal Reşit, 49

Mehmet Çınarlı, 679, 681, 683, 685, 686, 706

Mehmet Emin Paksü, 296

Mehmet Rauf Kırçak, 49

Mehmet Selik, 41, 42

Mehmet Şerif Bey, 543, 544, 545, 547

Mekteb-i Fünun-ı Mülkiye, 541

- Mekteb-i Harbiyye, 5, 86
 Mekteb-i Hukuk, 12, 65, 106, 107, 147, 195, 196, 203, 204, 354, 356, 357, 381, 543, 576, 653, 738
 Mekteb-i Maarif-i Adliyye, 287, 575
 Mekteb-i Mülkiye-i Şahane, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 19, 42, 43, 49, 50, 59, 62, 64, 65, 72, 77, 113, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 124, 126, 130, 131, 132, 140, 143, 144, 233, 235, 236, 238, 244, 245, 246, 248, 249, 251, 258, 352, 380, 463, 548, 587, 653, 671, 729
 Mekteb-i Sultani, 61, 78, 86, 113, 114, 117, 119, 120, 131, 150, 184, 576, 585, 589, 653, 729
 Mekteb-i Tıbbiyye, 5, 12, 84, 110
 Mekteb-i Ulum-i Edebiyye, 287
 Memduh Bey, 131, 721
 Memlekette Münevver Gazeteci Yetişmesini Sağlama Vakfı, 477
 Memur, 18, 34, 48, 50, 57, 61, 65, 70, 71, 87, 92, 97, 113, 116, 117, 118, 132, 157, 158, 161, 162, 182, 184, 189, 190, 191, 214, 231, 274, 275, 287, 328, 354, 355, 356, 357, 358, 376, 525, 527, 534, 536, 540, 541, 566, 567, 573, 575, 646, 651, 675, 708, 709, 712, 714, 715, 736, 740
 Memurin-i İdare Mektebi, 34
 Menemenlizade Mehmet Tahir, 706
 Mercan İdadisi, 28, 31, 106, 108, 109, 110, 114, 214
 Merkezi Yönetim, 55, 59, 81, 115, 182, 258, 335, 373, 705, 715
 Meşrutiyet, 9, 12, 14, 15, 16, 17, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 40, 50, 62, 67, 83, 85, 89, 90, 105, 182, 183, 207, 211, 214, 225, 287, 353, 356, 478, 523, 524, 525, 526, 529, 534, 535, 536, 558, 576, 580, 639, 652, 653, 654, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 665, 667, 708, 712, 713, 717
 Meşrutiyet Dönemi, 17, 22, 26, 182, 183, 207, 211, 214, 478, 523, 525, 526, 534, 536, 558, 652, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 665, 667
 Meşveret Gazetesi, 84
 Mete Tunçay, 41, 49, 222, 226, 305, 306, 310, 432
 Metin Eloğlu, 683
 Mezunîn-i Mülkiye İttihad ve Teävün Cemiyeti, 525
 Mısır, 29, 47, 55, 85, 251, 545
 Mihail Portakalyan, 11
 Mihrab, 15
 Milletlerarası Münasebetler, 39, 304, 481, 482, 520, 601
 Milli Birlik Komitesi, 295, 296, 297, 298, 374
 Millî Eğitim Bakanlığı / Milli Eğitim Bakanlığı, 14, 36, 42, 58, 68, 215, 216, 219, 227, 288, 289, 290, 292, 294, 298, 306, 311, 328, 389, 596, 604, 631, 646, 647, 649, 724
 Millî Mücadele / Milli Mücadele, 6, 8, 14, 215, 475, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 569, 570, 571, 665, 667
 Mizan Gazetesi, 82, 88, 89, 90, 91, 707
 Modernleşme, 45, 47, 54, 59, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 85, 89, 94, 96, 115, 150, 182, 206, 207, 209, 210, 211, 263, 264, 267, 268, 317, 345, 450, 463, 464, 466, 583, 584, 592, 623, 630, 632, 637, 639, 660, 716
 Montesquieu, 26, 27, 83, 87, 89, 530
 Muallim Hokoçyan Efendi, 11
 Muallimhane-i Nüvvab, 585
 Muammer Aksoy, 290, 295, 296, 305, 306
 Muhasebe / Muhasebat, 9, 31, 131, 132, 145, 146, 147, 149, 153, 154, 155, 158, 160, 161, 303, 352, 413, 419, 524, 537, 542, 588, 591, 596, 601, 603, 703, 738, 742
 Murad Bey, 82, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 707
 Musa Akyığıtzade, 13, 40
 Mustafa Arif Arık, 683, 719
 Mustafa Asım Yörük, 589
 Mustafa Kemal Paşa, 220, 224, 553, 555, 556, 557, 558, 561
 Mustafa Satı Bey, 11
 Mustafa Şekip Tunç, 639
 Muzaffer Buyrukçu, 683, 687
 Muzaffer Şerif Onaran, 683
 Muzaffer Uyguner, 573, 671, 683, 686, 687, 688, 706

Müfredat, 6, 17, 66, 113, 122, 244, 327, 541, 542, 605, 631
 Mükrimin Halil / Mükrimin Halil Yınanç, 16, 29, 30, 188
 Mülki İdare, 61, 230, 316, 450, 459, 460, 465, 470, 553, 554, 556, 561, 563, 568, 569, 607, 651, 660
 Mülkiye İctimai Bilimler Mecmuası, 360
 Mülkiye Marşı, 8, 45, 49, 667
 Mülkiye Mecmuası, 20, 40, 50, 360, 524, 526, 527, 535, 536, 580, 677
 Mülkiye Mektebi Mecmuası, 40, 360, 677
 Mülkiye Sanat ve Fikir Dergisi, 688
 Mülkiye Spor Kulübü, 726
 Mülkiyeliler Birliği, 51, 287, 292, 294, 298, 299, 307, 310, 409, 457, 462, 600, 610, 667, 676, 681, 683, 692, 693, 723, 724, 725
 Mülkiyeliler Birliği Gençlik Kulübü, 723, 724
 Mülkiyeliler Birliği Lokali, 294
 Mümtaz Soysal, 41, 296, 305, 307, 399, 432, 449, 454, 469, 473, 599, 607, 608, 611, 681, 685, 693
 Münici Kapani, 291, 306
 Münif Paşa, 543, 545, 546, 547, 548, 552, 586

N

Namık Kemal, 54, 83, 93
 NATO, 482, 609, 615
 Nedret Gürcan, 683, 687
 Nejat Tunçsiper, 681, 682
 Nermin Abadan, 39, 265, 395, 399, 400, 401, 406, 448, 469, 520, 685
 New York Üniversitesi / NYU, 304, 305, 347, 394, 395, 595, 597, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611
 Niyazi Berkes, 21, 62, 69, 273, 584, 653
 Nizami Paşa, 72, 548
 Nuran Yuluğ, 683, 718
 Nurullah Ataç, 683, 687, 689
 Nüzhet Erman, 681, 706

O

ODTÜ, 37, 57, 68, 309, 335, 421, 454, 488, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 509, 510, 511, 512, 513
 Oğuz Onaran, 401, 406, 411, 414, 419, 423, 424, 429, 432, 601
 Orhan Duru, 683, 690
 Orhan Türkay, 38, 39
 Orta Asya, 46
 Orta Doğu, 303, 315, 366, 400, 454, 624, 632
 Osman Attila, 683
 Osmanlı Devleti / Osmanlı İmparatorluğu, 6, 47, 48, 50, 53, 54, 55, 58, 63, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 74, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 96, 97, 115, 118, 150, 163, 181, 182, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 226, 230, 231, 246, 258, 261, 287, 298, 341, 345, 347, 348, 355, 357, 364, 475, 517, 518, 519, 523, 527, 533, 534, 536, 539, 540, 545, 546, 547, 549, 552, 561, 573, 584, 585, 586, 628, 629, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 639, 651, 652, 654, 656, 657, 660, 661, 662, 729, 730, 731, 734, 738, 739, 740, 744
 Osmanlı Modernleşmesi, 71, 82, 86, 89, 90, 91, 471, 580, 629, 729, 730

Ö

Ömer Bedrettin Uşaklı, 706
 Ömer Kamil Efendi, 590
 Özdemir Nutku, 683, 687

P

Paris Siyasal Bilgiler Okulu, 17, 19, 212, 346, 368, 385
 Profesörler Kurulu, 301, 384, 389, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 400, 405, 406, 408, 419, 430, 431, 433, 438, 439, 446, 451, 480, 597

R

- Rauf Denктаş, 764, 766, 774, 776, 778, 779, 780
 Recai Efendi, 33, 77, 78, 131, 132, 133, 135, 136
 Rezaizade Mahmud Ekrem, 11
 Redif Paşa Konağı, 235, 254, 255
 Refik Ahmet Sevengil, 108, 683, 685
 Reform, 17, 20, 33, 34, 54, 55, 56, 58, 62, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 79, 80, 82, 85, 88, 91, 210, 230, 277, 442, 450, 458, 471, 487, 514, 526, 536, 540, 552, 583, 584, 593, 596, 610, 626, 630, 631, 637
 Reşit Mazhar Ertüzün, 679, 680, 718
 Rıfıkı Salim Burçak, 295, 302, 478, 480, 482
 Rıza Tevfik, 93, 529, 578, 592
 Robert Koleji, 217, 518, 632
 Rousseau, 26, 83, 87, 89, 530, 575
 Ruşen Keleş, 38, 39, 322, 323, 333, 334, 335, 339, 410, 683, 688

S

- Sabri F. Ülgener, 696
 Sadrazam Kıbrıslı Kamil Paşa, 586, 592
 Sadun Aren, 37, 38, 41, 42, 301, 302, 304, 329, 456, 603, 610
 Said Paşa, 114, 740
 Sait Faik Abasıyanık, 683
 Sakızlı Ohannes Efendi, 11, 40, 244, 352, 354, 380, 573
 Salahaddin Ülkümen, 669, 718
 Saltanat, 6, 14, 53, 58, 66, 232, 234, 465, 574
 Sami Gerdan, 682
 Sanat, 14, 54, 67, 109, 214, 216, 231, 246, 254, 261, 303, 310, 351, 414, 465, 531, 542, 546, 552, 556, 571, 677, 678, 679, 681, 682, 683, 684, 685, 687, 688, 689, 691, 692, 693, 706, 707
 Sâti Bey, 212, 213, 524, 525, 639
 Satı el Husri, 8, 11
 Seha Meray, 37, 41, 295, 301, 395, 398, 682, 685
 Selahattin Tuncer, 680, 723
 Seyfettin Başçılar, 683, 686
 Seyfettin Özege, 49, 50, 98

- Seyit Faruk Önder, 669
 Sezai Karakoç, 678, 683, 685, 686, 689, 690, 692, 693, 706
 Sıkıyönetim, 293, 294, 308, 419, 455
 Sicill-i Ahval Komisyonu, 58
 Sina Akşin, 41, 46, 48, 83, 566
 Sivil Toplum, 268, 525, 529
 Siyasal Bilgiler Fakültesi Kıbrıslı Öğrenciler Derneği, 763, 773
 Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi, 678
 Siyasal Bilgiler Okulu, 6, 14, 37, 41, 42, 92, 215, 230, 261, 301, 311, 315, 321, 322, 323, 324, 326, 328, 331, 338, 355, 368, 369, 373, 374, 375, 376, 387, 388, 389, 400, 463, 465, 478, 671, 677, 678, 680, 708
 Siyaset Bilimi, 33, 39, 63, 81, 278, 309, 321, 341, 383, 406, 417, 421, 422, 425, 426, 427, 428, 430, 432, 435, 436, 437, 439, 443, 445, 446, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 468, 486, 489, 492, 595, 604, 705
 Siyasi İlimler Mecmuası, 10, 40, 41, 42, 229, 261, 361, 375, 378, 481, 483
 Siyasi Şube, 34, 35, 37, 301, 385, 386, 517, 519, 520, 521, 668
 Siyasi Tarih, 33, 26, 41, 48, 49, 83, 96, 298, 413, 475, 478, 480, 481, 482, 483, 518, 519, 654, 659
 Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi, 235, 256, 257
 Sosyal Bilimler, 22, 38, 39, 42, 72, 79, 81, 85, 96, 114, 150, 210, 220, 226, 227, 305, 315, 318, 354, 378, 381, 383, 384, 413, 418, 420, 421, 428, 436, 437, 443, 453, 463, 475, 476, 482, 485, 523, 524, 527, 528, 529, 536, 539, 543, 552, 576, 580, 581, 601, 623, 629, 637, 640, 641, 645, 657, 662, 689, 691, 692, 693, 695, 696, 699, 704, 705
 Sosyal Politika, 14, 38, 413, 417, 435
 Sosyoloji, 24, 38, 63, 109, 209, 210, 223, 226, 413, 425, 427, 460, 468, 470, 489, 518, 523, 524, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 536, 628, 637, 643, 682
 Sovyetler Birliği, 613, 615, 624
 Suat Bilge, 37, 41, 303, 304, 520
 Suat Taşer, 683, 687, 688

Sultan Abdülhamid / II. Abdülhamid, 9, 29, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 75, 76, 80, 88, 97, 98, 100, 106, 110, 113, 114, 115, 116, 150, 151, 207, 208, 210, 213, 232, 233, 235, 244, 247, 248, 251, 252, 253, 256, 257, 258, 354, 377, 548, 573, 575, 580, 588, 592
Sultan Abdülmecid / Abdülmecid, 5, 82, 100, 231, 232, 236, 258, 541, 588, 741
Süleyman Nesib, 706
Süleyman Vehbi, 706

Ş

Şahâbeddin Süleyman, 706
Şehircilik, 301, 311, 317, 318, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 346, 376, 388, 413, 438, 599
Şehircilik Kürsüsü, 321, 338
Şerif Mardin, 38, 39, 41, 69, 83, 291, 305, 306, 309, 310, 520, 523, 696, 705
Şeyh Şamil, 574
Şeyhülislam Üryâni-zâde Ahmed Es'ad Efendi, 586
Şinasi, 14, 83, 281, 335, 681, 683, 718
Şinasi Özdenoğlu, 281, 681, 683, 718
Şûrâ-yı Devlet, 48, 89, 97, 355

T

Tahir Bey, 104, 133, 135, 137, 587, 713, 715
Tahsin Bey, 153, 163, 164
Talebe Cemiyeti, 359, 361, 363, 380, 665, 668, 675, 677
Taner Etkin, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781
Tanzimat, 5, 6, 11, 12, 29, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 62, 63, 66, 67, 68, 70, 71, 73, 79, 80, 81, 82, 92, 97, 113, 150, 182, 206, 207, 208, 209, 210, 230, 231, 234, 236, 352, 353, 354, 356, 358, 371, 376, 377, 439, 465, 517, 522, 529, 536, 537, 539, 552, 584, 595, 633, 651, 653, 695, 707, 708, 717, 729
Tarık Dursun K., 683, 688, 690, 691
Taşra Yönetimi, 526, 527, 705
Tek Parti Dönemi, 265, 269, 274

Teşkilat, 26, 39, 124, 125, 237, 261, 265, 304, 329, 376, 392, 406, 414, 420, 440, 446, 469, 470, 534, 553, 554, 555, 563, 564, 568, 569, 570, 602, 605, 651
Tevfik Akdağ, 683, 687, 690
Tevzi-i Mükâfât, 98, 99, 100, 101
Tıbbiye, 5, 17, 47, 84, 106, 190, 195, 196, 204, 210, 212, 523, 540, 558, 589, 729, 745
Turan Güneş, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 305, 353, 370, 371
Turgut Tülümen, 681
Turhan Feyzioğlu, 37, 41, 288, 289, 290, 291, 296, 298, 299, 304, 306, 309, 353, 395, 438, 599, 604, 701
Türk Devrimi, 16, 17, 32, 41, 268, 269, 270, 284
Türk Dil Kurumu, 109, 679
Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, 38, 39
Türk Tarih Kurumu, 50, 114, 151, 182, 219, 220, 227, 229, 367, 381, 518, 522, 533, 536, 557, 570, 583, 594, 629, 632, 636, 737
Türkiye Büyük Millet Meclisi / TBMM, 7, 29, 35, 36, 42, 46, 215, 216, 217, 218, 223, 226, 227, 288, 291, 292, 293, 297, 299, 301, 307, 375, 381, 388, 553, 554, 555, 556, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571
Türkiye Kooperatifçilik Kurumu, 312
Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü / TODAİE, 303, 304, 305, 309, 368, 373, 375, 378, 383, 400, 405, 429, 446, 452, 454, 469, 526, 536, 596, 597, 604, 605, 607, 608, 609, 610, 611

U - Ü

Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası, 17, 529, 530, 533
Ulus Devlet, 33, 181
Uluslararası Araştırmalar Derneği, 516
Uluslararası hukuk / devletler hukuku, 11, 12, 35, 41, 198, 413, 651

Uluslararası İlişkiler, 39, 302, 403, 413, 435,
475, 477, 479, 480, 483, 485, 486, 488,
490, 492, 495, 497, 501, 511, 513, 515,
516, 520, 521
Usul-i İdare, 10, 17, 18, 19, 21, 74, 129, 130,
133, 135, 137, 138, 139, 140, 346, 352,
353, 354, 355, 358, 360, 376, 380, 385,
466

V - W

Valide Mektebi, 60, 231, 233, 235, 236, 244,
245, 246, 249, 261
Vasfi Mahir Kocatürk, 639, 640, 641, 645
Vasıf Servet Kiper, 682
Vilayetler İdaresi, 34, 568, 741, 742, 746
Voltaire, 26, 520
Weber, 5, 489, 627, 628, 637

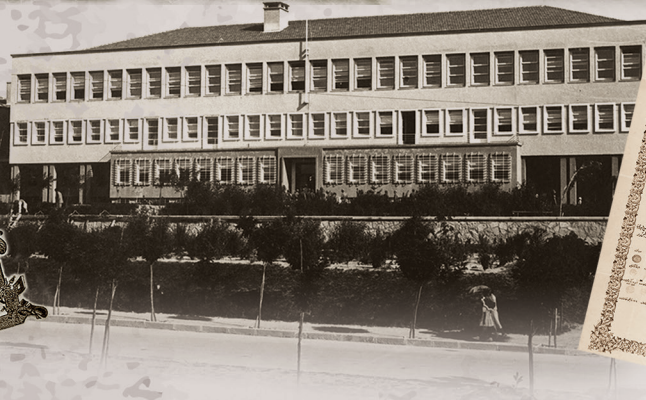
Y

Yahya Akyüz, 113, 210, 293, 294, 295, 299,
639
Yahya Kemal Beyatlı, 94
Yavuz Abadan, 37, 297, 303, 304, 310, 374,
398, 439, 480, 519, 685
Yekta Güngör Özden, 683, 687, 691

Yeni Osmanlılar, 54, 81, 83, 652, 662
Yerel Yönetim, 311, 312, 314, 318, 321,
322, 323, 332, 334, 336, 338, 339, 340,
428, 458, 526, 528, 534, 554, 570, 606,
606
Yıldız Sarayı Yaverler Dairesi, 36
Yönetim Bilimi, 341, 342, 343, 344, 345,
346, 347, 348, 349, 355, 359, 372, 373,
374, 379, 383, 385, 396, 404, 405, 406,
411, 412, 417, 419, 424, 430, 432, 433,
434, 435, 442, 445, 447, 448, 451, 452,
457, 461, 463, 464, 465, 466, 467, 468,
469, 470, 471, 472, 473, 526, 527, 528,
535, 536, 601
Yusuf Akçura, 15, 16, 29, 30, 478, 532, 706
Yüksek Öğretim Kurulu, 318

Z

Zeki Kuruca, 681
Zeki Mesut Alsan, 37
Ziraat Baytar Mektepleri, 5
Ziya Gökalp, 8, 20, 21, 523, 532, 535, 536
Ziya Paşa, 83, 93

*Başka bir aşk istemez, aşkınla çarpıp kalbimiz,
Ey Vatan göz yaşların dersen, yettistik çünkü biz;
Gül kuşun meş'ule gülsün ay, güneş, toprak, deniz,
Ey Vatan göz yaşların dersen, yettistik çünkü biz.*

ISBN: 978-605-136-502-2

*...bir zamanlar, ay kadar kaldımdı dün,
...den, sislenen boşlukta yıldızın bugün,
...musbak, ne suya dir bu akşam gördüğün,
...den, sislenen boşlukta yıldızın bugün,
...den, sislenen boşlukta yıldızın bugün,
...den, sislenen boşlukta yıldızın bugün,*